חלק שנים עשר
איוב דניאל

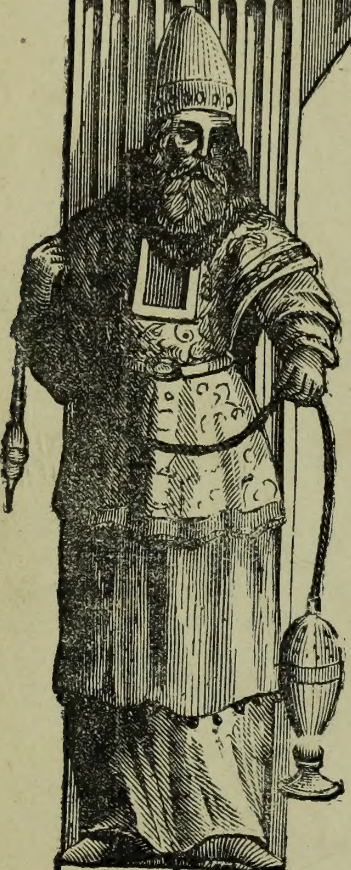
מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה המה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות , תרגום שני לאסתר עם ביאור , פירש"י שלם עם המראה מקומות , אבן עזרא , רמב"ן , בעל הטורים כולו . ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה , מסורה קטנה , מערכת המסורה , רד"ק , רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון , פירוש רבינו ישעיה , כלי יקר , חידושי מהרש"א , אדרת אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת שמואל , לחם דמעה , ספורנו לשה"ש וקהלת , מנחת שי , תולדות אהרן , תולדות יעקב , ביאור לגבולין ובנין הבית , ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק .

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

אהרן

משה

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь``
ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера
наулице Налевки № 2242
1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

הקדמה לאבן עזרא

כבוד לאל נורא	והוא רואה ולא יראה •
א נשגב בחכמתו	ודרכו לאנוש הורה •
פירש בסוד איוב	כדרך טעמי תורה •
ברהם בנו מאיר	ספרדי בנו עזרא •
ומי חברו בלשון	אבותינו ואם קצרה •
תו לעטרת הוד	ולצפירה מפוארה •

מר אברהם בעבור היות כל נברא ברא מיש ומאין נמלא עמו חסרונו וחסרון העליונים בתנועות כנגד ולק לא בעצמם ולא בתבניתם וחסרון השפל בתבניתו לא בעצמו ארון התחתיים בעצם ובתבנית וזאת סיבת התלאות הקורות לנשמה וף או לשניהם או לעושר ולבנים ולנשים ולחבריהם והכל במשפט שקל בגזירת האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו ע"כ אמרו שי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר ו כענין והוכח במכאוב על משכבו כדרך האב המייסר את בנו מעשה רע שעשה עד שלא ישנה כדרך הרופא שהוא משקה ולה דבר להסיר חליו ויש תוכחות על תגרת מעשה כאב החומל הבן וידריכהו בדרך הישרה כמו הרופא המאכיל הבריא והם חד שיארע לו מחלה ישקהו במשקה לשמור מתכונת בריאת גופו ן תוכחות לקבל שכר וסיבת היותם רבות ואיוב הצדיק העיד ביא שהיה יחיד בדורו בצדקתו ותוכחותיו לא היו על מעשה רע תגרת מעשה. וכאשר הואלתי לפרש איוב הוצרכתי לפרש תחלה המלות והרוב בענינים הקשים כי רוב פירושי הקדמונים בספר ה אינם על דקדוק הלשון ויש מהם על דרך דרש ואחר שאשלים אר כל מה שהזכרתי אפרש עיקר הענין בכל ויען איוב או אחד חביריו וכלל אומר כי אליהוא היה חכם מהכל כאשר יתברר דבריו על איוב וחבריו וטעמי ענייניו קרובים לדברי המקום על לא חרה אפו בו כאשר חרה אפו על אליפז וחבריו גם אמר המקום לאיוב תרשיעני למען תצדק. ועתה אחל לבאר:

הקדמה לרלבג

אמר לוי בן גרשום ראינו לבאר הספר הזה ר"ל ספר איוב ביאור רחב ולהעמיק בענינו כיד שכלנו לראותנו זה הספר גדול התועלת בהצלחת האדם המדיניים והמדעיים ובכלל הנה נכנסה התורה בכללה על השורש המתבאר בזה הספר ולזה יחסו רז"ל זה הספר אל משה רע"ה ואמרו משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב ואולם נחלקו בענינו אם היה משל או דבר קרה וזה כי זה הדרוש אשר נחקור עליו בזה הספר הוא אם השם ית' משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה פנות התורה ופוקד אותם על כל מעשיהם אם לא וזה שכאשר יונח שהוא משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה הפנות התוריות יחשב שכבר ייוחס אל השם ית' עול מצד רוע הסדור הנופל בטובת אישי האדם ורעתם ר"ל שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו וזה הספק הגיע הפילוסופי' להאמין שהשם ית' בלתי יודע דבר מאלו הדברים הפרטיים כמו שנזכר במה שאחר הטבע ולחוזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרים **עד** שכבר נסתפקו בו גדולי החכמים והנביאים ואמרו רז"ל שכבר נסתפק בו משה רבי' ע"ה ואליו רמז במה שבקש ואמר הודיעני נא את דרכיך וכבר יראה שהענין הוא כן מהתשובה אשר השיבו השם ית' על זאת הבקשה והוא אומרו ה' ה' אל רחום וחנון וכן תמצא שחבקוק הנביא הסתפק בזה הדרוש באמרו למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכן תמצא שדוד ע"ה הסתפק בו אומרו בספר תלים כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם וגו' הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי וסוף הדברים ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני ולחוזק השאלות והספקות הנופלות בזה הדרוש המציאנו משה רבי' ע"ה זה הסיפור הנפלא אשר הותרו בו כל הספיקות הנופלות בו על דרך החקירות העיוניות כמו שיתבאר מדברינו וזהו אשר הגיענו לבאר זה הספר כי לא ראינו בו לאחד מהקודמים המבארים ממי שהגיענו דבריהם ביאור יתכן שיהיה ביאור ענינו אבל תכלית מה שכוונו הוא לבאר המלות והתיבות ולזה היו רחוקים מאד מהנכונה בזה הביאור וזה שראוי למבאר שינהיג ביאור המלות והתיבות לפי כוונת הענינים אשר כוונו בכלל הדברים כאשר

יו המלות משותפות כמו הענין בזה הספר ואם לא יתן אל לבו תחלה להבין כוונת הענינים לא יובן אליו ביאור המלות אם לא מקרה וזה מבואר בנפשו ולזה היו הביאורים ההם אשר הורגלנו בהם מקטנותינו כבר מנעו ממנו הבנת דברי זה הספר זמן מה ד אשר פקחנו עיני שכלנו לעיין בעניני זה הספר והנהגנו אחרי זה ביאור המלות לפי הענינים ההם ומצאנו שהמלות מתבארות ה האופן בזולת זרות ולא מצאנו שהתעורר אחד מהקודמים לחקור בדעות אלו האנשים אשר נחלקו עם איוב בזה הספר זולת מעט שכתב מזה הרב המורה בס' הנכבד מורה הנבוכים וכבר העירנו מה שכתב מזה לחקור בדברי אלו האנשים חקירה מופלגת די שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתייחד בו אחד אחד מהם וכאשר הפלגנו העיון בזה האופן מצאנו דעותיהם על מספר החלקים אשר אפשר שתשפטם החלוקה בזה הדרוש למשכילים לפי שהחלקים אשר תפול המחשבה בהם להמון האנשים זה הדרוש הם בלתי מוגבלים ולא מוקפים והוא מבואר שהוא ראוי למי שישלים החקירה בזה הדרוש ובזולתו שיזכור הדעות אשר שפטם החלוקה ותפול בהם המחשבה למשכילים ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם וההתרים אשר אפשר שיותרו בהם עד תתחייב לו בזה האופן הדעת האמתי. ואיך שיהיה ענין זה הספר ר"ל שיהיה למשל או ספור דבר קרה הנה מפני שהמכוון ממנו חבורו הוא להעמיד האנשים המטיבים בעיון על אמתת זה הדרוש הוא מבואר שראוי שיהיו הדעות אשר יזכרו בו לפי חלקי הסות' שר יפלו בזה הדרוש למשכילים שאם לא היה הענין בזה התאר לא היה מגיע מזה הספר ההתאמתות בזאת החקירה. והנה נבאר ע"ה עם ביאור דברי אלו האנשים איך נשלמו בדעותיהם כל חלקי הסותר וטענת כל אחד מהם בכל הצדדים אשר אפשר לו לטעון קיים דעתו ולבטל דעת החולק עמו ולא הסכמנו בזה הביאור לבאר מפני מה נטינו בביאור מלה מלה ממה שבאר בה זולתנו ביות זה ממה שיתבאר במעט עיון למי שיראה ביאורנו זה עם שאם נהגנו זה המנהג היו דברינו בתכלית האריכות והיה זה סבה יקוץ בו המעיין. והנה במקומות רבי' מזה הספר נראו לנו ביאורים רבים ובחרנו הנאות מהם לפי הענין ולא רצינו לזוכרם הנה בחרנו הקצור ולזה אין ראוי שיקוץ המעיין אם יראה לו בקצת דברי זה הספר ביאורים אחרים נאותים זולתי אשר זכרנום ועוד כי ין מחוק המבאר שיזכור כל הביאורים אשר אפשר שיעשו במאמר אשר יבארהו ולא יגזור גם כן שלא ימצא למאמר ההוא ביאור לתי אשר יזכרהו ולא תהיה תפיסה אם מצא למאמר ההוא ביאור זולת הביאור אשר זכרו. והנה אחשוב שמי שאמר מרז"ל בזה הספור משל היה אמנם הביאו לזה מה שראה מהפלגת החקירה בזה הדרוש על דרך החלוק ההכרחיי אשר לא ימנע ממנה אחד מחלקי הסותר ולזה הרחיק היות אלו הדעות לקודמים לפי שהוא רחוק אלו שימצאו במקרה אנשים יחד יחלקו בדרוש א' ויהיו דעותיהם על מספר החלקים אשר תשפוט אותם החלוקה ואולם מי שאמר שכבר היה הנה יחזק דעתו מה שאמר יחזקאל דניאל ואיוב ואיננו בעל שימצאו דעות האנשים בדרוש אחד על מספר החלקים אשר תשפטם החלוקה כי כבר זכר הפילוסוף דרושים רבים שקראם בטבעיות וקראם באלהיות נאלו בהם דעות הקודמים על מספר החלקים אשר תשפטם החלוקה ולזה לא הרחיק בעל זה המאמר היות זה הספר דבר קרה ותמצא

שיורם

הקדמה לרלבג

שיותיה שזה הענין הוא ספור דבר שקרה הוא זכרו שם איוב ושם עירו ומספר קניניו ובניו בתחלה ובסוף ושם בנותיו ושכבר נתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם ומספר ימי חיי איוב ומה שזכר גם כן משם רעיו ויחסיהם אמרו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם וזה כי כמו אלו התארים והספורים עמו בספורים האמתיים להוסיף האמנה בהם. וקודם שנתחיל בביאור זה הספר נקדים הקדמה אחת מקפת בכל מה שיכללהו זה הספר ונאמר שהרעות הנופלות הם מיוחסות בכללם אל הסבה ההיולאנית או אל המקרי וזה שהרעות הנופלות לא ימלטו משתהיה התחלתם במקבל בעצמו או מחוץ ואמנם הרעות אשר התחלתם במקבל הם אם מצד המזג אם מצד המדות והתכונות הנפשיות ואשר הם מצד המזג מבואר התיחסם אל ההיולי כי הסבה בזה השמע הכחות המתפעלות אל הכחות הפועלות כמו שהתבאר ברביעי מהאותות וכן יתבאר זה ברעות הנופלות מצד המדות והתכונות הנפשיות כי אלו הרעות יהיו כאשר לא יתנהג האדם בהם כפי מה שראוי וזה לא יהיה מן השכל כי השכל אמנם ידריך האדם בהדרכה הראויה בדבר דבר מאלו הענינים האנושיים וכן הרעות אשר התחלתם מחוץ אשר התחלתם המזג והבחירה כמו הענין במלחמות הוא מבואר ממה שקדם התיחסם אל ההיולי ואשר אין התחלתם המזג ולא הבחירה כמו הפיכת הארצות והרעש והאש הנופלת מן השמים והנוהג מנהגם הנה לא יגיע מהם רע כי אם במקרה וזה שלמה שהיו בכאן יסודות הפכיים והיה מדרך ההפכים שיפסידו קצתם קצת יחוייב שתהיינה בכאן סבות עליונות פועלות אותם ושומרות מציאותם ושיגבירו פעם אחת מן ההפכים על האחר ופעם יגבירו ההפך האחר וזה בסבוב ישר וסדור מתמיד כמו שהתבאר בטבעיות ולזה יתחייב שיתהוה האש פעם והאוי' פעם והמים פעם והארץ פעם לפי היחסים אשר לפועל אל המתפעל ובזה ישמר זה המציאות השפל לפי שמירתו אמנם היא בשווי הנמצא ביסודות אשר הורכב מהם והנה זה השווי הוא זה הפועל המגיע אל היסודות מהגרמים השמימיים ואמנם יגיע מזה רע במקרה מצד שיקרה שיפול האש על איש אחד ויהרגהו או שתספק הארץ על היושבים בה מצד שקרה היותם שם ובכלל הנה לא תמצא רע מגיע בעצמות מהשם יתברך ולזה אמר אין דבר רע יורד מלמעלה וראוי שלא יעלם ממנו שאלו המקרים אשר יפול בהם רוע הסדור הם מוגבלים באופן מה מהגרמים השמימיים וזאת היתה הגעת הידיעה באלו המקרים טרם בואם לנו אם בחלום אם בקסם אם בנבואה כמו שהתבאר בספר החוש והמוחש וזה כי זאת שהודעה לא תהיה אם לא מסבה פועלת לה הידיעה באלו העתידות אלא שעם כל זה כבר יתאמת היותם אלו הענינים אשר בהם רוע הסדור אל ההיולי וזה כי בעבור שהגרמים השמימיים משתתפים בהנהגת האדם והיה מחוייב מפני זה שיגיעוהו קצת רעות מצד קצתם בעתים מה העירים השם יתברך בשהם בנו השכל להשיגנו ולהצילם מה שאפשר לנו מצד הנהגת הגרמים השמימיים ולזה תהיה זאת ההשגחה אשר באלו המקרים מתיחסת אל ההיולי כי השכל הוא המגיע להטות אותנו מזאת ההנהגה כאשר נראה וכבר ביארנו זה בשלימות בבאורינו לספר החוש והמוחש ובספר מלחמות ה' ולהיות השכל הוא המגיע על זאת ההנהגה היו אלו המקרים אפשריים לא מחוייבים והנה יתבארו בזה הספר הגדרים אשר ישמר האדם בהם מאלו הרעות מצד השכל האנושי להתאחדותו באופן מה בשכל הפועל. וראוי שתדע שאלו הרעות אשר נפל בהם רוע הסדור אינם רעות אנושיות וזה שהרעות האנושיות ראוי שתהיינה בחלק אשר בו הטובות האנושיות כי הנושא להפכים אחד ולמה שהיו הטובות האנושיות בחלק מחלקי הנפש אשר נקרא השכל לא במזון והחוש לפי שאינם לאדם במה שהוא אדם הנה הוא מבואר כי הרעות האנושיות הם בזה החלק בעינו וכמו שהטובות האנושיות הם שלמות השכל האנושי במושכלותיו כן הרעות האנושיות הם הפקד ממנו בשלימות. זהו ממה שראינו להקדימו קודם שנתחיל בביאור זה הספר והנה הסכמנו עם עצמנו לבאר ראשונה במאמר מאמר ממאמרי זה הספר המלות אשר באו במאמר ההוא אשר יצטרכו אל ביאור ואחר כן נבאר ענין המאמר ההוא ואחר כן נבאר הכלל התועלות מן הדברים בזה הספר מה להקל בביאור זה הספר ולהעמיד בקלות המעיין בדברינו על אמתת דברי הספר. ומהנה נתחיל ונאמר:

הד מן מ"ח מלין דנסבין א' במצעות תיבותא ולא קרי' וסימנהון תאספון לא תאספון לתת תבן. והאספסוף אשר בקרבו. ויאצל וירד ה' בענן וידבר. משאת כי תשה ברעך. ובניתו בן יהוידע בן. רפאתי. ויצא אל מוצא המים. רפאנו את בבל ולא נרפתה. ונרפאו ויאמר אלי המים האלה. בראדך בעת ההיא. ונשאר אני. וששאתיך ושובבתיך וששאתיך. ורצאת ויכלו את חיטים. ואענה את זרע דוד למען זאת. ואעשיר אשר קניהן יהרגון. וקאם שאון בעמיך.

והמראים אל עבדיך. המראים ב' בפסוק. מבאר ויהאות דוד ויאמר דשמואל. מבאר ויבקעו שלשת הגבורים הבאר. כה אמר ה' אלהים יען. השאטים ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון. השאטים וישבו עליה לבמה ובנו דבתריה, נשאר ויהי בהכותם אליו לאמר. נאשים השיבו נא להם כהיום. לטואל והתודה השנית ההולכת. דאג והצרים ישבו בה סביאים:

חטאים ויגידו לשאול לאמר. ויאסף שאול לרא מפני. חלאמה ויגד לדוד ויאסף את כל ישראל דשמואל. המלאכים ויהי לתשובת השנה דשמואל. וירא העירתי מצפון ויאת. בארת כי שתים רעות עשו עמי ב' בפסוק. שאסיך לכן כל אכליך יאכלו. השאטות בטרם תגלה רעתך. שאטך. כי ומבלקה. דכאת אתה דכאת כהלל רהב. ותדכאנני עד אנה תוגיון. מאום אם תטה אשורי מני. מאום ילדים אשר אין כהם. בוראם ואשלח

הלא הכמה תקרא ותבונה תתן

איש י"ב ר"פ בתורה ובאיוב ב' בז"וב וי' בתורה וסימניהון תיראו. איש איש מזרע אהרן. איש על דגלו באתת. איש כי ידור נדר. את מואב. קומו ממקומו. המתחבאים בהר אפרים.

ויוסיפו לך שנות חיים

קרמא: איש איש אל כל שאר: איש אמו ואביו תיראו ... הנשים. וכל איש אשר נמצא ועשה בצלאל. ויכו ויעל המלך בית יי. וחברו: ושבעתם על שולחני: את

ויפק רצון מיי כי בי ירבו ימיך

איש איש מבית ישראל. איש צרוע. בה להריח באחיהו ידבקו. ב' בתראי באיוב. וכל איש י"ו וסימ' האנשים על בו ה' ויאמר אבשלום. ודוד בא מחנימה. והמה וכל איש

איש

(א) **איש** היה בארץ עוץ. פי' בארץ ארם כמה דכתיב את עוץ בכורו מבני נחור (בראשית כב): והיה האיש. אע"פ שהוא לשון עתיד כן דרך לשון עברית ולשון מליצתו והוה האיש ההוא גדול מכל בני קדם בני ארץ המזרחי שארם במזרחו של עולם הוא שנאמר (במדבר כג) מן ארם ינחני בלק מהררי קדם. דבר אחר עוץ זה איוב. בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי והרי הוא שאמר איוב (לקמן לא) ובוז משפחות יחתני זה הוא ממשפחתי ומחתה דברי והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזול ביה נרגא. דבר אחר בארץ עוץ בארץ שנוטלין ממנו עצות רעות על הקב"ה שנאמר (בראשית י) מן הארץ ההיא יצא אשור ומה עצה נטלו שהיו אומרים לא כל הימנו ליטול את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו לארץ שנער שסם אלוהות הרבה שנאמר בה (ירמיה נ) ארץ פסילים היא ונעשה מגדל

(א) **איוב** היה מבני בניו של נחור אחי אברהם והקרוב אלי שהיה מבני עשו והענין מוכח בארץ עוץ כמו שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ ולא יתכן לומר שלא היה בעולם בעבור שאמר יחזקאל נח דניאל ואיוב ואם אמר טוען אולי איוב אחר היה שהזכיר הנביא יאמר לו אם כן אמור כן בדניאל ונח והנה כתוב בפסוק אחר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואף כי מצאנו שמואל בן עמיהוד והנה לא מצאנו איוב אחר כתוב בספרי הקדש והאומר

א אִ֛ישׁ הָיָ֥ה בְאֶֽרֶץ־ע֖וּץ אִיּ֣וֹב שְׁמ֑וֹ וְהָיָ֣ה ׀ הָאִ֣ישׁ הַה֗וּא תָּ֧ם וְיָשָׁ֛ר וִירֵ֥א אֱלֹהִ֖ים וְסָ֥ר מֵרָֽע׃ ב וַיִּוָּ֥לְדוּ ל֛וֹ שִׁבְעָ֥ה בָנִ֖ים   ג'. ל'   ד'. ס'

א גְּבַר הֲוָה בְּאַרְעָא דְעוּץ אִיּוֹב שְׁמֵיהּ וַהֲוָה גַּבְרָא הַהוּא שְׁלִים וּתְרִיץ דָחֵל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ׃ ב וְאִתְיְלִידוּ לֵיהּ שְׁבַע בְּנִין

והיה האיש ההוא ב' דסמי' וסי' בערים. גדול מכל בני קדם: וסר מרע ד' וסימן במסר בישעיה סי' נ"ט: ויולדו ה' וסי' ויולדו להם בנים אחר המבול. ויולדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל' חסר וי"ו. ויולדו עוד לדוד בנים. ויולדו לאבשלום. ויולדו לו שבעה בנים דאיוב. וא' וילדו להם:

תולדות אהרן איש היה. ב"ב טו. סוטה ב:

רלבג

אמר שכבר היה איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע עלה ונכללת מאד בקניינים המדומים כמו קנין הבנים והבנות וקנין הממון והכבוד... [illegible]

מצודת דוד

(א) **עוץ**. יתכן שהיא ארם נהרים כי נחור היה אדון הארץ כמ"ש אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כד) ועוץ היה בכור נחור כמ"ש את עוץ בכורו (שם כב) ועל כן קראו שם הארץ עוץ ע"ש בנו הבכור כי לו משפט הממשלה: תם וישר. עם הבריות: (ב) שבעה בנים. אף זה יחשב לברכה שהיו בניו הזכרים כפולים

אבן עזרא

שהוא יובב בן זרח מבצרה שמא בחלום ראה זה כי אין לו על מה ישען לא על דברי הנביאים ולא על מה שהעתיקו חכמינו ז"ל ואל תתמה על מלת איוב שמו כי איננו רשע כלל והנה כתיב ה' איש מלחמה ה' שמו והפך הדבר ויהי איש א' מהר אפרים ושמו מיכיהו אולי בעל הדרש על הרוב הנמצא דבר. מקום איוב סמוך לארץ מטע' וילך ארצה בני קדם: (ה)הקיפו. טעמו כאשר השלימו תקופת ימי השבוע כי שבעה בנים היו לו: אולי. כמו פן לשון תגרה ומורא שמא יהי כך וכך וכמוהו אולי ימושני אבי אולי לא תאבה האשה: וברכו. לשון כינוי והפך כמו ברך נבות אלהים ומלך: (ו) ויהי היום. הגאון רב סעדיה אמר כי השטן בן אדם היה מקנא באיוב ופי' בארץ בארצו לבדו ופירש כל אשר לו בידך בהפלך וכמוהו היד יואב אתך ופירש אך את נפשו שמור שמור נפשך שלא תבקש נפשו ואמר כי המלאכים אין להם קנאה והנה שכח ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו ובספר דניאל מפורש ואין איש מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ועוד ואני בשנה אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו שהוא החזיק למיכאל ועזרו. ולבאר סוד אלה הדברים לא יכילם ספר והמבין סוד מערכות הצבאות והשתנות המעשים כפי השתנות התנועות ידע עיקר השטן והכלל שהוא מלאך. וטעם ויהי היום יום ראש השנה שכל בני העולם עוברים לפני השכינ' כבני מרון או יום דינו של איוב לבדו ולא אוכל לפרש או יהיה פירושו ויהי היום שאירע בו כך וכך כמו ויהי היום ויעבור אלישע: (ז) משוט. כמו משבוב וכמוהו שוטטו בחוצות ירושלים ועני̇ן

איוב א

וְשָׁל֥וֹשׁ בָּנֽוֹת׃ ג וַיְהִ֣י מִ֠קְנֵ֠הוּ שִֽׁבְעַ֨ת
אַלְפֵי־צֹ֜אן וּשְׁלֹ֧שֶׁת אַלְפֵ֣י גְמַלִּ֗ים
וַחֲמֵ֨שׁ מֵא֤וֹת צֶֽמֶד־בָּקָר֙ וַחֲמֵ֣שׁ
מֵא֣וֹת אֲתוֹנ֔וֹת וַעֲבֻדָּ֖ה רַבָּ֣ה מְאֹ֑ד
וַֽיְהִי֙ הָאִ֣ישׁ הַה֔וּא גָּד֖וֹל מִכָּל־בְּנֵי־
קֶֽדֶם׃
ד וְהָלְכ֤וּ בָנָיו֙ וְעָשׂ֣וּ מִשְׁתֶּ֔ה בֵּ֖ית
אִ֣ישׁ יוֹמ֑וֹ וְשָׁלְח֗וּ וְקָרְאוּ֙ לִשְׁלֹ֣שֶׁת
אַחְיֹתֵיהֶ֔ם לֶאֱכֹ֥ל וְלִשְׁתּ֖וֹת עִמָּהֶֽם׃
ה וַיְהִ֡י כִּ֥י הִקִּיפֽוּ֩ יְמֵ֨י הַמִּשְׁתֶּ֜ה
וַיִּשְׁלַ֧ח אִיּ֣וֹב וַֽיְקַדְּשֵׁ֗ם וְהִשְׁכִּ֣ים
בַּבֹּקֶר֮ וְהֶעֱלָ֣ה עֹלוֹת֮ מִסְפַּ֢ר כֻּלָּ֫ם
כִּ֤י אָמַ֣ר אִיּ֔וֹב אוּלַי֙ חָטְא֣וּ בָנַ֔י
וּבֵרֲכ֥וּ אֱלֹהִ֖ים בִּלְבָבָ֑ם כָּ֛כָה יַעֲשֶׂ֥ה
אִיּ֖וֹב כָּל־הַיָּמִֽים׃ ו וַיְהִ֣י הַיּ֔וֹם
וַיָּבֹ֙אוּ֙ בְּנֵ֣י הָאֱלֹהִ֔ים לְהִתְיַצֵּ֖ב עַל־
יְהוָ֑ה וַיָּב֥וֹא גַֽם־הַשָּׂטָ֖ן בְּתוֹכָֽם׃
ז וַיֹּ֧אמֶר יְהוָ֛ה אֶל־הַשָּׂטָ֖ן מֵאַ֣יִן תָּבֹ֑א
וַיַּ֨עַן הַשָּׂטָ֤ן אֶת־יְהוָה֙ וַיֹּאמַ֔ר מִשּׁ֣וּט
בָּאָ֔רֶץ וּמֵֽהִתְהַלֵּ֖ךְ בָּֽהּ׃ ח וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙
אֶל־הַשָּׂטָ֔ן הֲשַׂ֥מְתָּ לִבְּךָ֖ עַל־עַבְדִּ֣י

(מסורה בשוליים: ב' מ"ל. ב' · ל' וחד והאיותיכן · ל' וחד ברכו. ב' · נ"א · ע"ו מ"ל · ז' פסוקים ויאמר ויאמר · נ"א. ב' וכענין)

וּתְלָת בְּנָן: ג וַהֲוָה גֵיתֵי
שַׁבְעָא אַלְפִין דְעָן מִן אַלְפָא
לְכָל בְּרָא וּתְלָתָא אַלְפִין
דְגַמְלַיָא מִן אַלְפָא לְכָל בְּרַתָּא
וַחֲמֵשׁ מְאָה פַּדְנִין דְתוֹרִין
לְגַרְמֵיהּ וַחֲמֵשׁ מְאָה אַתְנָן
לְגֵרֶם אִתְּתֵיהּ וּפוּלְחָנָא
סַגִיאָה לַחֲדָא וַהֲוָה גַבְרָא
הַהוּא רַב בְּנִכְסִין מִכָּל בְּנֵי
מַדִנְחָא: ד וְאָזְלִין בְּנוֹי וְעָבְדִין
שֵׁירוּתָא בֵּית גְבַר יוֹמֵיהּ עַד
מִשְׁלַם יוֹמֵי שַׁבְעָא וּמְשַׁדְרִין
וּמְזַמְנִין לִתְלָת אַחְיָתְהוֹן
לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי עִמְהוֹן:
ה וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ יוֹמֵי
שֵׁירוּתָא וְשַׁדַר אִיוֹב וְזַמְנוּן
וּמַקְדִים בְּצַפְרָא וּמַסֵק עֲלָוָן
סְכוּמֵי כוּלְהוֹן אֲרוּם אֲמַר
אִיוֹב דִלְמָא חָבוּן בְּנַי וְאַרְגִיזוּ
קֳדָם יְיָ בְּרַעְיָנֵהוֹן הָכְדֵין
יַעֲבֵיד אִיוֹב כָּל יוֹמַיָא:
ו וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְדִינָא בְּרֵישׁ
שַׁתָּא וַאֲתוֹ כִּתֵּי מַלְאָכַיָא
לְמֵקוֹם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ וַאֲתָא
לְחוּד סִטְנָא בְּמִצִיעֲהוֹן:
ז וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא מְנָן אַתְּ
אָתֵי וַאֲתִיב סִטְנָא קֳדָם יְיָ
וַאֲמַר מִן שׁוּט בְּאַרְעָא לְמִבְדַק בְּעוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא וּמִן מְהַלְכָא בַּהּ:
ח וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא אֶפְשַׁר דְשַׁוִיתָא לִבָּךְ בְּעַבְדִי

רשי

מגדל וראשו מגיע בשמים ונעשה לנו שם (בראשית יא) ואין שם ש' מור כאן אלא עבודת כוכבים שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג) מה עשה הקדוש ברוך הוא ישב עליהם בדין והעמיד עליהם עדים שנאמר וירד אלהים לראות את העיר ואת המגדל (בראשית י"א) וכי צריך ירידה לפני המקום לראות והכתיב עיני ה' משוטטות בכל הארץ (זכריה ד) אלא ללמד הלכה לדורו' שאין דנין אלא ע"פ עדי ראייה שנאמר או ראה או ידע (ויקרא ה): והיה. פשוטו כמו ויהי ומשמעו לשעבר ולהבא: תם וישר. אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה צדיק לכך נאמר וירא אלהים וסר מרע: (ג) שבעת אלפי צאן. הרוב מנה תחילה: גדול מכל בני קדם. מדור הפלגה דכתיב ויהי בנסעם מקדם (בראשית יא) אבל מאברהם איני בנשארי באברהם כתיב בו הגדול שנאמר (יהושע יד) ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא. היה לו לכתוב אדם גדול ולמה כתב האדם הגדול אלא רמז שהוא אדם גדול שעמד בעשר נסיונות לפיכך כותבין אותו שני ההי"ן ואיוב שנאמר בו גדול לא עמד אלא באחת שנאמר תם וישר וגו' מכל אותו הדור שלא נתפס על אותו עון (סא"א): (ד) והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו. בבית כל אחד ואחד יומו: ושלחו וקראו. כמו ושולחים וקוראים שהיו עושין כן תמיד: (ה) ויהי כי הקיפו. כאשר כלו ימי המשתה נוהג היה איוב בכל סוף שבעת הימים שחזרו ימי חלילתם היה שולח ומקדשם כלו' מזמנם וקראם כמו התקדשו למחר (במדבר יא): והשכים בבקר והעלה. תלינתו שהיה משכים ומעלה עולות לכן כתב בלשון עתיד שהיה נוהג לעשות כן תמיד לסוף כל שבעת הימים: מספר כולם. הבנים והבנות: וברכו. לשון כינוי כלפי מעלה: ככה יעשה איוב. כמו היה עושה כשהוא מדבר בדבר ההוה ותדיר פעמים שכתב בו לשון עבר ופעמים ל' עתיד: (ו) ויהי היום. אותו יום שהיה ר"ה (שהוא יום תרועה וצוה הקב"ה לשטן להביא זכות וחובה של כל הבריות הה"ד משוט בארץ): ויבאו בני האלהים להתיצב על ה'. לריב עמו שאין להתיצב אלא על דין שנ' (ישעיה ג) נצב לריב ה': ויבא גם השטן בתוכ'. לקטרג הבריות: משוט בארץ ומהתהלך בה. כן דרכי לשוט ולראות רעי' וטובי' ושטטתי בכל הארץ ולא מצאתי כאברה' שנ' בו קום התהלך בארץ (בראשית יג) ואז"ל שטן לשם שמים נתכוון כדי שלא יהא נשכח לפני אלהינו זכותו של אברהם: (ח) השמת לבך על עבדי

תולדות אהרן

כי הקיפו. זוהר פנחס: והשכים. יומא מח: בני האלהים. ב"ב טו: השטן. נדרים לב: משוט. יומא עז זוהר אמור: השמת לבך. ב"ב טו זוהר אמור:

ועבדה רבה ב' וסי' ועבדה רבה ויקנאו אתו. ועבדה רבה ויהי האיש ההוא גדול: אחיתיהם ה' בליש' וסימני' והחייתם את אבי ואת אמי. בצדקתך אחיותך. ואחיתיהם צרויה ואביגיל. וקראו לשלשת אחיתיהם. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו. ז' פסוקים ויאמר ויאמר וסי' הכי קרא שמו. וירא את האנשים ואת. וירא את בנימין אחיו. בני הם אשר נתן לי. מי שמך לאיש. אל השטן מאין תבא וחברו תבא:

רלבג

בהוכם כמי שלא כיוון בואו וזכר משוטו והתהלכו הוא בארץ לבד כי שם ימצאו אלו הרעות לא בנמצאות העליונות ואולם בני האלהים הם הכחות המנהיגות המגיעות במלאכות הש"י וזכר כאילו הש"י היה מונע מהגעת הרעות לאיוב להיותו איש תם וישר והשטן סבב שנתן כל אשר לו בידו רק שלא ישלח ידו אל איוב וזה כולו להעיר שאין לשטן, ואת המתגלה בשלמות כי אם ידבק האדם בשם יתברך לא ישלוט השטן עליו כמו שיתבאר בזה הספר וזכר שהשטן הרע לו מצד הרעות הנופלות מקלת אישי האדם לקלתם כמו שמלחמות ומצד השנויים הנופלים מהיסודות כמו

מצודת ציון

(ג) צמד. זוג וכן ויקח צמד בקר (ש"א יא) על כי דרכם ללכת מצומדים ומחוברים יחד: (ה) הקיפו. סבבו כמו הקף פעם אחת (יהושע ו): ויקדשם. ענין הזמנה כמו התקדשו למחר (במדבר יא): וברכו. לשון כנוי כלפי מעלה: (ו) בני האלהים. הם המלאכים הקרובים אל השכינה להיות מבני ביתה וכן ויריעו כל בני אלהים (איוב לח): על ה'. סמוך לו וכן והחונים עליו (במדבר ב) ואמר בלשון בני אדם: השטן. מלאך מקטרג: (ז) משוט. ענין הסליכה אנה ואנה כמו שטו העם ולקטו (שם)

מצודת דוד

כפולים מהנקבות ועוד יותר: (ג) צמד בקר. חשב הבקר זוגות לפי שהדרך לחרוש בבקרים וא"א לחרוש בפחות משנים וכאחד חשיבי אבל גמלים ואתונות עומדים לרכיבה ולהטעין משאות והאחד ראוי לה: ועבודה רבה. הוצאות האדמה נקרא עבודה על כי הוציא צמחה ע"י עבודה שעובדין בחרישה וקצירה וכן נאמר ביצחק ועבודה רבה (בראשית כו): גדול. בעושר ובנכסים: מכל בני קדם. ר"ל מכל אנשי ארצו כי ארם היה בפאת המזרח כמ"ש ארם מקדם (ישעיה ט): (ד) והלכו. לפי שהדבר היה תמידי נופל בו לשון עבר אף לשון עתיד וכמ"ש למטה ככה יעשה איוב וכו': בית איש. בבית כל איש ביומו הקבוע לו: ושלחו. בכל יום היו שולחים להזמין האחיות על המשתה: (ה) כי הקיפו. כי עשו ימי המשתה בהזור הגלגל ואמר בכל פעם שהקיפו ר"ל אחר יום המשתה של האחרון שבהם שהיה עתיד הראשון להתחיל שוב בתחלה: ויקדשם. הזמינם לבוא אליו להיטהר בדרכי ה': מספר כולם. לפי מספר הבנים והבנות: אולי. שמא בעבור טוב לב ממשתה תמיד חטאו וגדפו בלבבם כלפי מעלה ולזה הביא עולות כי היא מכפרת על הרהור הלב: ככה. כמשפט הזה עשה כל הימים: (ו) ויהי היום. ר"ל היום המוכן לשיבואו בו לפני המקום מלאכי מעלה מלמדי זכות וחובה הוא יום ראש השנה שהוא יום המשפט: בני האלהים. הם מלמדי הזכות: גם השטן. ללמד חוב ולקטרג על הבריות: (ז) מאין תבוא. מאיזה מקום אתה בא לפי שאין רשות לקטן לדבר עד שיתחיל עמו הגדול לזה פתח עמו ושאלו: משוט. אני בא מן השטיטה בארץ ומן ההתהלכות בה וכפל הדבר במלות שונות לומר היטב חפשתי לראות מעשי בני האדם וכאומר הנה מלאתי מכילות פשעי בני אדם: (ח) השמת. כלם

רשי

עבדי איוב. שתרלה לקטרגו: (ט) החנם ירא איוב. בתמיה: (י) הלא אתה שכת בעדו. לפי שהוא יודע שאתה רגיל אצלו לעשות לו נסים ופרא ורבה לפיכך עושה צדקות הללו אבל לא ניסית אותו: (יא) ואולם. לו היית נוגע בכל אשר לו: אם לא על פניך יברכך. מיד בתמיה: ואז (יב) ויאמר ה׳ אל השטן הנה כל אשר לו בידך: (ד״א ויהי היום. אותו היום שחזרו חלילה לאכול בבית אחיהם הבכור: בני האלהים. נבא השמים הקרובים לשכינה להיות בני ביתו ועל שם כך נקראו בניו: להתיצב על ה׳. סביבותיו כמו (בראשית מה) לכל הנצבים עליו: (ז) מאין תבא. דבר הכתוב דרך ארץ שהגדול מדבר תחילה ומרשה הקטן לענות: משוט בארץ. כאשר מפורש למעלה ובהגדה דהשותפין הוא: השמת. לשון תימה הוא: תם וישר. שלם במעשיו: שכת בעדו. הגנת בעדו כמחילה זו כמו הסר משוכתו (ישעיה ה) מחיצתו וכל בעד האמור בלשון עברי אינו אלא לשון כנגדו ובפניו כמו וכפר בעדו (ויקרא טז) יקנח העון כנגדו ובפניו להיות הכפרה מגן בעדו וכן ה׳ מגן בעדי (תהלים ג): (י) פרץ בארץ. נתחזקו כמו וכן יפרוץ (שמות א) ומתרגמינן יתקוף זהו פשוטו. ורבותינו ז״ל אמרו בהגדה שהטעימו הקב״ה מעין עולם הבא שלאחר חרישת האחו היו זורעים עם החרישה ורועות כאתונות מיד חזיז מן התלם: (יד) על ידיהם. כמו (במדבר ב) איש על ידו ואינו לשון מקום אלא על שם שהוא מוכן ומזומן לידו: (טו) ותפול שבא. נתגבלה ותנתה מלכות שבא עליהם כמו (בראשית כה) על פני כל אחיו נפל: ואת הנערים. משרתיך השומרים אותם: ואמלטה. אין מליטה אלא לשון השמטה שנשמט מן הצרה ובאתי להגיד לך וכיון שהגיד מיד מת כן הוא בס״א): (טז) ובנערים. במשרתים שומרי הצאן מדבר הכתוב: (יז) ויפשטו על הגמלים. זה לשון בזוז בו לפי מנהגם כל זמן שהם מהלכים כדבקי׳ יחד והולכי׳ במארב שלא יכירו בהם ויבריחו את המקנה וכשמגיעים למקום המקנה פושטים שמרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה והמלאכים

אבן עזרא

בארץ בכל העולם כמו התהלכנו בארץ: (י) שכת בעדו. מן לשוכים בעיניכם הסר משוכתו והיה לבער וטעמו ששכת בעדו כמו משוכת הכרם שלא יגע בו רע: פרץ. רבה כמו ופרצת ימה וקדמה: (יד) ידיהם. מקומם כמו ויד תהיה לך: (טו) ותפל שבא. מחנה שבא: (יז) ויפשטו. כמו אל פשטתם היום: (יח) עד זה מדבר. עד שבא זה המדבר והוא

איוב א

איוב כי אין כמהו בארץ איש
תם וישר ירא אלהים וסר מרע: ד׳. פ׳
ט ויען השטן את־יהוה ויאמר
החנם ירא איוב אלהים: י הלא־
את שכת בעדו ובעד־ביתו ובעד אתה ק׳
כל־אשר־לו מסביב מעשה ידיו ג׳. ל׳. סימן
ברכת ומקנהו פרץ בארץ: יא ואולם
שלח־נא ידך וגע בכל־אשר־לו
אם־לא על־פניך יברכך: יב ויאמר
יהוה אל־השטן הנה כל־אשר־לו
בידך רק אליו אל־תשלח ידך
ויצא השטן מעם פני יהוה: ג׳
יג ויהי היום ובניו ובנתיו אכלים
ושתים יין בבית אחיהם הבכור: י׳
יד ומלאך בא אל־איוב ויאמר ב׳. ג״ם
הבקר היו חרשות והאתנות רעות ג׳
על־ידיהם: טו ותפל שבא ותקחם
ואת־הנערים הכו לפי־חרב ג׳
ואמלטה רק־אני לבדי להגיד לך: ד׳
טז עוד | זה מדבר וזה בא ויאמר
אש אלהים נפלה מן־השמים
ותבער בצאן ובנערים ותאכלם ג׳
ואמלטה רק־אני לבדי להגיד לך: ד׳
יז עוד | זה מדבר וזה בא ויאמר
כשדים שמו | שלשה ראשים
ויפשטו על־הגמלים ויקחום ואת־ ג׳. ג׳
הנערים הכו לפי־חרב ואמלטה
רק־אני לבדי להגיד לך: יח עד זה

איוב ארום לית דכמיה בארעא דעממי גבר שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן בישׁ: ט ואתיב סטנא קדם יי ואמר האפשר די למגן איוב דחיל קדם יי: י הלא מימרך טללתא אמטולתיה ואמטול ביתיה ואמטול כל די ליה מן חזור חזור עובדי ידוי ברכתא וגיתוי תקיפו בארעא: יא וברם אושיט כדון מחת ידך וקריב בכל די ליה אין לא באנפי מימרך ירגזנך: יב ואמר יי לסטנא הא כל דאית ליה מסיר בידך לחוד לותיה לא תושיט ידך ונפק סטנא בהרמנא מן קדם יי: יג והוה אתחולי יומא שבועתא ובנוי ובנתיה אכלין ושתין חמרא בבית אחוהון בוכרא: יד ואזגד אתא לות איוב ואמר תוריא הוואה רדין ואתנן רען על סטריהון: טו ונפלת בתכיף לילית מלכת זמרגד ודברתנון וית עולימיא קטלו אוכלוסהא לפתגם דחרב ואשתזבית לחוד אנא בלחודי לחואה לך: טז עד כדון דין ממלל ודין אתא ואמר אשתא מן קדם יי נפלת מן שמיא ואוקידת בענא ובעולמיא וגמרתינון ואשתזבית לחוד אנא בלחודי לחואה לך: יז עד כדון דין ממלל ודין אתא ואמר כסדאי מניאו תלתא רישי אוכלוסין ואתפשטו על גמריא ודברנון וית עולימיא קטלו לפתגם דחרב ואשתזבית לחוד אנא בלחודי לחואה לך: יח עד כדון דין ממלל

רלבג

כמו שתחדשות האש והרוח והקדים לזכור הרע הנופל: מגד. מלתמס לכי הו יותר מאדוי לפי שהתחלתו הכתירה המכוונת אל זה התלונה ואונס הרעות הנופלות

י״ו חס׳ וסי׳ לקמן ריש סי׳ ב׳. הלא כל סיפרא חסר וכל שאר כתוב׳ דכותא: חסר במ״ט מ״ל וסי׳ נמסר במשלי סי׳ י״ד: ואולם כל סיפרא ר״פ ואולם במ״ג אולם וסי׳ שלח נא ידך וגע אל עצמו. אולם אני אדרוש אל אל. אולם אני אל שדי אדבר. וכל שאר קרי׳ דכו׳ במ״ה ר״פ ואולם וסי׳ נמסר בסדר וארא: ושותים ו׳ ה׳ הס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ל׳: ואת הנערים ג׳ ואת הנערי׳ ידעתי אל מקו׳ פלוני אלמני. ותפל שבא ותקחם ואת הנערי׳. עוד זה מדב׳ וזה בא: ויאמר צ״א פתחי׳ וסימ׳ במס׳ רבתא בערך אמר: ואמלטה ז׳ בלישנ׳ וסי׳ אמלטה נא שמה. אמלטה נא ואראה את אחי. ותפל שבא ותקחם. אש אלהים נפלה. כשדים שמו שלשה ראשים. והנה רוח גדולה. ואתמלטה בעור שני: ויקחו ב׳ ומ״ל וסימ׳ מתוך האהל דעכן. ויאמר כשדים שמו שלש׳ ראשים:

תולדות אהרן תם וישר. סוטה כז נא ב״ב טו: החנם. שם עקדה שער מב: שכת. ב״ב טו: וגע. ב״ב טו עקדה שער מב: אשר לו. ב״ב טו: ויהי היום. ב״ב טו: ומלאך בא. ב״ב טו: ותפול שבא. ב״מ לג: אש אלהים. ב״ב טו: כשדים. ב״ב טו טו סוטה כ:

מצודת ציון

(שם יא): (י) שכת. ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה): (יא) וגע. מל׳ נגיעה: על פניך. בעבור כעסך וכן אתן את פני (ויקרא כ) וזה על כי בפנים יוכר הכעס: יברכך. לשון כנוי כלפי מעלה: (יד) ומלאך. שליח: (טו) ותפול. ענין חניה כמו נופלים בעמק (שופטים ז): ואמלטה. ענין הצלה: (טז) אש אלהים. דרך המקרא שרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת השם וכן הררי אל (תהלים ס): (יז) ראשים. חלקים כמו וראש אחד בא (שופטים ט): ויפשטו. מל׳ התפשטות ושטיחה:

מצודת דוד

האם עמת לבך לקטרג גם על איוב אשר באמת אין כמוהו וכו׳ וכאומר הלא בידו לא מצאתי מאומה רע: (ט) החנם. וכי בחנם ירא איוב מה׳ מבני הקדמת שכר: (י) שכת בעדו. הגנת עליו כאלו גדרת עליו ועל ביתו מסביב לבל תת את הרעה לקרב אליהם: ומקנהו פרץ. בעבור רוב המקנה ידמו כאלו פרצו גדרם רצה לומר כאלו לא יכילם מקום נגדר כי מלאו פני תבל: (יא) ואולם. ובאמת נכה ושלח עתה בו מכת ידך וגע בבני ביתו ועשרו להאבדם ממנו: אם לא. הוא ענין לשון שבועה וגזם ולא אמר הרי הוא כאלו אמר אם לא כן יהיה יבוא עלי כך וכך וכן אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קלא): על פניך. בעבור כעסך עליו בדבר אבדון בני ביתו והעושר יגדף כלפי מעלה: (יב) הנה וגו׳. מסורים המה בידך לאבד הכל אבל לא תשלח ידך אל גופו להכות גם בו: ויצא השטן לאבד בני ביתו עם כל העושר: (יג) ויהי היום. כאשר בא היום שחזרו לאכול בבית הבכור אז אירע מה שאירע וכוונת השטן היה להקניט את איוב ביותר בחושבו כלא זה היום בבוקר העלותו עולות מספר כולם כמ״ש למעלה ויהי כי הקיפו וגו׳ ואם כן מבוקים המה מעון ומדוע אם כן מתו ובעבור זה ירבה לגדף: (יד) ומלאך בא. אחד מנעריו בא לבשרו הרעה: על ידיהם. אצלם בסמוך להם: (טו) ותפול שבא. מחנה שבא חנתה עליהם ולקחה הכל לעצמה: ואת הנערים. החורשים עם הבקר והרועים האתונות: להגיד לך. כי אז״ל שאחר שגמר דבריו מת גם הוא והרי הוא כאלו אמר הנה לא נמלטתי כ״א להגיד לך ולא להשאר חי: (טז) עוד זה. כששיה עוד הראשון מדבר דבריו בא זה השני ואמר הנה אש חזקה וגדולה נפלה מן השמים והתחילה להבעיר בצאן ובנערים שומרי הצאן ושרף את כולם: (יז) כשדים. חיל כשדים חלקו עצמן על ג׳ חלקים ופשטו עצמן בעבור הגמלים לקחת כדרך שוללי המקנה אשר יתפזרו מסביב לאסוף המקנה: ואת הנערים. המה רועי הגמלים: (יח) עד זה. כמו בעוד זה אוכלים

אבן עזרא

והוא אחרית הבכי׳ : (כ) ויגז את ראשו. טעמו שער ראשו וכן הורידו לארץ ראשן : (כא) אשוב שמה. רמז לקבר הידוע וכן כי עת לכל חפץ על כל המעשה שם. ויש אומרים כי מבטן אמי היא הארץ והענין אדם הראשון או בעבור היות העצמות שהם מוסדי הגוף מן הארץ וכנגד הארץ : (כב) תפלה . כמו תפל והענין לא יצא מפיו דבור שאין לו טעם :

(ג) ותסיתני. דברה תורה כלשון בני אדם והענין שיחשבו אנשים שאין להם דעת שיכולת להסית אותי : (ד) עור בעד עור. גוף בעד גוף ויש אומר

רשי

והמלאכים הללו שלוחי שטן היו וכדי להקניטו ולהחטיאו בישרוהו תחילה נהכסף מועט ואח״כ בגדול הימנו וכן כולם : (יט) מעבר המדבר. מצד שני של מדבר והיה הבית מצד זה וזהו לשון עבר במקרא : על הנערים. בנים אבל אין צריך להזכיר הבנות : (להגיד לך. שהיה לו רשות להגיד והיה מת כאותו רגע סא״ת) :

(כ) ויגז. תלש כמו (ירמיה ז) גזי נזרך ומתרגמי׳ תלישה וכמו (תהלים עא) ממעי אמי אתה גוזי מושכי : (כא) מבטן אמי. האדמה אשר לוקחתי משם או אמי ממש : וערום אשוב שמה. לא כבטן הוא מדבר ומה שמה אל מקום תשובתו ועל שהוא מוכן לכך ולא יחליף החיק לשוב כי אם אל העפר לפיכך לא הוצרך להזכירו : (כב) תפלה. לא שום שמץ ותפלות נתן על הקב״ה כמו (ירמיה כג) ובנביאי שומרון ראיתי תפלה : ולא נתן. להטיל תפלה ועול אל הקב״ה כמו (ש״א יח) נתנו לדוד הרבבות ולי נתנו האלפים

(ב) אי מזה תבוא. איה מקום שתוכל לומר מזה אני בא : (ג) מחזיק. אוחז כמו (שמות ד) וישלח ידו ויחזק בו מחזיק באזני כלב (משלי כו) : ותסיתני בו. הסתתני לבולעו כל לשון הסתה אינו אלא לשון המשכה שממשיך את האדם לעצתו : (ד) עור בעד עור. אבר בפני אבר כן דרך בני אדם כשרואה החרב באה על ראשו מגין בזרועו לפניו וכ״ש כל אשר לאיש בממון יתן : בעד נפשו. בפני נפשו להגין לפי שזה יודע בנפשו שנתחייב לפיכך אינו מצטער על ממונו : (ה) אולם. אבל, אם לא תראה בו מיד שעל פניך

ובנותיך ג׳ ומ״ל וסימ׳ פן תגזל את בנותיך. ואכל קצירך ולחמך. עד זה מדבר וזה בא : ערום ד׳ חסר וסי׳ ויפל ערם כל היום דשאול. כי תראה ערם וכסיתו. כי אמר אלי ערם יערים. ערם יצתי מבטן אמי : תפלה ג׳ וסי׳ בירמיה סי׳ כ״ג : תבוא י׳ חסר וסי׳ בסדם אל תבא. את אימתי אשלח. ואל המקדש לא תבא. גם בי התאנף ה׳. אשימה עלי מלך. בקמת רעך. בכרם רעך. כי תשה ברעך. וכתבת עליהן. תבא נא תמר אחותי קדמא. אשר תבא חדר בחדר דמלכים : קדש ישראל לה׳ ראשית תבאתה. אל השטן מאין תבא. אי מזה תבא ויען השטן. כי לפני לחמי. ברכת אבד. תבא כל רעתם. וכל משלי דכו׳ במ״ד מ״ל וסי׳ נמסר בא״ב רבתא אות ת׳ ובמשלי סוף סי׳ כ״ב :

איוב

מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אכלים ושתים יין בבית אחיהם הבכור : יט והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפל על הנערים וימותו ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך : כ ויקם איוב ויקרע את מעלו ויגז את ראשו ויפל ארצה וישתחו : כא ויאמר ערם יצתי מבטן אמי וערם אשוב שמה יהוה נתן ויהוה לקח יהי שם יהוה מברך : כב בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים :

ב א ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יהוה ויבוא גם השטן בתכם להתיצב על יהוה : ב ויאמר יהוה אל השטן אי מזה תבא ויען השטן את יהוה ויאמר משט בארץ ומהתהלך בה : ג ויאמר יהוה אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לבלעו חנם : ד ויען השטן את יהוה ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו : ה אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך : ו ויאמר יהוה

תרגום

ועד דין אתא ואמר בנך ובנתך אכלין ושתין חמר בבית אחוהון בוכרא : יט והא זעפא רבתא אתיא מסטרי מדברא וקריב בארבע זוין דביתא ונפל על עולימיא ומיתו ואשתזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך : כ וקם איוב ובזע ית מעיליה וספר ית רישיה ונפל על ארעא וסגיד : כא ואמר ערטילי נפקית מן כרסא דאמי וערטילי אתוב לבית קבורתא מימרא דיי יהב ומימרא דיי ובית דיניה נסיב יהי שמא דיי מברך : כב בכל דא לא חב איוב ולא מסדר מלי מחטי קדם יי : א והוה יום דינא רבא יום שבוק סרחניא ואתו כתי מלאכיא למיקום בדינא קדם יי ואתא לחוד סטנא במציעיהון למיקום בדינא קדם יי : ב ואמר יי לסטנא מנן את אתי ואתיב סטנא קדם יי ואמר מן למשוט בארעא למבדק בעובדי בני נשא ומן מהלכא בה : ג ואמר יי לסטנא אפשר דשויתא לבך בעבדי איוב ארום לית דכמוהי בארעא דעממי גבר שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן ביש ועוד כדון הוא מתקף בשלימותיה וגריתא מימרי ביה לסלעמותיה מגן : ד ואתיב סטנא קדם יי ואמר אברא אמטול אברא וכל די לבר נש ימסור אמטול נפשיה : ה ברם אושיט כדון מחת ידך וקריב לגרמיה ולבסריה אין לא באנפי מימרך ירגזינך : ו ואמר יי לסטנא הא מסיר

רלבג

הנופלות אשר יקרו מצד השנויים שמתחדשים ביסודות הם מיוחסים אל מקרי והזדמן ואחר זה זכר שכבר הגיע מתום איוב ויושרו ויראתו השם שלא חטא בכל זאת רק נתן שבח לש״י ואמר ה׳ נתן וה׳ לקח יהי שם ה׳ מבורך ואח״כ התחיל בסיפור המין האחר מן הרעות אשר התחלתו במקבל כמו הפגה והמזג וקרא התחלת זה הרע ג״כ שטן להיותו מטה מהדרך הראוי ואמר בו להתיצב על ה׳ מה שלא אמר כן בראשון לפי שזה החלק מהנפש אשר בו הסי׳ בעלם הוא מכוון בעלמו לעבוד השכל האנושי ולהגיע לו שלימותו וזה מבואר למי שעיין בספר הנפש וידע כחות הנפש האנושית לאיזה תכלית נמצאו באדם אלא שכבר יקרה בקצת העתים שישים מה שישפטהו זה החלק מהנפש בלתי יושר ובלתי נאות עד שיתחדשו מזה חלאים ומכאובים מצד רוע ההנהגה וזכר על צד המשל שזה השטן השתדל בכל אופני ההשתדלות להזיק איוב בגופו והשם ית׳ נתן הכל ברשותו זולת נפשו כי הוא אשר לא נתן לשטן ממשלה עליה אבל הוא הענין בהפך ר״ל שהיא תמשול עליו ותנהיגהו כאשר תרצה ויותם עם זה המסרו ביד זה השטן להכות גופו בלתי שלם ביראת השם עד שלא יעמוד באמונתו כאשר יבואר

תולדות אהרן

בניך ובנותיך. ד״ב טו : רוח גדולה ; שם ברכות יג : ויקם איוב. מ״ק כ כא ב״ב טו מ״ק כג סוטה כ : ערום. ב״ב טו עקדה שער קא : ה׳ נתן. ברכות סב זוהר תלוה סוטה יד : ויהי היום. ב״ב טז : מבוא. שבועות לז : ותסיתני. חגיגה ה ב״ב שם חולין ד :

מצודת ציון

(יט) מעבר. מצד : פנות. זויות : (כ) מעילו. שם מלבוש הוא : ויגז. ויתלוש כמו קרחי וגזי (מיכה א) : (כא) יצתי. כמו יצאתי בא׳ל״ף : (כב) נתן. ענינו האמירה על הדבר וכן נתנו לדוד רבבות (ש״א יח) ויתכן שהוא מל׳ שם יתנו צדקות ה׳ (שופטים ה) : תפלה. ענין דבר גרוע שאין בו טעם וכן ובנביאי שומרון ראיתי תפלה (ירמיה כג) : (ג) ועודנו. ועודו הוא : ותסיתני. מל׳ הסתה ופתוי : לבלעו. להשחיתו כמו בלע ה׳ (איכה ב) :

מצודת דוד

אוכלים. היו אוכלים וכו׳ : (יט) ויגע בארבע פינות. עם כי בא מעבר אחד הקיף את כל הבית מסביב : על הנערים. המה בניו ומשרתיהם ולא זכר הבנות כי כ״ש הוא היות הנקבות המה תשושי כח ביותר : (כ) ויקרע. בעבור הצער והאבל : ויגז את ראשו. הלם שער ראשו וקצר כדבר המובן : וישתחו. אל ה׳ לצדק על הרעה : (כא) ערום וגו׳. ר״ל כמו שיצאתי מבטן אמי ערום מבלי עושר ובנים כן אשוב אל הקבר זולתם וכאומר מה לי להתרעם על אבדן הבנים והעושר הלא לא נולדו עמי ואשוב א״כ כמו שנולדתי ולתוספת ביאור אמר הלא ה׳ נתן לי והוא לקח את שלו ומה לי להתרעם עליו : שמה. ר״ל אל מקום הידוע המובן לכל ולא הוצרך לפרש כי מובן הוא מאליו וכן על כל המעשה שם (קהלת ג) : (כב) בכל זאת. עם כי באו עליו צרות תכופות זה על זה מ״מ לא חטא להתרעם אחר ה׳ ולא אמר עליו דברי תפלה : ב (א) ויהי היום. היום המוכן לשיבואו בו מלמדי הזכות והחובה : (ב) אי מזה. איה המקום אשר תאמר מזה אני בא : (ג) ועודנו. עם כי הוכה שבר על שבר עודו אוחז בתמימותו : ותסיתני. דבר בלשון בני אדם ור״ל קטרגת עליו להשחיתו בחנם מבלי עון כ״א לנסותו : (ד) עור בעד עור. ר״ל קי״ז הדברים אם דרך אנשים לתת עור בעד עור שאם יבוא מי להכותו בעור פניו הלא ישים ידו על פניו לקבל ההכאה בעור היד ואם כן הוא במקצת גופו אל קצתו כ״ש הוא שיתן האיש את כל אשר לו בעד נפשו וכאומר הנה איוב יחשוב פן נגזר עליו המיתה ונאבד כל אשר לו תמורת נפשו ויעמד חי ולזה מקבל בסבר פנים יפות : (ה) אל עצמו ואל בשרו. במכאובי הגוף עצמו הקשה מאבדן הבנים והעושר : אל פניך

רשי

פניך יברכך: (ו) אך את נפשו שמר. שלא תלא מכאן אמרו חכמים קשה היה צערו של שטן יותר משל איוב כאומר לחבירו שבור חבית זו ושמור יינה: (ח) להתגרד בו. בדלי"ת כתוב ולשון משנה היא גורדו ומעמידו על גלדו אבל גורר ברי"ש אינו אלא לשון סחיבה כמו גורר אדם מטה וספסל: (ט) מחזיק. אוחז: ומת. לשון צווי כמו ומת בהר (דברים לב): (י) גם. לא די שברכנו אלא גם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל בתמיה: בשפתיו. אבל בלבו חטא: (יא) רעי איוב. אוהביו: לנוד. כמו מי ינוד לך (ישעיה נא) לא תנוד לו (ירמיה טו): (יב) ולא הכירוהו. כי נשתנו פניו מחמת היסורין: השמימה. כלו' למעלה מראשיהם (הרבה) והוא היה להם מנהג אבל: (יג) לארץ. על הארץ לצער בצערו: מענה איוב: (א) ויען. ויצעק שכל עניה

אבן עזרא

אומר כי מנהג האדם להסתיר עינו בידו אם יפחד ממכה בעבור היותה נכבדת: (ח) להתגרד. להתחכך ואין לו אח במקרא ויש אומרים חרס כמו בגרב ובחרס: בתוך האפר. כדרך אבילות וילבש שק וישב על האפר. והאומר כי שבתו באפר לקרר השחין צריך להביא ראיה שהיה השחין חם ולא: (י) בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו. להורות כי עוד יחטא בשפתיו ויוציא מפיו מלים ברוב צערו: (יא) אליפז התימני. ממשפחת תימן בן אליפז בן עשו והקרוב שהיה קרוב מימי משה כי לא יתיחס לתימן כי אם אחר דורות. וחז"ל אמרו כי משה כתב ספר איוב והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם על כן הוא קשה בפירוש כדרך כל ספר מתורגם: השוחי. מבני קטורה אשת אברהם את ישבק ואת שוח: הנעמתי. לא ידענו אם יחוסו למדינה או למשפחה: (יד) ויקלל את יומו. אף על פי שלא ישיג ליום ברכה או קללה אכן מרוב הצער יאמר המצטער מקולל יהא היום שנולד בו והשעה שנולד בה גם יש ימים שיהיו כן בהיות שני המאורות על מתכונה קשה וזה צריך פירוש ארוך וכן אמר ירמיה ארור היום אשר ילדתי בו ויש אומרים כי על שם היום מהשבוע יאמר שהיה מתאוה שלא ישמע זכרו הוא היום שנולד בו והנכון הוא הראשון: (א) ויען איוב. כמו וענית ואמרת בהביאו הבכורי' ויהיה ענינו כמתחיל או שאלוהו חבריו אחר מלאת שבעת ימים מה לך אז ענה להם וכן וענית ואמרת בהביאו הבכורי' ישאלוהו הכהני' מה זה. ידוע כי אין בלשון הקדש

איוב ב

אֶל־הַשָּׂטָן הִנּוֹ בְיָדֶךָ אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ
שְׁמֹר׃ ז וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי
יְהוָה וַיַּךְ אֶת־אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע
מִכַּף רַגְלוֹ עַד קָדְקֳדוֹ׃
ח וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא
יֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָאֵפֶר׃ ט וַתֹּאמֶר לוֹ
אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ
אֱלֹהִים וָמֻת׃ י וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר
אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת־
הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת־
הָרָע לֹא נְקַבֵּל בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא
אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו׃
יא וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת ׀ רֵעֵי אִיּוֹב אֵת
כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו וַיָּבֹאוּ
אִישׁ מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי
וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי
וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנוּד־לוֹ וּלְנַחֲמוֹ׃
יב וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם מֵרָחוֹק וְלֹא
הִכִּירֻהוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וַיִּקְרְעוּ
אִישׁ מְעִלוֹ וַיִּזְרְקוּ עָפָר עַל־
רָאשֵׁיהֶם הַשָּׁמָיְמָה׃ יג וַיֵּשְׁבוּ
אִתּוֹ לָאָרֶץ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת
לֵילוֹת וְאֵין־דֹּבֵר אֵלָיו דָּבָר כִּי רָאוּ
כִּי־גָדַל הַכְּאֵב מְאֹד׃ יד אַחֲרֵי־
כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת־פִּיהוּ וַיְקַלֵּל
אֶת־יוֹמוֹ׃
ג א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב יֹאבַד

תרגום

בִּידָךְ לְחוֹד יַת נַפְשֵׁיהּ נְטַר: ז וּנְפַק סִטְנָא בְּהַרְמָנָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְחָא יַת אִיּוֹב בְּשִׁיחֲנָא בִּישָׁא מִפַּרְסַת רִגְלֵיהּ וְעַד מוֹקְדֵיהּ: ח וּנְסֵיב לֵיהּ פְּחַר לְאִתְקַרְצָפָא בֵּיהּ וְהוּא יָתֵב בְּאֶמְצַע קִטְמָא: ט וַאֲמַרַת לֵיהּ דִינָה אִתְּתֵיהּ עַד כְּדוֹן אַתְּ מִתְקֵף בִּשְׁלֵימוּתָךְ בְּרִיךְ מֵימְרָא דַיְיָ וּמִית: י וַאֲמַר לָהּ הֵיכְמָא דִי מְמַלְּלָן חֲדָא מִן נְשַׁיָא דְעָבְדִין קְלָנָא בְּבֵית אֲבָהַתְהוֹן הֲכְדֵין אַתְּ מְמַלְּלָא לְחוֹד יַת טָבָא נְקַבֵּל מִן קֳדָם יְיָ וְיַת בִּישָׁא לָא נְקַבֵּל בְּכָל דָא לָא חָב אִיּוֹב בְּסִפְוָתוֹהִי בְּרַם בְּרַעְיָנֵיהּ הַרְהֵר בְּמִלִּין: יא וּשְׁמָעוּ תְּלָתָא חַבְרֵי אִיּוֹב יַת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא דַאֲתָת עֲלוֹהִי (כַּד חֲמוֹן יַת אִילָנֵי פַּרְדֵּסֵיהוֹן דִי יַבִּישׁוּ וּלְחֵם סְעוּדַתְהוֹן אִתְהַפַּךְ לְבִסְרָא חַיָא וַחֲמַר מִשְׁתֵּיהוֹן אִתְהַפַּךְ לִדְמָא) וַאֲתוֹ גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ (וּבְהָא זְכוּתָא אִתְפְּצִיוּ מִן אֲתַר מְזוּמָן לְהוֹן בְּגֵהִנָּם) אֱלִיפַז דִי מִן תֵּימָן וּבִלְדַּד דִי מִן שׁוּחַ וְצוֹפַר דִי מִן נַעֲמָה וְאִתְחַבָּרוּ כַּחֲדָא לְמֵיתֵי לְמֶנַד לֵיהּ וּלְנַחֲמוּתֵיהּ: יב וּזְקָפוּ יַת עֵינֵיהוֹן מִן רְחִיק וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ וּבְזָעוּ גְּבַר מְעִילֵיהּ וּדְרַקוּן עַפְרָא עַל רֵישֵׁיהוֹן לְצֵית שְׁמַיָא: יג וִיתִיבוּ עִמֵּיהּ לְאַרְעָא שַׁבְעָא יוֹמִין וְשַׁבְעָא לֵילָוָן וְלֵית דִי מְמַלֵּל עִמֵּיהּ פִּתְגָם אֲרוּם רַחֲמוֹן אֲרוּם סְגָא כֵיבָא לַחֲדָא: יד מִן בָּתַר כְּדֵין פְּתַח אִיּוֹב יַת פּוּמֵיהּ וְלַטֵּט יַת יוֹמֵיהּ: א וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר: ב יְהוֹבַד יוֹמָא דְאִתְיְלֵידִית בֵּיהּ (וּמַלְאָכָא דִי מְמַנֵּי עַל עִבּוּר) וְלֵילְיָא דִי אֲמַר

ל' ס' ועד ק' ל' חסר ל' חסר ומד ומות ל' ל' ל' ג' מלעיל ל' מ"ל ב' ויראו יוסף ג' ל' חסר י"א ד' בלישנא ל'

מסורה

מאת פני ה' וסי' ו הי א־ יצא יצא. לא כן לכו נא הגברים. קרבו שאו את אחיכם. ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח דמלכים. ויצא השטן מאת פני ה': נקבל ב' ובפסוק ואינון מן א"ב מן ב"ב ובפסוק וסי' נמסר במס"ה רבתא במערכת אות הב' בס"ד: הבאה ג' בטעם מלעיל וסי' ארדה נא ואראה הכצעקתה. כל הנפש לבית יעקב. וישמעו שלשת רעי איוב: ולא הכירוהו. חד מן ולא דסמי' לה' וסימ' נמסר במסורה רבתא במערכת אות ל' בס"ד: וישאו קולם בשיאת קולם ד' חסרי' את בלישנ' וסימן נמסר בסוף ספר שופטים: וישבו אתו לארץ ד' בלישנ' פי' קשור עם למ"ד וסי' ונקתה לארץ תשב. שבי לארץ אין כסא. בת כשדים וישבו אתו לארץ שבעת. ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון: ויקלל ד' וסי' נמסר בסדר אמור:

רלבג

ינוסם חסו אומרו ואולם שלא נא ידך ונפשו אל עצמו ואל בשרו אם לא על פניך יברכך וכן היה הענין על דרך האמת כי איוב לכיותו נבוך ומבולבל בענין ההשגחה האלהית וכיות אמונתו בזה בלתי שלימה שספיקותיו אלו כדעו' כנופלות אל היחוס כמאמר שאין ספ"י משגיח בתחתונים ר"ל באישיהם ואיכן היה מלוויר אליו שאמת בזה לא היה נפסק בשום פנים אל שאמנם בתלופו ובנה כנת היותו נבוך זה השעוד שהמבוכה בזה בדרוש היתה חסרונו בשבעים שפיונות אשר בשלימות בשם שנת כאמר האדם מאלו הרעות המדומות. וזכר שכבר הגיע מתום זה האיש ויוסרו עד שמם אשר הספה אומו אשתו לבלתי החזיק בתומתו והוכח במכאובות חזקים לא חטא בכל זה בשפתיו אלא שכבר אחז"ל בהמתכבתו היה נבוך ומבולבל כמו שהיה נסיף הענין אחז"ל בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא. עוד זכר שכאשר שמעו רעי איוב באו לנוד לו ולנחמו וכראותם חוזק שברו לא נמלא מי שדבר אליו דבר והתבונן שאלו הרעים היו חכמים מפורסמים בזמן ההוא חקרו יחד עמו בעיוניות ונמלא ביניהם בזה המבוקש ספוריו זה המחלוקת אשר הוא לפי מה שהשפטו החלוקים כמו שיתבאר אחר זה. וכראות איוב כי אין דובר אליו דבר פתח פיהו וקלל את יומו לפי שדעתו היה כמו שיתבאר מדבריו בכל מקרי האדם הם מוגבלים ומסודרים לפי מערכת הכוכבים בעת הלידה:

ביאור מלות המענה (א) ויען. הנלון

ת"א הנו בידך. חולין מג: וישבו אתו. ברכות ס מ"ק כג: אחרי כן. מ"ק כח: יאבד. נדה טז:

מצודת דוד

פניך. כמו על פניך ור"ל בעבור כעסך יגדף כלפי מעלה: (ו) הנו בידך. הנה הוא בידך להכותו בעצמו ובבשרו להכאיבו אך שמור את נפשו לבל תצא מגודל הכאב: (ז) ויצא. להכות את איוב: בשחין רע. הכואב ביותר מכף רגלו וכו'. ר"ל בכל שטח הגוף: (ח) ויקח לו חרש. איוב לקח בידו שברי חרס להכך בהם מקומות השחין: בתוך האפר. לקרר חמימות השחין: (ט) עודך. עדיין אתה מחזיק בתמימתך וכאלו אמרה אל תחזיק עוד אלא ברך את ה' ובעון זה תמות מיד והנה טובה לך מלהתמיד ביסורים מכאיבים כאלה: (י) כדבר וגו' הדברי. כדבר אחת מנשי הנבלות: גם את הטוב. ר"ל אם אמנם שדי הרע לנו הנה עוד יבוא מועד אשר נקבל גם את הטוב ולא נוסיף לקבל עוד את הרע: בכל זאת. עם כי נלקה בגופו ומלא מסית מ"מ לא חטא בשפתיו לברך את ה' כאשר הסיתתו אשתו: (יא) וישמעו. מן המספרים: איש ממקומו. כ"א בא ממקומו אל מקום איוב ובהיותם שם נאספו יחד לבוא אל איוב הביאה לנוד עליו בראשם וכדרך המילך בלרת האוהב ואף לנחמו בדברי תנחומין: (יב) ולא הכירוהו. כי נשתנה מראה פניו בעבור רוב הצרות והמכאובות: ויקרעו איש. כל אחד קרע מעילו וזרקו עפר למעלה מראשיהם לאויר השמים כי כן היה להם מנהג אבלות וצער: (יג) לארץ. על הקרקע לצער בצערו: ואין דובר. אין מי בהם דובר כי ראו אשר גדל הכאב מאד ולא מצאו עדיין מקום לנחמו: (יד) אחרי כן. כאשר מלאו שבעת הימים: ויקלל את יומו. אשר נולד בו בחושבו שכל מקרי האדם המה מוגבלים ומסודרים לפי מערכות הכוכבים בעת הלידה וההריון ולזה הוכח גם הוא במכאוב כי לא מצא בעצמו עון אשר יחטא ואשם ולכן ממרירות לב קלל יומו על כי בו הורו מערכות הכוכבים בו לרעה: ג (ג) יאבד. היום

מצודת ציון

(ז) מכף רגלו. כמו שנקרא תוך היד כף כן נקראת התחתית הרגל: קדקדו. הוא האמצעית הראש מקום יחולק שם השער אילך ואילך: (ח) להתגרד. ענין חיכוך ובדרז"ל גורד כדרכו ואינו חושש (שבת קמז): (ט) ברך. לשון כנוי כלפי מעלה: (י) הנבלות. פחותות וגרועות: (יא) ויועדו. מלשון וועד ואסיפה: (א) ויען. ענינו הרמת קול וכן וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כז): אוגד

יוֹם אִוָּלֶד בּוֹ וְהַלַּיְלָה אָמַר הֹרָה גָֽבֶר׃ ג הַיּוֹם הַהוּא יְהִי־חֹשֶׁךְ אַל־יִדְרְשֵׁהוּ אֱלוֹהַּ מִמָּעַל וְאַל־תּוֹפַע עָלָיו נְהָרָה׃ ד יִגְאָלֻהוּ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת תִּשְׁכָּן־עָלָיו עֲנָנָה יְבַעֲתֻהוּ כִּמְרִירֵי יוֹם׃ ה הַלַּיְלָה הַהוּא יִקָּחֵהוּ אֹפֶל אַל־יִחַדְּ בִּימֵי שָׁנָה בְּמִסְפַּר יְרָחִים אַל־יָבֹא׃ ו הִנֵּה הַלַּיְלָה הַהוּא יְהִי גַלְמוּד אַל־תָּבֹא רְנָנָה בוֹ׃ ז יִקְּבֻהוּ אֹרְרֵי־יוֹם הָעֲתִידִים עֹרֵר לִוְיָתָן׃ ח יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ יְקַו־לְאוֹר וָאַיִן וְאַל־יִרְאֶה בְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר׃ ט כִּי לֹא סָגַר דַּלְתֵי בִטְנִי וַיַּסְתֵּר עָמָל מֵעֵינָי׃ י לָמָּה לֹּא מֵרֶחֶם אָמוּת מִבֶּטֶן

אתברא גבר׃ ג יומא ההוא יהי קבלא לא יתבעניה אלהא מן לעלא ולא תפע עלוי שפרפרא׃ ד יטנפון יתיה חשוכא וטולי מותא תשרי עלוי ענגא יבעתון יתיה היך מרירי יומא (צערא דאצטער ירמיה על חורבן בית מקדשא ויונה באטלקותיה בימא דטורסים)׃ ה ליליא ההוא ידברניה קבלא לא יתיחד עם יומין טבין דשתא במנין רישי ירחיא לא ייעול׃ ו הא ליליא ההוא יהי צערא לא תיעול רננא דתרנגול ברא למקלסא ביה׃ ז ילטטוניה נבייא די לטטין יומא דפורענותא דאטימוסא לאדכר באתערותהון אליותהון׃ ח יתחשכון כוכבי נשף שיריה יסתכי לאנהרא ולא יחמי בתימורי קרצתא׃ ט ארום לא אחד פאתי דלתתי דהנון דשי כרסי וטמר עמלא מן עיני׃ י למא לא מן רחמא אמות מכרסא כד נפקית

תופע ל' וחד ותופע ואינון חד מן זוגין חד תי"ו חד ותי"ו ואינון מן א"ב מן ב' ב' חד נסיב ו' וחד לא נסיב ו' ול' להון זוגא וסי' במס' במס' רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד. ירחים ד' וסי' נמסר בסדר שמות: יקבוהו ג' וסי' אררי יום. מונע בר יקבוהו לאום. אמר לרשע צדיק אתה: שחר ח' וסי' נמסר בישעי' סוף סי' ה' ובתהלים סי' ק"ח: ויסתר ב' דגשים וסימניהון משה פניו ויסתר עמל מעיני: מעיני ד' וסי' נמסר בויצא ובישעיה סי'

אבן עזרא

הקדש סימן שיורה על סי' האמצעי ואין בלשונם חוץ מעתיד ועבר וכל מה שתמצא באיוב שהוא לשון עתיד הוא בינוני או לשון עבר: (ג) יאבד יום. היה מתאוה שיאבד בתחלה היום שנולד בו אם נולד ביום ואם נולד בלילה שתאבד הלילה שאמר המבשר הורה גבר וכמוהו ויאמר ליוסף והורה כמו יולד וכמוהו ותהר את מרים כי היום שנולד בו יהיה יום חשך והנכון שיתאוה להיות יום חשך עד שלא יהיה יום וזה טעם יאבד. יום ולילה הם כנגד הארץ מפאת השמש בעבור היות הארץ באמצע הגלגלים ונראות מעלה ואין להם חשך כלל גם קדרות הלבנה מפאת הארץ שהיא למטה אין אור אלא ממעל וזה ענין אל ידרשהו אלוה ממעל כי הארץ היא חשך: (ג) תופע. כמו תשקיף: נהרה. אור וכמוהו ונהורא עמיה שרא ויש אומרים כי כמוהו המנהרות אשר בהרים: (ד) יגאלהו. מן לחם מגואל ויש אומרים שהוא מן גאל וענינו שיפדוהו וימשכוהו לנפשם והוא רחוק: יבעתוהו. יפחידוהו שלא יעמוד כמו ובעתתו רוח רעה: כמרירי יום. כמו קטב מרירי ויש אומרים כי הכף כמו כאלי הלילה כמשיגי גדול וענין מרירי יום חוזק החום שדומה לשם המות ואם נולד בלילה הלילה ההוא יקחהו אופל: (ה) יחד. יתחבר מן יחד והנכון בעיני שהוא אל ישמח כמו ויחד יתרו ענינו אל ישמח להחשב בימי שנה: (ו) גלמוד. שומם כמו גלמודה: (ז) העתידים. שהם מזומנים לעורר אבלם כמו ועתדה בשדה לך ועתידותיהם שושתי ונו"ן לויתן מקום מ"ם וענינו אבל ובדברי רבותינו ז"ל אשה לא תעורר לויתה במועד ויש אומרים כי על אנשי ספינה שחשבה להשבר מדבר שקללו היום שנכנסו בה שהם עתידים שיאכלם לויתן והוא מין דג גדול והקרוב כי אוררי יום הם הספדנים בכל לשון שיקללו הימים: (ח) נשפו. תמצא מלת נשף להתחלת הלילה ולאחריתו: בעפעפי שחר. י"א כמו השקפה וכמוהו התעיף עיניך בו ואינו והנכון שהוא על דרך משל בעינים והשחר דמה להם והענין כאשר יפתח השחר עפעפיו כעינים שיש להם עפעפים והוא האישון ונקרא עפעף על שם החור: (ט) לא סגר. יחסר פותח הרחם: דלתי בטני. הטבור שממנו יבא

רשי

עניה האמורה בתורה אינה אלא לשון הרמת קול ואב לכולם וענו הלוים קול רם (דברים כז): (ג) אולד בו. לשון עתיד שהיה אומר הלואי ויאבד היום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד: והלילה. אף היא תאבד: אמר. שיאמר המבשר אשר עליו הדבר: הורה גבר. שעיבר אני את אמי. בנקבה נוהג לומר הרתה ובזכר נוהג לומר הורה את הנקבה: והלילה אמר. זה אחד מן המקומות שחיסר המקרא את דבריו מפני שלא הוצרך לפרש מי הוא ומליצתו אמר האומר. (ודומה לו הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים) היה לו לומר אם יחרוש אדם בבקרים ורז"ל אמר מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: (ג) היום ההוא יהי חשך. תמיד בכל שנה כשיגיע אותו יום: אל ידרשהו אלוה ממעל. לטובה: ואל תופע עליו נהרה. אורה כמו נוהר ומתרגמינן ניהור: (ד) יגאלהו. כמו לחם מגואל (מלאכי א) במה גאלנוך (שם) והוא ל' לכלוך: צלמות. צל של מות (חשך) שאינו מאיר לעולם: עננה. אפילה: כמרירי יום. שדים המושלים בצהרים כמו קטב מרירי והוא מושל בצהרים שנאמר ומקטב ישוד צהרים (תהלים צא): (ה) אל יחד. אל ישמח כמו ויחד יתרו (שמות יח) (פ"א אל יתאחד ס"א): (ו) גלמוד. יחיד. יחסר מאדם ומכל בריה: (ז) יקבוהו. יקללוהו כמו קבה לי (במדבר כג): אוררי יום. המקללים את ימיהם. לפי שהם מכוונים לקלל קללה מתוך צערם: העתידים עורר לויתן. להיות ערירים במחברתם ליחד ליווי שלהם מחברת איש ואשתו מאין בנים ובגמ' ירושלמי ראיתי עורר לויתן לקונן על ליווי שלהם כשיותת כמו לא יערער על מתו: (ח) נשפו. חשך אישונו: בעפעפי. בזהורי כמו ועפעפינו יזלו מים (ירמיה ט): (ט) כי לא סגר. מי שיכולת בידו לסגור וגם זה מן המקראות דומין להלילה אמר: דלתי בטני. שיצאתי ממנו שאם עשה כן ויסתר עמל מעיני: (י) למה לא מרחם אמות. מיציאתי מרחם (הייתי ס"א) מוכן למות מיד ומדבר

תולדות אהרן הורה גבר. סנהדרין נו נדה טו: נשפו. פסחים ב: לא סגר. בכורות מה:

רלבג

הרצון בו ויקרא כמו ועניה ואמרה שהרצון בו קריאה לא תשובה: (ג) והלילה אמר הורה גבר. הרצון בו שלילה שאמר המבשר שהורה בם גבר וה"א ליל ההריון ויחס ההריון ללילה להיותו עת המשגל לפי התק האנושי ארז"ל מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: (ד) יגאלהו. יטנפוהו ויכלכלוהו או יהיה הרצון בו שיהיו גואליו וקרוביו חשך וצלמות בדרך שישכנו עמו תמיד וככל עולה לענין אחד: כמרירי יום. הוא מענין עורנו כתנור נכמרו רוצה לומר חמימות היום וזה במשקל סגריר והרצון בו שיבעתוהו האדים העולים בסבת חמימות היום עד שימנעו אורו: (ה) אל יחד בימי שנה. הרצון בו לא יהיה אחד בימים שלא יבא במספר עמהם: (ו) גלמוד. הרצון בו יחיד וה"ל שלא ילכו בלילה חברת האנשים יחד: (ז) לויתן. הבלה: (ח) כוכבי נשפו. הם הכוכבים הגדולים הנראים בתחלת הלילה ובסופה ולא ימנע הראותם האור כמלא אז: ואל יראה בעפעפי שחר. ר"ל שלא יבקע השחר: (ט) דלתי בטני. ר"ל הבטן אשר היה בו הריוני והוא בטן אמי: סבונים [?]

מצודת ציון

(ב) אולד. אמר דבריו כאלו ידבר קודם הלידה: (ג) תופע. תזרח כמו הופיע מהר פארן (שם לג): נהרה. אורה כמו ונהורא עמיה שרא (דניאל ב): (ד) יגאלהו. כמו יגעלהו בעי"ן וענינו טנוף ולכלוך וכן לחם מגואל (מלאכי א): וצלמות. צלו של מות הוא חשכת הקבר: יבעתוהו. מל' בעתה וחרדה: כמרירי. ענין החימום כמו כתנור נכמרו (איכה ה) והאות בכפל למ"ד הפעל על משקל סגריר (משלי כז): (ה) אופל. חשך עב: יחד. מל' אחד: (ו) גלמוד. יחידי כמו עדת חנף גלמוד (לקמן טו): (ז) יקבהו. ענין קללה כמו לכה קבה לי (במדבר כג): העתידים. המוכנים כמו להיות עתידים ליום הזה (אסתר ג): עורר. מל' התעוררות: לויתן. ענין אבלות ובירושלמי לא תעורר אשה לויתה במועד (מ"ק פרק משקין): (ח) נשפו. תחלת הלילה וסופו שניהם קרואים נשף וכדרז"ל תרי נשפי הוו וכו' (ברכות ג) והוא ענין חשך כמו בנשף בערב יום (משלי ז): בעפעפי. הוא אישון העין והושאל לבקיעת אור השחר והוא האור הנוצץ בעלות השחר טרם יגלה בשמש שהוא נראה כפתיחת העין: (י) אמות. אמר

מצודת דוד

יום אשר נולדתי בו יהיה אבוד ר"ל בכל שנה כשיבוא היום ההוא יהיה בו חושך עד שיהיה אבוד ממנו שם יום: והלילה אמר הורה גבר. ר"ל וכ"כ תהיה אבודה הלילה אשר המשכיל לדעת מתי היתה זמן העבור אמר באותה הלילה עיבר אבי את אמי (כי זמן הלידה נראה וידוע לכל אבל זמן העיבור לא יבין כ"א המשכיל בחכמה): (ג) אל ידרשהו. להשפיע בו טובה ממעל: ואל תופע. לא תזריח בו אורה: (ד) יגאלוהו חשך וצלמות. ילכלך ויטנף אותו והשכן עליו חשכת הענן: יבעתוהו. יפחידוהו תוקף חמימות היום ר"ל האדים העולים בסיבת תוקף החום ימנעו אורו: (ה) הלילה ההוא. אשר עיבר בו אבי את אמי: יקחהו אופל. האופל יקח אותו לחלקו לשמש בו: אל יחד. אל יתאחד בימי שנה להתחבר עמהם להיות כמותם ואל יבוא בימי מספר החדשים וכפל הדבר במ"ש: (ו) יהיה גלמוד. כ"כ יגדל בו החשך עד שיהיה יחידי ר"ל לא ילכו בו חבורה אנשים יחד לטייל ולא תבא בו א"כ רננה כי דרך חבורות אנשים ההולכים יחד לטייל אשר ישירו וירננו בדרך מהלכם אבל כשלא ילכו בו חבורות לא ישמע בו רננה: (ז) יקבהו וגו'. הספדנים המארכים בהספדם את יום ביאת המת אשר יספדוהו ומוכנים המה לעורר אבלות ולמדו לשונם לאמר ולקלל המה יקבוהו את הלילה ההוא: (ח) כוכבי נשפו. אף הכוכבים הגדולים הנראים בתחלת הלילה ובסופו גם המה יהיו חשוכים בלילה ההוא עם כי אורם רב עד שלא ימנע הראותם בעבור קלת האורה אשר היא בתחלת הלילה ובסופו: יקו. הלילה ההוא יקוה שיבא אחריו אור השמש ולא יהיה כי לא תזרח השמש ביום שלאחריו ואפי' בבקיעת השחר וזהרו לא יראה הלילה ההוא כי לא יאיר אחריו אור השחר: (ט) כי לא סגר. ר"ל בעבור זה יהיו מקוללים כן על אשר לא שמו אז מערכת השמים לסגור דלתי בטני שהוא הטבור אשר דרך בו יבא המאכל להולד כ"א היה נסגר אז מת במעי אמי והיה א"כ נסתר הייתי מעיני העמל אשר אני עתה בו: (י) למה לא מרחם אמות. כלומר

רש"י

ומדבר בלשון עתיד כאלו עומד עכשיו ביום יציאת הרחם ואומר (למה) לא אמות עתה: ולמה לא מבטן יצאתי ואגוע. למה לא היתה לי גויעה מוכנת: (יא) מדוע קדמוני. ברכי אמי קודם למיתה: כי אינק. נגזר עלי לינק מהם לפי שהוא מדבר ביום לידה הוא מזכיר דברים של אחריו בלשון עתיד: (יב) שכבתי. הייתי שוכב בקבר: (יג) הבונים חרבות למו. זהו דרך למעמידי שם לבנות ערים נחרבות לזכרון להם כמו (ישעיה נח) ובנו ממך חרבות עולם וקורא לך גודר פרץ כלומר עם שרים ובעלי שם או הלואי שלא נודעתי ואהיה כנפל. ומה שכתב לא אהיה כנפל טמון מפני שעומד על לשון שהתחיל לדבר בלשון תימה ומוסב על למה לא מדוע קדמוני ברכים או מדוע לא אהיה כנפל טמון: (טו) כעוללים. תינוקות ולכך קורא אותם עוללים על שם שחוק ולכלוך כמו לקמן (טז) ועוללתי בעפר וכמו ויתעללו בה כל הלילה (שופטים יט): (טז) חדלו רוגז. נמנעים מרוגזם שהיו נוהגים ורגילים להרגיז בארץ: ושם ינוחו. ושם נחו דבר ההווה כתבו בלשון עתיד: (יח) קטן וגדול שם. שם ניכר מי חשוב ומי שפל ולפי שאותה גדולה גדולת עולם היא ואותה שפלות שפלות עולם היא: (יט) למה יתן. (הנותן והוא הקב"ה): לעמל אור. למי שגדל בעמל וצרה למה נותן לו אור עולם ולא המיתו בהוולדו: (כ) המחכים למות. למרי נפש המחכים ומתאוים למות וקובלים לאמר איננו: ויחפרוהו. מרגלים אחריו: ממטמונים. יותר משמרגלים אחר מטמוני אוצרות: והיו (כא) שמחים אלי גיל. וישישו אם היו מוצאים קבר: אלי גיל. בשביל הגילה והששון של (מציאות) קבר: (כב) לגבר אשר דרכו נסתרה. כל טובות אשר פעל נסתרו מאת בעל הגמול ולא הביט בהם: ויסך אלוה בעדו. עשה מחילה לפניו לסוגרו במסגר כמו (הושע ב) הנני שך את דרכך: (כג) תבא. באה: ויתכו. לשון נתך הרצה נגרים ויורדים כמים ויש לפרש נתיכה לשון רביה: (כד) פחד פחדתי. כל ימי עמדתי בפחד על זה לא
כמו שאמרנו (לעיל א) ויהי כי הקיפו וגו': ואשר יגורתי. הן עתה הועתד ונגזר שיבא לי:

איוב ג

יצאתי ואגוע: יא מדוע קדמוני
ברכים ומה־שדים כי אינק: יב כי־
עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז
ינוח לי: יג עם־מלכים ויעצי ארץ
הבנים חרבות למו: יד או עם־
שרים זהב להם הממלאים בתיהם
כסף: טו או כנפל טמון לא אהיה
כעללים לא־ראו אור: טז שם
רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי
כח: יז יחד אסירים שאננו לא
שמעו קול נגש: יח קטן וגדול
שם הוא ועבד חפשי מאדניו:
יט למה יתן לעמל אור וחיים למרי
נפש: כ המחכים למות ואיננו
ויחפרהו ממטמונים: כא השמחים
אלי־גיל ישישו כי ימצאו־קבר:
כב לגבר אשר־דרכו נסתרה ויסך
אלוה בעדו: כג כי־לפני לחמי
אנחתי תבא ויתכו כמים שאגתי:
כד כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר

ד׳. ג׳ · ג׳ מ"ל · ס׳ · ב׳ · ב׳ · ג׳ וחסר · ב׳ · ט׳. ל׳ · כ׳. ח׳ · ה׳ · ג׳. י"ב · ג׳ הסר. ל׳. ג׳ · ה׳ · ג׳. ד׳ · י"ו חסר. ל׳ · ל׳

תרגום

ואתנגד: יא מה דין אקדימו
יתי רכוביא ומה חדיא
ארום איניק: יב ארום השתא
שכיבית ואשדוך דמכית
בכן ינוח לי: יג עם מלכיא
ויעטי ארעא דמשכללין צדיין
להון: יד או עם רברביא
דדהב להון דממלין
קטודיהון סימא: טו או היך
נפלא וטמיע בכעינא לית
אפשר דאהוי היך טליא דלא
חמון נהור אוריתא: טז תמן
רשיעיא דעבדו תתובא
פסקו רוגז גהנם ותמן ינוחון
תלמידיא דאשתלהי חילהון
באוריתא: יז כחדא אסירי
מדרשיא שליאו לא שמעו
ינקי בית רבא קל אמוראה:
יח יעקב דאתקרי דרדק
ואברהם דאתקרי קשיש
תמן הוא ויצחק עבדא דיי
דנפק בר חורין מן כופתא
מן קירים דידיה: יט למא
יהיב לדעי נהורא וחיי
למרירי נפש: כ דאורכין
למותא וליתוי ותפסין ליה
מן טומעיא: כא דהוו חדין לדיצא השתא יחדון ארום ישכחון בית קבורתא:
כב כל אלין מררתא לגבר די אורחיה מטמרא וטלל אלהא אמטולתיה:
כג ארום קדם סעודתי תנחתי תיעול ונתזן היך מוי אבליותי: כד ארום דלוחא
דלחית ואתית

הולדות אהרן ישנתי. ברכות נז. חדלו רוגז. נדרים כא: קטן וגדול. ב"מ פה: אלי גיל. ברכות ח: כי פחד. ברכות ס:

אבן עזרא

יבא המאכל לולד קודם שיולד: (יא) ומה שדים. כטעם למה וכמוהו מה יתאונן: (טז) שם רשעים. הם המתנועעים חדלו מרוגזם: (כ) ויחפרוהו. יבקשוהו יותר מהחופרים למצוא מטמון: (כא) אלי גיל. יש אומרים גיל תנועה לשמחה ולאבל כמו רנה ואחרים אומרים כי ענינו כמו השמחים ללכת אל גיל כן ישישו. חזר ופירש מי הוא מהמחכים למות הוא: (כב) הגבר אשר דרכו נסתרה. ממנו והאל סגר עליו וזה ענין ויסך אלוה בעדו כמו יסגור על איש. והגאון רב סעדיה פירש בו להפך ואמר כי ענינו כי אין צורך לחיים אלא הגבר אשר דרכו נסתרה אפילו באכילה לא יתענג: (כג) ויתכו כמים שאגותי. עד שיככה או הוא על דרך משל שלא יתערבו כי אם ירוצצו זאת אחר זאת ולא

רלבג

(יג) הבונים חרבות למו. ר"ל שהם בונים המקומות אשר היו חרבים לקרא שמם על הבנינים ההם: (טז) חדלו רוגז. ר"ל חדלו יראה כמו הענין באמרי לב רגז שהרצון בו לב ירא והרצון בזה שאחר המות סרה יראת הרשעים מעל האנשים: (כ) ויחפרוהו ממטמונים. ר"ל שהם יבקשו המות יותר ממטמונים: (כב) ויסך אלוה בעדו. ר"ל שגדר השם בעד דרכו אשר ילך בה עד אשר ימנעו ממנו כל מבוקשיו: (כג) ויתכו כמים שאגותי. ר"ל שהכבר נגרו אחת אחת כמים הנגרים

ס"ה ובסוף הושע: ואשקוט ג׳ מ"ל בליש׳ וסי׳ ולמען ירושלים אשקוטה ואבישה. כי עתה שכבתי ואשקוט: הבונים ה׳ וסי׳ אבן מאסו. הבנים חרבות למו. כי הכעיסו לנגד הבנים. ויסדו הבונים את היכל ה׳. הבונים בחומה והנשאים. וא׳ והבונים איש חרבו אסורים: רגז ג׳ והם׳ וסימ׳ שם רשעים חדלו רגז. לא שלותי ולא שקטתי. קצר ימים ושבע רגז: וגדול ה׳ וסימ׳ והוא שכור. ויאמר המלך אל עבדיו. מאין כמוך ה׳ גדול אתה וגדול. וילך דוד הולך וגדול. וחברו. כי האיש מרדכי הולך וגדול. כי מרדכי היהודי משנה. קטון וגדול שם הוא: נסתרה ג׳ וסי׳ בתהלים סי׳ ל"ח: ויסך ד׳ וסימן ויסך על ארון העדות. ויקם דוד מהארץ. ויסך בדלתים ים. ויסך אלות בעדו:

מצודת דוד

כ"ל ואם בעבור סכנת אמי נשארתי חי במעיה למה לא מתי תיד בצאתי מן הרחם: מבטן. כאשר יצאתי מבטן היה לי לגוע ולמות וכפל הדבר במ"ש: (יא) מדוע קדמוני. מדוע באו לפני ברכי המילדת לקבל אותי בצאתי מן הרחם כמשפט המילדת הלא טוב היה לי ליפול בארץ ולמות: ומה שדים. למה נמצאו שדים לאמי להניק אותי הלא טוב היה לי בהעדרם כי מיד הייתי מת ברעב: (יב) כי עתה. א"כ הים הייתי א"כ עתה שוכב בקבר בהשקט וכאשר הייתי ישן בקבר אז היה לי מנוחה וכפל הדבר במ"ש: (יג) עם מלכים. הייתי א"כ שוכב עם מלכים ודומה להם כי לא ניכר בקבר יתרון לזה על זה: הבונים וגו׳. דרך המלכים והגדולים לבנות ערים חרבות ושוממות למען היות להם לזכרון: (יד) או עם שרים. או הייתי שוכב דומה לשרים בעלי הזהב וכאומר הנה בקבר לא היה ניכר יתרון עלי לא לבעלי הממשלה ולא לבעלי העושר אבל עתה אל מי אדמה יאשוה: (טו) או כנפל טמון. מוסב על למה האמור בתחלת הענין לומר או למה כנפל טמון לא אהיה ר"ל למה לא הייתי נפל והוא הנופל מרחם קודם זמנו עד לא כלו חדשיו בעוד לא נתפשטו איבריו ועדיין הוא מקופל וטמון קלחם בקלחם: כעוללים וגו׳. הם הנפלים אשר לא ראו אור העולם וכפל הדבר במ"ש: (טז) שם. ר"ל מה שאתאוה לשכון בקבר הוא בעבור כי שם חדלו הרשעים מרגזם ולא יוסיפו להרגיז ולכעוס על האנשים ומצאו א"כ שוכני הקבר מרגוע מן הרשעים: יגיעי כח. אותם שהיה כחם יגע ועיף מן העמל הנה שם ישכנו במנוחה: (יז) יחד. האנשים שהיו במאסר עד לא מתו הנה שם כולם יחד בהשקט ושאנן ואין מי ישמע שם קול נוגש המכריז לעבודת המלך: (יח) קטן וגו׳. ר"ל שם היה הקטן להגדול ואין יתרון לזה על זה ושם נעשה העבד חפשי מאדוניו כי לא יעבדנו עוד: (יט) למה יתן. ר"ל ואם אמנם הקבר רוא מקום תנוח ומרגוע למה יתן אור העולם למי שנפשו עמל בצרות ולמה יתן חיים וגו׳ וכפל הדבר במ"ש: (כ) המחכים. הלא המה אשר יקוו למות ומדוע איננו ואף כי יפשו אחריו יותר מאחר מטמונים: (כא) השמחים. הנה האנשים שלימי הדעת השמחים אל דבר אשר ראוי ונכון לגיל בו הלא המה ישישו כאשר ימצאו קבר וסיבת המות: (כב) לגבר. מוסב למעלה לומר הלא ישישו כאשר ימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה ממנו שיש לו קושי המזל לבל יוכל לעשות דרכו לגמור מעשהו אשר החל ואלוה עשה גדר בעד דרכו לבל יוכל נעבור בו ובעבור זה ישישו שלימי הדעת כאשר ימצאו לו הדר כי יאמרו טוב מותו מחייו והואיל וכן הוא למה יתן א"כ לעמל אור: (כג) כי לפני לחמי. הלא מר לי מאד כי אף לפני מאכלי הבא למה לי חיים

מצודת ציון

אמר דבריו כאלו ידבר עד לא יולד: ואגוע. ואמות כמו כי גוע אהרן (במדבר כ): (יא) קדמוני. באו לפני כמו ולא יקדמנה מגן (ישעיה לז): ומה. ענינו כמו למה וכן מה יתאונן (איכה ג): (יג) למו. לעצמם: (טו) טמון. מכוסה ונסתר: כעוללים. כן יקרא התינוק הרך כמו עוללי טפחים (שם ב) וכן יקרא במעי האם: (יז) שאננו. מל׳ שאנן והשקט: נוגש. מל׳ נגישה וכפיה: (יח) חפשי. ענין חרות כמו יצא לחפשי חנם (שמות כא): (יט) למה יתן. מי שבידו ליתן וקצר בדבר המובן מאליו וכמוהו רבים: (כ) המחכים. המקווים כמו וחכיתי לה׳ (ישעי׳ ח): ויחפרוהו. מל׳ חפירה ור"ל יחפשו כי המחפש חופר בקרקע: ממטמונים. מאוצרות כי הדרך לטמנם במקום טמון ונסתר: (כא) אלי גיל. אל גיל: (כב) ויסך. ענין גדר כמו אתה שכת בעדו (לעיל א): (כג) ויתכו. ענין שפיכה ויציקה כמו עד נתך מים (ש"ב כא): שאגותי. צעקותי: (כד) כי פחדתי. אשר פחד פחדתי וכן כי גוע אהרן (במדבר כ): ויאתיני. בא

אבן עזרא

ולא תפסקנה: (א) ויען אליפז: (ב) הנסה. הנו"ן לרבים והסמ"ך מקום שי"ן והה"א מקום אל"ף וכמוהו נסה עלינו אור פניך ה'. ועצור במלין מי יוכל. וי"א הנסה המנסה וטעם דבר כדבר ואחרים אמרו כי הדבר הוא המנסה ועצור במלין לא נוכל שלא

הנסה ב' בתרי ליש' וסי' או הנסה אלהים. הנסה דבר אליך תלאה: יקימון ל' והוא חד מן שטה חדא כתיב יוד דכל חד וחד לית דכו' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות היו"ד בס"ד:

לְוָתִי וּמָה דְדַחֲלִית יֵיתֵי לִי׃ כה לָא שְׁלַיְית מִבְּסוּרְתָּא דְתוּרֵי וְאַתְנָן וְלָא שְׁדוּכֵית מִן בְּסוּרְתָּא דְיַקְדְתָּא וְלָא נְיָחֵית מִבְּסוּרְתָּא דְגַמְלַיָּא וַאֲתָא רוּגְזָא עַל בְּסוּרְתָּא דִי בְנַיָּא׃ א וַאֲתֵיב אֱלִיפַז דְמִן תֵּימָן וַאֲמַר׃ ב הַעַל נִסְיוֹן פִּתְגָמָא דְמָטָא לְוָתָךְ תִּשְׁתַּלְהֵי וּלְמֶעְכְּבָא בְמַלַּיָּא מַן יְכוּל׃ ג הָא כְסַנְתָּא סַגִּיאִין וִידַיָּא חַלָּשַׁיָּא תַּקֵּיפְתָּא׃ ד דְתָקַל בְּחוֹבָא יְקִימוּן מִלָּךְ וְאַרְכּוּבַיָּא דְחָמְטָן בַּעֲבֵירָא תְּחַיֵּל׃ ה אֲרוּם כְּדוֹן תֵּיתֵי לְוָתָךְ וְתִשְׁתַּלְהֵי תִּמְטֵי גַבָּךְ וְאִתְבַּהַלְתָּא׃ ו הֲלָא

איוב ג ד

ד'. כ' ט' ר"ף לא ולא ולא יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי׃ כה לֹא שָׁלַוְתִּי ׀ וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא־נָחְתִּי וַיָּבֹא ג' רֹגֶז׃

ד א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי
ל' וַיֹּאמַר׃ ב הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה
ל' וַעְצֹר בְּמִלִּין מִי יוּכָל׃ ג הִנֵּה
כ' יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק׃
ג' מ"ל. ל' וק' מלרע ד כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת
תְּאַמֵּץ׃ ה כִּי עַתָּה ׀ תָּבוֹא אֵלֶיךָ
ל' וַתֵּלֶא תִּגַּע עָדֶיךָ וַתִּבָּהֵל׃ ו הֲלֹא

רשי

(כה) לא שלותי. מדאגה זו והנה ויבוא רוגז: מענה אליפז (אליפז בן עשו היה ועל ידי שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה): התימני. מארץ תימן מארצו של עשו. ספ"א: (ב) הנס'. לשון תימה הבעבור שניסה דבר אליך תלאה בנסיון אחד שניסך בוראך ובא אליך אתה נלאה. ומעתה. עצור במלין מי יוכל מלהשיבך:(ג) הנה יסרת רבים. שהרבו דברים הוכחתם ויסרתם: וידים רפות. מגורות מפורענות הבא עליהם אתה היית רגיל לחזקם ולומר אל תירא שכך הוא מדת הדין: (ד) יקימון. רגילות הם מליך להקים את הכושל: (ו) הלא. עתה סופך מוכיח על

רלבג

הנגרים אשר ירוצו רץ לקראת רץ בלי הפסק: (כה) ויבא רגז. ר"ל מה שהייתי ירא ממנו והיה רוגז מענין יראה על דרך אמר שם רשעים חדלו רגז:

ריאור דברי המענה לעק איוב ואמר יאבד יום אשר יולדתי בו והלילה אשר היה בו ההריון לאמי. היום ההוא יהיה חשך. היום ההוא אשר יולדתי בו יהיה חשך אל יבחר בו אלוה ממעל להזריח עליו השמש ולא יאיר עליו שום אורה יהיה עם היום ההוא חשך וצלמות בדרך שלא יהיה אור בו. ישעתהו האדים המזיקים היולים בסבת חוזק החום מהיום. הלילה ההוא אשר הרתה בו אמי יקחהו אופל עד שלא יהיה בו אור הככבים ולא יהיה נמנה באחת מימי השנה עד שיצורף אל השנה ולא יבא במספר הירחים עד שיצורף אל החדש. הנה הלילה ההוא יהי גלמוד עד שלא ילכו בו חברת האנשים במבואות העיר וכרהובותיה ולא תבא בהם רננה בו. והאמנם אמר זה לפי שמנהג ההולכים בלילה שישירו וירננו. יקללו הלילה ההוא כל האנשים העתידים לעורר אבלם על קושי יומם שהם מקללים הזמן בסבת מרירות נפשם. יחשכו הככבים הגדולים הנראים בלילה ההוא בתחלתה ובסופה עם הסתר שאר הככבים בסבת האור הנמלא אז ויתמיד החשך בלילה ההוא לבלתי סור. יקוה לאור השמש ולא יזרח ולא יבקע השחר בה בדרך שלא יהיה אחרים יום כי לא סגר הלילה ההוא דלתי בטן אמי שלא תתעבר והיה מסתיר בזה עמל מעיני ואחר שנתעברה למה לא מתי מנת לאחי מרחם אמי עד שתיכף שיצאתי מבטן אגוע כי זה היה יותר טוב לי מהיותי לראות בזה הרע אשר מצאני. מדוע קדמוני ברכים ברכי המילדת להצילני בעת הלידה ולמה נמצאו דדים לאמי להניק אותי להחיותי. כי עתה אם הייתי מת מרחם הייתי שוקט ונח מאלו הרעות בקבר. עם מלכים ויועצי ארץ אשר הם בונים המקומות החרבים למו להקרא שמם עליהם. או עם שרים זהב להם הכונסים להם אוצרות כסף הנה אלו האנשים עם טוב הצלחתם לפי הנראה לא היה להם בקבר יתרון עלי. או למה לא הייתי נפל שלא ות מרחם ולא יוכלם ההריון כי כמו העוללים המתים במעי אמם אשר לא ראו אור הנה המות נבחר מאד זה כי בעת ההיא ירדת הרשעים מעל האנשים ר"ל שהמתים אינם יראים מהרשעים ושם ימצאו מנוח היגעים כל האסירים הם שאננים בקבר ולא שמעו קול נוגש. שזה המות לקטן ולגדול אין יתרון בו לאחד על האחד ושם העבד חפשי מאדניו לא יעבדנו ולא ירדה בו. הנה תמה למה יתן השם לאיש הקשה יום אור ההיים ולמה יתן חיים לאנשים המרי נפש והנה המות להם יותר טוב עד שמחכים למות למלוא מרגוע לנפשם ולא ימצאוהו ויבדלו למצוא אותו יותר ממטמון לרוב תשוקתם אליו אם יאמר האומר כי לא די עדות בתשוקתם אל המות שיהיה המות יותר טוב להם כי כן מנהג החולים שתהיה תשוקתם אל מה שיזיקם ולא יתכן לומר שיהיו הענינים ההם המזיקים טובים להם מפני תשוקתם אליהם הנה אנחנו נמצא שהאנשים האחרים השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו ישמחו ויגילו כי ימות האיש קשה יום אשר גדר השם דרכו עד אשר לא יוכל להשיג דבר ממה שיבקשהו לראות כי המות טוב לו והולם זכר השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו כי מהם לבד תלקח הראיה בזה הענין לפי שבכלם אנשי רעי התכונה ישמחו כי ימצא רע לזולתם ולא תעיד שמחתם על הרע ההוא שיהיה הרע ההוא טוב למקבלים אותו וזה מבואר בנפשו ואחר שהתייבש שהמות טוב לכמו אלו האנשים המרי נפש הנני תמה למה השתדל השם שיתן לי חיים שהכבר השיגני מהמרירות עד שתמיד אני מתאנח גם בעת היות מאכלי לפני אשר היה ראוי שישמחני לרוב השתדלותי בלקיחת מזוני ונתכו כמים שאגותי אחת אחת כמים הנגרים בלי הפסק כי אין הפסק בין שאגה לשאגה. הנה פחד פחדתי בעת שלותי פן יבואוני הרעות האלה אשר באו לי ואשר יגרתי בא לי. לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי מזה הפחד עד שבא מה שהייתי ירא ממנו: והכלל העולה מהדברים הוא שדעת איוב היה שכל מקרי האדם הם מסודרים ומוגבלים לפי מערכת הככבים בעת הלידה ולזה קלל היום שנולד בו לחשבו כי הוא היה סבת הרעות שקרוהו וקלל ליל ההריון להיותו מורה על איכות מה ביקרה לעובר ברחם ועת לאתו מרחם וכבר זכרו זה בעלי המשפט ולזה היה מורה ליל ההריון על עת הלידה אשר הוא מורה לפי דעתם על כל מקרי האדם בחייו וקלל יום הלידה תחלה להיות מורה בעצמות ראשונה על מקרי האדם בחייו וקלל ליל ההריון אחר זה להיותו מורה בשנית עליהם וזה שהוא יורה על עת הלידה אשר הוא מורה על אלו המקרים ועוד נתרעם על ליל ההריון

על אשר לא היתה הורתו אם שלא תתעבר אמו אם שלא תשלים ההריון ותפיל אם שימות בצאתו מרחם אמו כי אלו המקרים הם לפי מערכת הכוכבים ברגע רדת הטפה ברחם לפי מה שאמרו בעלי המשפט והנה בחר איוב לא היותו על היותו בסבת המקרים האלה אשר קרוהו ונתרעם על הש"י שמסדר זאת ההנהגה אשר מצד מערכת הככבים אשר ימצא בה זה האופן מהעדר הסדר והיושר אשר יבא ממנה רעות לטובים וטובות לרעים כמו שיזכור איוב במה שאחר זה איך לא סדר במי שיולד בכמו זה המערכת שימות מרחם ולא יראה ברע כי זה יותר טוב להם לפי מחשבתו ויוחס זה לשגגה לשם ית' או ללאות וקצור וכבר שגג בזאת ההנחה בב' צדדים. האחת כי זאת ההגבלה המסודרת מצד מערכת הככבים לא תחייב על כל פנים הגעת המקרים אשר יורו עליהם אבל כבר נשארו אפשריים מצד הבחירה האנושית כמו שזכרנו בפתיחתנו לזה הביאור. והשנית להשבו שאלו הרעות המדומות הם רעות האנושיות עד שיבחר המקבל הרצית ההם המות מהחיים וזה אמנם היה צודק אם היו אלו הרעות רעות אנושיות לפי שהמות משובה על החיים הבלתי אנושיים לפי דעת קצת הקודמים כמו שנזכר בספר המדות והולם הטובות האנושיות עם הרעות הבלתי אנושיות הם הם משובחות בעצמם ואפשר שנאמר שאיוב לא שגג בצד השני כי היה מאמין בהשארת הנפש כמו שנבאר כמה שיבא בע"ה והולם אמר זה לנער אלו החיים אשר היה בהם וגנותם ביותר טוב היה אלו העדר ההצלחה האנושית עם העדר אלו הרעות אשר היה בהם מהיקות קנין ההצלחה האנושית עם קנין אלו הרעות ואע"פ שהם רעות בלתי אנושיות. והולם בצד הראשון היה טועה בלי ספק כמו שיוכיח תשובת רעיו לו במה שיבא ותשובתו אליהם ולולא זה לא היינו אומרים שטעה בו כלל וזה כי אנחנו נראה ירמיהו ע"ה קלל את יומו אלא שירמיהו לא הביאתהו לזה אמונתו בזאת ההגבלה כיא מצד שמערכה כמו שהתפרסם מדבריו במקומות רבים מנבואתהו והאמנם אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא לחוזק מרירות נפשו והנה דעת איוב היה כמו שיתבאר במה שיבא שההשגחה האלהית אינה באישי האדם כלל כל שכן באשר אישי ב"ח אבל הם כלם מעולחים ונעזבים אל ההנהגה המסודרת מהגרמים השמימיים והביאה לזאת זה ההוא והעיון אם הוא למה שנראהו מרוע הסדור הנופל באישי האדם הטובות והרעות אם העיון להיות אלו הענינים הפרטים הזמניים בלתי אפשר בהם לפי מחשבתו שהיו ידועים אלא הש"י לפי שאי אפשר שתהיינה בו ידיעות מתחדשות ונפסדות ולא ידע אם כן הענינים הזמניים מי שאי לו יהם עם הזמן כלל וזהו אמרו מדוע משדי לא נצפנו עתים וידועיו לא חזו ימיו ירצה בזה מדוע לא יהיו נעלמים מהש"י הענינים הזמניים והזמנים והנה אין לו יחס עם הזמן עד שיודעיו לא חזו ימיו אבל לא היו קיים ועומד ורחוק מהשתפעלויות כולם בתכלית המרחק ומי שזה דרכו אי אפשר שיתירא בזמן כלל כמו שיתבאר בטבעיות ועוד שאלו הענינים הטבעיים הארציים לרחוק מדרגתם מהש"י הנה ימאסם הש"י ויתעצם בהכרה לפחיתותם כי אין מדרך השלם בתכלית השלמות להשגיח בדברים אשר הם בתכלית החסרון ועוד כי השכל לא ישיג הדברים מצד מה שהם בו פרטיים אבל תהיה בו ההשגה לכחות אחרים כמו הדמיון והחוש ואם אין בשם יתברך כמו אלו הכחות אשר יושג בהם הפרט אי אפשר שישיג אלו הדברים הפרטיים והוא אומרו העיני בשר לך אם כראות וגו' הנה אלו הטענות שתמצא שיקיים בהם איוב דעתו בזה הדרוש. וכבר יספק מספק ויאמר אם היה דעת איוב כן על מה היה מעלה עולות לירחתו שמא חטאו בניו והוא ירחם שהתשובה והתפלה אל השם יתברך בלתי מועילה להיותו בלתי משגיח בזה העולם השפל ונאמר כי איוב היה מאמין בהשארת הנפש כמו שיראה מדבריו במה שאחר זה ולזה היה מקרב בניו לעבודת השם יתברך כפי היכולת אע"פ שלא היה מאמין שיהיה בזה גמול גופני מצורף לזה שאיוב היה רוצה לנאת ידי שהיכן רצוני שלמה שהיה נכון ומבולבל בענין השגחת השם יתברך היה רוצה לעשות הראוי לפי כל אחת מהדעות ולזה היה עושה פעולות המאמין בגמול ובעונש כדי שישמרו קניניו עד שהשיגהו מה שהגיעו ואז התרחקה ממנו האמונה הזאת לדעתו בעצמו שהוא היה צדיק ושאין השגת אלו הרעות על צד העונש למרי שקדם: ביאור מלות המענה (ב) הנסה דבר אליך תלאה

מצודת ציון

בא עלי כמו אתא בקר (ישעיה כא): יגורתי. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): יבא לי. כמו בא לי: (כה) נחתי. מל' נחת ומנוחה: (א) ויען. מל' עניה ותשובה: (ב) הנסה. מל' נסיון והיא בה"א התימה: תלאה. ענין עייפות ויגיעה כמו את כל התלאה (שמות יח): ועצור. ענין מניעה ועכבה כמו שרים עצרו במלין (לקמן כט): במלין. ענין דבור: (ג) רפות. מלשון רפיון: (ד) כושל. ענין נפילת הכח והתשות: כורעות. היא הנפילה על הברכים: תאמץ. תחזק: (ה) ותלא. כמו ותלאה: עדיך אליך

מצודת דוד

אנחתי ולא הלך הנער בשמחת תענוג המאכל ושאגותי המה הבופים מבלי הפסק כמים הנגרים ויורדים: (כד) כי פחד. הפחד אשר פחדתי בעת שלותי פן יבואו עלי הרעות האלה הנה כן באו אלי: ואשר יגורתי. כפל הדבר במ"ש: (כה) לא שלותי. מעולם לא ישבתי בשלוה ובהשקט ובנחת כי יראתי מן הרעה הבאה ומתרגשת בעולם והנה באו עלי הרוגז והחרדה (העולה מהמענה הזה היא שהיה איוב נבוך בדעתו ומסתפק לומר שכל מקרי האדם המה מוגבלים ומסודרים לפי מערכת השמים אשר יורו בעת ההריון והלידה ולזה קלל יום הולדתו וליל עיבורו אף יתרעם מול המקום המסדר את ההנהגה ההיא לומר מדוע לא סדר אשר מי שיהיה ראוי להולד בכמו זה המערכה שנולד הוא שימות או ברחם האם או בצאתו ולא יראה ברעה כי טוב לו המות): ד (ב) הנסה. האם ראוי ונכון שכאשר המנסה הוסף בדבר רע מן הרעות נעשית מיד עיף ויגע מלהיות מחזיק בתומתך ולכן מי יוכל להתאפק לעצור בדברים מבלי להשיב: (ג) הנה יסרת. הנה מאז הלא אתה סרת רבים אשר הרבו דברים כלפי מעלה: וידים רפות. הידים שהיו רפות באמונת השם אתה היית מחזק באמרי מוסר: (ד) כושל. האיש הכושל היו מליך מקימים אותו וברכים הכורעות לנפול אתה היית מאמץ ר"ל כל מי שהיה נבוך בהשגחת המקום בעבור מה שהגיעהו מהרעות בחושבו שבאה מצד המערכה ולא בהשגחה הנה מאז היית אתה מעמידו על האמת לומר שבא בהשגחה ומצד העונש על הפשע והנה שבו כולם והודו לדבריך: (ה) כי עתה. וכאשר עתה תבא אליך מה מהרעות נעשית נלאה ועיף להחזיק עצמך וכאשר נגעה אליך הרעה נעשית

רשי

תחלתך שיראתך שהיית ירא שמים כסלתך היא (ע' תוס' ב"מ נח) . מחמת כסילות היא ולא מדעת שלימה וכן תקותך ותום דרכיך הכל כסילות : (ז) נכחדו . נעלמו ונאבדו כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט) : (ח) כאשר ראיתי . אשר (כן) נכחדו חורשי און ותכינים את האון במחשבתם כחורש זה שמכין לפני הזריעה ואחרי כן זורעים במעשיהם את העמל

אבן עזרא

שלא נשיבך : (ו) כסלתך . דבר שתשען עליו כמו וישימו באלהים כסלם : (ז) נכחדו. נכרתו כמו ותכחד מן הארץ : (י) שאגת אריה . פירש בו רבי משה הכהן נ"ע כשאגת אריה והענין שישליט עליהם המקום אריות וחיות ופירש רבי יונה נתעו נלתעו מן מלתעות ושניהם רחוקים ופירושו שדמה אף אלהים לשאגת אריה על

ו יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם
דְּרָכֶיךָ: ז זְכָר־נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד
וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ: ח כַּאֲשֶׁר
רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל
יִקְצְרֻהוּ: ט מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ
וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ: י שַׁאֲגַת אַרְיֵה
וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ:
יא לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי־טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא
יִתְפָּרָדוּ: יב וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב וַתִּקַּח
אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ: יג בִּשְׂעִפִּים
מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־
אֲנָשִׁים: יד פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה
וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד: טו וְרוּחַ עַל־

ו דַחַלְתָּךְ סִכּוּיָךְ סִבְרָךְ וְשַׁלְמוּת אוֹרְחָתָךְ: ז אִדְכַּר כְּדוּן מַן דְזַכֵּי כְּאַבְרָהָם הוֹבַד וְהָאָן תְּרִיצִין כְּיִצְחָק וְיַעֲקֹב אִתְכַּחֲדוּ: ח הֵיכְמָה דִי חֲמֵיתִי דָרָא דְטוּבְעָנָא עָבְדֵי שִׁקְרָא וּפָלְחֵי לָעוּת יִשְׁתַּלְמִין כְּמִנֵּיהּ: ט מִן מֵימַר אֱלָהָא יְהוֹבְדוּן וּמִן זַעֲפָא דְנַחִירֵיהּ יִשְׁתֵּיצוּן: י אַכְלְיוּת דְשֵׂעִיר דְמַתִּיל לְאַרְיָא טַרְפָּא וְקָלָא דְלֵיהּ דְמַתִּיל לְשַׁחֲלָא מַרְתִּיחִין כְּדִבְיָא בַחֲטוּפֵיהוֹן וְרַבְרְבָנוֹי דְמַתִּילִין לְלֵיתָא מִתְפָּרְשִׁין לְמִבַּז בִּזְתָא: יא הֵיכְמָה דְאַרְיָא יְהוֹבֵד מִדְּלֵית עֲדָאָה הֵיכְדֵין יְהוֹבַד יִשְׁמָעֵאל מִדְּלֵית זְכוּתָא וּבְנוֹי לִסְטַיָא אִתְפָּרַשׁוּ מִן אוֹרְחִין תְּרִיצִין: ת"א יִשְׁמָעֵאל דְמַתִּיל לְאַרְיָן יְהוֹבַד מִדְּלֵית זְכוּתָא וּבְנוֹי דְלוֹט דְמַתִּיל לְלֵיתָא יִתְפָּרְשׁוּן מִקְהָלָא: יב לְוָתִי פִּתְגַם אִתְאֲמַר בִּנְטִיר וְאֲלִיפַת אוּדְנִי קְצָת דְאִתְמְצֵי מִנֵּיהּ: יג בְּמַחְשְׁבָתָא דְמִן חֶזְוָתָא בְּלֵילְיָא כַּד נָפְלַת שִׁנְתָּא עַל בְּנֵי נָשָׁא: יד רְלוּחְתָא עַרְעַנִי וּרְתִיתָא וְסוּגְאֵי אֶבְרֵי דִלֵיהּ: טו וְזִיקָא עַל אַפַּי יֶעֱבַר

ו' כתיב כן · ל' חסר · ל' · ג' · ב' . ג' · ג' . ל' · ג' · ל' · ל'

ואיפה י' כתיב ה' וסימני' ויאמר לו המלך איפה הוא . איפה הם רעים . איפה שמואל ודוד. איפה לא שגלת. ואיפה ישרים נכחדו . איפה היית ביסדי ארץ . איפה לקטת היום ואנה עשית . ואיפה האנשים אשר הרגתם . ואיש אל ידע איפה הוא. ואלה איפה הם : ואלי ג' וסימ' ואני יסרתי חזקתי. ואלי דבר יגונב . ואלי יאספו כל חרד :

תולדות אהרן כסלתך . ב"מ נח סנהדרין צט : נקי אבד . ב"מ נח סנהדרין ס : זוס: פנחס : יגונב . סנהדרין פ"ט :

טרפו , ופי' נתעו כמו יתעו לבלי אכל ומלת נתעו שבה על הכפירים וכמהו קול דודי הנה זה בא : (יב) יגונב . מן גנב ועניינו נחטף : שמץ מנהו . כל המפרשים פירשו בו מעט לפי הענין והנכון בעיני שהוא מעטם ומה שמץ דבר נשמע בו ועניינו כי לא יכלה אזני לקחת הטוב המעולה ממנו כענין פנים ואחור הנזכרים בפרשת כי תשא: (יג) בשעיפים. מחשבות:

תסמר

ורואיתי שהם יקצרוהו כלומר רעתם שבאה עליהם . וראיתי כי · (ט) מנשמת אלוה יאבדו מנשיבת סערתו וכעסו ; ומרוח אפו יכלו. כלים תמיד ועל דור המבול דיבר: (י) שאגת אריה וקול שחל וגו' . האריה גדול . והשחל בינוני . והכפיר קטן . כולם יתעו . כלומר המלכים והשרים והעבדים וכל שמות הללו שמות אריה הם: (יא) ליש אובד מבלי טרף . השרים אבדו כליש זה האובד מבלי מזון כך אבד כחם מעשות חמס . אובד אינו לשון אדם האובד דבר ממנו אלא הוא עצמו הולך לאיבוד כמו תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט) וכמו הייתי ככלי אובד (שם ל"א) . ובני לביא יתפרדו . מדבר בדור הפלגה אשר נפוצו משם על פני כל הארץ : (יב) ואלי דבר יגונב. חוזר על תוכחתו שהוכיחו עד הנה מה תזעק זכר נא מי הוא נקי אבד וגו' כאשר ראיתי וגו'. ועל אודותיך אלי דבר נבואה יגונב מן הסגנון כדבר גנוב לפי שאין רוח הקודש נגלה על נביאי עובדי כוכבים בפרהסיא משל למלך שהיה לו אשה ופלגש כשבא אצל אשתו בא בגלוי ואצל פלגשו בא בסתר ובנגבה כך הקב"ה לנביאי עובדי כוכבי' ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (בראשית כ') וכן ויבא אלהים אל לבן וגו' (שם לא) . לבלעם נופל וגלוי עינים (במדבר כב) . לאליפז בחזיונות הלילה . אבל בנביאי ישראל כתיב (שם יב) פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות במדרש תנחומא מצאתי מוגה ול"ב : ותקח אזני שמץ מנהו . שמץ מקצת רוח הבנה : (יג) בשעיפים. במחשבות : (יד) פחד קראני . מן הרוח שבא אלי ורוח הוא מלאך שנאמר (תהלים ק"ד) עושה מלאכיו רוחות :

תסמר

רלבג

פלאה . הוא מענין נפילה בהמורה הסי"ן בס' והאל"ף בה"א וכמהו נסה עלינו אור פניך ה' והרצון בו אם נשא משל ונדבר אליך ולהשיב על דבריך תלאה . או יהיה מענין נסיון והוא היותר נכון והרצון בו פאם כאשר נסה השם לנגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ולזה אמר כי עתה תבא אליך ותלא : (ו) כסלתך . ר"ל תקותך והרצון בו שמה שהיית ירא אלהים לא היה אלא לתקותך שיישור קנינך וכאשר ראית אבוד הקניינים הנה הרה יראת השם מעל פניך . ווי"ו ותום דרכיך בש"א רפה בלשון ישמעאל והרצון תקותך תום דרכיך ר"ל תקותך שישמרו קניניך היתה בגם תום דרכיך ולזה סר התימוסך בסוף הקניינים ההם : (ח) וזורעי עמל . הרצון בו עול וכן תחת לשונו עמל ואון והמשיל ההשתדלות באון להרישה וזריעה וקצירה להורות על רוב השתדלותם בו ועשותם התחבולות רבות עד שישיגוהו כמו הענין בעובדי האדמה שיעשו מלאכות רבות להגיע אל התבואות המבוקש מהם : (י) אריה ושחל וכפירים וליש ולביא הם משל לאנשים הרעים אשר כל מגמתם להזיק לזולתם כמו אלו החיות אשר יכספו לטרוף זולתם מהבע"ח : (יב) יגונב. ר"ל יעלם ויתכסה : שמץ מנהו . ר"ל מעט ממנו וכמוהו . ומה שמץ דבר נמצא בו : (יז) עצמותי .

איברי

מצודת דוד

נפשית מבוהל ומבלי דעת מיושבת לדבר דברי רוח : הלא יראתך . הלא עתה נראה למפרע שכל יראתך היתה למען בטחונך בה להשיג מבוקשך ע"י ולא מדעת שלימה מיראה הרוממות : תקותך ותום דרכיך . תקותך היתה עם תום דרכיך ר"ל לא היתה תום דרכיך מאהבתך אותה אבל מחשבה בסבת תקותך היתה עמה כי הלא עתה באבדן תקותך חסר יראתה : (ז) זכר נא . עתה החל לסתור דבריו ואומר מן עתה דעתך לזכור מי הוא הנקי הנאבד מכל וכל ואיה הם הישרים אשר נכחדו מבלי תקומה : (ח) כאשר . מוסב למעלה לומר מי הוא נקי אבד וכו' להיות דומה כאשר ראיתי אשר חורשי און וזורעי עמל שהם יקצרו פרי זרעם ר"ל כמו החורש להכין השדה לזריעה ואח"כ זרע הלא יקצור הזורע שזרע כן חושב הרע ועושהו מקבל הגמול משלם ויאבד לנצח : (ט) מנשמת . מנשיבת הבל פיו יאבדו ר"ל במעט סיבה ובדבר קל בהפחת רוח בעלמא : ומרוח וגו' . כפל הדבר במ"ש : (י) שאגת אריה . עם כי היה להם שאגת אריה וקול שחל לאיים ולהפחיד את הבריות ושיני כפירים לאכלם בכל פה הנה בסופם המה נתעו לבלי דעת למניעת הגלה מהרעה הבאה עליהם : (יא) ליש . עם כי היה גבור כארי סופו אובד הוא מבלי מצוא טרף ומזון להחיות נפשו ומת ברעב ובניו יתפרדו הנה והנה לבקש אכלם ומוסב למעלה לומר הוא נקי אבד כאשר ראיתי אבדן רשעים מבלי תקומה ואם היה הכל מגד המערכה ולא בהשגחה כאוי היה להיות מקרה אחד לכל לצדיק ולרשע : (יב) ואלי דבר יגונב . הנה בא אלי דבר נבואה בגניבה ועל כי היה מעובדי כוכבים לא באה אליו הנבואה בדרך ישרה ממקום הקדוש ב"ה בדרך עקלקלות ויחייחם כאלו גנוב הוא מן הקדושה : ותקח אזני . קבלה אזני מן הנבואה משהו מועטת ולא כולו אף לא חלק גדול : (יג) בשעיפים . בעת היו המחשבות באות מחזיונות לילה ר"ל מראיית החזיונות הנראים בלילה על המשכב והיא תחלה הלילה שאז הרעיונים מלאים מדמיונות שהרהרו ביום : בנפול . בעת אשר התרדמה נופלת על אנשים כי בתחלת הלילה האדם נלאה ועיף ממלאכת היום והתרדמה נופלת עליו וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור ולהפארת המליצה : (יד) פחד . אז בעת ההיא קרה לי פחד וגם רעדה והפחד ההוא הפחיד את הרוב מעצמותי ואחזום חיל ורתת : (טו) ורוח וגו' . המלאך הדובר חלף ועבר לפני :

תסמר

מצודת ציון

אליך כמו ועדיכם אתבונן (לקמן לב) : כסלתך . ענין בטחון ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (לקמן ח) : ותום . הוי"ו באה במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א) ור"ל עם יוסף שהיה במצרים : (ז) נא . עתה : ואיפה . איה פה : נכחדו . נכרתו כמו ותכחד מן הארץ (שם ט) : (ח) עמל . ענינו עול : (ט) מנשמת . ענין נשיבה וכן מנשמת רוח אפו (ש"ב כב) : יכלו . מלשון כליון : (י) שחל וכפירים ליש ולביא כלם שמות הארי זכר ונקבה אלא שזה גדול מזה : נתעו . מל' תועה וענינו מי שאינו יודע מה לעשות : (יא) יתפרדו . יתפזרו : (יב) שמץ . ענין מעט ומשהו וכן ומה שמץ דבר (לקמן כו) : (יג) בשעפים . ענין מחשבה וכן לכן שעיפי ישיבוני (לקמן כ) : מחזיונות . ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות יח) : תרדמה . היא שינה עמוקה : (יד) קראני . מל' מקרה : (טו) ורוח . ר"ל המלאך :

יחלוף

אבן עזרא

(טו) הכ״ר, חרעיד כמו סמר מפחדך בשרי ורבינו האי ז״ל פירש שהוא ממשמרות כי הכתב כמסמר [illegible] יחלוף. יהלוך כמו חלף הלך לו: (טז) יעמוד. זה בחלום: דממה וקול. כמו קול [illegible] דקה והו דרך נבואה קטנה: (יח) לא יאמין. אין אמונה בעבדיו כבר [illegible] שהוא לבדו שלם בלא חסרון: תהלה. כמו אמרתי להוללים אל תהולו בעבור חסרונם: (יט) אף שוכני בתי חומר. קל וחומר הדרים בבתי חומר והנכון בעיני שעבדיו ומלאכיו הם העליונים שאין להם גשם שהוא גוף ונפשות בני אדם נחלבות מהם ואף שוכני בתי חומר הם הגופות שיסודם בעפר: ידכאום. ענין בתי חומר ידכאו השוכנים בעבור שיכלה הגוף כעש ורובי המפרשים פירשו לפני עש לפני שמש ואמרו כי עש כמו ועיש על בניה תנחם והם שבעה כוכבים קרובים מהמלוק הצפוני כמו שש ושיש והטעם כל ימי היות עיש: (כ) מבלי משים. פי׳ מבין וכמוהו ושימו ושכילו: יכתו. מן כתית והטעם כמו בבקר יציץ וחלף: (כא) הלא נסע יתרם. יש מפרשים יסע יתרון דעהם ויאבד ואחרים אמרו כי הוא כמו כי יתרי פתח שיסע יתר אהלי והקרוב אלי שהוא כמו יתרה עשה שהוא ממון ועניינו שיאבד ממונם במותם: ימותו ולא בחכמה. חכמו שיקבלו ממון גם יורה זה הפסוק כי האדם לא נברא אלא שילמד חכמה: (א) קרא נא. אם אינכו כן שאל אם תמצא מי שיענה אותך: ואל מי מקדושים תפנה. או אמור מפי מי מהקדושים שהיו בארץ שמעת: (ב) כי. ידוע כי לאויל יהרג כעס: (ג) משריש. כמו ותשרש שרשיה שעשה שרשיה: ואקב

רשי

(טו) תסמר. הרוח סערת בשרי: תסמר. הוא לשון אדם שעמדו שערותיו: (טז) יעמוד. עומד היה בפני ולא הייתי מכיר מראהו: דממה וקול. קול דבר חשאי הייתי שומע. ד״א דממה וקול אשמע קול שמעתי מדממה אבל דממה לא שמעתי דממה אלו המלאכים שאומרים שירה כדמתרגם ואחר הרעש קול דממה דקה (מלכים א יט) קל דמשבחין בחשאי. משה דממה שמע מכאן שהראשונים נשתמשו בקול והאחרונים בבת קול כאדם המכה בפטיש וקול ההברה נשמע למרחוק. כך הוא אומר: (יז) האנוש מאלוה יצדק. בתמיה: ואם מעושהו יטהר גבר. ואם יותר מעושהו יטהר גבר ומה זה חבירך יצעק: (יח) הן בעבדיו. הצדיקים לא יאמין שלא יחטאו לו ומסלקם מן העולם לפני זמנם: תהלה. לשון הוללות: (יט) אף. כל שכן: שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם. קברם: ידכאום לפני עש. מן השמים מתישין את כחם עד שהן שפלים ונדכאים לפני הרימה האוכלתן במותן: (כ) מבקר לערב יכתו. ביום אחד הם כתותים ונדכאים: מבלי משים. על לב לשוב לקונם: לנצח יאבדו. וגם זה הוא מקרא חסר: (כא) הלא נסע יתרם בם כמו (ישעיה טו) יתרה עשה וגו׳ גאותם וחכמתם תתבלע בגופן. והנה נוסעת ונסחת כמו (שם ל״ג) בל יסע יתדותיו: (א) קרא נא. ע״כ דבר הנבואה מכאן ואילך חוזר לתוכחתו צעק הרבה מי יענך: ואל מי מקדושים. הנוזרים זאת עליך. תפנה להלחם אתו: (ב) כי לאויל וגו׳. לאויל כמותך יהרג כעסו שאילו היית שותק שמא תשוב מדת הרחמים עליך: קנאה. היא כעס

איוב ד

ד׳ חס׳. ל׳ פְּנַ֣י יַחֲלֹ֑ף תְּסַמֵּ֗ר שַֽׂעֲרַ֥ת בְּשָׂרִֽי׃
טז יַעֲמֹ֤ד ׀ וְֽלֹא־אַכִּ֬יר מַרְאֵ֗הוּ
ל׳ תְּ֭מוּנָה לְנֶ֣גֶד עֵינָ֑י דְּמָמָ֖ה וָק֣וֹל
נ׳. ל׳ אֶשְׁמָֽע׃ יז הַ֭אֱנוֹשׁ מֵאֱל֣וֹהַּ יִצְדָּ֑ק
אִ֥ם מֵ֝עֹשֵׂ֗הוּ יִטְהַר־גָּֽבֶר׃ יח הֵ֣ן
ל׳ בַּ֭עֲבָדָיו לֹ֣א יַאֲמִ֑ין וּ֝בְמַלְאָכָ֗יו יָשִׂ֥ים
ל׳ תׇּהֳלָֽה׃ יט אַ֤ף ׀ שֹׁכְנֵ֬י בָֽתֵּי־חֹ֗מֶר
ל׳ אֲשֶׁר־בֶּעָפָ֥ר יְסוֹדָ֑ם יְ֝דַכְּא֗וּם לִפְנֵי־
פ׳. ג׳ עָֽשׁ׃ כ מִבֹּ֣קֶר לָעֶ֣רֶב יֻכַּ֑תּוּ מִבְּלִ֥י
ב׳ מֵ֝שִׂ֗ים לָנֶ֥צַח יֹאבֵֽדוּ׃ כא הֲלֹא־נִסַּ֣ע
ל׳ וחד נא בחכמה יִתְרָ֣ם בָּ֑ם יָ֝מ֗וּתוּ וְלֹ֣א בְחָכְמָֽה׃

איוב ה

ה א קְרָא־נָ֭א הֲיֵ֣שׁ עוֹנֶ֑ךָּ
ד׳ וְאֶל־מִ֖י מִקְּדֹשִׁ֣ים תִּפְנֶֽה׃ ב כִּֽי־
ד׳ כתיב שי״ן ב׳ לֶ֭אֱוִיל יַהֲרׇג־כָּ֑עַשׂ וּ֝פֹתֶ֗ה תָּמִ֥ית
קִנְאָֽה׃ ג אֲנִֽי־רָ֭אִיתִי אֱוִ֣יל מַשְׁרִ֑ישׁ

תרגום

מִצַלְהֲבָא עַלְעוֹלָא בִּסְרִי׃
טו יְקוּסוֹלָא אִשְׁתְּמוֹדַע חֶזְוֵיהּ
דְּמוּ לְקָבֵל עֵינַי חֲשַׁשׁ וְקָל
סוֹגְעִין אֶשְׁמַע׃ יז אַכְרֵז וַאֲמַר
אֶפְשַׁר דְּבַר נָשׁ מֵאֱלָהָא
יִזְכֵּי אִם מִן עֲבָדֵיהּ יִדְכֵּי גְּבַר׃
יח הָא בְּעַבְדוֹי נְבִיַּיָּא לָא יְיַמִּין
וּבְאִזְגַּדּוֹי יְשַׁוֵּי עִילָא׃ יט כָּל
דְּכֵן רַשִׁיעַיָּא דְּשָׁרְיָן בִּקְבוּרַת
טִינָא דִי בְּעַפְרָא שִׁתְאַסֵּיהוֹן
יְדַכְּכִנּוּן קֳדָם זַחֲלָא׃ כ מִצַּפַּר
לְרַמְשׁ מִשְׁתַּפְּפִין מִן דְּלֵית
מְשַׁוֵּי לְהוֹן אַרְכָא לְעָלְמָא
יְהוֹבְדוּן׃ כא הֲלָא מִדְּלֵית
זְכוּתָא לְהוֹן אִנְטַל סָעִיד
מִנְהוֹן יְמוּתוּן וְלָא בְּחָכְמְתָא׃
א קְרֵי כְּדוֹן הָאִית עָנֵי לָךְ
וּלְמַן מִן קַדִּישַׁיָּא תִּתְפְּנֵי׃
ב אֲרוּם לְשַׁטְיָא יִקְטוֹל
רוּגְזֵיהּ דְּקֵירִים וּשְׁבִירָא
תְּמִית טִנָּנָא דְּבִרְיָתָא׃ ג אֲנָא חֲמֵית שַׁטְיָא דְּמִתְנְצִיב וְלַטְטֵית מְדוֹרֵיהּ

יחלף ד׳ וחסר וסי׳ והאלילים כליל יחלף. ובבקר כחציר יחלף. ורוח על פני יחלף. אם יחלף ויסגיר. תהלה ל׳ ובמלאכיו ישים תהלה והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבותא וסי׳ גמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ד: עש ה׳ וסימ׳ וכצמר יאכלם סס. ידכאום לפני עש. כבגד יאכלם עש. עשה עש כסיל וכימה. עש יאכלם. ואל מי ד׳ וסי׳ ואל מי יעלה מעלינו. ואל מי תדמיון אל. ואל מי הדמיוני ואשוה. ואל מי מקדושים תפנה: כעש. ד׳ כתיב שי״ן בלישנא ואינון מן מלין דכתיב שי״ן וקרי׳ תולדות אהרן הכהנים. עקידה שער עד עקרים מ״ד פ״ס:

רלבג

אינו: (יח) לא יאמין. הוא מענין אמת ר״ל שלא ישיגו האמתות והקיום מעצמותם אבל להם סבה בהיותם אמת כמו שיש להם סבה בהיותם נמצאים ולזה היה חסרון בחק אלו הנמצאים הקדושים ביחס אל הש״י וזה כי הש״י לבדו יהיה אמתותו וקיומו מעצמותו. או יהיה ר״ל בזה שהש״י לא יאמין בהם שישלימו מעצמם מה שסוכן להם מהפעולות אם לא יהיה בזה עזר מהש״י וזה הדבר כבר באַרנוהו במה שאין ספק בו בחלק הג׳ מהמאמר החמישי בספר מלחמות ה׳: תהלה. רוצה לומר הורה וזהו הלה והלל שני שרשים בענין אחד והרצון בו ונה במלאכיו ישים הורה ר״ל שאין האור להם והוא שהשגה במה שהם משיגים מצד עצמותם אבל מצד הסבה ראשונה והוא השם יתברך והולם הש״י אין לו ההשגה במה שישיג מזולתו: (יט) עש. הרצון בו כלוי והוא שם והפעל ממנו ועצמי עצמו עששה מכעס עיני והרצון בו שכבר ידכאום מקרים אם מחוץ אם מרוע הנהגתם ויפסידו קודם שיפיגם הכלוי הטבעי וזה דבר אמתי אין ספק בו וזה כי רוב המתים מתים בזולת עתם בסבת מקרים מה ולא ימצא שימות המות הטבעי אחד מאלף: (כ) מבלי משים. חסר לב והרצון בו מבלי משים לב להשלים נפשם וכמוהו וישימו וישכילו יחדו. והרצון בו וישימו לב: (כא) הלא נסע יתרם בם. רוצה לומר שכבר נסע ממקומו יתרונם אשר בם על שאר הב״ח והוא השכל והנה הוא לו כי הוא בתחלת ענינו חסר ומי שלא ישלימהו לא ימצא לו יתרון על שאר הב״ח בעת המות כמו שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו: (ב) לאויל. הוא האיש אשר יכוין פעולותיו תכלית מה ולא יבא אל סגעת התכלית ההוא בסבות הראויות והוא מבואר שלא יגיע התכלית

מצודת ציון

יחלוף. יעבור כמו חלף הלך לו (ש״ה ב): תסמר. מלשון מסמר ויתד ור״ל נתקשה כמסמר וכן סמר מפחדך בשרי (תהלים קיט): (טז) ולא אכיר. הוי״ו הוא כטעם אף על פי כן וכן הנמלים וגו׳ ויכינו וגו׳ (משלי ל): תמונה. צורה: דממה. מלשון דמיה ושתיקה: (יח) יאמין. ענינו קיום וכן יתד במקום נאמן (ישעיה כב): תהלה. ענין אורה כמו בהלו נרו (לקמן כט): (יט) אף שוכני. תחסר מלת כי וכאומר אף כי והוא ענין כ״ש כמו אף כי אם אכלתהו (יחזקאל טו): עש. ענין הבלוי והפסד כמו עששה מכעס (תהלים ו): (כא) יתרם. ענין רבוי תוספת: (ב) כעש. כמו כעס בסמ״ך: ופותה. מלשון פתוי: ואל

מצודת דוד

תסמר. קבוצת שערת בשרי תעמוד ותתקשה כמסמר כדרך המתפחד ונבעת: (טז) יעמוד. עם כי בעת חלף לפני היה עומד זמן מה עם כל זה לא הייתי מכיר מראהו אף כי היתה תמונת פניו לנגד עיני: דממה וקול אשמע. שמעתי קול נמוך מאד כאלו היתה מורכבת משתיקה וקול: (יז) האנוש. והנה שמעתיו אומר האנוש מאלוה יצדק ר״ל האם אפשר שיהא האדם מוצדק בסדר ההנהגה יותר מן המקום ב״ה ואם הגבר יהיה טהור במפעליו יותר מה׳ אשר עשהו וכאומר הלא אף האדם השלם המסדר הנהגה מה הנה לא יסדרה באופן יהיה מקרה אחד לרע ולטוב ואיך א״כ יחשוב מי שהמקום ב״ה מסר הכל ביד הנהגת מערכת השמים עד כי יהיה מקרה אחד לצדיק ולרשע וילדק א״כ האנוש מאלוה: (יח) הן בעבדיו. הנה בעבדיו המלאכים עם כי ירבו מאוד בשלימות רב עכ״ז לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יצטרכו בכל עת השפעת אלוה עליהם: ובמלאכיו. מלת לא משמש בשנים כאלו אמר ובמלאכיו לא ישים תהלה והוא כפל הענין במ״ש לומר הנה לא שם במלאכיו עצמם להיות בהם אורה מאליהם כי הכל בא ממנו בכל עת וא״כ הוא שלם מאד מן מלאכי מעלה ואין לו ערך ודמיון עמהם: (יט) אף שוכני. ומכ״ש שהוא שלם מבני אדם השוכנים בבתי חומר ר״ל בעולם השפל אשר יסוד מלבם הוא בעפר הארץ שהוא סבה לדכא אותם לפני הבלוי והרקבון המושל בהם לא כמלאכי מעלה השוכנים בעולם העליון אשר לא יקרה להם הבלוי וההפסד וכאומר הלא משכנות עולם השפל ומקריו המה סבה מונעות ההשגה והשלימות ולזה אינם אפילו כמלאכי מעלה וכ״ש הוא שמאד רחקו מערך שלימות המקום ב״ה ואיך יחשוב מי אשר ילדק אנוש מאלוה: (כ) מבוקר וגו׳. כל היום המה כתותים ומדוכאים ומבלי משים בו הכתיתם כ״א אולת אדם תסלף דרכו וחובל בעצמו: לנצח יאבדו. וכן בכל יום המה כתותים ואובדים והיה א״כ שלימות האדם אם אין בו דעת אף לשמור עצמו: (כא) הלא נסע וגו׳. יתרון החכמה אשר ניתן בהם יותר משאר בע״ח הלא נסע והלך מהם כי המקריים המהוים מזולתם ומעצמם המה יסבבו להשליך החכמה מנגד ולזה ימותו ולא ימצאו חכמה ר״ל יהיה לבם לכון מחכמה עד כי ימותו ובהיות כן איה א״כ שלימות האדם לחשוב אשר ילדק מאלוה: ה (א) קרא נא. כשסיימו לספר דברי המלאך אמר לאיוב פן תאמר איזה דרך הלך הרוח לדבר בך ומדוע לא דבר בי לזה אמר דע לך כי נבאשת בעיני ה׳ על כי בעטת ביסורים ובחון הדבר וקרא אתה אל השמים ותראה האם יש מי אשר יענה לך ואל מי ממלאכי מרום הפנה להמליץ טוב בעבורך הלא נבאשת בעיני כולם ולזה לא ידברו בך מעתה: (ב) כי לאויל. לשוטה כמותך יהרוג הכעס אשר יכעוס בבוא הרעה כי בעבור זה לא ימלא מלמד זכות ומשיב דבר: ופותה. הנפתה בלבו לאחר תאוות הגלות המדומות המית הקנאה אשר יתקנא בהצלחות הרשעים ומרבה להתרעם על ה׳ כי מאבד עולמו באין מליץ יושר: (ג) אני ראיתי. אבל אני כאשר

אבן עזרא

כעס ומהר כמו (דברים לב) הם קנאוני: (ד) ירחקו בניו. זו היא קללה שקיללתיו: וידכאו. בדגש הוא יתכאו ואם הוא נקוד רפי משמש ידכאו אחרים: (ה) אשר קצירו. של רשע: רעב יאכל. כי ימות רשע ויבואו הרעבים שקיבץ בחייו וישתלמו גזילותיו מנכסיו: ואל מצנים יקחהו. כמו ויקחו אליך (שמות כ״ה) כלומר לצורך פני הטפע מגינים וכלי זיין של רשע זה יקחהו השופט הממונה לכך: ושאף. ובלע. פיס איש מן הצמים שגזל בחייו: חילם. ממונם שגזל זה בחייו: (ו) כי לא יצא מעפר. מכה הבאה על האדם לא לחנם הוא ולא מן העפר תצמח לו: און הוא לשון שבר: (ז) כי אדם לעמל יולד. כי אי אפשר שלא יחטא ויקבל עמל בחטאו לקבל פורענותו ואינו כבני רשף שהם מלאכים ורוחות שהם יגביהו עוף ואינם מן התחתונים (יגביהו לעוף ולהיות מן התחתונים סא״א) לשלוט בם שטן וילה״ר: רשף. כמו רשפי קשת (תהלים ע״ו) כשהחץ מעופפת נקרא רשפי ל׳ עוף (סא״א): (ח) אולם אני אדרוש. אם היו באים עלי יסורים כאלו הייתי דורש אל הקב״ה בתפלה ובתחינה ואילו הייתי שם דברתי בבקשה: (י) הנותן מטר על פני ארץ. ארץ ישראל: ושולח מים על פני חוצות. ע״י שליח לשאר ארצות: (יא) לשום שפלים למרום. הוא נותן את המטר והוא מפר מחשבות ערומים שמזמנין להפקיע שערים ולקטת שדות העניים במעט תבואה: (קודרים. שקומטים פניס ברעב): (יב) ולא תעשינה

איוב ה

וְאֶקּוֹב נָוֵהוּ פִתְאֹם׃ ד יִרְחֲקוּ בָנָיו
מִיֶּשַׁע וְיִדַּכְּאוּ בַשַּׁעַר וְאֵין מַצִּיל׃ כ׳. ל׳
ה אֲשֶׁר קְצִירוֹ ׀ רָעֵב יֹאכֵל וְאֶל־ י״ג
מִצִּנִּים יִקָּחֵהוּ וְשָׁאַף צַמִּים חֵילָם׃ ל׳
ו כִּי ׀ לֹא־יֵצֵא מֵעָפָר אָוֶן וּמֵאֲדָמָה י״א בטעם ל׳
לֹא־יִצְמַח עָמָל׃ ז כִּי אָדָם לְעָמָל
יוּלָּד וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף׃ ח אוּלָם ג׳ מ״ל בליסנא ג׳. ל׳
אֲנִי אֶדְרֹשׁ אֶל־אֵל וְאֶל־אֱלֹהִים
אָשִׂים דִּבְרָתִי׃ ט עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין ב׳. ג׳ פסוקי׳ אית בהון ואין אין
חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃
י הַנֹּתֵן מָטָר עַל־פְּנֵי אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ
מַיִם עַל־פְּנֵי חוּצוֹת׃ יא לָשׂוּם
שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְקֹדְרִים שָׂגְבוּ יֶשַׁע׃ ל׳. ל׳
יב מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים וְלֹא־

תרגום

בְּתַכֵּיף׃ ד מִתְרַחֲקִין בְּנוֹי מִפּוּרְקָנָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְיִשְׁתַּנְּפוּן בְּמַעֲלָנָא דְגֵהִנָּם בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא וְלֵית דְּפָצֵי׃ ה דִּי חַצְדֵיהּ כְּפִינֵי יֵיכְלוּן וּפוּלְמוּסִין בְּמָנֵי זֵינָא יַדְבְּרוּנֵיהּ וְיִבְזוּן לִסְטִיסִין נִכְסֵיהוֹן׃ ו אֲרוּם לָא נָפֵיק מֵעַפְרָא שְׁקָר וּמִן אַדְמְתָא לָא יִרְבֵּי לֵאוּת׃ ז אֲרוּם בַּר נָשׁ לְמִלְעֵי בְּאוֹרָיְתָא אִתְבְּרִי וּבְנֵי מַזִּיקֵי בְּגוֹבְהָא יְטוּסוּן׃ ת״א אֲרוּם בַּר נָשׁ לְלֵיאוּת אִתְיְלִיד וְסוֹפוֹהִי הֵיךְ נִצִּין דְּנָתְרִין מִן גּוּמְרַיָּא וּמִתְגַּבְּהִין הֵיכְדֵין יְעוּף׃ ח בְּרַם אֲנָא אֶתְבַּע אוּלְפַן מִן תַּקִּיפָא וְלֶאֱלָהָא אֲשַׁוֵּי מִלְּתִי׃ ט עָבֵד רַבְרְבָן וְלֵית סְכוּם פְּרִישָׁן עַד דְּלֵית מִנְיָן׃ י דְּיָהֵב מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְשַׁדַּר מַיָּא עַל אַפֵּי מְחוֹזֵי עַמְמַיָּא׃ יא מְטוּל לְשַׁוָּאָה מַכִּיכֵי אוּלְצָנָא לְרוּמָא וְאוּכָמֵי מִסְכֵּינוּתָא תְּקָפוּ פּוּרְקָנָא׃ יב דְּבַטֵּל מַחְשְׁבָתְהוֹן דְּמִצְרָאֵי דְּחַכִּימוּ לְאַבְאָשָׁא לְיִשְׂרָאֵל וְלָא

רש״י

ואקב. קללתי כמו מה אקב. והטעם קללתי נוהו שהוא ביתו׳ היינו לו רע פתאום: (ד) בשער. בפרהסיא: (ה) יזרע ורעב. שאין לו כח יתגבר עליו ויאכל קצירו: ואל מצנים. כמו ולצנינים כי הזרע כשלא יהיה מנוקה ירבו קוציו ויקחו הרעבי׳ הקוצים מבין החוחים: צמים. י״א כמו צמאים והענין כפול כי זכר הרעבים והצמאים ויש אומר כי צמא האבן התקיפה בלשון ישמעאל וא״ר משה שפירושו הבתולות בעלות הצמות והוא רחוק: (ו) כל עמל שהוא עם און הוא כמוהו בענין אמר כי הרשע לא יצמח לכן בן אדם יולידנו וכאילו לא יולד אלא לעשות עמל ואון כענין הן בעון חוללתי כי תולדות בן אדם קרובה לעשות רע כטעם כי יצר לב האדם רע: (ז) ובני רשף. יש אומרים כי כאשר תולדות העוף לעוף כן תולדות האדם לעמל וכמוהו ולחומי רשף שפירושו אכולי עוף ויש אומרים כי בני רשף הראויים להיות בגיהנם יגבהו בעוה״ז וזה הפירוש בלא רשף רק הוא קר ויש אומרים, כי בני רשף הם ניצוצי האש והוא קרוב בעבור שהאדם רגיל לראות השמש זורחת ושוקעת אין זריחתה ושקיעתה אלא בעיניו ובעבור בא הגשם לפרקים מעטים גם יש עתים שיכלא הגשם בשעת הצורך ויצעקו בני אדם אל הבורא ויצוה על העביס להמטיר וזה יהיה להם אות גדול על כן הזכיר אחר עושה גדולות הנותן מטר: (יא) לשום שפלים. הבוכים הש...ים מטר אז ראו החכמים והערומים שלא תועיל חכמתם:

תושיה

סמ״ך וסי׳ נמסר בהושע סי׳ ב׳: מישע ח׳ פתחין וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ מ״ה: יאכל י״ג וסי׳ נמסר בסדר אמר אל הכהנ ם: כי י״א בטעם וסימן נמסר במסרה רבתא בערך כי בס״ד: יולד ג׳ דגשים ומל׳ וסי׳ לנער היולד. אשר יולד לישראל. כי אדם לעמל יולד: אולם ג׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ נמסר בריש סיפרא: דברתי ב׳ וסי׳ על דברתי מלכי צדק. ואל אלהים אשים דברתי: ישע ה׳ בסגול בישעיה סי׳ מ״ח:

תולדות אהרן לעמל יולד. סנהדרין נט: ובני רשף. ברכות ה: אני אדרוש. עקרים מ״ד פ״ח: הנותן מטר. תענית ב ע: וש״נ ע״ש. נזיר ג ב״ב סה נדה יט: מפר. נדרים ל׳ סנהדרין נו עקרים מ״ד פ״ט:

רלבג

סתכלית לכמו שהיא בזה אלא במקרה ולזה יהיה כועס תמיד כאמרו אולת אדם תסלף דרכו. ועל ה׳ יזעף לבו: ופותה. הוא שהיא ככה בתאוה אשר יפותה לבו בהצלחות המדומות ויאהר תמיד עם הקנאה ומהלוב הכוה ילרף הפותה לאויל כי מדרך הפותה שיהיה אויל כאמרו נתלו שפתים אולת והכבם בזה כי לחוזק תשוקתו בעניינים יבהדל במהירות להשיגם ויהיה זה סבה שלא יתנהג בזה בהבנות הראויות: (ד) בניו. הם הנמשכים אחריו להתנהג במנהגו וכמו זה אמר הכתוב ובשמי אני אם פני האיש ההוא ובמשפחתו. והרצון בזה האנשים הנמשכים אחריו כמו שביאר אונקלוס: (ה) אשר קצירו רעב יאכל. שב אל האויל וירצה בזה שכבר יגיע מרוע הצלחתו שהאיש קשה יום ושוא הרעב יאכל קצירו של האויל: אמרו ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם. שב אל בני האויל אשר זכר או אל כלל האוילים וירצה צנים וקוצים והרצון באסיפה כלפוי והתקוה על דרך אומרו כעבד ישאף צל והרצון בצמים האיש הפריץ וקראו צמים לפי שמנהג הפריצים שיהיו מגדלי צמה ר״ל שער ואמר שהאיש קשה המזל אשר יקח קצירו מבין הקוצים והצנינים לרוע הצלחתו וינצה עם זה שמה שלקח מן הקציר יבא איש פריץ ויחזק עליו ויגזלהו ממנו ויהיה חילם וזה תכלית רוע ההצלחה ר״ל שהאנשים היותר רעי ההצלחה בימצאו ימצאו מגלוחים על אלו האוילים ויהיה להם חילם ונכסיהם ואפשר בכל הפסוק יהיה שב לדבר אחד ויחסר מלת אל והרצון בו אל אשר קצירו יאכל איש רעב ונקטה ואל אשר יקח קצירו מן הקוצים ויאסף עם זה שמה שלקחהו מן הקוצים יגזלהו ממנו איש פריץ יהיה חיל בני האויל אשר זכר: (ז) בני רשף. הם כידודי אש: (יא) וקודרים. הם האנשים קשי יום וקראם קודרים כי לרב אבלם ידמה להם שיחשך האור שהוא אצלם ולזה אמר הכינה על רוב הצרות ונכנע לארץ והנה

חבן

מצודת דוד

היתי את האויל מצלח שרשיו להתפשט בארץ בהוזק רב הנה לא קנאתי בהצלחתו אבל פתאום פרם יבוא במחשבתי הרהור קנאה הייתי שופט ברעיוני לגזור אומר בסוף הדבר אשר יהיה נוהו מקולל: (ד) ירחקו. כי בניו יהיו מרוחקים מתשועת אדם כי בעון אביהם לא ימצאו מרחמים: וידכאו בשער. במקום הרסום בשער העיר יהיו מדוכאים מבני אדם ואין מי יציל: (ה) אשר קצירו. נכון בידו אשר קציר שדהו יאכל כל מי אשר ירעב ויתאוה לו: ואל מצנים יקחהו. יקחו את הקציר מבין הקוצים ולא ימהרו לקחת כמות בהם עם הקוצים כגונב דבר אשר יתפחד מן הרואים כ״א יברר האוכל לקחת לעין כל ולא ימצא מי ימחה בידו. או להיפך שיקחו הקציר עם הקוצרים ולא יבהירו כלום ולא כדרך המתפחד שחוטף היפה ומהר ללכת לדרכו: ושאף צמים. כ״א מן הצמאים אשר האויל הזה הצמיאו בקחת ממנו עשרו הנה בסוף תגבר ידו וכ״א יחזור ויבלע את עושר עצמו מה שגזל זה וכל אחד יקח את שלו: (ו) כי לא יצא וגו׳. ר״ל הלא עינינו רואות אשר נתהוה בעולם עמל ואון והנה אינם צומחים ויוצאים מן האדמה לבוא מאליהם במקרה כ״א באים לשלם גמול המפעל ולזה כאשר ראיתי האויל המסרים שפעתי שהוא הראוי להיות מן המקבלים העמל ואון כי לו נאה כי לו יאה: (ז) כי אדם. הלא האדם נברא להיות עמל על טרפו לא לקחת מזולתו דבר אשר לא עמל בו: ובני רשף. וכאשר ניצוצי רשפי אש הותך מטבעם להגביה עצמם לעוף למעלה כן מטבע האדם לעמל על טרפו וזה האויל לא כן עשה לזה יקבל גמולו משלם: (ח) אולם. באמת אם הייתי אני מדוכא ביסורין לא הייתי מתרעם כמותך אבל דורש הייתי אל ה׳ להתחנן לפניו: ואל וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ט) עושה גדולות. כי הוא עושה גדולות וא״א לחקור אותם ולדעתם וכאומר לזה הייתי דורש לה׳ כי בידו להושיע וימשול במערכת השמים ולכל אשר יחפוץ יטם עם כי נראה כאשר תשפיע המערכת כן הוא ע״פ הרוב מ״מ הכל בידו ועם כי לא נדע פתרון הדבר הוא בעבור קצרה דעת האדם וכאשר אין חקר לכל הגדולות שעושה המקום ב״ה: עד אין מספר. לגודל רבוים: (י) הנותן מטר. עם כי רבות פעמים לא יורה הטבע על המטר עכ״ז יתן הוא זולת הטבע בהשגחה פרטית: ושולח וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (יא) לשום. בכדי להשים למרום בגבהי המעלה את השפלים הסרי אלם כי בהיות המטר האדמה תתן יבולה ורווח להם ונראה גם בזה גודל ההשגחה: וקודרים. הנשחרים מעקת שרעבון נתחזקו בישע אלהים וכפל הדבר במ״ש: (יב) מפר. בהשגחתו יפר מחשבות חכמים המתחכמים בערמות ותחבולות:

פתים

מצודת ציון

(ה) ואל. הוא כמו ואת וכן וירדפו אל מדין (שופטים ז) וענינו מן כמו אצלתי את הטיר (שמות ט): מצנים. המ״ם נוספת וענינו קוצים וכן צנים פחים (משלי כב): ושאף. ענין בליעה והמשכה אל פפה כמו שאפה רוח (ירמיה ב): צמים. כמו צמאים: חילם. עשרם: (ו) און. ענין שבר: (ז) רשף. גחלת אש כמו רשפיה רשפי אש (ש״ה ח): (יא) וקודרים. ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): שגבו ישע. כמו שגבו בישע:

תושיה

רשי

תעשינה ידיהם תושיה. אותה עצה שדימו לעשות: (יג) נמהרה. כל העצה הטעויות במהירות היא סכלות: (יד) יומם יפגשו חושך. שאין עצתם מתקיימת ונעשית ואור חכמתם נהפך לחושך: (טו) ויושע. את הנכשלים. מחרב. ומאיזה חרב מפיהם שהיו סבורים לבולעם ומתאוים להשמידם: ומיד חזק. יושיע אביון: (טז) ועולתה. העלילה והרשעה כמו (תהלים ס״ד) יחפשו עולות. עלילות: קפצה. סגרה כמו לא תקפוץ: (יז) הנה אשרי אנוש וגו׳. ביסורין וכשם שהוא (מרפא) מכאובים של אלו כך אני אדרוש אליו על יסורין אלו שיבואוני והיה לך לקבלם ולא למאסם: (יט) בשש צרות. כשיבואו לעולם יצילך על ידי יסורין שנתייסרת בהם וגם בשביעית כשתבא לא יגע בך ועכשיו הוא מוכה אותן: (כא) בשוט לשון. של שטן תחבא מותך אלו הן השבע צרות רעב וחרב לשון ושוד וגו׳ וחית הארץ הם ליסטים: (כג) אבני השדה. מין אדם הן: וחית השדה. שנקרא גרוס״ה בלע״ז וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה השלמה לך. יהיה לה שלום עמך: (כד) וידעת כי שלום אהלך. ואז בכל מקום תהיה בטוח כי

אבן עזרא

(יב) תושיה. כטעם חכמה ורבי משה פירש שהוא מן יש: (יג) נמהרה. נבערה כמו ולבב נמהרים: (יד) יומם. ענינו ביומם: (טו) ויושע מחרב. אביונים והטעם מחרב אויבים: מפיהם. שאם ירעבו יוכל אויב לצור עליהם והענין הנה המקום כאשר ירצה ליסר בני אדם ימנע הגשם בעתו וכאשר ישובו אליו יענם ויושיעם: (יח) תרפינה. ביו״ד והטעם כמו אל״ף וכמוהו רפינו את בבל ולא נרפתה: (יט) בשש צרות. יתכן היות זכר שבע על דרך המקרא ואחרים ספרו אותם והם ז׳ במספר: (כא) בשוט לשון. כי הלשון הרע הוא כמו שוט ויותר נכון היות לשון אומה כמו לשוטות הגוים ושוט מן שוטטו בחוצות ירושלים כאשר תשוטט לשון בארצך תחבא: (כב) כפן. תרגום רעב או הוא מן כפנה שרשיה וטעמו אספה: (כג) כי עם אבני השדה. כאילו ברית כרתה

תַעֲשֶׂינָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה׃ יג לֹכֵד חֲכָמִים בְּעָרְמָם וַעֲצַת נִפְתָּלִים נִמְהָרָה׃ יד יוֹמָם יְפַגְּשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְכַלַּיְלָה יְמַשְׁשׁוּ בַצָּהֳרָיִם׃ טו וַיֹּשַׁע מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם וּמִיַּד חָזָק אֶבְיוֹן׃ טז וַתְּהִי לַדַּל תִּקְוָה וְעֹלָתָה קָפְצָה פִּיהָ׃ יז הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ וּמוּסַר שַׁדַּי אַל־תִּמְאָס׃ יח כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ יִמְחַץ וְיָדָו תִּרְפֶּינָה׃ יט בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע לֹא־יִגַּע בְּךָ רָע׃ כ בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת וּבְמִלְחָמָה מִידֵי חָרֶב׃ כא בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא־תִירָא מִשֹּׁד כִּי יָבוֹא׃ כב לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל־תִּירָא׃ כג כִּי עִם־אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְרִיתֶךָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה הָשְׁלְמָה־לָךְ׃ כד וְיָדַעְתָּ כִּי־

עבדא אידיהון מלכת חכמתהון׃ יג מאחד חכימי פרעה בחכימותהון ומלכת אסטגנינוהי עוקמניא אוחית עליהון׃ יד בימם יערעון חשוך והיך ליליא ימשמשון בטיהרא׃ טו ופרק עמיה מן קטילא דפומהון ומן יד מלך תקיף עמא חשיכא׃ טז והות למסכנא סברא ונבלתא דרשיעי טפית פומה׃ יז הא טוביה דאברהם גברא חסידא דיכסנניה אלהא ואנת ישראל מרדותא דשדי לא תרחיק׃ יח ארום הוא מיתי כיבא ומעל סמתירא ימחי וידוי מסין׃ יט בשית עקתין יפצנך ובשביעתא לא יקריב בך ביש׃ כ בכפנא דמצרים פרקך ממותא ובקרבא דעמלק מקטול סיפא׃ כא בנזקא דלישן דבלעם תטמר ביני ענניא ולא תדחל מן חבל מדינאי כד ייתי׃ כב לחבל סיחון ולאולצן מדברא תגחך ומן משרית עוג דמתיל לחיות ברא דארעא לא תדחל׃ כג ארום עם לוחי אבנא דאתיהיבו בפומבי בחקלא קימך וכנענאי דמתילין לחיות ברא אשלימו עמך׃ כד ותנדע

ולא תעשינה ב׳ סי׳ בזמתכנת ידיהם תושיה: בצהרים י״ב וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח: ויושע ג׳ חסר וסי׳ ויושע ה׳ את יושבי קעילה. וישע ה׳ את דוד דשמואל. וישע מחרב מפיהם. וחד קוה אל ה׳ ויושע לך: אשרי אנוש ב׳ דסמי׳ וסי׳ יעשה זאת. יוכיחנו אלוה: ובמלחמה ג׳ וסימ׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי. ואת בית יהודה ארחם. ברעב פדך ממות ובמלחמה. וא׳ במלחמה ועמד על כנו מעביר: יבוא ד׳ מ״ל בסיפרא וסימ׳ לא תירא משוד כי יבוא. כי לא לפניו חנף יבוא. המיראתך יוכיחך. בכפל רסנו מי

תולדות אהרן ברעב. תענית יא: בשוט לשון. גטין נו:

רלבג

חשך גר ואור חשך בעריפס ואמר דוד כאכל אם קודר שאתי: (יב) תושיה. הוא שם לכל נימוס וסדר ולזה נקרא התורה תושיה כי הוא הנימוס והסדור הנאות ויקרא תושיה המנהג שראוי לאדם במה שהוא אדם שיתנהג בו והוא אמרו ותושיה נדחה ממני כי לא נהגה תורה בעת שהיה אויב ולא היה מאמין בתורה עד שיתפאר שלא נדחה ממנו התורה אבל התפאר שלא נדחה ממנו הנימוס והסדר אשר ראוי לאדם במה שהוא אדם להתנהג בו בדרך שישלים נפשו ואפשר שכבר היה וימים מה לאומה אשר היה אויב זמנה והתפאר שכבר התנהג באותו נימוס בשלימות ויקרא תושיה גם שהוגבל וסודר במחשבה והשתדלות לעשות מהפעולות עד שיגיעו אל התכלית אשר כוונו עליו והמשל אם חשב גנב אם לעשות גנבה מה וסדר הפעולה ההיא בלבו ואיך יתנהג בה עד שישים עשיית הגנבה הנה זה הסדור אשר סדר בלבו ושמהו כמו חוק לו יקרא תושיה ובזה האופן אמר ולא תעשינה ידיהם תושיה ר״ל שלא יעשו מה שסידרו והגבילו במחשבתם לעשות מהפעולות: (יג) נפתלים. הם העקשים אשר יעמיקו לבקש עקלתונות עד שיגיעו למבוקשם ואמר בעם עומק העצה באלו האנשים ימהר השם שתהיה עצתם נבערת ונמהרה ותהיה נמהרה מענין נמהרי לב והם הפתיים: (טו) ויושע מחרב. חסר הפעול ושב אל השפלים והקודרים שזכר ראשונה או יהיה שב אל האביון שזכר בסוף הפסוק והוא יותר נכון וכוונת הפסוק שהשם הושיע האביון מחרב ומיד חזק: מפיהם. של הרשעים ומאמרם ר״ל שישים פיהם ומאמרם כלי להושיע בו האביון אשר כוונו להרע לו והמשל שהם יאמרו שירדפו אחרי פלוני להרגו וישמע הדבר איש מה ויגיד עליהם לאיש ההוא ויאמר מלכת בדרך ההוא ויגלה או שיהיה במאמרם מסכול העצה מה שיגלה בו האביון ואפשר שנאמר שהרצון בזה שהשם יושיע האביון מחרב ומפיהם ומיד חזק בזה האופן מהשגחתו והוא שיושיעם מפיהם על דרך משל שלא יסוף ערף לשיניהם כשיתפזר שיניהם כמו שנאמר שני כפירים נתעו וגם כן הנה ישמרו שלא יהיו טרף לשיניהם במה שיסבב הש״י לאלו האנשים הרעים מסכול העצה: (כא) בשוט לשון תחבא. ר״ל כאשר תשוטט לשון הרע בארץ אשר היא סבת מריבות ונזקות ורעות שם תחבא ר״ל שלא תזכר: (כב) כפן. הוא בהשתכות ביד עוברי האורחות ואז תהיה ניזוק לא בסבת הרעב בתבואה ואולם הרעב הוא

סכבון

מצודת ציון

(יב) תושיה. מל׳ יש: (יג) נפתלים. עקשים כמו אין בהם נפתל (משלי ח): (יד) יומם. ביומם: יפגשו. ופגעו: ימששו. ענין החיפוש בידים להשמר ממכשול כמו כאשר ימשש העור (דברים כח): (טו) קפצה. ענין סתימה וכן וכל עולה קפצה פיה (תהלים קז): (יח) ויחבש. מלשון התבושה ורפואה כמו לחבוש לנשברי לב (ישעיה סא): ימחץ. ענין הכאה כמו מחץ ראש (תהלים קי): (כא) בשוט. ענין ההליכה אנה ואנה כמו משוט בארץ (לעיל א): (כב) ולכפן. ענין הרעב וכן כפנה שרשיה (יחזקאל יז) ובדרז״ל יש כפנינה (שבת ס) וכם הוא

מצודת דוד

תושיה. כל מה אשר יש עם מחשבותיהם לעשות: (יג) בערמה. בדבר הערמה אשר חשבו לעשות לזולת בזה עצמה לוכד אותם ויפול בפחת יפעל: ועצת נפתלים. עצת העקשים נעשים במהרה כי חשוב על עצמם והוא ענין מליצה לומר הואיל והוא ייעלה ואליו תשוב א״כ נעשית במהירות רב כי האדם קרוב אל עצמו ואין לעלה מרחוק ללכת: (יד) יומם. באור היום יפגשו את החשך ר״ל בדבר ברור הנראה לעין כל תסכל עצתם ויתעו בה: וכלילה. כמו ההולך בחשכת הלילה אשר דרכו למשש ביד לבל יוכשל בדבר מה כן ימששו בעת הצהרים ור״ל אף בדבר המובן בתחילת המחשבה יהיה פח עיניהם מראות מהשכל לבותם וכפל הדבר במ״ש: (טו) ויושע. ובסכול דעתם יושיע ה׳ את מי אשר היה עליהם עליו ויהיה נושע מחרב והוא מפיהם של הרשעים ההם אשר חשבו לבלעם חיים כי ישגו ולא ידעו מה יעשו להשיג תואלתם: ומיד חזק. בזה יושיע האביון מיד החזק ממנו וכפל הדבר במ״ש: (טז) ותהי. סכול דעת הרשע תהיה למלאות תקות הדל אשר ייחל עליה: ועולתה. והנה העולה סתמה פיה ולא תוכל להרע לו ונראה א״כ מכ״ז גודל ההשגחה: (יז) הנה. הואיל והכל בא בהשגחה הנה אשרי להאדם אשר יוכיחנו אלוה במשפט יסורין כי בזה ימורק העון להטיב אחריתו וגם אתה אל תמאס מוסר שדי: (יח) כי הוא יכאיב. ביסורין הוא מכאיב ובהם עצמן עושה התבושה ורפואה כי בהם ממורק העון וילך לו: וידיו. הידים אשר ימחץ בהם הם עצמם מרפאים בזה את הממחץ מחלי העון וכפל הדבר במ״ש: (יט) בשש צרות. הנה דע לך אשר בעבור היסורין הבאים עליך נתמרק העון ועוד לא יוסיפו הצרות לגעת בך כי יצילך ה׳ בעת יבא בעולם אחת משש הצרות האמורות למטה: ובשבע. ובדבר השביעית אשר לא תחשב לצרה כמוהם מ״מ לא יגע בך הרע שבו: (כ) ברעב. בעת בוא רעב בעולם יפדך ה׳ שלא תמות מחסרון האוכל ובמלחמה יפדך מיד חרב האויב: (כא) בשוט לשון. בעת יתרבה לה״ר בעולם והשוטט הלשון לדבר רכיל אתה תהיה נחבא ונסתר ממנה כי לא תדבר עליך ולא תירא א״כ מהשוד והאבדון הבאה ע״י לה״ר: (כב) לשוד. לעת בוא שודד לגזול הון או בעת בוא כפן ר״ל עת יעצרו התבואות לייקר השער הנה תשחק ותלעג באלה כי לא יגעו בך לרעה: ומחית הארץ. בעת יהיה משלחת החיות לא תירא מהם הרי הם שש צרות במספר רעב ומלחמה ולה״ר שודדים כפן חית הארץ: (כג) כי עם אבני השדה. אשר עם אבני מכשול המושלכים ע״פ השדה יהיה כאלו כרת ברית

פסכס

שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא׃ כה וְיָדַעְתָּ כִּי־רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ כו תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי־קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ׃ כז הִנֵּה־זֹאת חֲקַרְנוּהָ כֶּן־הִיא שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע־לָךְ׃

אֲרוּם שְׁלָם בֵּית אוּלְפָּנָךְ תְּזַמֵּין מְדוֹר בֵּית מַשְׁכְּנָךְ וְלָא תְּנֻזִּיק׃ כה וְתִנְדַּע אֲרוּם סַגִּיאִין בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ הֵיךְ עִסְבָּא דְחַקְלָא׃ כו תֵּיעוֹל בִּשְׁלִימוּת שְׁנָךְ בְּבוֹכָא לִקְבוּרְתָּא הֵיךְ מְסַק גְּדִישָׁא בְּעִדָּנֵיהּ׃ כז הָא דָא פִשְׁפַּשְׁנָא יָתַהּ הֲכֵדֵין הִיא

תולדות אהרן שלום אהלך. בבא לד יבמות סב סנהדרין עו : תבא בכלח. מ"ק כח :

רשי

כי שלום אהלך : ופקדת נוך ולא תחטא. כמו אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ') וזו היא השביעית שחנינו למעלה : (כו) תבא בכלח אלי קבר. שתגלגל מן הדבר. ובכלח אין סמך במקרא להבין מלילתו ולפי ענין המליצה יכתר וילמד מענייני שהוא לשון גמר ביטול התבואה כשביטלה כל צרכ'. ורז"ל פירשו בכלח בגימטריא ששים שנה: כעלות גדיש כאשר נסתלק הגדיש מן הקרקע בעתו:

מענה

אבן עזרא

כרתה עם האבנים שלא תנזק כהן ועשית שלום עם החיות : (כד) ופקדת נוך. תמצאנו כאשר עלה במחשבתך ולא תחטא : בכלח. אין לו חבר כי אם שנים בספר הזה וטעמו שימות במלאת מספר ימיו והוא הזקנה : (כו) כעלות גדיש. כהכרת וכמוהו אל תעלני בחצי

יבוא : בעשב הארץ ה' וסימן נמסר בסדר בא אל פרעה :

רלבג

הסרק הנוסס : (כד) ופקדת נוך ולא תחטא. ר"ל בני נוך והם בני ביתו וכאילו אמר שכבר תדע מפני שלא תשג"ח בבנין באופן הראוי לשומרם מחטא ; (כו) כעלות גדיש. מענין בריאה וכמוהו אל תעלני בחצי ימי : ביאור דברי המענה השיב אליפז ואמר ידענו שאם נסה מלה ודבר אליך להשיב על דבריך יכבד עליך אלא שעם כל זה לא אוכל להמנע מלהשיב על דבריך כי מי יוכל לעצור במלין על דבריך אלה. או יהיה הרצון בזה האם כאשר נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ומי יוכל לעצור במלין מלהוכיחך על תכונתך זאת. הנה במה שקדם היותך מיסר רבים כאשר שמעו מהם דברים כאלה והידים אשר היו רפות באמונת השם היית מחזק ופאים הכושל היו מקימים מליך והברכים הכורעים היית מאמץ והיית אומר לו במה שהגיעו מהרע הוא על צד הפינה למרי קדם ר"ל שכל מי שהיה נבוך באמונת השם יתברך בעבור מה שהגיעהו מהעונש היית מחזק אותו עד שיאמינו כולם כי של כל מעשה גמול ומפשע להיות בזה תקון המדינה ותקון שלמות האדם וזה שההמון אם לא ייראו מהעונש לא ימנעו מעשיית הרעות כאשר יביאם טבעם להתפקק אליהם. והנה עתה כאשר תבוא אליך הרעה נלאית לסבלה וכאשר נגע עדיך היית נבהל הנה זה ממה שיורה שיראתך השם לא היה אלא לבטחונך שישמור לך קנינך ותקותך שישמור לך אלו הקנינים היתה סבת תמימות דרכיך לא טוב האמונה כי לפי מה שאני רואה מדבריך עתה אינך מאמין שיהיה בכאן גמול ועונש. והתחיל אליפז לבאר דבריו מפתוהם ואמר זכור נא מי הוא נקי ואבד ואיפה תמצא שנכחדו ישרים כמו שראיתי זה מהאנשים השוקדים בכל פעל בעשיית העול והחמס שיאבדו ויכלו מרוח אף השם ואולם הנקיים והישרים ואם היה שיגיעום קצת רעות אינם מכיות ומאבדות אותם לגמרי כמו הענין ברעות שברשעים וזה לאות שאלו הרעה אינם נופלים במקרה כמו שחשב איוב ר"ל שאם היה הענין כן לא היה בזה הבדל בין הישרים והרשעים ואולם היות רעות הישרים יותר חלושות למיעוט עונותיהם לא יוסיפו להם רעות בזולת מרי כמו שהיה מנית איוב כי הנה האנשים הרשעים אשר תשוקתם לטרוף טרף כמו כפירי האריות נמצאו שנתעו שיניהם עד שיבלר מהם אשר יזמו לעשות ותראה אותם אובדים מבלי מציאתם הטרף ובניהם יתפרדו אנה ואנה יפיצו לבקש די טרפם וזה דבר נמצא בלי ספק נחוש כי הרבה מה שתמצא מהאנשים הרשעים אשר כל השתדלותם להזיק לאחרים שברוב שהיה לא ימצאו ושמנע מהשגתם הרעה וזה ממה שיורה שהשגחת הש"י הוא באישי האדם ואמר אליפז הנה בהמת אוזן השגתתו יגונב ויעם ממני אלא שכבר נקחה אזני שמץ מנהו מעט מזולת ההשגחה אשר העמידני על היות השגחתו באישים. וזה שבשעיפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים קראני פחד ורעדה ורוב עצמי הפחיד מהמראה אשר אראה בחלום מהדברים הנפלאים לבא עלי אשר כבר הודעתם הוא השם יתברך וזה ממה שהגיד לי במראה ההיא הוא ענין רוחני. ויעבור על פני תסמר שערת בשרי מדי בואו מרוב החרדה כי כבר ייוחדו בחלומות הצודקים משאר החלומות שכבר יקרה מהם לאדם והתפעמות כרות כמו שנזכר בספר ההוא וכמוהו ויעיד על זה מה שנזכר מחלום פרעה וחלום נבו' דנ"ר והנה יורה על היותו רוחני שהוא יעמוד לפני ולא אכיר מראהו אך תמונה לנגד עיני אשר יראה אותה לי ככח הדמיוני ואשמע דבריו שנפלאים כאלו הם מורכבים מהקול והדממה וזה שהשכל יקבלם רוחניים בזולת קול והדממה מראה אותם כאלו הם דברים קוליים באותות וקול. ואחר כן החל אליפז בטענה שליבית ואמר איך אפשר שתאמין שיהיה השם יתברך פועל המין האנושי וממציאו ומנהיגו והוא בלתי משגיח בו עד שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו. האם אפשר באדם שיהיה צדיק יותר מהשם יתב' כאשר יהיה האדם הסבור יותר מפועלו הנה כמו אלו הענינים יהיו מיוחסים אל הפועל באדם ר"ל אם ינהיג מדינה אחת ולא ינהיגנה ביושר ואיך אפשר שיאמר זה בשם יתב' עם היותו נבדלים בענינות מה שהוא חסרון ופיל בחוק האדם. הן בעבדיו לא יאמין והם השכלים הנבדלים לא יתן אמונה וקיום בעצמותם ר"ל מה שלהם מן האמתות והקיום הוא מזולתם והוא השם ית'. ולא ישים במלאכיו אורה מעצמותם וזה כי אין האור להם והוא השפע במה שהם משיגים מאד עצמותם אבל מה שהשפע למציאותם מהסיבה הראשונה והוא השם יתברך ולזה הוא מבואר שאלו הנמצאים והם הם שלמים מאד ביחס אל האדם הנה הם חסרים מאד ביחס אל השם יתברך כי אין יחס בין מי שמציאותו וקיומו והשגתו שלמותו ובין מי שהוא לו מציאותו וקיומו והשגתו מזולתו. ואם באלו עם שלמותם ונצחיותם ימצא חסרון אצל השם יתברך הנה אין ספק שהאדם חסר מאד ביחס אל השם יתברך כי הוא שוכן בבתי חומר ר"ל בזה העולם השפל ובעפר יסודו ר"ל שקיום צורתו הוא בחומר שלה כי הוא נושא לצורתו ולפי שצורתו היא היולאנית ואל זה כיון גם כן אפשר במה שאמר שוכני בתי חומר ר"ל שצורותיהם היולאניות עם החסרון הנמצא להם בעצמותם יתחייב עוד בהם שיהיו נפסדים ואין זה ההפסד ג"כ מוגבל בהם עם עד שיהיו נעוסים ממנו עם מה שבל ידכאום מקרים ויפסידום קודם שיגיעם

הכלוי וההפסד הטבעי. מבקר לערב ישיגם המות במעט הכה מבלי משים לב לפנות אל השלימות האנושי יאבדו אבידה מוחלטת ולא יהיה להם השארות כלל. הלא האדם ואם לו קצת שלימות והיא ההכנה השכלית אשר לו בה יתרון והשארות הנה יקרה לו ברוב שיסור יתרונו אשר בו וימות ולא בחכמה לפי שהגעת השלמות לו מבקושי הענין לקוביות בעצמו ולרבוי המונעים. אם חשבת להיות במדרגה השכליות והמלאכים להיותך בעל שכל ראה מאד רחקם מדרגתך מהם עד שאם תקרא אליהם לא תמצא מי שיענך. ואל מי מקדושים תפנה שיענך הלא היותר שפל מהם לא יענך לרוחק מדרגתך ממנו ואם הענין כן ביותר שפל מהם ראה מה מאד רחקה מדרגתך ממדרגת השם יתברך ובהיות הענין כן הוא מבואר שלא יתכן שיוחס לשם יתברך עם שלמותו מה שהוא חסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית מהחסרון ביחס אל השם יתברך. והוסיף אליפז להתיר ספק מה בענין הרעות אשר נראה באדם בזולת מרי קדם ואמר שהם אינם רעות יהיה ראוי שידאג האדם עליהם ויחסם אל האולת והפתיות ועל זה אמר הנה לאויל יהרג כעס כי הוא ידאג תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר הוא הנה סבת העדר בואו: לפי שלא דרך בהגעתם בסבות הראויות והוא מבואר שכמו זה האיש כועס תמיד כאשר לא יבואוהו מבוקשיו אשר שוון אליהם ויחשוב שכבר עשו הש"י אלא שהוא מבואר שכמו זה לא יקרא רע כמו שלא יקרא רע אם לא תגא ספינה מהתפירה בקרקע כי לא תעשה הספינה בכמו זה הפעל והאיש הפותה אשר יפותה לכו לכל ההצלחות המדומות תמיתהו קנאתו כי עינו לא תשבע ויצטער תמיד עם הקנאה והמכאוב ההוא מצורף לזה שהוא ישתדל לרוב קנאתו להגיע אל מבוקשיו במהירות וידרוך תמיד זה בהגעתם בסבות בלתי נאותות. כמו הענין באויל אם יקרה באויל שיהיה משרים ומצליח בקצת הענינים הנה כאשר ראיתי זה באה אידו פתאום וקללתי נוהו למיעוט ההשארות קנינו אשר כיוון אליהם כי לא יגיע לכמו האיש הזה שום תכלית אם לא במקרה ומה שהוא במקרה הוא מעט כמו שהתבאר במקומו. הנה בניו הנמשכים אחריו ירחקו מישע וידכאו בשער לעיני כל העם ואין מציל לפי שכמו זה האיש לא ישתדל ג"כ בקנין האוהבים כמו שלא ישתדל בשאר הסבות המביאות מה שמשתוקק אליו אלא כבר יגיע מהרוע לאויל ולבניו האותיות דרכו עד שיהיה חילם לאיש קשה המזל שיאכלם אותו האיש הרעב ויאכל קצירו ולאשר יקח קצירו מבין הקוצים לרוע הצלחתו ויקוה האיש הפריץ לנקחו ממנו וזה הכנים הרוע ר"ל שיהיו הפעלים שהאנשים גוברים עליהם. הנה לא יצא מעפר און ועמל ר"ל שאין הארץ סבת רוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעתם אשר הוא און ועמל כמו שהיה חושב איוב וזה שכוונתו היה כי למרחק אלו הענינים אשר בארץ במדרגה מהשם יתב' הוא מחויב שיהיה בלתי משגיח בהם כאמרו מה אנוש כי תגדלנו וגו' האף על זה פקחת עינך וגו'. אבל הרעות הנופלות בכאן בזולת מרי קדם אין ראוי בהם שיקראו רעות לפי שהם מיוחסות אל סבלות המקבל כמו שנזכר באויל ופותה וזה שהאדם יולד לעמל ולהשתדל בקנינים אשר יצטרכו אליו כי לא נתנו לו שלמויותיו בפעל אבל נתנו לו הכלים אשר אפשר בהם יגיע אל מה שיצטרך אליו וכמו שבידודי האש יולדו להתנועע תכף התהוותם ולהגביה עוף מה שהעמידו נמצאים עד שיסור החלק האשי מהם ויפול האפר. ובהיות הענין כן רצוני שהאדם יולד לעמל בשלמויותיו אשר ירצה הגעתם אליו הנה אם לא ירדוף בהגעתם בסבות הראויות אין זה עונש אם לא יגיעו וזה מבואר בנפשו. ולהיות הענין כן הנה החליט אליפז שאמר ברעות הבאות על איוב כיון על צד המוסר והתוכחה למרי קדם ולזה אמר אליו אם הייתי במקומך הייתי דורש אל אל ומתפלל אליו שירחם עלי כי הוא משגיח בזה העולם השפל השגחה נפלאה ויורה על זה הגדולות והנפלאות אשר הוא עושה ומכללם נתינת המטר בסדר וביושר אשר בו חיי כל צומח וזה שהמטר על הרוב יהיה במקומות הנגליים מהארץ מאדים וביאום אליהם רוחות ממקומות אחרים זולתם ומה שזה דרכו הוא מיוחס אל הקרי והמזדמן ומה שיוחס אל הקרי והמזדמן הוא ראוי שיהיה מעט ואנחנו נראה המטר תמיד בדרך שישלמו בו הצמחים הנה זאת ראיה חזקה שבכאן משגיח בענין נתינת המטר זולת הטבע ולזה תמצא בכל הנביאים והחכמים כשהם יספרו נפלאות השם שהם יספרו תהלה נתינת המטר ועוד יראה בכאן מה שיתחזק שהשם ית' משגיח באישי האדם וזה שהרשעים אשר ישתדלו בעשיית הרעות אל האנשים השפלים והלוטים ימנע מהם אשר יזמו לעשות עם היותם בעלי כח וחכמים להרע וזה שהש"י יסבב לשום האנשים השפלים הנרדפים למרום הכל' אם ולהשגיב ישע האנשים המדוכים והאבלים והוא מיפר עצת הרשעים החכמים להרע אשר ישתדלו להרע להם ולא תעשינה ידיהם מה שחשבו לעשותו. החכמים הוא לוכד בערמם ר"ל שרוב ערמם ישים הש"י כלי למנוע מהם אשר יזמו לעשות והמשל שכאשר ידעו כאיש שילך בהון ויבקשו לרדוף אחריו לקחת אשר לו ישפטו לאיזה צד הלך ויעמיקו בו ויאמרו שהוא יותר ראוי שיהא לכתו לזה הצד לסבות מה יזכרום ורוב העמקתם בזה הסבב שישפטו שהוא הלך בצד אשר לא הלך בו וירדפוהו שם ולא ימצאוהו. ועצת הרשעים הנפתלים המבקשים דרכים עקלתונים ומעמיקים בהם לכל הצדדים האפשריים כדי שיגיעו למבוקשם להשיג עשיית העול והחמס ישימם השם נמהרה וחסרה ותכים

הנס

מצודת דוד

עמהם לכל תגוף באבן רגלך והיא השביעית אשר לא תחשב לצרה כששה הראשונים : וחית השדה. הוא ענין מליצה לומר כאלו חיות השדה היו השלומים בדבר להיות השלום ביניך ובין אבני השדה וכאלו הם השלימו לך את האבנים ההם : (כד) וידעת. בכל מקום שתהיה תהא יודע ומובטח אשר השלום באהלך : ופקדת. תזכור ותשגיח במדירך כי לך תהיה ולא תהיה נחסר ממך להמסר ביד אחר : (כה) וידעת. תהיה יודע ובטוח אשר הרבה יהיה זרעך : וצאצאיך וגו'. כפל הדבר במ"ש : (כו) תבוא בכלח. בעת הזקנה תבוא אל הקבר כמו שמסלקין את הגדיש מן השדה בעת שנתייבש כל צרכו כן תסולק מן העולם בעת ימלאו ימיך : (כז) הנה זאת. המענה הזאת חקרנוה בהשכל ודעת וכן הוא האמת לזאת שמע אותה להבינה היטב : ואתה דע לך. כאומר הנה עשיתי את שלי ואתה דע לך בנפשך אם תבחר אמרי אם תחדל (העולה מהמענה הזאת שהחלים אליפז שהכל בא בהשגחה והביא ראיה מאבדן הרשעים מבלי תקומה ולא כן יאבדו הצדיקים ויסכל דעת איוב בהם שיחשוב שהכל מסר ביד מערכת השמים ומקרה אחד לכל לצדיק ולרשע כי ישיב אמרים הלא בחיק האדם השלם יחשב דבר כזה לעול עם שאינו שלם אף במלאכי מעלה וכ"ש שאין לו ערך עם שלימות המקום ב"ה ואיך א"כ יעלה על הדעת שיש עול זה בחוקו יתברך ועם כי נראה שברוב הפעמים בא כאשר תחפוש המערכה מ"מ בא בהשגחה ובעבור קוצר הדעת לא נדע פתרון הדבר ויוכיח עוד על ההשגחה מנהיגת הטבע והמסכל הרשעים ברעתם אשר חשבו לזולת ומסכול דעתם בדבר המלאה לענין כל ישפוט על יסורי הצדיקים אשר יבואו למרק מעט העון אשר בידם למען ייטב אחריתם ויסוה עצמו לאיוב לבל יבעט ביסורין כי באו למרק

העון

מצודת ציון

הוא הסוף : (כד) ופקדת. ענין זכרון והשגחה כמו פקד פקדתי (שמות ג) : נוך. מלשון נוה ומדור : תחטא. ענינו חסרון כמו קולע וגו' ולא יחטיא (שופטים כ) : (כו) בכלח. עת זקנה וכן עלימו אבד כלח (לקמן ל) : אלי קבר. אל קבר : כעלות. ענין סלוק כמו אל תעלני

אבן עזרא

בתלי ימי: (א) ויען איוב. (ב) לו שקול ישקל: והותי. מן הוה על הוה: (ג) לעו. כמו ושתו ולעו כלומר נסתרו כאילו נבלעו ויש אומרים שהוא תרגום מן לחיים והוא רחוק: (ד) בעותי אלוה. כמו לחרדת אלהים: יערכוני. כלומר יערכו עמי מלחמה: (ה) הינהק. אין לו חבר בלשון מקרא וידמה ללשון קדר: בלילו. מן ויבל לחמורים בלול חמיץ והטעם כי שושב כהשקט לא ישאג ולא ידאג וכמו כן אדם יאמר איוב לחבריו ועוד שתדברו דברים שאין בהם ממש וזה טעם היאכל תפל מבלי מלח: (ו) חלמות. בדברי רבותינו חלמון מבפנים ויש אומרים שהוא ריר למח גם הוא בלשונם החלמה: (ז) מאנה לנגוע נפשי. החבורות שמאנה נפשי לנגוע בהם

רשי

(מענה איוב): (ב) והותי. שברי: ישאו יחד. עם משקל שכנגדם ואפי' הם חול ימים יכבד ממנו: (ג) לעו. מגומגמין כאדם שאין בו כח להוציא דבר מפיו כתיקונו וכן ושתו ולעו (עובדיה א) שכן דרך שיכור לגמגם בדבריו: (ד) חמתם. ארס שלהם דרך פרסיים לתת ארס של נחש בחציהם: (ה) הינהק פרא וגו'. כלומר וכי לחנם אני צועק והלא בהמה שוטה אינה נוהקת בזמן שיש לה דשא וכן שור לא יגעה אלא א"כ אין לו בליל תבואה. בפרא נהג לשון נהק וכשור לשון געייה: (ו) היאכל תפל. דבר שהוא בלי מלח וצריך להמליחו ולא נמלח קרוי תפל בלשון משנה (שבת קכ"ח. חולין קי"ג. נדרים נ"א): אם יש טעם בריר. הבא מחמת החלמות כשאוכל דבר חזק שמרבה ריר ורוק כגון שום כלומר וכי סבורים אתם שיהו מתקבלות תשובות שאין בהם ממש: ריר. כמו (שמואל א כ"א) וירד רירו על זקנו: חלמות. כמו (לקמן ל"ט) יחלמו בניהם לשון חוזק ויש פותרים ל' חלום ואין נראה בעיני מפני דגשות הלמ"ד: (ז) מאנה לנגוע נפשי. כלומר הרבה יש לי לזעוק כי דברים שהיתה נפשי ממאנת וקצה לנגוע בהן לשון נגיעה: המה כדוי לחמי. המה לי

תולדות אהרן שקול ישקל. ב"ב ט"ז:

ו א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: ב לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי וְהַיָּתִי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד: ג כִּי־עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ: ד כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי: ה הֲיִנְהַק־פֶּרֶא עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שּׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ: ו הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת: ז מֵאֲנָה לִנְגּוֹעַ נַפְשִׁי הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי: ח מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי

קבלנה ואנת דע לך: א ואתיב איוב ואמר: ב מאים מתקל יתקל רוגזי ואתרגושתי במסחתא יטלון כחדא: ג ארום כדון יתיר מחלא דימא יתיקר בגין כן מלי משתלהין: ד ארום גירי שדי בהדידי די ארסהון שתית רוחי ביעותא דמן קדם אלהא יסדרון לקבלי: ה האפשר דמברים מרודא עלוי דתאה היך יגעי תורא על אספסתיה: ו האפשר דמתאכל תבשילא מדלית מלחא אין אית טעם בחלבון בעתא וחלמונא: ת"א כמה דלא מתאכל מידי בשש בלא מלחא הכדין לית טעמא ברירא דחלמונא: ז סריבת למקרב נפשי הנון מתחשבין היך דותא לסעודתי: ת"א סריבת למקרב נפשי הנון עבדין יתי אסתנים והות מסתיא לסעודתי: ח מן יהיב

כ"ב · ד' מ"ל · כתיב שי"ן בניס' · ל' · ל' · ל'. ל' · ל'. ו'. ל' · ג'. ל' · ל' · ל'

בעשי ד' כתיב שי"ן בלישנ' ואינון מן מלין דכתיב שי"ן וקרי' סמ"ך וסי' נמסר בהושע סי' ב': יערכוני ל' והוא חד מן מלי' דמשמשי' ג"י בסוף תיבותא וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: פרא ו' וסי' נמסר בסדר לך לך:

רלבג

הנה שלא יספטו הדבר אשר ירצום כפי מה שראוי בעניניהם הברורים. ביום ובלילים ילכו בחשך רוצה לומר שאפי' בענינים המבוארים בנפשם בתכלית ממהשבה תסכל עצמם. ובזה האופן יושיע הש"י הספלים והקודרים מחרב הרשעים שלא יזיקם מפיהם וממאמרם של אלו הרשעים ר"ל שפיהם ודבריהם אשר הסכימה עצתם בהם שם הש"י כלי להושיע השפלים והקודרים ובזה האופן הושיע הש"י האביון מיד חזק ממנו עד שכבר תהיה לדל תקוה שלא יעזבהו הש"י ביד הרשעים ואנשי עולה קפצו פיהם להנעטרם על אשר לא הגיעו אל התכלית אשר כוונו אליו וזאת הטענה שזכר בכאן מבוארת ונגלית מן החוש וזה שאנחנו נמצא ברשעים רבים מכינים לרע ומשתדלים בו ולהם הכלים אשר בהם אפשר שיזיקו לרבים ויהיה עם זה הנזק המגיע מהם מעט הנה זה ממה שיורה כי שם גבוה שומר ובהיות הענין כי אין לך להתרעם מהש"י אם הוכיחך וייסר אותך על עונותיך כי מאושר הוא מי שיוכיחהו הש"י וזה שהטובים יוכיחם כדי שיחזרו למוטב ואולם הרעים ימיתם בהמלאת סאתם ולזה ראוי לך שלא תמאס מוסר הש"י כי הוא כשייסר הטובים ירפאם ויחבשם אחר הכאתו ומחצו אותם. אם תשוב ותכנע טרם בוא הגזום בעולם ויצילך מהם וזכר שש ושבע להיותם מספרים שלמים עם שכבר זכר מספרות כמו זה המספר והם הרעב והמלחמה ולשון הרע והשוד וכפן ויום ואת הארץ ואבני השדה. ברעב יפדך הש"י שלא תמות מצד חסרון האוכל ובמלחמה יצילך שלא תהרג כאשר תמועט שלשון להרע לאנשים בלשון הרע לא תזכר שם וכאשר יבוא השודד לשלול שלל ולבוז בז לא תירא כי לא יגע בך רע. לשוד ולכפן תשחק שלא תנזק בהם ולא תירא מן החיות הרעות שיטרפוך ולא מאבני השדה שתנגוף בהם רגליך כי אתה כאלו כרת ברית עם אבני השדה וכאלו השלמה לך חית השדה. וידעת כי שלום אהלך וידעת כי כביתך יהיה שלום ופקדת אנשי ביתך ואלום שילכו בדרך השם ולא תחטא וזה אמר לו אליפז להעיר שהוא אולי חטא כאשר לא השגיח בתקון אנשי ביתו כדי שיהיו יראים מהש"י ואע"פ שלא הטא במעשיו בעצמו ולזה נענשו בניו ונענשו כאבד שאר קניניו ולזה אמר אם היית עושה ככה תדע באמת כי יהיה רב זרעך ובניך יהיו רבים כעשב הארץ וגם אתה לא תמות כלא עתך אם התנהגת בזה המנהג אבל תבא בזקנה כאשר לגת אל קבר כמו שיהיה הגדיש בעתו. הנה זהו מה שחקרנוהו והוא האמת בעצמו שמע אותו ודע לך האמת והתנהג בו: והכלל העולה מן הדברים הוא שאליפז היה מאמין שהרעות הבאות לאנשי האדם הם מגיעות להם מהש"י על צד העונש על מה שחטא והיה מתיר זה הספק במה שנראה מהגעת הרעות בזולת מרי באמר שכבר יהיו בכאן רעות מצד האולת והפתיות ואלו אינם ראויות שיקראו רעות כמו שביארנו וקיים דעתו תחלה מסתו ואמר שאנחנו לא נמצא האבדון והסכחד בישרים ובנקיים כמו שימצא ברשעים וזה ממה שיורה שסבת המצא רע ברשעים הוא היותם רשעים וזה אמנם יהיה על צד העונש ואמנם בנקיים והישרים כשיחטאו העתים מה יוכיחם הש"י וייסרם אך לא יאבדו ולא יכחדו וזה ג"כ קצת טענה על איוב על בחרו המות יותר מן היסורין שהיה נוסר בהם. והטענה השנית היא לקוחה מכה דעת אשר תקרה בחלום אשר תורה על השגחתו ית' באישי האדם וזאת טענה חלושה כאשר לא יאמר בזה יותר מזה השיעור כי אע"פ בנודם זאת ההודעה לא יתחייב מזה שיהיה הש"י משגיח באישי האדם על הצד שיאמין אליפז וזה מבואר למי שיעיין בספר החוש והמוחש וכבר פירש אליפז באולפת זאת הטענה ולזה אמר ואלי דבר יגונב וגו' והאולם אליפוא הרחיב המאמר בזאת הטענה ואמת ממנה ענין ההשגחה במה שאין ספק בו. והטענה השלישית היא לקוחה משלימות הש"י והסרון האדם ואופן הדרה כן הנה האדון לשלימות הנמצא בו לא יעלים עיניו ממה שינהגהו ולא יעשה למינהגים מאתו עול וזה כי האדון השלם לא יעלים עיניו מהפעולות הנעשות במדינתו ולא יעשה להם עול ר"ל למונהגים מאתו הנה יתחייב מזה שיהיה מה שהוא יותר אמתי בשלמות יותר אי"ת בהתרחק מן העול הנעלם ממה שינהיגו להיותו היותר שלם מתרחק יותר מן החסרון ואולם מה שיראה מן הרעות אשר לא יוקדם להם מרי הם בסבת האולת והפתיות והם אינם ראויות שיקראו רעות כמו שביארנו וכן היה אפשר שיגיעו לזאת הסבה טובות לרעים אלא שזה לא יתקיים כי אם זמן מועט כאשר אני ראיתי אויל משריש וגו' והנה זאת הטענה היא לקוחה מצד הנחות ויותר. והטענה הרביעית מה שיראה מהוויית המטר בסדור שישלמו בו הצמחים והמנע מהרשעים התכמים לחרע מחשבתם הרעה להרע לשפלים החלושים על הרוב ואופן סדור המאמר בזה הוא על זה התואר אם היה הש"י בלתי משגיח בזה העולם השפל היה התהוות המטר במקום מהמקומות הנגלים מהארץ מעט ולא יתכן שישלמו בו הצמחים על הרוב לפי הרוב מה שיתאחדם מזה הוא מתייחס אל המקרי והנזדמן אם לא היה בכאן פועל אחר בגשמים זולת הטבע לפי שהוא על הרוב מהעננים ויבואם האדות במקום אשר ירד שם עוד נגנה שכבר ישלמו במטר הצמחים על הרוב ויתחייב מזה שהש"י משגיח בזה העולם השפל ובכמו זה האופן בעיני יסודר ההיקש הנגי אם היה הש"י בלתי משגיח באישי האדם היתה מחשבות הרשעים החכמים יוצאות אל הפעל על הרוב לפי שהם ישתדלו בהוצאתה אל הפעל בסבות היותר נאותות כמו הענין באשר המלאכות אשר יעשה האדם במחשבה והשתדלות שהתכלית יגיע בהם על הרוב וכבר נמצא אבל אנחנו נמצא שמחשבת הרשעים החכמים לא תצא אל הפעל אם לא על המעט ויתחייב מזה שהש"י משגיח באישי האדם הנה לאלו הטענות ייחס אליפז הרעה הבאה אל איוב למרי קדם ממנו ומבניו על האופן שביארנו ונתן עצה אליו שישוב אל ה' וירחמהו: ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ג) לעו. גבהתו: (ד) חצי שדי. חצים חזקים על דרך בקול שדי והיה שדי בצריך: חמתם. ארסם על דרך חמת תנינים יינם: בעותי אלוה. ביעותים חזקים על דרך רוח אלהים כהררי אל: (ה) בלילו. ר"ל תבואתו שאוכל ממנה: (ו) בריר חלמות. הוא ריר הבריאה מהחלומני והתייני רצה בזה שאין טעם בריר הבריאה ואולם בריר החולה יש בו טעם לפי הליחה הגוברת עליו או יהיה בריר חלמות ריר מלובן הבילה שהוא כלה חלמון הפלה ואחר יברור סטבת ממנה החלק היותר דק והוא החלבון והנה הריר ההוא לא ימלא בו טע': (ז) כדוי לחמי. כמו חליו בשרי: (ט) ויבלעני. ענין השלמ' וכלוי והרצון בו ויבלני

מצודת דוד

העזן לטוב לו כל הימים): ו (ב) כעשי והותי. היא היא כי בעבור שברון הרוח יכעס האדם בעצמו ור"ל אם היו שוקלין אותם לשומם במאזני משקל ולשאתם יחד עם הדבר הנתון לעומתם וכדרך השוקלין: (ג) כי עתה. אז היה עתה נודע לכל אשר הוותי יכבד מחול הימים אם ישומם לעומתם: על כן. בעבור גודל המכאוב לזה דברי המה מגומגמים להרבות בתרעומות ולהסתפק בהשגחה ולומר פעם כך ופעם בהפוך: (ד) כי חצי שדי. חצי היסורין הבאים משדי מתמידים לשבת עמדי (עם כי איוב חשב שבא הכל מצד המערכה עכ"ז אמר דבריו אל מול דעת אליפז שהכל בא מה' בהשגחה): אשר חמתם. היא הליחה המעופשת הלזה משחין הרע ואחז במשל מדרך הפרסיים אשר ימשחו חציהם בארס הנחש: בעותי. החרדות הבאות מאת המקום ב"ה עורכים מלחמה עמי: (ה) הינהק. וכי ינעק הפרא כאשר יעמוד על הדשא ולא יחסר מאכלו וכי ינעק השור כשעומד על התבואה הבלולה במין וכאומר הלא בהמה שוטה לא הנעק בחנם ומכ"ש אים כמוני: (ו) היאכל. וכי יאכל אדם בשר בהמה ודג כשהן חיין ולא יהיו מלוחין כל צרכן כי אם דרך לאכלם כ"א ע"י מרבית המליחה לא זולת: בריר חלמות. בריר הבריאות כי ברוק החולה יש טעם מאחת מהרבעת המרות אשר הגבר בו אבל ברוק הבריא אין טעם כלל וכאומר וכי אקבל ממך אמרים ריקים מבלי טעם הכמה: (ז) מאנה. השחין אשר מעולם מאנה נפשי לנגוע בם בעבור מיאוסם המה דומים כחליי בשרי ר"ל השחין אשר מאסתי לנגוע בה משתעגע ומרוך לבב והשחין אשר עתה בי הנה ידמה זה לזה ואיך א"כ אהרחק מבשר עצמי ומדוע א"כ לא אזעק מרה: (ח) מי יתן. לואת

מצודת ציון

תעלני בתלי ימי (תהלים קב): גדיש. כרי מן עמרי תבואה: (ב) לו. ענינו כמו אם וכן לו התייתם אותם (שופטים ח): כעשי. כמו כעסי בסמ"ך: והותי. ענין שברון רוח כמו הוה על הוה (יחזקאל ז): (ג) לעו. ענין מגומגם ונשחת כמו ושתו ולעו (עובדיה א): (ד) חמתם. ארסם כמו חמת תנינים (דברים לב): בעותי. מל' בעתה וחרדה: (ה) הינהק. כן נקרא קול צעקת הפרא והוא מלשון ונאק נאקות (יחזקאל ל) בחילוף ה"א באל"ף וכן בין שיחים ינהקו (לקמן ל): יגעה. כן יקרא קול צעקת השור כמו הלוך וגעו (שמואל א ו): בלילו. מל' בלבול וערבוב: (ו) תפל. ענינו דבר שאינו מתוקן כל צרכו וכן טחים אותו תפל (יחזקאל יג): בריר. רוק הפה כמו ויורד רירו (שמואל א כ"א): חלמות. ענין בריאות וחוזק כמו ותחלימני והחייני (ישעיה לח): (ז) מאנה. מלשון מיאון: כדוי. מלשון מדוה וחלי

ותקותי יתן אלוה: ט ויאל אלוה (ל' וחסר)
וידכאני יתר ידו ויבצעני: י ותהי־ (ל'. ל' וחד ויתיר ל')
עוד | נחמתי ואסלדה בחילה לא (י"ד ל')
יחמול כי־לא כחדתי אמרי (ד' מ"ל)
קדוש: יא מה־כחי כי איחל ומה־
קצי כי־אאריך נפשי: יב אם־כח (ל' למען שמי)
אבנים כחי אם־בשרי נחוש:
יג האם אין עזרתי בי ותשיה נדחה (ב)
ממני: יד למס מרעהו חסד ויראת (כ"ו ל')
שדי יעזוב: טו אחי בגדו כמו־נחל
כאפיק נחלים יעברו: טז הקדרים (ל' ל' ל')
מני־קרח עלימו יתעלם־שלג:
יז בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו (ל'. ל'. ל'. ל')
ממקומם: יח ילפתו ארחות דרכם (ל')
יעלו בתהו ויאבדו: יט הביטו (ל' דגשים)
ארחות תמא הליכת שבא קוו־ (ב' ד' ול' חסר)

ותיתי שילתי וסברי יתן
אלהא: ט ושרי אלהא
למסכן יתי יתיר ידיה
ויעתיר יתי: י ותהי דא
תנחומתי ואבוע ברתיתא
ולא יחוס על רשיעא ארום
לא כסיתי מלי קדישא:
יא מה חילי ארום אוריך ומה
סופי ארום נגרנא נפשי:
יב אין חילא היך אבניא חילי
אין בסרי קרים כנחשא:
יג המדלית סיועי בי
וחוכמתא אתברחת מני:
יד לגברא דמנע מן חבריה
חסדא ודחלת שדי ישבוק:
טו אחי בזזו היך נגוד נחלא
היך מפקנות פצדי נחליא
עברין: טז דשחימין מן צנתא
עליהון יתחיל תלגא:
יז בעדן דהבו דר טובענא
אשתרבבו אתמגרו
ברתחיה אתמחיאו מן אתריהון: יח מטול דמקלקלין אסרטי אורחיהון
סלקין ללמא ויהובדון: יט אסתכו אסרטי תימא הליכתא דזמרגד סברו

אם כח חד מן י"ב פסוק' רישיה ומצעות אם אם וסימ' אם בגפו יבא. אם זרחה השמש עליו דמים לו. אם ימצא הגנב. אם בעליו עמו. אם ענה תענה. אם אתם תבאו אלי. אם גנבים באו לך. אם יתקע שופר בעיר. אם תחנה עלי מחנה. אם אבא באהל ביתי. אם תדברנה שפתי. אם כח אבנים כחי: בתהו ב' דגשים וסימ' ויטו בתהו צדיק. יעלו בתהו ויאבדו: הביטו ב' וסי' ארחות תימא. אליו ונהרו:

תולדות אהרן והביט. שם סב: למס. בבא בתרא סג כהובות נו קידושין סג: אחי בגדו. עירובין סח: נצמתו. סנהדרין כט: ילפתו. סוטה ג ע"ג ה:

רש"י

לי פתח נכונים למשמש בהם כמפות שלחני שלחמי נתון בהם. כדוי לשון ויכרות את מדויהם (שמואל ב' י') כ"ש חפי רבי משלם רופא. ע"א כמפות שמסככין בהן את הכסיל ומאכל זב מהם. דוי לשון דוה זבה. לחמי כל מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה') וכמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א) ותירגם יונתן סמא דמותא במיכליה ל"א המה כתבנעי מאכלי. כלומר גם לבי להסתכל בהם ברימה כאשר אני מסתכל במאכלי ולשון משנה הוא ומסנו כי דוו במסכת שבת: (ט) ויואל. וירצה: וידכאני. לשון מיתה: יתר ידו. יגדל ידו במכתו כמו הנה יד ה' הויה (שמות ט'): ויבצעני. ויכלני כמו בצע אמרתו (איכה ב') ידיו תבצענה (זכריה ד'): (י) ותהי עוד נחמתי. ותהי עוד זאת לי לנחמה: ואסלדה בחילה ולא יחמול. ואבקש ממנו סליחה שלא יחמול מלבלעני ואני איני מוצא לו דמיון במקרא זולתי שבלשון משנה הוא לשון ירא ודואג שהיד סולדת בהן חלכוות ברותחין כלומר אתחולל בדאגה ובחילה בקשה זו: כי לא כחדתי. ולא חסרתי אמריו תלקיימן: (יא) מה כחי. חזק לסבול: כי איחל. כי אמתין עד יום רפואה או עד יום מיתה. איחל. כמו ויחל עוד דנח (בראשית ח'): ומה קצי. ומה חשוב קצי וחזק כי אאריך כי אוכל להאריך קצי מלסבול: נפשי. הוא יצר תאות אדם בכמה מקומות כמו אם יש את נפשכם (שם כ"ג): (יג) האם אין עזרתי בי. לשון תימה הנס זאת תבא עלי שאין עזרתי בי אותם ריעים שהיו לי לעזרני אינם בעזרתי: ותושיה נדחה. עצה של יועצים נדחה ממני שקמה עלי להקניט ונדחית: (יד) למס מרעהו חסד. למי שמונע חסד מחבירו וכלמ"ד משמשת כמו לרב. לאו. לשב. מס גם הוא לשון פועל. כמו בא שב גד גם אלה לשון עושה: למס. החסד מכלה אותו. כמו ואם השמש ונמס (שמות ט"ז): (טו) אחי. בני מלינתי: בגדו בי. כמו הנחל הבוגד בגידות כמו שמפרש בענין: כאפיק נחלים. מוצא נחלים יעברו ממידה כנוחה ורעיות ומה היא בגידותו של נחל: (טז) הקודרים מני קרח. אם בא עליהם קרח נקמטים ונעשים קרים (קרשים קרים) ועלימו יתעלם. מתכסה השלג שנופל על הקרח הרי בגידה אחת שנתכסה מן העין ואין הנמצא מוצא מים לשתות: (יז) בעת יזורבו. ל' יזורבו כחום השמש: נצמתו. רטרי"ש בלע"ז כמו חומץ לומתן בלשון גמרא (פסחים מ:) צ' מתחלפת בז' כמו צעקה זעקה. יזורבו. לשון ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א) וכמו אש צרבת (משלי ט"ז): נדעכו. נקפצו ממקומם: (יח) ילפתו. יאחזו ארחות דרכם כמו וילפת שמשון (שופטים ט"ז) וכן ויחרד האיש וילפת (רות ג') שחבקתו האשה: (יט) תמא. ארץ ישמעאל שהיא נמוכה והמים

אבן עזרא

בהם קודם היות המה חוליי גופי ויש אומר לנגוע כמו לחלוש וכמוהו וינגעו יהושע והטעם כי נפשי מאנה שתחלש ואמות: המה. ישוב על החליי: (ט) וידכאני. לגמרי: יתר ידו. כמו הנה יד ה' הויה: ויבצעני. ויכלני כמו כי יבצע ה': (י) ואסלדה. כמו בילה סלודה והוא משל לחוזק הכאב והתימה שלא יחמול ואני לא כחדתי דבריו ואין לי עזר מנפשי. ואני ראיתי רב האי ז"ל שפירש ואסלדה לשון הגבהה: (יד) למס. כמו וימס לבב העם והענין כי המס מרעהו חסד הוא ועניני שחשבתי להיו' לי עזר מאחרים: (טו) אחי בגדו. וכאפיק נחלים. חוזק: (טז) הקודרים. מזמן רדת הקרח יתעלם רדת השלג ולא יראה עליהם בעבור קדרותם ודומה להם חשכת מים: (יז) בעת יזורבו. כאשר יתקררו. מדברי רז"ל משום דמזדרבבי: נצמתו. יתקשרו כמו כן מדבריהם באמרם צומת הגידין והוא מקום שהתחברו בו והטעם אע"פ שהם בכח הזה: בחמו. כשיבא החום כאילו שבו ממקומם ולא היו שם מן ידעך נרו שענינו לשון כבוי וכליון והנכון בעיני כי זה הפסוק כפול בענין כדרך פסוקי זה הספר וספרים אחרים ויהיה ענין יזורבו יתחממו ואין לו חבר ופירוש נצמתו נכרתו כמו יצמיתם ה': (יח) ילפתו. יתעוותו כמו ויחרד האיש וילפת וילפת שמשון והטעם על הנחלים שיעלו באחד והענין כי המים תולדותם לרדת למטה וכאשר ישובו אחד יעלו בתהו ויאבדו ומפרשים יפרשו זה הפסוק על הולכי מדברות ואיננו נכון: (יט) הביטו ארחות

רלבג

ויכלני או יהיה זה מענין כריתה והענין אחד: (י) ואסלדה בחילה. ר"ל אע"פ שהיה מתחומם ונכוה בחיל ובמכאוב אשר הביא עליו הש"י: (יב) אם בשרי נחוש. ר"ל שאין בשרי מברזל שהוא חזק והוא הנקרא נחשת אשר יעשה ממנו השריון: (יג) ותושיה נדחה ממני. ר"ל שאם נדחה ממני תושיה היא הכוונה האנושית אשר היה ראוי שיתנהג בה: (יד) למס מרעהו חסד. בתמיה והרצון בו שיתכן שלאיש כמוס אשר המסו אותו רוב הצרות הבאות עליו יהיה מרעהו חרפה ויאמר עליו שיראת שדי היה עוזב על כן באה עליו הצרה הזאת. או יהיה חסד דבק עם יראת שדי ויהיה פי' אם יתכן שיימסו אליו רעיו מני שבוא מם חסד ויראת שדי היה עוזב: (טז) הקודרים מני קרח. ר"ל שאלו הנחלים קודרים לרוב עומק בהיות הקרח והשלג הנתך ונעלם בהם וזה שקצת הנהרות יהיו מימיהם השלגים אשר בהרים כאשר יותכו ואלו הנהרות לא יתמידו כל השנה: (יז) יזורבו. ר"ל ירוצו ויגרו ואז נצמתו ר"ל נכרתו ויש מי שפירש יזורבו יתחממו והרצון בו יזורבו בחלוף זד"י בזי"ן לפי שהם ממוצא אחד. ויעיד על פירושו מה שאמר בחומו נדעכו ממקומם ר"ל בהגיע החום נעקרו ממקומם וזה שאלו הנהרות ההוים ממימי הגשמים והקרח והשלג יעדרו בעת הקיץ: (יט) ארחות תימא. הם

מצודת דוד

לזאת הלואי תבא שאלתי ויתן אלוה הדבר שאני חושק ומקוה לה: (ט) ויואל. וירצה אלוה וידכא אותי מן העולם ויפתח ידו להכות בי עד ישלים את ימי חיי: (י) ותהי עוד נחמתי. חזר לנחם את עצמו ואמר הנה עוד לי נחמה מה עם כי אני נכוה בדעד אחרי אשר לא יחמול עלי מ"מ אתנחם מעט על כי לא מנעתי אמרי קדוש ואין לי להתרעם על עצמי לומר שאני גרמתי לי הרעה מגד העונש: (יא) מה כחי. עתה חזר להשיב על מה שאמר אליפז הנה במכאוב היסורים ימורק העון ויבא אחריתו וע"ז אמר לו מה כחי כי אקוה לטובה הלא כבר תם כחי עד מאד עד שא"א לי לחזור לאיתני: ומה קצי. מהו קץ ימי אשר אאריך לעכב נפשי אצלי ר"ל הלא מעט ימי האדם ומה לי בטובה אשר תבוא לאחר זמן על ימים מעטים: (יב) אם כח אבנים. וכי כחי כאבנים וכי בשרי חזקה כנחושה עד שאוכל לשאת מכאובים כאלו ולחזור לקדמותי: (יג) האם. וכי גם זאת יבא לי שלא יהיה בי עזר מה הראוי עתה לי והיא תנחומות אוהבים: ותושיה. וכי יהיה נדחה ממני כל מה אשר יש עם מחשבותי כי השתק על אמרי ותלעג למו: (יד) למס. היתכן אשר לאהים שנמס בשרו מגודל המכאוב יהיה לו עוד חרפה מרעהו ויעזוב יראת שדי כי הלא אין פחד אלהים לנגד עיניו לומר הלא די לו בהמכאוב ולמה עוד אקניטו: (טו) אחי. רעי בגדו בי כמו נחל אשר ירבה לבגוד באנשיו: כאפיק. כזרם נחלים אשר יעברו ממקומם וילכו להם וכפל הדבר במ"ש: (טז) הקודרים. כי הנחלים הקודרים מתחלת ימי הקרח היא עת כי ירבו מי הנחלים ויחשכו הנחלים מרוב עומק המים והשלג היורד על הנחלים ההם מתעלם ומתכסה בהם לרוב עומקם וחשכותם: (יז) בעת יזורבו. בימי

מצודת ציון

והלוי: לחם כן יקרא הבשר וכן ולחמם בגללים (צפניה א): (ט) ויואל. וירצה כמו ויואל משה (שמות ב): יתר. מל' התרה ופתיחה: ויבצעני. ענין השלמה כמו וידיו תבצענה (זכריה ד): (י) ואסלדה. ענין חמום וכויה ובדרז"ל יד סולדת בהן (שבת מ): בחילה. מלשון חלחלה ורעדה: כחדתי. ענין מניעה והעלמה כמו לא כחדו (ישעיה ג): (יא) איחל. מלשון תוחלת ותקוה: (יג) ותושיה. מל' יש: (יד) למס. מל' המסה והמגה: חסד. ענינו חרפה כמו חסד הוא (ויקרא כ): (טו) כאפיק. ענינו זרם מרוצת המים כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו): (טז) הקודרים. ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): מני. מן: קרח. הוא הגליד הנקפה מהקור כמו משליך קרחו כפתים (תהלים קמז): יתעלם. מל' העלם ומכוסה: (יז) יזורבו. כמו יצרבו כי זסצר"ץ מתחלפים והוא מענין חמום כמו צרבת השחין (ויקרא יג): נצמתו. ענין כריתה כמו לבקרים אצמית (תהלים קא): נדעכו. ענין ניתור וקפיצה כמו דעכו כאש קוצים (שם קיח): (יח) ילפתו. ענין אחיזה כמו וילפת שמשון (שופטים טז): בתוהו. במקום שממה: (יט) קוו. מלשון

אבן עזרא

ארחות תימא. הם הערב ומשכן רובם במדבר הגדיל שאין יש בו: (כ) בושו כי בטח. לבם והענין מאשר בטחו: באו עדיה. עד המקום כי ימצא בלשון נקבה כמו ולא עוד תשורנו מקומו וטעם הנחלים כי השיירות יבושו כאשר יגיעו למקום שמקוים להיות שם מים והם נמאים וכן אחי בגדו בי: (כא) כי עתה הייתם לו. למקום כאשר ראיתם החתת שהביא עלי ותיראו: (כה) נמרצו. חזקו כמו קללה נמרצת: (כו) הלהוכח למלים תחשובו. מלים ממש שתוכלו להוכיח בהם והענין שאין לכם ראיה: ולרוח. ועוד כי תחשבו אמרי נואש שהם רוח והענין שתחשבו שדבריכם נכונים ודברי מי שהוא בצער הבל: (כז) אף על יתום. זה יורה כי אינכם רחמנים רק אם תפילו קיר או הדומה לו על יתום לא תחושו ותתחברו ותשמחו באיד ריעכם. ותכרו מן ויכרה להם כרה ויתכן היות תכרו מן כי יכרה איש בור והוא נכון להדבקו עם תפילו: (כח) ועל פניכם. כמו על פני אהרן אביהם: (כט) שובו נא אל תהי עולה. אתכם תראו צדקי במלתי: (א) הלא צבא. זמן קצוב: (ב) כעבד ישאף צל. כאשר הושלם

רשי

ארחות תימא. והמים נגרים שם: קוו. לשון קו נטוי. ד"א לשון יקוו המים: (כ) בושו כי בטח כי בטח. באו עדיה. בושו שותיה כי בטח כל איש ואיש לשתות מהם: (כא) כי עתה הייתם לו. הייתם נמשלים לאותו נחל: תיראו חתת. ופחד המכה ותיראו לומר האמת ומחניפים את בעל ריבי: (כב) ומכחכם שחדו בעדי. וממונכם: (כה) מה נמרצו. כמו קללה נמרצת (מלכים א׳ ב׳) לשון דבר דבור על אופניו (משלי כה) וכן נמלצו לחכי (תהלים קי"ט) כולן לשון מליצה הם ולמ"ד מתחלפת ברי"ש. אם אמרי יושר הייתם אומרים היו מקובלים אבל עתה מה יוכיח הוכח מכם. כל תוכחה שבאיוב בירור הדברים הם ומעמידם על האמת: (כו) הלהוכח מלים תחשבו. הלברר דבריס תחשובו: ולרוח. הם משולים: אמרי נואש. שאין בהם ממש כמו (ירמיה ה׳) והאמרי נואש. איני חושש לדברי הנכואים: (כז) תפילו. בדינכם אתם מפילים האף על עני כמוני בקו משפט ותכרו שוחה על ריעכם להפילו: (כח) הואילו. התחילו לפנות אלי ולשמוע דברי ותראו אם על פניכם אכזב: (כט) שובו נא. לבחון ותבחנו שלא תהא עוד עולה ושובו (לחקור והרי) צדקי ימצא בה: (ל) אם חכי לא יבין הוות. לא יבין כשאני מדבר הוות: (א) הלא צבא וגו׳. זה הדבר אשר אמרתי לכם להואילו ולפנות בי כי איך אחרים מלצועק על הוותי הלא ידעתם כי יש צבא וזמן לאנוש כמה יחיה: וכימי שכיר. שנשכר לשנה ויודע שיכלו ימי שכירתו כן זה יודע שיכלו שנים הקצובות לו. ואני אותו צבא הניתן לי: (ב) כעבד ישאף צל. כעבד שהוא יגע כל יום וישאף

איוב ו–ז

למו׃ כ בֹּשׁוּ כִּֽי־בָטָח בָּאוּ עָדֶיהָ וַיֶּחְפָּֽרוּ׃ כא כִּֽי־עַתָּה הֱיִיתֶם לא תִּרְאוּ חֲתַת וַתִּירָֽאוּ׃ כב הֲֽכִי־אָמַרְתִּי הָבוּ לִי וּמִכֹּחֲכֶם שִׁחֲדוּ בַעֲדִֽי׃ כג וּמַלְּטוּנִי מִיַּד־צָר וּמִיַּד עָרִיצִים תִּפְדּֽוּנִי׃ כד הוֹרוּנִי וַאֲנִי אַחֲרִישׁ וּמַה־שָּׁגִיתִי הָבִינוּ לִֽי׃ כה מַה־נִּמְרְצוּ אִמְרֵי־יֹשֶׁר וּמַה־יּוֹכִיחַ הוֹכֵחַ מִכֶּֽם׃ כו הַלְהוֹכַח מִלִּים תַּחְשֹׁבוּ וּלְרוּחַ אִמְרֵי נֹאָֽשׁ׃ כז אַף־עַל־יָתוֹם תַּפִּילוּ וְתִכְרוּ עַל־רֵיעֲכֶֽם׃ כח וְעַתָּה הוֹאִילוּ פְנוּ־בִי וְעַל־פְּנֵיכֶם אִם־אֲכַזֵּֽב׃ כט שֻׁבוּ־נָא אַל־תְּהִי עַוְלָה וְשֻׁבִי עוֹד צִדְקִי־בָֽהּ׃ ל הֲיֵשׁ־בִּלְשׁוֹנִי עַוְלָה אִם־חִכִּי לֹא־יָבִין הַוּֽוֹת׃

ז א הֲלֹא־צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עלי־אָרֶץ וְכִימֵי שָׂכִיר יָמָֽיו׃ ב כְּעֶבֶד יִשְׁאַף־צֵל וּכְשָׂכִיר יְקַוֶּה פָעֳלֽוֹ׃

(מסורה בגליון: ל׳. לו קרי · ל׳ כטעם. ב׳ · ל׳ · ל׳ מלעיל · ל׳ וחד ושחדו · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ס׳ · ל׳. י׳ בלישנא · ב׳ · ד׳ · ל׳. ל׳ · ושבו ק׳ · עלי ק׳ · ל׳)

תרגום

להון׃ כ בְּהִיתוּ אֲרוּם אִתְרְחִיצוּ בְּטַעֲוַתְהוֹן אֲתוֹ לְגַבָּהּ וְאִתְכַּסִּיפוּ׃ כא אֲרוּם כְּדוּן הֲוֵיתוּן כְּלָא הֲוֵיתוּן חֲמֵיתוּן תְּבִרָא וְאִתְבְּהֶלְתּוּן׃ כב הַבְקוּשְׁטָא אֲמָרִית הָבוּ לִי וּמִן נִכְסֵיהוֹן שַׁחֲדוּ אֲמְטוּלְתִי׃ כג וְשֵׁיזְבוּנִי מִן יַד מְעִיקָא וּמִן יְדֵיהוֹן דְּתַקִּיפֵי פְּרוּקוּ יָתִי׃ כד אַלִּיפוּ יָתִי וַאֲנָא אֶשְׁתּוֹק וּמַה דְּשָׁלִיתִי אַסְבִּילוּ לִי׃ כה מַה בְּסִימִין הִנּוּן מִלִּין תְּרִיצִין וּמַן דְּבַשַּׁר לְכַסָּנָא יְכַסַּן מִנְּכוֹן׃ כו אֶפְשַׁר דְּלְכַסָּנָא בְּמִלַּיָא אַתּוּן חָשְׁבִין וּלְקִבְלָא אַמְתִּילוּ מִלֵּי יָאוּשָׁא׃ כז רְגֵיז עַל יַתָּם תִּשְׁדּוּן וְתַחְשְׁלוּן עַל חַבְרֵיכוֹן׃ כח וּכְדוּן שָׁרוּ אִסְתַּכְּלוּ בִי וְקֳדָמֵיכוֹן אִם אֲכַזֵּב׃ כט תּוּבוּ כְדוּן לָא תְהֵי רַשִׁיעָא וְתוּבוּ תוּב לְזַכָּאוּתִי בָהּ׃ ל הַאִית בְּלִישָּׁנִי רַשִׁיעָא אִין מוֹרִיגִי לָא יִתְבַּיַּן רְגוּשְׁתָא׃ א הֲלָא חֵילָא לְבַר נָשׁ עֲלַוֵי אַרְעָא וְהֵיךְ יוֹמֵי אֲגִירָא יוֹמוֹי׃ ב הֵיךְ עַבְדָּא דְשָׁאֵף

רלבג

השיירות ההולכות לתימא וכן הליכות שבא הם שיירות סוחרים ההולכות נשבא ושנה זכר אלו השיירות לפי מה שאהשוב לפי שמהלכם הי׳ למקומות הרחוקים כאשר יסעו מן הארץ אשר היה שם איוב והיה שם באמצע דרכם מדברות לא ישב אדם שם: (כב) שחדו בעדי. הרצון בו תנו שחד בעדי: (כו) אמרי נואש. קרא עצמו נואש להיותו נואש מטוב לחוזק שברו: (כז) ותכרו. הרצון ותחפרו ותעמיקו שוחה: (א) צבא. קץ וזמן קצוב: (ב) ישאף. יקוה: פעלו. שכר פעולתו

מסורה

ויחפרו ל׳ בושו כי בטחו הוא חד מן כ"ב זוגין נסבין ו"י בריש תיבותא ונסבין ו׳ בסוף תיבותא חד מלעיל חד מלרע וסי׳ נמסר במ"ר במערכת אות הוי"ו בס"ד. ומכחכם ל׳ הכי אמרתי הבו לי והוא חד מן מלין דמשמשיי ומ"כ ברישיה וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות מ׳ בס"ד: הוכח ה׳ וסימ׳ לא תשנא את אחיך. מה נמרצו אמרי יושר. הוכח בדבר לא סכן. הוכח יוכיח אתכם. לא יאהב לץ הוכח לו. וחד והוכח אל אל אתפץ: ושבו ה׳ חסר בנביאים וכתובים וסי׳ אם תבעיון בעיו שבו אתיו. ואשלה אליכם את כל עבדי הנביאים דאריך. וגם עתה נאם ה׳ שבו עדי. ויעד ה׳ בישר׳ וביהודה. שבי עוד צדקי בה כן כתיב: עלי הלא צבא על כתיב וקרי׳ עלי ביו"ד והוא חד מן י"ב מלין חסר יו"ד בסוף תיבותא וקרי׳ וסי׳ ישב ולא הוריש מגשת וגו׳ ואת ישב דור. בבית ושבו אליך בכל לבם דמלכים. מעל וימהר ויסר את האפר. יד ונתנו את הכסף המתוכן דמלכים. אלה והעוים עשו את נבחן. הוציא כי לא דברתי את אבותיכם. ועשית כי אמר אדני ה׳ ועשית. על הלא צבא לאנוש. וצפו לא יאמין שוב מני חשך. ידעת כי יעשה ה׳ דין עני. ידעת כי כל תוכל ולא. ראש כי

מצודת ציון

לשון קו והבל: (כ) עדיה. אליה כמו תגע עדיך (לעיל ד): ויחפרו. ענין בושה: (כא) חתת. שבר כמו חתתה קשתותם (ירמיה נא): (כב) הבו. תנו: (כג) צר. שונא: עריצים. חזקים: (כד) הורוני. למדוני כמו את מי יורה דעה (ישעיה כח): (כה) נמרצו. נתחזקו כמו והבל נמרץ (מיכה ב): ומה. הוי"ו הוא במקום אבל: יוכיח. ענין ברור דברים כמו והוכיח בדברים (מ"ב יט): (כו) נואש. ענין דבר שאין בו ממש ואין לחשוב עליו וכן והאמרי נואש (ירמיה ב): (כז) ותכרו. ותחפרו כמו בור כרה (תהלים ז): (כח) הואילו. התחילו כמו ויואל משה (שמות ב): ועל פניכם. לפניכם כמו על פני (שם כ): (כט) שובו. השעכבו כמו לא ישבו בארץ ה׳ (הושע ט): (ל) הוות. דברי רשע ושבר: (א) צבא. קץ וזמן וכן חליפות וצבא עמדי (לקמן י): (ב) ישאף. יתאוה

מצודת דוד

בימי הקיץ בעת יתחממו נכרתו ממקומם ואינם כי נתייבשו הנחלים בחומו ובזמן שיחומו נקפלו ממקומם וכפל הדבר במ"ש: (יח) ילפתו. המים ההם יאחזו ארחות דרכם ר"ל לא נודע למי ואנה הלכו ורק הם לבדם יודעים ארחות דרכם מהם נתייבשו בחמה מהם נבלעו בארץ וכל המים עלו בתוהו מקום שאין שם אנשים ליהנות מהם והרי הם אבודים מאנשים: (יט) הביטו. המים ההם הביטו ארחות תימא ללכת שמה ודרך ההולך לשבא עשוהו לעצמן קו ישר ללכת בו והוא ענין מליצה לומר לא נודע איה הם כאלו הלכו בדרך רחוק מאד לתימא ולשבא: (כ) בושו כי בטח. הנה אשר כ"א בטח לשתות ממי הנחלים ההם בושו כאשר באו למקום הנחל ולא מצא מים: באו. כאשר באו אליה הנה נחפרו ונכלמו כי אין מים וכפל הדבר במ"ש: (כא) הייתם לו. דומים אתם להנחל הזה כי כמו שהנחל בגד באנשיו והלך לו בזמן החום אשר הוא העת המצטרך ביותר למים כן אתם בגדתם בי בעת צרה עת המצטרך להנחומות האוהבים: תראו חתת. כאשר ראיתם השבר הבאה עלי הפחדו לומר האמת מול המקום ב"ה שלא יקרה לכם כמקרי: (כב) הכי אמרתי. האם אמרתי תנו לי מה מן ההון: ומכחכם. ממון שלכם הבא בעמל וכח ממנו תנו שוחד בעבורי כ"א אמרתי כזאת היה מקום לחשוב כי בעבור הגלת ההון תרשיעו אותי על לא חמס: (כג) ומלטוני. ע"י השוחד מ׳לטו אותי מיד צר ופדו אותי מיד העריצים וכאומר הלא אין מקום לאמר שוחד ואין מהסבותי עליו ומדוע א"כ תרשיעו אותי: (כד) הורוני. למדו אותי מה פשעי ואני אחריש לשמוע אמריכם ותבינו לי מהו הדבר אשר שגיתי בו לשתאמרו שבאו היסורין למרק העון: (כה) מה נמרצו. מה מאד חזקו אמרי יושר אבל מה יועיל הויכוח אשר מכם אם לא נאמרה ביושר: (כו) הלהוכח. ר"ל וכי להוכחה תחשבו אשר מלים בעלמא יספיק להם אבל לא כן הוא כי אמרי נואש לרוח הם משולים ואין בהם תועלת: (כז) אף על יתום. מתוך דבריכם נראה שאינכם רחמנים ואפי׳ על היתום תפילו המכשול ולא תחושו עליו ותחפרו בור על ריעכם לנפול בו ואל תחמולו: (כח) ועתה. הואילו ואין ממש בדבריכם התחלו לפנות אל אמרי לשמוע אליהם ותראו אם אדבר לפניכם כזב ודבר שאין בו ממש: (כט) שובו נא. התעכבו עתה לבחון דברי ותראו אשר לא תמצאו בם עולה ושובו עוד. להתעכב יותר לבחון היטב ותראו שאני צדיק בדבר והדין עמדי: (ל) היש. וכי יש בלשוני עולה ר"ל וכי שמעתם ממני מאז דברי עולה: אם חכי. וכי חכי לא יבין מה הם דברי הוות וכאומר הלא ידעתם אותי מאז שאינני מדבר עולה בזדון הלב ולא בעבור הסכלות ולזה שמעו אמרי: (א) הלא צבא וגו׳. עתה החל אמריו לומר הלא צבא להאנוש ר"ל הלא קץ וזמן יש להאדם על הארץ וימיו מוגבלים וקצובים כימי שכיר: (ב) כעבד. כמו העבד העמל במלאכה כל היום אשר ישאף צלו

רשי

ומשאף ויתאוה מתי יהיה צל הערב וכשכיר אשר יקוה פעלו לערב לפי שהיה לו כל היום לעמל ויתאוה לביאת השמש: (ג) כן הנחלתי לי. משמים ירחי שוא ויסורין אותו נגא הניתן לאנוש עלי ארץ: ולילות עמל מנו לי. (מן השמים): (ד) אם שכבתי. בלילה נפיתי ואמרתי וגו': ומדד ערב. מתי יאיר ויבא עת קימה ועת מידוד הנשף לשון ותדד שנתי (בראשית ל״א) (והמ״ס הוא עוקר נופל כמו תאמר. תשמר: ושבעתי נדודים. ואשבע נדודים על מטתי ביום עד נשף לפי שלא הייתי יכול לישן מפני יסורים עד נשף של יום לפי שלבש בשרי רימה: (ה) וגוש עפר. גושת עפר והיא כמלחה חלודה שדרך גוש עפר ללחלח ולהעלות חלודה: רגע. נקמט כמו רוגע הים (ישעיה נ״א) פ״א עורי רגע לי טח גל אחר (ס״א גלל) גל כקמטים הללו: (ו) ימי קלו. ימי טובתי מיהרו ללכת: מני ארג. מני אריגה הנעשית מהרה וכן אמר חזקיה (שם לח) קפדתי כאורג חיי: באפס תקוה. איני תקוה עוד לטובה: (ז) לא תשוב עיני. לאחר מיתה וכאן כפר איוב בתחיית המתים: (ח) לא תשורני. לא יראני עוד עין שתחפץ לראותי אחר שאמות: עיניך בי ואינני. להקב״ה מדבר למה הוצרכת לפגעני ולדכאני ביסורים בראייה אחת שתשים עיניך עלי ואינני בעולם: (יא) גם אני לא אחשך פי. הואיל ואינך חדל ממני גם אני לא אמנע דיבור מלנשוק על מדותיך: (יב) הים אני. ששמת עלי חול למשמר: אם תנין. דג גדול שכבשתו בנבכי ים כי תשים עלי משמר השטן הזה לשומרני שלא תצא נפשי: (יג) ישא בשיחי משכבי. משכב הלילה יסבול בצרתי מעט ואוכל למעט שיחי: (טו) מות מעצמותי. מות אני בוחר יותר מאיברים

תולדות אהרן כגם עגן. ב״ב קו:

איוב ז

ג כֵּ֤ן הָנְחַ֣לְתִּי לִ֭י יַרְחֵי־שָׁ֑וְא וְלֵיל֥וֹת עָ֝מָ֗ל מִנּוּ־לִֽי׃ ד אִם־שָׁכַ֗בְתִּי וְאָמַ֗רְתִּי מָתַ֣י אָ֭קוּם וּמִדַּד־עָ֑רֶב וְשָׂבַ֖עְתִּי נְדֻדִ֣ים עֲדֵי־נָֽשֶׁף׃ ה לָ֘בַ֤שׁ בְּשָׂרִ֣י רִ֭מָּה וגיש [וְג֣וּשׁ] עָפָ֑ר עוֹרִ֥י רָ֝גַ֗ע וַיִּמָּאֵֽס׃ ו יָמַ֣י קַ֭לּוּ מִנִּי־אָ֑רֶג וַ֝יִּכְל֗וּ בְּאֶ֣פֶס תִּקְוָֽה׃ ז זְ֭כֹר כִּי־ר֣וּחַ חַיָּ֑י לֹא־תָשׁ֥וּב עֵ֝ינִ֗י לִרְא֥וֹת טֽוֹב׃ ח לֹֽא־תְשׁוּרֵ֗נִי עֵ֣ין רֹ֑אִי עֵינֶ֖יךָ בִּ֣י וְאֵינֶֽנִּי׃ ט כָּלָ֣ה עָ֭נָן וַיֵּלַ֑ךְ כֵּ֥ן יוֹרֵ֥ד שְׁ֝א֗וֹל לֹ֣א יַעֲלֶֽה׃ י לֹא־יָשׁ֣וּב ע֣וֹד לְבֵית֑וֹ וְלֹא־יַכִּירֶ֖נּוּ ע֣וֹד מְקֹמֽוֹ׃ יא גַּם־אֲנִי֮ לֹ֤א אֶחֱשָׂ֫ךְ־פִּ֥י אֲ֭דַבְּרָה בְּצַ֣ר רוּחִ֑י אָ֝שִׂ֗יחָה בְּמַ֣ר נַפְשִֽׁי׃ יב הֲֽיָם־אָ֭נִי אִם־תַּנִּ֑ין כִּֽי־תָשִׂ֖ים עָלַ֣י מִשְׁמָֽר׃ יג כִּֽי־אָ֭מַרְתִּי תְּנַחֲמֵ֣נִי עַרְשִׂ֑י יִשָּׂ֥א בְ֝שִׂיחִ֗י מִשְׁכָּבִֽי׃ יד וְחִתַּתַּ֥נִי בַחֲלֹמ֑וֹת וּֽמֵחֶזְיֹנ֥וֹת תְּבַעֲתַֽנִּי׃ טו וַתִּבְחַ֣ר מַחֲנָ֣ק נַפְשִׁ֑י מָ֝֗וֶת

מסורה: נ׳ | ל׳ | וגוש קרי | ד׳. ג׳ | כ״ס | ו׳. ב׳ | ו׳. ב׳ מ״ג | ג׳ ר״פ | ל׳ | ג׳. ח׳ בליש׳ | ב׳ | נ״ז. ל׳ | ל׳. ל׳ | ל׳

תרגום

טוּלָא וְהֵיךְ אֲגִירָא דְמוֹדִיק סִטְרֵיהּ: ג הֵיכְדֵין אִתְחַסְנֵית לִי יַרְחִין דְמַגָן וְלֵילְוָן דִלְעוּת חֲשִׁיבוּ לִי: ד אִין שְׁכִיבֵית וַאֲמָרִית אֵימָתַי אֲקוּם וּנְדַדֵית בְּרַמְשָׁא וּשְׂבַעִית נִדְדַת שִׁנְתָא עַד עִדָן שַׁפַּרְפְּרָא: ה לְבַשׁ בִּסְרִי מוּרְגֵי וְגַרְגֶשְׁתָּא דְעַפְרָא מַשְׁכִי רְטֵט וְאִתְמְסִי: ו יוֹמַי קְלִילוּ מִן גַרְדֵית מָחֵי וּפְסָקוּ מִדְלֵית סִבְרָא: ז אִדְכַּר אֲרוּם הֵיךְ רוּחָא חַיַי לָא תְתוּב עֵינִי לְמֶחְמֵי טָב: ח לָא תִסְכֵּי יָתִי עֵינָא דְחָמְיָא יָתִי עֵינָךְ בְּמֵימְרִי וְלָא אִיתָי: ט הֵיכְמָא דְפָסֵק תְּנָנָא וְאָזֵל הֵכְדֵין דְנָחִית לְבֵי קְבוּרְתָּא לָא יִסַק: י לָא יְתוּב תּוּב לְבֵיתֵיהּ וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ תּוּב אַתְרֵיהּ: יא לְחוּד אֲנָא לָא אֶמְנַע פּוּמִי אֲמַלֵל בְּעָקַת רוּחִי אָשִׂיחַ בִּמְרִיר נַפְשִׁי: יב הֲכִמְצְרָאֵי דְאִתְחַיַבוּ לְמִטְבַּע בְּיַמָא דְסוּף אִתְחַיְבִית אֲנָא אִין כְּפַרְעֹה דְאִשְׁתְּנִיק בְּמַצּוּעֵיהּ בְּחוֹבֵיהּ אֲרוּם תְּמַנֵי עֲלַי מַטְרָא: ת״א הֲבִימָא רַבָּא אֲנָא דְמִתְרְגֵף לְקַצְיָא אִין לִוְיָתָן דְאַטִימוּס לְאִתְחֲדָא אֲרוּם תְּשַׁוֵי עֲלַי נְטִירָא: יג אֲרוּם אֲמָרִית תְּנַחֲמַנַנִי דַרְגְשִׁי יְסוֹבַר בְּמַלֵי בֵּית מִשְׁכְּבִי: יד וּתְבַרְתַּנִי בְחֶלְמַיָא וּמֵחֶזְוָנַיָא תְּבַעֲתָּ יָתִי: טו וּבְחָרַת שַׁרְנוּקָא נַפְשִׁי מוֹתָא מִן קִיוּם גַרְמָי:

אבן עזרא

השלים מלאכתו: (ג) מנו לי. זמנו לי כמו מנה את מאכלכם: (ד) ומדד ערב. מן וימדדם בחבל ויחסר לבי: נדודים. מן ותדד שנתי: (ה) וגוש. י״א שהוא מן נגששה כעורים ואחרים אמרו שהוא מין חיות והקרוב שהוא מין עפר כענין מישני אדמת עפר יקיצו: רגע. א״ר משה נבקע וכמוהו על רגעי ארץ רגע אחד ממנו וענינו חלק ואמר כי וימאס מן נמס והאל״ף תחת הסמ״ך כאל״ף אשר בזאו נהרים והנכון בעיני שרגע מן רוגע הים ויהיה וימאס כמשמעו בעבור שנשתנה: (ו) מני ארג. כענין קפדתי כאורג חיי: באפס תקוה. בהכרת תקות החוט או תקוה ממש: (ז) לא תשוב עיני אחר מותי ומלת זכור למקום ידבר וכן כי תשים עלי משמר וענינו משמר הים כטעם בל ישובון לכסות הארץ: (טו) מות מעצמותי. בחרה נפשי מות יותר משתדור בעצמותי כי הגוף לנפש כמו בית ועיקר הגוף הם העצמות כמו היסוד והעמודים:

לבקרים

רלבג

פעולתו. כמו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו ר״ל שכר פעולתו: (ד) ומדד ערב. ר״ל מדד לבבי אורך הלילה לסיותו בלתי ישן כלנוזה כי בעת השינה לא ירגיש שהאדם הרגה שלה: (ה) רגע וימאס. נבקע והיה נמאס מצד הליחה ססרוחה אשר בו: (ו) ארג. הוא כלי שהאורג שבו חוט שהארוג שינועהו האורג בקנות מקלה אל קנה: (יג) בשיחי. בצערי

בימי דויד ואסף מקדם: קלו ד׳ וסימנ׳ נמסר בסדר נח: ויכלו ג׳ וסי׳ המים מן החמת. בבשת ימי. באפס תקוה אנ״ך: ראי ו׳ וסימ׳ הגם הלם ראיתי אחרי. על כן קרא לבאר באר. ויצחק בא מבוא באר. וישב יצחק עם באר. עם יפת עינים וטוב. לא תשורני עין ראי. וא׳ אתה אל ראי: גם אני ג׳ ר״פ וסי׳ בשופטים סוף סי׳ ב׳: תנין ח׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא ותלי׳ סי׳ צ״א: וחתתני ל׳ בחלמות מחזיונות והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר במערכת אות הנו״ן בס״ד: אחיה ד׳ וסי׳ ויפל אחזיה בעד השבכה. מאסתי לא לעולם אחית. לא אמות כי אחית. גמל על עבדך אחיה. וא׳ הפיבני ואחית: לרגעים ד׳ וסימני׳ אני ה׳ נצרה. חרדות ילבשו, על הארץ ישבו. וחרדו לרגעים איש לנפשו. לרגעים תבחננו:

מצודת דוד

צללי ערב לנוח ממלאכתו וכמו השכיר אשר יקוה עת השלמת פעלו: (ג) כן הנחלתי. כן אני מנחיל לעצמי ירחי שוא ר״ל מצפה אני מתי יעבור החדש אולי יקל חליי בחדש הבא ורואה אני לנחול מהרה את החדשים אולם היא לשוא כי לא הוקל חליי: ולילות עמל. ר״ל וע״כ בדבר הלילות עם כי אצפה מתי יעברו לילות העמל אשר הזמינו לי ר״ל בכל לילה מהלילה אצפה מתי תעבור הנה לשוא הוחלתי: (ד) אם שכבתי. כאשר אשכב בלילה אמרתי מתי אקום וינוד הערב וילך לו כי אולי יקל חליי ביום וכאשר לא הוקל אצפה בכל שעה מהיום מתי תנוד השעה ותלך לה אולי יקל בשעה האחרת אבל אני שבע כל היום ממחשבות נדידה עד ערב וכן אומר בלילה וכאומר הלא כדרכי כן דרך כל סובלי יסורים וימי האדם הלא קצובים המה וא״כ התושב כן חפץ הוא לקרב עת המיתה כי ייטב לו מחיי צער ויסתור בזה דעת אליפז שאמר שהכל בא בהשגחה והרשעים יאבדו בעונם וימותו אבל הצדיקים ימורק מעט עונם ע״י היסורים כי בהיות כן שבא הכל בהשגחה יחשב עוד יותר לעול כי המיתה טובה היא מחיי צער ורעה א״כ גמול הצדיקים מגמול הרשעים: (ה) לבש. הנה מרוב פצעי הנגעים עלתה הרמה על בשרי והיא כאלו לבושה אותם ומגוש עפר הארץ כמ״ש למעלה והוא יושב בתוך העפר ואפר ועפר אחד הוא: עורי. עור בשרי נתבקע ונמס: (ו) ימי קלו. מהרו ללכת בקלות יותר מן הכלי אשר הסבר ללכת בקלות בין חוטי השתי: ויכלו. יכיו כלים מבלי תקוה כי לא אקוה עוד לחזור לקדמותי כי נחליתי מאוד עד שא״א לשוב לאיתני: (ז) זכור. חזר פנים כלפי מעלה ואמר אתה ה׳ אם כן הדבר כמ״ש אליפז שבאו היסורים למרק העון להיטיב האחרית עד מתי אהיה מעונה מן דעתך לזכור אשר ימי חיי עפים מהר כמו הרוח ואם תמתין עוד הנה שוב לא תשוב עיני לראות טוב כי אמות טרם בא הטובה: (ח) לא תשורני. העין הרואה אותי עתה לא תראה אותי עוד כי אמות ואקבר ובאשר תשים עיניך בי להיטיב לי לא אהיה עוד בעולם: (ט) כלה ענן. ר״ל לא אקוה שתשוב ותחייני לראות בטוב כי כמו הענן כלה הוא והולך לו ולא ישוב זה הענן בעצמו כן היורד אל הקבר לא יעלה עוד ממנה ומזה אמרו ז״ל שכפר בתח״ה: (י) מקומו. אנשי מקומו לא יכירו אותו עוד כי לא ישוב אליהם וכפל הדבר במ״ש: (יא) גם אני וגו׳. כאומר הואיל ואין היסורים חדלים ממני ולא אקוה עוד לראות טוב לכן לא אחדל גם אני מאמר פי ואדברה בעבור צר רוחי וכאשר אבדתי אבדתי: אשיחה וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (יב) הים אני. וכי אני דומה אל הים או אל הלויתן אשר שמת עלי משמר להיות כלוא ביסורים מבלי צאת מהם בעת מן העתים כאשר שמת את החול אל הים להיות לו למשמר לבל יעברנהו וכאשר תכבוש את הלויתן בנבכי ים לבל יצא בשום פעם שלא יחריב העולם: (יג) כי אמרתי. אם אמרתי ערשי תנחמני כי משכב השינה תשכח הצער: ישא בשיחי משכבי. משכב הלילה תבער ותלהט בשיחי לכלותה וכפל הדבר במ״ש: (יד) וחתתני. אבל גם התנחומין הזה לא עלתה בידי כי בעת השינה שברת אותי בחלומות רעים והחרדת אותי מן החזיונות הקשות כי רואה אני בחלומי כל מקרי היום על כי תמיד אהרהר בהם כי כן הדרך לראות בחלום הרהורי היום:

מצודת ציון

גאוה כמו אל תשאף הלילה (לקמן לו): (ג) מנו. הזמינו כמו וימן ה׳ דג (יונה ב): (ד) ומדד. מלשון נדידה: נשף. ערב כמו נשף חשקי (ישעיה כא): (ה) וגוש עפר. התיכת ונדרז״ל גזרו על גושה (שבת טו): רגע. נתבקע כמו ועל רגעי ארץ (תהלים לה): וימאס. מלשון המסה: (ו) ארג. כן יקרא הכלי אשר ישליך האורג בין חוטי השתי: באפס. מבלי: (ח) תשורני. תראני כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (יא) אחשך. אמנע ואחדל: אשיחה. מל׳ שיחה ודבור: (יב) תנין. זה הלויתן כת״י: (יג) ערשי. מטתי כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג): ישא. תבער ותלהט כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א): בשיחי. ענינו הסור המחשבות כמו מרוב שיחי וכעסי (ש״א א): (יד) וחתתני. ענין שבר כמו תראו חתת (לעיל ו): מחזיונות. ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות יח) ור״ל הדמיונות שרואים בחלום וכפל הדבר במ״ש

מֵעַצְמוֹתָי׃ טז מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם אֶחְיֶה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי׃
יז מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָשִׁית אֵלָיו לִבֶּךָ׃ יח וַתִּפְקְדֶנּוּ
לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃ יט כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־
בִּלְעִי רֻקִּי׃
כ חָטָאתִי מָה אֶפְעַל ׀ לָךְ נֹצֵר הָאָדָם לָמָה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי לְמַשָּׂא׃
כא וּמֶה ׀ לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחֲרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃

י״א חס׳ ד׳ ב׳ מן ח״ב. ד׳ כ״ו. ג׳ ג׳ ג׳ כ״ד ג׳ ג׳ ג׳

טז רְחִיקִית דְרָא לַעֲלַם אֶחֱי פְּסַק מִנִּי רוּם לְמָא יוֹמִי׃ יז מַה בַּר נָשׁ אֲרוּם תְּרַבְּנֵיהּ וַאֲרוּם תְּשַׁוֵּי לְוָתֵיהּ לִבָּךְ׃ יח וְתִסְעַר נֵיהּ לְצַפְרַיָּא לְשַׁעֲתָא תִּבְחֲנִנֵּיהּ׃ יט כְּמָא לָא תִשְׁבּוֹק מִנִּי לָא תַשְׁלְנַנִי עַד דְאֶבְלַע רִקִּי׃ כ חָבֵית מַה אֶעְבַּד לָךְ נַטְרֵיהּ דְבַר נָשָׁא לְמָא שַׁוִּיתַנִי לְמֶארָע לָךְ וַהֲוֵיתִי עֲלַי לְמַטּוֹל׃ כא וּמָא דֵין לָא תִשְׁבּוֹק מְרוֹדִי וְתַעֲבַר יַת עֲוָיָתִי אֲרוּם כְּדוֹן לַעַפְרָא אֶשְׁכּוּב וְתִתְבַּעֲנַנִי וְלָא אִיתִי

רשי

מאיברים הללו שבי: (טז) מאסתי. בחיי. כי סוף סוף לא לעולם אחיה: חדל ממני. מלהרע לי כי הבל ומעט ימי: (יז) כי תגדלנו. לשית אליו לבך לפקוד מעשיו בכל בקר ולבחון לכל רגע: (יט) כמה. עת ארוך אשר לא תשעה ממני כמו (שמות ה׳) ואל ישעו בדברי שקר וכן (לקמן י״ד) שעה מעלי ויחדל: בלעי רקי. כמו בליעת רוקי: (כ) למפגע לך. כפוגע האדם בעת חמתו ומעורר עליו כל מעשה איבתו (ס״א חובתו): ואהיה עלי למשא. זה אחד מן תיקות שכינה הכתוב והן תיקון סופרי׳: (כא) ומה לא תשא פשעי. ומה הדבר הזה שאינך נושא לפשעי: ושחרתני

תולדות אהרן מה אנוש. עקרים מ״ג פי״ח ומ״ד פ״י: תפקדנו. ר״ס עו נו:

אבן עזרא

(יח) לבקרים. לכל בקר וענינו תמיד וכמוהו חדשים לבקרים: (יט) תשעה. כמו תרפה וכן שעו מני: (כ) למפגע. כי תפגע בי ידך ומכתך: ואהיה עלי למשא. תיקון סופרי׳ אע״פ שפירושו כאשר הוא

למשא ג׳ וסי׳ אם עברת אתי והיית. ולמה יהיה עבדך עוד למשא דכמהן. למה שמתני למפגע לך. וא׳ לעבוד ולמשא: ואינני ג׳ וסימ׳ עיניך בי ואינני:

רלבג

בנערי וכן אריד בשיחי: (טו) מעצמותי. מאברי: (יט) תשעה; תרפה ותסיר מהכאב: (כא) שחרתני. בקשתני:

וזו ביאור מלות השענה:

ביאור דברי המענה ענה איוב וטען על דברי אליפז

ואמר על מה שהיה מניח שהתוכחות והמוסר יהיה לישרים ולנזיים על המעט שלהם מהחטאי׳ והמות והאבדן יהיה לרשעים מצד גודל חטאם ומגלגל עצמו על מה שהיה בוחר המות על היסורין שהיה נוסר בהם, לו שקול ישקל כעסי והתרעומות אשר אני מתרעם על יסורי כנגד שברי במאזנים הנה לא יכבד הכף האחד המאזנים על הכף האחר ולפי ששברי יכבד מחול ימים על כן דברי נשאתו והיה כעסי כנגד מה שהשברתי בו וזה כי חצים חזקים עמדי אשר ארסם שותה נפשי. ויערכוני תמיד בעותים חזקים ונפלאים התחשוב שאתרעם ללא דבר. הינהק פרא בשימצא לפניו דשא היאכל ממנו אם יגעה השור בשימצא מספוא לפניו שיאכל ממנו. הנה באמת איני מתרעם אלא על מה שראוי להתרעם ממנו. היאכל דבר תפל מבלי מלח יתן לו טעם אם יש טעם בריר חלמות ר״ל הבריאה כן אני לרוב חוליי לא אמצא טעם במזוני. הנה אשר מאנה לנגוע נפשי מרוב האסטניסות והמיאוס המה כמו חליי בשרי ואיך אוכל להתרחק ממנו. הנה מרוב המכאוב והחולי אתאוק תשק נפלא מי יתן ויראה השם וידכאני דבר נוסף על חליי בדרך שיכלני כי המות נבחר מאלו החיים. והנה באמת אע״פ שאני מעונה בחולי ובמכאוב החזק הנה אני מתנחם כי לא כחדתי אמרי קדוש ואין לי להתרעם על עצמי ולומר אם הייתי נשמר מחטא לגם לא היה מגיע אלי זה. מה כחי כי איחל שירפאני הש״י וייטיב לי אחריתי כמו שהבטחתני הנה אין לי כח לשאת זה החולי ומה קץ חיי כי האריך חיותי עד שירבה זרעי ונאצאי כמו שהבטחתני הלא מעט נשאר במדת ימי כל שכן עם כמו אלו הצרות. האם כחי חזק ככח האבן ואם בשרי חזק כנחשת שאוכל לסבול זה החלי. האם אין בי מנפשי ההנהגה הנאותה הראויה שתהיה לי לעזר ולהועיל והוא שהתנהג ביראת השם והצליחה בדרכים המבואתים האם נדחה ממני ההנהגה הנאותית ר״ל שלא אתנהג במה שראוי לאדם השלם להתנהג בו עד שתאמר שעונותי הטו אלה. האם יתכן שיהיה לאיש המדוכה חרפה מרעהו ויאמר עליו שיראת שדי היה עוזב על כן בא עליו הצרה הזאת כמו שאתה אומר אלי באת התקינה והתמלה שיתגלו רעיו עליו. הנה רעי בגדו בי כמו הנחל ואפיקי הנחלים שיגברו ויגרו הקודרים לרוב עמקם מהקרח והשלג הנתך עליהם והנה בעת שירבו נכרתו ונפסקו לפי שאין הנה רבויים מצד עצמותם אבל לסבות מחוץ וכלות המים הבאים עליהם יעדרו ובבוא חום הזמן שימנעו מימי הגשמים ותכלה התכת השלגים יעקרו ממקומם או יסורו הנחלים ויאבדו. או ילפתו ארחות דרכם ויטו מימי מקוריהם אל מקומות אחרים אם שיעלו בתהו ויאבדו ור״ל שתסור הוויית המים ממקוריהם ויכלו לגמרי וזה יהיה אם בשלא יתחדש מן האד המתחדש שם במקום ההוא מים אבל יעלה אל הארץ או יפסוק הדום האד ההוא. והנה שתי אלו הסבות נזכרו בספר האותות להפסק הנהרות וכבר הביטו הסוחרים העוברים שם בימות הגשמים אלו הנהרות ברוגם וקוו בבעת החום שיעברכו המים לכם וימצאו שם מים רבים ובבואם אל אלו הנהרות בעת החום ולא מצאו שם דבר בושו ותפרו על תקותם והנה עתה הייתם לו אתם רעי דומים לזה הנהר וזה שאני בטחתי בכם שתעזרו מכם בעת הצורך ושתנחמותיכם יסירו חליי נהפך הוא כשראיתם החתת המגיע אלי יראתם להתקרב לי ונהפכתם לזרים ולמה התנכרתם אלי. הכי אמרתי לכם שתתנו לי דבר מהונכם ותעשו שוחד בעדי מעמלכם למלטני מיד צר ולפדותי מיד עריצים ואלו היה כן התרעתי כי אמרתי להגיל הונם עשו מה שעשו אבל איני מבקש מכם דבר ולמה התנכרו אלי כי האמרו שגיתי בדברי ועל כן אתם מתווכחים עמי. הורוני מה שגיתי בו ואני אחריש ובואו עמי בטענות אמתיות לא בטענות כוזבות האלה לומר עלי שחטאתי ואתם ידעתם צדקי ותום לבבי. הנה נמרצו ונחזקו אמרי יושר אבל מה יועילו התוכחות אשר יכיח מכם. האם יהיה ראוי שהתוכחותכם עמי תחשבו למלים ולרוח דברי מזולת שתבואו עליהם בטענה האם זה מחוק במתווכח השלם. הלא באמת אני שופט שאתם מפילים אף על יתום השריב עם זולתו לאולשתו לבי באתם תכרו ותעמיקו לדבר סרה על רעיכם כי תראו כי מעט ידו וזה לאות שכונתכם לרדוף המלשים. ועתה הואילו וראו אם אכזב במאמרי ושובו להשיב על דברי בזולת עולה. הנה כאשר תבונו להתווכח עמי בזה האופן יראה לדקי בזה השתוכחות. היש בלשוני עולה במה שאני טוען שהש״י בלתי משגיח באישי האדם אם כחי לא יבחן הבוות אשר השגברתי בהם ויטער אם הבוות נבחר מהם אם לא הנה באמת אבאר לכם שבאופן מה ימצא שהמות נבחר על כמו אלו החיים, וזה שהגבר נמצא קץ וזמן קצוב לאנוש על הארץ וכימי שכיר שהם מוגבלים כן ימיו מוגבלים, והנה כמו העבד המשתעמל תמיד שיקוה בא הלילה למצוא מרגוע לנפשו וכמו השכיר שיקוה בא העת שישלם בו שכירותו כדי שיפרעהו ממלאכתו כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל וזה שכאשר אני בחדש אחד אני מקוה שאהיה בחדש אחר כי אמרתי אולי לא יכבד עלי הכאב בחדש האחר כבכבדו בחדש הזה והלילות שאחשוב לשכב ולימצא לי מצוא מרגוע למחלתי הנה גם לא ישכב לבי. וזה באמרו שכבתי הנה אקום כל הטובה מפי אקום וימודד נגדי ואין הלילה בהכת העדר השינה ממני ושבעתי נדודים על ערשי בהכת מחלתי עד ביאת השחר מזולת מנוחה כלל ובהיות הענין כן הוא מבואר שאני בוחר תמיד המות על אלו החיים אשר אני בהם נשא שאני מגגל ואני בוחר תמיד ההתקרב אל המות כי בבקר אני מקוה אל הערב הבא ובערב אני מקוה הבקר הבא והוא מבואר שזאת התשוקה תמצא בכל מי שייסר בכמו אלו היסורין ולזה מבואר שהמות נבחר יותר מהם באופן מה. הנה מרוב נגעי עלתה רמה בבשרי וגוש עפר ועורי נתבקע והיה בתכלית המיאוס בסיבת הליחה אשר שם. ימי קלו יותר מן הארג אשר יניעהו האורג מקצה אל קצה בקלות כן ימי חיי הם מעטים ויכלו בזולת תקוה טובה כי לא אשער שאוכל לחיות ולראות טוב אחר זה השבר והחלי. אמנם הש״י אם אמת מה שאמר אליפז שאתה הוכחתני ותטיב לי באחריתי עד מתי תמתין להעביר ממני הרעה אשר אני בה. זכור כי רוח חיי ואי אפשר שתשוב עיני לראות טוב. לא תשורני עין רואי לאבדי בעת בא קצי וכאשר יבין עיניך בי להטיב לו ולא תמצאני ואין לי תקוה שאשוב ואחייני לראות טובך. כי כמו שכלה ענן וילך לגמרי ולא ישוב שענן הנה כן מי שירד שאול לא יעלה ולא ישוב לביתו. גם אני לא אחשוך פי בעבור דבריכם שלא אתרעם מהש״י אם אמת אתכם מה שאתם אומרים שהוא משגיח באישי האדם. אדברה עם צרות רוחי ואשיחה עם מרירות נפשי. אתה הש״י אם אמת הוא שזו התוכחת ממך על מה אתה מפליג ככה בעשיית הרע לי. היה אני אם תנין כי תשים עלי משמר ומאסר לא אוכל לצאת ממנו בעת מן העתים כמו שהים לא יצא מגבולו בעת מן העתים ולא התנין ממאסרו ליראת האנשים ממנו. כי אמרתי אתנחם מרעתי בעת היותי על ערשי. ישא בנערי משכבי לחשבי שאמצא מרגוע כאשר אישן הנה גם בעת השינה לא אמצא מרגוע. כי אז תחתני בחלומות רעים ובחזיונות קשים בעתוני. עד שבחרה מחנק נפשי ומות יותר מהיותם עם עצמותי ואיברי. מאסתי בחיי כי לא לזמן ארוך אחיה עד שאוחיל שיבא עת אראה בו טוב. אמנם הש״י חדל ממני כי הבל ימי ויכלו בזה הרע. ואחר שסתר איוב בכמו אלו המאמרים מה שאמר אליפז שאלו המכאובים אשר באו עליו הם על צד התוכחה ובאר מהם שירגיש בהם שהמות הוא יותר נבחר מהם בא בטענה חזקה לסתור דעת אליפז במה שהיה אומר שהש״י משגיח באישי האדם ומבין אל מעשיהם ואמר שהוא בלתי אפשר שישגיח הש״י באדם לחסרון האדם ושלימות הש״י כל שכן שיפקדנו תמיד לבקרים ולרגעים יבחננו אם חטא אם לאו עד שיגיע לו מה שראוי לפי מעשיו בעת עת ותסייענו בו ידיעות מתחדשות תמיד לאין תכלית כמו שהיה אומר אליפז. אמנם הש״י אם אמת מה שאמר אליפז כמה מן הזמן לא תסור ממני מלהכאיבני עד שלא תרפני אפילו זמן מועט שאוכל לבלוע בו רוקי עם היותי אם חטאתי ויהי גם כן שחטאתי כמו שאמר אליפז מה אוכל עשות לך שומר האדם ונוצרו לפי מה שאמר אליפז. למה שמתני למפגע לך כאילו אין לך לעשות דבר רק להרע לי כאילו הייתי לך למשא האם זה מתוק הפועל והשומר עם מה שיפעלהו וישמרהו ר״ל שהיה הונאה מה שישמור אותו והנה לפי תקון הסופרים שתקנו וכתבו ואהיה עלי למשא יהיה פירוש הכתוב תוספת להרע לי עד שהייתי עלי למשא ואמנם לא תשא פשעי ותעביר את עוני כמו שהכאבתני והסיר מעלי הצרה הזאת כי עתה לעפר אשכב מחוזק הכאב ובאשר

מצודת ציון

במ״ש: תבעתני. מל׳ בעתה ומרדה: (טו) מעצמותי. האברים יקראו עצמות כי הם המעמידים אותם: (יז) תשית. תשים: (יח) ותפקדנו. תשגיח בו כמו ופקדת נוך (לעיל ה׳): לבקרים. בכל בקר

מצודת דוד

(טו) ותבחר וגו׳. נפשי תבחר למות ממיתת חנק ותבחר המות יותר מלהיות עם עצמותי: (טז) מאסתי. מאסתי חיי כי לא לזמן ארוך אחיה והוא הטובה אשר אוכל לקבל בזמן קצר לזאת חדל ממני את החיים כי הלא הבל ימי ואין בהם ממש כי מעטים המה: (יז) מה אנוש. עד הנה אמר דבריו לפי דעת אליפז שהכל בא בהשגחה ואתה לאוות דעתו וכאומר איך אאמין שהכל בא בהשגחה וכי מה הוא האדם אשר תחשיב אותו לגדול ומכובד עד שתשגיח בו וכי תשית אליו לבך הלא קטן הוא ובזוי מאד: (יח) ותפקדנו. וכי תשגיח בו בכל בקר וכי תבחין מעשיו בכל רגע וכי א״כ היא כבודך: (יט) כמה. כאומר ולו אף אם תשגיח בו ומצד העונש באו עלי היסורים מה זה תכבד עלי ידך כמה הרבה מן הזמן אשר לא תחדל ממני מלהכות בי ולא תתן לי רפיון אף זמן מועט משך שעור בליעת הרוק: (כ) חטאתי. ועוד אף אם לו חטאתי מה אני עד שאוכל לפגום בך ועוד הלא אתה נוצר האדם ולמה בראתני להיות נכון לשאתה תפגע בי מכה ידך וכאומר הלא בתחלת בריאתי ידעת כי כן אהיה וכאלו בראתני להנקם בי להיות כמטרה לחץ: ואהיה עלי למשא. תקון סופרים הוא והראוי והייה עליך למשא ומוסב על למה שמתני כאומר למה בראתני להנקם בי ולהיות עליך למשא לפגום מה בקדושתך הלא טוב היה העדרי ובלא תקון יאמר שאומר הן קצתי בחיי ולא אוכל לסבול את עצמי ואני עלי למשא והוא מענין לשון מליצה: (כא) ומה וגו׳. ועוד הלא כבר קבלתי די הגמול ומעתה למה לא תמחול פשעי להביא עלי הטובה גמול הצדק: כי עתה. ר״ל הלא עתה בזמן קרוב אשכב לעפר כמתי עולם וכאשר תשחר אותי לגמלני גמול הצדק לא אהיה עוד בעולם ויקשה א״כ שכרי (העולם והמענה היא לסתור דעת אליפז שאמר שהכל בא בהשגחה וגמול ישלם כי ישיב אמרים א״כ הוא יהיה עוד עול נוסף כי גמול היסורים אשר ישלם להצדיקים על מעט העון בעה״ז מגמול האבדון אשר ישלם לרשעים ויביא ראיה מבעלי המכאוב אשר יגעו יום יום בקערים

רש"י

הוא בלא תיקון נכון: (א) ויען בלדד: (ב) כביר. גדול וכמוהו והוריד כאביר והאל"ף נוסף: (ד) אם בניך חטאו לו. יש אומר שהוא דרך מוסר ולא אדע למה הוצרכו לזה: (ו) ושלם נות צדקך. היא הנשמה וטעם ושלם משלום או מתשלום ויחסר בית מנות צדקך: (י) הלא הם. ישוב לחקר אבותם: (יא) בלא בצה. כמו ביצאותיו וגבאיו אחו. פניט למחי אחו כמו ותרעינה באחו: (יב) באבו. במקום לחו: לא יקטף. אפי' שלא יקטפנו

אבן עזרא

ושח. תני. הבקשני ולא תמלאני: (תענה בלדד): (ב) ורוח כביר. רוב דברים כביר. ל' רוב: (ג) האל יעות משפט. הה"א נקוד פתח ומליצתו לשון תימה: (ד) וישלחם ביד פשעם. על ידי פשעם. (הפשע) הוא נעשה שליח להובילם: (ה) אם אתה תשחר וגו'. יעיר עליך את זכותך: (ו) ושלם נות צדקך. ויעשה את נות צדקך שלם ותמים: (ז) והיה ראשיתך מצער. ראשיתך שעברה מצער לפי אחריתך שישגה מאוד: (ח) לדור רישון. על דור ראשון כמו (דברים ד') כי שאל נא לימים ראשונים: וכונן. הכן והזדמן לעמוד על חקרי אבותם: (יא) היגאה גומא. זאת יאמרו אין הגומא גדל אלא בעוד שהבצה לחה במימיה ובלחלוחית': בצה. מריס"ק בלע"ז: (יב) באבו. בלחלוחו ובפריו: לא יקטף. לא ישבר ולא ינתק כמו (שם כ"ג) וקטפת מלילות: ולפני כל חציר ייבש. קודם כל חציר ייבש. כשהמים כלים והבצה חריבה: כן

ח א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר׃
ב עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר
אִמְרֵי־פִיךָ׃ ג הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט
וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֵּת־צֶדֶק׃ ד אִם־בָּנֶיךָ
חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד־פִּשְׁעָם׃
ה אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־
שַׁדַּי תִּתְחַנָּן׃
ו אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה
יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ׃ ז וְהָיָה
רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה
מְאֹד׃ ח כִּי שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן
וְכוֹנֵן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם׃ ט כִּי־תְמוֹל
אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ עֲלֵי־
אָרֶץ׃ י הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ
וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים׃ יא הֲיִגְאֶה־
גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה יִשְׂגֶּא־אָחוּ בְלִי־
מָיִם׃ יב עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף

(מסורה בשוליים: ב' בתרי לישנא סלכתס · ל' · ח' · ס'. ל' · ד'. ג' · ל' חסר יוסני עין דר · ל' חסר א' · ג' · ל' טטס. ד' ו' · ל' · ג'. ל'. ג'. ב' · ל')

תרגום

א וַאֲתִיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ ב עַד אֵימָתַי תְּמַלֵּל כְּאִלֵּין וְזַעְפָּא רַבָּא מֵימְרֵי פוּמָךְ׃ ג אֶפְשַׁר דֶּאֱלָהָא יַעֲקֵם דִּינָא וְאִם שַׁדַּי יְקַלְקֵל צִדְקָא׃ ד אִין בְּנָךְ חָבוּ קֳדָמוֹי וְשַׁדְּרִינוּן בְּאַתַר מַרְדֵיהוֹן׃ ה אִין אַתְּ תַּקְדֵּם בִּצְלוֹ קֳדָם אֱלָהָא וּלְוַת שַׁדַּי תְּצַלֵּי׃ ו אִין בְּרִיר וּתְרִיץ אַתְּ אֲרוּם כְּדוֹן יִתְגַּבַּר עֲלָךְ וִישַׁלֵּם יָאֵית צִדְקָךְ׃ ז וַהֲוָה שֵׁירוּתָךְ זְעֵיר וְסוֹפָךְ יִסְגֵּא לַחֲדָא׃ ח אֲרוּם שְׁאֵל כְּדוֹן לְדָר קַדְמַי וְכַוֵּין לְפִשְׁפּוּשׁ אֲבָהָתְהוֹן׃ ט אֲרוּם מֵאִתְמְלֵי אֲנַחְנָא וְלָא נִדַּע אֲרוּם הֵיךְ טוּלָא יוֹמָנָא עֲלֵוֵי אַרְעָא׃ י הֲלָא אִנּוּן יַלְפוּנָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ וּמֵרְעוּתְהוֹן וּמֵרַעְיוֹנֵהוֹן יַפְקוּן מִלִּין׃ יא הַאֶפְשַׁר דְּאִתְגָּאֵי גוֹמֶא בְּלָא בִצָּא יִסְגֵּא עַרְקָא בְּלָא מַיָּא׃ יב עַד דִּי הוּא בְּגֵיוּתֵיהּ לָא אִתְלִישׁ וְקֳדָם

מסורה

ושחרתני ואינני. בטרם אלך ואינני: אן ב' בתרי לישנא וסימ' אן הלכתם. עד אן תמלל אלה: יעיר ה' וסי' נמסר בישעיה סימן נ': ושלם ג' וסימ' בסדר ויקרא: מצער ב' וסי' נמסר בסדר וירא: ישגה ג' וסי' כארז בלבנון ישגה. ישגא אחו בלי מים. אחריתך ישגה מאד: יוצאו ד' וסימ' ותעלה ותצא מרכבה ממצרים דמלכים. בעת ההיא נאם ה' יוצאו את עצמות. הלא הם יורוך יאמרו לך. ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה

תולדות אהרן אם זך, ר"ה יז: ישגה מאוד. קידושין

ט: כי תמול. זוכר והתחנן:

רלב"ג

ובאשר השמרני נגמלני טוב על צדקתי וי שר לגבי לא תמלאני ויוחס אליך בפועל כאשר קפחם שכרי בצדק וסיפר שפשיתי ובסיות ספנין כוס כן אך פתלם לפי דעת אליפז מייוחס פעול לש"י בזאת ספכאבה אשר בכאיבני ואף על פי שאודה שכבר חטאתי כל שכן בשאניה שלא חטאתי כמו שבוא סאמת: והכלל העולה מהדברים הוא שאי אפשר שיהיו דעות במגיעות לאישי האדם מיוחסות אל פעולת הש"י ויהיה עונש הרשעים שיכחדו ויאבדו ועונשי הטובים שחטאו מעט מכאובות ויסורין כפי שהיה אומר אליפז לפי שאם היה כן היה יותר קשה עונש הטובים מעונש הרשעים ויהיה זה עול בחק הש"י וזה שהיה מספר שכבר הגיעהו מחוזק המכאובות עד שהיה בוחר המות על אופן החיים וזה דבר שכבר אמרו ג"כ איוב בתכלית הביאור בזולת המענה הזה אמר אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג רצה בזה אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הוא ילעג ויצחק למסת נקיים לפי שיותר קשה הנסיון והיסורים ההם מהמות הפתאומי כל שכן שכבר יאמר איוב שלא חטא כי כבר היה יודע בעצמו שלא חטא והנה איוב הביא ראיה על שהמות יותר נבחר מאלו להיות ימיו קטנים והיה היה מיחל בהיותו בוכה זה מי יתן בוקר הפני בערב ויאמר מי יתן בקר הנה א"כ הוא היה בוחר שהתקרב אל המות וזה מורה חזק על שהמות אלו נבחר באופן מה מאלו החיים שאם לא היה כן הנה לא היה מותק סור הזמן אשר הוא בו כדי שלא יתקרב אל המות ולפי שקרה לכל מי שישיגוהו מכאובות כאלו שיחשוק סור הזמן אשר הוא בו הוא מבואר שכל אחד מאנשי המכאובות האלו יבחר המות על החיים ההם במקרה ואם לא ירגיש בזה ולזה היה בוחר איוב שייחס אל הש"י העדר ההשגחה באישי האדם כדי שירחק ממנו העול ברוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעותם אשר אין הפלט ממנו במה שהניח אותו אליפז כמו שביארנו בזה המענה. ואולם לא גנו רעי איוב אותו במה שכפר בתחיית המתים לפי שלא היו מאנשי תורתנו ולא סופר להם ג"כ אז מנביא זה היעוד לפי מה שאחשוב. ועוד כי אמר לשתי סבות שאי אפשר שישגיח הש"י באישי האדם האחת להיות האדם נמאס בעיניו מצד חסרונו ביחס אל שלימות הש"י והשנית להיות אלו הידיעות כוזבות מתחדשות תמיד ואי אפשר שתהיינה בש"י ידיעות מתחדשות כל שכן שתהיינה בו ידיעות מתחדשות לאין תכלית והנה לא השתדל איוב לסתור טענות אליפז אשר היה מקיים דעתו בהשגחה אבל סתר דעתו והביא טענה בזה מן החוש והעיון האמתי והנה לא סתר הטענותיו בעצמם אם לפי שלא נתבאר לו איך תשלם הטענה בדברים ההם מזולתם שנניח שהש"י משגיח בפרטי האדם אם לפי שהטענות ההם לא יתחייבו על כל פנים שהש"י משגיח באישי האדם כי לאומר שיאמר שזאת ההשגחה היא מזולת הש"י ואם באנו לבאר זה בשלימות הוצרכנו למאמר ארוך ולזה נקצר ונעמוד על מה שיש בו די בזה המקום ונאמר שיש לאומר שיאמר באלו הטענות כולם שהם לא יחייבו מה שיתחייב מהם אליפז וזה שהסודעה שתהיה בחלום כבר אפשר שתיוחס אל הסדור והשפע אשר מהגרמים השמימיים והשכל הפועל כמו שהתבאר במקומותיו, וענין הנפשות והנפש מהרשעים המשגחם לשמור הטובים אפשר שיוחס גם כן הסדור והשמירה לגרמים השמימיים לפי מה שפעם הש"י עניו. ואולם מה שאמר שמה שהוא חסרון בחק האדם לא יתכן שיוחס לש"י הנה זאת הטענה בלתי צודקת על כל פנים כמו שיראה זה הפילוסוף וזה כי ממה שהוא חסרון בחק האדם לא יתחייב על כל פנים שיהיה חסרון בחק הש"י וזה כי כל מי שיש לו כח על פעל מה הנה הפעל ההוא שלימות לו מצד שהוא בהיו עליו וכאשר לא יצא הכח ההוא אל הפעל ההוא יהיה זה לבעל הכח ההוא חסרון ואולם לא יהיה חסרון למי שאין לו כח על הפעל ההוא אם ימנע ממנו הפעל ההוא וכמשל שקריאת התרנגול הוא שלימות לו מצד שהוא בהיו עליו וכאשר תבצר ממנו זאת הפעולה הנה יהיה זה חסרון בחקו ולא יהיה זה חסרון בחק האדם או שאר בעלי חיים אם תמנע מהם זאת הפעולה וכהיות הענין כן הנה לא יהיה חסרון לש"י אם לא ישגיח על כל מעשה האדם עם היותו שולט בכל הנמצאות ובכלל הנה היה חסרון לש"י אם אמרנו שלא ידע נמוחלט אבל אם אמרנו שהוא ידע הדברים הנכבדים כנצחיים הנכבדים ולא ידע הדברים האובדים הפחותים מצד שהם בו אובדים לפחיתותם וידעם מצד אשר הם בו נצחיים הנה אין זה חסרון בחק הש"י כמו שאין חסרון בחק שהשכל האנושי המנע ממנו השגת הדברים הפרטים אשר ישיגום החושים. הנה זה ממה שאפשר שיאמר לבאר שלא יתחייב אליפז מה שחייב מהם ואולם מה האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות ה' וביארנו לספר החוש והמוחש ושם ביארנו שהש"י ידע כל הדברים בשלימות והאופן אשר ידעם בו וכבר יתבאר האמת ברוב אלו הטענות במה שיבא מזה הספר: ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר: (ב) ורוח כביר אמרי פיך. ר"ל איך תוציא מפיך רוח חזק כנגד הש"י שתחשוב לו לשבר הרי אמתות האמונה בענין ההשגחה: (ו) יעיר עליך. הנה מעורר הטוב בעבורך או יהיה ענינו ישים עליך ומזה הענין פי' קצת נופרשים תעורר ג"כ והתעוררתי כי מצאו רע: ושלם. ויעמיד בשלום: נות צדקך. ר"ל נפשך כי הנפש היא נות הצדק ושכנו: (יא) היגאה. היגדל: בצה. הוא טיט: אחו. הוא צמח האחו: (יב) עודנו באבו

מצודת דוד

הזמן ויעי האדם הלא קצובים המה ויתאוו אם כן בהתקרב עת המות ויוסיף אומר שאין כבוד המקום להשגיח בשפלים והוכיח בדברים לומר אף אם ישגיח ואף אם יחטא ואשם מה יפעל בו ולמה ברא אותו ויתרעם עוד לומר הלא די לו בעונש שקבל עד כה ומתי יקבל גמול הצדק וכי יקופח בכרו): ח (ב) עד אן. עד מתי תדבר אלה הדברים הלא אמרי פיך יחשבו לכעס חזק: (ג) האל. וכי האל יעות משפט מבלי את עונש לרשעים כפי הגמול וכי יעות הצדק לבלי תת גמול שכר הצדיקים ואיך תאמר שמסר הכל ביד מערכת השמים והיה אם כן כצדיק כרשע: (ד) אם בניך. ר"ל ראה שאין הדברים באים במקרה כי אם בהשגחה לפי הגמול כי כאשר בניך חטאו בעשותם משתה תמיד המביא לידי קלות ראש הנה אז גרשם מן העולם במקום פשעם כי בבית המשתה מתו במקום ארעו שם המשפט: (ה) אם אתה וגו'. ר"ל ומזה תשכיל לדעת כאשר אתה תדרוש לה' שירחמך ותתחנן אליו להעביר אשמתך: (ו) אם זך. ר"ל אם תעשה בזכות ויושר הלב לא ברמיה הנה לא יקופח שכרך כי מעתה יעורר רחמיו ויעשה נות צדקך שלם ותמים למלא כל מחסורך כי גמול הוא משלם: (ז) ראשיתך מצער. הטובה שהיה לך בראשית ימיך תחשב למעט כי הטוב שיהיה לך באחרית ימיך יגדל מאד עד שלעולם יחשב למעט הטוב שהיה לך מאז: (ח) כי שאל נא. עתה שאל דבר לדורות הקדמונים והכן דעתך אל מה שחקרו אבותיהם ומסרו להם: (ט) כי תמול. צעירים אנחנו לימים כאלו ביום אתמול נולדנו ולא נדע כל הקורות להביא ראיה מן המוחש: כי צל ימינו. כמו הצל אשר לא יעמוד זמן רב במקום אחד כי ינטה ממקומו בעבור הליך השמש כן אנחנו מקרוב נולדנו ולא עבר עדיין זמן רב: (י) יורוך. ילמדו אותך ויאמרו לך מה שקבלו מאבותם אשר חקרו מהדברים אשר נתפרסם להם מן החוש: ומלבם. אף מלב עצמם יוציאו דברים אשר חקרו בשכלם ע"פ הדברים אשר קבלו מאבותם: (יא) היגאה. והטעם

מצודת ציון

בקר וכן חדשים לבקרים (איכה ג): (יט) תשעה. תחדל כמו שעו ממני ואבליגה (תהלים לט): (כ) למפגע. ענין הכאת מכת מות כמו גש פגע בו (ש"ב א): (כא) ומה. ולמה וכן מה יתאונן (איכה ג): שחרתני. תדרוש אותי כמו שוחר טוב (משלי יא): (ב) ורוח. ענינו כעס כמו כניחו את רוחי (זכריה ו): כביר. חזק כמו אל כביר (לקמן לו): (ד) וישלחם. גרשם כמו שלח מעל פני (ירמיה טו) והוי"ו היא במקום אז וכן אם בהוקותי תלכו וגו' ונתתי וגו' (ויקרא כו) ור"ל אז נתתי וגו': ביד. במקום כמו יד אבשלום (ש"ב יח): (ו) זך. מל' זכות ובהירות: (ז) מצער. מעט כמו הלא מצער היא (בראשית יט): ישגה. יתגדל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב): (ח) רישון. כמו ראשון: (ט) תמול. אתמול: (יא) היגאה. היגדל כמו כי גאו המים (יחזקאל מז): בצה. טיט הלח כמו הטבעו בבוץ רגליך (ירמיה לח): אחו. שם צמח מה וכן ותרענה באחו (בראשית מא): (יב) באבו. ר"ל

אבן עזרא

יקטפנו אדם הוא ייבש מאליו: (יד) אשר יקוט. פי' הגאון בו הכל השמש והוא רחוק לכן הוא מן ונקוטותם ופי' כסלו הטעם כמו אם שמתי זהב כסלי: (טז) רטוב הוא לפני שמש. קודם זרוח השמש ותרגום לחים רטיבין: ועל גנתו. הענין כפול: (יז) על גל. כמו גל אבנים: יחזה. יסתכך כמו קרן חזות: (יח) אם יבלענו. כאילו אחר בלעו וכאילו לא נראה: (יט) הן הוא. זהו דרכו המעולה ומנהג תולדותיו וזהו משל על הרשעים

וְלִפְנֵי כָל־חָצִיר יִיבָשׁ: ל' מיחדין
יג כֵּן אָרְחוֹת כָּל־שֹׁכְחֵי אֵל וְתִקְוַת חָנֵף תֹּאבֵד:
ל'. ל' יד אֲשֶׁר־יָקוֹט כִּסְלוֹ וּבֵית עַכָּבִישׁ
ד' ח'. ד' מִבְטַחוֹ: טו יִשָּׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ וְלֹא
ל' וחסר יַעֲמֹד יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם: טז רָטֹב
ל' הוּא לִפְנֵי־שָׁמֶשׁ וְעַל־גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ
ל' תֵצֵא: יז עַל־גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית
אֲבָנִים יֶחֱזֶה: יח אִם־יְבַלְּעֶנּוּ
ל' ול' מלעיל מִמְּקוֹמוֹ וְכִחֶשׁ בּוֹ לֹא רְאִיתִיךָ:
ס'. ג' יט הֶן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ וּמֵעָפָר
אַחֵר יִצְמָחוּ: כ הֶן־אֵל לֹא יִמְאַס־
תָּם וְלֹא־יַחֲזִיק בְּיַד־מְרֵעִים: כא עַד־
ל' כתיב ס' יְמַלֵּה שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָתֶיךָ תְרוּעָה:
כב שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וְאֹהֶל
רְשָׁעִים אֵינֶנּוּ:

כָּל עִסְבָּא יִיבָשׁ: יג הֵיכְדֵין אָסְרָחַת כָּל דְּשָׁלַן אֱלָהָא וְסִבַּר מְדִילָטוּר תְּהוֹבַד: יד דִּי תְּזוּחַ סִבְרֵיהּ וְהֵיךְ בֵּי מַטְוֵיאֲתָא רוּחְצָנֵיהּ: טו מִסְתְּמִיךְ עַל בֵּיתֵיהּ וְלָא יְקוּם וְתִתְקֵף בֵּיהּ וְלָא יִתְקַיֵּים: טז רַטִּיב הוּא קֳדָם מַדְנַח שִׁמְשָׁא וְעַל פַּרְדֵּסֵיהּ יַנְקוּתֵיהּ תִּפּוֹק: יז דִּי עַל אֵגַר שָׁרְשׁוֹי חָרְשִׁין בֵּית אַבְנַיָּא יְעוּיֵן: יח אִם יְסַלְעֲמִנֵּיהּ מִן אַתְרֵיהּ וּמְכַדֵּיב בֵּיהּ לָא חֲמֵית יָתָךְ: יט הָא הוּא חֶדְוַת אוֹרְחֵיהּ וּמִן עַפְרָא אוֹחֲרָן יִבַלְבְּלוּ: כ הָא אֱלָהָא לָא יְרַחֵיק שְׁלִים וְלָא יַתְקֵיף בִּיַד מַבְאִישִׁין: כא עַד דִּי מַלֵּא חוּכָא פּוּמָךְ וְסִפְוָתָךְ הֵיךְ יַבָּבָא: כב סָנְאָךְ יִלְבְּשׁוּן בַּהֲתָא וּמַשְׁכְּנָא דְרַשִׁיעֵי

רשי

(יג) כן ארחות כל שוכחי אל. להצליח בעת שטעתו משחקת לו עד שתחתלה סאתו: ותקות. סופו של חנף יאבד: (יד) אשר יקוט. יקצור ויכרות כסלתו והבטחתו: כסלו. היא מחשבת מבטחו כמו (לקמן ל"א) אם שמתי זהב כסלי. יקוט. לשון קציר כמו (יחזקאל ט"ז) כמעט קט: ובית עכביש. שאינו קיים יהיה מבטחו: (טז) רטוב הוא. לח וחזק מזלו טרם בא אליו עת פקידת מכת תומו המייבשתו ולפי שדימהו בגומא מדבר לפי הענין: ועל גנתו יונקתו תצא. יונקתו שורש היונק או ענף הילדה הגדל בשנה זו כמו מראש יונקתו קטף: (יז) יסובכו. יתאחזו בענף ונסובך: בית אבנים יחזה. מקום איתן רואה ובונה לו למצודה ומנחם פירש יחזה לשון גבול יגבול אותו יבנהו עד גבולו וכן מחוז חפצם (תהלים ק"ז) וכן מחזה אל מחזה (מלכים א' ז') כל אלה לפני מכתו: (יח) וכשיבלענו ממקומו. הנפרע ממנו ומקרא חסר הוא זה: וכחש בו. מקומו: לא ראיתיך. שאין נשאר ממנו לא שרש ולא ענף והרי הוא כלא היה שאין נפילתו כמפלת צדיקים כי הצדיק יפול ויקום וזה יפול בלא תקומה: (יט) הן הוא משוש דרכו. של רשע שכל משושו וגם הצלחתו ללא תקוה תשוב: ומעפר אחר יצמחו. בני אדם שהיו עד הנה שחים עד עפר יצמחו: אחר. אדם אחר יצמח לקבל גדולתו של זה כשם שמצינו ולחוטא נתן ענין וגו' (קהלת ב) ע"כ דע על עצמך אם רשע היית אין תקומה למפלתך ואם תם היית כו': (כ) הן אל לא

ודו"ת: ולפני י"ו מיחדין וסימ' נמסר בסדר פנחס: מבטחו ד' וסי' והיה ה' מבטחו. אשר שם ה' מבטחו. ינתק מאהלו מבטחו. ובית עכביש מבטחו: ולא יקום ד' וסי' עוצו עצה ותופר. ישען על ביתו ולא יעמוד. ואיש שכב ולא יקום. לא יעשיר ולא יקום חילו: הן ה' פתחין וסימ' הן עם לבדד ישכן. הן עם כלביא יקום וכארי. הן הוא משוש דרכו. הן זאת לא צדקת אענך. הן תוי שדי:

רלבג

לא יחטף. עודנו באבו ולחותו ורעננותו לא היה ראוי שיקטף ויכרת ועכ"ז ייבש בקלות קודם כל חציר עם המנע אצלו לחותו ומזונו אשר ממנו יזון או יהיה הרצון באמרו לא יקטף בזולת שיקטף: (יד) אשר יקוט. יכרות כטעם ונקוטותם: כסלו. ר"ל מבטחו וכמוהו ויסימו באלהים כסלם: בית עכביש. היא הבית שאורגת העכביש והמשל בית זה הרשע דומה לבית העכביש להפיד על חולשתו: (טו) ישען על ביתו. הוא חושב להשען על חוזק ביתו שלא יוכל להזיקאותו מזיק ולא יעמוד ולא יתקיים: יחזיק בו. ר"ל יחזיק עצמו בו שהוא יחשוב שהוא חזק מצד חוזק ביתו אשר בו ולא יקום ולא יתקיים: (טז) רטוב הוא לפני שמש. ר"ל הצמח ההוא לח ורענן והשמש מביט בו ולזה הפליג בצמיחתו עד שיצאו לו יונקותיו על גנתו אשר הוא נטוע בה ר"ל שיצאו לו יונקות משרשיו: (יז) על גל שרשיו יסובכו, ר"ל שעל גל המים יסתבכו שרשיו עד שמרוב מזונותיו יסתעפו שרשיו כאבני הסלע יהיה יחזה יסתכך כטעם קרן חזות: (יח) יבלענו. יעקרנו ויסירנו עד שיכחש האילן ממקומו ויאמר לא ראיתיך רוצה לומר שלא ישאר שם רושם כלל: (כ) ולא יחזיק ביד מרעים. לא יאחזם לבל גם מהרעות אבל יביאם עליהם כטעם ויחזיקו האנשים בידו:

ביאור דברי המענה ענה בלדד השוחי ואמר עד אן תמלל דברים קשים כאלה כנגד השם ותוציא מפיך רוח כביר כנגדו. אם הש"י יעות משפט אין ספק שכל מה שיעשה הוא במשפט ובצדק. הנה אם חטאו לו בניך שלחם ובערם מן העולם בעבור פשעיהם. ואם אתה תשחר אל אל שירחמך ומתחנן לפניו שיסלח לך אם חטאת או אם זך וישר אתה כמו שאתה אומר עתה יביא אליך הטוב ויעמיד בשלום נפשך ויהיה הרע שהביא אליך לטוב לפי שבלדד היה חושב כמו שיתבאר מדבריו כי הרעות יבאו לטובים אשר לא קדם להם מרי ועון להוסיף להם טוב במה שעתיד ומה שנחשוב אותו רע הוא טוב אלא שאנחנו לא נדע שיעור החכמה האלהית אשר חייבה הגעת הטוב לו בכמו אלו הסבות ולנקיים אשר קדם להם מרי מעט יבואו רעות תלונות וכאשר ישובו לש"י יספכו לטוב והחל לזכור ההבדל מה בין הרעות שיבאו לרעים והרעות אשר יבואו לטובים ובין הטובות אשר יבאו לטובים והטובות אשר יבאו לרעים כי הטובות שיבאו לרעים הם רעות ואם לא נשער אופן היותם רעות והרעות אשר יגיעו לטובים הם טובות ואם לא נפער בזה לקוצרנו בהשגחת החכמה האלהית ונתן ראיה מן המקובל. ויאמר כי שאל נא לדורות הקודמים וכונן אל מה שחקרו אבותיהם כי אנחנו נצטרך בזה לקבל עדות מהם לפי שתמול אנחנו ולא נדע הענינים אשר יצטרכו לזמן ארוך לעמוד עליהם מן החוש לקוצר זמננו. הלא הם יורוך האמת ויאמרו לך מה שנתפרסם להם מן החוש עם מה שהוציאו משכלם. הנה הגומא לא יגדל בזולת טיט ר"ל שהוא צריך ללחות רב ולא ישגא צמח האחו בלי מים משקים אותו תמיד. ובעוד שזה הצמח בלחותו ורעננותו בזולת שיכרת ויקטף הנה ייבש קודם כל צמח אחר וכן הענין בשוכחי אל שכבר יגיעם רע שיכלם לגמרי על מקומם וההשגה להיות לשלום ותאבד תקות הרשע כבר הכרת תקותו וביתו אשר הוא בוטח בו בחזקו יהיה חלוש כמו אריגת העכביש שהוא בתכלית החולשה. הנה הוא נשען על חוזק ביתו ויחשוב להתחזק בו ולא יתקיים בבית ההוא ובכלל הנה כל מה שיהיה עליו לעזר יאבד ממנו כמו האחו והגומא שיבשו פתאום עם המנע להם הלחות אשר היו ניזונים ממנו ובהיות הענין כן הנה טובות הרשעים הם רעות ואולם אנחנו לא נדע האופן אשר הם בו רעות ונפלא מפני זה בשנראה הגעת אלו הטובות אל הרשעים. ואחר שזכר אופן שהמשל בהיות טובות הרשעים רעות בא להביא משל ודמיון ברעות הצדיקים איך יתכן שיהיו טובות ואמר. הנה העץ שהוא רענן הוא במקום שהשמש רואה אותו ויוצאת יונקתו משרשיו על הגן אשר הוא נטוע בו לרבוי צמיחתו ויסתבכו שרשיו על גל המים עד שמרוב מזונו יסתעפו שרשיו כאבני הסלע אם יוציאנו מוציא ממקומו בשלמות עד שלא ישאר ממנו שום רושם כלל. הנה זאת העקירה שנעקר זה האילן מהמקום ההוא הוא משוש דרכו ומעפר אחר יטעוהו בו יצמחו לו יונקות באופן

מצודת ציון

ר"ל בלחות הראוי לו לפי טבע הצמח ההוא וכן באוכי הנחל (ש"ס ו) ור"ל בצמחי הנחל הלחים: יקטף. יכרת וישבר כמו רך אקטף (יחזקאל יז): (יג) חנף. כן יקרא הרשע על כי מחניף ליצרו וממלא תאוותיו: (יד) יקוט. יוכרת כמו ונקוטו בפניהם (שם ו): כסלו. בטחונו כמו יראתך כסלתך (לעיל ד): עכביש. שממית: (טז) רטוב. מלוחלח: יונקתו. ענפיו הרכים כמו ויעל כיונק לפניו (ישעיה נג): (יז) גל. מעין כמו גולה מים (יהושע טו): יסובכו. יתאחזו כמו עד סירים סבוכים (נחום א): יחזה. ענין גבול כמו מחוז חפצם (תהלים קו): (יח) יבלענו. ישחיתנו: (יט) דרכו. ענין סדר והנהגה: (כא) ימלה. כמו ימלא באל"ף: יתפ:לון

מצודת דוד

והנה כה יאמרו לך וכי יגדל עץ גומא בלא טיט בלה וכי יגדל צמח האחו בלי מים הלא אין דרכם לגדל אלא במקום המים לבוא בהם מרבית הלחלוחית ושפע הרטיבות: (יב) עודנו באבו. כשהוא עדיין בלחלוחו הראוי הנה אז לא ישבר אבל כאשר פסק הלחלוחית דרכו להתייבש טרם כל חציר כי רב הלחלוחית שבו היא סבה להתייבש מהר כאשר תסור ממנו: (יג) כן אורחות. כן דרך של כל שוכחי השם עם כי בעת הצלחתם המה ממולאים בטובה אבל בבוא יום הפקודה תקות כל אחד אבודה היא קל מהר: (יד) אשר יקוט. אשר אז יוכרת בטחונו והרי היא כאריגת העכביש שאינה מתקיימת: (טו) ישען. עם כי הוא נשען על חוזק ביתו להתחזק בו הנה לא יעמוד בידו ועם כי יאחוז בו בחזקה לא יתקיים בידו כי יאבד ממנו בעת יכלה די גמול מעט מעשה הטוב שעשה וא"כ מרבית הטובה סיבה היא לו לרעה לקרב את האבדון כאשר מרבית הלחלוחית של הגומא והאחו סבה הוא להם להתייבש מהר: (טז) רטוב הוא. ר"ל וכדבר רעות הצדיקים ימשילו לומר הנה העץ רענן אשר הוא רטוב אף בעמדו אל מול השמש וענפיו מתפשטים אל כל הגן אשר הוא נטוע בו: (יז) על גל. ושרשיו נאחזים אצל גל המים ועומד בגבול של בית אבנים והוא דבר הגורם שאר לאילן: (יח) אם יבלענו. אם מי ישחיתו לעקרו ממקומו: וכחש בו. ר"ל שיעקרו עם כל שרשיו לבל ישאיר שארית מה עד שהאילן יכחש במקומו לומר לא ראיתיך מעולם על כי לא נשאר שם זכרון מה והוא ענין מליצה: (יט) הן הוא משוש דרכו. ר"ל עם כי נראה שהשחית את האילן הנה לא כן הוא כי זה הוא שמחת דרכו של האילן כי מעפר אחר אשר עתה ינטע בו יצמיחו לו יונקות באופן יותר שלם כי כן דרך קצת מן הצמחים אשר תהיינה יותר שלימות כאשר יעקרו ממקומם ויטעו במקום אחר א"כ הרעה הזאת הטובה היא וכן רעת הצדיקים לטובה תחשב ועם כי לא נדע היאך הוא בעבור סכלות הדעת: (כ) הן אל. כי האל לא ימאס תם להרע לו על לא תכלית טוב וכאשר לא יחזיק ביד מרעים להיטיב להם על לא תכלית רע: (כא) עד ימלא. ר"ל וכן לא ימאס בך ויהגה אחריתך עד אשר ימלא פיך שחוק ותרועת שמחה בעבור רוב הטובה: (כב) שונאיך. המשמחים לאידך ואוסבי רעתך הם ילבשו בושת כאשר יראו אותך בטובה: ואהל. אבל אהל הרשעים הוא יאבד ואין לו לשוב לקדמותו ולא כן אהלך כי תשוב ותכונן כמאז (העולה מהמענה שהיא שדעת בלדד כדעת אליפז שהכל בא בהשגחה ויוכיח מאבדן בניו בבית המשתה במקום הרשע שם המשפט ויחזק דעתו שטובת הרשעים המה לתכלית רע כמו מרבית הלחלוחית מקצת הצמחים ואף רעת הצדיקים לטובה תחשב כמו עקירת קצת הצמחים ואנחנו לא נדע היאך מקוצר הדעת ואף יגחם את איוב לומר כי

רש"י

הרשעים שלא יצמחו: (א) ויען איוב: (ב) אמנם ידעתי כי כן. (ד) מי הקשה אליו. לבו: וישלם. והיה שלם: (ז) לחרס. לשמש כמו בטרם יבא החרסה: יחתום. יסתים: (ט) עש. הם שבעה כוכבים: כסיל וכימה. שני כוכבים גדולים האחד בפאת שמאל מגלגל הנוטה והשני בפאת נגב ופנה בפאת צפון הגלגל הגדול: וחדרי תימן. הם הכוכבי' שהם בפאת נגב הגלגל הגדול והטבור היות היישוב בפאת שמאל ולא יראו אותם הכוכבים של כן קראם חדרי כאלו הם במקום נחבא: (יא) ויחלוף. יהלוך וכן חלף הלך לו: (יב) הן יחתוף. ישחית כמו

אבן עזרא

לא ימאס תם. ולא יחזיק ביד מצליחי המריעים לך עד אשר ישוב לרח' עליך וימלא שחוק פיך: (מענה איוב): (ג) לריב עמו. להתוכח עמו: (ד) חכם לבב. הוא לריב: ואמיץ כח. להפרע: מי הקשה. לבו והלך שלם פרעה הקשה ונחסר וכן כל המקשים: (ה) המעתיק הרים. המסלקם כהופכו סדום: ולא ידעו. עד שנהפכו: (ו) המרגיז ארץ. כהביטו אליה ותרעד: (ז) האומר לחרס. לשמש דום והוא שמר אמרת מלך ולא יזרח: ובעד. וכנגד הכוכבים יסגור מחילה ולא יאירו: (ח) נוטה שמים לבדו. ומלאכים נבראו ביום שני שלא תאמר מיכאל מתח בצפון וגבריאל בדרו': על במתי ים. על גובהי ים ופועל מעש' בראשית נאמר שגבהו המים התחתונים לרום למעל' ודרכם: (ט) כסיל וכימה. מזלות הם: וחדרי תימן. הכוכבים שהם סופה כמו שאמר מן החדר תבא סופה (לקמן לז): (יא) הן יעבור וגו'. ידעתי כי כל אשר יחפוץ יעשה: יעבור עלי. לפני ולא אראנו: (יב) יחתוף. יכה פתאו' כמו (משלי כג) היא כחתף

איוב ט

ט א וַיַּ֥עַן אִיּ֗וֹב וַיֹּאמַֽר׃
ב אָ֭מְנָם יָדַ֣עְתִּי כִי־כֵ֑ן וּמַה־יִּצְדַּ֖ק
אֱנ֣וֹשׁ עִם־אֵֽל׃ ג אִם־יַ֭חְפֹּץ לָרִ֣יב
עִמּ֑וֹ לֹֽא־יַ֝עֲנֶ֗נּוּ אַחַ֥ת מִנִּי־אָֽלֶף׃
ד חֲכַ֣ם לֵ֭בָב וְאַמִּ֣יץ כֹּ֑חַ מִֽי־הִקְשָׁ֥ה
אֵ֝לָ֗יו וַיִּשְׁלָֽם׃ ה הַמַּעְתִּ֣יק הָ֭רִים
וְלֹ֣א יָדָ֑עוּ אֲשֶׁ֖ר הֲפָכָ֣ם בְּאַפּֽוֹ׃
ו הַמַּרְגִּ֣יז אֶ֭רֶץ מִמְּקוֹמָ֑הּ וְ֝עַמּוּדֶ֗יהָ
יִתְפַלָּצֽוּן׃ ז הָאֹמֵ֣ר לַ֭חֶרֶס וְלֹ֣א
יִזְרָ֑ח וּבְעַ֖ד כּוֹכָבִ֣ים יַחְתֹּֽם׃ ח נֹטֶ֣ה
שָׁמַ֣יִם לְבַדּ֑וֹ וְ֝דוֹרֵ֗ךְ עַל־בָּ֥מֳתֵי יָֽם׃
ט עֹֽשֶׂה־עָ֭שׁ כְּסִ֥יל וְכִימָ֗ה וְחַדְרֵ֥י
תֵמָֽן׃ י עֹשֶׂ֣ה גְ֭דֹלוֹת עַד־אֵ֣ין חֵ֑קֶר
וְנִפְלָא֗וֹת עַד־אֵ֥ין מִסְפָּֽר׃ יא הֵ֤ן
יַעֲבֹ֣ר עָ֭לַי וְלֹ֣א אֶרְאֶ֑ה וְ֝יַחֲלֹ֗ף וְֽלֹא־
אָבִ֥ין לֽוֹ׃ יב הֵ֣ן יַ֭חְתֹּף מִ֣י יְשִׁיבֶ֑נּוּ
מִֽי־יֹאמַ֥ר אֵ֝לָ֗יו מַה־תַּעֲשֶֽׂה׃

ג'. ד' ; נ' ; ג'. נ' ; נ'. ד' ; נ'. נ' ; נ' מ"ג ; נ' חסר ; פ' ספו' מפעים כהון כסי' ; ג' ספו' ולא ולא. ד'

תרגום

ליתוהי׃ א ואתיב איוב ואמר׃
ב בקושטא ידעית
ארום היכנא ומה ידכי בר
נש עם אלהא׃ ג אם יצבי
למנצי עמיה לא יתיביניה
חדא מן אלף׃ ד חכימא
לבא ואלים חילא מן אקשי
לותיה ואשלם׃ ה דמסלק
תקיפין היך טוריא ולא ידעו
ארום הפיכנון ברוגזיה׃
ו דמרגיז ארעא מאתרה
ועמודהא מתרפפין׃ ז דאמר
לשמשא ולא ידנח ואמטול
כוכביא יחתום בעננין׃
ח דמתח שמיא בלחודיה
ומטייל על רום תקוף ימא׃
ט דעבד עש נפלא וכימא
ואדרוני שטרי מזליא בסטר
דרומא׃ י דעבד רברבן עד
דלית סוף ופרישן עד דלית
מנין׃ יא הא יעבר עלי בשמי
מרומא ולא אחמי ויחלוף
ולא אתבין ליה׃
יב הא יחטוף אנש בעלמא ומן יתיביניה מן

לריב ה' וסי' נמסר בעמוס סי' ז' ובמשלי סי' כ"ה: ואמיץ ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' הנה חזק ואמץ. מרב אונים. ואמיץ לבו בגבורים. חכם לבב ואמיץ כח. קדמא חסר: עמודיה ה' ד' מ"ל וא' הס' וסי' את קלעי החצר דמשכנא קדמ'. והבירו דמשכנא תניינא דפקודי. אנכי תכנתי עמודיה. חצבה עמודיה שבעה. ועמודיה יתפלצון. בתרא ועמדיה דמשכנא תניינא דפקודי חסר ו': ב' פסו' בסיפ' מטעין בהון וסי' קדמ' עשה גדולות ואין חקר נפלאות. תניינא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות. ואו"ם ונעו מים

תולדות אהרן המרגיז. חגיגה יב: לחרס, מנחות קי: עש. ברכות נח: עושה גדולות. ברכות נח תענית ב ע נדה לא:

רלבג

באור יאמר שלא ממה שהסיינו לנחמו לו שם ויסתפקו ברשעיו ופעולותיו וזה דבר מבואר נעלם מן החוש ר"ל שקנה הצמחים הסיינו יותר שלמות שיעקרו ממקומם ויטעם במקום אחר וכן רעות פתם וביאר שאנחנו נחשוב אותם רעות ואינם רעו' אבל הם טובו'. ובכלל הנה הש"י לא ימאס התם אבל ישגיח בו וישמרהו תמיד ולא יציל הרשעים מהרעות כאשר הביאם עליהם כמו ששם זה בנקיים שקדם להם פרי בטן רצה לומר שהם כשישובו אל השם יתברך ינצלם מהרע ההוא וישפכו להם לטוב. הנה אם היה עושה כמאמרי שהשחר אל אל ויתחנן לפניו יגיע לך מהטוב עד שימלא שחוק פיך מהטוב אשר ויטב לך ממקום אחר והאריך ברוב הצמחים. שאויביך ילבשו בושת ויהרוס אהל הרשעים. זה ביאור דברי המענה: והכלל העולה מהדברים הוא שדעת בלדד היה שכל טובות האדם ורעותיו מוגבלות ומסודרות מאת הש"י בצדק ובמשפ' לא יפול דבר ומה שיחשב מרוע הסדור בטובו' האדם ורעותיו הוא מצד הכלותנו וזה כי הנקי כשיבואהו לו רעו' הם טובות בעצמותם אלא שאנחנו לא נדע האופן אשר בעבורו היו טובות והביא משל בזה מן הצמחים כי קצתם ישחיתו אותם ויעקרו ממקומם וזה טוב להם כי ממקום אחר יהיה לצמיחתם יותר טובה וכן הם רעות הצדיקים וטובות הרשעים הם רעות על דרך האמת שיבואו הם הרשעים ויאבדו ולא יועילם רוב טובם אשר בידם כמו הענין בעשבי האחו שיבשו עם היותם אינם בגנות והרעננות ולא נראה מדבריו בספר הזה שיהיה בזה הענין באדם לפי שאמר ב"ה וזה שההצלחה והפשע ושכינתם כאלו והתניפות והתמימות אשר זכר לא ימצאו כי אם באדם לבדו מבין שאר בעלי חיים כי לא ימוהרו באלו האחרים שאר הב"ח ר"ל שלא יאמר בהם שהם מרעים או חטאים או שוכחי אל או תמימים והוא מבואר שאיננו מחויב במי שיודה שהשם יתב' משגיח באישי האדם ופוקד אותם על כל מעשיהם בצדק ובמשפט שיודה שיהיה הענין כן בשאר אישי ב"ח כי אולי נגדל בזה האדם לפי דעתו להיותו בעל שכל ולזה ראוי יותר שיהיה נפקד על כל מעשיו ואמנם היה מחויב במי שיודה בהשם יתברך משגיח על שאר ב"ח ולא ישיגם דבר במקרים אם לא במשפט שיודה זה באישי האדם כי זאת ההשגחה תהיה יותר במי שיהיה יותר נכבד כמו שהתבאר בספר ב"ח ובכלל הנה אין ראוי שנייחס לאדם מהמום בדעותיו רק מה שנמצאהו מבואר מדבריו או מתחייב מהם ולזה לא הסכמנו אנחנו שיהיה דעת בלדד בהשגחה כמו דעת המעתזלי"ם כמו שזכר הרב המורה ז"ל והחשוב במה שהניעו להניח דעת בלדד ע"ז האופן הוא מה שימצא מדעות האנשים המפורסמים בזמנו בהשגחה ולפי שראה התיחסות מה בין דעת בלדד ודעת המעתזלי"ם יחס מפני זה דעת המעתזלי"ם לבלדד ובכלל הנה אם היו דעות האנשים שזכר הרב המורה על מספר חלקי הסותר אשר ימצאו בזה הדרוש היה ראוי שיספרו דברי אלו האנשים בדרך שיסכימו לדעות ההם אע"פ שלא יהיו פשטי דבריהם מורים הוראה נגלית שיהיה להם הדעת ההוא אלא שהוא מבואר שמספר הדעות ההם אשר לקח המעתזלי"ם והאשעריים יגלו מהסוות הנמצאות למדברים אשר קיימו דעותיהם בחדוש העולם ואיננו ראוי שימנו כמו הדעות ההם חלקי הסותר אל ההשגחה לא תפול בכמו הדעות ההם תחלה והעיון אמיתי ירחיקם ולזה נמשכו אנחנו בביאורנו זה כי מה שיורה פשטי דברי אלו האנשים ונראה לנו מהם שדעותיהם הם על מספר חלקי הסותר אשר בזה הדרוש לפי מה שהתפשטו ההלוקה לאנשים המטיבים בעיון והנה נבאר בע"ה במה שיבא איך נמצאו דעות אלו האנשים על מספר חלקי הסותר בזה הדרוש והנה בלדד ואם הוא דבר כנגד המוחש כבר ימצא לו פנים מן ההראות כי הרבה פעמי' יגיע לאדם רע ויתבאר בסוף הענין שכבר היה סבה לטובת עליו טוב או לשומרו מרע יותר חזק והרבה פעמים יגיעו לאדם טובות ויתבאר בסוף שהם היו סבת הגעת הרע או למונעו מטוב אחר יותר חזק: ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ד) וישלם. ויעמוד עמו בשלום: (ה) המעתיק הרים. עוקר הרים ממקומם וזה יעשהו השם ית' באמצעות הרוח הנעצר בתוכו כמו שהתבאר בספר האותות: ולא ידעו. חסר וענינו ולא ידעו האנשים מי הוא אשר הפכם באפו ר"ל שסבת העתקם ממקומם נעלמת מהם: (ו) המרגיז. מניד ומניע: יתפלצון. יתנודדו ויתניעעו: (ז) לחרס. הוא השמש: יחתום. יסגור עד שלא יראו הם הככבים הנה וזה בעמוד קדרם תחת קדם ויהיה זה אל כוכבי לכת לבד או שיסתרו באור השמש ויהיה זה אל כל הכוכבים או יהיה הרצון באמרו ובעד ככבים יחתום ר"ל כל כך יעדר אור השמש בעת הלקיה עד שיראו הככבים: (ח) ודורך על במתי ים. ענינו שהוא נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים וכוכביו ההולכים באיזור גלגל המזלו' או נוטין ממנו מעט לצפון ולדרום: (ט) עש כסיל וכימה. הם צורות בגלגלי הכוכבים הקיימים: וחדרי תימן. הם צורות הדרומיות: (יא) ויחלוף. ויעבור: (יב) הן יחתף. חסר וענינו הן יחטוף האדם אם ירצה ולא ימצא מי שישיבנו ממעשיו:
שהחו

מצודת דוד

כי ישגא אחריתו): ט (ב) אמנם וגו'. בא להשיב על דברי בלדד ואמר מה שאמרת האל יעות משפט וגו' הנה באמת ידעתי גם אני כי כן הוא בעבור זה שספתי שהכל בא מצד המערכה אבל כל תלונתי מהו הגמול כאשר יצדק אנוש עם אל ללכת בדרכיו הלא גם הוא נעזב להנהגת המערכה והיה כצדיק כרשע ומקרה אחד להם: (ג) אם יחפוץ. אם הצדיק ירצה להתווכח עם המקום על קפוח שכרו הלא לא ישיב לו אף תשובה אחת מן אלף שאלותיו: (ד) חכם לבב. ועוד הלא הוא חכם לבב ואמיץ כח בתכלית השלמות ומי הוא אשר דבר קשות למולו ונשאר בשלום כי הוא גבר עליו אם בחכמה אם בכח ובעבור זה מי הוא אשר לא ירעד להתווכח עמו (ועם כי היה מסתפק בהשגחה הנה על הרוב ידבר אבל יודע היה אשר בידו הכח לסדר המערכה כאשר ירצה): (ה) המעתיק. הלא הוא המעתיק את ההרים ממקומם והמון האנשים לא ידעו מי הוא אשר הפכם באפו כי נעלמה מהם סיבות הסיבה: (ו) המרגיז. הוא המרעיד את הארץ לנוד ממקומה ועמודי הארץ יתרדון כי כאשר תעצר הרוח בבטן הארץ תרעד עמודיה הם תחתיות הארץ ואף פני האדמה ממעל: (ז) האומר. הוא הגוזר על השמש שלא יזרח ואינו זורח וסוגר מול הכוכבים לבל יאירו בעולם ועל ימי המבול יאמר כי לא שמשו אז המזלות: (ח) נוטה שמים. עם כי הוא מקיף כל העולם פרשו הוא לבדו: ודורך. בוטש על גבהי הים לבל יהפכו לכסות הארץ כי מי אוקיינוס גבהו מן הארץ כן אמרז"ל: (ט) עש כסיל וכימה. שמות מזלות הן: וחדרי תימן. יש בפאת הדרום חדרים אצור בהם רוח סופה כמ"ש מן החדר תבוא סופה (לקמן לז): (י) עד אין חקר. עד שאי אפשר לחקור אחריהם להבינם: עד אין מספר. לגודל רבוים: (יא) הן יעבור. אף כי בכל עת יעבור אצלי כי מלא כל הארץ כבודו אבל לא אראהו: ויחלף. עם כי יחלוף לפני לא אתבונן תמונתו: (יב) הן יחתוף. הוא חוטף את האדם בכח ובמהירות ומי ישיבנו ממעשיו מי יאמר אליו למה תעשה כזאת:
אלוה

מצודת ציון

(ו) יתפלצון. יחרדון כמו ותכסני פלצות (שם נה): (ז) לחרס. לשמש כמו מלמעלה החרס (שופטים ח): יחתום. יסגיר כמו כי חתום הוא (ישעיה כט): (יא) ויחלוף. ענין העברה כמו חלף הלך לו (ש"ה ב): (יב) יחתוף. כמו יחטוף בטי"ת וענינו מהירות הלקיחה וכן כחתף תארב (משלי כג):
שחתו

רשי

תארב לשון פתאום הוא: (יג) לא ישיב אפו. מפני יראת (נ"א צדקת ס"א) איש: תחתיו שחחו. זהו מרום שבאו לעזור את מצרים. מצרים נקרא רהב שנ' לכן קראתי לזאת רהב הם שבת (ישעיה ל) על שם גאותם אשר אמרו מי ה' וגו' (שמות ה): (יד) אף. כ"ש: (טו) לא אענה. אירא להרים קול לפניו: למשופטי. כמו לשופטי: (טז) לא אאמין. לא אוכל להאמין מיראתי אותו כי איך לא איראנו: (יז) אשר בשערה. נתחלפה צורתי (ס"א שורתי) לפניו: ישופני. יכתתני ואכות אותו טחון (דברים ט) מתרגמינן ושפית יתיה: פצעי. מכה המוציאה דם וליחה: (יח) לא יתנני. אינו מניחני להשיב רוחי אלי: (יט) אם לכח. איך אריב עמו אם לכח הוא כי אמיץ הנה הוא. ואם למשפט מי יוכל להועידני לפניו ולהחזיק דבר משפטי: (כ) הלא. אם אצדק פי ירשיעני. כי ישתמו דברי מיראה ויעקשני פי: (כא) תם אני. יודע אני בעצמי שאני תם ואעפ"כ לא אדע נפשי במה אמצא נופש: (כב) אחת היא. בעולם ועליה אמרתי שתם ורשע הוא מכלה בעבורה. ומה היא: (כג) אם שוט. לשון של שטן ימית פתאום את הצדיק: למסת נקיים. שהמית ילעג: (כד) ביד רשע. כלפי שטן: פני שופטיה יכסה. מהבחין בדבר אמת: ואם לא איפוא. דבר אמת דבר זה מי הוא המכלה את התמימים: (כה) וימי. עם כליון שאר התמימי' קלו מני רץ: (כו) אבה. שם נהר שוטף: יטוש. יפרח: (כז) שיחי. דברי צערי: פני. חמתי

תולדות אהרן בשערה. ב"ב יז נדה נב: תם אני. עקידה שער ו: מכלה. עקרים מ"ד פ"ז: אבה. ב"ב טז: אשכחה. עקידה שער כח:

איוב יג

יג אֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׁיב אַפּוֹ תַּחְתָּו
שָׁחֲחוּ עֹזְרֵי רָהַב׃ יד אַף כִּי־אָנֹכִי
אֶעֱנֶנּוּ אֶבְחֲרָה דְבָרַי עִמּוֹ׃ טו אֲשֶׁר
אִם־צָדַקְתִּי לֹא אֶעֱנֶה לִמְשֹׁפְטִי
אֶתְחַנָּן׃ טז אִם־קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי לֹא־
אַאֲמִין כִּי־יַאֲזִין קוֹלִי׃ יז אֲשֶׁר־
בִּשְׂעָרָה יְשׁוּפֵנִי וְהִרְבָּה פְצָעַי חִנָּם׃
יח לֹא־יִתְּנֵנִי הָשֵׁב רוּחִי כִּי יַשְׂבִּעַנִי
מַמְּרֹרִים׃ יט אִם־לְכֹחַ אַמִּיץ הִנֵּה
וְאִם־לְמִשְׁפָּט מִי יוֹעִידֵנִי׃
כ אִם־אֶצְדָּק פִּי יַרְשִׁיעֵנִי תָּם
אָנִי וַיַּעְקְשֵׁנִי׃ כא תָּם אָנִי לֹא־אֵדַע
נַפְשִׁי אֶמְאַס חַיָּי׃ כב אַחַת הִיא
עַל־כֵּן אָמַרְתִּי תָּם וְרָשָׁע הוּא
מְכַלֶּה׃ כג אִם־שׁוֹט יָמִית פִּתְאֹם
לְמַסַּת נְקִיִּם יִלְעָג׃ כד אֶרֶץ נִתְּנָה
בְיַד־רָשָׁע פְּנֵי־שֹׁפְטֶיהָ יְכַסֶּה אִם־
לֹא אֵפוֹא מִי־הוּא׃ כה וְיָמַי קַלּוּ
מִנִּי־רָץ בָּרְחוּ לֹא־רָאוּ טוֹבָה׃
כו חָלְפוּ עִם־אֳנִיּוֹת אֵבֶה כְּנֶשֶׁר
יָטוּשׂ עֲלֵי־אֹכֶל׃ כז אִם־אָמְרִי
אֶשְׁכְּחָה שִׂיחִי אֶעֶזְבָה פָנַי

ויימר ליה מה את עביד:
יג אלהא לא יתיב רוגזיה
תחותוי שחר שיעיא יתברון
גיותניא דמסייעין בסוגעא:
יד אף כל דכן ארום אנא
אתיבניה אבחר פתגמי
עמיה: טו דאין זכית לא
אתיב למן דדיין יתי אצלי:
טז אין קרית ואתיב יתי לא
אימין ארום יצית לקלי:
יז דעד חוטי בינתא מדקדק
עמי ואסגי הלכשושי מגן:
יח לא ישבקנני לאתבא רוחי
ארום ישבענני מריריא:
יט אם לחילא אלים הא הוא
אין לדינא מן יסהיד עלי:
כ אין זכי אנא פומי יחיבנני
שלים אנא ומקלקל יתי:
כא שלים אנא לא אנדע נפשי
ארחיק חיי: כב חדא מכילא
היא בגין כן אמרית שלים
וחיב הוא משיצי: כג אין
ברוגז ימות בתקיף כד
מתמסמסין זכאין ידחך:
כד ארעא אתמסרת ביד
חיבא מן קדם יי דינהא
יחפי זכותא אין לא דיכי מן
הוא: כה יומי קלילו יתיר מן
טול עופא דרהט ערקו לא
חמון טבתא: כו חלפין עם אלפיא דטעינין מגדיא היך נשרא דטיס על מיכלא: כז אין אימר
אתנשי מלי אשבק רוגזי ואתגבר:

אבן עזרא

כמו כהתף תארוב: (יג) עוזרי רהב. אנשי הממשלה: (יז) ישופני. כמו ישופך ראש: (יט) מי יועידני. כמו מי כמוני ומי יועידני: (כא) לא אדע נפשי. בתימה או לא אדע רע לנפשי: (כג) למסת נקיים ילעג. הלועג והפך הדבר כי יתן המקום הארץ ביד הרשע שיכסה פני שופטיה וענינו כמו ופני המן חפו שלא יוכלו לשאת פנים: (כד) מי הוא. יכזיבני: (כו) אבה. יש אומרים שם מקום או שם נהר שוטף ויש אומרים פירות כמו ואנביה שגיא והראשון נכון: יטוש. אין לו ריע במקרא ופירושו יעוף לפי הענין: (כז) אעזבה פני. כעסי כמו ופניה לא היו לה עוד: ואבליגה

עד ים. רהב י"ב בחד לישן דכתיב ה' וסי' אתה דכאת כחלל רהב. אזכיר רהב ובבל. תרהיבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך התרפס ורהב רעיך. בתבונתו מחץ רהב. תחתיו שחחו עוזרי רהב. שהם הרהיבוני שערך כעדר. ירהבו הנער בזקן. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז: בשערה ב' כתיב שי"ן וסי' בסופה ובשערה דרכו. אשר בשערה ישופני: והרבה ב' וסי' והרבה להשיב אפו. והרבה פצעי חנם: ירשיעני ב' וסי' הן ארני ה' יעזור לי מי הוא. אם אצדק פי ירשיעני: ימית ה' וסי' גואל הדם הוא ימית את הרצח. וחבירו ולא ימית אתי ואת עמי ישבע לי כיום. מחרב חזאל ימית אלישע ב' בו. וברוח שפתיו ימית רשע. אם ימית את עבדו. אם שוט ימית פתאום: קלו ד' וסי' נמסך בסדר נח: כנשר ד' רפי' וסי' כנשר יעיר קנו. כנשר יטוש עלי אוכל. כנשר חש לאכול. כנשר יעוף השמים:

רלבג

(יג) שחחו. נכפלו: עוזרי רהב. הם הגוים, יש בגאוה ובתוקף: (טו) למשופטי אתחנן. בתמים ובצרון כו ואיך אתחנן אל השם יתברך כנס אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי לגיותי פחות מאד ביחס אליו: (יז) ישופני. יכתתני: חנם. בלא עון: (כא) תם אני לא אדע נפשי. ר"ל הנני אתם ותם עד שלא אדע בעצמי נפשי ר"ל שאין נכרים כחתיה בהיבריו: (כג) אם שוט ימית פתאום. ענינו אם שבט ימית הרשע פתאום כמו שאמר בלדד הנה הרשע ההוא ילעג לראות אשר ינסה בנסות השם יתברך הנקיים לפי בשוא ימות תכף ולא יאריך ברע ההוא והנקיים יתמידו ברע ההוא: (כו) אניות אבה. הוא מענין רצון והם האניות שישיגו רצונם כשם ההולכים בים לשמחות כי הם ולמרכו ללכת במהירות אל אשר ירצו: יטוש. יעוף: (כז) שיחי. דברי נגעי: פני. כעסי:

מצודת ציון

(יג) שחחו. כפפו כמו ושח אדם (ישעיה ב): רהב. ענין גאוה והתחזקות כמו ורהבם עמל (תהלים צ): (טו) למשופטי. כמו לשופטי: (יז) בשערה. כמו בסערה בסמ"ך: ישופני. יכתת אותי כמו הוא ישופך ראש (בראשית ג): פצעי. היא מכה שמוציאה דם: (יח) יתנני. ענין עזיבה וכן ולא נתן סיחון (במדבר כא): רוחי. על הנשימה יאמר: (יט) יועידני. ענינו עת קבוע וכן מי כמוני ומי יועידני (ירמיה מט): (כג) שוט. שרביט כמו שוט לסוס (משלי כו): למסת. מלשון המסה והמנסה: (כו) יטוש. ימהר ויפרח כי כנשר חש לאכול (חבקוק א) תרגומו דטייס למיכל: (כז) שיחי. ספור התלאות: פני. כעסי כמו אתן את פני (ויקרא כ):

מצודת דוד

(יג) אלוה לא ישיב אפו. ר"ל לא ימצא מוחה בידו אשר בעבור זה ישיב אפו ממני שכעס עליו כי תחת רגליו כפפו קומתם כל העוזרים בהתחזקות ובגאוה ולא יעמדו נגדו למחות בידו: (יד) אף כי אנכי. ומכ"ש חלש כמוני איך אשיב אמרי לו איך אבחרה לברר דברי עמו (ואף כי רבות פעמים אמר שרצונו להתווכח עמו הנה מכאב לב יתהפך במליו פעם יאמר כך ופעם כך וכדרך בני אדם): (טו) אשר אם צדקתי. עם כי צדקתי לא אדע איך לדבר עמו להשיב אמרי לו כי הן קצותי מאד למולו: למשופטי אתחנן. כי אתחנן להשופט אותי הלא מערכת השמים הם ששפטו עלי היסורים ומה יועיל א"כ התחנון: (טז) אם קראתי. אם כשאקרא אל ה' וישיב לי עכ"ז לא אאמין בעצמי אשר ישמע קולי והוא מדרך הפלגה לומר כ"כ הדבר נמנע בעיני עד שאכחיש גם את עצמי: (יז) אשר בשערה. הלא הוא אשר כתת אותי ברוח סערה והרבה פצעי בחנם על לא חמס בכפי ואם הייתי נחשב בעיניו היה משדד המערכה בעבורי (ואף כי תלה היסורים במשפט המערכה עכ"ז יחשב כאלו המקום כתת אותו כי הוא נתן הממשלה ביד המערכה): (יח) לא יתנני. אינו מניח אותי להשיב נשימתי אלי כי כל היום ימר לנפשי עד ישביעני מן המרירות: (יט) אם לכח. ר"ל הנה הרעות שהביא עלי אם המה מצד הכח והתוקף שיש לו בזולת שמירת המשפט הן ידעתי כי אמיץ הוא וכל יוכל ולא יבצר ממנו אבל אם המה מצד המשפט כאשר יאמרו חברי מי הוא אשר יקבע לי יום מיועד ונקרבה יחד למשפט לברר הדין עם מי: (כ) אם אצדק. שיתכן אם אתנם אני צדיק במעשי ופי יעשה אותי לרשע בתמיה וכי בעבור אמרי פי אחשב לרשע הלא מעצמי אני תם וישר והוא עשה אותי לעקש בהבאת היסורים על לא חמס ועי"ז הנה נעשיתי עקש להרהר ולהתרעם: (כא) תם אני. עם כי אני תם וישר ולא ימצא בי עון עכ"ז לא אכיר בי נפשי התיונית כי הריני כמת ובעבור זה אמאס חיי כי טוב לי המיתה: (כב) אחת היא. בזה ישיב על מה שאמר בלדד שרעות הצדיקים המה לטובה ולא כן רעות הרשעים וע"ז אמר הלא מין אחד הם ודרך אחת להם ואיך א"כ ישתנו בפעולתם ע"כ אמרתי שהרעה מכלה התם והרשע זה כזה כי אין טובה באה מן הרעה: (כג) אם שוט. ר"ל אף לפי דבריך אשר שבט המכה ימית פתאום את הרשע כאשר יקבל די גמול מעט מעבה הטוב שעשה ולא כן ימהר להמית את הצדיק הלא גם זאת עוד לטובה יחשב להרשע כי הוא שוחק ומלעיג על המסת הנקיים בארוכות ימי היסורין וטובה בעיניו המיתה הפתאומית: (כד) ארץ נתנה. הנה הרשע בעודו כל הארץ שלו היתה לעשות בה חפצו לגזול ולעשוק ולרב חזקו הנה שופטי הארץ יעלימו עין ממנו וכאלו יכסה פניהם לבל יסתכלו במעשיו: אם לא. ר"ל אם האמר לא כן הוא איה פה האיש ומי הוא אשר יכזב אמרי: (כה) וימי. אבל אני עם כל צדקותי הנה מהרו ימי ללכת בקלות רב יותר מהאדם הרץ וברחו ממני וכאלו לא ראו טובה כי הכל נסכת עתה בבוא מרבית הרעה: (כו) חלפו. עברו עם האניות ההולכות על נהר אבה המפהרות ללכת: כנשר. עפו מהר כנשר הממהר לעוף בעבור השגת האוכל: (כז) אם אמרי. אם אחשב אשכח יללתי

וספור

רשי

חתתי: ואבליגה. אתחזק כמו המבליג שוד על עז (עמוס ה): (כח) יגורתי כל עצבותי. שלא יניחוני מלצעוק: ידעתי כי לא תנקני. מעוני מלהפרע ממני: (כט) למה זה הבל איגע. לבא במשפט: (ל) בבור. נקיון: (לא) בשחת תטבלני. להיות נחון ומנואל כלומר או תמצא לי עון רב: (לב) במשפט. בדברי תוכחות משפט משמש ג' לשונות תחלתו הוכחת דברים. אמצעיתו פסק דין. וסופו משער יסורין וניכוי חוב ופעמים שהמקרא כותבו ע"ש תחלתו ופעמים ע"ש אמצעיתו ופעמים ע"ש אחריתו: (לג) מוכיח. דרשני"ר בלעז מראה לכל א' חובתו וזכותו: ישת ידו. משער אימתו וניגושו: על שנינו. שלא יחזק החזק את הרפה: (לה) כי לא כן אנכי. על כן שאנכי ירא אני מוחזק כי שלא אתחייב בדין: (א) נקטה נפשי. נפשי מתקוטטת על שאני חי והוא לשון ונקוטותם בפניכם (יחזקאל כ): אעזבה עלי שיחי. ארחי לזעוק ולקבול ולא אוכל לשכחו ולהבליגו: (ג) הטוב. בתמיה כי תעשוק ותגזול מן הצדיק את צדקו ועל עצת רשעים ותקניטים הופעת זיוך להראות להם פנים שוחקות: (ה) הכימי אנוש ימיך. להתגרות בו ולרדוף: (ז) על דעתך. יודע אתה: (ח) עצבוני. עשאוני. עצב דפוס כמו אין מעצבין את הקטן במסכת שבת (דף קמו) ועתה חיילותיך יחד סביב: ותבלעני

אבן עזרא

ואבליגה. ואתחזק כמו המבליג שוד: (כח) עצבו... כמעצבן: (לא) ותעבוני שלמותי. רבים פירשו בו מפאת המנורות והשחין והנכון בעיני שהוא דרך משל כי שלמותי היו מתעבות אותי ומדשיעות והוא כנגד אם התרחצתי במי שלג: (לה) כי לא כן אנכי עמדי. אינני עם נפשי כמו שחשבתם: (א) נקטה נפשי. אם עזבתי שלא אדבר או דברתי כענין החרשתי כלו עצמי בשאגתי: אעזבה. יש אומר שהוא מן עזוב תעזוב עמו והקרוב אלי שהוא כמשמעו: (ג) ועל עצת. כאילו הופעת על עצת רשעים: (ז) על דעתך כי לא ארשע. ואם רשעתי לא אוכל להנצל כי אתה היוצר: (ח) עצבוני. רובי המפרשים אמרו כי עצבוני הוא מלשון קדר כראו מיתרי הגוף ופי' ותבל גני

וְאַבְלִיגָה׃ כח יָגֹרְתִּי כָל־עַצְּבֹתָי
יָדַעְתִּי כִּי־לֹא תְנַקֵּנִי׃ כט אָנֹכִי
אֶרְשָׁע לָמָּה־זֶּה הֶבֶל אִיגָע׃ ל אִם־
הִתְרָחַצְתִּי בְמוֹ־שָׁלֶג וַהֲזִכּוֹתִי
בְּבֹר כַּפָּי׃ לא אָז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי
וְתִעֲבוּנִי שַׂלְמוֹתָי׃ לב כִּי־לֹא־
אִישׁ כָּמֹנִי אֶעֱנֶנּוּ נָבוֹא יַחְדָּו
בַּמִּשְׁפָּט׃ לג לֹא יֵשׁ־בֵּינֵינוּ מוֹכִיחַ
יָשֵׁת יָדוֹ עַל־שְׁנֵינוּ׃
לד יָסֵר מֵעָלַי שִׁבְטוֹ וְאֵמָתוֹ אַל־
תְּבַעֲתַנִּי׃ לה אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ
כִּי־לֹא־כֵן אָנֹכִי עִמָּדִי׃
י א נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי אֶעֶזְבָה
עָלַי שִׂיחִי אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי׃
ב אֹמַר אֶל־אֱלוֹהַּ אַל־תַּרְשִׁיעֵנִי
הוֹדִיעֵנִי עַל־מַה־תְּרִיבֵנִי׃
ג הֲטוֹב לְךָ | כִּי־תַעֲשֹׁק כִּי־תִמְאַס
יְגִיעַ כַּפֶּיךָ וְעַל־עֲצַת רְשָׁעִים
הוֹפָעְתָּ׃ ד הַעֵינֵי בָשָׂר לָךְ אִם־
כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה׃
ה הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ אִם־שְׁנוֹתֶיךָ
כִּימֵי גָבֶר׃ ו כִּי־תְבַקֵּשׁ לַעֲוֺנִי
וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ׃ ז עַל־דַּעְתְּךָ
כִּי־לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל׃
ח יָדֶיךָ עִצְּבוּנִי וַיַּעֲשׂוּנִי יַחַד סָבִיב

וחכר כנשית כולהון צערי ידעת ארום לא תזכי יתי: כט אנא אתחיב למא דין לילמא אלעי: ל אין אסחיית במי תלגא ודכאית באהלא ידי: לא היכדין בשחותא תטמשנני ומרחקין יתי כסותי: לב ארום לא בר נש דכמי אתיבניה נעול כחדא בדינא: לג לא אית ביננא מכסין ישוי ידיה על תרויננא: לד יעדי מעלי מחתיה ודחלתיה לא תבעית יתי: לה אמלל ולא ארחל מניה ארום לא הכנא אנא בהדי: א אתגזרת נפשי בחיי אשבוק עלי מלי אמלל במרירות נפשי: ב אימר לאלהא לא תחיבנני אודע יתי מטול מה תנצי עמי: ג התקין קדמך ארום תטלום ארום תרחק לעות ידך ועל מלכת דרשיעי אופעת: ד העינין כבר בשרא לך אין במחמי בר נש תחמי: ה הכיומי בר נש יומך אין שנך היך יומי גברא: ו ארום תבעי לעויתי ולחובי תתבע: ז על מנדעך ארום לא אתחיב ולית מן ידך פצי: ח ידך צירוני ועבדו יתי כחדא חזור וסלעמתא יתי:

ואבליגה ג' וסימ' השע ממני אעזבה פני ואבליגה. ושית ממני ואבליגה: יגרתי ד' וסי' כי יגרתי מפני האף והחמה. העבר חרפתי אשר יגרתי. ואשר יגרתי יבא לי. יגרתי כל עצבתי ידעתי: שנינו ג' וסי' ויוכיחו בין שנינו. אשר נשבענו שנינו אנחנו. ישת ידו על שנינו אנ"ך: ואמתו ד' חסר י' בליש' וסי' נשאתי אמיך אפונה. יסר מעלי שבטו כפך מעלי הרחק. הנה אמתי לא תבעתך. ובמסרה אחרית מני ה' ומוסיף ואמות מות: הטוב ד' רפי' וסימ' הטוב לך כי תעשוק. הטוב טוב אתה. הטוב תיותך כהן. הטוב כי יחקור אתכם: ולחטאתי' כי תבקש לעוני והוא חד מן קי"ח מלין משמשין ול' בריש תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכ' אות הלמ"ד בס"ד: ידיך י"א מ"ל וסי' נמסר לקמן

רלב

ואבליגה. ואתחזק ויסיט בו, או יסים יול ויהיה פי' ואחוק לבי: (כח) כל עצבותי. כל הכעסים אשר לי: (לא) אז בשחת תטבלני. ר"ל תכנים גופי בשחת: (לב) כי לא איש כמוני. ענינו אין השם ית' איש כמוני לדבר עמו: (א) נקטה נפשי. נכרתה: שיחי. דברי כעסי: (ג) הופעת. ענינו ההבטה וההשגחה או יהיה ענינו הורה וזוהר. ר"ל שיגיע לרשעי' בעצתם הורדן והרך עד שישלימוה: (ז) על דעתך. אצל ידיעתך: ואין מידך מציל. ואין מנגעך מציל או יהיה פי' שלא ימלא מי שיסיבך ממעשיך: (ח) עצבוני. ציירוני כטעם עצביהם כסף וזהב שהם כצלמים

תולדות אהרן הטוב. עקידה שער כא עקריכמ"ד פ"י:

כפיני. עקידה שער כא: תבקש. ב"ב עז זוהר פנחס ד' פסוקים:

מצודת ציון

ואבליגה. אתחזק כמו המבליג שוד (עמוס ה): (כח) יגורתי. אאסוף כמו אוגר בקיץ (משלי י): (כט) איגע. מל' יגיעה: (ל) והזכותי. מל' זכות ובהירות: בבור. שם עשב המנקה וקרוי בורית ויקרא גם אהל בדרז"ל (שבת ל): (לא) בשחת. בבור: תטבלני. מל' טבילה ור"ל הורידני: שלמותי. מלבושי: (לג) מוכיח. מברר אמרים כמו אשר הוכיח ה' (בראשית כד): (לד) ואמתו. מל' אימה ופחד: (א) נקטה. נכרתה כמו אשר יקוט כסלו (לעיל ח): אעזבה. ענין טעינת משא וכן עזוב תעזוב עמו (שמות כג): (ג) תעשוק. ענין גזל: הופעת. האר וזרחת: (ח) עצבוני. מלשון עצבון: ויעשוני. ענין כתישה כמו

מצודת דוד

וספור תלאותי ואעזוב כעסי ואתחזק להתאפק מלצעוק ומלהתרעם: (כח) יגורתי. אאסוף כל העצבון אשר לי לאגרם תוך הלב מבלי לצעוק עוד הנה עם כל זה ידעתי שלא תנקה אותי מן היסורין ולא ארויח א"כ מאומה: (כט) אנכי ארשע. ר"ל אף אם רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפניו כי מה אועיל הלא כל כך אני מדוכה ומעונה עד שא"א לי לחזור לקדמותי: (ל) אם התרחצתי. אף אם ארחץ עצמי במי שלג ואנקה כפי בבורית המנקה ר"ל אם אשוב לה' ואעביר מעלי לכלוך העון: (לא) אז בשחת. ר"ל התשובה לא תועיל כ"א להביא עלי המיתה לטבול אותי ולהורידני אל שחת הקבר ולאשר שלמותי יתעבו אותי כי יפשטו אותם מעלי בהוריד אותי שאולה וכאומר אך את הטובה ההיא אוכל לקבל אבל לא אקוה לחזור לקדמותי: (לב) כי לא איש כמוני. אין המקום ב"ה איש כמוני שאשיב לו ונבוא יחדיו במשפט לברר הדין עם מי כי אם אלו היה מהאפשר להתווכח עמו אז כאשר יצאתי זכאי בע"כ היה מצליח גיסין להחזירני לקדמותי מבא"כ ע"י תשובה כי אז יהיה די בטובת המיתה: (לג) לא יש. אין בינינו מברר דברים אשר ישים יד ממשלתו על שנינו להיות נשמעים לו: (לד) יסר. אם יסר מעלי שבטו המכה כי הם היסורין ולא תבעת אותי פחדו: (לה) אדברה. אז אדבר דברי להתווכח על מה הביא הרעה עלי על לא חמס בכפי ולא אירא ממנו כי לא ימצא בידי דבר פשע כי לא כן אנכי עם עצמי כאשר אני בעיניכם אשר תחשבוני לרב פשע אשר לא כן הוא: (א) נקטה נפשי. מגודל הכאב נכרתה נפשי בעת עודני חי ולזה אטען על עצמי משא ספור תלאותי ואדבר במרירות נפשי: (ב) אומר. אני אומר אל אלוה אל תעשה אותי לרשע להביא עלי הרעות כמשפט הראוי לרשע הודע לי על מה תריב עמדי לדין אותי כמשפט הרשע מה פשעי: (ג) הטוב לך. וכי טוב בעיניך אשר תעשוק גוף האדם על לא חמס: כי תמאס. מוסב על הטוב לך לומר וכי טוב לך אשר תמאס פעל ידיך הלא מתוק הפועל לאהוב מעשה ידיו ולא למאסם: ועל עצת רשעים. וכי טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר"ל שתגיע אליהם זהרך בעצתם עד שישלימוה וכאומר מדוע תעשוק הצדיק ותעשה חסד לרשע אשר שניהם לא יצדקו: (ד) העיני בשר לך. וכי יש לך עינים דומים לעיני ב"ו שאינו רואה בהם תעלומות לב כי הלא רואה אתה כל תעלום ויודע אתה מי הצדיק ומי הרשע ומדוע תחליף אשכורתם: אם כראות. כפל הדבר במ"ש: (ה) הכימי. ר"ל ואף אם חטאתי למה זה מהרת בתשלומי הגמול בזה אחר זה אחד כאחד יוגשו וכי ימיך כלים כימי אנוש אשר בעבור זה ימהר יחיש נשלם כל הגמול בחשבו פן ימות עד לא ישלים לשלם כל הגמול אבל אתה הלא חי וקיים לעד ובכל עת אני בידך: אם שנותיך וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ו) כי תבקש. אשר תבקש על עוני ותדרוש על חטאת לחפש אחר כולם לצרפם יחד לשלם על הכל כאחד מבלי הפסק בנתיים כאלו לא הייתי מסור בידך בכל עת: (ז) על דעתך. ר"ל הנה לפעמים ימהר האדם לשלם גמול הרעה בחשבו פן יעזוב דרכו ואז ימנעוהו אנשים מלנקום ממנו מעתה ולזה אמר הנה מהרת לשלם הכל על כי יודע אתה שלא ארשע עוד מעתה אבל הלא אין מציל מידך ומי ימנע בידך לעשות בכל עת כחפצך בין לנקום נקם בין לרחם: (ח) ידיך עצבוני. ומדוע א"כ מבוס

אבן עזרא

ותבלעני שהוא מן כסוי על הקרבים המכוסים והנכון בעיני ספי' ידיך כמו יד ה' הויה ועצבוני כמשמעו גם ויעשוני כמו הנני עושה את כל מעניך ועשותם רשעים גם ותבלעני כמשמעו: (י) תתיכני. כמו כהתוך כסף: (יב) ופקודתך. היא הפועלת והוא כמו צוויך: (יג) ואלה. ענינו על השגגות והענין אחר שעשית עמי כל זה החסד מה לך לפון עמך שגגותי: (טו) שבע קלון. יחסר מלת אני: (טז) ויגאה. יחזור על עניי שכל יום ויום יתגבר ותשב. פעם אחר פעם כענין אך בי ישוב: תתפלא בי. תראה פלאיך בי: (יז) עדיך. הם הנגעי' שיעידו: חליפות וצבא. הולכות ועומדות כמו הלא צבא והענין שהם עתה בזמן הזה וענינו על התלאות: (כ) ושית ממני. הרף ממני כמו ושתו מים: ואבליגה. ואתחזק: (כב) עיפתה. חשך וכמוהו נושה שחר עיפה: סדרים. הם מערכות הכוכבים ותרגום

רשי

ותבלעני. הם התולעים: (ט) תשיבני. לבסוף: (י) כחלב תתיכני. כטיפת תולדותי: (יב) ופקודתך. פקודת משמרתך שמניתה לי שומרים: שמרה רוחי. בבטן אמי. ואחר כך: (יג) ואלה צפנת בלבבך. לבלעני כאילו אין (אתה) זוכרם: ידעתי כי זאת עמך. הכל כמפורש ולא שכחת: (יד) אם חטאתי ושמרתני. נתת עיניך בי מלהעלים ולעבור על מדותיך (ומעתה) ומעוני אין אתה מנקני אלא על הכל אתה פורע: (טו) שבע קלון. אני: וראה עניי. אין זה ציווי אלא שם דבר ראה עניי כדנ"ך כלפ"ו שכל שעה אני רואהו כמו שאתה אומר ושבע ימים (לקמן כס:ק) כמו ושבע ימים (בקמץ תחת שי"ן) כן תאמר וראה כמו ורואה עניי: (טז) ויגאה כשחל תצודני. ויגדל בעיניך להיות לך למשא ולפה נשם אם אשר כשחל תצודני אשר תפרוש לי מצודה כאילו אני נגור כשחל: ותשוב. מיום אל יום: תתפלא בי. לדקדק ולהפליא במשפט ל' כי יפליא (במדבר ו): (יז) עדיך. להעיד על חליפת החלאים ותחלואים: וצבא עמי. זמנים קבועים ליסורי אלו משמשים (נכא א') וחוזרים ומתחלפים שנויים משונים מאלה ומשמשין זמן אחר: (יח) אגוע ועין לא תראני. הלואי אגוע מרחם: (יט) אוכל. הלוואי הייתי מובל: (כ) ושית ממני. השית עצמך ממני ומעלי כמו (ישעיה סה) קרב אליך קרב לעצמך ורחק ממני: (כא) בטרם אלך. בעודני חי ולא הגיע עת מותי הנח לי וארגיע: (כב) עיפתה. שם דבר חשיכה כמו שחר ועפה: צלמות. היא: ולא סדרים. כה (שאין שם סדרי אדם כלומר מנהגים שאין שם יישוב ואור שלה כמו אופל הוא): ותופע כמו אופל. תקום מופע שבה כמו אופל

תולדות אהרן כמנב. נדם כם: עור ובשר. סוכם כא נדם כם וזכר יגרו: ופקודתך. סנהדרין לא: עפתה. סוטה מט עקרים מ"ד פל"ג

9 ותבלעני: ט זכר־נא כי־כחמר עשיתני ואל־עפר תשיבני: י הלא כחלב תתיכני וכגבנה תקפיאני: יא עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני: יב חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי: יג ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי־זאת עמך: יד אם־חטאתי ושמרתני ומעוני לא תנקני: טו אם־רשעתי אללי לי וצדקתי לא־אשא ראשי שבע קלון וראה עניי: טז ויגאה כשחל תצודני ותשב תתפלא־בי: יז תחדש עדיך ׀ נגדי ותרב כעשך עמדי חליפות וצבא עמי: יח ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא־תראני: יט כאשר לא־הייתי אהיה מבטן לקבר אובל: כ הלא־מעט ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מעט: כא בטרם אלך ולא אשוב אל־ארץ חשך וצלמות: כב ארץ עפתה ׀ כמו־אפל צלמות ולא־סדרים ותפע כמו־אפל:

ל' . ל' . ל' . ל' . ל' . ח' . ל' . ל' חס' וכתי' שין . כ' ר"פ . פ' . ל' . ל' ר"פ בסי' יג . ל' . כ' חד מלעיל . ל' . ל' . ל' . ל' . ד' כתיב שי"ן בלים' ד' . כ' ר"פ . ד' חסר בליש' . וחדל ק' ושית ק' . ג' . ד' . י"ג ר"ס . ל' . ל' וחד חסע

תרגום

ט אדכר כדון ארום איך טינא עבדתני ולעפרא תתיבנני: י הלא היך חלבא סננתא יתי והיך גובנין קרשתא יתי: יא משכא ובסרא אלבשתני ובגרמיא וגדיא אשתיתני: יב חיי וחסדא עבדתא עמי ודכרנך נטרת רוחי: יג ואלין אטישתא בלבך ידעית ארום דא גבך: יד אין חבית ונטרתני ומן חובי לא תזכנני: טו אין חבית חבל עלי מן דינא רבא וזכיתי לא אזקוף רישי מן קדם חיביא דאסבע חסודא ואחמי סגופי: טז וארים ידיה היך אריא תצוד יתי ותתוב תדין בי: יז תחדת סהדיך לקבלי ותסגי רוגזך בהדי מתחלפן מחותא מתחלין גבי: יח ולמא מן רחמא אפקתני אתנגיד ועינא לא תסכנני: יט היכמה דלא הויתי אהי מן כריסא לבי קבורתא אתעל: כ הלא קלילין יומי ופסקן ושוי עלי ואנוח זעיר: כא עד דלא איזל ולא אתוב לארעא חשוכא וטולא דמותא: כב ארעא דתימורהא היך קבל טולי מותא ולא סדרי יתור בגי נשא ומפעפעא היך קבל

בסיפרא סי' י"ד: כחומר ב' וסי' כחמר ביד היוצר כן אתם בידי. זכור נא כי כחמר עשיתני: ובשר ה' וסימ' נמס' בסדר תזריע וביחזקאל סי' ל"ז: וחסד ה' וסימ' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר. וביאור' בתהלות סי' כ"ג ובמשלי סי' כ"א: ומעוני ל' אם חטאתי ושמרתני והוא חד מן שיטא חדא דמשמשין ומעו ברישי' וסי' נמסר' במסר' רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד ותמצא' בשט' ומ' כי שם ביתם: כעשך ד' כתיב שי"ן בלישנהו' ואינון מן מלין דכתיב שי"ן וקרי' סמ"ך וסי' תמצ' נמסר בתריסר בספר הושע סי' ב': ולמה ה' ר"פ וסי' בסדר שלח לך ומטות: וחדל ושית יחדל ישית כתי' ביו"ד וקרי' וחדל ושית בוי"ו ואינון מן כ"ב דכתי' יו"ד בריש תיבות' וקרי' וי"ו וסי' נמסר במס' רבתא במערכ' אות היו"ד בס"ד: ארץ י"ג ר"פ וסי' נמסר בספר תהלות בסי' ס"ז:

רלבג

בצלמים אשר הם מצויירים לפי הצורה אשר יכלו לעשותם ורמז בה ר"ל הכח המצייר אשר נתן הש"י בזרע ומעין זה אמרז"ל אין מעליבין את הקטן: ותבלעני. ותשחיתני: (י) כחלב תתיכני. רמז בזה אל הזרע אשר ממנו הסוויה ר"ל זרע האשה בהוא נהך תחלה ונגר ואחר כן יקפיאהו ויעמידהו החום הטבעי אשר בזרע הזכר כמו שהתבאר בטבעיות: (יא) תשוככני. תכסני כי העצמות והגידים הם מחוץ סביב האיברים הנכבדים הפנימיים ובזה נשמרים באופן מה עם שבעצמו' יהיה לגוף קיום ועמידה ובגידים שלמנה תנועות האברים החלקיים: (יב) ופקודתך. ופקידותך הרצון בזה ופקידותך אשר שמת בכחותי הפועלות למשול על הכחות המתפעלות הנה הפקידה הוא שמרה רוחי בקרבי כי לולא זה לא הייתי יכול להתקיים כלל וזה בהאדם לדקות המזג ויתפעל בקל'ת ויפסד לולי רבוי הכלים אשר שם כן השם לעזור בשמירתו הזמן האפשרי: (יד) ושמרתני. כמשמר וכמאסר: (טו) וראה. מקור והרצון בזה הנני שבע קלון ורואה עניי תמיד: (טז) ויגאה. ר"ל מי יתן ויגד הכאב הבא עלי עד שתצודני כשחל שימים בפעם אחת אבל אתה משוב לשכותי מכה אחר מכה ותראה פלאות בי: (יז) עדיך. נגעיך ולו דמיון מה בלשון ארמי כי הספחת נקראת עדיתא: חליפות. מענין כריתה: וצבא. רבוי: (כ) וחדל. שמנע מכאובים עלי אלו הרעות: ושית ממני. הרפה ממני: ואבליגה. ואתחזק או ואחוז לבי: (כב) עיפתה. אורה: ולא סדרים. ר"ל שאין בארץ דבר שומר סדר ויוסר בעניינים הפרטיים: ותופע. ופאור:

מצודת ציון

כמו הנני עושה את כל מעניך (צפניה ג): (י) תתיכני. מל' התך ויציקה וכן כהתוך כסף (יחזקאל כב): תקפיאני. כאשר דבר לנול יתהפך להיות עבה ודבר גוש נקרא הקפאה כמו קפאו תהומות (שמות טו): (יא) תשככני. מלשון סכך וכסוי ועם הוא בשי"ן: (יב) ופקודתך. ומצותך: (יג) צפנת. הסתרת: (טו) אללי. מל' יללה ובאה האל"ף במקום היו"ד כמו ישי ואישי (דה"א ב): (טז) ויגאה. ויגדל כמו היגאה גומא (לעיל ח): (יז) כעשך. כמו כעס בסמ"ך: וצבא. ענין זמן כמו הלא צבא לאנוש (לעיל ז): (יח) אגוע. אמות: (יט) אובל. הובא כמו והוא לקברות יובל (לקמן כא): (כב) עפתה. חשכה וכן תעופה כבוקר תהיה (לקמן יא): סדרים. שמים מערכות (ויקרא כד) ת"א כדרין: ותופע. הורה ובירים כמו הופיע מהר פארן (דברים לג):

יגעה

מצודת דוד

מכות ידיך העציבו אותי וכתשו אותי ובאו כולם יחד סביבי והשחית אותי בהם ומה זה מהרה: (ט) זכר נא. הן עתה דעתך לזכור שעשית אותי כיוצר העושה מלאכתו בחומר ואתה התחוקק להשיבני אל העפר לבטל פעולתך הנפלאה: (י) הלא כחלב. בעת היצירה מתחלה התכתני כחלב לברור הצלול מזרע אבי ואמי ואחר זה הקפאת אותי כגבינה היא התחלת היצירה: (יא) עור ובשר. אח"ז הלבשת אותי ממעל לאיברים הפנימים בלבוש עור ובשר לשומרם מהנזק כי בהם תלוי עיקר חיות האדם: תשוככני. כסית איברי הפנימים בעצמות וגידים המקשרים יחד את העצמות להיות מסובכים ונאחזים אלו באלו: (יב) חיים וחסד. בעת ההיא עשית עמדי החיים לתת בי רוח החיוני ולא בעבור גמול מה כי עדיין לא עשיתי מאומה אבל בחסד עשי זאת: ופקודתך. מצותך שמרה רוחי בקרבי לבל תצא עם כי הגוף הוא כנאד מלא נקבים: (יג) ואלה. ואם שבת אלה הדברים ואופן עשייתם נסתר בלבבך ואין זולתך מי ישיג אותם עכ"ז את זה ידעתי אשר הבריאה הזאת היא עמך אתה בראתה אתה יצרתה ואיך א"כ תחבל מעשה ידיך הנעשה בחכמה נפלאה ובשלמות רב: (יד) אם חטאתי. אף אם חטאתי כאשר ראוי אשר שמרתני זה זמן רב בתאסר במכאובים האלו ולא תנקני עדיין מכתמי העון: (טו) אם רשעתי. לזאת אשפוט שאין הבדל בין הרשע ובין הצדיק ובין אם רשעתי אללי לי בין אם צדקתי לא ארים ראשי בין כך ובין כך אני שבע מקלון חרפת רעי ומראות עניי ושפלותי כ"א היה הבדל בין צדיק לרשע אף אם לו רשעתי מ"מ הלא כבר קבלתי די הגמול והריני מנוקה מעון ומה זה לא ילכו היסורין: (טז) ויגאה. מי יתן והיה הרעה גדולה עלי כ"כ עד שתצוד אותי בה כשחל הזה אשר יצוד דבר מה אשר ישחיתו פעם אחת ולא ישנה וכן אתאוה להיות נשחת בהרעה עד לכלה אבל תשוב לצוד אותי פעם אחר פעם והראה בי פלאות לשמור הנפש ולא תתן אותה לראות שחת: (יז) תחדש. בכל עת תחדש נגדי עדים אשר יעידו לך על רוע מפעלי ועל רעיו יאמר אשר ירשיעו אותו: ותרב. עי"ז תרבה כעסך עלי כי ארבה להשיב אמרים וברוב דברים לא יחדל פשע: חליפות. והמה מחליפים עצמם פעם ידבר זה ופעם זה ואת כולם אשיב: וצבא עמי. לא ימהרו ללכת אבל יתעכבו עמי משך זמן ומרבים דברים ובע"כ אשיב על כל דבריהם: (יח) ולמה. אם ככה אתה עשה לי למה הוצאתני חי מרחם אמי היה לי לגוע ברחם ולא היה עין רואה אותי על

פ

זה כלל מלות הפרשה: ביאור דברי המענה שענה איוב ואמר אמנם אני ידעתי כן ר"ל על מה שהוכחתני ואמרת עד אן תמלל אלה לא תחשוב שאמרתי מה שאמרתי לריב עם השם ית' אבל אמרתי זה לפי דעת אליפז ואולם אני אחשוב ג"כ שהשם ית' לא יעות משפט ולזה גדלתי שהוא בלתי משגיח באישי האדם כדי שלא אשים אליו עול . ואולם אם השם ית' משגיח' בענייניהם לפי מה שיחשוב בעל הגרמים השמימיים ואף על פי שהיה יותר טוב כמו שאמרתי לאנשים מרי נפש שיצטער מרחם אינני מיחס בזה עול אל השם ית' וזה שזה אמנם היה ממנו מצד שלא היה אפשר שיהיה ענין פרטי באדם מסודר ממנו באופן יותר שלם ובכלל הנה הוא מבואר שאין ראוי לאדם לריב עם השם ית' ולהשיב דברים כנגדו כי איך אפשר שיצדק אנוש עם אל בריבו עמו הנה אם יחפוץ לריב עמו לא יוכל כי השם ית' לא יענהו בשום דבר מדבריו ועוד כי הוא חכם בתכלית החכמה ויכול כמה שירצהו ולזה ראוי לירא להריב עמו כי מי הקשה אליו ויעמוד בשלום וזה שהאדם יבחר מהריב עם המתקיף ממנו וחכם ממנו כ"ש עם מי שהוא בתכלית החכמה והתוקף . הנה מרוב כחו עוקר הרים ממקומם ולא הכירו המון האנשים מי הוא שהפכם באפו לפי שהפכם בעתקם ממקומם נעלם מהם . והנה השם יתברך הוא הסבה בזה בהשתלשלות הסבות ר"ל שהוא הסבה הראשונה הנה אמנם יהיה בסבת העצר האחד הקיטורי בבטן הארץ שיהיה ממנו רוח ידחה כבר ההוא ויניעהו עד שתבקע הארץ ויצא הרוח ואז יהפך ההר ההוא בעת נפלו ולזאת הסבה בעינה הוא מניד הארץ ממקומה ויתגודדו העמודים אשר היא נסמכת עליהם ר"ל שלמטה יצא המגודדות מחלה בסבת הרוח הנעצר שם ובסבת שיעמוד הארץ המסוכה לארץ הכיה המגודד הארץ אשר עליו . הנה האומר לשמש ולירח ולא יזרח וזה יהיה בעת דבוקו עם הירח ולא היה נירח מרחב לפי מראה ואע"פ שהשמש חוץ האור עד שמרוב אורו ימנע מראות הכוכבים הנה ימנע סירת אורו ממנו ולא יאיר וכזה יקרה באחר ככבי לכת שיעדר אורם כשיסתירו אותם הצללים מהם . הוא נוטה שמים לבדו בזולת אמצעי בינו וביניהם בעת הבריאה ואולם היסודות ומה שהורכב מהם ברא באמצעות הגרמים השמימיים והוא לבדו נותם הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים והכביו ההולכים באיזור גלגל המזלות או נוטים ממנו מעט לצפון ולדרום כמו ככבי לכת והככבים הקיימים אשר בשתים עשרה המזלות והוא עשה הצורות הצפוניות והדרומיות אשר בגלגל המזלות והנה בבריאתם מבאלת מה שלא ימלא זה כי אלו הכוכבים עם היותם מטבע אחד בעינו יעשו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל . וזכר איוב מאלו הצורות עש והוא בנות עיש וכסיל וכימה שהם שתי צורות מעידות על הסגרות חום וקור ר"ל שהכסיל מעיד על רוב הקור וכימה על רוב החום וחדרי תימן הם הצורות הדרומיות . ובכלל אם באנו לספר נפלאותיו לא נוכל כי הוא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וזה מבואר למי שעיין בטבע זה המציאות ובפרט באיברי בע"ח ואיך בהתפעם בהתחלתם הנה באמת הוא יעבור עלי ואם לא אראהו ויעבור לפני תמיד ולא אבין לו כי כבודו מלא עולם והוא עם כל דבר מנבראיו כי הוא הנימוס והסדר אשר בו יתקיים דבר דבר מהנמצאות באופן מה כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות ה' אם יחטוף אדם ויפסיקהו מי ישיבנו כיון שהם גבוה ויותר חזק ממנו ומי יאמר אליו מה תעשה . הנה באמת אלוה לא ישיב אפו כי הוא בלתי מקבל השינוי והתמורה ולזה יהיה מה שאמרה לי שאתחנן אל השם יתברך להסיר מעלי את הרע הזה מבואר ההבל . השוזרים הגאוה והתוקף שחו תחתיו ר"ל שלא יועיל עוזם כנגד השם ית' . אף כי אנכי אדבר ואריב עמו איך יתכן זה . הנה אע"פ שצדקתי לא אמצא בעצמי דרך לדבר עמו ואיך אתחנן למשופטי אם חטאתי כמו שאתם מיחסין אותי . הנה אם קראתי אליו ומלאתי שהוא עונה אותי אע"פ כן לא אאמין כי יאזין קולי ואמנם אמר זה לפי שהוא מבואר לפי דעתו שהקב"ה בלתי משגיח באישי האדם לפרטותם ולהיותם כולם נפסדים והנה בחוקה ואת הסמוכה אלנו מצד העיון עד שאע"פ שיראה שהמותם יתעוק עלים לא יסור ממנה . וכאשר השלים איוב התנצלות על מה שהיה מוכיח אותו בלדד במה שהיה מריב עם השם יתברך ולא היה מתחנן לפניו להעביר רעתו שב להשיב על דבריו במה שהיה מניח שאם היה איוב זך וישר היו אלו הרעות בהאות עליו טובות באחרית , ואמר הנה מהפי אשר מאד על לא חמס בכפי כי השם ית' יכתם אותי בסערה והרבה פצעי על לא חטא ועל לא חמס וזה בתמידות עד שלא יתנני השב רוחי כי ישביעני תמיד ממרים קרים ואיך ראוי שיקראו כמו אלו הרעות הנפלאות טובות הלא אם השם ית' יעשה מה שיעשה מהרעות מצד כחו ותוקפו אשר לו כאלו שמורה שיהיה במבטע ידעתי שהוא יוכל לעשות הכל כמו שיהפוך ההרים והארלות כחו ובגבורתו וזה בהשתלשלות הסיבות כי הוא הסיבה הראשונה בכל מה שיתחדש ובאלו לא יעשה דבר ואם יעשה זה מצד המשפט כמו שאתם אומר מי יועידני עמו ונערכה יחד למשפט כי ידעתי שהוא עושה לי עול אם הטוני כדבריך . אבל מה שעשה ובמה אם אצדק פי ירשיעני ר"ל בעיני שומעי דברי . תם אני ופי יביא לחשוב שאני עקש . והנה אמר זה איוב כנגד חביריו שהיו מחייבים אותו מוטה על דבריו . הנה באמת תם אני ואפס עד שלא אדע בעצמי נפשי ר"ל שאין ניכרים המוחים באיברי . ולזה אמאס חיי כי אינם חיים על דרך האמת ובהיות הענין כן הנה לא אקוה שיהיו אלו הרעות להביא טובות אחרות כמו שאתה אומר כי בנני מרגיע בעצמי שאני תם ואפס באלו הרעות . אחת היא הדרך אשר יוזקו בה הטובים והרעים ועל כן אמרתי שאין הבדל בין התם והרשע כמו שאמרתי . והאמת כי בלדד אמר בזה מאמר חסר לפי שאם היה כדבריו היה ראוי שתהיינה רעות הצדיק מזולת מין רעות הרשע כי המתחלים הדברים ההפכים ראוי שתהיינה ההפכיות לפי שהם יביאו אל תכליות ההפכיות ואם אמרתי ג"ם בזה הבדל כי רעות הרשעים הם באופן שיכלום פתאום והנקיים לא יבואו להם רעות נכונות אבל יבואו עליהם רעות וייסורין להביא עליהם טוב כמו שזכרת כדבריך הנה באמת לא יתגלגל בזה השם יתברך מבטול וזה שיותר רע מה שיבא לצדיקים ממה שיבא לרשעים לפי שהצדיקים שוקדים ברעותיהם וזמן ארוך והרשעים יכלו תכף . ולזה אמר אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הרשע הוא ילעג למסת הנקיים ולייסוריהם לפי שיותר קל לסבול מה שבא עליו מהרע לקצר זמנו ממה שבא מהרע לנקיים ועוד ימצא בזה עול אם היו אלו הטובות והרעות מכוונות מהשם יתברך וזה שכבר ימצאו רשעים קצתם מצליחים מאד עד שכל הארץ נתנה בידם פני שופטי הארץ יכסו רוצה לומר שיעלימו עין מהמטיבם ואם לא איפה מי הוא שיכזיבני ויחלוק על האמת ויאמר שאין זה אמת או שאופן הטובות הם רעות. הנה ימי עם צדקתי ותומי נגבי הלכו במהירות בלא חמדה כמו שילכו במהירות האניות המתוקנות בתכלית התקון בים וכמו שיעוף במהירות הנשר כשירדף האוכל . אם אמרתי אשכחה שברי ואעזוב כעסי ואתחזק מעט אני ירא מאד כל הכאבים אשר לי הם שכבר ידעתי שלא תנקני באחרית מאלו הרעות . הנה אם רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפני השם יתברך כמו שאתם מיעצים אותי . הנה אע"פ שהתרחצתי בימי שלג להסיר הלכלוך החטאים ההם והזכותי כפי בנקיות לא יועיל לי . לפי שהלכלוכים באופן שלא יועיל לי שובי אל השם יתברך אם היה שרשעתי לפי שהם פונים אל הפום ולזה כשאקום השלט בהתחנני אל השם יתברך או יגיעני המות ויביאני אל שיתעבוני שלמותי להיות מת . הנה השם יתברך לא איש כמוני עד שאוכל לענות אותו ולבוא יחדו במשפט ולא יש ג"כ בינינו מוכיח ישית ידו על שנינו וישפוט מי יצדק . הנה אם יסיר מעלי שבטו בדרך שלא תבעתני אימתו או אדברה על מה שהביא עלי מן הרע על לא חמס בכפי ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי כמו שאתם חושבים שרשעתי וזה שאני יודע בעצמי שלא חטאתי . הנה מרוב מכאותי הרפה נפשי בחיי אעזוב עלי דברי שברי ואשיחה במרירות נפשי עם השם יתברך אם הענין כדבריכם שיהיו אלו הרעות מגיעות ממנו על הכוונה הראשונה . אומר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני ותכעס עמי כי אין בי חטא תוכל לתלות בו כעסך עמי . הטוב לך כי תעשוק האדם ותמאסהו להביא עליו רע על לא חמס בכפיו וכי תמאס מה שעשית אותו בזה מחוק הטלה הלא כל פועל אוהב מה שיפעלהו כ"ש שלא ימאסהו ואם טוב לך שהופיע על עצת רשעים ר"ל שיגיע אליהם ויסרך בעצתם עד שישלימוה הנה זה תכלית הסכל אם היו אלו הענינים מגיעים מהשם יתברך על הכוונה הראשונה כמו שאתם אומר ר"ל שאם ימאס הטובים ויביא ההצלחה אל הרעים עד שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ואיך אפשר כך שתהיה משגיח בעניני האדם הפרטיים האם עיני בשר לך עד שתדע אלו הדברים הפרטיים ההיולאניים . אם כראות אנוש תראה אשר לו כחות נפשיים ההיולאנים ישיג בהם הדבר במה שהוא פרטי כמו כח הדמיון והחוש ושאר הכחות הנפשיות אשר ינהגו מנהגם . הכימי אנוש ימיך ושנותיך כשנות גבר עד שתדע הענינים הזמניים הפרטיים ותבקש לעוני ולחטאתי תדרוש איך אפשר שישיג הדברים הזמניים הפרטיים מי שאין לו יחס כלל עם הזמן . הנה איך יתכן שתבקש לי עון וחטאת ואנכי ידיעתך כי לא ארשע אם היה שתשגיח בפרטי האדם ותבין אל כל מעשיהם כמו שאומרים רעי , והכאבת אותי עם זה המכאוב חזק ממות עד שאין מידך ונגעך שהבאת עלי מציל ר"ל שלא אוכל להנצל ממנו בשום פנים . הלא ידיך יצרו אותי ועשאוני בעת ההויה זה הציור הנפלא אשר באיברי גופי והקשרם קצתם בקצתם והסתעפם קצתם מקצתם באופן שכבר יצאו הבנינים האנושיים להשיג אופן החכמה בזאת הבריאה בשלימות ועשית אותי יחד סביב בעת הבריאה רוצה לומר שהתחלת ההויה היתה מהאמצע והוא הלב ואחר ליצירת איברי סביב יחד ואף על פי שקצתם ישלמו קודם קצתם לפי שאלו אשר שיתהוו האיברים הנפרדים כמו שהתבאר בספר ב"ח ועתה תבלעני ותשחיתני . זכור נא כי כחמר וכעפר הייתי בעת בעשיתני ועתה למה תתחוקק להשיב אותי אל העפר ותבטל ממני הפעולה הנפלאה הלא בעת ההויה התכתני תחלה כחלב ואחר כך הקפאת אותי כגבינה ואולם אמר זה כי הזרע אשר נתהוה ממנו והוא דם הנקבה נתך תחלה ואחר כך הקפיאו החום אשר בזרע הזכר עם הכח האלהי אשר לו צורה ותמונה כמו שהתבאר בספר ב"ח . עור ובשר הלבשת אותן האברים הפנימיים לשומרם ובעצמות וגידים תכסה האיברים הפנימיים לשמרם ולהיות לי עמידה וקיום ולהקשר האיברים קצתם בקצתם ולתת להם מהתחלתם המזון והחום והתנועה עד שנמצאם בי . חיים וחסד עשית עמדי להשגיח בי בבריאתי זאת ההשגחה הנפלאה במה שהמצאת בי מאיברי והכחות הנפשיות ולא די שהמצאתני בזה האופן הנפלא אלא ששמת בי פקודה שמרה רוחי וחיי ר"ל שנתת מנוי ושלטנות לצורתי על כחותיו המתפעלות עד שישמר בזה מציאותי כי שמירת מציאות כל מורכב הוא כאשר יגברו כחותיו הפועלות על המתפעלות וכבר הוכנו באדם כלים רבים וכחות נפשיים רבים השלם בהם זאת השמירה הזמן האפשרי כאשר היה שם מונע מצד רוע ההנהגה או זולת זה מהדברים שיהיו סבה אל שימות האדם בלא עתו . הנה אלו הענינים אשר באדם במה שהוא אדם צפנת בלבבך להיותם בלתי פרטיים ולא זמניים והם אופני החכמה בבריאתו, ושמירת מציאותו הזמן האפשרי ר"ל שאתה משגיח באדם באלו הענינים האנושיים . ידעתי כי זאת ההשגחה וההנהגה עמך היא ואולם במקרים אשר הם פרטיים וזמניים לא יתכן שתהיה משגיח . אתה ה' אלהים אף על פי שאודה שחטאתי האם ראוי שתשמרני בשמר ובמאסר אלו המכאובים תמיד ולא תנקני מעולם ממעשי . הנה אם רשעתי אוי לי ואם צדקתי אוי לי ג"כ כי לא אוכל לשאת ראשי להיות שבע קלון מהחרפות אשר חרפוני רעי בהם ולראותי בעניי ובשפלותי מי יתן ויגדל מאד הרע שאתה עושה לי עד שבמצודת השאל תצודני פעם אחת ולא תשנה לי כלומר שתמיתני תכף אך אתה תשוב לצוד אותי צידה אחר צידה ולתת לי מכות ונגעים רבים להפליא זה אחר זה . תחדש עדיך נגדי ותרב כעסך עמי בנגע ובנגע ר"ל שהם רעים מאד ורבים עד שהנגעים מכריתים אותי ורבוי גדול מהם עמי . ואם ככה אתה עושה לי טוב שלא הוצאתני מרחם ולא תראני עין והייתי כאלו לא הייתי ולא יצאתי לאויר העולם עד שמבטן לקבר אובל כי איוב היה רואה שטוב לאדם הקשה יום שלא נברא כמו שקדם ולמה תרדפני כמו אלו הרדיפות אם הענין כמו שאומרים רעי שיהיו הרעות מגיעות מאתך . הלא מעט ימי חדל ממני אם תרצה שארחה בטוב בטרם אמות הסר ממני אלו המכאובים והנגעים אשר תוליתי בהם ואתחזק מעט בטרם אלך אל מקום שלא אשוב ר"ל אל המות ואל ההעדר והוא אשר קרא ארץ חשך וצלמות . הנה זה מציאות השפל ימצא עיפתו ואורו חשך כמו אופל וזה כי בו ימצא כל המות וההעדר ולא ימצא בו סדור והנגלה במה שימצא בו מחיים אבל האור ההוא חשוך כמו אופל וזה מחוייב בו מצד שחיתותו והפסדו : והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב לא היה מריב עם השם יתברך ומייחס אליו עול במה שהביא מהרעות לאישי האדם אבל היה מרחיק זה ומייחס אלו הרעות אל ההנהגה המסודרת מהכוכבים ואולם מה שהתרעם מהשם ית' הוא למה לא סדר בכמו אלו האנשים הקשי יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב ומייחס לזה ההויות להנהגה אל השם ית' או לנאות וקצור . ואולם מה שנמשך בדבריו מהתרעם אל השם יתברך על הרעות הבאות עליו הוא לפי שהש"י סדר זה הסדור אשר מהגרמיים השמימיים אשר בו יפסד הצדק והיושר מה שזכרו איוב ר"ל תם וישר הוא מכלה . או הוא לפי דעת רעיו שיראו שהשם ית' הוא משגיח באישי האדם ושם בהם הרעות והטובות במשפט . ועוד כי מה שהיה טוען איוב מענייניו שלא חטא היה נעלם מרעיו ולזה היה אפשר שיאמרו לו שאינם מאמינים בזה ולזה היה חושק שיהיה תוכחה עם השם ית' אם היה אפשר שאם היה שידע מעשה האדם היה ידוע לו מעשה איוב וצדקו ותם לבבו ואם היה עם זה מגיע לו כמו אלו הרעות הממיתות היה עול וזה היה שופט איוב שהשם ית' בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים ושכבר עזבם והניחם תחת ממשלת הגרמים השמימיים לשומרם כפי מה שאפשר והנה כבר ביאר איוב שמה שאמר בלדד שהרעות אשר לנקיים הם טובות ואם לא נשער הוא כוזב מצד החוש כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין הרעות אשר לרשעים אבל הם אחדות במין וזה היה בלתי אפשר אם היה הענין כמו שאמר בלדד וזה שהדברים אשר תכליותיהם הפכים ראוי שיהיו מתחלפים במין האלהים אלא אם היה זה במקרה כמו שנמצא לדבר אחד בעינו שיהיה סבה לדבר והפכו אלא שהוא סבה לאחד מן ההפכים בעצם ולאחד במקרה ובזה האופן ימצא לחום החמום והקור וימצא לקור הקרור והחמום כמו שנזכר ברביעי מהאותות . ועוד שכבר נתבאר לאיוב מרעותיו שהם ממיתות ומוליכות אל המות כמו הענין ברעות אשר לרשעים עם התבאר לו מעצמו שהוא היה תם וישר ועוד שאם הענין כן היה הרע אשר יגיע לנקיים יותר קשה ואף על פי שנודה שיהיה תכליתו לטוב לפי שהרע המגיע לרשעים ימיתם פתאום ולא ירגישו הרע כי אם זמן מועט ואולם הנקיים יתמיד להם הרע זמן ארוך . והוסיף להפליא איוב על מה שהתחכם השם ית' בבריאת האדם בתכלית מה שאפשר מהשלמות וטוב ההשגחה איך ראוי שיסדר כמו זאת הבריאה הנכבדת באנשים הקשי יום אשר סדרו להם מערכת הככבים בגיחם מרחם מקרים רעים ומפסידים אותם ומה תועיל להם זאת הבריאה הנפלאה האם ראוי בחק הפועל השלם שיעשה פעל הבעלה ר"ל שיעמיק וייפה בטוב הבריאה והוא בעצמו יסדר תכף מה שיפסידה שלא יותר טוב לכמו אלו האנשים שלא יהיו נבראים . והנה הביא איוב בזה המאמר שני מופתים חזקים יבטל בהם שיהיה הש"י יודע הענינים הפרטיים :

פשוטם

מצודת דוד

כי הייתי נקבר מיד : (יט) כאשר וגו' : או הייתי כאלו לא הייתי כי הייתי מובל מן הבטן אל הקבר והרי הוא כאלו לא נבראתי מעולם : (כ) הלא מעט ימי . ואם נבראתי בעבור לקבל עוד הטובה הלא ימי מעטים המה ומתי אקבל הטובה ולזה חדל היסורין ושית אותם ממני ואתחזק מעט זמן : (כא) בטרם אלך . בטרם אמות ואלך בדרך אשר לא אשוב והיא אל ארץ חושך וצלמות חשכת הקבר : (כב) ארץ עיפתה וגו' . החשך אשר היא כמו חשכת אפילה והוא צלו של מות ואין שם סדרי מערכת הכוכבים ומזלות : ותופע . אף מקום המאיר ומזהיר שם היא כחשכת אפלה ולזה חדל ממני היסורים עד לא אלך אל המקום ההוא [העולה מהמענה היא לסתור דעת בלדד שאמר שהכל בא בהשגחה וטובת הרשעים לרעה ורעות הצדיקים המה לטובה כי ישיב אמרים לומר איך יתכן אם המה מין אחד ודרך אחת להם וישנו בפעולתם ואם בעבור המיתה הפתאומית הבאה לרשע הלא עוד לטובה יחשב ויבחר בזה מלהיות מיוסר כמו הצדיק אף ותלונן לעם זה יאמר לשלם

על

אבן עזרא

תרגום יערוך יסדר: (א) ויען צופר: (ב) הרב דברים לא יענה: (ג) בדיך. כמו כזביך מן אשר בדא מלבו: (ו) כפלים. שלא ידעו בני אדם: ישה. ישכח ויש אומרים שהוא מן כי תשה ברעך אבל הענין רחוק: (ח) עמקה. על עלת המקום או ישוב לתושיה: (י) אם יחלוף. כמו כל בני חלוף: ויקהיל. הוא הפך: (יא) וירא און ולא יתבונן. ירא׳ה האון ואינו צריך להתבונן: (יב) נבוב. כמו נבוב לוחות: ילבב. יקנה לב שהיא החכמה כמו קונה לב: ועיר פרא. כמו עיר ופרא הוא האדם כאשר יולד וכמוהו כבכם אלוף

תולדות אהרן ערוכה. עירוב כה: וירא און. ר״פ נז: נבוב. ב״ב יג:

רלבג

המופת הראשון סדורו כן הש״י אין לו כח מסכתות אשר ישגו בהם העניינים הפרטיים כי אין לו כח היולאני כמו שהתבאר במופת בטבעיות ובאלהיות וכל מי שאין לו כח מן הכחות אשר ישגו בהם העניני׳ הפרטיים לא ישיגם והתחייב מזה שהש״י אינו יודע אלו העניינים הפרטיים ואל זה הסיקה רמז באמרו העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה, והמופת השני סדורו כן הש״י אינו זמני ומהנמנע להיותו בלתי היולאני וכל מי שישיג הדברים הפרטיים זמניים מצד שהם פרטיים וזמניים הוא זמני ומתנועע לפי שיהיה היותו היולאני אחר שהוא יקבל הדברים אשר ישיגם קיבול היולאני ויולד מזה התמונה השנית שהשם יתברך לא ישיג הדברים הפרטיים ואל זה הסיקה רמז באמרו הכימי אנוש ימיך וגו׳ והנה איוב יודה שהש״י משגיח במינים להיותם בלתי זמניים ולזה ימלא באלו הנמצאים השפלות הסדר והיושר במה שלהם מצד הטבע המיוחד וימלא בהם הערבוב והעדר הסדר במה שהם בו פרטיים ולזה אמר במציאות הפרטי באלו העניינים השפלים אשר בעולם ההויה וההפסד שאורו הוא כמו אופל לפי שלא ימלא בחיים הנמצאים בו סדור ויושר: ביאור מלות המענה ויען צופר הנעמתי ויאמר: (ג) בדיך. כזביך: (ד) לקחי. נמוכי והנהגתי אשר אני מתנהג בה: ובר. נקי: לתושיה. לפי הנימוס והסדור אשר ישודרו נמוכם הטובים במרי מרי: כי ישה לך אלוה מעונך. ר״ל שהש״י העלים ממך ושכח אותך דברים רבים עוית בהם ואין אתה מכיר שיהיה לך עון בהם ואולם אמר זה לפי שהיה רואה שהאדם יחטא כשלא יעשה טוב תמיד להשתדל להשכיל ולדעת הש״י כפי היכולת ולזה תהשוב לשיותך צדיק והנך חוטא וזה האופן מהעיון כאלו העלימו הש״י מן האדם ר״ל שלא בראו באופן שיוכל להשיג זה וזה כי האדם לקצורו משיג עלמו באופן שלם ולא ידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב אשר הוא היטא לפי דעת צופר אם יקצר מזה ואולם הש״י אשר בראו ידע טבעו וידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב ויעשהו אם יקצר מזה, או יהיה הרצון במלת ישה ילוה ויהיה פי׳ מעונך מעונשך על דרך גדול עוני מנשוא והטעם כי הש״י ילוה בעבורך ויניח עד עת קץ מענשך ואינו רוצה לספרע

איוב יא

יא א ויען צפר הנעמתי ויאמר: ב הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק: ג בדיך מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם: ד ותאמר זך לקחי ובר הייתי בעיניך: ה ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך: ו ויגד לך תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי ישה לך אלוה מעונך: ז החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא: ח גבהי שמים מה תפעל עמקה משאול מה תדע: ט ארכה מארץ מדה ורחבה מני ים: י אם יחלף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו: יא כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן: יב ואיש נבוב ילבב ועיר

א ואתיב צופר דמן נעמה ואמר: ב אפשר דמסגי מליא לא יתותב ואין בר נש מרי שפוון יזכי: ג כדבוביך גוברייא משתקין ודחכתא ולית דמכסף: ד ותימר דכי אולפני וברי הוויתי בעינך: ה וברם מן יתן אלהא ממלל ויפתח שפוותיה עמך: ו ויחוי לך כסיין דחוכמתא ארום כופלא לחוכמתא ודע ארום אנשי לך אלהא מעווך: ז אפשר דפשפוש אלהא תשכח אין עד סיפי שדי תשכח: ח בגבהי שמיא מה את עבד באורית׳ אדעמיקא מן שיול מה את ידע: ט דנגידא יתיר מן ארעא משחתה ופתיה יתיר מן ימא: י אין יחלוף וייחוד שמיא בעננ׳ ויכנוש משרין מן יתיבניה: יא ארום הוא חכים גברי שקרא ואפשר דחמי שקר ולא אתבין: יב וגבר

ולכל תכלית הוא חוקר: עד תכלית אור עם חשך. אם עד תכלית שדי תמצא: ועד תכלית בית אלישיב: ארכה ג׳ וחסר ודגשים וסי׳ ותתי המלחמה ארכה בין בית שאול. לאמר ארכה היא מארץ מדה: יחלף ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ב׳ ובריש סיפרא סימן ד׳:

רשי

הוא: מענה צופר: (ב) לא יענה. מאחרים מפני רוב דבריו. (ג) בדיך. שאתה בודה מלבך: מתים יחרישו. בני אדם: (ה) ותאמר. להקב״ה זך לקחי ובר הייתי בעיניך: (ו) תעלומות חכמה. ותדע כי כפלים לתושיה יש לתורה שלא קיימת כי (השורש) ישה כמו (דברים כד) כי תשה ברעך (כלומר) הרבה יש לו עוד חוב עליך כדברי פוניך: (ז) החקר אלוה תמצא. שאת׳ סבור שקיימ׳ הכל: (ח) גבהי שמים. דבר שהוא גבוה כגובהי שמים מה תפעל אתה ועמוקה היא החכמ׳ משאול: (ט) מדה. מדוד שלה (ס״א מדה שלה) וכאן הזכיר מידוד בלשון זכר (שלא אמר מדתה): (י) אם יחלוף ויסגיר. ביסורין את מי שירצה: ויקהיל. כל פמליאות שלו לזוכח על שהסגיר: ומי כהן ישיבנו. בדברים לאמר פול כפעלו ואם מפני שהנידון שליו ושקט ימים רבים. כן דרכו: (יא) כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן. שהם עושים ימים ושנים ודומה כמי שלא יתבונן (יתבוננו) כי מאריך אפו: (יב) ואיש נבוב. חלול בלא לב אשר לא הכין דרכו: ילבב. יקנה לו לב לשוב לבוראו ולפשפש במעשיו או אדם אשר היה כעיר פרא למוד מדבר קל בלא דעת:

הרב ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל וסימן הרוב רב עם ישראל. עם שדי יסור. הרב דברים לא יענה קדמ׳ מ״ל: מכלים ב׳ א׳ מ״ל וא חסר וסימ׳ כמשפט צידני׳ שקט.ותלעג ואין מכלם קדמ׳ מ״ל: לקחי ג׳ וסימן בסדר האזינו ובמלכים א׳ סי׳ י״ז: ויפתח ג׳ בתלת ליש׳ב׳קמץ וא׳ פתח וסימ׳ ויפתח ואשנה דיהושע. ויפתח הגלעדי הי׳גבור חיל.ויפתח שפתיו עמך. חד שום קרתא וחד שום גבר חד לישן פתיחא בתרא פתח וסי׳ מאן דפת הפתח: תכלית ה׳ וסי׳ תכלית שנאה שנאתים.

ממך יהיה פן ימ׳תך: (ט) מדה. מדתם ר״ל מדה מה שבין הגבהם והעומק או יהיה בה אל תכמת הש״י שזכר באמרו ויגד לך תעלומות חכמה: (י) יחלוף. יכרית: ויסגיר. ויניח במסגר ובבית כלא: ויקהיל. שיאסוף אנשים במקום אחד או במדינה אחת מזולת שישימם במאסר: (יא) וירא און ולא יתבונן. ר״ל וירא איש און ואשר לא יתבונן בדרכי הש״י להשכיל ולדעת אותו כי הוא ג״כ עון או יראה כוה כי הש״י ידע אנשי שוא ומרמה ואשר ראה און ר״ל אשר עשה בעיוותו וידע ג״כ האיש אשר לא יתבונן להשכיל בדרכיו והנה זכר בזה האופן ב׳ מיני הסכלות אשר הוא קנין ושוא אשר טעה בעיונו והסכלות אשר הוא העדר והוא אשר לא ישתדל להתבונן בנמצאות ויהיה וירא און מענין השגגה הסכלית כטעם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: (יב) נבוב. חלול: ילבב. שכיל: ועיר פרא. ועיר ופרא רלה לומר שהוא נמשל כבהמות בעת סולדו:

מצודת ציון

(ב) יענה. מלשון עניה ותשובה: (ג) בדיך. הוא הבדוי מן הלב כמו מלבך אתה בודאם (נחמיה ו): מתים. אנשים כמו מספר (בראשית לד): (ד) לקחי. ענין הלימוד והסרגל כמו הלוקחים לשונם (ירמיה כג): ובר. ברור ונקי: (ו) לתושיה. כן נקראת חכמת התורה והוא מלשון יש על כי ישנה לעולם ולא תהזור להיות כאשר הדברים: ישה. ילוה כמו אשר ישה ברעהו (דברים טו): (י) יחלוף. יעבור מן העולם וכן עד בוא חליפתי (לקמן יד):ויקהיל. יאסוף כמו ויקהל משה (שמות לה): (יב) נבוב. חלול וריק כמו נבוב לוחות (שם כז): ילבב. מלשון לב ר״ל יקנה לב: ועיר. בן נקרא החמור בקטנותו וכן עיר בן אתונות (זכריה ט): פרא

מצודת דוד

כל גמול הרשע הלא האדם הוא בידו בכל עת וירב אמריו לאל איך לא יחוש מלהכל סוטל ידיו הנעשה בחכמה נפלאה ובשלימות רב]: יא (ב) הרוב דברים. וכי מי שמרבה דברים לא יהיה לו תשובה עליהם וכי לא ימלא מענה גם על מרבית הדברים: ואם איש שפתים. וכי סיודע להמליץ אמריו במיטב הדבור וכי בעבור זה ילדק: (ג) בדיך. הדברים אשר אתה בודה מלבך ישתיקו את האנשים לבל ימחאו בתרעומתך כי חושבים שכן דברת והאמת אחך ובעבור זה תוסיף להלעיג מול המקום על כי אין מי מכלים אותך עליהם: (ד) ותאמר זך לקחי. תאמר אל מול המקום הנה למוד הרגל דרכי הוא זכה וברורה וגם בעיניך אני בר ונקי ר״ל יודע אתה שהדין עמדי והעשוק גמולי: (ה) ואולם. אבל באמת מי יתן שידבר בך אלוה ויפתח שפתיו להתווכח עמך: (ו) תעלומות חכמה. סידות מסתרי החכמה אשר יחייבו הבאת העונש על כל השא אשר יחטא האדם: כי כפלים לתושיה. אשר לפי חכמת התורה ראוי עוד לך כפלים מן המכאוב אשר בא עליך אבל לא יותר כלום כי דע אשר הוא הלוה לך מה מעונך והקבל עליהם גמול לאח״ז ועתה המה בהלואה אצלך: (ז) החקר. מה תתרעם על רעות הלדיק וטובות הרשע וכי אתה תמלא חקר משפט ה׳ וכאומר וכי יודע אתה מי הוא הראוי להקרא לדיק ומי לרשע יחשב כי הכל הוא לפי שעור מדרגת הכנת האדם כי מי שהכנתו מרובה ומקצר בעבודת אלהים לא לצדיק יחשב ומי שהכנתו מעט הנה כל דבר לרב יחשב ומי הוא היודע תעלומות לב מי הכנתו מרובה ומי הכנתו מועטת וכאלו ישפוט על ייסורי איוב שבאו על אשר שגג בחכמה ומרובה היתה הכנתו: עד תכלית. כאומר האף אם חכמת לדעת מה וכי תמלא עד התכלית: (ח) גבהי שמים. הנה סדור אלוה בתשלום הגמול לרעים ולטובים הלא המה רמו כגבהי שמים ומה א״כ תפעל למו לעמוד על אמיתתה והלא היא עמוקה משאול מה תוכל לדעתה: (ט) ארוכה. מדת הסדור ההיא ארוכה מן הארץ ורחבה מן הים המקיף את העולם ואיך א״כ אפשרי להשיג בחכמת הלב: (י) אם יחלוף. לזאת אף אם ימלאו מרבית אנשים אשר ישוו בדבר העמל ועכ״ז יענשו בעונשים מתחלפים את מי מהם יכרית מן העולם ואת מי יסגיר במאסר היסורין ואף מהם יקהיל לאספם אל מאמר לכלאם בה הנה עכ״ז אין מי משיב על גמול תשלומיו: (יא) כי הוא ידע. ר״ל אם לפי דעת האדם ישוו כולם בדבר המעל הוא על כי אינו יודע שיעור הכנת כ״א ואחד אבל המקום ב״ה יודע הוא אנשי שוא ר״ל מי הם אשר מעלו בשקר כי הבינו המעל ושקרו בעלמם לעשותם מ־תאות הלב ומי הוא אשר ראה און בלבו וטעה במחשבתו לומר שאין כאן מעל אולם יכול היה לעמוד על האמת כי שיעור הכנתו מרובה אבל קלר בחכמה ויודע מי הוא אשר לא יתבונן כלל כי לפון לבו מהכל ועשה העמל מהסרון הדעת ועל כולם י במשפט ולפיהן ישיב משפט לכ״א לפי הראוי לו כי באמת לא ישוו בדבר העמל: (יב) ואיש נבוב. כי גם הסכל הריק מחכמה עם כי עשה העמל מחסרון הדעת עכ״ז ענש יענש כי ראוי לאיש נבוב וריק מחכמה לקנות לב להשתדל בתבונה להשכיל דרכי ה׳ כי כל אדם כאשר יולד הוא כעיר פרא נעדר החכמה וכאשר יכין לבו הנה ישכיל וא״כ ראוי לכל איש נבוב להכין לבו להשכיל בחכמה:

אם

אדם יולד. ילמד עצמו להיות אדם חדש כסדר בני אדם ויכון דרכו: (יג) אם אתה. היית מכוין לבך אחר יסורין: ופרשת אליו כפיך. בתחנה: (יד) ותרחק און (מידך ואל תשכן באהליך עולה):(טו) כי או. אם אתה היית בטוח שתשא פניך ממום שתגרום לעצמך לשאת פניך מכל מום (מתוך כך): היית מוצק. חזק כמו מצוקי ארץ:(טז) עמל תשכח.וכו' עמל היית שוכח:וכמים עברו.וחלפו כן יהיה לך כל זכרון עמל: (יז)ומצהרים יקום חלד.יותר מאור צהרים יקום לך חלד מזל וזמן כמו וחלדי כאין נגדך (תהלים לט) ד"א יקום חלד כמו יקום אור חלודה שלך כלומר שיהיה מקום אפילה מאיר יותר מאור צהרים וו שמעתי אבל הראשון לא נראה (סא"א):תעופה.אפילה שלך כבקר תהיה פי' א תעופה לשון עפעפי שחר (לעיל ג) שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשו"א כמו תטפה תקומה תרומה תנומה : (כ) ועיני רשעים. שונאיך תכלינה. כשיראו ברעתך לראות ולא ישיגו (תאוותם) וכל כליון עינים שבלשון קודש זהו המצפה לראות ואינו משיג וכמו ועיניך רואות וכלות אליהם וגו' (דברי' כח): ומנוס. הוא מבטח: ותקותם. מה שהם מקוים לראות בך לאפח נפש יהי להם:

מענה

פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד׃ יג אִם־אַתָּה הֲכִינוֹתָ
לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּךָ׃ יד אִם־
אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל־תַּשְׁכֵּן ל'
בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה׃ טו כִּי־אָז ׀ תִּשָּׂא ל'
פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק וְלֹא תִירָא׃ ל'. ב' חסר.
טז כִּי־אַתָּה עָמָל תִּשְׁכָּח כְּמַיִם ב' בסיפ' כפי'
עָבְרוּ תִזְכֹּר׃ יז וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד ל'
תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה׃ יח וּבָטַחְתָּ ל' וחסר
כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ לָבֶטַח תִּשְׁכָּב׃ ב' בס ושבם וכסים
יט וְרָבַצְתָּ וְאֵין מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ ל'
רַבִּים׃ כ וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה ג' ר"פ
וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־ ג'. ל'. ל'
נָפֶשׁ׃

חָרִיף יִתְחַכַּם לִבֵּיהּ וְעֵירָא
דִמְרוֹדָא הֵיךְ בַּר נָשׁ אִתְיְלִיד׃
ת"א וּבַר נָשׁ מְפַלְפֵּל יְדִיעַ
וְעוּלֵם מְסָרְבָן דְאִתְבָּן גַבְרָא
רַבָּא מִתְעֲבֵד׃ יג אִין אַתְּ
כַּוֵּנְתָּא לִבָּךְ וְתִפְרוֹס לְוָתֵיהּ
בִּצְלוֹ יְדָיךְ׃ יד אִין שְׁקַר בִּידָךְ
רַחֵיק יָתֵיהּ וְלָא תַשְׁרֵי
בְּמַשְׁכְּנָךְ עוּלָא׃ טו אֲרוּם
הֵידֵין תִּזְקוֹף אַפָּךְ דְּלָא מוּם
וְתֶהֱוֵי סְנִין מְחַבּוּלָא וְלָא
תִדְחַל׃ טז אֲרוּם אַתְּ לְעוּת
תִּתְנְשֵׁי הֵיךְ מוֹי דַעֲבָרוּ תִדְכַּר׃
יז וּמִטְּהַר יוֹמָךְ יְקוּם גּוּשְׁמָךְ
דַּהֲלָךְ בְּגַר גּוּשְׁתָּא דְפַעְפּוּעָא
דְּקַבְלָא הֵיךְ צַפְרָא תֶּהֱוֵי׃
יח וְתִתְרְחִיץ אֲרוּם אִית סְבַר
וְתַתְקִין בֵּי קְבוּרְתָּא לְרוּחֲצָן תִּשְׁכּוּב׃ יט וְתִרְבַּע וְלָא דִמְנִיד וִישַׁחֲרוּן אַפָּךְ סַגִּיעִין׃
כ וְעֵינֵין דְּרַשִׁיעַיָּא תִשְׁתֵּיצוּן וְשֵׁיזְבוּתָא הוֹבַד מִנְּהוֹן וְסַבְרַתְהוֹן מַפַּח נְפַשׁ׃

תולדות אהרן סימנים. עקרים מ"ד פי"ו : תכלינה. ר"ס לא :

אלוף : (יז) אמר ר' משה כי חלד כמו חלודה בלשון רבותינו ז"ל והענין כי תשוב החלודה ותאיר יותר מצהרים והנכון כי חלדך פי' זמנך יקום וענין יקום יעמוד כמו וקם הבית : תעופה. י"א תסתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרים אמרו כי תעופה מן עיפה והוא נכון והענין אם עשית תשובה יעמוד חלדך כשמש צהרים ובעת החשך תשוב כבקר כענין ישוב לימי עלומיו תתחדש כנשר נעוריכי: (יח) וחפרת. כאלו חפרת סביבותיך כמו שיעשו סביבות

פרא ו' וסי' והוא יהיה פרא אדם: פרה למוד מדבר ל' כתיב כן. פרא בודד לו. היגהק פרא עלי דשא. ועיר פרא אדם יולד. מי שלח פרא חפשי: מוצק ב חס' וסי' הכל מצק נחשת. והיית מצק ולא תירא: ולא תירא ב' וסי' ולא תירא משוד כי יבא והיית מצק : ומצהרים ל' יקום חלד והוא חד מן שיטת חדא משמשין ומצ' ברישית וכל חד וחד ל' דכות' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד בשיטת ומ' : ועיני י' וסימ' נמסר במשלי סוף סי' כ"ז : ומנוס ג' וסי' ומנוס אבד מנהם . מדוע ראיתי המה חתים נסוגים . ואני אשיר עזך :

רלבג

(טו) תשא פניך ממום. תסיר פניך ממום כמגולים והמכות אשר הוליכם בהם : מוצק. חזק : (טז) עמל תשכח. עמל הצרות אשר באו עליך תשכח : (יז) תעופה. אופל וחשך : (כ) מנוס. כמו מסס : מפח. דאגה ודאבון :

ביאור דברי המענה ענה צופר הנעמתי ואמר

הכתוב שלריבוי דבריך יבצר ממני מענה או תחשוב שתצדק בכוונך בעבור ריבוי דבריך באמת אם הרבים לבוא עד שבוכין יחרישו האנשים ולא ימצאו מענה והדבר וכלעגם לעגים רבים כנגד הש"י ואין מכלים אותך מרעי על זה ואמרת שהאמונה שהאמנת גם היא זכה והאמת בר ונקי בעיני הש"י אם היה שישגית באלו הענינים ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה וסודותיו אשר יתחייב מהנה הנאת העונש על מרי ומרי כשיעור אשר ימצא עליו כי לפי הסדור והנימוס ההוא היה ראוי שיגיען הנה יתברך מהרע הגדולים על מה שהביא עליך ודע כי השם יתב' ילוה בעבורך ויניח מעונשך עד עת קץ כי איננו רוצה להפרע ממך יחד עם ימיתך ולזה הוא רוצה להביא עליך רעה אחר רעה בשיעור שתוכל לסבול וזה מה שנתרעמת בו במאמרך. או יהיה הרצון בזה שהנך מתרעם על ריבוי הצלחות אשר באו עליך אבל ראוי שיגיעו לך יותר מהם הרעות על מה שתריע לפי הנימוס האלהי אשר יסודר ממנו העונש למרי מרי ולזה לא תבעט בחסור מהם השם יתברך ממך עדיין והנה לבלותך בזה הנימוס אתה חושב שיעשה לך הש"י עול בזה שתפלא ובראה מהופך ואין הענין כן ודע גם כן כי אתה עוות הרבה ואין איננו מעשר בזה כי יתכן שיהיו לך עונות ידע השם יתברך בהם שהם עונות ועניין היותם עונות נעלם ממך ונסתר ולזה התשוב במה שבא עליך מהעונש בא על לא חמס בכפיך ואין הענין כן וזה שאומר היה רוצה שהש"י יענוש האדם אם יקצר מעשו' הטוב אשר אפשר לו לעשו' כאלו תאמ' אם יקצר מהתבונן בפעולות הש"י ולדרכיו כפי יכולתו וזה השיעור איננו ידוע לאדם לפי שלא ידע ערכו בשלימות ולזה לא ישער מה שאפשר לו לעשותו מהטוב ואולם הש"י אשר בראו ידע זה ובהיות הענין כן הנה ישיגך הסכלות בזה הדרוש מפני נעדרים כלל באחד באיוך יודע שיעורי העונשים הראויים במרי מרי לפי ששיעורי המרי נעלמים ממנו ופעמים יהיה המרי אשר הוא יותר חלוש אצלנו יותר חזק אצל השם ונשמה מפני זה איך הגיע לאיש אשר יעשה המרי שיותר חלוש יותר מהעונשים והשני שבאלו האנשים רבים תחשוב בהם שהם נקיים והם רשעים על אשר קצרו מעשיהם הטוב האפשרי להם. ואפשר שנ' שהרצון באמרו ויגד לך תעלומות חכמה וגו' שאי אפשר לאדם שידע מי הוא צדיק או מי הוא רשע וזה כי לפי הכנת האדם לקבול השלימות יערך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק ולזה מי שהיה מוכן לקבל מן השלימות חלק גדול ולא דרך בקיבול השלימות ההוא והדרך אל קיבול השלימות למטה מהשלימות אשר היה מוכן לקבל אותו הנה יהיה האיש ההוא רשע אצל הש"י והאיש אשר קיבל מהשלימות חלק מעט מאד וגם היה מוכן אל שיקבל ממנו יותר הוא צדיק בעיני הש"י וזה באופן מההכנה אשר ייוחד בה אחד אחד מהאנשים נעלם ממנו ולזה נחשוב ברשע שהוא צדיק ובצדיק שהוא רשע כי אנחנו לא נדע מה שהיה מוכן אליו אחד אחד מהם מקבול השלימות. ולזה אמר צופר שאם היה אפשר שיגיד הש"י לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הואת אשר נכרה בה שהיה ידע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא ולזה יחשוב איוב שהוא צדיק והוא רשע באמת ויפירש אומרו ודע כי ישה אלוה מעונך לפי הפי' הראשון אשר זכרנו וזה הפי' הוא נאות אלינו רוב הפסוק ואך תחשוב בזה הסדור שמגיע מהש"י לאישי האדם מהטובות והרעות שיהיה בלתי ישר. כאם לך חכמה כחכמת הש"י עד שתדע מדרגת הכנת אחד אחד מהאנשים שתוכל לדעת מה ראוי שיגיע להם מהש"י מהטובות והרעות על מעשיהם עד שכאשר לא ימצא הענין כפי מה שתחשוב תגזור שזה עול הנה באמת אי אפשר לאדם שידע זה כי לא ימצא שהאדם חקר אלוה ולא ישיג הש"י עד תכלית השגה ואיך אפשר שתשיג אופן חכמת הש"י והנה לא תוכל להשיג מעשיו כי לא תוכל להשיג מקום הגובה אשר יגבילהו השמים ולא מקום העומק אשר הוא עמוק משאול והוא מרכז הארץ. הנה מדת מה שבין הגובה והעומק ארוכה מארץ וזה השיעור אשר בין הגובה והעומק איננו קו אחד לבד אבל לו רוחב יותר מרוחב הים כי הוא מכל צדדי המרכז עד השמים ואם לא תוכל להשיג בשלמות המעלה והמטה אשר פעל הש"י ר"ל שלא תדע ארכו ורחבו והמקומות אשר יכלה אליהם איך תדע חכמת הש"י ואפשר שנאמר שהרצון בזה ואיך אפשר לך שתשיג אופן זאת שהחכמה אשר יסודר ממנה זה הסדור הנמצא לאישי האדם בטובות והרעות. והנה היא גבוהה ממך גובה נפלא כמו גובה השמים והיא עמוקה יותר משאול וארוכה מארץ והיא רחבה יותר מהים המקיף בארץ. כי אם יגיע השם יתברך להאנשים עונשים מתחלפים על מריים עד שקצתם יכרות וקצתם יענה אותם בשימם במסגר ובמאסר ולא יכלם וקצתם לא יענה אותם בשימם במסגר ובמאסר אבל יקהילם ויאספם אל מקום אחד או אל מדינה אחת מי הוא שיוכל להשיב ולומר לו שהוא עשה עול על ענינו בהסכיר עונש על קצתם יותר מקצתם עם היות לפי הנראה מריים שוה או יחשוב כאשר יגיעם מעט מהעונש שהוא יותר רב מרי או כאשר יגיעהו יותר מהעונש שהוא נקי ויאמר כי אלו הם צדדי המבוכה והבלבול. הנה אי אפשר לוחם מפני זה עול אל השם יתברך כי הוא ידע אנשי השוא והמרמה ויענישם על פעולותיהם הרעות וידע גם כן אשר ראה לבו און בעיוניות רלה לומר אם טעה בעיוניות ויענישהו על התרשלותו מחקור בעניינם באופן הראוי עד שקרהו הטעות וידע גם כן אשר לא יתבונן בדרכי השם יתברך כדי שישכיל וידע אותו ויענישהו על סכלותו. וזה שהאיש נברא נבוב ונלוז ומוכן להסכיל כדי שילבב וישכיל דרכי הש"י כי הוא נמשל כבהמות בעת שנולדו ונתן לו הש"י שלמותו בכח והמציא לו הכלים אשר בהם אפשר שיוציאהו אל הפעל ולזה יענש אם לא ישתדל בו כפי הראוי ולזה יעלם ממנו הרבה מאלו הענינים ונחשוב במי שהוא רשע שהוא צדיק ומי שהוא צדיק שהוא רשע כי מי שלא ראינו אותו עושה רשע ותמם נחשבהו נקי. וצדיק והנה איננו נקי וצדיק בחק השם יתברך אם לא עשה הטוב האפשרי לו לפי הכנתו ולזה יתכן שנחשוב באנשים שיהיה שוה מריים עם היותו בלתי שוה כי כבר תתחלף הכנת אחד מהאנשים להכנת האחר והנה שיעור המרי הוא לפי מדרגת ההכנה רצוני שהפעל המגונה האחד בעינו יוסיף מרי רב כאשר עשהו מי שהכנתו שלימה מאד

(יג) אם אתה. אם תכין לבך ר"ל אם תרחיב לבך בחכמה כשעור מרבית הכנתך ופרוש כפיך אל ה' להעביר עונך על מה שקצרת עד הנה בחכמה ובעבודת האלהים לפי רוב ההכנה: (יד) אם און. אם יש בידך דבר עבירה הרחיקהו ממך ועזוב אותה ואל תשכן באהליך עולה כי שלח תשלחנה ממך: (טו) כי אז. כאשר כן תעשה אז תרים פניך למעלה מבלי מום ר"ל לא תלך עוד שחוח ופנים למטה ואף מכאובך ירופא ותהיה מבלי מום: והיית מוצק. מאז והלאה תהיה חזק ולא תירא מפחד כי לא יקרב אליך: (טז) עמל תשכח. העמל שהיה לך תשכח בעבור רוב הטובה ורק מעט תשאר בזכרונך כמו המים העוברים ממקומם אשר זכרונם ישאר מעט בלב האנשים ולזה ירוץ לנגד ולא תלך עוד שחוח: (יז) יקום חלד. יקים לך זמן מאיר יותר מעת הצהרים: תעופה. עת החושך תהפך להיות מאיר כאור הבוקר: (יח) ובטחת. תשב בטח כי יש תקוה לבטח בטה כאשר כן תשכב: וחפרת. כאלו חפרת סביבך חפירה עמוקה לבל קרוב אליך פן תשכב לבטח מבלי מחריד: (יט) ורבצת. כאשר תרבץ לנוח אין מי יחרידך: רבים. גדולי העם יחלו פניך להיות משאלותם בהיות לאל ידך: (כ) ועיני רשעים. אבל הרשעים עם גודל הצלחתם סוף תכלינה עיניהם כי לא ישיגו תוחלתם וכאשר יבואו ימי הפקודה יאבד מהם המנוס כי לא ימצאו מי לנוס אליו לעזרה: ותקותם. ר"ל מוכנים הם לדאבון נפש וכאלו יקוו לה כי בוודאי כן יהיה (העולה מהמענה היא שדעת צופר כדעת אליפז ובלדד שהכל בא בהשגחה אולם גמול המעשה הוא לפי שעור מדרגת הכנת האנשים ומי שהכנתו מרופה וקצר בחכמה יחשב לרשע ומי שהכנתו שלימה אף המעט לרב יחשב עד כי ימצא מרבית אנשים

פרא. חמור הבר: (טו) מוצק. חזק כדבר הניצק ממתכת: (יז) חלד. זמן כמו וחלדי כאין נגדך (תהלים לט): תעופה. ענין חשך: (יט) ורבצת. ענין השכיבה לנוח: יחלו. ישאלו ויבקשו: רבים. גדולים כמו ורבי המלך (ירמיה מא): (כ) תכלינה. שמאוד לדבר ואינו בא קרוי בל' מקרא כליון עינים: ומנוס. מל' ניסה ובריחה: מנוס. מפח: מפח נפש. דאבון נפש

על

יפה

מאד ויסיר מ״י חלוש כאשר עשהו מי שסכנתו חסרה מאד ונחשוב מפני זה במה שהוא יותר שסות עול מצורף לזה העלם ממנו העונש הראוי במרי מרי ופעמים יהיה מה שנחשוב בו שיהיה ענשו יותר מעט יותר רב ונחשוב מפני זה שיהיה העדר הסדור נמצא באלו הענינים. הנה אם אתה הכינות לבך אל השם יתברך ופרשת אליו כפיך רצה לומר שתקרב אליו כפי היכולת בהשכיל דרכיו או ירצה בזה אם אתה הכינות לבך לשוב אל השם יתברך כפי היכולת ותתפלל אליו כפי היכולת שירחמך. והיית מרחיק מידך און אם הוא בידך וזה אם בדעות אם במעשים ואולם הרחקת האון בדעות הוא לעזוב הדעות הנפסדות בהם ואולם הרחקת האון במעשים יהיה כשתשיבהו לראוי לו עד שלא תשכן באהליך עולה. הנה אז תסלק עצמך מאלו המכאובות והנגעים אשר חולית בהם והיית חזק ולא תירא. הנה מה שעמלת בו מן ההון והבנים שאבדת תשכח עד שכמו המים שעברו במהירות ויסורו כן יהיה זכרך אלו הדברים אשר באו לך בזכרך אותם. ויבא לך זמן יותר טוב בהיר ומזהיר יותר מהצהרים ויתוסף אורך תמיד כבקר שהיה שאורו הולך וחזק כל מה שהוא נמצא. ובטחת כי יש תקוה רצה לומר שלא תפחד שתאבד הקנינים ההם כמו שהיית עושה מקדם. אבל תהיה לך תקוה ובטחון שישמרו ויהיה הפחד מסולק ממך עד שאם תחפור בשדה בזולת גדר וכסוי לנטעת תשכב שם ורבצת ואין מחריד ויגיע מאושר ההצלחה עד שרבים ונכבדים יחלו פניך, ואולם הרשעים ואם להם הצלחות הנה הם ביגון ובפחד כל ימיהם עד שעיניהם תכלינה מרוב היגון ומרוב הפחד שיש להם לא ימצאו מנוס כי לא ימצאו מקום יבטחו בו ולא תהיה תקותם שיבואם טוב אבל הם מקוים שיבואם רע ויראו ממנו עד שתפחת נפשם מהדאגה:

והכלל העולה מהדברים הוא שצופר יסכים לבלדד במה שאמר שהטובות והרעות הנופלות באישי האדם הם כולם מוגבלות ומסודרות מהש״י לפי מעשה איש ואיש ואולם יתיחד בהתרת הספק אשר יקרה בזאת ההנהגה מצד רוע הסדור הנמצא בחוש בטובות אישי האדם ורעותיו וזה שבלדד התיר זה הספק במה שאמר שמה שנחשבהו רע במה שיבא מן המקרים לנקיים הוא טוב ומה שיבא מהטוב לרשעים הוא רע ואם לא נשער, ואולם צופר התיר זה הספק באמר שרוע הסדור אשר נראהו באלו הטובות והרעות הוא לקצורנו מהשיג האמת בזה וזה שצופר יראה שבכאן הכנות פרטיות ייוחד בהם איש ואיש ולפי שיעור מדרגת ההכנה אשר לאדם יתחייב שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכשיקצר מזה הנה הוא רשע לפי שהוא קצר מעשיית הטוב האפשרי לו ואע״פ שנראהו שלא עשה שום פעל מגונה אבל היו פעולותיו כולם טובות ולזה נחשוב בו שיהיה צדיק ונתמה איך חלו עליו אלו הרעות וכבר יתכן שימצא איש שיעשה מעט מהטובות והוא צדיק לפי שלא הוכן לו שיקבל מהשלמות יותר מזה השיעור ונחשוב בו שלא יהיה צדיק מצד מיעוט הטוב הנמצא בפעולותיו ולזה נתמה על רב הטובות המגיעות לו וכן ראוי שנבין הענין בפעולות המגונות ר״ל שאשר מדרגת הכנתו חסרה יהיה עונשו מעט על הפעל המגונה מאד לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הפחות אשר היה מוכן אליו ושמדרגת הכנתו שלימה יהיה עונשו רב על הפעל המגונה לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הנכבד שהיה מוכן אליו ובהיות הענין כן יהיה קצורנו מהשיג האמת באלו הטובות והרעות איך ראוי שיהיה הענין בהם משני צדדים האחד שאנחנו לא נדע אופן חכמת הש״י אשר יתחייב ממנה שיעור העונש במרי מרי ולזה נתמה במי שמרה מרי מעט לפי מחשבתנו ונראה לו מהעונש יותר ממי שהפליג יותר במרי לפי מחשבתנו, והצד השני שכבר יתכן שיהיה לאדם עון ופשע ולא נשער בזה ונתמה איך יגיע לו רע וזה שהוא יראה שכבר יהיה מרי אם יבטל האדם מהשתדל במושכלות כפי מה שאפשר לו ואם יעלה בידו דעת בלתי נכון בעיוניות מצד קצורו מחקור בדברים כפי מה שראוי לפי שהש״י בראו בעל שכל לזאת הכוונה ובכלל הנה הוא מרי אצל צופר אם יקצר האדם מעשיית הטוב האפשרי לו לפי הכנתו והוא מבואר שמזה הצד ימצאו רבים שהם רשעים ולא נשער בזה ובהיות הענין כן הנה לא ימנע שלא ימצאו אנשים שוים במריים לפי מחשבתנו ויתחלפו עונשיהם הבאים עליהם מהש״י חלוף נפלא עד שקצתם ימית וקצתם יענים בשימם במסגר וקצתם לא ישיגם העונש שיושמו במסגר אלא שיקהלו ויאספו אל עיר אחת או אל מדינה אחת והסבה בזה כי כשנחשוב בהם שהם שוים במרי הם מתחלפים בו מאד ואנחנו לא נשער. ואולם מה שנראה מהטובות לקצת הרשעים הנה צופר יתיר הספק בזה באמר שאינם נמלטים מהרעות לפי שהם עם מה שלהם מההצלחה יפחדו פחד תמיד שתבואה שואה ויהיו בפחד וכאב לב תמיד ודי להם בזה העונש מצד פחיתות מדרגת הכנתם והאחר שנתייחס זה נאמר שכבר נאמרו בזה הספר כל חלקי הסותר אשר אפשר שתפול בהם המחשבה למשכילים בזה הדרוש ונתייחד בחלק חלק מהם אחד מאלו האנשים אשר נחלקו בזה הספר, וזה שלא ימנע הענין מחלוקה אם שיהיה כל מה שישיג האדם מטוב ורע מוגבל ומסודר מהש״י לפי מעשיו אם שלא יהיה דבר ממה שישיג האדם מטוב ועד רע מוגבל ומסודר לפי מעשיו ר״ל שלא יועיל לו באלו הטובות והרעות הבאות עליו אם עושה טוב ולא יזיקו בהם אם יעשה רע אם שיהיה קצתם מוגבל ומסודר לפי מעשה האדם וקצתם לא וזאת החלוקה הכרחית, ולפי שמי שיראה שכל הטובות והרעות הבאות לאדם הם מוגבלות ומסודרות מהש״י ישיגהו ספק מצד החוש לפי מה שיחשוב שכבר כחשמת בחוש סותר זה המאמר והוא שקצת הצדיקים יגיעם רע יותר ממה שיגיע לקצת הרשעים וקצת הרשעים יגיעם טוב יותר ממה שיגיע לקצת הצדיקים הוא מבואר שזה ספק יותר אם בשנודה בזאת הטענה אם בשנחלק עליה, ואולם המחלוקת הוא מב׳ צדדין לבד אם מצד המחלוקת על נושא זה המאמר והוא מה שיאמר אותו צופר אם מצד המחלוקת על נשואו וזה יאמר אותו בלדד ואולם המחלוקת על נשואו הוא מה שאמר שמה שנחשבהו רע אינו רע אבל הוא טוב ומה שנחשבהו טוב אינו טוב אבל הוא רע ואולם המחלוקת על נושאו הוא שיאמר שמי שנחשבהו צדיק אינו צדיק ומי שנחשבהו רשע אינו רשע או אם היה רשע הנה מדרגתו ברשע חלושה מצד חולשת הכנתו וזה מי שנחשבהו צדיק אינו נמלט מהמרי שכבר חטא בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו בעיוניות ובזה התיר הספק ברע המגיע לצדיקים, ומה שנר׳ זה שמגיע יותר מהרע לקצת הצדיקים ממה שמגיע לקצת הרשעים הנה הוא יתיר הספק הזה באמר שאנחנו לא נדע שיעור העונשים הראויים לפי מרי מרי כי לא נוכל להשיג שיעור הכנת איש ואיש אשר יסודר ממנה זה הסדור והנה המרי לאשר נחשוב אותו צדיק ימשוך לו עונש עצום מהמרי אשר לאשר נחשוב אותו רשע והוא מבואר שיתחייב לבעל זה הדעת שיניח שהאפשרות עשיית הטוב אינו שוה בכל האנשים שאם היה האפשרות הזאת שוה היה בהכרח מרי הרשעים יותר עצום לפי שכבר היה נכלל בו המרי אשר לצדיקים והוא שלא עשו הטוב האפשרי להם בעיוניות וישאר הספק למה יגיע מהרע יותר לקצת הצדיקים ממה שיגיע מהרע לקצת הרשעים עם היותם למטה מהם בהשגות העיוניות ואולם כשיונח שזה האפשרות מתחלף לפי שההכנות אשר לאיש ואיש בעיון מתחלפות כבר אפשר שיאמר שמרי הצדיק בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו הוא יותר חזק המרי מהרשע אשר הוא למטה ממנו בעשיית הטובות לפי שהרשע הכנתו פחותה בעשיית הטובות ביחס אל הכנת הצדיק, ומה שיראה שיגיע מהטובות לקצת הרשעים הנה אם שיהיה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות או מצד עשותם הפעולות המגונות ואם היה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות הנה צופר יתיר זה הספק בזה שיאמר שהם צדיקים לפי שלא הוכן להם שיקבלו מהשלימות שיעור יותר גדול ואם היה רשעם מצד עשות׳ הפעולות המגונות הנה התיר צופר הספק בזה בשיאמר שהם אינ׳ נמלטים מהפחד אשר הוא רע נפלא ולפי שהפחד הוא דבר בלתי מורגש נחשוב בכמו אלו האנשים שלא יגיעם שום רעה ודי להם בזה העונש אע״פ שפעולותיהם מגונות מאד לפי שמדרגת הכנתם היא פחותה ויאמר ג״כ במה שאחר זה שאם לא יענשו הם כבר יענשו בניהם הבאים אחריהם ודי להם בזה העונש לפי מחשבתו כי הטוב אשר תכליתו רע הוא רע. ואולם בלדד יראה כמו שאמרנו שמה שנחשבהו רע אינו רע לפי שהוא יביא אל תכלית טוב ומה שיראה מהטובות לרשעים הוא רע לפי שהוא יביא אל תכלית רע וכבר הסכיל בזה מהצלחת שבאתו והגואה כמו שביארנו שלא יועילם לחוסם ורעננותם שלא ייבשו בקלות והוא מבואר שאין בכאן צד שלישי מהמחלוקת על סותר זה המאמר אשר כהאמת מן החוש לפי שאם נחלק בו בנושא ובנשוא יחד ישאר הספק בעינו וזה מבואר בנשאו ר״ל אם נאמר במי שנחשוב אותו צדיק הוא רשע וההפך ומה שנחשבהו טוב הוא רע וההפך וזה כי לא יתחדש מזה מאמר זולת המאמר אשר חייב הספק. ואולם היתר זה הספק אשר יהיה בשנודה בזאת הטענה הוא שיאמר שאלו הרעות והטובות אשר נמצאם מגיעות לאנשים בזולת יושר אינם מגיעות מהש״י אבל מיוחסו׳ לסבה אחרת כאילו תאמר הפתיות והאולת כמו שיראה אליפז, והוא מבואר שהיתר זה הספק אשר יהיה בשנודה בזאת הטענה הוא ג״כ באחד משני צדדים אם שנאמר שההשגחה האישיית היא בכל אחד מן האנשים אך לא בכל דבריהם אם שנאמר שההשגחה האישיית הוא בקצת האנשים ובקצת לא ואולם מי שיראה שאין דבר מהטובות והרעות ההם מוגבל ומסודר מהש״י הנה הוא כבר יראה בטובות והרעות ההם סדור בהכרח לפי שכבר הגיע לנו ידיעה בהם אם בחלום אם בקסם אם בנבואות ואין בכאן דבר יתכן שייוחס אליו זה הסדור זולת המערכת אשר לככבים בעת הלידה חוייב בבעל זה הדעת שיאמין שזאת ההגבלה היא מצד הגרמים השמימיים ולזה לא יועיל בה הצדק ולא יזיק בה הרשע כי הכל מוגבל לו לאדם בגיחו מרחם אמו וזאת החלוקה היא על דעת איוב, ואולם מי שיראה שקצתם מוגבל לפי צדק האדם ורשעו מהש״י וקצתם בלתי מוגבל לפי שאין זאת ההשגחה לכל האנשים אך קצתם והם הראויים לה לפי מה שיתבאר במה שאחר זה הוא מאמר אליהוא וזהו האמת בעצמו כמו שיתבאר במה שיבוא. והנה אליפז היה מתקרב לזה הדעת האמתי כי הוא היה מודה שבכאן רעות אינם מוגבלות מהש״י והם הרעות אשר תהיינה לנו מצד הפתיות והאולת אלא שאין ראוי להתרעם עליהם כי אין ראוי שיקראו רעות לפי שהאדם נברא מסולל מכל הטובות והרעות והקנינים אשר הוא כחיי עליהם ואם לא ישתדל להגיע להם בסבות המביאות אותם אין לו להתאונן עליהם אם לא יגיעו אליו, אלא שבזה הצד לא הותרו כל הספקות לפי שאנחנו לא נוכל ליחס כל הרעות אשר נראה שיפול בהם העדר הסדור אל האולת והפתיות ומה שנוהג מנהגה ועוד שאם הודינו שמזה הצד יותר הספק בדעות מה נעשה בהעדר הסדר הנמצא בטובות הנשארות זמן ארוך ונמצא מהם הרבה באיש אחד ואל איזה דבר ניחסהו וזה שהוא בלתי אפשר שיתיחסו אל האולת והפתיות כי מה שיגיע מהטובות בזה האופן לא ישאר כי אם זמן מועט ולא יהיה מתמדי ר״ל שלא יתכן שיגיע בזה האופן טובות רבות לרשע כמו שיראה בחוש מהם וזה ג״כ אפשר שיוסף ברעות המגיעות הרבה לצדיקים ר״ל שאי אפשר שייוחסו אל האולת והפתיות כי מה שהוא בזה הצד הוא מעט כי היה מציאותו במקרה ובהזדמן. ולזה היה דעת אליפז יותר חסר בענין מה מדעת בלדד וצופר ויותר שלם באופן אחר, ואולם היותו יותר חסר לפי שהרבה מהספקות אשר הביאוהו לזה הדעת הם נשארות עמו משא״כ בדעות בלדד וצופר, ואולם היותו יותר שלם כי הוא לא היה מכחיש המוחש אבל היה מכוון בזולת הכחשת המוחש שיתיר הספקות כמשפט כל חכם ועוד כי השרש אשר ממנו המשיך דעתו הוא אמתי בעצמו ואולם טעה במה שאחר השרש וזה כי הוא כששער שהוא בטל שיוחסו כל הטובות והרעות אל גמול ועונש מאת הש״י לפי מעשה האדם כמו שיתבאר מהחוש והיה בטל גם כן שלא יהיה בהם דבר מוגבל מאת השם לפי מעשה האדם לפי מה שיגזרהו החוש כמו שזכר אליפז בזה הספר במה שטען על איוב הנה חייב בהכרח שיהיה קצתם מיוחס אל הש״י לפי צדק האדם ורשעו וקצתם בלתי מיוחסות אליו ואילו לא אמר אליפז יותר מזה השיעור היה מחוייב היות מאמרו אמת ואמנם טעה בשלא הבדיל באופן שלם מה שייוחס אל הש״י מאלו הטובות והרעות ממה שלא ייוחס אליו ולזה לא עמד טענו בו כשטען עליו איוב מה שטען לסתור דעתו כמו שיתבאר במה שאחר זה. ועוד כי דעת אליפז היה דוחק אל האמת ואם אינו בעצמו אמת כי הוא כבר שם כל השתדלותו להתיר הספיקות בזולת הכחשת המוחש ומי שמנהגו זה המנהג הנה כשיספר בספקות הנופלות בדעתו מצד המוחש ומי יתאמ׳ בצד אחר שיניח דעתו יותרו בו הספיקות בזולת הכחשת המוחש ואולם בלדד וצופ׳ אמרו מאמר בלתי מבואר ולא הניחו למוחש רושם אבל התירו הספק כשאמרו שאלו הדברים נעלמים ממנו ואם הענין כן איך ידעו שאלו הדברים הם בסדר וביושר מי הגיד להם זה והנה אין להם מאזני הבחינה ולא די בשרש שפעלו בו זה שימנעם מהשיג האמת בזה הדרוש אבל מי שמנהגו זה המנהג לא יתכן שישיג האמת בשום דבר כי אם לאנשים התחלם לידיעה ממה שגרם אותו מהדברים המוחשים לא יהיה לידיעה דבר דרך:

ביאור

רשי

(תמנה איוב) : (ב) תמות חכמה. כשתמותו תמות עמכם כל חכמה כי כל חכמה בכם. אבל : (ג) גם לי לבב כמוכם. ואת מי אין כמו אלה שהקב"ה שליט להשות רשע ולהאריך שלות רשעים אינכם אלא כמשחקים בי. ואני הוא (ההוא) שחוק לרעהו : (ד) אהיה קורא. להקב"ה ויענהו מלער הקנטתכם ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק ותמים שלם :

שחוק צדיק תמים. היא העניה אשר יענהו ידעתי אני כאשר אמרתם. כי : (ה) לפיד בוז. אש של גיהנם עומד למי שאמע כמשתונתו לומר שלום יהיה לי : נכון. מזומן הוא העשתות שאנן להיות כמועדי רגל שרגלם מועדת : (ו) ישליו. ידעתי אני כי יתי ושלוו אוהלים לבני קדר השוכנים באהלים המדברה. והם שודדים שנא' פרא אדם ידו בכל (בראשית טז) : ובטוחות. שלומות יש למרגיזי אל. לכל אשר הביא לו הטור השלום ביה אם טוב אם רע: (יא) הלא אזן מלין תבחן. ולמה לא ידעו ואת השומעים פעלו כאשר החיך יטעם לאוכל : (יב) בישישים חכמה וגו'. לדעת כי

תולדות אהרן שחוק. חגיגה ס : לפיד. סנהדרין קח : ישליו. מכה נג (סנהיה סו) : שאל נא. קדושין ספר א : בישישים. שבת קנב קניס כס :

איוב יב

יב א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת
חָכְמָה׃ ג גַּם־לִי לֵבָב ׀ כְּמוֹכֶם לֹא־
נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם וְאֶת־מִי־אֵין כְּמוֹ־
אֵלֶּה׃ ד שְׂחֹק לְרֵעֵהוּ ׀ אֶהְיֶה קֹרֵא
לֶאֱלוֹהַּ וַיַּעֲנֵהוּ שְׂחוֹק צַדִּיק תָּמִים׃
ה לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנָן נָכוֹן
לְמוֹעֲדֵי רָגֶל׃ ו יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים ׀
לְשֹׁדְדִים וּבַטֻּחוֹת לְמַרְגִּיזֵי אֵל
לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱלוֹהַּ בְּיָדוֹ׃ ז וְאוּלָם
שְׁאַל־נָא בְהֵמוֹת וְתֹרֶךָּ וְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וְיַגֶּד־לָךְ׃ ח אוֹ שִׂיחַ
לָאָרֶץ וְתֹרֶךָּ וִיסַפְּרוּ לְךָ דְּגֵי הַיָּם׃
ט מִי לֹא־יָדַע בְּכָל־אֵלֶּה כִּי יַד־
יְהוָה עָשְׂתָה זֹּאת׃ י אֲשֶׁר בְּיָדוֹ
נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ׃
יא הֲלֹא־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ אֹכֶל
יִטְעַם־לוֹ׃ יב בִּישִׁישִׁים חָכְמָה
וְאֹרֶךְ יָמִים תְּבוּנָה׃ יג עִמּוֹ חָכְמָה
וּגְבוּרָה לוֹ עֵצָה וּתְבוּנָה׃ יד הֵן
יַהֲרוֹס וְלֹא יִבָּנֶה יִסְגֹּר עַל־אִישׁ
וְלֹא יִפָּתֵחַ׃ טו הֵן יַעְצֹר בַּמַּיִם

תרגום

א ואתיב איוב ואמר :
ב בקושטא ארום אתון חבריא ועמכון תסוף חוכמתא :
ג לחוד לי לבא דכמתכון לא פריש אנא מנכון ועם מן לית דכמת אילין :
ד חוכא לחבריה אהי דקרי לאלהא ועני יתיה חיך לזכאה שלימא :
ה אודנא דבסיר לרשיעא מן מחשבתא שלו מכוון להרפתקי זמנא : ת"א בערא בסיר לעשר דמן מחשבתא דרחיץ שלו ברם הוא מעתד לאזדעזעת רגלא :
ו עשר דשרין במשכניהון יתמסרון לבזוזין ובני ישמעאל דרחיצין יתמסרון לשאר אומיא דמרגזין אלהא דכמתהון דזמן אלהא בידיה : ת"א ובני ישמעאל דשרין במשכניהון יתמסרון לבזוזין ועמונאי ומואבאי דשרין לרחצן יתמסרון ביד רשיעיא דמרגזין אלהא היך פרעה דאיתיה אלהא עלוהי מחתא בידיה :
ז וברם שאיל כדון בעירי וילפונך ועופא דשמיא ויחוון לך :
ח או מלל לארעא ותלפנך וישתעון לך נוני ימא : ט מן לא ידע בכל אלין ארום מחת ידא דיי עבדת דא : י די בידיה נפשתא דכל חי ורוחא דכל בסר גבר :
יא הלא אודנא מלין תבחן ומודינא מיכלא יטעם ליה : יב בקשישיא חכמתא ונוגדי יומין בינתא : יג עמיה חוכמתא וגבורתא דיליה מלכא ובינתא : יד הא יצדי ולא יתבני יסגוד על גבר בקבורתא ולא יתפתח : טו הא אחד במיא ומתיבשין וכד

אבן עזרא

סכינות חומות המדינה : (ב) אמנם כי אתם עם : תמות החכמה. עמכם בעבור כסילותכם כענין נסרחה חכמתם : (ג) ואת מי אין כמו אלה. מי לא ידע בכל אלה : (ד) שחוק לרעהו. שבתי כאדם שהי' שחוק לרעהו והוא כשחוק לרעהו והתיתה שהיה זה שהב לשחוק קורא לאלוה ויענהו : (ה) לפיד בוז. הלמ"ד נוסף מן אם כפידו להם שוע בעבור הפיד שבא לו שב בוז כמו ובוז משפחות במחשבת השאנן : לעשתות. כמו אולי יתעשת האלהים אבדו עשתנותיו : נכון למועדי רגל. וזה דבר יביא האדם שתמעד רגלו כענין ואני כמעט נטיו רגלי : (ו) ישליו. כי יראה שהם השודדים העושים החמס בפרהסיא בשלוה וישליו ישמש עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות שעניינו ואל יהי מתיו מספר מתיו כענין ואני מתי מספר : בטוחות. עניינו משכנות בטוחות מן בטח : לאשר הביא אלוה בידו. עובדי כו"ם שיעשה אלוהו בידו : (יב) ואורך ימים. טעמו ובאורך ימים. בי"ת בישישים

רלבג

ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר : (ד) שחוק. לעג : (ה) לפיד. מענין לפידים ויהיה אומרו לפיד בוז כמו לפיד ובוז : לעשתות. למחשבות מעניו עשתונותיו ואפשר שהיה למ"ד לפיד משמשת ויהיה עניינו מי שהוא נכון לפיד ואיד הוא נבזה למחשבות השאנן וכן מי שהוא נכון למועדי רגל וכפל הענין במלות שונות : (ו) לשודדים. לע"פ"ס חמס ושודדים האנשים : ובטוחות. חסר מלת משכנות והרצון בזה שהכר ימלא ומשכנות למרגיזי אל שיבטחו בהיותם בהם ולא פחדו משום דבר : לאשר הביא אלוה בידו. ר"ל לעובדי כו"ם שישאו הפו"ס בידיהם וישתחוו להם או ירצה בזה שבידו הביא והמציא אלוה ר"ל שידיו עשו הפסל ואחר יכגוד לו וישתחוה ולא יפקח עיניו כי הפסל ההוא הוא מעשה ידיו כדרך אמרו למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו : (ז) בהמות ותורך. ותלמדך כל אחת מהם : (ח) שיח. דבר : (יד) יסגור על איש. ר"ל כבר ישים איש

מצודת דוד

ישוו כדבר המעל בעיני העם ויהחלפו בגמול עונשם וישפוט על ייסורי איוב על כי קצר בחכמה לפי שיעור הכנתו) : יב (ב) אמנם. האמת כי אתם הרבים ולמולי תחשבו לעם כי נשארתי לבדי ואין מי יחזיק בידי אבל וכי בעבור כי אתם הרבים למולי תמות החכמה עמכם ר"ל וכי כל החכמה היא בכם עד שאם תמותו תמות גם היא ולא תשאר בעולם : (ג) גם לי לבב. הנה לא כן הוא כי גם לי יש לב מבין כמו לכם ואנכי נופל במעלה להיות גרוע ופחות מכם : ואת מי. ועם מי מהאנשים אין לב מבין כמו שיש עם אלה הריעים וכי חכמה גדולה יש בכם אשר לא תמצא בשאר האנשים : (ד) שחוק לרעהו. על כי הרבה נוסף לבזותו אמר הנה אני אהיה לשחוק וללעג למחשבתו אשר בעבור גודל הצלחתו אשר ישיג כל תאותו כאלו בכל אשר יקרא לשאול מאלוה יענה וישיב לו למלאות שאלתו לזה גבה לבו עד כי ישחוק עלי אשר אני באמת צדיק תמים : (ה) לפיד בוז וגו'. כי כן הדרך אשר למחשבות איש שאנן ושקט מרוב כל יחשב כלפיד הבזוי את מי אשר הוא נכון שימעדו רגליו ליפול ולזה הרבה נוסף לשחוק בי : (ו) ישליו. אבל לא מרוב חכמה ויושר לבב רבה הצלחתו כי לא ראינו אשר אהלי השודדים המה בשלוה ומשכנות בטוחות נמצאים למרגיזי אל לאשר יעבוד העכו"ם אשר לא ימוש ממקומו ומביא אותו בידו ועכ"ז אליו ישתחוה ולו יעבוד וא"כ אף מהצלחת נוסף אין ראיה על החכמה ויושר הלבב : (ז) ואולם. אבל חכמת מה לך ואם בהודעת העלמת חקר אלוה לא צריכות לך כי באמת שאל אל הבהמות וכל אחת תלמדך העלם חקר אלוה ר"ל משלמות יצירת היצורים ומהחכמה אשר בהם יתחלפו אלה מאלה מכל זה נוכל להשכיל שלא נמצא חקר אלוה וכאלו הם יורו ויגידו את זאת : (ח) ותורך. ר"ל מטבעי ארבעה היסודות וכל הדברים הנמצאים בארץ המורכבים מהם מאלה תוכל להבין העלם חקר אלוה : (ט) מי לא ידע בכל אלה. מי הוא הסכל אשר לא יסכיל לדעת העלמות חקר אלוה באמצעות אלה הדברים זולת שאמריך : כי יד ה' וגו'. כי הלא יד ה' עשתה זאת ומהם הלא יוקח ראיה על עומק חכמתו שאין חקר לה : (י) אשר בידו וגו'. מוסב למקרא שלפניו לומר הוא האלהים אשר בידו וגו' : ורוח וגו'. זכר לעצמו רוח האדם על כי היא העולה על כולנה : (יא) הלא אזן. האוזן השומעת תבחן הדברים ממי נאמרו והחיך הפועם הוא יטעם לו טעם המאכל המר הוא אם מתוק כי בו ניתן ההרגש הזה ויובן א"כ הרבה מן הדברים ע"פ החוש : (יב) בישישים חכמה. ובעבור זה ימצא הרבה מן החכמה בלב הישישים כי בעבור רוב הימים ראו הרבה בחוש ומהם יקחו התחלה להבין דבר מתוך דבר : ואורך. הכ"ף מן בישישים משמשת בשתים כאלו אמר ובאורך ימים תבונה והוא כפל ענין במ"ש ועל כי נוסף היה נער ממנו לימים אמר איך התפאר בחכמה למולי ואני ישיש וזקן ממך : (יג) עמו. ובעבור רוב השנים ידעתי א"כ שלעך עם ה' הכלית החכמה והגבורה : לו עצה. הוא המשכיל לתת עצה ובידו התבונה : (יד) הן יהרוס. כאשר יחפוץ להשבית הלא ישדד המערכה ובההוא מהרס דבר הנה לא יבנה כאלם רצונו : יסגור. כאשר יסגור המאסר על איש הנה לא יפתח כאלם חפצו : (טו) הן יעצור. ימנע הגשמים

מצודת ציון

על שם שקרובה הנפש לפחת לצאת מן הגוף וכן ונפש כעו"ה הפחתי (לקמן לא) : (ג) לא נופל. לא פחות וגרוע וכן נופלים מעליהם (יחזקאל לב) : (ד) לרעהו. מלשון רעיון ומחשבה כמו בנת לרעי מרחוק (תהלים קלט) : (ה) לפיד. הוא העץ שמנדנדים בו האש ונשרף גם הוא כמו כלפיד יבער (ישעיה סב) ועל כי לא יצלח למלאכה ובזוי הוא אחז אמר לפיד בוז : לעשתות. למחשבות כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמו) : שאנן. שוקט ובוטח כמו שאנן מואב (ירמיה מח) : למועדי. ענין החלקה והשמטה לנפול כמו ולא מעדו קרסולי (תהלים יח) : (ו) ישליו מלשון שלוה : ובטוחות. ר"ל משכנות בטוחות וקצר כדבר המובן : ותורך. ותלמדך : (ח) שיח. מלשון שיחה ודבור : (יב) בישישים. הזקן הרבה יקרא ישיש והוא מלשון יש כי עמדה בו הישות ימים רבים : (יד) יפתח. ענין התרה מן המאסר : (טו) יעצור. ענין

אבן עזרא

ביששים ישרת עלמו ואחר עמו כמו וארא אל אברהם אל ילחק ואל יעקב באל שדי: (טז) לו שוגג. הוא ידע שגגתו של האדם או שישגה אחרים והם לא ידעו: (יז) שולל. כל אחד מהם יוליכם שולל מדעת כטעם וסר מרע משתולל: (יח) מוסר מלכים. כמו מוסרות ומוטות: (כג) משגיא. מן אל שגיא: ויאבדם. הפך משגיא: שוטח. מן וישטחו להם כמו פורש והענין מפיץ ומפזר: וינחם. הפך הענין: (כד) ויתעם. בעלת תהו: אם

רשי

כי עמו חכמה וגו': (טו) וישלחם ויהפכו ארץ. בשליחותו כאשר עשה לדור אנוש שהציף שלישו של עולם: (טז) לו שוגג. האדם השוגג: ומשגה. שטן המשגהו: (יז) שולל. שם דבר הוא שטות. מוליכם בשטות כשהוא רוצה לערבב ולבלע חכמתם כמו וסר מרע משתולל (ישעיה נט) אשתוללו אבירי לב (תהלים עו) ותי"ו אשר במשתולל ואשתוללו כן דרך לשון עברית בתיבה שיסודה שי"ן או סמ"ך והוא בא לדבר בלשון נעשה ונפעל או מתפעל נותן תי"ו אחר אות ראשונה של יסוד כמו וישתכחו בעיר (קהלת ח) וישתמר חוקות עמרי (מיכה ו) מסתולל בעמי (שמות ט) ויסתבל החגב (קהלת יב): יהולל. שוטה. לשון הוללות וסכלות: (יח) מוסר מלכים פתח. להסיר מוסר סבלם מעל אחרים ומעבירם ממלוכה: ויאסור אזור במתניהם. בתחלתם כשהוא חפץ בהם חוגר חלציהם ומזרזם כח למלוכה: (יט) כהנים. שרים כמו כהן מדין (שמות ג) כהן און (בראשית מא): (כ) לנאמנים. אף לנאמנים כי פעמים שפתיו נכללים לדבר סרה כגון אברהם והאמין בה' וסוף נכשל בבמה אדע: (כא) ומזיח אפיקים רפה. וחגור החזקים מרפה ומפתח חגורם להתיש כחם כמו (תהלים קט) ולמזח תמיד יחגרה: אפיקים. חזקים כמו אפיקי נחושה (לקמן מ) אפיקי מגינים (שם מא): (כג) משגיא לגוים ויאבדם. יש אומרים כאשר עשה למצרים בהשיגם את ישראל לפני בעל צפון (שמות יד) שגו ואמרו תדעו שהסכים עמנו לטבעם בים כאשר גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שם א) וקשה יראתו של בעל צפון שלא נעשה בו שפטים ככל אלהי מצרים וגרם המקום להשגותם כדי לטבעם וזה הלשון אינו עיקר דאם כן היה לו לומר בצד ימין משגיא כמו שוגה אבל זה עיקר מגדיל לשון שגיא כח משגיא את הגוים ומצליחם ולבם מתגאה בהצלחתם והוא היה אבדן שלהן מה שהצליחו. שוטח. מרבה אותם להשטיח בארץ ולכסותם: (כד) בתוהו לא דרך. בתוהו שאינו דרך: (ג) אולם אני. איני מבקש אלא לדבר אליו ולהתווכח עמו אחשוך טופלי

איוב יב יג

וְיִבָ֑שׁוּ וִֽ֝ישַׁלְּחֵ֗ם וְיַהַ֥פְכוּ אָֽרֶץ׃ טו עִ֭מּוֹ
עֹ֣ז וְתוּשִׁיָּ֑ה ל֝וֹ שֹׁגֵ֥ג וּמַשְׁגֶּֽה׃ יז מוֹלִ֣יךְ
יוֹעֲצִ֣ים שׁוֹלָ֑ל וְ֝שֹׁפְטִ֗ים יְהוֹלֵֽל׃
יח מוּסַ֣ר מְלָכִ֣ים פִּתֵּ֑חַ וַיֶּאְסֹ֥ר אֵ֝ז֗וֹר
בְּמָתְנֵיהֶֽם׃ יט מוֹלִ֣יךְ כֹּהֲנִ֣ים שׁוֹלָ֑ל
וְ֖אֵתָנִ֣ים יְסַלֵּֽף׃ כ מֵסִ֣יר שָׂ֭פָה
לְנֶאֱמָנִ֑ים וְטַ֖עַם זְקֵנִ֣ים יִקָּֽח׃ כא שׁוֹפֵ֣ךְ
בּ֭וּז עַל־נְדִיבִ֑ים וּמְזִ֖יחַ אֲפִיקִ֣ים רִפָּֽה׃
כב מְגַלֶּ֣ה עֲ֭מֻקוֹת מִנִּי־חֹ֑שֶׁךְ וַיֹּצֵ֖א
לָא֣וֹר צַלְמָֽוֶת׃ כג מַשְׂגִּ֣יא לַ֭גּוֹיִם
וַֽיְאַבְּדֵ֑ם שֹׁטֵ֥חַ לַ֝גּוֹיִ֗ם וַיַּנְחֵֽם׃ כד מֵסִ֗יר
לֵ֭ב רָאשֵׁ֣י עַם־הָאָ֑רֶץ וַ֝יַּתְעֵ֗ם בְּתֹ֣הוּ
לֹא־דָֽרֶךְ׃ כה יְמַשְׁשׁוּ־חֹ֥שֶׁךְ וְלֹא־
א֑וֹר וַ֝יַּתְעֵ֗ם כַּשִּׁכּֽוֹר׃

יג א הֶן־כֹּ֭ל רָאֲתָ֣ה עֵינִ֑י שָֽׁמְעָ֥ה
אָ֝זְנִ֗י וַתָּ֥בֶן לָֽהּ׃ ב כְּ֭דַעְתְּכֶם יָדַ֣עְתִּי
גַם־אָ֑נִי לֹא־נֹפֵ֖ל אָנֹכִ֣י מִכֶּֽם׃
ג א֭וּלָם אֲנִי אֶל־שַׁדַּ֣י אֲדַבֵּ֑ר וְהוֹכֵ֥חַ

תרגום

יְשַׁלְחִנּוּן מִתְהַפְּכִין בְּאַרְעָא׃ טו גַּבֵּיהּ עוּשְׁנָא וְחוּכְמְתָא
דִּי לֵיהּ שָׁלֵי וּמַשְׁלֵי׃
יז דְּמוֹבִיל מָרֵי מַלְכַיָּא כַּד
מִשְׁתַּלְשְׁלִין וְנָגוֹדַיָּא יִתְעַכֵּב׃
יח שׁוּשִׁילְתָא דְּמַלְכַיָּא מַשְׁרֵי
וְאָסַר קְטוּר בְּחַרְצֵיהוֹן׃
יט דְּמוֹלִיךְ רַבְרְבָנַיָּא בִּבְזִּתָא
וְתַקִּיפַיָּא מְקַלְקֵל׃ כ מַעְדֵּי
קְשׁוֹט סִפְוָתָא מִמְּהֵימְנִין
וּטְעֵם סָבַיָּא יְסַלֵּק׃ כא שָׁדֵי
בַּסְרָנוּתָא עַל סָרְכַיָּא וּתְקוֹף
תַּקִּיפַיָּא מַחְלֵישׁ׃ כב מְגַלֵּי
עֲמִיקְתָא מִן חֲשׁוֹכָא וּמַפֵּק
לִנְהוֹרָא טוּלֵי מוֹתָא׃ כג מַפֵּישׁ
לְעַמְמַיָּא וּמְאַבְּדִנּוּן מַשְׁטַח
מְצוּדְתָא לְאוּמַיָּא וְדַבְּרְנוּן׃
כד מַעְדֵּי חָכְמַת לִבָּא דְּרֵישֵׁי
עַמָּא דְאַרְעָא וּמַתְעֲנוּן בִּקְמָא
דְּלֵית אוֹרְחָא׃ כה יְמַשְׁמְשׁוּן
חֲשׁוֹךְ וְלָא נְהוֹרָא וּמַתְעֲנוּן
הֵיךְ רָוֵי׃ א הָא כוֹלָא חָמַת
עֵינִי שְׁמַעַת אוּדְנִי וְאִתְבַּיְּנַת
לָהּ׃ ב הֵיךְ מַנְדַּעְכוֹן יָדְעֵית אוּף אֲנָא לֵית פָּרֵישׁ אֲנָא מִנְּכוֹן׃ ג בְּרַם אֲנָא
לְוָת שַׁדַּי אֲמַלֵּל וּמְכַסְּנָא עִם אֱלָהָא

מסורה

ד' חס' בליש' ל'. ד' ר"פ
י"ב ל' ור"פ
ל'. ל'
י"ב
ל' ור"פ. י"ב
ל' מ"ל
ל'. ל'
י"ג חסר
ל'. ל'
ל'. ו'
ל' ובליש
כ"ט
מ'. ל'. ל'
ג' ר"פ בסי'. ל'

תולדות אהרן נוז. פסחים קיח:

ישעם לו. ישעם לאכל: עמו ד' ר"פ וסי' עמו הראובני והגדי. עמו זרוע בשר. עמו וזכמה וגבורה לו עצה. עמו עז ותושיה: יהרוס ג' מ"ל בליש' וסי' לנתוש ולנתוץ ולהאביד. המה יבנו ואני אהרוס. הן יהרוס ולא יבנה: מוליך ג' ר"פ וסי' מוליך לימין משה. מוליך יועצים שולל. מוליך כהנים: שולל ג' וסי' אלכה שולל כן כתיב. מוליך כהנים. מוליך יועצים. קדמא כתיב י': ומזיח ל' אפיקים רפה והוא חד מן מלין דמשמשין ומז ברישיה וסימן במסרה רבתא במערכ' אות המ"ם בס"ד בשימת ומ': לאור ז' קמצין וסי' בלשון ארמי צות סמי' וסבר למיפק בצפרא וקם בליליא. וביאורם נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: וינחם ז' וסי' נמסר בשמואל א' סי' כ"ב: אזני ח' וסי' ויאמר לו חלילה לא תמות. כי קשרתם כלכם עלי ב' בו. ויאמר המלך לרצים. אתה למשל אזני. ואלי דבר יגונב. הן כל ראתה עיני. שמעה אזני. ולמלמדי לא הטיתי אזני:

רלבג

איש במסגר ולא יצא ממאסרו לעולם: (טז) שוגג ומשגה. שני שרשים בענין אחד: (יז) מוליך יועצים שולל. ר"ל שהוא מוליך שלל כל אחד מהיועצים כאשר ירצה ואע"פ שהם טובי העצה לא יועיל להם טוב עצתם: יהולל. מענין סוללות וסכלות: (יח) מוסר מלכים: מאסר מלכים: פתח. התיר: (יט) כהנים. שרים וכמוהו ובני דוד כהנים היו: ואיתנים. חזקים: יסלף. יעות: (כ) לנאמנים. הם האנשים המשמרים לדבר נכוח או ירצה בזה האנשים הנאמנים בדבריהם לטוב טעמם וחכמתם: זקנים. חכמים: (כא) ומזיח אפיקים רפה. וחוזק חוקים החלוש או ירצה בזה והאזור חוקים הסיר מענין ולמזח תמיד יחגרם: (כג) משגיא. מרבה: שוטח. מפזר: (ב) לא נופל אנכי מכם. לא חסר אנכי מכם: (ד) אגיל. מלת אגיל נגזרת מן אל ועניינם סדל: פלא ל

מצודת ציון

ענין מניעה: (יז) שולל. ענין שטות כמו אשתוללו אבירי לב (שם עו): יהולל. ענין סכלות וכן וקוסמים יהולל (ישעיה מד): (יח) מוסר. קשרי רצועות העול כמו מוסרי צוארך (שם כב): פתח. התיר: ויאסור. קושר כמו האסור אסור (מלכים ב ז): אזור. חגורה כמו ואזור עור (שם א): (יט) כהנים. שרים כמו ובני דוד כהנים (ש"ב ח): ואיתנים. וחזקים כמו איתן מושבך (במדבר כד): יסלף. יעות כמו ויסלף דברי צדיקים (שמות כג): (כ) לנאמנים. הוא מלשון וינאמו נאום (ירמי' כג) שהוא ענין דבור והנו"ן שאחרונה נוספת לסימן שם תואר כמו רחמן והלחים בלשונם היודעים חכמת הדבור יקראו נאמנים: וטעם. ענין תוכן הדבור כמו בשנותו את טעמו (תהלים לד): (כא) ומזיח. חגורה וכן ולמזח תמיד יחגרה (שם קט): אפיקים. חזקים כמו אפיקי נחושה (לקמן מ): רפה. מלשון רפיון: (כב) צלמות. צלו של מות הוא חשכת הקבר: (כג) משגיא. מגדיל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב): שוטח. פורש כמו וישטחו להם שטוח (במדבר יא): וינחם. וינהיגם כמו לך נחה (שמות לב): (כה) ימששו. ענין החפוש בידים הנה והנה להשמר ממכשול כמו כאשר ימשש העור (דברים כח): (ב) לא נופל. לא

מצודת דוד

במים ונעשה המקום יבש: וישלחם. ובעת ירבה מימיהם וישלחם לשטוף פני האדמה ומהפכים הארץ כי מאבדים הרבה: (טז) עמו עוז. בידו החוזק והתושיה את מי לחזק ואת מי להתיש כח זרועו: לו שוגג. יודע הוא שגגת האדם אם כי לא ידע האדם בנפשו: ומשגה. יודע הוא הדבר אשר האדם משגה בו את הזולת עם כי לא ידעו הזולת: (יז) מוליך. חכמי לב בעלי עצה מוליך בדרך שולל ויסכל דעת היועצים עם כי מאד חכמו: (יח) פתח. מתיר קשר השרים ר"ל מסיר קשרי רצועות העול אשר שמו על העם: ויאסור. וכאשר יחפוץ יקשור האזור במתניהם ר"ל יאמץ כחם כי האזור במתניו הוא מחוזק ומזורז: (יט) מוליך כהנים. השרים מוליך בדרך שולל ויעוות החזקים בעלי הכח לבל ילחמו בדרך הניצחון והראוי: (כ) לנאמנים. להמדברים באלה המלינם יסיר מאמר שפתותם עד לא יכינו לדבר מה בלבבם ומהזקנים בעלי המדע יקח מיטב תוכן האמרים: (כא) שופך. פעם מביא בוז הרבה על נדיבים כמים הנשפכים ומרפה חגורת החזקים ר"ל יתיש כחם כי החגור הוא מזורז ונחלש כשנרפה החגור: (כב) מגלה. ר"ל מלמד האדם דעת להשכיל דברים עמוקים קשי ההבנה: צלמות. ר"ל דברים הנעלמים ביותר מוציא לאור כי יחנן האדם דעה ויאיר עיניו להבין דבר מתוך דבר: (כג) משגיא. הוא מגדיל את האנשים בממשלה רב והוא מאבדם: שוטח. הוא יפרשם על פני האדמה במרחב רב והוא ינהיגם מארצם ללכת גולה: (כד) מסיר. פעם מסיר חכמת לב ראשי העם המנהיגים אותם והמה יתעו את העם ללכת בעלת תוהו לא בדרך ישר ועצה נכונה: (כה) ימששו. והמה ממששים בידיהם במקום החשך אשר ילכו בם ולא ילכו במקום אורה ר"ל שוגים ללכת בעלת תוהו ולא יפנו אל מול העצה הנכונה: ויתעם. ה' מתעה אותם להיות מבולבלים בדעתם כמו השכור: יג (א) הן כל אלה. כל הדברים האלה שאמרתי הנה ראתה עיני הדברים הנראים ושמעה אזני הדברים הנשמעים ובין העין ובין האוזן הבינה כל אחת מהנה שבדבר ה' נעשה: (ב) כדעתכם. כשיעור ידיעתכם ידעתי גם אני לא פחות ונגרע אנכי מכם בדבר הידיעה ומה זה חסרתו לפני מפלאות ה': (ג) אל שדי אדבר. לא אחפוץ מעתה לתשובתכם

(ד) טופלי שקר. מחברי דבר שקר: רופאי אליל כולכם. כל אליל שבמקרא לשון אל ורבותינו פירשו זה גיד הנושה שאין לו רפואה ושמו אלל: (ו) ורבות. תוכחות: (ז) הלאל תדברו עולה. אחרי אשר תחת אל באתם לריב לא טוב שתדברו עולה: ולו תדברו רמיה. בעבורו תדברו רמיה כמו (לקמן לג) הן אני כפיך לאל וכמו אל הארץ אשר דבר להם (דברים ט) לצרכם וכמו ילחם לכם (שמות יד) האתם תריבון לבעל (שופטים ו) הוקשה בעיני לדמותו כאן והוא דוגמת כיד משה לו על קרח (במדבר יז): (ח) הפניו תשאון. וכי להחניף לו בשאת פנים באתם: אם לאל. בשבילו תתווכחון על רמיה: (ט) הטוב כי יחקור אתכם. ותמצאו שקרים: אם כהתל באנוש תהתלו בו. לומר לכבודך עשינו עבודתינו שקרים:

(י) הוכח יוכיח אתכם. הלא יודיע לכם דעתכם: אם בסתר. וכי בסתר שתעמדו לפניו בדין פנים תשאו לו לומר שם נשאנו פניך: (יא) הלא שאתו. גבהו ורוממותו תבעת אתכם ויש אומרים שאתו שרפת אשו כמו וישאם דוד ואנשיו (שמואל ב ה) וכמו משאת העיר (שופטים כ): (יב) זכרוניכם משלי אפר. זכרוניכם נמשל לאפר. אתם סבורים להתמשל לאברה' שאמר אנכי עפר ואפר (בראשי' יח): לגבי חומר. טוב לעפר יהי גביכם אלו: גביכם. גובה שלכם כמו ותבני לך גב (יחזקאל טז): (יג) ויעבור עלי מה. מה שיעבור עלי בעון צעקתי יעבור עלי ואל תחושו על מה אני צריך לשאת ולאחוז: (יד) בשרי בשני. ליסרני ולכוסני אל השתיקה: ונפשי אשים בכפי. להביא נפשי למות בייסורי שתיקה: (טו) הן יקטלני. הלא אם יקטלני איני נפרד ממנו ותמיד לו איחל על כן אין מרד ופשע בדברי: אך דרכי. ומדותי שנהגתי בהם: אל פניו אוכיח. לדעת מה יפשיעני: (טז) גם הוא. וכאשר אני שלם עמו כן הוא גם הוא לי לישועה ולא תמצאו אתם חן בעיניו: כי לא לפניו חנף יבוא. וזה שנאמר להם (לקמן מב) כי לא דברתם עלי נכונה: (יח) ערכתי משפט. הוכחת דברים סדרתי טענותי בלבי מה להשיב: (יט) אחריש ואגוע. אם לא אריב אחריש ואגוע: (כ) אך שתים אל תעש עמדי. דין של מעלה ודין של מטה ואם באחת תבא

אֶל־אֵל אֶחְפָּץ׃ ד וְאוּלָם אַתֶּם
טֹפְלֵי־שָׁקֶר רֹפְאֵי אֱלִל כֻּלְּכֶם׃
ה מִי־יִתֵּן הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישׁוּן וּתְהִי
לָכֶם לְחָכְמָה׃ ו שִׁמְעוּ־נָא תוֹכַחְתִּי
וְרִבוֹת שְׂפָתַי הַקְשִׁיבוּ׃ ז הַלְאֵל
תְּדַבְּרוּ עַוְלָה וְלוֹ תְּדַבְּרוּ רְמִיָּה׃
ח הֲפָנָיו תִּשָּׂאוּן אִם־לָאֵל תְּרִיבוּן׃
ט הֲטוֹב כִּי־יַחְקֹר אֶתְכֶם אִם־
כְּהָתֵל בֶּאֱנוֹשׁ תְּהָתֵלּוּ בוֹ׃ י הוֹכֵחַ
יוֹכִיחַ אֶתְכֶם אִם־בַּסֵּתֶר פָּנִים
תִּשָּׂאוּן׃ יא הֲלֹא שְׂאֵתוֹ תְּבַעֵת
אֶתְכֶם וּפַחְדּוֹ יִפֹּל עֲלֵיכֶם׃
יב זִכְרֹנֵיכֶם מִשְׁלֵי־אֵפֶר לְגַבֵּי־חֹמֶר
גַּבֵּיכֶם׃ יג הַחֲרִישׁוּ מִמֶּנִּי וַאֲדַבְּרָה־
אָנִי וְיַעֲבֹר עָלַי מָה׃ יד עַל־מָה ׀
אֶשָּׂא בְשָׂרִי בְשִׁנָּי וְנַפְשִׁי אָשִׂים
בְּכַפִּי׃ טו הֵן יִקְטְלֵנִי לֹא אֲיַחֵל אַךְ־
דְּרָכַי אֶל־פָּנָיו אוֹכִיחַ׃ טז גַּם־הוּא־
לִי לִישׁוּעָה כִּי־לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא׃
יז שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וְאַחֲוָתִי
בְּאָזְנֵיכֶם׃ יח הִנֵּה־נָא עָרַכְתִּי
מִשְׁפָּט יָדַעְתִּי כִּי־אֲנִי אֶצְדָּק׃
יט מִי־הוּא יָרִיב עִמָּדִי כִּי־עַתָּה
אַחֲרִישׁ וְאֶגְוָע׃ כ אַךְ־שְׁתַּיִם אַל־

ל׳. ל׳ וחס׳ · ו׳. ב׳ חד חס׳ יו״ד ואפס · ל׳ וכתיב כן · ל׳. ב׳ ובענין יו״א · ד׳ רפין · ל׳. ל׳. פ׳ · ב׳ · ב׳ ובענין. ל׳ · ל׳. ד׳. ל׳ · ל׳. מ׳ כסי׳ · פ׳ · ט׳ כלים׳ לו ק׳ · ו׳ דסמי׳ · ד׳ מ״ע כסיפר׳ · ג׳ · ב׳

אֶצְבְּעֵי׃ ד וּבְרַם אַתּוּן מְחַבְּרֵי
שְׁקַר כְּמַאסֵי אֱלִיל וּמוֹדְרְקָא
דְּפַלְטֵיהּ סַכִּינָא הֲכְדֵין
כּוּלְכוֹן׃ ה לְוַי דְּמִשְׁתַּק
תִּשְׁתְּקוּן וּתְהִי לְכוֹן
לְחוּכְמְתָא׃ ו שְׁמָעוּ כְדוּן
מַכְסְנוּתִי וּמַצּוּת סִפְוָתִי
אֲצִיתוּ׃ ז הַלֶאֱלָהָא אַתּוּן
מְמַלְלִין שְׁקַר וְלָוָתֵיהּ תְּמַלְלוּן
נְכִילְתָא׃ ח הַאַפּוֹי תִּסְבּוּן
אִין לֶאֱלָהָא תִנְצוּן׃ ט הֲתַקִּין
אֲרוּם יְפַשְׁפֵּשׁ יָתְכוֹן אִין הֵיךְ
דְמִתְלַעְבָא בְּבַר נַשׁ
תִּתְלַעְבוּן בֵּיהּ׃ י מַכְסָנָא
יְכַסֵּן יָתְכוֹן אִין בְּטוּמְרָא
אַפּוֹי תִּסְבוּן׃ יא הֲלָא
בְּאִזְדַּקְפוּתֵיהּ עַל כּוּרְסֵי
דִינָא רְתִיתֵיהּ תְּבַעֵת יָתְכוֹן
וּרְתִיתֵיהּ יִפּוֹל עֲלֵיכוֹן׃
יב דָּכְרָנְכוֹן מְתִיל לְקִטְמָא
לְגַב טִינָא גַבֵּיכוֹן׃ יג שְׁתוֹקוּ
מִנִּי וַאֲמַלֵּל אֲנָא וְיֶעְבַר עֲלַי
מַדְעַם׃ יד מְטוּל מָה אֶטּוֹל
בִּסְרִי בְּכַכַּי וְנַפְשִׁי אֲשַׁוֵּי כַּד
עַל גַּב יְדוֹי׃ טו הָא אִין
יִקְטְלִנַּנִי קֳדָמוֹי אֲצַלֵּי בְּרַם
אוֹרְחָתִי קֳדָמוֹי אַכְסָן׃
טז לְחוּד הוּא לִי לְפוּרְקָנָא
אֲרוּם לָא קֳדָמוֹי דִּילְטוּר
יְעוּל׃ יז שְׁמָעוּ וְקַבִּילוּ
מִלְּתִי וְתַנּוּיִי בְּאוּדְנֵיכוֹן׃
יח הָא כְדוּן סִדְּרִית דִּינָא
יְדַעִית אֲרוּם אֲנָא אֶזְכֵּי׃ יט מַן הוּא דְיִנְצֵי בַהֲדֵי אֲרוּם הַשְׁתָּא אֶשְׁתּוֹק וְאֶתְנְגֵד׃ כ לְחוּד תַּרְתֵּין לָא תַעֲבֵד עִמִּי

(ח) אם לאל תריבון. אם בעד כמו ואמר פרעה לבני ישראל: (יא) הלא שאתו. אשו כמו והמשאת העלה או כענין רוממה על השמים: (יב) משלי אפר. זכרו כי אתם נמשלים לאפר: (יז) ואחותי. האל״ף מקום ה״א והוא מן אחוה דעי אף אני: כבך

החרש ו׳ וסי׳ ואם החרש יחריש לה. ויאמרו לו החרש שים ידך. החרש אנכי אדבר. החרש ואאלפך חכמה. מי יתן החרש תחרישון. כי אם החרש תחרישי בעת הזאת: ותהי י״ד רפי׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ח: תריבון ג׳ וסי׳ מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. אם לאל תריבון. אנ״ך: הטוב ד׳ רפי׳ וסי׳ נמסר בסיפרא סי׳ י׳: הוכח ה׳ וסי׳ נמסר בסדר קדשים ובסיפרא סוף סי׳ ו׳: משלי ד׳ וסי׳ נמסר בריש משלי וע״ש: ויעבור ג׳ וסימן ויעבר אחד מהנערים ויקחה. אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר. ויעבר עלי מה: ונפשי ה׳ וסי׳ נמסר בתהלים סימן ל״ה: כפי בכפי ט׳ וסימן והיה בעבור כבודי והסירותי את כפי. ואראה כי אינך מושיע ואשימה. ותבא האשה אל שאול. וגם אני אכה כפי אל כפי ב׳ בו. והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית. על מה אשא בשרי בשני. נפשי בכפי תמיד: ערכתי ג׳ וסי׳ את שבע המזבחות. גר למשיחי. הנה נא ערכתי משפט:

תולדות אהרן טופלי. חולין קכח: שאתו. עקרים מ״ג פ״ב: יקטלני. סוטה כז: ליבושה. (סוטה כ) ז הנף. סוטה מ״ב סנהד׳ קג:

רלבג

(ז) הלאל. האם בעבור אל: ולו תדברו רמיה. ואם בעבורו תדברו רמיה: (יא) שאתו. התנשאותו ורוממותו: (יב) לגבי חומר גביכם. לגופי חומר נמשלו גופיכם: (יג) ויעבור עלי מה. ר״ל ויעבור עלי מהרעות מה שיהיה אם מעט ואם הרבה: (יז) ואחותי. הגדתי: (יט) אחריש ואגוע. הטעם אם אחריש אגוע לחוזק

מצודת דוד

להתווכח עמכם כ״א אל שדי אדבר ועמו אחפוץ להתווכח: (ד) ואולם. אבל מכם אין לי תועלת כי אתם מחברים יחד דברי שקר כי תאספו עלי עון רב אשר לא כן הוא ונהיות כן אתם כולכם רופאי הבל ר״ל מה שתנחמו אותי לומר כשאשוב לה׳ ישגא אחריתי הלא הבל הוא כי אין בי עון לשוב עליו: (ה) ותהי לכם לחכמה. כי בדבריכם נראה כסכלות לכם לזאת שתקו ואולי יחשוב מי שאתם חכמים:
(ו) שמעו. הבינו עתה ויכוח אמרי: ורבות. הוא הויכוח וכפל הדבר במ״ש: (ז) הלאל. וכי בעבור להצדיק את האל תדברו עולה לתלות בי עון רב: ולו. וכי בעבורו תדברו רמיה בתמיה וכי הגון הדבר: (ח) הפניו. וכי תשאו פניו להחניף כאשר תריבון בעבורו וכי רצונו בזה: הטוב. וכי יהיה טוב לכם כאשר יחקור אתכם במשפט על הדברים האלה וכי תהתלו בו לומר אז לפניו מהתלות הגה לכבודך דברנו כל אלה וכאשר יהתל איש רעהו: (י) הוכח. דעו שיוכיח אתכם אם תחניפו לו לשאת פניו בסתר בעמקי הלב כי יודע הוא תעלומות לב אשר בזדון תדברו ולא משגה המה: (יא) הלא שאתו. הרמת כלהב אשר תבעת אתכם: ופחדו וגו׳. ואיך תוכלו להצטדק במשפט: (יב) זכרוניכם. ר״ל הלא בני אדם כולכם וזכרוניכם משולים לזכרון העפר וגופכם דומה לגוף החומר ומה זה לא יראתם מפחד המשפט: (יג) החרישו. לזאת שתקו מעתה מלדבר מה ממני לתלות בי עון רב ואני אדבר דברי ואף אם יעבור עלי מהרעות מה שיעבור אם רב ואם מעט ר״ל לא אחדל מלדבר מפחד יראת העונש: (יד) על מה. בעבור מה ר״ל מה העון אשר בעבורו אשא כל בשרי בשיני כי כל הבשר נלקה ונשחת ולא נותר מהם כי אם לבד הבשר הדבוק בשיני כמ״ש ואתמלטה בעור שני (לקמן יט): ונפשי. ועל מה נפשי קלה להפרד ממני כאלו היתה בכפי אשר מיד בהפתח היד תפול ממנה: (טו) הן יקטלני. ר״ל אל תחשבו שצעקתי יורה שעל אשר אחשב שאבדה תוחלתי סרה ממני בעבור זה יראת ה׳ כי לא כן הוא כי אף אם יקטלני עוד אקוה לו לעדן את נפשי בתענוג הרוחני ומדוע אם כן תסור ממני היראה וכל דברי לא להקרים עדו אך חפצי לברר דרכי לפניו לפלס אותם: (טז) גם הוא. והן ידעתי כי מלבד זכיותי אשר רבו וילמדו עלי זכות יהיה גם הוא לי לישועה בעבור יושר אמרי כי חפצי באמת ולא להתגיפו לומר לפניו הן צדקה כי אמנם חטאתי ואם לא כן הוא כי בעל חנף לא יבוא לפניו כי שנוא הוא לו: (יז) שמעו. הבינו אמרי ויכוחי באזניכם: (יח) ערכתי משפט. סדרתי אמרים לטעון במשפט אצדק על סיבס: (יט) מי הוא וידעתי אשר יריב. ר״ל מי הוא אשר ערב לבו לגשת לריב עמדי ולהשיבני בלי טענת צדקה: כי עתה. אם אחריש עתה בעבור הטענות הכוזבות אשר יגידו הריעים הלא אמות ואגוע מכאב מניעת הדברים: (כ) אך שתים. חזר פניו כלפי המקום

מצודת ציון

לא פחות ממכם: (ד) טופלי. ענין חבור ודבוק כמו ותטפול על עוני (לקמן יד): אלל. אל ולא ולכן יקרא עבודת כוכבים אלילים בעבור זה: (ט) כהתל. ענין לעג כמו התלת בי (שופטים טז): (יא) שאתו. לשון אשו כמו ומשאת הארץ מפניו (נחום א): תבעת. מל׳ בעתה וחרדה: (יב) לגבי. ענין גוף כמו על גבי חרשו (תהלים קכט): (טו) אל פניו. לפניו: (יז) ואחותי. אמרי כמו יחוה דעת (שם יט): פעלם

אבן עזרא

(כא) כפך. מכתך בעבור היות המכה הידועה מבן אדם בכף וכמוהו הנה יד ה' הויה: (כה) תערוץ. תפחיד או תתגבר עליו והראשון נכון: (כו) מרורות. מן מרי: (כז) בסד. כמו ושדת אותם בסיד שירא בו כל אורחותי ורבינו האי ז"ל אמר שהוא כבל מדברי רבותינו ז"ל: על שרשי רגלי. על עיקרי רגלי תשים חק וגבול והוא רמז לבן אדם:
(ד) מי יתן טהור. ענינו כענין הן בעון חוללתי כי האדם נברא מדבר טמא: (ה) אם חרוצים. כבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה וחרצת משפטו ושמת לו הקים וגבולים לא יוכל לעוברם: (ו) שעה. הרפה כמו שעו מני: ויחדל. ישמח בחלדו כמו כל יושבי חלד או ויחדל מהתרעם: עד ירצה. ישלים כמו והרצה את שבתותיה

רשי

תבוא למשפט אז מפניך לא אסתר אם בדין של מעלה אני אומר חטאתי מכסה פשעיו לא יצליח וגו' (משלי כח) ואם בדין של מטה אף אנכי לא אודה אשרי כסוי חטאה ל"ע (סא"א): (כא) כפך מעלי הרחק. כפייתך כמו שהשיבו אליהוא ואכפי עליך לא יכבד (לקמן לג) ויש פותרים כפך כלומר ידך וקשה לי לאומרו כי לא מצינו כף לרעה כי אם להגן כמו ושכותי כפי (שמות לג): (כד) פניך תסתיר. לראות את דרכי יושרי: (כה) תערוץ. תפחיד: (כו) מרורות. סרבנות אשר מריתי פיך אתה כותב ולא הטובות שפעלתי: (כז) בסד. בלשון ארמי סדנא בסדניה יתיב עץ גדול שנותנין בו רגלי האסורים ובל' יוני אשתו"ק. תתחקה. אתה עלמך מתחקה על פסיעותי כן פסע זה וכה פעל וכמו מחק הארץ (יחזקאל מג) וחיק המזבח (שם) זה היסוד תפיקיו"ל בלע"ז כן על כפים חקותיך (ישעיה מט): (כח) והוא כרקב יבלה. הגוף הזה אשר תרדוף ירקב ויבלה ואין כבודך כרדיפתך: (ג) אף על זה. ההבל והנרקב: פקחת עיניך. לדקדק בחטאיו: ואותי. אתה מביא במשפט על עונתי: (ד) מי יתן טהור. מדבר טיפה סרוחה ושכבת זרע שהוא טמא לא אחד בהם טהור שלא יחטא: (ה) אם חרוצים ימיו. אם גמול זה הוא משלם שחרוצים וקצובים ליום קבוע ומיועד למיתה: ומספר חדשיו אתך. קצובים וחוק זה עשית לו ולא יתקיים עוד יותר בעולם די לך בתשלומין הללו: (ו) שעה מעליו. במותו מיעוט הרזקימים ויחדל לו ממכאוב עד ירצה בזקנותו ותשות כמו את יום מותו כשכיר הרוצה להשלמת עבודת יומו כי עבירתו מן העולם הלועה ונמחת תשלר כל

תעש עמדי אז מפניך לא אסתר:
כא כפך מעלי הרחק ואימתך אל־
תבעתני: כב וקרא ואנכי אענה
או אדבר והשיבני:
כג כמה לי עונות וחטאות פשעי
וחטאתי הודיעני: כד למה־פניך
תסתיר ותחשבני לאויב לך:
כה העלה נדף תערוץ ואת־קש
יבש תרדף: כו כי־תכתב עלי
מררות ותורישני עונות נעורי:
כז ותשם בסד ׀ רגלי ותשמור כל־
ארחתי על־שרשי רגלי תתחקה:
כח והוא כרקב יבלה כבגד אכלו
עש:

יד א אדם ילוד אשה קצר
ימים ושבע־רגז: ב כציץ יצא וימל
ויברח כצל ולא יעמוד: ג אף־על־
זה פקחת עינך ואתי תביא
במשפט עמך: ד מי־יתן טהור
מטמא לא אחד: ה אם־חרוצים ׀
ימיו מספר־חדשיו אתך חקו עשית
ולא יעבר: ו שעה מעליו ויחדל
עד־ירצה כשכיר יומו: ז כי יש

הידין מן קדמך לא אטמר:
כא ידך מעלוי ארחק ודחלתך
לא תבעית יתי: כב ותקרי
ואנא אתיב או אמלל
ותתיבנני: כג כמה לי עוין
וחובין מרודי וסורחני אודע
יתי: כד למה שכנתך תסלק
ותחשבנני לבעל דבבא לך:
כה הטרפא דשקיף תתבר
וית גלא יבש תרדוף:
כו ארום תכתוב עלי מרירתא
ותרתנני עוית טליותי:
כז ותשוי כד בשיע רגלי
ותנטור כולהון אסרטי על
סמיוני רגלי תרשום: כח והוא
היך רקבובית יתבלי היך
לבוש דגמריה זחיל: א בר
נש דאתיליד מן אתתא נוץ
יומין ושבע רוגזא: ב היך
ניצא נפק ואתמולל ועריק
היך טולא ולא יקום: ג לחוד
על דין פקחתא עינך ויתי
תעל לדינא עמך: ד מן יתן
דכי מגבר דאסתאב בחובין
אלופן אלהא די הוא חד
די ישבוק ליה: ה אין לא
יתוב סריגין יומוי מנין ירחוי
גבך גזרתו עבדת ולא יעבר:
ו פסיק מניה ויפסוק מחתיה
עד דיקבל סוטריה היך כאגירא ביומיה: ז ארום אית

ל' ב' ומפניך · ל' ג' חד מ"ל · ד' · ג' · ל' כתיב כן · ל' · ד' מ"ל בליש' · ל' · ל' ומ"ל · ל' · ל' גר"ש. ל' וחד וכרקב · ס' · ל' ג' ותסר ג' רפי'. ב' כסי' · ד' דגשי' · ו' חסר. י"ג · ל' רפי' כסיפ' · ל' מן י' יחידאין · חקיו ק' · ל' · ל' כתושב יהיה

אסתר ב' וסי' ומפניך אסתר וחייתי נע ונד. אך מפניך לא אסתר: וקרא ד' וסימן קום לך אל נינוה וחברו. וקרא ואנכי אענה או אדבר. וקרא שם בבית לחם: נדף ד' ג' קמצין וא' פתח וסי' נמסר בסדר בחקותי: תערוץ ג' מ"ל בליש' וסי' אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי. העלה נדף תערוץ. כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות: ושבע ג' וסי' ויגוע יצחק וימת ויאסף. אדם ילוד אשה. וימת איוב זקן ושבע ימים: רגז ג' וסי' נמסר בריש סיפרא סי' ג': כצל ה' דגשים וסי' ויצורי כצל כלם. ויברח כצל ולא יעמוד. ויעשם כצל. ולא יאריך ימים כצל. כצל ימינו עלי ארץ דד"ה: סימן כל סיפרא במשפט דגשים במ"א רפי' וסימ' אף על זה פקחת עיניך: כשכיר. ב' וסי' כשכיר כתושב יהיה עמך. עד ירצה כשכיר יומו:

רלבג

לחוזק הכאב והאנחה מרגוע בספרי עניני מכאובי: (כא) כפך. מכתך: (כה) תערוץ. תשבור: (כו) כי תכתוב עלי מרורות. ר"ל אתה גוזר עלי גזירות קשות ומרות: (כז) בסד. הוא כלי מכלי המאסר שאוסרין בו רגלי הנאסר בדרך שלא יוכל ללכת אנה ואנה ליפו"ש בלע"ז: תתחקה. שב אל בסד והרצון בו שחקיקם המאסר ההוא שנאסרו בו רגליו הוא כאילו נחקק על שרשי רגליו עד שיסי' שחקק בו כשיעור רגליו בגמלום בדרך שיעמדו בו בדוחק ולפי זה הפירוש יהיה סד נקבה ואין זה זר בלשון כי כמה שמות יבואו בלשון זכר וישתמשו בהם שימוש לשון נקבה ולפי זה הפירוש יתכן ג"כ שיהיה אמרו תשמור כל ארחותי אל הסד לפי שהוא נאסר בה ולא יוכל ללאת ממנה וללכת באשר ירצה: (כח) כרקב. כענין הנרקב שיבלה בקלות: (ב) כציץ. כפרח: וימל. ויכרת כי הפרח נכרת בקלות וזמן קיומו מעט: (ה) אם חרוצים ימיו וגו'. אם ימיו קצובים ומוגבלים כאשר שמבואר מענינו בהיותו ויגלום זמנו: (ו) שעה מעליו. הרפה ממנו: ויחדל. ישלים

תולדות אהרן ילוד אשה. פקדם
שער סד: מי יתן.
נדה ע ווסר פקודי:

מצודת ציון

(כה) העלה. עלה אילן: נדף. כתוש כמו כקש נדף (ישעיה מא): תערוץ. תשבור כמו לערוץ הארץ (שם ב): קש. תבן דק: (כו) מרורות. מל' מרי וסרבנות: ותורישני. מל' ירושה: (כז) בסד. עלים חקוקים עשוים להסגר בהם רגלי התפוס וכן ישם בסד רגלי (לקמן לג) ובדרז"ל סדנא בסדניה יתיב (פסחים כח): שרשי רגלי. הם העלמות הרגל שהם העיקר להם: תתחקה. מל' חקיקה: (כח) יבלה. מל' בליה ורקבון: עש. כן שמו של התולעת האוכל בבגדים וכן כבגד יאכלם עש (ישעיה נא): (א) רוגז. חרדה כמו מרגיז הארץ (שם יד): (ב) כציץ. כפרח: וימל. ויכרת כמו ימולל ויבש (תהלים צ): (ג) פקחת. כמו פקח עיניך (משלי כ): (ה) חרוצים. ברות במדה וקצוב כמו אתה חרצת (מ"א כ): (ו) שעה. הסר כמו השע ממני (תהלים לט) ויונקתו:

מצודת דוד

המקום ואמר אך אל תעשה עמדי שני הדברים הם האמורים למטה ואז לא אסתר מפניך כי אמצא מענה להתווכח: (כא) כפך. האחת היא אשר בעת הויכוח הרחק מעלי מכת ידך לבל יטרידוני והשנית אשר אז אל תפחד אותי אימתך שלא ישתתק טענותי: (כב) וקרא. או קרא לומר מה פשעי ואני אשיב לך או אדבר אני יושר דרכי ואתה תשיב לי: (כג) כמה. כמה מספר העונות והחטאות אשר התשוב לי כמה הם אף הודיעני מה פשעי וחטאתי כי אני לא ידעתי מאומה בידי לא פשע ולא חטאת: (כד) למה פניך תסתיר. אחז כמשל מדרך האדם המצוה ליסר את מי ומסתיר פניו לבל יראהו בו שלא יכמרו רחמיו עליו: ותחשבני. ואתה חושב אותי לך לאויב ומורד עד אשר תשתדל מאד בהבאת הרעות עלי: (כה) העלה. וכי תערוץ עלה נדף וכי תרדוף את קש יבש ומי זהו כבודך והלא אני כאחד מהם: (כו) כי תכתוב. כל המרי והמרד הנמצא בי תכתוב עלי בספרך למען לא ישכח ואף העונות שעשיתי בנעורי עוד לא הייתי שלם בשכלי הנה אתה מוריש אותם לי לקבל הגמול גם עליהם כאשר ידקדק האדם אחר הדומה לו: (כז) ותשם בסד רגלי. עם כי שמת רגלי בכבלי עלים סגורים והוספת עוד לשמור כל ארחותי לבל אברח שלא רגלי סגורים ואיך אוכל לברוח ועוד תוסיף להכאיב אותי כי תתחקק נקבי עלי הסד מצומצמים לפי מדת שרשי רגלי הם עצמות הרגל והמה דוחקים בשר הרגל ומצער ביותר ור"ל הנה תייסר אותי במכאוב על מכאוב אשר לא אוכל לשאת: (כח) והוא. הלא הגוף הנרדף ממך הלא יבלה ויושחת כדבר הנרקב וכבגד אשר אכלו התולעת וכי כבודך היא זו לרדוף אחר בריה שפלה כזאת: יד (א) אדם וגו'. הלא האדם הוא ילוד אשה וא"כ מקורו משחת כי היא חמה מלאה צואה ופיה מלאה דם ואף הוא קצר ימים ומרובה בחרדות עד כי ישבע מהם לגודל רבוים: (ב) כציץ. דומה הוא לציץ אשר יוכרת מיד כאשר יצא ולא יעמוד זמן רב: ויברח. מהר יברח מן העולם ככל הזה אשר לא יעמוד זמן רב במקום אחד כי כאשר יפנה השמש כן ינטה הצל ממקומו: (ג) אף על זה. אף על בריה שפלה כזה פקחת עיניך להשגיח במפעליו ולדקדק אחריו ויותר מזה שגם אותי שאני מעוקה מעון תביא עמך במשפט לענשני על אשר קצרתי בחכמה לפי שיעור הכנתי וכאשר אמר נוסר: (ד) מי יתן. וכי אפשר שהנולד מן הטמא יטהר כ"כ עד שיתמיד בכל עת להרחיב לבו בחכמה והלא אבי ואמי שניהם היו טמאים מטמאי הארצות לא רק האחד להיות זה וזה גורם כ"א שניהם היו טמאים זה כזה ואחד קשה להיות הנולד מהם טהור כ"כ: (ה) אם חרוצים. אם המגם ימי האדם הם קצובים ברותים במדה ומספר חדשיו הנם עמך כי אתה שמת [illegible] ועשית לו חוק קבוע עד כמה יחיה ולא יעבור הגבול: (ו) שעה. לזאת הסר מעליו מכות ידיך ויסיק

כל השברים: (ז) כי יש לעץ תקוה. שיחליף: ויונקתו. אשר מגזעו: לא תחדל. מכיות ענף: (ט) ועשה קציר. הוא יונקות כמו (תהלים פ) תשלח קציריה עד ים: נטע. שם דבר הוא וטעם הכרתו למעלה בנו"ן ונקוד כולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק אף מגזרת נטע הוא: (יא) אזלו מים מני ים. ממקום שנהר בא ויוצא ממקורו הבא אליו מן הים: והנהר. הבא משם יחרב ויבש לעולם. כן איש שכב ולא יקום: (יד) כל ימי צבאי איחל. לתחייה: (טו) תקרא. תחינה הוא קרא אלי ואנכי אענך להוכיח דברי: תכסוף. תחמוד: (טז) כי עתה. אתה מריע לי: צעדי. אתה סופר: לא תשמור. אינך ממתין על חטאתי אלהפרע כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז) המתין שתתקיים ובלשון משנה (גמ' סנהדרין סג) לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בצד עבודת כוכבים פלונית ל' המתן: (יז) חתום בצרור. חתום ומשומר בצרור בגד ככסף ומרגליות שלא תאבד: ותטפול על עוני. כתחברת על עוני: (יח) ואולם הר נופל. הר הנופל בכחו יבול ויעשה עפר ותהא לו תקוה ליהנות ממנו: וצור אשר נעתק ממקומו גם הוא יבול. לשון תבואה: או (יט) אבנים אשר שחקו מים. בפרים עליהם תמיד: תשטף. השקיפו ספיחיה של אבן ליהפך לעפר ולנתוח בו דבר כאשר ינתח ספיח הקציר שעבר כן יתהפך עפר זה ספיחיה לאבן:

ז כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף ויונקתו לא תחדל: ח אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו: ט מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע: י וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו: יא אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש: יב ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יעורו משנתם: יג מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך תשית לי חק ותזכרני: יד אם ימות גבר היחיה כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי: טו תקרא ואנכי אענך למעשה ידיך תכסף: טז כי עתה צעדי תספור לא תשמור על חטאתי: יז חתם בצרור פשעי ותטפל על עוני: יח ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקמו: יט אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עפר ארץ ותקות אנוש

לאילנא סבר אין יתקץ תוב ישבשב וינקותיה לא תפסוק: ח אין מתסב בארעא שורשיה ובעפרא יסוף נצביה: ט מן הנית מוי ילבלב ויעבד זאזא היך נצבא: י וגברא ימות ויתמקמק איתנגיד בר נש ואן הוא: יא אזלו מוי מן ימא דסוף והדרו לבית כנשתהון ויורדנא אתנגיב ויתיבש קדם ארונא דיי והדרו על בית פרציהון: יב ובר נש שכיב ולא יקום עד דלית שמיא לא יתערו רשיעיא ולא מתערין מבית דמכהון: יג לוי בבית קבורתא תטשנני תטמרנני עד דיתוב רוגזך תשוי לי גזירא ותדכרנני: יד אין ימות גברא רשיעא אפשר דיחי מטול היכנא כל יומי חילי אוריך עד דייתי חלופי חיי: טו תהי קרי ואנא אתיב לך לעובדי אידך תרגרג: טז ארום כדון פסיעתי תמני לא תנטור על סורחני: יז חתים בספר דכרניא מרודי ותחבר על עויתי: יח וברם טור נפל יתר וטינר מסתלק מן אתריה: (ת"א) וברם לוט דאתפרש מאברהם דמתיל לטור רם נתר ותקיפא סליק אתריה דהוא אתריה: יט אבניא שיפא מיא שטפא כתהא עפרא דארעא וסבר בר נש

שבתותים: (ז) יחליף. יעשה מה יהיה חלף לו: (ט) קציר. סעיף כמו תשלח קציריה עד ים: (יא) אזלו מים. כן דומה האדם: (יד) כל ימי צבאי. זמני: חליפתי. מיתתי מן והאלילים כליל יחלוף או הליכתי כמו חלף הלך לו כי הנולד יקרא בא והמת נקרא הולך כמו דור הולך ודור בא אנכי הולך בדרך כל הארץ: (טו) תקרא ואנכי אענך. לקחת נפשי אין בי כח למאן: תכסוף. כאילו תתאוה לראות מעשה ידיך והיא הנשמה כענין כי רוח מלפני יעטוף: (טז) לא תשמור. רק על חטאתי וכמהו אין טוב באדם שיאכל ושתה כאשר פירשתי בספר קהלת: (יז) ותטפול. כמו טפלו עלי: (יח) הר נופל. יש אומרים שהוא מן הנפילים ויש אומרים נופל ויבול: (יט) אבנים. המים הם משחקים האבנים בזמנים רבים: ספיחיה. ישוב לשבולת המים והענין ישטפו גליה עפר.

כן
תולדות אהרן אם יזקין. יומא עב: אבנים. קדושין ל:

רלבג

מדלו וזמנו: (ז) יחליף. יוסיף להצמיח גזע אחר רמו"ש בלע"ז: לא תחדל. לא תמנע מלהצמיח: (ט) קציר. בד ופארה כרנק"א בלע"ז: (י) ויחלש. ויכרת כמו ויחלוש יהושע את עמלק והטעם שלא יוסיף להחליף כמו שעושה העץ אבל הוא כולו נכרת לגמרי: (יג) תשית לי חק ותזכרני. ר"ל תשים לי טבע וסדור שאשוב לחיות עוד כמו הענין בעץ ואז תזכרני להטיב לי: (יד) צבאי. מדת ימי: חליפתי. כריתתי: (טז) לא תשמור. לא תמתין מענין ואביו שמר את הדבר: על חטאתי. על עונשי כדרך מחטאת סדום: (יז) חתום בצרור פשעי. הטעם פשעי חתום וסתום וצרור בצרור בדרך שלא יסור הפשע עם מה שיגיע עלי מהעונש בעבורו אבל ישאר פשעי תמיד: ותטפול על עוני. ותחבר ותוסיף עון על עוני: (יח) הר נופל יבול. ר"ל ההר שנפל יבול ויפסד: (יט) תשטוף ספיחיה עפר ארץ. הרצון בזה כמו ששחקו

ותקות
יזקין ב' וסימ' חנוך לנער על פי דרכו. אם יזקין בארץ שרשו: איו ואיו ה' וסי' בלשון ארמי בגתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין. וביאורם נמסר בסדר שמות: ו' פסוקים לא ולא ולא וסי' נמסר בסוף סדר ויקח קרח: תצפנני ל' מי יתן בשאול והוא חד מן טלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות תנו"ן בס"ד: למעשה ידיך ב' וסי' ולא תשתחוה. למעשה ידיך תכסוף: ידיך י"א מ"ל וסימ' תבאמו ותטעמו. שבעת ימים תחג לה' אלהיך. כי תקצר קצירך בשדך. וישלחו אנשי גבעון. ושמעת מה ידברו דגרעון ופורה. ויאמר עבד מלך הכושי. והכרתי פסיליך. ואמר אליו מה המכות. תקרא ואנכי אענך. ידיך עצבוני. אל תתן את פיך. וכל תהלות דכות' מ"ל במ"ת חסרים וסי' שם סימן ל"ב:

מצודת דוד

ויהיה חדל מהם במעט ימיו עד אשר יבלו ימי הזקנה וירצה במיתה ויקוה לה כשכיר הרוצה בהשלמות היום ומקוה לה: (ז) כי יש לעץ תקוה. הלא האדם הוא נותל ונגרע מעץ השדה כי לעץ יש תקוה לחזור לקדמותו אף אם יכרת עוד יחליף לחדש ענפים אחרים תמורתם ולא יופסק ממנו ענפיו הרכים: (ח) אם יזקין. אף אם יזקין שרשי בארץ עד שלא ישאר בו לחלוחית: ובעפר וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ט) מריח מים. מ"מ כשיבוא עליו מעט מים ומיד כשירית את המים יחזור ויפרח ויגדל ענף כאלו נטעו זה מקרוב: (י) וגבר. אבל גבר כאשר ימות הלא מאד נחלש כי לא יחזור עוד לקדמותו וכאשר יגוע איו הוא הלא לא ישוב עד עולם: (יא) אזלו. כמו כאשר ילכו להם המים מן הים והנהר הנמשך ממנו הלא יחרב ויבש ולא ישוב בו המים מעצמו בזולת מי הים: (יב) ואיש. וכן כאשר ימות האיש לא יקום עוד: עד בלתי שמים. עד יבלו ויופסדו השמים ר"ל עד עולם לא יקיצו המתים ולא יעורו מן השינה: (יג) מי יתן. ר"ל אם היה מהאפשר לחיות אחר מיתה תהיה שאלתי מי יתן שתסתירני בשאול עד ישוב אפך ממני ותשים לי חוק מתי ישוב אפך ממני ואז תזכרני להוציאני משם לחיות ע"פ האדמה: (יד) אם ימות. אבל אין זה אפשרות כי אשר ימות האיש האם יחזור ויחיה אך כל ימי הזמן הניתן לי אקוה להשאר חי עד בוא עת חליפתי ולא לאח"ז: (טו) תקרא. מי יתן אשר תקרא לאמר מדוע תייסרני ואנכי אשיב להתוכח עמך הן ידעתי כי תחמוד אותי הואיל ואני מעשה ידיך ולמה א"כ תמאס בי אם אנא זכאי: (טז) כי עתה. טרם אספר מעשה הטוב שעשיתי הנה תספיר צעדי לדקדק אחרי בכל פסיעה ופסיעה ולא תמתין מלהפרע על הטאתי ר"ל לא תפרע מעט מעט כ"א על הכל ביחד: (יז) חתום. ועכ"ז סגורים פשעי בקשר מעילה ולא יעוכה מה מהם ע"י היסורים אשר חלפו ועברו עלי: ותטפול. ועוד תחבר על עוני דבר עון אשר אין ראוי לענוש עליו כי הורישני עונות נעורי אבל אחר שהספר מעשה הטוב אשר עשיתי הן ידעתי כי תכסף עלי: (יח) ואולם. ובאמת כמו הר הנופל אשר נעשה בלה ומופסד כי לא יוסיף לקום וכמו הצור אשר יעתק ממקום גדולו הנה לא ישוב לצמוח מעתה כאשר מאז: (יט) אבנים. וכמו אבנים אשר המים שוחקים מה מהם כאשר יעברו עליהם בתמידות הנה המעט הנשחק לא תשוב למקומו: תשטוף ספיחיה. ודרך הספיחים של עפר הארץ אשר המים ממעל הנה בבוא שטף מים הלא בקל תשטוף אותם ויחזרו למקומם: ותקות אנוש. ידומה להם האבדת תקות האדם כי לא יקוה

מצודת ציון

(ז) ויונקתו. ענפיו הרכים: (ח) גזעו. גם הוא ענין שורש כמו מגזע ישי (ישעיה יא): (ט) קציר. ענף כמו תשלח קציריה (תהלים פ): (יא) אזלו. הלכו כמו ואוזל לו אז יתהלל (משלי כ): יחרב. גם הוא ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח): (יב) בלתי. ענינו כמו כלה: יקיצו יעורו. ענין שניהם התעוררות מן השינה: (יג) תצפנני. מלשון צפון והסתר: חוק. זמן קבוע: (יד) צבאי. זמני כמו הלא צבא לאנוש (לעיל ז): איחל. מלשון תוחלת ותקוה: חליפתי. ענין העברה מן העולם וכן אם יחליף ויסגור (לעיל יא): (טו) תכסוף. תחמוד כמו נכסוף נכספתה (בראשית לא): (טז) צעדי. פסיעותי: תשמור. תמתין כמו ואביו שמר את הדבר (שם לז): (יז) חתום. ענין סגירה: בצרור. ענין קשור כמו צרור כספו (שם מב): ותטפול. ותחבר כמו טופלי שקר (לעיל יג): (יח) יבול. מל' בליה והפסד: (יט) שחקו. טחנו כמו ושחקת ממנה הדק (שמות ל): ספיחיה. הם הגדילים מהגרעינין הנופלים מאליהם בעת הקציר כמו ספיח קצירך

אבן עזרא

כן תקות האנוש האבדת במותו: (כ) תתקפהו. תתגבר עליו ותשנה פניו: (כא) יכבדו. מלשון כבוד וכמוהו למען שמי יכבד ה': ויצערו. הוא הפך הדבר: (כב) אך בשרו עליו יכאב. ענינו ימס וירקב וישחת כמו וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים. ופי' עליו על עצמו ודרך הדרש ידוע ובשרו הוא גופו וכמוהו רבים בקהלת:

החכם

תרגום

הוֹבַדְתָּא׃ כ תַּשְׁלְמַנֵיהּ כ'
לְעָלְמָא וְיֵזִיל מְתַנֵּי קְלַסְתְּרֵיהּ ג'. צ'
וּתְשַׁדְּרִנֵּיהּ׃ כא שָׁרַיִן בִּיקָר ג'. י"ט. ג'
בְּנוֹי וְלָא יִדַּע וּמִצְטַעֲרִין וְלָא
יִתְבַּיַּן לְהוֹן׃ כב בְּרַם בִּסְרֵיהּ
מִן רַחֲשָׁא עֲלוֹי כָּאֵב וְנַפְשֵׁיהּ ח'
בְּבֵית דִּינָא עֲלוֹי מִתְאַבְּלָא׃

(ת"א) בְּרַם בִּסְרֵיהּ עַד לָא יִתְחַתַּם גּוֹלְלָא עֲלוֹהִי כָּאֵב וְנַפְשָׁא שִׁבְעָתָא יוֹמֵי אֶבְלָא עֲלוֹי מִתְאַבְּלָא בְּבֵית

איוב יד

כ' הֶאֱבַדְתָּ׃ כ תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ
ב' מְשַׁנֶּה פָנָיו וַתְּשַׁלְּחֵהוּ׃ כא יִכְבְּדוּ
ל' י"ט. ל' בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין
לָמוֹ׃ כב אַךְ־בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב
ח' וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃

רש"י

ותקות אנוש אינה כן אשר משימות אבדה סלה: (כ) תתקפהו. תחזק ממנו ותאנסהו בתקפך וילך מן העולם: (כא) יכבדו. להיות כבודים בכסף ובזהב והוא לא ידע: ויצערו. וימעטו מכל טוב והוא לא יבין: (כב) אך בשרו עליו יכאב. קשה רימה למת כמחט בבשר החי: (מענה

אליפז

תולדות אהרן יכבדו. ברכות יז:

ותשלחהו ל' תתקפהו לנצח ויהלך והוא חד מן מלין דמשמשין הו בסוף תיבותא וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: ונפשו ח' וסימן נמסר בריש סדר ויגש ומשלי סי' כ"ב:

רלבג

שאחקו המים האבנים וכתתו אותם עד שלא יהיה מציאות לאבנים ההם וכמו שתשטוף בזולת המים ספיחים של עפר ארץ עד שתסור למיחת הספיחים ההם ויאבדו כן תקות אנוש האבדת או יהיה ספיחים הפוך כמו מטר סוחף והרצון בו שכמו שתשטוף כל אחד מסחיפי המים עפר ארץ והאבדהו כן תקות אנוש האבדת: (כ) תתקפהו. תנצחהו: (כא) יכבדו. ירבו כטעם עם כבד עון: ויצערו. וימעטו: (כב) תאבל. תכאב ותצטער: ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר באמת כי אתם במדרגת העם והמון ועמכם תמות חכמה והעדר לפי שאתם מכחישים המוחש ואם לא נעשה שרש מהמוחש לא יהיה בכאן לחכמה דרך הלא ידעתם שגם לי לבב כמוכם ואינני חסר מכם. ואת מי מן האנשים לא ימצא לבב ושכל כמוכם. הנני שחוק ולעג לרעי המצליח מאד עד שמרוב הצלחתו קורא אל אלוה ויענהו בכל מה שיקרא אליו ר"ל שלא יבצר ממנו כל אשר שאלו עיניו מרוב הצלחתו ולזה ילעג וישחק תמיד על צדיק תמים כמוני והנה איוב אמר זה כנגד צופר או כנגד כל רעיו. הנה למחשבות האיש השלו והשאנן יהיה האיש הנכון למועדי רגל כמו לפיד האש שימתית עצמו וזולתו כשיקרב אליו ולזה ירחקו ממנו ולא די שירחקו ממנו מפני יראתם שיגיעם רע בהתקרבם אליו אבל הוא גם כן בוז בעיניהם וירחקו ממנו מצד המיאוס והבזיון. ואחר שהתרעם איוב על צופר ממה שבזה אותו שב לטעון על דבריו במה שאמר שהרשעים ואם נראה אותם מצליחים הנה אינם נמלטים מהרעות לפי שהבר יבהלם פחד תמיד ולא ימצאו מנוס יבטחו בו ואמר איוב טוען על דבריו שהחוש יסתור זה. וזה שהבר ימצאו שודדים שיעמדו בשלום באהלים ואם אין בהם שום בנין חזק וזה יורה על היותם בוטחים שלא יזיקם מזיק וימצאו גם כן למרגיזי אל העובדים לפסל אשר עשו ידיהם שהוא הקשה שבעונות מקומות חזקים מאד יבטחו בהם ויהיו נקיים מפחד ולזה הוא מבואר שדברי צופר הם בלתי צודקים ואם תאבת אתה צופר להפליג בספור חכמת הש"י הנה לא נצטרך לקחת עדות על הפלגת חכמתו מהמעלה והמטה כמו שעשית אתה אבל אספר לך מחכמתו מענינים מבוארים יותר מעידים על חכמתו ממה שספרת. וזה שאם תשאל הבהמות ועוף השמים ודגי הים ובעלי חיים ההוים בבטן הארץ הם יורוך חכמת הש"י במה שבהם ביצירתם מהשלמות והחכמה אשר יגלו השכלים האנושיים מדעת אופן החכמה ההיא בשלמות. מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש והנה הבדיל האדם מבין שאר בעלי חיים להיות בריאתו יותר נפלאה ירצה בזה שלא יסכל אחד מהמון האנשים כי באמת יד ה' עשתה אלו הנבראים מצד השלמות הנמצא בבריאתם כי לא יתכן שימצא זה השלמות הנמצא בבריאתם והיות הויתם מתמדת אם היה מיוחס התהוותם אל מקרי והזדמן כמו שחשבו קצת הקודמים וכל שכן הנפש והשכל שהתחלתם היא בהכרח מצורה שהיא שכל כמו שהתבאר בספר בעלי חיים ואולם הצורות המזגיות היה אפשר לאדם שיטעה בהם ויחשוב שהתחלתם הקרי והזדמן לפי שכבר יחשוב שביסודות די שיתרכבו ויתחדשו מהם מזג מזג ואם הוא מבואר למעיין בחכמה הטבעית והאלהית שזה גם כן בלתי אפשר שישלם בזה הסדור היושר אלא כשיהיה התהוותם מהתחלה שהיא שכל. הלא אזן תבחן הדברים כי היא השומעת אותם והחיך יטעם האוכל וישיג הבדלי הטעמים ורצה בזה כי מהחוש נקח התחלה ושרש על מה שנחקר בו. ולזה תמצא בישישים חכמה ואורך ימים יהיה קנת התבונה מצד שבאורך הזמן יתבארו לאדם מהחוש דברים רבים יעמוד מהם על אמתת מה שיחקור עליו וזה אמר כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים או כנגד שנים מרעיו כי כבר אמר במה שאחר זה ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים ולזה השיב אליפז במענה הבא אחר זה גם שב גם ישיש בנו וגו'. ואמר איוב כי לפי מה שהתבאר אצלו מהדברים המוחשים התבאר לו שעם הש"י תמצא תכלית החכמה והגבורה אם החכמה למה שיראה מטוב הסדר והיושר בפעולותיו אשר אי אפשר בהם שלימות יותר ואם הגבורה כי אנחנו לא נראהו לואה מעשות מה שאפשר עשייתו לפי החכמה ולו עצה ותבונה וזה שכמה שימשך רע מה בבריאותיו מסבת החומר ימצא לו טוב העצם בבריאתם שהיא להמציא מה שיסיר הנזק ההוא כמו שהתבאר למי שמעיין בספר בעלי חיים ולו התבונה במה שברא מהגרמים השמימיים כי בריאתם מיוחסת אל התבונה כאומרו כונן שמים בתבונה והסבה בזה כי מה שבריאתו ויצירתו תהיה בעבור עצמותו ייוחס אל החכמה כמו אלו הבריות השפלות ואולם תמונת הגרמים השמימיים וכמותם ומרחקם מהארץ ותנועתם הוא בעבור זולתם וזה ייוחס אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מדבר וזולתו והנה הגרמים השמימיים היו בזה האופן מהתמונה והיציאה מהמרכז ובזה המרחק ובזה הכמות ובזה השיעור מהמהירות והאיחור בתנועתם להשלים ההויות אשר בזה העולם השפל כמו שביארנו במה שאין ספק בו בחמישי מספר מלחמות ה'. פעם ימשך מפעולות הש"י שיהרוס בנין מה ולא יבנה ופעם יסגיר איש במאסר ולא יצא ממאסרו לעולם והוא הפך הענין הראשון באופן מה וזה כי המאסר יבנה ולא יהרס. ואולם איוב ייחס זה לשם ית' בהשתלשלות הסבות לפי שממנו היתה באופן מה זאת ההגבלה והסדור אשר באלו הענינים מצד הגרמים השמימיים פעם יעצר במים וייבשו ופעם ישלחם עד שמרבוייה יהפכו ארץ. עמו עז ותושיה ר"ל עמו הסדור והיכולת והיושר אשר סודר ממנו זה המציאות המוחש ולו ייוחס מה שיהיה שוגג בזה העולם השפל ר"ל שלא ישמור הסדר והיושר והמשגה והם הכחות המושפעות בזה העולם מהגרמים השמימיים שימשך מהם פעם מה שיתבלבל בו הסדר והיושר או יהיה המשגה האומר כי הוא סבת העדר הסדר והשוגג המורכב מהחומר והצורה. הנה מוליך יועצים משוללים וערומים ולא יועילם טוב עצתם והשופטים עם רוב חכמתם ישימם הוללים ר"ל שיעשו פעולות הוללים. הוא יתיר בקצת העתים המאסר אשר אסרו בו המלכים האנשים אשר תחתיהם ויאסור מוסר במתני המלכים רצוני שיסיר הממשלה מהם ויעבדו זולתם. הוא מוליך האדונים והשרים עם חוקם משוללים וערומים ולא תועילם גבורתם והחזקים יסלף ויעות מנימוסי גבורתם ר"ל שלא יתנהגו בענין הגבורה כראוי וינוצחו מפני זה. מסיר שפה מאנשים הנאמנים בדבריהם לטוב טעמם וגבורתם וחכמתם עד שלא ימצאו מענה וטעם זקנים יקח ר"ל שבקצת העתים ימנע מהזקנים עם רוב חכמתם נתינת הטעם בדבר המבואר טעמו להם. לפעמים ישפוך בוז על נדיבים והם האנשים המכובדים ומזיק החזקים הלים. גם מן החשך והעדר הוא מגלה ומוציא לאור ההויה אשר היה לו כח עליה ר"ל במין החומר הנעדר מן הצורה יגלה הצורה הנמצאת בו בכח ויוציא אותה בפועל ובזה האופן יוציא לאור צלמות. הנה הוא משגיא לגוים פעם ויאבדם פעם אחרת ופעם שוטח לגוים ויפזרם ר"ל שהוא מגלה אותם מעל אדמתם ופעם ינחם על אדמתם. מסיר שכל האנשים המנהיגים העם עם טוב הנהגתם עד שלפעמים יתעם וילכו בתהו לא בדרך נכון. ימששו חשך ולא אור בכל מה שיכוונו אליו ויתעה אותם כתעות השכור. הנה כל אלו הענינים ייחס איוב אל הש"י בהשתלשלות הסבות ר"ל שהם מסודרים לפי דעתו מהגרמים השמימיים ויוחסו אל הש"י מפני היותו הסבה הראשונה לכל מה שימצא ומקצת אלו הדברים שזכר איוב יהיה קצת ראיה על שאלו הענינים הם מוגבלים ומסודרים מצד המערכת שאם לא הענין כן הוא מן השאלה למה לא תמנע בעת מן העתים מהתחכם חכמתו ומהמנהיג הטוב טוב הנהגתו ומהגבור הסדור הראוי לו בגבורתו וכן הענין בשאר מה שספר איוב שנוהג זה המנהג. אמר איוב לבלדד וצופר הן כל אלו הענינים ראתה עיני ושמעה אזני ולא הביא עדות בזה מזולתי כמו שעשה בלדד באמרו שאל נא לדור ראשון וגו'. הנה כדעתכם מפעולות השם ית' ונפלאותיו ידעתי גם אני אינני חסר בזאת הידיעה מכם. ואולם אני ארצה לדבר אל שדי ולהתוכח עמו אם אוכל באופן אשר זכרתי ר"ל למה לא סבב באנשים הקשי יום לפי המערכת שלא יתהוו או ימותו מהרחם ויהיה טוב להם מהתהוותם לנקמה מהם כי המות יותר טוב מן החיים לכמו אלו האנשים או למה סדר בטובות אישי האדם ורעתם זה הסדור אשר ימשך בו מהעול עד שאין הבדל בו בין צדיק לרשע וזה כי הוא לא יבא עמי בהתוכחי עמו כי אם בטענות אמתיות אם היה אפשר זה. ואולם עמכם לא ארצה להתוכח כי אתם טופלי שקר מחברים שקרים בטענותיכם ובתנחומותיכם אתם רופאי הבל. מי יתן החרש תחרישון בזה הויכוח ויהיה לכם לחכמה ר"ל שכבר תשמרו בשתיקותכם משגיאות ואם אליכם הסכלות מצד דבריכם הכוזבים והמסרים. שמעו נא התוכחותי עמכם וריבות שפתי הלא ראוי שתדברו בעבור השם ית' מה שאתם משערים שהוא עולה ורמיה להיות לו התנצלות שהוא אינו עושה עול. הלא ראוי שתשאו פניו ותחפשו דברים לא כן להרחיק ממנו שיעשה עול במה שאתם משערים שהוא כזב. הלא אתם מתוכחים בעבור האל ומועגים טענות כוזבות למען יצדק. הטוב כי יחקור הש"י אתכם אם אתם מהתלים בו כהתל באנוש ר"ל שבאדם היה אפשר שיכסה פשע אוהבו בדברי שקר לכסות קלונו. ואולם בשם יתברך אינו ראוי אבל הוא עון חזק כי זה ממה שיביא להאמין לטוען בעבור הש"י שהוא עושה עול לפי שהוא משער בטוב טענותיו אשר יקויים בהם שהש"י לא יעות משפט. הלא השם יתברך יוכיח אתכם אם בדבר של סתר תשאו פניו ואולם אמר זה לפי שהם השתדלו לשאת פני הש"י בדבר של סתר עד שבלדד אמר שמה שנכתב שיהיו רעות הם טובות אלא שזה יסתר ממנו ולא נדע אופן חכמת הש"י בזה מפני מה הם טובות וצופר אמר שכבר יסתר ממנו אופן חכמת הש"י אשר יתחייב ממנה שיעור העונש במרי מרי כי הוא לבדו ישער וידע מדרגת המרי אשר יעשה איש ואיש כי בזה הבדל לפי מדרגת הבנת האנשים וזאת המדרגה ידועה לו לבדו. והמשל שאין מרי מי שהכנתו פחותה בעיון אם ביטל זמן מה מהשתדל בעיון כמרי מי שהוא מוכן יותר בעיון אם ביטל זמן כשיעור הזמן ההוא מהשתדל בעיון עד שכבר אפשר שיהיה מרי האיש המוכן מאד בעיון אם ביטל זמן מועט מהשתדל בעיון יותר עצום ממרי מי שהכנתו פחותה בעיון אם הרג את הנפש או ניאף ולמה לא תיראו מהש"י להתל בו כמו אלו ההתולים. הלא שאתו היה ראוי שתבעת אתכם ופחדו היה ראוי שיפול עליכם הנכם פחותים מאד בעיון עד שזכרוניכם הם מתמשלים לאפר ולגופי חומר נמשלו גופיכם ר"ל כי אתם פחותים כמו עפר ואפר ולזה העליתם חרס בידכם בזאת החקירה אשר הנהנו מתוכחים בה. החרישו ולא תדברו ממני ואדברה אני לבדי ויעבור עלי מה שיעבור מהרע ולא תחושו לנחמני. מה העון שעשיתי שימשוך לי זה העונש הנפלא שאשא בשרי בשיני ר"ל שלא נשאר לי בשר רק בשרם שיני כדרך אומרו ואתמלטה בעור שיני ונפשי קלה להפרד ממני כאילו היא בכפי. הנה השם יתברך ימיתני בלא ספק לא איחל שאנצל מזה המכאוב ועם כל זה אשתדל בכל עוז להוכיח דרכי אל פניו לפי שזאת ההנהגה היא המשובחת לפי החוק האנושי ואף על פי שלא אחשוב שיהיה לי בזה תועלת להנצל מאלו הרעות ומה שנקרא לו איחל בוי"ו יהיה הפי' כן אף על פי שימיתני השם יתברך הנני מיחל בו שתושע בו נפשי. אבל דרכי אוכיח בכל עוז אל פניו כי לא לפניו חנף יבא. אבל הצדיקים יבואו לפניו ויושעו בו תשועת עולמים:

שמעו

מצודת ציון

קליך (ויקרא כה): (כ) תתקפהו. ענין אחיזה בחזקה כמו ואם יתקפו האחד (קהלת ד): משנה. מל' שנוי: (כא) ויצערו. וימעטו. כמו הלא מצער היא (בראשית יט):

יסכון

מצודת דוד

יקוה לשוב לקדמותו אחר המיתה: (כ) תתקפהו. האבדון תאחז אותו בחוזק רב באחיזה המתקיימת עד נצח והרי הוא הולך אתו בה ואין עוזר לו: משנה פניו. והוא משנה פניו ותשלח אותו שלוח עולמית ולא ישוב עוד: (כא) יכבדו. הן אם בניו יהיו מכובדים לא ידע מזה והן אם ימעטו בכבוד לא יבין את זאת: (כב) אך בשרו עליו. אך עודו חי כאשר בשרו עוד עליו אז יכאב מדבר המכאוב ובהיותה נפשו אצלו אז התאבלה בעבור צער ורוע המקרה אבל לאחר המיתה לא ירגיש עוד בדבר מהדברים ויאמר בזה אם אמנם כן הוא סוף האדם שעה ממנו במעט ימי חייו כי די לו בזה (העולה מהמענה ההיא כי יסכל אמרי צופר לומר עליו כי מעט השיג מן החכמה וכי הוא יודע יותר ממנו אף יגנה ריעיו בכללם על אשר שחנפו לה' ומולים בו עון רב אשר לא כן ויסתור דעת צופר שאמר שבאו עליו היסורים על כי קלו' בהכמה לפי שיעור מדרגת הכנתו כי ישיב שמרים ה"א כ"ז הוא

בעבור

טו א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי
וַיֹּאמַר׃ ב הֶחָכָם יַעֲנֶה דַעַת־רוּחַ
וִימַלֵּא קָדִים בִּטְנוֹ׃ ג הוֹכֵחַ בְּדָבָר
לֹא יִסְכּוֹן וּמִלִּים לֹא־יוֹעִיל בָּם׃
ד אַף־אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע
שִׂיחָה לִפְנֵי־אֵל׃ ה כִּי־יְאַלֵּף עֲוֺנְךָ
פִיךָ וְתִבְחַר לְשׁוֹן עֲרוּמִים׃
ו יַרְשִׁיעֲךָ פִיךָ וְלֹא־אָנִי וּשְׂפָתֶיךָ
יַעֲנוּ־בָךְ׃ ז הֲרִאישׁוֹן אָדָם תִּוָּלֵד
וְלִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתָּ׃ ח הַבְסוֹד

ל׳. ס׳ — ל׳ מ״ל. י׳ — ל׳. כ׳ וכענין — ל׳. וב׳ רפי׳ ומ״ל — ל׳ וכתיב כן — י״ו מייחדין ל׳

קְבוּרְתָּא׃ א וַאֲתִיב אֱלִיפַז דְמִן תֵּימָן וַאֲמַר׃ ב הַאֶפְשַׁר דְחַכִּימָא יָתִיב דַעְתָּא דְדָמֵי לְזַעֲפָא וִימַלֵּי הֵיךְ רוּחַ קִדּוּמָא כְּרֵיסֵיהּ׃ ג דְמִכַּסֵּן בְּמִלִּין וְלָא יֵלִיף וּמַלְיָא דְלֵית מִשְׁשָׁא בְּהוֹן׃ ד לְחוּד אַתְּ אִין תָּפֵשׁ דַחַלְתָּא וְתִבְצוֹר מִלְּתָא קֳדָם אֱלָהָא׃ ה אֲרוּם יַאֲלֵף סוּרְחָנָךְ פּוּמָךְ וּתְהֵי בָחַר לִישָׁנָא דְחַכִּימַיָּא׃ ו יְחַיְּבִנָּךְ פּוּמָךְ וְלָא אֲנָא וְסִפְוָתָךְ יַסְהֲדוּן בָּךְ׃ ז הָא כְּקַדְמָאֵי אָדָם בְּלָא אַבָּא וְאִמָּא אִתְיְלֵידְתָּא וּקְדָם גִּלְמָתָא אִתְבְּרֵיתָא׃ ח אֶפְשַׁר דִבְרָז אֱלָהָא תִשְׁמַע וְאִמְטַפַּת

רשי

אליפז) : (ב) החכם יענה דעת רוח. תמוה הוא וכי מי שהוא חכם יענה וירים קול בדעת של רוח והבל : (ג) הוכח בדבר לא יסכון. להתווכח בדבר שלא הנאה לו מהן הנאה כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א א) וכמו יסכן בם (קהלת י) יהנה בם : (ד) אף אתה. כל שכן אתה שחכם מאד אתה תפר יראה במריבות דבריך ותגרע שיחה כמו כי יגרע נטפי מים (לקמן לו) וכמו ותגרע אליך חכמה : (ה) כי יאלף עונך. יחנך הרע את פיך לדבר כדברים האלה והוה לך לבחור לשון ערומים: (ו) ירשיעך פיך ולא אני. כלו׳ השיבני על שאלתי ונמצא פיך הרשיעך כי טוב לי שירשיעך פיך ולא אני וזו היא שאלתי: (ז) הראישון אדם תולד. הנערם אדם תולד. ה״א הזאת

אבן עזרא

(ב) החכם יענה דעת. קדים. רוח קדים : (ג) יסכון. יועיל. כמו לא יסכון גבר ויש אומרים יסכון ילמד : (ה) יאלף. ענינו פיך ילמד בן אדם ויודיענו עונך

הוכח ה׳ וסימני׳ לא תשנא את אחיך. מה נמרצו אמרי יושר. הוכח בדבר לא יסכן. הוכח יוכיח אתכם. לא יאהב לץ הוכח לו. וחד והוכח אל אל אחפץ: ערומים ב׳ רפי׳ וסי׳ ותבחר לשון ערומים. מפר מחשבות ערומים. וב׳ דגשי׳ וסימני׳ ויהיו שניהם ערמים האדם. ובגדי ערמים תפשיט. וסימ׳ ערטלאין דגשי׳ חכימין רפין: ולפני י״ו מיחדין וסימן ולפני הכפרת יזה. והזה אותו על הכפרת. ולפני עור לא תתן מכשול. לפני אלעזר הכהן ולפני. ולפני הדביר עשרים אמה. ולפני יום ולא שמעתם. ולפני ירח דור דורים. ולפני כבוד ענוה. תפלה לעני כי יעטוף. ולפני התגלע הריב נטוש. ולפני גדולים ינחנו. ולפני כל חציר יבש. ולפני תשכות מלך עשר. הראשון אדם תולד .. אשר נתתי לפניכם ולפני. ולפני מזה וכל לפני ולפני דכו׳ :

תולדות אהרן ספר יראה, ב״ב עז : ערומים. פסחים ג : הראשון. שם ס :

רלבג

שמעו שמוע מאמרי וסגדתי הנה ידעתי כי אני אצדק אם ערכתי משפט עם מי שיבא עמי בטענות נודקות . מי הוא שיריב ויתוכח עמדי כי עתה אם החריש אגוע מחוזק המכאוב . אנה הש״י אל תעשה עמי שני אלו הדברים שאזכור לך אחר זה ואז לא אירא להתוכח ממך אם היה אפשר זה . הרחק ממני מכתך ר״ל שלא תכני במכותיך עתה עד שתתברר המשפט והסר אימתך ממני עד שלא תבעתני ויבהלו טענותי . ואחר שתסיר מעלי אלו השתים המונעות אותי מלהתוכח עמך קרא ואנכי אענה או אדבר ותשיבני . כמה לי עונות וחטאות עד שתענישני בעבורם זה העונש הנפלא הודיעני פשעי וחטאתי כי אינני יודע בעצמי לא פשע ולא חטאת . למה תסתיר פניך ממני ותחשבני לאויב לך עד שבכל השתדלותך הוא לרע לי . האם נאות לך שתשבור ותרדוף בריאה שפלה כמוני שדומה לשפלותה ולחולשתה לעלה נדף ולקש יבש . כי תכתוב עלי אלו המרורות אשר הענישני בהם ותורישני עתה בעונות שהייתי עושה בנעורי . כי אינני יודע בעצמי חטא אחר עד שאתה משים רגלי בסד ותשמור הכל ארחותי אשר נחקרים בה רגלי כל ארחותי בדרך שלא אוכל ללכת אנה ואנה כאשר ארצה על שרשי רגלי תתחקה זאת השמירה בדרך שהקיפתם מצומצמת בכמו שיעור רגלי ולזה לא אוכל להסירם ממנה ולהניע רגלי ממקומם רוצה בזה שכבר נכתרה דרכו ויבצרו ממנו כל משאלותיו לא יוכל להשיג אחד מהם . ומה נחשב זה העלה הנדף והקש היבש ר״ל האדם והוא כרקב יבלה ויכלה בקלות כמו הבגד שאכלו עש . אדם הוא ילוד אשה ר״ל שבריאתו מטיפה סרוחה והוא דם הנקבה והוא עם זה קצר ימים ושבע רוגז ורעה . הנה הוא כציץ השדה שכאשר יצא יכרת ויברח כמו הצל שאין לו עמידה ומתמות ולא יתקיים . אנה הש״י אף על בריאה שפלה כזאת הפקחת עיניך ותביא אותי במשפט עמך על שלא עשיתי כל ימי טוב בלי הפסק כמו שהיה צופר אומר היתכן לך שתענוש אותי על שלא עשיתי מה שאי אפשר לאדם לעשותו . ואיך אפשר שיהיה מזאת הבריאה הפחותה שטמאה בטומאת הכחות החומריות מה שיהיה טהור ולא יעשה דבר רק שישכיל אותך כמו המלאכים הנה אין אחד שיוכל לעשות טהור מטמא בזה האופן או ירצה שלא ימצא אחד מהאנשים שיהיה טהור בזה האופן . אנה השם אחר שימיו קצובים הרפה מעליו ויבטל הדלו וזמנו עד אשר יבא העת אשר ימות בו מות טבעי וירצה כיום השכיר שיקוה היום שישלים בו שכירותו כדי שיפרע מפעלו וזה כי בעת הזקנה המופלגת ירצה אדם המות ויחשקהו כאמרו עד אשר לא יבאו ימי רעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ . וזה כי יש לעץ תקוה אחר הכרתו או אחר זקנותו או אחר מותו ואולם האדם כאשר מת כבר נכרת לגמרי ואבדה ממנו תקוה שישוב לחיות ולזה ראוי שתעזבהו וישלים ימיו . הנה כמו שכאשר אזלו המים מני ים והנהר יחרב ויבש לא ישאר בהם דבר מן המים ההם שיהיה כחיי אל שישובו בו הים והנהר לאיתנם . כן האיש כאשר מת לא יקום לעולם כי לא ישאר בו דבר שיהיה כחיי אל שישובו בו החיים האנושיים עד שיפסדו השמים הנמחים לא יקיצו ולא יעורו משנתם ר״ל שלא יחיו אחר המות כמו שלא יפסדו השמים . מי יתן ויהיה אפשר שיחיה האדם אחר מותו ותהיה שאלתי שתצפנני בשאול ותסתירני שם עד שוב אפך ואח״כ תשית לי חק ותזכרני ותחייני ולא ארגיש בזה המכאוב החזק אשר חוליתי בו . אם כאשר ימות גבר ישוב לחיות כל ימי הצבא המוגבל לו עתה להיות איחל ואצפה בא חליפתי אולי תהיה מערכתי יותר טובה מעת התוכחותי אז ממה שהיתה יום הולדה אותי . מי יתן ותקרא ואנכי אענך ואתוכח עמך האם ראוי שתכסוף להכחית מעשה ידיך . כי עתה לצעדי תספור לא תמתין על ענשי ר״ל שאיך נותן לי מרגוע מאלו המכאובים כלל . חתום בצרור פשעי עד שלא יסיר עם מה שבא עלי מהמכות והנגעים אבל הוא קיים תמיד ולא די בזה אבל אתה מוסיף לי עון על עוני . ואולם כמו ההר אשר נפל והצור אשר נעתק ממקומו יבלו ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם . וכמו האבנים ששחקו המים אותם שנפסדו ולא ישובו כמו שהיו וכמו ספיחים של עפר הארץ אשר תשטפם המים ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם כן תקות אנוש האבדת ר״ל שלא ישוב לחיות אחר מותו . תגלהו ההפעלות הממית נצוח נצחי ויעדר ואמנם אמר זה לפי שהמות הוא כשינצחו הכחות המתפעלות הכחות הפועלות כמו שהתבאר בטבעיות וכאשר ישנה פניו ר״ל שיהפוך פניו וידכוך אז השפסד ותשלחהו שלוח עולמי הנה אחר המות לא ירגיש האדם דבר מאלו הדברים שהיה מרגיש בהם בעודו חי . הנה כבר ירבו ויכבדו בניו ולא ידע או יצערו ויתמעטו ולא יבין למו אך בשרו בעת שהיה עליו כאב יכאב וירגיש בדברים המצערים אותו ר״ל בעוד שהוא חי ונפשו בעת שהיא עליו תאבל ותצטער למכאובים שיקרוהו אמנם אחר המות לא יהיה בזה הפעלות והרגש לא לבשרו ולא לנפשו והנה אמר איוב כל זה לפי דעת רעיו שאמרו שאלו המכות חלו עליו לעונש על מריו והוא ירחיק זה שאם היה הענין כן לא היה ראוי שירדפהו הש״י בכמו אלו ההרדפות לפי שהוא היה צדיק וישר ואם היה בחטא הוא מעט ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שכבר יעשה לו הש״י עול אם ימיתנו באלו המכאובות אשר הם מוליכות אותו אל מות לפי מה שהתבאר לו מהם על מרי מעט אשר אפשר שייוחס לו עם שיקפה שכרו מן הצדק והיושר שעשה כי הוא לא ישוב להיות אחר מותו בדרך שיוכל אז להטיב לו הש״י על הטוב אשר עשה : והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב גינה דעת צופר ובלדד לפי שהיו מכחישים המוחש ואמר איוב שהם היו מבטלים הידיעה לפי שכאשר לא יעשה מהמוחש שרש והתחלה לא יהיה בכאן לידיעה דרך וגינה צופר על אשר היה מבזה אותו להיות צופר שאנן ושליו והוא היה נכון למועדי רגל ואחר כן הביא ראיה מהחוש לסתור דברי צופר והוא שאנחנו נמצא מהרשעים המצליחים מי שאין להם פחד כלל ושפט כי היה בלתי אפשר בצופר שידע מפעלות הש״י ונפלאותיו השיעור אשר היה הוא יודע אותו בזה כי הוא היה צעיר ממנו והורך הזמן יוסיף האמות בעניינים מצד מה שיושג בו מהמוחשים ולפי שלא התבאר לצופר מהחוש מה שראוי בזאת החקירה היה טועה בזה המבוקש זה האופן מהטעות ואחר כן גינה צופר ובלדד על אשר היו מגלים הש״י מעשיית העול בכמו אלו הטענות הכוזבות כי זה היה ממה שיורה שהם יאמינו שהש״י עושה עול אבל ירצו לשאת פניו בזה האופן כמו שיכסה האדם פשע אוהבו כאיזה צד שיוכל ואחר כן הביא ראיה מחוזק הכאב לסתור דעותיהם לפי שלא היה לו פשע והיה עם זה נענש בזה העונש הנפלא ואחר ביאר ואמר שלא יאשימהו אדם על זה הדעת שהיה לו ויאמר שלפי זה הדרך יהיה שוא עבוד אלהים ועשות צדקה ותגד כי הוא ירצה שראוי לאדם שינהיג גופו ונפשו במנהגים המשובחים כדי שתגיע לנפש הצלחתה ותושע בשם יתברך . ואחר כן הביא שתי טענות האחת יסתור בה שיהיה הש״י משגיח באישי האדם והב׳ יסתור בה ביחוד דעת צופר אמנם הראשונה היא שהאדם הוא פחות ונבזה ולזה לא יתכן שישגיח הש״י בו עם היותו בתכלית הכבוד ולא תחשוב זאת הטענה חלושה אבל היא פילוסופית וכבר השתמשו בה הפילוסופים וחייבו ממנה שהש״י לא ידע כי אם עצמו ואופן הביאור בו כי הש״י אם יקנה כמו אלו הידיעות הנה יחשוב שיתחייב מזה שישלם הנכבד בפחות וזה בתכלית הגנות ועוד שהשלמה והשלימות יהיה יותר למשיג בשיושג האלו היותר נכבד ולפי שהמשיג השלם יעשה פעולתו ביותר שלם שאפשר הנה יתחייב מזה שלא ישיג הש״י כי אם העניינים היותר נכבדים ולזה בפטו שלא ישיג הש״י כי אם עצמו . ואולם האמת בזה כבר ביארנו בספר מלחמות ה׳. והטענה השנית שלא יתכן שיענש האדם על אשר לא יעשה מה שאי אפשר לו עשייתו ולפי שאי אפשר לאדם שיעשה הטוב תמיד להיותו חומרי ר״ל שאי אפשר לו שישכיל ויתבונן תמיד בפעולות הש״י הנה לא יתכן שיענש על זה ואחר כן זכר מהפלגת מכאוביו שהוא היה בוחר המות עליו והנה התוכחות שהיה לו עם הש״י בזה המענה הוא לפי דעת אלו האנשים החולקים עמו לא לפי דעתו ובו טענה על דבריהם כמו שקדם: באור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר : (ג) יסכון . יועיל : (ד) שיחה. תפלה כטעם ולפני ה׳ ישפוך שיחו : (ה) יאלף. ילמד ויודיע : ערומים. האנשים המדברים בערמה ובמרמה : ותגרע

מצודת דוד

בעבור כי נולד הוא מטמא ולכן א״א להיות מטהר כ״כ ולא יתכן שיפנים המקום ע״ז כי אינו דבר אפשרי) : טו (ב) החכם. היתכן לחכם שישיב הודעת דברי רוח וימלא בטנו מן מחשבות רוח קדים ודברים שאין בהם ממש : (ג) הוכח. להוספת ביאור יפרש אמריו לומר וכי ראוי להתווכח בדבר שאין בו הנאה ותאמר מלים אשר אין בהם תועלת כי מה לנו בזה הויכוח אם תחכם מאתנו או אנו ממך : (ד) אף אתה. ר״ל הלא אף אתה עם רוב הכמתך תפר היראה כי, במה שתאמר שהכל בא מצד המערכה תפר היראה מהמון העם ואף אתה מגרע וממעט התפלה לפני האל כי בהיות הכל מצד המערכה אין מקום לתפלה והנה העונש רבה מאד : (ה) כי יאלף. אמרי פיך ילמד את עונך לזולת ר״ל דבר העון אשר בך אשר תחשוב כי שוא עבוד אלהים הנה העון הזה תלמוד לזולת לאחוז גם הוא: ותבחר. אבל בחרת לשון ערמה להכחיד הדבר במתק אמרי המליצה ולא תאמרנה בפה מלא והתהפך במלים אולם מתוך הדברים נראה הכוונה : (ו) ירשיעך פיך. אמרי פיך יגידו רשעך ולא אצטרך אני לאומרה ודברי שפתיך יעידו בך על העון אשר בידך : (ז) הראישון. ר״ל מה תבוז לדברי צופר על כי הוא צעיר לימים ואתה, ימים וכי ראשון נולדת לאדם וכי נבראת לפני הגבעות עד שלא תוקדם לך מי מבני האדם וכאומר מהו אשר הוא צעיר לימים הלא יקבל האמת ממי

מצודת ציון

(ג) יסכון . ענין הנאה וכן לא יסכון גבר (לקמן לד) : ומלים. ואמרים : (ד) תפר. תבטל : ותגרע. מל׳ גרעון : שיחה . ענין אמירת התפלה וכן ויצא יצחק לשוח בשדה (בראשית כד) : (ה) יאלף. ילמד כמו פן תאלף ארחותיו (משלי כב) : (ו) יענו. יעידו כמו לא תענה (שמות כ) : (ז) גבעות. הרים : חוללת. נבראת כמו ותחולל ארץ (תהלים)

אבן עזרא

עונך: (ח) ותגרע אליך. המגרעת היתה לחכמה והעטרה אליך או תשים החכמה אצלך גרועה ותהיה התי"ו לנוכח: (י) כביר. גדול וכן הוא בלשון קדר: (יא) לאט. דבר בלאט עמך כמו בסתר: מה יקחך לבך. מה ראית תקח כמו ויקחו האנשים מצידם או הוא מן יערף כמטר לקחי: (יב) ירזמון עיניך. אין לו חבר והפוך בלשון קדמונינו ז"ל: (יג) כי תשיב אל אל רוחך. כעסך כמו כל רוחו יוציא כסיל: (כ) מתחולל. מן חיל כיולדה: ומספר שנים. שיוקם בהם ממנו: (כא) קול פחדים. באחריתו:

רשי

הואת משמשת לשון תימה לפיכך נקודה בחטף פתח ומלילתו הראשון לאדם הנולד תאמר נולדת שידעת לקיים כל חכמת מצות התורה: (ח) ותגרע. ותרבה מלמעלה למטה לרדת עליך: (י) כביר. מרובה ימים מאביך: (יא) המעט ממך תנחומות אל. אשר הטיב לך הבור עד עתה ימים רבים ודברו הטוב אשר לאט עמך בלאט ובנחת דשט: לאט. הנעים ולשון פעל הוא ולא שם דבר ולכן הוא נקוד חציו קמץ וחציו פתח: (יב) יקחך. ילמדך כמו יערוף כמטר לקחי (דברים לב): ירזמון. כמו ירמזון כמו שמלה שלמה (שמות כב): (יד) מה אנוש כי יזכה. מה כחו שיוכל להיות זכאי נגד הקב"ה: (טו) ושמים. כבא השמים: זכו. יאהרו כל ל' זך הוא נזכר: (טז) אף. כל שכן: ונאלח. נתעב ומעורב וכן כולו סג יחדיו נאלחו (תהלים נג): (יח) אשר חכמים יגידו. ויתוודו פשעם ולא כחדו עוונם מאבותם זהו אשר ראיתי והנני אספר לך היכן ראיתי יהודה הודה ולא בוש במעשה תמר ראובן הודה ולא בוש במעשה בלהה. ומה היה שכרם: (יט) להם לבדם נתנה הארץ. בשכר זה זכה יהודה למלכות נלח ונטלו שניהם מן הכתב' חלק' ולא גורשו מן נחלתם בעוונם מאחר שהודו: ולא עבר זר בתוכם. כשבא משה ברכם שנאמר (דברים לג) יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה. ד"א ולא עבר זר בתוכם בנחלה של עתיד לבוא בחלוקה כספר (יחזקאל מח): (כ) כל ימי הרשע. שאינו שב מחטאו ואינו מודה פשעיו כל ימיו: הוא מתחולל. ומתאנח על הבטחתו שיגל'רעתו אשר פעל כל מספר שנים אשר נצפנו לעריץ הוא מתחולל: מתחולל. ל' אנינות ולא שמעתי: (כא) קול פחדים באזניו. לאמר הגיע עת תשלומי: בשלום. וכשהוא שרוי בשלום או השודד יבואנו: (כב) וצפוי הוא אלי חרב: ועתיד הוא אלי חרב ושני לנוד ללחם איה ימצאנו: (כג) נודד הוא.

אֱלוֹהַּ תִּשְׁמָע וְתִגְרַע אֵלֶיךָ חָכְמָה׃ ט מַה־יָּדַעְתָּ וְלֹא נֵדָע תָּבִין וְלֹא־עִמָּנוּ הוּא׃ י גַּם־שָׂב גַּם־יָשִׁישׁ בָּנוּ כַּבִּיר מֵאָבִיךָ יָמִים׃ יא הַמְעַט מִמְּךָ תַּנְחֻמוֹת אֵל וְדָבָר לָאַט עִמָּךְ׃ יב מַה־יִּקָּחֲךָ לִבֶּךָ וּמַה־יִּרְזְמוּן עֵינֶיךָ׃ יג כִּי־תָשִׁיב אֶל־אֵל רוּחֶךָ וְהֹצֵאתָ מִפִּיךָ מִלִּין׃ יד מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־יִזְכֶּה וְכִי־יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה׃ טו הֵן בִּקְדֹשָׁו לֹא יַאֲמִין וְשָׁמַיִם לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו׃ טז אַף כִּי־נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ־שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה׃ יז אֲחַוְךָ שְׁמַע־לִי וְזֶה־חָזִיתִי וַאֲסַפֵּרָה׃ יח אֲשֶׁר־חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם׃ יט לָהֶם לְבַדָּם נִתְּנָה הָאָרֶץ וְלֹא־עָבַר זָר בְּתוֹכָם׃ כ כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ׃ כא קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ׃ כב לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־חָרֶב׃ כג נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע ׀ כִּי־

לְוָתָךְ חוּכְמְתָא׃ ט מָה יְדַעְתְּ וְלָא נִדַּע תִּתְבַּיַּן וְלָא נִבְנָא הוּא׃ י לְחוּד סִיב וְקַשִּׁישׁ בְּנָא וְדָרַב מֵאֲבוּךְ יוֹמַיָּא׃ (ת"א) לְחוּד אֱלִיפַז דְסִיב וּבִלְדַּד דְּקַשִּׁישׁ בַּהֲדָנָא וְצוֹפַר דְּרַב מֵאֲבוּךְ יוֹמִין׃ יא הַזְעֵיר מִנָּךְ נֶחָמְתָא דֶאֱלָהָא וּמַלְלָא בְנִיחָ חֲזֵי לְמַלָּלָא גַבָּךְ׃ יב מָה יְלַפִּינָךְ רַעְיוֹנָךְ וּמָה מְרַמְזִין עֵינָךְ׃ יג אֲרוּם תְּתִיב לֶאֱלָהָא רוּחָךְ וְתַהַנְפֵּק מִפּוּמָךְ מִלַּיָּא׃ יד מַה בַּר נָשׁ אֲרוּם יִזְכֵּי וַאֲרוּם יִזְדַּכֵּי יְלוּד אִתְּתָא׃ טו הָא בְּקַדִּישֵׁי עִלָּאֵי לָא יְהֵימִין וְאַנְגְּלֵי מְרוֹמָא לָא זַכְּאִין קֳדָמוֹי׃ טז כָּל דְּכֵן מְרַחַק וּמְסָאַב בַּר נָשׁ שָׁתֵי הֵיךְ מוֹי עֵילְתָא׃ יז אֲחַוֵּי לָךְ קַבֵּל מִנִּי וְדֵין דַּחֲמֵיתִי וְאִשְׁתָּעֵי׃ יח דִּי חַכִּימַיָּא יְחַוּוּן וְלָא מְכַדְּבִין מִן מַסּוֹרְתָא דַּאֲבָהַתְהוֹן׃ (ת"א) דִּשְׁבְטוֹי דְיַעֲקֹב חַכִּימַיָּא יְתוּבוּן וְלָא יְכַסּוּ מִמַּה דְּאַלְפוּנוּן אֲבָהַתְהוֹן׃ יט לְחוּד בִּלְחוּדֵיהוֹן אִתְיְהִיבַת אַרְעָא וְלָא עֲבַר חִילוֹנַי בִּמְצִיעֵהוֹן׃ כ כָּל יוֹמֵי רַשִׁיעָא הוּא מִתַּפַּס וּמִנְיַן שְׁנַיָּא אִתְטְמִישׁוּ לְתַקִּיפָא׃ (ת"א) כָּל יְמֵי דְעֵשָׂו רַשִׁיעָא מוֹרְכִין לֵיהּ דְיַעֲבֵד תְּתוּבָא וְלָא תָב מִנְיַן שְׁנַיָּא אִתְטַמְּרוּ לְיִשְׁמָעֵאל תַּקִּיפָא׃ כא קָל דְּלוּחַיָּא בְּגֵיהִנָּם בְּאוּדְנֵיהּ כַּד שָׁרַן צַדִּיקֵי בִּשְׁלָמָא בְּחַיֵּי עָלְמָא בְּזָוְתֵיהּ יֵיתֵינֵהּ׃ כב לָא יְהֵימִין בְּחַיּוֹי לְמֵתַב חֲשׁוֹכָא וְאֶטְמוֹם הוּא לְקַטְלִין בְּחַרְבָּא׃ כג מְנַדֵּד הוּא לִמְזוֹנָא הָאן הוּא

ג' . ל — ג' ומ"ל. כ' כתרי לישני והמלך לאט — בקדושיו ק' — ד'. ד' — ג' י"א א' — כסס' מוגה דגש — כ' על ראש הפסוק ג' — כ' דגשים וו' יגנך — וצפוי ק' — ד' דגשים

תתקפהו

לאט ב' בתרי לישנא וסי' והמלך לאט את פניו. ודבר לאט עמך: ירזמון ל' מה יקחך לבך. והוא חד מן א"ב דמשמשין יר ברישא ו"ן בסופי' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: זכו ג' וסי' זכו נזיריה משלג. ושמים לא זכו בעיניו. וכוכבים לא זכו בעיניו. וא' רחצו הזכו: נתעב ג' ב' פתח וסימ' כנצר נתעב. כי נתעב דבר המלך על יואב. אף כי נתעב ונאלח: מתחולל ב' מ"ל וסי' הנה סערת ה' חמה יצאה קדמא. כל ימי רשע הוא מתחולל: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסי' נמסר בסדר בלק ובירמיה סי' י"א: בשלום ב' דגשים וסימ' ה' יברך את עמו בשלום. בשלום שודד יבואנו: ללחם ד' דגשים וסי' ותרעב כל ארץ מצרים. לא רעב ללחם לא צמא. והיתה ללחם לאוכלה. נודד הוא ללחם איה:

תולדות אהרן בן בקדושיו. חגיגה ה: ושמים. זוהר יגש: נתעב. יומא עב: אשר חכמים. סוטה י מגלה עה כותה טז כ: להם לבדם. סוטה טז: נודד. בילם לב זוהר פנחס:

רלבג

(ח) ותגרע אליך חכמה. ותמנע לך החכמה עד שתהיה כולה לך ואין לזרים אתך: (יא) תנחומות אל. תנחומות אלו האנשים רלה לומר בלדד וצופר: לאט. סתר ולאט: (יג) רוחך. רצונך: (טז) ונאלח. נתאב ונמאס: (יז) אחוך. אגידך: (כ) מתחולל. מענין חיל כיולדה: לעריץ. הוא הרשע ונקרא כן בהיותו תקיף ועורץ שאר האנשים: (כב) וצפוי הוא אלי חרב. רלה לומר שבכבר יראהו החרב והטעם שבכבר יעבור עליו החרב ויפלו

מצודת ציון

(תהלים נ): (י) כביר. הרבה כמו מזער לא כביר (ישעיה טז): (יא) לאט. ענין הסתר והטמון כמו לאט את פניו (ש"ב יט): (יב) יקחך. ילמדך כמו לקח טוב (משלי ד): ירזמון. הוא הפוך מן ירמזון והוא מל' רמיזה: (טו) יאמין. ענין קיום וכן הן בעבדיו לא יאמין (לעיל ד): (טז) ונאלח. נבאש כמו יחדיו נאלחו (תהלים נג): (יז) אחוך. ענין הגדה: חזיתי. ראיתי: (יח) כחדו. מנעו כמו ולא כחדו ממני (ש"א ג): (כ) מתחולל. מל' חלחלה ורעד: נצפנו. נסתרו: לעריץ. לחזק כמו עריצי גוים (יחזקאל כח) ור"ל החזק ברשע: (כב) וצפוי. ענין הבטה כמו צופה רשע (תהלים לז): (כג) איה. אנה: ומלוקה

מצודת דוד

שקדם לך אשר שמע גם הוא מן הסוד אשר ראה ברוב הימים: (ח) הבסוד. ואם תתפאר למולו במרבית הידיעה הבאה מפאת החכמה האם השכונת בסוד אלוה להבין מסתוריו: ותגרע. וכי הגרעת את החכמה מיתר האנשים לקחתה אליך כאומר וכי כל החכמה לקחת לעצמך לך לבדך ואין לזרים אתך: (ט) מה ידעת. מהו החכמה אשר ידעת אתה ואנחנו לא נדע ומה הדבר אשר תבין ואין הבינה היא עמנו: (י) גם שב. כאומר ואם תתפאר בחכמה עם הזקנה הלא אף בנו יש גם איש שיבה גם ישיש הזקן הרבה יותר מאביך ועם כי נגזר היה לעיר לימים הנה אמר זה על בלדד או על עצמו: (יא) המעט. מה תתרעם על היסורין על כי עשיה מה מן הטוב והיסר וכי מעט היא ממך התנחומין מן האל על מכאוב היסורים מן הטוב והצלחה שהיה לך מאז אשר קבלת בהם די גמול מעשה הטוב שעשית והנה דבר הטון הנמלא בך עדיין הוא עמך נסתר וטמון ולא נקית עדיין ממנו ועתה הנה תקבל גם גמול הרעה כאשר קבלת גמול מעשה הטוב והנה הטובה ההיא תחשב לתנחומין על הרעה הבאה עתה עליך: (יב) מה יקחך. מה מלמדך לבך לכחש בהשגחה ומה תרמז להשרים בלב אנשים דעת כוזבת: (יג) כי תשוב. אשר תשיב רוח פיך אל ה' ותוציא מלין למולו: (יד) מה אנוש. מהו האדם אשר יזכה במעשיו עד שיאמר שה' מעוות משפטו לענשו על לא דבר: וכי ילדק. בתמיה והוא כפל ענין במ"ש: (טו) הן בקדושיו. הנה במלאכיו הקדושים לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יעמדו בכל עת השפעה אלוה: ושמים. לבא השמים אם כי זכים ובהירים המה הנה בעיניו לא יזכו וא"כ לעולם ישיג החסרון למולו: (טז) אף כי. כ"ש האדם הנתעב במעשיו והנבאש במעלליו ומרבה לעשות עול כדרך השותה את המים אשר ירבה לשתות די ספקו על כי אין הדרך לתת בעדו מחיר ואם כל אלה בו א"כ כ"ש הוא שיש לו חסרון רב מול שלימות המקום ב"ה ואיך א"כ ילדק: (יז) אחוך. אגיד לך דבר ושמע אלי וזה אשר ראיתי בעיני אספר לך: (יח) אשר חכמים יגידו. מוסב למעלה לומר אספר לך מה שראיתי בחוש הדבר אשר יגידו החכמים ולא מנעו מלספר מה שקבלו מאבותם: (יט) להם לבדם. החכמים ההם משלו ברוב חכמתם על כל העולם כאלו להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר בתוכם לנהול עמהם איש זר אשר איננו מהם וכאומר הואיל וקבלו הדבר מאבותם ואין דרך האב להשריש דבר כזב בלב הבן והמקבלים היו חכמים גדולים משכילים לבחון האמת הוא או כזב ואף עיני כן ראו בחוש א"כ בודאי אמת נכון הדבר: (כ) כל ימי רשע. וזהו הדבר אשר ראיתי אני מה שקבלו החכמים ההם מאבותם אשר כל ימי הרשע מלאים מפחד עם כי יגלה דואג הוא בכל עת פן יגיעהו הרע ומספר השנים אשר נצפנו להצלחת העריץ ימלאו הלחלה וכפל הדבר במ"ש: (כא) קול פחדים. ואשר יגור יבוא לו כי יבא באזניו קול פחדים ופחאום עודו ישב בשלום יבא עליו השודד: (כב) לא יאמין. בבא עליו החשך לא יאמין בעצמו שישוב עוד ממנו להאור לקדמותו: וצפוי. והוא נראה אל החרב כי החרב רואהו ובא עליו: (כג) נודד. והוא נודד ממקומו בעבור הלחם לבקש איה ימצאנה: ידע.

נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ׃ כד יְבַעֲתֻהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ עָתִיד לַכִּידוֹר׃ כה כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי יִתְגַּבָּר׃ כו יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו׃ כז כִּי־כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־כָסֶל׃ כח וַיִּשְׁכּוֹן ׀ עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְעַתְּדוּ לְגַלִּים׃ כט לֹא־יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם׃ ל לֹא־יָסוּר ׀ מִנִּי־חֹשֶׁךְ יֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו׃ לא אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ׃ לב בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה׃ לג יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ׃ לד כִּי־עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָכְלָה

יָדַע אֲרוּם מְעַתַּד בִּידֵיהּ יוֹם חֲשׁוֹכָא׃ כד יְבַעֲתוּנֵיהּ עָקָא וּמְעִיקָא יַחְזְרוּנֵיהּ הֵיךְ מְלִיךְ דְּאִיטִימוֹס לִגְלוּגְדְקָא׃ כה מְטוּל דְּאוֹשִׁיט לְאֱלָהָא יְדֵיהּ וּלְוַת שַׁדַּי יִתְגַּבַּר׃ כו יִרְהוֹט לְוָתֵיהּ בְּתוּקְפָּא בְּקוּשְׁיֵ רוּם תְּרִסוֹי׃ כז אֲרוּם חֲפָא אַפּוֹי בְּשׁוּמְנֵיהּ וַעֲבַד רוּטְבָא עֲלוֹי כִּפְלָא׃ כח וַעֲבַד שְׁכוּנָן בְּקִרְוִין צַדְיָן יָתִיב בְּבָתַּיָּא דְּלָא יִתְבוּן לְהוֹן דִּי אִתְעַתַּדוּ לִיגוּרִין׃ כט לָא יִתְעַתַּד וְלָא יִתְקַיַּם עֻתְרֵיהּ דְּקֹרַח וְלָא יִתְנְחַת לְאַרְעָא מִנְהוֹן וּמְהַלְּלִין טַבְתָא דְּדָתָן וַאֲבִירָם׃ ל לָא יֶעְדֵּי מִן חֲשׁוֹכָא שִׁבְשֵׁיהּ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהוֹבִיתָא וְיֶעְדֵּי בְזַעֲפָא דְּפוּמֵיהּ דֶּאֱלָהָא׃ לא לָא יְהֵימִן בְּבַר נָשׁ דְּבִשַׁקְרָא תָּעֵי אֲרוּם שִׁקְרָא תְּהֵי פָרוּגֵיהּ׃ לב בְּלָא יוֹמֵיהּ תִּתְמְלֵי קְבוּרְתָא וְעוֹבֵיהּ לָא תְהֵי עֲבוּפְיָא׃ (ת"א) עַד לָא יוֹמֵי תִתְמְלֵי סַבְתֵיהּ וְכַלְתֵיהּ לָא תְהֵי גְנָנָא׃ לג יִתַּר הֵיךְ גוּפְנָא בוּסְרֵיהּ וְיִטְלוֹק הֵיךְ זֵיתָא לַבְלְבֵיהּ׃ לד אֲרוּם

ג' חסר. וכ' וכסימן כ' וכסיפרא. ג'. כ' כתרי ליש' האדמה. ה' ול' מ"ל. כ'. ג'. ג'. ד'. ג'. ג'. ג' חסר א'. ג'. כ' חד מלרע. ל'. כ' רפין.

ט' ר"פ לא ולא ולא וסי' לא תשתחו' לאלהיהם. לא תגנבו. לא איש אל ויכזב. לא אכלתי באני ממנו. לא יצעק ולא יענה. לא ירעבו ולא יצמאו. לא דכאו עד היום. לא שלותי ולא שקטתי. לא יעשר ולא יקום חילו:

תולדות אהרן עדת חנף. סוטה מב:

רשי

הוא. כלומר מובטח הוא לעד: ידע. לו באמת: כי נכון. ומזומן לבא בידו כלו' אליו ועמו ויום חשך כמו מן הבא בידו (בראשית לב): (כד) תתקפהו. תחוק המצוקה ממנו ותאנסהו: כמלך עתיד לכידור. לא מצאתי דמיונו ויש לפותרו באותיות המתחלפות הו"ש בדל"ת כמו אשכנז וריפת שבתורה (שם י') ובדברי הימים (א א) אשכנז ודיפת וכן כתים ודודנים (שם) אף כאן לבימור כמו לכידור כאותו המלך שהוא עתיד ליקוד באש של גיהנם והוא הנחרב שנתנבא הנביא עליו (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן לשרוף אילוו יקד יקוד ודומה לו כידודי אש ויתמלטו (לקמן מא) אש (ס"א אש) לכבות: (כו) ירוץ אליו. היה רגאל הנורא בגובה וקיפת צואר להכעיסו: בעבי גבי מגיניו. בחוזק כחו. גבי ל' גובה כמו ותבני לך גב (יחזקאל טז): (כז) פימה עלי כסל. עשה פה על חלציו שחלבו ועובי שמנו כפול על כסליו ונראין כמין פה: פימה. מגזרת וכותב הפציר' פים (שמואל א יג) זו היא לומ"א של נפחים, שיש לו פיות הרבה ונקראת הפצר פיות: (כח) וישכון ערים נכחדות. כן דרך בעלי גאוה בונים חרבות להם: (כט) ולא יקום חילו. לא יתקיים לימים רבים: ולא יטה. לא יבטה אילנתו כמו ויטו אחרי הבצע (שם א ח) שפי' ויבטו הם עצמם אף כאן לא יבטה מן השמי' לארץ מתחת תאותם וזימון מחשבתם והוא כשתי תיבות מן להם: מן. הכנתם כמו וימן להם המלך (דניאל א) ודומה לו הפצירה פים בשתי תיבות (שמואל א יג) וכן אראלים ת"י ארזילהון (ישעיה ל"ג) זה נראה בעיני ומנחם מסייעני. ד"א מנלם. לשון כנלותך לבגוד (שם) והנו"ן שבו יסוד נופל לשון תכלית לא יטה לארץ להיות בטילה גוזרת חרוץ: (ל) ויסור. מן העולם. ברוח פיו. של שליט בעולם וזה מקרא חסר. ויש פותרים בשביל רוח פיו שהרע לדבר סרה: (לא) אל יאמן. אותו אשר בשוא נתעה כי שוא יהיה תמורתו ויגיעו כמו (רות ד) ועל התמורה: (לב) בלא יומו. תעמוד תמורתו על מלואתה מליגדל ומלהגליה עוד כמו (בראשית ג) וימלאו לו ארבעים יום ופי' ואשלימו: וכפתו. כפתו ענפיו

אבן עזרא

(כד) תתקפהו כמלך. שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומרים כי יסובוהו צרות כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהי כמו כדור אל ארץ וכ"ף כדור נופל וכ"ף כידור שורש והוא רחוק: (כו) בעבי גבי מגיניו. ישוב על עובי הצואר ומגיניו הם העצמות על דרך משל וגבי הם המיתרים: (כז) כי. חלבו כסה פניו וכאילו יצטרך לעשות פימה עלי כסל להוציא מהחלב וזהו דרך משל כי בתחלה יעשה הרשע ובסוף להפך כענין בפרת רשעים כמו עשב: (כח) ובסוף ישכון ערים נכחדות וי"א כי יבחר מקום אין שם ישוב להתבודד בו להרע שהיו מעותדים כמו עתידים להיותם גלים כמו גל אבנים וכן גלים נגים: (כט) חילו. עשרו כמו עשה לי את החיל הזה: יקום. יעמוד: מנלם. הדבר השלם שלהם ופי' יטה כמו נוטה שמים וכמוהו כנלותך כהשלימך: (ל) ויסור. אפילו ברוח פיו: (לב) בלא יומו תמלא. רובי המפרשים אמרו שהאל"ף במקו' למ"ד הכפל והוא מן וקטפת מלילו' ומל' רבותינו מוללו ומריח בו: וכפתו. מן כפה ואגמון: (לג) יחמס. כמו ויחמוס כגן סכו נחמסו עקביך ועניינו יתפזר: (לד) ואש אכלה. דמה אף אלהים לאש בעבור שהרו עמל

תתקפהו ב' ובספרא. וסי' תתקפהו לנצח ויהלך. תתקפהו כמלך עתיד לכידור: בעבי ב' בתרי ליש' סימ' האדמה. גבי מגניו: וישכון ה' א' מל' וסי' וישכן כבוד ה' על הר. וישכן ישראל בטח בדד. וישכן הענן במדבר סיני. וישכון ערים נכחדות. וישכון בירושלים ערים מל': ולא יקום ד' וסי' נמסר בסיפרא סי' ה'.

רלבג

ויפלו עליו אימת מות: (כד) תתקפהו כמלך עתיד לכידור. תתחזק המצוקה עליו ותסבבהו כמו המלך שעתיד לכידור ומזומן למלחמה הנקרא טורני"ם בלע"ז או יהיה הרצון בזה תנצחהו המצוקה ותחזק עליו כמו שיתקוף המלך ויאמר שאיש הבא שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים לתביעה שכאשר ירצו לטובעם בקלות יקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכדור עד שלא יוכלו בשום פנים להנצל מהטביעה: (כו) בעבי גבי מגיניו. במ"ים שגופי מגיניו יותר עבים ויותר חזקים: (כז) פימה עלי כסל. שעשה פיות על כסליו מרוב השומן: (כח) אשר התעתדו לגלים. אשר היו עתידים לגלים כמו גלים נגים ר"ל שממון: (כט) מנלם. שלמותם כענין כנלותך לבגוד יבגדו בך: (לא) בשוא נתעה. ר"ל שאיש הנתעה בשוא ובהבלי העולם להמשך אחריהם: כי שוא תהיה תמורתו. כי תמורתו תהיה שוא והבל ר"ל שהבר יפסד ויעדר: (לב) תמלא. תכרת והוא שב אל יונקתו האמורה למעלה: וכפתו. הוא כמו יונקתו והרצון בו פארתו: (לג) יחמוס. יגלה בטעם ויחמוס כגן סכו: בסרו. בוסר שלו: נצתו. כמו פרחו: (לד) אהלי שחד. הבנויים משחד:

ביאור

מצודת דוד

יודע הוא בעצמו מיום ההשך יהיה נכון ומתקיים בידו כי בעצמו ישפוט אשר בלתה אליו הרעה ובעבור זה יוסיף לדאוג בכל עת: (כד) יבעתוהו. הצרות יחרידו אותו: תתקפהו כמלך. הצרה תאחוז אותו בחוזק כמלך האוחז בממשלתו: עתיד לכידור. מזומן הוא להיות דומה לכידור נע ונד ומטולטל ככדור הזה המטולטל ונזרק מיד ליד: (כה) כי נטה. על אשר נטה ידו אל ה' לבוא כלפי מעלה בגאות היד והיה מתגבר עצמו למולו כי חשב אשר כחו ועוצם ידו עשה לו את העושר: (כו) ירוץ אליו. היה רץ מול ה' בגאוה זקוף ובגאוה בעבור עובי גופו בגבהי אשר עליו ר"ל על כי היה בוטח ברוב חזקו ותקפו: (כז) כי כסה. כי התענג בדשן נפשו להשמין את בשרו עד כי כסה פניו בחלבו ועשה על כסליו כפולים כפולים מרוב השומן והמה נראים כשפתי הפיות ובעבור רוב הטובה גבה לבו ובטח ברוב חזקו לבוא כלפי מעלה: (כח) וישכון. שכן בערים נגזרות ונחרבות כי בנה אותם לעצמו כדרך הגדולים אשר יבנו ערים נחרבות להיות להם לשם וכמ"ש (לעיל ג) הבונים חרבות למו: בתים. שכן בבתים אשר לא היו ראוים לשבת בהם אשר הוכנו והוזמנו להיות גלים ודגורין כדרך החרבות: (כט) לא יעשר. ובעבור זדון לבו לא יעמוד עשרו ולא יתקיים חילו והוא כפל ענין במ"ש: ולא יטה. לא יהיה נטוי מהם לנפול בארץ תכליתם והשלמת גמולם כ"א על ראשם יחול ויקבלו הגמול משלם: (ל) לא יסור. לא יהיה עוד נעזר לשוב לקדמותו: יונקתו. ענפיו הרכים תיבש אותם השלהבת עד שיסורו ממקומם וינועו ברוח פיו של המשגב כדרך דבר היבש אשר לרוב קלותו יתנדנד ברוח קימעא ר"ל בדבר קל יאבד הצלחתו: (לא) אל יאמן. התועה ללכת בדרך שוא לא היה מאמין אשר תמורתו תהיה שוא ר"ל שגמולו יהיה כמפעלו: (לב) בלא יומו. לזה המלא ותשלם זמנו בלא זמנו ר"ל ימות קודם זמנו: וכפתו. ענפיו לא יהיו רטובים ר"ל לא בא טובה לזרעו אחריו: (לג) יחמוס. מי עבידו להסיר את יסיר זרעו בסבה קלה כגפן הזה המסיר בסרו במעט סבה: וישלך. והוא ישליך זרעו מהר כזית המשליך מהר נצתו והוא כפול ענין במ"ש: (לד) כי עדת וגו'. כי כן ראוי שתהיה עדת

מצודת ציון

(כד) ומצוקה. גם הוא ענין צרה: תתקפהו. יאחזו בחוזק: עתיד. מזומן כמו העתידים עורר לויתן (לעיל ג): לכידור. עשוי הוא לשחוק בו לזרקו מיד ליד וכן כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעיה כב): (כו) בעבי. מל' עב: גבי. גופי כמו לגבי חומר גביכם (לעיל יג) ויאמר על גוף כל דבר: (כז) פימה. מל' פה: כסל. הוא חלק הבדרס הסמוך לכליות כמו אשר על הכסלים (ויקרא ג): (כח) נכחדות. נגזרות ונכרתות כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט): למו. להם ר"ל בהם: התעתדו. הוזמנו: לגלים. ענין תל ודגור: (כט) חילו. עשרו: מנלם. תכליתם והשלמתם כמו כנלתך לבגוד (ישעיה לג): (ל) יונקתו. ענף רך: (לא) תמורתו. מל' תמורה וחלוף. (לב) תמלא. תושלם כמו ובמלאת ימי טהרה (ויקרא יב): וכפתו. ענפיו כמו כפות תמרים (שם כג) ע"ש שהמה כפופים: רעננה. ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צב): (לג) יחמוס. יסור כמו נחמסו עקביך (ירמיה יג): בסרו. כן יקרא הפרי שלא נגמר בשולו כמו ובוסר גומל (ישעיה יח): נצתו. פרחו כמו הנצו הרמונים (ש"ה ו): (לד) גלמוד. יחידי כמו הלילה ההוא יהי גלמוד (לעיל ג): אכלה. שרפה: עמל

הכף

אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃ לה הָרֹה עָמָל וְיָלֹד
אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃
טז א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃
ב שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי
עָמָל כֻּלְּכֶם׃ ג הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ
אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי תַעֲנֶה׃ ד גַּם ׀
אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לוּ יֵשׁ נַפְשְׁכֶם
תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם
בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי׃
ה אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי
יַחְשֹׂךְ׃ ו אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ
כְּאֵבִי וְאַחְדְּלָה מַה־מִּנִּי יַהֲלֹךְ׃
ז אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־

סִיעַת דִילָטוֹר לְצַעֲרָא וְאֶשָּׁתָא
נָמְרַת מַשְׁכְּנֵיהּ שׁוֹחֲדָא׃
לה דְחַשְׁלִין לְעוּת וּמְסַלְקִין
שְׁקַר וְרַעְיוֹנֵי כְּרֵסְהוֹן מִתְבַּנְיָן
נִכְלָא׃ א וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃
ב שְׁמַעִית כְּאִלֵּין סַגִּיעָתָא
מְנַחֲמִין דִּלְעוּת כּוּלְכוֹן׃
ג הַאִית סוֹף לְמִלֵּי זִיקָא אוֹ
מַה יְבַסְמִינָךְ אֲרוּם תְּתִיב׃
ד לְחוֹד אֲנָא כְּוָתְכוֹן אֲמַלֵּיל
לְוַי דְּאִית נַפְשְׁכוֹן חִלּוּפֵי נַפְשִׁי
אַחְבַּר עֲלֵיכוֹן בְּמִלַּיָּא וַאֲטַלְטֵל
עֲלֵיכוֹן בְּמוֹ רֵישִׁי׃ ה אַאֲלִימְכוֹן
בְּמוֹ פּוּמִי וְטִלְטוּל סִפְוָתִי
יִתְמְנַע׃ ו אִין אֲמַלֵּיל לָא
יִפְסוֹק כֵּיבִי וְאֶפְסוֹק מַה מִנִּי
יֵיזִל׃ ז לְחוֹד כְּדוּן שַׁלְהַיַנִי

רשי ענפיו כל ענפי אילן דומים לכיפה: (לה) הרה עמל וילד און. עשה רעה ויסתלמו שכר הלידה לפי ההריון: תכין. תזמין מרמה. למרמה תהפך לכם תאוותם: (מענה איוב): (ג) ימריצך. יסטרך פיך לחשוב דברים נמרצים על אופניהם: (ד) ככם אדברה. ככם אני יודע לקנתר: לו יש נפשכם. ביסורין תחת נפשי גם אני הייתי מחבר עליכ' במילין ומניע עליכ' ראשי בלעקתכם ומאמץ אתכם כמו פי לאמר החרישו התאמלו ועמדו ביסוריכם כאשר אתם תאמרו אלי: (ה) וניד שפתי. שאני נד וקובל עתה וצועק אז יחשוך ולא אזעוק ולא אנוד עוד. אבל עתה: (ו) אם אדברה וגו'. (ז) השימות. לשון שחיקה כמו אשתומם

אבן עזרא עמל: (לה) ובטנם. רמז למחשבות הנסתרות: (ב) שמעתי כאלה רבות: (ג) או מה ימריצך. מי יהיה תקיף ממך ויגלחך: (ה) וניד כמו תנודה והענין להוכיחם: מה מני יהלוך. לא יהלך כאבי: (ז) אך עתה הלאני. הכאב ולנגדו יאמר השימות

גלמוד ג' וסימ' היום ההוא יהי גלמוד. כי עדת חנף גלמוד. בחסר ובכפן גלמוד: כאלה ג' וסימ' לא כאלה חלק יעקב. קדמא ותנינא. שמעתי כאלה רבות: לו כ"ב וסימ' נמסר במסר' רבת' בערך לו: במלים י' בלישנא וסימ' הלהוכח מלים תחשובו. הלא הם יורוך. הוכח בדבר לא יסכן. גם אנכי ככם אדברה. עד אנה תוגיון נפשי. אדעה מלים יענני. שרים עצרו במלים. חתו ולא ענו. כי מלתי מלים. כתר לי זעיר: ותקמטני ל' לעד היה. והוא חד מן מלים דמשמשין ני בסוף תיבותא ול' דכו' וסי' נמסר במס' רבתא במערכת

רלבג

ביאור דברי המענה ענה אליפז התימני ואמר שיתכן לחכם שיטעון טענות כוזבות אשר הם דברי רוח והבל. אם ממוק החכם שיתווכח בדברים וטענות בלתי מועילות באמת מה שירצה לאמתו. הנה לא תוכל להנצל שלא תעשה העול גדול מאלו הדברים כי עתה תפר מההמון יראת הש"י כי ההמון לתולפה בכלם לא יראו מעשות רעות אלא מדאגה פן יענישם השם יתברך ולזה כשתאמר שלא יועיל הצדק שלא יבאו אלו הרעות אלא למי שבמערכתו בעת הלידם שיבואהו אתה מפר יראת השם יתברך מההמון ואתה גם כן מונע השתפלל לפני הש"י על הרעות הבאות לאיש איש כי התפלה עליהם שוא ובטל לפי דבריך. הנה דבריך יודיעו לאנשים עונך כי אתה בוחר בדבריך לשון הערומים המדברים בערמה ובמרמה ובדרכים מתעים. הנה לא אצטריך אני לומר שאתה רשע ועל זה באה עליך הצרה הזאת כי פיך ושפתיך יעידו בך שאתה רשע. מה זה שהתפארת בישישות וזקנה האם נבראת קודם אדם הראשון ולפני בריאת הגבעות שלא אם צופר הוא צעיר לימים הנה לא ימנע מפני זה שיגיע לו מהחכמה מה שהספיק בזה הדרוש וזה שיתכן שקבל כבר עדות מאנשים יותר קודמים ממך עד שכבר הגיע אליו מה שהתפרסם מזה החכמה זה זמן ארוך ולזה אם אינך ראשון לכל האנשים תהיה טענתך בזה בטלה. האם שמעת בסוד אלוה ונגלה לך כבר עד שתמנע לך החכמה ותהיה לך לבדך לא לזרים אתך. מה ידעת מפעולות השם יתברך ולא נדע ומה תבין מהם ולא עמנו הוא ועוד שאם תטעון כי בעבור ישישותך יתכן שתהיה חכם יותר. הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים מאביך ואתה באליפז שהיה יותר ישיש מאיוב ואולם שאר רעיו היו צעירים ממנו או צופר לבדו היה צעיר ממנו. המעט ממך התנחומות שנאמרו בהם אלו האנשים ר"ל צופר ובלדד עד שקראת להם רופאי אליל. האם מה שטענו לקיים שהשם ית' מבין את כל מעשה האדם ושופט אותו עליהם הוא דבר של לאט ושל סתר עמך עד שקראת אותם טופלי שקר וקראם סתר אלו הטענות והוא מה שאמרת אליהם אם בסתר פנים תשאון. איך לקחך לבך ואיך רמזו עיניך להשיב אל אל רוחך ושנאת מפיך מלין כנגדו. איך תחשוב שתהיה נקי וצדיק עד שלא יתכן שיגיעך עונש הנה אי אפשר באדם לחסרונו שיהיה נקי וצדיק ואיך תחשוב שתהיה נמלט מהחסרון שלא בעיני השם ית' אין נמלט מהחסרון כי גם המלאכים והגלגלים ישיגם חסרון מה לפי מה שמציאותם יצטרך אל מציאות אחר ישפע ממנו ועוד בהם חסרון נפלא ביחס אל השם ית' כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות ה' ולזה לא ימצא השלימות כי אם בשם ית'. ובהיות הענין כן איך תחשב עצמך נקי מהחסרון עם היותך נתעב ונאלח ושותה כמים עולה כי האדם זה דרכו ולזה אין לך להתרעם על הש"י על זה העונש כי בלי ספק אי אפשר מזולת שמריה ואם אינך משער בזה כי יתכן שחטאת בדברים רבים שם השא אל השם ית' מגד שלמותו ואינך חושב בהם שיהיו חטא. הנה אגידך שראיתי בחוש ומה שיגידוהו חכמים ולא כחדו במה שקבלו בזה מהחוש מאבותם. כי לא אביא עליך עדות ממה שיגידהו הפחותים כי אין לסמוך עליהם אבל ממה שהגידו השלימים אשר להם לבדם נתנה הארץ מרוב חכמתם ושלמותם לא עבר זר בתוכם שלא הם יגידו. וראיתי גם כן בעיני כי הרשע ואם הוא מצליח הוא מתחולל כל ימיו ר"ל שיאחזהו חיל וכאב לב כל ימיו ליראתו ולפחדו שיגיעהו רע ומספר השנים אשר נצפנו לתוקף החומס אנשים יהיה בכל אחד מהם קול פחדים באזניו שיגיעו רע והנה בהיותו בשלום יבואהו השודד והצר לו בדרך שלא יאמין שוב מני החושך והצרה ההיא. שלא החרב יראה אותו בדרך שיפלו עליו אימות מות. שלא הרשע הוא נודד ללחם אנה ימצאהו כי אין לו לחם לאכול ידע כי נכון בידו יום חשך וצרה גדולה ולזה הוא בכאב לב תמיד: צר ומצוקה יבעתוהו. תתחזק המצוקה עליו ותאנוס אותו כמו המלך שיתקוף ויאנוס האיש שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים לטביעה שיקברו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכידור עד שלא יוכלו להנצל מהטביעה. מפני שנטה הרשע לאל ידו וחשב להתגבר על השם יתברך. הנה הש"י ירוץ אליו להכותו בצוארו במקום שיהיו מגניו יותר חזקים ויותר עבים להראותו כי לא תועיל גבורתו כנגד השם ית'. מפני שכסה הרשע פניו בחלבו מרוב השומן ושכן בערים חריבות ר"ל שבנה אותם ושכן בבתים אשר לא היו נושבים אבל היו עתידים להיות לגלים גלים ובנה אותם מחדש כדי שיוכל לבטוח יותר בהם שיהיו חזקים ולהיותם לזכר לו. הנה יענש שלא יעשר ולא יעמוד עשרו אשר בעבורו היה מאמין עצמו ולא יטה לאנשי הארץ שלמותם ר"ל שבניניו אשר עשה לא ישארו אבל יהרסו ויפלו. לא יסור מני חשך שלות יונקתו אשר היתה צומחת מאד בהיותו בעשרו עד שהיה בתכלית השומן והדשנות תיבש שלהבת הצרות הבאות עליו עד שיגיעהו מהכחשות ברוח פיו יניעהו ויסירהו ממקומו. בעבור שלא היה מאמין זה האיש הנתעה בשוא ובהבלי העולם כי ימותו ותהיה שוא והבל תמורתו ר"ל שלא היה מתפחד מהמות הנה היה ענשו שימות שלא עתו ותכרת יונקתו שלא עתו וכפתו אשר איננה רעננה יסור בקלות הפרח והנץ שהוציא הרשע לעשות פרי כמו הגפן שיחמוס ויפחית בסרו וכזית שישליך נצתו במעט סבה. הנה קבוץ החנפים סופו להיות גלמוד לפי שיאחיהו קלתם קלא ולא ישלם הקבוץ בינייהם ואש אכלה האהלים הבנויים מאחד ושל לפי שהם יתשבו ויסתדלו תמיד בעמל ואון ומחשבתם תכין מרמה תמיד ולזה יענישם הש"י בכמו אלו העונשים: והכלל העולה מהדברים הוא שהוא היה מגנה איוב על אמרו שלא חטא והוא מעיד שכבר חטא שהוא בדבריו הלא יפר יראת השם מהאנשים וימנע מהתפלל אליו בעת הצרה אשר עם התועלת שבו להנצל מהרע. הנה בו מהתקון המדיני והשיבה אל הצלחת הנפש מה שלא יעלם והביא ראיה מהחוש על היות אלו הרעות מסודרות מהשם ית' לפי מעשה האדם למה שימצא מהרעות לרשעים אשר לא נפקד איש מהם שלא ישיגוהו רעות אם מצד הפחד אם מזולת זה וזה ממה שיורה על כי אלו הרעות הם לרשעים מפני היותם רשעים ועוד שאנחנו נראה העונש הבא עליהם כנגד מרים מדה כנגד מדה ואילו היה מוגבל בגיחו מרחם לא היה אפשר זה אלא אם נאמר שכבר הוגבל ג"כ אז שיהיה זה האיש עושה מרי שיהא דומה לעונש המוגבל לבוא עליו וזה בתכלית הבטול והגנות כי אם היה הענין כן תבטל הבחירה ויהיו כל הענינים מחוייבים הנה הוא זה לבד מה שהוסיף אליפז לטעון בזה המענה: באור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ב) עמל. הבל וכזב: (ג) מה ימריצך. ר"ל מה יחזקך מה שטענת בדבריך: (ה) אאמצכם במו פי. אחזיק אתכם בדברי: וניד שפתי יחשך. מה שאנוד אתכם בדברי יחשך כאבכם מכם: (ז) השימות כל עדתי. שמת כל איברי שוממים

מצודת ציון

(לה) עמל ואון. ענינם שבר ויגיעה ודבר רע: (ג) ימריצך. יחזקך כמו מה נמרצו אמרי יושר (לעיל ו): (ד) לו. כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח): כמו ראשי. בראשי וכן כמו פי אתחנן (לקמן יט): (ה) אאמצכם. מל' אומץ וחוזק: וניד. מל' נדידה: (ו) מני. ממני: (ז) הלאני. ענין עייפות כמו הנסה דבר אליך תלאה (לעיל ד): השמות. מלשון שממה: ותקמטני

מצודת דוד

הנף יחיד ולא ימצא בה לא בנים ולא בנות: ואש. חרון אף ה' הבוערה כאש תאכל האהלים הבנוים בממון שוחד: (לה) הרה עמל. כמו שהרה עמל כן ילד און ר"ל כמו שהלידה היא לפי ההריון כן הגמול לפי המעשה: ובטנם. הלב הנתון בבטן הלא היא הכינה המרמה ולזה יקבל גמולו משלם באין מחסור (העולה מהמענה ההיא כי ישיב אמריו לומר לאיוב איך תאמר לא חטאתי הלא שהטיאך עוד את ההרים כי הסרים בלבם את מכשול עונך לחשוב שאין משגיח והנה רעתך רבה ועל אשר יתרעם על היסורים בעבור מעשה הטוב שעשה ישיב לומר הלא מאז קבלת עליהם גמול והוא העון עדיין הוא בידך ותקבל גמול ביסורים האלה ויוכיח על ההשגחה ממפלת הרשעים מבלי תרומה ואף בימי טובתו תמלא נפשו מחלחלה ויספוט בכל עת אשר הרעה תבוא עליו אשר לא כן בנקי וצדיק: טז (ב) שמעתי. כדברים האלה שמעתי רבות פעמים ומה תועלת בהכפלם כי כולכם מנחמים הנחומי הבל לומר שאחר התשובה ישגא אחריתי ואם אין בידי עון מה מקום לתשובה ומה זה תספר לפני עונש הרשעים לעורר לבי לתשובה: (ג) הקץ. וכי ימצא סוף לדברי רוח הלא דברים כאלה תוכל להרבות עד בלי די ואת כלם ישא הרוח: או וגו'. מהו הדבר אשר מחזק אותך ומזרזך על התשובה עד שבע"כ תשוב ועם בלא דעת וכאומר הלא אין בדבריך חכמה ואף איך כפוי ומוכרח להשיב א"כ חדל לך ולא תוסיף לדבר עוד או שאמר לו מדוע לא אמרת הדברים האלה בראשונה כי לדברי חכמה בע"כ ידמו האמרים אשר חשב עליהם עד כי יחזור ויחשוב מה להשיב אבל לדברי רוח אין קץ כי אין על מה לחשוב או מה חוזק ועזר מצאת מהדברים הנאמרים עד כי תשוב לענות שוב הדברים שאמרת בתחלה הלא המה כפל ענין ורק במלות שונות: (ד) גם אנכי וגו'. אמר בדרך תימה וכי אם הי' נפשכם מדוכאות ביסורים במקום נפשי וכי הייתי מדבר גם אנכי ככם לחלות בכם עון רב הלא לא כן הייתי עושה אבל לא הייתי מחבר בדברים על דבריכם להתלונן עמכם ולהפליג ברוע המקרה אך הייתי מניע עליכם ראשי כמילל ומיצר: (ה) אאמצכם. עוד הייתי מחזק אמריכם בפה מלא: וניד שפתי. הנדת שפתי בדבור היה מחדיל אמריכם כי הייתם מנוחמים בדברי כי כן דרך המצטער כאשר יראה שמפליגין בצער ומתלוננים עמו להצטער בצרתו מתנחם הוא בזה: (ו) אם אדברה. כאומר ואם בזה תחשבו להחדיל אמרי במה שתאמרו שאני מיצר הירבה אשר היא עוד סבה לבל ילכו היסורים הנה לא כן הוא כי כמו אם אדברה לא יחשך כאבי כן לא יחשך אם אחדל מלדבר כי מה מן העון אשר ילך לו על ידי מירוק היסורים עד שאחשוב להיות נקי לשילשו היסורים וכאומר הלא אין בידי עון ומחלה בחנם באו ומדוע א"כ ילכו: (ז) אך עתה הלאני כאומר אף לא אפחד מהוספת היסורים

רשי

אשתוממו וכמו שומו שמים (ירמיה ב) שתקו והתמהו: (ח) ותקמטני לעד היה. קמטתני וקדרתני בשביל עד שהיה לעד על עוני להשטינני: (ט) צרי. השטן הוא הצר: ילטוש. יחדד כמו לוטש כל חורש וגו' (בראשית ד): (י) פערו עלי בפיהם. פתחו כמו ופערה פיה (ישעיה ה): יתמלאון. יתאספו והרבה לו דומין במקרא קראו אחריך מלא (ירמיה יב) אשר יקראו עליו מלא רועים (ישעיה לא) ואינו משתנה מלשונו כי כל מילוי כאסף הוא: (יא) יסגירני אל אל עויל. הסגירני הקב"ה אל אויל לגזולל ללוץ בי: ועל ידי רשעים ירטני. רטיית תנחומיו ורפואתי מסר לרשעים שאינן אלא מקניטים. ד"א ירטני כמו ירצני לשון רצוי ותנחומים: (יב) ויפרפרני. אותו עויל לי פירורין: ויפצפצני. לשון נשבר לשברי' הרבה בחבטה רבה כמו ונפצתם איש אל אחיו (ירמיה יג) ונפץ עולליך אל הסלע (תהלים קלז): (יג) רביו. מורה חציו כמו רובה קשת (בראשית כא): מררתי. מרה שלי: (טו) גלדי. מכה יבשה והעלאת גלד ול' משנה (ר"ה כז): והעמידו על גלדו: ועוללתי. ולכלכתי וגנותי כמו ויתעללו בה (שופטים יט) ל' בזיון וגנאי וכמו עוללה לנפשי (איכה ג): קרני. זיוי לשון וקרנים מידו לו (חבקוק ג): (טז) חמרמרו. נקמטו כמו נחמרו בני מיעיה בל' משנה (חולין י) וכן מעי חמרמרו (איכה א): צלמות. שחשכו מחמת בכי ודמעה: (יז) ותפלתי זכה. לא קיללתי חבירי ולא פיללתי לו רעה: (יח) ואל יהי מקום. בארץ להבליע בו צעקתי כי לשמים תעלה: (יט) הנה בשמים עדי. יוצרי היודע

איוב טז

עדתי: ח ותקמטני לעד היה
ויקם בי כחשי בפני יענה: ט אפו
טרף וישטמני חרק עלי בשניו
צרי ילטוש עיניו לי: י פערו
עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי
יחד עלי יתמלאון: יא יסגירני אל
אל עויל ועל ידי רשעים ירטני:
יב שלו הייתי ויפרפרני ואחז
בערפי ויפצפצני ויקימני לו
למטרה: יג יסבו עלי רביו יפלח
כליותי ולא יחמל ישפך לארץ
מררתי: יד יפרצני פרץ על פני
פרץ ירץ עלי כגבור: טו שק תפרתי
עלי גלדי ועללתי בעפר קרני:
טז פני חמרמרה מני בכי ועל
עפעפי צלמות: יז על לא חמס
בכפי ותפלתי זכה: יח ארץ אל
תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי:
יט גם עתה הנה בשמים עדי
ושהדי במרומים: כ מליצי רעי

חמרמרו ק'

תולדות אהרן כתבי. וזכר אחרי: יפלח. חולין מג:

תרגום

צדיתא כל סיעתי: ח ונקפתני
לסהיד הוה ואקים לאסהדא
עלי כדבובי על אפי:
ט רוגזיה תבר ונטר לי דבבו
ועסי עלי בככוי מעיקי היך
אזמל חריף עינוי לי: י פתחין
עלי פומהון בחסודא מחו
ליסתי כחדא עלי בגנסא
מתמלאין: יא ימסרנני אלהא
לות מרי זדונא ועל ידי
דרשיעין ממרטט יתי:
יב שליוא הויתי ודעדקנני
ואחד בקדלי ותברנני
ואוקמנני ליה לפגיסא:
יג יחזרון עלי גררו יקטע
כוליתי ולא יחוס ישדי
לארעא מרירתי: יד יתקפנני
תקוף על אפי תקוף ירהוט
עלי היך גברא: טו סקא
חיטית עלוי משכי ופלפלית
בעפרא איקרי: טז אפי
מטשטשין מן בכותא ועל
תימורי טולי מותא: יז על
חטופא בידי וצלותי דכיא:
יח ארעא לא תחפין אדמי
ולא יהא אתר לקבלתי:
יט לחוד כדון דאית בשמיא מסהדי ומסהיד עלי במרומיא: כ פרקליטי חברי

אבן עזרא

השוממות המתאבלים עלי: (ח) ותקמטני. מלשון קשור מדברי רבותינו ז"ל או כמו אשר קומטו ולא עת וכם קרובים: (ט) אפו טרף. ישוב אל צרי הבא אחריו: (י) יתמלאון. כמו תמלאמו נפשי: (יא) ירטני. כמו כי ירט הדרך לנגדי ואם הם שנים שרשים. ויש אומר וע"י ועל מקום והקרוב כמשמעו: (יג) רביו. כמו השמיעו אל בבל רבים: מררתי. הוא כנגד הכבד: (טו) עלי גלדי. עורי והוא מלשון קדר: ועוללתי. כמו והעלתי וכמוהו במעל ידיהם וי"א שהוא מן עול והוא יותר נכון: (טז) חמרמרו. כלשון קדר התאדמו ברוב החום או הוא מן יהמו יחמרו מימיו: (יח) ארץ אל תכסי דמי. כמו און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' אכן שמע אלהים ה' וכן ותפלתי זכה ואת ארץ אם אכזב אל תכסי דמי: ואל יהי מקום

אות הנו"ן בס"ר: אל אל יסגירני אל קרמא בצרי תניי' בסגול וכל קריאה חלוף ועיין כל האי שיטה במס' רבת' בערך אל"ף דשם נמסר יתהון בס"ר: ולא יחמול ד' וסימן ואחרי כן נאם ה' אתן את צדקיהו מלך יהודה. וישלך עליו ולא יחמול. יסבו עליו רביו. כי קנא' חמת גבר: ותפלתי ג' וסימ' ותפלתי על חיקי תשוב. ותפלתי ברעותיהם נשמטו. ותפלתי זכה: זכה ג' וסי' בסדר אמור: עדי ושהדי חד מן ט' פסו' אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסי' נמסר בשמואל א' ריש סי' י"ב: במרומים ד' ומ"ל בליש' וסי' הוא מרומים ישכן. נתן הסכל במרומים. הללוהו במרומים. הנה בשמים עדי ושהדי במרומים: ויוכח ב' א' ר"פ וא' ס"פ וסי' ירא אלהי אבותינו ויוכח. ויוכח לגבר עם אלוה:

רלבג

שוממים וזה אמרו הלאני השומות כל עדתי פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח על דרך אמרו משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו: (ח) ותקמטני. מענין קמטים כי הם עדות על הכחישות ועל הדלות: (ט) ילטוש עיניו לי. יעיין אותי בעין רעה ויהיה ילטוש מגזרת חרבו ילטוש ר"ל יבריק ויחדיד: (י) פערו. פתחו והרחיבו עלי פה: יתמלאון: יתקבצון: (יא) יסגירני. ימסרני: עויל. שקרן: ירטני. יטה אותי ממה שהייתי בו והוא מגזרת ירט הדרך לנגדי והם שני שרשים בענין אחד ר"ל ירט ורטה: (יב) ויפרפרני. שברני וכתתני מגזרת פור התפוררה ארץ וכן ויפלפלני מגזרת וכפטיש יפוצץ סלע: למטרה. כמטרה לחץ והנה הוא הרושם שמניחין מורי החצים לירות בו: (יג) רביו. מורי החצים אשר לו מגזרת וימררוהו ורובו: יפלח. יבקע: (טו) גלדי. הוא הקרום שיעלה על המכה כאמרם הגלידה המכה: ועוללתי בעפר קרני. ר"ל העליתי עפר על ראשי: (טז) חמרמרו. נמלאו חמר ולכלוך: (יט) ושהדי ועדי

מצודת דוד

היסורים עד שאהל אמרים כי הלא עתה הלאני עד שא"א להלאות יותר וככר עשה שממה כל עדתי הם בניו ובנותיו וכל בני ביתו ומה אם כן יוכל להוסיף עוד: (ח) ותקמטני. הקמטים שבי שמה לעד על גודל הכאב והכחש והרזון קם בי לעד כי הכחש הנראה בפני הוא יענה על חוזק הכאב: (ט) אפו טרף. אף ה' טרף אותי וטמר איבה עלי והנני לבוז עד כל הרואה חרק בשיניו וצרי יחדד עיניו בהבטה יתירה להסתכל בי בעין רעה: (י) פערו. פתחו עלי פיהם ובדברי חרפה הכו לחיי ר"ל חרפת דבריהם המה לי כאלו הכו אותי על הלחי שהיא מכת בזיון: יחד. כל המחרפים אותי נקבצו עלי יחד ואמר זה על רעיו שהיו מחרפין אותו: (יא) יסגירני. ה' מסר אותי ביד כל איש עול כי כל הרואה לועג בי ומילל לי: ירטני. יעקם וישחית אותי ע"י הרשעים המעיקים לי וכפל הדבר במ"ש: (יב) שלו. יושב הייתי בשלוה ופתאום עשה אותי לפרורים ואחז בערפי ורצץ אותי עד כי יתפוצצו השברים הנה והנה: ויקימני. העמיד אותו להיות לו למטרה לזרוק בו חציו הם מכאובי היסורים: (יג) יסובו. המורים בקשת אשר לו סבבו עלי מסביב וע"י יפלח כליותי ולא יחמול עלי ואת מי המרה ישפוך על הארץ והוא משל על יסורים מחולפים: (יד) פרץ על פני פרץ. בעוד שהמכה הראשונה פקודה עלי סומך לה השניה ולא תמתין השניה עד שתלך לה הראשונה: ירוץ. הוא ממהר יביא עלי היסורים כגבור הממהר לרוץ במלחמה: (טו) שק תפרתי. כי על המכה שהתחילה להתרפא והעלה גליד הדרך לשום עליה בגדים רכים כאמר נפן וכדומה אבל אני מרוב היגון והצער תפרתי שק ללבשו ממעל לגלדי המכה ולכלכתי זוהר פני באפר כדרך האבלים רבי היגון אשר ילבשו שק ומעלים אפר על ראשם: (טז) פני חמרמרו. מן הבכי נתכווצו מקומות פני ועל אישון עיני פרוש הצלת המות: (יז) על לא חמס. וכל זה בא לי לא בעבור חמס כ"א בחנם: ותפלתי זכה. תפלתי למקום היתה מעולם זכה ונקיה מבלי הרהור מחשבה המבטל כוונת התפלה: (יח) ארץ. את הארץ אל תכלאי את דמי הנגרים מפלעי לכסותם מן העין אלא יהיו נראים לכל ויבקשו עלי רחמים: ואל יהי מקום. להסתר שם זעקתי כ"א תעלה השמים: (יט) גם עתה. כאומר עם כי עתה נבזיתי בעיני רעי אף שמאז החזיקו אותי לצדיק עתה בראותם שיד ה' נגעה בי חזרו לתלות בי עון רב אבל בשמים גם עתה מאמין עד לי על יושר לבבי והוא ה' היודע הכל: ושהדי במרומים: כפל הדבר במ"ש: (כ) מליצי רעי. אתם רעי המדברים עמדי בדבר

מצודת ציון

(ח) ותקמטני. ענין כווץ וכן אשר קמטו (לקמן כב) ובדרז"ל ונהפשטו הקמטין (ב"ב קכ): כחשי. ענין רזון כמו ובשרי כחש משמן (תהלים קט): יענה. יעיד כמו לא תענה (שמות כ): (ט) וישטמני. ענין נטירת האיבה כמו וישטום עשו (בראשית כז): חרק. ענין שחיקת וטחינת השנים אלו באלו כבתקף האדם על מי וכן ויחרקו שן (איכה ב): ילטוש. יחדד כמו חרבו ילטוש (תהלים ז): (י) פערו. פתחו כמו ופיהם פערו למלקוש (לקמן כט): בפיהם. הבי"ת נוספת: לחיי. הוא גובה הפנים: יתמלאון. יתקבצון כמו מלא רועים (ישעיה לא): (יא) יסגירני. מסר אותי כמו לא תסגיר עבד (דברים כג): עויל. כמו עול: ירטני. ענין עקום וכן כי ירט הדרך לנגדי (במדבר כב): (יב) ויפרפרני. ענין שבירות לחתיכות רבות כמו פור התפוררה (ישעיה כד): בערפי. הוא אחורי הראש והצואר: ויפצפצני. ענין הרגילה עם הפוור וכן וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כג): למטרה. הוא הדבר אשר המורים בחצים יכוונו להפיל בו חציהם והוא ענין שמירה כי משמרת תרגומו מטרת ויקרא כן ע"ש שהמורים שומרים להפיל בו: (יג) רביו. המורים בקשת כמו רובה קשת (בראשית כא): יפלח. יבקע כמו ויפלח אל סיר (מ"ב ד): מררתי. מל' מרה: (יד) יפרצני. מל' פרצה ושבר: (טו) גלדי. הוא הקרום העולה על המכה ובדרז"ל הוגלד פי המכה (כתובות עז): ועללתי. ענין לכלוך ועפ"ז יקרא הקטן עולל כי הוא מלוכלך בעפר ובדומן: קרני. ענין זוהר כמו קרן עור פני משה (שמות לד): (טז) חמרמרו. נתכווצו וכן מעי חמרמרו (איכה א) ובדרז"ל נחמרו בני מעיים (חולין לו): צלמות. צלו של מות הוא חשכת הקבר: (יט) ושהדי. כמו ועדי. כמו וסהדי בסמ"ך והוא עד בל' ארמי: במרומים. בשמי מרום: (כ) מליצי. המדבר במיטב הדבור בדבר הויכוח יקרא מליץ: דלפה

אבן עזרא

מקום לזעקתי. לא תמצא זעקתי מקום ויש אומרים ארץ גלי דמי ואל יהי מקום שתעכב שם זעקתי אלא תעלה מיד: (כ) דלפה. כמו תזל וכמוהו ידלף הבית: (כב) כי שנות מספר. דבר שיש לו מספר במהרה: יאתיו. ישלמו: (א) נזעכו. מהענין יתפרש שאין לו חבר במקרא. (ב) אם לא התולים עמדי. יתרעם על חביריו שיאמרו התולים: ובהמרותם תלן עיני. לא אישן עד שימררו חיי או מן סורר ומורה כמו כל איש אשר ימרה את פיך: (ג) שימה נא. חזר למקום: ערבני. ערוב אותי מן ערב את הנער: מי הוא. מחברי לידי יתקע: (ד) צפנת. הסתרת והעלמת וכסית: לא תרומם אותם. ומי יגיד לרעיו חלקותם נקום ממנו ועיני בניו תכליכה: (ו) והציגני. יאמר על הכאב ויש אומרים על אליפז: למשול. להיות למשל ולשנינה: ותפת לפנים. כמו מקום התפת לפני בני אדם ועיניהם ויש אומרים כי התי"ו האחרון נוסף והוא כמו תוף: (ז) ויצורי. הם האיברי' הנוצרי': (יא) זמותי. מחשבותי ובלשון קדר דבר שיקשור וזהו קשר המחשבה: מורשי לבבי. כפי הענין סעיפים והכהן ז"ל אמר שהוא

רשי

היודע דרכי: (כ) דלפה. דומעת ווולפת דמעה לשון דילוף: (כא) ויוכח לגבר. והלוואי יעשה לי זאת שיתן לי מקום להתווכח גבר עם אלוה להשוות שני הריבים ריב גבר עם קונו וריב בין אדם לרעהו: (כב) כי שנות וגומר. הקצובים מספר לימי חיי: יאתיו. יגיעו. ואז ארח לא אשוב אהלך: (א) נזעכו. נקפצו כמו נדעכו (לעיל ו): קברים לי. מוכן אני לקבר: (ב) אם לא. אם לא זאת באתני שבני אדם התולים נועדו עמי בתנחומי להתל בי. ובהמרותם. כמו וימרו בי (יחזקאל כ) ממרים הייתם (דברים ט) לי בהקנטתכם: תלן עיני. עיני ולבי ומחשבתי לטח בהן: (ג) שימה נא. הבורא: ערבני. בתקע כף להתווכח יחד כמו מי הוא מאלה לידי יתקע ויוטיב לו: (ד) כי לבם צפנת משכל. ועל כן לא תרומם תפארתך עליהם: (ה) לחלק יגיד. לחלקלקות יגיד כל אחד מהם את רעו וזאת הבא להם עיני בניו תכלנה: (ו) ותופת. כמו תוף: לפנים. של בריות אני: (ז) ויצורי. איברים שאני נוצר בהם: (ח) ישומו. יתמהו: ונקי. אם יש צדיק שומע בהתולות החניפים האלה: יתעורר. לריב בהם: (ט) ויאחז (כל) צדיק דרכו. לעמוד כנגד כת חניפים: (י) ואולם כולם. אני אומר לכם תשובו נא ובאו נא. ולא אמצא בכם חכם. במה שאתם מלעיגי' על קבלתי: (יא) ימי וגו'. הנה ימי טובתי שהורגלתי בהם עברו: זמותי. שזמותי להאריך בטובה: נתקו מורשי לבבי. מחשבות שלבי מורשני שהיה לבי אומר לי לירש טובה לפי דרכו: (יב) לילה ליום ישימו. התולים אלה הופכים לי לילה ליום כי מארת התולים לא אישן בלילה: אור קרוב. וקצר לי מפני צרות חשך לילה. אור קרוב כאשר יבא השמש נראה לי שעתה מקרוב האיר היום וקצר וחלף לו כמו (בראשית יט) העיר הזאת

איוב טז יז

אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה עֵינִי׃ כא וְיוֹכַח לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ׃ כב כִּי־שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא־אָשׁוּב אֶהֱלֹךְ׃

יז א רוּחִי חֻבָּלָה יָמַי נִזְעָכוּ קְבָרִים לִי׃ ב אִם־לֹא הֲתֻלִים עִמָּדִי וּבְהַמְּרוֹתָם תָּלַן עֵינִי׃ ג שִׂימָה נָּא עָרְבֵנִי עִמָּךְ מִי־הוּא לְיָדִי יִתָּקֵעַ׃ ד כִּי־לִבָּם צָפַנְתָּ מִּשָּׂכֶל עַל־כֵּן לֹא תְרֹמֵם׃ ה לְחֵלֶק יַגִּיד רֵעִים וְעֵינֵי בָנָיו תִּכְלֶנָה׃ ו וְהִצִּגַנִי לִמְשֹׁל עַמִּים וְתֹפֶת לְפָנִים אֶהְיֶה׃ ז וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וִיצֻרַי כַּצֵּל כֻּלָּם׃ ח יָשֹׁמּוּ יְשָׁרִים עַל־זֹאת וְנָקִי עַל־חָנֵף יִתְעֹרָר׃ ט וְיֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ וּטְהָר־יָדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ׃ י וְאוּלָם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ וּבֹאוּ נָא וְלֹא־אֶמְצָא בָכֶם חָכָם׃ יא יָמַי עָבְרוּ זִמֹּתַי נִתְּקוּ מוֹרָשֵׁי לְבָבִי׃ יב לַיְלָה לְיוֹם

(מסורה: כ"ט. ב' חד ר"פ וחד ס"פ · ג'. ל' · ל' וכתיב כן · ב' רק ברחוב · כ' · ס' · ד'. ל' חסר · ג'. ד' כתיב ש"ן בלישנא · ג'. י"ח ל' חסר · ובאו ק' · ל' · ל')

תרגום

קֳדָם אֱלָהָא זַלְגַת עֵינִי׃ כא אֶפְשַׁר דְמִכַּסַן בַּר נָשׁ עִם אֱלָהָא וְהֵיךְ אֱנָשׁ עִם חַבְרֵיהּ׃ כב מְטוּל דִשְׁנֵי מִנְיָן אָתְיָן וְאִסְרָטָא דְלָא אֱתוּב אֵיזֵל׃ א נַפְשִׁי מִתְחַבְּלָא יוֹמֵי דְעִיכוּ קִבּוּרָן מִתַּקְנָן לִי׃ ב אִין לָא מִתְלָעֲבִין בַּהֲדִי וּבִפְרוֹגֵיהוֹן תְּבִית עֵינִי׃ ג שַׁוֵי כְדוֹן עָרֵב יָתִי עִמָּךְ מַן הוּא לִידִי יְקַיֵם׃ ד אֲרוּם לִבְּהוֹן אַטְשְׁתָּא מִסַּכְלְתָנוּ מְטוּל הֵיכְנָא לָא תְרוֹמֵם לְהוֹם׃ ה לְמִפְלַג עַל אַחְוָיַת חַבְרַיָּא וְעֵינֵי בְנוֹי תִּשְׁתֵּיצוֹן׃ ו וְעַתְדַנִי לְמַתְלִין בְּעַמְמַיָּא וְגֵהִנָּם מִן לְגָיו אֱהֵי׃ ז וּכְהִית מִן רְגִיז עֵינִי וּקְלַסְתּוֹרֵי הֵיךְ טוּלָא כּוּלְהוֹן׃ ח יִשְׁתַּקּוּן תְּרִיצֵי עַל דָא וְדַכֵּי עַל דִילְטוּר יִתְגַבַּר׃ ט וְיוֹחֵד צַדִּיקָא אוֹרְחֵיהּ וּדְכֵי אִידֵי יוֹסִיף אִתְחַיְלוּתָא׃ י וּבְרַם כּוּלְהוֹן תְּתוּבוּן אֱתוּ כְדוֹן וְלָא אֶשְׁכַּח בְּכוֹן חַכִּים׃ יא יוֹמַי עֲבַרוּ רַעְיוֹנַי אִתְבַּטִּילוּ לוּחֵי לִבְּבִי׃ יב לֵילְיָא הֵיךְ יְמָמָא יַשְׁווֹן נְהוֹרָא קָרִיב מְסַלְּקִין מִן קֳדָם

תלן ב' וסי' רק ברחוב אל תלן דפילגש. ובהמרותם תלן עיני: תרומם ב' וסי' צדקה תרומם גוי. על כן לא תרומם וא' ותרומם גליו: רעים ה' וסי' בלשון ארמי שלח חולקא לגבר' דאתא ואוסף וביאורם לאמר הן ישלח איש. לחלק יגיד רעים. איש רעים להתרועע. באתי לגני וגו' אכלו רעים. הון יוסיף רעים רבים: וטהר ג' וקמצים וסי' וישלח אליו אלישע מלאך. ויגשו עבדיו וידברו. ויאחז צדיק דרכו. וא' טהר לב חן שפתיו: זמותי ל' ב' ירושי ל' רפדתי ל' יצועי ואחותי ל' לשחת

רלבג

ועדי: (כ) דלפה עיני. תדמע עיני: (א) חובלה. נשחתה: נזעכו. נכרתו: (ב) התולים. אנשי מהתלות ובא בשקל עלומים שהוא אנשי עולם: ובהמרותם. ובהכעסתם אותי מענין מרו ועצבו את רוח קדשו: תלן עיני. ר"ל שעיני רואה הכעסתם ולנה שם: (ג) שימה נא ערבני עמך. שימה נא לבך כי להשיב על דברי בהתווכחי עמך ותן לי ערב אוכל לבטוח בו שתשיב על דברי כי תשוקתי היא להתוכח עמך לא עם אלו האנשים: לידי יתקע. הוא מענין תקיעת כף לקיים כל דבר: (ה) לחלק. מענין שפתי חלקות: רעים. מחשבות ורעיונים כטעם בנת לרעי: (ו) למשול עמים. להיות למשל ולשנינה בגוים: ותפת. אדון כענין תפ זהי האמור בדניאל: לפנים. קודם: (ז) ויצורי. מחשבותי מגזרת כי יצר לב האדם: (ח) ישומו. יתמהו: יתעורר. יתמה ויפלא ויקבל התפעלות רב: (יא) זמותי נתקו. מחשבותי נפסקו: מורשי לבבי. מחשבותי כי הלב יירש ממחשבה התחלות אחר

מצודת ציון

דלפה. ענין טפטוף כמו דלף טורד (משלי כז) כי דמעת הבכי יורדת טפה טפה: (כב) יאתיו. בואו כמו אתא בקר (ישעיה כא): (א) נזעכו. כמו נדעכו וענינו ניתר וקפיצה כמו נדעכו ממקומם (לעיל ו): (ב) התולים. ענין לעג כמו התלת בי (שופטים טז): ובהמרותם. מל' מרי והקנטה: תלן. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): (ג) יתקע. ענין הכאת יד ביד לקיום דבר כמו ושונא תוקעים (משלי יא): (ה) תכלינה. המתאוה לדבר ואינו משיגו קרוי כליון עינים: (ו) והציגני. העמידני כמו הציג אותו לבד (שופטים ז): ותופת. כן יקרא הגיהנם כמו כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל) ע"ש שכל המתפתה ביצרו נופל בה: ותכה. ענין עכירות כמו כהה הנגע (ויקרא יג): ויצורי. כן יקרא תאות הלב כי הוא פועל המחשבות כמו וכל יצר מחשבות לבו (בראשית ו): (ח) ישומו. יתמהו כמו שמו אלי והשמו (לקמן כא): יתעורר. מל' התעוררות: (ט) דרכו. הנהגתו: אומץ. חוזק: (יא) זמותי. מחשבותי כמו כאשר זמם (דברים יט): נתקו. ענין העתקה: מורשי. מל' ירושה: רפדתי

מצודת דוד

מליצת הויכוח הלא אל אלוה תדמע עיני והלא לפניו גלוי יושר דרכי: (כא) ויוכח. הלואי היה מקום לגבר להתווכח עם אלוה כאשר בן אדם עם ריעו: (כב) כי שנות. כלומר הנה יש עמדי מה להתווכח כי הלא שנות מספר הקצוב לפי זמן העמדת הלחות הלא יבואו לי כי קרבו השלמתם בעבור רוב המכאוב אשר מהרו לייבש את הלחות והמיתה קרובה לבוא ואלך א"כ בארח אשר לא אשוב עוד ומתי א"כ אקבל גמול יושר דרכי: יז (א) רוחי חובלה. הלא כבר רוחי נשחתה וימי חיי הלא נקפצו ממני והלכו להם והרבה קברים לי ר"ל בכל מקום מדרך כף רגלי אני קרוב למות כאלו בכל מקום מוכן לי קבר: (ב) אם לא התולים. הנה מגודל המכאוב אני קרוב למיתה אף אם לא היו עמדי רעי המהתלים בי ואף אם לא התמידה עיני לראות במה שהם ממרים ומקניטים אותי והוא כפל ענין במ"ש ור"ל הנה בלא הם אני קרוב למיתה והמה מוסיפים לי עוד לצער ויגון: (ג) שימה נא. חזר פניו כלפי המקום ואמר שים עתה לבך אלי לתת לי ערב במקומך להיות בטוח בו במשפט ההתווכחות בינינו לבוא על האמת ומי הוא אשר יתקע ידו לתוך ידי לקבל על עצמו בקיום גמור להשלים את ההתווכחות: (ד) כי לבם. אין לי חפץ ברעי אלה כי לבם הסתרת משכל ולא בחכמה ידברו על כן לא תרומם ע"י כי אין בידם מענה להצדיק אותך ולרומם תפארתך: (ה) יגיד רעים. כ"א מן הרעים יגיד לדברי חלקלקות וחנף ולא בדעת ידבר וכן ידעתי שכ"א יקבל גמול כי אכלה עין בניו לבל ישיגו תוחלתם כי רע עליך הדבר כי לא לפניך חנף יבוא: (ו) והציגני. המכאוב העמיד אותי להיות למשל לכל העמים כי כאשר יקרה למו רוע המקרה יאמר בשלו נמשל ודומה למקרה איוב: ותופת. הנה אני לגיהנם לפני הבריות כי רואים בי מכאובות מאולפים דוגמת ייסורי גיהנם: (ז) ותכה. עיני כהתה מרוב הכעס כדרך הבורה בצער אשר יכעס על עצמו: ויצורי. כל תאות מחשבות לבי לא יתקיימו כלל כזה אשר לא יתקיים במקום אחד כי בכל עת ינטה ממקומו כאשר ינטה הצל: (ח) ישומו. ישרים יתמהו על גודל מכאובי מבלי חמס והנקי יתעורר להתקוף על המחניף לה' מבלי טענה מספקת: (ט) ויאחז. ועכ"ז יאחז צדיק דרכו ולא יעזבנה בחושבו הלא שוא עבוד אלהים כי יודע הוא שלא הטוב יקבל בתענוג הנפשי: וטהר ידים. מי שהוא טהור ידים מגזל ועושק הלא יוסיף עוד אומץ בראותו רוע הבדור הנופל בקניני עוה"ז ובהצלחתו כי מעתה מאד ימאס בו ויבטח תקותו בהצלחת הנפש ויחדל כפו מעושק ואמר זה להשיב על דברי אליפז שאמר היראה לו ואמר אדרבה עוד יוסיפו בה: (י) ואולם. ובאמת אתם כולכם תשובו ובאו להשכיל אמיתת הדבר ולא אמצא בכם חכם כי לא בחכמה שפטתם לומר שאני מיפר היראה: (יא) ימי עברו. הנה מרוב המכאוב עברו ימי חיי והנני קרוב למות

אבן עזרא

שהוא מן אלה מורשיהם כדרך רחוקה: (יב) לילה ליום ישימו. חביריו: (טז) בדי שאול. כמו סעיפי שאול על דרך משל כאילו השאול עץ למטה כמו ותעש בדים והראוי להיות אל בדי שאול תרדנה הנבראות או ישוב תרדנה על בדי כי בדי השאול תפולנה ותרדנה וכאילו האדם על סעיפי השאול: נחת. יש אומרים ירד או נחת כמשמעו כי יחד יש לנו אל עפר נחת: (ב) עד אנה תשימון קנצי למלין: כמו סוף והנכון שאין לו

רש"י

הזאת קרובה נחשבה מקרוב מחדש וכמו כי רננת רשעים מקרוב (לקמן כ) וכמו חדשים מקרוב באו (דברים לב): (יג) אם אקוה שאול. כמו אם חרוצים ימיו (לעיל יד) כלומר מאחר שאני מקוה שאול ביתי: ובחשך רפדתי. שיטחתי יצועי בקבר: (יד) לשחת קראתי אבי אתה. להתלונן בו ימים רבים כאלו הוא אבי מאחר שתקותי זאת היא: (טו) ואיה אפו תקותי. ואת למה כמשכ' ומי ישורנה להרוצה עדי: (טז) בדי שאול תרדנה. אותם איברים שסופן לירד שאול שתהא יחד על עפר נחת: נחת. מלשון ל' ותנח עליהם הרוח (במדבר יא): (תענה בלדד): (ב) קנצי. סוף: תכיעו. תשתקו להבין ולשמוע את אשר נדבר: (ג) נטמינו בעיניכם. נחשבנו

יב ישימו אור קרוב מפני־חשך: יג אם־אקוה שאול ביתי בחשך רפדתי
יצועי: יד לשחת קראתי אבי אתה
אמי ואחתי לרמה: טו ואיה אפו
תקותי ותקותי מי ישורנה: טז בדי
שאול תרדנה אם־יחד על־עפר
נחת:

יח א ויען בלדד השחי ויאמר:
ב עד־אנה תשימון קנצי למלין
תבינו ואחר נדבר: ג מדוע
נחשבנו כבהמה נטמינו בעיניכם:

חשוכא: יג אין אנא סבר דבי
קבורתא ביתי בחשוכא
מאבית שוויי: יד לשחתא
קריתי אבא אנת אמי ואחתי
לרחשא: טו והאן היכי סברי
ומתינתי מן יסכנה: טז מנדו
לבי קבורתא תחתן אין
כחדא על עפר שרן: א ואתיב
בלדד דמן שוח ואמר: ב עד
אימת תשוון הרפתקי למליא
התבינין ומבתר כן נמלל:
ג מא דין אתחשבנא היך
בעירא טמענא במחמיכון:

ג' ר"פ ד' כ"ב בוי"ו. ב' הכר. ג'. ג'. ג' בקמץ. ג'. כ' בנקעה

קראתי: איה ג' ר"פ וסימן ואיה אלהיך אשר עשית לך. ואיה נביאכם אשר נבאו לכם. ואיה איפה תקותי: אפו ד' כתיב כן בוי"ו וסי' נמסר בס' וישב ובשמואל ב' סי' ט': תשימון ג' וסימ' לא תשימון עליו נשך. אם שום תשימון פניכם. עד אנה תשימון קנצי למלין: נחשבנו ג' וסי' נמס' בסדר ויצא: טורף ד' וחסר וסימ' קשר נבואה בתוכה. אריה טרף בדי. פצו עלי פיהם. טרף נפשו

רלב"ג

אשר ישמחם בהם בחקירותיו בדבר דבר: (יג) רפדתי יצועי. הצעתי פרשי: (טז) בדי שאול. כמו לבדי שאול והרצון בו לירכתי שאול: אם יחד על עפר נחת. אם ימותו יחד על עפר והכונה בשאול בשפל שבמקומו וזכות מרכז הארץ וכמוהו ואניפה שאול הנך כי הוא הפך השמים שהוא שפלה במוחלט:

ביאור דברי המענה. ענה איוב ואמר שמעתי כמו אלה הדברים פעמים רבות הנה כולכם מנחמי' הנחומי עמל וכזב. שאם ימצא קץ לדברי רוח והבל כמו שהם דבריכם או מה יחזק דעתך מה שתשפן והנה הנה אין בדבריך מה שיחזק דעתך בו. גם אנכי הייתי מדבר עמכם ככם לו הייתם במקומי אחביר עליכם במלין לנחם אתכם ואניע' עליכם במו ראשי למד לכם ולהיות מיצר בצרתכם. אם היה הענין כן אחזיק אתכם בדברי ומה שאנוד לכם בדברי יהיה להפליג על חוזק הספור שצרתם יתבך כאשכם מהם כי הרבה יתפייסו מי שהושבר כאשר יודו לו ויספדו אותו בחוזק שברו ושיעור מה שאבד ממנו. הנה אם אדבר לא יחשך כאבי ממני או אם אחדל מהדבור לא יועיל לי ולא יסור דבר מצרתי. אך עתה הלאני השם שם כל אברי שממים. איני צריך לעד אחר על צרתי כי הקמטי' בפני מרוב הבחישות יעידו עלי וכחשי ודלותי יעיד על חוזק שברי ומכאובי. אף השי"ת טרף אותי וישטמני תכלית השנאה והניעני להיות חרפת אדם ובזוי עם עד שצרי חרק עלי בשיניו לכעסו עלי וילטוש עיניו לי לעיין אותי בעין רעה. הרחיבו עלי פיהם אויבי בחרפותיהם אשר הם מחרפים אותי הכו לחיי יחד עלי יתקבצון כל שונאי והנה אמר זה לפי מה שאחשוב כנגד רעיו שהיו מחרפין אותו. ימסור אותי השם יתברך ביד שקרן ועל ידי רשעים הטם אותי ממה שהייתי בו. שלו הייתי ויפרפרני השם ויכתתני אחז בערפי וישברני ויקימני לו למטרה לירות בי חציו. יסובו עלי מורים התלים אשר לו יבקע כליותי ולא יחמול לשפוך לארץ מררתי והנה אמר זה כנגד המכות והמכאובות אשר חלו בו. יפרצני השם פרץ על פני פרץ ר"ל מכה אחר מכה ירוץ עלי כגבור להכות אותי בכח ובתוקף מכות רבות. על מה שהוגלד ממכותי תפרתי שק שהוא בגד קשה והנה הוא מכאיב ומצער אותי מאד ועוללתי ראשי בעפר ואפר וכל זה מרוב היגון כי בסבת היגון יתגרו האנשים שק ויעלו עפר על ראשם. פני נמלאו חומר ולכלוך מרוב הבכי ובסבת הבכי חשכו ראותיי עד שעל עפעפי צלמות. כל הצרות האלו באוני על לא חמס בכפי וגם תפלתי היתה זכה שלא הייתי מתפלל שיבא רע לאויבי ולא הייתי נמנע מלהתפלל לשם ית' קודם בוא אלי הצרה הזאת וזה שאיוב כמו שזכרנו היה נבוך תחלה בזאת החקירה והיה רוצה לצאת ידי שתיקן ולזה היה מקריב קרבנות אל השי"ת לכפר בעד בניו. הארץ אל תכסי דמי והחמס הנעשה לי בסבת זה הסדור המסודר מהשי"ת או יהיה הרצון בזה אל תכסה החמס הנעשה לי אם אמת מה שיאמרו רעי שתסייגה אלו הרעות מאת השם יתברך על צד העונש ואל יהי מקום לסתר שם זעקתי על החמס הנעשה לי. גם עתה הנה בשמים עדי שהאמת אתי אם היה השם יתברך משגיח באלו הדברים הפרטיים כמו שאתם אומרים אתם רעי המליצים עמי אל אלוה תדמע עיני ואליו דברי לא עמכם שאם היו דברי עמכם היה מבואר שלא תהיה טענה עליכם מה שאספר מהחמס הנעשה לי אם הענין כדבריכם לפי שכלכם תאמרו שאינכם מאמינים אותי במה שאני אומר שאין חמס בכפי. ואולם דברי עם השי"ת שאם היה הענין כדבריכם רצוני שיהיה השם יתברך מבין את כל מעשה האדם היה הוא יודע האמת בזה ולזה תהיה מזה הצד טענה לשם יתברך לבאר שאם היה משגיח באישי האדם בכמו האופן שאתם אומרים הוא עושה עמי עול וחמס. מי יתן שיוכל האדם להתווכח עם השם כמו הויכוח שיהיה בין אדם לרעהו. כי השנים הנשארים לי לחיות יפיו כאים עתה ואמות או תהיה רוחי נשחתה ונכרתים ימי שלא אשלימם ויהיו עתה קברים לי. אם אין רעי המליצים לי אנשים מהתלות עמי ולזה אצרך להתווכח עמהם ובמה שאומרים לסתרותי ולהעליבני רואה עיני ולנה שם ר"ל שאין הכעסים אשר הם מכעיסים אותי ומדברים כנגדי נעלמים ממני. אחה השם יתברך שים לבך בי לשמוע דברי ולהשיב עליהם כי תשוקתי להתווכח עמך אם היה אפשר זה לדעתי שאתה לא תלך בהתווכחך עמי כי אם בדרך האמת לא בטענות כוזבות כמו שעושים אלו האנשים ואם היה אפשר תן לי ערב שאוכל לבטוח בו שתשלים ההתווכחות עמי הנני מסופק מאד מי האמת שיתקע לידי לקיים שיהיה ההתווכחות ביני ובינך אם היה אפשר וכל זה אמר איוב לסורות שהאמת אתו ולמאסו בטענות הפחותות שטוענים לו רעיו. הנה לבם צפנת משכל ואין בהם תבונה ולא דעת כי היה ראוי שלא יעלם מהם כי על דברים כמו אלו ההתבולות והמרמות לא תרומם. מי שהחליק אליך יגיד המחשבות העולות בלבו כדי שינצל אותך שאינך עושה עול אבל תעניששהו על מה שיהיה בך כהתל באנוש עד שעיני בניו תכלינה. והציגני השם יתברך להיות למשל ולשנינה תחת שהייתי קודם זה להם לאדון ולשר. עד שכהתה עיני מהכעס אשר הם מכעיסים אותי בלעגם עלי ומחשבותי הם כלל ר"ל שלא אוכל להזיק ולהתישב בהם מרוב דאגותי. ישומו ויתמהו ישרים על זאת הרעה הבאה על הצדיקים על לא חמס בכפיהם ונקי יתעורר על חנף ויתמה מדוע דרכו צלחה עם רוב עונותיו ופשעיו. ויאחז עם זה הצדיק דרכו הטובה ומי שהוא טהר ידים יוסיף אומץ ללכת בדרכי השם יתברך ואף על פי שאין בזה גמול גופני אבל יעשו זה להושיע נפשם כי זה כל פרי האדם וזו תשובה על מה שאמר אליפז אף אתה תפר יראה וזה שהרשעים אינם יראים השם יתברך כלל והצדיקים לא יפרו יראת השם יתברך מפני זה אבל יאחזו דרכם כדי שתגיע להם הצלחת הנפש ויוסיפו אומץ בדרכם הטובה לבזותם הבלי זה העולם מפני רוע הסדור הנופל בקניניו ובהצלחותיו וישימו מפני זה כל כוונתם בהצלחת הנפש. ואולם כולכם תשובו ובאו נא ולא אמצא בכם חכם ולזה ספקתה שאני מפר יראה. הנה מרוב מכאובי על לא חמס בכפי באתי עד קצי כאלו ימי עברו מחשבותי נתקו ממני אשר הם מורשי שכלי כי השכל כשירצה לחקור בדבר יגרש תחלה מהמחשבה חלקי הסותר אשר תפול בהם והטענות המקיימות אותם והמבטלות אותם. הנה מחשבותי המבלבלות עתה ישימו הדברים אשר הם היו מבוארים לי ונגלים כאור היום חשוכים ונעלמים כלילה האור אשר היה קרוב אלי וחזק הבראות ישימוהו כלילה מפני הכך הצרות. על מה שאתם מנחמים אותי שאחריתי תשגא מאד הנה אשיבכם מילין אם אני בחוזק המכאוב עד שאקוה שיהיה ביתי שאול ואמות וארפד יצועי בחשך ואקרא לשחת אבי אתה אמי ואחותי לרימה לדעתי שאין לי המלט מהמות על זה הכאב האנוש. הנה איה איפה תקותי שאם אקוה שארצה הטוב הגופיי אחר מותי או אמר זה כנגד מה שהיו אומרים שההבדל בין הרשעים והצדיקים כשיבואום צרות שהרשע לא יאמין שוב מני חשך והאולם הצדיק בוטח שהשם ית' יסיר המכאוב ההוא ממנו הנה לרבוי המכות האלו והמכאובים אשר הוליתי בהם אם ינוחו יחד על עפר תרדנה ותצללנה לכבדם לירכתי שאול ר"ל למרכז הארץ כי לא תוכל הארץ להכיל ולשאת אותם ואיך אוכל אני לסובלם ולחיות אחרי נפלם בי ואמנם אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא: והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב יסתור דברי אליפז במה שהביא ראיה מהחום מהעונש הבא לרשעים וגזר מפני זה שכל הרעות הנופלים באישי האדם הם במשפט לפי מעשיהם ואמר שזאת הגזירה בלתי צודקת לפי שהכבר נמצאו בו אלו הרעות הנפלאות אשר אין לו תקוה לחיות אחריהם על לא חמס בכפיו ואם יאמר אומר שזאת הטענה לא יודה בה אליפז ולזה אינה טענה עליו הנה תשובת איוב בזה כי דבריו הם עם השם יתברך אשר יודע שהאמת הוא כמו שאמר איוב אם היה שיהיה פוקד האדם על כל מעשיו כמו שאמרו רעי איוב ומה שגנה אותו אליפז שהוא היה מיפר יראה באמרו כמו אלו הדברים הנה כבר נתגלגל איוב וביאר שאינו צודק אבל הענין בהפך וזה שהרשעים אינם יראים השם ית' עד שיתכן שיאמר שהוא היה מיפר יראת השם יתברך מהם בכמו אלו הדברים והצדיקים לא יסורו מפני זה מלהחזיק בדרכי השם יתברך לפי שתכליתם אינו הגמול הגופיי אבל בשארות הנפש ולא די שלא יסורו מפני זה הדעת מדרכם הטובה אבל יוסיפו אומץ להחזיק בה ולהשתדל בשלמותם הנפשיי לבזותם הקניינים וההצלחות הגופיות לרוע הסדור הנופל בהם והיותם הבל: ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר: (ב) קנצי. כמו קצים ואמר זה לפי שאיוב היה אומר דברים רבים במענה אחד וכשיחשב שיכלה במאמר להיותו לתכליה אחד מדבריו יתחיל

מצודת דוד

למות ומרוב בלבול הדעת נתקו מחשבותי אשר היו אל לבבי למורשה ר"ל עם כי מאז חשב הייתי מחשבות חכמה כאלו לבבי נחל מורשה לה לנחלה הנה עתה נעתקו וסרו: (יב) לילה ליום ישימו. רוב המכאוב יבלבלו מחשבותי וישימו עתה לי חשיכים ונעלמים כחשכת הלילה את הדברים המבוארים ונגלים כאור היום: אור קרוב. הארת החכמה שהיתה מאז קרובה לי הלכה לה מפני חשכת הצרות והוא מקרא קצר כאלו אמר אור אינני קרוב מפני חשך: (יג) אם אקוה. כאומר והנה הבל תנחמוני לומר שאחריתי ישגא מאד כי הלא אם אני כ"כ בחוזק המכאוב עד אשר אקוה שיהיה ביתי בשאול להציע משכבי בחשכת הקבר: (יד) לשחת. אקרא לשחת אבי אתה ואל הרמה אקרא אמי ואחותי אתה ר"ל מאד קרבה נפשי לרדת שחת להיות עם הרמה כבן עם אביו ואמו ואחותו: (טו) ואיה. וא"כ איה תקותי מתי אקבל הטובה ומי יראה את תקותי כי הלא אמות ואיך א"כ אראה בהטובה אשר אקוה לה: (טז) בדי שאול וגו'. הלא צרותי רבו עד מאד עד שאם הונחו יחד על העפר היו יורדות ונוללות אל רוב עמק השאול לרוב הכובד והוא מל' הפלגה ומליצה לומר שמאד רבו עד שא"א לחיות עוד אחריהם (תעולה מהמענה ההיא אשר יתרעם על חביריו שאינם מתנהגים עמו כדרך המנחמים ויאחז דרכו לומר שלא חטא וכי המקום יודע האמת והוא לו לעד ואם בדבר שחשב אליפז אשר יחטא ואשם להכשיל הרבים במכשול עונו לחשוב שאין משגיח וא"כ מה עבוד אלהים ישיב לומר לא כן הוא כי עוד יוסיפו אומץ להדול משפט כי ימאסו בקניני עולם הזה בראותם רוע הסדור וישימו תקותם בהצלחת הנפש): יח (ב) עד אנה. עד מתי תאריכו אמרים תשימון סוף להדברים וזאת עשו תנו לב להבין מאמרי איוב ומוכן ויכוחו. ואחר נדבר להשיב עליהם ולא נוסיף לדבר עוד דבר שאינו מענין הויכוח ומהר יתמו דברינו: (ג) מדוע. בעבור הכלות מה המובים אל בעיני

מצודת ציון

(יג) רפדתי. הצעתי כמו ירפד חרוץ (לקמן מא): יצועי. מצעות מטתי כמו אז חללת יצועי (בראשית מט): (יד) לשחת. לבור הקבר: (טו) ואיה אפו. ענינם אחד כי אפו הוא כמו איה פה והוא כפול במלות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל יב): ישורנה. יראנה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (טז) בדי שאול. כמו בשאול וזורה עוד על מרבית העומק וכן בדי שופר (לקמן לט): נחת. מלשון הנחה: (ב) קנצי. הוא מלשון קץ וסוף: (ג) נטמינו מלשון

אבן עזרא

לו דומה ועניינו רוב: (ח) כי שולח ברשת רגליו. פי' כי רגלי שולחו ברשת: שבכה. בלשון קדר כמו רשת והוא כענין מסובך: (ט) יאחז. הפח בעקבו יתחזקו עליו הצמאים והככן כ"ע אמר הכתולות ואחרים אומרים בלשון קדר אבנים הפך כי עם אבני השדה בריתך: (יב) יהי רעב אונו. כמו בן אוני והענין שישבע ממנו: לצלעו. כמו ולצלע המשכן: (יג) בדי עורו. סעיפי עורו על דרך משל. יאכל בדיו. הם בניו: בכור מות. חוזק או ראשית והענין שיבכר המות בכאב: (יד) ותצעידהו. עצתו ותקותו: למלך בלהות. לגדול שבבלהות: (טו) תשכון באהלו. חיה זרה: מבלי לו. מבלי שידור הוא שם: יזורה. יפורש וכן ואתכם אזרה בגוים: (יח) ינדוהו. ירחיקוהו

רשי

נחשבנו בעיניכם טמונין ואין יסוד בתיבה זו ואלתי ס' מ' כמו טמונין פלשתאי (בראשית כו) תרגום של סתמום פלשתים. יש מפרשים לשון טמיכה וטעות הוא בידם שא"כ לריכה התיבה שתי טני"ן אחד ביסוד ואחד בשמוש של רבים: (ד) טורף נפשו. חוזר על איוב לך אני אומר הטורף ומחבל נפשו באפו ובכעסו: הלמענך. הלמען לדקתך תעזב הארץ ממשפט מדתה: ויעתק צור. היוצר (ממקומו) מדעתו וממדתו: (ה) גם. עתה לפי לעקתך זאת תנהג לדורות: אור רשעים ידעך. יקפץ ממקומו: שביב. אשטנציל"א: (ז) יצרו. יהיו קצרים צעדי כחו: ותשליכהו. מעליו עצתו שיועץ אשר לא יתקיים: (ח) כי וגו'. סופו אשר שולח ברשת (שולחו) רגליו לצעוד על הרשת וליתפש: ועל שבכה יתהלך. הוא רשת כל שבכה עשויה כמו רשת והיא קויס"א שבראשי הגשים: (ט) יאחז. יאחזנו בעקב פח: (י) טמון בארץ. תחת רגליו: חבלו. חבל מצודתו אשר ילכד בה. ומלכדתו. טמון עלי נתיביו כשם שטומנין חבל מלכודת לעופות: (יא) בלהות. שדים: והפיצוהו לרגליו. (ינפצהו) יתכטוהו על הארץ: (יב) אונו. בנו: לצלעו. אשתו: (יג) יאכל בדי עורו. ויאכל כל שאר בדיו בניו ובנותיו: בכור מות. שר המות כמו (תהלים פט) אני בכור אתנהו: (יד) ינתק מאהלו. מאשתו: מבטחו. שהיא בוטחה בו. (מבטחו) מבטחת שלו שהיא בוטחת עליו: ותצעדהו. והיא תצעידהו ותשלחהו (מעלי') לקבר למלך השדים: (טו) תשכון באהלו. אלמנה: מבלי לו. (שלא תהא שלו) שהרי מת. וסוף יזורה על נוהו גפרית: (יח) יהדפוהו. מן השמים: (יט) נכד. בן הבן. כשמו

ד טֹרֵ֥ף נַפְשׁ֗וֹ בְּאַ֫פּ֥וֹ הַֽלְמַעַנְךָ֮ תֵּעָ֪זַ֫ב אָ֥רֶץ וְיֶעְתַּק־צ֝֗וּר מִמְּקֹמֽוֹ׃ ה גַּ֤ם א֣וֹר רְשָׁעִ֣ים יִדְעָ֑ךְ וְֽלֹא־יִ֝גַּ֗הּ שְׁבִ֣יב אִשּֽׁוֹ׃ ו א֭וֹר חָשַׁ֣ךְ בְּאָהֳל֑וֹ וְ֝נֵר֗וֹ עָלָ֥יו יִדְעָֽךְ׃ ז יֵ֭צְרוּ צַעֲדֵ֣י אוֹנ֑וֹ וְֽתַשְׁלִיכֵ֥הוּ עֲצָתֽוֹ׃ ח כִּֽי־שֻׁלַּ֣ח בְּרֶ֣שֶׁת בְּרַגְלָ֑יו וְעַל־שְׂ֝בָכָ֗ה יִתְהַלָּֽךְ׃ ט יֹאחֵ֣ז בְּעָקֵ֣ב פָּ֑ח יַחֲזֵ֖ק עָלָ֣יו צַמִּֽים׃ י טָמ֣וּן בָּאָ֣רֶץ חַבְל֑וֹ וּ֝מַלְכֻּדְתּ֗וֹ עֲלֵ֣י נָתִֽיב׃ יא סָ֭בִיב בִּעֲתֻ֣הוּ בַלָּה֑וֹת וֶהֱפִיצֻ֥הוּ לְרַגְלָֽיו׃ יב יְהִי־רָעֵ֥ב אֹנ֑וֹ וְ֝אֵ֗יד נָכ֥וֹן לְצַלְעֽוֹ׃ יג יֹ֭אכַל בַּדֵּ֣י עוֹר֑וֹ יֹאכַ֥ל בַּ֝דָּ֗יו בְּכ֣וֹר מָֽוֶת׃ יד יִנָּתֵ֣ק מֵ֭אָהֳלוֹ מִבְטַח֑וֹ וְ֝תַצְעִדֵ֗הוּ לְמֶ֣לֶךְ בַּלָּהֽוֹת׃ טו תִּשְׁכּ֣וֹן בְּ֭אָהֳלוֹ מִבְּלִי־ל֑וֹ יְזֹרֶ֖ה עַל־נָוֵ֣הוּ גָפְרִֽית׃ טז מִ֭תַּחַת שָׁרָשָׁ֣יו יִבָ֑שׁוּ וּ֝מִמַּ֗עַל יִמַּ֥ל קְצִירֽוֹ׃ יז זִֽכְרוֹ־אָ֭בַד מִנִּי־אָ֑רֶץ וְלֹא־שֵׁ֥ם ל֝֗וֹ עַל־פְּנֵי־חֽוּץ׃ יח יֶ֭הְדְּפֻהוּ מֵא֣וֹר אֶל־חֹ֑שֶׁךְ וּ֝מִתֵּבֵ֗ל יְנִדֻּֽהוּ׃ יט לֹ֘א נִ֤ין ל֣וֹ וְלֹא־נֶ֣כֶד בְּעַמּ֑וֹ

תרגום

ד דִמְצַעַר נַפְשֵׁיהּ בְּרוּגְזֵיהּ אֶפְשַׁר דְאַמְטוּלָךְ תִּשְׁתְּבַק אַרְעָא וְטִינָר יִסְתַּלֵק מִן אַתְרֵיהּ: ת"א דְטָרִיד נַפְשֵׁיהּ לְגַרְמֵיהּ אֶפְשַׁר דִמְטוּלְתָּךְ תִּתְנְשֵׁי אַרְעָא מִן לְמִתַּב וְתַקִיפָא יִסְתַּלֵק מִן אַתְרֵיהּ: ה לְחוֹד נְהוֹר רַשִׁיעֵי יִטְפֵי וְלָא יִנְהַר גִיהַ נוּרֵיהּ: ו נְהוֹר חֲשַׁךְ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ וּשְׁרָגֵיהּ אַמְטוּלְתֵיהּ יִטְפֵי: ז יִתְעַיְקָן פְּסִיעַת תּוּקְפֵיהּ וְתַטְלוֹקְנֵיהּ מַלְכּוּתֵיהּ: ח מְטוּל דְאִשְׁתַּדַר בְּמְצַדְתָּא בְרַגְלוֹי וְעַלוֹי סְרִגְתָּא יְטַיֵל: ט יֵאחוֹד בְּתִקְלָא דְפַחָא יִתְקוֹפוּ עֲלוֹי גַבְרַיָא: י טְמִיעַ בְּאַרְעָא אַשְׁלֵיהּ וְאוּחַדְתֵּיהּ עֲלוֹי שְׁבִילָא: יא חֲזוֹר חֲזוֹר יְבַעֲתוּנֵיהּ אִתְרְגוּשִׁין וּמְבַדְרִין יָתֵיהּ לְרַגְלוֹי: יב יְהֵא כָפֵן בִּיר בּוּכְרֵיהּ וְצַעֲרָא מְכַוַן לְאִנְתְּתֵיהּ: ת"א יְהֵי כָפֵן בְּאֲנִינוּתֵיהּ וְצַעֲרָא מְזוּמַן לְסִטְרֵיהּ: יג יֵיכוּל בּוּצִינֵי דְחָפַיָן לְמַשְׁכֵּיהּ יְגַמַר בְּנוֹי מַלְאַךְ מוֹתָא: ת"א יֵיכוּל בִּסְרָא תְקוֹף מַשְׁכֵּיהּ יְגַמַר בְּנוֹהִי שֵׁרוּי מוֹתָא: יד יִתְגְזַר מִמַשְׁכְּנֵיהּ רוּחֲצָנֵיהּ וְתוּבְלְנֵיהּ לְמֵיךְ רְגוּשְׁתָּא: טו תִּשְׁרֵי אִנְתְּתֵיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ מִדְלֵית לֵיהּ וְיִבַדַר עַל מְדוֹרֵיהּ גוּפְרִיתָא: טז מֵאַרְעָא בְנוֹי יִשְׁתֵּיצוּן וּמִשְׁמַיָא יִתְגְזַר אוּבְדָנֵיהּ: ת"א מִלְרַע שָׁרְשׁוֹהִי יִתְיַבְּשׁוּן וּמִן לְעֵיל יִתְמוֹלֵל זָאֲזֵיהּ: יז דִכְרָנֵיהּ הוֹבַד מִנֵי אַרְעָא וְלָא שְׁמָא לֵיהּ עַל אַנְפֵּי אַשְׁקָקוֹ: יח יֶהְדְפוּנֵיהּ מִנְהוֹרָא לַחֲשׁוֹכָא וּמִתֵּבֵל יְגַלוּנֵיהּ: יט לָא בִיר לֵיהּ

באפו: חשך ד' וסי' וינהום עליו ביום ההוא. אור חשך באהלו. כוכבי השמים וכסיליהם. חשך משחור תארם: ברשת ב' וסימ' ברשת זו טמנו. כי שלח ברשת ברגליו: צמים ב' וסימ' ושאף צמים חילם. יחזק עליו צמים: סביב ג' ר"פ וסי' בסוף יחזקאל: לרגליו ד' וסי' נמסר בסדר שמות: עורו ג' מ"ל וסי' היהפך כושי עורו. יאכל בדי עורו. התמלא בשכות עורו: ינתק ג' וסי' נמסר בשפטי' סי' י"ו: תשכון ג' מ"ל וסימ' בימים ההם תושע יהודה. לכן ישבו ציים את איים. תשכון באהלו מבלי לו יזורה

רלבג

יתחיל בטענה אחרת ולזה ישים תכליות רבים לדבריו כאלו אמר עד אי זה מקום מסויכות תשתדלו ברבוי הדברים והטענות וזה כי יתכן שבמאמר הראשון יזכרו כל טענותיהם ומהמאמר ההוא ואילך לא יצטרכו לזכור טענות חדשות לקיים דבריהם אך ישתדלו לבד להתיר הספיקות במה שטענו החולקים עמהם על דעתם: (ד) ויעתק צור. ויסתלק צור: (ה) ידעך. יחשך: (ז) יצרו. ענין צרות: צעדי אונו. פסיעות כחו: ותשליכהו. ותעזבהו: (ח) שבכה. רשת: (ט) צמים. פריץ: (י) חבלו. החבל שיקשור בו רגליו וילכד בו: ומלכודתו. הוא הפח שילכד בו: (יב) אונו. זרעו כטעם ראשית אונו: (יג) בדי עורו. ענפי עורו ובדיו: יאכל בדיו בכור מות. יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים: (יד) ינתק. יסתלק: למלך בלהות. אל החזק והקשה שבבלהות: (טו) מבלי לו. מבלי שלא היה שלו אבל גזלו: (טז) ימל קצירו. יכרתו ענפיו: (יח) ינדוהו. ישליכוהו

תולדות אהרן טורף. ברכות: באפו. סנהדרין כב: לא נין. חגיגה טו:

מצודת ציון

מלשון אטימות וכן ונטמתם בם (ויקרא יא): (ד) צור. סיוצר: (ה) ידעך. יקפץ וינתר כמו נדעכו ממקומם (לעיל ו): יגה. יאיר ויזרח כמו יגיה חשכי (תהלים יח): שביב. נילוץ כמו שביבין די נור (דניאל ז): (ז) אונו. כחו כמו מצאתי און לי (הושע יב): (ח) שבכה. מצנפת ר"ל רשת האריגה כמצנפת וכן בעד השבכה (מלכים ב א): (ט) פח. רשת. צמים. כמו צמאים: (י) טמון. נסתר: נתיב. דרך: (יא) בעתוהו. מלשון בעתה: בלהות. הוא הפך מן בהלות וכן בלהות אתנך (יחזקאל כז): והפיצוהו. יפזרו כמו והפיצך ה' (דברים כח): (יב) אונו. בניו הבאים מכחו וכן וראשית אוני (בראשית מט): ואיד. מקרה רע כמו הלא איד לעול (לקמן לא): לצלעו. לאשתו ע"ש שנאמר ויבן וגו' את הצלע וגו' לאשה (בראשית ב): (יג) בדי. ענפי כמו ותעש בדים (יחזקאל יז) והוא מושאל על האברים: בכור. ענין שר כמו גם אני בכור אתנהו (תהלים פט): (יד) ינתק. יעתק: מאהלו. זו אשתו וכעין זה ארז"ל על וישב מחוץ לאהלו (ויקרא יד): ותצעידהו. מלשון צעדה והלוך: (טו) יזורה. יפוזר כמו זורה את הגורן (רות ג): נוהו. מדורו: (טז) ימל. יכרת כמו ימולל ויבש (תהלים צ): קצירו. ענפו כמו ועשה קציר (לעיל יד): (יז) חוץ. ענין שוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מ"א כ): (יח) יהדפוהו. ענין דחיה וכתישה כמו אל ידפנו (לקמן לב): ינדוהו. מלשון נדידה: (יט) נין. זה הבן: נכד. זה

מצודת דוד

בעיני איוב כבהמה עד כי יאמר עלינו לבם נפנה משכל: נטמינו בעיניכם. בפניכם יעיז לומר אשר אטומים אנחנו מחכמה: (ד) טורף נפשו. אתה איוב הטורף את נפשו ומשחיתה בהראות כעסו מול המקום וכי למענך תעזב הארץ ר"ל וכי ע"י צעקתך שתאמר צדיק אתה ומיוסר על לא חמס וכי בעבור זה נחליט לומר שהארץ עזובה ביד מערכת השמים והיוצר נעתק ממקום העולם ולא ישגיח בו: (ה) גם אור: הנה לא כן הוא כי כאשר אמרנו כן גם הוא אשר אור רשעים והצלחתם יוקפץ מהם ולא יזרח ניצוצי אשו והוא משל על מרבית ההצלחה: (ו) אור חשך. האור אשר באהלו יחשך ונרו המאיר עליו יוקפץ השלהבת ממנו ר"ל יוסר הצלחתו ותלך לה בהשגחת ה': (ז) יצרו וגו'. הפסיעות שפסע בכח בהרחבת מקום סופו יהיו צרים ודחוקים ועצת עצמו תשליכהו בשפל המצב כי המקום ישכל עצתו ויוכשל בה: (ח) כי שולח. בעצת עצמו יהיה נשלח ברגליו לבוא בתוך הרשת להיות נלכד בה: ועל שבכה. מעצמו יתהלך על הרשת העשויה מעשה שבכה וכפל הדבר במ"ש: (ט) יאחז. הפח תאחזנו בעקב רגלו להיות נלכד בה והמקום יחזק עליו את הצמאים ומשוסי הכח: (י) טמון. חבל הפח אשר ילכד בה יהיה טמון בארץ לבל ירגיש בה להיות נשמר מלכד: ומלכדתו. הפח אשר ילכד בה תהיה פרושה עלי נתיב מקום מהלכו ואמר במשל לשון הנופל בלכידת החיות: (יא) סביב בעתוהו. סביבות מהלכו בעתוהו שדים מבהילים ופרשו הפח אל רגליו לנפול בה מחרדת הבעתם: (יב) יהי רעב. הרעב יהיה על בניו ומקרה רע מוכן על אשתו: (יג) יאכל. ישחית ענפי עור גופו הם האיברים שהם כבדים אל האילן וחזר ופי' אשר שר המות הוא ישחית את בדיו (וזכר העור ולא הבשר לפי שהעור נראה על פני הגוף ממעל): (יד) ינתק. יסתלק מאשתו מבטחו ר"ל מבטח שלו מה שהיתה בוטחת עליו: ותצעידהו. היא תוליך אותו אל הקבר למסרו ביד גדול השדים: (טו) תשכון. היא תשכון באהלו מבלי לו כי הוא מת ואיננו ובסוף תהרב נוהו כאלו פזרו עליו גפרית בוערה: (טז) מתחת. השרשים אשר מתחת נתייבשו והענף אשר ממעל יכרת: (יז) זכרו. יפרש המקרא שלפניו לומר זכרו יהיה אבוד מן הארץ כי לא ישאר מי מבניו ובעבור זה לא יהיה לו שם ע"פ חוצות העולם כי ישכח שמו: (יח) יהדפוהו. הגרום הבאות עליו יהדפו אותו מאור העולם אל חשכת הקבר: ומתבל. מן העולם ינידו אותו וכפל הדבר במ"ש: (יט) לא נין. לא ישאר לו בתוך משו

רשי

(כ) נשמו אחרונים. תמהו בשומעם על איד אשר בא לו: שער. לא יתכן להיות מגזרת שער שאין טעם שער (בשי"ן אלא בעי"ן) ואינו כהפך לקמץ באתנחתא וסוף פסוק. ל"ש: (כא) אלה משכנות עול. זה אחריתם: (מענה איוב): (ב) תוגיון. ל' תוגה: (ג) עשר פעמים. עשר פרשיות יש עד כאן: תהכרו לי. תתנכרו לי: (ד) אתי תלין. אני הוא הלוקה הכות על משוגתי: (ה) אם אמנם. אתם טופסים עלי לגרתי ותוכיחו עלי חרפתי מראים ומוכיחים חרפתי על פני: (ז) אצעק (על) חמס. ולא אענה: (י) ויסע. לשון עקירה

אבן עזרא

ירחיקוהו כמו נדה: (יט) במגוריו. המקומות שהיה גר שם: (כ) נשמו אחרונים. רשעים כמוהו: וקדמונים. הם חבריו: (כא) וזה מקום לא ידע אל. עול ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא וזה מקום שלא ידע אל: (ב) עד אנה. תוגיון. מן יגון: (ג) זה עשר פעמים. אמר הגאון רב סעדיה ז"ל בין בדברי איוב ותשובת חבריו הם עתה עשר פעמים. והנכון בעיני שהוא כמו ואפו עשר נשים בעבור היות חשבון עשרה סך חשבון: (ה) עלי תגדילו. בפסוקיכם: (ו) ומצודו. ענינו מצודתו: (י) ויסע כעץ. כאשר יוסע העץ

יח

וְאֵין שָׂרִיד בִּמְגוּרָיו׃ כ עַל־יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים וְקַדְמֹנִים אָחֲזוּ שָׂעַר׃ כא אַךְ־אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא־יָדַע אֵל׃

יט א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃

ב עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי בְמִלִּים׃ ג זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים תַּכְלִימוּנִי לֹא־תֵבֹשׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִי׃ ד וְאַף־אָמְנָם שָׁגִיתִי אִתִּי תָּלִין מְשׁוּגָתִי׃ ה אִם־אָמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי׃ ו דְּעוּ־אֵפוֹ כִּי־אֱלוֹהַּ עִוְּתָנִי וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף׃ ז הֵן אֶצְעַק חָמָס וְלֹא אֵעָנֶה אֲשַׁוַּע וְאֵין מִשְׁפָּט׃ ח אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר וְעַל־נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׂים׃ ט כְּבוֹדִי מֵעָלַי הִפְשִׁיט וַיָּסַר עֲטֶרֶת רֹאשִׁי׃ י יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלַךְ וַיַּסַּע כָּעֵץ תִּקְוָתִי׃ יא וַיַּחַר עָלַי אַפּוֹ

ל׳. ל׳ / י׳ בלש׳ / ל׳. ל׳ / י׳ ר״פ / ל׳ / ד׳ כתיב כן / ל׳. ל׳ ומ״ע / ל׳ / ג׳ / ג׳ ומ״ל / ב׳ ומ״ל / ל׳ / ג׳ / ג׳. ל׳

תרגום

וְלָא בִיר בְּרָא בְּעַמֵּיהּ וְלֵית מְשֵׁיזֵיב בְּיִתוּבֵיהּ׃ כ מְטוּל יוֹמֵיהּ אִצְטְדִיאוּ בַּתְרָאֵי וְקַדְמוֹנָאֵי אַחֲדוּ עַלְעוֹלָא׃ כא וְיֵימְרוּן לְחוּד אִלֵּין מַשְׁרְיַת עוּלָא וְדֵין אֲתַר דְּמַן דְּלָא יְדַע אֱלָהָא׃ א וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ ב עַד אֵימַת תְּנַקְטוּן נַפְשִׁי וּתְשַׁפְּפוּנַנִי בְמִלַּיָא׃ ג דְּנַן עֲסַר זִמְנִין תְּכַסְפוּנַנִי לָא תִבְהֲתוּן תִּשְׁתְּמוֹדְעוּן לִי׃ ד וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא שְׁלֵיתִי גַּבִּי תְּבִית שָׁלוּתִי׃ ה אִין בְּקוּשְׁטָא עֲלַי תִּתְרַבְרְבוּן וּתְכַסְנוּן עֲלַי חִסוּדִי׃ ו יְדָעוּ הַשְׁתָּא אֲרוּם אֱלָהָא תַּקְפַנִי וּסְרִיגְתֵיהּ עֲלַי אַחֲזַר׃ ז הָא אֶקְבַּל מִן קֳדָם חֲטוּף וְלָא אֶתוֹתַב אֲצַלֵי וְלֵית דִּינָא׃ ח אִסְרָטֵי חֲטַר וְלָא אֶעְבַּר וְעַל שְׁבִילַי חֲשׁוֹךְ יְשַׁוֵּי׃ ט אִיקָרִי מֵעִלָּוַי אַשְׁלַח וְאַעְדִּי כְּלִילֵי דְרֵישִׁי׃ י יְצַדְּנַנִי חֲזוֹר חֲזוֹר וְאֵיזִיל וְאַטֵּל הֵיךְ קָסָא סַבְרִי׃ יא וּתְקֵף עֲלַי

על נוהו: זכרו ל׳ אבד מני ארץ וכל תריסר דכו׳ במ״א זכרו תורת משה עבדי: וקדמונים ל׳ אחזו שער: ואף ט׳ ר״ף וסי׳ ואף גם זאת בהיותם. ואף כי תשלחנה לאנשים. ואף כי היין בוגד. ואף אלהים עלת בהם. ואף אמנם שגיתי. ואף הסיתך מפי צר. ואף שמהתהם שאלנה. ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני בית: גדר ג׳ וסי׳ ארחי גדר ולא אעבור. גדר דרכי בגזית. גדר בעדי: אעבור ג׳ ומ״ל וסי׳ נמסר בתהלים סוף סי׳ קמ״ב: ויסע ג׳ וסי׳ בס׳ בשלח: כעץ ג׳ וסימני׳ יבש היה כעץ. ויסע כעץ תקותי. ותשבר כעץ

רלבג

ישליכוהו: (כ) נשמו. תמהו: שער. סערה: ביאור דברי המענה ענה בלדד ואמר עד איזה מקום תאריכו דברים ותשימו קץ שם למילכם תבינו אותנו מה שנאמר ואחר נדבר ונענה אחר שאין אנו יודעים דבר לפי דבריך. מדוע נחשבנו כבהמה והיינו טמאים בעיניך ומרוחקים עד שמאת אותנו אותים כבהמות הב״ח ואולם אמר זה לפי שכבר אמר איוב עליהם שכרונם משלי אפר ושלא ימצא בהם חכם ושהשם יסכך לבם משכל. אתה האיש המרוב כעסו טורף ומשחית נפשו האם בעבור העדות שאתה מעיד בעיניך נחשוב שהארץ נעזבת ויסור הש״י ממקומו אשר עיניו ולבו שם ר״ל האם נחשוב שהארץ נעזבת מפני הסדר ההדור הנופל בעיניך לפי דבריך שאין הש״י משגיח באישי האדם אמר שאנחנו נמצא זה הענין ההולך באחר האנשים על הסדר שזכרנו רוצה לומר שהצדיקים יבואם רע הוא בעבור טוב אחר יותר טוב מהטוב הקודם או שהרע ההוא טוב בעצמו ואם לא נשער אותו לא תמצא שיבא לצדיק רע מכלה אותו אבל הרע שיבא לרשעים הוא מכלה אותם ואם אתה אומר שאין הענין כן אין לנו להאמין אותך על זה אבל נאמין שכבר תריח בדרך שראוי לך זה הענין או שאין הרע הבא אליך אמים אותך ואם תחשוב בו זה. והחל בלדד בספור הרעות הנופלות לרשעים לאמת דעתו שזה על צד ההפסד. ואמר שלא די ברעות הגופיות הבאות לרשעים אבל גם אורם ידעך ויחשך רוצה לומר שאור השכלתם ועצתם יחשך וילכו בחשך בכל הדברים שיבחרו אותם. לעדי כחו יהיו צרים עד שלא ימצא בעצמו יכולת ללכת כאשר ירצה ועצתו תשליכהו ותעזבהו עד שלא תפול עצתו כי אם ביותר רע. כי שלח ברשת ברגליו עד שלא יוכל ללכת אנה ואנה ועל רשת יתהלך וילכד שם. ושם יאחזהו בעקבו עד שלא יוכל ללכת יחזק עליו איש תקיף ופריץ ויתקפהו. טמון בארץ חבלו אשר ילכד בו ומלכודתו טמון עלי נתיב אשר ילך בו עד שלא יוכל לראותו ולהשמר ממנו אבל ילך ויפל בו ושם לא ישער. סביב מכל צדדיו בעתוהו בלהות חזקות והפילוהו ממקומו לברוח אנה ואנה ברגליו ולא יהיה לו בהמה לרכוב עליה. יהי רעב זרעו שלא יהיה לו דבר לתת להם לאכול ומכה נכונה לבוא לצלעו. יאכל זה הרע ענפי עורו ובדיו ר״ל שלא ישאר בחלקי עורו חלק שלם שלא יאכל איבריו הגדול שבחליים כמותים. ינתק מאהלו מבטחו עד שלא יהיה בוטח בו ותצעידהו עצתו אל מקום אשר יהיה לו שם החוק שבבלהות. תשכון הבהלה באהלו מפני שלא היה שלו אבל בגזל ובעושק ולזה יזרה על נוהו גפרית לשרפו ויחרב. מתחת שרשיו יבשו וממעל יכרת קצירו עד שיכרת לגמרי ולא ישאר לו שורש ולא ענף והרצון בו שכבר יכרת זרעו. זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ. יהדפוהו הצרות הבאות עליו מאור החיים אל החשך ומתבל ינידוהו וישליכוהו. לא ישאר לו נין ולא נכד יהיה שריד בביתו. על יום העול והרשע הבא עליו כל אלו הצרות יתמהו ההלים אחריו ותמהו הקודמים עד שאחזם סער בזה. הנה אלו משכנות האיש העול וזה מקום האיש אשר לא ידע והשכיל השם וזה דבר נמצא ונמשך בחוש לפי דעת בלדד ואולם הרעות הבאות לצדיקים אינם מזה המין כי אינם מכלות אותם לגמרי עד שלא ישאר לו זכר: והכלל העולה מהדברים הוא שבלדד משיב על מה שכבר אמר אליו איוב שעונש הרשעים והטובים הוא אחד בעינו והוא אמרו אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה שאין הענין כן אבל נמצא בחוש עונש הרשעים מתחלף מאד לעונש הטובים והפליג מפני זה בזכירת הרעות שימצאו מגיעות לרשעים ולפי שמו אלו הרעות הנפלאות תמצאנה מגיעות לפי מאמר בלדד לרשעים לבד הנה יראה שסבת הגעתם הוא רשעם ולזה לא יבטל מזה הצד מה שהניח בלדד להתיר הספק על מה שנראה אותו מרוע הסדור באלו הענינים ואמר שאע״פ שאיוב יטעון מצד מה שהגיע אליו שאין הענין כן שאין ראוי לבטל זאת הגזירה הנמצאת לפי דעתו לצדקת בחוש מפני מה שיטעון איוב מעצמו כי הנה אפשר שחטא איוב ואם לא עשה עול מפני שלא השתדל בידיעת השם כפי היכולת כי זה ג״כ חטא אצלו ולזה אמר וזה מקום לא ידע אל: ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ב) תוגיון. מענין יגון: (ג) תהכרו לי. תלעיגו לי או יהיה מענין עזות פנים: (ו) ומצודו. רשתו: (ט) כבודי. הוני: (י) ויסע. מענין נסיעה: גדודיו

מצודת ציון

זה בן הבן: שריד. שיור כמו פריץ ופליט (ירמיה מב): (כ) נשמו. תמהו כמו שמו שמים (ירמיה ב): ושמו שמי שעה (לקמן כא): שער. כמו סער בסמ״ך: (ב) תוגיון. מל׳ יגון: (ג) תהכרו. מל׳ נכרי וזר: (ד) שגיתי. מל׳ משגה ושגגה: תלין. מל׳ לינת לילה ור״ל בהסתר: (ה) אם אמנם. אשר אמנם: ותוכיחו. מל׳ הוכחה ובירור: (ו) ומצודו. כענין רשת וכן ונתפש במצודתי (יחזקאל יב): הקיף. מל׳ הקפה וסבוב: (ז) אשוע. אצעק: גדודיו

מצודת דוד

עמו לא נין ולא נכד ולא ישאר מי מהם במקום שהיה גר שם כי מהם ימותו ומהם ילכו שבי אל עם אחר: (כ) על יומו. על מקרה יומו יתמהו האחרונים הרואים מפלתו והקדמונים אשר ראוהו עוד ברום הצלחתו הנה עתה יחרדו מאד ויאחזם רעש כמו מרוח סערה: (כא) אך אלה. ר״ל הנה לצדיק לא יקרה כזאת אך מקראות קשות כאלה באים על משכנות העול וכמו זה בעצמו בא על מקום איש אשר לא ידע אל ר״ל המקצר בחכמה לדעת את אלהים (העולה מהמענה היא כי ישיב לאיוב לומר שלא יודה לדברו שאין המקום משגיח בעולם לאף כי יצעק לומר שהוא מיוסר על לא חמס והביא ראיה ממפלת הרשעים בעצת עצמם עד כי ישכח שמם ולא יקרה כן בצדיקים ואם בעבור הרעה הבאה על איוב הנה יתכן כי באה לו בעבור שקצר בעבודת האל ומיעט בחכמה לפי הבנתו המרובה אשר ישוה לאלהים השופט עול): יט (ב) עד אנה. עד מתי תצערו את נפשי ותדכאו אותי באמרי קנטור: (ג) זה עשר פעמים. כי עד הנה ענה איוב חמשה מענות ורעיו השיבו לעומת חמשה מענות בדברי קנטור ולזה אמר הלא הכלמתם אותי זה עשר פעמים כי גם מה שלא קבלו מאמריו לכלימה תחשב לו: לא תבושו. איך לא תבושו להעיז פנים לנגדי ותעשו את עצמיכם כאלו אתם נכרים וזרים ממני ולא ידעתם אותי: (ד) ואף אמנם וגו׳. אף אם אפשר שגיתי לעשות הרע הלא אתי לבד תלין משוגתי ר״ל הלא לא ראיתם ממני מאומה רע אולם יוכל להיות שעשיתי הרע ביני לבין עצמי בהצנע ומה לכם עלי כי איך תוכלו לדעת מסתרי: (ה) אם אמנם. אשר האמת מה שאתם מגדילים עלי עון כי תוכיחו לברר עלי חרפת עוני מרוב המכאוב הבא ומזה תשפטו שיש בי עון רב: (ו) דעו. הנה לא כן הוא אך דעו איה סה המתווכחים עמדי כי אלוה מעוות משפטי אף רשתו אשר סיבב עליו ללכדני הוא בעוות לא בעבור עון מה: (ז) הן אצעק. הנה אני צועק על החמס הנעשה לי ואין לי מענה: ואין משפט. אין לי משפט הגמול הראוי: (ח) ארחי גדר. עשה גדר בדרך מהלכי ולא אוכל לעבור אף שם את החושך במקום נתיבתו ר״ל לא אוכל להשלים חפצי בדבר מן הדברים: (ט) הפשיט. הסיר כבודי מעלי ואני לבוז בעיני הכל: עטרת ראשי. ר״ל ממשלתי: (י) יתצני. נתץ אותי מסביב ואני הולך נתוץ ולא אוכל להרפא: ויסע. עקר ממני תקותי כמו המסיע לעקור עץ אילן ממקומו אשר לא ישוב עוד למקומו לתקעו שוב כשהיה כן לא אקוה עוד לחזור לקדמותי: ויחשבני

פעך ממקומו: (יב) ויסולו. מן סלון ממאיר כמו הנני שך את דרכך בסירים מן כמשוכת חדק וכן דרכי סורר מן סירים: (יח) עווילים. נערים או רשעים בעלי עול: (יט) וזה אהבתי. זה שאהבתי כולם נהפכו בי: (כ) ואתמלטה בעור שני. הענין לא נמלטתי אלא כמו שני בעור: (כב) כמו אל. הוא הקדוש: (כד) לעד. בצור יחצבון. היה מתאוה שיחצבו במקום שלא ימחו: והתאויתי שאדע שגואלי שדיבר בשבילי טוב הוא היום בחיי' או יהיה אחרון שיולד: (כו) ואחר עורי נקפו זאת. כמו ונקף סבכי היער וענין זאת עצמי ועורי ובשרי: אחזה אלוה. הנגעים שיחדש עלי: (כח) כי תאמרו. היש ככה שיאמר

רשי

עקירה: (יב) ויסלו. לשון מסילה: (יג) אך זרו. ל' אכזר: (יז) לבני בטני. לאותם שגדלתי בביתי כאלו הם בני: (יח) עוילים מאסו בי. נבזה אני בעיני נערים וכ"ש בעיני שרים: (כ) דבקה עצמי. שאני כחוש מעוני בשרי: בעור שיני. כל בשרו היה לקוי בשחין ובתולעים חוץ מחניכי שיני: (כד) בעט ברזל. יחצבון בצור ואח"כ מעבירין את העופרת עליהם לתת לאותיות מראה שחרורית להכירם וכן דרך חוקק אבן ולא יתכן לפ' עט של עופרת שהרי רך הוא אצל האבן: (כה) ואני ידעתי גואלי חי. וא"ו זה חוזר למעלה אתם תרדפוני ואני ידעתי גואלי חי ליפרע והוא יתקיים ויעמוד: ואחרון על עפר יקום. לאחר שיכלו כל שוכני עפר הוא אחרון יעמוד: יקום. יתקיים: (כו) ואחר עורי נקפו זאת. והם אינם נותני' לב לגואלי, אלא אחר מכת עורי נקפו ונקרו הקניטה והרדיפה הזאת שאמרתי שהיא לי כנוקף וחותך בעורי כמו (ישעיה י) ונקף סבכי היער: ומבשרי. אני רואה משפטים: אלוה. לשון משפט ויסורין: (כח) כי תאמרו מה נרדף לו. כמו (דברים ז') כי תאמר בלבבך שהוא משמש לשון דילמא כלו' ושתהיו נותנים לבכם לחשוב ולומר למה נרדפנו: ושרש דבר. הנמצא בו מה היא לפולס לא

ויחשבני לו כצריו: יב יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי: יג אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני: יד חדלו קרובי ומידעי שכחוני: טו גרי ביתי ואמהתי לזר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם: טז לעבדי קראתי ולא יענה במו פי אתחנן לו: יז רוחי זרה לאשתי וחנתי לבני בטני: יח גם עוילים מאסו בי אקומה וידברו בי: יט תעבוני כל מתי סודי וזה אהבתי נהפכו בי: כ בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני: כא חנני חנני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי: כב למה תרדפני כמו אל ומבשרי לא תשבעו: כג מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו: כד בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון: כה ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יקום: כו ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה: כז אשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר כלו כליתי בחקי: כח כי תאמרו מה נרדף לו ושרש

ל' — ב' מתאותם ל' מ"ל — ל'. ל'. וחד לזר. ל' חסר — ל' וחד זרה ומלעיל. ב' — ל'. ב' ובפסוק — ל' חסר — ד' וכתיב כן ל' — ל'. ד' חס' בליש"נא — ג'. ל' ל' ומלעיל — ב'. ד' — ד' — חסר בליש' ד' חס' — ב'

רוגזיה ותחשבנני ליה היך מעיקוהי: יב כחדא ייתון אוכלוסוהי וכבשו עלי ארחתהון ושרון חזור חזור למשכני: יג אחי מעלוי ארחיק וידעי אתעבידו חילונאי מני: יד פסקו קריבי ומידעי אנשיוני: טו דירי ביתי ולחינתי לחילוני יחשבונני היך בר עממין הויתי במחמיהון: טז לעבדי קריתי ולא יתיב בפומי אבעא מניה: יז רוחי נוכריתא לאנתתי ואתחננית לבר מעי: יח לחוד ינקיא רחקו ממימרי אקום וממללין מני: יט רחקו יתי כל אנשי רזי ודין די רחמית אתהפכו בי: כ במשכי ובבסרי דבקת גרמי ואשתתרית במשך ככי: כא חוסו עלי חוסו עלי אתון חברי ארום מחתא דיי קריבת בי: כב למא תרדפונני דכמת אלהא ומבסרי לא תסבעון: כג מן יהב יתי ויכתבון מלי מן יהב בפסקא ויתרשמון: כד בקולמוס דפרזלא וכרכמישא לעלמא בטינרא יתפסלן: כה ואנא ידעית דפריקי קים ומן בתר כדין פורקניה על עפרא יקום: כו ומן בתר דאתפח משכי תהי דא ומבסרי אחמי תוב אלהא: כז די אנא אחמי לי ועיני יחמון ולא חילוני שלימו כליתי בעובי: כח ארום תמרון מה נרדף

בכור יתכבון. היה מתאוה שיחצבו במקום שלא ימחו: והתאויתי שאדע שגואלי שדיבר בשבילי טוב הוא היום בחיי' או יהיה אחרון שיולד: (כו) ואחר עורי נקפו זאת. כמו ונקף סבכי היער וענין זאת עצמי ועורי ובשרי: אחזה אלוה. הנגעים שיחדש עלי: (כח) כי תאמרו. היש ככה שיאמר

עולה: זרו ב' וסי' ויודעי אך זרו מני. לא זרו מתאותם: ולא יענה ה' וסי' וזעקתם ביום ההוא. אז יזעקו אל ה' דמיכ'. ישאהו על כתף. שם יזעקו ולא יענה. לעבדי קראתי ולא יענה: אקומה ג' וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' ג': חנוני חנוני ב' ובפסוק והוא חד מן א"ב ומן כ"ב ובפסו' וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד: ועפרת ד' חסר בל"ש' וסימ' נמסר בסדר מטות וזכריה סי' ה': בצור ג' וסי' והכית בצור. בא בציר והרימן. לעד בציר יחצבון: אחזה ד' וסי' אני בצדק אחזה פניך. בלעדי אחזה אתה הורני. ואחר עורי נקפו זאת. אשר אני אחזה לי. וא' ואחזה אנכי

תולדות אהרן חנוני. ב"ב קט"ז:
מי יתן. ב"ב טז:
נקפו. מדרש רבה פ' וירא זוכר לך:

רלבג

(יב) גדודיו. גדודי הצרות: ויסלו עלי דרכם. באורח הדרוכה והסלולה לרוב ההליכה בה: (יג) זרו ממני. היו כזרים: (יז) וחנותי לבני בטני. הרצון בזה עם היותי הוגן אותה מאד הוא בעבור בני בטני ר"ל כדי שאעמיד ממנה בנים או יהיה חנותי מקור כמו השכח חנות אל והרצון בזה שהייתי הוגן אותה בעבור שאעמיד ממנה בנים זר הוא לה ואינה מתרצת כלל לי ואפשר שהיו לי עתה בנים כי לא ידענו הזמן אשר היה מעת אבדן בניו עד עת התוכחו עם רעיו ויהיה פירושו ומה שאני הוגן בני הוא זר להם: (יח) עוילים. אנשי עול וחמס: (כ) ואתמלטה בעור שני. רוצה לומר שלא נשאר לי עור שלם כי אם הדבק לשרש שיני: (כא) יד אלוה. מכת השם: (כג) ויוחקו. ויוכתבו. (כד) יחצבון. יחקקו: (כו) נקפו. כמו

(יב) גדודיו. מחנות: ויסלו. מל' מסילה ודרך כבושה: (יג) זרו. מל' זר ונכרי: (יד) ומיודעי. אוהבי ומכירי כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז): (יז) רוחי. רצוני כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז): וחנותי. מל' תחנה: (יח) עוילים. נערים וכן ישלחו כצאן עויליהם (לקמן כא) והוא מלשון עול ימים (ישעיה סה): (יט) נהפכו בי. נהפכו עלי וכן הנסתם אשר אני רוכב בה (נחמיה ב) ומשפטו עליה: (כא) חנוני. מל' חנינה וחמלה: (כג) בספר. במגילה וקרוי ספר ע"ש סופו: ויוחקו. מל' חקיקה: (כד) בעט. בקולמס כמו עט סופר (תהלים מה): יחצבון. החקיקה בסלע קרוי חציבה: (כו) נקפו. ענין שבירה כמו ונקף סבכי היער (ישעיה י): אחזה. אראה כמו ואתה תחזה (שמות יח): (כז) בחקי. ר"ל בתוך מעי: (כח) מה נרדף. למה נרדף כמו מה יתאונן איכם

מצודת ציון

מצודת דוד

(יא) ויחשבני. יחשוב אותי כאלו הייתי מן צריו ועי"ז ירבה להכות בי: (יב) יחד. כל גדודי המכאובות באו כאחת והלכו בדרך סלולה וכבושה ולא תעה מי מהם בדרך מהלכו והמה חונים סביב לאהלי ולא הלכו להם מיד: (יג) אחי. גדודי המכאוב הרחיקו מעלי את קרובי כי בעבורם יחשבוני לרב פשע: ויודעי. אשר היו יודעי לפנים הנה עתה לא ידעוני והמה אך זרו ונתנכרו ממני: (יד) חדלו קרובי. לבוא אלי לבקרני: (טו) גרי הדרים בביתי ושפחותי: לזר תחשבוני. יחשבו אותי לאיש זר והייתי בעיניהם כאיש נכרי אשר לא ידעוהו מעולם: (טז) במו פי. אף כי אתחנן לו בפי ואדבר אליו רכות עכ"ז לא ישיב לי: (יז) רוחי. רצוני בדבר התשמיש זרה לאשתי ולא תאבה לעשותה ואף כי אתחנן לה להעמיד פרי בטן מ"מ אינה נשמעת לי: (יח) גם עוילים. אף הנערים מאסו בי וכאשר אקומה לפניהם לכבדם והמה ידברו דברי בוז ולא יחשבו כבודי למאומה: (יט) תעבוני. כל אנשי עצתי תעבו אותי: וזה. כ"א מהעומדים פה לפני אשר אהבתי מעולם הנה נהפכו עלי לאויבים ויחרפו אותי: (כ) בעורי. לגודל הרזות דבקה עצמי בעורי ובבשרי ועל כי נשאר מעט מן הבשר נדבק העצם גם בהעור: ואתמלטה. אין מתום בבשרי וכולו מוכה ונגוע רק נמלטתי מן הלקוי בהבשר הדבוק בשורש השנים הדומה לעור: (כא) חנוני. חוסו וחמלו עלי אתם רעי ולא תוסיפו לחרפני כי מכת יד אלוה נגעה בי ודי לי בצער הזה: (כב) למה תרדפוני. ר"ל למה תצערו אותי בדברי חרוף כמו שמצער אותי האל בהכאת המכאוב וכי עדיין אינכם שבעים מן המכאוב אשר בבשרי ולמה תוסיפו עוד להכאיב נפשי באמרי חרוף: (כג) מי יתן אפו. מי יתן לי איש ואיש פה העושה ויכתבון אמרי ומי יתן ויוחקו בספר והוא כפל ענין במ"ש: (כד) בעט ברזל. ויהיו הקוקים בעט ברזל ויותך עופרת בחללי החקיקות למען יהיה הכתב ניכר ומתקיים ואת הכתב עצמו יחצבון בצור למען יעמוד לעד ויבחנו דור אחרון הדין עם מי כי אחד הרעו רעי לומר שבאו עלי היסורים בעבור קוצר השתדלות דעת את ה': (כה) ואני ידעתי. אבל לא כן הוא כי הן אני ידעתי שה' הגואל נפשי להגיע אליה הגלחתה הוא חי וקים לעד וכאשר תחרב כל העולם יתקיים הוא אחרון על העפר והא"כ יודע אני מה שאפשר לדעת: (כו) ואחר עורי. ועכ"ז רבו מכותי עד אחר שבלה עורי שברו גם את העצם הזאת עם כי הייתי רואה אלוה ומשיג אותו בדבר האפשר יותר ממה שאני רואה ומשיג בשרי: (כז) אשר אני. כלומר הנה המכות האלה נגלים וידועים לכל ואשר אני אחזה לי לבדי ורק עיני ראו ולא זר הוא אשר כלו כליותי בחיקי כי בזה ארגיש אני לבד ולא נראה לאלה: (כח) כי תאמרו

שיאמר מה נרדף לו : ושרש דבר. רע. יש לכם לגור מפני חרב : (כט) כי חמה. בעבור עונות יבוא חרב : למען תדעון שדון. כמו דין שיש דין : (ב) לכן שעפי. חושי בי. מהירותי להשיבך : (ג) כי תוסר. כלמה שמעתי ממך ורוח תבונתי תענני : (ז) כגללו. מן כאשר יבער הגלל עד תמו : (ח) ויודד. כמו ירוחק : (ט) שזפתו.

ראתהו

ת"א גזרו. ווסר מלרע: שיאו. יומא פו סנהדרין ז :

לא תעלה בלבבכם הטובה הזאת שרש דבר על מה הוא עומד : (כט) כי חמה. שאתם מגדילים עון המביאה לידי חרב : למען תדעון. ותבינו סוד הפורענות הבאה על הרשעים ויש אם למסורת שדין כתיב כלומר שיש דין בעולם כמו (שופטים ה) שקמתי דבורה כן ראיתי בתנחומא : (מענה צופר) : (ב) שעיפי ישיבוני. מחשבותי ישיבוני מענה לפי. ובעבור שאני חש ושותק ושמתי כי שתיקותי ישיבוני סעיפי לענות. אני שומע ממך יסורי כלימתי שאתה תכלימני. ועל כן דבר רוח ועצני מבינתי להשיבך: חושי. שתיקותי כמו עת לחשות (קהלת ג) : (ד) הזאת. תימה היודע אתה מדה המהלכת על פני כל הדורות מני עד : (ה) כי רננת רשעים. כל ימי היותה מקרוב באה ולא לאורך ימים עומדת : ושמחת חנף עדי רגע. בזמן מועט תכלה : (ו) שיאו. גובהו : (ז) כגללו. גלל של רעי : (ח) ולא ימצאהו. יודעיו : (ט) שזפתו. ראתהו :

בניו

דָּבָר נִמְצָא־בִי׃ כט גּוּרוּ לָכֶם׀
מִפְּנֵי־חֶרֶב כִּי־חֵמָה עֲוֺנוֹת חָרֶב — י' מ"ל
לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדִּין׃ — שדון ק'

כ א וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי
וַיֹּאמַר׃ ב לָכֵן שְׂעִפַּי יְשִׁיבוּנִי — ל'. ל'
וּבַעֲבוּר חוּשִׁי בִי׃ ג מוּסַר כְּלִמָּתִי — כ'. י"ב
אֶשְׁמָע וְרוּחַ מִבִּינָתִי יַעֲנֵנִי׃
ד הֲזֹאת יָדַעְתָּ מִנִּי־עַד מִנִּי שִׂים — ה'
אָדָם עֲלֵי־אָרֶץ׃ ה כִּי רִנְנַת רְשָׁעִים — ל'
מִקָּרוֹב וְשִׂמְחַת חָנֵף עֲדֵי־רָגַע׃
ו אִם־יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׂיאוֹ וְרֹאשׁוֹ — ד'
לָעָב יַגִּיעַ׃ ז כְּגֶלְלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד — ל'
רֹאָיו יֹאמְרוּ אַיּוֹ׃ ח כַּחֲלוֹם יָעוּף — ה'. ג'
וְלֹא יִמְצָאֻהוּ וְיֻדַּד כְּחֶזְיוֹן לָיְלָה׃ — חסר בליש'
ט עַיִן שְׁזָפַתּוּ וְלֹא תוֹסִיף וְלֹא־עוֹד — י"ג פסו' בכי' ולא ולא

ליה ועקר מלתא גשכח ביה : כט דחולו לכון מן קדם חרבא ארום בדרגיז אלהא על סורחנותא מגרי קטולין דחרבא מן בגלל דתנדעון דדין קשוט הוא מרי דינא : א ואתיב צופר דמן נעמה ואמר : ב מטול דרעיוני מתיבן לי ומטול דרגישתי בי : ג מרדותא דכסופי אשמע והיך פוחא מן ביונתי יתיבנני : ד הדא ידעתא מן אולפא מן עדן דאשתוי בר נש עלוי ארעא : ה ארום בועת רשיעי שצית בעגל וחדות דילטור עד שעתא : ו אין יסק לצית שמיא זוקפיה ורישיה לעננא ימטי : ז היך רעיה לעלמא יהובד חמוי יימרון האן הוא : ח היך חלמא יטוס ולא ישכחוניה יגלי היך חזותא דליליא : ט עינא סקרתיה ולא תוסיף ולא תוב תסכניה

אשית לבי: תדעון ד' וסי' למען תדעון אשר יפלה ה'. בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות. גורו לכם מפני חרב. ויאמר יהושע בזאת תדעון : הזאת ה' וסימ' הזאת לכם עליזה. הזאת חשבת למשפט. הזאת ידעת מני עד. הזאת נעמי. הזאת העיר שיאמרו : וראשו ד' וסי' נמסר בריש סדר ויצא: איו ה' בליש' וסימ' בלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין וביאור' נמסר בסדר בראשית ואיוב סי' י"ד :

רלבג

כמו תקנו או נקמו ישברו : (כט) שדון. שיש דין והוא שם בשקל בוז וכרצון בוז בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותו כמו אלו החרפות אשר אתם מחרפים אותי ויהיה שדעון שוה ואם הוא לשון עתיד וכמוהו ימלאו רבים בלשון או יהיה דון מואר בשקל שוב מלחמה ויהיה הרצון בוז בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שהאדם נידון על כל מעשיו אם טוב ואם רע ראוי לכם שתיראו מהכעים אותי בזה האופן כי הוא חטא גדול : ביאור דברי המענה הנה איוב אמר עד אנה תוגיון נפשי ותדכאו אותי במליכם אלה שאתם מבזים אותי בהם ואין בהם טענה צודקת לאמת דעותיכם אבל הם מלים לבד זה עשר פעמים דברתם אחד אל אחד ובכל מענה שהשיבותם לי תכלימוני בדבריכם או אמר עשר על צד הרבוי כי לא דברו עמו כי אם חמשה פעמים ולא תבושו לומר לי כמו אלו הדברים והעיזו פניכם לי. ואף אמנם אם יהיה כדבריכם שגגתי מה לכם עלי תהיה אלי משוגתי והניחו אותי. ואם אמנם עלי תגדילו משובה ותוכיחו עלי חרפתי בעבור מה שאתם רואים כי המכות והפגעים לאמיניכם כי הכל במשפט ותביאו ראיה מזה שאני הייתי חוטא. דעו באמת כי השם עוותני והקיף עלי רשתו ללכדני על לא חמס בכפי. הן אצעק חמס על נגעי וצרותי אשר באו בסבת מערכת הככבים בעת הלידה שלא כדין ואין עונה אותי אשוע ולא אמצא משפט. גדר השם המסדר זה הסדור ארחי עד שלא אוכל לעבור חפצי ועל נתיבות שאני מכון עליהם חשך ישים ולא אוכל ללכת בם. כבודי הוני מעלי הפשיט כמו שהפשיטני מאבדן קניני ויסר זרעי שהיה עטרת ראשי כמו שאמר עטרת זקנים בני בנים. הרס אותי סביב במכותיו שלא לאבד קניני ובני עד שאני נחשב כאילו הלכתי ויסע כזה הפעל כעץ תקותי ר"ל שאין לי תקוה כמו שאין תקוה לעץ כשנתלהו סביב לעקרו מתורש מן הארץ אשר היה משתרש שם כי הוא אלו יונח כן ימות בלא ספק וכן אני כשהוסרו ממני קניני אשר היה בהם חיי רוחי הנני נחשב למת. ויחר עלי אפי להכותי אחר זה באלו המכות הנפלאות ויחשבני לו כאלו הייתי אחד מצריו לרדוף אותי בכל עת על לא חמס בכפי. יחד יבאו גדודי הצרות בי ויסולו עלי דרכם ר"ל שדרכם סלולה ודרוכה לבוא אלי מרוב שהתמדה ויחנו אלו הגדודים סביב לאהלי. הנה מרוב הצרות אשר לי נהפכו עלי אחי ויודעי וקרובי ומיודעי לזרים עד שרחקו ממני ושכחוני כי כמנהג רגלי האנשים ימנא הרבה שיעלימו עיניהם מהם אויביהם וקרוביהם וישכחו אותם. ולא זה לבד אלא האנשים הגרים בביתי וגם אוכלי לחמי ושפחותי חשבו אותי לזר נכרי הייתי בעיניהם. לעבדי קראתי ולא יענה ואף גם זאת שאתחנן לו בדברי לתלאות שהלאני ולא אזוונו כדרך שיענה האדם לעבדו הנה עם כל זה לא יענה. רוחי היא זרה לאשתי עם היותי חונן אותה מאד כדי שאעמיד ממנה בנים. גם האנשים הפחותים בעלי העול מאסו בי אקומה בשניהם ולא יבושו זע"ז מלדבר בי חרפו' ובזויים. כל אנשי סודי תעבוני ואלה שעומדים עמי וגם רעי אשר אהבתי נהפכו לי לשונאים ומרעוני חרפות רבות. הנה לרוב כחישותי דבקה עצמי יחד בעורי ובבשרי כאלו אין בי בשר כלל ולא נשאר בי עור שלם שלא נקבוהו העצמות רק שדבק לשורש השיניים שהוא דומה לעור. חנוני חנוני אתם רעי כי תכת השם נגעה בי נגה פגע. למה תרדפוני כמו אלה האוילים שמחרפים אותי או ירצה אם השם רודף אותי בכמו אלו המכות למה תרדפוני כמוהו עד שלא תשבעו מבשרי לרוב שנאתכם אותי. מי יתן איפה ויכתבון מילי בדרך שיעמדו לנצח ואולם אמר זה לשערו שדבריו נודקים ואע"פ שרעיו היו מרחיקים אותו בטענותיהם הכוזבות ואין לאומר שיאמר שאני הטאתי בשלא השתדלתי לדעת השם כפי היכולת כמו שאמר בלדד על איוב כאמרו וזה מקום לא ידע אל כי אני ידעתי כי מי שגואל נפשי ומגיע לה ההצלחה אשר הוא חי וקיים לנצח. וידעתי האחרון אשר על עפר יקום והוא השי"ת ר"ל שהאחרון מהפועלים הנלבים על הארץ הוא הש"י וקראו אחרון להיותו אחרון אבל תקירתנו כי אנחנו נתחיל מן המאוחר ונלך ממנו אל הקודם ואמנם הוא ראשון במציאות ואפשר שיהיה אומרו והאחרון על עפר יקום מורה על הנצחות והקיום על דרך אמרו אני ראשון ואני אחרון ואמנם כביאור הראשון נכון יותר מצד הענין ומצד הלשון. ועם כל זה רבו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו את העצם. ומבשרי אראה יד הש"י ומכתו או ירצה בזה הנה כבר הפליגו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו עצמי עם היותי רואה השם ומשיג אותו יותר מבשרי ואמר זה לפי שכבר היו מיחסים לו שחטא בשלא ידע הש"י כמו שקדם במענה הקודם הנה מה שקדם מסיפור הרעות היה דבר נגלה. ואולם הרע המשיג אותי אשר אני אחזה לי לבד הוא שאני משער כי מרוב חליי כלו כליותי תוך גופי. הנה היה ראוי לכם שתאמרו למה נרדוף אותו והנה נמצא בו שרש דבר ר"ל שראוי לי להתרעם על מה שאני מתרעם ולשפוט מפני זה שאין הש"י משגיח באישי האדם לדעתכם היותי צדיק וישר וראוי שיעשה כי מה שיראם בו שרש בזאת החקירה. הנה בעבור מה שתדעו שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפולו בחרב כי החמה אשר אתם מביאים לי בזה האופן הוא עון גדול שענשו הנפילה בחרב להיותו מהקשים שבעונות : והכלל העולה מהדברים הוא שמה שאמר בלדד שאין ראוי שיסתרו הגזירה הכוללת אשר עמדם מפני מה שיטעון איוב מעצמו הנה יאמר איוב שהטענין בהפך שהוא ראוי שיקחו ממה שראו מגיע בו מהרעות שרש זה הדבר והתחלתו להתאמת אללם שהוא צדיק וישר יותר מן ההתאמתות אשר להם באנשים אשר הגיעם רע שהביאו ראיה מהם ועוד שהגזירה הכוללת בשלא תהיה צודקת באיש אחד הנה היא כוזבת ומה שטען בלדד כי איוב אולי חטא בשלא ידע הש"י כבר סתר איוב מאמרו וביאר שהוא ידע אותו כפי היכולת במאמר מורה באמת שהוא ידע אותו והוא אומרו בו שהוא אחרון על עפר יקים כי זה הוא האופן אשר יגיעו בו אל הידיעה בש"י ר"ל כשנחקור מסבות אלו הענינים המוחשים הפועלות אותם עד שנעלה אל הסבה האחרונה והנה גנה אותם איוב על שהם היו חוטאים הטא נפלא בהכעיסם אותו בזה האופן עם הודאתם שיש על כל המעשים גמול ומשפט : ביאור מלות המענה ויען צופר הנעמתי ויאמר : (ב) שעפי. מחשבותי. חושי. הרגשי : (ו) שיאו. רוממותו : (ז) כגללו. כצואתו : (ח) ויודד. מענין נדודים ; (ט) שזפתו. ראתהו :

תשורנו

מצודת דוד

אמרו. כי כן ראוי אשר תאמרו למה נרדף אותו וכי עיקר דבר עון נמצא בו הלא כל דבריכם שבאו עלי היסורים בעבור קוצר השתדלותי דעת את ה' ואם אמנם ידעתי מה שאפשר לדעת א"כ מה לעוות עוד : (כט) גורו לכם. לזאת חדלו ממני ופחדו לנפשכם מפני חרב הפורעניות כי החמה אשר אתם כועסים עלי על חנם היא מן העונות אשר החרב באה עליהם : למען תדעון. בעבור כי אתם תדעון אשר יש דין בעולם לשלם לאיש כגמולו כי הלא תשפטו שיש משגיח ומשלם לזה גורו לכם וחדלו ממני (העולה מהמענה היא אשר יתרעם על רעיו לומר מדוע הרשיעו אותי וכי מצאתם בידי מאומה רע ואם בעבור מכאובי היסורים תשפטו שיש בי עון רב הנה לא כן הוא כי על חנם באו ואם בעבור קוצר השתדלות בידיעת ה' הלא ידעתי מה שאפשר לדעת ויגנה אותם על אשר יחרפו אותו בדברים כי יהיו מעותדים לפורעניות בעבור זה לפי אשר ישפטו הם שיש משגיח ומשלם גמול) : כ (ב) לכן. בעבור מרבית דבריך הנה מחשבותי יכריחו אותי להשיב לך ועל כי יש בי הרגשה מרובה לחוש ולהרגיש בדבר כלימה ר"ל בעבור מרבית דבריך ובעבור מרבית הרגשתי אשיב לך : (ג) מוסר כלמתי. על כי אשמע יסורי כלימה מה שאתה מכלים אותי ולזה הרצון מהבנת לבי יכריח אותי להשיב לך : (ד) הזאת. אם החכמה הוא אשר זאת ידעת וגו' וכאומר הלא לא תוכל לכחש בה ודוגמתו הנגלה נגלתי וגו' (שמואל א ב') : מני עד. דבר הנהוג מן העולם מן העת אשר שם אדם על הארץ : (ה) כי רננת. אשר שמחת הרשעים היא מזמן קרוב כי לא תתמיד לזמן רב עד שיאמרו הנה הוא מזמן רחוק : עדי רגע. ר"ל שמחתם זמן מועט וכפל הדבר במ"ש : (ו) אם יעלה. אף אם יתגבר ויעלה גבהו עד לשמים וראשו יגיע עד לעבים והוא משל לגודל ההצלחה : (ז) כגללו. הנה הוא מהר יאבד לנצח כגללו אשר יאבד מהר ועד עולם ואשר ראוהו בהצלחתו יאמרו איה הוא כי לא ישאר לו זכר מה : (ח) כחלום. והרי הוא כחלום אשר יעוף בעת הקיצה כן יעוף הוא מן העולם

מצודת ציון

(איכה ג) : (כט) גורו. פחדו כמו ואשר יגורתי (לעיל ג) : שדון. אשר דין השי"ן הוא במקום אשר כמו עד שקמתי דבורה (שופטים ה) ודון הוא מל' דין ומשפט : (ב) שעפי. מחשבותי כמו בשעפים מחזיונות (לעיל ד) : חושי. מל' חוש והרגשה : (ד) הזאת. בה"א השאלה : (ו) שיאו. מל' התנשאות : (ז) כגללו. כצואה כמו גללי האדם (יחזקאל ד) : (ח) כחזיון לילה. כמראית חלום הלילה : (ט) שזפתו. ראתהו

[illegible]

אבן עזרא

ראתהו כמו ששזפתני השמש: (י) בניו ירצו דלים. הפירוש נכון שהוא מן רצון וכמה יתרצה כי בניו יוצרכו לרצות הדלים שגזל ועוד שיתכן שבימיו תשבנה ידיו אונו כמו הונו כמו מצאתי און לי ואמון כמו המון: (יא) עצמותיו מלאו. חטאת עלומיו. (יב) יכחידנה. שיעשה דבריו בסתר: (טז) ראש פתנים יינק. כנגד נהרי נחלי דבש וחמאה ושניהם ע״ד משל כענין שורש פורה ראש ולענה ובסוף משיב כל מה שיגע בו בחיל תמורתו שבא לו הדבר הפוך: (יט) עזב דלים. כמותו: (כ) בחמודו. שחמד והתאוה הוא לא השאיר כלום: (כא) יחיל. יקוה: (כב) במלאת ספקו. כאשר יגיע לכל מה שספיק לו אז יצר לו ויד העמלים תבואנו כענין בפרוח רשעים

רשי

(י) בניו ירצו דלים. על אנשי סדום נאמר מענה זו שהיו גזלנים ואכזרים על עניים: וידיו תשבנה. חמס כפיו: אונו. כח אונסו: (יא) עצמותיו מלאו עלומיו. כח נערותיו: ועמו על עפר תשכב. כי ימות פתאום עם כחו: (יב) אם תמתיק. כך ווסתו של רשע אם תמתיק בפיו רעה ואינו רואה לה פתח שעה שתחול יכחידנה תחת לשונו. עד בא העת שתצליח: (יד) לחמו במעיו. ביום אידו נהפך למרורות פתנים: (טו) חיל. ממון: (טז) אפעה: נחש שרף: (יז) בפלגות נהרי נחלי. גן עדן המתוקין כדבש וחמאה: (יח) משיב יגע. הגזל שגזל: כחיל תמורתו. כאשר תהיה תמורתו לחיל נכסים גדולים אז ישיבהו חסרון: ולא יעלוס בו. וכן יעלוז וכן יעלוץ שלשתן מתחלפות: (יט) כי רצץ עזב דלים: לאחר שרצץ את דלים עזב הדלים ונטרד מן העולם והלך לו והם חוזרים וגובים ממנו גזלותיו: כי רצץ. כשרצץ כמו (שמות יח) כי יהיה להם דבר בא אלי. כשיהיה להם: (כ) כי לא ידע. את בטנו מעולם שליו. בטנו אומר לו תמיד גזול והבא למאכלי: ועל כן בחמודו. בבשר יופי חמדתו: לא ימלט. כי יהא סוחת והולך ודומה לו ותמס כעש חמודו (תהלים לט): (כא) אין שריד לאכלו. לא שייר ממאכלו לחלק לעניים: על כן לא יחיל טובו. לא יצליח כמו (שם) יחילו דרכיו ובאנשי סדום מדבר שהיה עינם צרה באורחים כי כן העיד (יחזקאל טז) על סדום גאון שבעת לחם וגו׳ ויד עני ואביון לא החזיקו. ורבותינו פירשו אין שריד לאכלו לא השרה תלמידי חכמים על שלחנו כמו ובשרידים אשר ה׳ קורא: (כב) במלאות ספקו. בהתמלאות תאות לבו די. אז: יצר לו. תבא עליו צרה: ספקו. ל׳ די כדמתרגמינן כד ספיקו גמליא. ומצא להם הספקן: כל יד עמל תבואנו. תחזק עליו ותצר יד עניים: (כג) יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו. שליחות חרון אפו יהי למלא בטנו ואין זה לשון קללה אלא

איוב כ

תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ׃ י בָּנָיו יְרַצּוּ דַלִּים
וְיָדָיו תָּשֵׁבְנָה אוֹנוֹ׃ יא עַצְמוֹתָיו ד׳. ל׳
מָלְאוּ עֲלוּמוֹ וְעִמּוֹ עַל־עָפָר תִּשְׁכָּב׃ עלומיו ק׳
יב אִם־תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה יַכְחִידֶנָּה ל׳. ל׳
תַּחַת לְשׁוֹנוֹ׃ יג יַחְמֹל עָלֶיהָ וְלֹא
יַעַזְבֶנָּה וְיִמְנָעֶנָּה בְּתוֹךְ חִכּוֹ׃
יד לַחְמוֹ בְּמֵעָיו נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים ל׳
בְּקִרְבּוֹ׃ טו חַיִל בָּלַע וַיְקִאֶנּוּ מִבִּטְנוֹ ל׳ וחסר
יֹרִשֶׁנּוּ אֵל׃ טז רֹאשׁ־פְּתָנִים יִינָק
תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה׃ יז אַל־יֵרֶא ס׳
בִפְלַגּוֹת נַהֲרֵי נַחֲלֵי דְּבַשׁ וְחֶמְאָה׃ ב׳ ראשון קדמאה. ל׳
יח מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלָע כְּחֵיל ל׳. ל׳
תְּמוּרָתוֹ וְלֹא יַעֲלֹס׃ יט כִּי־רִצַּץ ל׳. ל׳
עָזַב דַּלִּים בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבְנֵהוּ׃
כ כִּי ׀ לֹא־יָדַע שָׁלֵו בְּבִטְנוֹ בַּחֲמוּדוֹ
לֹא יְמַלֵּט׃ כא אֵין־שָׂרִיד לְאָכְלוֹ ב׳
עַל־כֵּן לֹא־יָחִיל טוּבוֹ׃ כב בִּמְלֹאות ל׳. ל׳ מ״ע
שִׂפְקוֹ יֵצֶר לוֹ כָּל־יַד עָמֵל תְּבֹאֶנּוּ׃ ע׳ מ״ס ג׳ חד חסר
כג יְהִי לְמַלֵּא בִטְנוֹ יְשַׁלַּח־בּוֹ חֲרוֹן י״ב

תרגום

אַתְרֵיהּ׃ י בְּנוֹי יְרַעוּן מִסְכְּנִין
וִידוֹי מְשַׁלְּמָן תְּקוֹף צַעֲרֵיהּ׃
יא גַרְמוֹי אִתְמְלִיאוּ חֵילֵיהּ
וּבַהֲדֵיהּ עַל עַפְרָא תִשְׁכּוּב׃
יב אִין מִתְבַּסְּמָא בְּפוּמֵיהּ
בִּישְׁתָא יְכַדְּבִנָּהּ תְּחוֹת
לִישָׁנֵיהּ׃ יג יְחוּס עֲלָהּ וְלָא
יִשְׁבְּקִנָּהּ וִיכַסְּנָהּ בִּמְצַע
מוֹרִיגֵיהּ׃ יד מֵיכְלֵיהּ בִּמְעוֹי
אִתְהַפִּיךְ אַרְסָא דְחוּרְמָנִין
בְּגַוֵּיהּ׃ טו נִכְסִין דִּסְעֵם
יִפְלַט יָתֵיהּ מִכְּרֵסֵיהּ יְתָרְכִנֵּיהּ
אֱלָהָא׃ טז רֵישֵׁי חוּרְמָנַיָּא
יִינַק תִּקְטְלִנֵּיהּ לִשַּׁן חִוְיָא׃
יז לָא יִזְכֵּי לְמֶחֱמֵי בִּטְיָפֵי
נַהֲרוֹת נַחְלַיָּא דְמִן דּוּבְשָׁא
וּלְוֵי (וּלְוָאֵי)׃ יח מְתִיב לֵאוּת
חוּרְנָא וְלָא יִגְמַר כִּדְעִתְרֵיהּ
מִתְיְהֵב שַׁלְחוּפֵיהּ וְלָא יְדוּץ׃
יט אֲרוּם רְעַע עִסְקָא דְּמִסְכְּנִין
בֵּיתָא אֲנַס וְלָא בְנָא יָתֵיהּ׃
כ אֲרוּם לָא יְדַע דִּיהֵי שְׁלֵיו
בִּכְרֵסֵיהּ בְּגוּ שְׁמֵיהּ לָא
יִשְׁתְּזֵיב׃ כא לֵית מְשֵׁיזֵב
לְמֵיכְלֵיהּ מְטוּל הֵיכְנָא לָא
יוֹרִיךְ טוּבֵיהּ׃ כב תִּתְמְלֵי סָאתֵיהּ יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ כָּל אֵידָא דְּלָעֵי תִּיתְנֵיהּ׃
כג יְהֵי לְמִמְלֵי כְּרֵסֵיהּ יְגָרֵי בֵיהּ תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְיָחֵת עֲלוֹי מִטְרִין

מסורה

וידיו ד׳ וסימ׳ וידיו לא שטף במים. וידיו תבצענה. וידיו תשבנה אונו. ימחץ וידיו תרפינה: ויכחידנה ל׳ אם תמתיק בפיו רעה: וימנענה ל׳ בתוך חכו. ואינון מן מלין דמשמשין נה בסוף תיבותא וסימן נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הנו״ן בס״ד: ירא ה׳ ד׳ מנהון מלעיל וסי׳ ירא ה׳ עליכם וישפט. ועתה ירא פרעה. ירא אלהי אבותינו ויוכח. ובמותו אמר ירא ה׳. אל ירא בפלגות: ימלט ה׳ וסימ׳ בעמוס סוף סי׳ ב׳: טובו ג׳ וסי׳ אחר ישובו בני ישראל. מה טובו ומה יפיו. אין שריד

תולדות אהרן ויקיאנו. סנהד׳ קו:
אין שריד. שם לב:
ספקו. סוטה ע ערכין טו:

רלבג

תשורנו. תראנו: מקומו. עין אנשי מקומו שהיו רואים אותו תמיד: (י) ירצו דלים. יעשו רצון דלים: אונו. גזלתו: (יא) עצמותיו מלאו עלומיו. ר״ל עצמותיו נמלאו מחטאת נעוריו: (טו) חיל בלע. ההון אשר בלע ואכל: (טז) ראש פתנים. מענין ראש ולענה ופתנים הם נחשים: (יח) יגע. הם והרצון שישיב יגיעו: ולא יעלוס. לא ישמח: (יט) כי רצץ עזב דלים. כאשר רצץ הדלים עזב אותם ר״ל שלא עזב אותם עד אשר רצץ אותם: (כ) בחמודו לא ימלט. בחמודו ועשרו לא ימלט דבר שהכל יאבד: (כא) יחיל. יצליח: (כב) במלאת ספקו. בהיות לו די: יצר לו. מענין צרות ודוחק: עמל. תואר והרצון בו איש עמל ואון: (כג) בלחומו. בבשרו:

מנשק

מצודת ציון

ראתהו כמו ולא שזפתו עין איה (לקמן כח): תשורנו. תראנו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (י) ירצו. מל׳ רצוי וכן ובמה יתרצה (ש״א כט): אונו. הגזל אשר בכח וכן כלחם אונים (הושע ט): (יא) עלומיו. נעוריו כמו כן מי זה העלם (ש״א יז): (יב) יכחידנה. ענין מניעה והעלמה כמו ולא כחד ממנו: (שם ג): (יד) פתנים. מין נחש: (טו) חיל. עושר כמו כי רב חילי (לקמן לא): יוריבנו. מלשון הורשה וגרושין: (טז) אפעה. מין נחש: (יז) בפלגות. הנגרים לחלקים כמו פלגי מים (תהלים א): נהרי נחלי. כפל ענין במלות נרדפים כמו מספר מפקד (ש״ב כד): (יח) תמורתו. מל׳ תמורה וחלוף: יעלוס. ישמח וכן יעלוץ ויעלוז כי זסרש״ץ מתחלף: (יט) רצץ. שבר וכתת: (כא) שריד. שיור: יחיל. יצליח כמו יחילו דרכיו (תהלים י): (כב) ספקו. די צרכו: עמל. עול וכן ולא ראה עמל בישראל (במדבר כג): (כג) בלחומו. מלשון מלחמה:

מנשק

מצודת דוד

והדורשים אחריו לא ימצאוהו: ויודד. ינוד מן העולם כמראות הלילה והוא החלום וכפל הדבר במ״ש: (ט) עין שזפתו. העין אשר ראתהו מאז לא תוסיף עוד לראותו ואנשי מקומו לא יראוהו עוד: (י) בניו ירצו דלים. בע״כ ירצו ויפייסו את הדלים על הגזל אשר גזל מהם אביהם: וידיו. או בהיותו יותש כחו ובע״כ ידיו עצמן תשבנה הגזלה אשר גזל בכח זרועו: (יא) עצמותיו. לפי שעצמותיו נמלאו מחטאות נעוריו והשכב עמו על העפר ר״ל לא שב מהם עד כי ימות ויקבר: (יב) אם תמתיק. כאשר מתקה בפיו עלת רעה והיתה כשרה בעיניו לעשותה אז היה מונעה מלגלותה והסתירה תחת לשונו לבל יודע למי עד אשר עשאה: (יג) יחמול. מרוב אהבתו לה כאלו יחמול עליה ולא יעזבנה ומונעה מלגלותה ומסתירה בתוך חכו: (יד) לחמו. והיה נמולו אשר מאכלו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג כי חמוב לצאת דרך הסה בהקאה והיא בקרב בטנו כמרה של נחשים ובע״כ יקיאה דרך הפה כי א״א לעכל אותה ור״ל בכל דרכיו הוא נכשל הפך המנהג: (טו) חיל בלע. עם כי בלע העושר לא יתקיים בידו כי יקיא אותה והמקום יגרש העושר מבטנו: (טז) ראש פתנים. ימוץ לנפשו כאלו יינק ומצץ ארס נחש שהוא בפיו שבראש ולשון אפעה תהרגהו בארסו: (יז) אל ירא. לא יראה למצוץ בפלגות של נהרי דבש וחמאה כ״א ארס הנחש ימצוץ ר״ל לא יראה עוד בטובה כ״א את הרעה יקבל: (יח) משיב יגע. בע״כ יהיה משיב יגיעו של חבירו מה שגזל ממנו ולא יבלע אותו להחזיקו לעצמו: כחיל תמורתו. כשיעור שעושר כן יהיה תמורתו ר״ל כן יהיה שיעור העוני: ולא יעלוס. לא ישמח עוד כי לא יחזור לקדמותו: (יט) כי רצץ עזב דלים. כאשר רצץ את הדלים אז עזבם ולא קודם הרצוצה: בית גזל. גזל מהם בית אשר לא בנה ולא עמל בו: (כ) כי לא ידע. על כי לא ידע שלוה בבטנו כי בטנו היתה תמיד חסרה משביעה ועסק למלאותה לזה לא ימלט מה בכל חמדת עשרו כי הכל יאבד: (כא) אין שריד לאכלו: לא היה משאיר ממאכלו על יום המחרת כי יבטח לעסוק די מחסורו על כן לא יצליח טובו ועשרו להתקיים בידו: (כב) במלאות ספקו. בעת ימלא די ספוקו כשיהיה בתכלית העושר אז יהיה צר לו וכאילו יפול מן השמים לארץ וכל יד איש עמל ואון תבוא עליו לעשקו ולהפסו כי יותש כחו: (כג) למלא בטנו. ירבה בו הצרות עד כי ישיג למלא בטנו לגודל הרבוי וה׳ ישלח

בו

אַף וְיַמְטֵר עָלֵימוֹ בִּלְחוּמוֹ׃
כד יִבְרַח מִנֵּשֶׁק בַּרְזֶל תַּחְלְפֵהוּ קֶשֶׁת נְחוּשָׁה׃
כה שָׁלַף וַיֵּצֵא מִגֵּוָה וּבָרָק מִמְּרֹרָתוֹ יַהֲלֹךְ עָלָיו אֵמִים׃
כו כָּל־חֹשֶׁךְ טָמוּן לִצְפּוּנָיו תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא־נֻפָּח יֵרַע שָׂרִיד בְּאָהֳלוֹ׃
כז יְגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֺנוֹ וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ׃
כח יִגֶל יְבוּל בֵּיתוֹ נִגָּרוֹת בְּיוֹם אַפּוֹ׃
כט זֶה ׀ חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל׃

בְּשִׁלְדֵיהּ׃ כד יֶעֱרוֹק מִן זַיְנֵי פַרְזְלָא תְּשַׁלְחֲפִנֵּיהּ קַשְׁתָּא דִכַרְכּוּמָא׃ כה שְׁלַף וּנְפַק מְתִיקֵהּ וּבַרְקָא מִמְּרִירְתֵּיהּ יְהַלּוֹךְ עֲלוֹי דְחִילַיָּא׃ כו כָּל חֲשׁוֹכָא טְמִיעַ לְטַשִּׁיוּתֵיהּ תְּגַמְּרִנֵּיהּ נוּר דְגֵיהִנָּם דְלָא נְפִיחַ יִשְׁרֵי מְשֵׁיזַב בְּמַשְׁכְּנֵיהּ׃ כז יְפַרְסְמוּן אַנְגְלֵי מְרוֹמָא סוּרְחָנֵיהּ וְדַיָּרֵי אַרְעָא יְקוּמוּן לְמַבְאָשָׁא לֵיהּ׃ כח יְטַלְטֵל עִבּוּר בֵּיתֵיהּ מִשְׁחֵיהּ וְחַמְרֵיהּ מִזְדַּלְפָן בְּיוֹמָא דְרוּגְזֵיהּ׃ כט דֵּין חוּלַק בַּר נָשׁ רַשִּׁיעָא מִן קֳדָם יְיָ וְאַחְסָנַת מֵימְרֵיהּ

ל. ל · ג. · ל · ג׳. ל · ל׳ ומלעיל · ל׳ ומ״ע ל׳ וחד · ויגל אזניך

אבן עזרא

רשעים ולא כהניע יום מפלתם וכמוהו תחת רשעים ספקם כמו וישפוך את כפו הכה׃ (כג) בלחומו. בבשרו ויתכן היות בלחומו כמשמעו כמו יהי למלאת בטנו׃ (כד) תחליפהו. כמו כליל יחלוף ויש אומרים כמו וחלפה רקתו׃ (כה) שלף. ישלוף החץ מהאשפה ויצא מתוכה וכמו ברק ירוץ כן יבואו אומים עליו פתע פתאום׃ (כו) תאכלהו אש לא נפח. כדי שיפונה ולא תנא נפשו כמהרה׃ (כח) יגל. יגלה מתקומו׃ יבול ביתו. כנהרות נגרות ויתכן שיחסר עם ביתו או יבול אנשי ביתו ואמרו כני אדם זה חלק אדם רשע

רשי

אלא לשון נבואה ועתיד׃ וימטר עלימו. הקב״ה׃ בלחומו. בזעף מלחמתו פחים אש ונפרית כענין שנא׳ (בראשית יט) וה׳ המטיר על סדום וגו׳׃ (כד) תחלפהו. חצים שחורק הקשת יחלפו את גופו לעבור מעבר אל עבר׃ ל״א תחלפהו. כמו תחליפהו (תקדמהו) קשת נחושה׃ (כה) שלף. השולף עליו את הנשק׃ ויצא. הנשק׃ מגוה. מתוך תערה׃ וברק. פלונדר״ש בלע״ז כמו ולמען היות לה ברק (יחזקאל כא) פורבי״ר׃ ממרורתו יהלך. ממרורתו של נשק יהלוך ומשם יהיו אמים ופחד על הרשע׃ (כו) לצפוניו. לאוצר מצפוני גנזים הצפונים לו׃ אש לא נופח. אש של גיהנם׃ ירע שריד באהלו. תבא רעה לשריד שישאר באהלו. כל הפרשה כולה באנשי סדום׃ ירע שריד באהלו. אפילו לוט הנמלט מהם באה רעה לאהלו זו אשתו שהית׳ נציב מלח כן מצאתי במדרש רבי תנחומא׃ (כז) מתקוממה. ל׳ אויב הקם כנגדו׃ (כח) יגל. ל׳ גלות׃ נגרות. יהיו אוצרותיו נתונות למשיסה ולבז כמו (מיכה א) כמים המוגרים ארצה׃ (כט) אמרו מאל. האמור עליו מלפני המקום אמרו לשון זכר מגזרת אמרי האזינה (תהלים ה): אמרתו

לאכלו. נשק ג׳ קמצין בלישנא וסי׳ וחמה מביאים איש מנחתו דמלכים. ותברו דד״ה. יברח מנשק ברזל׃ וברק ג׳ וסי׳ וברק רדף אחרי הרכב. ותשר דבורה וברק. וברק ממררתו יהלוך. ירע ל׳ ומלעיל שריד באהלו׃ מתקוממה ל׳ ומ״ל יגלו שמים עונו׃ אמרו ל׳ והוא חד מן א״ב משמש ו׳ בסוף תיבותא וסי׳ נמסר בסס׳ רבתא

תולדות אהרן לפוניו. סנהדרין לג זבחים לא חולין קלג׃

רלבג

(כד) מנשק ברזל. כלי זיין של ברזל׃ תחלפהו. תבריחהו או ירצה בזה תעביר בו ויסים שב אל סתו אשר יורו מואת בקשת החוקים׃ (כה) מגוה. מהתיק אשר לה או ירצה בזה מגוף הרשע׃ וברק. הוא להט החרב׃ ממרורתו. היא המרה אשר בה משכן האדומה׃ (כו) לצפוניו. בעבור המטמונים אשר לפן׃ ירע. ישבר׃ (כז) מתקוממה לו. שונאה אותו׃ (כח) יגל. יגלה ממקומו ויגוד׃ נגרות. כמו הנהרות הנגרות׃ (כט) ונחלת אמרו מאל. ר״ל שזה לו לנחלה בעבור מה שאמר מאל והטיח דברים כנגדו׃ ביאור דברי המענה ענה צופר הנעמתי ואמר באמת מחשבותי יכריחוני להשיב על דבריך בעבור הרגישו כי מוסר כלימתי ששמעתי ממך במה שקדם מדבריך ורוח מבינתי יביאני לענות לך. הזאת ידעת כבר נמשך בזה המנהג מעת היות העולם ומעת שנברא האדם והוא כי רננת הרשעים ועושם והצלחתם הוא מזמן קרוב ר״ל שלא יתמיד להם ושמחת החנף לא תקום כי אם עד רגע כלומר זמן מועט והנה אמר זה לתשובה למה שטען על דברי איוב באומרו ישליו אהלים לשודדים. אם יעלה לשמים רוממותו וראשו לעב יגיע רוצה לומר שיהיה בעליונות ההצלחה. הנה הוא יאבד ויפסד במהירות כהפסד צואתו בקלות ובמהירות עד שרואיו יאמרו איו כי יאבד לנצחו. כמו החלום והחזיון הלילה שלא יזכור אותם האדם כאשר הקיץ ויאבד זכרו במהירות כן יעופף זה הרשע וילך לאבדון מהר. העין שראתה אותו לא תוסיף לראותו ולא עוד תראנו עין אנשי מקומו להיות כלה ואבד. ישוב גמולו על בניו ויעשו רצון הדלים לרוב שפלותם תחת אשר עשקם אביהם או ידי העושק בעצמו תשבנה הגזלה אשר גזל. לפי שעצמותיו מלאו מחטא נעוריו ועמו על עפר תשכב חטאתו ולא ישוב אל השם. או הרצון בזה לפי שהוא מלא עצמותיו מהדברים העלומים והמכוסים אשר גנב וגזל ר״ל שעשה עושר ולא במשפט ועמו על עפר תשכב הגזלה ההיא ולא ישיבה. ולפי שכאשר המתיקה בפיו הרעה אשר חשב לעשיתם וערבה לו יכחיד אותה ויסתירנה תחת לשונו ר״ל שלא יגלה אותה עד עשות המזימה כאילו הוא חומל עליה מרוב אהבתו אותה ולזה לא יעזבנה וימנענה בתוך חכו. הנה ישיב לו השי״ת על כל זה גמול מדה כנגד מדה׃ וזה שלחמו נהפך במעיו ללכת ספך המנהג ר״ל שישוב לצאת דרך הפה בקיא. הנה לחמו יהיה כמרורת פתנים בקרבו כל החיל אשר בלע יקיאנו ומבטנו יורישנו אל הפך מה שהיה עושה שהיה מעכב לעצמו ההון אשר גזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר ותחת אהבתו הרעה עד שיסתירנה תחת לשונו יתן לו השם רעה שתעמוד עמו ותכלהו והיא שהוא יינק ראש פתנים ותהרגהו לשון אפעה בארסו. ולא יראה בשפע הדברים הערבים כמו הדבש והחמאה אבל יבואו בקרבו תמיד הדברים הרעים תחת אהבתו הרעה. הנה הוא ישיב יגיעו ויניחהו לאחרים ולא יהנה ממנו ויהיה יגיעו שישוב כשיעור החיל אשר גזל והוא תמורתו ולא ישמח בזה החיל גם כן כי לא נשאר לו ולא נהנה ממנו. או יהיה פירושו כמו שישיב החיל תמורת מה שגזל ולא ישמח בגזלה ההיא אחר אשר ישיב אותם כן ישיב גם כן יגיעו ויניחהו לאחרים עד כאן מחשבותי ישיבוני. ובעבור שהרגשתי בעצמי ולא אסמוך בזה על עדות הקודמין לבד הנה אע״פ שהרפת והכלמת אותי בדבריך הנה רוח מבינתי יענני ויסבב שאשיב על דבריך הנה באמת זאת ההקדמה נמצאת נודקת תמיד מני או עד עתה מעת היות אדם עלי ארץ וזאת כי הצלחת הרשעים ושמחתם לא תתקיים כי אם זמן מועט ולזה אין ראוי בכמו זה ביקרא טוב כי תכליתו לרוע אם יעלה רוממותו לשמים הנה הוא יאבד אבד נצחי בקלות כמו שהאבד הצואה. הנה כמו החלום שלא ישאר ממנו זכר ולא רושם בכח הזוכר לפי שאותם הרשמים אינם נרשמים גם כאופן הרושם הדברים המושגים בחוש כן לא ישאר ממנו זכר כלל העין שראתהו לא תוסף לראותו ולא יראוהו עוד אנשי מקומו בעבור מה שגזל לדלים האומללים בסבת תקפו וחוזקו הנה ישיב השי״ת גמול שיתלשו בניו ויוכרחו לרצות דלים אשר תקפם אביהם או ידיו בעצמם תשבנה גזילתו כי ישיבהו השי״ת באופן מהשלות והמולשם שיוכרח לעשות זה תחת מה שאיבריו מלאו חטאת נעוריו ועמו על עפר ישכב החטא ההוא כי לא יכנע לבם מפני הזקנה והישישות אבל יהיה יצרו לרע תמיד ולא יעזוב דרכיו הרעים ותחת מה שהיה מדרכו לקבץ אליו הרעות והחמסיות עד שכאשר תהיה הרעה מתוקה בפיו הנה לא ירצה לספר אותה לאנשים אבל יכחידנה תחת לשונה ויחמול עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו לירא פן ילמדו האנשים זה וירדו לאומנתו או יתחכמו להשמר שלא יזיקם אלו הרעות והחמסים הנה ישיב השי״ת גמולו והוא שהוא ישבב במה שהיה בקרבו לשמור מאיות והוא המזון שישוב דבר רע ומשחית עד שיהיה בקרבו מרורת פתנים וזה מהפלגת המשל כאלו הוא היה החנף שיהיו עמו תמיד הדברים הרעים והשי״ת יעשה לו זה כאלו הוא נמשך בזה לרצונו והנה ההון שבלע והאכל יקיאנו ויביבנו לבעליו ולא ישאר עמו אבל יהיה מהונו מה שהוא בתכלית מהמהירות והרוע וזה שהוא יינק ראש פתנים ותהרגהו לשון אפעה כארס אשר שם ולא יראה בשפע המזונות הטובים והערבים כמו דבש וחמאה והנה יקרה לו זה מרוב הרע שישיב גם יגיעו ויניחהו לאחרים ולא יהנה ממנו וזה גמולו בעבור שהיה מעכב לעצמו העושק והגזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר מפני שרצץ הדלים ועזבם ר״ל שלא עזבם עד אשר רצץ אותם וגזל מהם בית אשר לא בנהו הנה גמולו שלא ידע שלו בקרבו אך יהיו הם כלם נגועים ורצוצים כמו שרצץ הדלים ולא ימלט בחמודו ועברו דבר שלא יאבד תחת אשר גזל בית אשר לא עמל בו יאבד ממנו מה שעמל בו. בעבור שלא היה משאיר דבר מאשר בידו לאכלו אבל היה בוטח שיגזול ויחמוס די ספקו הנה יהיה גמולו שלא יגלה טובו עד שיצטרך לקחת מזולתו מה שיאכל או ימות ברעב. ולזאת הסבה הנה ברבות טובתו שלא יחסר לו דבר או יהיה צר לו ויהיה עני לפי שכל יד איש עמל ואון תבואנו לעושקו. ואם היה שיהיה עושרו למלא בטנו רוצה לומר שישליכהו השם לאכול ממנו הנה ישלח בו השם חרון אפו ויוריד עליו בשטף חרון אפו בבשרו. מרעה אל רעה יצא כאשר יברח מנשק ברזל תבריחהו קשת חזקה שהיא מנחשת כי היא תורה בכח חזק ולזה יתכן בהחץ ינקוב אותו ויעברהו. שלף החץ ביורים ויצא מגוף זה הרשע ר״ל שיעבור גופו ויבריק בלהטו וממרורתו יצא והוא המקום היותר מסוכן ואי אפשר למוכה בו שיחיה ובכלל הנה כל אחד מהאמים יהלך עליו ואיפשר שנאמר והוא יותר נכון שהרצון בזה שלרוב היות זה הרשע נכון לרע הנה תכף שישלוף האדם חרבו ויצא מתיקו ויברק להט החרב ההוא הנה יהלוך על הרשע אימים ממרורתו שתכרת בזה החרב ויראה בזה שתכף שיראה החרב יפלו עליו אימות מות. כל חשך וכל רע טמון לו בעבור צפוניו ר״ל המטמונים אשר צפן והעלים תאכל אותו אש אשר לא נופח במפוח ר״ל האש הנופלת מן השמים וישבר מי שהיה שריד לאהלו עד שלא יהיה לביתו שריד. השמים יגלו עונו כי נלחמו מן השמים עמו ויגלה בזה לכל כי הוא היה הרשע והארץ כאלו היא שונאה אותו לרוב המקרים הרעים אשר יגיעו לו ממנה. יגלה יבול ביתו ממקומו ביום אף השם ר״ל שיעשקוהו האנשים ממנו ויסירוהו בחוזק ובמהירות כמו הנהרות הנגרות אשר ילכו בחוזק ובמהירות. הנה זה הוא חלק אדם רשע מאלהים ונחלה מי שאמר מאל דבר שלא כהוגן ואולם אמר זה כנגד איוב שהיה מטיח דברים לפי מחשבתו כנגד השם יתברך והנה בא לאיוב כמו אלו הרעות שזכרם בסוף דבריו ר״ל שמן השמים נלחמו עמו והארץ מתקוממה לו כמו שזכר בראש זה הספר רצוני שקלת הרעות בא לו על יד המלחמה והוא מה שלקחו חיל שבא והכשדים וקלתם היו מן השמים והוא מה שהגיע לו מן הרע בסיבת האש והרוח׃ והכלל העולה מהדברים הוא כי צופר על מה שסתר בו איוב דבריו בעבור ההצלחה הנמצאת לרשעים והיותם נקיים עם זה מפחד והוא אמרו ישליו אוהלים לשודדים ישיב שהוא לא ירחיק שלא תמצא זאת ההצלחה זמן מועט לרשעים אבל אחריתם לרע ואם לא יהיה זה הרע בימיו כבר יהיה

מצודת דוד

בו חרון אפו ובשפע רב כמטר ישפוך עליו בעת הלחמו עמו להפרע ממנו׃ (כד) יברח. כאשר יברח מכלי זיין של ברזל אז קשת נחושת תעביר בו חציו מעבר אל עבר בדרך מהלכו ר״ל עם כי ינצל מצרה אחת תשיג אותו השנית׃ (כה) שלף וגו׳. על כי נכון הוא לחרב לזה כאשר מי ישלף החרב מתיקה אז להב החרב מגודל המרירה והאימה שיש בו יהלוך וישליך עליו פחדים כי יהיה לבו חלל בקרבו׃ (כו) כל חשך. כל מיני חשכת הצרות ממונים ושמורים לכלות מצפוני גנזיו׃ תאכלהו. תשרפהו אש אשר לא נופח במפוח להבעירה ביותר כי בהיות כן לא תנא נפשו מהר ויהיה מעונה זמן רב׃ ירע. ישבר וירוצץ הנשאר באהלו והם אשתו ובניו׃ (כז) יגלו שמים. מרוב הצרות אשר יבואו עליו מן השמים יהיה נגלה ונודע לכל שהוא רב פשע׃ מתקוממה לו. תקום עליו לחייב להפרע ממנו כי שדהו לא יצמח וכדומה׃ (כח) יגלו יבול ביתו. תביאת אנשי ביתו יגלה מהם וביום בא עליו אף ה׳ כשימולא סאתו ישפוך עליו האף כמים המוגרים מבלי הפסק׃ (כט) זה חלק. הגמול הזה הוא חלק של אדם רשע סימן לו מאלהים והגמול הזה בעצמו הוא נחלת האיש אשר אמרתו הוא מן האל לדבר עליו שלא כהוגן ולגנות מעשיו. (העולה מהמענה היא להוכיח על ההשגחה מהפלגת פורעניות הרשעים מבלי תקומה והפורענות בעצמה מגלה עוונם וכמו גמול הרשעים כן גמול המהרהר אחר

מצודת ציון

(כד) מנשק. כלי זין כמו והשיקו בנשק (יחזקאל לט)׃ תחלפהו. תעבור בו כמו חלף הלך לו (ש״ה ב)׃ (כה) שלף. ענין הוצאה כמו שלף איש נעלו (רות ד)׃ מגוה. ענין גוף כמו גוית שאול (ש״א לא) והושאל על תיק החרב שהוא כמו הגוף להנפש׃ וברק. הוא להב החרב כמו ברק חרבי (דברים לב)׃ ממרורתו. מפחדתו המר׃ אמים. מל׳ אימה ופחד׃ (כו) ירע. ישבר וירוצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב)׃ (כח) יגל. מל׳ גלות׃ יבול. צמח האדמה כמו לא תתן את יבולה (דברים יא)׃ נגרות. ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש״ב יד)׃ שאוני

אבן עזרא

רשע: (ב) שמעו שמוע: (ג) שאוני. מטע· (ו) פלצות. כמו ועמודיה יתפלצון: (ז) עתקו. כמו שמנו עבו כמו יצא עתק מפיכם הון עתק: (י) עבר. לשון הריון: יגעיל. מלשון רבותינו ז"ל מגעילן ברותחין והענין שיקפא זרע הקרי: (יא) עויליהם. מן עול ימים: (יב) ישאו. קול בתוף וכנור: (יג) וברגע. בלא מטויים: (טו) כי נפגע בו. כמו ואל תפגע כי לשון בקשה: (טז) הן לא בידם טובם. רק מהמקום ניתן להם אף על פי שעצתם ודבריהם רחקו מני

רשי

אמרתו לשון נקבה מגזרת אמרות טהורות: (מענה איוב: (ב) ותהי זאת תנחומותיכם. את אשר תחרישו ותשמעו אלי זאת תהי לי הנחום מאתכם: (ג) שאוני. סבלוני: (ד) האנכי לאדם שיחי. למה תעמדו על צעקתי וכי אני לאדם כמוני מפיח שישמע קולי: ואם מדוע לא תקצר רוחי. לצעוק מצרה לי: (ה) פנו אלי. לשמוע: והשמו. התמהו לדברי: ושימו יד על פה. שלא תדעו להשיב: (ו) ואם זכרתי. דבר שאני רוצה לומר מדוע רשעים יחיו: ונבהלתי. שאני רואה רשעי דור המבול עתקו גם גברו חיל: (ט) שלום מפחד. שלא היו מזיקין שולטין בהן: (י) שורו עבר. את הנקבה: ולא יגעיל. לא יורה בה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון כל לשון הגעלה פליט' הוא וכן בל' משנ' מגעילן ברותחין וכן כי שם נגעל מגן גבורים (ש"ב א) נפלט משיחתו והיה כאלו לא נמשח בשמן שהיו רגילין למשוח מגיני עור כדי שיהא חלק ומחליק את הרומח והחנית המכה בו והוא כמו שריס משחו מגן (ישעי' כא): תפלט פרתו. בעת תלד את וולדה: ולא תשכל. בלא עת: (יא) ישלחו כצאן עויליהם וגו'. בעת לידתו היה הולך ומרקד דמיד ואם סוגע במזיק נלחם בו והיתה אומר' לו אמו הבא לי מספריים ואחתוך שרך כהגדת בראשית. לך והדלק לי את הנר ב"ר: (יב) ישאו. היו נושאין קול בשיר בתוף וכנור. עוגב איכו אלא ל' שחוק על שם המנגנות אשבויימב"ט בלע"ז כ"ש: (יג) וברגע שאול יחתו. כשמגיע יום מותו היה מת לפי שעה בנחת בלא יסורין: יחתו. ירדו ובתרגום נחיתו: (טו) ומה נועיל. מה הנאה יש לנו כי נפגע בו אין אנו צריכין לו אפי' לטיפת גשמים כי אד יעלה מן הארץ (בראשית ב): (טז) הן לא בידם טובם. בתמיה

איוב כא

כא א ויען איוב ויאמר:
ב שמעו שמוע מלתי ותהי־זאת
תנחומתיכם: ג שאוני ואנכי אדבר
ואחר דברי תלעיג: ד האנכי
לאדם שיחי ואם־מדוע לא־תקצר
רוחי: ה פנו־אלי והשמו ושימו
יד על־פה: ו ואם־זכרתי ונבהלתי
ואחז בשרי פלצות: ז מדוע רשעים
יחיו עתקו גם־גברו חיל: ח זרעם
נכון לפניהם עמם וצאצאיהם
לעיניהם: ט בתיהם שלום מפחד
ולא שבט אלוה עליהם: י שורו
עבר ולא יגעל תפלט פרתו ולא
תשכל: יא ישלחו כצאן עויליהם
וילדיהם ירקדון: יב ישאו בתף
וכנור וישמחו לקול עוגב: יג יבלו
בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו:
יד ויאמרו לאל סור ממנו ודעת
דרכיך לא חפצנו: טו מה־שדי
כי־נעבדנו ומה־נועיל כי נפגע־
בו: טז הן לא בידם טובם עצת

תרגום

מן קדם אלהא: א ואתיב איוב ואמר: ב שמעו וקבילו מלתי ותהי דא תנחמתכון: ג סבולו יתי ואנא אמלל ומן בתר דמללית תדחך: ד אפשר דאנא לבר נש מלתי ואין מדין לא תתעיק רוחי: ה אתפנו לותי ושתוקו ושוון אידא על פומא: ו ואין דכרית ואתבהלית ואחד בסרי רתיתא: ז מדין רשיעיא יחון אתקיפו לחוד קנוי נכסין: ח בניהון מכוין קדמיהון עמהון ובני בניהון למחמיהון: ט בתיהון שלם דלית דלוחא ולית מחת אלהא עלויהון: י תוריה מבטין ולא יפלט תשזב תורתיה ולא תתכל: יא ישדרון היך ענא טליהון ורוביהון יטפזון: יב יטלון בתפין וכנרין ויחדון לקל אבובא: יג יגמרון בטבא יומיהון ובמרגועא לבי קבורתא נחתין: יד ואמרו לאלהא זור מננא ולמחכם אורחתך לא צבינא: טו מה שדי ארום נפלחניה ומה צרוך אית ביה ארום נצלי במימריה: טז הא לא ישתתר בידיהון טוביהון מלכת

במערכת אות הוי"ו בס"ד: ותהי י"ד וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ח: דברי ג' וסי' עורי עורי דברי שיר. כי מדי דברי בו זכור אזכרנו. ואחר דברי תלעג. וא' בדברי עמך. וא' ובדברי אותך: פלצות ד' וסי' תעה לבבי פלצות בעתתני. וכסתה אתכם פלצות. יראה ורעד יבא בי. ואם זכרתי ונבהלתי: יחיו ז' וסי' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו. יחיו מתיך נבלתי. הלעולם יחיו. ה' עליהם יחיו. מדוע רשעים יחיו. ומשפטים אשר לא יחיו: תשכל ג' וסי' מחוץ תשכל חרב. ולא תשכל לכם הגפן. תפלט פרתו ולא תשכל: בטוב ט' דגשי' וסי' הנה ארצי לפניך. עמך ישב בקרבך. כי בטרם ידע. חמאה ודבש יאכל. הנני פקד על שמעיה. יבלו בטוב ימיהם. וחברו אם ישמעו ויעבדו יבלו. וחסידך ישמחו. המשביע בטוב:

תולדות אהרן בתיהם. סנהדרין קח זוהר תזריע:
שורו עבר. סנהדרין קח: ויאמרו לאל. (שבת ח): מה שדי. סנהדרין קח עקרים מ"ד פי"ח:

רלבג

יסיה בימי בניו והוא אומרו בניו ירצו דלים ולזה רהוי שלא יקרא זה ההצלחה אחר שאחריתה לרע ובזה חשב בלדד להמלט ממה שנראה אותו מההצלחה לרשעים והוסיף לאמת דבריו שהכל במשפט מפני שזה שנראה אותו מהרעות לרשעים הוא מדה כנגד מדה והוסיף גם כן עתה לאמת שאיוב היה חוטא מפני שהיה אומר דברים לאל שלא כהוגן:

באור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ב) מלתי. מאמרי: (ג) שאוני. סבלוני ר"ל סבלו דברי: (ה) והשמו. והתמהו: (ז) עתקו. הזקינו מענין עתיק יומין: (י) ולא יגעיל. ולא יוציא הזרע חוץ לרחם: תפלט פרתו. תלד לזמן הראוי והוא מענין ותסג ולא הפליט: (יא) עויליהם. מענין עול ימים ר"ל בניהם הקטנים: (יב) ישאו בתוף וכנור. ישאו רנה כאלו היה לפניהם תוף וכנור מרוב השמחה: (יג) וברגע שאול יחתו. ובזמן קצר מאד ימותו וזה כלו מרוב ההצלחה שלא יגיעם צער גדול בבא עניהם המות: (טו) נפגע בו. נתפלל אליו: ידעך

מצודת ציון

(ג) שאוני. מלשון משא וסבל: (ד) שיחי. אמרי: תקצר רוחי. היושב בצער קצרה נשימתו ולא יוכל להאריך בה: (ה) והשמו. התמהו כמו על יומו נשמו (לעיל יח): (ו) פלצות. רעדה כמו ותכסני פלצות (תהלים נה): (ז) עתקו. הזקינו כמו ועתיק יומין (דניאל ז): (י) יגעיל. ענין השלכה אל החוץ ובדרז"ל געולי עכו"ם (נזיר לו): תפלט. גם הוא ענין הוצאה אל החוץ ובדרז"ל פולטת ש"ז (שבת פו) ומענינו אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט): תשכל. מי שבניו אבודים קרוי שכול כמו כאשר שכלתי שכלתי (בראשית מג): (יא) עויליהם. עולליהם והוא מלשון עול ימים (ישעיה סה): ירקדון. יקפצון: (יב) עוגב. שם כלי זמר: (יג) יבלו. ענין זקנה כמו אחרי בלותי (בראשית יח): יחתו. ירדו וכן שמה הנחת (יואל ד): (טו) נפגע. נתפלל

מצודת דוד

ה' ומנה מעשיו וכאומר לאיוב הנה זה חטאתך וזה פריה): **כא** (ב) ושמעו זאת. השמיעה לדברי יחשב לי לתנחומין: (ג) שאוני. סבלו אמרי ושתקו ואני אדבר ואחר אכלה דברי תלעיגו עליהם אם יהיה מה להלעיג בם: (ד) האנכי. וכי אנכי אדבר דברי אל אדם שאחשוב אין דעתו עליו להשיב אמרי הלא אל ה' אדבר: ואם מדוע. ר"ל ואם כן הוא שאל ה' אדבר והוא איננו משיב לי מדוע א"כ לא תקצר רוחי ואיך לא אצעק במר נפש: (ה) פנו אלי. לשמוע אמרי ובזה תתמהו ושימו יד על פה לסתמו כי לא תמצאו מענה להשיב: (ו) ואם זכרתי. וכאשר זכרתי בהדברים האלה נבהלתי ורעדה אחז את בשרי כי רע עלי המעשה: (ז) מדוע. וזה אמר מדוע יחיו הרשעים ויזקינו גם חזקו בעושר: (ח) זרעם נכון. נכונים המה בטובה לפניהם ר"ל בחייהם והמה עמהם יחד במקום אחד וישמחו זה בזה: ולאצאיהם. כפל הדבר במ"ש: (ט) מפחד. מהיות בהם פחד מדבר מה: ולא שבט. לא בא עליהם שבט פורעניות מאלוה: (י) שורו עבר. מעבר את נקבתו כי ישליך זרעו בעומק רחמה ולא יפליט כלפי החוץ ופרתו תפלט העובר בזמנו ולא תשכל את הולד להפילו נפל: (יא) ישלחו. שולחים עולליהם לנפשם מבלי אומנים ומגדלים כצאן הזה שאין מי מגדלם ועוסק בתקונם: ירקדון. בקטנותם מצאו כח לרקד כדרך הנערים: (יב) ישאו. היו נושאים ומרימים קול זמר בתוף וכנור והיו שמחים כאשר ישמעו קול עוגב כדרך המתעדן ומתענג: (יג) יבלו. הזקינו ימיהם בטובה וכאשר בא עתם ירדו לקבר ברגע מבלי אריכת המכאוב: (יד) ויאמרו. האנשים ההם אמרו לאל סור עצמך ממנו ולא תאוה לנו מאומה ולא נחפוץ לדעת דרכיך: (טו) מה שדי. בזו את ה' ואמרו מה שדי כי נעבוד לו ומה תועלת יבוא לנו כאשר נתפלל אליו: (טז) הן וגו' וכי בעמם לא היה בידם כל טובם אשר מלאו עיניהם בתמיה: עצת. כאומר הנה חשבו שגם אני אבחר דרכם כי לא כן הוא כי עצת הרשעים הנה

רשעים רחקה מני׃ יז כמה נר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם חבלים יחלק באפו׃ יח יהיו כתבן לפני רוח וכמץ גנבתו סופה׃ יט אלוה יצפן לבניו אונו ישלם אליו וידע׃ כ יראו עינו כידו ומחמת שדי ישתה׃ כא כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו׃ כב הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפוט׃ כג זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו׃ כד עטיניו מלאו חלב ומח עצמותיו ישקה׃ כה וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה׃ כו יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם׃ כז הן ידעתי מחשבותיכם ומזמות עלי תחמסו׃ כח כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים׃ כט הלא שאלתם עוברי דרך

רשיעי רחקת מני׃ יז כמא שרגא דרשיעי יטפי וייתי עליהון תבריהון עדבין יפלג ברוגזיה׃ יח יהון היך תבנא קדם זעפא וכמוזא דיטלטליניה עלעולא׃ יט אלהא ימטי לבנוי צעריה יפרע לותיה וידע׃ כ יחמון עינוי תביריה ומן רוגזיה דשדי ישתי׃ כא ארום מה רעותיה בביתיה בתרוי ומנין ירחוי אתפליגו׃ כב האפשר דלאלהא יליף מנדעא והוא שמי מרומא דאין׃ כג דין ימות בתקוף שלימותא כוליה שדיך ושליו׃ כד ביזוי אתמליאו חלבא ומוקרא דגרמוי פטים׃ כה ודין ימות בנפשא מרירא ולא אכל בטבתא׃ כו כחדא על עפרא שכבין ורחשא תחפי עליהון׃ כז הן גלין קדמי מחשבתכון וזמיונין דעלי תחשלון׃ כח ארום תימרון האן בית ארכונא והאן פרסא דמשכני דרשיעיא׃ כט הלא שילתון עדי אורחא וכמניהון לא

רשי

בתמי' וכי אין כל טוב' בידם: ועצת רשעי' רחקה מני. איוב היה משבח בעצמו שראה אותם ולא נמנה עמהם: (יז) כמה נר רשעים ידעך. למעלה הוא חוזר למה רשעים ימיו כמה תאריך ומן זה וחוזר ומקלל' נר רשעי' ידעך וגו': חבלי'. גורל הראוי להם: (יט) אלוה יצפון לבניו אונו. בתמיה וכי מדה היא שכן זה הרשיע כל ימיו ויהא בשלו' וימות בשלום ואונו ורשעו יצפין הקב"ה לבניו ללקות להם: ישלם אליו וידע. שכן הוא להקב"ה שישלם לרשע עצמו גמולו ויבין שהרשיע לעשות: (כ) יראו עיניו כידו. שברו. ואיני יכול למצוא לו דמיון בתורה כי אם לפי ענין הפסוק נראה שבר וכן הרבה לא נמצא לו דמיון: (כידו. לשון אידו' מתחלף בכ"ף): (כא) כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו. כי מה הוא חושש סקלורי"ר בלע"ז וחפץ בביתו לאח' מותו לדאג בחייו בפורענו' הפקידה לבא עליהם אחרי שמספר חדשיו נקצצו ויכלו לפני הרעה שהבטיחם המקום והיו ימיו מאה ועשרים שנה (שם ו) זאת היא שאמרתי לכם פנו אלי והשמו: (כב) הלאל ילמד דעת. היש אחד מכם אשר הוא תחת האל שילמד דעת מה היא המדה הזאת: והוא רמים ישפוט. כגון אני והצדיקים והחשובים הוא מייסר ודן ונפרע מהם כמו (לקמן כד) ולא יפנה דרך כרמים כאמור בנח ובמתושלח באגדת חלק. ל"א הלאל ילמד דעת כלומר האני צריך ללמדו דעת לשפוט אמת הוא עצמו יודע שכן אבל הוא ישפוט דינים רמים בגבהו ובגדלו ואינו הם לדקדק זה שמעתי ולא הראשון: (כג) זה. הרשע: ימות. בעצם בעצם תומו במראה שלימותו לא חסר: שלאנן. כמו שאנן: (כד) עטיניו מלאו חלב. לשון משנה הוא (מנחות פו.) טוענו בבית הבד עוטנים הזיתים יחד ושומנן מתעגל ומתאסף לתוכו כדי שיהא מוכן כשעוצרו בבית הבד ואותו כלי שעוצרין אותו כדי להאסף שמנו לתוכו נקר' מעטן אף כאן חלבו ולחלוחו ושומנו נקרא עטיניו: (כה) וזה ימות בנפש מרה. הרמים והקדושים אליו יפרע מיד מהם: (כו) יחד על עפר ישכבו. ולאחר מותן אין ניכר לבריות מי הרע מי הטוב כי כזה כן יחד על עפר ישכבו: (כז) הן ידעתי מחשבותיכם והמזמות אשר עלי תחמוסו. תריעו לחשוב חמס: (כח) כי וגו'. בשביל הרעה אשר באתני אתם אומרים ראו איה ביתו של זה שהיה נדיב ואיה אהל ומשכנות שאר רשעים כלומר כמוהו כמוהם ברשעו אבד ביתו (ולמה אתם בוטחים בשלותכם): (כט) הלא שאלתם וגו'. כל זה אתם מושלים עלי משלים

אבן עזרא

מני: (יז) חבלי אף יחלק להם. כמו חבלים נפלו לי בנעימים וי"א מן חבלי יולדה והראשון נכון: (יט) אונו. רשעו כמו מחשבות אונך כטעם פוקד עון אבות: וידע. כמו וידע אלמנותיו: (כ) יראו עיניו. כל אחד ואחד מבניו: כידו. כמו אידו מן הענין ואין לו חבר: (כא) כי מה חפצו. מה יועיל לו כל מה שהשאיר אחריו: חצצו. כמו לא יחצו ימיהם: (כב) הלאל ילמד דעת. כאילו לא ידע המקום מה יעשה: (כג) שלאנן. הלמ"ד נוסף: עטיניו. כלשון ישמעאל המקום שיברכו עליו הגמלים על המים: (כד) ישוקה. כאילו ישוקה תמיד ממשקה על כן לא ייבש: (כז) תחמסו. מן חמס: (כח) בית נדיב. בעל ממון ואיננו צדיק:
תנכרו

ויבא י"א רפים בקרי' וסי' ויבא בקרבנו ויושיענו. ויבא סגנים כמו חמר. ויבא שודד אל כל עיר. ויבא כגשם לנו. פתחו שערים ויבא גוי צדיק. שאו שערים ראשיכם. וחברו. ויבא עלימו אידם. ויבא מלך הצפון. ועמד מנצר שרשי' ב' בפסוק: מה חפצו חד מן ז' מה קמצים דסמי' לח"ע וסי' הכר לך מה עמדי וקח לך. ומה חטאתי כי דלקת אחרי. כי מה עבדך הכלב. ואמרת על מה על כי העיד. ומה השחן אנחנא. ויאמר לה מה עבדת. כי מה חפצו בביתו: וזה כ"ג ר"פ וסימ' נמסר ביחזקאל סי' מ"ו: ישכבו ג' קמצין וסי' בסדר וירא: שאלתם ב' וסי' ועתה הנה המלך אשר בחרת'. הלא שאלתם עברי דרך. וחד ושאלתם

רלבג

(יז) ידעך. יכבה ויחשך: חבלים. צירים ומכאובות: (יט) אונו. גזלתו: (כ) כידו. אידו: ומחמת שדי ישתה. ר"ל משפט חמתו או יהיה חמת נאד ויהיה הרצון בזה ישתה מחמת השם יתברך ויורעל רצה לומר שישתה כוס התרעלה: (כא) חצצו. נחתכו ונגבל ויהיה חצץ והנה שני שרשים בענין א': (כג) בעצם תומו. בתוקף שלמותו: (כד) עטיניו. הם השדים: ומוח עצמותיו ישוקה. ר"ל שכל אחד מעצמיו מלא מוח מרוב השומן והדשנות: (כז) תחמסו. מענין חמס: יחסך

מצודת דוד

ההם רחקה ממני ולא אחזק בה: (יז) כמה. כאומר הנה ראיתי רשעים רבים יבלו בטוב ימיהם ואם ימצאו רשעים מדוכאים כמה הם במספר וכי רבים המה אשר ראינו שיהיה נר רשעים כבוי ר"ל שיבוטל עושר והצלחתם וכמה הם אשר יבוא עליהם האיד הראוי להם ואשר יחלק להם המקום צירים ומכאובים בחרון אפו: (יח) יהיו כתבן. מוסב על כמה שאמר במקרא שלפניו לומר כמה הם אשר יהיו נדים כתבן לפני רוח ואשר יהיו כמוץ שרוח סופה גונבו ממקומו ומנידו אנה ואנה הלא מעטים המה אשר יקבלו הגמולות האלה ואמר זה להשיב על דברי צופר שאמר מהפלגת פורעניות הרשעים יוכר ההשגחה ומשיב הוא לומר והלא מעטים המה אשר יקבלו מכאובות ורובם יבלו בטוב ימיהם: (יט) אלוה יצפון. ואם במה שאלוה מטמין לבניו גמול עון הגזל באונם בכחו הלא מהראוי היה שאליו בעצמו ישלם גמול הרעה וידע כי יש אלהים שופטים בארץ: (כ) יראו. מהראוי שעיני הרשע עצמו יראו כידו ורעתו והוא עצמו ישתה מחמתו וכעסו של המקום: (כא) כי מה חפצו. מה רצונו בתקנת ביתו אחרי מותו ומה הוא חושש לזה הואיל ומספר חדשיו אשר הוקבע לו הלא נקבצו אליו וקבל את שלו וכבר נשלמו: (כב) הלאל. היש מי אשר בעבור האל ילמד דעת להבין משפטו והלא הוא יתברך ישפוט משפטים רמים אשר גבהו מתבונת האדם: (כג) זה ימות. הנה אף ברשעים האחד ימות בתוקף שלמותו וכל ימי חייו ישב בהשקט ובשלוה: (כד) עטיניו. השדים שלו מלאו חלב ולא נתייבש מוח עצמותיו כאילו היו משקין אותו בדבר המלחלח כי כל ימיו התענג בתענוגים: (כה) וזה ימות. והאחד ימיתהו בנפש מרה מן קושי המזל ולא אכל משלם בסעודה טובה ועונג: (כו) יחד. והמה שוכבים לאחר המיתה על העפר יחד זה כזה והרמה תכסה על שניהם דומה בדומה וכאומר מדוע יהיה כן הלא שניהם היו שוים בדבר הרשע ואף לאחר המיתה ישוו ומה זה שהאחד היה בחייו בשקט ושאנן והאחד בנפש מרה: (כז) הן ידעתי. הנה ידעתי מה שאתם חושבים להשיב על אמרי: ומזימות. אבל מה הן המחשבות אשר המה מקבילות ומנגדות להם הנה אותם תסירו בעבורי ולא תאמרום כאומר הנה הדברים המסייעים להם תאמרו ולא את המקבילות: (כח) כי תאמרו. אשר תחשבו לומר איה בית נדיב וכאומר הלא לא ימצא לו בית חזק להתחזק בה כי יחסה בסתר אהלו מבלי פחד ומבלי מורך ואיה אהל משכנות רשעים כי לא ימצא מי מהם שוכן באוהל כי לרוב פחד לבבו יסתיר עצמו בבית חזק יותר מן האוהל ותחשבו א"כ לומר שהסתיר הזה הוא בעצמו יחשב להם לגמול ועונש: (כט) הלא שאלתם. כאומר והנה הסרתם בעבורי מה מן המחשבות כי הלא שאלתם לעוברי

מצודת ציון

נתפלל ונבקש כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז): (יז) ידעך. ענין ניתור וקפיצה כמו דעכו כאש קוצים (תהלים קיח) ור"ל יוקפץ השלהבת וזה כבויה: אידם. ענין מקרה רע: חבלים. צירים ומכאובים כמו חבלי יולדה (הושע יג): (יח) וכמוץ. היא פסולת התבואה: (יט) אונו. ענין הגזל שעושק בכח ואון: (כ) כידו. ענינו כמו אידו. או הוא מל' כידון ורומח: (כא) חצצו. נקצצו כמו ויצא חצץ כולו (משלי ל): (כג) בעצם. בחוזק כמו וכעצמו נשברה הקרן (דניאל ח): תומו. מל' תמימות: שלאנן. היא מלה מורכבת מן שלוה ושאנן וכפל עוד לומר ושליו להפלגת הענין: (כד) עטיניו. הם השדיים והוא מושאל מדרז"ל (ב"מ סד) המעטן של זיתים והוא שם כלי עשויה לאצור בה הזיתים להתאסף שמנם: (כז) תחמוסו. ענין הסרה כמו נחמסו עקביך (ירמיה יג): (כח) נדיב. ישר ובעל מתן: (ל) איד. מקרה רע: יחשך. ימנע: עברות. מל' עברה וזעם: יובלו

אבן עזרא

(כט) תנכרו. כמו תכירו: (ל) ליום איד. ליום חשך וקרוב ממנו ואיד יעלה. מן הארץ כענין יום ענן וערפל: (לא) מי יגיד על פניו דרכו. חוזר למקום והענין מי הגיד לו דרכו להיות כן והוא יעשה מה שירצה ואין מי ישל׳ לו ויש אומרים שהוא דבק והענין על מחשבת הרשע שיעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו: (לב) ועל גדיש ישקוד. אמר רב האי ז״ל שהיא הקובה שעל הקבר כמנהג ארץ ישמעאל והקרוב שהוא עפר והדומה לו ואין לו חבר: (לג) רגבי נחל. בל׳ ישמעאל מקום חפירות הנחל והוא קרוב בעבור ורגבים ידובקו: ואחריו כל אדם ימשוך. שימותו אחריו ואין מספר למתים שלפניו: (לד) ותשובותיכם. כן ענינו נשאר מעל בתשובותיכם תחמסו עלי: (לד) ואיך תנחמוני הבל. מאחר שתשובותיכם נשאר מעל נשכחה ואבדה מכם תשובות החכמה ותשובותיכם לא נשארה בידכם אלא תשובת מעל. מעל שם דבר הוא

רשי

משלים: ואותתם. אשר הודיעו אתכם לא תנכרום משום על לב כמו ויתנכר אליהם (בראשית מב): (ל) כי ליום. אמרו לכם אשר ליום איד יחשך רע. הרשע נמנע ונחשך מרעה ושמור ליום הקבוע לאידו כמו אשר חשכתי לעת צר (לקמן לח) כהגעתי׳ ומשכתים להודיעם עד יום קרב ומלחמה: (לא) מי יגיד על פניו דרכו. מי הוא המלך הגדול אשר יגידו על פניו דרכו ולא ייראו ממנו כמה הוא נשגב זה הקב״ה שעשה: ומי ישלם לו. וגמול רשעו מי ישלם לו: (לב) והוא לקברות יובל. סופו יובל לקבר: ועל גדיש ישקוד. כשהוא נקבר בשדות אצל הגדישים. (ועל גדיש ישקוד. ידוע אותו על שלא קיים המצות השייכים בשדה לקט שכחה ופאה ושאר מצות הנוהגים בעומר ובגדיש ולכן נקדו וימכרו עליו בפורענות הנ״ה מר״ע): (לג) רגבי: כלשע״ז גלע״ז. ולפניו אין מספר. לנמשכים לאותו דרך כל אלה מזומות

ג׳ וחסר. וְאֹתֹתָם לֹא תְנַכֵּרוּ׃ ל כִּי לְיוֹם אֵיד יֵחָשֶׂךְ רָע לְיוֹם עֲבָרוֹת יוּבָלוּ׃ לא מִי־יַגִּיד עַל־פָּנָיו דַּרְכּוֹ וְהוּא־עָשָׂה מִי יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ לב וְהוּא לִקְבָרוֹת יוּבָל וְעַל־גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד׃ לג מָתְקוּ־לוֹ רִגְבֵי נָחַל וְאַחֲרָיו כָּל־אָדָם יִמְשׁוֹךְ וּלְפָנָיו אֵין מִסְפָּר׃ לד וְאֵיךְ תְּנַחֲמוּנִי הָבֶל וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נִשְׁאַר־מָעַל׃

ל״ג ר״פ · ג׳ ומ״ל · ב׳ ומ״ל · ב׳. ג׳ ר״פ · ג׳ כתיב כן

תִּשְׁתְּמוֹדְעוּן׃ ל אֲרוּם לְיוֹם תְּבִירָא יִתְמְנַע בִּישׁ לְיוֹם רְגִיזְתָּא יִתְעֲלוּן׃ לא מַן יְחַוֵּי קֳדָמוֹי אוֹרְחֵיהּ וְהוּא עֲבַד מַן יְשַׁלֵּם לֵיהּ׃ לב וְהוּא לְקִבּוּרָן יִתָּעֵל וְעַל גְּדִישִׁין יְעִיר׃ לג בְּסִימָן לֵיהּ גַּרְגִּשְׁתָּא דְנַחְלָא וּבַתְרוֹי כָּל בַּר נָשׁ יִנְגּוֹד וְקֳדָמוֹי לֵית מִנְיָן׃ לד וְהֵיךְ תְּנַחֲמוּנַנִי קְמָא וְתִיוּבְתְּכוֹן

לו: ואתותם ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות התי״ו בס״ד: אין מספר כל קרי׳ אין מספר במ״ד ואין מספר וסימ׳ בריש יואל ותהלים סי׳ ק״ה:

רלבג

(ל) יחשך רע. ימנע האיש הרע שלא יגיע אליו האיד: עברות. מענין עברה: (לב) ועל גדיש ישקוד. ר״ל שהוא יהיה שוקד לעמוד על הקבר ונקרא הקבר גדיש להתקבץ עליו עפר ואבנים ויגבה על הארץ כצורת גדיש ואפשר שיהיה גדיש כמשמעו ויראה בזה שהוא יעמוד בחוץ בקבר אשר אצל הגדיש שהוא בשדה: (לג) רגבי נחל. בקעי המישור אשר הוא קבור שם: (לד) ותשובותיכם נשאר מעל. ר״ל תשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות: ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר לרעיו שמעו שמוע מלתי והאריכו ותהי זאת תנחומותיכם שתנחמוני בה ר״ל אם תחרישו על דברי כי יותר טובה לי היא שתיקתכם מתשובתכם אחר שאתם מכעיסים אותי בה כעס נפלא. סבלו דברי ואנכי אדבר ואחר דברי מה שתשקוע בו המיית לבבי תלעיג על דברי אם תרצה. והנה אמר זה כנגד צופר ההם שיהי לאדם שאוכל להשיבו מרצונו בהשתדלותי ומדוע לא תקצר רוחי אחר שדברי עם הש״י אשר לא אוכל להשיב אפו ממני. אתם רעי הביטו אלי ותמהו ושימו יד על פה מרוב התימה והוא שיהיה איש תם וישר כמוני מוכה בכמו אלו המכות הנפלאות על לא פשע ולא חטאת. אם באתי לזכור רוע הסדור הנופל באלו הענינים באישי האדם הנה נבהלתי ואחז בשרי פלצות ובעתה. איך אפשר שיהיה לרשעים מה שנמצא להם מטוב ההצלחה מדוע רשעים יחיו ויזקינו גם גברו בעושר ובכח. ויהיה זרעם נכון עמם לפניהם ר״ל שישבו בשלום בהסכמה אחת והוא לפניהם ולאנשיהם הם לעיניהם עד שישמחו בהם תמיד. בתיהם ישלם שלא יגיע בהם פחד ואין מכת השם עליהם כלל ר״ל שלא יגיעם שום רע. שורו עבר פרתו ולא יגעיל ויוציא הזרע לחוץ פרתו תלד לזמן ראוי ולא תשכל אך יחיה העגל וזה משל על רבוי ההצלחה בקניניהם בכל ענייניהם. ישלחו בניהם הקטנים וילכו כצאן שילכו תכף וילדיהן ירקדון מרוב השמחה. ישאו רנה מרוב שמחתם כאלו לפניהם תוף וכנור וישמחו כאלו יהיה לפניהם קול עוגב. יבלו בטוב ימיהם ר״ל שלא יראו רע כל ימיהם ויבא להם המות ברגע זולת צער וזה כלו מטוב ההצלחה. ואם תאמר מי היו אלו המצליחים בזה האופן תדע באמת כי הם היו הרעים שבאנשים עד שאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו ולזה הלכו תמיד בדרכי הרשע ובזו הש״י ואמרו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נתפלל אליו ונבקש ממנו צרכנו הנה באמת עם כל זה לא אשבח הרשעים אבל רחקה ממני עצתם ואע״פ שנמצאו מצליחים זה האופן מההצלחה וזה כי זאת ההצלחה איננה דבוקה להם כמו הענין בהצלחת הנפש אבל היא חוץ מהם ולזה אמר שטובם אינו בידם ולזה לא ירד אחריהם כבודם במותם. כמה מהזמן ימצא שידעך נר הרשעים ויבא עליהם אידם ויחלק להם השם חבלים ומכאובות באפו ובקצפו עליהם. ויהיו כתבן לפני רוח וכמוץ גנבתו סופה להדחות מרעה אל רעה כמו שאתם מספרים מעניני הרשעים הלא זה ימצא מעט וזה שהגדתי מטוב הצלחת הרשעים ימצא הרבה ולזה יהיה החוש חולק על הרוב עם מאמריכם. ואין לך התגלגלות במה שאמרת שאם לא יבא העונש לרשע יבא לבניו ויצפון להם השם חטא גזילתו וזה שכבר היה ראוי שישלם העונש אליו בעצמו. וידע כי תחת מרותו בשם השיגהו זה העונש יראו עיני המוטא אידו ורעתו וישתה מחמת השם וירגל כי איזה עונש יהיה לו לרשע במה שיגיע לבניו אחרי מותו. והנה מספר חדשיו אשר היה לו לחיות שוגבלו וכלו ובהם לבד יגיע לו הצער והשכחה אתגם אחר המות לא ירגיש בעניינים המצערים ובמהנים. הלאל ילמד האדם דעת להסתכל בהם איך ראוי שתהיה הנהגת הש״י בזה העולם השפל עד שיהיה הכל בצדק ובמשפט ואיך אפשר זה ר״ל שילמד האדם לאל דעת והנה הוא בחכמתו ישפוט הנמצאים העליונים כמו המלאכים והגרמים השמימיים וינהיגם בזאת ההנהגה הנפלאה אשר לא יושג אופן החכמה בה ראה מה הגיעך מהטעות בחשבך בדרכיו בזה האופן עד שאמרת שההצלחה אשר תכליתה לרע היא רע הנה יתחייב מזה שלא יעשה השם רק רע לצדיקים ולרשעים. וזה שאמר ימות בעצם שלמותו והיה שלאנן ושלו כל ימיו עד שעדיו מלאו חלב מרוב השומן וכל אחד מעצמיו ישוקה במות ר״ל שהוא מלא מוח. וזה אשר ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה כלל הנה תכליתם יחד אל מות ורמה תכסה עליהם ולפי שהמות שהוא תכליתם הוא רע הנה יקרה מזה שיהיה כל מה שקרה להם בחייהם רע היו אלו האנשים צדיקים או רשעים הנה נהרחיקך השקול מהשם שימשכו לו וזה בתכלית הבטול והגנות. הנה ידעתי מחשבותיכם והמזימות הרעות אשר אתם חומסים בעבורי בודאים מלבבכם ר״ל שאתם תשתדלו לחשוב במחשבות חמס לטעון עלי ולפשוק שאמת ממני או יהיה הרצון באומרו ומזימות עלי תחמוסו שאתם בהיותכם חוקרים בזה הדרוש אשר אנחנו מתוכחים בו לא תקחו כל המחשבות המקבילות אשר תפולנה בזה הדרוש אבל תחמסו ותגזלו קצתם בעבורי ולא תפנו אל המחשבה אשר תפול לאמת דעתי והמנם אמר זה לפי שמדרך החוקר בדבר מקירה שלימה שיקח כל חלקי הסותר אשר תפול עליהם המחשבה ואחר יברור הצודק מהבלתי צודק ואם לא נקחם כלם לא תשלם לו החקירה ולזה אמר איוב שרעיו היו לוקחים המחשבות החולקות עליו והיו חומסים המחשבות המסכימות לדעתו והנה זה הפירוש הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב. והנה זכר בכאן המחשבה אשר לקוחה לאמת דעתם וזכר אחר זה המחשבה אשר חמסו ואמר הנה ידעתי המחשבה אשר בניתם דעתכם בה במה שאמרתם שהרשע אינו נמלט מהפחד. כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים רוצה לומר שהנדיב להעדר ממנו הפחד לא יתהדל בבנינים החזקים אבל יספיק לו האהל להיות לו למחסה ולמסתור מזרם וממטר ואולם הרשעים יצטרכו הבנינים החזקים מרוב הפחד והנה הפחד הוא עונש הרשעים כמו שקדם מדבריכם אלא שכבר באר לכם מהחוש שאין זה צודק והנה חמסתם מחשבה אחרת צודקת היא הורסת דעתכם והוא מה שאמרתי שכבר ישליו אוהלים לשודדים. ועוד הלא שאלתם כל עוברי דרך שיודעים קורות הזמן והאותות והרשמים שיגידו מזה לפי המוחש ולא תכחישו. וזה שהם יספרו כי כבר יקרה פעמים רבות שליום איד ר״ל שביום בא איד בעיר או במדינה יחשך האיש הרע משיגיע אליו האיד וינצל מרוב הצלחתו מבין שאר האנשים ובעת שיובלו העברות בארץ אשר הוא בה יחשך מהם וינצל וזה ממה שיוסיף לו בטחון ויסיר ממנו הפחד. ואחר שהרשע לא יגיע אליו בימיו מי יגיד על פניו של אוהו רשע דרכו להוכיחו ולומר שעל זה בא אליו זה העונש והוא שעשה הרע מי ישלם לו כמעשהו אחר מותו כאם מחוק המופת היושר שיהיה העונש על חטאת האב לבניו אשר לא עשו זה החטא כמו שאמרת. והוא לקברות יובל אחרי מותו ועל הקבר ישקוד תמיד עד הספדו. הנה ערבו ומתקו לו בקעי המישור אשר הוא קבור בהם ר״ל שלא ירגיש בשום רע אחרי מותו ואחריו ימשוך המות כל אדם כי הוא סופם ולפניו משך אנשים אין מספר ובהיות הענין כן הנה ימצא זה הרשע נקי מכל העונש אך אם תקרא המות עונש הנה אין נקי הצדיק מזה העונש וכבר התבאר שאין ראוי שיקרא עונש לו מה שיקרה לבניו אחריו כי לא יגיע לו מזה צער וזה דבר כבר התבאר בספר המדות רצוני שאין ראוי שיקרא בלתי מצליח מי שיבואו הרעות להוכחיו וקרוביו אחריו. ואיך תנחמוני הבל במה שאפרתם שאם אשחר אל אל ואשוב אליו יסיר מעלי המכות האלה והנה כל תשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות: והכלל העולה מהדברים הוא שמה שאמר צופר שאין ראוי שיבטלו הגזירה הכוללת שהאמתה מן ההוש להם מפני מה שקרה לאיוב הוא בטל שכבר הביא איוב ראיה מהחוש מזולתו סותרת דבריהם והיא רוב ההצלחה הנמצאת להרבה מהרשעים עד שלא יראו ברע בחייהם ולא יפחדו פחד אבל כבר ינצלו מהרעות הנופלות לאנשים אשר הם אצלם וביאר שזה יותר נמצא ממה שהיו הם מעידים מרעות הרשעים כי מה שהיו מעידים הוא אינו נמצא רק על המעט ובאר שמה שהיה טוען צופר בזה שהש״י אם לא יענוש הרשעים בעצמם כבר יעניש העונש אחר מותם והוא שכבר יענשו בניהם ולזה ראוי שלא תקרא כמו זה הצלחה אחר שתכליתה לרע הוא בתכלית הגנות לפי שמזה הצד יתחייב שלא יגיע לאחד מהאנשים אך רע אחר שתכלית כולם הוא אל המות ותכלית כל הקניינים אל ההפסד ויהיה אם כן הש״י עושה עול אחר שיענוש כל האנשים

מצודת ציון

יובלו. יובאו כמו יובל שי (ישעיה יח): (לב) גדיש. הוא כרי מאלומות התבואה: ישקוד. מהר כמו כי שוקד אני (ירמיה א): (לג) רגבי. צרורות עפר כמו ורגבים ידבקו (לקמן לח): נחל. עמק וגיא: (לד) מעל. שקר כי ומעלה מעל (ויקרא ה) ת״א וישקר שקר: (ג) ישכן. ענין

מצודת דוד

לעוברי דרך היודעים הקורות המתהווים בעולם: ואותתם. האות והסימן אשר נתנו לספורם הלא לא תוכלו לנכר אותו לומר שהסימן זר ונכרי ולא כן הוא: (ל) כי ליום איד. והנה הם ספרו אשר לעת בוא איד בעולם הנה הרשע ורע יחשוך ממנה ולא עליו תהיה: ליום עברות יובלו. מוסב על יחשך רש לומר שהרע נחשך לעת אשר יבואו עברות וכעסים וכפל הדבר במ״ש וכאומר הלא בעבור זה יאמן בלבו ולא יחת ולא יפחד והמה מנגדים לדבריכם ולא האמרום: (לא) מי יגיד. ובעבור רוב הצלחתו מי א״ש יוכל להגיד דרכו לפניו ולהוכיחו ולהפחידו מן העונש כי הלא למאד ילעג למו: והוא עשה. ועם כי הוא עשה את הרע אשר חשב לעשות אין מי ישלם לו גמול: (לב) והוא לקברות יובל. כשיבוא יומו יזכה לקבורה כדרך כל הארץ: ועל גדיש ישקוד. ימהר לשכוב על תל הקבר העשוי כגדיש כי לא יתמהמה בקבורתו למען לא יתבזה אחר המיתה (וקראו גדיש ע״ש סופו כי אחר הקבורה נעשה תל וכן (ישעיה מז) וסמני קמח): (לג) מתקו לו. צרורות עפר הנחל אשר יקבר בה הלא ימתק לו קבר במקום המעולה והנבחר ואף כבוד יעשו לו במותו כי אחר ארונו ימשך כל האדם ללותו וגם לפניו ילכו בלי מספר להכין כל צרכי קבורתו וכדרך אשר עושים לגדולים וחשובים: (לד) ואיך. כאומר ובהיות כן נראה א״כ שאין משגיח ואין גמול ואיך תנחמו אותי באמרי הבל לומר כשאשוב ישגה אחריתי ומה יועיל תשובה אם אין משגיח: ותשובותיכם. מה שהשבתם לי מגמול הרשעים הנה הכזבתי אותם כי מעטים המה אשר יוגמלו רע ומרובים מהם יקבלו הטוב ונשאר אם כן תשובתכם מעל ושקר (העולה מהמענה הזה לסתור דברי צופר אשר יוכיח ההשגחה

אבן עזרא

מן ומעלה ועל: (ב) הלאל יסכן גבר. יועיל כמו סוכנת בדבר לא יסכון וי"א ישען ועניינו שישען האדם במעשיו על המקום או ישען אדם משכיל על המקום ועל הגבר רק כפי מעשיו והקרוב שהוא כמו יוכיח וקרוב ממנו הסכן נא עמו ושלם והענין הלאל יוכיח גבר או יוכיח בין שניה' משכיל: (ט) וזרועות יתומי' ידוכא. כל אחד מהזרועות: (יא) או חשך לא תראה. חשכת שאתה בחשך לא תראה: ושפעת מים. פי' שפעת רוב וכמוהו שפעת גמלים כן חשכת: (יג) הבעד ערפל. מסתר ערפל: (יד) וחוג שמים. על חוג השמים יתהלך ולא ידע מה יעשה למטה בארץ: (טו) הארח עולם תשמור. ארח

רשי

הוא לכך נקוד כולו קמץ וטעמו מלעיל כ"ש: (תמנה אליפז): (ב) הלאל יסכן גבר. הלצורך ולהנאת היוצר יועיל גבר ויהנה כאשר ילמד דעת אל הבריות והכמה. יסכן הראשון לשון הנייה כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א א) והשני לשון למוד כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כב) וגם הראשון יתכן להיות נפתר לשון למוד הלטובת היוצר ולצרכו ילמד גבר כאשר ילמד השכל: (ג) החפץ לשדי: כמו כי מה חפצו בביתו אחריו (לעיל כא) ההנאה וחשב לו אם תצדיק מעשיך בהתווכח לפניו שיבא עמך להתווכח בדבריך: ואם בצע. ממון לו אם תתם דרכיך: (ד) המיראתך יוכיחך. או אם מיראם שיירא מפניך יבא ויתווכח עמך: (ה) הלא. יודע הוא כי רעתך רבה: (ח) ואיש זרוע לו הארץ. בתמיה וכי מחמת שהיית גדול תירש את הארץ כלום הוא ראוי להתקיים: ישב בה. יאריך בה כמו ותשבו בקדש (דברים א): (יא) או חשך לא תראה. כלומר לא תתן עיניך ובטחונך בכח לאמר: (יב) הלא אלוה גובה שמים. ולא ישפיל לראות: וראה ראש כוכבים כי רמו. כמו וראה עניי שבסוף תענה החמישי (לעיל י) כלומר ונותן אתה עין בראש כוכבים כי רמו ובשביל כך אמרת: (יג) מה ידע אל. במעשה התחתון: הבעד ערפל ישפוט. הכנגד החשך הזה יראה וישפוט. הנה: (יד) עבים סתר. לפניו ולא יוכל לראות: וחוג שמים יתהלך. ולא ידע את אשר בארץ: חוג. עוגל מחוגת שמים כמו ובמחוגה יתארכו (ישעיה מד) קומפ"ש בלע"ז: (טו) הארח עולם: הדרך

תולדות אהרן ואיש זרוע. סנהדרין נח: מה ידע. עקרים מ"ד פי"ח: וחוג. ברכות ב:

איוב כב

כב א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי
וַיֹּאמַר: ב הַלְאֵל יִסְכָּן־גָּבֶר כִּי־יִסְכֹּן
עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל: ג הַחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי ג'
תִצְדָּק וְאִם־בֶּצַע כִּי־תַתֵּם דְּרָכֶיךָ: ד' א' וג'. ל'
ד הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ ל'. ל'. ד' מ"ל בספרא
בַּמִּשְׁפָּט: ה הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין־
קֵץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ: ו כִּי־תַחְבֹּל אַחֶיךָ
חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט: ז לֹא־ כ' ומ"ל שניס'
מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע־ ח'. ל'
לָחֶם: ח וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ
וּנְשׂוּא פָנִים יֵשֶׁב בָּהּ: ט אַלְמָנוֹת ד'
שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם וּזְרֹעוֹת יְתֹמִים יְדֻכָּא: ל' בכתיב כ' וכתיב כוותהם אס. כ' מ"ל
י עַל־כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים וִיבַהֶלְךָ
פַּחַד פִּתְאֹם: יא אוֹ־חֹשֶׁךְ לֹא־
תִרְאֶה וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ: כ' וכס'
יב הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה ג'
רֹאשׁ כּוֹכָבִים כִּי־רָמּוּ: יג וְאָמַרְתָּ
מַה־יָּדַע אֵל הַבְעַד עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט: ל'
יד עָבִים סֵתֶר־לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג ו'. ל' וכ' חוג
שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ: טו הַאֹרַח עוֹלָם ל'

תרגום

ל' חסר אשתאר בהון שקר: א ואתיב אליפז דמן תימן ואמר: ב אפשר דלאלהא יאלף גבר וכד ילף אפשר דעליהון משגח: ג העסקא אית לשדי ארום תזכי ואין ממון ארום תשלם אורחתך: ד המדחל מנך יכסנך ייתי עמך בדינא: ה הלא על בישתך דסגיעא ולית סוף לעויתך: ו ארום תמשכן אחוך מגן ולבושין דערטילאין תשלח: ז לא מיא למשלהי תשקי ומן כפן תמנע לחמא: ח וגבר נצחן ליה ארעא וסביר אפין יתיב בה: ט ארמלתא שדרתא סריקתא ואדרעת יתומי תשפף: י מטול היכנא חזרנותך פוחין ויבהלנך דלוחא בתכף: יא או בחשוכא תשרי ולא תחמי וסוגעת מיא תחפנך: יב הלא אלהא בגובהי שמיא וחמי ריש כוכביא ארום זקיפו: יג ותימר מה ידע אלהא האפשר דלהלא לאמטתא ידין: יד עננייא טמיר ליה ולא יחמי ותקיף רומא דשמיא יטיל: טו האורחא דהוה מן

מסורה

התפץ ג' וסי' התפץ לה' בעולות. לשדי כי יצדק. אל תתמה על החפץ: יבוא ד' ס"ל בספר' וסי' ולא תירא משוד כי יבוא. כי לא לפניו חנף יבוא. המיראתך יוכיחך. בכסל רסנו כי יבוא: ערומים ב' דגשי' וב' רפין וסי' ערטילאין דגשין חכימין רפין וביאורם נמסר בסיפרא ריש סימן פ"ו: עיף ועיף ח' וסימן נמסר בתהלות סימן ס"ג: ונשוא ד' ג' מ"ל וסימ' ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול. שר חמשים ונשוא פנים. זקן ונשוא פנים. ונשוא פנים ישב בה. וא' נשוא עון. נעמן חסר: גובה ג' וסי' הלא לאלוה גבה: וראיתי לבית גבה. ולפני כשלון גבה: ולא יראה ו' וסי' ולא יראה בך ערות דבר. ולא יראה כי יבא חום. ולא יראה כי יבא טוב. ואל שמעיה הנחלמי. מי גבר יחיה ולא יראה מות. עבים

רלבג

האנשים הצדיקים והרשעים עם שהוא מבואר בנפשו שאין עונש לרשע במה שיגיע לבניו אחריו כי הוא לא ירגיש בזה והטיב עול ג"כ במה שהם יתברך שיענשו הבנים על עון אבותיהם ואבותיהם נקיים והוא מה שנאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים הוא באופ' אחר אין הנה מקום הביאור בו: ביאור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר: (ב) יסכון. יועיל: (ג) בצע. תועלת: חפץ. מענין חס ויסר: (ו) תחבול. תקח משכון: (ט) וזרועות יתומים ידוכא. כל אחד מזרועות היתומים: (יב) ראש ככבים. הגלגל שבגלגלים שימצאו בו כוכבים והוא הגלגל המזלות או יקרא ראש ככבים המקום שיהיו בו הככבים הנכונים תמיד בתנועתם האמצעית כי במקום ההוא הוא בתכלית הרוממות וגובה כמו שביארנו בספר מלחמות ה' והנה גובה

מצודת דוד

הסתגהה מהפלגת פורעניות הרשעים כי ישיב אמרים לומר הלא מעטים המה אשר יגיע להם הפורעניות ורובם יבלו בטוב ימיהם ולא יחושו במה שיהיה לבניהם אחריהם ובעבור כי יראו אשר ביום רעה המה בטובה לא יפחדו משום פחד והוא שמח בהצלחתו אשר לו בחייו והכבוד אשר יעשו לו במותו כדרך הגדולים:

כב (ב) הלאל. וכי לאל יועיל ויהנה הגבר בצדקו אלא המשכיל יועיל ויהנה אל עצמו ובהיות כן מה לו להטיב לך בכדי שתעמוד בצדקתך הלא מה לו בזה:

(ג) החפץ. וכי מה צורך בא לשדי אם תהיה צדיק וכי בצע כסף בא לו אם תלך בדרך תם וכפל הדבר במ"ש: (ד) המיראתך. וכי בעבור יראתו אותך לבל תרשיע יתווכח עמך ויבוא עמך במשפט הלא מה לו אם תרשיע: (ה) הלא וגו'. כלומר אבל אני אשיבך מלין בעבורו שהדין עמו בדבר היסורים הבאים עליך כי הלא רעתך רבה ר"ל לגדול כמותך יהפך כל דבר לרב כי הרבה ילמדו ממך וזה ואין קץ לעונותיך כי הכל בא ממך ותלוי בך: (ו) כי תחבול. אם דבר מי למולך תעבוט אותו בכסף ותקח ממנו משכון ועם הוא בחנם כי לא לוה ממך מאומה: ובגדי ערומים תפשיט. אף מן האנשים שאין להם כ"א מלבוש אחד ובהעדרו ילכו ערום הנה פשטת בגדיהם ונשארו ערומים וקראם ערומים ע"ש סופם וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מד): (ז) לא מים. לא השקית מים לעיף ומנעת לחם מן הרעב כי כאשר חבשת את מי בבית האסורים היה נמנע ממנו לחם ומים: (ח) ואיש זרוע. כלומר הנה בעניי העם התאכזרת ועשית משפט חרוץ אבל מי שהיה אלם ובעל זרוע היה לו כל הארץ ועשה בה כל חפצו ולא מחית בידו עם כי היה לאל ידך: ונשוא פנים. מי שהיה נשוא פנים בעבור רוב העושר וכדומה הוא ישב בטלה כאלו היתה שלו ולא מחית בו: (ט) אלמנות. אבל כאשר שמעת דבר עולה מאלמנות לא חסת עליהן כי גרשת אותן מן הארץ ריקם כי עוד לקחת כל אשר להן ובזה נדכא א"כ תוקף היתומים בניהן כי כאשר גרשת אמותיהן לקחת כל אשר להן אל מי יפנו היתומים לעזרה ולא חסת גם עליהם: (י) על כן. ובגמול כל אלה סורם סביבותיך פחים להלכד בהם ויבהיל אותך פחד פתאום לנפול בפח מחרדת הפחד: (יא) או חשך וגו'. או בא עליך חשך אשר לא תראה את הפח להשמר ממנה או מרבית המים כסו אותך ור"ל הנה בגמול הוכן לך מכאובים בעבור הפחד הנלוה עליך ונתבלבל דעתך לבל תוכל להזהר או המקום סכל דעתך והחשיך עליך לבל תדע להזהר או שרבים מכאובים כמים הוכן לך עד שיהיה מן הנמנע להשמר מהן: (יב) הלא אלוה. כלומר ואם תאמר כל אלה עשית והכחש לומר לדקתי אין זאת כ"א תחשוב הלא אלוה ברום השמים ורואה את ראש הכוכבים ותחילתם אשר רמו למעלה ותאמר הלא ה' למעלה מכולם ויש א"כ מרחק רב ממנו לארץ: (יג) ואמרת. ובעבור זה תאמר מה ידע אל ממעשה בני אדם הלא רב המרחק וכי דרך הערפל אשר סביבו ישפוט מעשה האדם וכאומר ומי הערפל המפסיק יהיה עוד סבה לשידע: (יד) עבים סתר לו. הלא העבים לו למסתור ולא יראה דרך בה כי הלא יתהלך על עגול השמים וא"כ העבים יפסיקו בינו לארץ: (טו) הארח. האם השמור בלבך הדרך אשר פעו בו כל בני עולם וחזר ופירש

אשר

מצודת ציון

ענין תועלת והנאה כמו סוכנת בדבר לא יסכון (לעיל טו): (ג) החפץ. ענין צורך כמו אם אין חפץ בו (ירמיה כב): בצע. ענין הנאת ממון כמו מה בצע כי נהרוג את אחינו (בראשית לז): (ו) תחבול. תמשכן כמו לא יחבול רחים (דברים כד): (ט) שלחת. ענין פירוד וגירושין: ידוכא. יכותת: (י) פחים. רשתות: (יא) ושפעת. הרבה כמו שפעת גמלים (ישעיה ס): (יג) ערפל. עב העב: (יד) וחוג. ענין עגול כמו חוק חג על פני מים (לקמן כו):

דרכו

אבן עזרא

ארח העולם הם האומרים כן היה העולם ואיננו חדש: (טז) קומטו. נכרתו בלא עתם: נהר יוצק יסודם. הם אנשי דור המבול שסבב הארץ שהוא יסוד בני אדם כמו נהר שיוצק: (יט) יראו צדיקים. על נח ועל בניו: (כ) אם לא נכחד קימנו. רובי המפרשים אמרו שהוא קומנו בקמץ קטן שהוא צר"י תחת המ"ם והנכון שהוא חסר דגש והוא קיימנו וכמוהו ודיגום אם לא נכחד הנקי הנזכר למעל' הוא קיימנו בעולם והענין כי אנחנו עדים שלא מת הנקי: ויתרם אכלה אש. אנשי סדום (כא) הסכן. הרגל או התוכח: ושלם. תהיה בשלום: בהם. תהיה בין טובים או בין רעים תבוא לך טובה: (כד) בצר. כמו כסף: ובצור נחלים. זהב אופיר: (כה) והיה שדי. יהיה חקיף כמו כקול שדי: בצריך. כעסך: וכסף תועפות לך. הענין כפול על המנהג ותועפות אומץ ותוקף כמו ותועפות ראם לו וי"א והיה שדי בצריך כמשמעו כמו עמו אנכי בצרה והראשון יותר נכון להדביקו בסוף הפסוק: (כט) כי השפילו. כי הנה אתה תורה

רשי

הדרך הראשונים אשר מאז: תשמור. שמרת בלבך לזכור מה נעשה בהם: (טז) קומטו ולא עת. נגזרו בלא עתם: נהר וגו'. ונהר של מבול או גפרית ואש של סדום יוצק ביסודם: (כ) אם לא נכחד קימנו. התשמור וראית אם לא נכחד יקומם: קימנו. כמו קומתו של אותו הדור כמו (הושע יג) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו כמו עמו: ויתרם. גאותם: אכלה אש. ברוחתן כדוגמ ר' תנחומא דרש שהיו בעלי קומה ולא מתו בפקומות ובאו עליהם רוחתן מלמעלה וזה יתרם קומה יתרה שלהם. כ"ש: (כא) הסכן. למוד להיות עמו שלם: ושלם. ותהיה שלם ולא תחסר כהם בדברים האלה: תבואתך טובה. תבואך טובה: (כד) ושית על עפר בצר. על אשר תשוב אליו תשית על הארץ חוסן ומבצרים: ובצור נחלים. הסלעים נטוים שבנחלים עמוקים יהיה לך אוסף כבורת אופיר היא סגולת מלכי' שהיו מסגלי' ואוצרי' זהב הבא מאופיר: (כה) והיה שדי בצריך. אם שדי זה קדש תמהני על פתרונו שמשמעו קללה שימנה עם אויביו כמו ואת היית בעוכרי (שופטים יא) עם עוכרי ועל ידי צורך נדונו מן המקראו' חסרים (כמו והיה שדי שופט בצריך. ואם טבל לאמרו חול לשון דיין וחוסן זה פתרונו) והיה חוסן מבצריך כמו ושית על עפר בצר כלומר הון עתק תהיה נבצר ולפי הענין כן פתרונו שהרי סופו מוכיחו וכסף תועפות לך ל' חוסן כמו ותועפות ראם לו (במדבר כג): (כו) ותשא אל אלוה פניך. לא תבא להרים פניך אלא לשאול צרכיך הימנו: (כז) ונדריך תשלם. מובטח אתה שירצו קרבנות תשלומי נדריך: (כח) ויקם לך. כמו ויקום לך: (כט) כי השפילו ותאמר גוה. ואם רואך דורך שפל תאמר בהבטחה להגביהו ויגבה: ושח עינים

איוב כב

תִּשְׁמֹ֑ור אֲ‍ֽשֶׁר־דָּֽרְכ֥וּ מְתֵי־אָֽוֶן׃
טז אֲשֶׁר־קֻמְּט֥וּ וְלֹא־עֵ֑ת נָ֜הָ֗ר יוּצַ֥ק יְסוֹדָֽם׃ יי"א
יז הָאֹמְרִ֣ים לָ֭אֵל ס֣וּר מִמֶּ֑נּוּ וּמַה־יִּפְעַ֖ל שַׁדַּ֣י לָֽמוֹ׃ נ"ג ר"פ
יח וְה֤וּא מִלֵּ֣א בָתֵּיהֶ֣ם ט֑וֹב וַעֲצַ֥ת רְ֝שָׁעִ֗ים רָ֣חֲקָה מֶֽנִּי׃ ג'
יט יִרְא֣וּ צַדִּיקִ֣ים וְיִשְׂמָ֑חוּ וְ֜נָקִ֗י יִלְעַג־לָֽמוֹ׃ ל'
כ אִם־לֹ֣א נִכְחַ֣ד קִימָ֑נוּ וְ֜יִתְרָ֗ם אָ֣כְלָה אֵֽשׁ׃ ב'. ל'
כא הַסְכֶּן־נָ֣א עִמּ֣וֹ וּשְׁלָ֑ם בָּ֝הֶ֗ם תְּֽבוֹאַתְךָ֥ טוֹבָֽה׃ ג'. ל'
כב קַח־נָ֣א מִפִּ֣יו תּוֹרָ֑ה וְשִׂ֥ים אֲ֝מָרָ֗יו בִּלְבָבֶֽךָ׃ י"ב ר"פ. ט'
כג אִם־תָּשׁ֣וּב עַד־שַׁ֭דַּי תִּבָּנֶ֑ה תַּרְחִ֥יק עַ֝וְלָ֗ה מֵאָהֳלֶֽךָ׃ ז'. ל'
כד וְשִׁית־עַל־עָפָ֥ר בָּ֑צֶר וּבְצ֖וּר נְחָלִ֣ים אוֹפִֽיר׃ ג' נערפס. ל'
כה וְהָיָ֣ה שַׁדַּ֣י בְּצָרֶ֑יךָ וְכֶ֥סֶף תּוֹעָפ֣וֹת לָֽךְ׃ ל'
כו כִּי־אָ֭ז עַל־שַׁדַּ֣י תִּתְעַנָּ֑ג וְתִשָּׂ֖א אֶל־אֱל֣וֹהַּ פָּנֶֽיךָ׃ ל'. ב' יתענג. ל' רפי
כז תַּעְתִּ֣יר אֵ֭לָיו וְיִשְׁמָעֶ֑ךָּ וּנְדָרֶ֥יךָ תְשַׁלֵּֽם׃ ל'. ב'
כח וְֽתִגְזַר־א֭וֹמֶר וְיָ֣קָם לָ֑ךְ וְעַל־דְּ֝רָכֶ֗יךָ נָ֣גַהּ אֽוֹר׃ ל'. ו'. ל' וחד ויקום
כט כִּֽי־הִ֭שְׁפִּילוּ וַתֹּ֣אמֶר גֵּוָ֑ה וְשַׁ֖ח עֵינַ֣יִם ד'

תרגום

עַלְמָא תִנְטוֹר דִי טַיְלוּ אֱנָשֵׁי שִׁקְרָא׃ טז דְאִתְבַּטִּילוּ מִן אַרְעָא בְּלָא עִדָּנְהוֹן בְּאַרְעִית נַהֲרָא אַתִּיךְ גּוּפְהוֹן׃ יז דְאָמְרִין לֶאֱלָהָא זוּר מִנָּנָא וּמָא יַעֲבֵד שַׁדַּי לְהוֹן׃ יח וְהוּא מַלֵּי בָתֵּיהוֹן טוּבָא וּמַלְכַּתְהוֹן דְרַשִׁיעֵי רַחֲקַת מִנִי׃ יט יֶחֱמוּן צַדִּיקַיָא וְיֶחֱדוּן וְזַכָּאָה יִדְחַךְ לְהוֹן׃ כ אִין לָא אִתְמְנִיעוּ מִלְּמֵקוּם וּמוֹתַרְהוֹן גַּמְרַת אֶשָּׁתָא׃ כא אֲלַף כְּדוֹן עִמֵּיהּ וְתִשְׁתְּלֵם בְּהוֹן עֲלַלְתָּךְ טוּבָא׃ כב גְמַר כְּדוֹן מִפּוּמֵיהּ אוֹרַיְתָא וְשַׁוֵּי מֵימְרוֹי בְּלִבְּבָךְ׃ כג אִין תְּתוּב עַד שַׁדַּי תִּתְבְּנֵי תַּרְחִיק עַוְלְתָא מִמַּשְׁכְּנָךְ׃ כד וְשַׁוֵּי עַל עַפְרָא כְּרַךְ תַּקִּיף וְהֵיךְ טִינָרָא דְנַחֲלַיָא דַהֲבָא דְאוֹפִיר׃ כה וִיהֵי שַׁדַּי כְּרַךְ תּוֹקְפָךְ וּמִן כְּסַף תְּקוֹף רוּמָא דִילָךְ׃ כו אֲרוּם הֵיכְדֵין עַל שַׁדַּי תִּתְפַּרְנַק וְתִזְקוֹף קֳדָם אֱלָהָא אַפָּךְ׃ כז תְּצַלֵּי קֳדָמוֹי וִיקַבֵּל מִנָּךְ וְנִדְרָיךְ תְּשַׁלֵּם׃ כח וְתִגְזַר מֵימְרָא וִיקוּם לָךְ וְאוֹרְחָתָךְ יַזְהַר נְהוֹרָא׃ כט אֲרוּם דְרָא דְאַמְאִךְ יִתְעֲבֵד גֵּיוְתָן וְשַׁוַּח

ד' מ"ל בליש' חצי הספר

מסורה

סתר לו: תשמור ד' מ"ל בלישנא וסי' נמסר בשמואל ב' סי' י"א: יוצק ב' וסי' והכהן הגדול. נהר יוצק יסודם: לאל י"א וסי' נמסר בתהלים סי' נ"ו: ונקי ג' וסי' ונקי וצדיק אל תהרג. ונקי ילעג למו. ונקי על חנף יתעורר: קח י"ב ר"פ וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני ובירמיה סי' מ"ג: ושים ט' וסימ' נמס' בסוף סדר בשלח. עד שדי חד מן י"ו יחידאין עד דסמיך למלה אחרא וסי' נמסר במסרה רבתא בערך עד: על שדי ג' זוגין על דסמיך לשי"ן וסי' על שערי ויעמד השערים. על שערי שחו רעים לפני טובים. על שער ויבן עזיהו מגדלים. על שער צוארך כמגדל השן. על שדי כי אז על שדי תתענג. על שדי אם על שדי תתענג:

תולדות אהרן אשר קומטו. חגיגה יג: וסיס שדי. ברכות סג: ותגזר אומר. שבת נט תענית כג כתובות קג. סוטה יב ב"מ ק תענית סו: השפילו. תענית כג:

רלבג

גובה המקום שזה יעמידנו על אמתת מרחק הכוכבים מן הארץ בתכלית מה שאפשר מקוטן השיעור כמו שביארנו שם: (טז) קמטו. נכרתו מן העולם. ונהר יוצק יסודם. ר"ל ביסודם ובמעמדם עד שטבעו אחך נהר רב והוא מי המבול: (כ) אם לא נכחד קימנו. באמת כאשר מת האיש אשר הקימנו והעמידנו והוא נח אכלה שארית בעלי הדעת הזאת והיא אנשי סדום: (כא) הסכן. הרגל כמו ההסכן הסכנתי: ושלם. ותעמוד בשלום: (כג) תבנה. ר"ל תשוב להבנות אחר הסרכך באלו ספגעים הרעים אשר קרו לך או יהיה תבנה מגזרת בנים ר"ל שיהיו לו בנים ומזה הענין ג"כ ואבנה גם אנכי ממנה: (כד) בצר. זהב: ובצור נחלים אופיר. ר"ל שבהוצאות סגור נחלים בשפע ובריבוי כן ישפע הש"י לך זהב אופיר: (כה) והיה שדי בצריך. הרצון שיהיה רב זהבך על דרך כקול שדי שמורה על החוזק ועל ההפלגה: תועפות. לשון חוזק כדרך תועפות ראם לו או יהיה מענין הכפל כדמתרגמינן וכפלת ותעוף: (כז) ונדריך תשלם. רצה לומר שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר השתדל בעשייתם: (כט) ותאמר גוה. רצה לומר שתעמוד בגובה ותוקף ולא יגיעך רע: ושח עינים

מצודת ציון

(טו) דרכו. הלכו: (טז) קומטו. נתכווצו כמו ותקמטני לעד היה (לעיל טז) ור"ל הזקינו כי דרך הזקנים להתקמט בפניהם: (כ) אם לא. באמת והוא כענין שבועה וכאומר אם לא היה כן יבוא עלי כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא שויתי ודוממתי נפשי (תהלים קלא): נכחד. נמנע: (כא) הסכן. ענין הרגל וכן וכל דרכי הסכנת (שם קלט): (כד) בצר. מבצר: (כז) תעתיר. תתפלל כמו ויעתר אל אלוה (לקמן לג): (כח) נגה. זרח כמו מנוגה נגדו (תהלים יח): (כט) גוה. כמו גאה בחלוף האל"ף בוי"ו וענינו גדולה ורוממות כמו שיגאה גומא (לעיל ח): ושח

מצודת דוד

אשר דרכו בו אנשי און הם אנשי דור המבול: (טז) אשר קומטו. אשר בעבור זה הזקינו ומלאו קמטים בלא עתם ר"ל נכרתו מן העולם קודם זמנם כי נהר מי המבול נשפך ביסודם ר"ל בארץ אשר עמדו עליה: (יז) האומרים. אשר אמרו על האל הנה הוא סור ממנו ומהו הדבר אשר יפעל שדי להם הלא סר השגחתו ומסר הכל ביד מערכת השמים: (יח) והוא מלא. ואף כי המקום ב"ה מלא בתיהם מטוב ומה היה להם לכחש בהשגחתו ובאמת עצת הרשעים ההם רחקה ממני ר"ל לא אוכל להבין מה ראו לטעות זה הלא לא היו חסרים כלום ולמה זה כחשו בהשגחתו: (יט) יראו צדיקים. נח ובניו הצדיקים ראו במפלתם ושמחו על אשר מלאו אחרי ה' ולא נמשכו אחרי דעתם: ונקי. ר"ל מהם לעג עליהם בעבור סכול דעתם: (כ) אם לא. באמת האיש אשר קיים והעמיד אותנו והוא נח שממנו הושתת העולם הלא הוא היה נמנע ונבדל מלהיות אבוד עם בני דורו והנותרים מאנשי הדעת הזרה ההיא הלא שרפה האש והמה אנשי סדום וחברותיה וכאומר ואיך תחזיק בדעת הזרה ההיא הלא מגמול אנשי הדעת ההיא נראה ההשגחה כי כולם נאבדו ונח לבד ניצול וכל הנותרים מאנשי הדעת ההיא כלו מן העולם: (כא) הסכן נא. לזאת מעתה הרגל עצמך עם ה' להאמין בהשגחתו והשא עמו בשלום ולא תתרעם עוד למולו: בהם. בעבור הדברים האלה תבא אליך טובה: (כב) קח נא. מעתה קח בלבך התורה הנכונה מפיו כדרך המאמין בהשגחה: (כג) אם תשוב. כאשר תשוב לה' תחזור ותבנה ממה שהיית נהרס: תרחק. אך תרחיק מאהליך עולה שלא תהיה כמובל ועון בידו: (כד) ושית. ר"ל המקום יהיה לך לחוזק כאלו שמת לך מבצר בנוי על עפר הארץ ההזק יותר מהעשוי מפעל בגובה: ובצור וגו'. ר"ל יתקיים עושרך כאלו שמת זהב אופיר בצור חזק אשר בעמקים אשר יתקיים מפאת מקומו ומפאת עצמו כי זהב אופיר הוא החזק שבזהבים: (כה) והיה שדי בצריך. המקום יהיה מבצריך וכסף תהיה עפות ופורחות לך ר"ל יתרבו בכל עת: (כו) כי אז. כשתשוב לה' אז תתענג בטובה על משענת ה' ר"ל הוא יענג נפשך: ותשא. תוכל לישא פניך אל ה' לשאול צרכיך כי תהיה בטוח שימלא שאלתך: (כז) תעתיר. אתה תעתיר אליו והוא ישמע לך: ונדריך תשלם. דרך השואלים צרכיהם מאת המקום לנדור נדרים על תנאי כמ"ש אם יהיה אלהים עמדי וגו' (בראשית כח) ולזה אמר הנה תשלם נדריך כי ימולא משאלותיך: (כח) ותגזר אומר. ר"ל כשתחלים בדעתך לעשות דבר מה אז המקום יקיים לך הדבר ההוא: נגה אור. יזרח אור ההצלחה: (כט) כי. אשר

יוֹשִׁעַ׃ ל יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ׃

כג א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃
ב גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי׃ ג מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ׃
ד אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת׃ ה אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי׃ ו הַבְּרָב־

בְּסוֹרְחָנָא תִּפְרוֹק׃ ל יְשֵׁיזֵב גְּבַר דְּלָתוֹי זַכַּאי בִּזְכוּתָךְ וְאִשְׁתֵּיזֵב בְּבְרִירוּת יְדָךְ׃
א וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ ב לְחוּד יוֹמָנָא מְרִיר מֵימְרִי מַחֲתִי תַּקִּיפַת עַל תּוּנְחָתִי׃ ג מַן יְגְזוֹר אֶנְדַּע וְאַשְׁכְּחִינֵיהּ אֵיתֵי עַד מְדוֹר בֵּית מוּקְדְּשֵׁיהּ׃
ד אֲסַדֵּר קֳדָמוֹי דִּין וּפוּמִי אֲמַלֵּיל מַכְסְנוּתָא׃ ה אֶנְדַּע מִלַּיָּא דִּיתִיבְנַנִי וְאֶתְבְּיַן מַה יֵימַר לִי׃ ו הַבְּסוּגְעֵי חֵילָא

ב׳ חס׳ ח׳. ל׳ — ג׳ חס׳ — ג׳. ג׳ — ג׳ — ב׳. י׳ כלים׳ — ג׳ מלעיל. ג׳

רשי

עיניס בגרה הגאה (אליו) בעינו: יושיע. אותו אלוה בידך ובתפלתך: (ל) ימלט אי נקי. אין נקי כמו אי כבוד (ש"א ד) אין כבוד וכן (משלי לא) ולרוזנים אי שכר אין שכר אין נאה להם שכרות שלשתן חברים מנחם במחלוקת אחת ואע"פ שכן שתי תיבות מפרשין כן ונמלט את אי נקי בבור כפיך וכן שמעתי. ל׳ אחר שמעתי שהיו אומרי׳ מפי ר׳ יעקב שהוא לשון אדם השרוי בצער ובאנחה והיו"ד יתירה בתיבה כמו היושבי בשמים (תהלים קכג) אבל לא שמעתי מפי הרב (מענה איוב): (ב) גם היום. אחר כל תנחומין הללו: מרי שיחי. במקומו עומד כי אין תנחום בדבריכם: ידי כבדה. מכת נגעי תקיפה יותר מאנחתי שאיני קובל וצועק לפי מכתי: (ג) ואמצאהו. לשופטי: תכונתו. מכון כסאו: (ד) משפט. טוכחת דברים: (ה) (אדעה מלים יענני. וגם אם יסחום אותי תלדבר לפניו שמא ידבר הוא עמי

אבן עזרא

תורה כאשר שפלו הרשעים תאמר אתה גוה כמו גאה והענין כי הגאוה השפילה אותם כענין לפני שבר גאון: ושח עינים יושיע. המקום: (ל) גם ימלט אי נקי. י"א שהוא חסר שי"ן וענינו איש נקי וזה רחוק לכן פירושו שהמקום יושיע שח עינים שהוא אדם אחד גם ימלט אי נקי כמו יושב האי הזה והפך ארץ כי תחטא לי: ונמלט בבור כפיך. ונמלט תהיה בבור כפיך: (ב) גם היום מרי שיחי. מורה הוא שיחי מכל השיחות כענין עני ישראל מורה מאד וענינו משוכה: ידי. מכתי כמו ידי לילה נגרה ולא תדמה והענין שמכתי יותר כבדה מאנחתי: (ג) ואמצאהו. על המקום: עד תכונתו. עדי תכונת

ימלט ח׳ וסימ׳ ואבד מנוס מקל וחזק. ודבתריה ותפש הקשת לא יעמוד ב׳ בו. מי גבר יחיה. כי לא ידע שלו. ימלט אי נקי. אין אדם שליט ברוח. שקר הסוס לתשועה: אמלא ג׳ וסי׳ לא תהיה משכלה. אערכה לפניו משפט. להנחיל אוהבי יש. וא׳ ואמלא אתו

רלבג

עיניס. שח עינים: (ל) ימלט אי נקי. הנקי ימלט בזכותו אי גדול: ביאור דברי המענה. ענה אליפז התימני ואמר הלא האדם מועיל לש"י כאשר יועיל על עצמו המשכיל המיישר דרכיו אשר יעניש הש"י הרשע תכף עשותו רשע מצד הרע שיעשה לשם ית׳ ויגמול טוב לצדיק תכף עשותו טוב מצד התועלת שהגיע לשם ית׳ הנה אין הענין כן כי מה שיעשה הש"י מזה אינו כי אם על צד החסד והחנינה להטיב אל האנשים וליסרם עד שיגיעו אל הצלחת הנפש אשר בעבורה נבראו לא לצורך עצמו ולזה יקרה שיאריך לרשע זמן ארוך לבלתי קבלו הפעולות ברע אשר יפשהו ובדי שיתן הרשע אל לבו לעזוב דרכו מה שמן שהאריך וישוב אל השם ולא יאריך לצדיק כדי שלא יחזיק בדרך הרע אשר החל להתנהג בו ולזה אין שלא אם תמצא ההצלחה לרשע זמן ארוך והיא הטענה אשר חשבת לסתור בה דברינו. ואחר לשם יתברך כי תצדק להועיל לו ואם יגיע לו תועלת כי תתם דרכיך עד שיגמול טוב לצדיקים תכף עשותם הצדק והיושר כדי שיועילוהו. המיראתו ממך שתזיקהו בהשתוקק הרעות יוכיחך ויבא עמך במשפט הנה אין הענין כן אבל מה שיעשהו השם יתברך הוא להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן הנה יאריך השם יתברך לרשע להועיל לו ואם לא ישוב תוך הזמן אשר יאריכהו יגיעהו העונש הראוי ובזה נתרו כל הספיקות שהיית מספק בהם על דברינו וזאת מה שטענת שאתה תם וישר ובא עליך אלו הרעות הרבות ולא במשפט. ולזה אשיבך כי באמת אין דרכיך צודקים וזה כי אם אומר כי באמת רעתך אשר הביא השם עליך היא רבה כמו שאתה אומר. אבל אין עול כי אין קץ לעונותיך עד שרעתך היא כשיעור עונותיך. או תהיה הכונה ברעתו ובעונותיך אחת במינם. אשר היית לוקח משכון מאחיך חנם ובגדי האנשים מחוסרי בגדים תפשיט להיות לך למשכון עד שיוכרחו ללכת ערומים וימותו בקרה וזה עון פלילי. האיש העיף והצמא לא תשקהו אפילו מים להשיב רוחו אליו והאיש הרעב תמנע לחמך עד שימותו בצמא וברעב. והאולם אתה היית מכבד האנשים התקיפים והאדונים אשר הם נשואי פנים להאכילם ולהשקותם כאלו היו האדונים בביתך. והאולם החלושים כמו אלמנות ויתומים לא השגחת בהם לתת להם דבר ולא להצילם מעושקיהם ואלו העושות הם חוקים לאין קץ. על כן סביבותיך פחים מכל צדדיך ללכדך ולבהלך פחד פתאום פתאום. או יבהלך חשך המאורות עד שלא תוכל לראות ושפעת מי הצרות הרבות תכסך ע"כ לא תתרפא אם יגיעך כמו אלה הצרות הרבות כי עונותיך אשר זכרתי שלא היית נמלט מהם שנו אלה. באמת השם יתברך בגובה שמים כי שם נראית פעולתו יותר למעלה הנמצאים אשר שם וראה העליון שבגלגלים שבו כוכבים כי הם רמים מאד. והאולם אמר זה כי מצד הסתרתם קצתם מקצתם ידענו העליון מהם ומצד חלוף הכמות בתנועותיהם ידענו כמה יתחייב שיהיה מרחק זה הגרם השמימיי אשר הוא ראשון לכל הגלגלים אשר בהם כוכבים לכל הפחות וכשהקפנו בזה הצד מצאנו גובה אלו הככבים עצום מאד. או ירצה בראש כוכבים גובהגלגל תנועת הארך בכוכבי המבוכה אשר אלו יעלה תמיד הכוכב מפני תנועת האורך תמיד כי רמו מאד אלו הגבוהים כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות ה׳. ואתה חשבת כי בעבור זה המרחק העצום אשר בינינו ובין השמים אשר שם כבוד השם יתברך יעלם ממנו מה שיעשה בכאן ואמרת מה ידע אל ממעשה האדם הבעד ערפל שיבדיל בינו וביניהם יוכל לשפוט אותם ולראות מעשיהם. הלא העבים מבדילים בינינו וביננו ולא יראה מעשינו אבל יתהלך בחוג השמים ושם תהיה השגחתו. ולמה תאמר כמו אלו הדברים האם דרך אנשי העולם תשמור שדרכו בו אנשי העולם בימי המבול וקראם אורח עולם לפי שטעו או כל אנשי העולם בזה אלא נח וביתו אשר נצול בצדקתו. אשר נכרתו בטרם יומם והיה באדם נהר יוצק עד שטבעו כולם. הנה הם תעו בזה החטא בעיון שהם היו אומרים לאל שהוא סר מהם ובלתי משגיח בהם ושלא יפעל להם השם יתברך דבר והוא מלא בתיהם טוב והצליחם הצלחה רבה ועם כל זה לא הודו לו על הטוב אשר השפיע להם הנה עצת אלו הרשעים ודרכם אשר דרכו בה היא רחוקה מאד ממנו או יהיה אומרו עצת רשעים רחקה מני גב אל מה שאמר איוב עצת רשעים רחקה מני והרצון בו איך תאמר שעצת רשעים רחקה ממך ואתה בוחר דרך אלו הרשעים ועצתם שהיו חושבים שהשם יתברך עזב את הארץ. הנה כשראו הצדיקים ענשם כן שמחו והם נח ובניו כי על כן לא סרו אלו האנשים מאחרי השם ונקי ילעג להם והוא נח. הנה באמת כאשר נכחד האיש אשר קימנו והוא נח תכף אכלה אש שארית האנשים אשר היו על זה הדעת והם אנשי סדום ועמורה וזה כאלו ממה שיתאמת ממנו שאלו הרעות היו על צד העונש שאם היו מצד המערכת אין קרה שיהיה יחד ברבים כמו זה הרבוי ושיהיו כולם רשעים ואיך קרה שינצל נח ובניו והוא לבדו היה צדיק ביניהם. ובהיות הענין כן הנה איעצך שתרגיל עצמך על השם יתברך ר"ל שתלך בדרכיו ואז יהיה לך שלום הלא אם תלך בדרכיו תבואתך טובה. קח נא מפיו הנימוס הראוי שיתנהג בו האדם ההולך בדרכי השם ושים אמרי השם בלבבך ויהיו עיניך ולבך ללכת בהם כל הימים. אם תשוב עד שדי תבנה אחר שנתלך השם והרם אותך באלו הצרות אשר הביא עליך תרחיק עולה מאהליך אם לך דבר מאתר שלא כדין. וירבה השם עושרך בעבור זה עד שתשים על עפר זהב מרוב העושר והכוונה הצור נחלים בחיל ורבוי כן ישפיע לך השם זהב אופיר. והיה זהבך רב וכבד וכסף יהיה לך כפ"ל על מה שהיה לך מקדם. הנה אם היית מתנהג בזה המנהג היית מתענג על השם יתברך בסבת דבקותך בו וכאשר תשא אל אלוה פניך ותעתיר אליו ישמיעך בכל מה שתשאל ממנו ותשלם נדריך ר"ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בהם. וזה גם כן אמרו ותגזור אומר ויקם לך השם ועל דרכיך נגה אור הפך מה שהיה איוב מתרעם ממנו באומרו ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים. אם היית נוהג כן תמצא שכאשר השפילו שאר האנשים ובאו בשפלות הצרות תאמר גוה ר"ל שתתעלה מהם ותתגדל וזה כי השם יושיע מי שהוא שח עיניך כמוך. הנה יגיע מהצלחתה לך עד שתמלט בבור כפיך אי גדול הראוי לבוא עונש גדול עליו וזה כי האיש הנקי ימלט בזכותו אי גדול: והכלל העולה מהדברים הוא שמה שהיה איוב טוען ממה שיראה לרשעים מההצלחה זמן ארוך אינו מחוייב שלא יהיה הכל מוגבל ומסודר מהשם יתברך וזה שאמנם היה מחוייב שיענש הרשע תכף עשותו הרשע אלו היה מגיע בזה היזק אל השם יתברך כדי שיציל עצמו מן ההיזק אבל למה שהוא מבואר שלא יגיע היזק כלל אל הש"י ברשע שיעשה הרשע הוא מבואר שמה שיעשה השם ית׳ מזה ר"ל לשפוט האדם על מעשיו אינו רק להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן לא ימנע שלא תתמיד הצלחת הרשע זמן ארוך לפי שהש"י כבר האריך לו עונשו כדי שישוב אליו תוך הזמן ההוא ויעזוב דרכו הרעה והאולם שלא יגיע נזק לשם ית׳ ברשע שיעשהו הרשע הוא דבר ביארו אליפז מהפך זאת הגזירה והם הוא מבואר בעצמו והוא שאם לא יגיע תועלת לשם ית׳ בצדק הצדיק הנה לא יגיע לו נזק ברשע הרשע לפי שהתועלת והנזק הם שני הפכים ונושאם אחד והאולם הוא מבואר שלא יגיע תועלת לשם ית׳ בצדק הצדיק הנה אם כן הוא מבואר שלא יגיע לו יתברך היזק ברשע הרשע. והנה ביאר זה אליפז על זה האופן לפי שהיה מבואר אצלו שלא יגיע תועלת לשם ית׳ בצדק הצדיק לפי שהוא תועיל לעצמו לבד והאולם ברשע הרשע היה אפשר לספק שיזיק באופן מה לשם ית׳ לפי שהוא מפסיד ומשחית פעולות השם במה שהוא מזיק לשאר האנשים והפועל יצטער כשישחיתו פעולותיו לפי מה שיחשב ואפשר שנאמר שאליפז לא ביאר המשפט האחד מאלו השנים אבל הניח כל אחד מהם על שהוא מבואר בעצמו והאולם מה שהיה טוען איוב ממה שבאו עליו מהמכות והנגעים להפליא בלא פשע הנה אליפז ישיב על זה שכבר חטא איוב חטאים נפלאים ואם לא הרגיש בזה מהם שכבר היה לוקח למשכון בגד האנשים חסירי הבגדים ונשארו ערומים והיו מתים בקרה ולא היה נותן לעני הצמא מים לשתות ולרעב לחם לאכול והיו מתים ברעב ובצמא והאולם העשירים והתקיפים היה מכבד אותם ומאכילם ומשקם וזה היה בתכלית הגנות וזה שאם לא היה נותן דבר מהונו לאיש מהאנשים היה לו התנצלות מה על מה שלא היה מטיב לעניים והוא כי אהבתו ממונו היתה הסבה המונעת לא שנאתו העניים והצדקה והאולם כשהיה מפזר ונותן לעשירים ובלתי נותן דבר לעניים היה מבואר כי משנאתו העניים והצדקה היה נמנע מזה. ומהם שלא היה הוגן אלמנות במה שהיו מבקשות ממנו להצילן מיד עושקיהן והיה מניח היתומים ביד עושקיהם ולא היה עוזר אותם. ומהם שכבר חטא במה שהיה אומר שהשם עזב את הארץ והוא עון פלילי כי בכמו זה הענין תעו אנשי דור המבול ואנשי סדום ועמורה ועל זה הגיעם מהעונש מה שכבר הגיע. והביא ראיה אליפז על שהשם פוקד האדם על מעשיו ממה שקרה לאנשי דור המבול שלא ניצל מהם כי אם נח וביתו כי הוא לבדו היה צדיק בדור ההוא ומה שקרה לאנשי סדום ועמורה שאם היה הענין לפי המערכת היה בתכלית הזרות שיסכים במקרה בזה הרבוי הנפלא מהרשע לרוע המערכת ולזה נתן עצה אליפז לאיוב שישוב אל הש"י וייטיבהו השם יתברך הטבה נפלאה לא ישערה: ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ב) מרי שיחי. הרצון בו שהמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם על שברי תרעומות רב: ידי. מכתי: (ד) תוכחות. דברי תוכחות:

יסים

מצודת דוד

השפיע. אם תראה אנשים אשר הושפלו עד עפר תוכל לומר בהבטחה שיבא להם גדולה ורוממות כי המקום ישפיל מאמריך: ושח. מי שעיניו כפופות בעבור הצרות יושיע המקום בתפלתך: (ל) ימלט אי נקי. המקום ימלט מהצרה את מי אשר אין נקי מעון והמלטתו תהיה בעבור נקיות כפיך כי זכותך תגן עליו (העולה מהמענה היא אשר ישיב לאיוב לומר מה תתרעם על אשר לא ישיב לך כי הלא בין תצדק בין תרשיע מה לו בזה ולמה א"כ ישיב לך לבל תרשיע אף יצדיק עליו דין המקום באמרו הנה אם אמנם כזאת וכזאת עשית ולאים כמוך יחשב לרב כי הכל ילמדו ממך אף יתרעם עליו לומר היאך תאמר לצדקתי כי תאחז בדעת אנשי דור המבול אשר כחשו בהשגחה והלא מגמול ענשם והצלת נח ומהפיכת סדום והצלת לוט שהיה אחוז בדעת היה מהם יוכר ההנהגה ויחוה לו עצתו לשוב אל ה׳ להאמין בהשגחה ולשתוק מן התרעומות ואז ישגא אחריתו): כג (ב) גם היום. ר"ל אף עתה שהרביתי להתרעם ולספר התלאות במרד וסרוב עכ"ז עוד מכתי כבדה על אנחתי כי אין הצעקה בערך הצער: (ג) ידעתי. לדעת מקום ההל׳ לאשר אמצא אותו אז הייתי בא עד מכון שבתו: (ד) אערכה. הייתי מסדר לפניו משפט להשפט עמו והייתי ממלא פי בדברי ויכוח: (ה) אדעה.

מצודת ציון

ושח. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב): (ל) אי נקי. כמו אין נקי וכן אי כבוד (ש"א ד): בבור. מל׳ ברור ונקי: (ב) מרי. ענין מרד וסרוב: שיחי. ספור תלאותי: ידי. מכתי ע"ש שסדרך להכות ביד: (ג) תכונתו. מל׳ כן

יודע

אבן עזרא

תכונת מקומו: (ו) לא אך הוא ישים בי. כמו וישימו וישכילו אין משים כי אלא ר"ל: (ז) שם. יראה ישר נוכח: ואפלטה. נפשי לנצח ולא הייתי מתפחד לכן לא אוכל למצוא אותו: (ח) הן קדם אהלך. מזרח: ואחור. מערב. והוא כרא פאת שמאל ולא אוכל לחזותו שם: (ט) והוא יעטוף ימין. ולא אראנו ולמה הייתי מפלט נפשי משופטי ממנו שהוא שופטי:

רשי

עמי ואדעה מלים יענני. רבי תנחומא): (ו) הברב כח. דברים ותוכחות של חטאת יריב עמדי: לא אך. מכה וכפיה לא ישים בי אכפו ואימתו (ועוד יפתר) לא אך הוא ישים בי כי לא ישים בי אך הריב של תוכחת פשעי ולא תשובות עלילות: (ז) שם. במקום ריבנו: ישר. טהר מפעלותי יהא נוכח ונגלה ונראה עמו לפניו: נוכח. מוכח ושם אפלטה לנצח כי לא ימצא

6 כֹּחַ יָרִיב עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא יָשִׂם בִּי׃ 7 שָׁם יָשָׁר נוֹכָח עִמּוֹ וַאֲפַלְּטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי׃ 8 הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ 9 שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־אָחַז יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה׃ 10 כִּי־יָדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא׃ 11 בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט׃ 12 מִצְוַת שְׂפָתָיו וְלֹא אָמִישׁ מֵחֻקִּי צָפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו׃ 13 וְהוּא בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיָּעַשׂ׃ 14 כִּי יַשְׁלִים חֻקִּי וְכָהֵנָּה רַבּוֹת עִמּוֹ׃ 15 עַל־כֵּן מִפָּנָיו אֶבָּהֵל אֶתְבּוֹנֵן וְאֶפְחַד מִמֶּנּוּ׃ 16 וְאֵל הֵרַךְ לִבִּי וְשַׁדַּי הִבְהִילָנִי׃ 17 כִּי־לֹא נִצְמַתִּי מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וּמִפָּנַי כִּסָּה־אֹפֶל׃

כד 1 מַדּוּעַ מִשַּׁדַּי לֹא־נִצְפְּנוּ עִתִּים וְיֹדְעָו לֹא־חָזוּ יָמָיו׃

(מסורה בגיליון: ל' חסר; ל' מלרע וקמץ; י"ב; ג'; ל' ב' דגשים; ל"נ ר"פ; ח'. ג'; ג'; ג'; ג'; ל'. כ'; ויודעיו ק')

תרגום

יִנְצֵי עִמִּי לָא בְּרַם הוּא יְשַׁוֵּי תִּגְרָא בִּי׃ ז תַּמָּן תְּרִיצָא וְתַקִּין עִמִּי וְאִשְׁתֵּיזֵיב לַעֲלְמָא מִדְּדָאִין יָתִי׃ ח הָא לְמַדִּינְחָא אֲהֵלוֹךְ וְלֵיתוֹי וּלְמַעֲרְבָא וְלָא אֶתְבְּיַן לֵיהּ׃ ט בְּצִפּוּנָא בְּמֶעְבְּדֵיהּ וְלָא אֶחְמֵי כַּד מְכַבֵּן דָּרוֹמָא וְלָא אֶסְכֵּי׃ י אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמוֹי אוֹרְחָא דְעִמִּי בְּחַן יָתִי הֵיךְ דַּהֲבָא אַפֵּיק׃ יא בְּאִסְתְּוֹרֵיהּ אַחֲדַת רַגְלַי אוֹרְחָתֵיהּ נַטְרֵית וְלָא צְלֵית׃ יב פּוּקְדָנָא דְסִפְוָתוֹי וְלָא אַעֲדֵי מִגְּזֵרָתִי אַטְשֵׁית מֵימְרֵי פוּמוֹי׃ יג וְאִין הוּא יְחִידָאִי וּמַן יְתִיבְנֵיהּ וְנַפְשֵׁיהּ רְגַנַת וַעֲבַדַת׃ יד אֲרוּם יַשְׁלֵם הֵיךְ בְּקַדְמֵיתָא גְּזֵרָתִי וְדִכְמָתְהוֹן סַגִּיעִין עִמֵּיהּ׃ טו מְטוּל דְּהֵיכְנָא מִן קֳדָמוֹי אֶתְבְּהֵל אֶתְבְּיַן וְאֶדְחַל מִנֵּיהּ׃ טז וֶאֱלָהָא רַכֵּךְ לִבְבִי וְשַׁדַּי בַּהֲלַנִי׃ יז אֲרוּם לָא אִתְגַּמְּרֵית מִן קֳדָם חֲשׁוֹךְ וּמִן קֳדָמַי טְמַר קַבְלָא׃ א מְדִין מִשַּׁדַּי לָא אִתְטְמִישׁוּ עִדָּנַיָּא וּדְחַכִּימִין יָתֵי לָא חָמְיָן יוֹמוֹי׃

אבן עזרא

(י) כי ידע דרך עמדי. הדרך שהיה עמדי ולא אטה ימין ושמאל: (יב) מצות שפתיו. עשיתי ולא אמיש והיה חוקי לצפון אמרי פיו. והענין שהיו צפונים בלבי ולא יזוזו משם: (יג) והוא באחד. יש אומרים שהבי"ת נוסף והאמת שאינו נוסף ולא אוכל לפרש כי יש בו סוד גדול: (יד) כי ישלים חוקי. ימלא החוק שגזר עלי: (יז) כי לא נצמתי. היה מתאוה שיכרת וימות כאשר היה בחשך קודם שיצא לאויר העולם: (א) מדוע משדי. רובי המפרשים יפרשו שדי במקום הזה שדד וכן פירושו למה לא נצפנו עתים משדי. ויודעיו לא ראו הימים והענין אילו נצפנו עתים משדי לא

מסורה

רוח: נוכח ל' מלרע שם ישר והוא חד מן שיטה דכל חד וחד ל' דכות' מלרע וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות השי"ן בס"ד: אחז ג' חד מלעיל וסימ' חיל אחז ישבי. והנה אחז בקרנות המזבח. שמאול בעשתו ולא אחז בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע: כזהב ג' דגשים וסימ' וישב מצרף ומטהר. בחנני כזהב אצא. וכלי נחשת מצהב: ונפשו ח' וסימ' ונפשו קשורה בנפשו. ונפשו מאכל תאוה. ונפשו אותה ויעש. ונפשו משאול תציל. ונפשו לא חיה. ונפשו עליו תאבל. ונפשו לא תשבע מן. ונפשו שוקקה: ומפני ב' וסימ' ומפני כסה אפל. ומפני לא חשכו רוק:

רשי

כי פון: (ח) הן קדם. לתפלה הוא חוזר למי יתן ידעתי וגו': קדם. מזרח שנאמר קדמה מזרחה (שמות כז): אחור. מערבי הואיל והמזרח קדמת עולם נמצא המערב אחוריו של עולם: (ט) שמאל. צפון: בעשותו. כשבראו לא עשה מקום כסאו שם שאראנו שם: אחז. תרגום של אראה ותדע שהטעם תחת האל"ף ואם לשון אחיזה הוא היה טעמו מלרע תחת החי"ת: יעטוף ימין. כיסה פני הדרום בפניו למען לא אראנו: (י) כי ידע דרך וגו'. אשר עמדי הוא לפיכך אינו בא לריב עמדי: בחנני וגו'. אשר כוכב אלא אם יריב עמדי: (יא) באשורו. במעגלו כמו אם תטה אשורי (לקמן לא) כונן אשוריו (תהלים מ): ולא אט. איני רגיל לנטות: (יב) מחוקי צפנתי אמרי פיו. יותר מחוקי מזונותי הייתי זריז לצפון אמרי פיו כמו (משלי ל) לחם חוקי מזונתי: (יג) והוא. לפי שהוא יחיד בעולם ויודע דעתן ומחשבתן של בריות ומה יש לכם לדבר לפניו לפיכך תשובות מוכנות לפניו: ומי ישיבנו. לפיכך נפשו אותה ויעש: (יד) כי ישלים חקי. ידעתי כי לא ישיב ידו עד אשר ישלים חוק גזרותיו פורענות אשר גזר עלי: וכהנה רבות עמו. כי כהנה רבות עשה: (טו) על כן. שאינו גומל לאדם כפי דרכיו: מפניו אבהל. וכשאתבונן בדרכיו אפחד ממנו: (יז) כי לא נצמתי מפני חשך. בזאת אני נבהל כי לא נכמתי לחלוטין ולמיתות קבר מפני החשך הזה הבא עלי וכן לא כסה מפני את האופל הזה עד מותי: ומפני כסה אופל. על כי לא שבראש הפסוק חוזר: (א) מדוע משדי לא נצפנו עתים. קבלה הוא זה למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב"ה שלא ידע יום מות האדם שמא לא ימהר פורענות ויקדמנו יום המיתה: ויודעיו לא חזו ימיו. מיום האדם כמו חדש ימים

רלבג

(ו) ישים בי. הרצון בזה ישים בי כח: (ז) נוכח עמו. מתווכח עמו: ואפלטה. עלמי ובשרי או נפשי: (ח) קדם. מזרח: ואחור. מערב: (ט) שמאל. צפון: ולא אחז. ולא אראה: יעטוף. יכסה ויעלים: ימין. דרום: (יא) באשורו. פסיעתו: ולא אט. ולא אטה: (יב) ולא אמיש. ולא אסור ממנה. והנה מצות שפתיו דבק עם ולא אט והרצון ולא אטה מצות שפתיו ולא אמיש או יהיה ולא אט דבק עם דרכו שמרתי ועם מצות שפתיו יהיה דבק ולא אמיש ויהיה וי"ו ולא אמיש נוספת כמו וי"ו ואיה וענה: (יג) באחד. בענין אחד: ונפשו אותה. ורצונו כבפשה: (י) חקי. המלטרך אלי כי המלטרך לאדם יקרא חק כאמרו הטריפני לחם חקי: (יז) נלמתי. נכרתי: מפני חשך. קודם בא החשך המקרים הרעים: ומפני כסה אופל. והיה מכסה ומעלים מפני אופל הצרות האלו ר"ל בלא

מצודת ציון

כן ידבים: (ח) קדם. הוא פאת המזרח כי יהסב פני האדם אל מול זריחת השמש וא"כ המערב הוא מאחור והצפון משמאל והדרום מימין: (ט) אחז. אראה כמו ואתה תחזה (שמות יח): יעטף. מל' עטיפה וכסוי: (יא) באשורו. בצעדיו כמו ואשרו בדרך בינה (משלי ט): אט. מלשון נטיה: (יב) אמיש. אסיר כמו לא ימיש (שמות יג): מחקי. דבר קבוע וצורך קרוי חוק: צפנתי. הסתרתי: (יג) ונפשו. ורצונו כמו אין נפשי אל העם הזה (ירמיה טו): אותה. תבקש כמו אוה למושב לו (תהלים קלב): (טו) הרך. מל' מורך ופחד: (יז) נצמתי. נכרתי כמו לצמיתות ב' (שם לד): אופל. אפלה: (א) חזו. ענין גבול

מצודת דוד

יודע הייתי מה ישיב לי כי אבין אמריו על הכל אחזור ואשיב לו: (ו) הברב כח. וכי יריב עמדי ברב כח בזולת שמירת המשפט הלא בודאי לא אך הוא ישים בי כפי הראוי בשמירת המשפט והוא מקרא קצר ויובן הדבר מאליו: (ז) שם וגו'. שם במקום המשפט יתווכח עמו יושר מפעלי והן ידעתי שאז אזכה ואהיה נמלט לנצח מן השופט אותי ביסורים: (ח) הן קדם אהלוך. אבל לא ידעתי איה מקום כבודו אם אלך לבקשו בפאת המזרח ואיננו ר"ל לא אמצאהו ואם אלך לבקשו בפאת המערב ולא אבין לו איו הוא: (ט) שמאל בעשותו. עם כי הוא עשה ובורא גם פאת הצפון עכ"ז לא הראני בה והלא צריך להיות כ"א הדרום ולא אראהו גם שם: (י) כי ידע. לזה הסריר עצמו ממני כי יודע הוא הדרך אשר דרכתי בה והוא בהן מעשי ויצאתי נקי כזהב מבלי סיג עוד: (יא) באשורו. רגלי אחזה במעגליו ודרכיו שמרתי ולא הייתי נוטה מהם: (יב) מצות שפתיו. מוסב על מלת שמרתי שאמר במקרא שלפניו וכאלו אמר מצות שפתיו שמרתי ולא אסיר אותם מלבי ויותר מלחם חוקי לפנתי אמרי פיו ובעבור זה ימנע להתווכח עמדי: (יג) והוא באחד. ועם כי נגלה לפניו יושר דרכי עכ"ז הוא בדעת אחת ולא יאבה להסיר מעלי היסורים ומי יוכל להשיב אותו מהפצו וכאשר יתאוה נפשו כן יעשה בין במשפט בין בזולת המשפט: (יד) כי ישלים. הן ידעתי כי ישלים בי כל היסורים כפי החוק אשר גזר עלי ולא יסירם ממני בעבור כושר דרכי: וכהנה. כמו הדברים אשר עושה עמדי כן יש עמו רבות ענינים כאלה אשר יעשה לבני אדם: (טו) על כן. בראותי שאינו חוזר מחוק גזרתו אבהל מפניו וכאשר אתבונן מעשיו אפחד ממנו והוא כפל ענין במ"ש: (טז) ואל הרך לבי. נוסף על היסורים הביא האל עוד מורך בלבי להיות מתפחד ביותר: ושדי הבהילני. כפל הדבר במ"ש: (יז) כי לא נצמתי. והסבה היא כי מעולם כשהיה חשך ואבדון בעולם לא נכרתי אני מפני החשך כי לא היתה עלי וכשהיה אופל בעולם היה ה' מכסה את האופל מפני ולא ראיתיו ועל כי לא הורגלתי בצער ולא ראיתיו מימי לזה עתה בבוא עלי צרות סוגות בא בלבי מורך רב ובהלה רבה: **כד** (א) מדוע. עתה החל לקבול ולהתלונן על טובת הרשעים ועל כי שגה בדעתו לומר שהכל תלוי במערכת השמים אשר שפטו בעת ההריון והלידה ולזה אמר מדוע לא יהיו הוראות העתים ההם נצפנים ונסתרים ונכנעים לפני המקום כי מהראוי היה שבכולם יחד יתהבאו מפני ולא

ב גְּבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ עֵדֶר גָּזְלוּ וַיִּרְעוּ׃
ג חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ יַחְבְּלוּ שׁוֹר
אַלְמָנָה׃ ד יַטּוּ אֶבְיֹנִים מִדָּרֶךְ ס'. ג' חסר
יַחַד חֻבְּאוּ עֲנִיֵּי־אָרֶץ׃ ה הֵן ל'. עניי ק'
פְּרָאִים ׀ בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם ל'
מְשַׁחֲרֵי לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם
לַנְּעָרִים׃ ו בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ יִקְצִירוּ ל'. יקצורו ק'
וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ׃ ז עָרוֹם יָלִינוּ
מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת בַּקָּרָה׃ ל'
ח מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ וּמִבְּלִי מַחְסֶה ל'. ל'
חִבְּקוּ־צוּר׃ ט יִגְזְלוּ מִשֹּׁד יָתוֹם וְעַל־ ב' אשפתות
עָנִי יַחְבֹּלוּ׃ י עָרוֹם הִלְּכוּ בְּלִי לְבוּשׁ ב' דגשים. ל'
וּרְעֵבִים נָשְׂאוּ עֹמֶר׃ יא בֵּין־שׁוּרֹתָם יא. ל'
יַצְהִירוּ יְקָבִים דָּרְכוּ וַיִּצְמָאוּ׃
יב מֵעִיר מְתִים יִנְאָקוּ וְנֶפֶשׁ־חֲלָלִים ל'. ב' מ"ל

ב תְּחוּמַיָא יַשְׁנוּן עֶדְרָא אַנְסוּן וּרְעוֹן׃ ג חֲמָרָא דְיַתְמֵי יְדַבְּרוּן יְמַשְׁכְּנוּן תּוֹר אַרְמְלָא׃ ד יַצְלוּן חֲשִׁיכֵי מִן אוֹרְחָא כַּחְדָא אִטַמְרוּ מִסְכְּנֵי אַרְעָא׃ ה הֵיךְ דֵין כִּמְרוֹדַיָא בְּמַדְבְּרָא נְפַקוּ לְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא מְקַדְמִין לְבִזָא בְּמֵשְׁרָא אֲגַם לֵיהּ מְזוֹנָא לְטַלְיֵיהּ׃ ו בְּחַקְלָא מִדְלָא דִלְהוֹן חָצְדִין וְכַרְמָא דְרַשִׁיעֵי יִכְסְחוּן׃ ז עַרְטִלַי יְבִיתוּ דְלֵית כְּסוּתָא וּדְלֵית לְהוֹן חוֹפָאָה בְּקוֹרָא׃ ח מִקְלִיחַיָא דְטוּרַיָא מִטַמְשִׁין וּמִדְלֵית מַשְׁרוֹי גַפְפוּ טִינָרָא׃ ט יַאַנְסוּן מִבִּזַת יָתַם וְעַל עַנְיָא מְמַשְׁכְּנִין׃ י עַרְטִלַי אוֹלִיכוּ מִדְלֵית כְּסוּ וְכַפְנִין נְטַלוּ מִנְהוֹן עוּמְרָא׃ יא בֵּינֵי אֲשׁוּתְהוֹן יַעְצְרוּן מְשַׁח מַעְצַרְתָּא עֲצַרוּ וּמָרֵיהוֹן אַצְחִיאוּ׃ יב מִקַּרְתָּא בְּנֵי נָשָׁא נָהֲקִין וְנַפְשַׁת קְטוּלִין בְּחַרְבָּא

יחיה (והתרגמיק עיקן כעיקן סא"א). ד"א מדוע ידעיו ואוהביו של הקב"ה אינן יכולין לראות סוף דרכיו ומדותיו: ימיו. זו היא דרך שנהג בימיו כמו לא יחרף לבבי מימי (לקמן כו) ואם הן המדות התמוהות: (ב) גבולות ישיגו. אותן שדרכן להשיג גבולות שבן קונין שדות כנגד שדות אחרים ובלילה הם מרכים גבוליהם שהיו עושים גדריהם בלילה בתוך חחום שכניהם (וחהו משיג דמתרגמינן משנה שהיו משגים שנטל סא"א): עדר גזלו וירעו. לעצמן: (ג) חמור יתומים ינהגו. ועושין כל רעות האמורו' בענין. סוף דבר ואלוה לא ישים תפלה. להודיע' שנם ולהמציאם גמולם: (ד) יחד חובאו עניי ארץ. מפני שיראים מהם: (ה) הן פראים. כפראים שהם לימודי מדבר לארוב את העוברים: יצאו בפעלם: יצאו למלאכתן ומה היא הפעולה משחרי לטרף מבקשים לטרוף: ערבה לו לחם לנערים. למשרתיו ונעריו של רשע הערבה והמדבר המה לו לחם לנערים שמשם הוא חוטף ואוכל וגוזל מה שהם אוכלים לנערים הם ההולכים אתו לגזול כמו רק אשר אכלו הנערים (בראשית יד): (ו) בשדה. של אחרים: בלילו. יגולו: יקצורו. לגזול: וכרם רשע ילקשו. וכרמים של אחרים הרשעים האלו נוטלים פריים. ילקשו אשפריימנ"ט נוטלים לקש שלהם. לקש לשון לאחר פרי כמו בתחלת עלות הלקש (עמוס ז) תירגם יונתן לימוח וכן יסד ר"א (בהושענא אדמה מארר) לקש מארבה. (ד"א וכרם רשע ילקשו. ילקשו אותה מהשחיתה כי את של העניים ויתומים הם אוכלים. ילקשו כמו ופיהם פערו למלקוש זמן אחרון וכמו לקושיא ללבן): (ז) ערום ילינו. הם מליניס את העניים: מבלי לבוש. שנטלו כסוין: (ח) מזרם. היורד מן ההרים ירטבו ויתלחלחו אותן הערומים לפי שמבלי כסוי אין מחסה להחסות בו: חבקו צור. נחבאים בנקיקי הסלעים וגם שם הזרם יורד ומקלח עליהם ורוטבם. רטוב תרגום של לח וכל מי שאינו מתנגב קרוי לח: ירטבו. מוויסט"א בלע"ז: (ט) משד יתום. יניקת היתום מקום מוצא מאכלו ומזונותיו כמו ושוד מלכים תינקי (ישעיה ס): יחבלו. ל' אם חבל תחבול (שמות כב) וכמו חבול לא יחבול (יחזקאל יח): (י) הלכו. הם הלכוהו בלי לבוש. ורעבים נשאו עומר. ומרעבים נטלו העומרים של לקט. ועוד יפתר ורעבים איתם שהיו נושאים עומר לפי שאלו גוזלים אותם מהם והיו נשארים רעבים: (יא) בין שורותם יצהירו. ויעשו שמן בעלי זתים: ויקבים דרכו. בעלי כרמים: ויצמאו. לאחר זמן לפי שאלו הרשעים גוזלים אותם מהם: בין שורותם. כמדומה לי שעושים הזתים שורות שורות בבית הבד והיצהר זב ביניהם: (יב) מעיר מתים

לא הייתי מתרעם עליו כי יודעיו לא ידעו מה יהיה אלא הוא שידע העתים שיעשו בהם הרשעים הרשע למה יחריש: (ב) גבולות ישיגו. כמו לא תסיג גבול רעך: (ג) יחד חבאו. מפניהם: (ה) והם כמו פראים במדבר. מן הערבה יבקש לחם לנעריו לא מן הישוב: (ו) בלילו. שאיננו לו: ילקשו. ענינו יכרתו הלקש כמו מספף אחרים יכרית הספיף: (ז) ערום ילינו. פועל יוצא יפשטו הערום עד שילין בלי לבוש: (ח) מזרם הרים. על הערומים ידבר שיחבקו הצור בשביל שאין להם מחסה וירטבו מהזרם היורד מן ההרים: (י) ורעבים. ומרעבים נשאו עמר: (יא) יצהירו. יעשו היצהר והוא שמן זית שיצהר כצהרים בעבור הנר: (יא) ויצמאו. אחרים והם בעליהם: (יב) מעיר מתים

תולדות אהרן גבולות ישיגו. סנהדרין קט: יצהירו. יבמות ז:

גבלות ב' כתיב כן וסי' ואסי' גבלות עמים. גבלות ישיגו. ועי' בתהלים סי' ע"ד: אביונים. ג' חסר בליש' וסימ' כי יעשה ה' דין עני משפט אבינים. יטו אבינים מדרך. ומתנות לאבינים: בפעלם ל' הן פראים במדבר והוא חד מן מלין יחידאין דמשמשין לם בסוף תיבותא וסימן נמסר במס' רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: חבקו ב' וסי' מבלי מחס' חבקו צור. אשפתות: הלכו ב' דגשים וסי' ערום הלכו מבלי לבוש. שועלים הלכו בו: שורותם ל' בין שורותם יצהירו יקבים. והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף

רלבג

שלא הייתי רואה אותם: (ג) יחבלו. יקחו למשכון: (ד) חובאו. ר"ל שנטו מהדרך להחבא מפני הרשעים פן יעשקום: (ה) הן פראים במדבר. הנה אלו הרשעים הם כמו פראים במדבר שהם חיות רעות ויעמדו שם לטרף כן אלו הרשעים מבקשים תמיד לטרוף האנשים: ערבה לו לחם לנערים. ר"ל מהמדבר יוציא הרשע לו לחם ולנעריו מן העושק אשר יעשוק האנשים הבאים שם: (ו) בלילו. תבואתו: ילקשו. יאחרו: (ז) בקרה. בבא הקור: (ח) מזרם הרים ירטבו. מהמים הנשפכים מההרים יתלחלחו העניים אשר השסיסום אלו רשעים כי הם יעמדו מפני זה אצל הסרים להיות להם למחסה: ומבלי מחסה חבקו צור. מפני שאין להם מחסה חבקו הצורים להיות להם למגן: (ט) יגזלו משוד יתום. מרוב השוד אשר יעשו יגזלו היתום ולא ירחמו עליו: ועל עני יחבולו: ר"ל מה שעל עני והוא לבושו אשר יתכסה בה יקחו למשכון: (י) ערום הלכו מבלי לבוש. הם סבבו שילכו העניים ערומים מבלי לבוש: ורעבים נשאו עומר. ושילכו רעבים האנשים אשר נשאו עומר רצוני שלא יניחום לאכול ממנו: (יא) בין שורותם יצהירו. ר"ל האנשים העושים השמן בין שורות בית הבד ואשר דרכו היקבים לעשות היין יצמאו ולא יניחום הרשעים לשתות מהשמן והיין אבל יגזלו אותם מהם: (יב) מעיר מתים ינאקו. מן העיר יצעקו האנשים מפני החמס הנעשה להם: חללים. הרוגים: תשוע

מצודת דוד

ולא יחזו ימיו כי הלא כל יודעי המקום הן החכמים והנביאים לא הגבילו לו זמן לומר שהוא מחודש עם העולם כי כולם פה אחד יאמרו שהוא קדוש לעולם מבלי תכלית והוא המסדר מערכת השמים ומדוע א"כ לא ימשול בהם להיות נלפנים מפניו ונכנעים לו לבל יהיה מה שמורים בעתים ההם: (ב) גבולות ישיגו. והן ראינו אנשי רשע ישיגו גבולות רעיהם כי יכניסו גדרם אל גבול רעיהם להרחיב גבולם וגוזלים מרעיהם עדיהם ועוד יגזלו עדר ורועים בהשדה הגזולה והנה עשו רעה כפולה: (ג) חמור. גוזלים חמור היתומים וינהגו לעצמן בפרסום רב ומן האלמנה יחבלו שור כי יעלילו עליה לומר שהיא חייבת להם ולא כן הוא: (ד) יטו. מטים את האביונים מן הדרך כי יראים מהם לבל יפגשום ונוטים ללכת בתוהו לא דרך: יחד. כל העניים כאחד נחבאו במקום נסתר ליראתם מהם: (ה) הן פראים. הנה הם כמו הפראים אשר במדבר כי כ"כ יצאו המדברה בעבור פעלם אשר המה משחרים שמה לטרוף טרף להרוג אנשים: ערבה לו. מוציא לעצמו מן הערבה מאכל נעריו כי נוזל כל העובר בה וממנו פרנסת אנשי ביתו: (ו) בשדה. בכל שדה אשר ימצאו קוצרים יגזלו ואם איננה שלהם אבל כרמו של רשע אם כי נוח יותר לחלוש ענפי כרם מלקצור יבול שדה מ"מ יאחרו מלקחת מה ממנו עד אשר לא ימצאו ממקום אחר כי אוהבים הם את הרשע ולא ימהרו לקחת את שלו: (ז) ערום ילינו. גוזלים המלבוש והנגזל לרוב עניו ישמיד כן ערום מבלי לבוש ואין לו במה לכסות עצמו בעת הקור: (ח) מזרם הרים. על כי העשוקים ההם ילכו אל בין ההרים להסתר שם מפני הרוח נעשו שם רטובים מזרם המים היורד מן ההרים: ומבלי מחסה. בעבור שאין להם לבוש לחסות בו מפני הצנה חבקו את הצור להגין עליהם מתוקף הקור: (ט) יגזלו משוד יתום. הוא כמו הפוך משוד יגזלו יתום. ור"ל מרוב השדידה אשר הורגלו בה יגזלו גם את היתום: ועל עני. המלבוש שעל העני יקחו למשכון כי מעלילים עליו לומר שהוא חייב להם ולא כן הוא: (י) ערום הלכו. גוזלים המלבוש ועוזבים אותו ללכת ערום מבלי לבוש: ורעבים. מוסב על' מלת הלכו לומר העניים נושאי עומר השכחה יעזבו ללכת רעבים כי יגזלו שומרם ואין להם מה לאכול: (יא) בין שורותם. עם כי נמשך היצהר בין שורות בית הבד ועם כי דרכו אנשים את ענבים להוציא היין לרדת ולזוב ביקבים עכ"ז המה צמאים כי הרשעים ההם גזלו ממנם ויינם ואינם מוצאים לשתות: (יב) מעיר. מן העיר
יאנקו

מצודת ציון

גבול כמו מחוז חפצם (שם קז): (ב) ישיגו. כמו ישיגו בסמ"ך וענינו הרחקה לאחור כמו ולא תסיג גבול (דברים יט): (ד) חבאו. מל' מחבואה: (ה) פראים. חמור הבר: משחרי. דורשים ומבקשים כמו ומשחרי ימצאנני (משלי ח): ערבה. ענינו כמו מדבר: (ו) בלילו. מלשון יבול ותבואה: ילקשו. ענין איחור כמו ופיהם פערו למלקוש (לקמן כט): (ז) ילינו. ענין ההמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): (ח) מזרם. שטף הלוך המים: ירטבו. מלשון רטיבות ולחות: חבקו. ענין סבוב הידים בדבר מה: (י) עומר. אגודה של תבואה כמו ושכחת עומר בשדה (דברים כד): (יא) שורותם. מל' שורה וידוע הוא בדרז"ל וכן עלו בשרותיה (ירמיה ה): יצהירו. מל' יצהר והוא השמן: יקבים. כן נקראו הבורות שהיין יורד וזב מהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה): (יב) מתים. אנשים כמו מתי מספר בראשית

ג' תְּשַׁוֵּעַ וֶאֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׂים תִּפְלָה׃
יג הֵמָּה הָיוּ בְּמֹרְדֵי־אוֹר לֹא־הִכִּירוּ
דְרָכָיו וְלֹא יָשְׁבוּ בִּנְתִיבֹתָיו׃
יד לָאוֹר יָקוּם רוֹצֵחַ יִקְטָל־עָנִי
וְאֶבְיוֹן וּבַלַּיְלָה יְהִי כַגַּנָּב׃ טו וְעֵין
נֹאֵף ׀ שָׁמְרָה נֶשֶׁף לֵאמֹר לֹא־
תְשׁוּרֵנִי עָיִן וְסֵתֶר פָּנִים יָשִׂים׃
טז חָתַר בַּחֹשֶׁךְ בָּתִּים יוֹמָם חִתְּמוּ־
לָמוֹ לֹא־יָדְעוּ אוֹר׃ יז כִּי יַחְדָּו ׀
בֹּקֶר לָמוֹ צַלְמָוֶת כִּי־יַכִּיר בַּלְהוֹת
צַלְמָוֶת׃ יח קַל־הוּא ׀ עַל־פְּנֵי־מַיִם
תְּקֻלַּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ לֹא־יִפְנֶה
דֶּרֶךְ כְּרָמִים׃ יט צִיָּה גַם־חֹם יִגְזְלוּ
מֵימֵי־שֶׁלֶג שְׁאוֹל חָטָאוּ׃ כ יִשְׁכָּחֵהוּ

תַּצְלֵי וֶאֱלָהָא לָא יְשַׁוֵּי חוֹבָא׃ יג הִנּוּן הֲווֹ בְּמָרְדִין בְּאוֹרָיְתָא לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּן אוֹרְחָתֵיהּ וְלָא אִתְיַתְּבוּ בִּשְׁבִילוֹי׃ יד לְאוֹרְתָא יְקוּם קָטוֹלָא יִקְטוֹל עַנְיָא וַחֲשִׁיכָא וּבְלֵילְיָא יְהֵי הֵיךְ גַּנָּבָא׃ טו וְעֵינָא דְגַיָּפָא נַטְרַת נֶשֶׁף לֵילְיָא לְמֵימַר לָא תִסְכְּנַנִי עֵינָא וְטָמוּר אַפַּיָּא יְשַׁוֵּי כְּלַפֵּי לְעֵיל׃ טז חָאַק בַּחֲשׁוֹכָא בָּתַּיָּא בִּימָמָא מְחַתְמִין לְהוֹן בְּגִנְזַיָּא לָא יָדְעוּ נְהוֹרָא׃ יז אֲרוּם כַּחֲדָא צַפְרָא דָמֵי לְהוֹן הֵיךְ טוּלָא דְמוֹתָא אֲרוּם אִשְׁתְּמוֹדַע פּוּרְעָנוּת טוּלָא דְמוֹתָא׃ יח קַלִּיל הוּא לְמִישַׁט עַל אַפֵּי מַיָּא תְּהֵי לִיט אוֹרְחָא שְׁעִיעַתְהוֹן בְּאַרְעָא לָא יִסְכֵּי שְׁבִיל כַּרְמַיָּא׃ יט צַחְיָא וּלְחוֹד חוּמְתָא אָנְסִין מֵימֵי תַלְגָּא וְלֵיתֵיהוֹן הֵיכְדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנְשִׁיאוּ דְּאִתְחַיָּבוּ׃
ת"א הֵיךְ צְחוּתָא וְחוּמָא אָנְסִין מֵימֵי תַלְגָּא וְלֵיתֵיהוֹן הֵיכְדֵין לִשְׁיוֹל אִתְנְשִׁיאוּ׃

מסורה: ג' — י"ט ר"פ ג' וחסר — ז'. ד' מ"ל — ס' — ג'. ג' — ג' — ס' — ג' — ו'. ג'

תולדות אהרן לאור. פסחים ב: נשף. סוטה י: חתר. סנהדרין קט (מעבר שני גו): קל הוא. סנהדרין קח: כרמים. יבמות ז: ציה. שבת לב:

אבן עזרא

מתים. הם בני אדם יצעקו מעיר: ואלוה לא ישים תפלה. לא יעשה זה חנם ושיא תפלה כמו תפל: (יג) במורדי אור. השם שהוא אור המאורות: (יד) לאור יקום רוצח. בדרכים ויש אומרים שהוא כמו חשך וא:זרו כי כמהו ולילה אור בעדני ואיכנו כי אם אור ממש: ובלילה יהי כגנב. יורה עליו. ודמה הגנב לנואף שיעשה דבריו ועברותיו בסתר כאילו ישים סתר בפנים שלא יראו בו כאלו יחתמו היום שלא יראו: ומה שכרם שהמקום ישיב להם הבקר כצלמות כי יכיר עליהם בלהות וישים אותם כדבר שהוא נף על פני מים כאשר יטד הקנה: (יח) תקולל חלקתם ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים ויאבדו מהעולם הם וחלקתם וכרמיהם כמימי השלג שיגזלו אותם ציה גם חום ולא יראה השלג שהיה בעולם כן ירדו אל שאול והם חוטא ס: (כ) ישכחהו רחם. אמו

תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד: המה י"ט וסי' נמסר בספר תהלים סימן מ"ח: לאור ז' קמצים וסי' נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: ועין ט' וסימ' וזנות ועין גנים תפוח והנבשון ועיר תמלח ועין גדי. ועין גנים והנבשון וקדש ואדרעי. ועין חדה. וקדש ואדרעי ועין חצור. ועין ימינו כהה. ועין נואף שמרה נשף. ועין אלהיהם הות אל שבי יהודיא. ה' קדמאי שום קרתא: על פני מים ה' וסימ' ופרשי מכמרת על פני מים. השולח בים צירים ובכלי גמא. נדמה שמרון מלכה כקצף על פני מים. קל הוא על פני מים:

רשי

מתים ינאקו. מתים וטוביה של עיר ינאקו מתחת אותן האונסין: לא ישים תפלה. להקפיד עליהם וליקח נקמה: (יג) המה. הרשעים האלה הם דור המבול שמרדו באור. בשביל המטר שהיה עולה מן הארץ ולא היו צריכים לכלום: (יד) לאור יקום. אם היו עומדים ביום היו הורגים עוברי דרכים: ובלילה יהי כגנב. לאחר כחים (טו) ועין נואף. והנואף שבהם היה שומר וממתין עד נשף לאמר וגו': וסתר. ובסתר ישים פניו לעבור עבירה. שעל כל אלה היו חשודין דור המבול על הגזל שנאמר ותמלא הארץ חמס (בראשית ו) ועל העריות שנאמר כי השחית כל בשר (שם): (טז) יומם חתמו למו. אותם שהיו חלשים מהם מעשות לסטיות ביום היו חותרים בבתים בלילה וביום היו חתומים ומסוגרים בבתיהם: לא ידעו אור. לא היו מכירין את האור ולא היה עת מהלכם: (יז) כי יחדו בקר למו צלמות. שביום היו נסגרים ובלילה היו הולכים למחתרתם ולא היו יראים מן המזיקים כלל: כי יכיר בלהות צלמות. מכיר היה כל א' שדים המבהילים ולא היה ירא מהם. ורבותינו פירשו יומם חתמו למו ביום היו עושי' סימני' היכן מרתפו של בית והיכן גנזיו של עשיר שהיו מפקידין אפרסמון אצל בעלי בתים עשירים ויודעים הם שיניחנו בבית גנזיו ובלילה מריחין והולכים שם וחותרים שם: (יח) קל הוא על פני מים. כשהיו הצדיקים נח ומתושלח מוכיחים אותם ואומרים להם שעתיד המבול לבא עליהם היו אומרים קלים אנו לשוט על המים ויש לנו גומא ודברים קלים לעשות מהם אניות ולשוט: תקולל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים. היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנה דרך הטוב בדרכי הצדיקים הרמים ושוכנים ברומו של עולם ל"א כרמים הם הצדיקים ופרנסי הדור כמו ונתתי לה את כרמיה משם (הושע ב) ת"י ית פרנסהא היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנו דרך הטוב כשבעים שלא יפנו את דרכם. ל"א תקולל חלקתם מתקלקלת היתה חלקתם שהיו משחיתים זרעם לבטלה כמו כי השחית כל בשר את דרכו (בראשית ו) תקולל לשון קלקול כמו בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו (שמואל א ג) ל"א תקולל חלקתם הדורות שאחריהם מקללים בהם מי שפרע מדור המבול. כ"ש. ל"א תקולל חלקתם לא יפנה דרך כרמים. לא היו מקבלים תוכחה מן הטובים. לשון אחר היו קלים לשוט בספינות להרוג ולחמוס ממון ודרך ייטוב בני אדם ונטיעת כרמים אין חושש לילך: (יט) ציה גם חום יגזלו. מפני רעתם גרמו להם שנה אחת להשחתת עולם משסדריו זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף: מימי שלג. כמו ומימי שלג גם אותם גזלו מן העולם לפי ששאול חטאו יש תיבות חסירות וו"ן כמו (ירמיה יא) ואני ככבש אלוף והוא כפתר ככבש ואלוף עוד הרבה במחברת מנחם בן סרוק: (כ) ישכחהו רחם אמו. דרש רבי תנחום שהיו דור המבול נוטלים את בניהם וטחנים אותם

רלבג

תשוע. תצעק: תפלה. דבר בלא טעם: (יג) במורדי אור. שהיו מורדים בשם יתברך שהוא אור העולם ואפשר שיהיה הרצון בזה אור היום והוא יותר נכון לפי מה שיספר מעניינם: (יד) לאור יקום רוצח. בעבור האור יקום הרוצח בבקר השכם קודם הגיע אור היום להרוג העניים והאביונים: כגנב. הכ"ף נוספת וכמוהו והוא כאיש אמת: (טו) שמרה נשף. המתינה הערב: תשורני. תראני: (טז) חתר. מענין מחתרת: יומם חתמו למו. אשר חתמו להם ביום: (יז) כי יכיר בלהות צלמות. בבא העת אשר יכיר איש את רעהו והוא כשיאיר היום הוא להם כמו בלהות צלמות: (יח) קל הוא על פני המים. קל הוא לברוח בבא הבקר על פני המים ושם יתחבא כדי שלא ימצא: (יט) יגזלו מימי שלג. ר"ל שהם ישחיתו אותם בקלות עד שיראה כאלו גזלום: שאול חטאו

מצודת ציון

(בראשית לד): ינאקו. ענין אנחה כמו ונאק נאקת חלל (יחזקאל ל): תפלה. ענינו דבר גרוע שאין בו טעם כמו ולא נתן תפלה (לעיל א): (יד) כגנב. הכ"ף באה לאמתת הענין וכן יהי כרשע אויבי (לקמן כז): (טו) שמרה. תצפה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז): נשף. חשכת הלילה: תשורני. תראני: (טז) חתר. חפר כמו אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כב): חתמו. סגרו כמו כי חתום הוא (ישעיה כט): למו. להם: (יז) צלמות. חשכת הקבר: בלהות, הוא הפוך מן בהלות: (יח) חלקתם. כן נקראה השדה כמו ראו חלקת יואב (ש"ב יד): (יט) ציה. חורב ויובש

מצודת דוד

יאנקו אנשים מגודל חמסם ובעדה תשוע כל נפש מהחללים אשר רצחו: ואלוה וגו'. כאומר ואיך א"כ תאמרו כל מעשה אלוה המה במשפט ולא ישים דבר תפלה שאין לו טעם ומדוע יאריך אף לרשע כזה אשר יאבד הרבה מן האנשים בחרב וברעב הלא הוטב לאבד נפש אחת להעמיד כל הנפשות האלה: (יג) המה. הרשעים ההמה היו בין אלו המורדים באור ודומים להם והם האנשים אשר יתגבר בם חולי השחורה אשר ימאסו לשבת במקום האור כ"א בחשך ישבו וכן הרשעים האלה ימאסו באור היום כי טוב להם חשכת הלילה כי אז יעשו מעשיהם ולא יראום מי: לא הכירו דרכיו. אינם מכירים דרכי האור ולא ישבו בנתיבותיו כי לא יוכלו לעשות מאומה באור היום: (יד) לאור. בעבור אור היום המונע תפליו יקום הרוצח השכם עד לא יאיר ויקטול עני ואביון אשר ישכימו לצאת למלאכתן: ובלילה. בעלם הלילה יהיה גנב לגנוב בחשכת הלילה: (טו) ועין נואף. הרי הוא כעין נואף אשר גם היא תמרוד באור היום כי תשמור ותצפה את הנשף כי תחשוב לומר אז לא תראני עין אדם כי חשכת הלילה ישים לי הסתר פנים לבל יראני מי: (טז) חתר. וכן הוא יצפה על הנשף כי בחשכת הלילה חותר הוא את הבתים לכנוס בהן דרך המחתרה לגנוב מה בבית וביומם סגרו א"ע לבל יהיו נראים לבני אדם למען לא יכירום מי ולא ידעו א"כ אור היום כי לא יראו סגולה: (יז) כי יחדיו. הגנב והנואף יחדיו זה כזה יחשב למו הבוקר לצלמות ומאד ימאסו בו: כי יכיר. כאשר יאיר היום ויכיר איש את רעהו הוא להם בלהות צלמות: (יח) קל הוא. כאשר יברח בהאיר היום הוא קל מאד לשחות ולשוט ע"פ המים כי ירא ללכת בארץ פן יפגעו בו הרודפים ולזה ישוט ע"פ המים מקום שאין אנשים הולכים שם: תקולל. החלקה אשר ילכו עליה בארץ היא מקוללת מאד לפי שלא ילכו במקום אשר יעבד ויזרע כ"א במקום ציה ושממה שאין אנשים מצויים שם אף לא יפנה ללכת דרך כרמים כי יפחד מן האנשים המצויים בכרמים וכאומר והנה יפחדו מאנשים ולא ייראו מה': (יט) ציה גם חום. והנה בבוא עת פקודתם ימותו במיתה קלה ומהר כמו שהיובש עם צרוף החום גוזלים ומאבדים בקלות ומהר את המים הנוזלים מהשלג כן השאול תאבד

אמר

אבן עזרא

אתו ותמתק לו רמה יותר: (כא) רועה עקרה. מן תרועם בעבור שהיה רועה עקרה לא תלד וזכר העקרה בעבור שאין לה בנים שיעזרו אותה והאלמנה שאין לה בעל: ועוד שמשך אבירים בעלי כח בכחו והוא שידע כאשר יקום ממטתו שיתכן שימות: (כג) יתן לו לבטח. נתן לו המקום מה שרצה וישען כי יוכל להנקם ממנו ועיניהו על דרכיהם: (כד) רומו מעט.

אמר אם התרוממו מעט כלם ילכדו: והמכו. מן וימכו בעונם. ככל. כגלם: (כה) לאל. ללא כמשל

רשי

אותם תחתיהם לסתום ארובות התהום ואפילו אמו לא היתה מרחמת עליו: מתקו רמה. למות ולאכול רמה בשרם: עוד לא יזכר. בשנה אחת נעקרו ועל ארכא שניתן להם מתחלה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זה: (כא) רועה עקרה לא תלד. כך היה מנהגם נושא שתי נשים אחת לתשמיש ואחת לבנים זו שעומדת לתשמיש משקה כוס עיקרין כדי שלא תלד

תנ"ך

רחם ׀ מתקו רמה עוד לא־יזכר ותשבר כעץ עולה: כא רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב: כב ומשך אבירים בכחו יקום ולא־יאמין בחיין: כג יתן־לו לבטח וישען ועיניהו על־דרכיהם: כד רומו מעט ׀ ואיננו והמכו ככל יקפצון וכראש שבלת ימלו: כה ואם־לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי:

תרגום

דאתחיבו: כ אבזראין דנשיאו לרחמא מסכנין אתבסימו לרחשא תוב לא ידכר ותתבר היך קיסא עילתא: ת"א מטול דבטילו אפרשותא דמעשר דאתפקדו בעדן חומא דקיטא אתמנעו מנהון מימי מטרא ותרגא לבית קבורתא אתחיבו: כא דמרע עקרא דלא תילד וארמלתא לא יוטיב: כב ונגיד גבריא בחיליה יקום ולא יהימן בחיי: כג יהיב ליה תיובתא לרחיץ ויסתמיך ועינוי על אורחיהון: כד אוריכו בזעיר פון וליתוי רשיעא ואתמכיאו כבל מה יתקטמון וכריש שבולא יתקטפון: כה ואין לא קשוט דכי האן הוא מן דיכדבנני וישוי כדלא הוות עקר מלתי:

ל' וחד ואורכא בחיין יהיבת · כ' באלסו. ל' · ל' ות"ל. י"ב ל'. ל' · ל' ס"פ · ז"ר ק.ג' ר"ף · ל'

רשי (המשך)

עולמית ומאכיל' תפנוקי' ומרחיצ' ומקשטה כדי שתהא נאה וזו העומדת לבנים מלבישה בגדי אלמנות ומרעיבה וזהו שאומר העקרה שלא תלד היה רועה ומטיב ואת האלמנ' שעומד' לבני' לא ייטיב: (כב) ומשך. הקב"ה אותן אבירים בכחו לפורענות ולמחיים מתוך ארכא שהאריך להם: יקום. יום א': ולא יאמין בחיין. כמו בחיים ביו' הזה נבקעו כל וגו' (בראשית ז): (כג) יתן לו לבטח. עד יום אידם ונשענו: (כד) רומו מעט. נסתלקו מן העולם כמעט רגע: והומכו נדכאו ונתמסכנו: ככל יקפצון. כשאר כל הנקפצי' וכמלטי' בעת קציר ובציר ומסיק שנקפצים יחד כן תמו כרגע: (כה) ואם לא אפו. כ שר אמרתי יבא אחד מכם ויכזיבני. וישם לאל מלתי. שאני מדבר אחריו כמוני

לדעת מדותיו שמאריך אף לרשעים; ואת אוהביו

מסורה

כעץ ג' וסי' יבש היה כעץ. וישע כעץ תקותי. ותשבר כעץ עולה: בחיין ומשך אבירים הוא חד מן א"ב נו"ן ארוכה בסוף תיבותא וסי' נמס' במס' רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: ואם לא ב' בסיפרא וסים' ואם לא אפוא מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח יעברו:

תעלות ואהרן רומו. סופס ס:

רלבג

תמלא. וכן יעשים שאול בקלות האנשים אשר חטאו: (כ) רחם. הוסב תרגום אשר מרחם: מתקו רמה. רמה תאכלהו וימתק לה: (כא) רועה עקרה. משבר עקרה: (כב) יקום ולא יאמין בחיין. יקום כל אחד מהאבירים ולא יאמין בחיין לירא מהרשע: (כד) רומו מעט. פועל עבר ועניינו כשהרו אלו מלאכים והרתיקו מעט לא ימלא או הרשע כעיר אבל יהיה עיניהו על דרכיהם לשרגם: והומכו. פועל עובר מבנין הופעל והשרש נמך ויהיה נמך ומבך מן שרשים בענין א' והוא מענין וימוכו בעונם: ככל יקפצון. ככל אחד מהאנשים אשר לא כרתו ברית עמהם יקפצו הרשעים פיהם שלא יצעקו ויהרגו אותם: ימלו. יכרתו: (כה) לאל. להבל ולדבר שאינו: ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר גם היום שמריתי והפלגתי בנפשי להתרעם תרעומת רב כבדה מכתי יותר מאנחתי ולזה אל תאשימני אם הגדלתי והוספתי להתרעם על מכאובי. מי יתן ידעתי איפה הש"י ואמצאהו ואבא עד תכונתו שאם היה אשר זה היתי עורך לפניו משפט והייתי מתווכח עמו בטענות חזקות ואז אדעה מה שיענני ואבינה מה יאמר לי ואדע שלמה מולא החקירה כי באמת לא יבא עמי בכחו אלו הכזבים אשר אתם באים בד שאמר שמעולם כי שבבר חטאתי באלו החטאים אשר זכרת אשר אני נקי מהם לפי באמת הלא נלום לש"י שיריב עמי ויתקפני ברוב כחו הנה אין זה ראוי אך הוא ישים כי כח לעמוד לפניו ולהתווכח הנה בזה הלא היה הישר מתווכח עמו אם יגיעהו דבר ולא במשפט והייתי נצול לנצח משופטי כי הש"י כשישמע כי הדין עמי היה משיב אפו ממני אבל מה אעשה שאני לא אוכל למצוא הש"י בשום צד אלך במזרח לבקשו ואיננו ואלך במערב ולא אמצאהו ג"כ אלך בצפון אשר שם עושה מעשי הנפלאים אשר בארץ לפי שהם היישוב עם כל זה לא אוכל לראותו שם שכשה דרום מאני כי אין שם יישוב והמים מקיפים בו ולא אוכל לראותו שם. הנה אם ידע השם הדרך אשר דרכתי בה ובחנני הייתי יוצא נקי בלא סיג כזהב לפי שבאשורו אחזה רגלי שמרתי דרכו ולא אטה ממנה ר"ל מנימוסי האלהי אשר ינהגנו בו כל שלם. ממצות שפתיו לא סרתי ושמרתי אמרי פיו יותר ממה שאני שומר הכנהגם אשר היה חקי לשמור היו כמו שאוכל והמשתה ההכרחי ומה שדומה להם כי ההכרחי לאדם בחיים יקרא חק כמו שזכרנו. והוא כאשר היה בענין אחד ומי ישיבנו ממנו והנה לא ישתנה רצונו ואין שם יותר חזק ממנו יכריחהו על זה אבל הוא שלים בהם שירצהו עד שכל מה שהוא רצונו עשה. הנה מגיע מרוב יכלתו והכתו שהשלים חקי בבריאתי ר"ל שהמציא בי כל האיברים והכלים אשר יצטרכו למציאותי וכמו אלו הנפלאות תמצאנה רבות עמו בשאר בריותיו על כן מפניו אבהל לעוצם מעלתו ומציאותו אתבונן בנפלאותיו ואירא ממנו. וזה אמר איוב להשיב על אליפז במה שייחם לו מהרעות אשר היה לאנשי דור המבול ולאנשי סדום כי הלילה לו מרשע אבל היה ירא מהש"י מצד התבוננתו במעשיו הנפלאים. ואל הרך לבי בתחלואיו אשר חלה בי ויראה תמיד מהיום הבא שלא אכאב בו כאב אנוש. ושדי הבהילני מפני שלא נצמתי קודם בא חשך הצרות והיום מכסה ממני אופל שמכאובים מה שאני לא אירא מהמות כאשר הוא סוף כל האדם אבל פחדתי אל אלו המכאובים אשר לא אוכל לשאת אותם. ואחר זה החל איוב לסתור דעת אליפז מן ההיקש ואמר מדוע לא יהיו נעלמים משדי הענינים הזמניים ויודעיו לא חזו לו ימים ר"ל שלא ראו לו יחס אל הזמן ולזה הוא מבואר שהש"י בלתי יודע באלו הענינים הזמניים. ואחר כן החל איוב לסתור דעת אליפז מן החוש במה שגלל הש"י על ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך במה שאמר כי מפני שאין זה התוכחת מהש"י כי אם להועיל לאנשי הארץ הנה יתכן שיאריך עונש הרשע זמן ארוך. והחל איוב לסתור דבריו מהחוש ואמר שאלו הרשעים אשר ספר בהצלחתם היו משיגים גבול וגוזלים העדר ורועים שם בקרקע הנגזל וזה חטא נגלה. והיו נוהגים חמור היתומים ולוקחים למשכון שור אלמנה אשר בהם היו חורשים ומשיגים די טרפם עד שהיו הבת אותם ברעב העניים יטו מדרכם לפחדם מהם שלא יהרגום יחד חובאו מעניהם עניי ארץ. הנה אלו הרשעים הם כמו חיות רעות במדבר לטרוף כאשר ימצאו הם יוצאים למלאכתם לבקר לשחר לטרוף מן המדבר יוצאות לתת כל אחד מאלו הרשעים לו ולנעריו כי יהרגו האנשים העוברים שם ויקחו אשר להם. בהיותם בשדה בלילו ותבואתו יקצרו ואם אינו שלהם ולא די שהם יגזלו שדה הרשע ולא יגעו בו אבל גם כרמו שהוא מוכן בקלות לאכול ממנו יאחרו וילקטו מלקחת ממנו לפי שהם אוהבים הרשע ולזה לא יגעו כאשר לו אם לא כאשר לא ימצאו במקום אחר. ערום ילינו בני אדם בלילה מבלי לבוש ר"ל שיגזלו מהם כסות לינה ולא יהיה להם כסות להתכסות בו בקור. ואלו העשוקים ילכו להסתר מערות בין סלעי ההרים. וירטבו שם מזרם ההרים וסלחות הנמצא בהם. ומבלי מחסה חבקו צור להסתר שם. מרוב שדידות האנשים יגזלו היתום ויקחו למשכון הבגד אשר על העניים וכזה

מצודת דוד

מהם את האנשים אשר חטאו ולא סבלו מכאוב החולי: (כ) ישכחהו וגו'. מעט יחלה ובמותו ישכחהו רחם אמו ר"ל אף אחר אשר נולד ברחמה תשכח בו הואיל ומעט חלה ולא הרבתה לבקרו ומעט נשאר בזכרונה: מתקו רמה. מתוק הוא לפי הרמה כי השמן בשרו לא ירזה כי ימות בריא ושמן ויומתק בשרו לרמה: עוד לא יזכר לא יהיה נזכר בפי הבריות לזמן מרובה כי הואיל ולא סבל מכאוב החולי אין מה לספר ממנו: ותשבר כעץ עולה. האיש עולה נשבר בקלות רב כשבירת העץ אשר תמהר להשבר מן הברזל וכדומה אשר ירבו להתעסק שנה והנה טרם ישבר: (כא) רועה עקרה. עם כי הרבה להרשיע עד כי היה מרצץ גם את העקרה עם כי לא ילדה ואין לה מי מחזיק בידה ואף האלמנה ירצץ עד כי אין לה מי ייטיב לה ונעשה מרה לה מאד עכ"ז לא חמל עליה והיה אם כן מהראוי שיקבל גמולו: (כב) ומשך. אבל לא כן היה כי המקום משך את כל אחד מן האבירים ההם אל הקבר בעודו בכחו כי לא נחלש במכאוב החולי: יקום. עודו קם על רגליו בריא וחזק ופתאום קרבה נפשו למות עד לא יאמין בעצמו שישאר חי ולא סבל כלל מכאובי החולי: (כג) יתן לו לבטח. וכל ימי חייו יתן לו המקום לשבת בטח והוא נשען מתמו לבל ימוט וכאלו יבניח בעיניו על דרכי הרשעים ההם לבל יכשלו כאדם המסתכל בדרכי אוהבו ומזרזו להזהר: (כד) רומו מעט. כאומר את אמנם שבן ראוי הוא שירומו במעלה ובכבוד למען יכפל צערם כאשר יפלו בשפל שמגב אבל ראוי היה שירומו רק מעט מן הזמן וילך לו הכבוד ואיננו ומיד ימוטו להיות שפלים ונדכאים וכ"כ פעמים רבות וכמו כל דבר אשר ידלג ויקפץ שפעם הוא למעלה באויר ופעם למטה בארץ ומעט זמן יתעכב למעלה ויותר מזה ינוח למטה בארץ: וכראש וגו'. ובבוא עתו ראוי היה להיות מיוסר במכאוב זמן רב כמו זקן השבולת הנפרך מאליו מעט מעט עד כי נפרך הכל כן היה ראוי להאריך זמן חליו עד כי ימות מענה ונוסף על ראשית אמריו לומר כן היה ראוי להרשעים האלה אולם התמדת השלוה וקלות המיתה בא להם מצד מערכת השמים אשר שפטו כן בעת ההריון והלידה ומדוע משדי לא נשנו העתים למה לא יבטל הוראתם אשר יורו בהעתים ההם בכדי שיקבלו גמולם משלם: (כה) ואם לא. ואם תאמרו אין הדבר כן איה פה האיש ומי הוא זה אשר יכזב אותי לומר שלא נמצא מרבית טובה ושלוה לאנשים כאלה וישים את אמרי שלונתי לאין וכאומר הלא א"א לכחש דבר המפורסם והמצוי (העולה מהמענה הזה כי יכחיש דברי אליפז לומר שאין האמת אתו כי אחז בדרכי המקום ובמשפט עשה מה שעשה אף יתרעם על מה יאריך המקום אפו ולא יאבד את הרשעים המאבדים נפשות הרבה היתכן שיתום עליהם ולא על הנפשות הנאבדים על ידיהם והנה מלבד ההצלחה שיש לרשעים בחייהם לא נפרדה מהם במותם כי ימותו בקלות ומהר מבלי מכאוב

מצודת ציון

ויוכם: (כ) עוד. ענינו זמן רב וכן ויבך על צואריו עוד (בראשית מו): עולה. איש עולה: (כא) רועה. משבר ומרצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): (כב) אבירים. חזקים: בחיין. הנו"ן במקום המ"ם: (כג) וישען. ויסעד: (כד) רומו. מל' הרמה והגבהה: והומכו. ענין שפלות כמו ימך המקרה (קהלת י): שבולת. היא קנה התבואה כמו שבע שבלים (בראשית מא): ימלו. יכרתו כמו ימולל ויבש (תהלים צ): (כה) לאל. ללא ואין: במרומיו

כה א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי
וַיֹּאמַר: ב הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה
שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו: ג הֲיֵשׁ מִסְפָּר
לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ:
ד וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל וּמַה־
יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה: ה הֵן עַד־יָרֵחַ
וְלֹא יַאֲהִיל וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו:
ו אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם
תּוֹלֵעָה:

כ' ומס' · ל'. כ'. כ' · ד' · ו'. ג' · ס' · כ'

א וַאֲתֵיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ
וַאֲמַר: ב שׁוּלְטָנָא וּדְלוּחָא
גַּבֵּיהּ עָבֵד שְׁלָם בִּשְׁמֵי
מְרוֹמָא: ת"א מִיכָאֵל מִן יְמִינָא
וְהוּא דְאֶשָּׁא וְגַבְרִיאֵל
מִסְמָאלֵיהּ וְהוּא דְמַיָּא
וּבְרִיָּתָא קַדִּישָׁתָא פָּתְכִין
אֶשָּׁתָא וּמַיָּא וּבְשׁוּלְטָנוּתֵיהּ
וּבְדַחַלְתֵּיהּ עָבֵד שְׁלָמָא
בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא דִילֵיהּ: ג הַאִית
סְכוּם לְאוּכְלוּסוֹי וְעַל מַן לָא
יְקוּם נְהוֹרֵיהּ: ד וּמַה יִזְכֵּי בַר
נָשׁ עִם אֱלָהָא וּמַה יִזְכֵּי יְלִיד אִנְתְּתָא: ה הָא עַד דְּפַגְמָא סִיהֲרָא בְּסֵתֶר מַדִינְחָא
לָא יְנַהַר שִׁמְשָׁא וְכוֹכְבַיָּא לָא אִתְבְּרִירוּ קֳדָמוֹי: ו אַף כָּל דְּכֵן בַּר נַשׁ דִּבְחַיּוֹי רִיחֲשָׁא

רשי

כתוני הוא מייסר ואינו ממיתן כמו שקובל (למעלה כג) כי לא נצמתי מפני חושך ואלו שגבולות ישיגו וכל אלה עשו לא הוכו בייסורין: (מענה בלדד): (ב) המשל ופחד עמו. כלפי שאמר איוב אערכה לפניו משפט אמר לו המשל ופחד עמו. המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל כל'ם אחד יכול להשיב את אחד מהם: עושה שלום במרומיו. כשהמזלות עולים כל א' סובר אני עולה ראשון לפי שאינו רואה מה שלפניו לכך אינו מתקנא. כ"ש. ד"א עושה שלום במרומיו אש ומים כלולין ואין מים מכבין את האש. כ"ש: (ד) ומה יצדק ילוד אשה. שאמרת בחנני כזהב אצא (לעיל כג): (ה) עד ירח. כמו ולא עדה עליו שחל (לקמן כח): ולא יאהיל. כמו לא יהלו אורם (ישעיה יג) והאל"ף

אבן עזרא

(ב) המשל ופחד. הממשלה והפחד עמו וממנו עושה שלום במרומיו שאין בהם מלחמה כי כולם טוב והרע הוא במטה לארץ ואלה הדברים צריכין פירוש: (ה) יאהיל. יש אומרים כי האל"ף נוסף מן לא יהלו אורם

ופחד ב' וסי' תפל עליהם אימתה ופחד. המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו: ועל מי ד' וסימ' ועל מי נטשת מעט הצאן. ועל מי הרמות קול דמלכים. וחברו דישעיה. ועל מי לא יקום אורהו. וככבים ו' וסי' נמסר ביואל סי' ב'. ובן אדם ה' וסי' נמסר בסדר בלק:

תולדות אהרן המשל. ר"ס כג זוכר ויקרא ר"ס
ח: לגדודיו. חגיגה י נו: תולעה. תמורה לא:

רלבג

וכזה האופן יסבבו שילכו העניים מבלי לבוש לגזלה מהם כסות יום וסבבו שילכו רעבים האנשים אשר נשאו עומר כי יגזלו אותו מהם ולא יהיה להם לאכול. הנה האנשים אשר באוצרות בית הבד יעשו שמנם ואשר יקבים דרכו לעשות יינם יצמאו כי אלו האנשים יגזלו שמנם ויינם ולא יניחום לשתות מהם. מן העיר ינאקו האנשים על החמסים אשר עשו להם ונפש ההרוגים חוץ לעיר תצעק אל אל ואיך תאמר שהשם לא ישים בכל אלה הדברים דבר בלתי טעם וזה שאחר שאלו הרשעים ממיתים רבים מן האנשים בחרב ובעירום ובצמא ומכלים אותם בכל עוז הנה היה ראוי במחק הש"י אם היה פוקד האנשים להועיל להם שלא יצריך לכמו אלו האנשים הרשעים כדי שיציל מידם אלו האנשים אשר יהרגו אותם כי הרחמנות על אלו הרשעים הוא אכזריות במחק הטובים. הנה לא תוכל לנצל הש"י על זה בשום פנים ולדעת איוב ג"כ יהיה זה חסרון במחק הש"י בסדורו זה הסדור אשר מצד הכוכבים שימשך ממנו זה העול והחמס. הלא אלו האנשים היו במורדי אור ר"ל שימרדו באור היום המשמח האנשים והם ידאגו בבואו לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו אבל התרחקו ממנו בכל עוז ועשו מעשיהם בלילה כדי שלא יראו אותם האנשים בעבור האור יקום הרוצח השכם קודם שיאור היום ויהרוג עני ואביון אשר ימצאום בדרך יוצאים למלאכתם ובעצם הלילה יהי גנב לגנוב מה שיוכל להסתתרו אז מהאנשים. ועין נואף המתינה בא הערב לאמר אז לא תראני עין וישים לו הסך בלילה הסתר פנים. חתר האחד מהם בקירות הבתים אשר יומם שמו חותם בהם כדי שיכירום בלילה ויגנבו הנמצא שם הנה כל אלו האנשים לא ידעו בטוב האור לתאסם בו. כי יחדו יהיה להם הבקר כשיבא כמו צלמות וכאשר יבא אור הבקר אשר יוכל אז להכיר איש את רעהו ולראותו הוא להם כמו בלהות צלמות כי אז יבהלו וינוסו כדי שלא ימצאו. קל הוא לנוס בבא היום על פני המים כדי שלא ימצאו החלקה אשר הם הולכים בה בארץ היא מקוללת מאד ר"ל שהם לא ילכו במקום שיעבד בו ויזרע ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים כדי שלא ימצאום שם עובדי כרמים והשדות אבל ילכו במקומות החרבים להסתר מהאנשים. הנה אלה האנשים עם רוב מריים לא יגיעום שום עונש בחייהם אבל ימותו בקלות כי כמו שהציה והחום יגזלו מימי השלגים ויפסידום בקלות בדרך שלא ישאר מהם רושם כן ישחית שאול בקלות אלו האנשים אשר חטאו. ישכחהו כל אחד מאוהביו ותאכילהו רמה כאלו הוא דבר מתוק לה ועוד לא יזכר שמו וישבר בקלות כעץ איש העולה ובלא צער. ובזה הוא מבואר שלא יתנצל השם במה שאמרו אליפז. הנה זה האיש הגיעהו מן האכזריות עד שהיה משבר העקרה אשר לא תלד עם היותה מרת נפש והיה משבר גם כן האלמנה אשר לא ייטיב מטיב לה עם מרירות נפשה לא היה חומל עליה. כחו היה רב עד שיהיה מושך התקיפים בכחו ויהרגם יקום כל אחד מהם ולא יאמין בחיין מיראתו ממנו והיה נותן לו מתנה לבטח והיה נשען שלא יזיקהו ועם כל זה לא היה נשמר הרשע מלהזיק להם אבל היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם. או הרצון בזה שזה הרשע היה נותן לו ידו לבטח והיה כורת ברית עמו ועל זה היה נשען האחר שלא ירע לו ועם כל זה היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם להזיק להם. התרחקו מעט אלו האנשים והנה אין הרשע בעיר והומכו אלו האבירים אשר רדף אחריהם כשאר כל האנשים אשר לא כרתו ברית עמו יקחם הרשע ויקפוץ פיהם כדי שלא יזעקו ויהרגם בקלות כראש שבולת שתכרת במהרה ועם כל אלו הרעות לא נראה שיגיע לו עונש בחייו ולא במותו כאשר זכר ולזה הוא מבואר שאין התגלות לשם במה שאמרו אליפז שהוא יצריך לרשעים. ואמר איוב אם תרצה לחלוק על זה מי הוא אשר יכזיבני ויהם מילתי לאל כי לא יוכל שום אדם לחלוק על דברי להיות החוש מעיד בענין כדברי:

והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב ישיב לאליפז שמה שייחס לו מהעונות הוא שקר וכזב כי כבר אחזה רגלו תמיד בדרכי השם והאין התגלות לשם במה שאמר אליפז כי מפני שאין השם מוכיח לרשעים כי אם להועיל לבני אדם יתכן שיעמידם בהנהגתם ויאריך להם העונש זמן ארוך אולי ישובו וזה שהנהגו נראה מהרשעים רבי ההצלחה שהם עושים חמסים גדולים גורמים להמית האנשים בסבת העירום והרעב והצמא והם גם ממיתים האנשים ונואפים וגונבים בלילה מה שיוכלו ולא חסה עינם על האלמנות והעקרות הנרדפות משחתם וכבר יגיע מרוב רשעם ומריים שיכרתו ברית עם האנשים כדי שיטענו ויבטחו בהם ואחר ימיתום ולמה יאריך השם לכמו אלו הלא היה ראוי שיכלה אותם תכף כדי שלא ימיתו אחר האנשים הלא יותר טוב שימותו אלו כדי שינצלו האחרים מידם. ועוד שהנהגו נראה בכמו אלו הרשעים שלא יגיעם עונש כלל בחייהם ובמותם ימותו מיתה קלה בלא צער והיה איפה העונש המגיע לאלו האנשים על מריים הלא זה כלו ממה שיורה שאין האדם נפקד על מעשיו מאת השם: ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר: (ב) המשל. ענין ממשלה ושולטנות: ופחד. היראה כמו ופחד יצחק: (ג) יקום. יעמוד: אורהו. אורו: (ה) יאהיל. יאיר: ביאור דברי המענה ענה בלדד השוחי ואמר השולטנות והיראה אשר עם השם עושה שלום במערכות השמים עד שהם כלם נסמכים להתנועע תמיד התנועות המוגבלות להם עד שישלם מכללותם פעל השם בזה העולם השפל ולא ישנו את תפקידם ליראתם ממנו ולחוזק ממשלתו עליהם והנה זה ממה שיורה על גודל השם וגבורתו היש מספר לגדודי השם וחייליו ועל מי מהנמצאות לא יקום אורו וזהרו הנה הם כולם מושפעים מאתו לא נפקד איש. ואחר שהענין כן בהש"י בזה האופן מן השלימות איך יתכן שיצדק האדם עם האל ויזכה הנה זה בלתי אפשר כי לשלמות השם יחשב למרי מה שאינו מרי לפי מחשבת האדם. הן הירח ימצא חסר אצל השם עד שלפעמים יסור אורו כאלו תאמר בעת הנגוד כאשר היה הירח בראש התלי או בזנבו ויעדר אז הפעל הנמשך מאתו מצד אורו וכוכבים לא זכו בעיניו עד שפעמים יסתרו קצתם בעמוד תחתיהם קצת ויעדרו אז פעולותיהם בזה העולם השפל. ואם כאלו עם שלמותם נמצא חסרון במחק הש"י כל שכן שיהיה חסר במחק השם האדם אשר הוא רמה ותולעה:

והכלל העולה מהדברים הוא שאין ראוי שנחשוב שיעשה השם עם מה שיראה בו מהשלמות והגבורה דבר שלא כהוגן אלא שרוע הסדור נופל כדעות אשר תמצאנה לאישי האדם שיחשוב בהם שהם צדיקים ויגיעום רעות אשר לא יתכן שיאמר בהם שהם בעבור טוב להיותם מכלות ומביאות אל מות והוא מה שהיה מהרעת עליו איוב לפי דעת בלדד הוא מצד שהאדם להסרונו לא ירגיש במה שיחטא שהוא מרי במחק השם מצד שלימותו כי האדם הוא חסר מאד במחק השם והוא מבואר שהוא בתכלית ההולכה כי אין ראוי שיענש האדם על מרי לא ישוער בו לאדם במה שהוא אדם ולזה לא ענהו איוב על זה דבר אבל גינה דבריו. ואפשר שנאמר שהרצון בכאן שאין ראוי בייחסם לשם עם שלמותו מה שהוא עול והכרון במחק האדם אשר הוא בתכלית החסרון במחק השם יתברך ולזה ראוי שנכפוש שהשם בלתי עוזב לאישי האדם להיותם בעלי שכל ושופט אותם על כל מעשיהם ומה שנמצאו בלתי שומר הסדור הראוי בטובת אישי האדם ורעתם נייחסנו אל בכלותנו לבלתי השגנו במקרים ההם הרצה מה שנחשוב במקרים שיהיו רעים ויהיו לטוב כמו שאמר

מצודת ציון

(ב) במרומיו. בשמי מרום: (ג) לגדודיו. למחנותיו: (ד) יזכה. מלשון זכות: (ה) עד. ענין הסרה כ[מו] לא עדה עליו שחל (לקמן כח) כמו אשר עבר (בראשית טו) ת"א דעדא: יאהיל. יאיר ויזרח כמו בהלו נרו (לקמן כט): זכו. מל'

מצודת דוד

מכאוב חולי וכ"ז הוא בעבור כי כן שפט המערכה בעת ההריון והלידה ויחלוק א"כ מדוע לא ישדד המקום הוראת המערכה הלא הוא סדרה): כה (ב) המשל ופחד עמו. גודל הממשלה ומרבית הפחד אשר עם ה' כ"א מהם עושה שלום במערכות השמים לבלא יתנגדו זה לזה בפעולת עולם השפל ולבל ישנו את תפקידם ר"ל לא כשתאמר אתה שאין מערכות השמים נכנעים למקום כי הן יכנעו מפניו אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש: (ג) היש מספר. וכי יש מספר לגדודיו הם מלאכי מרום אשר יורה על גודל ממשלתו ולזה ייראו יראת הרוממות: ועל מי וגו'. על מי מן צבא מערכות השמים לא יעמוד אור השפעתו ולזה יפחדו לבל ימנע מקום השפעתו: (ד) ומה יצדק. כאומר ואם תשיב לומר א"כ מדוע לא ישדד המערכה לשלם גמול הצדיק כי מהו האדם להיות צדיק עם האל הלא לגודל שפלות האדם ורוממות האל אף מעט מן המרי יחשב לרב ואיה א"כ צדקתו: ומה יזכה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ה) הן עד ירח. הנה העביר והסיר אור הירח לבל תאיר כשעור האורה אשר שם בה כשבראם והוא על שקנאה בשמש ואמרה אי אפשר לשני מלכים וכו' ואם כי היה מעט מן המרי ומעלתה הלא גדלה מ"מ כמוה כאין מול המקום ואף המעט יחשב לרב: כוכבים. כל הכוכבים כולם עם רוב זהרם אינם זכים בעיניו וכמוהם כאין למולו: (ו) אף כי. וכ"ש האדם אשר הרמה תאכלנו הבזוי מאד מול המקום איך לא יחשב ממנו מעט מן המרי לרב ואיה א"כ צדקתו: ובן אדם תולעה. כפל הדבר במ"ש (העולה מהמענה היא כי יאמר הן באמת יכנעו למקום מערכות השמים אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש אבל אין לאדם גמול מה על המקום כי לגודל רוממות המקום ושפלות האדם אף מעט מן המרי יחשב לרב

רש"י

ואל"ף זו באה כמו ולאדיב את נפשך (שמואל א ב) אל"ף יתירה ל"א לא יאכיל לא יהיה לו צל כשאינו מאיר אין לו צל והראשון נראה ושניהם שמעתי: (מענה איוב) (ד) ונשמת מי יצאה ממך. מי שם בך הרוח הזה שיצא מפיך מי לא ידע זאת: (ה) הרפאים. גיהנם המרפה את הבריות: יחוללו. שנעשה חללים שלו: מתחת מים ושוכניהם. במעמקי עמקים. וגם הוא: (ו) ערום שאול נגדו. לדעת ולראות את כל מה שבתוכו: (ז) על בלימה. אין כלום ביסוד כי הם עומדים באויר על חוזק זרועותיו של הקב"ה ודוגמ' פי' בלימה מיסור כמו (תהלים לב) במתג ורסן עדיו לבלום (כך ראיתי בס"א): (ח) ולא נבקע ענן. מעול' שיפלו מימיו ביחד: תחתם. תחת המים: (ט) מאחז. במחיצות פני כסא הכבוד כולו כגון ישת חשך סתרו (שם יח) ופרשז. על הכסא עננו כמו ודמות על ראשי החיות רקיע (יחזקאל א): (י) חוק חג. קומפ"ש בלע"ז לשון ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד) שיבנו כחול להיות לו (החול) חוק גבול עולם ולא יעבור הים אותו חוג עד שיכלה אור וחשך: (יא) ירופפו. כשגרא' והקריסם הן רופפים וגער בהם ועמדו ביוצא ובחוזק: ויתמהו. תוהה ועולה (ס"א כאדם תוהה ועומד) במקום אחד:

רגע

תולדות אהרן בלימה. חולין פט: מאחז. שבת פח. סוכה ה: ירופפו. חגיגה יב: רגע הים. ב"ב עד:

איוב כו

כו א ויען איוב ויאמר:
ב מה עזרת ללא כח הושעת
זרוע לא עז: ג מה יעצת ללא
חכמה ותשיה לרב הודעת:
ד את מי הגדת מלין ונשמת מי
יצאה ממך: ה הרפאים יחוללו
מתחת מים ושכניהם: ו ערום
שאול נגדו ואין כסות לאבדון:
ז נטה צפון על תהו תלה ארץ
על בלימה: ח צרר מים בעביו
ולא נבקע ענן תחתם: ט מאחז
פני כסה פרשז עליו עננו: י חק
חג על פני מים עד תכלית אור
עם חשך: יא עמודי שמים ירופפו
ויתמהו מגערתו: יב בכחו רגע

תרגום

וגבר נש דבמותוי מורני:
א ואתיב איוב ואמר: ב מה סייעתא מדלית חילא פרקתא באדרע דלא עשין: ג מה מלכתא מדלית חוכמתא ודמי לך דחוכמתא לסוגעא אודעתא: ד ית מן חויתא מליא ונשמתא דמן נפקת מנך: ה אפשר דגבריא דמתמזמזין יתברין ואנון מלרע למיא ומשריתהון: ו ערטילא מפרסם שיול לקובליה ולית חופאה לבית אבדנא: ז דמתח צפונא על למא זקף ארעא עלוי מיא מדלית מדעם דסמיך לה: ח דצרר מי מטרא בעננוי ולא אתבזע עננא תחותוי: ט מאחד באמטתא דמן כורסיה מן בגלל דלא יחמוניה מלאכיא פרס היך פרגודא עלוי עננא דיקריה: י גזר למשרי רקיע על אנפי מיא עד סוף נהורא עם חשוכא: יא עמודין דשמיא מזדעזעין ורתחין מן מזופיתיה: יב בחיליה גזר

אבן עזרא

אורש: (ב) מה עזרת ללא כח. השעזר מי שאין לו כח: (ד) ונשמת מי. הטעם ממי קבלת אלה הדברים שדברת: (ה) הרפאים. אפילו הרפאים שהם מתים המקום יחוללם מתחת מים ושוכני האדמה והענין על גרגרי הזרע כי בשאול שהוא מקום סתר יעשה חפצו: (ז) הוא שנטה צפון שהוא מקום יישובו של עולם על תהו: תולה ארץ על בלימה. שתי מלות הענין כי הארץ תלויה באמצע הגלגלים: (ט) פני כסא. הוא השמים כענין ה' בשמים הכין כסאו: פרשז. אין לו חבר וענינו פרש והדומה לו: (י) עד תכלית אור עם חשך. עד מקום שהוא תכלית האור שכל מה שיש למעל' הוא אור ולמטה בהפך וי"א שענינו עד שיכלה האור והחשך והראשון נכון בעיני: (יא) ירופפו. כמו ירפו ויש אומרים יתנועעו ובלשון רבותינו ז"ל רפפות: (יב) רגע. ענינו בקע:

ספרה

ללא י"א וסי' השמחים ללא דבר. נדרשתי ללא שאלו. נמצאתי ללא ב' בו. והיה כהן ללא אלהים דד"ה דאבים. ללא עמי עמי אתה. הקשית בניה ללא לה. מה עזרת ללא כח. מה יעצת ללא חכמה. וימים רבים לישראל בפסוק בד"ה: יחוללו הרפאים והוא חד מן מלין דמשמשין לו בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכותהון וסים' נמסר במס' רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: כסה ג' כתיב ה' וסימ' שש מעלות לכסה ב' בו. מאחז פני כסה: תכלית ה' וסי' נמסר בתהלים סימן ק"מ ובסיפרא סימן י"א: ויתמהו ל' רפי עמודי שמים ירופפו. וחד ויתמהו ואינון חד מן כ"ב זוגין נסבין וי"ו בסוף תיבותא חד מלרע וחד מלעיל וי"ו בריש תיבותא ונסבין ו' בסוף תיבותא וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד:

רלבג

שאמר בלדד במה שקדם ולא הצטרך איוב להשיב על דבריו לפי שאין בהם טענה נוספת על מה שקדם לו מהדברים וכבר קדמה תשובת איוב על כל הטענות ההם: ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ג) ותושיה. הקיום והחדוש האלהי הנמצא בנמצאות: (ד) ונשמת מי יצאה ממך. ונפש מי יצאה ממך ורצון מה למדת בני האדם במאמריך כי מי שילמד חבירו דבר דומה כאלו הוציא נפשו בדבר המגיע לנפש בלמוד ההוא כי הנפש השכל והעשה בלמוד המושכלות והשכל היא המושכלות אשר השיגם דבר אחד ולזה אמר ואת הנפש אשר עשו בחרן והם האנשים אשר הכניסום אברהם ושרה לעבודת השם ולהשגת האמת: (ה) הרפאים. הם גרעיני הזרע וקראם רפאים להיותם קודם הודעה כמתים וימצא להם כח נפשי כשנזרעו וזה פלא גדול ואמר זה בצמחים אשר יצמחו בקרקע הים והנהרות כמו האלמוג והדומה לו ממה שיצמח תחת המים וזה פלא שיגיע פועל השם בתולדות הגרמים השמימיים לכמו אלו המקומות ולא ימנעום המים והארץ אשר עליהם מהגיע שם פועל הכוכבים או ירצה ברפאים הדוממיים והם המתהוים כמו המתכות ושאר הדברים ההווים בבטן הארץ מתחת המים ותחת שוכניהם מצד האידים אשר ימציאהו שם הכוכבים כמו שהתבאר בטבעיות וקראם רפאים להיותם כמתים שאין בהם כח נפשי כלל והנה זה הביאור יותר נאות מצד הלשון כי לפי הביאור הראשון היה ראוי שיאמר הרפאים יצמחו: יחוללו. יבראו: ושוכניהם. ומתחת שוכניהם: (ו) שאול. הוא המטה במוחלט והוא מרכז הארץ ואמר זה על צד ההפלגה ובוזמת רצוני שאפילו במקום ההוא יגיע פועל השם יתברך כאלו היה ערום שלא יהיה למעלה ממנו גשם יכסהו וימנעהו מקבול פעל הגרמים השמימיים וקרא המקום ההוא אבדון ג"כ להיותו יותר רחוק מקבול פעל הגרמים השמימיים מכל מקומות הארץ ולזה היה נעדר השלמות יותר משאר חלקי הארץ כי המות והאבדון יורם לנעדר הצורה והשלימות: (ז) על בלימה. על מה שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו נתלית הארץ כמו שהתבאר בטבעיות: (ט) מאחז פני כסה. מאחז ומעבה האויר אשר על פני רקיע השמים אשר נקרא כסא כאמרו השמים כסאי: פרשז עליו עננו. ובזה האופן פרש עליו עננו ר"ל כי בהתעבות האויר ההוא יתחדש ממנו הענן כמו שהתבאר בספר האותות: (י) חג. הגביל וייחסו למחוגה לפי שהתנועה מגבלת תכליות השעה העגול שמתחדש בסבתה: (יא) ירופפו. יתנועעו ויזדעזעו:

רגע

מצודת דוד

לרב והיה א"כ לצדקתו): **כו** (ב) מה עזרת. מהו העזר אשר נתת בדבריך למי שאין בו כח מעצמו להבין אמיתת ההשגחה: הושעת. מלת מה משמשת בשנים כאומר מה הושעת למי שאין בו עוז בזרועו להבין מאליו וכפל הדבר במ"ש: (ג) מה יעצת. מהו העצה שנתת למי שאין בו חכמה לדעת משכלו: ותושיה. וכי הודעת חכמת אלהות בשעור מרובה וכפל הדבר רבות פעמים כדרך המהתל ומלעיג: (ד) את מי. אל מי הגדת דברים כאלה כאומר וכי ימצא מי שאינו יודעם מעצמו עד שיצטרך לדבריך: ונשמת מי. נשיבת הרוח של מי יצאה ממך ר"ל ממי שמעת הדברים האלה ובדרך לעג אמר: (ה) הרפאים. כאומר ואם באת לספר מרוממות האל הנה יותר מזה ידעתי ואספר גם אני ואומר הנה הגיהנם מקום המתים אשר יש בו חללים רבים והם שבעה מדורי גיהנם והוא מתחת המים והשוכנים בהם כי בתהום יש לגיהנם בים: (ו) ערום וגו'. ועם כי הוא בעומק הארץ מתחת למים עכ"ז יודע המקום כל בה כאלו היתה ערום מבלי מכסה: (ז) נוטה צפון. ר"ל רקע הארץ על תוהו כי אין שם דבר מחזקו ועל כי עיקר הישוב הוא בפאת הצפון לז"א נוטה צפון וגו': על בלימה. על דבר שאין בו מאום כי כל העמדת כדור הארצי לבל יתקרב לפאה מן הפאות הוא בעבור כי כל חלקי היסוד מתפוקק ליסודו והרי כל כדור הארצי נשען על נקודת המרכז היא אמצעית הכדור נקודה שאינה מתחלקת: (ח) צורר. קושר מי המטר בעבים להיות עצור בו ולהוריד טפות טפות לבד ומעולם לא נבקע הענן תחת המים עד אשר ישפכם בבת אחת: (ט) מאחז פני כסה. השמים נקרא כסא כמ"ש השמים כסאי (ישעיה סו) ואמר הנה האויר אשר על פני רקיע השמים מעבהו עד שיהיה ראוי לאחוז בו ובזה פירש על הרקיע את עננו כי בזה האופן יהיה הויית הענן כי יתעבה האויר: (י) חוק חג. עשה חוג הקפת החול על פני מי הים ובל יעברנה עד אשר תכלה האור עם החשך ר"ל לעולם עד שתחרב כולו: (יא) עמודי שמים. הארץ תקרא עמודי השמים כי היא מרכז להם וכאלו מעמידה והושאל מדבר גשמי אשר המרכז להם העיקר והיסוד ואמר הנה לפעמים ירעדו מקומות שבארץ ויזוזו ממקומם וכאשר יגער בהם המקום יעמדו במקומם כאדם המתמה מגערת המאיים עליו ועומד על עמדו: (יב) בכחו. ברב כחו בקע הים ובתבונתו
הכה בו את מצרים כי סכל

מצודת ציון

מל' זכות וכשירות: (ג) ותושיה. כן יקרא החכמה כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים: (ד) את מי. אל מי: ונשמת. מלשון נשימה ונשיבת רוח כמו מנשמת אלוה יאבדו (לעיל ד) ועניינו הדבור הבא בנשיפת רוח וכאשר יאמר ויפיח לקץ (חבקוק ב): (ה) הרפאים. כן יקראו המתים ע"ש שנרפו ונחלשו ע"י מ"ה: יחוללו. מל' חלל ונבוב: (ו) שאול. הוא הגיהנם וכן אבדון: (ז) תוהו. עניינו דבר שאין בו ממש: בלימה. הוא שתי תיבות בלי מה: (ח) צורר. קושר כמו צרור כספו (בראשית מב): (ט) כסה. כמו כסא באל"ף: פרשז. מלשון פריסה והזי"ן נוספת: (י) חג. ענין סבוב ועגול וכן וחוג שמים יתהלך (לעיל כב): תכלית. מל' כליון: (יא) ירופפו. ירעדו כי עמודים יתפלצון (לעיל ט) תרגומו מתרופפין: (יב) רגע. בקע כמו עורי רגע (לעיל ז):

מחץ

דעתם

אבן עזרא

(יג) שפרה. הה"א נוסף ועניינו תקון מן ספר או ען שפרירו או הבי"ת במלת ברוחו נוסף ויחסר דגש מפ"א של שפרה: נחש בריח. התנין אשר בים ויש אומרים כי הוא התלי ונקרא נחש בעבור שהוא כמו מעות ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה: (יד, שמץ דבר. כמו לשמצה: (ב) חי אל הסיר משפטי. נשבע חי אל שהסיר מן סורר או הסיר כמשמעו. כל הימים שאחיה: (ד) אם תדברנה שפתי עולה: (ו) לא יחרף. לא יקטן לבי כאדם שיש לו חרפה: (ח) ישל. יש

רשי

(יב) רגע הים. כמו שרי רגע (לעיל ז): נקמט. קממטים קטים נעשו (כך כשאמר יקוו המים נאספו מפשיטתן ונקמטו קמטים קמטים) עד שנקוו למקום אחד היתוכן להם: מחץ רהב. אגריים קרויין רהבים: (יג) ברוחו שמים שפרה. בדבריו וברוח פיו אהל כמו ונטה אהל שפרירו (ירמיה מג): חוללה ידו. את פרעה שנקרא נחש בריח (ישעיה כו) לשון חיל וצרה וכן במקום אחר הלא זאת היא המחצבת רהב מחוללת תנין (שם נא). ל"א יסדה ידו את לויתן כמו נבעות חוללתי (משלי ח): (יד) קצות דרכיו. קלות ותועפות לפי שאר גדולות שבו: ומה שמץ דבר נשמע בו. מה רמז דבר אדם יכול להבין מפעלותיו ד"א שמץ כמו לשמצה לגנות: (א) ויוסף. עמדו רעיו מענות כאשר הוכיחם אליהוא כי עמדו ולא ענו עוד (לקמן לב): (ב) חי אל. שבועה היא כי באמת הסיר את משפטי ומכאן דרש ר' יהושע שמאהבה עבד איוב את המקום אין אדם נודר בחיי המלך אלא א"כ אוהב את המלך: (ה) אם אצדיק אתכם. אם אומר הדין עמכם לחייבני: לא אסיר תומתי. לא אודה לדבריכם לומר שאיני תם: (ו) בצדקתי החזקתי. לומר שאני צדיק: לא יחרף לבבי. אותי מימי מכל דרך ומדה שנהגתי בימי ועל כרחו יהי כרשע אויבי: (ח) כי מה תקות חנף. כי למה אהיה רשע וגזלן

איוב כו כז

<table dir="rtl">
<tr><th>מקרא</th><th>תרגום</th></tr>
<tr><td>הַיָּם וּבִתוּבָנָתוֹ מָחַץ רָהַב׃ יג בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה חֹלְלָה יָדוֹ נָחָשׁ בָּרִחַ׃ יד הֶן־אֵלֶּה קְצוֹת דְּרָכוֹ וּמַה־שֵּׁמֶץ דָּבָר נִשְׁמַע־בּוֹ וְרַעַם גְּבוּרֹתָו מִי יִתְבּוֹנָן׃
כז א וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר׃ ב חַי־אֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי וְשַׁדַּי הֵמַר נַפְשִׁי׃ ג כִּי־כָל־עוֹד נִשְׁמָתִי בִי וְרוּחַ אֱלוֹהַּ בְּאַפִּי׃ ד אִם־תְּדַבֵּרְנָה שְׂפָתַי עַוְלָה וּלְשׁוֹנִי אִם־יֶהְגֶּה רְמִיָּה׃ ה חָלִילָה לִּי אִם־אַצְדִּיק אֶתְכֶם עַד־אֶגְוָע לֹא־אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי׃ ו בְּצִדְקָתִי הֶחֱזַקְתִּי וְלֹא אַרְפֶּהָ לֹא־יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי׃ ז יְהִי כְרָשָׁע אֹיְבִי וּמִתְקוֹמְמִי כְעַוָּל׃ ח כִּי מַה־תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצָע כִּי יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ׃ ט הֲצַעֲקָתוֹ</td><td>יַמָּא וּבְסוּכְלְתָנֵיהּ מְחָא גִבָּרַיָּא׃ יג בְּרוּחַ פּוּמֵיהּ אַפֵּי שְׁמַיָּא אִשְׁתַּבְהָרוּ בְּרַת יְדֵיהּ לִוְיָתָן דִּמְתִיל לְחִוְיָא טָרִיק׃ יד הָא אִלֵּין סִיָּפֵי אוֹרְחָתוֹי וּמַה דִי אִתְמְצֵי מִן קְצָת מִלְּתֵיהּ נִשְׁמְעָנָא מִנֵּיהּ וְרִכְפַּת גְּבוּרָתוֹי מַן יִתְבַּיַּן׃
א וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִטַּל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר׃ ב קַיָּם אֱלָהָא אַעְדִּי הִלְכַת דִּינִי וְשַׁדַּי אַמְרַר נַפְשִׁי׃ ג אֲרוּם פְּסַק תּוּב נִשְׁמְתִי בְּמֵימְרִי וְרוּחָא דֶאֱלָהָא בִּנְחִירַי׃ ד אִין מְמַלְּלָן סִפְוָתִי שִׁקְרָא וְלִישָּׁנִי אִין מְרַנֵּן נִכְלָא׃ ה חַס לִי אִין אֲזַכֵּי יָתְכוֹן עַד דְּאִתְנְגִיד לָא אַעְדֵּי שְׁלֵמוּתִי מִנִּי׃ ו בִּזְכוּתִי תַקִּיפִית וְלָא אֶשְׁבְּקִינַהּ לָא יְחַסֵּד לִבָּבִי מִן יוֹמָי׃ ז יְהֵא הֵיךְ חַיָּבָא בְּעֵל דְּבָבִי וּדְקָאֵם עֲלַי הֵיךְ רַשִּׁיעָא׃ ח אֲרוּם מַן סְבַר דִּילְטוּר אֲרוּם יִכְנוֹשׁ מָמוֹן דִּשְׁקַר אֲרוּם יַנְתַּר אֱלָהָא נַפְשֵׁיהּ׃ ט אֶפְשַׁר</td></tr>
</table>

Marginal notes beside the biblical text: ובתבונתו ק' · כ' כתרי נוס' באתס · דרכיו ק'. ל' · גבורותיו ק' · ל'. י"ו בניס' · י"ב ר"פ, אם ד אם'. ג' · ב' פ' בסי'. ג' · ב' · ל' וחד ברשע ז ל'. ל' · ל'. ל'

תולדות אהרן משפטי. סוטה כ:
תומתי. סוטה כו:
יבלע. ב"ק קיב:

מסורה

שמץ ב' וסימ' ותקח אזני שמץ מנהו. הן אלה קצות דרכיו: משפטי י"ו בלישניה וסי' נמסר ביחזקאל סימן ט"ל ובתהלים סימן י"ז: אם תדברנה חד מן י"ב פסו' ריש' ומצעותהון אם אם וסימן נמסר בסדר משפטים ותהלים סי' כ"ז ובסיפרא סימן ו': ולשוני ג' וסי' ולשוני מדבק מלקוחי. ולשוני תהגה צדקך. לשוני לא יהגה רמיה. ואינון מן ד' זוגין ולש ברישיה מן ג' ג' וסימן ולשוני ג' דליל. ולשנינת ג' והיתה לשמה למשל. והכרתי את ישראל דמלכי'. ונתשתים מעל אדמתי דד"ה: ולשוב ג' וסימ' נמסר ביהושע

רלבג

(יב) רגע. נח: מחץ רהב: הכה מה שיגבה מהים על הארץ ר"ל שסבב שלא יגבה הים על חלק הנגלה מהארץ: (יג) ברוחו שמים שפרה. ברצון השם היו השמים בזה האופן מהיופי והשלימות אשר הם בו: חוללה. בראה: נחש בריח. הוא דמות הנחש הנראה סיבב בגלגל המזלות והוא העגול החלבי: (יד) שמץ מנהו. מעט: ורעם גבורותיו. ורבוי גבורותיו: ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר מה עזרת לדעתך בהשגתה לפי מחשבותיך באלו המאמרים אשר אמרת הנה אין להם כח לעזור לדעתך ולהתגלל מהספקות אשר ספקתי על דבריך ומה יעצת עם לבבך להשיב על הספיקות אשר ספקתי לך מאין חכמה ואיפה נימוס השם בהנהגות וסדורו אשר הודעת לרוב ר"ל שהם את מי הגדת אלו הדברים ומה למדת אותנו בזה הלא אני יודע יותר שהגיד ממנו הוא מעט מזער. הלא שמהלכים יברא השם ית' מתחת המים ותחת ויותר מניתום פעולות השם וגבורותיו ונפלאותיו. הלא שמהלכים יברא השם ית' מתחת המים ותחת הדברים השוכנים בארץ וזה בתכלית הפלא ר"ל שיגיע שם בבטן הארץ בזה האופן מהעומק פעל הגרמים השמימיים השופע מהשם ית'. הנה המטה במוחלט והוא מרכז הארץ הוא לפני השם כאלו הוא ערום ואין לו כסות עם כסותו אותו הארץ עד שכבר יגיע פעל השם שם עם עומקו. הנה השם מטה הצפון אשר שם הישוב על תוהו כי הוא נשען על מרכז הארץ אשר אינו כי אם נקודה ותולה הארץ על בלימ' ר"ל שהיא נטועה ונסמכת על הנקודה שהיא מרכזה לא בדבר חוץ ממנה כמו שהתבאר בטבעיות וזה בתכלית הפלא. הנה הוא צורר מים בעבניו ולא נבקע ענן תחתם כאשר יוליכום הרוחות עד הגיעם אל המקום אשר ירד שם המטר. הנה השם ית' הנה שיאחז האויר על פני השמים ויתעבה מצד הקרירות והוא פירש עליו עננו כי בזה האופן יהיו הויות הענן וספר זה לפי שנעלם מהמון האנשים. גזר חק על פני מים שלא יעבור גבולו בדרך שיראה זה החלק הנגלה מן הארץ בצד הצפוני תמיד ויתהוו בו אלו השוויות עד המקום שיכלה בו שיות האור עם החשך בכל יום ר"ל שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס"ו מעלות וכ"ה דקים ועד שם נמשך הישוב לפי מה שספרו הקודמים ואולם שם יהיה יום אחד בשנה אין בו לילה ויום אחד כנגדו אין בו יום ומשם והלאה יתוסף זה השיעור מעט מעט עד שיגיע אל מה שתחת הקוטב הצפוני ויהיה שם ששה חדשים בשנה אין בהם לילה והם ימות החמה וששה חדשים בשנה אין בהם יום והם ימות הגשמים. עמודי שמים ינועו ויזדעזעו והם חלקי הארץ אשר ירעשו מגערת השם בכח הרעש אשר סבתו הרוח השוה תחת הארץ בסבת האד העשני הנעצר שם וקראם עמודי שמים להיות השמים נסמך על הארץ כמו שהתבאר בספר השמע. בכח השם וגבורותיו נח הים ולא ירוץ על הארץ כדי שלא יטבעו ההווים שם ובתבונת השם הכה מה שיגבה מן הים על הארץ ויפסידהו וזה כי להיות שאר המימות מתערבים במי הים והולכות בים היה ראוי שיגביהו מי הים על החלק הנראה מהארץ ויטבע אלא שהשם סבב בתבונתו שיכלה השמש ושאר הכוכבים בחומר תימי הים בשיעור מה שיבא אליו מהנהרות עד שלא יתוסף בזה הים כלל. ברצון השם וחכמתו היו השמים בזה האופן מן היופי והשלימות אשר הם בו בבריאתם עד שאי אפשר להיותם באופן אחר יותר שלם להגיע לזה כמציאות השפל מה שיצטרך אליו הגעתו מהם. בראה ידו ויצרה העגול החלבי אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר בו מן הפלא והסעלם מה שכבר התבאר בספר האותות והנה אנחנו אמרנו בכל זה קצת מאמר בחמישי מספר מלחמות ה'. הנה אלו הדברים אשר ספרתי הם קצת דרכי השם ומה מעט הדבר שנשמע בו בזה הספור. ואולם תוקף גבורותיו ונפלאותיו לא ימצא מי שיבין אותם: והכלל העולה מהדברים הוא מבואר ולא רצה איוב להשיב על דברי בלדד יותר מזה השיעור לפי מה שזכרנו במענה הקודם ובכלל אם היה משיב אותו עליהם לא יהיה כי אם כפל דברים לפי שכבר השיב על זאת הטענה במה שקדם וסתר אותה מכאן: ביאור מלות המענה ויוסף איוב שאת משלו ויאמר: (ו) יחרף. יטה ומזה העניין שפחה נחרפת לאיש ר"ל שהיא נוטה מצד עבדות לצד חירות כמו שזכר הרב מורה צדק: (ח) יבלע. יגזול: ישל. יעמוד בשלום אדם

מצודת ציון

מחץ. הכה והרג כמו מחץ ראש (תהלים קי): רהב. מצרים קרואים כן כמ"ש קראתי לזאת רהב (ישעיה ל): (יג) שפרה. ענין אוהל כמו ונטה את שפרירו (ירמיה מג) ואוהל כיפה נקרא כן מל' אמרי שפר (בראשית מט): חוללה. בראה כמו ותחולל ארץ (תהלים צ): בריח. כעין מטה עשוי לשומו לרוחב השער לסגרו: (יד) דרכיו. מעשיו ופעולותיו: שמץ. ענין מעט ומעט וכן ותקח אזני שמץ מנהו (לעיל ד): ורעם. ענין רעש והמיה: (ב) חי אל. ר"ל כמו שהאל הוא חי וכן חי ה' (מ"א י"ז): המר. מל' מרירות: (ד) יהגה. ידבר כמו ולשוני תהגה (תהלים לה): (ה) תומתי. מל' תמימות: (ו) יחרף. ענין נטיה וכן שפחה נחרפת (ויקרא יט) שר"ל הנוטה מן העבדות לחרות: (ז) כרשע כעול. הכפ"ין באו לאמתת הדבר וכן בלילה יהי כצבא (לעיל כד): לעשות
(ח) חנף. רשע המחניף ליצרו

מצודת דוד

דעתם ומשכם אל הים להכותם נפש: (יג) ברוחו. ברוח פיו איהל את השמים על הארץ וידו בראה את הלויתן הדומה לנחש ומבריח את הים מקצה אל הקצה: (יד) הן אלה. הדברים האלה המה מקצת דרכיו ומה מאד דבר מעט אשר נשמע בו ר"ל הן לא ידענו ולא שמענו כ"א מעט מדרכיו לא כולם אף לא חלק גדול מהם: ורעם. אף גבורותיו הנשמעים לכל כקול רעש מי יוכל להתבונן לדעת מאפוני הנפלאות אשר בהם ואף כי הנעשים בשמים ממעל ומתחת לארץ אשר לא ידעם אנוש וכאומר הנה השמעתיך יותר מאשר שמעת ועדיין לא הגעתי לחלק גדול מנפלאות ה' (השלם מהמענה היא כי ילעג על בלדד שאמר דברים הידועים לכל ומיעט לספר מנפלאות ה' וסיפר הוא יותר ממנו ואמר שעכ"ז עדיין לא הגיע אף הוא לחלק גדול ממפלאות ה' ולא הם להשיב יותר כי במרבית הלצ"ב כאלו אמר לו מה בכך שלפי רוממות המקום ושפלות האדם יחשב המעט מן המרי לרב הלא כ"ם הוא שמרבית המרי מן הרשע יחשב לרב ומה זה לא ישלם לו גמול): כז (א) ויוסף איוב. בראותו כי אין מי יענה לו על מריו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו והמשל הוא נתיב לא ידעו עיט וגו' וכדומה: (ב) חי אל. הריני נשבע חי אל אשר הסיר מבפס גמול מעשי במה שמסר ככל ביד מערכת השמים: ושדי. מוסב על חי לומר חי שדי אשר המר לנפשי והוא כפל ענין במ"ש: (ג) כי כל עוד. אשר כל זמן שתהיה נשמתי בי ורוח חיים מאלוה יהיה באפי: (ד) אם תדברנה. מוסב למעלה לומר עונש שבועה היה עלי אשר כל ימי חיי אם תדברנה שפתי עולה להתלונן בחנם או אם לשוני ידבר רמיה להצדיק עלי את הדין מן השפט ולמון. עם כי לבי לא כן יחשוב כאומר לא אצעק בחנם ולא אודה ברמיה: (ה) חלילה לי. תולין ונגאי הוא לי אם אומר ברמיה שאתם צדיקים בדבריכם והדין עמכם כי עד אגוע לא אסיר תומתי ממני לדבר רמיה בפה ולא בלב: (ו) בצדקתי. כי הנה הצדק אשר עשיתי מעולם לא הרפיתי כי הואיל ולבבי לא כן יחשוב לא אדבר רמיה כי עד המות לא אסיר תומתי ממני לדבר רמיה בפה ולא בלב: (ז) יהי כרשע. מדת הרשע והעול רעים המה בעיני עד שאני מקלל אויבי שיהיו בדרך ערבי כי החזקתי בה בחוזק רב ולא נתתי לה רפיון ומימי לא נטה לבבי ממנה: והקם

רשי

וגזלן הם סופו של רשע הגוזל ממון : כי ישל. כי ישליך המקום את נפשו מעליו לשון של נעליך (שמות ג) ונשל הברזל (דברים יט) : (י) אם על שדי יתענג. כאל התמיהה היא ככל התמיהות הכפולות שכן דרך הראשונה בה"א והשנייה באם כמו הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמוס ו) היש בלשוני עולה אם חכי לא יבין הוות (לעיל ו). אף כאן הצעקתו ישמע אל אם על שדי יתענג. שמא או מי הוא רשע חנף יכול הוא להתענג ולסמוך על ישועת הקב"ה ולקרא אליו בעת צרתו בתמיה: (יא) אורה אתכם. מה המדה שביד אל ודרך אשר עם שדי לא אכחד. כמו כי ידע דרך עמדי (לעיל כג) : (יב) כלכם חזיתם. שזה חלק אדם רשע : ולמה זה הבל תהבלו. להיות רשעים וחניפים : (יד) אם ירבו בניו למו חרב. ירבו וימותו ביסורים ותחלואים עד כי ישמחו אלמנותיו במיתתן ולא תבכינה : (יז) וכסף נקי. כספו של רשע לנקי יחלקט הקב"ה) : (יח) בנה כעש. כתולע הבונה חור שאינו מתקיים וכסוכה שעשה נוצר בתאנה והכרם שאינה של קיימא (פ"א נוצר הכרם שאינ' סותרה בכל עת זה שמעתי פא"מ) : (יט) עשיר ישכב. ימות בעשרו ופעמים שלא יאסף לקבורה : (כ) בלהות. שדים : גנבתו סופה. ותשליכהו לדראונים : (כב) וישלך עליו. המשליך עליו רעה ולא יחמול: מידו. של רשע ומכחו וממקומו: ברוח יברח. כן ענינו שהיה מסייעו בתחלה יברח מעזור ידו בשעת כשלונו כמו שמשה

תולדות אהרן כלכם חזיתם. ב"ב מו סוטה כ : יכין פסחים מט ב"ק קיט ב"מ סא : וישלך. מגלה טו :

אבן עזרא

יש אומרים מן שלל והקרוב אלי שהוא מן של נעליך כי ישל הנפש מעל הגוף : (טו) שרידיו. הבנים הנשארים מהחרב : (יח) בנה כעש ביתו. שתעמוד כעש מן עושה עש ושם נוצר על ביתו כמו חומה שישמרנו בלילה : (יט) עשיר ישכב ולא יאסף. אף על פי שלא ימות : (כ) המים. כפתע פתאום כי כן דרך הנהרות : (כא) קדים. רוח קדים : (כב) מידו ברוח יברח. הענין יברח הוא מידו :

ישפוק

איוב כז

הַצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע ׀ אֵל כִּי־תָבוֹא עָלָיו צָרָה׃
י אִם־עַל־שַׁדַּי יִתְעַנָּג יִקְרָא אֱלוֹהַּ
בְּכָל־עֵת׃ יא אוֹרֶה אֶתְכֶם בְּיַד־
אֵל אֲשֶׁר עִם־שַׁדַּי לֹא אֲכַחֵד׃
יב הֵן־אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲזִיתֶם וְלָמָּה־זֶּה
הֶבֶל תֶּהְבָּלוּ׃ יג זֶה ׀ חֵלֶק־אָדָם
רָשָׁע ׀ עִם־אֵל וְנַחֲלַת עָרִיצִים
מִשַּׁדַּי יִקָּחוּ׃ יד אִם־יִרְבּוּ בָנָיו
לְמוֹ־חָרֶב וְצֶאֱצָאָיו לֹא יִשְׂבְּעוּ־
לָחֶם׃ טו שְׂרִידָיו בַּמָּוֶת יִקָּבֵרוּ
וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃ טז אִם־
יִצְבֹּר כֶּעָפָר כָּסֶף וְכַחֹמֶר יָכִין
מַלְבּוּשׁ׃ יז יָכִין וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ וְכֶסֶף
נָקִי יַחֲלֹק׃ יח בָּנָה כָעָשׁ בֵּיתוֹ
וּכְסֻכָּה עָשָׂה נֹצֵר׃ יט עָשִׁיר יִשְׁכַּב
וְלֹא יֵאָסֵף עֵינָיו פָּקַח וְאֵינֶנּוּ׃
כ תַּשִּׂיגֵהוּ כַמַּיִם בַּלָּהוֹת לַיְלָה
גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃ כא יִשָּׂאֵהוּ קָדִים
וְיֵלַךְ וִישָׂעֲרֵהוּ מִמְּקֹמוֹ׃ כב וְיַשְׁלֵךְ
עָלָיו וְלֹא יַחְמֹל מִיָּדוֹ בָּרוֹחַ
יִבְרָח׃

תרגום

דִקְבָלְתֵיהּ יְקַבֵּל אֱלָהָא אֲרוּם
תֵּיתֵי עֲלוֹי עָקָא׃ י אִין עַל
שַׁדַי יִתְפַּרְנַק יְהֵוֵי קָרֵי אֱלָהָא
בְּכָל עִדָן׃ יא אַלֵיף יַתְכוֹן
בִּנְבוּאַת אֱלָהָא דִי עִם שַׁדַי
לָא אֲכַסֵי׃ יב הָא אַתּוּן
כּוּלְכוֹן חֲמֵיתוּן וּלְמָא דֵין
הֶבְלָא תֶהְבָּלוּן׃ יג דֵין חוּלַק
בַּר נָשׁ חַיָבָא מִלְוַת אֱלָהָא
וַעֲדַב תַּקִיפִין מִשַׁדַי יְקַבְּלוּן
פּוּרְעֲנוּתְהוֹן׃ יד אִין יִסְגְעוּן
בְּנוֹי מְטוּל דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא
וּבְנֵי בְנוֹי לָא יִסְבְּעוּן לַחֲמָא׃
טו מְשֵׁיזְבוֹי בְמוֹתָא יְהוֹן
קְבִירִין וְאַרְמְלָתוֹי לָא תִבְכְּיָן׃
טז אִין יִכְנוֹשׁ הֵיךְ עַפְרָא סִימָא
וְהֵיךְ טִינָא יַתְקֵין לְבוּשָׁא׃
יז יַתְקֵין וְצַדִיקָא יְהֵי לְבִישׁ
וְסִימָא זַכַּי יְפַלֵיג׃ יח בְּנָא
הֵיךְ דִקְבוּבִיתָא בֵּיתֵיהּ וְהֵיךְ
מְטַלַלְתָּא דַעֲבִיד נָטַר פֵּרֵי׃
יט עַתִּיר יִדְמוּךְ וְלָא יִתְכְּנֵשׁ
עֵינוֹי פְּקַח וְלֵיתוֹי׃
כ תִּדְבְּקִנֵיהּ הֵיךְ מַיָּא רְגוּשְׁתָּא
לֵילְיָא טַלְטְלִנֵיהּ זִיקָא׃
כא יַטְלְנֵיהּ רוּחַ קִדוּמָא וְיֵיזֵל
וִיעַלְעֲלִנֵיהּ מִן אַתְרֵיהּ׃ כב וְיִטְרוֹק עֲלוֹי וְלָא יְחוּס מִן יְדֵיהּ מֶעֱרַק יְעָרוֹק׃

סימן כ"ב ובירמיה סימן מ"ד : אורה ב' בתרי לישני וסימ' צדח אורה. אורה אתכם ביד אל : ולמה זה ג' וסימן ולמה זה לי בכורה. ולמה זה חרה לך על הדבר הזה. ולמה זה הבל תהבלו : יקחו י' בקריאה וקמצי' וסי' אשה זונה וחללה ב' בו. ובליעל בקוץ מונד. אהליהם וצאנם יקחו. ונחלת עריצים משדי יקחו. קשר נביאיה בתוכה. והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו. ומבניך אשר יצאו דמלכים. וחברו דישעיה. בניך ובנותיך יקחו : כעש ג' וסי' אנכי כעש לאפרים. ותמס כעש חמודו. בנה כעש ביתו : ואיננו י"ב וסימ' כי לקח אותו אלהים. ערות על יאור. שדד זרעו ואחיו ושכניו. יבקש את עון ישראל ואיננו. כי רוח עברה בו. המחכים למות ואיננו. רמו מעט ואיננו. הן קדם אהלך ואיננו. עשיר ישכב ולא יאסף. התעיף עיניך בו ואיננו.

רלבג

אורה. אלמוד : (יג) עריצים. הם התקיפים כתומסים שאר אנשים לבטענם על תקפם וגבורתם : (טו) שרידיו. הם בניו כי הם השרידים הנשארים מן האדם : (יז) וכסף נקי יחלוק. האיש הנקי יחלוק כספו ויפזרהו תחת אשר קבץ אותו הרשע והרצון בזה כי הנקי ימשו: על אשר לו: (כ) תשיגהו כמים בלהות. תשיגהו בלהה אחרי בלהה בלי הפסק כמו שיגברו המים בשטף בלי הפסק : (כא) קדים. רוח קדים : וישערהו. מענין רוח סערה: (כב) מידו. ממכתו

מצודת דוד

יקם עלי לרעה שהוא יהיה רשע ועול כי כ"כ הדבר רע בעיני עד שהחשב לקללה : (ח) כי מה תקות. כאומר אף לדעתי שהכל מסור ביד מערכת השמים והיה הצדיק כרשע עכ"ז אין לבחור ברשע כי מה יהיה תקות רשע אשר יגזול אנשים כאשר ישיר אלוה את נפשו ממנו כי הצדיק יקוה אל תענוג הנפשי אבל הרשע אל מה יקוה : (ט) הצעקתו. ואם לתקות תענוגי הגוף וכי כשיבוא עליו צרה ישמע אל צעקתו להצילו ממנה כאומר וכי בעבור רשעו ישדד ה' את המערכה אשר לא יעשה אף בעבור הצדיק ונקי : (י) אם על שדי יתענג. וכי יפנן על ה' לענגו בטובה וכי יבטח לקרוא לה' בעת הצורך כאומר הלא אף תפלת הצדיק איננה נשמעת אף כי רשע וחונף : (יא) אורה אתכם. כאומר אין דברי להסית אנשים לבחור ברשע רק אני מלמד אתכם הנהגה אשר היא ביד האל ולא אחדל מלדבר מה אשר עם שדי לבל יתלו הגמול במקום נגמול הצדיק והרשע כי הכל בא מצד המערכה אבל עכ"ז מהראוי לבחור בצדק בעבור תענוג הנפשי: (יב) הן אתם וגו'. כאומר הלא גם אבדן הרשעים הוא מפורסם ומצוי עד שאתם כולכם ראיתם ובודאי לא אכחיש המוחש ולמה זה א"כ תדברו הבל בחנם לחשוב שבוחר אני ברשע: (יג) זה חלק. ר"ל זה חלק הרשע האמור למטה אשר ראיתם הלא גם היא שמורה עם אל להביא עליו באמצעות המערכה כאשר שמורה להביא על הצדיק ואם כי הרשע מעותד לאבדן הנפש בעולם הנצחי עכ"ז עודו בחייו מקרה אחד לו ולצדיק כי לא ינצל גם הוא מסבות המערכה : ונחלת. זהו האמור למטה היא נחלת עריצים המתחזקים לקחת לא להם אשר יקחו משדי באמצעות המערכה כאשר יקחו הצדיקים והוא כפל ענין במ"ש : (יד) אם ירבו. אף אם ירבו בני הרשע לפעמים לא ישמח בהם כי יהיו נהוגים אל החרב ואף אם יתרבו נצלו הם בני בנים הנה לפעמים לא ישבעו לחם : (טו) שרידיו. הנשארים מחרב הנה לפעמים יקברו גם היום בעת בוא עליו המות ולזה לא תבכינה אלמנותיו עליהם לבל ישבר לבו וכמ"ש רז"ל חולה שמת לו מת אין בוכין לפניו שלא ישבר לבו : (טז) אם יצבור. אף אם יצבור כסף רב כעפר ויכין מלבוש מרובה כחומר : (יז) יכין. לפעמים הוא לבד המכין אבל הכל בא ליד הצדיק וילבש הוא וכספו בא ליד הנקי ויחלק לאשר ישר בעיניו וכאומר הואיל ופעם יקרה שהצדיק יצליח יותר מהרשע א"כ למה יבחר מי בדרך הרשע : (יח) בנה כעש ביתו. ר"ל פעמים יהרס ביתו בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה שומר הכרם לשבת בה : (יט) עשיר ישכב. לפעמים כאשר ישכב חולה על משתו יהיה עדיין עשיר ולא ימות בעשרו עוד עיניו פקוחים ולא מת לשחת ואבד העושר ואין לו כי מעט נפל למטה נשבר חזקו ויבת כל אשר לו : (כ) תשיגהו. לפעמים תשיג אותו בהלות תכופות זו אחר זו כשטף מים אשר לא יפסק: לילה. מרוב הבהלה לא ישב בביתו עד אור היום כי בעוד לילה ינום גנבו כאלו רוח סופה גנבתו בלילה מתוך ביתו : (כא) ישאהו. וכאלו רוח הקדים ישאהו למרחוק וילך הוא במקום ההוא שם ולא ישוב עוד לביתו : וישערהו. כאלו רוח סערה יעקרו ממקומו וכפל הדבר במ"ש : (כב) וישלך. זה שניח להשליך

מצודת ציון

לעשות פחויו : יגזל. יגזול כמו בולע בלע (חבקוק ב') : ישל. ענין הסרה ושליפה כמו של נעליך (שמות ג) : (יא) אורה. אלמד כמו יורה דעה (ישעיה כח) : אכחד. אמנע : (יב) חזיתם. ראיתם : (יג) עריצים. חזקים : (יד) למו חרב. אל חרב וכן למו פי (לקמן מ) : (טו) שרידיו. הנשארים מהם : (טז) יצבור. ענין כרי וגל כמו ויצבר עפר (חבקוק א) : (יח) כעש. מין תולעת : נוצר. שומר : (יט) יאסף. ימות כמו יאסף אהרן (במדבר כ) : פקח. פתח כמו פוקח עורים (תהלים קמו) : (כ) בלהות. בהלות : (כא) וישערהו. רוח סערה יעקרו וכן

אבן עזרא

(כג) ישפוק. בני אדם עליו ועל ביתו כפימו: (א) יזוקו. כמו יזקקו והענין כי הכל תלוי במזל בני אדם גם המקומות: (ב) ומאבן יצוק נחושה. והיה ראוי להיותו נחוש: (ג) אבן אופל. הוא הארץ שהיא עיקר האופל גם היא עיקר קדרות הלבנה בשעה שתכדר בחצי החדש בהיותה עם ראש התלי או הזנב: (ד) גם יפרוץ המקום נחל שהוא גר והענין מוגר כמים המוגרים עד שנשכח מרוב שדרכו בני אדם: דלו. כמו דללו וחרבו. מאנוש שנעו שהם הולכי' ונעים: (ה) ותחתיה. ויש ארץ שתחתיה נהפך כמו אש כארץ גפרית והרי כאש: (ו) ויש ארץ מקום ספיר אבניה. גם יש מקום לא נדע מה יש שם: (ז) גם לא ידעו עיט. הוא העוף: (ח) לא עדה. עבר תרגום אשר עבר בין הגזרים האלה וכמוהו תעדה בגד ביום קרה: (ט) בחלמיש שלח ידו. המקום ויהפוך ההרים משרשיהם ויבקע יארים בצורים ובחלמיש: (י) וכל יקר. הם המים שיוציא מהצורים. והפך זה שייבש הנהרות

רשי

שעשה חרבונה להמן (מגילה ז): (כג) ישפוק עלימו כפימו. היודעים (אותו) לפנים ועתה רואים בשברו: (א) כי יש לכסף מוצא. גם זה טעם אחר לדברו הראשון שאמר בצדקתי החזקתי כי למה אהיה רשע אם בשביל כסף וזהב לכל יש מוצא וסוף אבל החכמה מאין תמצא זה סוף הפרשה היא יקרה מכל. על כן כל ימי נתתי לבי עליה ללמוד: ומקום. יש לזהב שמשם יזוקו ויתכו אותו: (ב) ואבן יצוק נחושה. מן ההר יצק האומן את הנחושה הרי תחילה וסוף יש לכל דבר שכל העולם יכלה וכל אשר בו: (ג) קץ שם. המקום מתי יהיה החושך שהשמים נמלחו והארץ תבלה ולכל תכלית דבר הוא חוקר לו: אבן. אשר משם יצא לו חשך וצלמות אבן מקום מוצא פורענות לכן נקרא אבן במקום פורענות כאדם הנוגף את רגליו באבן שיש לו צער (כ"ש. כמו קו תוהו ואבני בוהו (ישעיה לד) דמן טורא אתגזרת אבן וגומר (דניאל ד): (ד) פרץ נחל. על סדום ועמורה נחלי אש וגפרית: מעם גר. ממקום שהוא נבע וניגר: הנשכחים מני רגל. אלו אנשי סדום שישכחו אורח רגלי אורחים מארצם שהיו משכיבים האורח במטה אם היה ארוך יותר מקטעין רגליו ואם היה קצר מאריכין אותו כך מפורש באגדה: דלו. על ידי פריצת נחל זה ומאנוש נעו: (ה) ארץ אשר ממנה יצא לחם. נהפך מקומו כמו אש: (ו) מקום ספיר. היו אבניה: (ז) לא ידעו עיט. לא עבר עליהן חיל של ליסטין: ולא שזפתו עין איה. לפי שהיא רואה יותר משאר עופות ולכך נקראת ראה שהיא עומדת בבבל ורואה נבילות בארץ ישראל כך מפורש באגדה (חולין סג.) כלומר לא חפרוה תרגלים: (ח) לא עדה עליו. עבר כדמתרגמינן אשר עבר בין הבתרים (בראשית טו) (נ"ל הגזרים ופי' בתרגום) דעדא: שחץ ושחל. משבעה שמות האריה הם (בסנהדרין צה) ששה שמות יש לאריה. והקב"ה מה עשה: (ט) בחלמיש שלח ידו. והפך שרשי ההרים מלמעלה למטה: (י) בצורות יאורים בקע. חוזר לתחילת ענינו

מקרא

יברח: כג ישפק עלימו כפימו וישרק עליו ממקמו:

כח א כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו: ב ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה: ג קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות: ד פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו: ה ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש: ו מקום ספיר אבניה ועפרת זהב לו: ז נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה: ח לא הדריכוהו בני שחץ לא עדה עליו שחל: ט בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים: י בצורות יארים בקע וכל

(ג' חד מ"ג · לגמלים. ל' · ג' · ב' וחד וכתיב · ס'. ל' מ"ל · ל' · י"ג ר"פ · ל' וחסר · ל' · ל'. ל' · ל' · ל' · סימן)

תרגום

כג ישפוק עלויהון ידיהון וישרוק עלוי מן אתריה:

א ארום אית לסימא מפקנא ואתר לדהבא מסננין: ב פרזלא מעפרא יתנסיב ואבנא יתיך ברכומא: ג סוף שוי לחשוכא ולכל סופא הוא מפשפש אבנין מפולמן דמתמן נפק חשוך וטולי מותא: ד תקיף נחלא מן אתרא די מזלח מרזביא דמתנשין מן למעבר רגלא אזדקפו מבני נשא אטלטלו: ה ארעא דמנה נפק מזונא ולרע מנה גהנם דצנת תלגיה מתהפכא דכמת אשתא: ו וגינתא דעדן די אתר דשבזיזא אבנהא ועפרורין דדהבא ליה: ז אורחא דלא חכמיה עופא ולא סקרתיה עין טרפיתא: ת"א שביל איכן חיי דלא חכמיה סמאל דפרח היך עופא ולא סקרתיה עינא דחוה: ח לא טיילו בה בני אריון לא זיאר עלוי ליתא: ת"א לא הליכו בה בני אדם ולא סטא עלוהי חויא: ט בשמיר אושיט ידיה הפך מן עקריהון טוריא: י בטינרין נהרין בזע וכל

תולדות אהרן

קז. זוכר מקז: לכסף מוצא ברכות
ב הוריות מח: פרץ. סנהדרין קט
זוכר וירא: יצא לחם. סנהדרין קט:
ספיר. שם: ועפרות. חולין סח:
נתיב. סנהדרין קט זוכר וירא:
שזפו. חולין סג: הדריכהו.
סנהדרין קט:

ואיננו חסר לנפשו: יקח ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' יקח נא מעט מים ורחצו. גם שבי גבור יקח ומלקוח. ברזל מעפר יקח. אנ"ך: תכלית ה' וסי' נמסר בתהלי' סי' ק"מ וסיפרא סי"י"א: דלו ב' א' מלרע וא' מלעיל וסי' דלו מאנוש נעו. דלו עיני למרום קדמ' מלעיל: שזפתו ב' סי' ולא שזפתו עין איה. עין שזפתו ולא תוסיף: הדריכוהו ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' כתרו את בנימין הרדיפוהו מנוחה הדריכהו. לא הדריכוהו בני שחץ בתרא מל': בחלמיש ל' שלח ידו. וא' חלמיש

רלבג

ממכתו: (כג) עלימו כפימו. עליו כפיו: (א) ומקום לזהב יזוקו. ויש מקום בארץ אשר יזוקו הזהב ויוציאו משם: (ב) ואבן יצוק נחושה. ר"ל שמהאבן יוציאו ויתיכו בעת מה נחושה והוא הברזל כהזק אצי"ר בלע"ז או יהיה אבן יצוק אבן חזק מגזרת והיה מוצק וכרצון בו שמאבן חזק יקח נחושה: (ד) פרץ נחל. גדל: מעם גר. מהמקום שהיה גר בו האדם: דלו. גבהו וכמוהו דלו עיני למרום: (ז) עיט. עוף: שזפתו. ראתהו: איה. הוא מין אחד מהעוף: (ח) הדריכוהו. דרכו בו: בני שחץ. בני גאוה ותוקף והם פריצי החיות: שחל. אריה: (ט) בחלמיש. בצור החזק (י) בצורות.

מצודת ציון

כמוץ יסוער מגורן (הושע יג): (כג) ישפוק. כמו יספוק בסמ"ך והוא מענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד): עלימו כפימו. עליו כפיו: וישרוק. הוא השמעת קול בקבוץ השפתים וכן ישום וישרוק (ירמיה יט): (א) יזוקו. ענין יציקה כמו יזוקו מטר לאדו (לקמן לו): (ג) אבן. ר"ל יסוד ועיקר: (ד) גר. ענין הזלה ושפיכה כמו מים מוגרים (מיכה א): הנשכחים. הפך נשכחים וכן השכנו אתו (הושע י): דלו. הורמו והוגבהו כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח): (ה) ותחתיה. מקומה: (ז) נתיב. שביל ודרך: עיט. שם עוף מדברי וכן איה: שזפתו. ראתהו כמו עין שזפתו (לעיל כ): (ח) הדריכהו. ענין צעדה והלוך והוא מל' דרך: שחץ. ענין גאוה וכן מלך על כל בני שחץ (לקמן מא) ובדרז"ל אנשי ירושלים אנשי שחץ הן (שבת סב): עדה. עבר וכן עד ירת (לעיל כח): (ט) בחלמיש. בצור חזק ולפי שלא יפול לשון חלמיש אלא על הצור אמר חלמיש מבלי זכר צור וכן חלמיש למעינו מים (תהלים קיד): (י) בצורות. מלשון צור וסלע: יאורים. נחלי מים

מצודת דוד

להשליך הוא ישליך עליו הרבה מן הצרות ולא יחמול עליו וכל עשרו וטובו יברח מידו: (כג) ישפוק. פי' אשר ידעו לפנים יכה כפיו זה בזה על מפלתו כדרך הרואה באבדון דבר גדול: וישרוק. על שברו ישרוק כ"א מאנשי מקומו אשר ראו בהצלחתו וגם השריקה הוא מדרך הרואה באבדן דבר חשוב וחוזר הוא על ראשית אמריו לומר אם אמנם שגם הרשע מעותד למקרי הזמן כמו הצדיק למה יבחר מי ברשע הלא טוסף עליו הצדיק כי יתענג בתענוג הנפשי ולא כן הרשע: כח (א) כי יש לכסף מוצא. הוסיף לאמת דבריו שאף אם מקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז יש לאחוז בצדק כי הנה לכסף יש מקום מוצא וכ"כ יש מקום לזהב אשר הוא נצוק משם והמה מקומות מן האדמה: (ב) ברזל. אף הברזל יש לו מקום מוצא מן העפר אשר יוקח משם ויש אבן אשר יצוק נחושת א"כ נראה לעין מקום מוצאם וחזר ונראה עת יפסקו כי יש תכלית להם כי לא לעולם ימצאו הכסף והזהב וגו' במקום אחד: (ג) קץ שם לחשך. אף לחשך שם קץ מתי יכלה כי בהאיר היום יכלה החשך ור"ל לכל דבר יש תכלית בין לטוב בין לרע: ולכל תכלית. המקום ב"ה חוקר לדעת תכלית כל דבר מתי יהיה עם כי אנחנו לא נדע עת תכלית כל דבר: אבן אופל. וכן חוקר לדעת מתי תכלה יסוד האופל וצלמות והוא כדור הארצי: (ד) פרץ נחל. הנה פעמים יפרץ הנחל גדרו לנטות מעם המקום אשר היה נגר ונשפך: הנשכחים. אשר נשכחים המה מעתה מן רגלי האנשים אשר היו רגילים לשאוב ממימיו כי מעתה לא ילכו עוד אל המקום ההוא כי המים דלו והורמו מאנשיו ונעו ללכת מהם ובאו א"כ המים ההם עד תכליתם כי נאבדו מן המקום ההוא: (ה) ארץ. הנה ארץ שממנה יצא לחם רב בבוא עת תכליתה נהפך מקומה ותהיה יבשה כמו שרופה באש: (ו) מקום. הנה המקום אשר אבניה הגדלים בה המה ספירים וגם העפרות אשר יוקח מהם הזהב: (ז) נתיב. בבוא עתה תהיה שממה לנתיב אשר לא ידעו עיט ולא ראתהו עין איה כי לא יבואו שמה מגודל השממון והוא מדרך גוזמא והפלגה: (ח) לא הדריכוהו. לא עברו דרך בו בני גאוה הם פריצי החיות אף לא עבר עליו שחל לגודל השממון: (ט) בחלמיש. בבוא קץ הסלעים המזקים הגדלים בהרים אז ישלח המקום את ידו בהם ומהפך את ההרים מן השורש בסבת רעש הנשבר בבטן הארץ: (י) בצורות. בבוא סוף הצורים בקע במקומם יאורים עד כי יכסו הצורים: וכל יקר. כל הדברים היקרים אשר בעולם הנה אין המקום ראתה

עינו

רשי

ממנו שאמר כי לכל דבר יש מוצא. ובנהרות בקע למוצא היאורים. וכן כל יקר ראתה עינו. תהיכן יצא לבריות (כמו שעשה לישראל הך סלע ויזובו מימיו); (יא) מבכי נהרות חבש. בבריאת העולם כשנכו מים התחתונים. בכי כמו נבכי ים (איוב לח): חבש. כמו ויחבש את חמורו (בראשית כב) כ"ש. (ס"א מבכי וגו' מפני בכייתן של ישראל שהיו נוכין לאמר מה נשתה חבש ותיקן להם נהרי מים מהסלע ויחבש להם מתרגם ואתקין): ותעלומה יוציא אור. חלון יש ברקיע ושמו תעלומה משם תולדות השמש לתקופתו (בפרקי ר' אליעזר) כלומר לכל דבר יש מוצא וסוף רק לחכמה לא מוצא לה אלא תפיו ולא סוף עולמית: (יב) והחכמה. התורה: (יג) ולא תמצא בארץ החיים. במי שמחיה אלא במי שממית עצמו עליה ביגיעה וברעבון: (יד) תהום אמר לא בי היא. אם תשאלנה ליורדי תהום העוסקים במוצא מרגליות ובמוצא זהב וכסף ממקו' תהומות הארץ יאמרו לך לא בי היא. אוני בקי בהוראה (שבת פט. ע"ש היטב וצ"ע): וים אמר. ויורדי הים לסחורה יאמרו לך לא עמדי חכמה למה לפי שאינם יכולים לקנותה כשאר פרקמטיא לאת מעוטרים בדמיה. ובאגדה הוא אומר שבשעת מתן תורה בא השטן לפני הקב"ה ואמר לו היכן תורה א"ל אצל בן עמרם. בא לו אצל משה אמר לו היכן תורה אצל ים בא לו אצל ים אמר לו היכן תורה לא בי היא לך אצל בן עמרם בא לו אצל בן עמרם אמר לו היכן תורה אצל תהום בא לו אצל תהום אמר לו היכן תורה א"ל אין עמדי לך אצל בן עמרם בא לו אצל בן עמרם אמר לו היכן תורה אצל הקב"ה וזהו שאמר תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי: (טו) לא יותן סגור. זהב סגור זהו זהב טוב שבשעה שנפתח כל החנויות של זהב נסגרות: (טז) לא תסולה. לא תשתבח לשון סולו לרוכב בערבות (תהלים סח) המשבחה לומר חשובה היא ככתם אופיר וכשוהם יקר לא שבח הוא לה וכן המסולאים בפז (איכה ד): ותמורתה וגו'. ותמורתה לא בכלי פז: (יז) זכה. טהור מבהיר כמרגליות: (יח) ראמות וגביש. שמות אבנים טובות שבים הם: לא יזכר. אצלה: (יט) פטדת כוש. אבן טובה היא כמו אודם פטדה. כתם הוא קבועת עדי לתכשיטי נשים וקראת הקבלה כתם בלשון עברי ובלשון ערבי אלחלו והוא נוס זהב וחלי כתם (משלי כה) וכן ותעד נזמה וחלייתה (הושע ב) ויש פותרים כתם כתר ולא נכון כי לא מצינו פעולה בלשון זה כאשר מצינו בלשון כתר מכתיר כותרות: (כא) ומעוף השמים. מלאכים

איוב כח

יקר ראתה עינו: יא מבכי נהרות חבש ותעלמה יצא אור: יב והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה: יג לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים: יד תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי: טו לא יתן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה: טז לא תסלה בכתם אופיר בשהם יקר וספיר: יז לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז: יח ראמות וגביש לא יזכר ומשך חכמה מפנינים: יט לא יערכנה פטדת כוש בכתם טהור לא תסלה: כ והחכמה מאין תבוא ואי זה מקום בינה: כא ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה:

ס' | ג'. ג' וחסר | ג' וחסר | ד' | וחד ערכם | ג'. ג' | ג' | ז'. ב' | ג' | ב' ובענין | ל' | י"ת. ד' מ"ל | וחד פטרה | ל' | ג'. ד'

אִיקָרָא חֲמַת עֵינֵיהּ: יא מִן קְלִילֵי נַהֲרַיָּא זְרַז וּמַחֲרַבָּא דְתַעֲלוּמָא יַפֵּיק נְהוֹרָא: יב וְחוּכְמְתָא מְאָן הָאן תִּשְׁתְּכַח וְהָאן דֵּין אֲתַר בְּיוּנְתָא: יג לָא יְדַע בַּר נַשׁ עֲלוּיָהּ וְלָא תִשְׁתְּכַח בְּאַרְעָא זָדְנִין דִּמְחַטְיָן בְּחַיֵּיהוֹן: יד תְּהוֹמָא אֲמַר לָא גַבִּי הִיא וְיַמָּא אֲמַר לֵית בַּהֲדֵי: טו לָא יִתְיְהַב דְּהַב סְנִין חֲלוּפָאָה וְלָא יִתְקַל סִימָא פְּרוּגָהּ: טז לָא תִשְׁתַּלְחַף בְּפִטְלָוָן דְּמִן אוֹפִיר בְּבִירוּלִין יְקַר וְשַׁבְזִיזָא: יז לָא יַעֲלִינָהּ דַּהֲבָא אִסְפַּקְלָרְיָא וּפְרוּגָהּ מָאנֵי אוּבְרִיזִין: ת"א לָא יְסַדְּרָנָהּ גְּבַר עֲתִיר בִּדְהַב וּזְכוּכִיתָא לָא יְהַב חִלּוּפָהּ מָאנֵי דִדְהַבָא סְנִינָא: יח סַנְדַּלְכִּין וּבִירוּלִין לָא יִדְכַּר וְנִגְדָּא דְחוּכְמְתָא מִן מַרְגָּלִין: ת"א לֵית אֶפְשַׁר דְּתִשְׁתַּכַּח בְּקִילוּתָא אֱלָהֵין בְּיוּקְרָא הֵיךְ דַּהֲבָא וּמַן דְּלָא יִנְטְרוּנָהּ אָזְלָא וּמִתַּבְרָא הֵיךְ זְגוּגִיתָא וּפְרוּג אַגְרָהּ לְעָלְמָא דְאָתֵי מָנֵי פְּזוֹזְיָא: יט לָא יַעֲלִינָהּ מַרְגְּלָא יַרְקָא דְּאָתֵי מִן כּוּשׁ בְּפִטְלָוָן דְּכֵי לָא תִשְׁתַּלְחַף: כ וְחוּכְמְתָא מִן הָאן תֵּיתֵי וְהָאן דֵּין אֲתַר בְּיוּנְתָא: כא וְכַסְיָא מִמְחַמְיֵיהוֹן דְּכָל חַי וּמֵעוּפָא דִשְׁמַיָּא מְטַמְּרָא:

אבן עזרא

הנהרות: (יא) ופירוש מבכי מרוץ וכמוהו נבכי ים: חבש. יעצור כמו לא חובשו לא אהיה חובש: ותעלומה יוציא אור. מה שהיה בתעלומות הנהרות יראו כאשר ייבשו המים וענין אלה הדברים שהמקום יעשה הדבר והפך הדבר יתן טוב לרשע גם ישלם לו רע אפילו מקומות הארץ משתנים ארץ תלמיח וארץ לא יעלה בה כל עשב ולדעת עיקר אלה הענינים למה זה לא יוכל האדם לדעת תהום אמר אילו היה האדם יכול לרדת אל תהום לא ימצא זאת החכמה או למעמקי הים: (טז) תסולה. תערך וכמוהו המסולאים בפז: בכתם אופיר. הוא הזהב: (יז) זכוכית. היא אבן יקרה זכה או הדבר הידוע: ותמורתה. ולא תמורתה: (יט) בכתם טהור. בעבור שאמר טהור יורה שהוא זהב כי אילו היה אבן

תולדות אהרן

וסחכמה. סוטה יג כא עקידה שער לט עקרים מ"ג פ"ב זוכר אדרת האזינו ברכות ה הוריות מח : ערכה. שבועות ה : החיים. סנהדרין קיא : תהום. שבת פט : יערכנה. חגיגה טו תגיגה עז : ונעלמה. שבועות ה :

מסורה

ההפכי הצור ואינון חד מן ה' זוגין חד ח' וחד וח' בריש תיבותא וסי' בס"ד: עינו ט' וסימ' נמסר בסדר משפטים: ואי זה ד' דסמי' וסי' ואיזה מקו' מנוחתי. והחכמה מאין תמצא. והחכמה מאין תבא. מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו דמגלה: בארץ החיים ג' וסי' אמרתי לא אראה יה. אמרתי אתה מחסי. ולא תמצא בארץ החיים: וים ג' קמצים וסי' קצוי ארץ וים רחוקים. וים אמר אין עמדי. וים מים והר ההר דמיכה: יותנ' וחס' וסי' נמסר בסדר שמיני ופנחס: כלי וכלי י"ח בליש' וסימני' נמסר בסדר ויקהל: ראמות ג' מ"ל בא'וו' וסימניהון ראמות וגביש לא יזכר. ראמות לאויל חכמו'. ויששכר וגד דד"ה. ועיין משלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר: מעיני ד' וסימן ואם כל עדת ישראל ישגו. והיה אם מעיני העדה. ונעלם מעיני אישה. ונעלמת מעיני כל חי:

רלבג

נסרים: (יא) מבכי נהרות. מהזלות הנהרות והנגרים: חבש. עצר וסתם: (טו) סגור. זהב: (טז) תסולה. תערך: בכתם אופיר. הזהב אופיר: (יח) ראמות וגביש. הם מרגליות יקרות: ומשך חכמה מפנינים. ומשיכת החכמה והשתדלות בהשגתה יותר נבחר מפנינים: (יט) פטדת כוש. היא פטדה הנמצאת בארץ כוש והיא אבן יקרה: בכתם טהור. בזהב צרוף ונקי: תסולה. תערך

מצודת דוד

מהיכן יצאו ומהי יכלו כאומר עם כי אנחנו לא נדע הכל אבל ידועים הם למקום: (יא) מבכי נהרות. בבוא תכלית הנהרות יסגור ויכלא עומק מימיהם לבל יהיו נובעים ומושכים כמאז ובבוא קץ הארץ היבשה אז יצא לאור המעין הנעלם מעין האדם וירבה מימיו עד כי יכסה פני האדמה וכאומר הואיל ויש קץ ותכלית לכל הדברים הגופניים לא יחשבו א"כ הצלחתם למאומה: (יב) והחכמה. אבל הצלחת החכמה לא כן הוא כי מאיזה מקום היא נמצאת הלב אין לה מקום גופני המוציא אותה עד שנחשוב כאשר יכלה הדבר ההוא תכלה גם החכמה: ואי זה. איה זה המקום המוציא הבינה וכפל הדבר במ"ש: (יג) לא ידע. ולזה אין לדעת ולהעריך ערכה כי כל הפלים לא ישוו בה הואיל והוא דבר המתקיים לעד: ולא תמצא. איננה נמצאת לקנותה בחלק מן הארץ אשר בה בעלי החיים והיא החלק הנגלה מן המים: (יד) תהום. אלו היה ביכולת האדם לרדת אל התהום לקנות שמה החכמה היה התהום משיב לומר לא בי היא החכמה ואם יעבור מי אל הים הסובב את הישוב לקנותה שמה ישיב לאמר לא עמדי היא והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר שאין להשיג עומק החכמה אף אם ישתדל הרבה לחזור אחריה אם לא יקנה מתחלה יראת ה' וכאשר יאמר למטה: (טו) לא יתן. אין מי יתן במחירה ובמקומה זהב סגור כי א"א לקנותה בזהב: ולא ישקל. כפל הדבר במ"ש: (טז) לא תסולה. לא תשובח החכמה בכתם אופיר אף לא בשוהם יקר וחשוב אף לא בספיר ר"ל אין שבח להחכמה לומר עליה שהיא משובחת כאלה כי באמת חשובה עוד יותר ויותר: (יז) לא יערכנה. לא יהיה נערך אליה זהב וזכוכית: ותמורתה. מלת לא משמשת בשנים כאומר לא יהיה תמורתה והלופה כלי פז כי רחוק שווים מטיה: (יח) לא יזכר. חשיבות האבנים ההם לא יזכר מול חשיבות החכמה כי כמוהם כאין מול החכמה: ומשך חכמה. משיכת החכמה ר"ל ההשתדלות בה והעיון להוציאה מכח אל הפעל יקרה היא מפנינים: (יט) לא יערכנה. לא יהיה נערך אליה אבן פטדה הבא מארץ כוש: לא תסולה. אין שבח לה לומר שהיא ככתם מזהב טהור וכפל הדבר פעמים רבות כדרך המליצה ולגודל החשיבות: (כ) והחכמה. כאומר הואיל והחכמה חשובה כ"כ נחקור נא לדעת איזה יבר יהיה התחלה והגעה אל הגעת החכמה ואיה זה המקום שתגיע לנו הבינה ממנו: (כא) ונעלמה. אבל היא נעלמה מעיני כל חי ונסתרה היא מעוף

מצודת ציון

מים: יקר. ענין חשיבות: (יא) מבכי. ענין עומק המים וכן נבכי ים (לקמן לח): חבש. ענין סגירה וכליאה כמו חבוש בשמון (לקמן מ): (יג) ערכה. ענין השווי והדומה: (טו) סגור. זהב טוב הנסגר בכור הצורף לטהר סיגו: מחירה. ענינו דבר הנתון בערך שווה כמו יקחו מקום כמהיר (מ"א י): (טז) תסולה. חשובה כמו המסולאים בפז (איכה ד): בכתם אופיר. מין זהב יקר הבא מאופיר: בשוהם וספיר. שמות אבני יקר: (יז) וזכוכית. היא זכוכית לבנה היקרה מזהב כמ"ש רז"ל בזוגיתא חיורתא (חולין סד): פז. זהב מזוקק: (יח) ראמות וגביש. שמות אבני יקר: מפנינים. הם המרגליות: (יט) פטדת. הם אבני יקר

אבן עזרא

אבן יקרה מה ענין טהור והנה הוא כמו זהב טהור : (כב) אבדון ומות . הם המתים הקדמונים אמרו לנו כי גם הם שמעו מאחרים כי לא יוכל האדם לדעת אלה הענינים וכן אם הבורא לבדו שברא הארבעה המוסדות והם הארץ השמים והרוח והמים והם נזכרים בשני הפסוקים והוא וראה פלאים חדשים כדבר המטר על כן אמר בעשותו למטר חק : (כו) לחזיז. אומץ ותוקף הוא וכמוהו ה' עושה חזיזים : (כז) אז ראה ויספרה. אין ויספרה מן ויספר משה כי אם מתספר או מן וללמדם ספר והענין היא כתוב' אצלו וכמוהו יספר שחקים בחכמה

רשי

מלאכים המעופפים : (כב) אבדון ומות אמרו . המאבדין וממיתין עצמם עליה אמרו באזנינו שמענו שמעה שהמיגע בה מתקיימת בו . ויש אומרים כאשר באגדה אשר פירשתי למעלה שבא השטן לפני המקום אמר לו היכן תורה א"ל וכו' והיינו דכתיב אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה כשנתנה לישראל . אבל (כג) אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה . שיודע הוא היכן שורה וגם ישכחוה ויאמרו לה כי אלהים הבין דרכה נסתכל בה וברא את העולם באותיותיה כסדרם ותשקלן יצר כל היצורים כאשר כתוב בסוד ספר יצירה : (כד) כי הוא לקצות הארץ יביט. כה היאך יכנס ויברא ותחת כל השמים צרכי בריותן ראה בה : (כה) לעשות . בה משקל לרוח. לכל ארץ לפי כחה וכן המים לפי המדה לפי מה שהיתה ארץ צריכה להשקותה יש ארץ נגובה וצריכה הרבה גשמים ויש ארץ שאינה צריכה כל כך : (כו) חק. גזירה קצובה לפי כל ארצות ומעין ופלג להשקות כל ארץ וארץ ובעשותו דרך לכל החזיזים שלא יצאו שני קולות דרך נקב אחד פן יחריב את העולם : (כז) אז ראה . ראה אותה נסתכל בה ובצלתה יעשה הכל : ויספרה . ספר אותיותיה כפולות ופשוטות ראשונות ואמצעיות ואחרונות הוא אמת חותמו של הקב"ה וכן בשאר סדרים ברא כל דבר ודבר באותיות הללו והכל מפורש בסוד ספר יצירה : הכינה. זימנה ליצירה : (כח) הן יראת ה' היא חכמה . זו צריכה לזו ואין חכמה יפה בלא יראה :

כב אֲבַדּ֣וֹן וָ֭מָוֶת אָֽמְר֑וּ בְּ֝אָזְנֵ֗ינוּ
שָׁמַ֥עְנוּ שִׁמְעָֽהּ׃ כג אֱ֭לֹהִים הֵבִ֣ין
דַּרְכָּ֑הּ וְ֝ה֗וּא יָדַ֥ע אֶת־מְקוֹמָֽהּ׃
כד כִּי־ה֭וּא לִקְצוֹת־הָאָ֣רֶץ יַבִּ֑יט
תַּ֖חַת כָּל־הַשָּׁמַ֣יִם יִרְאֶֽה׃ כה לַעֲשׂ֣וֹת
לָר֣וּחַ מִשְׁקָ֑ל וּ֝מַ֗יִם תִּכֵּ֥ן בְּמִדָּֽה׃
כו בַּעֲשֹׂת֣וֹ לַמָּטָ֣ר חֹ֑ק וְ֝דֶ֗רֶךְ לַחֲזִ֥יז
קֹלֽוֹת׃ כז אָ֣ז רָ֭אָהּ וַֽיְסַפְּרָ֑הּ הֱ֝כִינָ֗הּ
וְגַם־חֲקָרָֽהּ׃ כח וַיֹּ֨אמֶר ׀ לָֽאָדָ֗ם הֵ֤ן
יִרְאַ֣ת אֲ֭דֹנָי הִ֣יא חָכְמָ֑ה וְס֖וּר
מֵרָ֣ע בִּינָֽה׃

כב בְּרַם אַבְדָנָא וּמַלְאַךְ מוֹתָא אֲמַרוּ בְּאַתִּיהֲבָא לְיִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁמְעָנָא שְׁמַעְנָא שְׁמוּעֲתָא׃ כג אֱלָהָא אִתְבְּיַן אוֹרְחָהּ וְהוּא יָדַע יַת אַתְרָהּ׃ כד אֲרוּם הוּא לְסִיָפֵי אַרְעָא יִסְתַּכַּל תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָא יֶחֱמֵי׃ כה לְמֶעְבַּד לְרוּחָא מַתְקְלָא וּמַיָא אַתְקִין בְּמַשְׁחָתָא׃ כו בְּמֶעְבְּדֵיהּ לְמִטְרָא קְיָמָא גְזֵרְתָא וּמַהֲלַךְ לְחֶזְיוֹנֵי דְרַהֲטִין בְּקָלַיָא׃ כז הֵידֵין חַמְיָהּ וְאִשְׁתָּעְיָהּ עִם מַלְאֲכֵי שֵׁירוּתָא אַתְקְנָהּ לְחוּד פַּשְׁפְּשָׁהּ יָתָהּ׃ כח וַאֲמַר לְבַר נַשׁ הָא דַחַלְתָּא דַיָי הִיא חוּכְמְתָא וּלְמֶעְדֵי מִן בִּישְׁתָא

ו כ"ע ר"פ . ג' פסו' דמיין . ג' . ג' . ג' חסר . ג' . ג' כתו"ק . ג' . ב'

הבין ג' וסימן הסככם אם כחומר . והילדים האלה ארבעתם . אלהים הבין דרכה: לרוח ג' וסימ' והשלישית תזרה לרוח . לעשות לרוח משקל . ומה יתרון לו שיעמול לרוח: אז ראה חד מן ג' פסו' דכל מליהון מפקין ה' וסי' מזוני דשבת בהכנה.וביאור' שארה כסותה ועונתה לא יגרע . חדשה ושבתה וכל מועדה. הכינה תולדות אהרן אבדון . שבת פס : הכין . פס פסהים פו גמין ית זוכר כראשית ואדרת מלויעו : לקנות . זוכר וירא : יראת ה' . שבת לא זוכר מקן עקרים מ"ג פל"ג :

רלבג

תערך : (כו) ודרך . ומנהג מוגבל ומסודר . לחזיז קולות. לברק אשר הוא סבה לקולות והרעמים או יהיה לחזיז קולות חסר וי"ו והרצון לחזיז וקולות : (כז) ויספרה . שמה בספר וכתב אותה ר"ל שמה אותה לחק ולנמוס : ביאור דברי המענה כאשר ראה איוב שאין אחד מרעיו עונה אליו דבר הוסיף לשאת משלו על ענינו ואמר חי השם אשר הסיר משפטי בסדרו טובות האדם ורעותם בזה האופן אשר סדרם ר"ל מצד הגרמים השמימיים או אמר חי השם אשר הסיר משפטי אם הענין כדבריכם שיבאו מאתו הטובות והרעות לבני האדם במשפט לפי מעשיהם וחי שדי אשר המר נפשי כי כל עוד בחיים חייתי לא תדברנה שפתי עול ומרמה להודות לדבריכם . חלילה לי אם אצדיק אתכם לומר שהאמת אתכם כמה שאתם אומרים עלי שהרר הטאתי עד אמות לא אסיר תומתי ממני לומר שאני רשע וחוטא כמו שאתם אומרים עלי . בצדקתי החזקתי לומר שאני צדיק לא ארפה ולא יטה לבבי מימי מזה הדעת אשר אני בו ומה שאתם אומרים עלי שאני אסכים לרשעים במה שאני אומר שהשם עזב את הארץ כי לפי"ז הדעת לא יועיל הצדק על הרשע וזה ממה שיורה שאני לא נשמרתי מלחטא חלילה לי מזה יהי כרשע אויבי ומתקוממי כעול. ואפשר שהרצון גם כן במה שקדם לו מהדברים זאת הכוונה בעינה והיא כי הוא יאמר כי חי השם עם האמיני שהאדם אינו נענש לפי מעשיו לא אחטא בשפתי לומר דבר עול ורמיה חלילה אם אצדיק אתכם בשארשע גם עתה שהגיע לי מה שהגיע מהרעות ללא משפט כי אז יראה לכל שצדקתם במה שאמרתם עלי שאני רשע הנה עד יום מותי לא אסיר תומתי וצדקתי ממני ולא יטה לבבי מהדרך הטוב אשר החזקתי בו מימי. יהי אויבי ומתקוממי כעול וכרשע ואולם אמר זה לשנאתו העול והרשע וזה כי למה ישובח מפני זה הדעת אשר אני בו העול והרשע . מה תקות חנף כי יגזול ויעשה חמס ואם היה שיחת השם ית' בשלום אותו ולא יעניוהו היכטה שבבא אליו הצרות יצילהו השם ממנה בצעקו אליו שלא זה בלתי אפשר לפי זה הדעת ולא לפי דעתכם כי אינו מתענג על השם ודבק בו עד שיוכל להתפלל אל השם בכל עת שירצה ותשמע תפלתו כאמרו אז תתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך ובהיות הענין כן ראו איך ראוי לכם לשפוט שאני משבח הרשע והעול הנה הרשע והעול מוכן לפי דעתי לרעות כמו הצדיק ואין לו תכלית אחר זולת ההצלחה המדומה אשר הוא עתיד או מזומן שתאבד ממנו בבא יום אידו ולא יהיה לו אז המלט מזה בשום פנים ואולם הצדיק בבא יום אידו תאבד הצלחתו המדומה ותשאר הצלחתו האמתית והיא הצלחת הנפש . ואפשר שנאמר שהרצון באמרו אם על שדי יתענג וגו' הוא שהוא אומר האם יתענג זה הרשע על השם בשתדבק בו תמיד נפשו במה שישכיל ממנו ויקרא אל אלוה בכל עת להשכיל ולדעת אותו להיות עמו תמיד עד שתגיע לו הצלחת הנפש הוא מבואר שזה בלתי אפשר כי לא הגיע הצלחת הנפש עם המדות הפחותות כמו שהתפרסם ונתבאר במה שאין

ספק בו . הנני מלמד אתכם מה שהיד אל אשר עם שדי איני מעלים מכם כי באמת טוב אוסי האדם אל ההידור המוגבל מצד המערכת . הנה איך תאמינו מפני זה שאני משבח את הרשע והנה אתם כלכם חזיתם וספרתם שהרבר הגיע לכם מהחוש שזה חלק אדם רשע עם אל. ונחלת התקיפים הרשעים אשר יקחו משדי ר"ל שהרבר יגיעו להם רעות נפלאות כמו שספר אחר זה ואתם ידעתם שכל ראיותי על דעתי אני לוקח מהחוש . וכאשר היה זה כן שלפי המוחש יראה שהרבר הגיעו מן הרעות הנפלאות לרשעים אבל שאני חלקתי עמכם במה שאמרתם שלא ימלט רשע שלא יקרה לו כך ושענפי שהרבר יראה מהחוש שיגיע לקצת הרשעים ההצלחה ולא יגיע שום עונש עד יום מותם איך תאמינו שאני משבח הרשע ולמה זה הבל תהבלו לומר שאני בוחר אורח הרשעים אשר היו בדור המבול ואנשי סדום ועמורה . הנה כמו שספרתם יקרה הרבה שאם ירבו בני הרשע יהיה תכליתם למות בחרב וצאצאיו לא ישבעו לחם והשרידים הנשארים מהם והם בניו יקברו במותם שלא יעזובם עד שהוא נפשם לגמרי ולא תבכינה על מותם גמות בנו לרשעתו אפילו אלמנותיו . אם יצבור כעפר כסף ויכין מלבוש ללבוש עד שימצא לו בשפע כמו החומר . הנה יכין המלבוש ואיש צדיק ילבשנו והכסף אשר קבץ יהיה לנקי ויחלקהו ויפזרהו כאשר ירצה. הנה ביתו כעש ר"ל שביתו יהרס בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה נוטר הכרמים שאין לה קיום. עשיר ימות ולא יאסף לקבורה אך יסחב סחוב והשלך בקבורת חמור כל כך ימות ויכלה במעט זמן עד שבזמן אשר יוכל האדם לפקוח בו עיניו יאסף מיד ואיננו . תשיגהו כמים בלהות ר"ל שיבאו אליו בשטף וכמהלה ובלילה תגנבהו סופה ורוח קדים ותשאהו ממקומו לשחוק מהצרות הבאות עליו ולא יוכל להמתין עד אור הבקר אבל ינוס בלילה . ישלך עליו השם מכותיו ומכאוביו ולא יחמול ממכתו ברוח קדים יברח ויתשוב לבהלם . יספוק אל שכבו כפיו כל איש וישרוק עליו ממקומו לרוב התימה על מה שיקרהו מהרע הנה זה הוא מה שספרתם שהרבר ימצא הרבה שיקרה לרשעים אלו הרעות ואני לא חלקתי עמכם בזה אבל באמרי בחוש שזה לא ימצא בכל הרשעים אבל כבר ימצאו בהם מצליחים ולא ישיגם שום עונש ואמנם היה אצלי בהנה ברע שיקרה לרשעים ולטובים כי לכל אלו הענינים הנמצאים בזה העולם בהעל ימצא קץ וגבול וזה שהרבר ימצא בקצת העתים במקום מה מהארץ שיצא ממנו הכסף להתחדשו או שם וכן ימצא בארץ מקום אשר יזוקו ממנו הזהב ויוציאוהו משם וכן ימצא במקום מה מהארץ שיוציאו ממנה הברזל להתחדש שם או ויוצק האבן נחשת והוא הברזל המוצק ר"ל שהרבר יוציאוהו משם מעת מה. לפי שהשם שם קץ לסעדר ההויה אשר במקומות מהארץ וכאשר יבא קצם יעשו שם כמו אלו ההויות . ושם גם

מצודת ציון

יקר : (כו) לחזיז . כן יקרא הענן וכן ה' עושה חזיזים (זכריה י) : קולות . כמו וקולות והחסר הוי"ו וכמוהו רבים : (כז) ויספרה . מלשון ספר :

מצודת דוד

מעוף השמים עם כי יגביהו לעוף אל השמים מקור החכמה והוא ענין מליצה : (כב) אבדון ומות . ר"ל המתים שכבר מתו הם אמרו הנה באזנינו שמענו גודל שמעה ופרסום שבחה ואין להשיג נתיבות ביתה ליוקר מעלותה : (כג) אלהים . אך אלהים הוא הבין הדרך ההולך אליה והוא יודע מקום תכונתה : (כד) כי הוא וגו' . כי המקום יביט לקצות הארץ ורואה כל מה אשר תחת השמים להשפיע על כולם באמצעות מערכות השמים : (כה) לעשות לרוח משקל . לשלוח את הרוח במשקל לכל מקום כפי הצורך : תכן במדה . לתת בכל מקום לפי רוב ההרים ויבשות האדמה : (כו) בעשותו . בעת הבריאה כשעשה למטר חוק קבוע מתי ירד ואיך ירד ע"פ האדמה וכשעשה דרך לענן וקולות הרעמים באיזה דרך יהלכו : (כז) אז . בעת עשותו כל אלה אז ראה את החכמה והשתמש בה ושם אותה בספר למען התקיים לעד והכינה בסדר היותר נכון וגם חקרה לדעת כל מצפוניה והוא ענין מליצה וחוזר למעלה לומר לזה הבין אלהים דרכה כי השתמש בה מאז : (כח) ויאמר לאדם . ר"ל הואיל וכן חכמת האדם יספיק להשיג עומק מסתרי החכמה הרי הוא כאלו אמר ה' אל האדם הנה יראת ה' הוא המבוא אל החכמה והסרה מן הרע היא העלה אל הבינה ר"ל ע"י יראת ה' משיג דברים נעלמים אשר אין להשיג ע"פ הטבע כי אז יתן ה' חכמה בלבו וכ"ז חוזר על ראשית אמריו שאמר כי יש לכסף מוצא וגו' לומר הלא החכמה טובה מכל החפצים וא"א לקנותה מבלי יראת ה' ולזה אף אם מקרה אחד לצדיק ולרשע יש להחזק בצדק וביראת ה' להשיג מצפוני החכמה החשובה ביותר (העולה מהדברים ההמה כי ירבה אמרים לומר שלא יודה לחבריו שחטא כי לא ידבר רמיה ואפיל ויודע בעצמו שלא כן הוא ואף כי יחשוב שמקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז אין לבחור ברשע כי הלא גם הרשע משחד הוא למקרי הזמן ויתרון לצדיק ממנו כי יתענג בתענוג הנפשי ויוסיף לאמת דבריו באמרו הלא כל קניני העולם סוסס

כליס

איוב כט

כט א וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת
מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר: ב מִי־יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי־ ל׳
קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי: ג בְּהִלּוֹ ל׳. ל׳
נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ:
ד כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹד ל׳
אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי: ה בְּעוֹד שַׁדַּי
עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָרָי: ו בִּרְחֹץ ל׳
הֲלִיכַי בְּחֵמָה וְצוּר יָצוּק עִמָּדִי ל׳
פַּלְגֵי־שָׁמֶן: ז בְּצֵאתִי שַׁעַר עֲלֵי־ ל׳ מלעיל
קָרֶת בָּרְחוֹב אָכִין מוֹשָׁבִי. ד׳. ל׳
ח רָאוּנִי נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ וִישִׁישִׁים
קָמוּ עָמָדוּ: ט שָׂרִים עָצְרוּ בְמִלִּים י׳ כליש׳
וְכַף יָשִׂימוּ לְפִיהֶם. י קוֹל־נְגִידִים ב׳. ל׳ וחד לפיתן
נֶחְבָּאוּ וּלְשׁוֹנָם לְחִכָּם דָּבֵקָה:

תרגום

חַיָא בְּיוּנְתָא: א וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִטַּל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר: ב מַן יְסַדְּרִנַנִי הֵיךְ יַרְחִין דְּקַדְמִין יוֹמַיָא דִּי אֱלָהָא יִטְרִנַנִי: ג בְּאַנְהָרוּתֵיהּ שְׁרָגֵיהּ עֲלֵי רֵישִׁי לִנְהוֹרֵיהּ אֵיזֵל חֲשׁוֹכָא: ד הֵיכְמָא דַהֲוֵיתִי בְּיוֹמֵי חֲרִיפוּתִי בִּזְמַן דְּרָז אֱלָהָא עֲלֵי מַשְׁכְּנִי: ה בְּעוֹד כַּד הֲוָה מֵימַר שַׁדַּי בְּסַעֲדִי חֲזוֹר חֲזוֹר דִּילִי עוּלֵימַי: ו בְּמִשְׁזוֹג אִסְתְּוָרֵי בְּלַוָאֵי וְטִינְרָא יְזֵלִף עִמִּי טִיפֵי מְשַׁח: ז בְּמִפְּקִי תַּרְעָא עַל קַרְתָּא בִּפְתָאָה אַתְקִין מוֹתְבִי: ח חֲמוֹ יָתִי עוּלֵימַיָא וְאִטַּמַּרוּ וְקַשִּׁישַׁיָא יְקוּמוּן קָמוּ: ט רַבְרְבַיָא כְּלִיאוּ בְמִלַּיָא וְכַף יְשַׁוּוֹן לְפוּמְהוֹן: י קָל אַרְכוֹנִין נְגִידַיָא כְּנִישׁוּ בְּמִלַּיָא וְאִידָא יְשַׁוּוֹן אִטַּמַּרוּ וְלִישָׁנְהוֹן

רשי

(משנה איוב): (ב) מי יתנני כירחי קדם. כימים קדמונים שהייתי בגדולתי: (ג) בהלו נרו. לשון אור ושמחה: לאורו. כשהיה הולך בכל חשך וצרה שהיתה באה לעולם לי היה אור: (ד) כימי חרפי. כימי קדמותי לשון אחרתי הוא חרפי ושמלי: בסוד אלוה עלי אהלי. כשהיו בשרי הדור באין לאהלי להוועד בדברי הקב"ה בתורה ובנדר שיינו לשבה: (ה) נערי. משרתי: (ו) הליכי. הלוכי. בחמה. כמו בחמאה: וצור יצוק עמדי פלגי שמן. כלו׳ נחת רוח וכל תאות לב הנוחים כנחלי שמן: יצוק. כמו ויצקת: (ז) קרת. הקריה בנויה מוכנת בכסא לשבת לזקני העיר: ברחוב וגו׳. וכאשר ברחוב הייתי מכין מושבי: (ח) כיון שהיו הנערים רואים אותי ונחבאים והישישים עמדו מפני: (ט) שרים עצרו במלים. ומכסים שפתם

אבן עזרא

בחכמה: (ג) לאורו אלך. בחשך: (ד) חרפי. גדולתי בלי דומה כי אם לפי הענין ויש אומרים שהוא מן בחרפם בפלשתים שערכו מלחמה ויש אומרים שהוא מן חורף שאם יחל הזרע: (ו) בחמה. חסר אל"ף והוא בחמאה כמו בית שן ובמקום אחר בית שאן וזה על ד"מ: (ז) עלי קרת. שער הקריה

תולדות אהרן כירחי. נדה ל׳ : ונחבאו. מ"ק ס"ג :

וגם חקרה:כירחי קדם ל׳ מי יתנני כירחי קדם וכל קרי׳ חלוף כימי קדם והוא חד מן שיטה מן ל׳ דכל חד וחד לית דכו׳ חלוף וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכ׳ אות החי"ת בערך חלף בס"ד : ברחוץ ל׳ הליכי ל׳ בחמ׳ ל׳ חסר וצור יצוק עמדי . בצאתי ל׳ מלעיל שער עלי קרת : ברחוב ד׳ וסי׳ לא כי ברחוב נלין . רק ברחוב אל תלן. ברחוב אכין מושבי. כשלח ברחוב אמת: לפיהם ל׳ וחד לפיתן ואינון חד מן י"א זוגים מיחדין חד נסיב נו"ן וחד נסיב מ"ם בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר בסוף סדר בהר סיני :

רלבג

כן קן לכל הגלות אשר שם אוקר ומבקש בהם שורשו אבן אפל וצלמות ר"ל שהוא אומר מראשון אשר שם הסדרים כלם. וזאת סוף כל הדברים הסווים או קרא אבן אופל וצלמות היסוד האחרני כי הוא ההלים מהסדר ביתם אל אחר המלאכות המוחשות בקלת ספתים יפרוץ נחל ויגדל מאגל סמקום אשר האדם גר שם קודם זה להיותו יבשה לפי שליובש המקום ההוא קן וגבול וימלא ג"כ הפך זה והוא שהמים העמוקים הגבוהים מפני רגל וגבהו מאנוש עד אשר לא עבר אדם שם לרוב עמקם ינועו ויגלו ראש יובש במקום ההוא אשר היה בו הנגבר ההוא כבר תמצא ארץ מצאה ממנה לחם להיותה מוכנה לזריעה ובכלל קלם יהפך תחתיה כמו אש שייבשה ויערבה עד אשר לא יעבד בה ולא יזרע. וכבר ימצא מקום אשר אבניו הם ספיר ובו ימצאו עפרות זהב ויבאו שם האנשים תמיד לקחת הספירים או הזהב ובכלל קלו ישוב חרב עד שהשילו העופות והחיות לא יבאו שם. בכלל קן הסרים החזקים ישלח האדם ידו ויהפכם משרש בסבת הרוח הנגבר בבטן הארץ. בצורים החזקים בקע יאורות בקלה ספתים נגלה קלם וקודם זה ראתה העין כל יקר אשר בהם להיות יבשה והפך זה כי בקלת העתים עצר הנהרות [illegible] ומה שהיה נעלם בקרקעם יוציא לאור ותראהו העין ובהיות הענין כן רצוני שיש קן ותכלית לכל אלו הדברים הוא מבואר שאין ראוי שתקרא ההצלחה באלו הקנינים האחרים הצלחה לפי שכלם יאבדו בכלא קלם ובזה הענין שוים הרשעים והצדיקים ואחר שהצדיקים [illegible] ההצלחה הנפש מה שאינו לרשעים והם שוים בהצלחה האחרת לרשעים הוא מבואר שאין מעלה לצדיק על הרשע. והנה איוב בא לספר מעלות החכמה והבינה וקושי המצאם ושלא יגיעו בה כי אם ביראת השם וסור מרע ולזה הוא מבואר ג"כ שכבר יגונה הרשע ויזוכה הצדק מזה הצד [illegible] והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום הבינה שיקח האדם אותה משם הנה היא נעלמת מהאדם עד שלא ידע ערכה ולא תמצא בחלק מהארץ אשר שם החיים והוא החלק הנגלה מהארץ ולא בתהום ולא בים אשר הוא מקיף בשאר חלקי הארץ. והנה אמר זה שלא יחשוב חושב [illegible] בקניית החכמה כי כבר התבאר בספר הנפש שאין בהם די בקנין המושכלות שהוא שצריך שיהיה בכאן שכל פועל בנו אלו המשכלות ומקנה אותם לנו, ועם זה כבר נתבאר בס׳ מלחמות ה׳ שאין כח בנו להשיג זה הנימוס והסידור אשר לנמצאות כפי מה שהוא עליו והוא הענין אשר היה בו זה הנימוס והסדור אחד והיא המדרגה לא תמצא בשלמות כי הם להש"י לבדו ולזה לא ידע ערך החכמה בשלמות כי אם הש"י. ואולם יתחלפו מדרגות האנשים בחכמה לפי התקרבם אל זה הנימוס המושכל אשר בנפש הש"י ורחקם ממנו. ואמר שלרוב מעלת החכמה לא יותן זהב תחתיה ולא ישקל כסף מחירה ולא תערך בזהב אופיר ולא בשהם יקר וספיר לא ישוה לה זהב וזכוכית לנגה ולא תמורתה כלי פז ראמות וגבים אשר הם אבנים יקרים אחד לא יוכר אחד מהם לפני החכמה ומשיכת החכמה והשתדלות בקנינה יותר ערב ויותר יקר מפנינים. לא ישוה לחכמה פטדה כאתלאת בכוש שהיא יקרה מאד ובזהב טהור לא תערך. ואולם אמר זה לספרו כי קנין החכמה יותר מכל הקנינים האחרים ולזה לא יעזוב המשכיל הדרישה בחכמה מפני ההשתדלות בקנין אלו ההצלחות המדומות והוא ג"כ עפר ערב לפי שאין יחס אלו הסריבות המגיע לנו בקנינים המדומים עם הסריבות המגיע לנו בהשתדלותנו בחכמה. והחכמה מאין תבא ר"ל איזה דבר יהיה התחלה והצעה אל הגעת החכמה לנו ואיזה מקום שתגיע לנו הבינה ממנו. והנה היא נעלמת מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה עם הגביהו לעוף ויתכן שיהיה מרחוק. אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמע החכמה ר"ל כי מצד הסדר והמות הנמצא באלו ההוים ובכלל מצד החסרון הנמצא בחומר ההאנון אשר להם נשפוט שבכאן שכל הוא שכל תקנה לו אלו הצורות. והאריך מפני זה אל החקירה בטבע המושכל אשר לנמצא נמצא מאלו הנמצאים השפלים אשר היא החכמה ואז נדע כי הש"י הוא לבדו הבר אשר הידיעה בשלמות בזה הנימוס אשר לנמצאות כי הוא יעשה כל הנמצא ויביט לקצות הארץ לעשות שם מעשהו ותחת כל השמים יראהו. לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה ר"ל שהוא ישתדל שיהיה שווי בין היסודות שיהיה האויר והמים כשיעור הראוי וכן הענין בשאר היסודות כי זה השווי אמנם יהיה בהם מפני שני דברים מפני השווי אשר ביניהם בעצמם בכמות ובאיכות ומפני השווי אשר בכחות הפועלות אותם בשובם בסיבוב כי בזה ישמר השווי אשר בין היסודות והוא ענין בתכלית הפלא והחכמה בעשותו למטר חק ונימוס עד שלא יהיה ביותר מהראוי כדי שלא יגבר היסוד המימי יותר מהראוי. ובעשותו דרך ומנהג לחזיזים ולרעמים עד שלא יגבר האש והרוח יותר מהראוי. הנה כיסדו העולם על המנהג והחק ראה החכמה וכתב אותה ר"ל ששם אותה לחק ולנימוס והכינה וגם חקרה עד שיסדר אותם באופן היותר שלם. ואמר לאדם הן יראת ה׳ היא דרך אל שיגיע החכמה לו וסור מרע היא הצעה אל הגעת הבינה לפי שאי אפשר שיגיע שלמות הנפש עם הטרדה בתאוות הגופניות וזה מבואר בנפשו ולזה הוא מבואר שלא ישובח העול והרשע לפי דעת איוב כי הוא מונע הגעת הצלחת הנפש אשר היא ההצלחה האנושית: והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב התנצל במה שאמרו לו שכבר יראה מדעתו בענין ההשגחה שהוא מגנה הרשע ומתהלל בו אחר שאינו מאמין שיגיע העונש לרשעים בסיבת רשעם וזהו מה שהגיע הרשעים הקודמים אל שיתנהגו בתכונת הרשע ר"ל האמונה שהש"י עזב את הארץ והוא שיאמר בתשובה בזה שחלילה לו מרשע שיבחר מפני זה הדעת הרשע והעול וזה שא"א שהודה שכבר יקרה שתהיה לרשע ההצלחה מה אין ראוי מפני זה שיתשוק עינינו כי הוא מוכן למקרי הזמן אין לו המלט מהם כמוס פנים כמו הענין בצדיק וזה שאיוב היה מאמין שהענין אחד בצדיק וברשע בטובות המדומות שכבר ימצאו רשעים רבים יגיעו להם רעות נפלאות עד שמטבע אלו ההצלחות שיעמדו כסוף בהכרח להיותם חמריות ובהיות הענין כן ר"ל שהצדיקים והרשעים הם שוים בענין זאת ההצלחה המדומה והיתה לצדיקים הצלחה נצחית ערכה ויקרה מאד והיא החכמה והבינה אשר היא הצלחת הנפש אשר לא תגיע אלא ביראת השם ובסור מהרשע והעול הוא מבואר שיותר נבחר מאד לפי דעת איוב הצדק מהרשע:

ביאור מלות המענה ויוסף איוב שאת משלו ויאמר: (ג) בהלו נרו . כאשר היה מאיר נרו: (ד) חרפי . נערותי והוא מענין חורף כי אז יחל זמן הזריעה: (ו) בחמה . בחמאה: יצוק. יהיו נובעים ממנו: (ז) שער עלי קרת. בשער העיר על הקרים ר"ל על העיר: (י) קול נגידים

מצודת דוד

כלים ואינם וקנין החכמה עומדת לעד א"כ טובה היא מכל הקנינים ואין להשיגה מבלי יראת המקום וא"כ מי יבחר ברשע לאבד החכמה היפה): כט (א) ויוסף. כדאותו כי עד כה אין מי יענה לו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו והמשל הם בהלו נרו וגו׳ ורבים כמוהו: (ב) מי יתנני. מי יתן אותי להיות עתה כמו שהייתי בהחדשים הקודמים כמו הימים אשר שמרני אלוה: (ג) בהלו נרו. כשזרחה אור השפעתו על ראשי וכשהיה חשך בעולם הלכתי אני לאור השפע עלי מאת המקום: (ד) כאשר. מוסב על מי יתנני לומר מי יתן אותי להיות כאשר הייתי בימי קדמותי בעת התאספו כולם אל אהלי להמתיק סוד בדבר אלוה: (ה) בעוד. בעת היה עוד שדי עמדי להסיב לי ונערי היו סביבותי לשמש אותי: (ו) ברחוץ. בעת רחצו מקומות מהלכי בחמאה והוא מדרך גוזמא והפלגה ולומר כ"כ גדלה השפע עד כי היה החמאה נשפך בארץ ואין מי מאסף כי בוז יבוזו לו מרוב כל: וצור. הצור אשר היה עמדי היה יוצק ושופך נחלי שמן והוא משל על מרבית השפע וגודל ההצלחה: (ז) בצאתי. בעת יצאתי אל השער אצל העיר לשבת במושב הזקנים שדרכם לשבת בשער העיר כמ"ש אל זקני העיר השערה (דברים כב): ברחוב. בעת הכינותי מושבי ברחוב העיר: (ח) ראוני. כאשר ראו אותי הנערים אז נחבאו לבשתם להראות לפני: קמו עמדו. קמו מפני ונשארו עומדים ולא מלאם לבם לשבת עמדי: (ט) עצרו. מנעו בדברים

מצודת ציון

(ג) בהלו. ענין הארה וזריחה כמו עד ירח ולא יאהיל (לעיל כה): (ד) חרפי. קדמותי ובדרז"ל חרפי ואפלי (נדה סה): בסוד. ענין עצה על כי נעשה בסוד. או שהעצה למעשה היא כסוד לבנין: עלי אהלי. אל אהלי: (ו) בחמה. כמו בחמאה והוא שומן החלב: (ז) עלי קרת. אצל הקריה והעיר: (ח) ונחבאו. הסתירו עצמם: (ט) עצרו. מנעו כמו ועצור במלין (לעיל ד): וכף. כף היד: לחכם

אבן עזרא

הקריה: (יד) כמעיל. שהוא על הבגדים נראה לעין וכן הצניף כן היה משפטי: (יט) בקצירי. הענפים כמו תשלח קציריה עדים: (כ) וקשתי בידי תחליף. יש אומרים כי אחליפנה מיד אל יד ולא תפור תמני ויש אומרים תחליף כמו כל בני חלוף שהייתי מורה בה חצי ולא אחטיא ואחרים אומרים כי אני בידי הייתי מחליף הקשת ולא הוצרכתי לאחר ויש אומרים בידי תחליף לא תכרת בכח ידי: (כב) לא ישנו. מן פעם שנית: ועלימו תטוף. חול כטל: (כג) ויחלו. מן

רשי

שאספתה אני תחלה: (יא) כי אזן. אשר שמעה מלתי ותאשרני: ועין ראתה: בכל מקום בגודלי ובושר מדתי: (יג) ברכת אובד. אדם מת בעונו ונערד: עלי תבא. כי הייתי זן את בניו ואת אשתו ורבותינו אמרו שהיה גוזל שדה יתומים ומשביחה ומחזירה להם ופשטיה דקרא אינו נראה כך שאין קרוי אובד אלא דבר שהוא עצמו אובד כמו ככלי אובד (תהלים לא) וכן תעיתי כשה אובד (שם קיט) צאן אובדות (ירמיה נ): ולב אלמנה ארנין. שהיה מטיל שמו על אלמנות לאמר קרובתי היא או אני אשיאנה כדי שיקפצו עליה תובעי': (יד) צדק לבשתי וילבשני. רדפתי אחרי הצדק והוא נמצא לי כמעיל וצניף שהם תכשיטים נאים כן היה משפטי נאה וטהור: (יח) ואומר עם קני אגוע. בשביל כושר מדתי הייתי אומר בלבי כשאמות יהיה קני וביתי נכון עמי: וכחול ארבה ימים. עוף ושמו חול ולא נקנסה עליו מיתה שלא טעם מעץ הדעת ולבסוף אלף שנה מתחדש וחוזר לנערותו: (יט) שרשי פתוח וגו'. כל זה הייתי אומר בלבי שלא ייבש שרשי ולא ימות קצירי כמו ועשה קציר (לעיל יד) והן יונקות ענפים רכים של אילן. ואמרתי: (כ) שכבודי יתחדש עמדי. תמיד: וקשתי. ואיתני תחליף תמיד לטובה: (כא) לי שמעו ויחלו. כשומעים דברי היו מיחלים שיתקיימו והיו' מתקיימות כי מסורת חכמה היה בידי: (כב) תטוף מלתי. לשון נבואה וכן לא תטיף על בית ישחק (עמוס ז) כלומר כנבואה היה דברי: (כג) למלקוש. לזמן ארוך היו

איוב כט

נחבאו ולשונם לחכם דבקה:
יא כי אזן שמעה ותאשרני ועין
ראתה ותעידני: יב כי אמלט עני
משוע ויתום ולא עזר לו: יג ברכת
אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנן:
יד צדק לבשתי וילבשני כמעיל
וצניף משפטי: טו עינים הייתי
לעור ורגלים לפסח אני: טז אב
אנכי לאביונים ורב לא ידעתי
אחקרהו: יז ואשברה מתלעות
עול ומשניו אשליך טרף: יח ואמר
עם קני אגוע וכחול ארבה ימים:
יט שרשי פתוח אלי מים וטל ילין
בקצירי: כ כבודי חדש עמדי
וקשתי בידי תחליף: כא לי שמעו
ויחלו וידמו למו עצתי: כב אחרי
דברי לא ישנו ועלימו תטף
מלתי: כג ויחלו כמטר לי ופיהם
פערו למלקוש: כד אשחק אליהם

(מסורה: ד"ו ר'. ל' · ל' · ל' · ח' · י"ו חסר. ל' · וחסר · ל' · ל'. י"ו · פ' חס' בליש' · ל' · ב' בע' פסח היס · ל' · ל'. ל' · מלין · לקיים דגר · ב')

תרגום

למוריגיהון אדבקת:
יא ארום אודנא שמעה
אמרת טב לי ועינא דחמת
ואסהדת עלי: יב ארום
אשזיב עניא דבעי ויתם
ולא סעיד ליה: יג ברכתא
דאובדא עלי תיתי ולבא
דארמלתא אמלי
תושבחתא: יד זכותא
לבישית ואלבשני היך
מעילא ומצנפתא דיני:
טו נהור עינין הויתי לסמיא
וטיול לחגירא אנא: ת"א תיר
הויתי למסכנא דדמי לסמיא
וטיל לקצור ערסא דמתיל
לחגרא אנא: טז אבא אנא
לחשיכיא ותגרא דלא ידעית
אפשפשניה: יז ותברית
ניבי מקלקל ומככוי רמיתי
עדאה: יח ואמרית עם תוקפי
בשרכפי אתנגיד והיך חלא
אסגי יומיא: יט עקרי פתיח
למבועי מיא וטלא יבית
בחצדי: כ יקרי חדת גבי
וקשתי בידי משתלחפא:
כא מני קבילו ואוריכו ושתיקו למלכתי: כב בתר פתגמי לא יתנון ועליהון תשפר מלתי: כג ואוריכו
היך מטרא לותי והיך אריסיא דפומהון פתחו למלקושא:

מסורה

דבקה ל' ולשונם לחכם דבקה והוא חד מן מלין דמשמשין קה בסוף תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הקו"ף בס"ד: ויתום ה' וסימ' נמסר בסדר משפטים: משפטי י"ו בליש' וסי' נמסר ביחזקאל סי' ל"ט ובתהלים סי' י"ז: ורב ו' חסר בליש' וסי' נמסר בסדר משפטים ובא"ב רבתי אות ר': וכחול ב' בתרי לישנא וסי' על שפת הים. וכחול ארבה ימים: פתוח ד' וסי' נמסר בסדר חקת התורה ותהלים סימן ח': וקשתי ל' כבודי חדש עמדי. וא' קשתי ואינון חד מן ד' זוגין חד ק' וחד וק' וסי' קשתי ל' את קשתי נתתי בענן. וקשתי ל' וכבודי הדש עמדי: קלוי ל' ואם תקריב מנחת. וקלוי ל' ויאכלו מעבור הארץ. קטב ל' הנה חזק ואמיץ לה'. וקטב ל' מזי רעב ולחומי רשף. קבע ל' וילבש שאול את דוד. וקבע ל' ובאו עליך הצן רכב וברזל. קבל ל' ותבאנה נערות אסתר. וקבל ל' היהודים אשר החלו:

תולדות אהרן

ארנין. ב"ב עו: צדק. עקידה שער נא: וכחול. סנהדרין קח:

רלבג

נגידים נחבאו. גם הנגידים שתקו לכבודם ממני: (יא) ועין ראתה ותעידני. העין אשר ראתה היתה מגדלת ומנצחת אותי וישוה ותעידני מענין עד לאומים או יהיה פירוש שהעין אשר ראתה אותי העידה על צדקתי ותם לבבי: (יג) ארנין. אעמיד בשמחה וברננה: מתלעות. הם השינים אשר יטרפו בהם הבעלי חיים בעלי המתלעות והנה אמר זה דרך משל לסורות כי הוא היה מכניע הרשע ומכריחו להשיב מה שהיה חומס: (יט) בקצירי. בענפי: (כ) וקשתי. וכחי וגבורתי: תחליף. תתחדש: (כא) ויחלו. וימתינו ויקוו: וידמו. וישתקו: (כב) לא ישנו. לא ישתדלו לקחת פעם אחרת: תטוף מלתי. הזל אמרתי והטעם שישאלו קצתם לקצתם מה אמר איוב ויאמרו קצתם לקצתם אמריו: (כג) והיהם פערו למלקוש. והיהם פתחו לשאול עצתי כמו שיקוה אדם למלקוש ויבקשנו: לא

מצודת ציון

(י) לחכם. מלשון חיך: (יא) ותאשרני. ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (תהלים א): (טו) לפסח. חגר ברגליו: (יז) מתלעות. הוא הפוך מן מלתעות כפירים (שם כח) והם השינים הגסות: (יח) קני. מדורי והוא מושאל מלשון קן צפור (דברים כב): (יט) ילין. ענין התמדה כמו תלן עיני (לעיל יז): בקצירי. בענפי כמו ועשה קציר (לעיל יד): (כא) וידמו. ושתקו כמו וידום אהרן (ויקרא י): למו עצתי. אל עצתי: (כב) ישנו. מלשון שנוי: תטוף. ענין הולה והוא מושאל לדבור וכן אל תטיפו יטיפון (מיכה ב): (כג) פערו. פתחו כמו פערו עלי בפיהם (לעיל טז): למלקוש. ענין איחור וכן וכרם רשע ילקשו (לעיל כד) וכן יקרא גשם המאוחר מלקוש:

מצודת דוד

בדברים ולא השלימו אמריהם בעבור בואי וסתמו פיהם בכפם ולא דברו עוד: (י) נחבאו. נסתר קולם ולא היה נשמע וכאלו דבקה לשונם אל חכם לבל יוכלו לדבר: (יא) כי אזן. וכל זה בא לי בעבור יושר דרכי כי האוזן אשר שמעה בשרון מפעלי היתה משבחת אותי והעין אשר ראתה מיטב דרכי היתה מעידה על צדקתי: (יב) כי אמלט. כי דרכי היה אשר אמלט בכל עת את העני מצעקתו אשר יצעק מפני נוגשיו ואף את היתום ואף את כל מי שאין לו עוזר שתלפה עזרתו מקושי המזל את כולם הייתי ממלט: (יג) ברכת אובד. באה עלי ברכת האיש האובד בעניו כי חננתיו והוא ברך אותי: ארנן. העמדתי ברנה ושמחה כי הסבתי חסדי עמה: (יד) צדק לבשתי. מרבה הייתי בצדק עד כי הייתי מעוטף בה: וילבישני. הצדק עלמה באה אלי להלביש אותי ר"ל כ"כ הייתי רגיל בצדק עד שבכל עת באו אלי עניים מרודים לחננם כי כן דרך העניים לחלות פני איש מחן: כמעיל. כמו המעיל שהוא לבוש העליון וכמו המצנפת האהובה על הראש ממעל אשר בעבור זה מדרכם להיות זכים ונקיים כן היתה משפטי זכה ונקיה מבלי הטיה מה: (טו) עינים וגו'. ר"ל מי שהיה עור או פסח ולא היה יכול לעשות צרכיו בעבור זה אני הייתי עושה לו והרי הוא כאלו הייתי לו לעינים ורגלים: (טז) אב אנכי. הייתי לאביונים כאב להושיעם מכף חומסיהם: וריב וגו'. כאשר לא ידעתי אמיתת דבר הריב הייתי חוקר לדעתם: (יז) ואשברה. שברתי שיני העול אשר יאכל בהם את האביונים והוצאתי את הטרף מבין שיניו ר"ל השבתי כחו והוצאתי את הגזלה מתחת ידם: (יח) ואומר. בעבור יושר דרכי אמרתי כאשר אגוע ואמות אהיה עם קני ר"ל לא יחרב ביתי עד כי אמות ואף אמרתי אשר ארבה ימים כמספר חול הים והוא מל' גוזמא: (יט) שרשי פתוח. שרשי יהיה פתוח אל המים ויהיה רטוב ומלוחלח והטל יתמיד בענפי. ר"ל חשבתי שלא תסור הצלחתי: (כ) כבודי. הכבוד אשר עמדי יתחדש בכל עת: וקשתי. החוזק והתוקף אשר בידי היא תחליף את כבודי כי בעבורה יחליפו לי כל העם בכל פעם כבוד חדש: (כא) לי שמעו. כ"כ חזקה ידי עליהם עד אשר שמעו לי לכל אמרי וטרם דברי היו מייחלים ומתאוים שאדבר דברי: וידמו. והמה שתקו על עצתי ולא ערבה לבם להשיב אמרים עליה: (כב) אחרי דברי. אחרי שדברתי את דברי לא השתדלו לקחת עלה פעם שנית אל הדבר ההוא: ועלימו. אמרי פי היה מדובר ביניהם כי יספרום זה לזה על כי למאוד יחבבו אמרי: (כג) ויחלו. היו מייחלים ומקוים לשמוע אמרי כאשר יקוו אנשים למטר השמים ולאחר זמן באיחור רב פתחו פיהם לדבר דבריהם כי המתינו עד אשר אדבר אני כל דברי תחילה: (כד) אשחק. כאשר הייתי משחק אליהם לא האמינו בעצמם שאני שוחק אליהם כי היה הדבר זר להם לגודל חשיבותי:
ושל

רשי

פת מדברים כי רחב שפותיהם שתיקה שהיו תאיבים לשמוע דברי: (כד) לא יאמינו. שאני משחק עמהם מפני חשיבותי: ואור פני לא יפילון. היו יראים להתקרב אלי ולהגים לבם בי: (כה) אבחר דרכם. כל דרכיה' ועלת' אני הייתי בוחר להם שהיו שואלים לי איזה דרך נלך ומה נעשה: ואשב ראש. אם היו מסובים אני הייתי מסב בראש המסובים:

(ב) גם כח ידיהם למה היה לי. כאותן הימי' רשעים היו ולא תועלת בהם כי טורעניות בא על ידם: עלימו אבד כלח. זקנה: (ג) בחסר ובכפן. היו גלמוד: הערקים ציה. שמבריחין אותן כימיו מקרב בני אדם לילך בחושך: אמש שואה ומשואה. ברוחיל"א בלע"ז: (ד) הקוטפים מלוח עלי שיח. כהיותם במדברות היו קוטפים להם מלוחים על אילנות היערים ואוכלים. מלוח שם עשב הוא ובל' ארמי נקרא קקולין ובל' משנה מלוחים מלוגא בלע"ז כאותה ששנינו (קדושין סו.) העלו מלוחים על שולחנות של זהב: שיח. אילן כמו אחד השיחים (בראשית כא): (ה) מן גו. מן קרב עיר היו נגרשין: (ו) בערוץ נחלים. יש ארץ מלוחה מתבקעת ששם היו שוכבים בחורי העפר ובחורי נקיקי הסלעים: וכפים. תרגום של סלעים (ד"א בערוץ נחלים. הוא הנקיק ששפה כנחל סביבותיו): (ז) חרול יסופחו. אורטיא"ש בלע"ז היו נאספים כמו ונספחו על בית יעקב (ישעיה יד): (ח) נכאו. כימו מן הארץ שהייתי משפילם לשון

אבן עזרא

מן יחל ישראל: (כד) ואור פני לא יפילון. ידוע כי השחוק יסיר אור פני המושל ואני הייתי משחק ומרוב פחדם לא היו מאמינים כי אשחק ולא יפילו אור פני: (כה) אבחר דרכם. למעלה מדרכם כחכם שינחם אבלים. ולמה יראו לי עתה כח ידיהם והם חסרי כח: (ב) כלח. ימי הזקנה והענין שהיו בתחילה בלעדר עד שנם ליחם ולא יודע מתי יוקט: (ג) בחסר ובכפן. תרגום רעב: גלמוד. מקום בלא יישוב: הערקי'. הנסים אל ציה תרגום ויגס וערק ובלילה הם במקום שואה: (ד) הקוטפי'. מן וקטפת מלילות: מלוח. מן לחים: עלי שיח. אפילו עלי השיח שהוא האילן וכמוהו לשוח בשדה ללכת בין שיחי השדה: (ה) מן גו. תרגומו תודועינו מתודבני אל' יגורשו בעבור חסרונם ויריעו בני אדם עלימו כמו לגנב: (ו) בערוץ במקום שיפחד אדם להתערות אליו: (ז) שיחים. אילנים: ינהקו. כמו הפראים: חרול. מן כסו פניו חרולים והוא רוח: יסופחו. מן ונספחו על בית יעקב יתקבצו ויאספו: (ח) נכאו. יותר נכאים ושפלים מן הארץ או מאנשי הארץ כמו וכל הארץ באו

כד לא יַאֲמִינוּ וְאוֹר פָּנַי לֹא יַפִּילוּן׃
כה אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם׃

ל
א וְעַתָּה ׀ שָׂחֲקוּ עָלַי צְעִירִים מִמֶּנִּי לְיָמִים אֲשֶׁר־מָאַסְתִּי אֲבוֹתָם לָשִׁית עִם־כַּלְבֵי צֹאנִי׃
ב גַּם־כֹּחַ יְדֵיהֶם לָמָּה לִּי עָלֵימוֹ אָבַד כָּלַח׃
ג בְּחֶסֶר וּבְכָפָן גַּלְמוּד הַעֹרְקִים צִיָּה אֶמֶשׁ שׁוֹאָה וּמְשֹׁאָה׃
ד הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי־שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם׃
ה מִן־גֵּו יְגֹרָשׁוּ יָרִיעוּ עָלֵימוֹ כַּגַּנָּב׃
ו בַּעֲרוּץ נְחָלִים לִשְׁכֹּן חֹרֵי עָפָר וְכֵפִים׃
ז בֵּין־שִׂיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חָרוּל יְסֻפָּחוּ׃
ח בְּנֵי־נָבָל גַּם־בְּנֵי בְלִי־שֵׁם נִכְּאוּ

ל פ"ג. נ' · ע' נסופ' · ג'. ל'יוחד חסר · נ' · נ'. נ' · חסר · נ'. ו'. נ'. נ' · נ'. נ' · נ' וחד השיחים

כד אֶגְחַךְ אַמְטוּלְהוֹן וְלָא יְהֵימְנוּן וּקְלַסְתּוּר אַפַּי לָא אִסְתַּכְּלוּן׃ כה אֶבְחַר אוֹרְחָתְהוֹן וְאָתֵיב בְּרֵישֵׁיהוֹן הֵיךְ חַתְנָא וְאַשְׁרֵי כְּמַלְכָּא בְּחֵילָא הֵיךְ כְּמָן דְּאַבִילִין מְנַחֵם׃ א וּכְדוּן מְנַחֲכִין עֲלַי דְּעַדְקִין מִנִּי לְיוֹמִין דִּי רְחֵיקִית אֲבָהָתְהוֹן לְשַׁוָּאָה עִם כַּלְבַיָּא נָטְרֵי עָנִי׃ ב אוּף חֵיל יְדֵיהוֹן לְמָה לִי עֲלֵיהוֹן הוֹבִיד כּוּךְ׃ ת"א לְחוֹד חֵיל יְדֵיהוֹן לְמָה לִי לְקַבְּלוּתֵיהּ שׁוּחֲדָא אִין אִתְגְּזַר לְהוֹן לְהוֹבָדָא בְּכוּךְ קְבוּרְתָּא׃ ג בְּחוּסְרָנָא וּבְאוּלְצָנָא דְּלָא וְלַד הֲוֹן עָרְקִין רְשִׁיעַיָּא בְּאַרְעָא צַחְיָא חֲשׁוֹכָא הֵיךְ רוּמְשָׁא אֲתַר שׁוּחָא וְרְגוּשְׁתָּא׃ ד דְּתָלְשִׁין הוּבֵי חוּלַף עִסְּבֵי מֵיכְלָא וְעִקְּרִין רִתִימִין מְזוֹנֵיהוֹן׃ ת"א דְּשָׁבְקִין פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא מִן לוּחַ לִבְּהוֹן מְטוּל מְלֵי דְעָלְמָא עִקְּרֵי רוּתְמַיָּא מִתּוּקְדִין וּמִתְעַבְדִין גּוּמְרִין לִמְזוֹנֵיהוֹן׃ ה מִן שַׁלְהָיָא מִתָּרְכִין מְיַבְּבִין עֲלֵיהוֹן הֵיךְ גַּנָּבָא׃ ו בְּתְקוֹף פְּצִידֵי נַחֲלַיָּא לְמִשְׁרֵי בִּנְקִירָתָא דְעַפְרָא וְאַבְנַיָּא׃ ז בֵּינֵי אִילָנַיָּא נָהֲקִין תְּחוֹת הִינֵי מִתְחַבְּרִין׃

תולדות אהרן אבחר . מ"ק כח כתובות ס"ט :
בחסר . (תענית סד) : הקוטפים . חגיגה יח ע"ב ג :

גלמוד ג' וסי' הלילה ההוא יהי גלמוד. כי עדת חנף גלמוד. בחסר ובכפן גלמוד: לחמם ו' וסי' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם. לחמם בדאגה יאכלו . אין גחלת לחמם. כי לחמם לנפשם . ושרש רתמים לחמם. ויכינו בקיץ לחמם: שיחים ל' בין שיחים ינהקו וחד השיחים ואינון חד מן ה' זוגין חד נסיב ש' וחד הש. ברישיה וסי' שטר ל' אשר אין לה קצין . השטר ל' ויהי לעזיהו דה"ה: שקר ל' ויהי דבר ה' אלי וגו' מקל שקד. השקד ל' גם מגבוה ייראו: שוקים ל' דליו שוקים מפסח. השוקים ל' יככת ה' בשחין . שיחים ל' בין שיחים ינהקו . השיחים ל' ותשלך את הילד תחת. שאלתיהו ל' ותבא האשה . השאלתיהו ל' וגם אנכי דהנה :

רלבג

לא יפילון. לא יחסרו אור פני ר"ל שלא יקלו בי מפני שחקי אליהם ולא הסור יראתי מעל פניהם: (ב) כלח. זמן: (ג) בחסר ובכפן גלמוד. בסבת החסרון וסרעב אשר הם יהיו יחידים בלי חברה: הערקים ציה אמש שואה ומשאה. הבורחים ארץ ציה ובאים אליה ורודפים מקום החשך והוא שקרא אמש ורודפים המקומות השוממים ר"ל מקום המדבר והם שקראם שואה ומשואה: (ד) הקוטפים מלוח עלי שיח. מרוב המרונם הם כורתים עשב נקרא שמו מלוח על האילן לאכול העשב ההוא אע"פ שאין העשב ההוא נאות לאכילה: ושורש רתמים לחמם. הוא מזונם ולחמם לספדר המזון שם מה הם וסנה הרתמים הוא עשב נקראו כך או יהיה לחמם מקור והנה הלמד משמשת ויהיה ענינו לחמם אותם כי יצטרך להם מה שיחממם בעבור עמדם במקומות הקרים כאין מחסה: (ה) מן גו יגורשו. מתוך העיר יגורשו: (ו) בערוץ נחלים. הוא הנקיק שעושה הנחל סביבותיו: חורי עפר וכיפים. מחילות עפר ונקרות הסלעים: (ז) בין שיחים ינהקו. בין האילנות ינעקו: תחת חרול יסופחו. תחת הקוצים יתנגעו ויתעפו להכנס הקוצים בבשרם ויפיח יסופחו מענין ספחת או יהיה כיאור יסופחו יתאספו ויתחברו מגזירת ספחני נא: (ח) נכאו.

מצודת דוד

ואור פני. ועם כי שחקתי אליהם עם כ"ז לא היו מגרעין ומחסרין זוהר פני לבגים דעתם עמדי להקל בכבודי להכהות מאור פני: (כה) אבחר. אני הייתי בוחר דרכם אשר ילכו בה ויושבתי בראש כולם ושכנתי ביניהם במקום המעולה כאשר ישכון המלך בתוך הגדוד: כאשר אבלים ינחם. הייתי להם כאיש אשר ינחם את האבלים ר"ל כמו שכולם יתנו לב לשמוע דברי המנחם להסיר מעליהם את היגון כן כולם נתנו לב לשמוע אמרי וחוזר לראשית אמריו לומר בעבור גודל חזקת היד כזה הבאה מיוסר לכח ומחיבה יתירה הנה חשבתי שהיא תחליף כבודי לתת לי כבוד חדש בכל פעם: (א) ועתה. כאומר אבל לא כן הוא כי עתה נוסף עוד הדבר כי שחקו עלי אף אנשים צעירים ממני לימים ומהו משפחות אשר מאסתי את אבותם לשום אותם עם הכלבים שומרי צאני להיות גם הם לשומרים עם הכלבים: (ב) גם כח ידיהם. לא בלבד על שהיו פחותים במעלה מאסתים כי גם בעבור כי אמרתי למה לי כח ידיהם כי קהלה מעט היה ואין בו די להכיל הצאן מן הבא לטרפם: עלימו אבד כלח. הזקנה שהיתה בהם היה היתה אבודה כי מה תועלת היתה בהזדקנם הואיל והיו פחותים במעלה וחלושי הכח: (ג) בחסר. בסבת חסרון העושר ובסבת הרעב ישבו גלמוד מבלי חברת אנשים כי נכלמו לשבת בין אנשים: הערקים. היו נסים לארץ ציה ושממה: אמש וגו'. המקום שאין אנשים מצויים להסתיר קלונם: (ד) הקוטפים. היו תולשים למאכלם עשב מלוח ועלי אילן ושורש רתמים היה לחמם ומזונם עם כי הדברים האלה אינם נאותים למזון האדם: (ה) מן גו. מן תוך העיר היו נגרשים והבריות היו מריעים עליהם בקול לאמר גרשו גרשו כאשר יריעו על הגנב בעת יגורש: (ו) בערוץ. למען ירוחקו מבני אדם לשכון בחריצי העמקים ובנקבי העפר והסלעים: (ז) בין שיחים. בין האילנות ינעקו ויהמו כפראים בעבור הרעב ותחת עלי הקוצים יתקבצו ויאספו: (ח) בני נבל. והנה בניהם השוחקים עלי אשר יקראו בני נבל גם בני בלי שם על כי לא היה לאביהם שם על פני תוך הנה מאז נשברו ונדכאו גם המה מן הארץ כי בעבור

מצודת ציון

(כד) יפילון. ענין גרעון ופחיתות כמו נופל אנכי מכם (לעיל יב): (א) שחקו. לעגו: צעירים. ענין מיעוט כמו ולא יצערו (ירמיה ל): (ב) כלח. זקנה כמו תבוא בכלח אלי קבר (לעיל ה): (ג) ובכפן. ענין רעבון כמו לשוד ולכפן (שם): גלמוד. יחידי כמו הלילה ההוא יהי גלמוד (לעיל ג): הערקים. הבורחים וכן אנכי בורחת (בראשית טז) ת"א ערקת: אמש. ר"ל חושך כחשכת הלילה כמו ויוכח אמש (שם לא): שואה ומשואה. ענין חשך ושממון כמו יום שואה ומשואה (צפניה א) וכפל הדבר לרוב השממון: (ד) הקוטפים. ענין תלישה כמו וקטפת מלילות (דברים כג): מלוח. שם עשב מה ובדרז"ל אכותינו היו אוכלין מלוחין וכו' (קדושין סו): עלי שיח. עלי אילן כמו תחת אחד השיחים (בראשית כא): רתמים. שם אילן מה כמו רותם אחד (מ"א יט): (ה) גו. הוא התרגום של תוך: יריעו. ענין הרמת קול: (ו) בערוץ. ענין שבר וחריץ והוא מלשון לערוץ הארץ (ישעיה ב): חורי. נקבים כמו חור פתן (שם יא): וכפים. תרגם של סלע כיפא וכן ובכפים עלו (ירמיה ד): (ז) ינהקו. הוא מושאל מנעקת הפרא כמ"ש הינהק פרא (לעיל ו): חרול. ענין קוצים וכן ממשק חרול (צפניה ב): יסופחו. יתחברו ויתאספו כמו ספחני נא (ש"א ב): (ח) נבל. בן יקרא פחות ונבזה: נכאו. נדכאו ונשברו כמו תהגו אך נכאים (ישעיה טז): פחיתת

אבן עזרא

כלא מלרימה: (יא) כי יתרו פתח. הפך קשתי בידי: ורסן מפני שלחו. בתחלה היה רסן להם כמו לבהמות מפני פחדי ועתה שלחו רסן מפני ויש אומרים כי הסוס הזקן יסירו הרסן ממנו ויעזבוהו וישחקו בני אדם והנערים ממנו וכן ורסן מפני שלחו. והוא רחוק: (יב) פרחח. קטנים כאשר הם פורחים: רגלי שלחו. הם נתנו מוקשים בדרך: ויסולו. מן סלון ממאיר: (יד) כפרץ רחב יאתיו. התלאות והם ארחות אידם והתגלגלו עלי במקום שואה והטעם שאין עוזר לי: (טו) ההפך עלי. יש אומרים כי בימים הקדמונים אם כמו עלי בלהות תרדף נדיבתי פי' מזלי וטעמו מזלי תרדפם כרוח הבלהות ותדחפם ותעבור ישועתי לבוא אלי כעב במהירות: (טז) ועתה עלי תשתפך נפשי. והקרוב אלי כי ההפך על כל בלהות וכל בלהות תרדף כרוח נדיבתי והוא נפשי כענין ורוח נדיבה תסמכני וכעב שעברה כך עברה ישועתי ועתה על כן תשתפך עלי נפשי כי יאחזוני ימי עוני: (יז) לילה עצמי נקר. ישוב אל עוני: ועורקי. בלשון קדר גידי: (יח) ברב כח. העוני והכאב: יתחפש לבושי. כלומר שלא אזכירנו בעבור שידר עלי: (יט) הורני לחומר. השליכני ונמשלתי לעפר ואפר:

רשי

ל' נכה רוח: (יא) כי יתרו פתח. יתר קשתי פתח כמו שאמר למעלה וקשתי בידי תחליף כלומר כחי התיש מי שנידו לעשות: ורסן מפני שלחו. רסני שהיו מרוסנים בו שלחוהו מפני כי אינם יראים מעתה ממני: (יב) על ימין. על ימיני עומדים פרחים קטנים כשאר הדיוטים שאינו חשוב בעיניהם להכנע מפני: רגלי שלחו. את המקום צר להם דוחפים אותי הלאה: ויסולו עלי ארחות איד'. כל דרך נכלה שיש להם לעשות עושים מסילתן לפני ואצלו ולא ויראו: (יג) נתסו נתיבתי. הטובה ואין הוסתן לה. נתסו כמו נתצו וסמ"ך מתחלפת בצדי"ק: להותי יועילו. להקניטני מוסיפין: (יד) כפרץ רחב. שבגדר שהכל באים ועוברים שם כן יאתיו יחד עלי להכלימני: תחת שואה התגלגלו. כלומר מתגלגלים ובאין בסתר עד שמגיעין אצלי להקניטני כדי שלא אשמע מהם: (טו) ההפך עלי. נהפך עלי: בלהות. שדים: תרדוף כרוח. רעה: נדיבתי. רוח נדיבה שהיה שורה עלי מתחלה: (טז) ועתה. אל הצרה הזאת תשתפך נפשי כאדם שתתפעם רוחו כי יאחזוני וכופין אותי להשתפך נפשי: ימי עני. שאני בהם: (יז) ניקר. כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר טז) ניקר סוריי"ר בלע"ז התולעים מנקרין בשרי מעל עצמי: ועורקי. גידי אין להם מנוחה גיד בלשון ערבי עורק כדפי' דונש ל' אחר ערקי רודפי המבריחין אותי: (יח) יתחפש לבושי. משתנה לבושי בגלד אחר גלד כשאדם פושט את בגדיו ולובש בגדים אחרי' חשובי' מראשוני' קורא אותם בגדי חופש כמו (מלכים א כב) התחפש ובא במלחמה ומתורגם אישתני: כפי כתנתי יאזרני. שאוזר ומטניק צוארי כן יאזרני אותי לבושי כל סביבי: (יט) הורני לחומר. ילמדני השחין הזה לישב כמו בחומר כמו שאמרנו (למעלה ב) והוא יושב בתוך האפר ד"א הורני לחומר פי' השליכני לשון ירה בים (שמות טו): ואתמשל. נדמיתי ובמדרש רבי תנחומא אמר רבי

מקרא

מן הארץ: ט ועתה נגינתם הייתי
ב׳ ואהי להם למלה: י תעבוני רחקו
ד׳ מני ומפני לא חשכו רק: יא כי
יתרי ק׳. ב׳ יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו:
ל׳ וחד פרחכיב על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו
ויסלו עלי ארחות אידם: יג נתסו
להותי ק׳ נתיבתי להיתי יעילו לא עזר למו:
ד׳ יד כפרץ רחב יאתיו תחת שאה
ל׳ התגלגלו: טו ההפך עלי בלהות
ב׳. ל׳ וחסר תרדף כרוח נדבתי וכעב עברה
ל׳ ישעתי: טז ועתה עלי תשתפך
נפשי יאחזוני ימי עני: יז לילה
ל׳. ל׳ עצמי נקר מעלי וערקי לא
ל׳ ישכבון: יח ברב כח יתחפש לבושי
ל׳. ל׳. ב׳ כפי כתנתי יאזרני: יט הרני לחמר
ואתמשל כעפר ואפר: כ אשוע

תרגום

בגיא דנבל עם בני הדיוטין
ישתפכון מן ארעא: ט וכדון
זמרהון הויתי והויתי להון
לשותא: י רחקונני רחיקו
מני ומן קדמי לא מנעו רוקא:
יא ארום שושלתי וגימי אטוני
שרא וסגפני וזממא מן קדמי
פטרו: יב על ימינא בחוצפא
בניהון קימין רגלי שדרו
וכבשו עלי אסרטי תברהון:
יג צדיאו שבילי לפורענותי
מהגן לית דסעיד להון:
יד כתקוף פלטיות גללי ימא
אתין תחות רגושא
מתגלגלין: טו אתהפך עלי
רגושתא תרדוף כזעפא
רבנותי והיך עבא עברת
פורקני: טז וכדון עלי
מצטערא נפשי ייחדונני יומי
עניותא: יז ליליא גרמי
מתפקפקין מני ודמעסן יתי
לא שכבין: יח בסוגעי חילא יתבלש לבושי אנב כתוני יזרזנני: יט אשוו יתי
לטינא ואתמתיל כעפרא וקטם: ת"א אקשו יתי לאדם דאתברא מן טינא
ואמ זיל לאברהם דאדמי לעפר וקטם: כ אבעי

מסורה

פרחת ל' על ימין וחד פרחה ואינון חד מן ט"ו זוגין חד ת' וחד ה' לית להון זוגא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: כפרץ ד' וסימ' פרץ ה' את איבי לפני דשמואל. וחברו דד"ה פרץ האלהים את אויבי. כפרץ נופל בבעה. כפרץ רחב יאתיו: ישעתי ל' חסר ו' בליש' וסי' ויבבל צור ישעתו. ותהי התשעה ביום ההוא. מי יתן מציון ישעת ישראל. ולכה לישעתה לנו. אמר לנפשי ישעתך אני. וכעב עברה ישעתי: לחמר ב' וסימ' והחמר היה להם לחמר. הורני לחמר ואתמשל:

רלבג

סוא מענין נכה רוח ומבנין נפעל. והרצון שהם שפלים ונכנעים יותר מהארץ: (ט) נגינתם הייתי. לנעג שיתו להם כמו אני מנגינתם: למלה. שלא ידברו כי אם בי: (י) לא חשכו רוק. לא נמנעו לרוק כשראו אותי מהוב בעותם אותי: (יא) כי יתרו. מענין מתריהם: פתח. התיר: ורסן מפני שלחו. רסן היראה אשר היה להם ממני קודם שקרוני אלה הצרות שלחו והסירו מפני: (יב) על ימין פרחח יקומו. על ימיני יקומו הילדים והנה נקראו הילדים כן להמצא הפרח בתחלת הוויית הפרי וכזה אמרו הז"ל פרחי כהונה: שלחו. דחו: ויסולו. וידריכו: (יג) ולהוותי יועילו. לשברי יעזרו: (יד) כפרץ רחב יאתיו. כפרץ רחב שיבואו בו המים בשטף יבאו עלי: (טו) נדיבתי. נפשי וכן ישועתי וקרא הנפש נדיבה כי יגיע מנדיבותה עד שמגיע חוק כל אחד מהאברים וקראה ג"כ ישועה לפי שהיא מושיעה הגוף ושומרת אותו מדת ימיו כמו שהתבאר בטבעיות: (טז) תשתפך נפשי. ישתפכו חיי: (יז) נקר. נקב: ועורקי לא ישכבון. ועורקי הדופקים לא ינוחו ר"ל שלא תשקוט תנועתם כלל עם השינה לחוזק המכאוב ורוב החום בכלי אשר בי: (יח) יתחפש. ישתנה: כפי כתנתי יאזרני. כמו שיסובב פי הכתונת את הצואר כן יסובבני חליי: (יט) הורני לחומר. השליכני אל הטיט ואל העפר:

עמדתי

מצודת ציון

(יא) יתרו. הוא חבל הקשת כמו כוננו חצם על יתר (תהלים יא): פתח. ענין הסרה כמו פתחת למוסרי (שם קטז): ורסן. הוא המושם בפי הסוס להטותו בו אל הדרך כמו במתג ורסן (שם לב): (יב) פרחח. ענינו מי שהתחיל לצמוח ולהפריח שער זקנו ובדרז"ל פרחי כהונה (מדות פ"ה) ונכפל הלמ"ד המשל כמו ביום סגריר (משלי כז): (יג) נתסו. כמו נתצו. בגד"ש כי נסמ"ך מתחלף והוא ענין שבירה: להותי. לשברי כמו יעוץ בהותו (תהלים נב): יועילו. מל' תועלת: (יד) יאתיו. יבואו כמו אתה בקר (ישעיה כא): (טו) נדיבתי. כן תקרא הנפש על כי היא בעלת הנדיבות וכן נאמר ורוח נדיבה תסמכני (תהלים נא): (טז) עוני. מל' עינוי ויסורין: (יז) נקר. ענין נקיבה ושבירה כמו יקרוה עורבי נחל (משלי ל): ועורקי. כן יקראו הגידים בל' ערבי: (יח) יתחפש. ענינו חליפות והשתנות הכסות באחרת כמו התחפש ובא במלחמה (מ"א כב): כפי. כשעור כמו איש כפי אכלו (שמות יב): יאזרני. יחגור אותי כמו אזור מתניו (ישעיה יא): (יט) הורני. השליך אותי כמו ירה בים (שמות טו):

עמדתי

מצודת דוד

פתיחת אביהם לא מלאו מי יחננם: (ט) ועתה. והנה עתה יתגדלו עלי ואני להם לנגון כי ינגנו בדברי המקרים אשר באו עלי ואני אהיה להם למלה כי כל ספורי שיחתם המה בי: (י) תעבוני. מאסו אותי והרחיקו עצמם ממני ולא מנעו מלרוק לפני ודבר בזיון הוא לרוק בפני האדם: (יא) כי יתרי פתח. מי שנידו לפתוח פתח יתר קשתי לבל אוכל לירות עוד מעתה ובזה עינה כחי כי הפני מסור בידם ולא אוכל להלחם למולם ור"ל המקום התים כחי: ורסן. החוזק שהיה לי עליהם להטותם לכל אשר אחפוץ כאדם המוטה בסרסן הסוס להטותו הדרך הנה עתה שלחו וגרשו מפני את הרסן ר"ל פרקו העול ויצאו מתחת ידי: (יב) על ימין. ערב לב הנערים לגשת לעמוד על ימיני וכשצר להם המקום שלחו וגרשו רגלי לדחפם להלאה והיה דרך בזיון: ויסולו. הדרכים אשר ילכו בהם לצער ולשבר אותי עשו אותם עלי מסילה ודרך כבושה לרוב התמדתם ללכת בהם: (יג) נתסו. הנתיב אשר אני הולך בה נתצו והרסו ר"ל מונעים אותי לעשות חפצי: להותי יועילו. המה מועילים להגביר הותי ושברי עם כי אין להם בזה עזר ותועלת מה מכ"ז יעשוהו מצולתם אותי: (יד) כפרץ רחב. כמו פרצה רחבה אשר יבאו בה המים בשטף רב כן יתאספו רבים יחד לבוא אלי לצערני ובמקום השף יקיפו ויסבבו לבוא אלי שלא ארגש בהם להשמט מהם עד לא יבואו: (טו) ההפך עלי. קבוצה בהלות הפכה עצמה לבוא עלי ותרדוף נפשי כרוח הרודף מוץ הרים והישועה הרגילה לבוא עלי מאז הנה עתה עברה מהר כעב הזה הממהר לעבור ממקומו: (טז) ועתה. הואיל ועברה הישועה תשתפך נפשי אשר עלי ורוצה לצאת כי ימי העוני יאחזו אותי ואין הישועה באה להוציאני מידם: (יז) לילה. בלילה תכבד חליי עד כי נקר ונשבר עצמי מעלי ואף גידי לא ישכבון ר"ל אף בעת משכב השינה לא ינוחו מתנועתם כי דופקים וסובבים בעבור החום הנכרי אשר בהם מרוב חליי: (יח) ברב כח. בעבור רוב כח החלי ישתנה לבושי בכל עת כי מסבה לכלוך הזיעה והליחה המעופשת הזולה מהשחין יתעפש המלבוש ובע"כ יחליפנה באחרת: כפי כתנתי. כשעור הכתנת המסבבת כל גופי מסביב כן יחזרני החלי בכל סביבי: (יט) הורני לחומר. החלי הזה השליך אותי אל הטיט לנגן בה חום השחין ואני נמשל ודומה כעפר ואפר לביות מושלך ארצה כמוהם: (כ) אשוע. הן אם אצעק אליך ולא תענה לי או אם

עמדתי

רשי

ר׳ גרסינן סרס את המקרא אני נמשלתי לאברהם כנדקתי שקרא עצמו עפר ואפר (בראשית יח) והוא דנני כרשעי דור הפלגה (שמרדו בו בבנין המגדל) שכתוב בהם והחמר היה להם לחומר (שם יא): (כ) עמדתי. לראות לשתוק אלהכין כמו ובפתחו עמדו כל העם ולא ענו עוד (נחמיה ח): ותתבונן בי. מחשב עלי לשום את נגעי: (כב) תשאני אל רוח. שדים: תרכיבני ותמוגגני תושיה. תלשות ותשות כח היה תמוגגני: ותמוגגני תושיה. לשון נקבה ושל תושיה עומד ואין תי״ו של כתי״ו של תשאני: (כג) כי ידעתי. כי יודע הייתי אשר למות תשיבני. מקום שהוא מועד לכל חי בקבר: (כד) אך לא בעי. בהשחת׳ היה רגיל השופט לשלוח יד כמו לפי השדה: אם בפידו. אם היה שולח היד שהוא שבר על בריותיו: להן שוע. היה משפטן התחומין במקלת וכן פירשו רבותינו אין הקב״ה מכה אומה ומושיבה לזו אלא מביא פיד לזו ומשפטה בחברתה שלקת׳ כבר ומתנחמת בה הביא פיד לאשור ושפטה שמצרים שנאמר התיטבי מנא אמון (נחום ג׳) הביא פיד למצרים ושפטה כאשור שנא׳ הנה אשור ארז בלבנון (יחזקאל לא) ועוד יפתר להן שוע תפלה ותחנה מועלת בהם: (כה) אם לא בכיתי לקשה יום. יודע ומכיר אם לא הייתי רחמני ובוכה על עניים קשי יום ועגמה נפשי לאביונים כי על כל אלה נאמני זאת: (כו) כי טוב קויתי וגו׳. כלומר כי כגמול הזה ראוי לי: (כז) ולא דמו. אין יכולין לידום ולהחריש: (כח) בלא חמ׳. לא שזפתני השמש והנני קודר: (כט) אח הייתי לתני׳ וגו׳. תנים ובנות יענה עסוקים בבכי כל ימיהם: (ל) חרה. לשון דבר הנחרה ומתייבש מפני חום האש כמו נחר מפוח (ירמיה ו) ותוכו ניחר (יחזקאל טו): (א) ברית כרתי לעיני. שלא להסתכל באשת איש: ומה אתבונן על בתולה. מה לי להתבונן בה כן היתה חסידותי שלא לתת עין אפילו בפנויה שמא לאחר ימים תנשא ונמצאתי כרוך אחריה כך מפורש באבות דרבי נתן: (ב) ומה חלק וגו׳. שגמלני

איוב ל לא

אֵלֶיךָ וְלֹא תַעֲנֵנִי עָמַדְתִּי וַתִּתְבֹּנֶן ג׳ חסר בליש׳ בִּי: כא תֵּהָפֵךְ לְאַכְזָר לִי בְּעֹצֶם יָדְךָ ל׳ . ר׳ תִּשְׂטְמֵנִי: כב תִּשָּׂאֵנִי אֶל־רוּחַ תַּרְכִּיבֵנִי וּתְמֹגְגֵנִי תְּשֻׁוָּה: ג׳ חסר בליש׳ תשיה ק׳ כג כִּי־יָדַעְתִּי מָוֶת תְּשִׁיבֵנִי וּבֵית מוֹעֵד לְכָל־חָי: ל׳ כד אַךְ לֹא־בְעִי יִשְׁלַח־יָד אִם־בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ: ל׳ . י״ד . ל׳ כה אִם־לֹא בָכִיתִי לִקְשֵׁה־יוֹם עָגְמָה נַפְשִׁי ל׳ לָאֶבְיוֹן: כו כִּי טוֹב קִוִּיתִי וַיָּבֹא רָע וַאֲיַחֲלָה לְאוֹר וַיָּבֹא אֹפֶל: ל׳ . י״ג כז מֵעַי רֻתְּחוּ וְלֹא־דָמּוּ קִדְּמֻנִי יְמֵי־עֹנִי: ל׳ ל׳ חסר כח קֹדֵר הִלַּכְתִּי בְּלֹא חַמָּה ג׳ קַמְתִּי בַקָּהָל אֲשַׁוֵּעַ: ד׳ דגשים כט אָח הָיִיתִי לְתַנִּים וְרֵעַ לִבְנוֹת יַעֲנָה: ל עוֹרִי שָׁחַר מֵעָלָי וְעַצְמִי־חָרָה מִנִּי־חֹרֶב: ל׳ מלרע ל׳ מלעיל לא וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנֹּרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל ל׳ חסר . ל׳ חסר בלישנא בֹּכִים:

לא א בְּרִית כָּרַתִּי לְעֵינָי וּמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל־בְּתוּלָה: ב וּמֶה ׀ חֵלֶק

תרגום

מִנָּךְ וְלָא תַעֲנֵי יָתִי קָמֵית וְתִתְבַּיַּן בְּמֵימְרִי: כא תִּתְהַפֵּךְ לְאַכְזְרָאָה לִי בְּאַלִּימוּת אֵידָךְ תְּנַזְמְנַנִי: כב תִּטְלְנַנִי לְפוּחָא תְּרַכְּבִנַנִי וְתַמְסְנַנִי בְּתֻשִׁיָּתָא: כג אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמַי דִּלְמוֹתָא תְּתֵיב לִי וּבֵית קְבוּרְתָא מְזַמַּן לְכָל דְּחַי: כד לְחוּד לָא בִּרְתְּחָא יְשַׁדַּר מַחְתֵּיהּ אִין בְּעִדָּן צַעֲרֵיהּ יְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן: ת״א בְּרַם לָא לְגַרְמֵיהּ יִגְרַג מַחְתֵּיהּ אִין בְּחַטָּמֵי יְשַׁוֵּי לְהוֹן אִסְפַּלְעִיתָא: כה אִין לָא בְּכֵית לִקְשֵׁי יוֹמָא עֲגְמַת נַפְשִׁי לַחֲשִׁיכָא: כו אֲרוּם טָב סְבָרֵית וַאֲתָא בִּישׁ וְאוֹרִיכֵית לִנְהוֹרָא וַאֲתָא קְבָלָא: כז מְעַי חֲמַרוּ וְלֵית בְּהוֹן חֵיזוּ דְּמָא אַקְדִּימוּ יָתִי יוֹמֵי עַנְיוּתָא: כח אוּכָם אֲזַלִית מִדְּלֵית שִׁמְשָׁא קָמֵית בִּקְהָלָא אֶבְעֵי: כט אַחָא הֲוֵיתִי לְיָרוֹדִין וְחַבְרָא לִבְרַת נַעֲמִיתָא: ל מַשְׁכִּי שְׁחַם מֵעִלָּוַי וְגַרְמֵי חֲרַךְ מִן נוּגְבָּא: לא וַהֲוָה לְאֶבְלָא כִּנָּרִי וְאַבּוּבֵי אַמְתִּיל לְקָל בָּכְיָן: א קְיָם גְּזָרֵית לְעֵינַי וּמָה אֶסְתַּכַּל עַל בְּתוּלְתָא: ב וּמָה חוּלָק טָב יְהִיב אֱלָהָא

אבן עזרא

(כב) תשאני אל רוח. במחשבות כל הלילה תרכיב בנפשי דברים והתושיה שהיא כפין החכמה תמוגגני כמו והגבעות תמוגגנה. ופ״א אתה נשאתני ברוח והרכבתני ואדע באמת כי תמוגגני הסף תרכיבני: (כג) כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד. בית תוומן: (כד) בעי. כמו מעי מפלה והוא הקבר והענין כי אין מי ישלח ידו לעזרו בקבר. ובשעת הפיד הוא השבר לא יועיל השוע לנפשות והוא הנדיבות והענין הממון ובעל השוע יקרא שוע בחולם כמו לא נכר שוע: (כה) לקשה יום. מי שהיה יומו קשה עליו: עגמה. דאגה כפי הענין ואין לו חבר: אח הייתי לתנים. כענין אעשה מספד כתנים והם חיות יש להם קול משומם: (ל) שחר. מן שחור: (א) ברית כרתי. כאלו כרתי ברית עם עיני שלא יסתכלו מה שאין לי צורך ואחר שלא אביט מה אתבונן על בתולה והמסתכלים מה חלק יבא להם ממעל ונחלה שיתן

תולדות אהרן בעי. ע״ג ד: קדר. תענית סו: ברית. ב״ב טו:

ותתבנן ג׳חס׳ בליש׳וסי׳וקדמניות אל תתבננו. עמדתי ותתבנן בי. התבננת עד רחבי ארץ:ותמוגגני ג׳ חסר בלישנא וסימ׳ והגבעות התמגגו.ברביבים תמגגנה צמחה תברך.ותמגגני תשיה:להן י״ד וסי׳ נמס׳ בסד׳ פנחס וביחזקאל סי׳ כ״ג: ואיחלה ל׳ כי טוב קויתי והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבותא וסי׳ נמס׳ במס׳ רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ד: הלכתי ג׳ וסימ׳ קדר הלכתי בלא חמה. אם הלכתי עם שוא. ולא הלכתי בגדולות: בקהל ד׳ דגשי׳ וסימ׳ בלשון ארמי ניסוק נצלי דמגין אתפקדית וביאורם בסוף שופטים: חורב י״ו מלעיל וחסר וסימ׳ הייתי ביום אכלני חרב. על הגזה לבדה. על הגזה לבדה. ויהי חרב אל הגזה לבדה. תהית מושלכת לחרב. לחרב ולקללה תהי׳ בצרה דירמיה. חרב ואל מימיה ויבשו. ונתתי את ארץ מצרים. וסוכה תהיה לצל יומם מחס׳ מורם. כחרב בציון ב׳ בו. וחרשו ערי חרב. קול ישורר בחלן.

רלבג

(כ) עמדתי. שתקתי: ותתבונן בי. ולא תתבונן בי: (כא) בעוצם ידך תשטמני. בתוקף כחך תנאצני: (כב) ותמוגגני תושיה. אתה תמוג ותסיר ממני התושיה והנימוס אשר הייתי מתנהג בו: (כג) ובית מועד לכל חי. הבית אשר הוא נועד לכל חי והוא הקבר: (כד) בעי. קברו בעם ובא בשקל מרי ופעיו תפלה או תכיס הבי״ת משמשת ועניינו בשממון: בפידו. באידו: שוע. צעקה ותפלה או יסוה מענין נדיבות: (כה) עגמה. דאגה: (כו) רתחו. מענין רתיחה: ולא דמו. לא נחו מהרתיחה: (כח) בלא חמה. בלא שמש והרצון שאין היותי קודר מפני ששזפתני השמש: (כט) לתנים. שקולם קול נהי וכן קול בנות יענה: שחר. מענין שחרות: (ל) חרה. נתיבשה ונכר

מצודת דוד

(כ) עמדתי ושתקתי ולא תתבונן בי להציל אותי מן הרעה ומלת לא משמשת בשנים וכאילו אמר ולא תתבונן בי, או ר״ל תתבונן בי להחליף נגעי המכאוב: (כא) תהפך. הלא אתה רחום ותהפך להיות עלי לאכזר: בעוצם. בחוזק ידך תראה בי גסירת איבה: (כב) תשאני. נשאת אותי למעלה אל מקום אשר ישלוט שם חוזק הרוח ושמה הרכבתני שיניעני הגעות חזקות ובזה תמוגג אותי בתשות כח והוא למשל על פלאי היסורים: (כג) כי ידעתי. אשר לפי גודל התשות ידעתי שחיש מהר תשיבני אל המות לבוא אל הקבר מקום מיועד לכל חי: (כד) אך לא בעי. אך נחמתי כי לא ישלח מכת יד בקבר אשר בשברון הקבר תהיה ישועה להיסורין כי אז ילכו להם אבל לא אקוה עוד לחזור לקדמותי: (כה) אם לא בכיתי. האם לא בכיתי בעבור צרות מי שיומו קשה עליו שיש לו קושי המזל האם לא עגמה נפשי בעבור עוני האביון להיות מיצר בצרתו: (כו) כי טוב קויתי. כי בא עלי עונש מר אשר קויתי לטוב ויבוא רע וכו׳ כאלו היה בידי עון זה: (כז) מעי רתחו. הלא מעי רתחו כי המו מעי לו לחמול עליו ולא שקטו מן הרתיחה ועכ״ז קדמוני ימי עוני: (כח) קודר וגו׳. ר״ל כמו הנשחר מעצמו ולא שזפתו השמש שאז הולך הוא בשחרותו כי לא חלף השחרות בעמדו בצל כדרך השחרות הבא מן השמש כן לא אקוה שילכו היסורים ממני כי באו עלי בלא עון ופשע לאחשב שימרקו העון וילכו להם ולכן קמתי בקהל רב ואצעק בוהל ובין כך ובין כך לא ילכו היסורים: (כט) אח הייתי. אני דומה לתנים ובנות יענה כי המה ישועו ויצעקו תמיד מבלי הפסק וכמו כן גם אני: (ל) עורי שחר מעלי. נשחר עורי אשר מעל ועצמי נתייבש מן חום החלי: (לא) ויהי לאבל כנורי. מה שהרגלתי מאז לשמוע כנור ועוגב נהפך עתה לעסוק באבל וקול בוכים: **לא** (א) ברית כרתי וגו׳. כאומר מדוע קרוני כל אלה הלא כרתי ברית לעיני לבל יסתכלו בדבר האסור ומה הוא בזמן אשר אתבונן על בתולה הלא לא הסתכלתי בה כ״א זמן מועט בעת אחשב אולי אשאנה אני או בני אבל לא הרבתי להתבונן בה יותר משעור הכרה: (ב) ומה חלק. קובל ומתרעם לומר הלא

מצודת ציון

(כ) עמדתי. ענין שתיקה כמו עמדו לא ענו עוד (לקמן לב): (כא) תשטמני. ענין נטירת האיבה כמו לו ישטמנו (בראשית נ): ותמוגגני. מל׳ המגה והמסה: (כג) מועד. מיועד ומזומן: (כד) בעי. בקבר העשוי כתל ודגור והוא מל׳ לעי השדה (מיכה א): בפידו. ענין שבר כמו ופיד שניהם (משלי כד): שוע. מלשון ישועה ונפלה היו״ד וכאשר יאמר בול הרים (לקמן מ) מן יבול: (כה) עגמה. דאגה ובדרז״ל עגמת נפש (מגילה כח): (כו) ואיחלה. מל׳ תוחלת: (כז) רותחו. נתחממו כמו רתח רתחיה (יחזקאל כד) והוא מענין חמלה וכאשר יאמר נכמרו רחמיו (בראשית מג) אשר גם הוא ענין חמום כמו כתנור נכמרו (איכה ה): דמו. שתקו כמו וידמו כמו אבני (לעיל כט): קדמוני. באו לפני וכן מדוע קדמוני ברכים (לעיל ג): (כח) קודר. ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): (כט) לתנים. מין נחש: ורע. וחבר: לבנות יענה. מין עוף: (ל) חרה. ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו): חורב. ענין חמימות כמו ביום אכלני חורב (בראשית לא): (לא) כנורי ועוגבי. שמות כלי נגון: (א) אתבונן. ענין הסתכלות יתירה וכן ואתבונן אליו בבקר (מ״א ג): לעדי

אֱלוֹהַ מִמָּעַל וְנַחֲלַת שַׁדַּי מִמְּרֹמִים׃
ג הֲלֹא־אֵיד לְעַוָּל וְנֵכֶר לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃
ד הֲלֹא־הוּא יִרְאֶה דְרָכָי וְכָל־צְעָדַי
יִסְפּוֹר׃ ה אִם־הָלַכְתִּי עִם־שָׁוְא
וַתַּחַשׁ עַל־מִרְמָה רַגְלִי׃ ו יִשְׁקְלֵנִי
בְמֹאזְנֵי־צֶדֶק וְיֵדַע אֱלוֹהַּ תֻּמָּתִי׃
ז אִם־תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ וְאַחַר
עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מאוּם׃
ח אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי
יְשֹׁרָשׁוּ׃ ט אִם־נִפְתָּה לִבִּי עַל־אִשָּׁה
וְעַל־פֶּתַח רֵעִי אָרָבְתִּי׃ י תִּטְחַן
לְאַחֵר אִשְׁתִּי וְעָלֶיהָ יִכְרְעוּן אֲחֵרִין׃
יא כִּי־הוּא זִמָּה וְהִיא עָוֹן פְּלִילִים׃
יב כִּי אֵשׁ הִיא עַד־אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל
וּבְכָל־תְּבוּאָתִי תְשָׁרֵשׁ׃ יג אִם־
אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם
עִמָּדִי׃ יד וּמָה אֶעֱשֶׂה כִּי־יָקוּם
אֵל וְכִי־יִפְקֹד מָה אֲשִׁיבֶנּוּ׃ טו הֲלֹא־
בַבֶּטֶן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ וַיְכֻנֶנּוּ בָּרֶחֶם
אֶחָד׃ טז אִם־אֶמְנַע מֵחֵפֶץ דַּלִּים
וְעֵינֵי אַלְמָנָה אֲכַלֶּה׃ יז וְאֹכַל פִּתִּי
לְבַדִּי וְלֹא־אָכַל יָתוֹם מִמֶּנָּה׃
יח כִּי מִנְּעוּרַי גְּדֵלַנִי כְאָב וּמִבֶּטֶן
אִמִּי אַנְחֶנָּה׃ יט אִם־אֶרְאֶה אוֹבֵד

תרגום

מלעלא ואחסנת שדי משמי
מרומא׃ ג הלא צערא לזידונא
ותבירא לעבדי שקר׃ ד הלא
הוא יחמי אורחתי וכל
פסיעתי ימנה׃ ה אין הליכית
עם שקרא וזריזת על נכילות
רגלי׃ ו יתקלנני במשחתא
דצדקא וידע אלהא
שלימותי׃ ז אין תצלי
אסתורי מן אורחא ובתר עיני
הלך לבי ובידי אדביק מדעם
חבולא׃ ח אזרע וחורן ייכול
ולבלבי נצרי יתלשון׃ ט אין
אשתרגג לבבי על אתת גבר
ועל תרע חברי כמנית׃
י תשמש עם חורן אנתתי
ועלה יחמטון חורנין׃
יא ארום היא זנו והוא סורחן
פריש׃ יב ארום אשא היא
עד בי אבדנא תגמר ובכל
אנבי תלשא׃ יג אין רחקית
דין עבדי ואמהתי כד אית
להון תגרא בהדי׃ יד ומה
אעבד כד יקום אלהא וארום
יסער מה אתיבנה׃ טו הלא
בכריסא עבדני מן דעבדיה
ואתקן יתנא במעיא חד׃
טז אין אתמנע מלשלמא
צבאות מסכינא ועיני
ארמלתא אשיצי׃ יז ואכלית
טולמי בלחודי ולא אכל יתם
מנה׃ יח מטול דמטליותי אסגיעני היך כאבא ומכריסא דאמי דברני
בניחותא׃ יט אין

אבן עזרא

שיתן להם שדי: (ג) הלא איד לעול ונכר. כמו ביום נכרו ועניינו מן נכר והוא רע שלא הורגלו בו: (ה) ותחש. מן חושה: (ז) מאום. כמו מאומה: (ח) ישורשו. יכרת שרשם כמו ושרשך: (י) תטחן. דמה המשכב לשני טוחנות: אחרין. ט״ן במקום מ״ם כמו לקץ הימין קח לך חטין: (יא) פלילים. כמו ונתן בפלילים שיוקח הדין ממנו:
(יב) תשרש. כמו שורשו:
(טו) ויכוננו ברחם. אל אחד:
(טז) ועיני אלמנה אכלה. שגזלתיה ויכלו עיניה לאותו שגזלתי: (יח) מנעורי גדלני כאב. גדל היתום עמי ואנחנה שב אל האלמנה ויש אומרים כי מנעורי גדל עמי היתום ומבטן אמי אנהג׳ צדקתי והראשון יותר נכון

תולדות אהרן נפתה. סוטה י: נכנס. כתובות ל:

חרב בסף. ואקרא חרב על הארץ. עצמי חרה מני חרב: רגלי ו׳ וסי׳ פי אמרתי פן ישמחו לי. אם אמרתי מטה רגלי. רגלי עמדה במישור. כי חלצת נפשי ממות. באשורו אחזה רגלי. אם הלכתי עם שוא. וב׳ לרגלי וסימן ויברך ה׳ אותך לרגלי. נר לרגלי דברך: יאכל י״ג וסימ׳ נמסר בסדר אמור: ועליה ג׳ וסי׳ ועליה למרום שוב׳. ועליה כתנת פסים. ועליה יכרעון אחרין: היא זמה והוא עון חד מן ג׳ דכתיב היא וקרי׳ הוא וחילופי׳ ה׳ כתיב הוא וקרי׳ היא וסי׳ נמסר בתהלים סי׳ ע״ג: ברבם ל׳ וחסר והוא חד מן ו׳ חסר בלישן ריב וסימ׳ נמסר בסדר משפטי׳ ובתהלים א״ב רבתי אות ר׳: עשהו ג׳ וסי׳ ויטש אלוה עשהו וינבל. עשהו פסל ויסגד. הלא בבטן עשני עשהו: אכלה ג וסי׳ אני טרם אכלה לדבר. חצי אכלה בם. ועיני אלמנה אכלה: אנחנה ל׳ כי מנעורי גדלני כאב והוא חד מן מלין דמשמשין נה בסוף וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות

רשי

כך: (ג) הלא איד לעול. לו ראוי ולא לי: ונכר. דוגמת ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א׳): (ד) וכל צעדי יספור. ורואה אם הלכתי עם שוא: (ה) ותחש. ותמהר כמו אחישנה (ישעיה ס) כי גז חיש (תהלים צ): (ז) מאום. הוא מום דבר שמץ ואל״ף זו כתובה ולא קריא במסורה הגדולה והוא מגוררת לא תאסיפון אם זו עשיתי הייתי ראוי לבא עלי קללה זו: (ח) אזרעה ואחר יאכל. וצאצאי ישורשו. יעקרו כשרשין: (ט) ועל פתח רעי ארבתי. לאשתו יושב לי גמולי: (י) תטחן לאחר אשתי. רבותינו פירשוה לשון תשמיש כמו ויהי טוחן בבית האסורין (שופטים ז): (יא) כי הוא זימה. ויראו הייתי אם עשיתיה: והוא עון פלילים. עון שמשפט יסורין ראוין לבא על ידו: (יב) ובכל תבואתי תשרש. האש הואת לכן נמנעתי מעשותו כשהוא מדבר בל׳ עיקור אומר תשרש ובלשון שרש אומר תשרש וכן ישורשו ל׳ עיקור ישרשו ל׳ שרש: (יד) ומה אעשה וגו׳. זאת נתתי אל לבי וכי יפקוד את דרכי מה אשיבנו: (טו) ויכוננו ברחם. אני בבטן אמי והוא בבטן אמו הכיננו יוצר אחד: (טז) אכלה. שלא מלאתי תאותה שהוא כליון עינים המתאוה ואינו מגיע קרוי כליון עינים: (יח) כי מנעורי גדלני. הכשרון הזה כאב המגדלני והמלמדני כן למדני

רלבג

(ג) ונכר. איד זר ונכרי: (ה) ותחש. וממהר: (ז) מאום. כמו מום באה אל״ף או יהיה כמו מאומה ושרצה בזה אם דבק בכפי דבר מגזל וחמס: (ח) וצאצאי ישורשו. והצמחים אשר לי בקרקעות יעקרו משורש או ירצה בזה והבנים אשר אני עתיד להוליד ימותו ויעקרו מן העולם והביאור הראשון יותר נכון: (י) תטחן לאחר אשתי. הוא מענין שחינה ברחים: (יא) זמה. דבר כיעור: פלילים. נשפט בעצמו לחוזק העון: (יב) תשרש. תעקר: ויכוננו ברחם אחד. ר״ל שפועל אחד כונן אותנו ברחם אשר נולדנו בו: (טז) ועיני אלמנה אכלה. שאמנע ממנה משאלות לבה: (יח) גדלני. גדל

מצודת ציון

(ד) צעדי. פסיעותי: (ה) ותחש. ותמהר כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלים קיט): (ו) ישקלני. מל׳ משקל: במאזני. בכף המאזנים: (ז) אשורי. רגלי שאני פוסע בה כמו תמוך אשורי (שם יז): מאום. כמו מום או הוא מל׳ מאומה ור״ל דבר מה מעון: (ח) ישורשו. יעקרו השרשים וכן מסעף פארה (ישעיה י) ומשפטו יסיר הסעיפים: (י) יכרעון. מל׳ כריעה ועניינו השכיבה לזנות: אחרין. כמו אחרים במ״ם: (יא) זמה. מחשבה רעה כמו זמה היא (ויקרא יח): פלילים. ענין משפט כמו אשר פללת לאחותך (יחזקאל יז): (יד) יפקד. ענין זכרון והשגחה: (טז) אכלה, המתאוה לדבר ואינו משיגה קרוי כליון עינים: (יח) אנחנה. נהגתי אותה

מצודת דוד

נא מהו החלק הניתן לו מן אלוה ממעל לתשלום גמול מעשיו ונחלת וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ג) הלא איד לעול. הלא לאיש עול ראוי איד: ונכר. ר״ל איד זר ונכרי אשר לא נהייתה מעולם ראוי הוא לפועלי און ולא על איש כמוני: (ד) הלא הוא. אמר כן לדעת רעיו לומר אם משגיח הוא כדבריכם הלא רואה הוא דרכי וגו׳: (ה) אם הלכתי. מוסב למקרא שלפניו לומר הלא יראה אם הלכתי עם אנשי שוא להדמות להם ואם רגלי מהרו ללכת על דרך מרמה: (ו) ישקלני. מי יתן אשר ישקלני במאזני צדק לשום זכיותי לעומת עונותי אז ידע אלוה תומתי כי הזכיות יכריעו: (ז) אם תטה. אם נטתה רגלי מן הדרך הראוי והנכון ואם לבי הלך אחר מראית עיני ואם בכפי נדבק מאום ממומי העבירה: (ח) אזרעה. אז יהיה הגמול אשר אזרע אני את שדי ואחר יאכל תבואתי: וצאצאי. או הצמחים היוצאים יעקרו עם השורש: (ט) אם נפתה. אם היה לבי נפתה מן היצה״ר על אהבת אשה ואם ארבתי על פתח רעי לחזור אחר אהבת אשתו לזנות עמה: (י) תטחן. יהי הגמול שבעבור גודל עוני תטחן אשתי תבואה ברחיים של יד לצורך אחר להחיות נפשה ויהי׳ זה סבה אשר יכרעון עליה אחרים. זולתי כי בהיותה רדופה אחר פרנסתה ימצאו לה מאנסים ומפתים לזנות: (יא) כי הוא זמה. כי מחשבת הזנות היא מחשבה רעה והוא עון הראוי עליו: (יב) כי אש היא. מחשבת הזנות דומה היא לאש ההולכת ושורפת עד אשר תאבד הכל כן במחשבת הזנות תבער כאש ולא תשקוט עד יבלע מעשהו וכ״כ ראוי להיות הגמול שהעון עצמו תאבד הכל ולא תשקוט עד תשרש בכל תבואתי לעקור הכל עם השורש: (יג) אם אמאס. האם מאסתי משפט עבדי ואמתי בעת היה להם ריב ודין עמדי וכי לא קרבתי עמהם למשפט אף כי ידי מעלה עליהם: (יד) ומה אעשה. כי אמרתי אם אין בהם סכת לעמוד נגדי אבל מה אעשה כאשר יקום האל לנגדי וכאשר יפקוד עלי העון הזה מה אשיב לו: (טו) הלא בבטן. וכי הוא נופל וגרוע ממני הלא מי שעשה אותי בבטן אמי הוא עשה אותו בבטן אמו ואת כלנו הכין ברחם אחד הוא רחם חוה אשר היתה אם כל חי וא״כ אנשים אחים אנחנו: (טז) אם אמנע. האם מנעתי מלתת חפץ הדלים האם כליתי עיני אלמנה מבלי למלאות שאלתה: (יז) ואוכל. וכי אכלתי פתי לבדי וגו׳: (יח) כי מנעורי. כמו האב המגדל בנו בעת נעוריו כן מדת הצדקה גדל אותי מנעורי ולא זזה ממני ומעת צאתי מבטן אמי אנהג עוד במדה ההיא ולא זזתי ממנה ואמר דרך הפלגה ור״ל מאוד דבקתי בה כאלו היא אחזה אותי ואני אותה: (יט) אם אראה. אם ראיתי איש אובד וכלה מבלי לבוש או אם לאביון

רשי

לאדני יושר לבי מנעורי : ומבטן אמי אנחנה. לאדה זו : (כב) משכמה. הוא רחב הכתף : מקנה. הוא עצם העליון העגול כקנה ועל שהוא עגול כקנה קורא אותו כן : (כג) כי פחד אלי וגו'. פחד היה בעיני אידו שהוא מביא על הרשעים לכן חדלתי מעשות : ומשאתו. ומכובדו : (כד) כסלי. כמו אשר יקוט כסלו (לעיל ח) תקותי ומחשבתי וע"י שכליות על הכסלים הם והכליו' יועצות נקראת המחשבה כסל : ולכתם. קבוצות זהב ואוצרות : אמרתי מבטחי. להתחזק בהם על העניים : (כה) אם אשמח כי רב חילי. לא הייתי נוהג שמחה בפני העניים בעשרי שלא להקניאם בו : (כו) אם אראה אור כי יהל. חמה בתקופת גבורתה והלה : וירח יקר הולך. מגיה והולך כמו אור יקרות (זכריה יד) כיקר כרים (תלים לז) : (כז) ויפת בסתר לבי. לעשות ולירח לאמר אלוהות הם בקלת עובדי כוכבים הנדחים (ועובדים) לכל צבא השמים : (ל) ולא נתתי לחטא חכי. להקניט שונאי ולתובעו ממון שאין לו עליו כדי להשביעו ולשאול באלה נפשו של שונאי : (לא) לא נשבע. מתוך שנאה שהיו שונאים אותי על שהייתי מטריחם בהכנסת אורחי' : (לב) לארח. לא היו דלתות ביתי פנימיים ומוקפין בית שער מבחוץ או מוסבין בקרני זוית להשבית את האורחים מלבא אלא פתוחין לאם הדרך לבוא כל הבא : (לג) כחובי. כמחבואי : (לד) כי אערוץ. מתחילה הייתי מכניע המון רבה של רשעים ועתה אף בין כשדיים וזה העם

תולדות אהרן ומגו. חולין קלו בכורות מז : סחד. מקרים מ"ג פל"ב : כסיפי. עקרים מ"ד פכ"ו :

אבן עזרא

נכון בעבור שהוא דבק עם הפסוקים למעלה ולמטה : (כד) כסלי. משעני כמו כי ה' יהיה בכסלך : (כו) אם אראה אור. הוא השמש : וירח יקר. בחצי החדש : (כז) ויפת בסתר. כמו פן יפתה לבבכם : ותשק ידי לפי. מין ממיני עכו"ם כי רובי הקדמונים טרם באו הנביאים היו עובדים שני המאורות ע"כ אמר גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל והענין שהוא למעלה מהמאורות : (כט) והתעוררתי. לשמוח : (ל) לשאול באלה נפשו. לקלל אותו : (לא) מי יתן מבשרו לא נשבע. בעבור שלא היה גר לן בחוץ כי אם באהלי : (לג) אם כסיתי כאדם פשעי. כדרך בני אדם לכסות פשעם מבני אדם : בחבי. כמו חבי כמעט רגע : (לד) כי אערוץ. אפחד : ובוז

איוב לא

מבלי לבוש ואין כסות לאביון :
כ אם־לא ברכוני חלצו ומגז כבשי (חלציו ק')
יתחמם : כא אם־הנפותי על־יתום
ידי כי־אראה בשער עזרתי :
כב כתפי משכמה תפול ואזרעי
מקנה תשבר : כג כי־פחד אלי איד
אל ומשאתו לא אוכל : כד אם־
שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי
מבטחי : כה אם־אשמח כי־רב
חילי וכי־כביר מצאה ידי : כו אם־
אראה אור כי יהל וירח יקר הלך :
כז ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי :
כח גם־הוא עון פלילי כי־כחשתי
לאל ממעל : כט אם־אשמח בפיד
משנאי והתעררתי כי־מצאו רע :
ל ולא־נתתי לחטא חכי לשאל
באלה נפשו : לא אם־לא אמרו
מתי אהלי מי־יתן מבשרו לא
נשבע : לב בחוץ לא־ילין גר דלתי
לארח אפתח : לג אם־כסיתי
כאדם פשעי לטמון בחבי עוני :
לד כי אערוץ המון רבה ובוז־

תרגום

אחמי ערטילאי מדלית כסותא
ולית חופאה לחשיכא : כ אין
לא בריכו יתי חרצוי ומגזתא
דאמרי ישתחן : כא אין
ארימית על יתם ידי ארום
אחמי בתרעא סיועי : כב בתפי
מן שכמה תפול ואדרעי מן
קנה תתבר : כג ארום דליה
לותי תבר אלהא ומן מספייה
לא אסובר : כד אין שויתי
על דהב סכויי ולפטלון
אמרית רוחצני : כה אין אחדי
ארום סגא עתרי וארום
בסוגעא אשכחת ידי :
כו אין אחמי אסתהר ארום
ינהר וסהרא זיותן מהלך :
כז ושרגג בטומרא לבי ונשקת
ידי לפומי : כח לחוד הוא
סורחן פריש ארום כדבית
לאלהא מלעלא : כט אין אחדי
בצערא דסנאי ויבבית ארום
ארעיה ביש : ל ולא שבקית
למחטי מוריגי למשיל
במומתא נפשיה : לא אין לא
אמרו אנשי משכני מן יגזור
מבסריה לא נסבע :
לב בשוקא לא יבית גיורא
דשי לאכסניא פתחית : לג אין
חפית כאדם קדמי מרדי
למטמע בעטפי סורחני : לד ארום אתגבר דכפת גיותניא ובסיר גניסתא

הגו"ן בס"ד : משכמה ל' מפיק ה"א כתפי משכמה תפל וחוא חד מן י"ח מלין לא מפקין ה"א בסוף תיבותא ומטעין וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: ומשאתו ל' כי פחד אלי חד והוא חד מן מלין יתידאין דמשמשין ומ' ברישיה וסי' נמסר במס ת רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד: יהל ב' בתרי לישנא א' פתח וא' קמץ וסימ' לא יהל שם ערבי. אם אראה אור כי יהל. בתרא קמץ : ולא ד' ר"פ בסיפ' וסי' ולא נתתי לחטוא חכי. ולא אמר איה אלוה עשי. ולא ערך אלי מלין. ולא נמצא נשים יפות : בחוץ ב' ר"פ וסימ' בחוץ תעמוד והאיש. בחוץ לא ילין גר: כאדם ג' וסימ' נמסר ביהושע סי' ו' : אערוץ ג' מל' בליש' וסי' בסיפ' סוף סימן י"ג :

רלבג

גדל עמי : (כג) ומשאתו. ומרוממותו : (כד) כסלי. מבטחי : ולכתם. ולזהב : (כו) אור כי יהל. שמש כי יאיר וכמוהו נר ואור חשך בעריפיה : (כז) ויפת. מענין פיתוי והסתה : (כט) בפיד. באיד : והתעוררתי. ושמחתי והרצון האם נתעוררתי להתנועע תנועת הגיל והשמחה : (ל) באלה. בקללה : (לא) מתי אהלי. אנשי אהלי : (לב) לארח. לדרך כדי שאראה האורחים בבואם לאספם הביתה : (לג) כחבי. בסתרי : (לד) אערוץ המון רבה. הייתי יכול לשמור המון רבה מהאנשים :

מצודת דוד

ראיתי שאין כסות לאביון : (כ) אם לא. האם לא ברך אותי חלצי האיש ההוא כי הלא הלבשתיו ובאמת ברך אותי חלציו בעבור זה והוא ענין מליצה : ומגז. האם לא יתחמם בשרו מגיזת כבשי הלא באמת עשיתי לו מלבוש מן הגזה : (כא) אם הניפותי. אם על היתום הנפתי יד להכותו בבטחון כי הראה לי עזרה בשער המשפט ועזרת היתום חלפה : (כב) כתפי. גמול ענשי יהיה אשר כתפי הוא גובה היד תפול משכמה הוא רוחב הכתף או זרועי תשבר מן העצם העליון העגול כקנה : (כג) כי פחד אלי. נמנעתי להניף יד כי היה אלי פחד מאוד אל הבא לשלם גמול אף לא אוכל לעשות כזאת מרוממות האל ר"ל מלבד יראת העונש שהיה לי מאז היה בי עוד יראת הרוממות : (כד) אם שמתי. האם שמתי בטחוני בזהב האם אמרתי על הכתם שהוא מבטחי וחדלתי מלבטוח בה' : (כה) אם אשמח. האם שמחתי אשר היה רב עשרי ואשר מצאה ידי מרבית הון וכאומר הלא קניני עוה"ז לא היו נחשבים בעיני למאומה לשמוח בהם : (כו) אם אראה. האם כאשר ראיתי אור השמש אשר יזהיר ביותר והירח המאיר והולך ומוסיף אורה : (כז) ויפת. וכי בעבור אורם הרב היה נפתה לבי בסתר המחשבה לומר שיש בהם אלהות ואף שמתי את ידי לפי לסותמה לבלי הוציא את הדבר הרע הזה מן השפה ולחוץ ור"ל וכי כן היה בתמיה הלא כמו שלא דברתי בפי מאומה רע כן לא היה לבי נפתה במחשבה : (כח) גם הוא עון פלילי. כי אמרתי גם המחשבה לבדה הוא עון הראוי להשפט עליו כי בזה הייתי מכחיש בהאל היושב ממעל להלות האלהות במעשה ידיו : (כט) אם אשמח. האם שמחתי בעבור פיד שונאי וכי התעוררתי לקום עליו לשלם לו גמול כאשר מצאו רע בחושבי כאשר החל לנפול לא יוסיף לקום : (ל) ולא נתתי. ר"ל לא סוף הדבר שלא שלמתי לו אז גמול אלא אפילו אם היה לי עליו מה מתביעת ממון לא עזבתי את חכי לחטוא בו לשאול נפשו בשבועת האלה למען ישבע לשקר ויתחייב נפשו : (לא) אם לא. האם לא אמרו עלי אנשי אהלי ונערי מי יתן לנו לאכול מבשרו ונאכל ולא נשבע כי כ"כ נאכל לתאוה עד כי נתשוק לאכול עוד כי לאויבים היו לי : (לב) בחוץ. והסבה היה כי במקומי לא לן מעולם בחוץ הגר הבא מארץ נכריה ובעצמי פתחתי דלתי ביתי להאורח הבא כי לא האמנתי למתי אהלי שהם יכניסו לבית את כל הבא. או ר"ל פתחתי הדלתות אל מול הדרך להעיר לב אנשים לבא אל ביתי ובעבור זה רבו כמו רבו אנשים הולכי אורח והיה להם לטורח להתעסק ולזה היו לי לאויבים : (לג) אם כסיתי. האם כסיתי פשעי כדרך שאר בני אדם אשר יכסו פשעם ויכחשו בהם כי הלא אם קרה לי מה מדבר פשע לא כחשתי בה : לטמון. מוסב על אם לומר האם היה דרכי לטמון עוני במחבואי לבל יודע למי והוא כפל ענין במ"ש : (לד) כי אערוץ. ר"ל וכי עשיתי כזאת עד פינוא עלי הדבר הזה אשר מאז היה הכח בידי לערוץ ולשבור המון רב מן האנשים ועתה

מצודת ציון

אותם כמו ולא נחם (שמות יג) : (כ) חלציו. מתניו : (כא) הניפותי. הרימותי כמו לא תניף עליהם ברזל (דברים כז) : (כב) ואזרעי. האל"ף נוספת : (כד) כסלי. ענין בטחון כמו הלא יראתך כסלתך (לעיל ד) : ולכתם. הוא הזהב הטוב : (כה) כביר. הרבה כמו מזער לא כביר (ישעיה טז) : (כו) יהל. יאיר ויזרח כמו בהלו נרו (לעיל כט) : יקר. ענין הארה ובהירות וכן אור יקרות (זכריה יד) : (כז) ותשק. ענין חבור ודבוק והוא מושאל מל' נשיקה שהוא דבוק השפתים : (כח) לאל. באל ובאה הלמ"ד במקום הבי"ת וכן בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ) ומשפטו בבן ישי : (כט) בפיד. ענינו כמו איד וכן אם בפידו להן שוע (לעיל ל) וענינו שבר ומקרה רעה : והתעוררתי. מל' התערה והתגברות : (ל) ולא נתתי. לא עזבתי כמו ולא נתן סיחון (במדבר כא) : (לב) לאורח. הוא שם מצורף לההולך בדרך מהדרך ולהדרך עצמו : (לג) כחבי. כמו בחבאי בהל"ף והוא מל' מחבואה : (לד) אערוץ. אשבור כמו בערוץ נחלים (לעיל ל) : המון. עם רב ולתוספת ביאור

שבוי

אבן עזרא

משפחות יחתני. והכנוי במשפחות יחתני ויפחידני כי יחתני כמו חתת אלהים: (לה) הן תוי. יש אומרים שהוא חסר אל"ף והענין כי אתאוה שיענני שדי והנכון שהוא כמו והתוית תיו והענין כל מה שרשמתי שדי הוא שיענני: איש ריבי. שיריב בשבילי: (לו) אענדנו. כמו ענדם ועניינו כמו אשים: (לז) מספר צעדי אגידנו. כל דרכי הייתי מגיד לו לפניו: (לט) ונפש בעליה הפחתי. כמו תפח נפש: (מ) באשה. מין ממיני החוח כמו ויעש באושים

רשי

לא היה (ישעיה כג): יחיתני. מיראני: (לה) הן תוי שדי יענני. ולוחי שיעיד עלי המקום כדין כמ"ש עלי כי אין כמוהו בארץ תם וישר וירא אלהים (לעיל א) גם משה שכתב ספרו וספרי ויעיד עלי. (ד"א) כן היה איוב אומר הנה לתוות אותי ואת כושרי: שדי יענני. לבקשה זאת: וספר כתב איש ריבי. יכתוב גם הוא ספרו להתווכח עמי: (לו) אשאנו. לכתוב את ספרו: אענדנו. אקשרנו לספר עטרות לי: (לז) מספר צעדי אגידנו. לאותו האיש: (לח) אם עלי אדמתי תזעק. על לקט שכחה ופאה ומעשרות שלא הוצאתי מעשרות כראוי: ויחד תלמיה יבכיון. שחרשתי בשור וחמור יחדיו: (לט) בלי כסף. לשכור שכירים ולפסקם ד"א זה מעשר שני דכתיב וצרת הכסף בידך (דברים יד): ונפש בעליה. ארים העובד בה: (מ) באשה. (דבר מבאיש) כמו באושים (ישעיה ה) (אם עשיתי כן תחת חטה יצא חוח תנא רבי אושעיא למדתך תורה דרך ארץ שדה שמעלה חוחים יפה לזורעה חטים שמעלה באושים יפה לזורעה שעורים כ"ה בילקוט) ומה טעם תחת חטה יצא חוח: תמו וגו'. עד כאן חוזר ומתנבא כמה נבואות ואת אומר תמו דברי איוב אלא כך אומר איוב אם לא עשיתי

איוב לא

מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹּם לֹא־אֵצֵא פָתַח׃
לה מִי יִתֶּן־לִי ׀ שֹׁמֵעַ לִי הֵן תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִי׃
לו אִם־לֹא עַל־שִׁכְמִי אֶשָּׂאֶנּוּ אֶעֶנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִי׃
לז מִסְפַּר צְעָדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ נָגִיד אֲקָרְבֶנּוּ׃
לח אִם־עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן׃
לט אִם־כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי׃
מ תַּחַת חִטָּה ׀ יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת־שְׂעֹרָה בָאְשָׁה תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב׃

ל' . ל' · ס' · ל' מלרע · ל' וחד ואסתכנו · ל' . ל' · ל' . ל' · ל' · ל' · ל'

יִתְבָּרְנַנִי וּשְׁתֵקִית לָא אֶפּוֹק מַעֲלָנָא׃ לה מַן יְגַזּוֹר עֲלַי דִּיקַבֵּל מִנִּי הָא רְגוֹגֵי דְשַׁדַּי עָנֵי יָתִי וּפִטְקָא דִכְתַב אֱנָשׁ תִּגְרִי׃ לו אִין לָא עַל כַּתְפַּי אֲסוֹבְרִנֵּיהּ אַרְכְּבִנֵּיהּ כְּלִילָן לִי׃ לז מִנְיַן פְּסִיעָתִי אֲחַוֵּינֵיהּ דְּכִמַת אַרְכוֹנָא אֲקָרְבִנֵּיהּ׃ לח אִין עֲלַי אַרְעָא תִקְבּוֹל וְכַחֲדָא תַּלְמַיָּהָא בָּכְיָן׃ לט אִין חֵילָהּ גְּמִירִית בְּלָא כְּסַף וְנַפְשׁ דְּמָרָהָא אַפְחֵית׃ מ חֲלָף חִנְטַיָּא יִפְקוּן סִלְוֵי וַחֲלַף סַעֲרָתָא הָזְמֵי שְׁלִיטֵי

הן ה' בסגול וסי' הן עם לבדד ישכן. הן עם כלביא יקום וכארי. הן הוא משוש דרכו. הן זאת לא צדקת אענך. הן תוי שדי: אדמתי ג' וסי' הלא זו דברי עד היותי על אדמתי. ונטשתי מעל אדמתי דד"ה. על אדמתי תזעק: תלמיה ב' וסימני' תלמיה רוה נחת גדודית. תלמיה יבכיון: יבכיון ב' וסי' מלאכי שלום מר. תלמיה יבכיון: כחה ב' וסימ' לא תוסף תת כחה. אם כחה אכלתי בלי כסף:

רלבג

וכוז משפחות יחיתני. כאיש הנבזה שבמשפחות יכניעני ויבזני או ירצה בזה האיש שהוא מהמשפחות היותר נבזות: (לה) תוי. רושמי ותוי מגז' והתוית תיו: יענני. יעיד לי או יהיה הרצון בתוי תאותי ויהיה חסר אל"ף ויהיה ביאור יענני יענה אותי בהתווכחי עמו על טענותי כי כבר חשק איוב זה כמו שזכר במה שקדם: (לו) אענדנו. אקשרנו: (לט) הפחתי. הדאבתי: (מ) באשה. הוא מין ממיני הקוץ מגזרת ויעש באושים והרצון בזה שכאשר יזרע בארצו לא תוציא למחה אבל יצמחו בה קוצים וחרולים: ביאור דברי המענה הוסיף איוב לבאר משלו מתגלגל שלא חטא ומתרעם על רעיו המיחסים לו עול ורשע ואמר מי יתן אותי והייתי על האופן שהייתי בימים הקודמים אשר היה השם שומר אותי ר"ל שהייתי מצליח כאשר היה נרו מאיר על ראשי עד שלאורו הייתי הולך בחושך ואור לי. כאשר הייתי בנערותי בהברכת השם עלי אהלי ר"ל שלטוב הצלחתי הייתי נעזר בכל מה שארצהו. בעוד שהיה השם עמי היו סביבותי נערי לשמש אותי. ברחוץ דרכי בחמאה מרוב ההצלחה שבאה אלי והוציא לי הש"י שמן מצור. הנה אז כאשר יצאתי בשער על הקריה והכינותי מושבי ברחוב ראוני נערים ונחבאו לבשתם ממני וישישים קמו עמדו לכבודי. השרים והנגידים אשר היו מדברים מנעו דבריהם בבואי מיראתם ממני וכ"ש שאר האנשים. לפי שהאוזן אשר שמעה פעולתי וצדקתי היתה מאשרת אותי והעין אשר ראתה מעידה על צדקתי והם נכבי. וזה שכבר הייתי ממלט העני המשוע מהחמס הנעשה לו והיתום אשר לא היה עוזר לו. האיש האובד ממרירותו היתה באה ברכתו עלי רוצה לומר שהוא היה מברך אותי במה שהייתי הזנתו והאלמנה המרת נפש הייתי מעמיד שמחה מרוב הטבתי לה. צדק לבשתי ומרוב שקדו בו וילבשני ר"ל שהוא בא אלי שאלבשנו וזה כי כשהתחזק זאת התכונה בלב האדם יבאו בעניים והמרודים אליו ויהיה זה סבה אל שיחזיק יותר בזאת התכונה ובזה לבשתי משפט ויותר כמעיל וצניף שיסובבו האדם ויקיפו אותו. עינים הייתי לעור ורגלים לפסח ר"ל שהייתי עוזר אותם ומשלים חסרונם כפי היכולת. הנה הייתי לאביונים כאב להושיע אותם מחומסיהם וכאשר לא ידעתי הריב אחקרהו לאמתו. וכאשר מצאתי האמת הייתי מכרית העול בחוזקת היד להשיב אל העשוק מה שהיה חומסו. ומפני היות מעשי בזה האופן מהיושר והצדק הייתי בוטח שאמות עם היותי בקיני רוצה לומר שלא ימותו בני בחיי ולא יהרג ביתי והייתי בוטח שיארכו ימי עד שיהיה מספר ימי חיי כחול אשר על שפת הים לרוב. ואומר כי בזכותי זה יהיה שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי רוצה לומר שלא יחסר לי ההון אשר הייתי ניזון ממנו ושבא לי הטובה מכל צדדי והצמחה תמיד והגדל בקניני כצמוח האילן אשר יבא לו המזון מלמעלה ומלמטה. והייתי בוטח שיהיה כבודי מתחדש עמי תמיד ר"ל שלא די שיתקיים בי כבודי אבל יתוסף תמיד לטוב פעולתי וכחי וגבורתי יתחזק תמיד. הנה הנגידים והשרים שמעו אלי כשהייתי מדבר לעשות כדברי והם היו מיחלים ומקוים לדברי קודם דברי ויחרישו עד שתבא עצתי ובבא עצתי לא ישנו לקחת עצה אחרת אבל יקבלוה ויקיימוה עליהם תטוף מלתי שיאמר אחד לאחד מה שאמרתי אני. והנה היו מיחלים לעצתי כמו שייחל האדם למטר ופיהם יפתחו לשאול עצתי כמו שישאלו האנשים המלקוש מאת הש"י. הנה כאשר אשחק ואלעג עליהם היו כאילו הם בלתי מאמינים שאני משחק ולא היו משילים ומחסרים אור פני מפני יראתי אשר היתה על פניהם לשחוק עלי ולהתל בי. כאשר רציתי לבחור דרכם וללכת עמהם הייתי יושב כראש והייתי שוכן ביניהם כמלך בגדוד שהוא נורא וכאיש שמנחם אבלים שהם נותנים לב לשמוע דבריו להסיר מעליהם יגונם. או יהיה ביאור אבחר דרכם אני הייתי בוחר להם הדרך אשר ילכו בה כדבר דבר מתה שיעשוהו כי הם יבקשו עצה ממני והייתי יושב בראש כאשר הייתי יושב ביניהם. והנה התהפך הזמן עד שילעגו עלי צעירים ממני לימים אשר אבותם היו פחותים כל כך עד שהייתי מואס לשית אותם על כלבי צאני לשמור אותם כי היו פחותים בכל דבר. גם בכח וגבורה לא היו שוים כלל עד שלפחיתותם אבד הזמן עליהם כי אין בהם תועלת כלל כל כך הם פחותים עד שיהיו גלמוד מאין חברה בסבת החסרון והכפן אשר היה להם תמיד ולזה היו רודפים למקום ציה ותהו ואפלה לסתר שם לבשת קלונם. מרוב החסרון והרעב היו קוטפים מלוח על האילן לאכלו ושרש רתמים היה לחמם ומזונם עם היות אלו הדברים בלתי נאותים להיות מזון לאדם. מתוך העיר יגורשו מרוב ביישם אותם יריעו עלימו בהכנסם שם כמו שיריעו על הגנב ולזה היו הולכים בנקיק הנחל לסתר שם מכרות ובחורי העפר ובחורי הסלעים בין האילנות ינעקו מהרעב והצירום ותחת הקולים והחרולים יתנגעו ויתנגפו להכנס בק ות הקולים בבשרם להיותם ערומים. הנה אלו האנשים אשר שחקו עליהם בני אנשים נבלים ובני אנשים בלי שם רוצה לומר שלא נשאר להם שם לפחיתותם אשר נכנעו ושפלו יותר מן הארץ. והנה אמר זה לפי מה שאחשב כנגד צופר שהיה צעיר מהנו לימים וחרף אותו ובזהו מאד או אמר זה כנגד בלדד וצופר כמו שזכרנו במה שקדם. ועתה נגינתם הייתי ללעג ושחוק עלי כל היום ואני להם למלה כי לא היו מדברים כי אם בבזיונותי עם היותם צעירים ממני לימים. והיותם בני פחותים זה האופן מן הפחיתות יתעבו אותי ורחקו ממני וקלו בי כל כך עד שבהביטם בי היו רוקקים למאסם אותי. והסבה בזה כי השם יתברך פתח היתר אשר היו נקשרים בו האנשים קודם זה ליראתם ממני ויענני מפני זה כל אחד מהם ורסן היראה אשר היתה להם שלחו והסירו מפני. על ימיני יקומו ילדים ודחו רגלי להפיל אותי וידריכו עלי אורחות אידם מרוב השתדלם להזיק לי. היתה כדרך הסיאה אשר דרכו בה להזיקני סלולה ודרוכה כמו הדרך שידרכו בה רבים. כאשר רציתי להשתדל בדבר מה נתצו נתיבתי עד שיבלבל ממני אשר יזמתי. הנה הם עוזרים לשברי רוצה לומר להוסיף שבר על שברי ואלו האנשים אשר היו בני נבל לא היה עוזר להם מקדם לפ יתותם. או יהיה ביאור אמרו להוות יועילו כאילו הגיעם תועלת בשברי ולזה ירצו להזיקני. כפרץ רחב שיעברו בו המים בשטף ובמסירות כן יבאו אלי אלה הפחותים להכאיבני תחת השואה הבאה עלי התגלגלו לבא עלי בכאב להוסיף מכאוב על מכאובי. נהפכו עלי בלהות תרדוף כל אחת מהם כרוח נפשי ותרדוף נפשי כמו סער

מצודת ציון

ביאור אמר רבה: יחתני. מל' חתת ושבר: ואדום. ואשתוק כמו וידום אהרן (ויקרא י): (לה) תוי. כמו תאוי הוא מל' האוה ונחסר האל"ף וכן ת"י רגוגי וכ"כ ולא תתאוה (דברים ה) ח"א ולא תירוג: יענני. מל' עניה ותשובה: וספר. הוא"ו הוא במקום או: (לו) אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קלא): אענדנו. ענין עניבה וקשירה וכן ענדם על גרגרותיך (משלי ו): (לח) תלמיה. הערוגות כמו תלמי שדי (הושע י): (לט) הפחתי. הדאבתי כמו מפח נפש (לעיל יא): (מ) חוח. מין קוץ: באשה. דומה הוא לשעורים וגרוע

מצודת דוד

הבזוי מן המשפחות משבר ומפחד אותי ובע"כ אשתוק ואסבול ולא אצא מפתח ביתי ליראתי ממנו: (לה) מי יתן וגו'. מי יתן לי איש אשר ישמע אלי למלאות תשוקתי כי הן תאותי אשר שדי יענה לי לומר מה פשעי וכמ"ש למעלה אדבר והשיבני כמה לי עונות וכו' או שאיש ריבי המתווכח עמדי יכתוב בספר כל דברי ויכוחו למען יעמדו ימים רבים ויבחנו דור אחרון הדין עם מי וכמ"ש למעלה מי יתן בספר ויוחקו: (לו) אם לא. אם אמצא איש אשר ימלא תשוקתי באחת משתי אלה הנה בשמחה אשא אותו על שכמי ולא יהיה עלי למשא ואקשור אותו על ראשי להיות לי לעטרת כי מאוד אחבבנו ואתפאר בו: (לז) מספר. אגיד לו מספר פסיעותי ר"ל אגלה לו מצפוני לבי ואקרב אותו כמו שמקרבין את השר: (לח) אם עלי. חזר לדבריו הראשונים ואמר אם אדמה שדי תזעק עלי להעיד שהיא אצלי בגזל ואם תלמים כולם יחד יבכיון להתאונן על שכבוש שכר הפועלים עובדי אדמה והוא ענין מליצה: (לט) אם כחה. עתה חזר ופירש אמרו לומר אם אכלתי כח השדה והבואתה בלי כסף מחירה לעובדי האדמה ואם האדבתי והכאבתי נפש בעליה הראשונים לעשוק שדהו מבלי כסף שברו: (מ) תחת חטה. אזי יהיה גמול העונש שבמקום החטה הזרועה יצא חוח ובמקום השעורה תצמח באשה: תמו דברי איוב. גם אלה דברי איוב שאמר נשלמו אמרי ולא אדבר עוד מעתה וכאומר הנה כבר ספרתי כושר דרכי ורוב המכאוב הבא עלי אחר מרבית הגדולה וההצלחה שהיה לי מאז ואין לי מענה על דברי ומה א"כ אוסיף לדבר עוד (העולה מהדברים האלה כי יספר מרבית גדול וגודל הצלחתו שהיה לו מאז וכשרון מעשיו אשר בעבורם בא לו הגדולה והכבוד ואיך נהפך הדבר מן הקצה אל הקצה כי אף הצעירים והבזי משפחות יבזוהו ואף יסבול מכאובות שונות ולא בעבור עון מה כי מאוד היה נזהר בכל הדברים שיש להזהר בהם ורבה לספר מרבית צדקתו ויושר הנהגתו

לב א וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב כִּי הוּא
צַדִּיק בְּעֵינָיו: ב וַיִּחַר אַף ׀ אֱלִיהוּא
בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמִּשְׁפַּחַת רָם
בְּאִיּוֹב חָרָה אַפּוֹ עַל־צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ
מֵאֱלֹהִים: ג וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה

פִּתְגָּמֵי אִיּוֹב: א וּפְסַקוּ תְּלָתָא גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין מִלְאָתָבָא יַת אִיּוֹב מְטוּל דְּהוּא זַכַּי בְּעֵינוֹי: ב וּתְקֵף רוּגְזָא דֶּאֱלִיהוּא בַּר בַּרַכְאֵל בּוּזָאָה מִן גְּנִיסַת אַבְרָהָם בְּאִיּוֹב תַּקִּיף רוּגְזֵיהּ מְטוּל זַכָּאוּתֵיהּ נַפְשֵׁיהּ מִן אֱלָהָא: ג וּבִתְלָת חַבְרוֹי תְּקֵף

באיוב ל' ויחר אף אליהוא. וחד כאיוב ואינון מן א"ב מן חד חד חד בא וחד כא וסי' גמסר במסורת רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד:

רשי

שיהיו כן יתמו דברי איוב ואל יהי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש (דברים כו) כך יאלותי בפסיקתא בפרשת עשר תעשר (שם יד) מפורש כן מן הפסוקים האלו: מענה אליהוא: (ב) ממשפחת רם. אברהם שנא' האדם הגדול בענקים (יהושע יד) זה אברהם: מאלהים. יותר מן המקום

ותולדות אהרן ויחר אף. סופס ג: חרה אפו ג אסר קרח ג

אבן עזרא

כאושים: (ב) הבוזי. מבני נחור אחי אברהם ואת בוז אחיו ויתכן היותו בן ממשפחת. האם כמו יאיר בן מנשה שהוא מבני יהודה כאשר מפורש בדברי הימים: ממשפחת רם. הקרוב שהוא אבי עמינדב והוא מבני ישראל: חרה אפו על איוב. על שצדק נפשו יותר מאלהים והרשיע המקום בדברו ברוב צערו: (ג) ובשלשת רעיו חרה אפו

רלבג

שפעבור בקלות. ושהם הניעוני מחוזק המכאובות עד שכאלו נשפכו חיי אצלי ונשלכו ויאחזו ימי עוני פתע מה שהייתי חושב שיתמיד אתי השם בנלחמי ויאריך ימי לטוב מעשי. לילה נקר השולי עצמי מעלי ועורקי לא תנוח תנועתם כלל עם השינה מחוזק המכאוב והחום הנכרי אשר בתוך גופי. ואמנם אמר זה לפי שדפק הלב בשינה אינו דופק בחוזק כמו דפק הלב בניעור מפני שבנס החום שבנפשי בעת השינה בפנימי הגוף כמו שהתבאר בטבעיות. ברוב כח החולי יתחפש לבושי מצד פנים השרות שיוצאת אכל גופי ומתנפש תמיד בגדי כפי כתנתי שיסובב לואחרי וכן יאזרני אלי סביב גופי. השליכני החולי לחומר ונמשלתי כעפר ואפר כאלו אין בי חיים. אשוע אל זה בחמס בנפשה לי אזעק אליך ולא תענה אותי או אם עמדתי ושקקתי מלזעוק אליך לא תתבונן כי להשגיח עלי ולבטל אותי. תהפך לאכזר לי עד שהכני באלה המכות האכזריות ותשא אותי כאלו הכנאה לכות אותי בכחך מכה אויב תגביה אותי ותרכיבני על הרוח שיבלבלני ויניעני בנועות חזקות ותפיל ממני התושיה אשר הייתי מתנהג בה מרוב הבלבול והערבוב אשר ערבב בני זה המכאוב. הנה ידעתי כי אל מות תשיבני ולבית אשר נועד לכל חי והוא הקבר ואע"פ שאלו האנשים מנחמים אותי מנחומי הבל. אך לא ישלח יד לעזור מאמות הבעי והדריכם אשר ידרוש האדם מהש"י ואע"פ שבעת המות ימלא לאנשים לעקה אל השם עד שהוא כמו מפורסם לכלם שלעקה אל השם מועיל הנה אין כח בזה המפורסם שיסתור דעתו אשר יתחייבו מחוש והקש כמו שקדם לשני שאין התפלה מועילה בזה. והאפשר שנאמר שהרצון בזה כי אף על פי שאני מיחס לשם יתברך בהשתלשלות הסבות שהוא יביאני אל מות הנה באמת הוא לא ישלח יד בפי ובשמעון שכח לאלו הנמצאות בתפלות ואף על פי שנפקדו הבא עליהם ימלא לנמצאות נדיבות רולה לומר שבזה האופן יגיע נדיבות הפועל להויות בזה העולם השפל כי ההויה לא תהיה לדבר כי אם בהפסד לדבר הנה לא נבפות מפני זה שהפסד מכוון לעצמו אבל הוא בלתי מכוון וההויה מכוונת. ואילו היה אפשר לנזרות האלו שעמודנה בתמרוקים לא היה מונעם מזה הש"י אבל ישים בהם בלים לשמור מציאותם כפי מה שאפשר. האם לא בכיתי לקשה יום ועגמה נפשי לאביון להיותי מילר בלרתם כי יבא עלי המונם בכל הענינים אשר קויתי שיבא טוב בא רע וכאשר הייתי מייחל לאור ויבא עלי אופל הלרות. מעי רותחו בחום השמון ולא דמו ולא נחו מהרתיחה וכאוני ימי עניי. הלכתי קודר בלא חמה שנופתני מרוב צרותי לא אבוש לזעוק בקהל. אח הייתי לתנין ורע לבנות יענה לקונן תמיד ולעורר נהי. עורי נשחר מעלי מעולם החום ועצמי נחיבשם מרוב חורב. ונהפך לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים הלא באמת אם לא הייתי מילר בלרת קשי יום והאביונים והייתי שמח לאידם היה ראוי שיבאו עלי אלו העונשים אכן הייתי מילר בלרתם ולמה באוני הלרות האלו. הנה כרתי ברית לעיני שלא להסתכל על בתולה להתחדל לשכב עמה ליראתי מעונש השם כי מה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים למי שיעשה כמו זה הפועל. הלא לעול ראוי שימצא איד ואיד זר ונכרי לפועלי און ולמה בא אלי זה האיד הנכרי. הלא הש"י יראה דרכי ויראה אם הלכתי בדרכי שקרות ואם מיהרה רגלי ללכת על דבר מרמה כאשר ישקלני השם במאזני לדק או ידע תומתי ולזה הוא מבואר שלא הייתי ראוי אל שיגיע השם אלי זה העונש. אם נטתה אשורי מני הדרך הישרה והלך לבי אחר עיני לחמוד ולחמוד מה שאיננו לי ובכפי דבק דבר מגזל תבואני זאת הקללה במה שאזרע בקרקעותי יאכל אחר ובאלאים ואשר לי בקרקעותי ישורשו ויעקרו. אם נפתה לבי על אשה בעולת בעל ועל פתח רעי ארבתי לבא אליה תבואני זאת הקללה והוא שתטחן לאחר אשתי וישכבו עמה אנשים אחרים ואולם זכר הטחינה כי היא היתה אז מהעבודות המיוחדות אשר תעבוד בהם האשה את בעלה והוא מבואר שלא יהיה מהאשה לזולת בעלה כמו אלו העבודות אם לא בסיבת העוני המופלג או בסיבת הניאוף. והנה זה המנהג היה נמשך עד זמן רבותינו ז"ל ולזה זכרו הטחינה בעבודות שהאשה עושה לבעלה. ואפשר שתהיה זאת הקללה שימות ותהיה אשתו לאחר לאשה ולזה אמר שתעשה לאחר זאת העבודה שלא היתה בזמן הנואף כי אם מהאשה לבעלה ויהיה לה איש אחר וזולתו ישגלנה ולזה אמר ועליה יכרעון אחרין: כי היא זמה והוא עון פלילי אם הייתי משתדל לנאוף את אשת רעי. כי אש היא עד אבדון תאכל ותכלה ותשרש ותעקר כל תבואתי אם הייתי חומד אשר לרעי והיה דבק בכפי דבר מחברי שלא כדין רולה לומר שכבר היה נשמר מאלו ברשות ליראתו מהש"י מעונש אשר היה חושב שיגיע למי שהיה עושה אותם. האם הייתי מואס משפט עבדי ואמתי בהתווכחם עמי מצד שפלותם ועולם ידי שלא באמת הייתי נשמר מזה ליראתי שיגיעני עונש מהשם. כי מה אעשה כי יקום אל לשפוט אותי וכי יפקוד ויבדוק ענייני ויבחנם מה אשיבנו ואי זה התנצלות יהיה לי. הלא מי שעשני בבטן הוא ג"כ עשהו ופועל אחד בשניהם והוא הש"י כונן אותנו ברחם אמנו אחד ולזה אין ראוי שאתגאה עליו עד שאמאס משפטו בריבו עמי. האם הייתי מונע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה שאמנע ממנה תשלום לבה. והייתי אוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנו. הנה אין הענין כן כי מנעורי הייתי בזאת התכונה שנתגדל עמי היתום כאלו הייתי אב לו ומבטן אמי הייתי מנחם האלמנה ומדריך אותה אל מה שיאות לפי כחי. וכאשר ראיתי מי שהוא אובד מחסרון הלבוש ואביון שאין לו לבוש באמת ברכוני חלציו כי כסיתיו מערומו ומגז כבשי היה מתחמם כי הייתי מלביש אותו. האם הייתי מניף על יתום ידי להכותו להושיעני כי אראה בשער אנשים עוזרים לי ולזה לא אירא ממנו. הנה אם הייתי עושה כן תבואני זאת הקללה ר"ל שתפול כתפי משכמה ואזרועי תשבר מקנה שלה. הנה מכל זה הייתי נשמר לפחדי שיגיעני השם אידו ומרוממותו גם לא אוכל להמלט ממנו. האם שמתי זהב תקותי ונתתי שמחה בלבי כי רב חילי וכי מצאה ידי הרבה מהעושר וההון עד שאשכח הש"י מעשרי. אם הייתי רואה השמש כאשר יאיר והירח שהולך ממנו היקר והאור הבא לו מהשמש והיה נפתה לבי על זאת אפילו בסתר להאמין כי השמש הוא האלוה להאצילו על הירח זה האור ולהגלות פעולותיו בזה העולם השפל והיתה נושקת ידי לפי כדי שלא אוציא מפי מה שהרהרתי בלבי הלא באמת הייתי נשמר מזה ר"ל שלא להרהר בלבי בזה הדבר כלל. לפי שהוא עון פלילי כי הייתי מכחש לאל ממעל אם עשיתי כן אין לאדם שיתיר לעצמו לספק בכמו זה הענין כי אולי לקולר דעתו יעלם ממנו האמת ויבא לסכחים שיהיה האלוה נמצא. האם הייתי שמח באיד משנאי והתעוררתי לגיל ולשמחה כי מצאו רע הנה לא נתתי לתאות חכי לזכיר אותו לרע ולקללו כ"ש שאהיה שמח לאידו. או יהיה הרצון בא זכרו והתעוררתי כי מצאו רע שכבר השיגני הפעלות ולער כי מצאו רע להיותי מילר בלרתו ואע"פ שהיה משנאי באמת היו שונאים אותי אנשי אהלי עד שמרוב שנאתם אותי אמרו מי יתן מבשרו לנו ונאכל ולא נוכל להיות שבעים מרוב תשוקתנו לאכלו ולכלותו וזאת השנאה היתה מצד שערתי אותם בעבודת האורחים כי בחוץ לא היה לן גר והייתי פותח דלתי על אם הדרך כדי שיכנסו העוברים והשבים בביתי האם כסיתי כאשר האנשים פשעי לטמון בחבאתי עוני עד שלא יחשב לי עון במה שהיה לי עון הלא באמת לא עשיתי זה כי לא חטאתי כלל שאצטרך אל זה. או יהיה פירושו שאם קרה שפשעתי כנגד איזה שיהיה לא כסיתי פשעי להתנצל בדברי שקר אך הודיתי באמת כי הייתי באופן מהגבורה והכח עד שאוכל לערוץ המון רבה. הנה או כשהיה מריב עמי איש שפל ונבזה מבוז המשפחות שתקתי ולא אענה לו דבר ולא אצא מפתח ביתי לריב עמו להסתרתי מן המחלוקת מי יתן שומע לי על זה התחם הנעשה לי להגיע אלי אלו המכאובות שלא כדין. או יהיה פירוש לא אערוץ המון רבה וגו' תחת אשר היה לי מקדם לערוץ המון רבה הנה עתה נוסף עלי הזמן עד שמי שהוא מבוז המשפחות יחתני ואמר זה כנגד רעיו שהיו מבזים אותו אשר סיפר עליהם שהם בני נבל גם בני בלי שם. והנה מרוב בזותם אותי שתקתי ולא אוכל לצאת פתח כדי שאמלט מבזיונם מי יתן לי שומע שישמע ויחקור את הענין כמו שהם אומרים אלי חטאתי ועל רוב פשעי ותאותי באה אלי הצרה. הנה הסימן והאות אשר לי על לדקי הוא שהשדי יהיה עדי שלא חטאתי אם היה משגיח בזה כמו שאמר גם עתה בשמים עדי והספר שכתב איש ריבי הטוען על דברי הוא ג"כ לי לעד מצד התום והטעות אשר בטענותיו. ולזה אאהב מאוד אותו הספר עד שעל שכמי אשא אותו ואקשור אותו עטרת לי הנה אם היה שומע לי אגיד לו ומספר לעדי לא אעלים כדי שיראה האמת וישפוט כפי מה שראוי ואקרבנו כמו שיקרב האדם האדון והנגיד לפי שהוא עדות על לדקתי והיה לנכחי מצד הראית תומתי והגלותם ויש מי שפירש תוי מגזרת תאוה ויהיה חסר אל"ף ואם היה כן יהיה הביאור הנה תאותי שיענני השם על ריבי עמו גם תאותי שיכתוב בספר איש ריבי כל טענותיו וטענותי כי כבר התחוקק איוב ואמר מי יתן איפה ויכתבון מלי אם לא על שכמי הייתי נושא זה הספר ואקשרנו לעטרות לי לאהבתי אותו. ואפשר שנאמר שיהיה הרצון באמרו מספר לעדי אגידנו וגו' מספר לעדי אגיד לאיש ריבי כדי שיכתוב בספר ואקרבנו כאילו הוא האדון לי ואע"פ שהוא איש ריבי. אם היתה לועקת עלי אדמתי ר"ל להיותה נגזלת והייתי מפיח נפש בעליה ואם תלמיה עלי יבכיון לעשוק בפירות התורע אותה ולאכול כחה בלי כסף תבא עלי זאת הקללה והיא שילא תחת זרע בנזרע בה קוץ ודרדר: והכלל העולה מהדברים הוא שהוא אמר שלא חטא כלל גם לא היה בוטח שיהיה האדם בלתי נפקד על מעשיו טרם הגיעו זה העונש אבל היה ירא מהשם שיפקדהו על מעשיו כמשפט כל מאמין בגמול ועונש ולזה לא יתכן שיאמרו שיהיה זה עונש בא אליו על החטא אשר לו בהאמינו שהשם עוזב אנשי הארץ ולא יבין אל כל מעשיהם ולזה התרעם על השם שהסך זמנו מתכלית הטוב אל תכלית הרע על לא חמס בכפיו: וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא לדיק בעיניו: ביאור דברי זאת הפרשה וינוחו שלשת רעי איוב מענותו לפי שהוא היה לדיק בעיניו ולא מצאו לו שום טענה יוכלו בה לקיים שכבר הוכח במשפט. ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי שהיה מבני בוז בן אחי אברהם כאמרו הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך את עוץ בכורו ואת בוז אחיו והיה ממשפחת איש אחד מזרע בוז שהיה שמו רם. באיוב וברעיו חרה אפו באיוב על אשר הלדיק עצמו יותר מהש"י ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה לענות לאיוב על טענותיו והיה זה הנה שהרשיעו את איוב להטיח דברים כנגד השם. או יהיה ביאור אמרו וירשיעו את איוב כי הוא כעס עליהם על אשר הרשיעו את איוב וייחסו אליו חטאים רבים עם דעתם בו שהוא היה לדיק ויושר כי זאת הטענה היתה סיבה שלא מצאו מענה שיטען איוב על עצמו שהוא היה לדיק. ואליהוא המתין את איוב בדברים ולא ענה תכף שמעו דבריו אבל המתין אם יענוהו חבריו וכראותו כי אין עונה אליו ויחר אפו: ביאור מלות המענה. ויען אליהו בן

מצודת דוד

הנהגתו וישפוט על עצמו גמול עונש אם חטא בדבר מה): לב (א) וישבתו. שלשת הרעים הנזכרים פסקו מלהשיב לאיוב כי הוא החזיק את עצמו לצדיק ועמהם לא מצאו מענה בדבר היסורים אשר באו עליו: (ב) הבוזי. מבני נחור אחי אברהם כמ"ש את עוץ בכורו ואת בוז אחיו (בראשית כב): ממשפחת רם. כי רם היה מזרע בוז: באיוב. על איוב חרה על שהצדיק את עצמו יותר מן האל כי אמר שהוא עשה משפט וצדקה ואלוהי הוא לגמול טוב והמקום מסר הכל ביד המערכה ועשק משפט גמול צדקו: (ג) רעיו. על איוב:
לא

מצודת ציון

וגרועה ממנו וכן ויעש באושים (ישעיה ה) שהוא מין דומה לענבים וגרועה מהם: (א) וישבתו. נחו

אבן עזרא

אפו. על שהרשיעו איוב וכן אמרו לו הלא רעתך רבה ירשיעך פיך ולא אני הארח עולם תשמור וכתיב כי הוא מתקון סופרים והאומרים כן ידעו מה שנעלם ממני: (ד) חכה את איוב. כמו לכן חכו לי: (ו) זחלתי. פחדתי וממנו זוחלי עפר בעבור שיפחדו בני אדם מהם כענין האיתים לפנים ויש אומרים כי פי' זחלתי שבתי לאחור וכן בל' קדר זוחלי עפר נקראין כן בעבור הפוך הלוכם מבני אדם: (ט) לא רבים יחכמו. ישמש לו ולאחר וכן הוא ולא זקנים יבינו: (יא) אזין. כמו אאזין: (יד) ולא ערך אלי מלין. אע"פ שלא ערך אלי מלין. תמה איך חתו ולא ענו עוד על חברי איוב: (טו) העתיקו. י"א ולא העתיקו מהם והענין שלא דברו עד שיעתיק אדם דבריהם או יהיה פי' העתיקו מן עתקו שהמלים

רשי

המקום: (ג) וירשיעו את איוב. זה אחד מן המקראות שתקנו סופרים את לשון הכתוב וירשיעו כלפי המקום בשתיקותם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן וימירו את כבודם בתבנית שור כבודי היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן ואל אראה ברעתי (במדבר יא) ברעתך היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן הרבה מקומותכספרי ובמסורת הגדול: (ד) חכה. המתין: כי זקנים המה ממנו לימים. האחרים לכן חדל לו עד ששתקו הם: (מענה אליהוא): (ו) זחלתי. יראתי: (ח) אכן רוח היא באנוש. החכמה ולא ע"י ימים וזקנה אלא רוח המקום הוא: (יב) ועדיכם אתבונן. התבוננתי בכם וראיתי כי אין מוכיח לאיוב: (יג) פן תאמרו מצאנו חכמה. בשתיקותינו שלא להקניטו עוד: כי אל ידפנו ולא איש. לא היה לכם למעט כבוד המקום בכך: (יד) ולא ערך אלי מלין. קבלה היא או שלא ערך אלי מלין: ובאמריכם לא אשיבנו. לא באותן אמרים שהשיבותם לו הייתי משיבו: (ט) והעתיקו. סרו מהן מלין:

תרגום

ד רוגזיה מטול דלא אשכחו
תיובתא וחייבו ית איוב:
ד ואליהוא אמתין ית איוב במליא
ארום סבין הינון מניה ליומיא:
ה וחמא אליהוא ארום לית
תיובתא בפום תלת גובריא
ותקיף רוגזיה: ו ואתיב
אליהוא בר ברכאל בוזאה
ואמר זוטר אנא ליומיא
ואתון קשישין מטול היכנא
אסתפיתי ודחילית מלחואה
מנדעא יתכון: ז אמרית
יומיא ימללון וסגיאי שניא
יודיעון חוכמתא: ח בקושטא
רוח נבואתא היא בבר נש
ומימר שדי תבינינון: ט לא
רברבני חכימין וסביא יבינון
דינא: י בגין כן אמרית קבל
מני אחוי מנדעי ברם אנא:
יא הא אוריכית לפתגמיכון
אצית עד ביונתכון עד
דפשפשון מליא: יב ובביכון
אתבין והא לית לאיוב מכסן
מתיב מימרוי מנכון:
יג דלמא תימרון אשכחנא
חוכמתא אלהא ישקפניה
לא גבר: יד ולא סדר לוותי
מלין ובמימריכון לא
אתיבניה: טו אתברו לא
אתיבו תוב אסתלקו מנהון
מליא: טז ואוריכית ארום לא

מקרא

אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה
וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־אִיּוֹב: ד וֶאֱלִיהוּ
חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים כִּי זְקֵנִים־
הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים: ה וַיַּרְא
אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת
הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר אַפּוֹ: ו וַיַּעַן | אֱלִיהוּא
בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וַיֹּאמַר צָעִיר
אֲנִי לְיָמִים וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל־
כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא | מֵחַוֺּת דֵּעִי
אֶתְכֶם: ז אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ
וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה: ח אָכֵן
רוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי
תְּבִינֵם: ט לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים
יָבִינוּ מִשְׁפָּט: י לָכֵן אָמַרְתִּי
שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי:
יא הֵן הוֹחַלְתִּי | לְדִבְרֵיכֶם אָזִין
עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן
מִלִּין: יב וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה
אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה אֲמָרָיו
מִכֶּם: יג פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה
אֵל יִדְּפֶנּוּ לֹא־אִישׁ: יד וְלֹא־עָרַךְ
אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ:
טו חַתּוּ לֹא־עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם
מִלִּים: טז וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ

תולדות אהרן מענה. מקרים מ"ד פ"ו: חכה. וזכר קרח: אליהוא. פירובין סג: נעיר. שם ווכר תרומה: והוחלתי. סוטה לט:

לא מצאו ד' וסי' ואדירהם שלחו צעירהם. ובשלשת רעיו חרה אפו. ויצא מן בת ציון כל הדרה. טבעו בארץ שעריה: ואליהו ד' חסר וסי' אחיו בני חיל אליהו וסמכיהו. ליהודה אליהו מאחי דוד. ואליהו חכה את איוב. הזאת חשבת למשפט: דעי ד' וסי' אשא דעי למרחוק. על כן זחלתי ואירא. אחוה דעי אף אני. ואענה אף אני חלקי. אכן י"ח וסי' נמסר במסרה רבתא בערך אך בס"ד: דעי ד' וסי' אשא דעי למרחוק. על כן זחלתי ואירא. אחוה דעי אף אני. אענה אף אני חלקי: תחקרון ל' והוא חד מן מלין דמשמשין ת' בריש' ון בסופי' וסי' תגר עבון ל' ואבדתם את שמם. תלכון ל' לא תלכון ריקם. תעברון ל' את האלהים על ההר הזה. תרבון ל' ושמעת ישראל ושמרת לעשות תענון ל' כל אלמנה ויתום. תפגעון ל' ויאמרו לו לאסרך ירדנו דשמשון. תחתון ל' הלוך ואמרת אל חנניה. תחשבון ל' מה תחשבון על ה'. תהיון ל' ואנשי קדש תהיון לי. תלחמון ל' כה אמר ה' לא תעלו. תנוסון ל' ותאמרו לא כי על סוס. תחקרון ל' אזין עד תבונותיכם.

רלבג

בן ברכאל הבוזי ויאמר: (ו) מחוות דעי. מהגיד דעתי: (יא) הוחלתי. שמחכתי: אזין. כמו אאזין: (טו) העתיקו מהם מלים. הסירו מהם

מצודת ציון

נחו ופסקו כמו שבת נוגש (שם יד): (ד) חכה. המתין כמו לכן חכו לי (צפניה ג): (ו) זחלתי. ענין אימה ופחד והוא מלשון דחלהי בחליף הזיי"ן בדל"ת וכן ימי נזעכו (לעיל יז) שהוא מלשון נדעכו בדלי"ת: מחות. מלהגיד כמו ואחותי באזניכם (לעיל יג): (יא) הוחלתי. ענין המתנה כמו ויחל עוד (בראשית ח): אזין. אקשיב באזני: (יב) ועדיכם. ואליכם כמו תגע עדיך (לעיל ד): (יג) ידפנו. ענין הכאה ודחיה כמו עלה נדף (ויקרא כו): (יד) ערך. סדר: (טז) עמדו. שתקו וכן עמדתי ואתבונן בי (לעיל ל): מלתי

מצודת דוד

לא מצאו. לא השכילו למצוא מענה על דברי איוב: וירשיעו את איוב. הוא תיקון סופרים והוא כנוי אל המקום ור"ל במה שלא מצאו מענה הרשיעו דין שמים. ובלא התקון יאמר שבמה שלא השיבו גרמו לאיוב שירשע עוד יותר להרבות בתלונה כי יחשוב שרעיו הודו לו: (ד) ואליהוא חכה. עד כה המתין מלהשיב את איוב בדברים השמורים בלבו מאז החל להתלונן וזהו לפי ששלשת הריעים ההם היו זקנים ממנו למספר ימים ולא רצה להשיב אמרים לפניהם וכאשר יאמר לפסה: (ה) וירא. כאשר ראה אשר אין מענה בפיהם אז חרה אפו גם עליהם ולא המתין עוד: (ו) צעיר אני. כאומר דעו מה ששתקתי עד הנה לא היה בעבור כי לא ידעתי מה להשיב ועתה למדתי מה מדבריכם לא כן הוא כי התשובה נכונה בפי מאז אבל על כי אני צעיר לימים ואתם זקנים על כן יראתי מלהגיד דעתי לכם: (ז) אמרתי. כי אמרתי כמו שמרבית הימים ילמדו הדבור להילד היולד כן רוב השנים יודיעו חכמה לבעליהן כי לפי רוב השנים ירבו בחקירה ובהשתדלות העיון ולזה אמרתי מה ידעתי אשר לא ידעו המה ובעבור זה חדלתי אמרי כי יראתי פן אהיה לבוז: (ח) אכן. באמת רואה אני עתה כי רוח השכלי אשר היא באנוש היא המלמדת חכמה הנער יהיה או זקן: ונשמת. כנשמה הבאה משדי היא המבינה את כולם כנער כזקן והוא כפל ענין במ"ש: (ט) לא רבים. ולכן לא ימצאו בעולם חכמים רבים אף כי רבים המה אשר שוקדים בעיון החכמה והשתדלות החקירה כי אין הדבר תלוי כ"א ברוח השכלי ומעט המה אשר קנו אותה: וזקנים. מלת לא משמשת בשנים לומר לא זקנים יבינו משפט בחכמה עם כי יאריכו ימי בהשתדלותם והשגחם הטירוחם: (י) לכן. הואיל והחכמה תלויה ברוח האדם לכן אמרתי לאיוב שמעה לי אגיד דעתי אף אני עם כי אני צעיר לימים כי אולי הוכנה רוחי ביותר: (יא) הן הוחלתי. הנה כבר שמרתי דרכי המוסר כי הוחלתי עד אשמע דבריכם והייתי מאזין אמרים עד התמו דברי תבונותיכם עד תשלימו לחקור אמרים והוא כפל ענין במ"ש: (יב) ועדיכם. ואל דבריכם הייתי מתבונן והנה אין מי בכם מברר אמרים לאיוב אין אחד מכם עונה אמרים ראוים לו כאומר הנה לא שמעתי זולתי קול אמרים אבל אין בהם ממש: (יג) פן תאמרו. פן תחשבו לומר הנה מצאנו תשובה מושכלת ומוחכמת לומר לו שיש בידו עון רב אחר שהאל היה במוכריו והוא ידפנו ולא איש כמוני ולא חסיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא. כאומר הנה באמת לא בחכמה דברתם כי אין זו תשובה הראויה לו להפסיק המיית לבבו הואיל והוא יודע בעצמו שאין בידו עון רב והנה קצר בדבר המובן מאליו: (יד) ולא ערך אלי מלין. כאומר עכ"ז לא יחשוב איוב שהדין עמדו כי כל הטענות אשר ערך למול דבריכם מסיפור יושר דרכו וכשרון הנהגתו הנה כל אלה לא ערך אלי ר"ל אין מה בהם לדחות אמרי כי לא אשיב לו כמאמריכם לומר שבא לו בעבור מרבית פשעו שיוכל לדחותם בסיפור יושר דרכו: (טו) חתו. בעבור סכלות התשובה נשברו כי איוב סתר דבריהם ולא מצאו עוד מענה וסרו הדברים מפיהם ולא ידברו עוד: (טז) והוחלתי. כאומר הנה מתחלה הוחלתי כי חשבתי שהמה ישיבו בהשכל ואף בראותי כי לא מצאו חכמה הוחלתי עוד עד כי לא ידברו כלל עד כי שתקו ולא ענו כלל ותמו דבריהם

אבל

רשי

(יט) הנה בטני. אלא רוח דברים להשיב בתאוה: כיין לא יפתח. כיין חדש שאינו נפתח והוא נופח ואף בתוך אובות חדשים ומבוקעים: אובות. נודות שעשוין כקומת אדם גבוהים: (כא) לא אכנה. לא אשנה דברי להחליפו לכנות כמו שאמרתי למעלה וירשיעו את איוב והו כינוי שמשנה את הדיבור בשביל כבוד ואף זאת לא אעשה כי נפה אלא אוכיחנו: (כב) כמעט ישאני. יסלקני מן העולם ויש פותרים ישאני כמו תשא הארץ מפניו (נחום א): (ד) רוח אל עשתני. ואיני חזק יותר ממך: (ו) הן אני כפיך לאל. כמו ששאל פיך להתווכח למי שלא יבעתך הן אני במקומו של הקב"ה ובשבילו לדבר דבריו: (ז) ואכפי. כפייתי כמו אכף עליו פיהו (משלי י"ו): (ט) חף. טהור מפשוף כמו נזיר לא יחוף ראשו וכמו בכל חפין את הכלים:

אבן עזרא

שהאלים עתקו מהם: (יט) הנה בטני. על דרך משל כענין בטנך תאכל ומעיך תמלא: כאובות חדשים. יש אומרים שהוא כדברי ז"ל לא יכנים אדם ראשו תחת אובו ורבי המפרשים אמרו שהם נאדות וזה נכון כי אל תפנו אל האובות עיקר אותנם כנאדות היא: (כב) כמעט ישאני. ישרפני כמו וישאם דוד והענין אם נשאתי פני איש המקום לא ישמרני: (ג) ברור מללו. דבר ברור: (ו) הן אני כפיך. כדבריך ומחשבותיך עם האל והענין כפי איש ואיש לפי מהללו כאילו אמר אני כמוך: קורצתי. נחתכתי מן קרץ מצפון: (ז) ואכפי. יש אומרים כי פירושו דבר קשה וכמוהו כי אכף עליו פיהו ויש אומרים שהם שתי מלות כמו אכזר ואכזרים: (ט) חף אנכי. יש אומרים שהוא כמו כסוי חטאה והוא קרוב ואחרים אומרים שהוא חפוף בצדק כענין צדק לבשתי וילבשני ורובי המפרשים פירשוהו לפי הענין

כמו

איוב לב–לג

כִּֽי עָ֝מְד֗וּ לֹא־עָ֥נוּ עֽוֹד׃ יז אַעֲנֶ֣ה ל'
אַף־אֲנִ֣י חֶלְקִ֑י אֲחַוֶּ֖ה דֵעִ֣י אַף־אָֽנִי׃ ד'
יח כִּ֭י מָלֵ֣תִי מִלִּ֑ים הֱ֝צִיקַ֗תְנִי ר֣וּחַ ל' חסר י' בליש'
בִּטְנִֽי׃ יט הִנֵּֽה־בִ֭טְנִי כְּיַ֣יִן לֹֽא־יִפָּתֵ֑חַ
כְּאֹב֥וֹת חֲ֝דָשִׁ֗ים יִבָּקֵֽעַ׃ כ אֲדַבְּרָ֥ה
וְיִֽרְוַֽח־לִ֑י אֶפְתַּ֖ח שְׂפָתַ֣י וְאֶֽעֱנֶה׃ ל'
כא אַל־נָ֭א אֶשָּׂ֣א פְנֵי־אִ֑ישׁ וְאֶל־
אָ֝דָ֗ם לֹ֣א אֲכַנֶּֽה׃ כב כִּ֤י לֹ֣א יָדַ֣עְתִּי ל' וחד על אדם
אֲכַנֶּ֑ה כִּ֝מְעַ֗ט יִשָּׂאֵ֥נִי עֹשֵֽׂנִי׃

לג א וְאוּלָ֗ם שְֽׁמַֽע־נָ֣א אִיּ֣וֹב
מִלָּ֑י וְֽכָל־דְּבָרַ֥י הַאֲזִֽינָה׃ ב הִנֵּה־
נָ֭א פָּתַ֣חְתִּי פִ֑י דִּבְּרָ֖ה לְשׁוֹנִ֣י בְחִכִּֽי׃
ג יֹֽשֶׁר־לִבִּ֥י אֲמָרָ֑י וְדַ֥עַת שְׂ֝פָתַ֗י
בָּר֥וּר מִלֵּֽלוּ׃ ד רֽוּחַ־אֵ֥ל עָשָׂ֑תְנִי כ'. ל'
וְנִשְׁמַ֖ת שַׁדַּ֣י תְּחַיֵּֽנִי׃ ה אִם־תּוּכַ֥ל
הֲשִׁיבֵ֑נִי עֶרְכָ֥ה לְ֝פָנַ֗י הִתְיַצָּֽבָה׃ ל' וחד ערכה כדגש
ו הֵן־אֲנִ֣י כְפִ֣יךָ לָאֵ֑ל מֵ֝חֹ֗מֶר קֹרַ֥צְתִּי ד'. י"א
גַם־אָֽנִי׃ ז הִנֵּ֣ה אֵ֭מָתִי לֹ֣א תְבַעֲתֶ֑ךָּ ל'
וְ֝אַכְפִּ֗י עָלֶ֥יךָ לֹֽא־יִכְבָּֽד׃ ח אַ֭ךְ ל'
אָמַ֣רְתָּ בְאָזְנָ֑י וְק֖וֹל מִלִּ֣ין אֶשְׁמָֽע׃
ט זַ֥ךְ אֲנִ֗י בְּֽלִ֫י פָ֥שַׁע חַ֣ף אָנֹכִ֑י וְלֹ֖א ל'. ל' מלרע כאתנח

תרגום

ימללון שתקו ולא אתיבו תוב׃ יז אתיב לחוד אנא חולקי אחוי מנדעי אוף אנא׃ יח ארום מליתי מליא עקתני רוחא דכריסי׃ יט הא כריסי היך חמר חדת דלא יתפתח לגינן חדתין יתבזע׃ כ אמליל וירוח לנרמי אפתח ספותי ואתיב׃ כא לא כדון אסב אפי גבר ולבר נש לא אשתמודע׃ כב ארום לא ידעית לאשתמודע כזעיר פון יסובר לי אפין דעביד יתי׃

א וברם שמע כדון איוב מלי וכל פתגמי אצית׃ ב הא כדון פתחית פומי מלילת לישני במוריני׃ ג תריצות לבבי מימרי ומנדע ספותי בריר מלילו׃ ד רוחא דאלהא עבדת יתי ומימר שדי תקימנני׃ ה אין תוכל תתיבנני סדר קדמי אתעתד׃ ו הא אנא דכמתך לאלהא מן טינא אתלשית לחוד אנא׃ ז הא אימתי לא תבעתינך וטוני עלך לא ייקר׃ ח ברם אמרת באודני וקל מליא אשמע׃ ט זכי אנא מדלית מרד שזיג אנא ולא סורחנא לי׃

רלבג

מהם הדבור ונשארו כמו אלמים: (טז) עמדו. שתקו: (יח) הציקתני. מג זר' מצוק ר"ל שסים לר רוחי בקרבי לרוב שאותילהשיב על דבריו: (יט) כיין. כאוב יין כאובות חדשים יבקעו. ויבקעו בקלות כמו שנודות החדשים שיבקעו בקלות כשישימו בהם היין: (כ) וירוח לי. כמו ורוח לשאול: (כא) לא אכנה. לא אשנים שמו לכנותו בכינוי אחר כדי שלא אומר בביאור דבר כנגדו אבל אקראהו בשמו ואומר עליו בביאור מה שיתבאר לי מהמום בדעותיו ובדבריו: (כב) ישאני. ישרפני כמו וישאם דוד ואנשיו: (ה) ערכה. ערוך דבריך: (ו) קורצתי. נכרתתי ונגזרתי: (ז) ואכפי. כמו וכפי והרצון בו כמו ידי ומכתי והוא כנגד מה שאמר איוב כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני: (ט) זך. נקי וכן חף והוא מענין מה שאמרו

מסורה

תושעון ל' בשובה ונחת. ואל אדם ל' אל נא אשא פני איש חד ועל אדם. ואינון חד מן ס' זוגין חד ואל חד ועל וסימני' נמסר במסרה רבת' במערכת אות חי"ן בערך על כס"ד: האזינה י"ו וסי' וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי. אמרי האזינה ה' בינה הגיגי. תפלה לדוד שמעה ה' צדק. האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם. שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי. אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי. האזינה עמי תורתי. רעה ישראל האזינה. אלהים צבאות שמעה תפלתי. האזינה ה' תפלתי והקשיבה בקול. ואמרתי לה' אלי אתה. ה' קראתיך חושה לי. ה' שמע תפלתי האזינה אל תחנוני. ואולם שמע נא איוב. האזינה זאת איוב. האזינה לקול מלי:

תולדות אהרן ודפס. פסחים ג:

מצודת דוד

אבל וכל: (יז) אענה. עתה אענה אף אני חלקי כפי החלק שענו הם ואף אני אגיד דעתי: (יח) כי מלאתי מלים. ר"ל א"א לי להתאפק כי אני מלא מן אמרים ואויר חלל במני דחוקה וצרה לי בעבור מרבית האמרים אשר בה והוא מלשון מליצה והמלצה: (יט) כיין. כנאד יין אשר לא נפתח ולא פג טעמו ולזה הוא חזק ביותר עד אשר יבקע את הנאד ויוצא וכמו נאדות חדשים אשר יתבקעו מהר מחוזק היין אשר בהם ויוצא א"כ היין מאליו כן הדברים השמורים בבטני כאלו יבקעו הבטן ויצאו מאליהם: (כ) אדברה. לזאת אדבר דברי ואוציא מלין ויהיה לי בבטני הרווחה מן המלוי: אפתח. רק אפתח שפתי ובזה אענה כי הדברים יצאו מעצמם לגודל הרבוי וגם זה ענין מליצה: (כא) אל נא אשא. הנה עתה לא אשא פני איש להחניף למי לכסות על קלוט אף לא אדבר אל אדם בכנויים כאלו אין דברי עליו אלא בפה מלא איחד עליו הדבור ולא ברמז: (כב) כי לא ידעתי. כאומר אף אם ארצה לכנות לא אוכל כי כ"כ הדבר אי אגלי כאלו לא ידעתי לעשותו: כמעט. כי בעיני קרוב הדבר אשר ישרפני ה' אשר עשני בעבור עון תוספת הכינוי (העולה מהמענה היא אשר אליהו יחן טעם אשר שתק עד הנה כי בעבור אשר רעי איוב היו זקנים ממנו לימים לא ערב לבו לגשת לדבר אחריו כי חשב אשר ברוב השתדלות יושג החכמה והמה השתדלו בה הרבה מן הימים אבל אחר שראה שלא השכילו במענה ובכוף עמדו ולא ענו עוד ע"כ לא היה לו עוד מהאפשר להתאפק לחשוך אמריו ואמר אשר מעתה ישיב אמרים בפה מלא ולא יחניף אף לא יכנה):

לג (א) ואולם שמע נא. ר"ל אל תחשוב הואיל ומרובים הם אמרי לא בדעת אדבר ומה לי בהם יותר משל שלשת הריעים כי אולם שמע עתה מלי ואת כולם האזינה ואל תקוץ בהם לרבויים כי לא דברי ריק המה: (ב) הנה נא. עתה אפתח פי ומעצמה תדבר לשוני בנגיעתה בחיך כדרך המדבר וכאומר הנה כבר ערכתי אמרים והמהר לשוני לדבר נאות מבלי המתנה ועכוב: (ג) יושר לבי אמרי. הנה אמרי המה כיושר הלב לא בדבר שפתים להטעות ולרמות: ודעת שפתי ברור מללו. הוא הסוף כמו ודעת ברור שפתי מללו ר"ל שפתי יאמרו דעת ברור ונקי מבלי הטעאה וכפל הדבר במ"ש: (ד) רוח אל. רצון האל ברא אותי ומאמר פיו תחייני ומשל א"כ עלי לשעון עבורו ולהצדיקו: (ה) אם תוכל. אם תמצא ידך די השיב על מאמרי השיבני: ערכה. ערוך טענותיך לפני והתיצב למולי רצה לומר כל מה שתוכל להשיב אמור: (ו) הן אני כפיך לאל. הנני כפשע עמך בעבור האל כמאמר פיך שאמרת לא איש כמוני אענגו נבוא יחדיו במשפט (לעיל ט) עתה הנני איש כתוך כי מחומר קורצתי גם אני כמו אתה: (ז) הנה אימתי. לא תהיה נרעד מפחדי להסתם טענותיך: ואכפי. הכפיה והנגישה ממני לא יכבד עליך. ר"ל אין לי חוזק עליך כי כמוני כמוך: (ח) אך אמרת באזני. כאומר אם לא דברת אלי כ"א לרעיך אך באזני בפה ושמעתי גם אני: וקול מלין. קול דברים בעלמא מבלי השכל. חף אנכי. מנוקה אני

פשע

מצודת ציון

(יח) מלתי. כמו מלאתי באל"ף: הציקתני. ענין צר ודחוק כמו לא מוצק תחתיה (לקמן לו): רוח בטני. חלל בטני ואוירו: (יט) כאובות. כנאדות ואין לו דומה במקרא: (כ) וירוח. מל' הרווחה והוא הפוך הדחק: (כא) אכנה. מל' כנוי שאינו שם העצמי וכן ובשם ישראל יכנה (ישעיה מד) והדרך הוא שהרוצה להעלים שם מי ממהי הכבוד וכדומה או מזכירו בכנוי כאלו הכוונה על אחר: (כב) כמעט. ר"ל קרוב הדבר ומעט המרחק והכ"ף בא לאמתת הדבר. ישאני. ענין הבערה ושריפה כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א): (ד) רוח. רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז): ונשמת. מלשון נשימה ונשיבה והוא ענין מאמר הבא בהפחת הרוח: (ו) קרצתי. נחתך ונחטב גלמי והוא מל' קרץ מצפון (ירמיה מו): (ז) תבעתך. מלשון בעתה ורעדה: ואכפי. מלשון כפיה ונגישה כמו כי אכף עליו פיהו (משלי טז): (ט) זך. מלשון זכות ובהירות: חף. נגרד ומנוקה ובדרז"ל לחספך

אבן עזרא

כמו זך: (י) הן תנואות. כמו וידעתם את תנואתי: ימצא. המקום: (יא) בסד. כמו ושמת אותם בסיד: (יב) ירבה. יגדל והענין כי תאמר כי גדול האל מאנוש. וענינו בעבור שלא צדקת אענך שאראה לך גדולת המקום: (יד) לא ישורנה. על הנפש: (טז) וענין ובמוסרם יחתום אחר שייסרם יחתום גזר דינם: (יז) וגוה. כמו ותאמר גוה והוא כמו גאה ויכסה הפך יראה כי עיקר הגאוה ראיית העין: (יח) וחיתו. הנפש החיה: בשלח. נשק כמו ואין משלחת במלחמה: (יט) ורוב עצמיו. במכאוב איתן כי הראשון ישמש עצמו ואחר עמו והענין כפול כמנהג: (כ) וזהמתו. כענין יתעב ויבאש לו וכן הוא בלשון קדר ואין לו חבר במקרא: (כא) יכל. כמו יכלה: מראי. עד שלא יראה: ושפו. כמו ואכות אותו טחון תרגום ושפית יתיה: (כב) לממיתים. למלאכי' הממיתים: (כג) אם יש עליו מלאך וגו' להגיד לאדם. בעד אדם כמו אמרי לי אחי הוא מזה הפסוק תלמוד כי המלאכי' הממיתים המבקשים נפש האדם רבים ומלאך אחד הוא פקיד עליו לשמרו והמבין סוד מערכות הצבאות יודה כן: (כד) ויחוננו. המקום ויאמר אל המליץ

תולדות אהרן כאחת. עקידה שער מ.: בחלום. עקידה שער סט: יגלה. עקידה שער כט עקרים מ"ד פ"ו פי"א: ושפו. זוהר בשלח: מליץ. שבת לב זוהר נשא קדושין סא:

רלבג

שאמרו חז"ל נזיר לא יהוף את ראשו: (י) תנואות. עלילות והסרות ממצותיו ר"ל שלא יעליל אותי שסרתי ממצותיו או ירצה בזה שהוא ימצא בעבורי מה שיסיר אותי ממבוקשיו עד שלא אוכל לעשו' אחד מהם: (יא) בסד. הוא מאסר ישמו בו רגלי האסיר: (יב) ירבה אלוה מאנוש. מגזרת רבים ונכבדים והרצון שהש"י יותר נכבד מאד מהאדם: (יד) ישורנ'. יראנה: (טז) ובמוסרם. במאסרם ויסוריהם: (יז) וגוה. וגוף או ירצה בו וגאוה: (יט) ורוב עצמותיו איתן. וברוב עצמיו מכאוב איתן והרצון בו וברוב איבריו מכאוב חזק: (כ) וזהמתו. מענין מיאום והרצון שנפשו תביאהו למאוס בלחם: (כא) מרואי. ממראה: ושפו. וגובהו: ראו. נראו:

רשי

(י) תנואות. עלילות. ל' תואנה (שופטים יד) לטוב מן המקום: (יב) כי ירבה אלוה מאנוש. אין המקום צריך כל כך לדקדק אחר האדם כי הרבה יש להקדוש ברוך הוא לדקות יותר מאנוש: (טז) אז יגלה אוזן אנשים. כמו שמשה לאבימלך בחלום הלילה: ובמוסרם יחתום. חותמן ואוסרן ביסורין על עונם: (יז) להסיר אדם. בחליו. מעשה. שהיה בדעתו לעשות: וגוה מגבר יכסה. ביסוריו למען הכניעו ולהשפילו לשוב כדי שיחשך נפשו ממיתה גמורה: גוה. כמו גאוה: (יח) וחיתו מעבור בשלח. בשלחו וחרבו של מלאך המות כלומר לעונתך הביא עליך יסורין: שלח. כלי זיין וכן (נחמיה ד) ידו אחת מחזקת השלח: (יט) והוכח. ל' תוכחה שישוב מעונו: ורוב עצמותיו. שהוא איתן מוכיחן במכאוב: (כ) וזהמתו חיתו לחם. מתאסתו נפשו וחייתו של חולה כל מאכל: ונפשו. מזהמת כל מאכל תאוה: (כא) יכל בשרו מראי. יחסר בשרו ממראה כמו כלו בדמעות עיני (איכה ב) מכלות עינים (ויקרא ו): ושופו עצמותיו. מתנתקין ממקומו. ושופו כמו דשף מדוכתיה (חולין מ"ב): לא ראו. אין להם מראה ותואר: (כג) אחד מני אלף. במגידי פשעו והוא ילין ישרו:

עָוֺן לִי׃ י הֵן תְּנוּאוֹת עָלַי יִמְצָא יַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לוֹ׃ יא יָשֵׂם בַּסַּד רַגְלָי יִשְׁמֹר כָּל־אָרְחֹתָי׃ יב הֶן־זֹאת לֹא־צָדַקְתָּ אֶעֱנֶךָּ כִּי־יִרְבֶּה אֱלוֹהַּ מֵאֱנוֹשׁ׃ יג מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ כִּי כָל־דְּבָרָיו לֹא יַעֲנֶה׃ יד כִּי־בְאַחַת יְדַבֶּר־אֵל וּבִשְׁתַּיִם לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ טו בַּחֲלוֹם ׀ חֶזְיוֹן לַיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים בִּתְנוּמוֹת עֲלֵי מִשְׁכָּב׃ טז אָז יִגְלֶה אֹזֶן אֲנָשִׁים וּבְמֹסָרָם יַחְתֹּם׃ יז לְהָסִיר אָדָם מַעֲשֶׂה וְגֵוָה מִגֶּבֶר יְכַסֶּה׃ יח יַחְשֹׂךְ נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת וְחַיָּתוֹ מֵעֲבֹר בַּשָּׁלַח׃ יט וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל־מִשְׁכָּבוֹ וְרִיב עֲצָמָיו אֵתָן׃ כ וְזִהֲמַתּוּ חַיָּתוֹ לָחֶם וְנַפְשׁוֹ מַאֲכַל תַּאֲוָה׃ כא יִכֶל בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי וְשֻׁפִּי עַצְמֹתָיו לֹא רֻאּוּ׃ כב וַתִּקְרַב לַשַּׁחַת נַפְשׁוֹ וְחַיָּתוֹ לַמְמִתִים׃ כג אִם־יֵשׁ עָלָיו ׀ מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ׃ כד וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר

י הא תרעומתא עלי ישכח יחשבינני לבעל דבבא ליה׃ יא ישוי בשיע רגלי ינטר כל שבילי׃ יב הא דא לא זכיתא אתיבנך ארום יתרברב אלהא מן בר נש׃ יג מא דין לותיה נציתא ארום כל פתגמוי לא יתיב׃ יד ארום בחדא שותא ימלל אלהא ובתניתא לא אצטריך למסכיה׃ טו בחלמא מן חזונא דליליא כד נפלת שינתא עמיקתא על בני נשא בניומתא על בי מדמכא׃ טז היכדין יגלי אודנא בני נשא ובמרדותהון יחתום׃ יז לאעדאה בר נש מן עובדא בישא וגיותנותא מגברא יכסי׃ יח ימנע נפשיה מן שוחתא וחיוי מן למעבר בשלחא׃ יט ומתמכסין בכיבא על בי מדמכיה וסוגעי איברוי תקיפין׃ כ ומתונבא דנקיט ליה מרחיקא נפשיה מזונא ונפשיה מיכלא רגינא׃ כא ישתצי בסריה מן חיזו ושפין גרמוי לא אתחמו׃ כב וקריבת לשוחתא נפשיה ונשמתיה למיתותא׃ כג אין אית עלוי זכותא מזדמן מלאכא חדא פרקליטא מן בני אלף קטיגוריא לחואה לבני נש תריצותיה׃ כד וחס

הן ה' פתחין וסימ' נמסר בסיפרא סי' ח' וסי' ל"א: ריבות ל' ומל' וכל לישנא מל' במ"ו חסרים וסי' נמסר בסדר משפטי' ותהלים בא"ב רבתי אות ר': ובשתים ג' וסי' בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים ב' בו. כי באחת ידבר אלי ובשתים לא ישורנה: מעשה י' פתחין וסי' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב. ותית תחת בשם מק יתית. ולא יתית למצרים מעשה. הפככם אם כחמר היוצר. ויקברהו בקברתיו דאסא דר"ה. להסיר אדם מעשה. את כל זה ראיתי ונתון. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. ובכל מעשה אשר תחל. כי את כל מעשה אלהים יביא במשפט על כל נעלם: ראו ל' ושפו עצמותיו והוא חד מן ד' אלפי"ן דגשין יפ' ויביאו לו את המנחת דיוסף תביאו לחם תנופה. ושפו עצמותיו לא ראו. ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא: לאדם ולאדם י"ג וסי' ולאדם לא מצא עזר, כתנת עור וילבשם. האנכי לאדם שיתי. מגיד לאדם מה שחו. להגיד לאדם ישרו. לאדם

מצודת ציון

למסמך לחפיפה טבילה (נדה סו): (י) תנואות. עלילות ודברים המבוטלים וכן וידעתם את תנואתי (במדבר יד) ויתכן שהוא הפוך מן תואנה הוא מבקש (שופטים יד): (יא) בסד. הם כבלי עצים לסגור בהם רגלי החבוש וכן ותשם בסד (לעיל יג): (יב) ירבה. יגדל כמו ורבי המלך (ירמיה מא): (יד) ישורנה. יראנה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (טז) ובמוסרם. מוסר יסורים: יחתום. ענין גמר והשלמה וכן ועל החתום (נחמיה י) ובדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות סג): (יז) וגוה. כמו וגאוה: (יח) בשלח. בחרב כמו ויעם שלח לרוב (דה"ב לב): (יט) והוכח. ענין גמול עונש וכן והוכחתיו בשבט אנשים (ש"ב ז): איתן. חזק כמו איתן מושבך (במדבר כד): (כ) וזהמתו. ענין מיאוס ותיעוב ובדרז"ל ואין מעבירין שזוהמא (חולין קס) ור"ל המאוס והלכלוך: (כא) ושפו. ענין כתיתה כמו הוא ישופך ראש (בראשית

מצודת דוד

מעון והוא כפול במ"ש: (י) הן תנואות. הנה מצא עלי עלילות דברים וחושב אותי לו לאויב וכאלו ינקום בי: (יא) ישם בסד. שם רגלי בכבלי עצים סגורים. ועוד הוסיף לשמור כל ארחותי לבל אברח עם כי רגלי סגורים וא"א לי ללכת ור"ל הרבה עלי מכאובות עד בלי די והנה הדברים האלה שמעתי אותך מדבר: (יב) הן זאת וגו'. ר"ל הנה זאת אשר אענך שלא תצדק בתרעומותיך הוא על כי ירבה אלוה במעלה מן האנוש ואם האיש השלם אינו מבקש עלילות כ"ש המקום ב"ה אשר יגדל מאד ממעלת האנוש וכאומר לא אשיב לך כמו שהשיבו רעיך שלא תצדק בעבור כי אתה מלא עון יתכן שאתה צדיק ועכ"ז לא תתרעם בצדק כי בודאי הדין עם המקום כאשר יפרש אמריו למטה במענה הזאת השבת למשפט וכו': (יג) מדוע אליו ריבות. מדוע טענת למולו על אשר לא יענה לאדם על דבריו ר"ל לא יגלה אוזן האדם במה הטא ואשם למען יחדל מהם וימהר לשוב וזהו מה שאמר פשעי והטאתי הודיעני (לעיל יג): (יד) כי באחת. הנה לא כן הוא כי האל ידבר בענין אחד ועוד בענין שני למי אשר לא יראה את הראשונה ולא יבין בה: (טו) בחלום. האחת הוא כי בחלום מראות הלילה או בעת נופלת תרדמה על אנשים והיא שינה עמוקה או בעת התנמנם על המשכב והיא שינה קלה לכ"א לפי הכנתו: (טז) אז יגלה. בחלום יגלה אוזן אנשים כי מראה לו בחלום דבר ידמה לאשר עבר עליו שהיא מדה במדה לדבר אשר חטא ואשם: ובמוסרם יחתום. ואם לא ישכילו לדעת על ידי החלום ולא ישובו לה' אז יגמור ההודעה במה שישלח עליהם יסורים הראוים להם הדומים אל פשעיהם להשכיל מהם ולשוב לה' ואלה הם האמורה לגבוה וכמ"ש תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם (תהלים צ): (יז) להסיר. ר"ל מתחלה יגלה אוזן בחלום למען הסיר את האדם מן מעשה הגזירה כאשר ישוב לה' ולמען יהיה נכסה הגאוה מן האדם לבל יוסיף להתגאות עוד ולמרוד בה': (יח) יחשוך נפשו. ובזה ימנע נפשו מן הקבר וגם חיין יציל מעבור בחרב ר"ל גם בימי חייו ינצל מן היסורים: (יט) והוכח במכאוב. וכאשר הוכח במכאוב על כי לא השכיל בהודעת החלום ולא שב לה' וכא לו ההודעה השניה שנתייסר במכאוב לשכב חולה על משכבו הנה מתחילה עדיין רוב עצמיו איתן וחזק כי אולי ישכיל במעט מן המכאוב: (כ) וזהמתו. ואם עדיין לא השכיל אזי תכבד החולי עד כי נפשו החיוני תמאס את הלחם: מאכל תאוה. תמאס אף מאכל ערב שכל אדם אוהב אותה: (כא) יכל בשרו. אז משמן בשרו יראה ויכלה מן הראיה ר"ל תחסר לכלות כאלו יראה לעין כליון הבשר ואף עצמותיו יכותתו עם כי לא רואו לעין האדם כי מבפנים המה מ"מ כן הוא באמת: (כב) ותקרב. וכאשר עדיין לא השכיל קרבה נפשו לבוא אל הקבר כי יסתכן מאד: וחיתו. נפשו החיונית קרובה בידי שלוחי מלאך המות הממיתים את האדם: (כג) אם יש

ויחוננו המקום: (כד) פדעהו. כמו פדאהו אל"ף מתחלפת בעיי"ן והענין מוכיח מצאתי כופר והוא פדיון: (כה) רטפש בשרו. רוטפש אשקוש"א בלע"ז: מנוער. נתעורר בשרו מן הנוער שהוא מנוער ומפונק (בייסורי) חליו ואין לתיבה זו דמיון במקרא ולפי הענינים הוצרכנו לפרשו כמשמעות הענין והפותרו בלשון רפש ואומר הטי"ת נתוספת בו כמו (בראשית מ"ד) נצטדק טועה הוא מאוד כי אין טי"ת נתוספת בתיבה כי אם בל' מתפעל או נתפעל ובתיבה שיסודה צדיק ולא בשאר תיבות כמו צדק ונצטדק וכמו צרוע (ויקרא יג) נצטרע. ציר נאמן וילכו ויצטיירו. צדה הצטיידנו אותו (יהושע ט): ישוב. בכחו וברטובה לימי בחרותו: (כו) בתרועה. בתפלה: (כז) ישור על אנשים: יעשה שורות של אנשים כשניצול מחליו ויתודה ליוצרו: ולא שוה לי. לא נהיה לי שכר בדבריו: (כט) פעמים שלש. מייסרו על עונותיו בחליו שלא להשחיתו ואם יותר יכעים לפניו ידאג מן גיהנם ומן המיתה שנאמר ועל ארבעה לא אשיבנו (עמוס א)

פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר:
כה רטפש בשרו מנער ישוב לימי
עלומיו: כו יעתר אל־אלוה וירצהו
ויראה פניו בתרועה וישב לאנוש
צדקתו: כז ישר ׀ על־אנשים
ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא־
שוה לי: כח פדה נפשי מעבר
בשחת וחיתי באור תראה: כט הן־
כל־אלה יפעל־אל פעמים שלש
עם־גבר: ל להשיב נפשו מני־
שחת לאור באור החיים: לא הקשב
איוב שמע־לי החרש ואנכי אדבר:
לב אם־יש־מלין השיבני דבר כי־
חפצתי צדקך: לג אם־אין אתה
שמע־לי החרש ואאלפך חכמה:

עלוי ואמר פרוק יתיה מלמחת בשוחתא אשכחית פורקנא: כה אתחליש בסריה יתיר מן רבותא יתוב ליומי טליותיה: כו וצלי קדם אלהא ורעניה וחמא אפוי ברעווא ויתיב לאנש כצדקתיה: כז יתריץ לבני נשא וייםר חבית ותריץ קלקילית ולא הוה שוי לי: כח פרוק נפשיה מלמעבר בשוחתא ונשמתיה בנהורא מעליא תחמי: כט הא כל אלין יעבד אלהא תרי זמנין ותלת עם בר נש: ל מטול לאתבא נפש מן שוחתא לאנהרא בנהור חייא: לא אציית איוב קבל מני שתיק ואנא אמלל: לב אין אית מלין אתיב יתי מלל ארום צביתי לזכאותך: לג אין לא את קבל מני שתיק ואאלפונך חוכמתא:

ג׳. ג׳ · ל׳ · ל״ס · ל׳ וחד ישר במשה · נפשו ק׳ · וחיתו ק׳ · ל׳. ל׳ · ל׳ · ו׳ בלישנא · ל׳. ד׳ · ו׳. ל׳

המליץ פדעהו. כמו פדאהו בענין ואין לו חבר במקרא: (כה) וכן רטפש. ושניע רך: (כו) וירא פניו בתרועה. כמו בשמחה: (כז) ישור. ישוב כמו ישור כשך יקושים על כן נקראת החומה שור כמו בנות צעדה עלי שור בעבור שהם סובבות המדינה: ולא שוה לי. ולא עשיתי השוה והענין שיתודה נגד אנשים בפרהסיא

מערכי לב. להשיב לאדם כפעלו. כי לאדם שטוב לפניו. ולאדם שלא עמל בו. ולא הגרתי לאדם. כי לא לאדם חבירה. כי לא לאדם תשפטו: נפשי נפשו קרי פדה נפשו מעבור בשחת והוא חד מן כ"ד מלין כתיב י' בסוף תיבותא וקרי ו' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות יו"ד בס"ד: החרש ו' וסי' נמסר בסיפ' סי' י"ג: אם אין ד' וסימ' היש ה' בקרבנו אם אין. היש בה עץ אם אין. הנעשה דברו אם אין. אם אין אתה שמע לי:

תולדות אהרן רטפש. נדרים מא: ישור. יומא פז (יומא פח): יפעל. יומא פו: להשיב. עקידה שער ע:

רלבג

(כד) פדעהו. מענין פדיון: (כה) רטפש. התלחלח ורטב: עלומיו. נעוריו: (כו) בתרועה. בשמחה או בתפלה וצעקה: (כז) ישור. הוא מענין הבטה והבחנה: (לג) ואאלפך. ואלמדך: ביאור דברי המענה הנה אליהוא בן ברכאל הבוזי פתח להשיב על קצת דברים וכר בזה שהענה שאמרה איוב ואמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן יראתי מהגיד דעי לכם. כי אמרתי שארך הימים יתן דעה לאנשים לענות כראוי בדברים והוא רוב שני' ידיעו חכמה. אכן לפי מה שאמצא מכם הוא מבואר שאין הענין מצד הישישות אבל רוח הנבואה היא באנוש עד שיחכם איש פתי ואם בצבה והשפע בא לאנשים מהש"י הבינם והשימם חכמים לא ארך הימים והשישות. לא הנכבדים יחכמו ולא יבינו זקנים משפט ר"ל שאין סבת החכמה והבינה הישישות והכבוד. ובהיות הענין כן נשענתי להשיב על דבריך ואם אני צעיר לימים ואמרתי לך שמעה לי ואחוה דעי אף אני. הנה המתנתי לדבריכם האזין ואשמע דבריכם מזולת שאענה עד שאשמע תבונותיכם ותחקרון מלים להשיב לאיוב. ועדיכם אתבונן לראות אם תענו אותו והנה אין מכם שיענה על דברי איוב. אולי תאמרו ותאמרו מצאנו חכמה בשתיקתנו אל ידפנו לא איש ר"ל לא יצטרך לאדם שירדפנו ויהדפנו על העולם כי די במה שיהדפנו השם. הנה איוב לא ערך אלי מלים ובאמרכם במה שזכרתי והוא אמרכם אל יהדפנו לא איש ראוי לי שאשתוק ולא אשיבנו ולי התגלגלות יותר מכל בשתקי כי לא ערך אלי מלים לדבר עמו ואפשר שיהיה הרצון באמרו באמריכם לא אשיבנו שאני אשיבני כמאמרים אותם כמאמריכם כי לא אבא אליו בטענות כוזבות כמו שעשיתם והיה זה סיבה שלא מצאתם מענה. יראו רעי איוב מהשיב לו בעתיקו והסירו מהם מלים. והוחלתי זמן מה אולי ידברו גם לא ידברו ושתקו ולא ענו מזמן ערוך התעוררתי לענות חלקי כי מלאתי מלים וטענות להשיב אל איוב לרוב תאותי להשיב לו כאילו אני במצוק ונלצר עד שאשיב. הנה בטני כאוב יין אשר לא נפתח עדיין שהוא מלא וכאובות חדשים שהם נבקעים בקלות כן יבקע בטני בקלות להוציא הטענות והראיות אשר בבטני מלא מהם. ואחר זה הענין בבקיעה לסרחות שהוא כאילו יבריחהו סידוע אליו בזאת השאלה להשיב אל איוב כי טבע המושכלות כן הוא בטבע ר"ל שלא יוכל להמנע המשיג להודיע מה שישיג לזולתו. לא אשא פני איש להחניף אותו ואל אדם לא אכנה ר"ל שלא אכנה שמו להחליפו שלא אומר בבירור דבר כנגדו כי לא הורגלתי בזאת התכונה הפחותה מיראתי שאם אתנהג כה ישרפני השם ויכלני והנה אמר זה כנגד רעי איוב שלא רצו לומר בבירור מה שאמרו כנגד איוב אבל כינו והעלימו כמו שתמצא שאמר בלדד ברצותו לומר שלא השתדל איוב להשיג ולדעת השם כראוי אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל. ואמר צופר ברצותו לומר שכבר חטא איוב בהשטיה דברים כנגד השם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל ולא רצה לומר בבירור שאיוב חטא באלו הדברים. ואולם שמע נא איוב מלי הנה נא פתחתי פי לדבר אליך והיה מאמרי כיושר המצוייר בלבי והדעת אשר יגידו שפתי יהיה ברור ונקי מן הטעה ר"ל שלא אבא אליך בטענות אשר תוכל לומר בהם שהם כוזבות כמו שהיו עושים רעיך ועל זה כעסת עליהם והראית שמאד יכבד עליך הויכוח עמהם מזה הצד והיית חושק שיהיה אפשר בשם ית' שיתווכח עמך כמו שיתווכח אדם עם רעהו ויכביר ממך כפו ואימתו אל תבעתך הנה הגעת אל מה שהיית חושק שאני אדם כמוך ורוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני ולא אבא אליך כי אם בטענות צודקות. אם תוכל השיבני על דברי ערוך דברי ריבך והתיצב לפני. הנה אני כפיך לדבר בעבור אל והתווכח עמך ר"ל שאני אדם כמוך ונבראתי מחומר כמוך ואין לך אימה ויראה ממני וכפי מכתי לא יכבד עליך כי לא אכה אותך. אך אמרת באזני שאתה זך ונקי בלי עון ובלי פשע. הנה הש"י ימנעני ויסירני מכל מה שאני חפץ להגיע אליו ר"ל שגדר דרכי ויחשבני לאויב לו למנוע ממני מבוקשי כמו שישתדל האדם למנוע מאויבו מבוקשו. ישם בסד רגלי וישמור כל אורחותי לבלתי אוכל להשיג אחד מהדברים אשר אשתוקק אליהם ועל זה נתרעמת מהש"י בסדרו מציאות האדם בזה התואר שימצא בו בזה האופן מרוע הסיבות עד שאמרת שיותר טוב היה אחר שאי אפשר מזולת רעות מצד המערכת שיסבב השם שימותו האנשים הקשי יום מרחם וייחסת זה לש"י לקיצור או לגיאות. הן זאת הטענה לא צדקת בה לפי מה שאענה אותך כי הש"י נכבד מאד יותר מהאדם ולזה ראוי שנתבונן בזה ולא נשלח דברינו בתחלת המחשבה לגנותו על מה שסידר מזה כי בזה מהחכמה והשלימות מה שלא יעלם וזה כי למה שהיה האדם היותר שלם שבאלו הנמצאות יתחייב שישגיח בו הטבע יותר ולזה נשתמשו כל הגרמים השמימיים בשמירתו ובסידור הנהגתו ואם כבר יקרה מזה רע מה במקרה וזה הרע ג"כ ישתדל השם להסרתו לפי היכולת ולזה ברא האדם בעלי שכל וזה כי השכל ימשול על זה הסידור המסודר מהמערכה וממנו תהיה הבחירה אל הטוב כאשר היה שלם והנה הבחירה אשר תהיה ממנו

מצודת ציון

(בראשית ג): (כד) פדעהו. כמו פדאהו: (כה) רטפש. היא מלה מורכבת מן רטוב ומן פש שהוא ענין רבוי כמו פשה תפשה (ויקרא יג): עלומיו. נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש"א י"ז): (כו) יעתר. ענין מרבית התפלה כמו ויעתר יצחק (בראשית כה): (כז) ישור. יצעד וילך כמו ואשרו בדרך בינה (משלי ט): העויתי. העקמתי והוא מל' עון ועיוות: (לג) ואאלפך. אלמדך כמו יאלף עונך פיך

מצודת דוד

עליו. כאשר יהיה נדון או בב"ד של מעלה אם ימצא עליו מלאך מלמד זכות ומליץ עוד להגיד על האדם יושר מה אשר עשה ואף אם המלאך הזה הוא אחד מן אלף כי שהקט"ג מלמדים עליו חובה והוא לבדו מלמד זכות: (כד) ויחוננו. עכ"ז יחנן אותו המקום ויאמר אל המלאך המליץ פדה אותו מרדת שחת כי בהזכות והיושר ההוא מצאתי די פדיון נפשו עם כי רבו מלמדי החוב וכי היושר ההוא לגודל ורב יחשב ויכריע את הכל: (כה) רוטפש. ואז ירוטב בשומן ויתרבה בשרו יותר מימי נעוריו כי דרך האדם להיות אז רטוב וממולא בבשר: ישוב לימי עלומיו. בחוזק ובבריאות: (כו) יעתר. וכאשר יעתר אל אלוה וירצה אותו בתפלה ויראה פניו להודות לפניו בתרועה על שגאל נפשו מן המות: וישב. ואז עוד ישיב לו המקום גמול צדקתו ולא ינכה בעבור מה אשר גאל נפשו מן המיתה: (כז) ישור. וכאשר יצעד וילך אל מרבית אנשים ויתוודה ברבים ויאמר הנה חטאתי ועויתי את הדרך הישר ולא אחזתי דרך הטוב והישר ובעבור זה בא עלי המכאוב ולא על חנם: (כח) פדה נפשו. בהוידוי הזה פדה נפשו מעבור בשחת הקבר ונפשו החיונית תראה באור החיים ר"ל הגלת המות יחשב על מעשה הוידוי אבל לא ינכה מה מצדקתו: (כט) הן כל אלה. כדברים האלה יפעל האל פעמים שלש עם האדם ר"ל כאשר ישוב ויחטא עד שלש פעמים יעורר לבו להשובה בחלום ואם לא ישכיל יוכח במכאוב: (ל) להשיב. בכדי להשיב נפשו מן הקבר ולהיות עוד נפשו מאירה באור החיים הנצחיים בעוה"ב: (לא) הקשב איוב. כלומר הנה השבתי לך על מה שאמרת שלא יענה המקום לבני אדם כי לא כן הוא כי בחלום ובמכאוב הן הן אמריו והקשב עוד ושמע אלי ושתוק ואנכי אדבר להשיב על יתר דבריך: (לב) אם יש מלין. אם יש מה ממך להשיב על הדברים שכבר אמרתי השב עליהם ודבר כל אשר בלבבך כי כל חפצי להצדיק אותך וטוב לך לדבר כל מה שבלבבך על כולם אשיב להיישירך בדרך האמת והצדק כי אם תחדל מלדבר ותשמור הדברים בבטנך תשאר א"כ בדעת כוזבת ולא תצדק עוד: (לג) אם אין. אם אין בידך מה להשיב שמע אתה אלי והחרש ואלמדך חכמה ביתר הדברים (העולה מהמענה ההיא אשר אמר לאיוב הנני איש כמוך כאשר שאלת ועל מה שהתלונן איוב לומר מדוע לא יענה המקום לגלות אזנים שמעו ישיב לאמר לא כן הוא כי בחלום ידבר בו ויוכיחו במכאוב וזו היא האמירה לגבוה ויספר עוד חסדי המקום ואף יבטיחו להשיב עוד על יתר דבריו).

ויען

אבן עזרא

כפרהסיא: (ו) על משפטי. בעבור שאבקש משפט יאמרו כי אכזב: אנוש חצי. פירוש מחצי כענין אנושה מכתך: בלי פשע. בלי עון או הוא חצי אע"פ שלא יפשע כענין אל השערה ולא יחטיא והוא דרך משל: (ז) מי גבר כאיוב. מי שהוא כאיוב ראוי שישתה לעג כמים דרך משל בעבור שארח לחברה כאילו הוא עם חברת הרשעים כדברו: לא

תרגום

א וַאֲתִיב אֱלִיהוּא וַאֲמַר: ב שְׁמַעוּ חַכִּימַיָא מִלַּי וְיָדְעַיָא אַצִּיתוּ לְמֵימְרִי: ג אֲרוּם אוּדְנָא מִלַּיָא בָּחֲנָא וּמוֹרִיגָא טַעֲמָא לְמֵיכַל: ד דִּין נִתְרְעֵי לָנָא נְדַע בֵּינָנָא מָה טָב: ה אֲרוּם אֲמַר אִיּוֹב זַכְּאִית וֶאֱלָהָא אַעְדֵּי דִּינִי: ו עַל דִּינִי אֲכַדֵּב בַּר נָשׁ דְּשָׁדֵי גִּירֵי מְדַלֵּת סוּרְחָנָא: ז מַן גַּבְרָא הֵיכְ אִיּוֹב דְּשָׁתֵי דוּהֲכָא הֵיךְ מַיָא: ח וַאֲזַל לְאִתְחַבְּרָא עִם עָבְדֵי שְׁקַר וּלְהַלָּכָא עִם אֱנָשֵׁי רִשְׁעָא: ט אֲרוּם אֲמַר

איוב לד

לד א וַיַּעַן אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר: ב שִׁמְעוּ חֲכָמִים מִלָּי וְיֹדְעִים הַאֲזִינוּ לִי: ג כִּי־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ יִטְעַם לֶאֱכֹל: ד מִשְׁפָּט נִבְחֲרָה־לָּנוּ נֵדְעָה בֵינֵינוּ מַה־טּוֹב: ה כִּי־אָמַר אִיּוֹב צָדַקְתִּי וְאֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי: ו עַל־מִשְׁפָּטִי אֲכַזֵּב אָנוּשׁ חִצִּי בְלִי־פָשַׁע: ז מִי־גֶבֶר כְּאִיּוֹב יִשְׁתֶּה־לַּעַג כַּמָּיִם: ח וְאָרַח לְחֶבְרָה עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן וְלָלֶכֶת עִם־אַנְשֵׁי־רֶשַׁע: ט כִּי אָמַר לֹא יִסְכָּן־גָּבֶר

(מסורה בשוליים: ה׳ · ב׳ אכל יטעמלי · י״ו · י״ו · כ׳ וחד כאי״ו · ג׳ · ג׳ · ג׳ · י״ו)

רשי

א): (מענה אליהוא): (ג) כי אזן מלין תבחן. כאשר החיך יטעום האוכל: (ה) משפטי. הוכחת דברים: (ו) אכזב. אכזיב שופטי שלא דכני אמת: אנוש. חולה מכתי כמו ויאנש (שמואל ב יב): חצי. נגעי: (ט) לא יסכן גבר. לא יהנה אדם אם תמים

האזינו ח׳ ומל׳ וסי׳ האזינו השמים ואדברה. שמעו מלכים האזינו רוזנים. האזינו תורת אלהינו עם עמורה. שמעו זאת כל העמים האזינו. הקשיבו אלי עמי. שמעו חכמים מלי. האזינו שמעו קולי. ובית המלך האזינו: כאיוב ל׳ מי גבר. וא׳ באיוב ואינון מן א״ב א׳ בא׳ וא׳ כא׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות תבי״ת בס״ד: וללכת ד׳ וסי׳ את כל המצוה אשר אנכי מצוה. את ה׳ האמרת. רק שמרו מאד דיהושע. וארח לחברה עם פעלי און:

רלבג

ממנו הגלת ההבחירה אשר תהיה מצד המערכת אם ירצה האדם להמשך אחר שכלו. ועוד כי מי שישלים השכל עד שיהיה לו דבקות מה עם השכל הפועל ככר ישגיח בשמירתו מאלו הרעות השכל הפועל אם בשיודיעוהו אלו הרעות טרם בואם כדי שישמר מהם אם כנגד אחר כמו שיזכור אליהו אחר זה. מדוע אליו ריבות האם מפני שלא הודיע אותך זה הרע כדי שתקח עלה להנצל ממנו אחר שאתה ישר לב הנה כל דבריו שיודיע לאדם הישר כדי שינצל מהרע הנכון לבוא עליו מצד המערכת לא ידבר בהם אך תהיה בזאת ההודעה מדרגות לפי התחלפות מדרגות המקבלים. כי בדרך אחת ידבר אל והוא שתגיע ההודעה בחלום לאשר יגיע מדרגתה מההתאחדות בשכל הפועל אל שיוכל לקבל ההודעה בזה האופן ובדרך שנית ידבר לאשר לא יראה דרך הראשונה מצד מיעוט התאחדותו בשכל הפועל והוא ביאר שני אלו הדרכים אחר זה. הנה בחלום ובחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בעת שישן על משכבו כי אז תנוח הנפש המרגשת מפעולותיה ויהיה אפשר מפני זה באים השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפועל. אז יגלה הש״י אוזן אנשים ובמוסרם ויסוריהם אשר יחתום לפי המערכה לבא עליהם כדי שינצלו מהם בלקחם עלה עליו כי ההבחירה האנושית מושלת בזה הסידור כמו שקדם ויהיה ג״כ סבה שיירא מהש״י יותר וישובו אליו בכל עוז. ואמנם היה זה הגילוי בעת השינה להסיר אדם מעשה הנפש המרגשת או ולהסיר פועל החומר אשר מגבר יכסה ויעלים שפע השכל הפועל ר״ל כי החומר לא יערבב השכל אז להיות הנפש בלתי טרודה בהשגות החושות. ובזה האופן יחשוך הש״י נפש הישר מן שחת ויחשוך נפשו מעבור בחרב. ואולם הדרך השני׳ הוא שמי שלא תגיע מדרגתו אל שיקבל שפע השכל בשיודיעוהו הרע הנכון לבוא עליו הנה השכל להתאחדותו בו התאחדות מה יצילהו מזה הרע באופן אחר רחוק מזה. והוא שיוכיחהו במכאובות לשמרו שלא ילך בדרך אשר היה נכון ללכת בה ולמות ועל זה הדרך אמר אודך ה׳ כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני ובי׳ רז״ל על גד שמשל כמי שרצונו ללכת במדבר או בים עם סיירא מה ויגף באבן רגליו ועודו בדרך ובמר מהסליכה שם וזאת הסיירא טבעה בים או אבדה באופן אחר הנה הוא מבואר שזה הרע בא אליו לטוב לו והנה כמו שהטבע הם כחות טבעיות בקלת בעלי חיים לשמרם ואם לא הבינו בהם נשמרים בזה כמו שהם כח בקלת בעלי חיים לברות מהבעלי חיים המזיקים אותם בראותם אותם ואם לא יקדם להם הסרגש בהם מזיקים אבל שם ליחס דרך משל מגונה אלא שינוסו מפני זה ויגיע להם התועלת המכוון אשר לא נסו בעבורו והיא השמירה מהטרף כן האדם להיותו בתכלית השלמות ביחס אל שאר הבעלי חיים כאשר היה לו ההתאחדות מה בשכל הפועל מצד הטבע האישי ישגיח בו ויסבב סיבות להצילו מרעתו ואם לא ירגיש ויפעל שהם להצלתו. ואפשר שיהיה ראש סיפורו הדרך השנית אמרו להסיר אדם מעשה ויהיה הביאור בעבור מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד בענינים הגופיים וההשגות שאר כחות הנפש כמו החוש והמחשבה והדמיון והחומר יכסה ויעלים ממנו זה האופן מן ההגדה לשיעוט ההתאחדות בשכל הפועל הנה יחשוך אותו מן הרע הנפלא הנכון לבא עליו כשיוכיחהו במכאוב על משכבו על ערש דוי כמו שקדם. או אפשר שיהיה פירוש אמרו להסיר אדם מעשה כי זה ההודעה תהיה כדי שיסיר האדם המעשה הרע אשר היה מתנהג בו ויכסה ממנו גאותו ויסתירה ר״ל שיכנע לבבו בראותו הרע הנכון לבא עליו עד שלא יסתבך האיש היושר במעשים המגונים אשר החל להתנהג בהם ויסור ממנו שלימותו, והביאורים הראשונים יותר נאותים ונכונים מצד הענין ואם זה נאות יותר לפי מה שיחשב מצד הלשון ויוכיחהו במכאוב על משכבו וברוב איבריו יהיה מכאוב חזק ותתעב נפשו הלחם בסבת החולי ונפשו תתעב מאכל נתאו לבריאים. יכלה בשרו מראות ר״ל שלא יראה בו בשר מרוב הכחישות ויגבהו ויבלטו העצמות אשר לא היו נראים קודם החולי. הנה זאת ההודעה בזה האופן תהיה לאדם אם יגיעהו התאחדות מה בשכל הפועל בדרך שיהיה עליו מלאך מליץ הקטנה בהשגלות להגיד לאדם את מה שיתיישר בו וישמר מן הרע. ובזה הא פן יחון אותו ויאמר להציל אותו ולפדותו מרדת שחת מצאתי כפר והוא הסרת זה הרע. והנה בסוף הענין יבריא וישוב לענין ורטוב יותר ממה שהיה בעת הנוער וישוב בכחו ובבריאתו שהיה בימי נעוריו. ויושך לזה מן התועלת גם כן שבעת חליו יתן אל לבו להתפלל להש״י וירצה אותו ויראה הש״י פניו בזאת התפלה והצעקה מפני שהוא משתדל לדבק בש״ת ולשוב אליו ובזה האופן ישיב הש״י לאדם צדקתו כי הש״י אע״פ שהרע נכון לבוא לצדיק מצד המערכת אשר אי אפשר מזולתו והשם יהברך שם בו כלי אל שינצל מהרע ההוא וישיב לו צדקתו. ישגיח השם על האנשים ואשר יאמר חטאתי והעויתי הדרך הישר ולא שוה לו ויישר דרכיו אל השם ית׳ פדה נפשו ממות ותראה נפשו באור החיים הנה כל אלו ההודעות יעשה הש״י בתי פעמים או שלש עם גבר להשיב נפשו ממות כדי שיאור אור החיים ר״ל להוכיחו כאשר יתחיל לדרוך בדרכים בלתי נאותים כי השכל הפועל כמו שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות הנכונות לבא עליו מצד המערכת כן ישגיח בו לבל ינוס מהדרכים אשר ימנעוהו מהגעה אל השלמות והם פעולות הרשע שכל מי שיתאוק בהם ירחיקוהו מהשם ית׳ לפי שהם ג״כ מוגבלות מצד המערכת ולא ישגיח בו להסיח עליו יסורין

לשמרו מפעולות הרשע יותר מג׳ פעמים כי אחר כן שנה לו זאת התכונה קנין חזק ולא יותר ממנה לעולם. הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש לך מלים להשיב על דברי השיבני דבר כי אני חפץ שתצדק אם יהי האמת אתך. ואם אין לך טענות להשיב על דברי שמע לי החרש ואני אאלפך החכמה והידיעה האמתית בזה הדרוש:

ותכלל העולה מהדברים שאליהוא יראה שהטובים והרעות הם מוגבלות ומסודרות מצד המערכה ובזה יותר הספק בהצלחה הנמצאת לרשעים כי אין ראוי שנשאל אם יסבב הש״י מצד זה הטבע אשר שם בגרמים השמימיים שיגיעו טובות לאנשים יהיו רשעים או צדיקים כי אם היה אפשר שלא יגיע רע מהם לנמצאות השפלות לא היה מקלר השם ית׳ מזה לפי שכוונתו הראשונה במה שהמציא היה הגעת הטוב כמו שלא יפלא איש על מה שישגיח הש״י בשמירת הבעלי חיים הפחותים והמציא להם המזון והכלים אשר בו ישיגוהו עם היותם טורפים ומתמיתים זולתם והיותם בלתי ראויים להגיע טוב להם מפני צדקה לפי שהם בלתי מתוארים בצדק כן אין ראוי שיפלא אם יגיעו טובות מהש״י בזה האופן לאנשים היו צדיקים או רשעים כי הם יותר נכבדים משאר בעלי חיים אלא שהיתר זה הספק בזה האופן מדברי אליהוא הוא בלתי מבורר כלל מדבריו כאילו לא השתדל להתיר הספק בו לחשבו שהענין מבואר בתחלת העיון שלא תהיה מזה כנגד טענה על הש״י ולזה נשאר זה הספק לאיוב כמו שנבאר במה שאחר זה במה שדבר עם הש״י. והנה הרע לא יתחייב מפני זה שיבא לצדיקים כי הש״י שם בהם כלי ישמרו בו מאלו הרעות והוא השכל אם יתנהג בו לפי הראוי בדרך שיתאחד אחדות מה בשכל הפועל בו כי כשהיה הענין כן תגיע הודעה לאדם בדרך שישמר מאלו הרעות בפנים שונים לפי מדרגתו בהתאחדות המדרגה היותר גבוהה היא שתגיע לו זאת ההודעה בחלום ובזה ג״כ מדרגות רבות לא זכרם והמדרגה היותר שפלה היא שלא יהיה בכח זה האדם שיגיע לו ממנו שום הודעה לרוב הקשר שכלו בכחות החמריות ולא יגיע לו ההתבודדות מבין שאר חלקי הנפש הראוי למי שאפשר בו זאת הידיעה כמו שנזכר בספר החוש והמוחש אבל תהיה התכלית ההודעה לו שיסבב השכל הפועל אם לשמרו מרע מוחש מסודר ומוגבל מצד המערכת אם לשמרו מרע נפשי שיבואו עליו מכאובים וחליים לשמרו מהנפילה ברע ההוא אם יהיה מוחש או יכנע בהם לבבו אם יהיה נפשי ואמר שזה אשר יהיה לשמירה מרע נפשי לא יהיה מהש״י יותר מג״פ והוא מבואר שכמו אלו האנשים יחשבו צדיקים אחר שהם בתחלת הדריכה אל הרשע ולא יאחזו דרכו עדיין ויקרו להם מהרעות על צד התוכחה שלא יקרה לרשעים ולזה יפול ספק ומבוכה בהמצא כמו אלה הרעות יותר לצדיקים ממה שתמצאנה לרשעים ובזה התיר אליהו הספק במה שספק איוב מהצלחת הרשעים ומעונה הטובים המוגבל להם לפי המערכת כי אין זה עול בחק הש״י אחר שהוא המציא להם כלי להנצל מזה הרע ואין ראוי ג״כ שימנע הש״י מב׳ יאת האדם בזה התואר אשר היא נמצא בשמירתו מפני רע מה יקרה ממנה עם שהוא העריס להמציא בנו כלי נוכל להנצל בו מהרע מזורף לזה שאליהוא יראה שבזה הרע ג״כ תועלת מה והוא תוכחת הרשעים וכלותם כמו שיתבאר וזה ג״כ נמצא במאמר השם לאיוב ובמאמר שלמה ע״כ אמר כל פעל ה׳ למענהו וגם רשע ליום רעה ואחשוב שתהיה המדרגה האמצעית בין שתי אלה המדרגות שיקרה לאדם פחד על ענין מה היה ראוי לבא עליו רע מה ולא ישיג בו יותר מזה השיעור ומפני זה השיעור מההודעה יהיה נשמר מפגות הדבר ההוא וינצל מהרע אשר היה נכון לבא עליו וכמו זאת ההודעה מפורסמת מאד מן החוש ואמרו רז״ל בהבנתה אע״ג דאיהו לא חזי מזליה חזי. ורא וי שתדע אתה המעיין שבכמו זה האופן יותר הספק הזה במה שזכרה תורה בהגעת הרעות לנו בשלא נלך בדרכי השם ובהגעת הטובות בשנלך בהם כמו שזכר בברכות וקללות וזה שכלל האומה יהיה מושגח כשילך בדרכי הש״י וכאשר יחל לנאת מהדרך הטוב אז יהיה נכון לבא עליו רע מצד המערכת תגיע ההודעה לכללם ההוא באחד משני אלו הדרכים אשר זכר וזה שאם היה ביניהם נביא תגיע אליו ההודעה והוא יגיעה לכלל האומה ואם לא הנה יביא על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובות אם להצילם מהרע הגופיי הנכון לבא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשיי אשר החלו להסתבך בו ולזה ביארה התורה שכשיבאו על הכלל כמו אלו הגיעום לא ייחסום אל הקרי אבל יאמינו שהכל בא מהש״י לסוכיחם ולהעתיקם מהרע אמר אם תלכו עמי קרי וגו׳ בזה האופן התקיים בוא הטובות לנו כאשר נלך בדרכי הש״י ונדבק בו על דרך ההשגחה לא מצד מערכת לבד יבואו הרעות לנו כאשר נסור מהם וכבר ביארה התורה שבסופהענין יהיה הפועל בהסתר פנים ר״ל בסור ההשגחה האלהית אבל לא יגיע אלינו רע אז אם לא הרע הנכון לבא מצד המערכת אמר והסתרתי פני מהם וזה שהגעת הרעות על דרך ההשגחה לסוכית האנשים לא יהיה תמיד כמו שזכר אליהוא בזה המענה: ביאור מלות המענה ויען אליהוא ויאמר: (ו) אנוש חצי. אנושה מכתי: (ט) יסכן

מצודת ציון

היך (לעיל טו): (ב) ויודעים. בעלי דעה: (ו) אכזב. ענין הפסקה כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח): אנוש. כאוב ביותר כמו אנושה מכותיה (מיכה א): (ט) יסכן. ענין

מצודת דוד

לד (א) ויען. לפי שבמענה הראשונה השיב לו בדבר הגלות הפשע אל האדם ועתה בא להשיב בדבר גמול השכר והעונש לזה נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהראשונה והתחיל בשניה: (ב) שמעו חכמים. חזר פניו כלפי הרעים ואמר אתם חכמים שמעו מלי ואתם יודעים האזינו אמרי כי עמכם הבינה להבין מאמרי: (ג) כי אוזן. כמו שהאוזן תבחן קולות הדברים של מי המה וכמו שהחיך יטעם הראוי לאכול לדעת המר הוא או מתוק כן בעלי חכמה יבינו אמרי אמת וצדק: (ד) משפט נבחרה. אני ואתם נבחרה לנו משפט לברר ברור האמת ונדעה בינינו מה טוב להפרים הבלתי צודק מהצודק: (ה) צדקתי. אני צדיק וזכאי: הסיר משפטי. הסיר ממני משפט הגמול הראוי: (ו) על משפטי אכזב. מלבד משפט גמולי אשר אני אומר שפסק ממני הנה עוד אנוש חצי בלי פשע רצה לומר לא די שחמס גמולי עד שאפילו מייסרני עוד בחמס: (ז) מי גבר כאיוב. הנמצא אדם חשוב בחכמה כאיוב אשר ירבה כ״כ בדברי לעג כמו השותה מים אשר ירבה לשתות די ספוקו ואין הדרך לאכול ברבה אלא כמעט: (ח) וארח. וילך אורח להתחבר עם פועלי און: וללכת וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ט) כי אמר. שום

רש"י

תמים דרכיו: (יג) מי פקד עליו ארצה. מי הושל בו לאמר למה כן עשית ולא עויתך כן כי מי צוהו בממשלתו ולמה ימלא תואנות לבריות אינו צריך להשיב דבר למושל בו לאמר בשביל זאת הרעותי לו: (יד) אם ישים אליו לבו. על אדם להשחיתו למה יבא בעלילה עליו הרי מיד יאסוף אליו רוחו ונשמתו רוח ונשמה שלו שהיא (נשוקה בו) ואין מוחה בידו ויגוע כל בשר יחד: (טז) ואם בינה. ואם אתה רוצה הבין שמעה זאת. בינה זו אינה שם דבר אלא ל' צווי כמו בינה הגיגי (תהלים ה) לפיכך שתים אלו טעמן למעלה בבי"ת וכל שאר בינה טעמן למטה בנו"ן: (יז) האף שונא משפט. משפטו של שופט צדק: יחבוש. המקום וא"ת אינו משפט כי לא כדין עשה אפשר זאת מי שהוא צדיק מאוד תרשיע: כביר. ל' מאוד: (יח) האמור למלך בליעל. וכי הגון וראוי לאמר למלך בליעל ולאמר רשע אל נדיבים: (יט) אשר לא נשא פני שרים. כלומר למלך עולם אשר אין משוא פנים לפניו: שוע. שר כמו ולכילי לא יאמר שוע (ישעיה לב): (כ) רגע ימותו. כשירצה: וחצות לילה. כמו שעשה למצרים: יגועשו עם. כלומר כרגע יעבורו: ויסירו אביר. כח שלהם: לא ביד. לא ישנו בידם ואין להם כח: (כג) כי לא על איש ישים עוד. כלומר אמרת לא אך ישים כי (לעיל כג) רק חטאי לבדי ואני משיבך לא ישים הקב"ה על בריותיו עלילות תוספת על פשעם. עוד ל' תוספת: להלוך אל אל במשפט. כשהוא

אבן עזרא

(ט) לא יסכן גבר. לא יועיל כ.ו הוכח בדבר לא יסכן: ברצותו. כאשר יעשה רצון אלהים: (יג) מי הוא פקד עליו בארץ. או מי ברא תבל כולה: (יד) אם ישים. המקום אל בני אדם לבו כענין וכי תשית אליו לבך מיד יאסוף רוחו אליו כענין והרוח תשוב: (טו) ויגוע הבשר. שהוא הגוף ואדם הנראה על עפר ישוב ויש אומרים אם ישים האדם אל המקום לבו והוא רחוק: (יז) יחבוש. ימשול כדרך יעצור יורש עצר וכן לא אהיה חובש: (יח) האמור. הדרך מוסר הוא לומר למלך בליעל ולומר רשע אל אחד הנדיבים: (יט) ואף כי אשר לא נשא פני שרים ולא נכר. כמו יכיר: (כ) רגע ימותו וחצות לילה. בעת המנוחה: יגועשו. יזדעזעו כמו ויתגעשו כי חרה לו: ויעבורו. וימותו כענין חלף הלך לו כי הנולד בא והמת הולך ועובר: ויסירו. וימותו האביר: לא ביד. לא בכח ולא בחיל: (כא) כי עיניו. על כן אין לאיש לשום עוד על לבו ופירוש עוד

ברצתו עם-אלהים: י לכן | אנשי
לבב שמעו-לי חלילה לאל מרשע
ושדי מעול: יא כי פעל אדם ישלם-
לו וכארח איש ימצאנו: יב אף-
אמנם אל לא-ירשיע ושדי לא-
יעות משפט: יג מי-פקד עליו
ארצה ומי שם תבל כלה: יד אם-
ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו
יאסף: טו יגוע כל-בשר יחד ואדם
על-עפר ישוב: טז ואם-בינה
שמעה-זאת האזינה לקול מלי:
יז האף שונא משפט יחבוש ואם-
צדיק כביר תרשיע: יח האמר
למלך בליעל רשע אל-נדיבים:
יט אשר לא-נשא | פני שרים ולא
נכר-שוע לפני-דל כי-מעשה ידיו
כלם: כ רגע | ימתו וחצות לילה |
יגעשו עם ויעברו ויסירו אביר לא
ביד: כא כי-עיניו על-דרכי-איש
וכל-צעדיו יראה: כב אין חשך
ואין צלמות להסתר שם פעלי און:
כג כי לא על-איש ישים עוד להלך

ל' · י"א · ל' · ד' · ס' · ר"פ בסי'. ב · ל' וחד כאמור · ל' · ג' חסר · י"ו. ל' · י"ו ר"פ אין ואין · ס'. ד' חסר

לא יאלף גברא במצביה עם אלהא: ת"א ארום אמר לא יסתכן בר נש במרהטיה עם אלהא: י בגין כן אנשי חכימי קבילו מיני חס לאלהא מן רשעא ושדי מן שקרא: יא ארום עובדי בר נש ישלם ליה וכאורחא דגברא יערעניה: יב ברם בקושטא אלהא לא יחיב ושדי לא יקלקל דינא: יג מן פקד עלוי למעבד ארעא ומן שוי תבל כולה: יד אין ישוי עלוי לביה רוחיה ונשמתיה לגביה יכנוש: טו יתנגיד כל בסרא כחדא ובר נש על עפרא יתוב: טז ואין תתבין שמע דא אצית לקל מלי: יז הברם סני דינא יסתמר ואין צדיק זכי יחיב: יח הכשר למימר למלכא רשיעא חיבא לארכונין: יט דלא נסיב אפין לרברבנן ולא אשתמודע שועא קדם מסכנא ארום עובדי אידוי כולהון: כ בשעתא ימותון סדומאי ופלגות ליליא מתרגפין מצראי ויעברון ויעדון דורבני לא בחיל ידא: כא מטול דעינוי על אורחי בני נשא וכולהון פסעתי יחמי: כב לית חשוך ולית טולא דמותא לאטמרא תמן עבדי שקר: כג ארום לא על גבר ישוי עוד למיזל לות אלהא בדינא:

רלב"ג

יועיל: (יג) מי פקד עליו ארצה. מי מעליו גזר וסידר אלו הענינים שנמצאים בארץ אשר ביארנם מקשלמות והפלגת החכמה מה שלא ישוער: ומי שם תבל כולה. ומי סדר אלו הענינים בכללם אשר בארץ: (יז) יחבוש. ימשול: (יט) שוע. נדיב ועשיר: (כ) יגועשו. יתנודדו ויתנועעו: ויעברו. ויעברו מן העולם: אביר. תקיף: (כג) ישים עוד. יסדר ויגזור מה שיעשה בעתיד:
ירוע

תולדות אהרן

אנשי לבב. עקרים מ"ד פ"י רוה המעל'
זוהר שלח כל ד' פסוקים הנמשכים: הלילה. עקידה מ"ד פ"ו:

חללה ג' חסר וסי' חללת לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק ב' בו. חללה לאל מרשע ירשיע ד' א' חסר וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע. והוא ישקיט. אף אמנם אל לא ירשיע. ואיש מזימות ישקיט חס' ובקצ"ת ספר"י מסר"ת מוג"ה ב' חס' והוא ישקי"ט חס"ר ומזמות חס"ר: ואדם ט' וסי' ואדם אין לעבוד את האדמה. אוקיר אנוש מפז. ואדם עלית בראתי. ואדם ביקר בל ילין. ואדם על עפר ישוב. ואדם מה יבין דרכו. ואדם יפיק תבונה. ואדם לא זכר את האיש המסכן. ומצא חן ושכל טוב: נכר ב' א' מלעיל וסי' כי נכר אתו האלהים. ולא נכר שוע לפני דל: ימותו ג' חס' וסי' וא' ימתו הציגו. רגע ימתו וחצות לילה. כי החיים יודעים. וכל אורי' וירמיה דכו' חס' במ"א ויהיו כל האנשים: על איש ה' וסי' ויען כל איש יהודה על. עד אנה תהותתו. תהי ידך על איש. הן יהרס ולא יבנה. כי לא על איש ישים: ויעמד ד' וסי' ויעמד אתם סביבות האהל. יעמד את פניו. רוח

מצודת דוד

שסב למעלה שאמר מי גבר וגו' שיאמר כדברי איוב כי אמר לא יסכן וגו' ר"ל אין הנאה ותועלת בא לאדם במה שירצה ללכת עם האלהים בדרכו ובפקודיו: (י) אנשי לבב. ר"ל אנשי לבב חכמה: חלילה לאל מרשע. לעשוק גמול הראוי ושדי מעול לגמול טוב לרשע ורע: (יא) כי פועל אדם. כפי פועל האדם כן ישלם לו אם טוב ואם רע וכפי אורח איש כן יזמין לו וכפל הדבר במ"ש: (יב) אף אמנם. חסר מלת כי וכאלו אמר אף כי ור"ל כ"ש שהאמת הוא אשר אל לא ירשיע ר"ל לא ישלם גמול רשע למי אשר לא הרשיע והוא מקרא קצר ומובן מאליו: לא יעות משפט. אפילו המשפט לא יעות לעשוק גמול שכרו: (יג) מי פקד. וכי מי צוה עליו לברוא את הארץ או מי ברא אותה מבלעדו והלא הוא בראה ומרצונו בראה וא"כ כל קיומה בא ממנו והכל בידו: (יד) אם ישים. אם היה משים לבו על העולם להפך הכל מיש לאין הלא יוכל הוא לאסוף אליו מהעולם הרוח והנשמה הנתון בו ממנו ר"ל היה מונע מן העולם ההשפעה הבאה ממנו והיתה שבה לאין: (טו) יגוע. ואז היה גוע כל בשר כולם כאחד ואף מין האדם היה שב אל העפר אשר לוקח ממנה וכאומר אם לא היה מעשיו במשפט כ"א מוצא תנואות וחושב לאויב וחפצו לאבד כמתנקם מה לו להרבות במיני היסורים הלא בידו לכלותו מהר מע"פ האדמה ואף את כל בשר יחד כי הכל שלו ומי א"כ ימחה בידו: (טז) ואם בינה. אם יש לך בינה שמע זאת והבן אותה והאזינה לקול מלי מה שאדבר עוד: (יז) האף. וכי אף גם זאת תאמר שבשנאת המשפט הוא המושל כי האמר אשר הממשלה נתונה ביד מערכות השמים ומקרה אחד לצדיק ולרשע באין משפט וכי נכון אשר בדברים כוזבים כאלה תרשיע את המקום אשר הוא באמת צדיק כביר ולא יעות משפט הגמול למסור הכל ביד המערכה: (יח) האמור. וכי ראוי לומר על המלך שהוא בליעל או לומר רשע על אחד מהנדיבים ומכ"ש לחשוב כזאת על המקום: (יט) אשר לא נשא. הלא הוא אשר לא נשא פני שרים לוותר להם על מעלם ולא ניכר לפניו מי הוא השוע ומי הוא הדל להיות מחולקים בדבר משפט הגמול כי כולם מעשה ידיו המה ואין הפרש ביניהם מול המקום: (כ) רגע ימותו. כאשר תבוא מיתה פתאומית כדבר וכיוצא בעבור גמול עונם הלא שניהם ימותו ברגע אחת זה כזה אם דל ואם שוע: וחצות לילה. לפעמים פתאום בחצות הלילה יגועשו יזודו העם ויעברו מן העולם על כי חטאו לו והם עצמם הסירו את החוזק אשר בהם לא ביד זולת כ"א מהם ובהם: (כא) כי עיניו. כי המקום משגיח על כל דרכי איש וגו' וכאשר יחטאו לו עד מהרה ישלח דברו לאבדם מן העולם אם דל ואם שוע ואם רבים המה אף מבלי סבה קדומה: (כב) אין חשך. אין החשך יחשיך ממנו להיות למסתור לפועלי און לבל יראה מעשיהם אל מול פני ה': (כג) כי לא וגו'. כי אין דרכו להשים על איש עונש נוסף על הראוי עד שיאמר האיש אהלך אל
אל

מצודת ציון

ענין הנאה ותועלת כמו הלאל יסכן גבר (לעיל כב): ברצותו. מל' רצוי ורצון: (י) חלילה חולין וגנאי: (יא) ימציאנו. ענין הזמנה והשגה כמו וימציאו בני אהרן (ויקרא ט'): (יג) פקד. צוה כמו והוא פקד עלי (עזרא א): (יד) יאסוף. יכניס: (יז) יחבוש. ענין ממשלה ע"ש שהוא חובש במאסר את המחוייב וכן לא אהיה חובש (ישעיה ג): כביר. חזק: (יט) שוע. נדיב כמו ולכילי לא יאמר שוע (שם לב): (כ) יגועשו. ענין התנודד והתנועה בחוזק כמו וכנהרות יתגעשו (ירמיה מו): אביר. כח ואומץ: (כג) עוד. ענין
תוספת

[פסוקים]

אֶל־אֵל בַּמִּשְׁפָּט׃ כד יָרֹעַ כַּבִּירִים לֹא־חֵקֶר וַיַּעֲמֵד אֲחֵרִים תַּחְתָּם׃ כה לָכֵן יַכִּיר מַעְבָּדֵיהֶם וְהָפַךְ לַיְלָה וְיִדַּכָּאוּ׃ כו תַּחַת־רְשָׁעִים סְפָקָם בִּמְקוֹם רֹאִים׃ כז אֲשֶׁר עַל־כֵּן סָרוּ מֵאַחֲרָיו וְכָל־דְּרָכָיו לֹא הִשְׂכִּילוּ׃ כח לְהָבִיא עָלָיו צַעֲקַת־דָּל וְצַעֲקַת עֲנִיִּים יִשְׁמָע׃ כט וְהוּא יַשְׁקִט ׀ וּמִי יַרְשִׁעַ וְיַסְתֵּר פָּנִים וּמִי יְשׁוּרֶנּוּ וְעַל־גּוֹי וְעַל־אָדָם יָחַד׃ ל מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם׃ לא כִּי אֶל־אֵל הֶאָמַר נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל׃ לב בִּלְעֲדֵי אֶחֱזֶה אַתָּה הֹרֵנִי אִם־עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף׃ לג הֲמֵעִמְּךָ יְשַׁלְמֶנָּה ׀ כִּי־מָאַסְתָּ כִּי־אַתָּה תִבְחַר וְלֹא־אָנִי וּמַה־יָּדַעְתָּ דַבֵּר׃ לד אַנְשֵׁי לֵבָב יֹאמְרוּ לִי וְגֶבֶר חָכָם שֹׁמֵעַ לִי׃ לה אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל׃ לו אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד־

[תרגום]

כד יִתַּבַּר גַּלְלֵי יַמָּא דְּסַגִּיעִין בְּגוֹ מַיָּא וַאֲקִים חוֹרָנִין בַּתְרֵיהוֹן׃ כה בְּגִין כֵּן הוֹדַע מַעֲבָדֵיהוֹן וְהַפַּךְ לֵילְיָא וּמִדַּכְּאִין׃ כו חֲלַף רַשִּׁיעֵי סַפְקָנוּן בַּאֲתַר דְּחָמְיָן׃ ת״א בַּאֲתַר רַשִּׁיעַיָּא פּוּרְעָנוּתְהוֹן בָּתַר דְּיֶחֱמוּן צַדִּיקַיָּא וְחָכוּן בְּדִינָא׃ כז דִּמְטוּל הֵיכְנָא זָרוּ מִבַּתְרוֹהִי וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ לָא אַשְׂכִּילוּ׃ כח לְאַיְתָאָה עֲלוֹי קְבֶלְתָּא דְּמִסְכֵּנָא וְצַוְחַתְהוֹן דְּעַנְיֵי יִשְׁמַע׃ כט וְהוּא יַשְׁדִּיךְ וּמַן יְחַיֵּיב וִיסַלֵּק שְׁכִנְתָּא וּמַן יְסַכְּנֵיהּ וּמִסְעַר חוֹבָא עַל עַמָּא וְעַל בַּר נָשׁ כַּחֲדָא׃ ל מִמְּנֵי מַלְכָּא בַּר נָשׁ דִּילְמָא מִטּוּל תַּקְלְיָא דִּי בְעַמָּא׃ לא אֲרוּם לֶאֱלָהָא אֶפְשַׁר דְּאִתְאֲמַר סוֹבְרִית לָא אֶחְבּוֹל׃ לב בַּר מִמָּה דְּאֶחֱמֵיהּ אַנְתְּ אַלְפַנִּי אִין שִׁקְרָא עֲבָדִית לָא אוֹסִיף׃ לג אֶפְשַׁר דִּי מֵעִמָּךְ יְשַׁלְמִנָּהּ אֲרוּם רַחֲקַתָּא אֲרוּם אַנְתְּ תִּתְרְעֵי וְלָא אֲנָא וּמָה דִּידַעְתָּא מַלֵּל׃ לד אֱנָשֵׁי חַכִּימֵי לִבָּא יֵימְרוּן לִי וְגֻבְרָא חַכִּימָא יְקַבֵּל מִנִּי׃ לה אִיּוֹב לָא בְּמַנְדְּעָא יְמַלֵּל וּפִתְגָּמוֹי לָא בְּשַׂכְלְתָא׃ לו צָבֵינָא דְּיִתְבְּחַר

תולדות אהרן ישקיט. וזכר שמיני: שמעמך. סנהדרין קד (סנהדרין כט): (איוב. ב״ב טו):

[מסורה]

ל׳ · ד׳ · ל׳ · ג׳ וכתיב ספ״ · ת״א · ג׳ ר״פ · ד׳ חסר · ג׳ יחד ולא ג׳ אדם · ד׳ חסר · ג׳ נסיב · ס׳ · ב׳ מ״ל דעס והשכיל

סערה. אחרים תחתם. וכל דברי הימים דכו׳ במ״ז וסימ׳ שטן לישראל. ויעמד לפני מזבח דשלמה. ודבתריה כי עשה שלמה כיור. ויצא הרוח. ויעמד יהושפט בקהל. ורוח אלהים לבשה את. חמלך על עמדו: וה״א ל״ג ר״פ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך הוא בס״ד: ממלוך ד׳ והסר וסימ׳ כי לא אתך מאסו. ואני מאסתיו ממלך על ישראל. ממלך אדם חנף ממקשי עם. ויאסרהו פרעה נכה. בתרא במלוך כתיב וקרי׳ ממלוך: ישלמנה ג׳ וסי׳ ומכה נפש בהמה ישלמנה. ומכת נפש בהמת. המעמך ישלמנה: כי אתה ב׳ בסיפרא וסי׳ כי אתת עמל תשכה. המעמך ישלמנה כי מאסת: ודבריו ה׳ וסימ׳ מן השמים השמיעך. הראשונים דיאשיה. ויתר דברי אבית דד״ת. איוב לא ברעת ידבר:

רשי

כשהוא בא על בריותיו להתווכח עמהם: (כד) ירוע. ירוצץ כמו רוע התרועעה (ישעיה כד): ויעמד אחרים. במקומם: (כה) לכן יכיר מעבדיהם. לפי שהוא מכיר מעבדיהם הטוב והרע ואין צריך לו להתווכח: והפך לילה. עת חשך וצרה להם וידכאו: (כו) תחת רשעים. במקומם: ספקם. לאנשי סדום: במקום רואים. לעין כל: (כז) אשר על כן סרו מאחריו. כמו (במדבר י) על כן ידעת חנותנו במדבר כמו מפני אשר סרו מאחריו והביאו לפניו ועליו צעקת דלים: (כט) והוא ישקיט. משקיט את הדלים מאותן העושקים: ומי ירשיע עוד ובעוד שהסתיר פניו מי ישורנו: ועל גוי ועל אדם יחד. כיחידים כמרובים שוה לפניו להשקיט ולהסתיר פנים: (ל) (וישקוט) ממלוך אדם חנף ממוקשי עם. על דלים שמלך: ממוקשי עם. עון. ואלולא כזה לא היה לך לומר בליעל ורשע: (לא) כי אל אל האמר. להאמר אליו נכון וראוי מאת כל סובלי יסורים להאמר נשאתי ומקבל וסובל אני משפטיך ולא אחבול בעצמי ועוד צריך הנידון לומר: (לב) בלעדי אחזה. לבד מה שאני יודע לראות ולהבין בדרכיך אתה הורני ואם און פעלתי לא אוסיף: (לג) המעמך ישלמנה כי מאסת וגו׳. כך אמר אליהו לאיוב המעמך היה לו להקדוש ברוך הוא להימלך בפירעון תשלומין ממך: כי מאסת. לאמר מאסתי לא לעולם אחיה (לעיל ג) יתר ידו ויבצעני (לעיל ו) סבור אתה שיגבה ממך לפי דעתך ורצונך ואתה תבחר התשלומין ולא אני במקום הקדוש ב״ה דבר אליהוא בתמיה: (לד) אנשי לבב יאמרו לי. כי איוב לא בדעת ידבר: (לו) אבי יבחן. אבי אתה הקב״ה

אבן עזרא

עוד לעולם להלוך אל אל במשפט: (כד) ירוע. ישבר כמו תרועם בשבט ברזל: (כה) מעבדיהם. מעשיהם כמו ועבדיהם ביד האלהים: והפך לילה. יהפוך אורם ללילה: (כו) תחת. במקום הרשעים ההם ספקם כמו ויספק את כפיו: במקום רואים. כדי שיתיסרו אחרים: (כח) להביא עליו צעקת דל. שגזלו אותם הרשעים: (כט) והוא ישקיט ומי ירשיע. ינוע כענין גלוח וכמוהו ובכל אשר יפנה ירשיע והענין הפך ישקיט כי בשעת הגלוח יתנועעו בני אדם הלא תראה יאמר והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל: ויסתר פנים. הפך ישקיט אז יתעוררו כל המלחמות. על גוי. על אומה גם על אדם לבדו. ולא ימליך אדם חנף אלא ממוקשי עם כדי להנקם מהם: (לא) כי אל אל. שיוכל אדם לומר נשאתי אלו החלאים לא אחבל. עוד לא אשחת כמו וחבל את מעשה ידיך והענין היוכל אדם לומר די לי לא ארצה יותר: (לב) בלעדי. אשר אחזה: אם עול פעלתי. בדבורי: (לג) המעמך ישלמנה. רובי המפרשים השתבשו בפסוק זה. יש אומרים המעמך ישלם חסרון דעתי כי מאסת דברי ויש אומרים המעמך היה כח עמך להשלים עמך הרעה לעשות שלום כי אתה תבחר דברי אם אומר אמת והנכון בעיני שהוא כן המעמך ישלם הרעה או הטובה כי מאסת. והענין יש אנשים שיאמרו לא ארצה לסבול הרעה בעבור טובה גדולה שיהיה שכרה כענין לא הם ולא שכרם: כי אתה תבחר ולא אני. ולמה תבחר אתה שמא אני ארצה לסבול מעט רע בזמן קלון בעבור טוב רב בימים אין קץ להם: (לו) אבי. יש

רלבג

(כד) ירוע כבירים. ישבור תקיפים: (כה) מעבדיהם. מעשיהם: (כו) ספקם. הכה אותם: (לא) נשאתי לא אחבול. סבלתי לא אשחית: (לג) ישלמנה. ישלימנה לעשותו: (לו) אבי. מגז׳ אבה ורצון

מצודת ציון

תוספת וריבוי וכן ויבך על צואריו עוד (בראשית מו): (כד) ירוע. ירוצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): (כה) מעבדיהם. מעשיהם כי תרגום של מעשה הוא עובדא: וידכאו. נשברו ונכתתו: (כו) תחת. בעבור כמו עין תחת עין (שמות כא): ספקם. ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד): (כט) ירשיע. יחריד וירגיז וכן ובכל אשר יפנה ירשיע (ש״א יד): ישורנו. יראנו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (ל) חנף. רשע המחניף ליצרו ועושה חפציו: (לא) נשאתי. אשא ואסבול: אחבול. אשחית: (לב) בלעדי. הוא כמו מלבד וכן בלעדי רק אשר אכלו הנערים (בראשית יד): אחזה. אראה כמו ואתה תחזה (שמות יח): הורני. למדני: (לו) אבי. ענין תאוה ורצון כמו

מצודת דוד

אל במשפט כי הרבה הטובה על הפשע ובעבור זה ישגיח על פרטי מעשה האדם לשלם גמול כערך המעשה: (כד) ירוע. הנה ירוצץ חזקים אין חקר להם ומעמיד אחרים במקומם על ממשלתם: (כה) לכן יכיר. בעבור אשר יכיר מעשיהם ולזה הפך בלילה אחד להעמיד אחרים במקומם והמה נדכאו מן הארץ: (כו) תחת רשעים. בעבור היותם רשעים לזה הכם ורגלם במקום ימצא שם רואים למען יקחו מוסר: (כז) אשר על כן. אשר נאבדו על אשר סרו מאחרי ה׳: וכל דרכיו. אף אחת מכל דרכיו לא השכילו וכן על כל דבר פשע (שמות כב) ומשפטו על אחת מכל דבר פשע: (כח) להביא עליו. לזה האבידם מן העולם להביא על כל אחד מהם גמול צעקת הדל אשר עשקו וגמול צעקת העניים הרבים אשר ישמע כי עשק ליחיד ולרבים ובא צעקתם לפני המקום: (כט) והוא ישקיט. כאשר יגזור המקום על מי לשבת שוקט ובוטח ומי הוא יחריד ויבלבל אותו וכאשר יסתיר פנים ממי לבל ישגיח בו לתת לו די מחסורו ומי א״כ יראנו ר״ל מי ישגיח בו למלאות מחסורו כי הכל מיד ה׳ ואין כח במערכת השמים לא לרחק ולא לקרב: ועל גוי. בין על אומה שלימה בין על אדם יחידי כי יכול הוא אף בכוללים ומשגיח אף בפרטים: (ל) ממלוך. הוא המסיר ממלוכה אדם חנף מבלי היות מוקשי עם ר״ל למען לא יביא מוקשים על העם: (לא) כי אל אל האמר. ר״ל על כי נראה שמעשיו בדין נכון הוא לומר אל האל הנה אשא ואסבול המכאוב ולא אשחית מעשי מעתה: (לב) בלעדי אחזה. ומלבד מה שאראה אני בעצמי להשכיל בדרכיך למדני אתה את המעשה אשר אעשה ואם פעלתי עון מחסרון הידיעה לא אוסיף עוד לעשות כזאת כאשר תלמדני לדעת דרך זו אשר וכאומר הנה דרך הנכון לומר כן ולא להחזיק עצמו לצדיק ולבעט ביסורים: (לג) המעמך. וכי מעמך לבדך יושלם החקירה בדבר הנהגת משפט ה׳ וכי אתה לבדך תכריע כי מאסת אמרי הזולת וכפל עוד דברו ואמר וכי אתה תבחר אמיתת הדבר ולא אני הלא גם לי לבב כמוך ומה ידעת מן החיקש והויכוח דבר ובשימה לב לבחון הכיים המה: (לד) אנשי לבב. הן ידעתי שאנשי לבב יאמרו לי ר״ל יודו למאמרי וכל גבר חכם יהיה שומע לדברי ומהם לא יסור: (לה) איוב. אבל איוב לא בדעת ידבר ר״ל מקושי המכאוב אין דעתו שלימה ולזה דבריו המה לא בהשכל ולולי זאת היה גם הוא מודה לדברי: (לו) אבי. הנה חפצי שעד עולם יהיה איוב בחון ביסורים לראות אם יחזור מדבריו ועם כל צעקתו לא יחדלו ממנו עד אשר ישוב לב׳

נֶצַח עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן׃
לז כִּי־יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע בֵּינֵינוּ יִסְפּוֹק וְיִרֶב אֲמָרָיו לָאֵל׃

ג' וחסר איוב עד עלמין מטול תיובתא באנשי שקרא: לז ארום יוסיף על סורחניה מרד ביננא מספק ומסגי מימרוי קדם אלהא:
ג' ולית מ"ע וכסיפ'. ג'

רשי

בהקב"ה אב לכל הלואי יבחן איוב עד נלח למען תהיה תשובה לאנשי און ואף לבני אדם דבר הכתוב כן כמו אבי דבר גדול וגו' (מלכים ב ה) (ד"א אבי כמו ותפר האביונה (קהלת יב) ל' רלון כך חברו מנחם וכן פתרונו אבי יבחן איוב עד נלח רלוני ותאווי שיבחן איוב עד נלח סא"א): (לז) יספוק. ל' רוב דברים והרמת קול: בינינו יספוק. הוא אומר מה לנו ולדבריו אף אמנם שגיתי אתי תלין (לעיל יט) ואינו יודע שאנו נענשים ומספיק לנו עונות על שאנו שומעים הואת כך מפורש בויקרא רבה: (מענה אליהוא):

אבן עזרא

יש אומרים שהוא כמו אבה כמו רלוני והקרוב אלי שיאמר אבי למקום ויחסר סי' הקריאה אם יבחן איוב לעולם באמת יבחן בעבור שתשובותיו באנשי און: (לז) כי • כל עת יוסיף על חטאתו פשע: בינינו יספוק. יותר מדאי כמו אם יספוק עפר שומרון והענין מה שהוא

יספוק ד' כתיב שי"ן בלישנא וחסרי' וסימ' אם ישפק עפר. פן ישיתך בשפק. בינינו ישפק. ובילדי נכרים ישפיקו: וי"ש חלוק בספרי' המסר"א י"א כי בינינו יספו"ק היא בסמ"ך דאמרי' כ"ל לישנא כתיב שי"ן בס"ב כתיב סמ"ך תחת רשעי"ם ספקם. בינינו יספו"ק. ואמרי שהוא מ"ל ואחרים מוני"ם במקו"ם בינינו ישפוק פן יסיתך בספק ועיין בסדר בלק לשו"ן זה המסור"ת חמנג"ד:

רלבג

והרלון בו רלוני או יהיה קריאתם אל השם; על תשובות באנשי און. פי' שהוא משיב להם תשובות כמנין אנשי און: (לז) יספוק. יספוק כפיו ויתרעם תהש"י: ביאור דברי המענה השיב אליהוא על קצת דברים אשר שאמרם איוב ואמר שמעו חכמים מלי ויודעים האזינו לי כי אזן מלים תבחן כמו שהחך יטעם האוכל או רצה בזה שהוא יטעון על איוב מהדברים המוחשים לא שיסתיר אותם כמו שהיו עושים ריעי איוב נבחרה לנו המשפט והאמת לא נבחר דעת אחד על אחר אם לא מצד שיוח והכוח או מצד אחר מזה אבל נשתדל לדעת אי זה מהדעות הוא יותר טוב. כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי על משפטי שישפטני השם באלו המכאובות הנה אכזב באמרי שצדקתי הנה על דרך שהאמת אנושה מכתי מבלי פשע. מי גבר חכם ושלם כאיוב יאמר דברי לעג כאלו. והנה בזה המאמר כאילו הלך להתחבר עם פועלי האון ואנשי רשע כי יאמר שלא יועיל לאדם ברצותו הדרך שהוא עם אלהים והוא הדרך הישר. והוא אמר זה כי מי שילך בדרך הישרה יאמרו בו שהלך עם אלהים כאומרו את האלהים התהלך נח. לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מעשות רשע ושדי מעול כי הוא ישלם לאדם פעלו ר"ל גמול פעלו על דרך והשכיר יקים פעלו וימציא לאדם כדרכיו ר"ל שישיגוהו בטובים ויגמרם והרשעים יהיו נעזבים למקרה הזמן הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכה. אמנם השי"ת לא ירשיע רשע ולא יעות משפט הוא מבואר ממה שאומר מי הוא עליו שגזר וסדר כל אלו הנמצאות הנפלאות אשר בארץ בזה הסידור הנפלא מהיושר והחכמה מה שלא יתכן לאדם שישיג ממנו כי אם מעט ומי סדר זולתו זה העולם כלו הלא באמת הוא לבדו ובכחו עומד ונשאר תמיד. ואם היה חפץ רשע להביא רע בזה העולם שלא כדין היה אפשר שיאסוף אליו חיי זה העולם יחד ויספידהו ויגוע יחד כל חי והאדם על עפר ישוב והעולם זה אינו אבל נמצא השי"ת משגיח בו בהשגחה נפלאה להעמידו תמיד על מתכונתו ולזה יתחייב שלא יוחס להשי"ת הרשע והעול ואם תרצה להבין שמע אמרי. הנה שונא משפט ימשול בזה העולם הנמצא בו המשפט והחסד בתכלית מה שאפשר בבריאת הנמצאות אשר בו ובפרט בצמחים ובעלי חיים ואין ראוי ליחס רשע אל מי שהוא חזק הצדק אשר בהנהגתו זאת אשר סידר באנשי העולם מן היושר עד שלא ניכר בה שרים ולא ניכר בה בין נדיב ודל לפי שהם כולם מעשה ידיו. ולזה תמצא שבבא יומם ימותו ברגע וכמו שיעור בעתה אשר יחלק הלילה לשני חלקין שאינו בזמן אלא כמו שהנקודה בקו ימצא שיסתעטעו עם אחר ויעברו מן העולם ויאבדו בבא יומם ויסורו אלו המקרים אשר ימיתום כאביר אשר ימשול בזה העם עמהם וכל אלו ימותו יחד מזולת שיחולו עליהם ידים אבל ברלון השם וגזרתו זה הרע בא להם מצד רשעם לסעדר ההשגחה האלהית מפני זה מהם ובהסתירו השם פניו מהם יהיו מטרה למקרה הזמן כמו שאמר אחר זה ויסתר פנים ומי ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד וכל זה הוא לפי בעיני השם על דרכי איש והוא רואה כל צעדיו ושיתכן שיהיו ממנו צדיקים ורשעים ולזה היה הרע הנופל במקרה מצד הסידור אשר מהמערכת כמו מכוון לענוש הרשעים כי הרבה מה שיתחדל השם בעניינים אשר מצד הבכרה שיגיע מהם תועלת כמו שהתבאר בספר בעלי חיים. אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און מיד השי"ת אל רשעם כי בלא ספק יגיעם עונש בעניינים המחייבים לסור ההשגחה האלהית מהם. הנה לא על איש יגזור ויסדר מה שיעשה בעתיד אבל הכל בבחירתו כדי שיוכל כל איש ללכת אל אל במשפט וביושר ולא ימנעהו מזה מה שסידר מהמעשים והתכונות הנפשיות מצד המערכת כי זה הסידור כמו שאמרנו ימשול בו השכל. ישבור השם פקידים רבים עושקי בני אדם לאין חקר ויעמיד אחרים תחתם כאשר ימלאו במקומם לעשות עמהם רע כמו הרע הנעשה לקודמים וזה אמנם הוא מפני הסתר פנים. ומפני זה יכיר לאנשים פעולותיהם כי הם היו רעות בראותם העונש הבא להם עד שידכאו ויאבדו בזמן מועט כמו הרגע אשר יהפך בו הלילה ליום כי אין בין היום והלילה אמצעי. הנה כבר הכה אותם במדרגת אשר ראוי שיזכו בו הרשעים במקום רואים שיראו הרע המגיע לאלו הרעים ויראו כי הם נעלמה הכבו שיגיעו הרעות להם מפני סורם מאחרי השם ובלתי השכילם דרכיו עד שהסיר השגחתו מהם. ובזה תועלת לטובים אשר היו עושקים אותם אלו הרעים והם הדלים והעניים אשר היו נועקים להם מפני היותם עשוקים ואפשר שנאמר כי אליהוא רצה כי בכתן ב' סיבות להגעת הרע לרשעים, האחד מצד העדר ההשגחה האלהית מהם אשר הנחם סורם ממנו ובלתי השכילם דרכיו ויבאו מפני זה להם הרעות המוגבלות מצד המערכת להם, והשני ההשגחה האלהית אשר על הטובים כי יתכן שישגיח השכל הפועל על האיש הטוב שיסיר ממנו כל דבר יזיקהו ויכלה ממנו מפני זה אלו הרשעים ויכוון אל הסיבה לטובים בעצמות והוא דעת תורתנו בלא ספק ר"ל שהרעות יבאו לרשעים לאחת משתי אלו הסיבות ולזה באו הרעות על המצריים בעבור ישראל. ואולם זה מה שנזכר בתורה שינהג זה המנהג ונזכר בתורה ג"כ הצד השני מהבאת העונש על הרשע ר"ל סור ההשגחה האלהית ממנו והיותו מזולת ונעזב לרעות הנכונות לבא עליו אמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול ואמר לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם והשי"ת כאשר ישקיט האדם בעזרו אותו בהשגחתו עליו אמר מי הוא זה אשר ירשיעהו ויעניטהו הנה אין לכל הרע המוגבל מצד המערכת שיזיק לאדם בהיות השגחת השם בו והיא הסיבה בו בהסתירו בבלל הפועל כפי סיבולת או אם יסתיר השם פניו ויהיה האדם מזולת ונעזב למקרים מי יראה אותו וישגיח בו להצילו מהרע הנכון לבא עליו וזה הרע יקרה מצד הסתר פנים עד שיחול יחד על גוי ועל אדם המולך עליהם ובכה זה מלוך אדם חנף על זה העם והיות העם הוא רבי המוקשים והפגעים כאלו אמר שהעם לא יענשו בעבור חטא המלך אם הם בצד שתהיה השגחת השי"ת בהם ולא המלך בעבור חטא העם אבל תהיה הסיבה ברע אשר יקרה חטא שניהם יחד ואפשר

שנאמר שיהיה הרלון באומרו ממלוך אדם חנף וגו' שכבר ישגיח מחוזק ההשגחה האלהית עד שלא ימלוך אדם חנף כי אם ממוקשי עם ולזה ישלח להם השם מנהיג שיפתה וימלו היו טובים לא היה בו כח להשחיתם לפי שהשי"ת השומר אותם יסיר לב המנהיג כאשר ירצה באומרו פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו והנה הביאור הראשון יותר נכון מצד הענין ומצד הלשון כי לזה הביאור היה ראוי שיאמר מלוך אדם חנף ממוקשי עם. ובהיות הענין כמו שאמרתי ר"ל שהשי"ת ישמור הצדיקים בו מכל רע נכון לבא עליהם מצד המערכה והרע יבא לצדיקים על צד ההשגחה לשומרם מרע מה הנכון לבוא עליהם מצד המערכה והרע יבא לצדיקים על צד התוכחת כפיתחילו לדרוך אל הרשע. הנה אל אל אשר לו היכולת לומר מחלתי לא אשחית ר"ל שכחו להסיר הרע הנכון לבא מצד המערכת היה ראוי שתשוב ותאמר בלעדי אחזה בעצמי רשע אתה הורני ואם עול פעלתי לא אוסיף אם לא היית מכיר בעצמך רשע כמו שאתה אומר והשתדל להתקרב אליו בדרך שהיה השגחתו בך ואז הנצל כי זה הכרח לפי מה שאמרתי בא אליך אז מצד התוכחות לחטא מה התחלת בדרכיהו אם מצד הסידור מהכוכבים להעדר ההשגחה ממך אם להשגחת השי"ת עליך להצילך מרע יותר חזק היה נכון לבא עליך. וזה האופן השלישי אין ראוי לך להתרעם ממנו ואם היה שיהיה רע הבא עליך על זה האופן ואם היה על אחד מהאופנים הקודמים הנה התשובה לך אל תועיל לך ותצילך משילים אליך הרעה אשר התחיל להביאה אליך כאם נכון שיצא ממך דבר יהיה סבה להשלים לבא הרעה אליך כי מאסת חייך ולא השתדלת להתקרב אל השי"ת כדי שיסיר הרע ממך אבל בחרת שימיתך או יהיה הרלון באומרו כי מאס מאסת לשוב אל השם ולהכנע לפניו הנה אתה תבחר זה הדרך ולא אני ומה תדע להשיב על דברי. אנשי לבב יאמרו לי ויאמר גבר חכם שומע לי. כי איוב לא ידבר בדעת דבריו אלה ודבריו לא בהשכל רלוני יבחן איוב באלה המכאובים עד נלח כדי שיהיו ממנו התשובות באנשי און ר"ל להשיב להם ראו מה קרה לאיוב על הטית דברים כנגד השי"ת או יהיה פירושו על תשובת בבני און מפני שהיה משיב תשובות באנשי און ליחס מהם עול להשי"ת והיא ההכללה הנראית לרשעים לפי מה שזכר. כי יוסיף תמיד על חטאתו פשע בינינו יספוק כפיו ויתרעם על השי"ת וירבה אמריו לאל כאילו היה אנוש כערכו:

והכלל העולה מהדברים הוא כי על מה שהיה איוב טוען שכבר הגיעוהו רעות נפלאות על לא חמס בכפיו ושפט מפני זה שהאדם מזולת ונעזב אל הסידור אשר מצד המערכת ולזה היה מתרעם על השם ית' איך סידר הענין בזה האופן בהעדר הסדר והיושר ולמה ברא האנשים קשי יום אחר שאין להם המלט מהרע ונבאר להם הסעדר מהמציאות והמות מהחיים הנה השיב אליהוא שדברי איוב בטלים מלדדים. הצד האחד שהוא היה אומר שאין חמס בכפיו והוא מבואר שכבר חטא במה שאמר שלא יועיל לאדם בהתהלכו בדרכי השם וכאילו התחבר בזה הדעת עם אנשי רשע ופועלי און כי הם יעשו מה שיעשו מהרשע והחמס להטעם שלא יגיעם נזק מהשי"ת על זה ואע"פ שכבר התגלל איוב מזה הענין והשיב שהוא לא ישבח מפני זה הרשע והעול כמו שזכר במענה חי אל הסיר משפטי הנה אין לו התגללות במה שנכנס תחבולת בדעתו זאת מצד קילורו מחקור בזאת החקירה כפי מה שראוי והוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עלום מהחטא אשר יהיה בפעולות המדומיות כי כל מה שיהיה הפועל למרי והמתואר בו יותר נכבד יהיה החטא בו יותר חזק ולפי שהחטא אשר יהיה בדעות יהיה המתואר בו השכל והחטא אשר יהיה בפעולות המדומיות יהיה המתואר בו החומר והכחות הנפשיות החמריות והנה השכל יותר נכבד מהחומר ומאשר כחות הנפש הוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עלום מהחטא אשר יהיה בפעולות המדומיות כאילו תאמר הגנבה והגזל ומה שידמה לזה וכ"ש כשנתלו בדעת ההוא אשר היה הטעות השלמיות האנושיות בכללם המדיני והמדעי כמו הענין בזה הדרוש אשר טעה בו איוב זה האופן מהטעות ואמנם שכבר נתלה בו השלמות המדיני הוא מבואר ממה שקדם וזה שהאנשים לא ימנעו מעשות הרשע והעול הנה לא לירואתם שיגיעם עונש על זה ואמנם יתבאר שכבר נתלה בו שלימות המדעי מפני לדדים, הצד האחד במקרה והוא כשידעו האנשים שבהשלימם השכל והולאתם אותו מהכח אל הפועל ימלטו מאלו הרעות אשר מצד המערכת כמו שהתבאר מדברי אליהוא יפתדלו להשלים שכלם, והצד השני בעצם כי ההגלחה האנושית היא כשישכיל האדם השם יתברך כפי מה שאפשר וזאת הגזרה מוסכם עליהם מהפילוסופים ובעלי התורה האלהית והיא כמו מבוארת בנפשה למי שהתפלסף וידע ענין השכל ומהו מה שישכיל ולפי שהשגת השי"ת האפשרית לנו היא בהשיג מעשיו והאופן שפעלו בהם ויותר מה שאפשר שנשיג מהם הם אלו הדברים אשר בזה העולם השפל הנה כאשר תעלם ממנו הנהגתו אותם ונטעה בזאת ההנהגה זה האופן מהטעות שטעה איוב תמנע ממנו ההשגחה בשם ית' האפשרית לנו, ובהיות הענין כן הוא מבואר שדברי איוב בלתי צודקים במה שהיה אומר שצדק ואל הסיר משפטי. והצד השני הוא שאליהו יבאר שהשם לא ישתדל בעשיית הרשע והעול כלל אבל ירחיקהו בכל האופנים ולזה אין ראוי שנאמר שהוא סידר בטובות אותי האדם ורעתם סידור בלתי שומר לדק ויושר כמו שהיה אומר איוב אמנם השי"ת איננו חפץ ברשע והעול זה יתבאר בהפוש ונגיע לזה המופת הקדמה אחת מתחייב הוראתה והיא שכל הדברים הנמצאים פועל אותם השי"ת והאחר שהודעה זאת ההקדמה על שהוא אמתים בלא ספק ומחוייבת הסודאה בה לבעלי התורות האלהיות ולבעלי העיון אמנם כי כשנחפש בכללות בסדור אשר סדר השי"ת בזה המציאות מצאנו בו מהלדק והיושר והסיבה והחניבה מה שלא ישוער רלוני לומר כשחקרנו בשלמות הנמצא ביצירה מין ומין מהנמצאות עד שלא היה אפשר שמצא באופן יותר שלם רולה לומר שאי אפשר שיהי' להם מהשלמות בעלמם יותר מהנמצא להם והי' אפשר ג"כ שישלימו קצתם קצתם יותר

מצודת דוד

לה': על תשובות. בעבור שימלאו התשובות באנשי און בראותם שלא הלכו ממנו היסורים כ"א בתשובה: (לז) כי יוסיף. כי על החטא אשר יחטא בלבו לכחש בהשגחה עוד יוסיף פשע אשר בינינו בפרסום רב יתלונן די ספוקו וירבה אמריו על האל ואם עכ"ז ילכו להם היסורים יתעול דלא לפני אנשי און ולא ישובו לה' כי יאמרו הכל בא במקרה וכאשר באו כן הלכו (סעולה מהמענה הסיא אשר ישוב לומר שהמקום משלם לכ"א כגמולו ואינו מולא תנואות לחבל מעשה ידיו משגיחתו בם כי אם היה כן מה לו להרבות בתחבולות בלא הכל שלו ובידו לאבד הכל בקלות ואין מי ימחה בידו אבל אם הכל יעשה במשפט הדל יהיה או שוע המעט אם רב אין כח במערכת השמים לבטל גזירת המקום לזאת מהראוי לשוב לה' ולא לבעט ביסורים אף יחמוס לבל ילכו היסורים מאיוב עד כי ישוב למען הורות תשובה):

מצודת ציון

כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (לז) יספוק. די ספוקו ור"ל הרבה מאד כמו במלאות ספקו (לעיל כ):

שהוא די בינינו וכנגד המקום ירבה דברים: (ב) הזאת חשבת למשפט אמרת. יותר הוא צדקי מצדק אל: (ג) מה יסכן לך. כמו מה יועיל כמו הוכה כדבר לא יסכון: (ה) ושור. ראה כמו אשורנו: (ט) מרוב עשוקים. אמר אליהוא עשה מה שתרצה ולא יועיל ולא יזיק למקום רק המקום ישמע זעקת העשוקים מרוב כמו מגדולה או

(ב) הזאת חשבת למשפט. שהוא משפט הבריות כנגד יוצרם אשר אמרת צדקי מאל הבורא: (ג) כי תאמר מה יסכן לך. דרכי יושר: מה אועיל. בצדקתי יותר מחטאתי: (ד) ואת רעיך עמך. ששתקו על דבריך: (ה) הבט שמים. ואחרי שהוא גבוה ואתה נמוך ואין לו תועלת ברשעך וצדקך למה תתפאר אליו בצדקך. (ח) לאיש (אשר) כמוך. יוכל ויועיל רשעך וצדקתך: ראה רשעים רבים אשר: (ט) מרוב עשוקים. שהם עושקים ויועיקו את הבריות לפניו וישועו עניים מזרוע רבים העושקים אותם: (י) ולא אמר. הרשע: איה אלוה עושי. לירא מפניו: נותן זמירות. כמו כרמך לא תזמור (ויקרא כה) שמכרית את הרשעים בלילה כגון אמרפל וחביריו ומצרים וסנחריב: (יא) מלפנו. מלמדנו חכמה יותר מבהמות כלומר חשבנו וגדלנו מבהמות ומעוף: (יב) שם יצעקו. וראה אשר שם צועקים העניים מפני גאון העושקים אותם

לה א וַיַּ֥עַן אֱלִיה֗וּ וַיֹּאמַֽר׃ ב הֲ֭זֹאת חָשַׁ֣בְתָּ לְמִשְׁפָּ֑ט אָ֝מַ֗רְתָּ צִדְקִ֥י מֵאֵֽל׃ ג כִּֽי־תֹ֭אמַר מַה־יִּסְכָּן־לָ֑ךְ מָה־אֹ֝עִ֗יל מֵחַטָּאתִֽי׃ ד אֲ֭נִי אֲשִֽׁיבְךָ֣ מִלִּ֑ין וְאֶת־רֵעֶ֣יךָ עִמָּֽךְ׃ ה הַבֵּ֣ט שָׁמַ֣יִם וּרְאֵ֑ה וְשׁ֥וּר שְׁ֝חָקִ֗ים גָּבְה֥וּ מִמֶּֽךָּ׃ ו אִם־חָ֭טָאתָ מַה־תִּפְעָל־בּ֑וֹ וְרַבּ֥וּ פְ֝שָׁעֶ֗יךָ מַה־תַּעֲשֶׂה־לּֽוֹ׃ ז אִם־צָ֭דַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־ל֑וֹ א֥וֹ מַה־מִיָּדְךָ֥ יִקָּֽח׃ ח לְאִישׁ־כָּמ֥וֹךָ רִשְׁעֶ֑ךָ וּלְבֶן־אָ֝דָ֗ם צִדְקָתֶֽךָ׃ ט מֵרֹ֣ב עֲ֭שׁוּקִים יַזְעִ֑יקוּ יְשַׁוְּע֖וּ מִזְּר֣וֹעַ רַבִּֽים׃ י וְֽלֹא־אָ֭מַר אַיֵּ֣ה אֱל֣וֹהַ עֹשָׂ֑י נֹתֵ֖ן זְמִר֣וֹת בַּלָּֽיְלָה׃ יא מַ֭לְּפֵנוּ מִבַּהֲמ֣וֹת אָ֑רֶץ וּמֵע֖וֹף הַשָּׁמַ֣יִם יְחַכְּמֵֽנוּ׃ יב שָׁ֣ם יִ֭צְעֲקוּ

ל' וחסר וי"ו; ל'; ל' וכל אסף דכו'; כתרי ליש' שנים מחלב; ל'. ג'; ד' ר"פ; ל'. ד'; ל'. ל'; ל'. ג'

א וַאֲתִיב אֱלִיהוּ וַאֲמַר׃ ב חֲדָא חֲשֻׁלְתָּא לְדִינָא מַלֶּלְתָּא דָכְיֵית מִן אֱלָהָא׃ ג אֲרוּם תֵּימַר מַה יַהֲנֵי לָךְ מָה צְרוֹךְ אִית מִן סוּרְחָנִי׃ ד אֲנָא אֲתִיבִינָךְ מִלַּיָא וְיַת חַבְרָיךְ עִמָּךְ׃ ה אִסְתַּכַּל לִשְׁמַיָא וַחֲמֵי וְאִסְתְּכֵי שְׁחָקַיָא דְאִתְגַּבְהוּ מִנָּךְ׃ ו אִין חַבְתָּא מָה תַעְבֵּד בֵּיהּ וְסַגְיָעֵי מְרוֹדָךְ מָה תַעְבֵּיד לֵיהּ׃ ז אִין זְכֵיתָ מָה תֵּיהַב לֵיהּ אוֹ מָה מִן אִידָךְ יְקַבֵּל׃ ח לִגְבַר דְּרַשִּׁיעָא דִּכְמָךְ חִיוּבָךְ וּלְבַר נָשׁ דַּכְיָא צִדְקָתָךְ׃ ט מִסּוֹגְעֵי טְלוֹמִין מְקַבְּלִין יִבְעוֹן מִתְּקוֹף אֶדְרַע דוּרְבָנַיָא׃ י וְלָא אֲמַר הָאן אֱלָהָא דַּעֲבַדְנִי דִּמְסַדְּרִין אַנְגְלֵי מְרוֹמָא קֳדָמוֹי תּוּשְׁבְּחָן בְּלֵילְיָא׃ יא דִּמְאַלֵּף יָתָנָא מִבְּעִירֵי אַרְעָא וּמֵעוֹפָא דִּשְׁמַיָּא יְחַכְּמִנָּנָא׃ יב תַּמָּן

כמשמעו והראשון יותר נכון בעבור שיש אחר ישועו מזרוע רבים: (י) נותן זמירות בלילה. יש אומרים שעל המקום ידבר כענין מוצאי בקר וערב תרנין וכענין כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים ורובי המפרשים אמרו שמלת לא תשמש עצמה ואחרת עמה וכן הוא ולא אמר איה אלוה עושי ולא היה נותן זמירות בלילה: (א) מלפנו. חסר אל"ף והוא מן ואאלפך חכמה: (יב) שם יצעקו

רלבג

מזה ממה שנמצא להם מהשלמתם קצתם קצת' והעדרם קצתם בקצת' והנה אלו ב' ההקדמות רמז אליהו באומרו מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כולה רצוני שהוא זכר שהש"י הוא הפועל הסידור בעולם וטען עם זה בזה הפסוק שזה הסידור יורנו שאין הש"י חפץ רשע והוא מה שהקדים ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט וביאר זה מזה הסידור אשר סדרו הש"י בזה העולם ובהיות הענין כן הוא מבואר מצד אלו הפעולות אשר פעל אות' הש"י שאיננו חפץ בעשיית הרשע והעול אבל כל השתדלותו הוא לעשות הצדק והיושר בכל הדברים הנמצאים וזה שאם היה חפץ בעשיית הרשע והעול לא היו פעולותיו על צד האופן שהם בו מהצדק והיושר כי לא יצא ממי שהוא חפץ רשע ועול צדק ויושר כי אם מעט ובמקרה ואין נומר שיאמר שהוא פועל המינים וכם אשר נמצא בהם בבריאתם הצדק והיושר ואיננו פועל האישים לפי שהמינים אינם דבר יותר מהאישים אבל הם האישים בעצמם ואולם באישים דבר נוסף על הטבע המיניי וכם המשיגים הוולגיים אשר היו בהם פרטיים כמו שהתבאר במה שאחר הטבע וכאשר התייש זה כולו הוא מבואר שאין הש"י חפץ רשע ועול ומה שנמצאהו בלתי שומר צדק ויושר בטובות אישי האדם ורעתם ראוי שנחקור איך אפשר זה מזולת שנייחס לשם רשע ועול ואם לא נוכל להשיג זה ראוי שנייחסהו אל קצורנו לא שנחליט המאמר מפני רוע הסידור הנמצא לפי מה שנחשוב בטובות אישי האדם ורעתם שהש"י סידר זה הענין באופן חסר כמו שהיה אומר איוב ואם אמר אומר שאיוב לא ייחס זה הענין אשר היה מתרעם עליו לש"י לרשע ועול אבל ייחסהו לליאות וקיצור הנה לא יבטל מזה הצד סנה אליהו בטל ג"כ זה המאמר בכח טענתו זאת ואמר אמנם שהש"י לא ירשיע ולא יעות משפט מצד קצורו וליאותו מהמצאת זה הסידור הנמצא בטובות אישי האדם ורעתם באופן יותר שלם זה מבואר לפי שהוא לבדו הממציא זה המציאות בכללו וסידר אותו בזה הסידור הנפלא אשר הוא מורה על תכלית העולם והחכמה נמצא לפועלו ואם לא השיגהו קיצור וליאות מהמציא מה שהמציא מהדברים הנפלאים תכלית הפלא בנמצא נמצא כ"ש שלא ישיגהו ליאות וקיצור במה שהוא למטה מזה והוא הבאת הטוב לטובים והבאת הרע לרעים וכ"ש שלא ילאה להמנע מברוא האנשים הקשי יום ולא יקצר מהשיג אם המות הוא נבחר מהחיים לכמו אלו האנשים אם לא, והנה יבאר אליהו באופן שני שאין הש"י חפץ ברשע והעול והוא יניח תחלה בכח דבריו כאילו הוא מבואר בנפשו שאין הבאת הטוב בלא משפט עול כאילו תאמר הבאת הטוב לרשעים המסודר להם מצד המערכת לפי שהוא יראה שאין בזה עול כי זה הטוב יבא להם על צד ההשגחה הכוללת אשר הש"י משגיח באדם רצוני לומר מצד הסידור אשר מהגרמים השמימיים וזה יהיה להם מאשר האדם נולד בעת אשר היה בו מצד הכוכבים זה המצב לא מצד מה שהם אלו האנשים והוא מבואר שאין ראוי שימנע השם מהשגיח במין האנושי זה האופן מן ההשגחה מפני הרשעים אשר אפשר שיהיו בו ואולם היה עול ורשע אם היה מגיע להם עוד מצד מה שהם רשעים או מפני הטבע האישי ואחר שהתייש זה הנה נבאר מדברי אליהוא שאין הש"י חפץ רשע וזה שאם היה חפץ רשע הנה יתחייב לפי דעת איוב שיהיה השתדלותו להביא רע בלא משפט לאלו הנמצאות השפלים באמצעות המערכת וזה כי הבאת הטוב בלא משפט בזה האופן איננו רשע ועול כמו שקדם והנה אם היה חפץ בהבאת הרע היה משחית זה המציאות השפל ברגע לפי מה שנמצא לש"י מעוצם הכח והיכולת ועוד שעמידת זה הנמצא קיומו הוא בש"י וכאשר לא ישגיח הש"י בשמירתו יפסד תכף ואחר זה נשנה מקביל הנמשך ונאמר אבל זה המציאות השפל נפסד ונשחת יחד ויתחייב מזה מקביל הקודם והוא שאין הש"י חפץ בהשחתם והסרעם והוא מקביל הנמשך מהסיקש התנאי הקודם ויתחייב ממנו מקביל הקודם והוא שאין הש"י חפץ רשע וזה כמופת רמז אליו אליהו באמרו אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף לבאר מה שהקדים ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ואמר ואדם על עפר ישוב שאם היה דעת איוב שזה השעל איננו נמצא רק באדם ולא יתחייב שיהיה חפץ להביא רע בלא משפט כי אם לאדם הוא מבואר שאם היה חפץ הש"י בהבאת הרע לאדם היה מפסיד המין האנושי ברגע ולפי שלא ביאר אליהוא בביאור שהבאת הטוב בלא משפט לרשעים מצד המערכת איננו עול נשאר זה הספק לאיוב אחר דברי אליהוא ר"ל מדוע נמצאות ההצלחה לרשעים כמו שנבאר בבאורנו דעת איוב עם הש"י. והנה הרע אשר יגיע אל הנמצאים השפלים במקרה מהגרמים השמימיים כבר יאמר אליהוא שאין ראוי שייוחס לש"י לרשע ועול לפי שבו תועלת למנוע לרשעים על רשעם ויקבלו בזה תוכחת שאר האנשים וימלטו ג"כ הטובים מיד הרעים באבדם וזכר עם זה אליהוא שכבר יבוא השם רע לרשעים לזאת הסבה לבד ואם לא היה מחוייב להם מצד המערכת להציל הצדיקים מידם וזה כולו צדק ויושר:

ביאור מלות המענה (ב) צדקי מאל. שאני צדיק יותר מאל: (ג) יסכן. יועיל: (ה) ושור. וראה: (ט) מרוב עשוקים יזעיקו. מה שטענת שימצאו רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם או יהיה מרוב ענין ריב והרצון בו ממה שיריבו בו עשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם: ישועו מזרוע רבים. יזעקו מגבורת רבים ותוקפים אשר יעשקום: (י) זמירות. דברי שבח ותהלל: (יא) מלפינו. כמו מאלפינו והרצון בו מלמדנו:

תולדות אהרן אם חטאת. עקידה שער מד: נותן זמירות. עירובין יח זוהר תרומה ויקרא: מלפנו. עירובין ק' עקרים מ"ג פ"ח:

ולבן ב' בתרי לישנא וסימ' ולבן שנים מחלב. ולבן אדם צדקתך: זמירות ד' וסי' זמירות צבי לצדיק. ונעים זמירות ישראל. נותן זמירות בלילה. זמירות היו לי חקיך: יצעקו ג' וסי' בישעיה סי' י"ט: ולא יענה ה' וסי' בסיפרא סימן י"ט וישעיה סי' מ"ו מיכה סי' ג' ובשמואל א' סוף סי' ח':

מצודת ציון

(ג) יסכן. ענין הנאה ותועלת כמו לא יסכן גבר (לעיל לד): (ה) ושור. וראה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (ט) ישועו. יצעקו: (י) נותן. אומר כמו לא נתן תפלה (לעיל א): זמירות. מל' זמר ורננה: (יא) מלפנו. כמו מאלפנו באל"ף והוא ענין למוד כמו ואאלפך חכמה (לעיל

מצודת דוד

לה (א) ויען. לפי שבמענה השניה השיב בדבר גמול השכר והעונש ועתה בא להשיב בדבר היסורים הבא לאיוב עצמו לזה נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהשניה והתחיל בשלישית: (ב) הזאת. וכי המענה הזאת חשבת למשפט נודק שאמרת צדיק אני יתר מהאל כי אני עשיתי הצדק והוא יעשוק הגמול במה שמסר הכל ביד המערכה: (ג) מה יסכן לך. אם הכל בא מצד המערכה מה הנאה באה לך בעבודת האל או מה אועיל עם ההמנע מחטאתי ר"ל מן החטא המוטבע באדם אשר כמעט טבעו כופהו עליו וקשה לפרוש הימנה: ואת רעך עמך. ר"ל כמו שאני חולק עמך כן אני חולק עם ריעך כי הם ששטו שהיסורים באו עליך בעבור מרבית העון ולכבי לא כן יחשוב: (ה) וראה. עלם תבניתו שאין לו ערך ויחס עמך: גבהו ממך. אשר גבהו ממך מאוד ומרחק רב ממך אליהם: (ו) אם חטאת. ר"ל ומן השמים השמים על היושב ממעל לו אשר אם חטאת מהו הדבר אשר יוכל לפעול בו: ורבו. ואם רבו וכו' וכפל הדבר במ"ש: (ז) אם צדקת. וכן אם הצדק מהו הדבר אשר תתן לו בזה או מהו הדבר אשר יקח מעצמו מידך: (ח) לאיש כמוך. שיש לו ערך עמך בעלם ועמך ישב בקרבך לא יזיק רשעך אשר תעשה לו וכן לא יועיל הצדקה אשר תעשה עמו אבל לא לה' וכאומר והנה בהיות כן אין על המקום לשלם גמול לאדם לא בעבור המנעו מן החטא ולא בעבור עשותו הצדק אולם הגמול הבא לאדם הוא בטובו הגדול ובחסדו הרב: (ט) מרוב עשוקים. ולזה כאשר ירבה זעקת עשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם שועתם אשר ישועו מזרוע רבים אשר יהגסום בכח הזרוע והוא כפל ענין במ"ש: (י) ולא אמר וגו'. ר"ל הצדיק אשר בהם הנותן בפיו זמירות לה' בלילה בהסתר ויחידי לא אמר לזולת איה אלוה העושה אותי ר"ל מדוע שכחת בה' ולא תשמור מלוחיו ותעשוק רעיך: (יא) מלפנו. הלא המקום למד אותנו דעת יותר מבהמת הארץ ויותר מעוף השמים יחכמנו והם בהם אין מי יעשוק משל רעהו כ"ש האדם שחננו ה' דעה שאין ראוי לו לעשוק משל רעהו: (יב) שם יצעקו. ר"ל ועל כי הצדיק המשכיל ידום בעת הזאת ולא מיחה ברשעי

הדור

רשי

אותם והוא אינו עונה: (יג) אך שוא לא ישמע. מיד: ושדי לא ישורנה. להנקם מיד אלא מאריך אפו: (יד) אף כי תאמר. כ"ש אתה שאין צעקתך באה כי אם על ידו ואתה תאמר ותזעק על אשר לא תשורנו להתווכח עמו כלומר אותם הקובלים וצועקים אינו ממהר לענותם ואתה תצעק שלא תשורנו: דין לפניו. (דברך סא"א) בכל מקום שהוא: ותחולל. וקוה לתנחומין: (טו) ועתה. דע לך כי אין היא פקידת (אפו) זאת עליך אינה כלום לפי רוב עונותיך: ולא ידע בפש מאד. ברוב תעותך התנהג הבורא כאילו לא ידעם: בפש. ל' רוב כמו ופשתם (מלאכי ג) וכמו כי תפושו וגו' (ירמיה נ) כי פשה הנגע (ויקרא יג): (טז) יכביר. ל' מאד: (א) ויסף אליהוא. ראיתי בטעמי רבי מש' הדרשן שלפיכך אמר שלשה מעות כנגד ג' רועי איוב וזה רביעי לפיכך נקרא תוספות: (ב) כתר לי זעיר ואחוך. כולו ל' ארמי הוא הוחל לי מעט ואגידך. כתר ל' הוחל כאשר תירגם יונתן ולתורתו איים ייחלו (ישעיה מב) יכתרון: לאלוה. לבאים במקומו

איוב לה

וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים: יג אַךְ־שָׁוְא לֹא־יִשְׁמַע | אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה: יד אַף כִּי־תֹאמַר לֹא תְשׁוּרֶנּוּ דִּין לְפָנָיו וּתְחוֹלֵל לוֹ: (ל' וחד ותחוללו) טו וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד אַפּוֹ וְלֹא־יָדַע (י"א) בַּפַּשׁ מְאֹד: טז וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ (ל' וחד בפ'. ד'. ל') בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר: (כ"כ ל' וחסר)

לו א וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר: ב כַּתַּר־לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים: ג אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק (כלי"ס'. ד'. ח') וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק: ד כִּי־אָמְנָם

תרגום

יְקַבְּלוּן וְלָא אֲעָנֵי מִן קֳדָם גֵּיוְתָנוּתָא דְבִישַׁיָּא: יג בְּרַם שִׁקְרָא לָא יִשְׁמַע אֱלָהָא וְשַׁדַּי לָא יַסְכְּנְנָהּ: יד לְחוֹד אֲרוּם תֵּימַר לָא יַסְכְּנֵהּ אֲדִין קֳדָמוֹי וְתוֹרִיךְ לֵיהּ: טו וּכְדוֹן אֲרוּם כְּאִלּוּ לָא הֲוָה אַסְעַר רוּגְזֵיהּ וְלָא יְדַע לְאַפּוּשֵׁי כַּחֲדָא: טז וְאִיּוֹב לְמָה פָּצֵי פּוּמֵיהּ מִדְּלֵית מַנְדְּעָא מִלַּיָּא יַסְגֵּי: א וְאוֹסִיף אֱלִיהוּא וַאֲמַר: ב אַמְתֵּין לִי צִבְחַר וַאֲחַוֶּנָּךְ אֲרוּם טוּב לֶאֱלָהָא מִלַּיָּא: ג אֶטּוֹל מַנְדְּעִי מִן רָחִיק וּלְעָבֵד יָתִי אֶתֵּן צִדְקָתָא: ד אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא לָא שִׁקְרָא מִלֵּי שְׁלִים

אבן עזרא

יזעקו: ישוב על רבים העשוקים גם הם יביא המקום עליהם צרות ויצעקו: ולא יענה מפני גאון רעים. אחרים: (יג) אך שוא. כי שוא לא ישמע אל כי צעקתם הוא שוא כי המקום ישלם להם גמולם: ישורנה. דברת השוא: (יד) לא תשורנו. אע"פ שאין לך יכולת לראות המקום: דין לפניו ותחולל לו: כמו קוה ויש אומר שהוא מן חיל והענין סבול החיל בשבילו כענין דום לה' והתחולל לו: (טו) ועתה כי אין. יש אומרים כי בפש לשון מנוחה והוא חסר נו"ן מן וינפש והענין בשביל שאין לו דעת לאיוב פקד אפו ולא ידע כי מנוחת שכרו רבה ויש אומרים בעבור שלא התחולל לו פקד אפו עליך ולא ידע בפש פירשו בו שהוא מלשון פרה ורבה פושו וסגו וכמוהו ויצאתם ופשתם והענין שהחריש ולא פקד אפו בדין כאילו לא ידע בריבוי דבריך: (ב) כתר לי. רובי המפרשים פירשו בו המתן לי מעט ואומרים כי כמוהו כתרו את בנימין ויתכן היות כתרו סבבו כי כתר ועטרה קרובים בענין כמו עוטרים את דוד וכן מכתיר את הצדיק וכנוי יכתירו צדיקים ויהיה פי' כתר לי שים לי כבוד מעט: (ג) למרחוקי הוא המקום שהוא העילה הרחוקה כי העילות הרחוקות

ולא ידע י"א וסי' נמסר בסדר ויקרא: ואיוב ד' וסימ' שלשת האנשים האלה בתוכה. ונח דניאל ואיוב בתוכה. ואיוב הבל יפצה פיהו. ואיוב עבדי יתפלל עליכם: למרחוק ח' וסי' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל. וחברו דד"ה. והקול נשמע עד למרחוק. הלא שמעת עד למרחוק דסיפרא. וחברו דישעיה. ויצא שמו. אשא דעי למרחוק. משם חפר אוכל:

רלבג

(יד) ותחולל לו. מענין תוחלת: (טו) בפש. ברבוי: (טז) יפצה פיהו. יפתח פיהו: יכביר. ירבה: ביאור דברי המענה ענה אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר שאם הבנת שיהיה מאמר נכון אמרך שאתה יותר צדיק מהשי"ת במה שהביא עליך מהמכות והנגעים כי הוא בידם לך כל זה שנע כי תאמר מה יועיל לך כי אתה דרכיך ומה תועיל מעשיך כי אמרת תם ורשע הוא מכלה ובזאת ראיה מהמוש כמה שימצא מהרשעים שישחיתו זולתם ואין מוחה בידם ובפרט בזה הסיפור הארוך אשר במענה גם היום מרי שיחי. אני אשיבך מלים על זאת הטענה ואת רעיך עמך שלא מצאו מענה להסיר הספק הזה. ואולם אמר זה לפי שאליפז החל להסיר הספק באמר שאין רשע הרשע מזיק לשי"ת ולא צדק הצדיק מועיל לו. ולזה יתכן שיאריך לרשע כמו שקדם במענה הלא יסכן גבר וכאשר טען איוב על זאת הבחינה מה שטען במענה גם היום מרי שיחי לא מצא מענה אחד מהם על דברו כי מה שהשיב בלדד לא יותר בו הספק כלל ולא השיב אחר זה אחד מרעיו על דבריו אלה. הבט שמים וראה איך גבה ממך במקום ובמדרגה אף כי הש"י רחוק מאד ממדרגתנו ובהיות הענין כן מה יזיקו לו חטאינו ופשעינו ומה יועיל לו צדקנו. הנה רשענו וצדקתנו הוא לנו לבד ולנו התועלת והנזק בהם והנה תועלת הצדק הוא ההגעה אל השארות הנפש בצלמות והשמירה מהרעות הגופיות בסיבת מצד ההשגחה האלהית ועונש הרשע הוא בצלמות אבדן הנפש והמסר אל הרעות הגופיות במקרה מצד העדר ההשגחה האלהית. ואולם מה שיחשב מרוע הסידור מפני שימצא רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם וישועו העשוקים מכח העושקים אשר הם רבים והוא מה שטען במענה גם היום מרי שיחי על זה המאמר אשר זכרתי כאשר אמרו אליפז תדע באמת כי הסבה בזה העדר ההשגחה האלהית מהעשוקים לפי שלא השתדל לדבקה בו. ולא אמר אחד מהם איה אלוה עושהו לחקור בו ולהשכיל ולדעת אותו אשר הוא נותן אלו ההכנות הנפלאות בזה העולם השפל התבונן ר"ל שממציא בהם ענינים נפלאים יזכר וישובח בהם. והוא מלמדנו חכמה ובינה וזה הלימוד וההכנה הוא לנו יתרון על שאר בעלי חיים ולא נתנו אל להם לסוגית הבנתם זאת אל הפעל עד שישיגו הש"י כפי היכולת. הנה זה הסבה שיזעקו העשוקים אל הש"י מפני גאון הרעים העושקים אותם ולא יענם הש"י. לא שהשם יתברך ישמע זה השוא והחמס ויראה אותו ויהיה מסודר ממנו כי איננו משגיח באלו הדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים. ואולם ידע אותם כלם אים לא נעדר באופן אחר כמו שביארנו בספר מלחמות ה' ובביאורנו לספר החוש והמוחש אבל אנחנו סבת זה החמס בהנזור מדרכי הש"ת ולא נשתדל ללכת בדרכיו ולהשכיל אותו בדרך שתהיה ההשגחה האלהית בנו. אף כי תאמר לא תוכל לראות את השם באמרך שתאל בעשותו ולא אתו וגו' היתר מעשיך בדין לפניו ותקוה לו שייטיב אחריתך. ועתה הנה אין מה שפקד אפו ולא ידע איוב ברבוי הרע כי כבר אמר שהיה רע יותר מהרע שהגיע לו לאין שיעור ולזה היה לו נראה שיוסיף לו רע על רעתו. אבל איוב בהבל יפתח פיו לדבר כנגד השם ובבלי דעת ידבר דברים כנגדו או יהיה הביאור באומרו ועתה כי אין פקד אפו ועתה מה שתטען מהחמסים הנראה לפי המיתם שנעשים תחת השמש הנה עם האיש חמסים כמו שנזכר כי אנחנו סבתם הנה זה מעט מאד ולא ימצא מזה רבוי ולזה הוא מבואר שלא היה לך לבפוש מפני זה הענין שימצא על המעט ניחס אל הטוב הנמצא בזה העולם השפל שיהיה השם ית' עושה עול ושלא יועיל לאדם מאלו הרעות כי יתום דרכיו אבל אתה תדבר מה שתדבר ותטען כנגד השם בבלי דעת. והכלל העולה מהדברים הוא שאליהוא ישיב על מה שהיה טוען איוב מההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך עם הכליכם שאר האנשים בכל מיני ההכלאה והיזק שהרשע לא יזיק לשם ית' בעשותו הרשע ולזה לא יתחייב שיענשהו תכף מרועו ואם אמר אומר שהשם ית' לא ימלט מהעול בהאריכו לרשע עד לא כעת אשר תמוט רגליו לפי המערכת מפני שהוא מזיק לאנשים רבים תוך זה הזמן כמו שטען איוב הנה ישיב אליהוא כי אלו האנשים לא יזיקו על יד הרשע אלא מפני שלא השתדלו לדבקה בשם ית' כפי היכולת כמו שקדם ויביא להם על ידם את הרע המסודר להם מצד המערכת או הרע הבא להם על צד ההשגחה לא זולת זה וזאת היא הסבה שלא יבא לאנשים רע מהרשעים כי אם על המעט עם היות כוונתם להרע והם משתדלים בזה בכל אופני ההשתדלות ולזה הוא מבואר שהם בעצמם הם סבת הגעת הרע להם לא ההערכה שיאריך הש"י לרשע ובזה הותר הספק בזאת הטענה והנה מה שטען איוב על רעיו במה שהם אומרים שהשם ית' פוקד האדם על מעשיו ויודע אותו וביאר שזה בלתי אפשר מצד החוש והעיון כמו שקדם הוא מבואר שכבר הותר הספק כמו שהניח אליהוא בזה הדרוש וזהו שהוא לא יניח שהשם ית' ידע אלה הדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים ולזה אמר אך שוא לא ישמע אל ואמנם ידעם כלם מצד אחד כמו שביארנו באופן שלם בספר מלחמות ה' ובזאת הידיעה אשר לו בהם תגיע ממנו לנביאים באמצעות המדמה הידיעה באלו הענינים הפרטיים טרם בואם והוסיף אליהוא להוכיח איוב מפני שהוא עשה גזירה כוללת שהשם ית' עוזב אישי האדם ושוכחם מפני מה שנמצא מהרעות במין האנושי אשר הוא מעט מאד ביחס אל הטובות הנמצאות בו ולזה אין ראוי שנחליט המאמר מפני הענין הנמצא באדם על המעט שהשם ית' עוזב אישי האדם ושוכחם אבל ראוי שנחקור בזה הענין המעט הנמצא לאיזה דבר נוכל ליחס אותו מזולת שנבטל מה שיראה מהשגחת השם הנפלאה באישי האדם מפני הטובות הנמצאות בהם על הרוב: ביאור מלות המענה: (ב) כתר לי זעיר. המתן לי

מצודת דוד

הדור לדבר גם כדברים האלה לכן שם במקום הרשעים האלה יזעקו גם הצדיקים על מכאובם ולא יענה להם המקום כי יסתיר פניו מפני גאון וגאות הרעים העושקים כי כל הגמול בא מצד החסד אבל כשירבו רשעים והצדיק לא ימחה בידם או מסתיר פניו מכולם יחד ולא יעשה עוד חסד אף לצדיק וכאילו יאמר לאיוב שהכל בא לו על שלא מיחה כראוי ברשעי הדור: (יג) אך שוא. ר"ל עם כי המקום מסתיר פניו לפעמים זהו כשירבו הפושעים והצדיק לא מיחה בהם אך שוא דברי האומר אשר בכל זמן לא ישמע אל ושדי לא יראה את המעשה אשר יעשה כי באמת משגיח הוא בכל: (יד) אף כי תאמר. אף שתאמר אתה מול המקום לא תראה את האדם להשגיח בו כמ"ש מה אנוש וכו' ותפקדנו וכו' (לעיל ז) וממשך מזה שאין דין למעלה ואין מקום לתפלה הנה לא כן הוא כי יש דין למעלה ובזה התפלל לו כי התפלה מועלת כי הואיל והוא משגיח ממילא יש דין ויש מקום לתפלה: (טו) ועתה. ואף כי הוא משגיח אבל עתה כאשר ירבו רשעים ואין מי יאמר איה אלוה עושי וכו' לזה הסיר פניו והסתירו ועשה עצמו כאלו לא ידע ולא יביט באנשי הדור ההוא בעבור כי נתרבה מאוד הרשע באין מכלים ואף הצדיק לא יקבל החסד על כי לא מיחה: (טז) ואיוב. אבל איוב יפתח פיו בדברי הבל לומר שאינו משגיח בשפלים בכל זמן: בבלי דעת. בעבור שאין דעתו שלימה מגודל מכאוב היסורים לזה ירבה אמרים בעלמא ולא בהשכל (העולה מהמענה הזה להשיב על תלונת איוב אשר יתרעם על מכאוביו עם כי עשה את הטוב כי ישיב אמרים לומר הלא אין למקום לשלם גמול לאדם כי מה יועיל לו בצדקו ומה יזיק לו ברשעו אולם מצד החסד בא הגמול ולזה כאשר ירבו הפושעים והצדיק לא ימחה בידם לא יקבל עוד החסד ובעבור זה לא יקבל איוב גמול מעשה הטוב כי לא מיחה כראוי ברשעי הדור): לו (א) ויוסף. על כי כבר השיב על כל אשר התלונן איוב אמר ויוסף כי לא בא עתה רק להוסיף דברים לחזק מאמריו הראשונים: (ב) כתר לי. לבל יחשוב איוב שכבר השלים כל מאמריו ויבוא הוא להשיב מה לזה אמר עוד המתן לי מעט זמן ואגיד לך אמרים כי יש עוד עמדי מלים בעבור אלוה ובמקומו: (ג) אשא דעי. אשא קול להשמיע דעתי למרחוק למען ישמעו רבים וכאומר כל הרוצה להשיב יבא וישיב: ולפועלי אתן צדק. אדבר צדק

מצודת ציון

(לעיל לג): (יג) ישורנה. יראנה: (יד) ותחולל. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות לב): (טו) פקד. חסר כמו ויפקד מקום דוד (ש"א כ): אפו. פניו כמו בזעת אפיך (בראשית ג): בפש. ענין רבוי כמו פשה תפשה (ויקרא יג): (טז) יפצה. יפתח כמו פציתי פי (שופטים יא): יכביר. ירבה כמו אל כביר (ישעיה טז): (ב) כתר. ענין המתנה כי ולתורתו איים ייחלו (שם מב) ת"י יכתרון: זעיר. מעט כמו זעיר שם (שם כח): ואחוך. ואגיד לך כמו

אבן עזרא

הרחוקות רבות כענין האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק ויש אומרים שהוא כמשמעו שישא דעו וישמעו למרחוק: (ד) תמים דעות עמך. הוא המקום כענין מפלאות תמים דעים והענין הוא יעיד: (ה) ולא ימאס. חנם: (ו) לא יחיה רשע. כענין שנות רשעים תקצרנה: (ז) לא יגרע מצדיק. כענין הנה עין ה' אל יראיו: ואת מלכים לכסא. הוא יקים מלכים לכסא ואם יגבהו ישיבם: (ח) ואם אסורים בזיקים ∗ או: (יא) ישמעו ויעבדו. השם: (יב) בשלח יעבורו. בנשק המות ימותו כמו יגועו עם ויעבורו: (יג) ישימו אף. כמו יוסיפו אף והוא מן ישים: (יד) בקדשים. מענין הכפל תתברר זאת המלה: (טז) ואף הסיתך. כמו הסירך כמו ויסיתם אלהים ממנו צר. כמו צר ומצוק: רחב. אל רחב שאין מוצק תחתיה שאין בו מוצק והוא דרך משל כי רחב הוא הקו הסובב העגולה ומוצק הוא הנקודה: ונחת שלחנך. ומה שתניח בשולחנך וזה עשה לך המקום: (יז) ודין רשע מלאת. ותדע כי דין ומשפט יתמכו

רשי

במקומו: (ד) תמים דעות עמך. הנה אתחיל עתה לדבר עמך שאתה סבור שדעתך שלימה: (ה) הן אל כביר. בחכמה וברחמים: ולא ימאס. עני: כביר כח לב. הוא להתנקם לפיכך לא יחיה רשע: (ז) לא יגרע מצדיק עיניו. עד אשר עם מלכים יושיבם: (ח) ואם אסורים. אם תראה צדיקים שיהיו אסורים בזיקים של ייסורין וחליים. או ילכדו בחבלי עוני. כל' גורל ומיתרים נקרא חבלי וכל' דאגה נקרא חבלי יולדה: בחבלי עוני. קודר"ש בלע"ז איננו אלא שחטאו לפניו ובא ליפרע מהם לטובתם לנקותם ולהזהירם לשוב אליו: (ט) ויגד להם פעלם. בייסורין הללו מודיעם שחטאו לפניו וכל דברי אליהוא תנחומין שלימים היו ולא קינתורין כלומר אל תדאג על יסורין אם צדקת כי לטובה הן לך: (י) ויאמר. כי בייסורין ישובון מאון: (יא) אם ישמעו. ויעבדוהו: (יג) וחנפי לב. שהם רשעים: הם ישימו אף. כבא ייסורין עליהם מחרפים ומגדפים: ולא ישועו. לפניו בתחינה: כי אסרם. כשהוא אוסרן בייסורין לפיכך לא ירפאם: (יד) תמות בנוער. ובפינוק שעליהם נפשם: יחלץ עני. את העני השם עצמו רש בדבר תחנונים: (טו) יחלץ. מגיהנם בשביל עניו שהביא עליו: ויגל בלחץ אזנם. בלחץ שהוא עליו מגלה את אזנו לאמר שוב אלי: (טז) ואף. זאת עוד גדולה עשה לך ביסורין הללו הסיתך והדיחך מגיהנם שפיה צר ותחתיה רחב: לא מוצק. כדי שיהא עשנה צבור לתוכה ולא עוד אלא שתזכה לעולם הבא ונחת שלחנך מלא דשן: (יז) ודין רשע מלאת. ואם נתמלאת ביסורי הרשעים הדין והמשפט הם הייסורין הם יתמכו לך לפתיד מגיהנם ויש לך

איוב לו

ג'. ב' ד כי־אמנם לא־שקר מלי תמים דעות עמך:
ה הן־אל כביר ולא ימאס כביר כח
ו'. ג' לב: ו לא־יחיה רשע ומשפט עניים
ג' יתן: ז לא־יגרע מצדיק עיניו ואת־
מלכים לכסא וישיבם לנצח
ו' ר"פ בסי' ויגבהו: ח ואם־אסורים בזקים
ג'. ד' ילכדון בחבלי־עני: ט ויגד להם
פעלם ופשעיהם כי יתגברו:
ד' דגשים. ו"אל י ויגל אזנם למוסר ויאמר כי־
ישובון מאון: יא אם־ישמעו
מנ' וחד ויעבדו ויעבדו יכלו ימיהם בטוב ושניהם
בנעימים: יב ואם־לא ישמעו
בשלח יעברו ויגועו בבלי דעת:
ג' יג וחנפי־לב ישימו אף לא ישועו
ג' וחסר כי־אסרם: יד תמת בנער נפשם
וחסר וחד בנער וחיתם בקדשים: טו יחלץ עני
ו' ר"פ בעניו ויגל בלחץ אזנם: טז ואף
ג' הסיתך | מפי־צר רחב לא־מוצק
תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן:
ב' יז ודין־רשע מלאת דין ומשפט

תרגום

מנדעתא עמך: ה הא אלהא
רבא לא ירחק צדיקא מטול
דהוא רב חילא וחכים לבא:
ו לא יחיי חייבא ודין עניי
יהב: ז לא ימנע מצדיקיא
עינוהי ועם מלכיא תקניא
למיתב על כורסי מלכותא
ויותיבנון לעלמא ומתגבהין:
ח ואין אסירין רשיעיא
בשושלון מתאחדן באשלי
סגופא: ט ויחוי להון
עובדיהון ומרדיהון ארום
אתגברו: י וגלי משמעהון
למרדותא ואמר דיתובון מן
עובדיהון בישיא דדמין
ללמא: יא אין ישמעון ויפלחין
ליה ישלמון יומיהון בטב
ושניהון במזמוטין: יב ואין
לא שמעין בזיני קרבא
יעברון ויתנגדון מדלית
מנדעא: יג וזהוהי לבא ישוון
רוגזא לא יבעון רחמיה
ארום כפתנון: יד תמות
בטליות נפשהון וחיתהון
היך מרי זנו: טו יפצי עניא
בסנופיה ומפרסם בדוחקא
משמעהון: טז ואף פצענך מפום מעיקא אפתי דלא יתעק באתרה ובניה
פתורך מלא דיהנא: יז ודין

תולדות אהרן

כביר. ברכות ח עקרי' מ"ד ס"י כל סמענה דרך כלל: לא יגרע. מגלה יג זבחים קב זוהר ויגל: אסורים. זבחים קב עקרים מ"ד פי"א עד יחלץ עני: וחנפי. סוטה מא: יחלץ. יבמות קב: הסיתך. מנחות לח: ונחת. מנחות ק:

רלבג

מעט: ואחוך. ואגידך: (ה) כביר. רב ההשגחה: כביר כח לב. רב ההבנה שבכל להשיג המושכלות: (ז) יגרע. ימנע: (יא) ויעבדו. הש"י: (יב) בשלח יעבורו. בחרב יכרתו: (יג) לא ישועו. לא יתפללו: (יד) ותיתם בקדשים. ונפשם בהיותם נערים שאז ראוי' להיות' קדשי' מפני רתיחת הטבע אז: (טו) יחלץ. יציל: (טז) הסיתך. הסירך ומזה הענין ויסיתם אלהי' ממנו: מפי צר. מפיו הצר והמצוק ר"ל שלא תהיה בפיו למאכל: מוצק. הוא מענין מצוק: ונחת שולחנך. ומה שיורד בשולחנך: (יז) מלאת. פעל יוצא אע"פ שהוא מבנין הקל וכמוהו ומלאו את המקום הזה דם נקיים: פן

ואם ז' ר"פ בסיפרא וסימ' ואם זרוע כאל לך. ואם זכרתי ונבהלתי. ואם אסורים בזיקים. ואם בינה שמעה. ואם לא איפה מי. ואם לא ישמעו בשלח יעברו: ויגל ד' וסי' נמסר בסוף מלאכי: אזנם ח' וסי' ויקרא את בני אהרן. הנה ערלה אזנם. ולא שמעו ולא הטו במועצות. וחברו. ולא שמעו דבשרירות. ולא שמעו דלשוב. ויגל אזנם למוסר. יחלץ עני בעניו. ויגל בלחץ אזנם: מקץ שבע שנים תשלחו: תמת ג' וחסר וסימ' תמת נפשי מות ישרים. תמת נפשי עם פלשתים. תמת בנער נפשם. וא' ותמת בצמא: ואף ט' ר"פ וסימ' גם זאת בהיותם. ואף כי תשלחנה לאנשים. ואף כי היין בוגד. ואף אלהים עלה בהם. ואף אמנם שגיתי. ואף הסיתך מפי צר. ואף שמתחתם שאלנה: ואף מאניא די בית אלהא: ואף מאני בית:

מצודת ציון

כמו אחוך שמע לי (לעיל טו): (ו) ומשפט. ענינו דבר הראוי והצורך וכן וזה יהיה משפט הכהנים (דברים יח): (ז) יגרע. מל' גרעון: לכסא. כמו בכסא למ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט): (ח) בזקים. בשלשלאות כמו בזקים יעבורו (ישעיה מה): בחבלי. מל' חבל ויתר: עוני. ענויים ויסורין: (יא) בנעימים. ענין המתיקות והיופי: (יב) בשלח. מל' בחרב כמו מעבור בשלח (לעיל לג): (יד) בקדשים. הם המזומנים למשכב הזנות כמו ולא יהיה קדש (דברים כג): (טו) יחלץ. יוציא ויחלוף כמו חלוץ הנעל (שם כה): בלחץ. ענין הדחק כמו ולחצו אתכם (עמוס ו): (טז) הסיתך. מל' הסתה ופתוי: מוצק. צר ודוחק כמו וכותב מים במוצק (לקמן לז)

מצודת דוד

צדק בעבור פועלי ויוצרי: (ד) כי אמנם. כי באמת אין דברי אמרי שקר ולמען הקניטך כי הדעות ההמה תמימים ושלמים עמך כאומר הלא חושבים אנחנו ומה לי להקניטך באמרי שקר אבל האמת אגיד ולזה אשא דעי למרחוק ולא אירא ממי כי לא ימלא מי יכזב אמרי: (ה) הן אל כביר. הנה עם כי האל חזק מאד ואין לו יחוס וערך עם מי מ"מ משגיח בשפלים ולא ימאס את האיש אם הוא חזק בכח הלב לעמוד מול היצה"ר: (ו) לא יחיה רשע. איננו משגיח דרך כלל אבל אם בעת יתן די צורך עניים שפלי הרוח אז יבדיל את הרשע מהם ולא יחיה אותו עמהם: (ז) לא יגרע. ואף כאשר יעלים עין בעון רשעי הדור יבדיל מהם את הצדיק המוחה בידם ולא יגרע עיניו ממנו עד ירים אותו לשבת לפני מלכים בכסא: ויושיבם. ועד עולם מושיב אותם בכסא ויגבהו עד למעלה: (ח) ואם אסורים. ואם לפעמים יקרה אשר הצדיקים קשורים בשלשלאות היסורים ונלכדין בחבלי עוני: (ט) ויגד. ר"ל לא קרה להם כזאת בעבור שאין המקום משגיח בכל עת אבל גם זה בהשגחה באה כי סרו מעט מדרך הישר ויבא עליהם יסורים וכזה כאלו מגיד להם רוע פעלם ופשעיהם אשר הדרך שהמה מתגברים והולכים אף אם ינטה אליהם כמעט קט: (י) ויגל. וכזה יגלה אזנם לקבל מוסר וכאלו יאמר להם אשר ישובון מן האון אשר התחילו לאחוז בה ולטובה א"כ יחשב להם: (יא) אם ישמעו. אם יבינו ע"י היסורים אשר לא טוב עשו וישובו לעבוד את ה' כמאז: יכלו. אז ישלימו יתר ימיהם בטוב ושנותם בנעימים כי ישגא אחריתם: (יב) בשלח יעבורו. יעברו מן העולם בחרב וימותו על כי לא היה בהם דעת להבין הוראת היסורים ולשוב מעון: (יג) וחנפי לב. אבל הרשעים המחניפים ליצרם למלאות שאלתו ותאוותו המה מעלים אף וחמה ולא יצעקו אל ה' כאשר אסרם ביסורים כי תולים הכל במערכת השמים וכועסים על רוע הסדור וחושבין שאין מקום לתפלה: (יד) תמות בנוער. ולכן תמות נפשם בימי נערותם: וחיתם. נפשם החיוני אלא מהם בין הקדשים ר"ל במיתה מגונה כמותם ושוה להם: (טו) יחלץ. הנה באמת עוני היסורים לטובה תחשב כי המעונה ביסורים הנה בעבור העוני יחלצו המקום מדין גיהנם הקשה יותר ועוד כי בלחץ היסורים יגלה אזנם לקבל מוסר למען ישובו ולא יחטאו עוד: (טז) ואף הסיתך. אל מול איוב יאמר דע שאף אותך הסיתו היסורים לשוב לה' להצילך מדין גיהנם אשר פיה צר ודחוק לשמור חומה ותחתיה רחב לא צר ודחוק להצביר עשנה בה לצער הרבה: ונחת. מה שיהיה מונח על שולחנך יהיה מלא דשן ושמן ור"ל ועוד תתענג בתענוג הנפשי בעוה"ב: (יז) ודין רשע. ואף אם נתמלאת מדין יסורים הראוי לרשע מה בכך הלא לטובה

[illegible]

רשי

לך לקבלם כאהבה: (יח) כי חמה. גדולה תהיה: פן יסיתך. יצרך לדבר דברים: בספק. בספק זה אשר תספק ותרב אמריך לאל ומאחר שתעלה החמה רב ממון אל יטך מתנה: (יט) היערוך שועך לא בצר. וכי נאת לערוך צעקה שלא תצטרך שום צרה ושום מאמצי כח לאוסף אם כן כמה יגבה את חובו: (כ) אל תשאף הלילה. כלומר ואין לך לבחור ביסורי' אחרים אל תשאף ותתאוה הלילה שבא לאתרפל למצרים ולסנחריב לסלק עמים מן העולם כשהם תחתם במקומם בשלוה כי הם אבדו בעולם הזה ובעולם הבא: לעלות. כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים קב) כעלות גדיש בעתו: (כ) השמר אל תפן אל און. לדון ולומר היה לו לשפטני ביסורי עניות כי על הייסורין הללו יש לבחור יותר מעניות. אדם שהכהו ט כבוד ולמוד בעושר כל ימיו ויעמוד על המקום ואין לו דמים ובוש ושב לביתו בפחי נפש וא"ת איוב עני היה עם הייסורין לא מצינו שאיבד אלא בהמותיו אבל לא כסף וזהב ואפילו איבד בהמותיו עם כסף וזהב טוב לו להיות עני וחולה מהיות תמים והולך בשווקים ואין בידו כלום וכן מפורש במדרש רבי תנחומא מן המקרא הזה כי נוחין היו יסורי איוב מיסורי עניות וכן באגדת הגמרא: (כב) הן אל ישגיב בכחו. מתוך שכחו גדול ואין להנצל מפניו. לפיכך אין כמוהו מורה. כשמורה לחוטא לשוב אליו מתרה קודם מכה לפי שהוא יודע שאין יכול להשמר ממכתו וכמו שהיה מתרה בפרעה על כל מכה ומכה הנני ממטיר כעת מחר ברד (שמות ט) והנני מביא מחר ארבה וכן כולם וב"ו כשרוצה להנקם מאויביו בא עליו פתאום שאם יתרה בו יחזור וינצל ממנו: (כג) מי פקד עליו דרכו. יצוה עליו מעולם את הדרך הזה תלך: (כד) זכור. דרכיו והזכירך תשגיא מאליך שכח פועל מדותיו: אשר שררו אנשים. אשר ראו אנשים כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב: (כה) חזו בו. בפעלו: מרחוק. מיצירת עולם עד עכשיו: (כו) מספר שניו ולא חקר. לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם: (כז) כי יגרע. כי ירבה מאוד ותגרע שיחה (לעיל טו) וי"פ יגרעם מן השמים להורידם ארץ: ויזקו. הרקיעים את המטר: לאדו. לעננו: או

(כט) אף אם יבין.

אבן עזרא

יתמכו הכל. (יח) כי. יש לך שתפחד מחמה פן יסירך בהכות. והכופר אם היה רב אל יטך (יט) היערוך שועך. הוא ההון ובעל ההון קרא שוע כמו אם בפידו להם שוע והענין היועיל שועך: לא בצר. הענין בצר לא יערוך לא השוע ולא כל מאמצי כח: (כ) והלא תראה כי לא תשאף לילה והתי"ו לשון נקבה כמו ותמלאנו תקום במקום אחד לשון נקבה עד שיוריד מאמצי כח ויעלה עמים תחתם: (כא) השמר אל תפן אל און כי על זה. שתשמר יותר טוב לך שתבחר אותו בימי העוני והמקו' ישגיב אותך: (כב) מורה. כמו אשכילך ואורך ויש אומרים מי יוכל למרות כמוהו ואיננו נכון בעיני: (כד) זכור. כל מה שתזכור ותחשוב בפעלו יותר תראה גדולתו. ופי' תשגיא מן שגיא: שוררו. ראו כמו אשורנו: (כה) כל אדם. מי שיש בו דעת יחזה בפעלו: אנוש יביט מרחוק. על דרך החכמה: (כו) ואין חקר לשניו. דברו הקדמונים על לשון בני אדם: (כז) כי יגרע. פעם יגרע נטפי מים: יזוקו מטר. כאלו

תולדות אהרן

סיערוך. סנהדרין מד (תענית סו): השמר. ב"ב קט"ז: תשגיא. ברכות נח (ברכות יג): יזוקו. תענית ט: יזלו. מקרים מ"ד פ"ח:

רלבג

(יח) פן יסיתך בספק. פן יסירך מן העולם בספק ובהכאה: (יט) שועך. עושרך והוא מענין ולא נכר שוע לפני דל: בצר. זהו מגזרת והיה שדי בצריך: (כ) תשאף. תכיט ותשתדל: לעלות לכרות ומזה הענין כעלות גדיש בעתו תחתם. במקומם: (כד) שוררו. הביטו והשיגו: (כו) שגיא. שגיא כח. או יהי' שגיא נפלא במציאותו: (כז) יגרע. ימנע: נטפי מים. הגרת המים וזה בהבת סיובם: יזוקו מטר לאדו. יזלו מהם

איוב לו

יתמכו: יח כי־חמה פן־יסיתך
בספק ורב־כפר אל־יטך:
יט היערך שועך לא בצר וכל
מאמצי־כח: כ אל־תשאף הלילה
לעלות עמים תחתם: כא השמר
אל־תפן אל־און כי על־זה בחרת
מעני: כב הן־אל ישגיב בכחו מי
כמהו מורה: כג מי־פקד עליו
דרכו ומי־אמר פעלת עולה:
כד זכר כי־תשגיא פעלו אשר
שררו אנשים: כה כל־אדם חזו־
בו אנוש יביט מרחוק: כו הן־אל
שגיא ולא נדע מספר שניו ולא־
חקר: כז כי יגרע נטפי־מים יזקו
מטר לאדו: כח אשר־יזלו שחקים
ירעפו עלי ׀ אדם רב: כט אף אם־

תרגום

והלכתא סעדין: יח ארום
ירגז דלמא אטעינך במסת
מזקא וסגי פורקנא דעתרא
לא יצלנך: יט האפשר
דמסתדר בעותך וכל
דמתאלמין משבחין חילא:
ת"א האפשר דמסדר צלותך
לא בעקתא וכל מה
דמתקפין כח מדבקין חילא:
כ לא תדחוק בליליא
לאסקא עממיא באתריהון:
ת"א לא תגיר אתת חברך
בליליא לסקא עממיא
חלופיהון: כא אסתמר לא
תתפני לשקרא ארום על
דא בחרתא מסגופא: כב הא
בלחודוי אלהא תקיף
בחיליה מן דכמיה מלף
תריצותא: כג מן יסער עלוי
אורחיה ומן יימר עבדתא
עיליתא: כד אדכר ארום
תפיש עובדיה די שבחו גוברין צדיקין: כה כל בני נשא חמון ביה אנש
אסתכל מרחיק: כו הא אלהא סגיא ולא נדע סכום שנוי ולית סוף: כז ארום
ימנע טיופי מיא יזלפון מטרא לעננייה: כח דזלחין שחקיא דאתי מטול צלותא
דבר נש רב: כט לחוד אין אתבין פרישותא

לעלות י"ד מל' וסימ' והמשאת החלה לעלות. ובחור אותו מכל שבטי ישראל. ויוסיפו עוד פלשתים. ויעלו העיר המה. ויהי כעבר הצהרים. וישלח המלך רחבעם. וחברו. אז יעלה חזאל. שמעתי ותרגז בטני. ויהי לקץ שנים ויסיתהו. אך הבל בני אדם כזב. אל תשאף הלילה. ויקמו ראשי האבות. ועלי המה חסד. וכל אורית' ויהושע דכו' במ"ג להעלות וסימ' ואתה תצוה את בני ישראל. צו את בני ישראל. לבנות לנו מזבח:

מצודת דוד

אחשב כי הדין והמשפט הבאים עליך הם יסעדו אותך להנצל מדין גיהנם ולהתענג בעוה"ב: (יח) כי חמה. כי חמת ה' חלה עליך ליסרך לטובתך כי פן יסיתך יצרך לבעט במקום בעבור די ספוק צרכך כענין שנאמר וישמן ישרון ויבעט (דברים לב) וכשתהיה ניסת לו ותהיה נטרד בחטא אז אף רב כופר לא יטך מדין גיהנם כלה לומר אף בהרבה יסורים לא יהיה פדיון להנצל מדין גיהנם וא"כ מאד טוב לך היסורים כי עתה תהיה נשמר מן הילה"ר: (יט) היערוך. וכי יהיה שרחך ערוך ומתוקן מבלי תקדים לה צרה וכל אמיץ כח ותוקף יסורים כי הלא אם תתמיד הטובה תבעט במקום מרוב כל ותאבד עדי עד: (כ) אל תשאף. אל התאוה צרה חשוכה כלילה אשר באה על העכו"ם להסתלק מן העולם במקומם אשר ישבו בהן והם דור המבול וסדום והגבורים שבעטו במקום מרוב טובה ונאבדו במקומם ורצה לומר אל תתאוה לשבת בשלוה בהתמד מבלי שבט אלוה כי פן תאבד כמו העכו"ם הללו: (כא) השמר. לזאת השמר מעתה ואל תפנה אל און להרשיע דין שמים כי עד הנה בחרת על זה האון יותר מן ההכנעה למול המקום לומר שהדין עמו מעתה אל תוסף לעשות כזאת: (כב) הן אל וגו'. מדוע לא תכניע עצמך למולו הלא בכחו הרב יחזק וירומם את אשר ישר בעיניו אף אין מי כמוהו מוליך בשפל המלך את מי שירצה והכל בידו להרע או להיטיב: (כג) מי פקד. מי צוה עליו דרכו ללמדו מה יעשה ומי אמר לו פעלת עולה לא כבשר ודם שיש לו יועצים ללמדו מה יעשה וכשעושה מה בלבדו יקרה לפעמים אשר יאמרו לו פעלת עולה ואם כן הואיל ואין לו ערך ודמיון מה זה לא תכנע למולו: (כד) זכור. הן הצמך לזכור מעשיו כי בעצמך תגדיל פעלו אשר ראו אנשים רצה לומר הידועות והנגלות לכל מגודל הבנתו מלבד הנעלמות והנסתרות אשר לא נדע: (כה) כל אדם חזו בו. הנה כל בני אדם רואים שמה בהבנתו כי הוא יוצר עין כל אדם והלא האנוש לפי ערכו יבים מרחוק ואיך תחשוב שהמקום לא יראה מה שנעשה בארץ וכענין שנאמר היוצר עין הלא יבים (תהלים לד): (כו) הן אל שגיא. הנה האל גדול הוא מאוד ולא נדע לשער גדלו ומספר שניו רבו ואין חקר להם כי אין להם תחלה ותכלה ולא יושג אם כן מהותו לא מעצמותו ולא ממספר שניו: (כז) כי יגרע. אולם מעט יושג מצד פעולותיו כי לפעמים יחסר נטפי מי המטר עם כי הרבה מטר היה נשפך אל עננו מכל מקום בחפצו יכלא את המטר: (כח) אשר יזלו. ולפעמים בהפוך אשר יזלו שחקים המים אשר בשמים ממעל עם כי השנע לא יורה או על המטר מכל מקום ירעפו מאוצרו הטוב בעבור שאלת אדם רב ר"ל צדיק וחסיד בדור השואל על המטר: (כט) אף אם יבין. אף כאשר יבין

מצודת ציון

(לקמן לו): (יח) בשפק. כמו בספק בסמ"ך וענינו די הספוק והצורך: כופר. מל' פדיון כמו אם כופר יושת עליו (שמות כא): (יט) שועך. מל' שוע ונדיב ושררה: מאמצי. מל' אומץ וחוזק: (כ) תשאף. ענין תאוה וחשק כמו כעבד ישאף צל (לעיל ז): לעלות. ענין סלוק כמו כ נות גדיש בעתו (לעיל ה): (כא) מעוני. ענין הכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י): (כב) ורם משגיך כמו ירה בים (שם ט): (כג) דרכו. הנהגתו: (כד) תשגיא. תגדיל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב): שוררו. ראו כמו ישור פתקים (לעיל לג): (כה) חזו. ראו כמו בלעדי אחזה (לעיל לד): (כז) יגרע. מל' גרעון והסרון: נטפי. מל' טיפין: יזוקו ענין יציקה כמו ומקום לזהב יזוקו (לעיל כח): לאדו. לעננו כמו ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב): (כח) יזלו. ישפו כמו תזל כטל אמרתי (דברים לב): ירעפו. גם היא ענין נטיפה כמו יערוף כמטר לקחי (שם): רב. גדול ותשוב כמו ורבי המלך (ירמיה מא): הבוחות

אבן עזרא

כאלו יזקק המטר מן האד העולה שהוא סבת המטר כמו ואד יעלה מן הארץ: (כט) ופעם יבין מפרשי עב. וכאלו ישים בינה למפרשי עב כמו הבן להלז את המראה והענין מפרשי בעבור שהם נפרשים: תשואות סוכתו. הענין כפול וענין סוכתו כמו ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו: (ל) הן פרש עליו אורו. על העב מטרו ויש אומרים כי נקרא המטר אור בעבור המאור הקטן כי בתנועותיו יהיה המטר בלוי הבורא והנכון בעיני כי הן פרש עליו אורו כי הוא כמשמעו כי יפרוש על העב האור: ושרשי הים כסה. כי בם ידין עמים באור ובמטר: (לא) יתן אוכל למכביר. מן כביר שיתיקר או למכביר מן ככברה ורבי משה הכהן אמר כי זה הפסוק דבק עם על כפים וזה איננו נכון כלל כאשר הזכרתי בספר מאזני הלשון: (לב) על כפים כסה אור. הפך הן פרש עליו אורו כאלו בכפים כסה אור והכפים הן העננים כמו ושכותי כפי עליך: ויצו עליו. על השמש: במפגיע. הוא הגשם של העבים כאלו פגעו בשמש בעבור מרוצת העבים: (לג) יגיד. על הגשם: רעו. כמו תרועתו והוא הרעם כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה. אפילו המקנה והעולה כמו עלות עלי ירגישו בעת שיקרב זמן ביאת המטר וסימנים רבים יש לבני אדם בבקר ובצאן משכיבתם על צד ימין ובשאר החיות: (ג) תחת כל השמים ישרהו ואורו. הוא הברק ואמר רב סעדיה הגאון כי על המקום ידבר ואיננו נכון כי איננו דבק בפסוקים שלמעל' ומטה ומלת ישרהו כמו משרת ענבים וזה הלשון ידוע בדברי רבותינו ז"ל שורין ויש אומרים שהוא מן ישר והוא רחוק:

ולא

תרגום

דְעִיבָא רְכָפַת עֲנָנֵיהּ טְלָלֵיהּ: ל הא פרס עלוי מטרא ועקרי ימא חפא: לא ארום בהון דאין עממיא יהב מיכלא לסוגעא: לב מטול חטוף ידא מנע מטרא ופקיד עלוי למחת מטול מצלי: לג דיחוי לישן תליתי בחבריה קנאתא ורוגזא עלוי יסק: ת"א יחוון באוריתא חד עם חבריה מטננין ברוגזא ומסלקין ליה לעילא: ת"א יחוי עלוהי זכותא דחבריה קנאתא ורוגזא מעלוהי יסק: א ברם לדא יתוה לבי ויתפז מן אתריה: ת"א על בנוי דאהרן אתנבי ואמר לחוד לחדא בלי תוה ושור מן אתריה: ב שמעו משמע ברוגזא קליה והגא היך אשא מפומיה נפק: ג תחות כל שמיא תריצותיה ונהוריה יקום על סיפי ארעא: ד בתרוי מכלי קל אכליותיה בקל גיותנותיה ולא יעכבנון ארום ישמע קליה: ה כד

איוב לו לז

ל. ד' יָבִין מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ׃
ל הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם
כִּסָּה׃ לא כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־
ל' אֹכֶל לְמַכְבִּיר׃ לב עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־
ג' בליש' אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ׃ לג יַגִּיד
ל. ס' מ"ג עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלֶה׃
לז א אַף־לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי
ל' ב' מ"ל וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ
כ' חסר וכל אוריתא דכו' כמ"א בְּרֹגֶז קֹלוֹ וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא׃ ג תַּחַת־
כָּל־הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ וְאוֹרוֹ עַל־
כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ ד אַחֲרָיו ׀ יִשְׁאַג־
קוֹל יַרְעֵם בְּקוֹל גְּאוֹנוֹ וְלֹא יְעַקְּבֵם
י' וס' וישמע כִּי־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ׃ ה יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ

תשאות ד' וסימ' תשואות מלאה עיר הומיה. תשואות חן חן לה. מפרשי עב תשואות סכתו. תשואות נוגש לא ישמע: עולה ה' מל' בליש' וסימ' מן ההר החלק העולה שעירה. והנה איש הבינים עולה. והעולה בתוך הפחת יפול. ואל הכתף מחוצה. מקנה אף על עולה: ישמע י' וסימ' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לא ישמע עוד חמס בארצך. וגלתי בירושלם וששתי. כהקיר בור מימיה כ"כ. כה אמר ה' עוד ישמע במקום. ויתגהו בסוגר בחחי'. והשבתי המון שיריך. קול מלאכבה. אחריו ישאג קול. וגם נביאים העמדת. וא' וישמע ויקמו הלוים:

תולדות אהרן כפים. תענית ז: במפגיע. שם ח יגיד. שם ח (תרומות מז): ישרהו. (ברכות יב): נשאג. יומא ..ד תענית ג (חגיגה עו):

רש"י

או אם יבין אדם מה יש במפרשי עב בתמיה: תשואות: לשון ערפל סוכתו: (ל) הן פרש. (על העב את אורו) ושרשי הים כסה בו: (לא) כי בם. בענים ידין עמים ייסרם בעצירות גשמים ברעב וכל מכה. חטאו דור המבול וארובות השמים נפתחו (בראשית ז) אנשי סדום גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כט) סיסרא מן השמים נלחמו עם סיסרא (שופטים ה): יתן אוכל למכביר. חסם באוצרות הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז) משל לנחתום כשעומד לפני הכבשן נכנס שונאו חותה גחלים וזורק בו נכנס אוהבו מוציא פת חמה ונותן לו. למכביר למי שטפליו מרובים וכבירים וצריך למזונות: (לב) על כפים. על העננים וכן נשא לבבנו אל כפים (איכה ג) על שם עב קטנה ככף איש (מלכים א יח) ורבותינו אמרו על (חמס) ועון כפי' כסה אור. המטר נעצר: ויצו עליה. לבא על ידי מפגיע בתפלה אוהבו של דור וגדול וחכם שבו יגיד עליו לפני הקב"ה צרת הדור וצרכיו: (לג) יגיד עליו רעו. ידרוש להם לבדוק להם במעשיהם ולשוב אליו: מקנה. וזהו קנין שנקנין בו הגשמים: אף על עולה. גם לתפלה למעלה (עולה כך) כמו ישובו לא על (הושע ז) או הקם על (שמואל ב כג) ורבותינו פירשוהו קניין אף וחמה על המגים דעתו אבל כניקד שנקד מקנה פתח מוכיח שהוא איננו דבוק לאף שאילו היה דבוק היה נקוד קמץ ולא היה בו פיסוק הטעם שהוא נטעם ברביע: (א) ויתר. ויקפוץ לנתר בהם על הארץ (ויקרא יא) וזו היא שלבו תוהה: (ב) שמעו שמוע ברוגז קולו. הרעמים שהוא מרעים ברקיע כהגה היוצא מפיו: (ג) תחת כל השמים ישרהו. ראיתיו כמו אשורנו (במדבר כד) והם אותם אורות שהברקים מאירים: (ד) אחריו. של אותו אור: ישאג. הרעם ומרעים בקול גאונו יכריתם והם ברקים ורעמים המביאים את המטר: ולא יעקבם. המקום: כי ישמע. לפניו קולו של מפגיע: יעקבם.

רלבג

מהם להיות בהם בכח מטר ר"ל שיעשו מהם אד לא אשר הוא מוכן להיות ממנו מטר: (כט) מפרשי עב. מיני הפרשיות אשר לעב והרצון בו כי כבר יתחדשו עבים מתחלפים זה מזה עד שמקצתם יהיה מטר ומקצתם יהיה רוח ומקצתם ענינים אחרים כמו שזכר אחר זה: תשאות סוכתו. הרצון בסוכת עננו והרצון בזה המיית עננו והוא הרעם: (ל) אורו. שמשו ומזה נר ואור: (לא) למכביר. לרוב: (לב) כפים. עננים ומזה הענין ושכותי כפי: כסה אור. הוא האד הקיטורי שהוא מתלהב בקלות ובמעט סבה: במפגיע. במתמהמה ופוגע: (לג) רעו. הוא האד האחר שהוא רעו וחבירו: מקנה אף על עולה. קנין אף על האד הקיטורי שמדרכו לעלות למעלה: (א) ויתר. ויעתק: (ב) והגה. הוא שם מענין הגייה והרצון בו וקול והוא הרעם: (ג) ישרהו. כמו ישרו והטעם שהוא יתיישר לרדת תחת כל השמים עד שישמע שם בכל המקומות אשר הענן עליהם והתנה אמר זה לפי שהקול הוא תנועה מגעת אל חוש השמע באמצעות האויר המקבל צורת התנועה ההיא או יהיה הרצון בישרהו ילהלהו והטעם שהוא ילהלה הענן וירד ממנו המטר: ואורו על כנפות הארץ. ברק היוצא ממנו ירד למטה על כנפות הארץ וזה פלא מבני אדם האחד שילא אם מהמקום אשר היו שם המים והשני שירד למטה והנה טבעו שיעלה למעלה: (ד) ולא יעקבם. ולא יאחרם: [illegible]

מצודת ציון

(כט) תשואות. ענין המיה ורעש כמו תשואות חן חן לה (זכריה ד): (ל) אורו. ענינו המטר וכן כל אור האמור בענין והוא מל' יורה ומלקוש (דברים יא): (לא) למכביר. להרבות כמו מזער לא כביר (ישעיה טז): (לב) כפים. כן יקראו העננים לפי שבתחלה נראה ככף היד כענין שנאמר עב קטנה ככף איש (מ"א יח). או לפי שהם כמו כפה על ראשי בני האדם: במפגיע. ענין תפלה כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז): (לג) רעו. מלשון תרועה והוא קול הרעם: על. ממעל כמו נאם הגבר הוקם על (ש"ב כג): (א) ויתר. ענין קפיצה ודלוג כמו לנתר בהן על הארץ (ויקרא יא): (ב) ברוגז. ענין רעד וחרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד): והגה. ענין דבור כמו ולשוני תהגה (שם לה): (ג) ישרהו. מלשון ישר ושוה: כנפות. קצות: (ד) גאונו. מלשון גאוה: יעקבם. ענין סוף ואחרית כעקב שזה שהוא סוף הרגל:

הוא

מצודת דוד

המקום עם בוא בטבע פרישת העב תחת השמים: תשואות. עם בוא המיית עליית הענן אשר היא כסוכה על יושבי האדמה והוא כפל ענין במ"ש: (ל) הן פרש. הנה לפעמים יגביר חסדו ויפרוש על הענן את מטרו הבא מאוצרו הטוב ואת שרשי הים ועמקו יכסה לבל יתמלא הענן מהם כ"א מאוצרו הטוב: (לא) כי בם. כי המים הבאים מאוצר השמים אשר בהם היה דן את אנשי דור המבול בשמים ההם עצמן יתן אוכל עד להרבות ועושה שני הפכים בנושא אחד פעם שלחם למחות את כל היקום ופעם יתהפכו לגשמי ברכה עוד יותר ממי המטר הבא בטבע: (לב) על כפים. כבר יקרה אשר יכסה המטר אשר על העבים והמה כלואים בהם ולא יריקו על הארץ ואח"ז יצוה עליה לרדת בעבור תפלת הצדיק השואל עליה: (לג) יגיד עליו רעו. וקבר יקרה אשר הרעם שלו יגיד על המטר ויורה עליו אשר קרוב לבוא והנה קנין האף אשר אנשי הארץ העבירו חמת ה' עולה היא ממעל על הוראת הרעם ומבטלת אותה ולא יבוא הגשם ומכל זה נראה גודל ההשגחה כי פעם הגשמים כלואים ויריקו על ידי המפגיע ופעם מאוד קרבו לבוא והמה נעצרים כאשר יחטאו אנשי הארץ: **לז** (א) אף לזאת. אף לפלאי המקום אשר יפעל בעת ירידת המטר עם כי היא הקטנה שבפעולותיו מ"מ אף עליה יחרד לבי ויקפוץ ממקומו לגודל התמהון: (ב) שמעו שמוע. כי בעת רדתו שמוע נשמע קולו אשר ירעם ברוגז והוא קול הרעם: והגה. הדבור אשר יצא מפיו הוא הרעם שזכר היוצא בגזרת המקום והוא כפול ענין במ"ש: (ג) תחת כל השמים ישרהו. והנה משלח את הקול בדרך ישר תחת כל השמים ולא יסבב בדרך עקלתון ואז ישלח גם אור ברקיו על קצות הארץ כי בעת יצא הרעם אז יצא הברק כאשר חקרו הטבעיים: (ד) אחריו ישאג קול. אבל שאגת הקול אשר ירעם בקול גאונו נשמע לאוזן אחר ראיית הברק עם כי גם הקול הולך דרך ישר. ולא יעקבם. אולם לא יאחר באמת את הקולות לבוא לעקבות הברקים ואחריהם אם היה נשמע קולו מיד בצאתו ר"ל אם היה נשמע מיד אז היה נודע שאינו מתאחר לבוא הברק אבל בעבור נסות חוש השמע ודקות חוש הראות יראה הברק טרם ישמע הרעם לזה חושב האדם אשר כן הוא סדר תולדותם אבל לא כן הוא והוא דבר נפלא ותמהון: (ה) ירעם אל. הנה האל ירעם בקולו רעמים נפלאות

ובכחו

אשר בטבעו [illegible] ומה גם עוד הגדולות אשר עושה

רשי

יכריחם. ולשון משנה שנינו (סוטה טז.) בשלש מקומות הלכה עוקבת מקרא : (ו) כי לשלג יאמר. על' הקולות הללו: הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו. כלומר אל' רוחות יצא: (ז) ביד כל אדם יחתום. כשאדם חוטא לפניו כשאדם עצמו חותם כתב ידו ביום מותו על עבירות שעבר הכתובות לפניו : לדעת כל אנשי מעשהו. להודיע על מה הוא ניזון: (ח) ותבוא חיה כמו ארב. כלומר ועוד שלוחים הרבה יש למקום ליפרע פורענותיו שילוח חיות רעות וסופה וקרה: (ט) וממזרים. אוצר יש ושמו מזרים: (י) מנשמת. מרוחו: ורוחב מים במוצק. כיציקה לפורענות: (יא) אף ברי. שם מלאך הממונה על העננים והוא יפיץ ענן מטרו של המקום: ענן אורו. ענן מטרו: (יב) והוא. הממונה: מסיבות מתהפך בתחבולותיו.של מקום: לפעלם. של גשמים לפעול המוטל עליהם לעשות אם טוב ואם רע מתהפך במסיבות הרבה כאותו שאמרו הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בר"ה ופסקו להם גשמים לסוף פרחו לפחות מהם אי אפשר שכבר גזרה גזרה אלא הקב"ה מוריקן שלא בזמנם ועל ארץ שאינה צריכה להם ושמים לטובה כיצד כו' : כל אשר יצום. לאותן גשמים לעשות לארץ (ד"א והוא מסיבות מתהפך בתחבולותיו. מקיף עננים ורוחות סביבות הרים שיהיו שותים מכל רחוקיהם. באגדת איוב עקב): (יג) אם לשבט. אם לפורעניות בני אדם מורידם בהרים ובנפות שאין מקום זריעה: אם לארצו. לטורידם כאשר עבור בתחילת דין לא לשבט ולא לפנים מן השורה אלא בבינונית: אם לחסד. שנעשו הדור עכשיו יותר צדיקים משהיו בראש השנה ואותן גשמים שנגזרו בבינונית מתהפך בתחבולות מסיבותיהם לירד בחסד בזמנם ועל הארץ הצריכה להם שלא תרד הטפה מהם לאיבוד: ימצאהו. למטר לאחת מן המדות הללו:

איוב לז

נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע׃
ו כִּי לַשֶּׁלֶג ׀ יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ׃ ז בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃ ח וַתָּבוֹא חַיָּה בְמוֹ־אָרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִשְׁכֹּן׃ ט מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה׃ י מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם בְּמוּצָק׃ יא אַף־בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ׃ יב וְהוּא מְסִבּוֹת ׀ מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָו לְפָעֳלָם כֹּל אֲשֶׁר־יְצַוֵּם ׀ עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה׃ יג אִם־לְשֵׁבֶט אִם־לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ׃

(מסורה בגליון: ג' · ב'מד כתיב ס'פ · ג' · מ"ל בליש' · ט' · ג'. ב' · ג' · ב'. ג' · ג'.ד'. ל"ג ר"פ · ב'. תיו ק' · ג' ר"פ אם אם אם · ג' וחסר)

תרגום

ג' אכלי אלהא בקליה על פרישן דעתיד למעבד עבד רברבן ולא נדע : ו ארום לתלגא יימר הוי בארעא ומטרא בתר מטרא בקיטא למבשלא פרי ומטרא בתר מטרא למצמח עסבא בסתוא בעושניה : ז בידא דכל אנשא ירשום למידע כל בני נשא עובדוי : ח ותיתי חיתא בכמנא ובמדורהא תשרי : ט מן אדרון עילא תיתי זיעא ומכוות מזרים קורא : י ממימר אלהא יתיהב קרחא ופלטיות מיא באתכותא : יא ברם בברירותא מטרח עיבא מבדר ענן מטריה : יב והוא תוסקפתא מהפך בחוכמתיה לאצלחא פלחי בארעא בעובדיהון ונחתין בכל אתר די פקדינון על אפי ארעא : ת"א והוא ברחמוהי מיא טמיעתא מהפך באפותקוהי לעובדיהון דבני נשא מגלי יתה ומשדר יתהון לכל דפקדינון על אפי תבל ארעא : יג אין מטרא דפורענותא ועממיא ובמדבריא אין מטרא רזיא לאילני טוריא ונלמתא אין מטרא ניחא דחסדא לחקלי

במו ט' וסימ' כחדש מתבן במו מדמנה . חציו שרפתי במו אש . חציו שרף במו אש . במו פי אתחנן לו . כי תלך במו אש לא תכוה . לירות במו אפל . ואניעה עליכם במו ראשי . אאמיצכם במו פי . ותבוא חיה במו ארב . קדמא כתיב במי וקרי' במו ו מתהפך ב' וסימ' במחנה מדין . והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו : אם לשבט חד מן ב' ר"פ אם אם אם וסימ' אם לשבט אם לארצו . אם גנבים באו : תולדות אהרן יחתום . תענית יא זוכר לך : מן החדר . ב"ב כה : אף ברי . (תענית טז) : יפיץ . תענית ז : מסבות . זוהר ויצא : לשבט . תענית ח (תענית סו) :

אבן עזרא

(ד) ולא יעקבם. המ"ם סימן העבים והענין לא יאחר מן לעולם עקב : (ו) כי לשלג יאמר. להיות בארץ וכבר הזכרתי בספר מאזני הלשון כי כל דבר צריך לזמן ומקום על כן ימצאו פעמים בלשון הקדש בלא אות בי"ת כמו הנמצא בית ה' : (ז) ביד כל אדם יחתום. יש אומרים בעד כל אדם: יחתום. שהגשם ימנעם לצאת לדעת כל איש מעש' שדהו ואחרים אמרו כי המקום יחתום ביד כל אדם המעשים שיעשו והזכיר זה הענין בפסוק הזה בעבור המטר כענין אם תשמעו ונתתי מטר ארצכם והקרוב אלי כי על הזורע ידבר כי אחר ירידת הגשם יזרעו בני אדם והמקום יחתום ביד כל אחד ואחד מה שיהיה מהזורע: (ח) ותבוא חיה כמו ארב. בעת המטר: (ט) מן החדר תבא סופה. יתכן שהוא כמו חדרי תימן מפאת דרום כאשר פירשתי: וממזרים. י"א שהוא פאת צפון וי"א מזלות ויש אומרים שהוא מן מזורה הרשת על ענין רחוק והנכון בעיני שהם כוכבים וכמהו התוציא מזרות בעתו : (י) במוצק. היא הארץ שהיא כנקודה באמצע הגלגלים : (יא) אף ברי. פירושו יש פעם על כן אמר אף כשיהיה האויר ברור והמקום יטריח עב : יפיץ. כמו יפוצו מעינותיך ופי' יפיץ ענן אורו שפעם ירד הגשם והשמש נראה ויש אומרי' כי הבי"ת שבמלת ברי משרת ויפרש רי מן רויה וזה רחוק : (יב) והוא. המקום יסובב מסיבות והנכון בעיני שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם : (יג) אם לשבט. להשחית הזרע : אם לארצו. או לארצו כמו אבנים גדולות וגשם בים : והנה הזכיר ג' ענינים בשום

רלבג

(ו) מטרות עוזו. מטרות עזו והכינוי הוא"ו נוספת : יחתום. יסגור ויסתום עד שלא יוכל איש לצאת לחוץ מרוב המטר : (ט) מן החדר תבא ס פה. מחדר הענן תבא הרוח וזה יהיה כאשר היה נעצר בו אד עשני לו כי יקרב לזה האד המורכב ביהיה ממנו הרוח כאשר התבאר בספר האותות : וממזרים קרה. ר"ל שכבר יהיה קור חזק מן הרוחות המזרים והמפזרים האדים והם הרוחות הצפוניות כמו שנזכר בספר האותות או יהיה ממזרים מענין זרם ויהיה חוזים כמו מז"ם כמו הענין בכוכב גורלי שהוא כמו סומך או יהיה מורכב מפועל הדגוש והפעיל כי כבר ימצאו רבים מורכבים משני בנינים : (י) מנשמת אל. מרצון אל : במוצק. מגזרת מצוק וזה יהיה כאשר יקפא שטל ויהיה ממנו הכפור : (יא) ברי. מענין בירור ושכבו בבה ובא במשקל מרי והרצון בזה כי גם הברור אשר יהיה לחלקי האד נד ביתפזר ויותך קודם שיהיה ממנו המטר : יטריח עב . רצוני שכבר ימלא עב לפעמים לא יהיה ממנו זה דבר אבל יתפזר ויותך ולזה אמר יטריח רצוני שמלאות כמו זה העב הוא טורח ועמל אחר שלא יגיע ממנו תועלת :

מצודת דוד

ואנחנו לא נדעם : (ו) כי לשלג. אמר לשלג יצוה שיהיה על הארץ והננו רואים אותו בארץ וכן יצוה על גשם מטר וכן יצוה על גשם מטרות עוזו ר"ל גשם חזק ושוטף וכולם נראים המה לעין כל בעת רדתם : (ז) ביד כל אדם יחתום. ועכ"ז יסתום ויחתום בתוך כל בני אדם מלהיות להם קדימת ידיעה טרם בואם למען דעת כל אנשי מעשהו מעשה מעשהו רצה לומר בכדי להזהיר כל בעל מעשה לכלות מעשהו טרם יבוא הגשם לבל ימנעהו בבואו : (ח) ותבוא. עם כי החיה תשיג ידיעת המטר טרם בואו והקדים לבוא במקום אשר תשב ותארוב לטרוף טרף ותשכון במעונותיה ולא תצא אז בחוצה וקצרה א"כ השגת האדם אף בדבר אשר תשיג החיה : (ט) מן החדר. יספר עוד מפלאות המקום ואמר הנה רוח סופה תבוא מן החדר אשר יבנה שם הרוח והם חדרי תימן כמ"ש עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן (לעיל ט') : וממזרים קרה. מן המזלות תבוא הקור והיא מזל כימה : (י) מנשמת אל. מנשיבת רוח האל רצה לומר במאמר פיו יבוא הקרח ובא רוחב המים במקום צר ודחוק עד לא יוכלו להעלות גלים כי הקרח עליהם ממעל : (יא) אף ברי. אף בעת יהיה אויר ברור ואין מקום לבוא המטר על פי הטבע עכ"ז יטריח את העב למלאותו בכובד המים רבים והוא יפזר מטרו על פני האדמה. ורז"ל אמרו שהמלאך הממונה על המטר שמו אף ברי : (יב) והוא. העב הזה הנה מחמת סבות מתהפך הנה והנה ברוב תחבולותיו לעשות פעלם המוטל עליהם כפי כל אשר יצוום המקום להריק המטר ע"פ האדמה ר"ל מה שהעבים מתהפכים הנה והנה לא במקרה הוא כ"א מחמת סבה ולעשות שליחותו של מקום : (יג) אם לשבט. פעם יתהפך להוריד המטר לענוש את הבריות על ידו כי כאשר ימשאו יורד הוא במקום עמק ומצולה והמטר רע להם : אם לארצו. פעם יתהפך להוריד המטר לארץ ה' ר"ל אל המקום אשר אנשים המה לה' הנכנעים אליו אשר המטר עצר עליהם : אם לחסד. פעם יתהפך להוריד המטר לעשות בה עוד חסד נפלא יותר ממה שנגזר והוא כאשר נגזר מתחלה מעט גשמים ולאח"ז הטיבו מעשיהם הנה יפליא חסד להורידם במקום היותר צורך ואינו מאבד טפה לרדת במקום שאין שם צורך : ימצאהו.

מצודת ציון

(ו) הוא. כמו היה ובאו הוי"ו והא"ף במקום היו"ד והה"א : (ז) ביד. הוא כמו בתוך וכן ביד שתי לנתרות (זכריה ד) : יחתום. יסתום ויסגור כמו כי חתום הוא (ישעיה כט) : אנשי מעשהו. יחסר הכינוי וכראוי אנשי מעשה ומעשהו וכן הארון הברית (יהושע ג) ומשפטו הארון ארון הברית : (ח) כמו ארב. בארב כמו במו פי אתחנן (לעיל יט) : ובמעונותיה. ענין מדור כמו מעון אתה היית (תהלים צ) : (ט) וממזרים. מזלות וכן התוציא מזרות (לקמן לח) ובא הרי"ש במקום הלמ"ד וכן וידע אלמנותיו (יחזקאל יט) והוא כמו ארמנותיו ובא הלמ"ד במקום הרי"ש : קרה. מלשון קור בת קר : (י) מנשמת. ענין נשיבת הרוח כמו מנשמת אלוה יאבדו (לעיל ד) : קרח. הוא הגליד הנקפה מן הקור כמו משליך קרחו כפתים (תהלים קמז) : במוצק. במקום צר ודחוק כמו רחב לא מוצק (לעיל לו) : (יא) ברי. מלשון ברור ונקי : יפיץ. יפזר כמו והפיץ אותם (יחזקאל לו) : (יב) בתחבולותיו. ענין ההתחכמות בדבר מה : תבל ארצה. מקום המיושב שבארץ נקרא תבל ור"ל במקום המיושב שבארץ או כפל המלה במלות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל יב) : (יג) לשבט. ענ׳

טוב

אבן עזרא

ענינים האחד למוסר והשני לארצו בעבור צורך הארץ שהוכניה חסידים כענין לספלם והשלישי לחסדו והנה ישוב אם לשבט אם לארצו פירוש לפעלם : (טו) התדע בשום אלוה עליהם . כאשר שם המקום העבים על בני אדם : והופיע . והראה האור בתוך העננים . או תדע מפלשי עב כמו פלס מעגל רגלך כאלו הם שקולים בפלס :

(יז) אשר בגדיך חמים . כענין ימי הקיץ כי רובי הרוחות הם שמאליים בעבור היות השמש בפאת שמאל . ורובי המפרשים אמרו כי בהשקיט בהניע שהוא הפך שקט ויאמרו כי כמהו ארץ ירא׳ה ושקטה וזה רחוק להיות מלה אחת מתפרשת לכירוש והפכו ולא יהיה לה שיטוי בבנין כמו שורש ושרש ויותר נכון היה שיאמרו התוכל להתחמם אם לא היתה רוח דרומית : (יח) תרקיע עמו . בחסרון ה"א התימה והשחקים הם על העבים ונקראו כן בעבור היותם אויר דק והוא מן ושחקת ממנה הדק הדק וכן נקראו רק ורקיע והם תחת הגלגלים והענין האתה תעזור אותו להרקיע השחקים ולשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק על כן יראה האור מהם : (יט) הודיענו מה נאמר לו . מה דעת יש לנו שנאמר לו למה כן וכן לא נוכל לערוך אליו מפני חשכי אנחנו בחשך: (כ) היסופר לו . ענינו אין צריך שיספר לו אדם : אם אמר איש בלבו כי יחסר ממנו לא יועילנו ורב האיי גאון ז"ל אמר כי יבולע על השמש: (כא) ועתה לא ראו אור . והנה אין כח בידם אפילו לראות האור כשהעבים בשחקים ובהיר שב לשמש והוא מן בהרות עד שיבא רוח ותטהר העבים : (כב) מצפון זהב יאתה . פירוש זהב

תרגום

דְפֵרֵי וְכַרְמֵי יְסַפְּקְנֵיהּ :

יד אֲצֵית דָא אִיּוֹב קוּם וְאִתְבַּיַּן פְּרִישׁוּתָא דֶאֱלָהָא :

טו הֲיַדַעְתָּא כַּד יְשַׁוֵּי אֱלָהָא גְזֵירְתָא עֲלֵיהוֹן וְאוֹפַע עֲנָנֵיהּ מִטְרֵיהּ :

טז הֲיַדַעְתָּא עַל מְבַשְׁקְרָנֵי עֲבָא פְּרִישׁוּתָא דִשְׁלִים מַנְדְעָא :

יז דִי לְבוּשָׁךְ מְשַׁחֲנִין כַּד מְשַׁדֵּיךְ אַרְעָא מִן דָרוֹמָא :

יח תְּרַקַּע עִמֵּיהּ לִשְׁחַקְיָא תַּקִּיפִין דְחֶזְוָתְהוֹן כְּאַסְפַּקְלַרְיָא סְנִינָא :

יט אוֹדַע יָתָנָא מָה נֵימַר לֵיהּ לָא נְסַדֵּר לְמֶחֱמֵי קֳדָם חֲשׁוֹכָא :

כ אֶפְשַׁר דְיִשְׁתָּעֵי לֵיהּ אֲרוּם אֲמַלֵּל אִין יְמַלֵּל בַּר נָשׁ אֲרוּם יִקַּטְרַג :

כא וּכְדוּן לָא חֲמוּן מִסְטְרָא בוּטֵט הוּא בִשְׁחָקֵי וְרוּחָא עֲבְרַת וְדַכְּיַת יַתְהוֹן : ת"א וְהַשְׁתָּא לָא אִסְתַּכַּלוּ בְּאוֹרַיְתָא אִתְעֲבִידוּ שְׁמַיָּא בְהִירֵי מִן לַאֲחָתָא טַלָּא וּמִטְרָא וְרוּחַ עֲבַרַת וְדַכְּאִינוּן :

כב מִצְפּוּנָא דַהֲבָא יִיתֵי קֳדָם אֱלָהָא דָחִיל שְׁבָחוֹרָא : ת"א מִן צִפּוּנָא

מקרא

יד הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן ׀ נִפְלְאוֹת אֵל : ל׳

טו הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אוֹר עֲנָנוֹ : ל׳ וחד כנס / ב׳. ל׳

טז הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׂי־עָב מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִים : ל׳

יז אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִט אֶרֶץ מִדָּרוֹם : ל׳ וחכר

יח תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק : ג׳ / ל׳ וחד כראי

יט הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ : ב׳ נקבר

כ הַיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע : ג׳ ה׳ פן יבלע

כא וְעַתָּה לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם : ב׳

כב מִצָּפוֹן זָהָב יֶאֱתֶה

מסורה

והופיע ל׳ והוא חד מן ט׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ברישיה קדמא ותניינא ה׳ ותליתאה וה׳ וסי׳ נמסר בסס׳ רבתא במערכת אות הה"א בס"ד : חזקים ג׳ וסימ׳ וילכו בני דן לדרכם . הנה נתתי את פניך תרקיע עמו לשחקים : היסופר ב׳ וחס׳ וסימ׳ בקבר חסדך . היספר לו כי אדבר : יבלע ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ פן יבלע למלך ולכל העם . אם אמר איש כי יבלע : יאתה ב׳ וסימ׳ ואירכם כסופה יאתה . מצפון זהב יאתה :

תולדות אהרן בגדיך . גטין לח : הרקיע . (ברכות ב) : היסופר . מגלה יח (ברכות יב) : לא ראו . תעניות : זהב לך (ברכות יג) : מצפון . ב"ב כה :

רשי

(טו) בשום אלוה . חק ברית עליהם היאך תלויים במאמר : (טז) מפלשי עב . גילוי עב ל׳ תבוי מפולש כלומר לארכו ולרחבו של עבים : התדע . עליהם מפלאות תמים דעים : (יז) אשר בגדיך חמים . כמה בגדיך חמים בהשקיטו ארץ מרוח דרומית שהיא הורגת את העולם בקרה שרוח מזרחית מחממת שנא׳ רוח קדים חרישות (יונה ד) שמשתקות כל הרוחות מפניה : (יח) חזקים . הרקיעים : כראי מוצק . כראי שהנשים רואות בו . (מוצק טריסטייר והוא חזק ביותר) . (יט) הודיענו מה נאמר לו . להקדוש ברוך הוא בריבנו עמו . לא נוכל לערוך אליו מפני חשך אשר סתרו סביבותיו : (כ) היסופר לו כי אדבר . וכי במדת הבריות הוא שצריך שיספרו אליו כל דברים היוצאים מפינו : אם אמר איש . אומר מפיו : כי יבולע . יגלה אליו מיד . כמו פן יבולע למלך (ש"ב יז) יגלה . ורבותינו פירשו היסופר כל שבחו לו : כי אדבר . כי נדבר בו ובגבורתו : אם אמר איש . לספרם כולם : כי יבלע . ממקומו : (כא) ועתה לא ראו אור . בסוף דבריו של אליהוא חזר לקנתר אותן שלשת רעי איוב על לא מצאו מענה ואמר ועתה שלשת רעיך אלא שהיה להם להשיבך כל דברים אלו שאמרתי לך . לא ראו אור כעשו המה כנפלים אשר לא ראו חכמה : בהיר הוא בשחקים . דומה לבהורים בהירים הנראים בשחקים להוריד גשם : רוח עברה . ורוח בא ומטהרתן ומעבירתן ואין מטר יורד כך הוא דוגמא שלהם התחילו להשיבך וסוף עמדו ולא ענו : (כב) מצפון זהב יאתה . הרי הוא כחוזר מן הראשונות (ועתה לא ראו אור) ד"א מדרש חכמים כשהרקיע מלא בהורות עננים עננים להוריד גשם רוח עברה ותטהרם ואין גשם יורד זה מדרש חכמים ואינה מתיישבת על סדר המקראות : מצפון זהב יאתה . מכשב רוח צפונית ומעביר הגשם והחמה זורחת כמו המריקים

רלבג

(טו) בשום אלוה עליהם . בגזור אלוה עליהם שיהיה ענינם כזה האופן : והופיע . והאיר והוא מקור וזה יהיה בשיתלהב האד הקיטורי : (טז) מפלשי עב . כמו מפרשי וכבר קדם ביאורו : (יח) כראי מוצק . כמראה שנתך והוא במראה של זכוכית שהיא ספירית והנה אמר על השחקים שהם חזקים ושהם גם כן ספיריים כראי מוצק : (יט) לא נערוך מפני חשך . לא נוכל לסדר דברינו ולערוך אותם לפני הש"י מפני החשך אשר אנחנו בו מפני השבע החמרי וקיצורנו מהשיג אותו פע"י על השלימות : (כ) יבולע . ישחת : (כא) בהיר . עך

מצודת ציון

פונה הסורענות כמו בשבט עברתו (איכה ג) : ימציאהו . ענין הזמנה והושטה כמו וכארחת איש ימציאנו (לעיל לד) : (יד) עמוד . שתוק כמו עמדו לא ענו (לעיל לב) : (טו) והופיע . הזריח והוא מושאל על הגלות המטר והראותו : (טז) מפלשי . כמו מפרשי בחילוף הלמ"ד ברי"ש וכמו מזלות מזרות : (יח) תרקיע . ענין פריסה ושטיחה כמו לרוקע הארץ (תהלים קלו) ומשפטו התרקיע בה"א התימה וקלר בדבר המובן וכמוהו רבים : לשחקים . בלמ"ד במקום את וכן הרגו לאבנר (ש"ב ג) כראי . מלשון ראיה ומראה : מוצק . מלשון יציקה : (כ) יבולע . ענין הסתר כמו כבלע את הקדש (במדבר ד) : (כא) בהיר . מאיר ומזהיר : (כב) מצפון . ענין טמון ונסתר ואתו מלשון מלוגה נאותה על שזהב בא משאת הצפון : זהב . רלה לומר מזוקק ונקי כזהב וכן המריקים מעליהם הזהב (זכריה)

מצודת דוד

חוזר הוא על כולן ור"ל יזמין ויושיע את המטר לאחת מאלו אם לשבט וכו׳ : (יד) האזינה . קשוב באזניך את אמרי ושתוק וחן לבך להבין נפלאות האל ר"ל שבאו מן האל ולו יחשבו ולא אל המערכה : (טו) התדע . ר"ל איך תחשוב שהכל בא מצד המערכה בלא למדת חכמה וידעת מה מהדברים הטבעיים טרם בואם האם גם זאת תדע מתי שם אלוה המטר על הענן ומתי הופיע וגלה מטר עננו ר"ל מפי היתה יציאת טפת המטר מן הענן כי לא נודע מהם עד אשר נראה לעין ולא מאז ומלת אור עננו חוזר גם על ראשית המקרא : (טז) התדע . האם תדע מפלאות ה׳ התמים בדעות אשר יעשה על מפרשי העב ממעל להם וכאומר ומה הנעשה בעבים לא ידעת האם תדע מה ממעל להם . (יז) אשר . חוזר הוא על מלת התדע האמור במקרא שלפניו לומר האם תדע הסבה אשר בגדיך חמים בעת ישקיט הארץ בפאת הדרום ר"ל כשבא בא אליה ממולה רוח צפון הקרה מאד ונעשה האויר חם ויוחמו גם הבגדים הידעת למה כן הוא הלא הם דוממין ומאין בא להם התעוררות להתחמם וכאומר ואם היה הכל בא מצד המערכה היה א"כ מהאפשר לדעת הכל כאשר נדע דברים הטבעיים : (יח) תרקיע . וכי פרשת עמו את השחקים החזקים כמראה הכסים הנעשה ביציקה שהוא חזק יותר מאלו נעשה בהקשת הקורנס או שהמה חזקים בדבר הבהירות כ נראה דבר המוצק בעת יתיכו אותו אשר יזהיר מאד כאומר וכי כח אל לך עד שתאמר אערכה לפניו משפט : (יט) הודיענו . הודע לנו מה נאמר במשפט וכאומר גם אנו היינו מתווכחים עמו בעבורך אך אמר גם מה נאמר : לא נערוך . הלא לא נוכל לסדר משפט למולו מפני חשכת הדעת אשר עמנו מול חכמת המקום : (כ) היסופר לו . ר"ל מה לנו לערוך עמו משפט וכי מהצורך לספר לו אשר אדבר הלא הכל ידוע לו : אם אמר . וכי אמר איש דבר אשר יסתר ממנו והוא כפל ענין במ"ש : (כא) ועתה . כשבא להשלים דבריו אמר ועתה אומר אני דרך כלל הנה לפעמים לא ראו אנשים אור השמש והוא כאשר יכסנו הענן ועם כי בהיר הוא במקומו בשחקים ומזהיר מאד אבל כאשר עברה רוח ותטהר את השחקים מן הענן אז יראוהו והוא מקרא קצר ומובן מאליו : (כב) מצפון . ר"ל ואם השמש אשר נראה הוא לעין כל כאשר יסור העבים נעלם הוא כאשר יכסנו הענן ואיך א"כ יוכל ממגשושי הלב דעות וחקירות מזוקקות כזהב על אלוה וכו׳ שלא נעלם הוא בכל זמן ואיך נדע א"כ חקר הנהגת מדותיו :

טרם

רשי

מתריקים מעליהם הזהב (זכריה ד): על אלוה. מלפניו: (מצפון זהב יאתה. מצפון הזהב הטוב לאותן שיאתיו את עצמן למצות הקדוש ברוך הוא ומאמינים באלוה הנורא מאד): (כג) שדי לא מצאנוהו שגיא כח. לעורר משפטיו על הבריות בגודל כחו כ"א ברחמים וכפרת הבריות שם כדבר מועט לפי היכולת קומץ ומנחה מחבית השקל תורים ובני יונה בקר וצאן לא טרח לבקש ראם ויחמור: ומשפט. יסורין: לא יענה. הבריות יותר מדאי וכן לא יענה הצדיק יותר מדאי במה שא"א כי אם איש כמתנת ידו: (כד) לכן יראוהו אנשים. מלהתווכח אליו: (כי) לא יראה כל חכמי לב המתחכמים אליו כי אין חכמתם בעיניו כלום ורבותינו פירשוהו על איוב שאמ' לו אליהוא לפי שהיית מטיל אימה יתירה על הרך הנס

אבן עזרא

והב זוהר השמים הדומה לעין זהב כי מפאת צפון יחל להתזכך. ויש אומרים שפירוש זהב הרוח שהיא זכה כזהב והראשון נכון: ועל אלוה נורא הוד. שיראה הודו של מקום בצאת השמש וישבחוהו בני אדם וישמחו: (כג) שדי לא מצאנוהו. נדע במעשיו שהוא שגיא כח ושגיא משפט: ורב צדקה לא יענה. מלבו כי אם מחסרון המקבלו כאשר הזכרתי מעט בתחלת פי' קהלת: (כד) לכן יראוהו אנשי'. והוא לא יראה אפילו חכמי לב כענין הן גוים כמר מדלי ורובי המפרשים יפרשו יראה שישוב על כל חכמי לב והענין יראוהו ואם

איוב לז

עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד׃ כג שַׁדַּי לֹא־מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא־כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה׃ כד לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב׃

י' אִסְתַּנְיָא יֵיתֵי וְיִנְהַר עַלְמָא קֳדָם אֱלָהָא דְחִיל יוֹדוּן עַלְלֵי עַלְמָא׃ כג שַׁדַּי לָא אַשְׁכַּחוּנָךְ דְּאַנְתְּ מְדַבֵּר עִם עַלְלֵי עָלְמָא בְּסוּגֵי חֵילָא וְדִינָא וְסוּגֵי צִדְקָתָא לָא יְסַגֵּף׃ ת"א שַׁדַּי לָא סַפְקָנָא לְמִשְׁתָּעֵי סוּגְעֵי חֵילָא וְדִינָא וְסוּגְעֵי צִדְקָתָא לָא יְסַגֵּף׃ כד בְּגִין כֵּן דַּחֲלוּ מִנֵּיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יִדְחַל כָּל חַכִּימֵי לִבָּא׃ ת"א מְטוּל דְּדָחִילוּ מִנֵּיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יֶחֱמֵי מִבְּנוֹהִי הֵיךְ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא׃

י' חסר נ' מ"ל

תולדות אהרן שדי. ע"ג ד (ברכות יב):
יראוהו. שבת ס ר"ס י"ג:

רלבג

ך ופהסיק: (כג) שדי לא מצאנוהו וגו'. הרצון בו שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג אותו הוא שגיא כח ושגיא משפט ושגיא לעשות רב צדקה ולא יעשה רע ויענה האנשים כאמרו כי לא ענה מלבו: יראם. ישגיא או יהיה הרצון בו יכבד וישא פנים ויחניף: ביאור דברי המענה אחר אשר ענה אליהוא שלשה מענים במספר מה שהשיבו אליפז ובלדד וצופר אל איוב או כמספר המענים שאמר איוב שלא ענוהו חביריו על אחד מהם ורצה שאין איוב עונה אליו הוסיף אליהוא להשיב על דברי איוב ושאלותיו ואמר המתן לי מעט ואגידך הראית כי עוד לי דברים וטענות בעבור השי"ת לבאר שהוא משגיח באישי האדם הדבקים בו. אשא דעי ממעגלים רחוקים ואתן צדק לפועלי. ואמנם אמר זה כי ההקדמות אשר יבאר מהם זה הדרוש הם רחוקות כמו שיתבאר. אמנם שדברי אינם כוזבים זה ממה שיתבאר ממה שאתה מודה בו וזה שאתה מודה בגם שהוא שלם הדיעות ר"ל שהוא יודע נימוס הנמצאים וסדורם בשלמות לפי שהוא פועל אותם ובהיות הענין כן הנה יתבאר שאין השי"ת מואס האדם עד שלא יהיה משגיח בו מצד היותו מואס אותו כמו שאמרת מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך וזה שהשי"ת הוא רב בדעות והאדם הוא רב כח השכל הידיעות כי הוא כחוי על השגת זה הנימוס אשר בנמצאות ולזה הוא מבואר מזה הצד שיש לו יחס מה אל השי"ת מזה הצד ובפרט כאשר ישמש בכחו זה ויוציאהו לפעל ובהיות הענין כן אין ראוי שימאסהו השי"ת ואולם היתה זאת ההקדמה רחוקה כי הידיעה שאמר בשי"ת ובנו בשיתוף השם ר"ל בקודם ובאיחור. ולזה הוא מבואר שהשי"ת לא ישגיח לכחות הרשע לא החיים הנפשיים ולא החיים הגופיים אמנם שלא יחיהו הנפשיים הוא מבואר וזה כי אשר שתגיע השלמת הנפש לרשעים ולא יחייהו ג"כ החיים הגופיים כי אין בו דבר יהיה ראוי בעבורו שתהיה בו ההשגחה האלהית ויתן משפט העניים העשוקים בזה האופן כי לפעמים הרשעים מצולחים למקרים יתכן שיביאו אידם וינצלו מהם. או יהיה הרצון בעניים צדיקים ועניים כי כמוהו ימצאו רבים בספר תהלים וירצה בזה שהשי"ת יתן משפט הצדיקים הראוי להם בהשגיחו בהם בכל ענייניהם. לא יגרע השי"ת מצדיק עינו אבל ישגיח בהם ויצילם מהרעות הנכונות לבא עליהם ויושיבם עם המושלים העליונים לכסא הקיום והנצחיות ר"ל שיתן להם מקום בין המלאכים ושם יתקיימו לנצח ותגבה מדרגתם מאד. ואם יקרה בטובים שיהיו אסורים בזיקים ובכבלי ברזל או יהיו נלכדים בחבלי העוני והדלות הנה הוא מהשי"ת להגיד להם פעלם שהוא יתר והכבר יתגברו פשעיהם אם יחזיקו בזה הפעל ויסתבכו בו. הנה בזה האופן גלה אזנם למוסר כי בזה יזכרו מדרכם הרעה אשר החלו לדרוך בו ואמר השי"ת כי משני יתוכון מאון. אם ישמעו אל מצות השם ויעבדו אותו יכלו ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים ר"ל שלא יגיעם שום רע כי לדבקם בשי"ת תהיה השגחתו בהם וישמרם מכל רע. ואם לא ישמעו ויחזיקו בדרכם הרע אשר החלו לדרוך בו יגיעם מהרע שיעברו בחרב בלא יום אידם וימותו בלא דעת ולא יהיה להם השארות נפשיי וזה הוא העונש הגמור להם. והרשעים אשר לא די להם שלא ישמעו לסור מדרכם הרע אבל ישימו אף לשם ית' ויאמרו כי בחפו וכעסו הגיעם מה שהגיע להם לא מצד מעשיהם ולזה לא יזעקו ולא יתפללו אליו כי אסרם. הנה תמות בנוער נפשם וחייתם תמות בהיותם נערים ואמנם אמר זה על דרך אמרו ומקשה לבו יפול ברעה כי מי שהוא באלה התכונה מקשה לבו הוא מוכן לרעות ולמקרים יותר מהאנשים המפחדים וכאילו זאת התכונה תמהר קצו. הנה השי"ת יציל העני מרעות רבות בעניין אשר הביא עליו ויגל אזן הגמולים כמה שילאם לשוב אל השי"ת וירחמם. ואף היה מסית אותך בזה הרע אשר הביא עליך מצור ומצוק אל רחב שאין שום צרות תחתיה והיה מביא מה שינוח על שולחנך והיה המשפט או הכלים מלאים דשן לרוב עברך והצלחתך אם היית שב אל השם ועוזב אותו בכל כחך אבל אתם מלאת דין רשע הדין והמשפט שיסמכו אישי האדם ויספדו ר"ל הדין והמשפט שבא מהשי"ת לאישי האדם על האופן שקדם הנו קיום העולם אשר תמלא אותו דין רשע ביתכך לשם ית' עול באלו הדברים וזה כשתניח הנגות ר"ל שיהיה מגיע מסכלותך עד שתפיס הדין והמשפט שיסמכו אנשי העולם ויקימו דין רשע ועיל והיא בזה כמדרגת הרשעים שישימו אף ולא ישועו כי אסרם. כי חמת השם פן יסיתך ותכך בכאות נפלאות עד שלא יליך מזה רב כופר ולא יהיה נערך עשרך ללוקחו כופר על המכה ההיא לא זהב ולא מאמצי כח שיש לך לא יליך. אל תבים והשתדל הלילה בהיות לבך פנוי על השכבך בענין הרעות הבאות לאישי האדם כמו כריתת עמים במקומם. השמר אל תפנה אל מה שיהיה בו אין לשי"ת כי על זה הדעת בחרת בסבה עוני דעתך וסכלותך ר"ל שהוספת לבקש ראיות מההום על היות השם נמאל ברעות אישי האדם וכאילו אמר אל הסתכל באלו הענינים שיביאוך לחשוב שהשי"ת עושה עול באלו הרעות הבאות לאישי האדם פן יסיתך ויוליך בחמתו במכה אכזריה אשר לא יציל אותך ממנה לא סוגך ולא גבורתך. איך תאמר כי באלו הרעות רוע סידור ה כ השי"ת ישגיב האדם בכחו להצילו מאלה הרעות הנכונות לבא עליו ומי כמוהו מורה האדם הדרך שיסרה אשר בה ינצל מאלו הרעות הנכונות לבא עליו כאשר היה האדם באופן שהוכל להגיע אליו זאת ההשגחה וכאשר לא היה זה כן הנה לא יגיע החסרון מצד השי"ת אבל מצד המקבל מי הוא עליון עליו ביתן דרכו ומנהגו בפעולותיו שיוכל לומר אליו בזה הענין פעלת עולה שלא הוא על הכל והכל ברואים בכחו ולזה ראוי שנתרחק מלייחס אליו עול כי לא נוכל לבחון דרכו ולהשיגה אותה עד שנוכל להיות עצמנו שופטים לשפוט שהכבר פעל עולה בדבר מה כי נשגבה דעתו מאד וראוי שנייחס מה שיראה ממנו שהכבר פעל עולה אל קצורנו וסכלותנו. זכור להשגיח פעל השי"ת ולרומם אותו מה שהשיגו האנשים מפליאות פעולותיו בנמצאות הטבעיות מה שכל אדם חזו בו באלו הנמצאות הפעולות שיבא התמנהם בהקדמות מיוחסות ומיוחדות ומה שהביט האדם מרחוק בגרמים השמימיים שיבא בהם בהקדמות רחוקות כי באלה הענינים תושג חכמת השם ומוסרה שיעור מה שאין לו קץ. ואם פעלו הוא כך הנה הוא מבואר שהשי"ת שגיא ונפלא מאד במציאותו ולא נוכל לדעת שיעור מדרגתו והוא נצחי לא סר ולא יסור ואיך יתכן שיגנה האדם אשר תמול כולו השי"ת אשר לא סר ולא יסור ואיך יתכן לאדם שייחס גנות לנמצא אשר הוא בתכלית המעלה והכבוד עד אשר לא תושג מדרגתו. והנה החל אליהוא לספר מנפלאות השי"ת ואמר שהכבר יגיע מחוזק השגחת השם ונפלאותיו עד שבעת שיובש המושלג שיגרע השם וימנע השם נטפי מים אז יעלו אדים באלו המקומות היבשים שיזל מהם המטר ברבוי עד שירעפו עלי אדם רב וזה בתכלית הפלא. האם יבין האדם איך יהיו מפרשי העב המתחלפים קצתם מקצתם חילוף רב והאופן התהוותו והמון העננים וקולם עד שקצתם יהיה מהם מטר יורד בנחת ומקצתם מטר יורד בזעף ומקצתם קולות וברקים ומקצתם שלג ומקצתם קרח ומקצתם לא יהיה רוח ומקצתם לא יהיה דבר אך יתפזר ויסור. הנה השי"ת פירש בעביר העלאת האדים אורו וניגלו וכסה או האד שרשי הים ולזה הוא נפלא כאשר היו האדים מפועל אחד והוא הניצוץ אשר יהיה מהשמש דרך משל ומחומר אחד על הרוב והוא מי הים איך יקרה שיתחלפו האדים זה החילוף מהחילוף. אמנם סידר השם זה בזה האופן כי בעננים ישפוט העמים פעם וייסרם ברעות אשר יבואו להם מצדם ופעם יתן אוכל לרוב באמצעותם וספר תהלה האד אשר יהיו ממנו הקולות והברקים למה שיש מהפלא בענינו. ואמר על העננים כסה אור האד הקיטורי אשר הוא אור בכח קרוב לפי שהוא מתלהב בנעט מההכאה כמו שהתבאר בספר האותות והוא מפוזר ביניהם ויצו השם על האד ההוא במה שיפגיע חלקיו קצתם לקצתם וידבקהו והוא הקור אשר בענן אשר הוא עצור בתוכו כי החלקים החמים יברחו מההפכם ויתקבצו בעומק הענן כמו שהתבאר בספר האותות. כאשר הגיד עליו האד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר"ל שעיבה פני הענין ועצר בתוכו האד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ולצאת אז היה קנין אף וכעס על האד העולה בהתקבץ חלקיו ויבקע הענן ויצא ויתלהב מידי צאתו מהטע וזהו הכעס על דרך משל. אף מזה המקרה יחרד לבי ויתר ממקומו. שמעו שמוע ברוגז קולו והדבור אשר יצא מפיו ר"ל הרעם שהוא נפלא וחזק עד שתחת כל השמים הוא מתיישר ללכת ולהשמע. והוכן הוא הברק יתנועע וירד על כנפות הארץ וזה ג"כ פלא כי מדרך האש הוא שיתנועע למעלה. ואחרי הברק ישאג קול הרעם ירעם בקול גאונו ולא יאחרם ר"ל הקולות שלא ישמעו אחר הברקים בזמן מועט כאשר היה קולו בזה האופן שיהיה נשמע וזה כי הסבה ברעם והברק אחד כמו שנזכר בספר האותות אבל כי הרעם ישמע אחר הברק זמן מה לפי שהמוחש מגיע אל הראות בזולת זמן והקול מגיע אל חוש השמע בזמן לפי שהגעתו אליו יהיה בתנועה ממקום ההכאה אשר תחדש הקול עד חוש השמע והיא תהיה בזמן בהכרח והנה יקרה כשהיה מקום הברק והרעם סמוך לאופק שיראה הברק ולא ישמע הרעם לרחקו ממנו כי תכלה התנועה קודם הגעתה אל אזנו ולזה אמר שכאשר ישמע קול הרעם לא יהיה שמעו מאוחר מאד מראות הברק. ירעם אל בקולו זה הענין נפלאות עושה גדולות ונפלאות אשר לא נוכל להשיג. הנה פעם יוצא מהאד שלג וירד השלג בארץ ופעם יהיה ממנו גשם מטר ר"ל שאינו יורד בתוקף גדול ופעם יהיה ממנו גשם מטרות עוזו ר"ל שיורד בתוקף גדול וכבר התבארו בספר האותות סבות כל זה ואפשר שנאמר שהרצון באמרו וגשם מטר וגו' שפעם יצא ממנו גשם מטר ר"ל שלא יהיה המטר היורד מחלקי הענן מתחלף קצתו לקצתו ופעם יצא ממנו גשם מטרות עוזו ר"ל שיצא ממנו מטרים מתחלפים עד שיורד מקצת חלקי הענן מטר גס ומקצתו מטר דק כמו שיקרה הרבה פעמים בעננים אשר ירד מהם הברד. ויהיה הגשם בתוקף כל כך עד שיסגור בעד כל אדם עד שלא יוכל לצאת ולדעת בכל אנשי מעשהו ר"ל שיבירו מה הם עושים ואיפה הם. וגם החיה תתבא מרוב הגשם והשכון במעונותיה. ולפעמים הבא מחדר הענין הסופה ר"ל הרוח החזקה וזה בהיות האד הקר מתדבק עם החם ויבקש זה לרדת וזה לעלות ויתהוה מזה הרוח כמו שנזכר בספר האותות והנה מקום אשר הוא מזרים ר"ל שהוא סיבת הזרם והשטף אשר יתחדש מאד והוא החלק היותר קר מהאויר כמו שהתבאר בספר האותות וכבר יהיה ממנו ההתקררות אשר יהיה בקצת חלקי זה האד בעצמו והאד העצנות והתקררות ההוא הוא סבת הרוח כמו שהתבאר בספר האותות וזה פלא שתהיה הסבה

מצודת דוד

נורא הוד. ראוי להגיד הודו הן ימעטו ובענין שנאמר נורא תהלות (שמות טו): (כג) שדי לא מצאנוהו. עם כי לא מצאנו את השגת שדי ר"ל עם כי לא נוכל להשיג עצמותו והנהגת מדותיו מ"מ הן ידענו כי הוא שגיא כח אבל במשפט ורב צדקה ולא יענה את האדם מלבו כי אם מה מגמול מעשיו יעשה לו: (כד) לכן. על כי כל מעשיו במשפט לכן יפחדו ממנו האנשים ולא ימרו פיו כי לא יראה כל חכמי לב ר"ל אף חכמי לב לא יראה הטובים לפניו ואינו רואה אותם להכיר להם פנים במשפט כמו שאמר לא יכיר שוע לפני דל (לעיל לד) כי אין נושא פנים לפניו (העולה מהדברים ההמה כי יאמר שהמקום משגיח אף בפרטות ויבדיל את הרשע מן הצדיק וכן יבדיל את הצדיק מן הרעה הבאה בעולם ואם לפעמים יקרה רע לצדיק בהשגחה יש לגלות אזנו למוסר כאשר ינטה מעט מדרך הישר וישיב לאיוב שגם עליו באו היסורים לגלות אזנו למוסר לשוב לה' ויגלל מדין גיהנם ויתענג בדשן נפשו כי אם היה מתמיד לשבת בשלוה היה בועט בה' מרוב כל והיה אובד לנצח כדור

מצודת ציון

(זכריה ד): ואתא. יבא כמו ואתא מרבבות קדש (דברים לג): הוד. ענינו כמו סדר ושאר: (כג) שגיא. גדול כמו תשגיא פעלו (לעיל לו): יענה. מלשון ענויים ויסורין:

במטול

אבן עזרא

ואם לא יראוהו: (א) ויען ה'. פירוש מן הסערה שרוב הנפלאות שסיפר הם בסערת השמים או שידבר עלי בסערה: (ב) מי זה מחשיך. הענין רצית להחשיך עצתי כמו להעלים ולהסתיר ובמקום אחר מי זה מעלים: עצה במלין. שדברת בלי דעת: (ה) ממדיה. גבולותיה ור' יהודה בעל הדקדוק נ"ע פי' אותה מן מדד ויתכן שיהיה רמז למדת הגבולים: קו. הוא סבוב

רשי

חנם לפיכך לא זכית להתקיים לך בנים חכמי לב: (מענה מן הסערה): (א) מן הסערה. הנה שערות שלך ואשיבך דברים כנגדן. מן הסערה שחרפתני אשר בסערה ישופני (לעיל ט) מתנה אשיב לך כאשר תשמע בסוף הענין מי פלג לשטף תעלה נותא לכל שער. דבר אחר בסערה הכהו בסערה רפאהו כדמפרש בספרי: (ב) מחשיך עצה. עצה חשיכה וסכלה. ד"א מי זה מחשיך עצה בלי דעת. אמר הקדוש ברוך הוא מי זה הוא מחשיך עצה מקלקל במילים ורוב דברים שכתבתי איש תם וישר בתחילת הספר כדי לחול שמי עליו והוא בא והחשיך וקלקל מה שיעלתי ברוב דבריו ואיוב ענהו מי זה מעלים עצה (לקמן מב) אילו הייתי יודע עצתך הייתי מרבה בדברים והקב"ה השיב והלא אברהם לא היה יודע ועמד בעשר כך מצאתי: (ג) אזר נא כגבר חלציך. רמז לו שיתעודד מן חליו ויסוריו: (ד) איפה. אי פה: (ה) ממדיה. מדותיה

איוב לח

לח א וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִנ הַסְּעָרָה וַיֹּאמַר׃ ב מִי זֶה ׀ מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת׃ ג אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ד אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה׃ ה מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי

מנ ק' — ק. נ"ד

א וַאֲתֵיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלָא דְצַעֲרָא וַאֲמַר׃ ב מַן הוּא דֵין כְּמַחְשִׁיךְ מַלְכָּא בְּמִלַּיָּא מְדַלִּית מַנְדְּעָא׃ ג זְרַז כְּדוּן הֵיךְ גִּבְרָא חַרְצָךְ וְאֶבְעֵינָךְ וּתְהוֹדְעִנַּנִי׃ ד הָאָן הֲוֵיתָא בְּמִשְׁתְּתֵי אַרְעָא חַוֵּי אִין יָדַעְתָּא בְּיוּנְתָּא׃ ה מַן שַׁוִּי מְשַׁחְתְּהָא אֲרוּם תִּנְדַע

מנ הסערה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה חדא וקרי' תרתין מלין וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד בערך כתב: איפה י' כתיב כן וסים' ויאמר לו המלך איפה הוא. איפה הם רעים. איפה שמואל ודוד. איפה לא שגלת. ואיפה ישרים נכחדו. איפה היית ביסדי ארץ. איפה לקטת היום ואנה עשית. איפה האנשים אשר הרגתם. ואיש אל ידע איפה הוא. ואלה איפה הם. וד' כתיב אפו וסי' ואיה אפו תקותי. דעו אפו כי אלוה. מי יתן אפו ויכתבון מלי. ושארהון אפו כתיב:

תולדות אהרן

הסערה. כ"ב טו נדה נב עקרים מ"ד

פי' כונת כל המענה: איפה. עקרים מ"ד פ"ס:

רלבג

א' נעימים ופעם תהפך הלחות והשטף ופעם תהפך היום הרוח אשר הוא מייבש. מרצון אל יתן מקצת האדים קרח ויתן רחב כמים שנעשה מהם הקרח במקום מוצק וכו' והוא הקרח והכפור וקראו רחב מים לפי שהוא מתהוה מהבל והוא יורד ברוחב עד שאינו יורד טיפות אבל הוא כמו לחות שיתלחלח האויר. אף ברי יטריח עב לבריה ולפיזור ר"ל שלא יצא ממנו שום דבר אך יותר ויתפזר ויפיץ ענן אורו ואולם אמר ענן אורו לפי שבי.תר נכון שהעננים שיקרה בהם זה הם העננים רבי האד הקיטורי אשר הוא נקרא אור כמו שקדם כי ליונשו יקרה לו שיתפזר מניצוץ השמש קודם שיתהוה ממנו המטר. ובכלל זה הענן מתהפך מסבותיו בתחבולות הנה הנפלאות עד שיהיה ממנו כל אלו הדברים המתחלפים אשר זכרנו והסבה בזה כדי שיפעלו כל אשר יצום השי"ת על פני תבל ארצה. פעם להזיק כמו הברקים שימיתו האנשים באש הנופל בהם או המטר כשיהיה מזיק ופעם להכרית ארצו להצמיח מוצא דשא ופעם ימציאהו לחסד ר"ל ליתרון בטוב ואם אינו צריך לצמחים. האזינה זאת איוב עמוד והתבונן נפלאות אל התדע הסבה איך גזר השם על העננים שיסודרו מהם אלה הענינים בזה האופן. הידעת מה הסבה אשר קבל בה האור והתלהבות האד הקיטורי הנעצר בעננו. האם תוכל לדעת על אופני מפלשי עב אשר יתחלפו לכמה גוונים נפלאות השם וחכמתו בהם. הידעת למה יהיו בגדיך חמים כאשר תשקוט הארץ מפאת דרום ר"ל כשלא יהיה השמש מתנועע בפאה הדרומית ותהיה תנועתה במזלות הצפוניות כי אז יהיה החום בחלק המיושב והנה נודעת הנה זה החום בקרבת השמש מהצפיאה הצפונית מהקוטבי מה שלא יעלם למי שעיין בטבעיות וכבר ביארנו זה בבאורנו לחכמה ההיא והשלמנו הסבה בזה בחמישי מספר מלחמות ה'. האם תרקיע עמו השמים שהם חזקים בתכלית החוזק עד שלא יתפרד דבוקם בשום פנים והם ספיריים כמו הראי הנתך ר"ל הזכוכית שיעבור האור בו אתה איוב שחושב להתווכח עם השם הודיענו מה נאמר לו כשנתווכח עמו בזה הענין הנה לא נוכל לערוך דברים כנגדו מפני החשך והסכלות כמו שלא יוכל להתווכח מי שלא ידע דבר בחכמה את מי שיודע בחכמה ההיא. איך נוכל לדבר כמו שיסופר לו כי אדבר בדרך שיענני וישלם ההתווכחות ביני ובינו ואם אמר איש דברי ריבות אל השם והתווכח עמו כאשר היה מבולע ונשחת במכות ומכאובים עד שאתה תתפיק להתווכח עמו והוא כאילו אמר הנה איש מכאובים להתווכח עם השם ויענהו עד שאתה תכסוף לזה ההתווכחות. והנה עתה לבאר אופן אחר מענין האדים והוא בבקעת העבים יהיה הענן חזק עד שלא יראה האור אשר הוא בהיר אך בשחקים ר"ל שאין היות הסדר האור שילקח ככה כי הוא בהיר בשחקים אבל רבוי העננים יהיה הנה שלא יראה האור עם חוזקו ועם כל זה לא יהיה מהם מטר אבל תעבור הרוח ותטהר העבים ותפזרם או תוליכם אל מקום אחר ובזאת הסבה ישלם על הרוב ענין המטר ולזה זכרו לפי שבו מן הזרות מה נייחס זה הפעל אל הרוחות לבד כמו שזכרנו בשמנה ספרי מזה הספר. מצפון זהב יאתה ר"ל שיבואו ממנה רוחות מפזרות האדים ומטהרות האויר ומזככות אותו כזהב והנה כולו בעבור פועל השי"ת אשר הוא נורא הוד ואפשר שנאמר שהרצון בזה כי מפאת צפון לפי שהם הישוב יבא דבר יקר ונכבד כזהב על השי"ת שהוא נורא הוד כי שם הבעלי חיים והצמחים אשר בבריאתם מהחכמה הנפלאה והפילם להמציא באחד אחד מהם כל מה שאפשר בו מהכלים אשר ישלם בהם מציאותם ושמירת הזמן האפשרי בהם עד שנוכל להשיג מזה דבר יקר ונכבד מהשי"ת. ובכלל הנה יראה מתה שברא אותו באלו הנבראים כי שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג מדרגתו הוא שגיא כח לעשות משפט ושגיא כח לעשות רוב צדקה וחסד לפי שלא יקצר מהמציא באחד אחד מאלו הנבראים מה שיצטרך אליו במציאותו ולא יקצר ג"כ מהמציא באחד אחד מהם מה שאפשר שימציא. ובם על צד היותר טוב ולא יענה ר"ל שלא יעשה רע כי אנחנו נראה אותו משתדל בכל עוז באלו הנבראים להגיע הטוב אליהם והוא על דרך אמרו כי לא ענה מלבו. או יהיה אומרו לא יענה שמרוב כחו לא יאחר עשיית המשפט ורוב הצדקה אבל יעשהו תיכף בהמצא המקבל בזולת איחור. לכן יראוהו ממנו האנשים כי לא יראה כל חכמי לב שלא ישגיח בכולם להצילם מהרע אבל כאשר ידבקו בו ובעת הדבקות. או יהיה פירוש אמרו לא יראה כל חכמי לב שלא ישא להם פנים ולא יכבדם להחניף אותם אך תיכף שתמצא בהם הרעה וייסרם כדי שיעזבו הדרך ההיא כמו שקדם: והכלל העולה מהדברים הוא שאליהוא יבאר שלא ימנע מפני היות האדם פחות ונבזה ביחס אל השי"ת היות משגיח בו אבל הוא יבאר שהוא ראוי שישגיח בו. ונניח בביאור זה שתי הקדמות. האחת עם היותה מבוארת בנפשה כבר הודה בה איוב והיא שהשי"ת הוא תמים דעות רוצה לומר שהוא יודע כל המושכלות וזו ההקדמה הודה בה איוב באמרו עמו חכמה וגבורה. וההקדמה השנית מחוייבת למי שידע הנה שכל האדם שיודה בה וזהו שהאדם בהיר בה לב ר"ל שהוא רב ההכנה להשיג המושכלות עד שהוא כחיי על כולם באופן מה ובהיות הענין כן רצוני שהשי"ת הוא רב המושכלות בפעל והאדם הוא רב המושכלות בכח והוא מבואר מזה שבפעל שהוא ישלים מה שבכח ויוציאהו אל הפעל כפי מה שאפשר והיתה היציאה אל הפעל במושכלות ימצא בה הפועל והמתפעל אחד באופן מה הוא מבואר שכבר יגיע לאדם בזה האופן התאחדות מה ודבקות בשי"ת ומה שזה דרכו הוא מבואר שאין ראוי שימאסהו השי"ת אבל ראוי שתהיה ההשגחה נפלאה מצד ההתאחדות והדבקות ולפי זה ההתאחדות הוא מפני מה שהגיע לאדם מהמושכלות בפעל לא מצד הכח אשר הוא הטבעי האנושי הוא מבואר שראוי שתהיה השגחת האדם המשכיל מצד הטבע האישי. ובכאן התבאר שאין השי"ת עוזב איש האדם על צד המיקום והפתיות אבל ישגיח במשכילים ממנו ולפי שהרשע הוא מה שימנע השגת המושכלות כמו שזכר איוב במה שקדם הוא מבואר שההשגחה לא תהיה ברשעים אבל היו מסורים לאלו המקרים הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכת ותעדר מהם הצלחת הנפש וזהו ע"כ ההגיע להם על רשעם בעלמות ר"ל העדר מהם הצלחת הנפש ואולם ע"כ הנפש האחר והוא המסרה למקרים הרעים הנכונים לבא עליהם הוא במקרה ושנית כאלו כיון השי"ת כדי שיגיעו בו רע מותם לרשעים וימסרו בהם שאר האנשים ויחמלו מרעתם ואל בני מיני העונש אשר זכרנו רמז אליהוא באמרו לא יחיה רשע ר"ל שלא ישתדל השי"ת להחיותו בחיים הגופיים ולא יחיינו החיים הנפשיים ויורה על זה כי כבר זכר לצדיקים שני מיני הגמול המקבילים לאלו האחד הוא השגחתו בהם אשר ימלטו בה מהמקרים הרעים הנכונים לבא עליהם והוא אמרו לא יגרע מצדיק עיניו והשני הוא הצלחת הנפש והוא אמרו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו ובכאן התבאר איוב מציאות היושר באלו הענינים אשר היה חושב איוב שימצא החמס וראוי שלא יעלם ממנו שזאת ההשגחה וההשמירה תתחלף לפי התחלף הדבר אשר בעבורו היה ההשגחה רצוני שכאשר ידבק ויתאחד יותר בשי"ת תהיה ההשגחה בו יותר וזה מבואר בנפשו ולפי בדברינו אלה. והנה יוכיח אליהוא את איוב על אשר לא שפט במעשיו על היסורין הבאים עליו ולא שב אל השי"ת כי הוא יראה שאם היה שהיה איוב צדיק בזה האופן כבר יתכן שיביא השי"ת עליו אלו היסורין על צד ההשגחה להשיבו מחטאי המוטעם אשר החל להחזיק בו וזה שהצדיקים כאשר החלו להסתבך במרי מה יגיע להם השי"ת רעות על צד ההשגחה כמו שקדם וכאילו יגיד להם בזה המכאוב אשר הכאיב שפעלם אשר החלו להחזיק בו הרע וימנעהו ממנו וזה כי בבא הרע עליהם יפשפשו במעשיהם וישובו אל השם במה שהיה החטאת הזאת ואם יקבלו תוכחת בזה וישובו אל השי"ת יהיו מושגחים ממנו ונשמרים עד שיכלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ואם לא יקבלו התוכחת ימותו בבלי דעת כי פעולת הרשע מונעות השגת המושכלות בלי ספק ובהיות הענין כן הוא מבואר שאם היה איוב שב אל השי"ת היה נצול מאלו הרעות ובהיות הרעות הבאות לאיוב על זה האופן ר"ל על צד ההשגחה להוציאו מהמרי המעטי אשר החל להסתבך בו היה מתרעם איוב והיה חושב היותו צדיק לפי שמה שהשיגהו מהמרי היה מעטי ובלתי מושג אליו. ואחר כן נגש אליהוא איוב על יחסו העול והרשע לה' ית' בזה הסידור אשר סידרו מפני הרעות שימשכו ממנו ר"ל מהסידור אשר מהנבראים השמימיים לפי שבו ישלם הדין והמשפט שימשכו העולם ויעמידוהו וזה כי בזה האופן בלבד היה אפשר שיגיע לרשעים רע מותם על הרשע והעול שיעשוהו כי השי"ת לא יעשה רע בעצמות כמו שביארנו בפתיחת זה הביאור וכאילו ישלם הסיקוק המדיני בזה הרע הנופל בזה העולם מן ההכרח ואולם הצדיקים אין להם ליראה מאלו הרעות כאשר ישתדלו לדבקה בשי"ת כפי הכח ואמר אל איוב במאמר כולל שכבר היה ראוי לו להשיג פועל השם מהנפלאות אשר הופנו האנשים במעשיו ולזה היה ראוי לשפוט שזה הסידור הוא בתכלית השלימות האפשר ואם נמצא בו חסרון מה הוא לפי מחשבותינו לא לפי האמת חס שהאל שהוא ראשית ההוויות לא יוכנו הנפלאות אשר יעשה בו השי"ת כ"ש באדם שהוא סוף כל ההויות ובכלל כאשר נעיין בנבראיו ראוי לנו לשפוט שהשי"ת שגיא כח ומשפט ורב צדקה ושהרשע לא יבא ממנו אל ההווים הראשונים: ביאור מלות המענה ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר: (ה) מי שם ממדיה. מי

גדר

מצודת ציון

(ג) אזר. חגור: כגבר. רצה לומר כאיש גבור: חלציך. מתניך: (ד) איפה. איה פה:

מצודת דוד

כסבול אף יוכיחו על מה לא יבינו עצמו למקום הלא הכל בידו ואין דומה לו ויוכיחו על ההשגחה על כי הוא יוצר העין ואיך לא יביט אף יוכיחו מנפלאות הידועים לנו מה הם סוד הנעלמים אף ישיב לאיוב לומר שלא ידעת מה מטבעיות ומדוע לא תדע יתר הדברים אלא על כרחך הכל ממנו בהשגחה ואין לדעתם ולזה אין להרהר אחר מעשיו כי קצרה דעת האדם להבין מעשה ה' והנהגתו: לח (א) מן הסערה. כי נגלה אליו ברוח סערה: (ב) מי זה מחשיך. מי הוא זה אשר מלאו לבו להחשיך ולסכל העצה היעוצה ממני בדבר הנהגת העולם: במלין וגו'. אשר יאמר שהכל בא מצד המערכה ובעבור זה יגנה הנהגתי: (ג) אזר נא וגו'. הוא ענין חוזק וזריזות כי התגור במתניו הוא מזורז: ואשאלך. אני אשאלך דברים ואתה הודיעני התשובה עליהם אם לא כן הוא: (ד) איפה היית. כלומר איך ערבה לבך לגשת לחקור אחר הנהגתי איה היית בעת יסדתי את הארץ האם ראית לה סמוכות על מה עומדת וכאומר הלא תשכיל לדעת שתלויה במאמרי כאלו היית בעת הבריאה וראית כי כן הוא: הגד. אמור אם יש לה סמוכות ועל מה תלויה אם יש לך בינה להשכיל אמיתת הדבר: (ה) מי שם. מוסב על הגד שבמקרא שלפניו לומר הגד מי שם מדות הארץ בארכה וברחבה כמו שהיא עתה: כי תדע. אם ידעת שמם מי זולתי וכאומר וכי תחשוב שנעשה

על

רשי

מזוזים: (ו) ירה אבן פנתה. באמצע הים ומשם נשתת כל העולם: (ז) ברן יחד. מתחלה טכבי אור: (ח) בדלתים ים. חול גבול לו: בגיחו. כהמשכתו יוצא מן התהום כמו גוחי מבטן מושכי: (ט) בשומי ענן. סביבות ים אוקיינוס שוא סיקפהשול' ובנני' סוככים לו כלבוש: חתלתו. תכריכו כמו החתל לא חתלת (יחזקאל טז): (י) ואשבור. שויתי לו שברים סביב לעכבו כחוכם והם לו חוק אשר לא יעברם כמו וירדפם לפני השער עד השברים (יהושע ז) והם תומלו' סביב לעיר: (יב) המימיך. מיום שנולדת: (יג) לאחוז בכנפות הארץ. ושוד המימיך צוית לאחוז בכנפי הארץ כאדם שאוחז בכנפי טלית ומנערה כן אני עתיד לאחוז בכנפותי' ולנער את הרשעים וכן הוא אומר וה' יטה את ידו וכשל עוזר (ישעיה לא) כאדם שאוחז בידו דבר ומטה ידו והוא נופל: (יד) תתהפך. כאוירין: כחומר חותם. מטבע צורת האדם כמותו ובתחיית המתים יחיו ויעמדו כלבושיהם:

וימנע

תֵּדָע אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָּו: ו עַל־
מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ מִי־יָרָה אֶבֶן
פִּנָּתָהּ: ז בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר
וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים: ח וַיָּסֶךְ
בִּדְלָתַיִם יָם בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יֵצֵא:
ט בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ:
י וָאֶשְׁבֹּר עָלָיו חֻקִּי וָאָשִׂים בְּרִיחַ
וּדְלָתָיִם: יא וָאֹמַר עַד־פֹּה תָבוֹא
וְלֹא תֹסִיף וּפֹא יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ:
יב הְמִיָּמֶיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר יִדַּעְתָּה
שַׁחַר מְקֹמוֹ: יג לֶאֱחֹז בְּכַנְפוֹת
הָאָרֶץ וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה:
יד תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ

ג' חסר. ז. ב' חד כתי' ס"א סגין גור'. ידעת ק'. תשוי ק'. ד' אותיות תלויות

או מַן מְתַח עֲלָהּ מַתְקוּלְתָּא: ו עַל מָה סַמְכְיָהָא טְמִיעָן אוֹ מַן שְׁדָא אֶבֶן זָוִיתָהּ: ז בִּזְמַן דְּמְשַׁבְּחִין כַּחֲדָא כּוֹכְבֵי צְפַר וּמְיַבְּבִין כָּל כִּתֵּי מַלְאֲכַיָא: ח וַאֲגֵיף בְּדַשַּׁיָא יַמָּא בְּמַגְחֵיהּ מִן תְּהוֹמָא דְּמִן רַחֲמָא יִפּוֹק: ט כַּד שַׁוִּיתִי עֲנָנָא כְּסוּתֵיהּ וַאֲמִטְתָא לְפוּפֵיהּ: י וּפְסַקִית עֲלוֹי גְזֵרְתִּי וְשַׁוִּיתִי פְּרִירַיָא הֵיךְ נִגְרִין וְדַשִׁין: יא וַאֲמַרִית עַד כָּא תֵּיתֵי וְלָא תוֹסִיף וְכָא תְּשַׁוֵּי בְּגֵיוְתָנוּת גַּלָּלָיךְ: יב הֲמִן יוֹמָךְ פַּקֵּדְתָּא צְפַר יְדַעְתָּ לְקִרְצְתָּא אַתְרֵיהּ: ת"א הַבְיוֹמֵי בְּרֵאשִׁית הֲוֵיתָא וּפַקֵּדְתָּא לְמֶהֱוֵי צְפַר יָדַעְתְּ קְרִיץ הָאן אַתְרֵיהּ: יג לְמֵיחַד בְּגַדְפֵי אַרְעָא וְיִטַּלְטְלוּן חַיָּבַיָּא מִנַּהּ: ת"א לְמֵיחַד בְּסִטְרָא דְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וְאִטַּלְטְלוּ דָּרָא דְּרַשִׁיעַיָּא מִנַּהּ: יד מִתְהַפְּכָא הֵיךְ טִינָא חוֹתָמָא דִּילְהוֹן וְאִתְעַתְּדוּן הֵיךְ כְּסוּ זְהִים: ת"א אִתְהַפְּכַת הֵיךְ טִינָא חוֹתָמָא דִּלְהוֹן וְלָא

ופא ב' חד כתיב אל"ף וסי' ופה אשליך לכם גורל. ופא ישית בגאון גליך בתרא כתיב א': רשעים חד מן ד' מלין דאית בהון אות תלויה וסי' נו"ן מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל. עי"ן מיער יכרסמנה חזיר מיער. רשעים לאחוז בכנפות הארץ וינערו. עי"ן מרשעים וימנע מרשעים אורם:

אבן עזרא

סבוב עגולת הארץ: (ו) אדניה. הם ההרים. אבן פנתה. היא הנקודה: (ז) ברן יחד. בעבור שיסובו סביבות נקודת הארץ וכוכבי בקר הם השבעה משרתים ויקראו כוכבי אור ובני אלהים הם המערכות העליונות ותנועתם היא רנתם ותרועתם: (ח) ויסך. כמו הגני סך והענין סגר: בגיחו. בצאתו כמו מגיח ממקומו כאילו מרחם יצא: (ט) חתולתו. מלבוש וכמוהו והחתל לא חתלת לא הושמת כרוכה בבגד: (י) שברתי כמו בחקי: (יא) ופה ישית. עד פה ישית כחך: (יב) המימיך. המיום שנבראת אתה צוית להחיות בקר והודעת השחר מקומו: (יג) ותוכל לאחוז בכנפות הארץ. והנכון כי על השחר ידבר שיאחוז בכנפות הארץ וימותו בכל יום הרשעים ויאבדו כענין יתמו חטאים מן הארץ אף על פי שהצדיק ימות חסד ה' על יראיו וצדקתו לבני בנים: (יד) תתהפך. הארץ בצורות משונות כחומר. חותם: ויתיצבו. בני אדם כמו לבוש עליה וכל יום תחליפם. ובסוף

ימנע מרשעים

תולדות אהרן

הטבעו. יומא נד עקידה שער יג כל השמנה: ברן. חולין נא זוכר ויקרא שמיני: עד פה. (שקלים ג): המימיך. (ברכות יב): ידעת. זוכר שלח: לאחוז. זוכר אחרי: תתהפך. סנהדרין נח (בלאים לב):

רלבג

גאר וכדור מדת הארץ שהיא כזה האופן והנה שם מידים בה בשקל מאזני שאול וסיסוד מדד והרצון בו מדוקים וקצוב גבולים: או מי נטה עליה קו. ר"ל לבנותה ולחדשה באופן אשר היא עליו ואולם אמר זה כי מנהג הבונים לנטות קו על בנינם: (ו) אדניה. עמודיה: (ז) ברן יחד. מענין רננה: (ח) ויסך. סתם וסגר: בגיחו מרחם יצא. בצאתו ברחם ובהולדו: (ט) וערפל חתולתו. וענן לבושו והטעם כפול והוא מענין והחתל לא חתלת: (י) ואשבור עליו חקי. ואגזור עליו גזרתי: (יא) ופה ישית בגאון גליך. ר"ל והנה זה השיעור מהגאות ישים גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח כאילו אמר שלגובה הגלים שיעור יכלה אליו לפיכך לא יתוסף שיעורו ולזה לא יגבהו הגלים יותר מעט ואת בעת אחר לתוספת שיעור הים והם בעצמם ג"כ מוגבלים בשיעור עד שלא יצאו מגבולם אשר הגביל הש"י להם ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ שלא יבאו מי הים עליו והפשר שיהיה הרצון בזה ועל זה המקום ישים הרוח בגאון ונובה גליך ולא יעבור הגל אותו המקום אבל יפסד וישוב לקדמותו בהתנועעו אל שפת הים ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ ואפשר שיהיה בי"ת בגאון נוספת ויר"ל שהרוח ישית גאון הגלים בהניעו אותם עד מקום מוגבל לא יעברו אותו כמו שקדם: (יב) ידעת השחר מקומו. הידעת מקומו של שחר והוא המקום שזורח ממנו השמש ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח תמיד ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו דרך מצל אל גד הדרומי ר"ל שיתקרב אליו תמיד מהתנועעו מראש סרטן עד ראש גדי ומראש גדי עד ראש סרטן הדבר הפוך ובזה האופן יתחדשו התקופות הארבעה ובהם תועלות לשמור המציאות השפלות לשמור מציאותם בזמן האפשרי כמו שיתבאר בטבעיות והנה זכר השמש מבין שאר הכוכבים להראות פעולתו יותר באלו הנמצאות אשר אצלנו: (יג) וינערו. ויסורו ויברחו. לשחבה: (יד) תתהפך כחומר חותם. ר"ל כמו החומר והטיט אשר יעשה בו החותם אשר ירצו שהוא מוכן בקלות לקבל החותם ההוא כן תתהפך פעולת השמש לכמש

מצודת דוד

על ידי מערכות השמים: או מי נטה וגו'. למדוד ארכה ורחבה ואת כמשל מדרך הבנאי והוא כפל ענין במ"ש: (ו) על מה. רצה על דבר מה נשתקעו אדני עמודי הארץ וכאומר הלא אין לה לא עמודים ולא אדנים ואין לה על מה לשקוע כי האויר מקיפה: או מי ירה. מי השליך האבן הראשון ההושם בפנת היסוד ואמר כמשל מדרך הבנאי שדרכו להתחיל בנין היסוד מן הפנה והכוונה הוא על נקודת המרכז היא אמצעית כדור הארצי אשר היא מעמדת את כל הכדור לבל יתקרב אל הפאה מן הפאות כי כל חלקי היסוד משתוקק ליסודו: (ז) ברן יחד. חוזר על איפה היית האמור בתחילה הענין לומר איפה היית בעת ירננו יחד כל כוכבי בוקר הם מערכות השמים וכל בני אלהים הם המלאכים המניעים אותם יריעו לשמי וכאומר וכי לא תשכיל לדעת זאת כאלו היית שם ודאית שהמה כולם נכנעים לי ושל מוראי עליהם ומה זה תאמר מדוע משדי לא נצפנו עתים (לעיל כד): (ח) ויסך. וכן מי עשה מחילה מול הים כהומה בצורה העשוי בדלתים שאין לבוא כאשר יסוגרו ועל החול יאמר שהוא גבול לים לבל יעברנהו: בגיחו. בעבור כי ימשך מימיו לצאת מן הרחם הוא עומק התהום ומתרבה בכל עת ופן ישטוף העולם ולזה מהצורך הוא אל הגבול ומי עשה לו הגבול הזה הלא אין ביד המערכת לעשות דבר מטבעו: (ט) בשומי. איפה היית בשומי לים מלבוש מענן והכריך מערפל ור"ל כאלו כסיתיו בענן וערפל לבל יראה לצאת מן הגבול ולחוץ וכאומר הלא תשכיל לדעת שאני העושה כל אלה כאלו הייתי שם: (י) ואשבור. חוק גזרתי עליו כאלו עשיתי עליו מסביב שברים ובריחים וכאלו שמתי בריח ודלתים סגורים כאשר יעשו בתקון עיר מבצר: (יא) ואומר. גזרתי עליו עד מקום החול שהוא לו לבריח ודלתים עד שם תבא ולא תוסיף לצאת לחלאה ובמקומו ישים גליו בהרמה וגאון ולא תוסף לו: (יב) המימיך. האתה צוית מימיך את השמש המשליך נגוהו להאיר הבקר טרם יגלה הוא על פני הארץ האם צויתו מעולם ללכת ולבלי ינוח וכאומר הלא מעצמו יתנועע בכל עת ולא ישקוט ולא ינוח ואם לא היה כמנהג לי לקיים גזרתי היה א"כ ראוי לו לנוח בזמן מן הזמנים: ידעת. הידעת את השמש המבדיל השחר איה מקומו אשר ישכן שם וכאומר הלא אין לו מקום מנוח והוא כפל ענין במ"ש: (יג) לאחוז. הוא מקרא קצר וכאלו אמר הלא צויתי לאחוז בקצות הארץ לנער ויגערו הרשעים ממנה והצדיק נשאר בה ועל המשל יאמר הכל לאבדו ויש"ר אך זה וכי אין העצמה היא זו: (יד) תתהפך. ומכל אלה תדע עם כי תתהפך חותם צורת האדם בעת מותו לשוב כחומר וכמש חותם עכ"ז יעמדו בתחיה ויהיו כבראשונה וכמו המלבוש אשר יקופל ומוזר ופשט והרי הוא כבראשונה וכו

לבסיב

מצודת ציון

(ה) קו. חבל המדה: (ו) אדניה. הם הדברים אשר יעמידו עליהם העמודים כמו אדני החצר (שמות לח): הטבעו. מלשון טביעה והתחיבה בעומק: ירה. השליך כמו ירה בים (שם טו): פנתה. מלשון פנה וזוית: (ז) ברן. מל' רננה: כוכבי בקר. הוא כמו כוכבי אור כי בקר ואור אחד הוא והכוונה הוא על כוכבי לכת המאירים ביותר וכן הללוהו כל כוכבי אור (תהלים קמח): ויריעו. מל' תרועה: בני אלהים. הם המלאכים וכן ויבאו בני האלהים (לעיל א): (ח) ויסך. ענין מחילה וגדר כמו ויסך אלוה בעדו (לעיל ג): בגיחו. ענין המשכה כמו כי יגיח ירדן (לקמן מ): (ט) חתולתו. ענין כריכה ועטיפה כמו והחתל לא חתלת (יחזקאל טז): (י) ואשבור. מלשון שבר ובריחים: בריח. הוא מטה עשוי לסגור בו את הדלתות: (יא) עד פה. עד הנה: בגאון. מלשון גאוה כי בהרמת הגלים נראים כאלו מתגאים כי יגבהו למעלה ומשמיעים קול גדול: (יב) השחר. הוא כמו בקר: (יג) וינערו. ענין הנפילה מן הדבר אשר ינענעו בכח רב כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה): (יד) חותם. צורה כמו הותם תכנית (יחזקאל

כְּמוֹ לְבוּשׁ: טו וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר: טז הֲבָאתָ עַד־נִבְכֵי־יָם וּבְחֵקֶר תְּהוֹם הִתְהַלָּכְתָּ: יז הֲנִגְלוּ לְךָ שַׁעֲרֵי־מָוֶת וְשַׁעֲרֵי צַלְמָוֶת תִּרְאֶה: יח הִתְבֹּנַנְתָּ עַד־רַחֲבֵי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ כֻלָּהּ: יט אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יִשְׁכָּן־אוֹר וְחֹשֶׁךְ אֵי־זֶה מְקֹמוֹ: כ כִּי תִקָּחֶנּוּ אֶל־גְּבוּלוֹ וְכִי תָבִין נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ: כא יָדַעְתָּ כִּי־אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר יָמֶיךָ רַבִּים: כב הֲבָאתָ אֶל־אֹצְרוֹת שָׁלֶג וְאוֹצְרוֹת בָּרָד תִּרְאֶה: כג אֲשֶׁר־חָשַׂכְתִּי לְעֶת־צָר לְיוֹם קְרָב וּמִלְחָמָה: כד אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֶק אוֹר יָפֵץ קָדִים עֲלֵי־אָרֶץ: כה מִי־פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז

אִתְבְּרִיאוּ כְּמוֹ גוּשְׁמֵהוֹן בְּלָא גַּשְׁמַתְהוֹן הֵיךְ כְּסוּ סְרִיק: טו וְאִתְכְּסֵי מִן רַשִׁיעַיָא נְהוֹרְהוֹן וְאֶדְרַע מְרַמְמָא תִּתַּבַּר: טז אֶפְשַׁר דְּעַלְתָּא עַד מְעַרְבְּלֵי סְגוֹר יַמָּא וּבְפִשְׁפּוּשׁ תְּהוֹמָא הֲלַכְתָּ: יז אֶפְשַׁר דְּאִתְגְּלִיאוּ לָךְ מַעֲלָנֵי מוֹתָא וּמַעֲלָנֵי טוּלָא מוֹתָא דְגֵהִנָּם תֶּחֱמֵי: יח אִתְבַּיְנַתָּ עַד פֻּתְיֵי אַרְעָא דְגִנְתָּא דְעֵדֶן חֲוֵי אִין יַדַעְתָּא כּוּלָא: יט אֵידֵין אוֹרְחָא יִשְׁרֵי נְהוֹרָא וַחֲשׁוֹכָא הֵידֵין אַתְרֵיהּ: כ אֲרוּם תְּדַבְּרְנֵיהּ לִתְחוּמֵיהּ וַאֲרוּם תִּתְבַּיַּן שְׁבִילֵי בֵּיתֵיהּ: כא הֲיַדַעְתָּא אֲרוּם בְּכֵן תִּתְיְלִיד וּמִנְיַן יוֹמָךְ סַגִּיעִין: כב אֶפְשַׁר דְּעַלְתָּא לְקוּרְטוֹרֵי תַלְגֵי וְאַפּוֹתֵיקֵי דְבַרְדָא תֶּחֱמֵי: כג דִי גְנַזִית לְעִדָּן עָקְתָא בְּגֵהִנָּם וּבַרְדָא לְיוֹם קְרָבָא דְפַרְעֹה וְאַגְחוּתָא דְמִצְרָאֵי: כד הֵידֵין אוֹרְחָא יִתְפְּלֵיג נְהוֹרָא יְבַדַּר רוּחַ קִדּוּמָא עַל אַרְעָא: כה מַן טַיֵּיף לְשִׁטְפָא קוּבְתָא וְאִסְרְטָא לְעַנְנֵי קָלַיָא: ת"א מַן טָאַף לְשִׁטְפָא דִתְהוֹמָא חֲרִיצֵי מַיָא וּקְצַתְהוֹן דְלָא לְעֵילָא וְאוֹרְחָא לְעַנְנֵי דְמָחֲתִין מִתַּמָן מַיָא בְּקַלְיָא: ת"א מַן עֲבַד שִׁטְפָּא לְמַרְזֵיבָא דְמַיָא

רשי

(טו) וימנע. אז מרשעים אורם וכן הוא אומר וזרוע רמה תשבר: (טז) נבכי ים. חסגרי ים כמו נבוכים הם בארץ (שמות יד): (יז) שערי מות. זה גיהנם: (כא) ידעת. כל זאת: כי אז תולד. כשבראתים: (כג) אשר חשכתי. הכנעתי לעת צר. לחמשת מלכים בגבעון: ליום קרב. מלחמת גוג ומגוג: (כד) יחלק אור. תימור של חמה מפליע לכאן ולכאן כקרני איל: קדים. שמש המזרח: (כה) מי פלג לשטף תעלה. בערביא קורין לשערה שיטפא כל שער ושער שבראש פלגתי לו תעלה גומא לינק ממנה שאילו שנים יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם והם לא נתחלפו לי בין איוב לאויב נתחלף לי וזהו מן הסערה ד"א לשטף טיפת גשם שוטף פילגתי לכל טיפה גומא בעבים שאילו יורדו' ב' טפות מגומא אחת מטשטשות את הארץ ונעשית טיט: ודרך לחזיז קולות. מי פלג כל קול וקול שכ"א יש לו שביל ואם שנים הולכים בשביל אחד אין הבריות סובלות את הקול: שאם

אבן עזרא

מרשעים אורם: (טז) נבכי. כמו גלי ים שירוצו וכמוהו מבכי נהרות חבש: (יח) עד רחבי ארץ. היא הארץ הגדולה המיושבת והנכון כי יאמר התדע כמה רחבי ארץ: (כ) כי תקחנו. להוליכו אל גבולו על האור ידבר: (כא) הידעת אז קודם שתולד כמה מספר ימי חייך: (כג) ליום קרב. כמו השליך אבנים גדולו' וברד שהיה במצרים והג' רב סעדי' פירש אי זה הדרך ישכן אור על מקום שיש בארץ שהוא אור כלו חוץ מיום אחד והפך הדבר ומקום שיהיה שם האור חצי שנה אף על פי שדבריו נכונים אינם מענין הפסוקים וכן פי' אי זה הדרך יחלק אור י"א שזה האור הוא גשם: (כד) קדים. רוח קדים: (כה) לשטף תעלה. כאילו תעלה יש לשטף וענין פלג מן פלג אלהים מלא מים. לחזיז קולות. אומזוחיזוק כמו ה' עושה חזיזים קולות

רלבג

להמשך ממנו פעולות מתחלפות מצד חלוף מצבו: (טז) נבכי ים. מעמקי ים: (יח) רחבי ארץ. הנה רחב הארץ הוא מ:חקה מפקו הקו והוא במקו' אשר יהיו בו הגלגל והיום שוים לעולם ולזה יהיו לא:ן שני רחבים האחד מפקו הקו עד תכלית הצפון והשני מפקו הקו עד תכלית הדרום: (כג) חשכתי לעת צר. מנעתי אותם לי והצרתי אותם להשתמש בהם בעת צר ר"ל להגיע הרע לראוי לו: (כד) איזה דרך יחלק אור. הרצון בו אי זה דרך יחלק השמש עד שילך פעם בתנועתו היומית בדרך אחד וביום אחר בדרך אחר ויפזר מקום זריחתו עלי ארץ כמו שהתבאר למי שעיין מעט בחכמת התכונה ואפשר שיהיה הרצון באור האחד הקיטורי אשר יתהוו ממנו הלהבות בקלות ויהיה קדים רוח קדים והוא יותר נכון כי לפי הביאור הראשון יהיה בכאן כפל דברים לפי שכבר זכר זה הענין בענינו כמו שאמר איוב המימיך צוית בקר וגו': (כה) מי פלג לשטף תעלה וגו'. מי חלק לשטף המים מקום שיפול בו וקרא למקום ההוא תעלה והיא חפירה והרצון מי סידר המטר הזה באופן שימטיר בזה המקום ולא במקום אחר עד שיצליחו בזה האופן הצמחים בהמטירו פעם במקום אחד ופעם במקום אחר וזה שאם היה המטר כולו במקום אחד תמיד לא ישלם צמח לא במקום ההוא מצד רבוי הלחות ולא בזולתו מצד היובש וזה מבואר בנפשו ומי שם חק ומנהג לברק ולרעמים יהיה אומרו לחזיז קולות כאלו אמר לחזיז וקולות או ירצה בזה מי שם דרך לחזיז אשר יתהוו ממנו הרעמים שירד למטה לארץ הפך תנועתו הטבעית

התבוננת ג' חס' בלישנא וסימן נמסר בסימ' סי' ל': אל גבולו ל' וחד על גבולו ואיבין מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ול' דכו' וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל"ף בערך אל בס"ד: ומספר ד' וסי' בסדר בלק וירמיה סי' י"א: אוצרות ואוצרות י"א מל' וסי' עלה שישק מלך מצרים דמלכים תגינא דפסו'. ויקח אסא את כל הכסף ב' בפסו'. ויוצא אסא את כל אוצרות ב' בפסוק ונתתי לך אוצרות חשך. את כל חסן העיר. והלוים אחיה בד"ה קדמא דפסו'. ואוצרות ברד תראה. לא יועילו אוצרות רשע. ואת בני התערובות דד"ה:

תולדות אהרן וימנע. חגיגה יב סנהדרין נה קג: וזרוע. סנהדרין נח עקרים מ"ד פ"ט זוסר לך: סנגלו. זוסר ויאמ: לשטף. ב"ב סו:

מצודת ציון

(יחזקאל כח): (טו) רמה. גבוה ונשאה: (טז) נבכי. עומק הים כמו מבכי נהרות (לעיל כח): (יז) שערי מות ושערי צלמות. על הקבר יאמר וכפל הדבר במ"ש: (יט) אי זה. אנה זה: (כג) קרב. גם הוא ענין מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמד): (כד) יפץ. יפזר כמו ויפץ העם (שמות ה): (כה) פלג. ענין חלוקה כמו נפלגה הארץ (בראשית י): לשטף. מרוצת המים כמו ורוחו כנחל שוטף (ישעיה ל): תעלה. חפירה כמו ויעש תעלה (מ"א יח): לחזיז. כן יקרא

מצודת דוד

להשיב על אמריו שכפר בהת"ה בחשבו שהכל בא מצד המערכה ולפי הטבע ואח"ס הוא נמנע אצל הטבע ולזה אמר לו המקום אם אמנם שאני משגיח שוב אין להפליא על הה"ה: (טו) וימנע. ואז עם כי תהיה הצלחה על הצדיקים לא יוכלו לו הרשעים כי מהם ימנע אור הצלחתם ואז תשבר זרוע הרמה של בעלי הזרוע וכאלו ישיב בזה על תלונתו בעבור הגמול והעונש לומר אז יקבל כ"א כמפעלו: (טז) הבאת. כאומר איך מלאך לבך להרהר אחרי וכי הרבה חכמה מצאת האם השכלת עד נבכי הים לדעת מה בו וכי התהלכת בעיונך בחקירות התהום: (יז) הנגלו. האם נגלו לך שערי מות עד שתשפוט שלא יחיו המתים כמו שאמר כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה (לעיל ז): ושערי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יח) התבוננת. וכי תבין הדברים הנעשים עד סוף רוחב הארץ ואם תאמר ידעת הכל הגד אם ידעת וכאומר הלא לא ידעת מה הנעשה בארץ ואיך תחקור לדעת הנהגתי: (יט) אי זה. חוזר על מלת התבוננת האמור במקרא שלפניו ולומר האם תבין אנה זה הדרך אל מקום אשר ישכון שם האור ואנה זה מקום החושך: (כ) כי תקחנו. אשר תוכל לקחת את האור להביאו אל גבול החשך להאיר שם: נתיבות ביתו. של החשך להביא שם את האור והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר מה תדע עד שמלאך לבך להרהר אחרי: (כא) ידעת. הידעת טרם שנולדת אשר תוולד אז בזמן שנולדת ועתה הידעת אם רבים מספר ימיך: (כב) הבאת. וכי באת בעיונך אל אוצרות שלג כי תראה בשכלך אוצרות ברד לדעת ממה המה: (כג) אשר חשכתי. אשר מנעתי מלרדת במצרים כמו שאמר ויחדלו וכו' לא נתך ארצה (שמות ט) ונשארו תלויים באויר להיות מוכנים לעת צר להצר לחמשת מלכי האמורי כמו שאמר וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים (יהושע י) וליום קרב ומלחמה של גוג כמו שאמר ונשפטתי וכו' ואבני אלגביש וכו' (יחזקאל לח) כן דרז"ל: (כד) אי זה. ר"ל הידעת אנה זה הדרך אשר יחלק אור השמש ללכת בעולם בדרך מעוקם שלא יחמם בחומו את הכדור ההוא ואנה זה הדרך אשר יפזר עצמו על הארץ רוח הקדים העזה שברוחות ולא יפיל את הכדור לארץ ונשאר תלוי ועומד וכאומר ואם אין לך חלק בבינה איך תשכיל בהנהגתי: (כה) מי פלג. מי חלק חפירה לשטף המים להמשך בה אל המקום מן המקומות אשר אוותו ללכת ומי פלג דרך לענן וקולות הרעם אל המקום אשר ילך: להמטיר

רשי

(כו) שאה. ארץ שהיא חשוכה ברעב: (כח) אגלי טל. גלי טל והאל"ף יתירה כמו ואחותי באזניכם (לעיל יג) אל"ף יתירה בראש התיבה להיותו שם דבר וכן אבחת חרב (יחזקאל כא) כמו ניבוח חרב לצעקת חרב. ל"א אגלי כמו אגני טל כמין אגנות פלגים שהטל נתון בהם למ"ד מתחלף בנו"ן וכן בספר נחמיה נשכה כמו לשכה (נחמי' יג): (כט) וכפור. גרים"א:
(ל) כאבן מים יתחבאו. על ידי הקרח שמגליד טיפה שעל פניהם: ופני תהום יתלכדו. כמו ויתאחזו כאחד: (לא) מעדנות כימה. קישור כימה שלא תצא כל קורותיו ותחריב את העולם בלינה: או מושכות כסיל תפתח. להוציא חמה להפיג צינתה של כימה: (לב) מזרות. כל שאר מזלות: ועיש. כוכב גדול שבכימה והרבה כוכבים קבועים בו ונטל שני כוכבים ממנה לפתוח ארובות המבול וקבעו במזל טלה ועתיד הקב"ה להחזירם לה. תנחמה: (לג) משטרו. שהירת המזלות הממונים להביא על הארץ קור וחום קיץ וחורף: (לד) התרים לעב קולך. לצוות עליו להתקשר בחשכת מים להיות שפעת מים תכסך והוא קדירת העבים כמו או חשך לא תראה (לעיל כב): או שפעת מים. על פיך יכסך מן השמים: (לה) ויאמרו לך. במקום שנשתלחו שם הנני משיב שליחותך שאין צריכין לחזור למקומן ולהשיב שלוחן שהשכינה בכ"מ: (לו) בטוחות. אלו הכליות: לשכוי. זה תרנגול לשון חכמים וי"א זה הלב שהוא סוכה וצופה ומחשב את הטולדות:
יספר

אבן עזרא

קולות תקיפים: (כח) אגלי טל. יש אומרים הוא המטר הדק בלא חבר ויתכן היות האל"ף נוסף: (ל) כאבן. יתחבאו המים עד שיתקשו כאבן והענין שלא יראו שהם מים: ופני תהום יתלכדו. והענין כפול שאלה שהיו מימי תהום יתלכדו עד שיתקשרו ויש אומרים כי ענינו שיתלכדו על פני תהום והוא קרוב: (לא) התקשר מעדנות כימה. כוכבים הם בפאת צפון וכסיל בפאת דרום וכימה תקשר הפירות שהם המעדנות וכסיל הפך הדבר והענין האתה צויתה לכוכבים האלה לקשר ולפתח והקדמונים אמרו כימה הם שבעה כוכבים קטנים והם בסוף מזל טלה והנראים הם ו׳ והנכון בעיני שהוא אחדוהוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי וכסיל כוכב גדול הוא לב מזל עקרב כי בעלות אלה שניהם במזרח יראו המעשים הנזכרים וזה כנגד זה בבית ובמעלה ובחלק: (לב) מזרות. כוכבים הם ויש אומרים כי הרי"ש תמורת למ"ד ויאמרו כי כמוהו וידע אלמנותיו והוא רחוק: ועיש. כבר הזכרתיו: (לג) הידעת חקות שמים. ששמתי והוא שאמר המשורר חוק נתן ולא יעבור: משטרו. שב אל השמים בעבור שיש להם ממשלה על הארץ מן שוטרים: (לד) ושפעת מים. רבים מן שפעת גמלים: (לו) בטוחות. רובי המפרשים אמרו שהם הכליות והנכון בעיני שהם הקרב כענין הן אמת חפצת בטוחות ויורה עליו סוף הפסוק שאמר ובסתום חכמה תודיעני כי הענין כפול הוא כמנהג: לשכוי. הוא הלב כמו עברו משכיו׳ לבב והענין נורו׳ חקוקו׳ כמו ואבן משכית והצורות הם המחשבות ומביני סוד הרוח
יודו

איוב לח

קֹלֽוֹת׃ כו לְ֭הַמְטִיר עַל־אֶ֣רֶץ לֹא־אִ֑ישׁ מִ֝דְבָּ֗ר לֹא־אָדָ֥ם בּֽוֹ׃
כז לְהַשְׂבִּ֣יעַ שֹׁ֭אָה וּמְשֹׁאָ֑ה וּ֝לְהַצְמִ֗יחַ מֹ֣צָא דֶֽשֶׁא׃
כח הֲיֵשׁ־לַמָּטָ֥ר אָ֑ב א֥וֹ מִֽי־ה֝וֹלִ֗יד אֶגְלֵי־טָֽל׃
כט מִבֶּ֣טֶן מִ֭י יָצָ֣א הַקָּ֑רַח וּכְפֹ֥ר שָׁ֝מַ֗יִם מִ֣י יְלָדֽוֹ׃
ל כָּ֭אֶבֶן מַ֣יִם יִתְחַבָּ֑אוּ וּפְנֵ֥י תְ֝ה֗וֹם יִתְלַכָּֽדוּ׃
לא הַֽ֭תְקַשֵּׁר מַעֲדַנּ֣וֹת כִּימָ֑ה אֽוֹ־מֹשְׁכ֖וֹת כְּסִ֣יל תְּפַתֵּֽחַ׃
לב הֲתֹצִ֣יא מַזָּר֣וֹת בְּעִתּ֑וֹ וְ֝עַ֗יִשׁ עַל־בָּנֶ֥יהָ תַנְחֵֽם׃
לג הֲ֭יָדַעְתָּ חֻקּ֣וֹת שָׁמָ֑יִם אִם־תָּשִׂ֖ים מִשְׁטָר֣וֹ בָאָֽרֶץ׃
לד הֲתָרִ֣ים לָעָ֣ב קוֹלֶ֑ךָ וְֽשִׁפְעַת־מַ֥יִם תְּכַסֶּֽךָּ׃
לה הַֽתְשַׁלַּ֣ח בְּרָקִ֣ים וְיֵלֵ֑כוּ וְֽיֹאמְר֥וּ לְךָ֗ הִנֵּֽנוּ׃
לו מִי־שָׁ֭ת בַּטֻּח֣וֹת חָכְמָ֑ה א֤וֹ מִֽי־נָתַ֖ן לַשֶּׂ֣כְוִי בִינָֽה׃

(ת״י) קָלִין: כו לְאַחֲתָא מִטְרָא עַל אַרְעָא דְלֵית בָּהּ גְּבַר מַדְבְּרָא דְלָא בַר נָשׁ בֵּיהּ: כז לְמִסְבַּע רְגוּשְׁתָּא וְאִתְרְגוּשְׁתָּא וּלְמַרְבְיָא מַפְּקָנוּת דִּתְאָה: כח הַאִית לְמִטְרָא אַבָּא אוֹ מַן אוֹלִיד רְסִיסֵי טַלָּא: כט מִכְּרִיסָא דְמַן נְפַק קַרְחָא וּגְלִידָא דִשְׁמַיָּא מַן יְלִיד יָתֵיהּ: ל הֵיךְ אַבְנָא מוֹי קְרִישִׁין וּמִטַּמְרִין וְאַפֵּי תְהוֹמָא מִן קוֹרָא מִתְאַחֲדִין: לא הֲתִתְקְטוֹר שֵׁירֵי כִימְתָא אוֹ אֲשָׁלֵי דְנָגְדִין נִפְלָא תִּשְׁרֵי: לב הֲתַפֵּק שְׁטָרֵי מַזָּלַיָּא בְּזִמְנֵיהּ וְזַגְתָּא עַל אֶפְרָחָהָא תְּדַבְּרִנּוּן: לג הֲיָדַעְתָּא גְּזֵירָתָא דִשְׁמַיָּא אִין תְּשַׁוֵּי שְׁטָרֵי גַּלְגְלֵיהּ בְּאַרְעָא: לד אֶפְשַׁר דְּתָרֵים לְעֵבָא קָלָךְ וְרִכְפַּת מַיָּא תַּחְפִּנָּךְ: לה אֶפְשַׁר דְּתִשַׁדַּר בַּרְקִין וְיִהֲכוּן וְיֵימְרוּן לָךְ הָא

(מסורה) ו׳ · כ״כ · ו׳ · ל׳ חסר · ל׳ · כסיפרא · ל׳ חסר · ל׳ · ו״ו · ל׳ · ב׳ בתרי · ליס׳ אר חסר · ל׳ וכתיב כן · ל׳ · פ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ט׳ · ד׳

וכפר־ ב׳ חס׳ בליש׳ו סי׳ דק ככפר על הארץ. וכפר שמים מי ילדו: ופני י״ו מיחדין וסימ׳ נמסר בתהלים סי׳ פ״ב: התקשר ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין את ברישיה וסימ׳ התמלך ל׳ כי אתה מתחרה בארז. חתקשר ל׳ מעדנות כימה. התשלח ל׳ ברקים וילכו. התאמין ל׳ בו כי ישיב זרעך. התרעישנו ל׳ כארבה הוד נחרו. התרים ל׳ לעב קולך. התצוד ל׳ ללביא טרף. התשחק ל׳ בו כצפור. התצלח ל׳ עתה שתולה התצלח. ואינון מן א״ב ה״א ברישיה וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה״א בס״ד:

תולדות אהרן להמטיר. ר״ס נז: למטר. עקרים מ״ד פ״ח ₪ מבטן. אסר יתרו: התקשר. ברכות ס: התשלח. ב״ב כה: בטחות. עיקרים מ״א פ״ו ומ״ד פ״י: לשכוי. ר״ס פו ברכות יג:

רלבג

השבעים: (כו) שואה ומשואה. מדבר ומקומות חריבים: (כח) אגלי טל. טיפי הטל: (ל) יתחבאו. ירצה שהם יקפאו ויהיה ענין הטימוע אשר בהם ויכסו מים בכח לא בפועל: (לא) מעדנות. הם מיני הענוגים שימצאו בשנה כימה ר״ל בהמצא השמש שם כי אז יאיר חום הזמן האילנות ויתנו פרים והנה כימה היא צורה אחת במזל טלה: ומושכות כסיל. הנה שימצרהו וימשכהו כסיל. שהוא מהצורות הדרומיות והנה השמש במזל שהוא בו ימנעו האילנות מהניב כי הם לרוב הקור:
(לב) מזרות. היא צורה אחת מהצורות הדרומיות ואמנם שלא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט. ועיש. היא צורה מהצורות הצפוניות ואינה נסתרת כלל באקלים אשר אנחנו בו: תנחם. תנהגם: (לג) משטרו. מענין שוטר ומושל והרצון אם תשים ממשלת השמים בארץ: (לו) בטוחות. הוא מענין כי טח מראות עיניהם והרצון בלבבות הטוחות והסתומות: שכוי. הוא שם מענין ההשגחה וההבקשה תרגום ויסקף ואסתכי והוא השכל ההיולאני:
מי

מצודת דוד

(כו) להמטיר. להוריד המטר על ארץ עזובה יבשה עד לא ישב בה איש ועל מקום מדבר שממה שאין שם אדם לגודל היבשות והוא כפל ענין במ״ש: (כז) להשביע שואה. להשביע עם המטר את הארץ החרב ושממה ולהצמיח בה מוצאת הדשא: (כח) היש. האם יש למטר אב ומי ילד מעייני הטל אשר יטוס לרדת ארצה: (כט) מבטן מי וגו׳. אשר תגוונו להגליד: מי ילדו. אשר יצוונו לרדת ארצה: (ל) כאבן. ע״י הקרח יתחבאו המים ואינם נראים כאבן הנופל במים אשר יכוסה מעין האדם: ופני תהום. המים אשר ממעל לתהומות המה נלכדים מן הקרח ולא יפלו חוצה ולא ירומו גלים כמאז ובלומר וכי מי העושה את כל אלה אני ה׳ ומה זה לא תירא מלהרהר אחרי: (לא) התקשר. האם אתה תקשר קשרי מזל כימה שלא יוציא כל צמחו להחריב העולם או האם תפתח קשרי רצועות מזל כסיל להוציא חומה להפג את צנת מזל כימה: (לב) התוציא. האם תוציא את המזלות כ״א בעתו ולא יעבור המועד וכי אתה תנהג מזל עיש עם בניה והם קבוצת כוכבים קטנים שעמו אשר לא יתפרדו זה מזה: (לג) הידעת. האם תדע גזרות צבא השמים אשר ישפטו בארץ האם אתה תשים ממשלת כ״א בארץ מי ימשול על מה מי לחרב מי לרעב מי לשלום וכדומה: (לד) התרים. האם תרים לעב קולך להוריד המטר והוא ישמע לך ויכסך בשפעת מי המטר: (לה) התשלח. האם תשלח ברקים אשר ילכו והם ישיבו ויאמרו הננו ונעשה דבריך: (לו) מי שת.
תי

מצודת ציון

הענין כמו ה׳ עושה חזיזים (זכריה י׳): קולות. כמו וקולות: (כז) שואה ומשואה. חשך ושממה וכן אמש שואה ומשואה (לעיל ל): (כח) אגלי. ענין מעין כמו גלות מים (יהושע טו) והאל״ף נוספת כמו האל״ף מן ואחותי באזניכם (לעיל יג): (כט) הקרח. הוא הגליד שעל פני המים הנקפא מן הקור וכן כעין הקרח הנורא (יחזקאל א): וכפור. הנופל בימי הקור בעת השחר וכן כפור כאפר יפזר (תהלים קמז): (ל) יתחבאו. מלשון מחבואים ומסתור: (לא) מעדנות. ענין קשורים וכן וילך אליו אגג מעדנות (שמואל א טו) ובדרז״ל המתיר לאבי מעדנים (כלים פרק כ): מושכות. אמר דרך משל מן הכלים העשוי בו רצועות ועל ידי משיכת רצועות יפתחהו ויסגרהו: (לב) מזרות. כמו מזלות הרי״ש במקום הלמ״ד וכן וממזרים קרה (לעיל לז): על בניה. עם בניה וסמוך להם וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה): תנחם. תנהיגם כמו ולא נחם אלהים (שמות יג): (לג) משטרו. מלשון שוטר והוא ענין ממשלה מה: (לד) ושפעת. ענין רבוי כמו שפעת גמלים (ישעיה ס): (לו) בטוחות. הכליות ויקראו כן ע״ש שהם טוחות ומכוסות בחלב והוא מל׳ וטח את הבית (ויקרא יד): לשכוי. הלב נקרא כן לפי שהוא צופה ומביט את הנולדות ותרגימו של סדה צופים (במדבר כג) הוא חקל סכותא וכן נאמר עברו משכיות לבב (תהלים עג):
יספר

אבן עזרא

יוחז כן: (לז) מי יספר. פירושו מספיר מי שם אותם כספיר כענין כראי מוצק ויש אומרים שהוא מן ספר ואחרים אמרו מן מספר ואחרים יאמרו מי יספר בחכמתו השחקים: ונבלי שמים. הם העבים בעבור שהם מלאים מים: ישכיב. כמו יוריד וכמוהו שכבת הטל: (לח) למוצק. הוא הנקודה: ורגבים ידובקו. הם בקיעות הארץ מהחום והמטר: (לט) וחית כפירים תמלא. כי הוא נפשו ריקה: (מ) ישוחו. מן ישה כי כן מנהג הכפיר וכמוהו ידכה ישוח: (ג) תכרענה. ותפלחנה ילדיהן כדי שלא יזוזו ממקומם: חבליהם תשלחנה. פי' תשלחנה חבלים ומכאובות על ידיה ואחר כך יתרפאו: (ד) יחלמו בניהם: כענין ותחלימני: ירבו. יגדלו בברירות כמו ברור וי"א שהוא [illegible]

בצקת ל' למתק ל' ורגבים ל' התצוד ל' ללביא ל' התצוד ללביא טרף: במעונו' ב' מ"ל דמל' בליש' וסימ' ומי יבא במעונותיו. כי ישחו במעונות. וג' חסר בליש' מענה אלהי קדם. כפיר קולו ממעונתו. ומענתיו טרפה. וב' כתיב מעונתם חסר וי"ו בתרא וסי מ' ואל מעונתם ישובון. ואל מעונתם ירבצון. ושאר מעגות כתי' חס' ו' קדמא: ירחים ד' וסי' ותצפנהו שלשה ירחים. וממגד גרש ירחים. במספר ירחים אל יבא. מספר ירחים תמלאנה: פרא ו' וסי' נמסר בסדר לך לך ובסיפרא סי' י"א: פתח ג' וסי' מוסר מלכים. ומוסרות ערוד מי פתח. דלתות פניו מי פתח:

איוב לח לט

בִינָה: לז מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה
וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב: לח בְּצֶקֶת
עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ:
לט הֲתָצוּד לְלָבִיא טָרֶף וְחַיַּת
כְּפִירִים תְּמַלֵּא: מ כִּי־יָשֹׁחוּ בַמְּעוֹנוֹת
יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־אָרֶב: מא מִי
יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי־יְלָדָו אֶל־אֵל (ילדיו ק')
יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־אֹכֶל:
לט א הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־
סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר: ב תִּסְפֹּר
יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה:
ג תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה
חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלַּחְנָה: ד יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם
יִרְבּוּ בַבָּר יָצְאוּ וְלֹא־שָׁבוּ לָמוֹ:
ה מִי־שִׁלַּח פֶּרֶא חָפְשִׁי וּמֹסְרוֹת
עָרוֹד מִי פִתֵּחַ: ו אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי

אֲנָן: לו מַן שַׁוִּי בְּכָרְיָן
חוּכְמְתָא אוֹ מַן יְהַב לְלִבָּא
בִינְתָא: ת"א לְתַרְנְגוֹל בָּרָא
בְּיוּנְתָא לְמִקַלְסָא לְמָרֵיהּ:
לז מַן יִמְנֵי שִׁבְעָתֵי שְׁמַיָּא
בְּחוּכְמְתָא וְכִיזְוַת שְׁמַיָּא מַן
יַשְׁרֵי: ת"א מַן יִמְנֵי כּוֹכְבֵי
שְׁמַיָּא בְּחוּכְמְתָא וַעֲנָנֵי
דְמַתִּילִין לְזִיקַיָּא דִשְׁמַיָּא מַן
יַשְׁכִּיב: לח כַּד אִשְׁתָּאַם עַפְרָא
לְשִׁתְאָה וְנַרְגְשָׁתָא אִדַּבְקוּ:
לט הֲתָצוּד לְלֵיתָא מְזוֹנָא
וּפַרְנָסוּתָא דְאַרְיְוָתָא תְּסַפֵּק:
מ אֲרוּם שָׁחֲיָן בִּמְדוֹרָתְהָא
יָתְבוּן בִּמְטַלַּלְתָּא מִטוּל
לְכַמְנָא: מא מַן יְתַקֵּן לְעוֹרְבָא
מְזוֹנֵיהּ אֲרוּם בְּנוֹי לֶאֱלָהָא
יִבְעוֹן תַּעֲוָן מִדְּלֵית מֵיכְלָא:
א אֶפְשַׁר דִידַעְתָּא עִדָּן
מֵילְדֵיהוֹן דְיַעֲלֵי טִינָרָא כַּד
מְצַמְעֲרִין אַיַּלְתָּא תִּנְטוֹר:
ב תִּמְנֵי יַרְחַיָּא דִשְׁלֵמָן וְתִנְדַּע עִדָּנֵי מֵלְדֵיהוֹן: ג חָמְטָן בְּנֵיהוֹן מִתְפַּלְּחָן
צַעֲרֵיהוֹן מְשַׁדְּרִין: ד מִתְחַיְּלָן בְּנֵיהוֹן יִסְגוֹן בְּעִבּוּרָא יִפְקוּן וְלָא תָּיְבִין לְהוֹן: ה מַן
פְּטַר מְרוֹדָא בַּר חוֹרִי וְשׁוּשְׁלֵי עֲרוֹדָא מַן שְׁרֵי: ו דִּי שַׁוִּיתִי מֵישְׁרָא בֵּיתֵיהּ

רשי

(לז) יספר. ידבר ויזהר תפקידם: ונבלי. עשויין כנודות והגשמים כנוסים בו שם כמו נבל יין: (לח) בצקת עפר. ביום שיצקתי עפר: למוצק. ליסוד עולם באמצעיתו: ורגבים ידובקו. סביבותיו לצדדין עד כי נתמלא ארכו ורחבו: (מ) ישוחו. עומדים כפופים: למו ארב. לארוב כן דרך האורבים לשוח ולכוף עצמן כדי שלא יכירו בהם: (מא) יתעו לבלי אכל. שאביהם שונאם והקב"ה מזמן להם יתושין נבראים מצואתן ונכנסין לתוך פיהם: (א) יעלי סלע. אשטנבו"ק ושונאה את ולדה ועולה לראש סלע גבוה כשכורעת לילד כדי שיפול לארץ וימות והקב"ה מזמן לו נשר ומקבלו בכנפיו: חולל אילות תשמור. לשון חיל יולדה (ירמיה ו) האילה רחמה צר ואין הולד יכול לצאת ובשעת לידתה אני מזמן לה דרקון ומכישה ברחמה ונפתח ואם מקדים ומאחר רגע מיד מתה. ובין אותם רגעים איני מחליף ובין איוב לאויב נתחלף לי: (ג) תפלחנה. מתבקע רחם שלהם ויוצאין הולדות: וחבלי לידה שלהם תשלחנה. מעליהם בלדתן לרגע שאני מזמין להם: (ד) יחלמו. יחזקו: ולא שבו למו. משירבו קצת יגדלו בבר בזרעי' ובדשאים ואינם צריכים לגידול אביהם ואמם: (ה) חפשי. שאין אדם יכול לגדל פרא ללמדו עבודת בהמות: ערוד: חמור הבר: מי פתח מוסרותיו. שאין עליו

תולדות אהרן שחקים. (ש"ב כב:) בצקת. יוצק ה: סידפת. ג"ב טו יב: ובז ירחים. (שם):

רלבג

(לז) מי יספר. מענין ספור ומספר כמו אספר כל עצמותי: ונבלי שמים. הם הגשמים הארציים הנופלים מלמעלה למטה: (לח) בצקת עפר למוצק וגו'. בהסקשם העפר עד היותו חזק: ורגבים. הם גושי העפר והרצון שחלקי הארץ ידובקו עד שלא ישאר מקום פנוי ביניהם: (לט) וחית כפירים תמלא. ונפש האריות תמלא להמציא להם טרף כי נפשם ריקה בהעדר טרפם: (מ) ישוחו. ישפלו: (מא) ישועו. יצעקו: (א) יעלי סלע. הוא שה"ן בלע"ז והיא עולה בראש הסלע בשעה שכורעת לולד והש"י מזמן לה נשר שמקבל אותם הולדות בכנפיו ומציל אותם שלא יפולו כך אמרו רבותינו ז"ל ואם הענין אמת הנה פירוש הפסוק כן ואם לא הנה יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הב"ח אינו נולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה נולד בתכלית הסכנה לולי השגחת הש"י להמציא הולדות באופן שיתחזק שלא ימותו בעת הלידה: חולל אילות. הוא מענין חיל וחבלי יולדה ואמרו רבותינו ז"ל כי האילה רחמה צר ולא תלד אם לא הכישה נחש ברחמה והש"י מכין שיבא אליה נחש בעת הלידה להכישה ברחמה ותלד ואם לא ימצא הענין כן יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הב"ח אינו נולד כי אם בקושי גדול לא יהיה הענין בו כמו הענין ביעלי סלע ולזאת הסבה יהיה הולד בתכלית הסכנה ועם כל זה ינצל להשגחת הש"י בהמצאות: (ג) תשלחנה. תשברנה ותכהנה: חבליהם. ציריהם: (ד) יחלמו. מענין בריאות והוא מענין ותחלימני והחייני: בבר. בחוץ: (ה) פרא. הוא שנמצא במדבר והוא אוכלם עשב כבהמה: ערוד. חמור הבר: [illegible]

מצודת ציון

(לז) יספר. מל' ספיר והוא שם אבן יקר הבהיר מאד ור"ל עושה אותם בהירים כספיר: ונבלי. מדום כמו ונבליהם ינפצו (ירמיה מח) ועל העננים יאמר בל' משאל: (לח) בצקת. מל' יציקה והתכה: רגבים. הם חתיכות עפר כמו רגבי נחל (לעיל כא): (מ) ישוחו. יכופפו קומתם כמו קודר שחותי (תהלים לח): במעונות. מל' מעון ומדור: למו ארב. לארוב וכן למו פי (לקמן מ): (מא) צידו. ענין מזון כמו לחם צידם (יהושע ט): (א) יעלי סלע. הוא תיש הבר: חולל. חיל וחבלי לידה וכן חלנו כמו ילדנו (ישעיה כו): תשמור. ענין השגחה על דבר מה שלא יעבור המועד וכן משמרות הכהונה ולויה יקראו כן עש"ז: (ג) תכרענה. מל' כריעה על הברכים: תפלחנה. ענין בקיעה כמו יפלח כליותי (לעיל טז) ור"ל יצאו דרך הבקיעה ודוגמתו מקבת בור נקרתם (ישעיה נא) ומשפטו יצאתם דרך נקרה: חבליהם. חבלי הלידה: (ד) יחלמו. ענין בריאות כמו בריר חלמות (לעיל ו'): בבר. ויוצא אותו החוצה (בראשית טו) ת"א לברא: (ה) פרא. הוא חמור הבר: חפשי. לחירות: ומוסרות. קשרי רצועות העול כמו מוסרות ומוטות (ירמיה ט): ערוד. פרא למוד מדבר (שם ב) תרגומו כערודא: (ו) ערבה מלחה. ענינם כמו מדבר וכן בארץ ערבה ושוחה (שם) וכמו

מצודת דוד

מי שם חכמה בכליות או מי נתן בינה בלב: (לז) מי יספר. מי הוא אשר יעשה את השמים בהירים כספיר מהורים מן העננים ומי הוא המשכיב ומורש מתחת לשחקים את נבלי השמים והם העננים: (לח) בצקת. מוסב על מי ישכיב האמור בסוף המקרא שלפניו לומר מי הוא המשכיב ומורש את הארץ בעת היה ניצק העפר להיות יציקה אחת והרגבים יהיו דבוקים אחת אל אחת להיות גולם אחד וכאומר הלא אני העושה את כל אלה ולא זולתי ומדוע א"כ לא היה מלהרהר אחרי: (לט) התצוד. האם אתה תצוד ללביא טרף האם אתה תמלא לכפירים את נפשם החיוני והמתאוה: (מ) כי ישוחו. כאומר הלא אני נתתי חכמה בהמה למצוא טרף אשר יכפפו קומתם במדורם לבל ירגישו בהם החיות ויברחו ויושבים המה בסוכה לארוב על החיות לטרוף טרף: (מא) מי יכין. מי הוא המכין מזון לעורב זולתי כי ילדי העורב יצעקו אל ה' והמה תועים ואינם יודעים מה לעשות על שאין להם אוכל ואני הוא המכין להם ואז"ל על כי בני העורב המה לבנים בילדותם ואביהם רואה עצמו שחור והמה לבנים וחושב שהמה בני זנונים שמין אחר בא על אמם לזה ימאס בהם וממאן לזונם והמקום מזמין להם יתושים מצואתם ונכנסין לתוך פיהם למאכלם וכאומר איך א"כ תאמר שאינני משגיח בשפלים: לט (א) הידעת. ארז"ל תיש הבר היא אכזריה על בניה ובשעה שכורעת ללדת עולה לראש הסלע כדי שיפול ולדה לארץ וימות והמקום מזמין לה נשר ומקבל את הולד על כנפיו ולזה אמר לאיוב האם אתה ידעת עת לדתה להזמין לה הנשר: חולל אילות. ארז"ל אילה זו רחמה צר ובשעה שכורעת ללדת מזמין לה המקום דרקון ומכישה ברחמה ומתרפה ויולדת בקלות ולזה אמר האם אתה תשמור העת אשר יבואו לה חיל וחבלי לידה להזמין לה הדרקון: (ב) תספור. וכי תספור לה ירחי לידה מתי תמלאנה וכי ידעת עת לידתן לעשות לה אז כדרך המילדת: (ג) תכרענה. הלא כאשר תכרענה ללדת מעצמן יצאו ילדיהן דרך בקוע פתיחת פי הרחם ומשלחת מעצמה את החבליה כי ילכו להם מיד אחר הלידה מבלי צורך אל המילדת: (ד) יחלמו. והוולדות יתחזקו מעצמן ויהיו בריאים לא נצרכים מן הלידה והמה גדלים בחוץ לתרב ביום ולקרח בלילה והמה יוצאים מאת פני אמותם ואינם שבים להן להיות נזונים מאתן: (ה) מי שלח וגו'. מלהביא נוקבו בעול

רש"י

עליו עול אדם: (ח) יתור הרים מרעהו. הוא עצמו תר לו מקום מרעה: (ט) רים. כמו ראם: עבדך. לעבדך: (י) בתלם עבותו. (או קשרת ראם בעבור תלם של מורך) עבות חבל שקושרין (שוורים) לתלמי המחרישה: ישדד. יתקן השדה: (יא) התבטח בו. לאסוף תבואתך בשביל שכחו רב ויכול לסבול הרבה: ותעזוב אליו יגיעך. לאסוף אל הבית: (יג) כנף רננים נעלסה. כן שם עוף נחל רננים ובלשון משנה קרוי בר יוכני: אברה. כל עוף קרוי אברה על שם שפורח כלומר אחד עוף ששמו חסידה ועוף ששמו נוצה ראה מה תנכנה: (יד) תעזוב לארץ ביציה. והולכת ומתחממת למרחוק על עפר: (טו) ותשכח כי רגל תזורה. לביצתה תבקענה: (טז) הקשיח. הקשה בניה אלבה כאילו אינם שלה: לריק יגיעה. ואינה יראה שתאבדם: (יח) כעת במרום תמריא. כל לשון המראה כאדם שזוגה לבו לצאת ממידתו מגידולו ומארעו לשוטט לו כארעות ולכסות לו מדות אחרות וכן בן סורר ומורה (דברים כא) ובלשון גמר' אימראי כלתיה דרב זביד אימראי ונפקא (כתובות ס"ג) ושם איתא אימרדא ועיין

איוב לט

ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה: ז ישחק להמון קריה תשאות נוגש לא ישמע: ח יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש: ט היאבה רים עבדך אם ילין על אבוסך: י התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך: יא התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך: יב התאמין בו כי ישוב זרעך וגרנך יאסף: יג כנף רננים נעלסה אם אברה חסידה ונצה: יד כי תעזב לארץ ביציה ועל עפר תחמם: טו ותשכח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה: טז הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד: יז כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה: יח כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרכבו: יט התתן לסוס גבורה

תרגום

ומשכנוי ארעא צדיא: ז יגחך לרגוש קריתא אתרגושתא דרדי לא ישמע: ח יאלל טוריא מרעיה ובתר כל ירוקא יבעי: ט אפשר דיצבי רימנא למפלחך אין יבית על ארותך: י אפשר דתקטור רימנא בתלמא באשליה אין ישדד גלמתא בתרך: יא אפשר דתתרחיץ ביה ארום סני חיליה ותשבוק ליה לעותך: יב אפשר דתימין ביה ארום יתיב זרעך ואדרך יכנוש: יג נדפא דתרנגול ברא דמשבחא ומקלסא אין אברא דחוריתא ונוציתא: יד ארום תשבוק לארעא ביעתא ועל ארעא תדגר: טו ותשלי ארום רגלא תבדרנה וחיות ברא תדוששנה: טז שחנא על בניא דלא דילה לסריקותא לעותה מדלית דלוחא: יז ארום אנשיה אלהא חוכמתא ולא פליג לה בביונתא: יח כעדן במרומא טיסא מגחכא לסוסא ולרכביה: יט האפשר דתתן

אבן עזרא

תרגום חוץ: (ז) תשואות. קולות מן שאון: (ח) ירוק. הענין אחר כל מקום ירוק: (י) התקשר ריס בתלם. כמו תלמיה רוה והענין התקשר ריס בתלם בעבותו (יא) התבטח בו. כי רב חילך בעבור רוב כחו: ותעזוב אליו יגיעך. ענינו זרע השדה שבכחו יחרוש וישדד כמעשה השור ויש אומרים כי תעזוב חשים על גבו כענין עזוב תעזוב עמו והוא רחוק מאד: (יב) התאמין בו כי ישוב זרעך. כי כאשר יחרוש וישדד ישוב לך הזרע: וגרנך יאסוף. בדיש: (יג) כנף רננים. שם עוף אולי נקרא כן בעבור טעם קולו: נעלסה. כמו נפרשה וכן נתעלסה באהבים והטעם האתה נתת לרננים כנף. ונתת אברה היא הכנף וכן ישאהו על אברתו. וגם טעה לחסידה והוא עוף יבא למועד ידוע כי כן כתוב בספר ישעיה: (יד) כי תעזוב לארץ ביציה. זאת תולדתה: תחמם. ביציה. מגזרות חום: (טו) תזוריה. מגזרת ויזר: (טז) הקשיח בניה. והטעם תתאכזר על בניה כאילו לא היו שלה וכמוהו תקשיח לבנו מיראתך ואין להם שלישי במקרא: יגיעה בלי פחד. אין לה פחד על הביצים שהיו בניה שתזורם רגל: (יז) כי השה. מטעם כי נשני אלהים: ולא. נתן לה חלק בבינה: (יח) תמריא. תגבה ואין לו חבר ויש אומרים כי שור ומריא כמהו וטעם מריא שמן מעולה מלשון רבנן: תשחק לסוס. תעבור רוב

תולדות אהרן נעלסה. מגחום ס נכורים מג ז

מסורה

ירוק ג' ב' חסר וסי' וכי יקר חזב בטהור. ואבית ירק ירק. ואחר כל ירוק ידרוש: ישדד ב' וסי' אם ישדד עמקים אחריך. אפרים עגלה מלמדה. וא' יפתח וישדד אדמתו: ישוב חד מן ב' זוגין מן ג' דכתיב ו' במצעות תיבותא וקרי' יו"ד וסי' ישוב הרע לשוררי התאמין בו כי ישוב זרעך. וגמול ידי אדם ישוב לו. אשוב ג' כתי' ו' וקרי' י' וסי' יהודה כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר. אמאס גם זרע יעקב ודוד. עילם והיה באחרית הימים: ללא י"א וסימ' נמסר בסיפרא סי' כ"ו: השה ל' בבינה ל' כי השה אלוה חכמה. תמריא ל' תשחק לסוס: צוארו ה' וסי' נמסר בסדר סקץ:

רלב"ג

(ו) ערבה. מדבר: מלחה. ארץ מליחה והוא מדבר ג"כ: (ז) תשואות. ענין המיה: (ח) יתור. מן ויתורו את הארץ והוא שם בשקל יבול: (ט) ריס. ראם: אבוסך. הוא אבוס שאוכלת בו הבהמה: (י) התקשר ריס בתלם עבותו. הרצון בו הלא בעבות תקשור ריס בתלם לחרוש בתלמי השדה כמו שענין בשור ובחמור ואלהם מבעלי חיים שיחרשו בהם: ישדד. מגזרת שדה והוא החרישה כמו יפתח וישדד אדמתו: (יג) כנף רננים. שם עוף או אמר שיהיה שם העוף רננים וידבר מכנף העוף הסוא: נעלסה. שמחה ונעלסה: אברה. כנף שלה: חסידה. שם עוף: ונולה. ר"ל נוצת העוף הסוא: (טו) תזורה. תדרכה ותרמסה והוא מגזרת ויזר את הגיזה: (טז) הקשיח בניה. הסיר מדמיונה נתינת לבה לבניה ושכחה אותם: (יז) השה. שכח אותה והעלים ממנה: (יח) תמריא. מענין הגבהה: רעמה.

מצודת דוד

בעול עבודה: מי פתח. לבל יהיה קשור ברצועות העול: (ו) ערבה ביתו. להיות מדורו בערבה ומשכנו בארץ מלחה: (ז) ישחק. ילעג לקול הומיה הנשמע בעיר הואיל ואינו בה ולא ישמע המיית נוגש לנגשו למלאכה: (ח) יתור. ירגל הרים לו למרעה ובעצמו ידרוש ויחפש אחר כל עשב ירוק: (ט) היאבה. האם ירצה הראם לעבוד לך וכי יתמיד לעמוד על אבוסך לאכול משלך: (י) התקשר. האם תקשור את הראם בכלי המחרישה בחבלים עבות הראוי לו בעבור יחרוש תלמי שדי וכי יכתת רגבי העמקים אחר אשר חרש האדמה למען יכסה בעפר ממעל: (יא) התבטח. וכי תבטח בו על כי כחו רב ותעזב אליו יגיעך אשר בשדה לבהוא ישמרם: (יב) התאמין. וכי תאמין בו אשר יביא לביתך גדולי זרעך ויאסף גרנך הביתה והוא ענין מליצה לומר הלא אין להאמינו כי את הכל יאכל וכאומר ומי הוא המזמין מאכלם הלא אני ואיך תאמר שאינני משגיח בשפלים: (יג) כנף רננים. הוא שם עוף ובדרז"ל נקרא טווס ונקרא רננים ע"ש שמשמח והרנן ביופי כנפיה ואמר הנה העוף רננים השמחה בכל עת או מין בעל כנף חסידה או מין נוצה שדעתה מנהגם: (יד) כי תעזב. אשר כל אחת מהן עוזבת ביציה על הארץ ולא תשב עליהם לחממם כי תחמם אותם על עפר הארץ ר"ל מאליהם יתחממו באבק הדרכים: (טו) ותשכח. והיא הולכת מהם ושכחה אשר רגל עובר אורח תמעך אותם ורגלי חית השדה תדוש אותם: (טז) הקשיח. תתאכזר והקשה לבה כאילו אינם שלה והיא בלי פחד אם יהיה יגיעה לריק ר"ל אינה חוששת באבדן הביצים אשר ילדתן בעצב וביגיעה: (יז) כי השה. הוא על כי השכיחה אלוה את החכמה ולא נתן לה חלק בבינה לשמור ביצתה כדרך שאר העופות: (יח) כעת. כאשר תבוא העת אשר תחפוץ לעוף בשמים הנה תמרוד מהם ותעוף לדרכה ותשחק לסוס ולרוכבו ר"ל אינה חוששת אם יעבור עליהם סוס ורוכבו וידוש אותם וכאומר ומי הוא השומר אותם הלא אני ואיך תאמר שאינני משגיח בשפלים: (יט) התתן. האם אתה נתת לסוס גבורה

מצודת ציון

וכמו ארץ מלחה (שם טז): (ז) תשואות. ענין המיה ורעש כמו תשואות חן (זכריה ד): נוגש. הוא הכופה על המלאכה: (ח) יתור. ירגל כמו מתור הארץ (במדבר יג): (ט) היאבה. הירצה כמו לא אבה יבמי (דברים כה): רים. כמו ראם והיא חיה גדולה: ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): אבוסך. הוא המקום שמאכילין בו את הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (שם): (י) בתלם עבותו. הבי"ת משמשת בב' מקומות כאלו אמר בתלם בעבותו ותלם היא העריגה הנעשה בחרישה כמו תלמי שדי (הושע יב): ישדד. ענין כתישת רגבי העפר וכן ישדד לו יעקב (שם י): (יא) ותעזוב. ענין הנחה: יגיעך. התבואה הבאה בעמל ויגיעה: (יב) יאסוף. יכניס אל הבית: (יג) כנף. בעל כנף וכן כל עוף כנף (בראשית ז) ור"ל בעל כנף ששמו רננים: נעלסה. ענין שמחה וגילה כמו נתעלסה באהבים (משלי ז): אם. הוא כמו או וכן יאמר בהפך או במקום אם וכמ"ש או נודע כי שור נגח הוא (שמות כא): אברה. ענינו כמו כנף וכן אבר כיונה (תהלים נה) ור"ל בעל כנף חסידה או נוצה והם שמות מיני עופות: (טו) תזורה. ענין מעוך להוציא הנלוע וכן והזורה תבקע אפעה (ישעיה נט): תדושה. מל' דישה וכתישה: (טז) הקשיח. היא מלה מורכבת מן קשה וקשח ור"ל הקשה לבה והוא מדעתה ועם כי היא בשי"ן וכן תקשיח לבנו מיראתך (שם סג): (יז) השה. השכיחה כמו אתה ישראל לא תנשני (שם מד): (יח) תמריא. מל' מרי ומרד: תשחק. תלעג: [illegible]

לסוס

אבן עזרא

רוב מרוצתו : (יט) רעמה. כטעם עוות מן רעמו פנים או מגזרת רעם : (כ) התרעישנו כארבה. שתשמיע לו רעש במרוצתו כאשר ישמע לארבה : הוד נחרו. כמו נחרת סוסיו קול נהלת הסוס : (כא) יחפרו. רגליו בעמק : וישיש בכח. שיש בו: נשק. ידוע : (כב) ישחק. לדבר שיפחד אדם ממנו: ולא יחת. כמו אל תערוץ ואל תחת : ולא ישוב. אחור מפני חרב : (כג) תרנה. קול החצים היוצא מהאשפה כמו ותעבר הרנה : להב חנית וכידון. שהם מרוקים כאלו להב יוצא מהם : (כד) יגמא ארץ. יפסע ארץ וקרוב ממנו תגמת פניהם והטעם נוכח פניהם. כל כך ישאף ללכת אל מקום המלחמה שלא יאמין כי קול השופר הוא אמת : (כה) בדי שופר. בשמעו השופר יאמר האח מרוב שמחתו כמו האח האח והיא מלה תאמר על השמחה בבוא לאדם חפצו בדי שופר כמו בדי ריק והוא קרוב מטעם אין די בער: יריח מלחמה. כמשמעו כי כן הוא: רעם שרים. ישמע רעם שרים ותרועה מרחוק : (כו) יאבר נץ. יעופף לתימן כי יבקש מקום חם : (כז) יגביה נשר. אין עוף שיגבה יותר ממנו : (כח) סלע ישכון. כן תולדתו: (כט) חפר אוכל. יבקש כמו לחפור את כל הארץ וקרוב מגזרת חופר גומץ והטעם שהוא במקום גבוה ויבקש מזונו כטעם

רשי

(ועיין פרש"י בחולין נ"ח ומליצה פ"ו ד"ה יאמרו) : (יט) רעמה. לשון רעם ובעתה כמו רעמו פנים : (כ) כארבה. מדלג ומקפץ כארבה ומרעיש סביביו: נחרו. כשהוא נופח בנחיריו בקול אימה : (כא) יחפרו בעמק. כמו ויחפרו לנו את הארץ (שם א) שדרך הפרשים אורבים בעמקים ובנחלים : וישיש בכח. והסוס שמח ויוצא לקראת נשק : (כב) ולא יחת. ולא יירא : (כג) תרנה אשפה. מלאה חצים ומקשקשות זו בזו ונשמע קולם : להב חנית. כלי של ברזל. וחנית של ברזל קרוי להב כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופטים ד) : (כד) יגמא ארץ. עושה גומות ברגליו. ע"א יגמא כמו הגמיאיני נא (בראשית כד) : ולא יאמין. מרוב שמחה שהוא מתאווה למלחמה : כי קול שופר. של מלחמה : (כה) בדי שופר. לי די השיב לו כהרבה שופר : יאמר האח. לי שאומרים (השוברים) כשהן שמחין כמו שאומרים אהה מחמת צער : (כו) יאבר נץ. יגדל הנץ כנף ומלאך הוא דומה לדמות נץ ומעמיד קושי הרוח דרומית בפרישות כנפיו שלא תחריב את העולם : (כז) אם על פיך יגביה נשר. השכינה שנאמר כנשר יעיר קנו (דברים לב) היה מסלק פמליא שלו שלא יזיקו לאהרן בבואו אל הקדש ביום הכפורים : (כח) סלע ישכן ויתלונן. בטוח היה אהרן במחתת הקטורת כשנתנה על אבן שתיה : (כט) משם חפר אכל. מתפלל על צרכי כל השנה ואחר כל הכבוד הזה ראה במיתת שני אפרוחיו נדב ואביהוא שמתו להתקדש שמי בהם שנפלה אימתי על השאר

איוב לט

ל. ס׳ הֲתַלְבִּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה׃
כ הֲתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה׃
כא יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק וְיָשִׂישׂ בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת נָשֶׁק׃
כב יִשְׂחַק לְפַחַד וְלֹא יֵחָת וְלֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי־חָרֶב׃ (ג׳ פסו׳ כסיס׳ ולא ולא) (כ׳ ופילס)
כג עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב חֲנִית וְכִידוֹן׃ ל׳
כד בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא־אָרֶץ וְלֹא־יַאֲמִין כִּי־קוֹל שׁוֹפָר׃ (ט׳ חסר)
כה בְּדֵי שֹׁפָר | יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה׃ (בליש׳ ל׳)
כו הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפָו לְתֵימָן׃ (ל. ל׳ כנפיו ק׳)
כז אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוֹ׃
כח סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע וּמְצוּדָה׃ (ו׳ חסר וחד כגל)
כט מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו (ח׳)

לְסוּסָא גְבוּרְתָּא אֶפְשַׁר דְתַלְבִּישׁ צַוְרֵיהּ תּוּקְפָּא׃
כ הֲתַרְגְשִׁנֵיהּ הֵיךְ גּוֹבֵי שְׁבָהוֹר לְשָׁלוּשְׁתָּא דְנַחִירֵיהּ אֵימְתָא׃
כא מַחְפְּרִין בְּגִלִימָא וְיֶחֱדֵי בְחֵילָא יִפּוֹק לְקַדְמוּת קְרָבָא׃
כב יֶחְדֵי לִדְלוּחָא וְלָא יִתְבַּר וְלָא יְתוּב מִן קֳדָם סַיְפָא׃
כג עִלָוֵי תִּשְׁרֵי זֵינָא חַרְבָּא שְׁנָנָא מוּרְנִיתָא וְרוּמְחָא׃
כד בִּרְגִיז וְרוּגְזָא יַעְבֵּד גּוּמְתָא בְּאַרְעָא וְלָא יְהֵימִין אֲרוּם קָל שׁוֹפְרָא׃
כה בְּמִסַת שׁוֹפְרָא יֵימַר חֶדְוָא וּמִן רָחִיק יְרִיחַ קְרָבָא אַכְלְיוּתָא דְרַבְרְבֵי וְיַבָּבָא׃
כו אֶפְשַׁר דְמִבִּיוּנְתָּךְ יִתְאֲבַר בַּר נָצָא פְּרֵישׁ גַּדְפָּא לְדָרוֹמָא׃
כז אִין עַל מֵימְרָךְ יִתְגְבַהּ נִשְׁרָא וַאֲרוּם יְרוּם שַׁרְכַּפֵּיהּ׃
כח כֵּיפָא יִשְׁרֵי וִיבִית עַל כְּרַךְ טִינָר וּמְצַדְתָּא׃
כט מִתַּמָּן חָפַר מֵיכְלָא לְמֵרָחִיק עֵינוֹי

תולדות אהרן סמכינהך . גטין לא נ"כ כס :

נחרו ל׳ התרעישנו כארבה והוא חד מן א"ב מן א"א כתיב ו׳ בסוף תיבותא בחברת או ול׳ זוגא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד : אשפה ב׳ וסי׳ ועילם נשא אשפה . עליו תרנה אשפה להב : שופר ב׳ חסר וסי׳ אל חכך שפר. בדי שפר יאמר האח . וכל אורייתא דכו׳ חסר במ"ב מ"ל וסי׳ והעברת שופר תרועה ב׳ בו . וכל נביאים וכתובים דכו׳ מ"ל במ"ב חס׳ וסי׳ דלעיל ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו׳ : למרחוק ח׳ וסימן נמסר לעיל בסיפרא סי׳ ל"ו ומלכים ב׳ סי׳ י"ט : ובאשר ד׳ וסימן נמסר בשופטים סי׳ ח׳ ובישעיה סי׳ ס"ו:

רלבג

(יט) רעמה. חוזק ועוז הקול והגבהה והגהה היוצאת ממנו : (כ) התרעישנו כארבה. התביא לו ברעש והנענוע אשר הוא רועש כארבה : הוד נחרו אימה. עולם עיטושו היוצא מנחיריו הוא אימה לשומעיו : (כא) יחפרו בעמק. יחפרו רגליו בעמק כמנהג הסוסים : נשק. כלי מלחמה : (כג) תרנה. תועק מגזרת ותעבור הרנה במחנה: אשפה . הוא כלי שישימו בו החצים : חנית וכידון. הם כלי זיין : (כד) ברעש ורוגז יגמא ארץ . ברעש ותנועה חזקה ובחמה ירוץ עד שידמה כאלו הוא מגמא את הארץ ובולעה לחוזק המרוצה : (כה) האח. מענין שמחה : (כו) יאבר. יעוף ולפי שהעופפות הוא בכנף ואבר : נץ. שם עוף: (כח) ומצודה. סלע חזק וגבוה : (כט) חפר אוכל. יבקש ויחפש האוכל שיהיה נזון ממנו מגזרת ויחפרו לנו את הארץ :

מצודת ציון

(כ) התרעישנו. מל׳ רעש : הוד. הדר ופאר : נחרו. הקול היוצא מנחיריו הם נקבי האף וכן נחרת סוסיו (ירמיה ח) : אימה. פחד : (כא) יחפרו. ירגלו ויחפשו כמו לחפור את הארץ (יהושע ב) : נשק. כלי זיין כמו בנשק יעברו (יחזקאל לט) : (כב) יחת . יפחד כמו אל תחת (ירמיה א) : (כג) אשפה. כן נקרא נרתק החצים כמו אשפתו כקבר פתוח (שם ה) : להב. ברזל החנית והכדון יקראו להב כי יבריקו כלהב אש וכן ולהבת חניתו (ש"א יז) : (כד) ורוגז. ענין חרדה ומהירות התנועה: יגמא. ענין בליעה ושתיה כמו הגמיאיני נא (בראשית כד) : (כה) בדי. בהרבה כמו בדי אש (ירמיה נא) : האח. הוא ל׳ שמחה כמו האח נפשנו (תהלים לה) : יריח. מל׳ ריח ור"ל ירגיש : רעם. כמו רעש : (כו) יאבר. מל׳ אברה וכנף ור"ל יעוף בכנפיו : נץ. שם עוף : (כז) קנו. מל׳ קן ומדור : (כח) שן סלע. כן יקרא החדוד הבולט מן הסלע כמו שן הסלע מהעבר מזה (ש"א יד) והוא מושאל משן הפה הבולט : ומצודה. מגדל גבוה כמו מצדות סלעים (ישעיה לג) : (כט) חפר. מרגל ומחפש

מצודת דוד

להיות לו אומץ הלב מכל יתר בע"ח : התלביש. האם אתה הלבשת צוארו בקול מאוים כרעם : (כ) התרעישנו. האתה תרעישו בקפיצה ודלוג כארבה שזה הדולג ממקום למקום והוד קולו היוצא מנחיריו הוא קול אימה : (כא) יחפרו. לרוב מרוצתו ירגלו בו הפרשים בעמק שהוא מקום מוכן לארב ובעבור רוב כחו ישיש כאשר יצא לקראת נשק כי יבטח בכחו לעמוד מול נשק והוא ענין מליצה : (כב) ישחק. ילעג על כל דבר המפחידו ולא ירעד משום דבר ולא ישוב לאחוריו מפני אימת חרב : (כג) עליו תרנה. כאשר תרנה האשפה אשר עליו ר"ל כאשר ימהר לרוץ והחצים אשר באשפה מקשקשים ומשמיעים כמו קול רנה וכאשר ישימו עליו להב חנית ולהב כידון : (כד) ברעש. אז ברעש וברוגז עד מהרה ירוץ מרחק רב כאלו שתה ובלע את הארץ ואיננה כי קל מהר יעבור מרחק רב : ולא יאמין. ר"ל לא יחוש לקול שופר אשר יריעו במלחמה ולא יחרד ממנו : (כה) בדי שופר. ועוד אפילו יאמר האח וישמח בפה ישמע הרבה שופר : ומרחוק. ומסגולותיו אשר מרחוק יריח מלחמה ר"ל ממרחק ירגיש קול אנשי מלחמה ורעש שרי החיל והמיית תרועה עד יבינו אנשי הגבא מתנועות הסוס אשר החיל בא עליהם : (כו) המבינתך. וכי מהבינה הבא מעמך יעוף הנץ ויפרוש כנפיו לעוף לפאת הדרום כי שם יחם לו בזמן החורף : (כז) אם על פיך. וכי ע"י מאמריך יגביה הנשר לעוף השמים יותר מאשר כל העופות וכי ע"י מאמריך ירום מדורו למעלה מן הכל : (כח) סלע ישכון. שוכן הוא על סלע הרים ושם יתלונן לקרת בלילה ואף כי ברום הרבה הסלע הרוח ולא יזיק לו : על שן. שוכן הוא על חדודי הסלע הבולט כשן אף ישכון על שן מצודה הוא הזיז היוצא ממגדל גבוה והוא כפל ענין במ"ש : (כט) משם. ר"ל הנה יבחר לשבת במקום גבוה כי משם יחפש למצוא אוכל כי משם למרחוק יביטו עיניו וכדרך העומד במקום גבוה

יביטו׃ ל וְאֶפְרֹחָו יְעַלְעוּ־דָם חיו ק׳ וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא׃

ג׳ מְסַתַּכְּלָן׃ ל וְאֶפְרוֹחוֹי גַּמְעָן אַדְמָא וּבְאֲתַר דְּתַמָּן קְטִילַיָּא ד׳

תולדות אהרן ואפרוחיו. חולין כד :

רשי

השאר : (ל) יעלעו. ואינו אלא כפי מדת בלעו דם ומים ונראה כבולע הרבה כאומר על על ובן בלשון חכמים בהשקאת סוטה (סוטה כ.) מערערין אותה ומשקין אותה על כרחה וכן זעקת שבר יעוערו (ישעיה טו) ל׳ קריאת גרון דומה לכך ולפי הדרך דבר הנביא: ובאשר חללים שם הוא. לאכול ורבותינו דימו

אבן עזרא

כטעם כחופר מטמון : (ל) ואפרוחיו יעלעו דם. כמו ושתו ולעו והטעם יבלעו דם איברי החללים שיביאו ויהיה העי"ן הראשון כפול או יהי מגזרת עלעא בלשון רבנן והטעם ישברו צלעות החלל להוציא דם והראשון נכון בדקדוק והאחרון יעלעו שהוא מגזרת עלם וזה דבר ידוע כי הנשר יראה ממקום

רלבג

(ל) יעלעו. יגמעו : חללים. הרוגים : ביאור דברי המענה ענה השם יתברך את איוב מן הסער והסערה ואמר. ואולם ייוחס זה המראה אל הסערה לפי שהנביאים כשתבא להם הנבואה יהיה זה בהיותם חוץ מגדול מאד כאומר מלקבל בשלימות השפע השכלי ולזה תמצא שייוחס הנבואה אל הערפל או אל החשך והסערה אשר הוא מאד סרה בחשך. מי זה אשר עשה ועשנותיו הם חשוכים ואפלים מבלי דעת אשר תשקת להתווכח עמי. ועתה אזור נא כגבר חלציך כאדם המתווכח אשאלך ותודיעני שאלתי אחר שאתה שופט על מעשי ראה איך תוכל לשפוט את מעשי ואיך יודע אותם ומשיגם והוא מבואר שהשופט ראוי שתהיה אצלו ידיעת מה שהוא שופט. איפה היית כשיסדתי אני בחכמה ביסודי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם מדה בזה השיעור כי תדע אופן החכמה בזה והטעם כי נסות מדה בזה השיעור מן החכמה עד שאם היתה יותר גדולה או יותר קטנה היה נפסד העולם כי העולם ישמר בשיווי אשר ביסודות בכמות ובאיכות כמו שהתבאר בטבעיות. או מי נטה עליה קו כדרך הבונים כאשר יתחילו לבנות והרצון בזה מאי זה דבר היתה התחלת הוויתה ואמנם אמר זה לכמה הענין בהבנת הוויית הארץ לפי שהוא מיוחס אל הסדר ר"ל אל הסדר קבול השפע אשר השפע ולזה היה מה שרחק מהגרמים השמימיים ארץ וזה אלא שישלים השם יתברך זה המציאות באלו השתי הבות והיא הסבה המיוחסת אל הסדר בבנין מה כמו הארץ והסבה הסדרים לה איך זה העולם מתקיים במציאות הסבכים ובאלו התבאר בזה שאפשר מה שמיוחס אל הסכרם והסדר ישמע בו השם יתברך להועלת כפי מה שאפשר עד שישלים בו זה המציאות השפל, או יהיה פירושו או מי נטה עליה קו לקחת מדה בהשתוותה כמו שיעשו הבונים ויהיה הענין כפול. על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה אשר היא נסמכת עליו כי בזה תתחזק מה שלא יעלה כי היא נסמכת על מרכזה שהיא נקודה לבד וזה לא היה לנקודה בהיא מה שהיא נקודה כי הנקודות כולם מתדמות אבל היא הסבה בזה מה שהמלאתו מכוכבי אור אשר הם משבחים ומרננים לפני תמיד רוצה לומר הגלגלים אשר בהם הכוכבים כי כאשר נמצאו אלו הכוכבים מרננים ומשבחים לפני עם כל המלאכים וזה היה בעת המצא הגרמים השמימיים אז יהיה זה הסבה נאמר הנקודה להיותה אמצע. ומי הוא אשר יסך בדלתים ים בעת התפשטו עד שיהיה שם חלק מגלה מהארץ להשאות בו אלו הנבראים אשר בארץ ולא יעבור בו היום ויכסנו בזה היה נמצא אחד ומה שאמר שמתו בו הנה פנים כמו שביארנו בספר מלחמות ה׳. וגם אחרי כן שמרתי זה המציאות בשומי הענן והערפל מכסה היה תמיד רוצה לומר שאור השמש יעלה ממנו אדים תמיד יתהרוסו עד שלא יעבור גבולו בכסם המים הבאים עליו מהנהרות כי הוא יחסר באלו האדים בשיעור מה שיתוסף בסבת הנהרות ובזה האופן נגזרתי עליו חקי ואשים בריח ודלתים לפני היה שלא יעבור גבולו. ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ובזה הגובה יגלה גאון גליך לפי שלא יתוסף גובה היה כלל בסבת מה שזכרנו. המימיך צוית בקר והודעת השחר מקומו אשר ממנו יזרח ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח בכל יום ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו מצד תנועתו בגלגלו הנטוי והתחדשנה בזה תקופות השנה אשר להם רושם חזק במציאות אלו הדברים ההוים הנפסדים ובשמירתם זמן מה כי בסבות אלו התקופות יגבר אחד מההפכים אשר בהפסדנו בהם פעם אחר פעם עד שישלם בזה הסידור והשומר לאלו הנמצאות ויתחדשו בזאת הסבה מהשפע האחד פעולות רבות מתחלפות מצד התחלף יחסו אל הארץ אשר הם פעולותיו גם יתחדשו בזאת הסבה מהשפע האחד כהויה והפסד כי קרבתו ממנו הוא סבה להוויה ומרחקו ממנו סבה להפסד וזה מקום פלא והכמה נפלאה ולזה אמר שכבר יתחלפו מקומות הזריחה לבעת לאחוז בכנפות הארץ ר"ל שיהיה פעם בתכלית הנטיה לצפון והוא בהיותו בראש סרטן ופעם בתכלית הנטיה לדרום והוא בהיותו בראש גדי ואלו החילופים עם שיש להם מבוא גדול בהוויות ושמירת הנמצאות הנה יגיע מהם רע במקרה מצד ההגבורה באלו העתים וכן גם כן עם שהוא מן ההכרח תועלת להנער הרשעים מן הארץ וזה שכבר יתחדשו מזאת הנטיה פעולות מתחלפות מהכוכבים כמו התומר שיקבל החותמות והצורות בחומרה פעם אחר פעם ויעמדו כמו לבוש שילבשהו האדם פעם ויפשיטהו פעם ולא יעמוד עליו זמן ארוך ובזאת השמירה אשר לנמצאות מצד חילוף מצבי הכוכבים ממנו וחילוף מצבי קצתם מקצתם ימנע מרשעים אורם והצלחתם וזרוע רמה אשר לרשעים תשבר וזה כי אם היה נולד הרשע בעת שיהיה לפי המשפט הוא מצליח הנה יומר ענינו תמיד ויתמיד מענין לענין מצד התחלף הוראת הכוכבים ובהשפיעם בו עד שישבר זרועו וכמו עד שישלם. הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת שתדע עמקם הנפלא ועם זה יגיעו שם פועל הגרמים השמימיים להיות ההוויות הנמצאות בו. הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה ר"ל שתדע אי זה מקום מרכז הארץ אשר הוא מות וצלמות ושאול לרוחקו רחוק מהתנועות עם דבר עם שהארץ היא בתכלית ההסדר עד שאין בנמצאות כמותו מה שהיא במדרגתם מהחסרון והסעדר ולזה כינוהו בעלי התורה הארץ כאילו היא החומר הראשון כמו שזכר הפילוסוף בבני ממה שאחר הטבע ונאמר גם כן בתורה כי עפר אתה ואל עפר תשוב הלא התבוננת שתדע מה שיקרה במקומות אשר רחבם גדול מהארץ מאד הגד אם ידעת כל הארץ אי זה מקום מהארץ ישכון האור שם זמן ארוך והחשך אי זה מקומו בעת היותו שם האור כי נתבאר בראיות ברורות כי מה שהוא מעלות וכו"ם רוחב עד צ׳ מעלות ימצאו מקומות יהיה בהם יום אין בו לילה גם חדש או חדשים עד שיכלה הענין בסוף אל מקום יהיה בו ששה חדשים יום וששה חדשים לילה. האם ידעת זה הענין בשמשם איך הוא כי תכניסהו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו עד שתדע מה שיתחייב מתנועותיו במקום מקום מהארץ או ידעת זה מצד אורך ימיך שהתאמת לך זה מן החוש ואולם ספר זה עם ספורי שאר הדברים הנעלמים להיות זה נעלם לאיוב כי בנבואה יבואו כמו אלו הענינים לפי המקבל כאמרו באברהם וספור הכוכבים לאות זה דבר נעלם לאברהם ואם כבר ידעוהו הבאים אחריו עד שכבר מנו מספר כל הכוכבים הנראים וקראום בשמות. ויותר זר מזה שכבר יגיע לנביא דבר כוזב בעת הנבואה במה שאין לו מצד שהוא נביא מצד הדעות אשר לו בענינים ההם כמו הענין ביחזקאל שהגיע לו בנבואה כאילו הגלגלים מחדשים קולות נפלאים בתנועתם מפני שהיה מאמין שהגלגלים יחדשו קולות בתנועותיהם כמו שזכר הרב המורה. הבאת אל אוצרות שלג שתדע מאי זה מקום יצא השלג ואי זו סבה תהווהו. האם תראה מה שיצא ממנו הברד אשר חשכתי אותו להמצא לעת שארצה לעשות רע לעולם ליום קרב ומלחמה. והספר אלו השנים להיות כל אחד מהם קפיאה למים. והאחד נמצא עם הקור והאחד עם החום ואמר שהברד כבר המציא אותו ואם אינו מכוון כי אם על הכוונה השנית ומצד ההכרח שיקובל בו תועלת להמציא ההזקים כדי שיוזקו בהם הרשעים. הספר נא אי זה הדרך יחלק האד הקיטורי אשר יהיו ממנו הלהבות עד שפעם יהיה ממנו כוכב מדלג ופעם כוכב בעל זנב וזולת זה מהמינים אשר יתחדשו מהלהבות הבאות ממנו ופעם יהיה ממנו רוח ויפיץ קדים על הארץ. או יהיה הרצון בזה אי זה הדרך יחלק האד הקיטורי האחד במינו עד שימצא קצתו חם וקצתו קר כדרך שיתהווה ממנו רוח וזה כי בהוויות הרוח ממנו יהיה בזה האופן כמו שהתבאר בספר האותות. מי חלק לשטף היורד מהגשמים מקום מוגבל ויקבלהו ר"ל שירד במקום אחד ולא ירד במקום אחר לפי הנגזר מאתו עד שישלימו בזה האופן הצמחים ומי שם מנהג ודרך לברק ולרעמים עד שילך הענין בסידור ישר ר"ל שיגברו פעם החם והרוח ופעם יגברו הפכיהם. מי הוא אשר סידר שפעם ירד המטר על המדברות שלא יגיע ממנו תועלת לאנשים ופעם ירד למקומות הנעבדים והנזרעים להצמיח מוצא דשא כדי שישלם בזה הגעת הרע לרשעים. היש למטר אב הוליד אותו והמציאו עד שיהיה לו חק להמצא שנה בשנה בעת ההיא או מי הוליד אגלי טל עד שיהיה לו חק להמצא יום ביום בעת סוף הלילה שהוא דומה בתקופות היום לעת הסתו בתקופות השנה. הספר נא מה היא הסבה המהווה אותם כי בזה מהעומק והפלא גם כן מאי זה סבה נהיה הקרח וכפור השמים. לאי זו סבה יתחבאו ויקפאו המים כאבן עד שיגיע מתחזק ההקפאה שיקפאו פני תהום עם עמקם הספר נא מה הסיבה בזה. התוכל לעצור מה שהוציא כימה מהאילנות והפירות הצומחים כי בהיות השמש בכימה אשר היא במזל טלה אז יתנו האילנות והצמחים כחם או אם תוכל להתיר ולפתח מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורות הדרומיות וזה כי בהיות השמש במזל שהוא בו אז יהיה הקור ויעצרו האילנות והצמחים וימנעו מלתת כחם לרוב הקור. התוציא מזרות בעת לאתו והיא לורה הכוללת מהצורות הדרומיות ולא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט ואם תנחה עיש על בניה שהיא מהצורות הצפוניות. הידעת חקות שמים ר"ל מה שיתחייב מהכוכבים בהיותם במקום מקום מהגלגל וממבטם ודבוקם ושאר מה שידמה לזה. האם תסדר ממשלת השמים בארץ עד שישלם בהם זה המציאות השפל ויסמרו סידור אלו הענינים אשר היה ראוי שיתייחסו אל המקרי לפי מה שיחשב כמו המטר והברקים ומה שיתנהג מנהגם. התרים לעב קולך וירד המטר השומעו לך הברקים להשלח כאשר תרצה עד שישלם מעניניהם מה שיצטרך לנמצאות ואולם אמר זה כי השם יתברך שם בזה סידור והגבלה הולך בסיבוב יושר מצד תנועת הגרמים השמימיים וכוכביהם ומלאכיהם ומבטיהם. מי שת בלבבות הסתומות חכמה או מי נתן לשכל האדם בינה להשכיל הדברים אשר בשמים ואמנם אמר זה כי האדם נברא משולל מכל חכמה ולזה הוא נפלא איך יתכן לו שילמד חכמה לפי שכל למידה ולימוד יצטרך האדם בו לידיעה קודמת כמו שהתבאר בראשון מספר המופת ואחר שאין לו ידיעה קודמת הוא מן הפלא איך יתכן שיהיה לו ידיעה ואולם השם יתברך שם בו כלים להגיע אליו החכמה החוש והדמיון והכח המחשב והזוכר כמו שהתבאר בספר הנפש והנה הענין בידיעה אשר תתחדש באמצעות אלו הכחות הוא נפלא מאד וכן הוא נפלא איך ישכיל האדם הענינים אשר אין לו מהחוש התחלה להכנס בהם כי אם הקדמות רחוקות כמו הענין במה שיחקור ממנו מענין הגלגלים וצורותיהם ר"ל השכלים הנפרדים. ואפשר שיאמר אומר שהוא קרא חכמה ההקדמות הראשונות ובינה התולדות המתחייבות מהם אלא שהביאור הראשון יותר נכון כי החכמה מיוחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות עצמיות ומיוחסות והבינה מתיחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות רחוקות וזהו אמרו ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וזה שהארץ נמצא מה שבה בעבור עצמה וימשך מהכחות אשר בה מה שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר שימשך מהחום החימום והספוגיות וזולת זה מהאיכיות הנמשכות לאיכות איכות מהם ואולם השמים לא נמצא מה שבהם מציאות המרכז והכוכבים ושיעורי התנועות ושיעורי הנטיים וזולת זה במה שינהג מנהגם בעבור עצמותם כמו שביארנו בספר מלחמות ה׳ ולא ימשך מהכחות אשר בהם מה שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר המשך מהם החום והקור ושאר האיכיות כי אין בהם מה שיתייחס לאלו האיכות כמו שהתבאר בטבעיות ולזה ייוחס זה הסידור אשר בשמים באלו הענינים אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מתוך דבר אחר זולתו והחכמה היא הוצאת דבר מהדבר ההוא בעצמו באופן מה וזה כי הידיעה המגעת מהמופת האמתי היא מגעת מהדבר ההוא בעצמו כמו שהתבאר במלאכת ההגיון. מי יספר משקל השחקים בחכמה לשום מספרם בזה האופן אשר הוא בתכלית השלימות להשלים זה המציאות השפל עד שאם חסרה אחת מהתנועות הנמצאות לכוכב כוכב מהכוכבים היה בלתי אפשר שישלם זה המציאות השפל. ומי ישכיב ויניח באמצע העולם הגשמים הנופלים מן השמים רוצה לומר החלקים הארציים עד שיתחלקו חלקי העפר בזה החוזק אשר הם בו לרוב הכבידות ובקשתם המרכז וחלקי הארץ ידובקו התדבקות חזק ואולם אמר זה לפי שלשחקים מרכזים מתחלפים כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות ה׳ ולזה הוא נפלא למה ינוחו חלקי הארץ במרכז אחד מאלו הגלגלים יותר מהמרכזים האחרים.

האם

מצודת דוד

נבוה : (ל) ואפרחיו. ובעבור זה מצוי לו האוכל עד שאפרוחיו יבלעו דם ממה שיביא להם : ובאשר. ובמקום אשר ימצא בו חללים שם הוא לאכול בשר ולשתות דם כי למרחוק יבים ואין דבר נעלם ונכסה מעינו וכאומר הנה כל אלה בהשגחתו ואיך תשפוט שאינו משגיח בשפלים (העולה מהמענה ההיא כי יוכיחנו אלוה לומר איך ערב לבך לגשת לדבר אחרי האם תבין כל מעשי אף יספר הנפלאות אשר לא יתכן לחשוב שבאו מצד המערכה אבל בהשגחה המה ובהיות כן אין לכחש בהת"ם עם שהוא מנגד להטבע וכלה א"כ תלונתו בדבר הגמול והטענה כי אז יקבל כל אחד כמפעלו ויוסף לספר מעשיו הנוראים באמור לו ומדוע אם כן לא תירא מלהרהר אחרי ויתיב לו שד שלא בצדק שהם שאינו משגיח בשפלים כי לא כן הוא

כי

מצודת ציון

ומהשם : (ל) ואפרחיו. כן יקראו העופות בקטנותם כמו אפרוחים או ביצים (דברים כב) : יעלעו. יבלעו כמו ושמת שכין בלועך (משלי כג) :

סרוב

רשי

דימו כל ענין זה באהרן בפסיקתא דאחרי מות: (מענה ה'): (ב) הרוב עם שדי יסור. העם שדי אדם ישתרר: מוכיח אלוה יעננה. הבא להתוכח יענה דבריו: (מענה איוב): (ה) אחת דברתי. כלומר מעט אמרתי ולא אוסיף עוד. ויש פותרים אחת דברתי אשר אמרתי (לעיל ט) תם ורשע הוא מכלה לא אענה עוד. ושתים שאמרתי (לעיל יג) אל תעש עמדי לא אוסיף: (מענה ה' מן הסערה): (ח) האף תפר משפטי. האף תוכיח שצריך להפר משפטי ולהראות שהוא מעוקל:

עדה

תולדות אהרן תפר. עקרים מ"ד ס"ז ופ"ו:

אבן עזרא

ממקום רחוק מאד מקום החללים וירון שמה: (ב) הרוב עם שדי יסור. הדרך מוסר הוא שיריב אדם עם שדי: מוכיח אלוה יעננה. איוב שיוכיח השם למה לא יענה על זאת: (ג) ויען איוב: (ד) הן קלותי. מגזרת קל וקרוב מגזרת קלון והפך הדבר ככד מגזרת כבוד: למו פי. המ"ת והוי"ו נוסף כמלת למו: (ה) אחת דברתי. דברה אחת דברתי וכן ועשיר יענה עזות: (ו) מן סערה. כחבריו והטעם כי השם ענה את איוב על דבריו להוכיחו והודיעו כי איננו יודע דרכי השם שהם כלל אף כי הפרט וכאשר השלים השם להוכיחו שתק איוב ענה השם ואמר לו למה לא תענה והנה השיב מלה שאינה הגונה ואמר לא אשיב אז אמר לו השם אחר שלא תודה האמת ותחשוב בלבך כי אתה חכם אשאלך והודיעני וזה ששתקת התרצה להפר משפטי החכמה ששמתי בעולם תרשיעני למען תצדק: (ט) ואם זרוע כאל לך. כשם:

ותרעם

מ
א וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב
וַיֹּאמַר: ב הֲרֹב עִם־שַׁדַּי יִסּוֹר
מוֹכִיחַ אֱלוֹהַּ יַעֲנֶנָּה: ג וַיַּעַן אִיּוֹב
אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר: ד הֵן קַלֹּתִי מָה
אֲשִׁיבֶךָּ יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי: ה אַחַת
דִּבַּרְתִּי וְלֹא אֶעֱנֶה וּשְׁתַּיִם וְלֹא
אוֹסִיף: ו וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִן
סְעָרָה וַיֹּאמַר: ז אֱזָר־נָא כְגֶבֶר
חֲלָצֶיךָ אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי: ח הַאַף
תָּפֵר מִשְׁפָּטִי תַּרְשִׁיעֵנִי לְמַעַן
תִּצְדָּק: ט וְאִם־זְרוֹעַ כָּאֵל ׀ לָךְ

ג' חד מ"ל · ג' מ"ל · ב' · ל' · ד' · מן ק' · ב' וכסיפ' · י"ז · ד' · ו' ר"פ בסי' · ב'

תמן הוא: א ואתיב יי ית
איוב ואמר: ב אפשר דנצי
עם שדי יתרדי מכסן אלהא
יתיבניה: ג ואתיב איוב ית
יי ואמר: ד הא אזדלזלית
מה אתיבנך אידי שוית
לפומי: ה חדא זמנא מלית
ולא אתיב ותנייתא ולא
אוסיף: ו ואתיב יי ית איוב
מן עלעוליתא דצערא ואמר:
ז זרז כדון היך גברא חרציך
אשאלנך ותהודענני: ח הכרם
תשני דיני תחיבנני מן בגלל
דתזכי: ט ואין אדרע היך

הרב ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' נמסר בסיפרא ריש סי' י"א: יעננה ב' וסי' וכפים מעץ יעננה. מוכיח אלוה יעננה: קלתי ל' חסר הן קלתי מה אשיבך: ולא אוסיף ד' ולא אוסיף עוד להכות את כל חי. ולא אוסיף עוד להניד את רגל ישראל. ולא אוסיף עוד להסיר את רגל ישראל. אחת דברתי ולא אענה ושתים: משפטי י"ז וסי' נמסר ביחזקאל סי' ל"ט ותהלים סי' י"ז: תצדק ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' ספר אתה למען תצדק. החפץ לשדי כי תצדק. תרשיעני למען תצדק. למען תצדק בדברך בתרא פת"ח:

רלבג

כאם תצוד ללביא טרף ותמלא חית כפירים כי ישחו במעונותיהם ישבו בסוכה למו ארב לטרוף מה שיגיע להם. ספר נא איך ישלם להם מזונם בזה האופן אבל הוא מיוחס אל מקרי אם לא מטוב החכמה וההשגחה אשר סדרתי המציאות באופן שישלם להם מזונם. מי יכין לעורב צידו עד שישמר מינו ולא ימות ברעב וזה כי ילדי העורב יתעו לחסרון מזונם ויצעקו אל השם לבך משל לתת להם אכלם כי אין להם זולתו שימציאהו להם כי אין העורב מכין להם מזונם אבל הוא בונה אותם בהתהוותם אם מפני שטבעו זה כטבע ר"ל שאין לו זאת האהבה הדמיונית לבניו אם מפני היות נולדם לבנה בתחלת הענין ויחשוב מפני זה שאינם בניו כמו שאמרו קצת הקודמים ולזה הוא מבואר שהמצא להם מזונם הוא מיתרון ההשגחה והחכמה. הידעת עת לדת יעלי סלע והשמור עת בוא השיל והחבלים לאילות ללדת והרצון בזה לפי מה שאחשוב שאלו לנער לידתן יהיה הולד בתכלית הסכנה ועם כל זה הילדים ניצולים ליתרון השגחתי בנמצאות ויכולתי לעשות כל המצטרך. ולזה אמר התספור ירחים שתשלמנה הריונם בהם וידעת עת לידתנה כדי שתצילם אז. וזה שהם מרוב צער הלידה ועוצר רחמם תכרענה בבוא להם חבליהם רוצה לומר שלא יתחזקו לעשות עצמם כדי שילדו ובזה תפתחנה ותשכרנה ילדיהן וזה כי הם משלחות חבליהם וציריהם ולא יעשו עצמם בבואם כדי שילדו כמנהג שאר הבעלי חיים. ועם זה ימצא מיתרון השגחתו בנמצא שיבריאו בניהם עד שלא יצטרכו לאמם ויגדלו בחוץ כמם שימציאם תמזון ולא יצטרכו שתזמינהו להם אמם אבל יצאו ולא שבו למו. מי שלח פרא חפשי שלא יהיה ביתיי ויהי תחת ממשלת האדם ומוסרות ערוד מי פתח והתיר שלא ימשול האדם בו. אשר שמתי משכנו במדבר ובארץ מליחה. הנה לחזקו ישחק וילעג להמון קריה ולא יירא מהם ולא ישמע תשואות נוגש ר"ל שאין מי שינגוש אותו וימשול בו לחוזקו והוא פלא איך שם משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב ולמה האדמה עד שיתפש הרים שירעה בהם במדבר ואחר כל עשב ידרוש ולזה הוא מבואר שכמו זה הבעל חיים לא ישלם לו מזונו כי אם לחוזק השגחתי לפי שהוא במקום לא יעבד בו ולא יזרע ואין האדם ממציא לו מזונו והנה ישלם לו בזה האופן מזונו עד שהוא בזאת המדרגה מהחוזק ולזאת הסיבה לפי מה שאחשב זכר חוזק הראם והיות משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב. ולזה אמר היאבה הראם לעבוד אותך וילין על אבוסך כדי שתמציא לו מאכלו כמו הענין בבעלי חיים הביתיים. התקשר ראם בתלם עבותו אשר תשים על הראם תוכל לקשור אותו בתלם כדי שיחרוש וישדד האדמה. התבטח בו כי רב כחו ותעזוב אליו כל עבודת האדם ר"ל שתעשה בו כמעשה השור והחמור. התאמין בו כי ישיב זרעך וגרנך יאסוף אל ביתך אם תעמוס התבואה עליו הנה עם אכלו עשב היה משכנו במדבר ושם אמציא לו מזונו בדרך שיהיה בזה החוזק אשר הוא בו. הנה כנף עוף אחד שמו רננים היא נעלסה ר"ל שליופיה תשים העוף הוא עלז ושמח בהביטו בה ואחשב בזה העוף בהוא הנקרא פאו"ן בלע"ז שישמח ויתענג ביופי כנפיו ונוצתו. וגם אברה של חסידה ונוצה אשר אינם יפות תשימה נעלסה ואמר זה בתמיה מה הסיבה אשר בעבורה רבה שמחת זה העוף שמה חסידה עד שלא התן אל לבה לשמור מה שתולידהו. כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמם אותם לבקעם ולא נתנה אל לבה לשים ביצה במקום נשמר ושכחה מרוב שמחתה כי רגל תזור ביצתה וחית השדה תדושה. הקשיח הש"י אותה בניה להניחם במקום שיפסדו ולא יהיו לה ותשים יגיעה לריק ולא תפחד ותהן אל לבה שביציה נכונים להפסד בזה האופן כי הש"י שכח אותה החכמה וההתבונה בזה הענין לשאר הבעלי חיים ולא נתן לה חלק בבינה ההיא כעת במרום תגביה לעוף תלעג לסוס ולרוכבו ר"ל שלא תירא משום דבר ועם כל זה ימצאו הבילים ההם משומרים עד שישמר בזה מציאות המין ההוא מחוזק השגחת הש"י באלו הדברים. התתן לסוס תכונת הגבורה התלביש צוארו רעם הבהלה היוצאה ממנו כאשר מסבב שירעם זה הרעם אשר הוא רועש בארבה והשים עולם שיעוטו אימה לשומעיו. יחפרו רגליו בעמק מהיותו בהם בארץ כדרך הסוסים. ישיש בכח שיש לו ולא יירא מלצאת לקראת כלי המלחמה. ישחק וילעג לעניינים המפחידים מהמלחמה ולא יחת ולא ישוב מפני חרב. בעבורו תזעק האשפה אשר שם החצים ולהב חנית וכידון כי הוא יהיה סבה שיעשו פעולותיהם לסבת הסדר שחדו מן החרב. ברעש וברגז יגמא ארץ כי הוא כאילו מגמא את הארץ וכולעם ולא יאמין כי קול שופר ר"ל שלא יירא מקול השופר אשר יריעו בו אנשי המלחמה בענין המלחמה עד שהוא לא יתרחק מן ההרג עם היות בטבע כל בעלי חיים להתרחק מן המזיק וזה כולו הוא מחוזק השגחת הש"י בזה הנמצא. המבינתך יעוף הנץ מספחה הצפוניה בימי הקור ויפרוש כנפיו לנגד דרום מהרובע המיושב להתרחק מהתגבורת הקור האם ידע זה העוף בהתחלפות האקלימים ושמה שיתקרב יותר אל מקום היום הוא יותר חם עד שיעוף שם הלא זה כולו מיתרון השגחת הש"י שבה בהם זאת התבונה כמו טבע להיותם נשמרים בה. האם על פיך יגביה הנשר לעוף על שאר העופות וירים קנו עד שעל שן סלע ומצודה ישכון ויתלונן ואמנם היה זה כן כי משם יוכל לראות מרחוק הטרף וימצא לו בזה האופן מזונו עד שאפרוחיו יעלעו דם הטרף אשר יביאו אליהם ובאשר ימצאו חללים שם הוא לקחת מגוף החללים לאכול האם זה הנשר בעל שכל עד שידע שכל מה שיגביה לעוף יוכל לראות יותר הדברים הרחוקים הלא הש"י מיתרון חכמתו והשגחתו שם טבעו באופן שיערב לו האויר ההוא הגבוה וימשך לו מזה זה התועלת: והכלל העולה מהדברים הוא שהשם יתברך הוכיח את איוב על מה שהיה שופט במעשיו ש"ש בהם הכרון וקיצור ר"ל במה שהיה מתרעם למה הניח השם יתברך אישי האדם בזה הסידור אשר מתגרמים השמימיים שימשך אליו מהעול מה שימשך עד שימצא רשע וטוב לו לצדיק ורע לו ואם לא היה אפשר לש"י שיסדר זה באופן יותר שלם למה ברא האנשים קשי יום כי המות יותר נבחר להם ואמר אליו השם יתברך שאין ראוי לו לשפוט זה המשפט לפי שהוא בלתי משיג פעולות השם יתברך והשופט בדבר ראוי שיהיה אצלו ידיעה במה שהוא שופט עליו ועוד כי מה שספר השם יתברך מפעולותיו אשר נעלמו לאיוב הוא במה שיתבאר ממנו שעם השם יתברך תכלית הגבורה והחכמה לעשות כל מה שאפשר מן הטובה לזה המציאות השפל ושהוא משגיח בו כפי מה שאפשר והנה זכר גם כן השם יתברך שמה שנברא שימשך ממנו רע מה יש בו תועלת להגיע עונש לרשעים והוא אומרו וינערו רשעים ממנה והנה זה שמאמר מורה כי הצדיקים לא יגיעום אלו הרעות ולזה אמר רשעים כי הרשעים לבד הם הניזוקים בו כמו שביאר אליהוא ובזה תועלת לשאר האנשים שיקבלו מוסר וייראו מהשם יתברך ותגיע להם הצלחת הנפש והנה כמו ששם הטבע בנמחים כח דוחה מה שהוא בלתי נאות לטבעם כדי שלא יוזקו בו כן שם השם יתברך באופן מה כאות דומים הרעים מכלל האדם כדי שלא ינזקו בהם האנשים וזה אמנם היה ברע הנמשך במקרה מזה הסדור הנמשך מהגרמים השמימיים

מצודת ציון

(ב) הרוב. מלשון ריב: יסור. מלשון מוסר: (ד) למו פי. אל פי כמו למו עלתי (לעיל כט): (ז) אזר. חגור: כגבר. כאיש גבור: חלציך. מתניך: (ח) תפר. מל' הסרה ובטול: (ט) זרוע. ענין כח כי הוא נתון בזרוע:

תרעם

מצודת דוד

מ (א) ויען. כי משגיח אני בכל דבר אף בבע"ח ויספר אופן ההשגחה בהם): מתחלה פסק מן מאמריו למען ישיב לו דבר מה וכאשר עמד ולא ענה השיב לו עוד: (ב) הרוב. הוא בה"א השאלה כי שאל לו האם אתה הרב עם שדי קבל מוסר מדבריו הלא המתווכח עם אלוה ראוי לו לענות תשובתו ומה זה תשתוק: (ד) הן קלותי. הנה הכרתי בעצמי שאני קל מאד ולא למדתי חכמה לדעת שהכל בא בהשגחה ומה זה הדבר אשר אשיב לך כי אין בפי מענה ולזה שמתי ידי אל פי ולא דברתי מאומה כאשר פסקת ממאמריך: (ה) אחת דברתי. כאומר הנה האחת אשר דברתי בראשית אמרי לקרוא תגר על אשר מסרת הכל ביד המערכה הנה דברתי אז אבל עתה לא אשיב עוד על דבריך להחזיק מאמרי כי עתה רואה אני שלא מסרת ביד המערכה אבל הכל בידיך: ושתים. אבל שתי השאלות אשר שאלתי לומר אם הכל בא בהשגחה מדוע א"כ יבוא הרע על הצדיק וטוב על הרשע הנה עם כי עדיין לא הדע תשובה עליהם עכ"ז לא אוסיף עוד לשאול כי יראתי להרבר אחריך: (ז) אזר נא וגו'. הוא ענין זריזות כי החגור במתניו הוא מזורז: אשאלך. אני אשאלך ואתה הודיעני תשובה עליהם והשאלה היא אשר שאל ואם זרוע וגו' תמשוך לויתן וגו' וכדומה אמר שישיב לו שמודה הוא להדברים האלה: (ח) האף. חזר להשיבו גם על זאת ואמר לו וכי גם משפטי תפר וכאומר הלא זה קשה מהראשונה כי התחשוב שמשפטי בטל על כי לא אשיב לאיש כגמולו: תרשיעני. רלה לומר תרשיע משפטי בעבור כי תחשוב אותך לצדיק כי על רשע וטוב לו אין מקום לתמוה על כך כי מי יודע מטמונו של חבירו הצדיק הוא אם רשע אבל עיקר תמיהתו היה על צדיק ורע לו ובעבור עצמו יתמה כי חשב עצמו לצדיק והיה מעונה מאד ואמר לו המקום וכי בעבור מחשבתך תרשיע משפטי: (ט) ואם זרוע. כי הנה האדם עשוי הוא בגלם

רשי

(י) עדה. לשון עדי ותכשיט: (יב) והדוך. ל׳ דכו במדוכה (במדבר יא): (טו) בהמות. מוכן לעתיד: (טז) כחו במתניו. ביציו מעוכים ונסתרים ולא נתקו לגמרי: בשרירי. כמו שררך (שיר ז): (יז) יחפוץ. כמו יחפוז מתקשה וכן בלשון חכמים דחפיזא כי אופתא (חולין מז) קשה כעץ: פחדיו. ביציו: ישורגו. גדולים כמו ושתרגו (איכה א) או שריגי מטה בלשון משנה והוא ל׳ גדול: (יח) אפיקי. חוזק: גרמיו. עצמיו: כמטיל. כמשאוי של ברזל: (יט) ראשית דרכי אל. מבראשית נברא ראש לבהמות: העושו. הקב״ה בעצמו ישחטנו: (כ) כי בול הרים ישאו לו. ובספר תהלים כתוב בהמות בהררי אלף. אלף הרים נשאו לו יבול ובכל יום רועה את כולם:

(ע״כ יסד רש״י מכאן ואילך

אבן עזרא

ותרעם. בקול כאשר ירעם אל קול: הרעם: (י) עדה נא מגזרת עודה עדיך: (יא) עברות אפיך. כי באף יראה הכעס: (יב) והדוך. אין לו חבר כחי רמוס והטעם אם יש לך גבורה הדוך על גאה והזכיר מהגאי׳ שנים האחד בהמות שהוא ביבשה והשני לויתן שהוא בים: (יג) חבוש. כמו ולא חובשו: בטמון. כמו בעפר והטעם כפול: (יד) אודך. כמו ומודה ועוזב ירוחם: (טו) בהמות. שם בהמה גדולה אין ביישוב גדולה ממנה. וטעם עמך לפי שהיתה ביבשה כי באחרים יזכור הלויתן שהוא בים ויש אומרים כי טעם עמך שהבהמות נולדו ביום אחד עם אדם הראשון וזה דרך דרש: חציר כבקר יאכל. בעבור זה אמרו המפרשים שהוא הפיל ואיננה ראיה גמורה: חציר. עשב כמו מצמיח הרים חציר: (טז) ואונו. כחו כמו כחי וראשית אוני: בשרירי בטנו. כמו לא כרת שרך: (יז) יחפוץ. יעמיד ואין לו ריע ועמית במקרא והמפרשים הוציאוהו מגזרת חפץ ואין לי בו חפץ: פחדיו. תרגום מרוח אשך פחדין והם הביצים: ישורגו. ישתרגו מגזרת שריגים יסתבכו: (יח) אפיקי. חזקים כנחשת והגלים החזקים נקראו כן: כמטיל ברזל. אין לו חבר והמ״ם בו שורש ופירושו לפי מקומו בכח: (יט) הוא ראשית דרכי אל. בבריאת החיות וכל הבהמות כי למעלה מכולם הוא: העושו. הטעם מי שעשהו יוכל להרגו: (כ) כי בול הרים. כמו יבולה והטעם שההרים ישאו לו יבול: ישחקו

וּבְקוֹל כָּמֹהוּ תַרְעֵם׃ י עֲדֵה־נָא
גָאוֹן וָגֹבַהּ וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבָּשׁ׃
יא הָפֵץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה כָל־
גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ׃ יב רְאֵה כָל־גֵּאֶה
הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם׃
יג טָמְנֵם בֶּעָפָר יָחַד פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ
בַּטָּמוּן׃ יד וְגַם־אֲנִי אוֹדֶךָּ כִּי־
תוֹשִׁעַ לְךָ יְמִינֶךָ׃ טו הִנֵּה־נָא
בְהֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ חָצִיר
כַּבָּקָר יֹאכֵל׃ טז הִנֵּה־נָא כֹחוֹ
בְמָתְנָיו וְאֹנוֹ בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ׃
יז יַחְפֹּץ זְנָבוֹ כְמוֹ־אָרֶז גִּידֵי פַחֲדָו
יְשֹׂרָגוּ׃ יח עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה
גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל׃ יט הוּא
רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ
חַרְבּוֹ׃ כ כִּי־בוּל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ
וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם׃

אֱלָהָא לָךְ וּבְקָל דִּכְמָתֵיהּ תַּכְלֵי׃ י אַתְקֵין כְּדוּן גְּוָתְנוּתָא וְגוֹבְהָא וְזִיוָא וְשִׁבְהוֹרָא תִּלְבַּשׁ׃ יא בַּדַּר רוּגְזָתָא דְנַחִירָיךְ וַחֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וּמַכְּכִינֵיהּ׃ יב חֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וְתַבְּרִנֵּיהּ וְדַעֲדֵק חַיָּבַיָּא בְּאַתְרֵיהוֹן׃ יג טַמְעִנּוּן בְּעַפְרָא כַּחֲדָא אַפֵּיהוֹן כְּבוֹשׁ בְּטוּמְעָא׃ יד וּלְחוּד אֲנָא אוֹדִינָךְ אֲרוּם תִּפְרוּק לָךְ יְמִינָךְ׃ טו הָא כְדוּן בְּעִירַיָּא דִי עֲבַדִית עִמָּךְ עִסְבָּא הֵיךְ תּוֹרֵי יֵיכוֹל׃ טז הָא כְדוּן לְוְיָתָן דְּחֵילֵיהּ בְּחַרְצוֹי וְתוּקְפֵיהּ בְּפֶרֶת דִּכְרֵסֵיהּ׃ יז כָּפַף דוּנְבֵיהּ הֵיךְ כְּאַרְזָא וְתַנְיָא דְפַחְדוֹי מְשַׁבְּשִׁין׃ יח אֵבְרוֹי תַּקִּיפִין הֵיךְ פְּצִידֵי נְחָשָׁא גַּרְמוֹי הֵיךְ מַטְלְנָא דְפַרְזְלָא׃ יט הוּא שֵׁרוּיָא אוֹרְחָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא דְעַבְדֵיהּ יְקָרֵב סַיְפֵיהּ׃ כ אֲרוּם עֲלַל טוּרַיָּא יְסוֹבְרוּן לֵיהּ וְכָל חֵיוַת

ג׳ וכל קרי׳ חפץ. ג׳. ל׳. ג׳ חד מ״ל. ג׳ חסר יו״ד. ג׳ דגשים. י׳. ל׳. פחדיו ק׳. ה׳ ג׳ חסר. ל׳. ג׳. כ״ה. ל׳. ב׳ כתרי ליסנה. כירח בול.

הפץ ל׳ עדה נא גאון וגבה וכל קרי׳ חלוף חפץ: הכניעהו ל׳ ראה כל גאה והוא חד מן מלין דמשמשין הו בסוף תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה״א בס״ד: חבוש ג׳ חד מל׳ וסימ׳ ביום חבש ה׳ את שבר עמו. פניהם חבש בטמון. פארך חבוש עליך. בתרא מל׳: בבקר ג׳ דגשים וסי׳ ופרה ודוב תרענה. זאב וטלה ירעו. חציר כבקר יאכל: עצמיו אפיקי חד מן ט׳ פסו׳ בקרי׳ אית בהון ב׳ מילין דפתרונן חד וסימ׳ ואני זקנתי ושבתי. כי עשית משפטי ודיני. עדי וסהדי במרומים: מי שלח פרא חפשי ומוסרות ערוד. עד זקנה אני הוא ועד שיבה. עצמיו אפיקי נחושה גרמיו. גם שב גם ישיש בנו. דין ומשפט יתמוכו. שמחה וששון ליהודים:

רלבג

בשמימיים אשר הוא מכוון להזיק לרשעים כמו שקדם: ויען ה׳ את איוב ויאמר. והראות הש״י שלא היה איוב עונה אותו דבר אמר הלא הוא לקיחת מוסר מהרע הבא לאדם שיריב הנוכח בו עם הש״י והוא ראוי במי שיתווכח עם הש״י שיענהו השם על התוכחה והטענה ההיא ועם כל זה הנה עשיתי לפנים מסורת הדין להשיב על דבריך או ירצה בזה ואם מי שאלוה מוכיח אותו יענה על השיחה ההיא וטענת דברים כנגד הש״י או ירצה שמי שיתווכח עם הש״י ראוי שיענהו על תוכחתו כשידבר עמו ולזה ראוי לך להשיב על דברי או להודות בהם. ויען איוב את ה׳ ויאמר. הן אני נקלה מאד ביחס אליך ומה אשיבך על דבריך אלה הנה שמתי ידי למו פי הנה פעם אחת דברתי עמך ואיני עונה על דבריך ושנית אדבר ואראה אם יש תשובה להשיב כל דבריך ולא אוסיף איסיף פירוש ושתים ובינית וכמהו ושלש עברה שנה מרדו שהרגלנו בו לפי קצת המפרשים שהכר מרדו בשנה שביתם אחר השנים עשרה שנה שעבדו אם כדרלעומר או יהיה הרגלון בזה והוא יוסר ונכון הנה אני שיהיה מוען שהרשע והעול נמצא בטובות והרעות שמגיעות לאנשים משני צדדים בצד האחד מפני הרע שימצא מגיע לצדיקים ובצד השני מפני הטוב שימצא מגיע לרשעים עד שכבר יגלגו מהרע בעת בואו לשכניהם כמו שזכר באומרו מדוע רשעים יחיו וגו׳ כי ליום איד יחשך רע וגו׳ והנה צד האחד שדברתי והוא מה שטענתי מהרע שימצא נופל לצדיקים הנני מניח ועוזב אותו ולא אענה לך דבר עליו לפי שכבר התבאר לי שיותר הספק בו ממה שזכר אליהוא בביאור רחב לא יזכרו הש״י בזה המענה להיותו סומך על מה שכ״כ ביארו אליהוא לאיוב ואולם הטענה השנית לא הותר עדיין הספק בה בביאור לא בדברי אליהוא ולא בדברי הש״י ואיני מוסיף לטעון לך דבר זולתי הטענה ההיא והיא ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך אשר הוא עול אם היו הטובות והרעות מגיעות לאנשים מהש״י אם לאות וקיצור אם היו נעזבים אל הסידור אשר מהגרמים השמימיים אשר סדרו בזה האופן ולא היה יכולת לסדרו באופן יותר מתוקן להגיע לאיש כמעשיו וכפרי מעלליו: ביאור מלות המענה ויען ה׳ את איוב מן הסערה ויאמר: (ט) הרעם. תרעם קול חזק ומרעים כמוהו: (י) עדה נא גאון וגובה. לבוש ואעדי גאום כמו שאני עושה להיות הגבוה במוחלט: (יא) הפץ. פזר: (יב) והדוך רשעים תחתם. שבור וכתת הרשעים במקומם: (יג) חבוש בטמון. הכנס במאסר ובמחבא או ירצה שימיתם ויתכאם בעפר והוא מחבא הקבר: (טו) בהמות. הוא בעל חיים שמו כן: (טז) ואונו. וכחו: בשרירי. הוא הטבור: (יז) יחפוץ זנבו. יניע זנבו בחפזה ובמהירות והנה הגד״י סמורת זו״ן כי הם ממולא אחד: גידי פחדיו ישורגו. גידי ביציו יתקעפו ויסתרגו: (יח) אפיקי נחושה. הם החתיכות חזקות מנחשת והוא הברזל הקשה אנייר בלע״ז: גרמיו כמטיל ברזל. עצמיו כחתיכת ברזל והענין כפול במלות שונות: (יט) העשו. העושה את הו: (כ) בול. כמו יבול: ישחקו שם. ר״ל שלא ייראו ממנו לפי

מצודת דוד

בגלם אלהים וכאשר ימצא שלם בעצמו שלא יגשה נטיה מה מדרך ה׳ הנה כחו רב מאוד וימשול בכל דבר ואף בצבא השמים וכענין שנאמר שמש בגבעון דום וכו׳ וידום השמש וכו׳ ולא היה כיום וכו׳ לשמוע בקול איש (יהושע י) ולזה אמר לו איך תחזיק עצמך לצדיק וכי אם יש לך כח הזרוע כמו האל למשול בכל דבר וכי תרעם כמוהו בקול לגזור מה על צבא השמים כאשר יאות לצדיק שלם ואמתי: (י) עדה נא. כאומר נסה עתה לבחון הדבר וקשוט עצמך בגאון ובגובה והלבש עצמך בהוד והדר לעשות מעשים נפלאים: (יא) הפץ. פזר עברת אפך וכעסך על רשעי עם לענשם ברוח שפתיך וראה כל גאה והשפילו ר״ל תן עיניך בו והשפילהו כאשר ראוי ויאות לצדיק שלם: (יב) ראה וגו׳. הוא כפל ענין במ״ש: והדוך. במאמר פיך הדוך את הרשעים במקומם: (יג) טמנם. את כולם יחד טמנם בעפר וחבוש את פניהם במקום טמון ונסתר ר״ל גזור עליהם שפלות והכנעה וכתישה ותראה אם תתקיים גזרתך: (יד) וגם אני אודך. כאשר תהיה במעלה ההיא אשר זכות ימינך תושיע לך להיות כח הזרוע הזאת הנה גם אני אודך לומר עליך שצדיק גמור אתה אבל עתה הואיל ולא כן הוא מה לי במה שאתה לבדך תשבח עצמך לצדיק: (טו) הנה נא בהמות. כאומר כי אם היית צדיק גמור באמת לא היה קורה ידי מלשלם גמול אם אמנם עשיתי בריות נפלאות כאלה אשר מי יעמוד למולם ומי א״כ יעמוד למולי למחות בידי מלשלם גמול והנה האחת היא הבהמה אשר בראתי בשבעת ימי בראשית והנה עתה עודנה עמך ולא מת: חציר. עם כי רבים ימיו לא בא בפיו בשר טריפה מעולם כי יאכל עשב השדה כבקר: (טז) הנה נא כחו וגו׳. כאומר עם כי לא למד לטרוף טרף ולא נודע א״כ כחו בפועל מ״מ הכח שמור אצלו במתניו והוא בעל כח בעצם: ואונו וגו׳. וכחו בטבור בטנו והוא כפל ענין במ״ש: (יז) יחפוץ. ימשך להניע זנבו אשר הוא כמו אילן ארז בגודל ובעובי: גידי פחדיו. גידי ביציו המה עבים כאלו היו ענפי אילן: (יח) אפיקי נחושה. יש להם חוזק כנחושת: גרמיו. עצמיו כדבר עב וכבד של ברזל והוא כפל ענין במ״ש: (יט) הוא ראשית. ר״ל אותו ברא ראשון לבהמות: העושו. לרב חזקו אין מי יוכל לו רק ה׳ אשר עשהו הוא בעצמו יגיש אליו חרבו להכותו נפש: (כ) כי בול. כי ההרים נושאים ומצמיחים לו

מצודת ציון

תרעם. מל׳ רעם ורעש: (י) עדה. מל׳ עדי וקשוט: גאון. גאוה: (יא) הפץ. פזר כמו יפץ קדים (לעיל לח): עברות. מל׳ עברה וזעם: (יב) הכניעהו. מל׳ הכנעה: והדוך. ענין כתישה כמו תשב אנוש עד דכא (תהלים צ): (יג) טמנם. ענין ההסתרה במקום נסתר כמו והנם טמונים בארץ (יהושע ז): חבוש. ענין תפישה וסגירה כמו מבכי נהרות חבש (לעיל כח): (טו) נא. עתה: בהמות. כך שמו בהמות וכמ״ש בהמות בהררי אלף (תהלים נ) והוא שור הבר: (טז) ואונו. וכחו כמו מצאתי און לי (הושע יב): בשרירי. בטבורו כמו שררך אגן הסהר (ש״ה ז): (יז) יחפוץ. יחפוז בצד״י במקום זי״ן כי זשסצ״ן מתחלף והוא מלשון חפזון ומהירות: פחדיו. ביציו כי מרוח אשך (ויקרא כב) ת״א מרים פחדין: ישורגו. ענין כסיף וענף כמו הלבינו שריגיה (יואל א): (יח) אפיקי. ענין החוזק כמו ומזיח אפיקים רפה (לעיל יב): גרמיו. עצמיו כמו תשבר גרם (משלי כה): כמטיל. ענין משא כבד כמו ונטל החול (שם כז): (כ) בול. כמו יבול בחסרון פ״א הפעל וכן כל תוכל (לקמן מב) ומשפטו

אבן עזרא

שם. עמו כי איננו דורס: (כא) צאלים. כמו צללים והאל״ף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו: בסתר קנה. גובה שיש על הנהרים: ובצה. כמו בצאתיו וגבאיו מקום הטיט: (כב) יסכוהו צאלים. להיות צללו: (כג) יעשוק נהר. כל כך הוא גדול כאשר ישתה מי הנהר יראה שחסרו המים על כן אמר מלת יעשוק: ולא יחפוז. לא ישתה בחפזון כי לא יפחד מחיה ואדם. וכן יבטח כי יגיח. כמו מגיח ממקומו והטעם קרוב מיציאה וכן אתה גוחי מבטן: (כד) בעיניו יקחנו. כאילו יקח הירדן בעיניו כי יחשוב שישתהו כולו וכאילו במוקשים ינקוב אפו שיפתח נחיריו לשאוף: (כה) תמשוך לויתן. חסר ה״א התימה: בחכה. ברשת: תשקיע. קרוב מגזרת ותשקע האש: אגמון. (כו) ידוע כמו גומא כמנהג צדי הדגים: (כז) רכות. מלות רכות: (ל) יכרו. היכרו עליו חברים מגזרת ויכרה להם כטעם סעודה והטעם גנבים שהתחברו: כנענים. סוחרים: (לא) בשכות. כמו לשכים בעיניכם והטעם התמלא עורו בשכים עד שתקחנו: בצלצל דגים. אין לו חבר הטעם כדמות חוח בעצמות הדג בו יתפשו הדגים שיקוב בו הראש: (לב) שים עליו כפך.

איוב מ

כא תַּחַת־צֶאֱלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה וּבִצָּה׃ כב יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים צִלְלוֹ יְסֻבּוּהוּ עַרְבֵי־נָחַל׃ כג הֵן יַעֲשֹׁק נָהָר וְלֹא יַחְפּוֹז יִבְטַח | כִּי־יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ׃ כד בְּעֵינָיו יִקָּחֶנּוּ בְּמוֹקְשִׁים יִנְקָב־אָף׃ כה תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ׃ כו הֲתָשִׂים אַגְמֹן בְּאַפּוֹ וּבְחוֹחַ תִּקֹּב לֶחֱיוֹ׃ כז הֲיַרְבֶּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים אִם־יְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת׃ כח הֲיִכְרֹת בְּרִית עִמָּךְ תִּקָּחֶנּוּ לְעֶבֶד עוֹלָם׃ כט הַתְשַׂחֶק־בּוֹ כַּצִּפּוֹר וְתִקְשְׁרֶנּוּ לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃ ל יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים׃ לא הַתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ׃ לב שִׂים־עָלָיו כַּפֶּךָ זְכֹר מִלְחָמָה אַל־תּוֹסַף׃

תרגום

בְּרָא יִתְחַכּוּן תַּמָּן׃ כא תְּחוֹת טְלָלַיָּא יִגְנֵי בִּטְמוּר קַנְיָא וְעַרְקָא׃ כב יְטַלְּלוּנֵיהּ טְלָלַיָּא גְנוּנֵיהּ יַחְזְרוּנֵיהּ עַרְבִין דִנְחַל׃ כג הָא יִטְלוֹם נַהֲרָא וְלָא אִתְבְּהֵל יִתְרְחֵץ אֲרוּם נְגִיד יַרְדְּנָא לְפוּמֵיהּ׃ כד בְּעֵינוֹי יִסְבְּנֵיהּ בְּתוּקְלַיָּא יִנְקוֹב נְחִירֵיהּ׃ כה תִּנְגִיד לִוְיָתָן בְּחַכְּתָא וּבְאַשְׁלָא תְּקַדַּח לִישָׁנֵיהּ׃ כו אֶפְשַׁר דְּתְשַׁוֵּי אוּנְקְלָא בְנְחִירֵיהּ וּבְסִלְוָא תִּנְקוֹב לִיסָתֵיהּ׃ כז אֶפְשַׁר דִּיסְגֵּי לְוָתָךְ בָּעוּתִין אִין יְמַלֵּל לְוָתָךְ רַכִּיכָן׃ כח אֶפְשַׁר דִּיגְזוֹר קְיָם עִמָּךְ תִּזַבְּנִנֵּיהּ לְעֶבֶד פְּלַח לְעָלָם׃ כט אֶפְשַׁר דְּתִנְחַךְ בֵּיהּ הֵיךְ צִפְּרָא וְתִקְטוֹרְנֵיהּ לְטַלְיָתָךְ׃ ל יַעַבְדוּן עֲלוֹי חַכִּימַיָּא שֵׁירוּתָא יִפַלְגוּנֵיהּ בֵּין תַּגָּרַיָּא׃ לא אֶפְשַׁר דְּתִמְלֵא בְּמַטַּלְּתָא מַשְׁכֵּיהּ וּבִגְנוּנָא דְנוּנַיָּא רֵישֵׁיהּ׃ לב שַׁוִּי עֲלוֹי אִידָךְ אִדְכַּר קְרָב לָא תוֹסִיף׃

מסורה

ג׳ · ג׳ · פ׳ מ״ס ג׳ ומ״ל · כ״כ · ג׳ כלה בחכה · ג׳ חסר בליש׳ · ג׳ . ג׳ · ג׳ וחסר · ג׳ · ג׳ דגשים · ג׳ · ג׳ בליטנא . ג׳ · ג׳ וכתיב ש״י · ג׳ מ״ל . ג׳ · ג׳ חסר · ג׳ומ״ל ופת״ח

פיהו כ״ב וסי׳ נמסר בריש שיר השירים בס״ד: בחכה ב׳ וסי׳ כלה בחכה העלה. תמשך לויתן בחכה: אגמון ג׳ חסר בליש׳ וסי׳ הלכוף כאגמן ראשו. התשים אגמון באפו. כדוד נפוח ואגמון: לעבד עולם ג׳ בליש׳ וסי׳ עבד עולם. ואף לאמתך תעשה כן: והיה לי לעבד עולם דאכיש. היכרת ברית עמך תקחנו: כצפור ג׳ דגשים וסי׳

רשי

ואילך אינו לשון רש״י): (כא) צאלים. צל אילנות: (כב) יסוכהו צאלים צללו. אותו צל של סתר קנה ובצה מסוכך ומסוכסך באילנות (הרבה): (כג) הן יעשוק נהר ולא יחפוז. פרת שמימיו פרים ורבים והוא נהר גדול עושקו וגוזלו מן הבריות בשתותו: ולא יחפוז. לא מתקשה בטנו על שתייתו כמו יחפוז זכנו: יבטח כי יגיח ירדן. בטוח הוא למשוך כל הירדן לפיהו אילו היה שותה שם כמו גוחי מבטן (תהלים כב): (כד) בעיניו יקחנו. המקום יקחנו בהביטו בו וכרעד מאימתו: במוקשים. כלי אומנות של ציידים ששולים בהם דגים: (כה) תמשך לויתן וגו׳. כאשר תחשבנו בחכה ותשים אגמון באפו הידבר אליך תחנוני׳ כלומ׳ לא תוכל (להתקרב אליו) בכלי מצודה: תשקיע לשונו. תשקיע חבל בלשונו להוציאו ממקומו: (כו) אגמון. הוא כפוף כמו כיפה ואגמון (ישעיה ס) ועשוי של ברזל לצוד בו דגים: התשים. אם תשים אגמון באפו להוציאו מן הים: ובחוח. כלי של ציידי דגים: תקוב. כמו תנקוב: (כז) הירבה אליך תחנונים. אם ירבה לך תחנונים ויבקש על נפשו שתניחהו: אם ידבר. כפל מלה: רכות. דברים של תחנונים: (כח) היכרות ברית עמך. אם יכרות ברית לעבדך שתקחנו להיות לך עבד עולם: (כט) התשחק. אם תשחק ותטייל בו כאילו הוא צפור קטן: ואם תקשרנו. לצוארי (ס״א לצורך) נעריך הקטנים שיטיילו בו כצפרים קטנים שנותנין לתינוקות לטייל ולפייסו: (ל) יכרו עליו חברים. אם יכרו ויחכמו עליו חברים ומכשפים לצוד אותו להוציאו מן הים ע״י מכשפות שיחצוהו ויחלקוהו בין תגרים כענין שעושים ציידי הים שצדין דגים גדולים בחכמתם ובאים התגרים וקונים מהם: יכרו. לשון כרה שוחה (ירמי׳ יח): חברים. לשון וחובר חבר: כנענים. תגרים: (לא) התמלא. אם תמלא תאותך ותעשה סוכות מעורו: ובצלצל דגים ראשו. ואם תעשה מראשו צלצל דגים כפל לשון: צלצל. סוכת דגים ולסוכה עשויה מראשו קורא אותה צלצל דגים לפי שעשויה ממנו: צלצל. אמבירי״ן בלעז לשון צל הוא והוא מתיבות כפולות כמו ירקרק אדמדם (ויקרא יד) פתלתל (דברים לב) קעקע (ויקרא יט): (לב) שים עליו כפך. התגבר: לערוך

רלבג

שאינו טורף: (כא) צאלים. אילנות ונק׳ צאלים לסיותם כשלי צל: ובצה. טיט ורקק: (כב) יסככו צאלים צללו. יהיו לו האילנות לסוכה ויהיה לו צל: יסבהו ערבי נחל. הקיפו אותו סביב ערבי נחל להיות לו לצל: (כג) יעשוק. יגזול מימיו: ולא יחפוז. ולא יתנועע הנהר בחפזון כמו שהיה עושה בראשונה: יגיח ירדן אל פיהו. יוציא מי הירדן ויכניסם אל פיהו והוא מגזרת בגיחו מרחם: (כד) בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף. ידמה בעיניו שיקח כל הנהר וישתה אותו עד שישפיל אפו בשתותו ויגיע לתחתית הנהר וינקב אפו במוקשים הנמצאים שם או ישוב על לויתן ואמר האם יראה בעיני האדם שיוכל לקחת אותו כמו שיקח שאר הדגים וינקוב אפו במוקשים ללכדו בחכה. הוא הרשת שצדין בה הדייגים: (כה) ובחבל תשקיע לשונו. האם בחבל שתשקיע בים תוכל למשוך לויתן וללכוד אותו כשיסתבך החוט אשר בראש החבל בלשונו: (כו) אגמון. הוא החוט השר שצדין בו הדגים: תקוב. תנקוב: (ל) יכרו. יסעדו מגזרת כירה גדולה: חברים. הם המחברים שמתחברים ביחד: יחצוהו. יחלקוהו: כנענים. סוחרים: (לא) התמלא. התמלא. בשכות: בשכות הוא

מצודת ציון

ומשפטו יבל ויבול ענינו צמח האדמה כמו יבול הארץ (שופטים ו): (כא) צאלים. מל׳ צל: ובצה. ענינו טיט הלח כמו היגאה גומא בלא בצה (לעיל ח): (כב) יסוכוהו. מלשון סכך: ערבי נחל. הם אילני סרק הגדלים אצל הנחל: (כג) יעשוק. מל׳ עושק וגזל: נהר. ר״ל כל נהר אשר ישתה ממנו: יחפוז. מל׳ חפזון ומהירות: יגיח. ענין התשכה כמו בגיחו מרחם יצא (לעיל לח): (כד) בעיניו. הבי״ת תבא במקום עד כמו בהשמים חסדך (תהלים לו) ומשפטו עד השמים ועיניו הוא ענין מעין מים כמו עין המים (בראשית טו): (כה) בחכה. הוא מכלי הצדים כמו משליכי ביאור חכה (ישעיה יט): תשקיע. ענין שימת הדבר בעומק כמו ככה תשקע בבל (ירמיה נא): (כו) אגמון וחוח. גם הם מכלי הצדים האגמון הוא כעין מסמר כפוף כגומא שע״פ המים: (ל) יכרו. ענין סעודה כמו כרה גדולה (מ״ב ו): חברים. בעלי הקסמים כמו וחובר חבר (דברים יח): יחצוהו. ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחות (דניאל יא): כנענים. סוחרים כמו כנעניה נכבדי ארץ (ישעיה כג): (לא) התמלא. ענין מלוי וכריסם כמו ימולל ויבש (תהלים צ): בשכות. מל׳ סכין ועם הוא בשי״ן וכן ושמת שכין בלועיך

מצודת דוד

לו יבול למאכלו ומצויה היא לו ולזה הוא רב כח כי לא יחסר לחמו ועם כל רב כחו ישחקו כל חית השדה במקומו ולא יטרוף מי מהם להחרידם משם: (כא) תחת. כאלו אמר התחת ותחסר ה״א התימה בדבר המובן וכמוהו רבים ור״ל וכי ישכב תחת צאלים הלא לרב גדלו אין צאלים בעולם לסכך עליו ובהשגחתי יתקיים מבלי צל להגן עליו בחמה מפני החמה: בסתר וגו׳. ר״ל וכי ישכב בסתר קנה או בסתר גומא הגדל בבצה: (כב) יסכוהו. וכי יסכהו צאלים אשר המה ראוים להיות צללו לפי גדלו הלא אין בעולם צל הראוי לכסותו: יסבהו. וכי יסבבו אותו ערבי נחל לעשות עליו צל מפני החמה הלא כמוהו כאין וכפל הדבר רבות פעמים במ״ש המורה על גודל המניעה: (כג) הן יעשוק. בא בדרך השאלה לומר הנה מושכו כולו אל פיו כאלו עשקו: ולא יחפוז. עם כי לא ימהר לשתות בחפזון וא״כ נמשך עוד המים במשך זמן השתיה מ״מ שותה את כולו ואף הנמשך בזמן השתיה: יבטח. בוטח הוא בעצמו אשר יוכל למשוך אל פיו כל מי הירדן: (כד) בעיניו. את כל הירדן יקח אל פיו עד המעינות מקום נביעתו שהוא נובע ממערת פמים: במוקשים. בכדי לשתות הכל ישפיל פיו עד קרקעית הירדן וינקוב אפו בהמוקשים אשר בירדן כאבנים וכדומה כי יפגע בהם באפו והוא מדרך הפלגה וגוזמא וענין מליצה: (כה) תמשוך. כאלו אמר התמשוך ותחסר ה״א התימה בדבר המובן ובא עתה לספר מפלאות גבורת הלויתן ואמר לו וכי תמשוך את הלויתן מן המים בחכה כאשר ימשכו יתר הדגים: ובחבל תשקיע לשונו. הוא הפוך וכאלו אמר ובחבל תשקיע בלשונו וכן ותשם בפוך עיניה (מ״ב ט) ומשפטו ותשם פוך בעיניה ור״ל וכי תשים את החבל תוך עומק לשונו למשכו אחריך: (כו) התשים. וכי תשים אגמון באפו וכי תנקוב לחיו בחוח כדרך אשר יעשו ליתר הדגים לצודם כי לרב כחו לא יועיל תחבולה אף זרוע עם גבורה: (כז) הירבה. וכי ירבה לך תחנונים דברים רכים בכדי לעזבו לנפשו וכאומר הלא א״א ללכדו ואיך יחנן אליך לעזבו: (כח) היכרות. וכי יכרות עמך ברית שתקחנו לעבד עולם ותשלחו בברית זה: (כט) התשחק. וכי תלעיג בו כאשר תלעיג בצפור אשר תתן לפניו גרעיני תבואה אל הפח והוא יוקד בו לאכול ונלכד שם וזהו השחוק שעם הצפור אשר ירמהו לרדת אל הפח ואמר וכי גם את הלויתן תוכל לצוד בתחבולה כזאת: ותקשרנו. וכי תקשור אותו לבל יברח ותמסור אותו לנערותיך לשחק בו כאשר יעשו בצפור קטן: (ל) יכרו. וכי חוברי חבר ילדוהו בקסמים שבידם ויכרו ממנו כרה גדולה וסעודה חשובה או האם יחצוהו לחלקים בין הסוחרים אשר יקנוהו מידם: (לא) התמלא. ואף אם תצודו וכי תמלא בסכינים את עורו להפשיטו מעליו הלא עורו קשה עד מאד ואין לחתכו בסכין: ובצלצל. וכי תשקיע את ראשו בכלי הצציי

רש"י

לערוך לפניו שתשים עליו כפיך להכותו: זכור מלחמה אל תוסף . ואל תוסיף זכור גבורתך להלחם בו במלחמה: אל תוסף . מן יסף כמו ולא יסף עוד לדעתה (בראשית לח) ובלע"ז דקרייטר"ש . אל תוסף סמ"ך נפתחת מפני סוף פסוק כמו אל תותר (בראשית מ"ט) ותותר (רות ב) וכן הרבה כמוהו : (א) הן תוחלתו נכזבה.

אבן עזרא

אם תוכל ואילו עשית זה לא תוסיף עוד להלחם בו כי לא תחיה. והחושב שיטים עליו כף : (א) הן תוחלתו נכזבה. כי ממראיו לבדו יפול האדם: יוטל. מגזרת ויטילו את הכלים : (ב) לא אכזר. אין אכזר שיתעורר עמו : (ג) מי הקדימני ואשלם. הקדימני כטעם שנים מכחישים זה את זה ואומרים אם תנצחני אתן לך כך וכך וכן הקדימני כי אני אשלם אם ינצחני כי כל שיש תחת השמים לי הוא: (ד) לא אחריש בדיו. לא אחריש לספר: בדיו שב אל המקדים כמו בדיך ואם ינצחני לא אחריש לספר גבורתו: וחין ערכו. מגזרת תנה חן וי"א בדיו שב אל לויתן מגזר' בתים לבדים והראשון קרוב אלי: (ה) מי גלה פני לבושו. שידע מקומו כי הים הוא מלבוש לו. מי יכפול רסנו להוציאו ממקומו כאשר עושים לבהמות : (ו) דלתי פניו. פיו : (ז) אפיקי. חזקי' הם שניו כמגינים וי"א על קשקשותיו: סגור חותם צר. סגורי' כחותם צר שאין ריוח ביניהם : (י) עטישותיו. ידוע מדברי

מקרא

מא א הֶן־תֹּחַלְתּוֹ נִכְזָבָה
הֲגַם אֶל־מַרְאָיו יֻטָל׃ ב לֹא־אַכְזָר
כִּי יְעוּרֶנּוּ וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב׃
ג מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־
הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא׃ ד לֹא־אַחֲרִישׁ
בַּדָּיו וּדְבַר גְּבוּרוֹת וְחִין עֶרְכּוֹ׃
ה מִי־גִלָּה פְּנֵי לְבוּשׁוֹ בְּכֶפֶל רִסְנוֹ מִי
יָבוֹא׃ ו דַּלְתֵי פָנָיו מִי פִתֵּחַ
סְבִיבוֹת שִׁנָּיו אֵימָה׃ ז גַּאֲוָה אֲפִיקֵי
מָגִנִּים סָגוּר חוֹתָם צָר׃ ח אֶחָד
בְּאֶחָד יִגַּשׁוּ וְרוּחַ לֹא־יָבוֹא
בֵינֵיהֶם׃ ט אִישׁ־בְּאָחִיהוּ יְדֻבָּקוּ
יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ׃ י עֲטִישֹׁתָיו

ל' חסר · ע' מ"ש. ב' · ל'. ג' · לו ק' · ג' מ"ע · ד' מ"ע · ס' וכל זהב סגור · ג' ר"פ. ד' בליש'. כ' · ל'

תרגום

א הָא אוֹרִיכוּתֵיהּ מְכַדְבָא
הַבְרַם לְמֶחֱמֵי יִטְלוֹק׃ ב לָא
אַכְזְרָאָה אָרוּם יְעִירְנֵיהּ וּמַן
הוּא קֳדָמוֹי יִתְעַתַּד׃ ג מַן
אַקְדִּימַנִי כְּעוֹבָדֵי בְּרֵאשִׁית
וַאֲשַׁלֵּם הֲלָא כָּל תְּחוֹתֵי
שְׁמַיָּא דִּילִי הוּא׃ ד לָא
אֶשְׁתּוֹק כַּדְבוֹבֵיהּ וּמֵימַר
גְּבוּרְתָּא וּבָעוּתָא דְּעַלְוֵיהּ׃
ה מַן גַּלֵּי אַפֵּי לְבוּשֵׁיהּ
בְּכִפְלָא דְפִרוּמְבֵּיהּ מַן יֵעוֹל׃
ו דָּשֵׁי אַפּוֹי מַן שָׁרֵי חֲזֶרְנוּת
כַּכּוֹי אֵימְתָא׃ ז גֵּוְתָנוּת
פַּצִּידַיָּא תְּרִיסִין לֵיהּ אֲחִיד
בְּחוֹתָם צָיֵר׃ ח חָד עִם חָד
מְקָרְבִין נִיבוֹי וְרוּחַ לָא יֵעוֹל
בִּמְצִעֲהוֹן׃ ט חָד עִם חַבְרֵיהּ
מִתְאַדְּקִין מִתְאַחֲדִין וְלָא מִתְפָּרְדִין׃ י זְרִירוֹי תַּנְהַר נְהוֹרָא וְעֵינוֹי כְּתִמְרֵי קְרִצְתָּא׃

רש"י

הן אם תוחלתו נכזבה שלא יהא בו כח להלחם ולזוז ממקומו : הגם אל מראיו יוטל. אם גם אל מראית פניו יוטל וישלך אדם לעמוד לפניו ולהסתכל בו מפני אימתו : (ב) לא אכזר כי יעורנו . אין אכזר גבור ועריץ אשר יעירנו משנתו וישררנו ממקומו להקימו . ומי הוא אשר יתיצב ויתעמד לפני אשר אני עושה את כל אלה: (ג) מי הקדימני . ומי הוא אשר הקדים פני בהקבלתו לעבדיי ולשמור מצותי ואשלם לו שכרו : תחת כל השמים לי הוא . כל אשר תחת השמים לי הוא ועלי לפרוע לו שכרו ובפעולתו ומעבדו : (ד) לא אחריש בדיו . לא אחריש על בניו של צדיק שהלך לפני בתמי' ולבניו ישתלמו שכר טוב אבותם ותמלאו טובה בזכותו: ודבר גבורת וחין ערכו. ודבר בטחותיו אשר נתגבר לעשות הטוב והישר ותחינת כדורו של צדיק אשלם שכרו גם לבניו אחריו : בדיו . ענפיו והם בניו כמו (יחזקאל י"ז) ותעש בדים ותשלח פארות: (ה) מי גלה פני לבושו . חוזר אל הראשונות לדבר על לויתן מי יוכל לגלות קשקשיו שהן בכפל רסנו . בכפל שפתיו כשהן פתוחות מי הוא אשר יכנס שם . בכפל הן השפתים שהן כפולות אנ"ה לפה"כ ואית לחטה שאין בריה רשאה ליכנס שם מפני אימתו : (ו) דלתי פניו . הן השפתים כשהוא סוגר פיו מי יוכל לפותחן : סביבות שיניו אימה. אשר מפני פחדו ואימתו אין בריה יכולה להתקרב לשיניו : (ז) גאוה אפיקי מגנים . גאוה גדולה יש לו בחוזק מגיניו הן הקשקשים שעליו המגינין עליו כמגן : סגור . הוא רות: שריונו שהוא צר וסגור ועצום שכל קשקשת וקשקשת דבוקה בו ודבוקה לחברתה שאין בריה יכולה להכותו בין הדבקים וזהו שאמר אחד באחד יגשו שכולן מוגשות ותכוסות זו לזו : (ט) יתלכדו ולא יתפרדו . עדיין כופל לשונו שנלכדות כל אחת ואחת בחברתה שלא תהיינה מתפרדות זו מזו : (י) עטישתיו תהל אור . כל עטישה ועטישה

שהוא

מסורה

ג' דגשי' וסי' במשלי ריש סי' כ"ו: כנענים ג' בלישנא וסי' בסוף עובדיה: עורו ג' מל' וסי' היהפך כושי עורו. יאכל בדי עורו. התמלא בשכות עורו. וכל ערת חסר דחס' במ"א וסי' ואת עורות האלים המאדמים : יוטל. ג' ב' מל' וא' חס' וסי' כי יפל לא יוטל. בחיק יוטל את הגורל. הגם אל מראיו יטל בתרא חסר : ואשלם ג' וסימ' בישעיה סוף סי' נ"ז : ערכו ג' וסים' איש כסף נפשות ערכו. וערכת את ערכו. ודבר גבורות וחין ערכו: סגור ה' וסים' וישא אותי דרך השער. ודבתרית השער הזה סגור יהיה ב' בפסוק, יהיה סגור ששת ימי המעשה. סגור חותם צר. וכל זהב סגור דכו'. באחיהו ד' בליש' וסי' נמסר בירמיה סי' ל"ד: ידובקו ב' וסים' ואיש באחיהו ידובקו. ורגבים ידבקו :

רלבג

הנה כחרב שכורתין בו עורות הדגים הגדולים : ובצלצל. הוא החרב שכורתים בו ראשי הדגים הגדולים : (א) אל מראיו יוטל. כשיראה האדם ענינו זה הדג יוטל וישלך לרוב הפחד : (ב) לא אכזר כי ישורנו . לא ימצא אכזר וחזק שיוכל לעורר אותו ולהניע ממקומו : (ג) ואשלם . ואשלים עשות מה שבאר שלא עשהו הקודם לי : (ד) בדיו. כחותיו וגבורותיו או יהיה הרצון בזה איבריו כי האיברים בבעלי חיים הם כמו הבדים באילן : וחין ערכו. כמו וחן ערכו והרצון בו וויופי סידורו אשר באיבריו וציורתו : (ה) רסנו . הוא הרסן שמשימין בפי הבהמה להנהיג אותה כאשר ירצו : (ז) גאוה אפיקי מגינים . המשיל הקשקשים למגינים לגדלם ואמר אפיקי להורות על חוזק והרצון באפיקי חזקים ואמר גאוה להורות על גבהם ועביים : סגור חותם צר . אמר שהקשקשים מדובקים וסגורים ומותמים כאשר זה הדג חותם צר בדרך שלא יבא רוח ביניהם : (י) עטישותיו

הוא

מצודת דוד

העשוי להשקיע בו ראש הדג ולצודו בזה : (לב) שים עליו כפיך . כמון נא ושים עליו כפיך לאחוז בו . והן ידעתי כי לא תוסף עוד לזכור מלחמה למולו כי מה מאד ירעים למולך ותרעד ממנו והוא ענין מליצה : **מא** (א) הן תוחלתו . הנה תקות הנלחם עמו תכזב ותשקר בו כי תקותו נאבדה : הגם . יש תמיהות שהן קיימות וכן ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (בראשית יז) ור"ל הנה גם אל מראית פניו יושלך האדם מעמוד נגדו כי אימתו רבה ואיך א"כ ילחם עוד עמדו : (ב) לא אכזר . לא ימצא מי שיהיה אכזר על עצמו לעבור בשרו שיעורר עמו מלחמה כי הלא יאבד עצמו לדעת : ומי הוא . ואם אין מי לעמוד למולו א"כ מי הוא אשר יתיצב לפני למחות מה בידי והוא חוזר למעלה לומר אם הייה צדיק באמת כאשר יאות הייתי משלם לך גמול כי אין מי ימחה בידי : (ג) מי הקדימני. ר"ל אף כי אין מי אשר הקדים לעשות צדק עד לא גמלתיו הטובה כי מי עשה מזוזה לפתחו עד לא נתתי לו בית וכן הכל והואיל וכן שאין למי עלי לגמלו עוד טוב מ"מ אשלם עוד גמול בחסדי ואין מי ימחה בידי כי כל אשר תחת כל השמים שלי הוא וכולם נכנעים אלי וכאומר הנה גם לך הייתי משיב גמול אם הייה צדיק גמור בשלימות רב : (ד) לא אחרים . כאומר הנה במה שספרתי לך יש בהם די להשיב על מאמריך ועכ"ז לא אשתוק מלספר לך עוד ממפעלות הלויתן מתכונות איבריו וענין הגבורות אשר בו וחין ערכו מול שאר הנבראים למען תשכיל יותר גדולת רוממותי : (ה) מי גלה . מי יערוב לבו לגשת אליו לגלות מלבושו הנראה לעין והוא לבוש הקשקשים אשר הוא המעל ללבוש העור : בכפל רסנו . ר"ל בשפתיו הכפולים זה על זה מקום ישימו שם הרסן על הסוס ואמר בלשון שאלה ומליצה : (ו) דלתי פניו . מי יפתח דלתי פניו הם שפתיו העשויים לסגור ולפתוח כדלתי הפתח ואמר בלשון שאלה מי יפתח שפתיו לשום שם הרסן כאשר ישימו בסוס כי הלא סביבות שניו יש אימה ומי יקרב אליו : (ז) גאוה . רצה לומר יוכל להתגאות עם חוזק המגינים אשר עליו הם הקשקשים שהמה לו למגן : סגור . כל קשקשת סגור ודבוק בעורו בסתימה דחוקה שאין לזוז ממקומו : (ח) אחד . קשקשת אחד נגש ודבוק בחבירו עד לא יבוא האויר ביניהם : (ט) איש . כל אחד דבוק בחבירו ודומה לכודים ונאחזים זה בזה ולא יתפרדו וכפל הדבר בשמים ושלם לגודל הדבוק ולהפלגת המליצה : (י) עטישותיו . ההבל היוצא ממנו בעת העיטוש מאיר אור ר"ל כ"כ נגרה בו חום הטבעי כאלו היה מלא אש וכאלו יבריק ויאיר בעת יוצא ההבל ועם כי טבע הדגים הוא קר : ועיניו.

מצודת ציון

כלומיך (משלי כג) : ובצלצל . הוא שם כלי מכלי הציד אשר בו יוצלל וישקע ראש הדג והוא מל' צללו כעופרת (שמות טו) שר"ל נשקעו בעומק: (א) יוטל . יושלך : (ב) יעורנו . מל' התעוררות: (ד) בדיו . אבריו וכן יאכל בדי עורו (לעיל יח) והוא מושאל מבדי האילן : ודבר גבורות . וענין גבורות כמו על דבר פעור (במדבר כה) : וחין . כמו וחן וכן היות לדוד ניר (מ"א יא) והוא כמו נר: ערכו . מל' ערך ודומה : (ה) פני לבושו . הלבוש הנראה לעין יקרא פני וכן אל מול פניו (שמות כח) : רסנו . והוא הדבר המושם בפי הסוס להטותו הדרך על ידו כמו במתג ורסן (תהלים לב) : (ז) אפיקי . ענין חוזק כמו אפיקי נחושה (לעיל מ) : חותם . ענין סתימה כמו כי חתום הוא (ישעיה כט) : צר . דחוק : (ח) ורוח . כן יקרא האויר וכן שאפה רוח (ירמיה ב): (ט) איש באחיהו . כן יאמר בדברים השווים וכן מקבילות הלולאות אשה אל אחותה (שמות כו) : יתפרדו . מלשון פרוד והפרשה: (י) עטישותיו . לשון עטוש ידוע בדרז"ל וכן אמרו המתעטש בתפלתו (ברכות כד) : תהל . תאיר כמו בהלו נרו (לעיל כט): בעפעפי . הוא אישון העין והושאל לבקיעת אור השחר וכן

בעפעפי

בקיעת

רבותינו ז"ל: (יא) כידודי אש. אין ריע לו כמו זיקות יתמלטו כה וכה: (יב) כדוד. סיר וכן או בדוד: ואגמון. אגם המים כאשר יתחמם האויר: (יג) נפשו. הרוח היוצא מאפו: (יד) תדוץ. אין ריע לו והטעם אין דאבה לפניו רק עוז וגאוה: (טו) מפלי בשרו. מקומות השומן שהם תלויים על בשרו והוא קרוב מגזרת ומפל בר נשביר: (טז) לבו יצוק. כמו ויצקת לו: כמו אבן. תקיף: כפלח תחתית. כפלח הריחיים התחתונה שהיא תקיפה: (יז) משתו. חסר אל"ף כאשר יתנשא בים ויראה יפחדו ממנו הגבורי' והשברים שיניע בים יתחטאו הנמצאים: (יח) ואם אדם ישיגהו בחרב לא תקום עליו והטעם לא תעמוד: חנית מסע. שמנהג האדם להסיע חנית עמו כשאול: ושריה. מין ממיני הנשק ודעת רבים כמו שריון והוא רחוק בעיני והטעם כי שריון לא יעמוד ויקום עמו: (יט) רקבון. כמו רקב: (כ) בן קשת. הוא החץ

תולדות אהרן כעפעפי. כ"ג עד:

ועיניו י"א וסימ' ועיניו החלו כהות כ"כ. ועלי בן תשעים ושמונה שנה. וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו. השמן לב העם הזה. ישעה האדם על עשהו. ועיניו את עיניו תראינה. אל ההרים לא אכל. וחברו על ההרים לא אכל. ועיניו תמקנה בחוריהן. ועיניו כעפעפי שחר. ועיניו כלפידי אש: תדוץ ל' בצוארו ילין עז. וא' תרוץ ואינון מן א"ב מן חד חד חד ד' וחד ר' וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות הדל"ת בס"ד: אלים ו' כ"ב בנביאים וכתובים וסי' הנחמים באלים. הבו לה' בני אלים. ידמה לה' בבני אלים. משתו יגורו אלים. ועל אל אלים ידבר. ויזבחו לה' זבחים דד"ה. וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דד"ה: לקש ב' רפין וסימ' ובית

תָּהֶל אוֹר וְעֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר׃
יא מִפִּיו לַפִּידִים יַהֲלֹכוּ כִּידוֹדֵי אֵשׁ
יִתְמַלָּטוּ׃ יב מִנְּחִירָיו יֵצֵא עָשָׁן
כְּדוּד נָפוּחַ וְאַגְמֹן׃ יג נַפְשׁוֹ גֶּחָלִים
תְּלַהֵט וְלַהַב מִפִּיו יֵצֵא׃ יד בְּצַוָּארוֹ
יָלִין עֹז וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה׃
טו מַפְּלֵי בְשָׂרוֹ דָבֵקוּ יָצוּק עָלָיו
בַּל־יִמּוֹט׃ טז לִבּוֹ יָצוּק כְּמוֹ־אָבֶן
וְיָצוּק כְּפֶלַח תַּחְתִּית׃ יז מִשֵּׂתוֹ
יָגוּרוּ אֵלִים מִשְּׁבָרִים יִתְחַטָּאוּ׃
יח מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית
מַסָּע וְשִׁרְיָה׃ יט יַחְשֹׁב לְתֶבֶן בַּרְזֶל
לְעֵץ רִקָּבוֹן נְחוּשָׁה׃ כ לֹא־יַבְרִיחֶנּוּ
בֶן־קָשֶׁת לְקַשׁ נֶהֶפְכוּ־לוֹ אַבְנֵי־

יא מִפּוּמֵיהּ בְּעוּרַיָא יְהַלְכוּן גּוּצִין דְנוּר מִשְׁתֵּזְבִין׃
יב מֵאַפּוּתֵיהּ יִפּוֹק קִטְרָא הֵיךְ דּוּדָא נְפִיחַ דְּעָבֵיד כֵּיפָא׃
יג נַפְשֵׁיהּ גּוּמְרִין תְּצַלְהֵב וְשַׁלְהוֹבִיתָא מִפּוּמֵיהּ נָפֵק׃
יד בְּצַוְרֵיהּ יְבִית עוּשְׁנָא וְלִקְדָמוֹי תְּדִיץ דַּאֲבוֹנָא׃
טו שַׁלְדֵי בִסְרֵיהּ מִתְאַדְקִין יִתְיַסַּד עִלּוֹי דְּלָא תְזוּעַ׃
טז לִבֵּיהּ מִתְיַסַּד הֵיךְ אַבְנָא וְאַתִּיק הֵיךְ פִּלְחָא אַרְעִיתָא׃
יז מִמַּסְפְּיֵיהּ יִדְחֲלוּן תַּקִּיפַיָא מִן תַּבְרַיָא יְדוּן עֲלַוֵיהוֹן׃
יח יְדַבְּקִנֵּיהּ חַרְבָּא וְלָא תְקוּם מוּרְנִיתָא וְקַלְעָא דְמַטְלָא אַבְנָא וְשִׁרְיָנָא׃
יט יַחְשִׁיב לְתִבְנָא פַּרְזְלָא לְקֵיסָא בּוּלְטִיתָא כַּרְכּוּמָא׃
כ לָא יְעַרְקִנֵּיהּ גִּרְרָא קַשְׁתָּא לְגִילֵי

שהוא מתעטש יהל ויזרח אור: תהל. כמו בהלו נרו (לעיל כט): ועיניו כעפעפי שחר. עיניו זורחות ומאירות כדמדומי חמה כמו לעת בקר שהשמש מתאדמת: (יא) מפיו. מלהבת היוצאת עמנו: (מפיו) לפידים יהלוכו. לפידים יוצאות מפיו: כידודי אש. כמו לפידים: יתמלטו. פתרונו לפי ענינו שויצ"ט אישקמוצי"ר בלעז: (יב) מנחיריו יצא עשן. כסיר נפוח על האש שמעלה עשן: ואגמון. פתרונו לפי ענינו לשון כלי חרס הוא כמו דוד נפוח כענין שנאמר (ירמיה א) סיר נפוח אני רואה: (יג) נפשו גחלים תלהט. גחלים בוערות ולוהטות ולהבות דולקות יוצאות מפיו: (יד) בצוארו ילין עוז. גבורה: ולפניו תדוץ דאבה. שאין דאבון ועצבון לפניו שאינו מתירא משום ברי'. תדוץ לשון דיצה ושמחה: (טו) מפלי בשרו דבקו. נדבקות ותכופות זו בזו שהדגים הן נעשין חתיכות חתיכות בבשרו ומדובקות זו בזו ובדג גדול כשהוא מבושל נראות חתיכות כשהן שוכבות זו על זו וזו אצל זו וכן הולך סדור המלה תחלה דבר בקשקשותיו של לויתן ואחר כן בחתיכות בשרו וחוזק לבו. מפלי לשון כפולות חתיכות וי"ל כמו פלי פלויי שבלשון גמרא (נדה כ"א) לשון ביקוע ביקועי חתיכותיו. דבקו בי"ת קמוצה בקמץ קטן כמו ולשונם לחכם דבקה וכן הרבה באתנחתא וסוף פסוק: יצוק עליו. כל מפל ומפל יצוק זה על זה אשר לא ימוט ולא יתפרד זה מעל זה. יצוק לשון מוצק והוא לשון עשוי כמו ירוד מן ירד יצוק מן יצק ידוע מן ידע: (טז) לבו יצוק כמו אבן. לבו בקרבו חזק ומיוסד כאבן הקבועה ונתונה ביסוד הבנין בחוזק: ויצוק כפלח תחתית. כפול מלות שמיוסד לבו וקבוע כפלח של ריחיים שנתון בתחתיתו של פלח רכב שלמעלה הוא סובב ומתגלגל וטוחן ושל מטה אינו זז ממקומו כי קבוע הוא במקומו אשר לא ימוט הוא נקרא פלח רכב שנאמר (שופטים ט) ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך וזאת שלמטה קראוי פלח תחתית: (יז) משאתו יגורו אלים. מפחדו מתיראים גבורים וחזקים בין דגים בין שאר בריות: משברים יתחטאו. גלי הים שקרוין משברים הן חסרין לפניו שהוא שוברן בבריחתו כאשר הוא בורח וצף בגלי הים. יתחטאו ל' חסרון כמו (מ"א א) והייתי אני ובני שלמה חטאים: (יח) משיגהו חרב בלי תקום. גבור המשיגהו להלחם בחרב לא יתקיים חרבו כי הוא ישברנה: חנית מסע ושריה. וכן כל כלי מלחמה הללו שביד המשיג לא יתקיימו ולא יעמדו לפניו של לויתן. מסע י"ל שהוא אחד מכלי מלחמה כמו חרב וחנית ושריה וי"ל מסע דוגמת אבן שלימה מסע וגו' (שם יג) וזה פתרונו חנית מסע שהוא גדול ואינו נוח לטלטל כל כך מפני שהוא גדול וחזק מאוד כענין שנאמר בגלית הפלשתי וחץ חניתו כמנור אורגים ולהבת חניתו שש מאות וגו': ושריה. שריון. (יט) יחשוב לתבן ברזל. כלי זיין של ברזל חשובים לפניו כתבן וכלי זיין של נחושת הם לפניו כקרבות עץ: (כ) לא יבריחנו בן קשת. לא יברח מפני

רלבג

הוא מענין עטוש: כעפעפי שחר. הוא המקום מהאופק שיזרח ממנו השמש שהוא מאיר טרם זרוח השמש כמו שנה והומה שעה: (יא) לפידים. לפידי אש: כידודי אש. ניצוצי אש: יתמלטו. יצאו ויולדו ממנו מגזרת והמליטה זכר: (יב) כדוד נפוח. כסיר רותח: ואגמון. היא דוד גדולה: (יג) נפשו. נשימתו: תלהט. תבעיר ותלהיב מגזרת ולהט אותם: (יד) תדוץ. מענין שמחה: דאבה. כמו דאגה: (טו) מפלי בשרו. הם חלקי הבשר הנופלים ונפרדים קצתם מקצתם באבר הדגים ואמר עליהם שהם דבקים בו: יצוק. מגזרת והיית מוצק וענינו חזק: (טז) כפלח תחתית. הוא האבן השפל משני אבני הריחיים. או ירצה פלח תחתית שחלק מהאבן שהוא אצל המרכז כי הוא ראוי שיהיה יותר חזק שבאבנים: (יז) משתו. מרוממותו ותקפו: יגורו אלים. יראו חזקים: משברים יתחטאו. ממשברי לב שישיגם בסבת הפחד יתנקו דרך נקביהם לעשות צואתם ומימי רגליהם: (יח) משיגהו. המשיג אותו: בלי תקום. בלי תעמוד ותתקיים כי לחוזק עורו ישבר החרב בשיחשבו להכות בו: חנית מסע ושריה. הם כלי זיין ואמר שאם יכוהו באלו הם שיהיה מהם לא יתקיים כחרב ולא יזיקהו: (יט) נחושה. הוא הברזל החזק אצי"ר בלעז: (כ) בן קשת. הוא

מצודת ציון

בעפעפי שחר (לעיל ג): (יא) לפידים. הוא העץ שמגדדים בו האש ואף הוא יבער מן האש וכן כלפיד יבער (ישעיה סב): כידודי. ענינו ניצוצות ואין לו דומה: יתמלטו. יושלכו כמו אל מראיו יוטל: (יב) מנחיריו. הם נקבי האף כמו הוד נחרו אימה (לעיל לט): כדוד. כקדרה כמו בסירות ובדודים (דה"ב לה): נפוח. מעלה רתיחה כמו סיר נפוח אני רואה (ירמיה א) ויקרא כן כי מעלה נפוחים ואבעבועות: ואגמון. הם כלי מכלי הבשול: (יג) נפשו. על הנשימה יאמר בדרך מליצה: גחלים. כגחלים בחסרון כ"ף הדמיון ודביה נמצאים כן: תלהט. תבער ותשרף כמו תלהט הרים (תהלים פג): ולהב. שלהבת: (יד) ילין. ענין התמדה: תדוץ. תגיל ותשמח כי שישו אתה משוש (ישעיה סו) תרגומו דיצו: דאבה. עצבון כמו ודאבון נפש (דברים כח): (טו) מפלי. ענין הבקיעה וההבדל ובדרז"ל אית ביה פילי (פסחים מד) והוא קרוב ללשון אשר יפלה ה' (שמות יא) שהוא ענין הפרשה וההבדלה: ימוט. מל' נטיה: (טז) כפלח. כן יקרא אבן הרחים וכן פלח רכב (שופטים ט) כי פלח הוא ענין בקוע כמו יפלח כליותי (לעיל יז) ואבני הרחיים העליון והתחתון נראים כאלו נבקעו מאבן אחת: (יז) משתו. כמו משאתו באל"ף והוא מל' נשיאות ורוממות: יגורו. יפחדו כמו ויגר מואב (במדבר כב): אלים. חזקים כמו אל גוים (יחזקאל לא): משברים. כן יקראו גלי הים כמו משבריך וגליך (יונה ב) ע"ש שנראים כמשברים את הים ואף המה יושברו מעצמן: יתחטאו. ענין חסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ): (יח) חנית מסע ושריה. הם שמות כלי זיין. (כ) בן קשת. אמר בדרך השאלה על החץ היוצא מן

מצודת דוד

בקיעות עיניו רחבים ומזהירים כבקיעת השחר: (יא) לפידים יהלוכו. מרוב חום הטבעי יחומם הבל פיו כאלו לפידי אש הולכים מפיו וכאלו ניצוצות נשלכים ממנו וכפל הדבר להפלגת הענין: (יב) מנחיריו. ההבל היוצא מנחיריו הוא רב ונראה כעשן לגודל החום ודומה הוא אל ההבל היוצא מן הדוד והאגמון כשיהיה נופח ומרתיח שמעלה אז הבל רב: (יג) נפשו. נשימתו תלהט כגחלי אש וכאלו להב יוצא מפיו: (יד) בצוארו. עם כי הצואר הוא המקום היותר חלש בכל בע"ח אבל בצוארו יתמיד העוז והחוזק: ולפניו. כחזה אשר היא לפני הצואר תשמח את העצבון ר"ל כ"כ היא חזקה ומשומרת עד לא תעצב מדבר מכאיב כי אין דבר יזיקנה: (טו) מפלי בשרו. חתיכות בשרו המה דבוקים זה בזה כאלו היה ניצק עליו ביציקה אחת ולא ימוט זה מזה כאשר ימוטו החתיכות ביתר הדגים כי דרך בשר הדגים להיות חתיכות זה על זה ונוח לפרוד אותם זה מזה: (טז) לבו יצוק. לבו הוא ביציקה אחת כמו אבן מבלי חלל לא כמו ביתר בע"ח: כפלח תחתית. הוא ביציקה אחת כמו אבן הרחים אשר מתחת שאין בו חלל כלל משא"כ העליון שיש בו חלל מה במקום הנקב שיורד התבואה דרך בה: (יז) משתו. מרוממותו יפחדו אף החזקים: משברים יתחטאו. כשהוא שט בים יחסרו הגלים כי מבלבל הגלים ומקלקלם: (יח) משיגהו. הלוחמים עמו להשיגו בחרב לא תקום בידם זאת המלחמה כי לא ינצחוהו בחרב וכן הלוחמים בחנית או במסע או בשריה לא ינצחוהו עמהם: (יט) יחשוב. כי כלי ברזל נחשב למולו לתבן וכלי נחושת לעץ נרקב כי לא יזיקוהו באלה: (כ) בן קשת. החץ לא יבריח אותו כי לא יפחד ממנו: נהפכו לו. למולו נהפכו אבני קלע לקש ר"ל לא יזיקו לו כמו שאין הקש מזיק

רשי

כעל קשת וחצים ואבני בלסטריות הרי לפניו כקש : (כא) תותח . הוא כלי זיין ופתרונו לפי ענינו : וישחק לרעש כידון . לרעש מהומת בעלי מלחמות נוטלי כידון הוא משחק ומטייל שאינו מתיירא מפניהם : (כב) תחתיו חדודי חרש . במקום מניחתו יש זהרורי שמש כי הספירים שלו אשר תחתיו בכעט אורות ומזריחות כשמש: חדודי כמו חרב חדה שהיא שנונה נחה ומלובנה וע"ש כך קורא לזהרורי חדודי : חרש . שמש כמו האומר לחרס לא יזרח וגו' (לעיל ט) בטרם תבא החרסה (שופטים יד) : ירפד חרוץ עלי טיט . מלה כפולה ירפד חרוץ מוסב על חדודי חרש עלי טיט מוסב על תחתיתו במקום שהוא שם על החול זה טיט ריפודו מוריק כזהב חרוץ כענין שנאמר רפידתו זהב (שיר ג') חרוץ מין זהב כענין שנאמר מחרוץ תבואתה (משלי ג) טוב פריה מחרוץ ומפז (שם ח) . ירפד לשון מצע ומשכב כמו רפידתו זהב (שיר ג) : (כג) ירתיח כסיר מצולה . כסיר קטן נפוח שמעלה מהרה רתיחות תכופות ורצופות כן הוא מרתיח את המצולה שהיא נחלה ומתוקה : ים ישי' כמרקח'. כמרקח' ריקוח בשמי' שהיא מעורב ומעורבת כמו כן ישים ויערב את הים כשהוא זז ממקומו : (כד) אחריו יאיר נתיב. כשהוא פורח ושט בים אחריו מאיר נתיב התהום שלפי שעה שהוא פורח ואין שם מים מחמת מרוצת פריחתו : יחשוב תהום לשיבה . תהום חשוב לפניו בחלשות ותשות : לשיבה . לחלשות של זקנה ושיבה : (כה) אין על עפר משלו . מ"ם חטף קמץ ופתרונו ממשלתו שאין בריה מושלת עליו והוא שם דבר מושל ושלטון וע"כ המ"ם מנוקדת בחטף קמ"ץ : העשו . כמו העשוי ולא ידעתי לו ריע ופתרונו העשוי בלי פחד ומחתה שאינו מתיירא מן הבריות כמו שנאמר בסוס ישחק לפחד ולא יחת (לעיל לט) : (כו) את כל גבוה יראה . כל הגבוהים שבעולם הוא רואה תחתיו וכן הוא מנהג העולם אשר אותו העומד למעלה רואה את התחתון יותר ממה שרואה התחתון ואין לתחתון גבורה ונצחון נגד העליון ולויתן זה רואה את כל הגבורים לומר שאין להם גבורה כנגדו : הוא מלך על כל בני שחץ . מלה כפולה על כל גאוה יראה והוא מלך על כל בני שחץ בני גסות הרוח שבראתי בעולמי שאין להם כנגדו ממשלה ושררה והאיך נשאך לבך לשאת ראש לפני להתוכח נגדי כי הנני עושה את כל הנפלאות האלה : (מענה איוב

איוב מא

קלע: כא כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון. כב תחתיו חדודי חרש ירפד חרוץ עלי־טיט: כג ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה: כד אחריו יאיר נתיב יחשב תהום לשיבה: כה אין־על־עפר משלו העשו לבלי־חת: כו את־כל־גבה יראה הוא מלך על־כל־בני־שחץ:

ג. ג׳ · ג׳ · ג׳ : ג׳ . ג׳ . ג׳

תרגום

אתחשיבו ליה אבני קלעא: כא היך גילי אתחשיבו ליה נרגיא יגחך לרגוש רומחא: כב תחותוי פרירין דחדדין היך חספא ימיה דדהבא סנינא עלוי סאן: כג מרתח היך דודא מצולתא ימא ישוי היך מתכלא: כד בתרוי ינהר שבילא יחשוב תהומא לשיבותא: כה אין על עפרא שולטניה דעבדיה דלא יתבר: כו ית כל גובהא

ב׳נא סדריכוסו

אבן עזרא

כחן : (כא) תותח . אין ריע לו והטעם כמו נשק : לרעש כידון . כי מנהג האוחז אותו להרעישנו : (כב) חדודי חרש . הטעם תחתיו חרשים חדים ולא ירגיש בהם: ירפד . יפרוש כמו רפידתו זהב והענין יציע : חרוץ . דבר כרות כמו אם חרוצים ימיו והטעם כפול: עלי טיט. שיש תחת התהום: (כג) ים ישים כמרקחה . שירתיח בחזקה : (כד) אחריו יאיר נתיב. יעשה נתיב בים אחריו והוא מאיר והטעם שהוא נראה : יחשוב תהום לשיבה . כי השיער לבן והטעם כפול : (כה) אין על עפר משלו . והטעם כי הנה יש לו ממשלה בים ולא ביבשה : העשו . גבורי עולם כמוהו בעולם שלא יחת ויש אומרים כי הוא חסר כי השם עשהו שלא יחת : (כו) את כל גבוה יראה . מרוב ארכו כאשר יגביה ראשו על המים : בני שחץ . מלה מפורדת והפירוש

תולדות אהרן חדודי . הושן סו : ירפים . ב"ב עס :

מסורה

עשו לקש הדלקו . לא יבריחנו בן קשת : ירתיח ל׳ כסיר ל׳ כמרקחה ל׳ ירתיח כסיר מצולה : העשו ל׳ והוא חד מן מלין מיחדין בלישן עשייה וסי׳ עשהו נבל תבל גם אתה . עשותו ופניתי אני בכל מעשי . עשה ל׳ כה אמר ה׳ עשה מפיק . ועשה מפיק . כה אמר ה׳ בורא שמים . עשיתם . ל׳ וברחמיך הרבים לא עשיתם . ועשיתם ל׳ לפני פרעה ואני אחזק . עשיתי ל׳ לא נכחד עצמי . העשו ל׳ הוא ראשית דרכי אל . העשו ל׳ אין על עפר משלו . עשי ל׳ ולא אמר איה אלוה עשי . עשיתה ל׳ מפיק וידעו כי ידך זאת . ועשותם ל׳ רשעים כי יהיו אפר , פליג עליה:

רלבג

הוא כחן : קלע . הוא כלי כמו תגורס שמשליכין בו אבנים פרונד"א בלעז : (כא) תותח. אמרו בו שהוא כלי בעל יתידות מחודדות שצדין בו הדגים ועל שהכלי אחר מצד אחד ורבים מצד אחר אמר נחשבו והנכון שתותח הוא הכלי הגדול שמשליכין בו האבנים הגדולות להפיל החומות והבנינים החזקים ויהיה הענין כזה שהקש נחשבו לו אבני תותח : לרעש כידון. הוא קול תנועת הרומח כשמנענעין אותו להכות בו : (כב) חדודי חרש . הסלעים חריפים דומים לחרשים חריפים ליבשם והנה ישכב עליהם ולא ירגיש בהם : ירפד . יציע וישכב עליו : חרוץ . הוא דבר חד וכורת : (כג) מצולה . מן ירדו במצולות : כמרקחה . כסיר שיעשו בו המרקחת שהוא רותח : (כד) יחשוב תהום לשיבה . הנה הרואה יחשוב תהום לאיש שיבה מהחוק הלובן למיעוט המים הנשארים שם כי רבוי המים ישימו אותם קודרים : (כה) משלו. מענין משל ודמיון או יהיה מענין ממשלה : העשו. אשר עשו : לבלי חת. לבלי חתת ומורא ר"ל שלא יירא משום דבר : (כו) שחץ. גובה וחוזק : ביאור דברי המענה ענה השם את איוב בגבורה כאשר ראה שהוא מחזיק עדיין בדעתו ואמר אזר נא כגבר חלציך והנבוך להשיב על דברי אשאלך והודיעני. האף תפר המשפט אשר סדרתי אותו במציאות היושר והרשעתני לייחס לי ניאות או עול למען תצדק ותאמר שהשכר נענשת על לא חמס בכפיך. האם כח כאל לך ובקול הזק כמוהו תוכל להרעים עד שתוכל להשיג ענין כחו ותאמר שיש לו ניאות וקצור הלא הכח נאמר בשיתוף השם לבד כך ובשם ית' ולזה לא תוכל להשיג כח השם וגבורתו : אם לך כח דומה לכח השי"ת לבש גאה גאון וגובה כמו הענין בשם ית' שהוא הגבוה כמוחלט לפי שאין גבוה כמוהו אבל כל שאר הנמצאות שפלות ממנו וכהם נאצל מכחו ולזה לא יפול יחס בין כח שאר הנמצאים וכח השי"ת לפי שכח השי"ת הוא לו מעצמותו וכח שאר הנמצאים הוא להם מזולתם ולבש הוד והדר שיהיה בפעולותיך תכלית היופי והסדר כמו הענין בפעולות השי"ת וזה כי ליתרון כחו לא קצר מהמציא כל נמצא ביותר שלם שבפנים . הפץ עברות אפך ופזר אותם בדרך שתשפיל כל גאה כמו שאני עושה ואולם אמר זה כי לא יתכן בפועל השלם שיעשה רע ולולי זה הסידור אשר התחייב ממנו רע מה במקרה לא היה מגיע העונש לאנשי הגאוה והרשע בענינים הגופיים אשר בו תועלת נפלא ליסר האנשים ולהצילם מרעת הרשעים ר"ל שלא יזיקום וכבר ייחס זה העונש לאנשי הרשע והגאוה לבד כי כבר התבאר במה שקדם שאין הצדיקים ניזוקים ברעות הסם כאשר ירדפו בצדק כפי הראוי . ראה כל גאה והכניע אותו כמו שאני עושה באמצעות זה הסידור והכר וכתת הרשעים במקומם והמיתם יחד כמו שאני עושה בקצת העתים עד שתספך עליהם הארץ ויטמנו יחד בעפר וזה אם מצד המערכת אם מצד ההשגחה להציל הצדיקים מידם . והנה אם תוכל לעשות כמו אלו המעשים גם אני אודה לך שתוכל לעשות להציל מכל רע האנשים יראי השם ולמנוע טוב מהרשעים ושמי שלא ישכיל בזה האופן המציאות תוכל או ליחס לו עול או ניאות וקיצור להיות מתבאר אלך שהוא אפשרי מצד כחך זה אבל מה תדמה כחך לכחו שתוכל לשפוט אם היה אפשר שיהיה בכאן שלימות יותר במעשי . הנה יגיע מעולם כחי שהבר עשיתי הים אחת שמה בהמות והיא בתכלית הכח והיא אוכלת עשב כבקר . ויאצל לה כח גם במקומות אשר הם תלושים בשאר הבעלי חיים עד שבמתניו ימצא לו כח וכחו ימצא גם בטבור בטנו. יניע זנבו ויחפוץ והוא בחבלים הגובה והגדל כמו ארז . גידי ביליו ישורגו ויסתבכו כרב גדלם . עצמיו

מצודת דוד

מזיק כאשר יקלעם על מי : (כא) תותח . אבני תותח : לרעש כידון . להמית כל בעלי כידון : (כב) חדודי חרש . כלעים חריפים דומים לחרסים חדים המה לו מתחת והוא שוכב עליהם ולא ירגיש בהם : ירפד . יציע לעצמו דבר חד מלא חריצים וישכב עליו כעל טיט והוא כפל ענין במ"ש : (כג) ירתיח . בהתום היוצא מן הבל פיו ירתיח עומק הים כסיר העומד אצל האש: כמרקחה. כמו שהרוכלים עושים המרקחות ממיני הבשמים מעורבים יחד כן יעורב כל אשר בים עם הרתיחה כי כן דרך הבשיל המרתיח להיות מעורב ומבולבל מן חוזק הרתיחה : (כד) אחריו . כשהוא שט בים ודוחה הוא את מי הים בדרך הלוכו ואחר כי ישוט להלאה יאיר נתיבתו רצה לומר הנתיב בהלך בו נראה הוא פנוי ממים כי לרוב רחבו לא במהרה ישובו המים לכסות רוחב הנתיב : יחשוב תהום לשיבה . כי בדרך מהלכו נדחו המים ממקומו ומעט מן המים נשאר מתחת לו ומחשיב הוא את התהום בעיני הרואה לאיש שיבה כי המקום ההוא יהיה לבן כי כשהמים עמוקים נראה חשוך ושחור אבל כשאינם עמוקים נראה לבן אם כן במהלכו ימעיט גובה המים ומחשיב התהום בעיני הרואה לאיש שיבה במראה לבן : (כה) אין על עפר משלו . אין מי על עפר הארץ להיות נמשל ודומה לו אשר יהיה עשוי לבל יפחד ויחת מפוס דבר בעולם כאשר הוא לא יחת : (כו) את כל גבוה . עם שהוא במים מתחת לארץ מכל מקום רואה הוא את כל הגבוה והחזק אשר על הארץ ועל כי יודע הוא מכל הבריות הנפלאות מ"מ לא יחת ממי והוא מלך וראש על כל אנשי גאוה כי הוא מתגאה על כל וכאומר הנה השמעתיך פלאי יציר כפי ומתנו השכיל גודל רוממתי (העולה מהמענה הזה להשיב על תלונתו מדוע מכתו אנושה והוא את הטוב עשה כי ישיב אמרים לומר הנה לצדיק אמיתי יש כח הזרוע כמו לאל למשול במשה ובמעלה והנה נא אם תוכל לעמוד החומסים באמרי פיך אז אודה לך גם אני שצדיק גמור אתה אבל מה בכך שאתה מסבה עלמך ואם לא כן הוא כי אם היית צדיק אמיתי הנה לא קלרה ידי מלשלם גמול אף אין מי ימחה בידי ויספר מפלאי בור הבר ומפלאי הלויתן להכיר בהם גדולת המקום שאין מי יוכל למחות בידו מלשלם גמול ועם כי אין חוב מוטל עליו לשלם גמול כי בכבר גמל הטובה הרם עשה המקום מכל מקום עוד ישלם גמול בחסדו וכ"ב היה גמול טוב לאיוב אם היה צדיק בשכלים ויתגלמות

מצודת ציון

מן הקשת ככן היוצא מן האש : קלע . כן שם הכלי אשר יזרקו בו אבנים וכי כף הקלע (ש"א כה): (כא) תותח. שם כלי מה עשוי לזרוק בו אבנים גדולות להפיל החומה : כידון. מין חנית או רומח : (כב) חדודי. מל' חד והריף: חרש. כמו חרס בסמ"ך : ירפד . ענין הצעה למשכב כמו רפדתי יצועי (לעיל יז) : חרוץ . מל' חריצים והדידים כמו למורג חרוץ (ישעיה מא): עלי. כעלי ותחסר כ"ף הדמיון : (כג) . כסיר. כענין קדרה כמו סיר הבשר (שמות יז) : מצולה . עומק הים כמו ותשליכני מצולה (יונה ב): כמרקחה . ענין ערבוב כמו רוקח מרקחת (שמות ל) : (כד) נתיב . שביל ודרך : תהום.עומק הים : (כה) העשו . כמו העשוי ביו"ד ור"ל אשר עשוי ודוגמתו הבאה ליעקב (בראשית מו) ומשפטו אשר בהם : חת. ענין פחד כמו ואל תחת (יהושע א): (כו) בני שחץ . אנשי גאוה כמו לא הדריכוהו בני שחץ (לעיל כח) : כל

והפירוש כל נולד במים : (ב) כי כל תוכל. כמו יכול תוכל וכן אם טוב תשבו בארץ הזאת והנכון כי כל דבר תוכל ולא יבצר ממך כל מזמה כי כל הראשון מושך עצמו ואחר עמו : (ג) ואחר שהגבורה והחכמה שלך היא מי זה שיוכל להסתיר עצתך אז יהיה בלי דעת והטעם כי בלי דעת הייתי שרציתי להסתיר עצתך בעולם : לכן הגדתי. יצא דבר מפי שלא כהוגן ונכנסתי בנפלאות ממני ולא ידעתי והאמת שלא אוכל לדעת רק מה שתודיעני אתה וזה טעם אשאלך : (ה) ועתה עיני ראתך. מזה הפסוק נלמד כי איוב לא נתנבא קודם זה רק שמע שהיו נביאים בעולם כאברהם ויצחק ויעקב : (ו) על כן אמאס. בכל דברי : ונחמתי על עפר ואפר .

איוב) : (ב) ידעתי כי כל תוכל. כי הכל תוכל לעשות כאשר ישר בעיניך : ולא יבצר ממך מזמה. כפול מלות שאין מזמה ומחשבה נבצרת ונסתרת ממך אשר כל מחשבותיך תוכל לגמור ולמלאות כי בידך כח וגבורה ובידך לעשות כל הטוב בעיניך ומקרא זה דוגמת ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראשית יא): (ג) מי זה מעלים. אשר העלים וכסה עצתו ונפלאותיו של הקב"ה בבלי דעת. ידעתי כי הכל בידך לעשות וע"כ הגדתי קצת מגבורותיו כאשר היו עם לבבי כאשר ידעתי : ולא אבין. אבל לא הבנתי כ"כ כאשר הודעתני כי כמה נפלאות נסתרות ונעלמות ממני אשר אינני יודע : (ה) לשמע אוזן שמעתיך. כמה וכמה פעמים שמעתי שמעך ועתה עיני ראתה את שכינתך על כן אשר זכיתי לחזות שכינתך מואס אני בחיי והיה מתנחם אילו הייתי שוכן בקבר לשוב לעפר ואפר אשר לקחתי משם : (ז) ובשני רעיך. בלדד השוחי וצופר הנעמתי : כי לא דברתם. שהרי לא דברתם אלי טענה נכונה כעבדי איוב שהרי הוא לא פשע בי כי אם על אשר אמר (לעיל ט) תם ורשע הוא מכלה וע"י השטן המקטרג את העולם שנאמר (שם) אם שוט ימית פתאום וגו' ואם הוסיף לדבר מפני קושי יסורין אשר כבדו וחזקו עליו דבר אבל אתם פשעתם על אשר הרשעתם אותו לאמר (לעיל ד) הלא יראתך כסלתך והחזקתם אותו בחזקת רשע ולבסוף הייתם משותקים

מב א וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה
וַיֹּאמַר׃ ב יָדַעְתָּ כִּי־כֹל תּוּכָל
וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה׃ ג מִי זֶה ׀
מַעְלִים עֵצָה בְּלִי־דָעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי
וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע׃
ד שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ
וְהוֹדִיעֵנִי׃ ה לְשֵׁמַע־אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ
וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךָ׃ ו עַל־כֵּן אֶמְאַס
וְנִחַמְתִּי עַל־עָפָר וָאֵפֶר׃ ז וַיְהִי

ידעתי ק'. כ"כ. נ' ס' נסי'. כ' ונסיס'. כ"ס. נ'

יָתְמֵי הוּא מְלִיךְ עַל כָּל בְּנֵי
כַּוְרֵי׃ א וַאֲתֵיב אִיּוֹב יָת יְיָ
וַאֲמַר׃ ב יְדַעִית אֲרוּם כּוּלָא
תְּסוֹבַר וְלָא יִתְמְנַע מִנָּךְ
מַחְשַׁבְתָּא׃ ג מַן דֵּין דִּמְכַסֵּי
מִלְכְּתָא בְּלָא מַנְדְּעָא מְטוּל
דְּהֵיכְנָא חֲוֵיתִי וְלָא אֶתְבַּיַּין
פְּרִישָׁן מִנִּי וְלָא אֶנְדַּע׃
ד שְׁמַע כְּדוּן וַאֲנָא אֲמַלֵּל
אֶשְׁאֲלִנָּךְ וְתְהוֹדְעִנַנִי׃
ה לְמַשְׁמַע אוּדְנָא שְׁמַעִית
יָתָךְ וּכְדוּן עֵינַי חֲמֵית יָתָךְ׃
ו מְטוּל דְּהֵיכְנָא מָאֲסֵת עֻתְרִי וְאִתְנַחֲמִית מִבְּנֵי דְהִנּוּן עַפְרָא וְקִטְמָא׃ ז וַהֲוָה בָּתַר

תולדות אהרן כל תוכל. שקלים מ"ד פ"ו ופ"ח :

רלבג

הם חזקים כמו חתיכות נחושה. הוא מבחר דרכי אל בבריאותיו אלה לחוזק ותוקף מי שעשהו לבד יוכל לגלחו לא זולתו מרוב כחו וגבורתו. הנה ההרים ילמיחו בעבורו יבול והוא נזון ממנו בזולת עבודה אנושית וכל חית השדה ישחקו שם ולא ייראו ממנו כי איננו טורף. בהתחבו שיכול לשכב תחת האילנות ובסתר קנה ובבילה אשר תקנה גדל שם. האם יסכוהו אילנות להיות לו צל האם יקפוהו ערבי נחל עד שיהיה צלם מגן לו הנה זה בלתי אפשר. כי לגדלו בשתותו בנהר ועשקהו שלא ימהר לרוץ כבראשונה לרוב חסרון מימיו יבטח כי יכניס כל הירדן אל פיהו עם גודל הנהר ההוא ידמה בעיניו שיקח כל הנהר ההוא עד שישפיל אפו לתחתים הנהר בשתותו ויגע במוקשים אשר שם והנה אמר זה על צד הפלגה וגוזמא להורות על גדלו וספר זאת הבריאה הנפלאה להורות על שלא יקצר הש"י מהגיע הטוב כפי מה שאפשר בבריאה בריאה וזה כי גם באיברים הכלושים בטבע הטוב מהבעלי חיים סדרתי כח וגבורה בבעלי חיים אשר אפשר בו זה וסדרתי לו מזונו ושמירתו מהאויר המקיף ואם לא ימצא לו מגן מהאילנות לפי שהבר שמתי בו כח חזק עד שלא יתפעל מהאויר המקיף ולזה הוא מבואר שלא תהיה עלי טענה שימצא מההצלחה לרשעים עד שישמרו מהרע בעת בואו לאחרים כמו שטען איוב באמרו כי ליום איד יחשך רע וזה כי עיקר הכוונה האלהית היא להטיב לכל נמצא כפי מה שאפשר ואם היה אפשר לו שישמר האדם מכל רע לא היה מקצר מזה והנה הרשע כשישמר מהרע הוא מצד המערכה לבד ואולם הצדיק ישמר בעצמותו וזה ההבדל בין שמירת הרשע מהרעות ובין שמירת הצדיק מהם. התוכל למשוך לויתן ברשת כמו הענין באשר הדגים ואם בחבל אשר תשקיע בים לגוד תוכל למשוך אותו בשיסתבך בחוח שבראש החבל בלשונו. התוכל לשים אגמון באפו ללכדו ותנקוב לחייו בחוח בדרך שתקחנו. הירבה אליך תחנונים לשיותך מושל עליו ואם ידבר אליך רכות. היכרות ברית עמך ותקחנו לעבד עולם. התשחק בו כמו שישחק האדם עם הצפור ותקשרנו לנערותיך להשתעשע בו כמו שישתעשעו בקלת העופות. האם יסעדו יחד בעבורו הסוחרים ויחלקוהו ביניהם. התמלא בשכים עורו בחרב שכורתים הדייגים עורות הדגים ואם תכרות ראשו בחרב שכורתים ראש שאר הדגים. הנה אם תרצה לשום עליו כפיך נגודו לא תוסיף לזכור מלחמה כי הוא בלי ספק ימיתך. הן תקותו נכזבה ממי שירצה לגוד אותו כי גם אל מראה זה הדג לגדלו תגיע אליו יראה וחרדה עד שיושלך ויוטל לארץ ולא תשאר בו נשמה מרוב החרדה. לא ימצא אכזר וחזק בעולם שיוכל לעורר אותו ולהלחם בו ואם הענין כן בזאת הבריאה אשר במים שהם הבעלי חיים היותר חסרים כמו שהתבאר בספר בעלי חיים. מי הוא שיתילב לפני ויכיח לו כח ככחי הלא זה ממה שיורה שלא קצרתי מהמציא טוב כפי מה שאפשר בנברא נברא. מי הוא שהקדימני לעשות קצת הנבראות ואשלים אני נבראות באשר עד שתוכל לומר שאע"פ שקצתם הם בתכלית מהשלמות הנה בקצתם ימצא חסרון לפי שהם משני פועלים מתחלפים הנה באמת הם כולם מפועל אחד כי תחת כל השמים לי הוא ולזה יתחייב שיהיה השלמות נמשך בכל פעולותי כמו שהוא באלו הנבראים אלא שאתה לא תשער. הנה לא אחרים מהזכיר אופן הפליאה באברי זה הבעלי חיים והלקיו ודבר גבורותיו ויופי הסדר אשר ביצירתו. מי גלה פני לבוש זה הדג להפשיט אותו ממנו מי יבוא בכפל רסנו לפתוח פיו. מי הוא אשר יפתח דלתי פניו הלא סביבות שיניו יעילו אימה נפלאה על האדם. הנה קשקשותיו הם בתכלית העובי והחוזק כמו המגינים יסגרו אחד באחד חותם לר עד שרוח לא יבא ביניהם להתדבקם אחד באחד. מעטישותיו תבער ותדלק אש ליתרון חומו כאילו אש יצא מקרבו ועיניו הם מאירים כעפעפי שחר. מפיו יצאו לפידי אש ליתרון חומו ויתמלטו ממנו כידודי אש. הלא מנחיריו יצא עשן ליתרון הבישול הנעשה בפנימי גופו כבלי הבישול כמו שיצא עשן מדוד רותח ואגמון נשימתו תלהיב גחלים ותבעירם ויצא מפיו להב מחוזק החום. בצוארו אשר הוא חלוש באשר הבעלי חיים לצורך הנעתם אותו שם ילין עוז וכח חזק לפניו תתהפך דאבה לשמחה כי אין דאבה לפניו וגם ימצא דבר שיכאיבהו ויצערהו. חלקי בשרו הנפרדים קצת הפרד באשר הדגים הם חזקים ודבקים שבשרו הוא חזק עליו בדרך שלא ימוט ולא יומר מצד חלקי בשרו מקצת. לבו הוא חזק כמו אבן והוא חזק כמו האבן השפל משני אבני הריחיים שהוא היותר חזק. מאימתו ורוממותו ייראו חזקים ממשברי לב שיגיעום מיראתם ממנו יתנקו דרך נקביהם כמנהג המושחדים פחד חזק כי הפחד מדרכו שיעשה מה לאולשת הכח המתחזק או מי שישיגהו חרב להכותו בו לא תקום כי הוא יותר חזק מהחרב ולזה לא יזיקוהו לא חנית ולא מסע ולא שריה או יהיה הרצון בזה שמי שישיגהו חרב להלחם בו לא תקום לו החרב להצילו ולא חנית ולא מסע ולא שריה. הנה הוא יחשוב לתבן ברזל ויחשוב נחושה לעץ רקבון מרוב תקפו וקושי הפעלותו מהחרב. לא יבריחנו חץ כי לא יוכל להזיק אותו ואבני קלע נחשבו לו כקש. אבני תותח נחשבו לו כקש וילעג לרעש הרומח כשמנענעין אותו להכותו. תחתיו הלעים חריפים וחותכים והוא ישכב עליהם עם גודלו ולא ידיקוהו לחוזק שרו ירוע תחתיו דבר כורת חד אבל כטיט אשר הוא רך ועם כל זה לא יוזק בו ואולם אמר שהוא אבל טיט כי אילו היה אבל דבר קשה לא היה פלא אם לא יוזק בו כי הדבר ההוא הקשה ישמרהו. ירתיח כסיר מצולות הים וירתיח הים כרתוח הסיר המרקחה בהתנועעו בים ישאר מקום פמי אחריו עד שירצה נתחית הים. הנה הרואה תהום אחר עבור לויתן בו יחשבוהו לאיש שיבה מרוב הלובן בסיבת מיעוט המים הנשארים שם. אין על עפר מי שידמה לו אשר עשו אותו בבריאתו באופן שלא יחת מפום דבר יכאיבהו כמו הענין בלויתן. את כל גבוה ותקיף יראה יבזה והוא מושל על כל הבריות הגדולות אשר בים ואולם אמר זה להמצא שם בריאות נפלאות בגודל וחוזק ואפשר שיהיה הרצון בזה ואיך תאמר שאין על עפר שולטנות הש"י והשגחתו כי הוא עוזב אל המערכת אבל הבריאות אשר עשה באופן שלא יחתו מפום מקרה והם הנגרמים השמימיים בהם ימשול וישגיחם ויניעם ויראה כל גבוה מהנמצאות כמו עולם הגלגלים ועולם השכלים הנפרדים והוא מלך ומושל על כל בני הגובה לא על אלו הנבראות השפלות הלא זה שספרתי מענין אלו הנבראות יורה על השלימות באלו הפעולות והוא ראוי שלא ייוחס לפועלם ליאות וקיצור כמו שעשיתם אתם : והכלל העולה מהדברים הוא שהש"י יוכיח איוב על מה שהיה מיחס מהעול לש"י באלו הטובות המגיעות לרשעים והוא מסיר המשפט והיושר ממה שיגיע מהש"י לאישי האדם מהטובות והרעות להצדיק עצמו מהרעות שהגיעוהו ר"ל שהוא היה אומר שהש"י עזב אישי האדם אל הסידור אשר מהגרמים השמימיים ויגיעו אליהם מהם רעות או טובות לפי הוראתם בעת הלידה ולא יצילם מהרע עשיית הטוב והיושר ולא ימנע מהם הטוב עשותם הרשע והעול ואמר אליו איך תוכל לדעת שיעור כחי וגבורתי עד שתייחס לי ליאות וקיצור במה שהמצאתי מאלו הענינים על מה שהם עליו האם כחך ככחי עד שתוכל לשפוט על כחי שיש בו ליאות וקיצור הלא הכח והגבורה נאמר באדם ובשם יתברך בשתוף השם לבד כמו שהתבאר במה שקדם מדברינו בזה המענה ובהיות הענין כן אי אפשר שתהיה ידועה אליך גבורתי עד שתשפוט עליה שיש בה ליאות וקיצור הלא הגיע מגבורתי עד שעם היות כוונתי תמיד עשיית הטוב הנה יתחדש ממה שסדרתי מזה רע מה במקרה והוא כמו מכוון ממני להגיע העונש לרשעים עד שימצא השלמות בפעולתי בכל הפנים שאפשר וזה ממה שיורה על שאין בפעולתי ליאות וקיצור כמו שאתם אומר ועוד

מצודת ציון

(ב) כל. כמו יכול והוא מל' יכולת ונפלה פ"א הפעל וכן בול הרים (לעיל מ): יבצר. ימנע כמו ועתה לא יבצר מהם (בראשית יא) : מזמה. מחשבה ור"ל חכמה כי החכמה היא במחשבה : (ג) נפלאות. מכוסה כמו כי יפלא ממך דבר (דברים יז) : אלי

מצודת דוד

ובשלמות רב : מב (ב) ידעתי. מאז ידעתי אשר יכול תוכל כל אשר תחפוץ ולא ימנע ממך שום מחשבת חכמה וכן אמר מאז חכם לבב ואמיץ כח (לעיל ט) : (ג) מי זה וכו'. ר"ל אולם למה שאמר במענה הראשונה מי זה מחשיך וכו' (לעיל כ"ח) כי מעלים ומחשיך הוא אחד במובנם אלא שאמר לשון כבוד כאלו אמר לו המקום מי הוא זה אשר מלאו לבו לחשוב שנעלמה ממני עצה נכונה והמחשבה ההיא היא מבלי דעת כי יחשוב שמסרתי הכל ביד המערכה : לכן. ר"ל על זה אשיב לכן בעבור הדבר ההוא בעצמו על שהייתי בלי דעת לזה הגדתי אז הסכלות הזה ולא הייתי מבין אז מהשגחתך הנפלאה כי הדברים אשר ספרתי מגודל השגחתך היו נפלאות ומכוסות ממני ולא ידעתים מאז וכאומר באמת מבלי דעת אמרתי מה שאמרתי אולם עתה אחר שספרה לי מהשגחתך אודה לך שהאמת הוא כן : (ד) שמע נא. חזר ואמר לה' שמע נא אלי ואנכי אדבר להשיב למה שאמרת במענה השנייה אשאלך והודיעני ור"ל אשאלך מתמהון נפלאותי והשב אם האמת כן : (ה) לשמע אוזן. רצה לומר על זה אשיב הנה מאז שמעתי שמעך וכאומר עד כאן היו כדרך דבר הנשמע שאין חקוק כל כך בלב השומע אבל עתה עיני ראתך וממך יצאו הדברים ולזה הרי הם חקוקים בלבי ומצאתי א"כ תשובה שלא בקוצר יד מנעת לשלם לי גמול כ"א בעבור שעדיין לא הגעתי לתכלית הצדק בשלימות רב ואין לי גמול מה לבקש מידך : (ו) על כן. בעבור אהבת ההשגה אשר השגתי במה שעיני ראתך אמאס בכל הקנינים הגופים כי כמוהם כאין מול יקר ההשגה ההיא : ונחמתי. עתה יש לי הנחומין רב על הצער שהייתי בו לשבת בתוך עפר ואפר כמו שאמר והוא יושב בתוך האפר (לעיל ב') כי הצער היה סבה להשיג

רשי

משותקים ומטלטלים לפניו והיה לכם לנחמו כאשר עשה אליהוא ולא די לאיוב צרתו ויסוריו כי גם הוספתם על חטאתכם פשע להקניטו : (ח) והעליתם עולה בעדכם. למען שתחרטו ותתפייסו לפני ובלבד אשר עבדי איוב יתפלל עליכם אשר אסלח לחטאתכם ולפשעיכם לא אזכור עוד : כי אם פניו אשא. שהרי פניו אשא לקבל תפלתו הרי אם כמו אשר וכן עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד) אם כופר יושת עליו (שמות כ"א) וכן הרבה : כי לא. שהרי לא: (ט) וישא ה' את פני איוב. וישא כמו נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראשית י"ט) שקבל תפלתו והסביר לו פנים : (י) שב את שבות איוב בהתפללו. שב טפל לומר בענין זה והרי הוא כאילו כתיב והשיב את שבות איוב : בהתפללו בעד רעהו. בזכות שהתפלל על כל ריע וריע שלו : למשנה. על אחד שנים ולא דקדק המקרא במלתו : (יא) לפנים. כל אשר היו אוהביו ומכיריו בטרם הגיעו אליו היסורים : וינודו לו. לשון קונפלייט"א בלע"ז : קשיטה. מעה : ואיש. וכל אחד ואחד : (יב) מראשיתו. יותר מראשית

תולדות אהרן נכונה. כ"נ טז : בהתפללו. ב"ק פב:

ואיוב ד' וסימ' ונח דניאל ואיוב בתוכה. והיו שלשת האנשים. ואיוב הבל יפצה פיהו. ואיוב עבדי יתפלל עליכם : וה' ו' בטעם ר"פ וסי' וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית. נתן חכמה לשלמה כאשר. נתן קלו לפני חילו. הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער. שב את שבות איוב בהתפללו. ברך את אחרית איוב : אחיותיו ה' בליש' וסי' נמסר בריש סיפרא וביחזקאל סי' י"ו וביהושע סי' ב' : קשיטה ג' וסימ' ויקן את חלקת השדה. ואת עצמות יוסף. ויתנו לו איש קשיטה אחת אנ"ך : ברך י"ב וסי' וה' ברך את אברהם בכל. וה' ברך את אדני מאד ויגדל. וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב. כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. וזאת הברכה אשר ברך משה. ברך ה' את בית עובד אדום דשמואל. ברך גבות. כי הם זרע ברך ה'. מהחל התרומה דחזקיהו דד"ה. ברך בניך בקרבך. את אחרית איוב:

אבן עזרא

כי אנכי נבזה כטעם ואנכי עפר ואפר : (ז) ויהי אחר. כי לא דברתם אלי נכונה. הטעם שהודה ואמר ונחמתי : (ח) כי אם פניו אשא. השם ישא פני הצדיקים בעולם הזה רק בעולם הבא איננו כן. וחלילה שיעשה השם נבלה רק בעבור שהיו חברי איוב מצדיקי השם אם השם יביא עליהם רע יאמרו תועי רוח הנה זה דבר נבלה ודברי איוב וחברי איוב עוד אפרש ובמה טעו ואמר השם שילכו לאיוב בעבור שהרשיעוהו חנם והנה התברר כי איוב צדיק גמור היה : (י) שב את שבות איוב. שהיה נשבה ביד השטן הוציאו מרשותו : (יא) וינודו לו. כמו לנוד לו ולנחמו: קשיטה. כבשה קטנה : (יב) ויהי לו ארבעה עשר אלף. פי' משנה

איוב מב

אַחַר דִּבֶּר יְהוָה אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֶל־אִיּוֹב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי חָרָה אַפִּי בְךָ וּבִשְׁנֵי
רֵעֶיךָ כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה
כְּעַבְדִּי אִיּוֹב׃ ח וְעַתָּה קְחוּ־לָכֶם
שִׁבְעָה־פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים וּלְכוּ
אֶל־עַבְדִּי אִיּוֹב וְהַעֲלִיתֶם עוֹלָה
בַּעַדְכֶם וְאִיּוֹב עַבְדִּי יִתְפַּלֵּל עֲלֵיכֶם
כִּי אִם־פָּנָיו אֶשָּׂא לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת
עִמָּכֶם נְבָלָה כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי
נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב׃ ט וַיֵּלְכוּ אֱלִיפַז
הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי צֹפַר
הַנַּעֲמָתִי וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם
יְהוָה וַיִּשָּׂא יְהוָה אֶת־פְּנֵי אִיּוֹב׃
י וַיהוָה שָׁב אֶת־שְׁבִית אִיּוֹב
בְּהִתְפַּלְלוֹ בְּעַד רֵעֵהוּ וַיֹּסֶף יְהוָה
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לְאִיּוֹב לְמִשְׁנֶה׃
יא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו כָּל־אֶחָיו וְכָל־אַחְיֹתָיו
וְכָל־יֹדְעָיו לְפָנִים וַיֹּאכְלוּ עִמּוֹ לֶחֶם
בְּבֵיתוֹ וַיָּנֻדוּ לוֹ וַיְנַחֲמוּ אֹתוֹ עַל
כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־הֵבִיא יְהוָה עָלָיו
וַיִּתְּנוּ־לוֹ אִישׁ קְשִׂיטָה אֶחָת וְאִישׁ
נֶזֶם זָהָב אֶחָד׃ יב וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־
אַחֲרִית אִיּוֹב מֵרֵאשִׁתוֹ וַיְהִי־לוֹ

תרגום

דְמַלֵל יְיָ יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין
עִם אִיוֹב וַאֲמַר יְיָ לֶאֱלִיפַז
דְמִן תֵּימָן תְּקוֹף רוּגְזִי בָךְ
וּבִתְרֵין חַבְרָךְ אֲרוּם לָא
מַלֶלְתּוּן לְוָתִי כֵּוָנְתָא כְּעַבְדִּי
אִיוֹב׃ ח וּכְדוּן סִיבוּ לְכוֹן
שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין
וְאֱזִילוּ לְוַת עַבְדִּי אִיוֹב וְתַסְקוּן
עֲלָתָא אֲמְטוּלְכוֹן וְעַבְדִּי אִיוֹב
יְצַלֵי עֲלֵיכוֹן אֲרוּם אֱלָהֵן אַפּוֹי
אֶסַב מִן בְּגַלַל דְלָא לְמֶעְבַּד
עִמְכוֹן קְלָנָא אֲרוּם לָא
מַלֶלְתּוּן לְוָתִי כֵּיוָנְתָא כְּעַבְדִּי
אִיוֹב׃ ט וַאֲזַלוּ אֱלִיפַז דְמִן
תֵּימָן וּבִלְדַד דְמִן שׁוּחַ צוֹפַר
דְמִן נַעֲמָה וַעֲבָדוּ הֵיךְ דְמַלֵל
לְהוֹם מֵימְרָא דַייָ וּנְסִיב
מֵימְרָא דַייָ יַת אַפֵּי אִיוֹב׃
י וּמֵימְרָא דַייָ אֲתִיב יַת גָלְוַת
אִיוֹב בִּצְלָאוּתֵיהּ מְטוּל
דְחַבְרוֹי וְאוֹסִיף מֵימְרָא דַייָ
יַת כָּל דִי לְאִיוֹב בְּכוּפְלָא׃
יא וַאֲתוֹ לְוָתֵיהּ כָּל אַחוֹי וְכָל
אַחֲוָתֵיהּ וְכָל חַכִּימוֹי מִן
קַדְמַת דְנָא וַאֲכַלוּ עִמֵּיהּ
לַחְמָא בְּבֵיתֵיהּ וְנִידוּ לֵיהּ
וְנַחֲמוּ יָתֵיהּ עַל כָּל בִּישְׁתָא
דְאַיְתִי יְיָ עֲלוֹי וִיהַבוּ לֵיהּ
גְבַר חוּרְפָא חֲדָא וֶאֱנָשׁ
קְדָשָׁא דְדַהֲבָא חָד׃
יב וּמֵימְרָא דַייָ בָּרֵךְ יַת סוֹפָא
דְאִיוֹב מִן קַדְמוּתֵיהּ וַהֲווֹ לֵיהּ

רלבג

ועוד שכבר הגיע רע לרשעים בלתי מחויב להם מצד המערכת להשגחתי בצדיקים כדי שלא יזיקו בהם עד שכבר המית יחד מספר רב מהרשעים כמו שספר אליהוא ואיך תוכל לצייר כחי וגבורתי והנה תמצא מהבעלי חיים אשר עשיתי מה שהם בתכלית הכח ותחבולת בהם להמציא להם מזונם ולהמציא להם דברים שומרים אותם כפי מה שאפשר עד שקצתם לא יזיקם בזה מזיק באופן מהאופנים כמו שיספר מלויתן וזה ממה שיורה על יתרון כחי וגבורתי ושלא אקצר מהמציא בנמצא כמצא מה שאפשר בו מהטוב לפי הכנת החומר ולו היה אפשר באדם שימצאו בו איברים שומרים אותו מכל היזק מזיק כמו הענין בלויתן לא הייתי מקצר מזה אבל למה שהיה זה בלתי אפשר הוכנה לו שמירה מצד המערכת ולזה אם ישמר בעת מה הרשע מהרע הבא לזולתו לא הביה מזה טענה עלי וזה שאם היה אפשר שישמרו ממנו כל האנשים לא הייתי מקצר בזה והנה שמתי כלי באנשים אשר אינם נשמרים מזה הרע מצד המערכת להצילם ממנו והוא השכל כי בו יהיו נשמרים אם ידבקו בשכל הפועל כפי מה שאפשר : ויען איוב את ה' ויאמר. ענה איוב את השם ית' ואמר ידעתי עתה כי כל דבר תוכל לעשות ואין ראוי שיותם אליך ליאות וקיצור ולא יבצר ממך שום מזמה וחכמה. על מה שאמרת מי זה מעלים עצה בלי דעה הנה אמת לכן הגדתי מה שהגדתי מצד שלא הייתי מבין מעשיך כי הם היו נפלאות ממני ולא אדע ענינם על כן טעיתי במה שטענתי מזה ועל מה שאמרת שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני הנה מתחלה הייתי שומע ענין השגחתך בזה העולם לשמע אזן מזולת ראיה אמתית ועתה עיני ראתך ונתאמת לי במה שאין ספק בו אופן הנהגתך זה העולם והופני השגחתך בו לפי מה שאפשר בנמצא נמצא על כן אמאס מה שהייתי בו מהדעת ונחמתי על מה שהתאבלתי בו עד שישבתי בתוך עפר ואפר נדעתי כי בשלי הצער הזה עלי וכשהתחזק לדבקה בשם יתברך יסור ממני הרע הזה : ואחר זה אמר השם יתברך לאליפז שישא פני איוב שיתפלל להש"י עליו ועל רעיו כי לא דברו נכונה לש"י כמו שדבר איוב א"ר שבא אל האמת והודה לדברי הש"י וזה שבדבריהם נכנס מהמום והטעות מה שהתבאר עד שכבר היו טוענין טענות היה ידוע עליהם שהם כוזבות כדי שיצדיקו הש"י ואולם איוב אם לא הגיע בתחלה אל הדעת האמתי הנה לא היה טוען רק מה שהיה צדיק לפי מחשבתו והתבאר לו שבכאן רוע הסידור באלו הטובות והרעות היה מניח שהש"י בלתי יודע אלו הדברים הפרטים כדי שיהיה לו התנצלות מהוכרח ביאור מצד העיון היה בלתי יודע אותה ולזה הוא מבואר שאע"פ שדעת איוב היה כוזב הנה הוא היה יותר קרוב אל הדעת האמתי מדעת אליפז ובלדד וצופר כי הוא היה בנוי על שרשים צדקים ומה שהניחו איוב הוא צודק לפי האמת בכל האנשים אשר לא תדבק בהם ההשגחה האלהית והם הרבים ולזה לא חלק עמו אליהוא כי אם באנשים אשר תדבק בהם

מצודת דוד

האמת : (ז) ובשני רעיך. המה בלדד וצופר : כי לא וכו'. על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה ואמתית כי אמרתם שבאו לו היסורים בעבור רוב פשעו ולא כן הוא כי לא הרבה לפשוע אולם לא הגיע עדיין לתכלית השלימות וגמול המעשה היא מצד החסד ולא ראוי הוא לקבל החסד : כעבדי איוב. כמו שאיוב לא דבר נכונה שאמר שהכל בא מצד המערכה כן אתם לא דברתם נכונה במה שאמרתם שבא לו בעבור רוב פשעו (ועם שגם איוב לא דבר נכונה מ"מ קראו עבדי ואמז"ל מכאן שאין אדם נתפס על צערו כי בעבור קושי היסורין דבר מה שדבר) : (ח) והעליתם עולה. לרצות אתכם אלי ואיוב יתפלל עליכם ע"ז כי אם פניו אשא ואקבל תפלתו לבלתי עשות עמכם עונש כעון ומגונה על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה כאשר לא דבר איוב נכונה (ועכ"ז אשא פני איוב כמ"ש למעלה כי הוא דבר מקושי היסורין ואין אדם נתפס על צערו) : (ט) וישא ה' וכו'. ר"ל קבל תפלתו ומחל להם העון : (י) בהתפללו בעד רעהו. בעבור כי התפלל בעד כל ריע וריע שלו לזה שב ה' את שבותו להיות כמאז כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה : ויוסף. אח"ז הוסיף ה' על כל העושר אשר לו עד אשר הגיע למשנה ממה שהיה לו מאז : (יא) וכל יודעיו לפנים. אוהביו ומכיריו אשר היו לו לפנים טרם בוא עליו היסורין כי בעת שהיה מיוסר חדלו ממנו אוהב וריע כמ"ש ויודעי אך זרו ממני וכו' (לעיל י"ט) : ויאכלו. לשמוח עמו בעת שב שבותו : לחם. כל סעודה קרויה על שם הלחם : וינדו לו. היו מנידים עליו בראשם כדרך שמנחמין את אדם אחר שניצל מצרתו : וינחמו אותו. בדברי תנחומין : איש. כל איש ואיש נתן לו לדורון קשיטה וכו' והוא ענין הראוי מיבה יתירה : (יב) מראשיתו. יותר מהברכה שהברכו מאז בראשית ימיו : ארבעה עשר וכו'

מצודת ציון

(ז) אלי. בעבורי : (ח) לכם. לעצמכם : כי אם. כי אשר : נבלה. דבר בעור וגנות ועפ"ז יקרא פחות המעלה איש נבל : (י) שבות. מלשון השבה : למשנה. לכפל כמו וכסף משנה (בראשית מג) : (יא) לפנים. בימים הקדמונים כמו וזאת לפנים בישראל (רות ד) : קשיטה. שם מטבע מעס וכן במאה קשיטה (בראשית לג) : נזם. עדי האף כמו ונזמי האף (ישעיה ג) : (יב) אחרית. סוף הימים

ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף צמד בקר ואלף אתנות: יג ויהי־לו שבענה בנים ושלוש בנות: יד ויקרא שם־האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך: טו ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל־הארץ ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם: טז ויחי איוב אחרי־זאת מאה וארבעים שנה וירא את־בניו ואת־בני בניו ארבעה דרות: יז וימת איוב זקן ושבע ימים:

ג' מ"ג כסיס ל' · ס' מ"ג. ג' · ג' · ג' נגקיבוס · ויראה ק' · ג'

חזק

סכום מספר פסוקים של איוב אלף ושבעים וסימן ע"א והציו אשר קמטו בלא עת וסדריו שמנה

תרגום

ארבסר אלפין דען ושית אלפין דגמלין ואלף פדנין דתורין ואלף אתנן: יג והוו ליה ארבסר בנין ותלת בנן: יד וקרא שמה דחדא ימימא ושום תנייתא קציעא ושום תליתתא קרן הפוך ימימא הוה קרי לה דהוה שופרהא כיממא קציעה הוה קרי לה דהוה יקרא כעין קציעתא קרן הפוך הוה קרי לה דהוות סגי זיו יקר אפהא היך אזמרגדא: טו ולא אשתכח נשיא שפירתא היך בנתא דאיוב בכל ארעא ויהב להום אבוהום אחסנא במצע אחוהון: טז וחיא איוב בתר דנא מאה וארבעין שנין וחמא ית בנוי וית בני בנוי ארבעה דרין: יז ומית איוב סיב ושבע יומיא:

אבן עזרא

משנה ואין כן הבנים לפי שאינן ברשותו. מ"ה שבענה כנו"ן בשנה אפרים יקח: (יד) ימימה. מגזרת ימים תהיה גאולתו: קציעה. מגזרת מר ואהלות קציעות: קרן הפוך. מן ותשם בפוך: (טז) ארבעה דורות. בכאן טעה יצחק המהביל שאמר שכל דור חמש ושלשים שנה והנה מאדם ועד נח עשרה דורות ועוד היה הימן בימי דוד ודוד הוא עשתי עשר ליעקב אבינו והימן כפליים בימנו: (יז) ושבע ימים. שהיו ימיו בכבוד ובשמחה:

נשלמו פרושימלות ספר איוב ועתה אפרש הטעמים:

אמר איוב ואשר יגורתי יבא לי הנה חשב אליפז שלא יגור רק בעבור חטא שעשה והנה אומר כלל כאשר ראו חבירי איוב מות כל בניו פתאום ורדת אש מן השמים וביזת אויביו ושחין גופו התברר אצלם כי המכות האלה לא יעשה השם כי אם בחוטאים ובפושעים כאנשי דור המבול על כן אמר ונהר יוצק יסודם ואנשי סדום ויתרם אכלה אש על כן אמרו לו זכר נא מי הוא נקי אבד כן ארחות כל שכחי אל ואמר נפר ועיני רשעי' תכלינה ובעבור היות בניו במשתה תמיד והיין ישחית הדעת על כן אמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואמרו שיעשה תשובה והשם יסלח לו ואיוב היה יודע בעצמו שהיה צדיק על כן אמר תם אני ולא אדע נפשי על לא חמס בכפי והי' צועק כי אלה המכות שהכני השם אינם על עקב עון רק חנם. על כן אמר והרבה פצעי חנם ענו על זה חבריו כי השם צדיק הוא בכל דרכיו לא יעשה עולה ענה איוב ואמר הנה יש בעולם צדיקים ורשעים במכאובים תם ורשע הוא מכלה ויש רשעים בנעימים וזה טעם ישליו אהלים לשדדים ענו חביריו כי טובת הרשעים איננה עומדת אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד והנה ענה איוב מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל יבלו ימיהם בטוב וברגע שאול יחתו והנה הם בטובה עד יום מותם אז לא ידע בלדד מה ישיב והנה שב לשבח השם המשל ופחד עמו אז ענה איוב מה עזרת ללא כח גם הוא ושבח שם והטעם הנה אין לך תשובה כי אם לשבח השם אני יודע לשבחו יותר אז החריש צופר ושב איוב ויוסף לדבר בעבור שלא ענהו אחד מחביריו וטעם ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש ואחר כן והחכמה מאין תמצא כי השם יעשה רצונו יענה רשע גם צדיק גם יש צדיקים גם רשעים שיתן להם כל טוב שיתאוו והנה יעשה כן בארץ ובנחלים שאין דעת להם ולדעת זאת החכמה למה זה נשגבה מדעת האדם והנה הטעם כאשר לא ידעו בני אדם מחשבות השם וגזירותיו השהם עמוקות אולי אלה הגזירות שנגזר עלי הוא יודע למה גזרם ואינם בעבור שחטאתי לפניו ויוסף איוב שאת משלו השני יספר שם צדקותיו ומעשיו כי חבריו אמרו לו הלמנות שלחת ריקם וזה אות כי שופט היה על כן אמר אב אנכי לאביונים ולב אלמנה ארנין ישבחו חביריו מענותו כי הוא צדיק בעיניו כי לא היה כן בעיני חבריו רק הסכימה דעתם שהיה רשע על כן באו אליו הגרות הקשות פתאום ואליהוא חרה אפו על איוב שהאריך לשונו בקוצר רוחו ואמר כנגד השם דברים שלא כהוגן כמו ידעתי כי אכנך הודיעני על מה תריבני הטוב לך כי תעשוק תחשבני לאויב לך וזה טעם על צדקו נפשו מאלהים ובשלשת ריעיו חרה אפו על אמרם שהשם צדיק רק איוב הוא רשע ויתכן שהיה צדיק ואין ספק שהשם צדיק וזה טעם וירשיעו את איוב והנה סוף דברי אליהוא שאמר לאיוב וחביריו כולכם תעיתם כי חשבתם שעמדתם בסוד השם והנה אמר לחבירי איוב כי השם ינסה ויענה על עקב עון או להסיר עון או לקבל שכר ואמר לאיוב שהיה מתרעם על השם בעבור שלא ישיבנו כי כל דבריו לא יענה ודבר מגולה הוא במעשה רק תפש איוב ואמר שהוא רשע בדבר פיו שהרחיב על השם וכן אמר האמור למלך בליעל והטעם הדרך מוסר הוא שיאמר העבד למלכו בליעל או רשע או מלך לנדיבים כי למלך ישרת עצמו ואחר עמו או טעמו אל אחד הנדיבים כמו בן אתוות והראשון נכון בעיני אף כי השם אשר לא נשא פני שרים על כן אמר אבי יבחן איוב עד נצח וארח לחברה עם פועלי און ובאחרונה ויוסף אליהוא והטעם חשוב כי הנה מפלאות הגשם לא ידע איך הם ולמה כן ומתי וכאשר נפלאו ממנו אלה הסודות כן נפלאו משפטי השם עם בני אדם כי הם עמוקות מאלה שהם בגופות נראות והטעם על איוב ידבר למה הרימות קול לאמר למה עניתני היה לך לסבול ולהחריש ולא תדבר גבוהה גבוהה וזה טעם ויען השם מן הסערה והענין אתה שתבקש למה זה הידעת אז תוליד וידעת כמה תחיה וזה האור שאתה מתענג בו התדע מקומו או תדע למה תולדת העופות גם הבהמות כן וזה טעם התתן לסוס גבורה אז החריש איוב ענה השם שנית הרוב עם שדי יסור אז ענה איוב תשובה איננה נכונה כי לא הצדיק השם רק אמר הנה אחריש ולא אדבר עוד על כן ויען השם שנית מן הסערה והזכיר בהמות שהוא שם בהמה וגבורתו שהוא ביבשה גם הזכיר גבורת לויתן והטעם כאלו אמר לאיוב איך גבהת כנגדי ע"כ הזכיר אלה הגדולים והענין הנה בבריותי ולא בנכבדים העליונים רק בחיות שהם בארץ ובמים מתחת לארץ שנים גבורים לא תוכל להם להשתעבד בהם ולא לכרות על לויתן לאכלו כי בן אדם לא יגבה לבו כנגד המלאכים ולא כנגד בני האלהים כי הם נכבדים ממנו כפלי כפלים כאשר פירשתי בפסוק הנה אנכי שולח מלאך בראיות גמורות משקול הדעת ומדברי התולדות גם דברי הנביאים פה אחד כך ואשר מצאנו כתוב בדברי קדמונינו ז"ל גם הוא אמת כי הם לא דברו רק על המלאכים הנבראים לעתם לכבוד הנביאים רק גובה לבו כנגד החיות והעופית כטעם מלפנו מבהמות ארץ והנה אמר השם כי הנה יש גופות בארץ עמך והם גבורים ממך לא תוכל להם ולמה גבה לבך על כן הודה איוב באחרונה ואמר על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר וזאת היא הנכונה שדבר איוב באחרונה:

רשי

עושרו: (יג) שבענה. הם פעמים שבע שתי שביעיות כמו (ויקרא י"ג) שבועים שהם שתי שמועות: (יד) ויקרא שם האחת ימימה. ע"ש יופיין נקראו שמותיהן: ימימה. צחה ומלובנה כיום: קציעה. ריחה נודף ערב ומבושם כקציעה של בשם: קרן הפוך. על שם הקרן שנותנין בו כחול ובורית שנאמר ותקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד): (טו) ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב וגו'. ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של בנות איוב ומקרא זה דוגמת ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט) וכן הרבה: ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם. מתוך חשיבותן ויפיין נתן להם נחלה עם האחים. (יז) ושבע ימים. מן שבע יאמר שבע בדבקות:

ת"א שלש בנות. בבא בתרא טז:

רלבג

בכם כסכנתם כמו שביארנו ולזה אמר הש"י לאליפז שלא דברו אליו נכונה הוא ובלדד וצופר כאיוב או ירצה באמרו כי לא דברתם אלי נכונה שלא דברתם בעבודי לסיום לי התגלות מרוע הסידור הנמצא בטובות והרעות נכונה כאיוב כי הוא ואם לא היה משיג באמת בזה השלימות היה מגלגל אותי מהשגל בטענה צודקת באופן מה אולם אליפז ובלדד וצופר היו מגלגלים הש"י מהשגל בטענית כוזבות וזה מבואר במה שזכרנו מדבריהם וספר אחר זה שהכבד התפלל איוב לש"י בעד ריעיו ואחר זה הטיב הש"י אחרית איוב מראשיתו ואורך ימים נתן לו ובנים ובני בנים עד ארבעה דורות. הנה זה הוא מה שנראה לנו בביאור זה הספר ונבטח שלא חסר ממנו דבר מכונתנו הכוללת ונתבונ שלא נפל מן החלקיות ג"כ ואם היה הוא מעט בלתי מבלבלהכונה הכוללת:

מצודת ציון

צמד. זוג כמו ויקח צמד בקר (ש"א יא): (יד) ימימה. החמה תקרא יום כמ"ש לרוח היום (בראשית ג): קציעה. מין בושם וכן מור ואהלות קציעות (תהלים מה): קרן. ענין זוהר ואורה כמו קרן עור פניו (שמות לד): הפוך. שם אבן יקר כמו אבני פוך ורקמה (דה"א כט):

מצודת דוד

כו'. כפל ממה שהיה לו מאז וכמ"ש למעלה ויוסף ה' וכו' למשנה: (יג) שבענה. שני פעמים שבעה כפל ממה שהיו בראשונה: (יד) ויקרא. כאומר ושבטם הנה נתכפלו בדבר היופי ונקראו בשמות ע"ש יופיים: ימימה. מאירה היתה כאור החמה: קציעה. ריחה היה נודף כקציעה של בושם: קרן הפוך. זוהר היה לה כאבן הפוך: (טו) ולא נמצא וכו'. לא היה נמצא בכל הארץ נשים יפות דומות ביופי כבנות איוב: ויתן. בעבור חשיבתן ויפיין נתן להם אביהם ירושה נחלה בתוך אחיהם: (טז) אחרי זאת. אחרי שהלכו ממנו היסורין: ויראה וכו'. ראה בעיניו ארבעה דורות מבניו ולא מת מי מהם בחייו: (יז) ושבע ימים. רצה לומר שחי ימים רבים ובהרבה טובה עד שהיה שבע מהם לגודל רבויים ולמרבית הטובה שהיה לו בהם והוא ענין כפולה:

(כל תיבה אשר אותיותיה נשרות צלית ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) איש היה בארץ עוץ. פסקא תמיד: (ב) ושלוש. בהרבה מדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת פרשה בלק ויחזקאל מ"א שלוש ה' מלאים וכו' וכל כתובים דכוותה מלאים: (ג) חמשת אלפי צאן. הצ"ין במאריך לבן אשר וכן בספרים כ"י מדוייקים ויש מי שנקד הבי"ת בשוא ופתח וטעה כי בשוא נח: שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים. ד' אלפי דסבירים אלפים וסימן בפסקא גדולה פ' כי תשא וכ' מנסון בסדין פסוקא: (י) הלא אתה. אתה קרי: (יא) שלח נא. בגעיה: בכל אשר לו. בדפוס ישן בכל כחולם ונגבל ואין לחוש עליו: (יח) עד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך. עד זה בפתח: ילאי. לית חסר אל"ף:

ב (ה) אולם שלח. בגעיה: (ז) עד קדקדו. ועד קרי: קדקדו. עיין מ"ש בשמואל י"ד: (ח) להתגרד. כדלי"ת רפ"י: (יב) ההלה עליו. יהו א' מן ההלשה מלעיל ע"פ המסורת: ההלה עלוו. בדפוס ישן כתיב אליו ואין לסמוך עליו:

ג (א) ויען איוב ויאמר. בפתח גדול ומלעיל וכן במסירת חשוב ל"א ויאמר פתחין ומלרע וכל חשן ויוסף דאיוב דכוותה אבל הם כולם מלעיל וכן במכלול דף קי"ג ובספר הכתור פלאמר כ' עיקר ו': (ד יהי חשך. בגעיה: (ה) תשכנו עליו. כן הוא בספרים מדוייקים והנ"א בקמץ חטוף: כמרירי יום. כ"כ: (ו) אל יחד. דגש הדל"ת לתקון הקריאה לפי שהמלה מלעיל ואילו היתה מלרע היתה כמו ולא יחד לו רד"ק שרש אחד ובמכלול דף קי"ב: (יד) חרבות. בחטף קמץ: (ט) הממנאים. כן בכיב והוא קל וכ"כ גוים הן פ' י"ג שער ד' ובמסורת ג' בקריא והמתנאים למני ממסך (ישעיה סה) הממלאים בפיסס כסף. הממלאים בית אדניהם (צפניה א'): (יח) קול נגש. במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן ראוי. דבמסורת דעזרא י"א נמסר נוגש ב' מלא וסימן ממנו יצא כל נוגש (זכריה י) ועמד על כנו מעביר נוגש שם בדניאל: (כו) ולא נחתי. בגעיה: ויבא רגז. במקצת ספרים כ"י הטעם ביו"ד בלי ספק וכן הוא בחילופים לב"א ובחילופים כ"י מצאתי שגם לב"נ הטעם ביו"ד אלא שהוא בגלגל ולב"א במאריך:

ד (ב) הנסה דבר. בספרים שלנו הדל"ת רפויה כמנהג ובעל לשון למודים ובעל מקנה אברהם כתבו בכלל אחי מרחיק שיצאו מטעים מן הכלל ומ.ו בתוכם הנסה דבר ונראה שאמרו כן על אליך פלאה שהתי"ו בדגש אע"פ שהמלה מלרע וכן מצאתי במקצת ספרים מדוייקים אבל במקצתם התי"ו רפויה כמנהג: ועצר. הצי"ן בשוא לבדו מכלול דף מ"ט ולוית חן שער א' פ' י' ושער ג' פ' י"ט וכן כתבו המדקדקים אחרים: (יג) בשעפים. בדגש הה"א: בנפל. הפ"א רפה: (טו) יעמד. העי"ן בשוא ופתח: ולא אכיר. הוא"ו בגעיה ואין טעם אחר בלמ"ד:

ה (א) קרא נא. הקו"ף בגעיה: יהרג כעש. הכי"ן כמו בסמ"ך וזהו אחד מן ד' כתיב בשי"ן בלישנא ובמסורת הושע סי' ב' נמסר סי' מן כל מלין דכתיבין שי"ן וקריין סמ"ך: (ג) אני ראיתי. האל"ף בגעיה בס"ם וכן הוא בחילופים לב"א ועיין מ"ש במשלי כ"ו: נוהו פתאם. רפה בפ"א: (ד) וידכאו כדפוסים ישנים מנאפולי ושונצין כתוב וידכאו ולא מצאתי כן בספרים כתובי יד שלפני וראיתי לגאון ר"ם בר למח בסי' הוכב משפט שלו שכביא שתי הגרסאות וכן כתב וידכאו הוא מבנין התפעל והיה ראוי היו"ד בחירק והדל"ת בדגש אלא שבוטלה תנועת היו"ד בוא"ו ובאה הדל"ת ברפה שלא כמנהג כן מצאתיו בספרים מדוייקים וי"ם שהוא כמשפטו היו"ד בחירק והדל"ת דגושה וכן כתבוהו ר' יונה ור' דוד קמחי בספר השרשים עכ"ל: (ה) ושאף. וי"ם שכתוב בהם ישאף ביו"ד וקרי ושאף בוא"ו ואין לסמוך עליהם יען לא נמנה זה במסורת עם מלין דכתיבין יו"ד בריש תיבותא וקריא וא"ו: (ז) יולד. נכתב בוא"ו עם הדגש וכם שלשה במסורת: (ט) עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר. ב' פסוקים בסיפרא מטעין בהון וסי' קדמאה עשה גדלות ואין חקר נפלאות. תנינא בסי' ט' עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות. וא' פסוק סימן ונע"ו מים עד יש: (י) ושלח מים. במקצת מדוייקים מס"ם כתוב בשני טעמים: חוצות. כן ראוי להיות עפ"י דפרשת בלק: (יב) ולא תעשנה. הוא"ו בגעיה: תושיה. בקצת ספרים חסר וא"ו והמסורת מסייעם דבישעיה סי' כ"ח ובמשלי סי' ח' נמסר סי' מן ז' מלאים בלישנא ואין זה מכללם: (יד) ימששו. קלה השי"ן ברוב הספרים והיו"ד בגעיה: (טז) ועלתה. מתחלפת ועולתה מלא וא"ו: (יז) יוכיחנו. במקצת ספרים חסר יו"ד אחר כ"ף: (יח) וידו. וידיו קרי: (יט) יצילך. ברוב המדוייקים הכ"ף דגושה: (כא) משד. ברוב המדוייקים חסר וא"ו: כי יבוא. הספרים מתחלפים ולפי המסורת מלא: (כה) ידעת כי רב. הוא"ו בגעיה בס"ם: (כו) תבוא. נכון להיות מלא וא"ו עפ"י דאיוב סימן ב' כי לא נמנה זה עם החסרים שם: (כז) חקרנוה כן היא. בס"ם המדוייקים מלא כן בסגול והגוהה מדין אתי מרחוק וכן במכלול דף פ"ג אע"פ שמלה כן היא מלה ושילה אחר בהיה סמוכה למלת היא לא היה לה להיות משפטה כמשפט מלה ושילה אלא שכן מצאנו אותה דגושה ועיין מ"ש גם במזמור ע"ו על גאלת בזרוע:

ו (ב) כעשי. השי"ן כמו בסמ"ך והעי"ן בשוא לבד: והיתי. והותי קרי: במאזנים. הבי"ת בגעיה: ישאו יחד. אין דגש ביו"ד: (ה) הינהק פרא. היו"ד במאריך בספרים כ"י: לגנוע. יש חילופים בספרים והנכון כי הוא מלא וא"ו עפ"י כמו שנמסר בפ' ויצא במ"נ: (ח) תבוא שאלתי. וי"ם שהשי"ן בשוא והאל"ף בצירי ובמדוייקים השי"ן בסגול והאל"ף בחטף סגול וכן בשרשים: (יג) ותשיה. במקצת ספרים חסר וא"ו אחר השי"ן ונכון להיות כן עפ"י דמשלי ח' שאין זה מן ז' מלאים בלישנא הנמנים שם: (יד) למס. כמ"ש בקמץ: (יט) ארחות תמא. חסר יו"ד אחר הי"ו ע"פ המסורת דישעיה כ"א וטועים שכותבים אותו מלא יו"ד: הליכת. חסר וא"ו אחר כ"ף עפ"י דתהלים ס"ח: שבא. בס"א כתוב שוא בוא"ו ואין לחוש אליו: קוו למו. בספרים כ"י במקף בין שתי המלות ובלא טעם אחר במלת קוו: (כא) היתם לו. נפל מחלוקת גדול בין הספרים ולא ראי זה כראי זה ואין לך שוה ביניהם במקצתם כתוב לא באל"ף ואין בהם קרי וכתיב כלל ובמקצתם כתוב לו בוא"ו ובהרבה מהם כתיב לא באל"ף וקרי לו בוא"ו וגם ר' אברהם פירש שני פירושים א' באל"ף וא' בוא"ו וגירסא זו היא המוכרת בעיני לפי שלא נמנית תיבה זו עם ט"ו תיבות הכתובות לא באל"ף וקריין לו בוא"ו בפ' שמיני והגירסא הישרה אצלי היא הכתובה לו בוא"ו בלא שום קרי וכתיב שכן פירשו רובי המפרשים וכן מצאתי בחילופים שבין מערבאי ומדינחאי דלמערבאי הייתם לו בוא"ו ולמדינחאי הייתם לא כתיב לו קרי וידוע דקים לן כמערבאי: תיראו חתת. בס' מוגה מלא יו"ד וכ"כ רד"ק בשרש ירא תיראו חתת ותיראו שניהם כתובים ביו"ד וזה שלא כדברי הלמוחנו שכתב בפרק הליכות שבאו תראו חסר יו"ד: (כב) הכי אמרתי. הה"א בגעיה בס"ם: הבו לי. כל הבו טעמם בבי"ת בר מן דין דטעמה בה"א וכן במסורת ריש פ' האזינו גם בסוף מסרה גדולה נתנה בשיטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותה: פדוני. עיין מ"ש בשופטים ה' ואיוב ל"ג: ונותם. בספר כ"י נגררה הוא"ו ומסור עליו לית חסר ואמנם בשאר ספרים מלא וכן במסורת ירמיה י"ח נמסר נותם ד' ואין בפרשה ביניהם במלא והסר: (כט) ושבו. ושבו קרי: (ל) אם חכי לא יבין הוות. מסורת סוף פרשת מטות כל הוות מלא בר מן ג' חסר וסימן הות לאביו בן כסיל (משלי י"ט). שקר מזין על לשון הות (משלי י"ז). אם חכי לא יבין הות בתראה פליגא ע"כ. ובכל ספרים מדוייקים זה דאיוב בשני ואווי"ן והגרסא הישרה כמ"ש במסורה משלי י"ט ומשלי י"ז הות כ' חסר והם השנים במשלי כדלעיל:

ז (א) על ארץ. עלי ארץ קרי: (ה) וגיש. וגוש קרי ובספרים ישנים ספרדים מסור עליו לית גימ"ל זעירא וכן הוא בהלפ"א בית"א מאותיות קטנות: (ו) ימי קלו. מלעיל וכן ויומי קלו מני רץ בסי' ט' ועיין מ"ש בפ' נח על כי קלו המים: (ח) עין ראי. בס"א כ"י וגם בדפוסים ישנים הטעם באל"ף אמנם בס"ם המדוייקים הטעם בריי"ש וכן דינו כי הוא מה במשקל גורי חולי ושומו וכל בשרו מראי (איוב ל"ג). יפה עינים וטוב ראי (ש"א ט"ז) כמ"ש רד"ק שם. ובמסורת ה' לך לך ראי ו' בחולם וסימן הנה הנם. על כן קרא לבאר. ויצחק בא מנת. ויטב יצחק עם באר לחי ראי. וכן כתב לאחר ממנו כחי. ודם לא כי אלא שכו הא כמו אחי. ונוטה נו אתמול וכתב וכתב וכתב ו בגלל הד. ולו זה הטר מהש ונועלך

(ב) ויעש יצחק עם באר לחי ראי. ולא יחאר כנגן מני אחר כי על עין הנשם שונה כנו בנקראו נכון בלבל הסגנון מכליו אשר ברא. דרש יצחק עם באר ראי. ונגנתיב עצמו היו עונים נומותי לני האוני ויו הנוגה במנינם לכנוגן. וגם יצחק עם באר. וכתיב גולה מל ושקלו במו שוחמי. נגמר ולקבע. ריש יחשב ראיה מגנה סלי ראי. רביות כל נג לו כתב נבחר. ויצחק בא מבוא באר רואי. כל הנגב כמגני. ולכל היו ש"ב. בזה באר רואי. גם. ואין מכובד כנכב: (ג) ימי קלו. הקו"ף בשוא. וכתמאון תלו. כמו שנ ונ: ומסו. באר רואי:

מנחת. ויטב יצחק עם באר לחי ראי. וסוא אדמוני עם יפה עינים. לא חבורנו מין ראי. וחד אתה אל ראי בחטף קמץ ע"כ. ד' קדמאי מלרע שהם לדעת קצת מדקדקים פעל עם כנוי המדבר כמדו. וי"א שהם שם עם כנוי המדבר ג"כ כלומר נבואתי וכתב רד"ק שזהו הנכון וב' בתראי מלעיל כדאמרן וכן אתה אל ראי שהוא בחטף גם הוא שם כלומר אל ראות בשקל גרי עני וכ"כ הראב"ע: (י) ולא יכירנו עוד. כן הם הטעמים בספרים כ"י לא כמו שנמצא בדפוסים בכסף ימין ומיושב על מלת יכירנו: מקומו. מלא וא"ו על פי המסורת דריש עזרא דכוותיה בלישנא אף זאת יחרד לבי ויתר ממקומו בסימן ל"ז ובתרא דאיוב חסר וכל מקמו דאורייתא דכוותיה חסר ודכוותיה בלישנא אל יצא איש ממקמו ועיין מ"ש בסי' י"ד: (יא) אחשך פי. בקמץ חטף והחי"ת בחטף סגול ברוב הספרים: אדברה. האל"ף בגעיה בס"ם: (יב) הים אני. הה"א בגעיה בס"ם ולא יתכן דגש ביו"ד: (יח) לרגעים. כן כתוב בלא וא"ו בתחלת המלה וד' הם במסורת: (יט) כמה. מלרע כמ"ש במזמור ע"ח: (כ) מה אפעל. הפי"ן בפתח: למה שמתני. כל למה רפי טעמו למטה בר מן דין דהוא לעיל אע"ג דרפי ותשיב ליה בעל המסורת בשיטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה אל קרי בסוף מסרה גדולה דילן: ואהיה עלי למשא. זהו אחד מן י"ח פסוקים תקון סופרים והיה לו לומר עליך אלא שכינה הכתוב הראב"ע ורלב"ג ומדרש ילמדנו ומכילתא פ' בשלח וספרי פ' בהעלותך ומסורת וכבר ביארתי ענין זה בארוכה בזכריה ב' ו:

ח (ב) תמלל אלה. בלא מאריך בלמ"ד: (ג) יעות צדק. לפי מה שמצאתי בנוסח כ"י בחילופי ב"א וב"נ לב"א יעות בצירי הוא"ו ובמאריך ובלא מקף בין שתי המלות ולב"נ יעות צדק בסגול הוא"ו ובלא מאריך ובמקף וכן ראיתי בשתי מקראות כ"י כב"א: (ד) חטאו לו. החי"ת במאריך: (ח) לדור רישון. היו"ד לבד מקים אל"ף ונמצא הראישון אדם תולד (איוב ט"ו) באל"ף וביו"ד האל"ף שרש והיו"ד למשך פרשים שרש ראש וגימוק המדקדק במכלול דף רכ"ב: יכונן לחקר אבותם. כך הם הטעמים במקצת מדוייקים: (ו) יוצאו מלים. במקצת מדוייקים כ"י מלא וא"ו וחסר יו"ד גם במסורה פ' שלח לך וביחזקאל כ"ח נמנה עם מלין מיוחדים דחסרים יו"ד בלישן יציאה: (יא) היגאה גמא בלא בצה. הה"א נחה: ישגא אחו. השי"ן וכאמת כי בספרים רבים כתוב ישגה בה"א כמו שהוא ואחריתך ישגה מאד דלעיל וכן במסורת ישגה ג' וסימן כארז בלבנון ישגה. ואחריתך ישגה מאד. ישגא אחו בלי מים. אבל רד"ק כתב בספר השרשים שזה באל"ף מקום ה' וכן כתבו אחריו בעל מכלל יופי ובעל הלשון. וכן מצאתי בס"א מדוייק כ"י ישן ובקצת דפוסים ישנים וכדאי הוא רד"ק לסמוך עליו והמסורת שהבאתי למעלה אם היתה כתובה כן בספרי רד"ק צ"ל שלא לענין האותיות נאמרה רק על קריאת המלות כמנהג בכמה מקומות: (טו) יחזיק בו. החי"ת בשוא ופתח: יונקתו. בספר אחד חסר וא"ו אחר יו"ד: (כ) הן אל. בכל הספרים כ"י שלפני הה"א בסגול כחברו שלמעלה ממנו וכן הגיה בעל אור תורה בספרו אבל במסורת שלפניו לא נמנה זה עם אותם שהם בסגול: (כא) עד ימלה. בדפוס נאפולי כתוב ימלא באל"ף וכן בספר איוב כ"י ישן לא ידעתי המחבר כתב ימלא באל"ף ואח"כ כתב וי"ס שכתוב ימלה בה"א תמורת אל"ף ע"כ. ולשונו אחרון עיקר שכן הוא דעת רד"ק וכן במסורת לית כתוב ה"א וגם בסוף פרשת לו ותהלים כ' נמסר ימצא ז' ו' כתיב אל"ף וא' כתיב ה"א וזהו מה שכתוב בה"א: והפתיך הרועה. במדוייקים כ"י התי"ו רפויה שאין טעם מפסיק במלת והפתיך:

ט (ח) במתי ים. במקרא גדולה נכתב בגליון בספר מוגה במתי עב ע"כ. וספר מוטעה הוא זה: (י) עשה גדלות וגו'. ב' פסוקים מטעין בהון בסיפרא עיין לעיל סי' ה': (יב) ולא אבין. הוא"ו בגעיה: (יג) תחתו. תחתיו קרי והוא חד מן ד' כמ"ש בש"ב ב': (טו) למשפטי. בכל ספרים שלפני חסר וא"ו אחר שי"ן ותמיהני בבמהלך שבילי הדעת בבנין פועל הכבד מהשלמים כתוב שהוא דיא"ו: (כ) תם אני ויעקשני. נשתתף עם הקמ"ץ מאריך וכן תם אני שבסמוך ועיין מ"ש בפ' בראשית אבל כי שת לי: (כג) למסת נקיים. במקצת מדוייקים בשני יודי"ן וכן נכון ע"פ המסורה שנמסר ב' נקיים חסר יו"ד ואין זה מהם: ביד רשע. הבי"ת בגעיה: (כד) אפוא מי הוא. בספרים מדוייקים כתיב אל"ף פ"א וא"ו אל"ף אבל ... נמנו ד' אפו כתיב בוא"ו ע"פ המסורת והקבלה וכולם באיוב הראשון שבהם אם לא אפו ונראה שהוא זה כי הוא הראשון לפי סדר הכתובים וגם במסרה קטנה מסור עליו ד' כ"ב וכן במכלול יופי כתוב על זה נכתב בוא"ו ע"פ המסורת הקבלה ובעזרת העוזר מצאתי בירורו של דבר מי שיבנה נפל בספרי השרשים שהשמיטו וא"ו מן מלת אפו. והמכלל יופי האחרים טעו מפני שראו אם לא אפו בראשונה בשרשים וחשבו כי הוא זה ואין הדבר כן שהוא פסוק ואם לא אפו מי יכזיבני בסוף סימן כ"ד וכן בשרשים כ"י ישן כתיב ואם בוא"ו ולא יבא שום אדם להכזיבני בזה כי המסרה מפורשת בפ' וישב כמו שכתבתי וכן מצאתי במסרה כ"י לשון קצר אפו ד' חסרים אל"ף ואינון בסיפרא וסימנהון ואיה אפו בסי' יז. דעו אפו בסי' יט. יתן אפו בסי' יט. אפו מי יכזיבני בסי' כ"ד: (כה) וימי קלו. בעל פתח דברי מנאו עם אותם שהם מלעיל בדף פ"ו ועיין מה שכתבתי לעיל סימן ז' על ימי קלו: (כט) למה זה מאריך בלמ"ד: (ל) במו. במי קרי: והזכותי בבור. במקצת ספרים שתי המלות מלאים וא"ו וחילופים אחרים יש: (לא) שכטו. במקצת ספרים לית עי"ת רבתי וי"א עי"ת דטוב הם משמן וי"א עי"ת דותרא אתו כי טוב: אל תבעתני. בלא פתח גדול תחת קמץ קטן והנו"ן דגושה נספחת הפסק וכראוי תבעתני מכלול דף מ"ג ולוית חן פ"ה שער ו' בהגה"ה: אדברה ולא איראנו. האל"ף בגעיה בס"ם:

י (ב) על מה תריבני. מלה על בגלגל: ואהטאתי. הוא"ו במאריך: (ט) ואל עפר. בגעיה הוא"ו בספרי ספרד וכן הוא בחילופים לבן אשר: (יא) תשככני. לית וחסר וכתיב שי"ן: (יג) צפנת בלבבך. הבי"ת רפויה במדוייקים ואין כאן דין אתי מרחיק שאין הטעם בתנועה הראשונה: (טו) אללי לי. מלרע כמ"ש במיכה ז': (יז) ותרב כעשך. בס"א כ"י ובדפוס נאפולי כתוב כעסך בסמ"ך וטעות הוא בידם שזהו א' מן ד' דכתיבין שי"ן בלישנא ע"פ המסורה ונודע עוד ממסרה אחרת שזה כתוב בשי"ן שכן אומרת כעשך ב' וחד כתיב סמ"ך וחד כתיב שי"ן וסימן וספר כעסך עמנו תהלים פ"ה. ותרב כעשך עמדי: (כח) יחדל. ויחדל קרי: ישית. ושית קרי:

יא (ה) ואולם. הוא"ו בגעיה: (ו) ויגד לך. במדוייקים הגימ"ל בסגול ויש מאריך ביו"ד במקצתם: נסושים. הלמ"ד בגעיה: (ט) ארכה. חד מן ג' חסרים ודגשים: מדה. לית מפיק ה"א וכן הוא במסורת גדול ובשרשים: (טו) מום. חסר וא"ו ע"פ המסורת והנד"י בקמץ בכל ספרים שלפני. ובמכלול דף רנ"א ובלא בלי סמיכות פתח והיית מוק בפתח במקצת ספרים ובמסרה אין פתח כ"א מוק נחשת (מ"א ז): (טז) כמים עברו. במקצת ספרים מדפוסים ישנים וכ"י הכ"ף בפתח אבל בכל ס"ם בשוא וכן במסורת נחשב זה עם ג' רפין וסימנהון בירמיה סי' נ"ח: (יז) תעפה. נמסר עליו ברוב המדוייקים לית וחסר: (יח) ובטחת. בס"ם יש מאריך בוא"ו מלבד הימנית: (יט) ורבצת. בס"ם הוא"ו בגעיה: מגהם. הנו"ן דגושה והמ"ם בחירק:

יב (ג) כמוכם. בגעיה הכ"ף: שחק לרעהו. שחק קדמאה דפ' חסר ותניינא מלא וכן במסורה ירמיה סי' כ' והארכתי בזה בירמיה סי' מ"ח: לאלוה. הלמ"ד בסגול: (ה) לעשתות. במקצת ספרים בחולם והם משובשים כי במדוייקים הם בוא"ו שורק וכן כי רד"ק בשרשו שהוא בשלם עבדות: ואולם. הוא"ו בגעיה בס"ם: (ז) ותרך. ברוב הספרים נמסר ע"ו ועל שבפסוק הנמשך ב' וחסר: (יא) הלא אזן. בס' מדוייק מטולטולא הה"א בגעיה: (טו) ויבשו. ר' יונה כתב כי הוא בחירק הוא"ו ונוח היו"ד ויבשו ואנחנו לא מצאנוהו כן בספרים מדוייקים כי אם בשוא הוא"ו וחירק היו"ד רד"ק במכלול ר' קי"ז ובשרשים: ויהפכו. הפ"א נחה כמ"ש בשמואל א' כ"ה: (יז) ושפטים. הוא"ו בגעיה: (יח) ויאסר אזור. האל"ף בשוא לבדו כמ"ש בפ' מקץ: (כ) לנאמנים. האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים

הספרים : (כג) משגיא לגוים . שהכם יתויא פירשו מענין שגגה . כן פי' הרב ר' משה אלשיך
וכן דרשו במכילתא פרשת בשלח בעל צפון נשתייר מכל היראות שלהן בשביל לפתות לבן של
מצרים לטעותן שהוא הציל את עצמו ועליו הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם ואיתא נמי בשמות
רבה פרשה ט"ו וכי לא היה הקב"ה יכול להציל ישראל מיד מצרים במכה ראשונה אלא לקיים
מה שנאמר משגיא לגוים ויאבדם . וגם בבמדבר רבה פרשה כ' וילמדנו פרשת בלק דרשו פסוק
משגה ישרים בדרך רע בשחותו הוא יפול על בלעם הרשע שהתחלה היו הבריות נוהגות בכשרות
והוא הטעה אותם בעריות וכמו שהטעה הוטעה בעצה שנתן בה נפל והטעם הקב"ה שכך כתוב
משגיא לגוים ויאבדם . מכל אלה המדרשים משמע שדרש משגיא לשון שגגה כאילו הוא בשי"ן
ימנית אבל בכל הספרים נמצא בשי"ן שמאלית וכן פירשו רוב המפרשים מל' ריבוי ורוממות
כמו הן אל שגיא (איוב לו) וכן מצאתי במד' אסתר שאויבי הקב"ה למפלתן הן מתגדלין לפי'
ויסם את כסאו מעל כל השרים ואח"כ ויתנו את המן הס"ד משגיא לגוים ויאבדם גם רש"י
ז"ל כתב שיש מפרשים פסוק זה כמד' שהבאתי למעלה מהמכילתא ואמר שאין זה כל' עיקר
דא"כ היה לו להיות כנגד ימין משגיא כמו שוגה אבל זה עיקר מגדיל ל' שגיא כח וראיתי ג"כ
בשי' ר' שמעון בר צמח שכתב כלשון הזה י"מ משגיא מטעה ל' שגגה וזה הפי' הוא שגגה
לפי שהוא בסבולא ואע"פ שנמצא במדרש עכ"ל . ואין לומר דאגדות חלוקות כן , דהא והא
איתא ולא פליגי חד דריש כפי המקרא וחד דריש כפי המסורת כדאשכחנו בכמה דוכתי . ע"ד אל
תיקרי ואלו ואלו דברי אלהים חיים כמ"ש בלפניה א' :

יג (א) הן כל . תחלת הסימן : (ב) כדעתכם . הכ"ף בגעיא בס"ם : (ד) ואולם .
הוא"ו בגעיא : (ו) ורבות . הבי"ת רפה וחסר יו"ד אחר רי"ש . ובקצת מדוייקים
מצאתיהו מלא יו"ד : (ז) ולו תדברו . כן כתיב ולו בוא"ו ולהוציא ממי שעלה על
דעתו שהוא באל"ף : תדברו רמיה . התי"ו בגעיא בס"ם : (טז) לא איחל . לו
קרי ונדרש בסוטה סוף פ' כהם במשנה ובגמרא : (כג) הדיעני . במקצת מדוייקים
חסר וא"ו ומלא יו"ד : (כז) ותשם בסד רגלי ותשמור . בספר אחד כ"י ישן ישן
כתוב וַתָּשֶׂם בסד רגלי וַתִּשְׁמֹר ויחיד הוא אצל רבים : ותשמור . מלא וא"ו :
ארחתי . במקצת מדוייקים חסר וא"ו אחר חי"ת והיא בקמץ
חטוף לקריאה ב"א ולב"כ בחולם : (כח) אכלו עש . השעם בכ"ף : (כט) ושבע
רגז . בספרים ישנים מהדפוס וכ"י הוא"ו במאריך ובחילופי ב"א וב"נ שלפנינו נראה
שהשי"ן בשו"א ופתח לב"א ולא ראיתי כן בשום ספר גם רד"ק הביאו בשו"א לבד
ולא אמר כלום מהחילוף זה דומה שהחילוף אינו אלא בטעם המאריך בלבד ועמ"ש
בשופטים ה' : (ל) פקחת עיניך . דין הוא חד מן ו' חסרים יו"ד בלישנא וסי' נסדר בפ'
ראה במ"ג : תביא במשפט . כל ספר איוב במשפט הבי"ת בפתח וזה לבדו בשו"א :

יד (א) אם ערוגים וגו' . כאן תחלת הסימן : חקו . חקיו קרי : (ג) וינקתו . בספרים
מדוייקים חסר וא"ו אחר יו"ד : ויחלם . בספרים אחרים ישן מאד כתוב ויחלם
בשוא הוא"ו וגם בדפוס ישן מוניציאה יש הערה מחילוף זה וטועים כל האומרי' כן שכן
במכלול דף כ"ה יש וא"ו שמורה הזמן שכבר עבר קודם הפעל אשר לפניו כמו הן
אתה קצפת ונחטא ר"ל וכבר חטאנו על כן קצפת עלינו . ונבר ימות ויחלם
וכבר חלש כי קודם שימות יחלש ויחלה : (ז) אזלו מים . במאריך האל"ף : (ח) ולא
יקום . הוא"ו בגעיא : (ט) תשית לי . בספרים מדוייקים כ"כ בב' טעמים :
(י) היחיה . בספר א' מטוליטולא הה"א בגעיא : (יא) למעשה . בגעיא
הלמ"ד בס"ם : (יב) לא תשמר . בספרים ישנים כ"י ומהדפוס חסר וא"ו ומה
שנמסר עליו במסרה גדולה ד' מלא הוא שבוש כי במסרה גדולה בשמואל ב' י"א נמסר
ג' מלאים בלישנא יחידאין בקריאה וסימן ויהי בשמור יואב (שמואל ב' יא) לעולם
אשמור לו חסדי (תהלים פט) . ותשמור כל ארחתי (איוב סימן יג) . ובמסרה
אחריתי מוסיף הארח עולם תשמור (איוב כב) . ואולם מצאתי אחרי כן לשון
מסרה אחת בס"א כ"י וכ"ל יותר נכון השמור ד' מלא בקריא וסימנהון אז תגליח .
ואתה את תלך , ותשם בסד , הארח ע"כ . והגני מבארן הראשון בד"ה (א' כב) .
השני בד"ה (ב' ו') . השלישי והרביעי הם השנים שזכרתי למעלה דאיוב הלד השוה
שבהן שזה חסר : (יד) יעתק ממקומו . בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר קו"ף וכן
במסורת ריש עזרא מסור מקמו ז' חסרים בלישנא ובתר הכי אמר וכל אורייתא ואיוב
דכוותא חסר בר מן ב' מלא וסי' ולא יכירנו עוד מקומו סי' ז' . אף לזאת יחרד
לבי ריש סימן ל"ז : (יט) תשטף ספיחיה . בדפוס ישן כתיב תשטף בקמץ חטוף
והוא דעת ב"נ אבל לבן אשר בחולם : (כ) ויהלך . בדפוס נאפולי וגם בס"א ישן
כ"י הוא"ו בשוא ובשאר ספרים בפתח : (כא) ולא יבין . הוא"ו בגעיא :

טו (ב) יענה דעת . ברוב המדוייקים רפה הדל"ת : (ה) עונך פיך . הפ"א רפה :
(ז) הראישון . נכתב באל"ף וביו"ד כמש"ל סי' א' : הבסוד . כתוב במעשי אפוד
פ' ל' כי במקצת ספרים הבי"ת דגושה עכ"ל . אמנם בספרים מדוייקים כ"י רפה וכן
מצאו רד"ק במכלול דף ס"א עם הרפוים וכן המעט ממך שבסמוך : (ט) ולא
עמנו . הוא"ו בגעיא: (יב) ומה ירזמון . הוא"ו במאריך : (יג) והצאת . במקצת דפוסים
ישנים וספרים כ"י חסר וא"ו אחר הה"א וכן הגיהו בס"ם : מפיך מלין . בס"א כ"י
כתוב מלים במ"ם ונכתב בצדו ס"א מלין ע"כ . וקול מלין אשמע מהמסורה שאמרה
בריש סי' דלקמן במלים י' בלישנא במ"ם ואין זה מהם : (טו) בקדשו . בקדשיו
קרי : (טז) ונאלה . הוא"ו בגעיא בס"ם וברוב הספרים האל"ף בחטף סגול : (יז) אחוך .
במקצת ספרים הוא"ו בדגש ובס"ם בלא דגש וכ"כ רד"ק בשרשים ובס' מכלול דקס"ד
שנפל ממנו הדגש: שמע לי. בגעיא: (כב) וצפו . וצפוי קרי ביו"ד כן הוא בכל הספרים
כ"י מדוייקים וטעות נפל בכמה ספרי הדפוס שהשמיטו הקרי ונודע לנו זה מפי
המסורה דמני באיוב ז' י"ב מלין חסר יו"ד בסוף תיבותא וקריא וזה אחד מהם
וכ"כ הר"ש בר צמח לפי ו' פעול על משקל בנוי : (כד) יבעתהו . בגעיא היו"ד :
(כט) ולא יטה . בלא מאריך בלמ"ד : (ל) יונקתו . בקצת ספרים חסר וא"ו אחר
יו"ד : (לא) בשוא נתעה . בכל הספרים חסר אל"ף וכן מסור עליו במקצתם לית
חסר אל"ף וכ' בשרשים שרש שוה ואע"פ שיש ספרים שכ' מבחוץ במקום הקרי באל"ף
זה ענינו כמו שוה: (לב) בלא יומו. הבי"ת בגעיא: רעננה. פועל חולף כי הוא מלעיל
אף שרשנו רעננה תואר כי הוא מלרע שרשים וכן במסורה ב' חד מלרע וחד מלעיל:

טז (ד) ככם . כתב רב פעלים דף רנ"ו שמצא בקצת ספרי המסרה ככם אדברה
לית בוותיה נירי : (ט) ילטוש . במקצת ספרים כ"י נגררה הוא"ו אבל בתילים
ז' א' גם כן ילטוש מסור עליו במסורה גדולה ב' מלא וחד א' מהם : (י) יתגמלון
אל אל עויל . מסכת סופרים פ"ד הראשון קודש והשני חול ובמסורה קדמאה
בנירי תניינא בסגול וכל קריאה חילוף : (יב) וַיְפַרְפְּרֵנִי ואחז בערפי
וַיְפַצְפְּצֵנִי ויקימני . בדפוסים ישנים וכ"י מלא יו"ד: יפרצני
פרץ על פני פרץ . רפין : יפרצני פרץ . במקצת ספרים
כ"י מדוייקים נמסר לית ז' זעירא וכן נמנה במ"ג באלפ"א בית"א מאותיות קטנות
אבל במק"ג ריש סדר ויקרא כתוב צד"י על פני פרץ וכן ראיתי בנוסח אחד כ"י
אמנם לשון ראשון נ"ל עיקר שכן מצאתי בנוסח' מדוייקת ריש פ' חיי שרה האומרת
ז' יפרצני פרץ מכוונת עם הספרים כ"י שזכרתי למעלה : (טו) עלי גלדי . במקצת
דפוסים כתוב עָלַי ושבוש הוא : ועללתי בעפר . רפה הבי"ת : (טז) חמרמרה .
חמרמרו קרי והמי"ת בחטף קמץ : (יח) ואל יהי . הוא"ו בגעיא בס"ם :
(יט) ושהדי . חילופים רבים נמצאים בספרים בענין הנקודות והנכון כמו שמצאתי
בס"ם השי"ן בקמץ והה"א בשוא ופתח וכן בשרשים השי"ן נקראת בקמץ רחב ומשפטו
בקמץ ושלא לחטוף על הה"א הוסב לקמץ רחב והה"א בשו"א ופתח ועיין מה
שכתבתי בפ' תצוה על מלת וישפה . ומלה זו של ושהדי כתובה בשי"ן שמאלית
בכל הספרים וכן כתבוה בעלי השרשים בשרש שהד ויש לתמוה מאוד על ר'
אלי' המדקדק שהביאה בשרש סהד בסמ"ך וכתב אין דומה לו במקרא וגם על יגר
שהדותא כתב זה לבדו כתיב בשי"ן וכל שאר לישנא דשהדותא כתובין בסמ"ך ולא
מצאתי בזה טעם עכ"ל . ועיין עוד מה שכתבתי בפ' ויצא על יגר שהדותא :
במרומים . ברוב הספרים מלא וא"ו וכן הוא במסורת כאן שנמסר ד' מלאים וזה
אחד מהם אבל בתהלים קמ"ח נמסר ג' מלאים ואין זה מהם : (כ) דלפה . מאריך בדל"ת:

יז (ב) ובהמרותם . בדגש המ"ם להפארת מכלול שקל פֳּעַל ושרשים : (ו) והציגני .
הוא"ו בגעיא : (ז) מכעש . בשי"ן כמו בסמ"ך על פי המסורת :
וְטָהָר־ידים . במקף ישוב החולם בזה המשקל לקמץ חטוף כמו אהב טהר לב
(משלי כב) ובא גם פ"א הפעל בקמץ חטוף אלו דברי רד"ק במכלול
דף ר"י ובשרשים וכן מצאתי במקצת מדוייקים כ"י עם מאריך בוא"ו ובהגהות שרשים
א"א אין ספק כי זה טעות סופר כי לא יבאו ב' חטפין זה אח"ז לעולם ואינו אלא
וטהר הטי"ת בשבא והה"א בקמ"ץ חטף . וכן במסורת ושאר ג' קמצין ב' מנהון
בענין דנעמן ודין עכ"ל . ולי נראה שאין ראיית המסורת מכרעת גם מה שכתב כי
לא יבואו ב' חטפין זה אחר זה לעולם אפשר שיבא חטף קמץ קודם הקמץ אעפ"י
שקריאתו חטופה מפני הסמיכות כמו שנמצא במקצת ספרים מדוייקים מלת
ומגער נך שהגימ"ל בחטף קמץ (ישעיה נד) וכן כתב בעל הלשון ובסמיכות
אהב טהר לב אבל וטהר ידים הראשונה חטף קמץ ושנייה לה קמץ חטוף :
(י) ואלם . הוא"ו בגעיא : ובאו נא . יש ספרים שכתוב יבאו ביו"ד וק' ובאו בוא"ו
אבל במדוייקים אין כאן קרי וכתיב כלל גם לא נמנה במסורת במערבת אות יו"ד עם
מלין דכתיבין יו"ד ברים תיבותא וקריין וא"ו ונראה שזהו מחלוקת בין מערבאי
למדינחאי ובחילופים שלנו לא נתברר כל הצורך : (טו) ואיה אפו . חד מן ד' דכתיבין
בוא"ו בסיפרא ועמ"ש בסימן ט' :

יח (ד) הלמענך . בנסחאות כ"י הה"א בגעיא וכן במכלול בשמוש הה"א דף נ"ח : תעזב הארץ.
מלעיל ועי"ן הפעל בפתח עפ"ה ובדפוס נאפולי בסגול וטעות הוא : ממקומו . בספרים
מדוייקים חסר וא"ו וכן דינו כפי המסורת דריש עזרא : (ז) ותשליכהו . הוא"ו בגעיא : (י) חבלו.
החי"ת בפתח עפ"ה וטעות נפל בדפוס נאפולי שנקוד בסגול : (יא) והפיצהו. חילופים רבים נמצאו
במלה זו בנקודות ובאותיות ובספרים מדוייקים הוא"ו בסגול והה"א בח"ם ומלא יו"ד אחר הפ"א
וחסר וא"ו אחר צד"י : (טו) מבלי לו . במ"ם כתוב מבליל דתיבה אחת ואולם בס"ם הם שתי
תיבות וכן נראה מהמפרשים : (יז) זכרו אבד. כ"כ ברוב הספרים עם מאריך בזי"ן ובמק"פ
בין שתי המלות : (כ) אחזו שָׂעַר. ענין סערה ופחד בחילוף סמ"ך בשי"ן שמאלית ודין הוא
חד מן ג' סער דכתיבין שי"ן וסימנהון במסורה רבתא אות סמ"ך :

יט (ב) תוגיון . במ"ם נמסר עליו לית ומלא : ותדכאונני במלים . קריאת הכ"ף בשורק והאל"ף
נחה והוא חד מן מלין נסבין אלף באמצעות תיבותא ולא קריין : (ו) דעו . הדל"ת בגעיא :
אפו . חד מן ד' דכתיבין בוא"ו ואינון בסיפרא וכן מי יתן אפו דלקמן ועיין מ"ש בסי' ט' :
(יב) יחד יבאו . כן הם הטעמים בס"ם : (יג) אך זרו . מלעיל וכן במסורת ב' וסימן אך
זרו ממנו . לא זרו מתאותם : (יד) חדלו . החי"ת במאריך : ומידעי . הוא"ו במאריך
בספרי ספרד : (יז) זרה לאשתי . לית בטעם מלעיל וכן נמנה במסורת מס"ג בשיטה אדא דכל
חד וחד לית כוותיה מלעיל : וחנתי . ברוב המדוייקים מלרע וכן נמנה במסורת ב' ואידך וחנתי
את אשר אחן : (יט) נהפכו . בשוא הה"א ודגש הפ"א מכלול דף ע"ב ושרשים : (כא) חנני חנני .
שניהם בקמץ חטף וחסר וא"ו אחר נו"ן וכן נ"ל במכלול דף קס"א : (כב) כמו אל . הגאון ר'
סעדיה ורלב"ג פירשו אל ל' הול כמו אלה והחכם אבן עזרא והרמב"ן ואחרים פירשו ל' קדש וא"כ
אסור למוחקו : (כג) מי יתן אפו . ד' כתיבין כן כמ"ש למעלה : (כה) גאלי חי. מסורת פגיו לית
ומלעיל : (כח) מה נרדף לו . בספרים מדוייקים אחרונים וקדמונים בקמץ הדל"ת ובמקף בין שתי
המלות ולכן כתב רד"ק במכלול דף כ"ב ודף ר"נ שקריאתו בקמץ חטף ומה שיש לספקק בזה
אכתבנו בסימן ל"ה בעצת העוזר והגוזר יה' ויה' : (כט) שדין . שדון קרי ונדרש בשמות רבה
ס' ל"ז שיש דין בעולם וכ"כ רש"י בשם מדרש תנחומא ועיין עוד בזוהר פרשת וארא דף כ"ו וריש
פרשת מצורע ומדרש ילמדנו ריש פרשת משפטים :

כ (ז) כגללו . הכ"ף בגעיא בס"ם : (ח) וידד כחזיון לילה . ר' יהודה הביאו בסדר פעל הקל
ודומה כי ספרו שלמד בו הדגשו שמלת וידד היו"ד בחירק וא"כ היה משקל אבל אחר שמצאנו
בכל הספרים היו"ד בקבוץ שפתים הוא מבנין נזכר פעלו בלי ספק שרשים : (יא) עלומי . עלומיו
קרי : (כב) במלאות . מלא אל"ף וא"ו : שפקו . בשי"ן כמו בסמ"ך כן היא במדוייקים ובשרשים שרש
שפק וכ"כ ר' אברהם פריצול ושיבוש נפל בכמה דפוסים שכתבו ספקו בסמ"ך : (כג) ישלח בו .
היו"ד בגעיא : (כה) ויצא מגוה . בנסחאות ישנות הגאים מספרד הה"א רפה ולפי שהרגום ורבים
מהמפרשים הה"א במפיק . ורד"ק הביא שתי הדעות בשרש גו : (כו) ירע . מלעיל והרי"ש בפתח
שרשים שרש רעה : (כז) מתקוממה לו . חלוקים הספרים אם הוא מלעיל או מלרע ובעל נוים חן
כתב בפ' י"א מהשער הרביעי כי הוא מלעיל ובקמץ מפני סמיכות מלה זעירא וכ"כ רב פעלים
בבנין התפעל מנחי העי"ן מורכב עם המרובע משרש קו :

כא (ג) תנחומתיכם . כן הוא בס"ם בשני מאריכין ובספרים אחרים אינם : (ד) ואם
מדוע . הה"א מטוליטולא הוא"ו בגעיא : (ה) והשמו . יש מחלוקת
בין המדקדקים מהם אמרו כי הוא נקרא בקמץ חטף תחת הה"א והשי"ן דגושה וזה דעת רבי
יונה ומהם אמרו שהה"א בקמץ רחב וכרשיון השי"ן וזו היא הקריאה הנכונה לדעת רד"ק במכלול
דף קס"ג וכן בפי' איוב ישן לא נודע שם המחבר מצאתי כתוב כלשון הזה והשמו צווי מהנוסף
והה"א בקמץ ולא בקמץ חטף כאשר חשבו רבים והשי"ן רפה כראוי ע"כ וכן נמצא בספרים

במדוייקים שלנו וציין בכ' ש"ת דברי דף ס"ע ובספר שרבבם אות פוא"ו: (ו) ואם זכרתי. י"ס שכתוב אם בלא וא"ו אמנם במסורה גדולה נמנה זה עם י"א שכתובים בוא"ו בראש פסוק וסם ו' בס' איוב כמו שנמסר במסורה קטנה : ונבהלתי. בדפוס נא:ולי ונבהלו וטעות הוא : (י) ולא ינעל. אין דגש בגימ"ל : (יב) ישאו כתף. במקצת מדוייקים בכ"ף ובמסורה לית כוותיה ר"ל בכ"ף דאין בכי"ת איכא אחרינא וכן מכתב מפי' רד"ק שרש תפף ומפי' הרמב"ן ה:ג"ג וד' אברהם פריצול ובמאורי אבל רש"י פירש כיו נישאים קול בשירה בתוף וכנור דומה שהיה קורא בתף בבי"ת וכן נראה מהראב"ע ומתרגום. גם מצאתי בפי' איוב לרבי יצחק כהן שאתפוגר גם הוא מתליף זה בין קצת המפרשים כמ"ש ישנאהו : (יג) יבלו. יכלו קרי וסי' חד מן י"א מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף וסימן נמסר במ"ג במערכת אות, שכי"ם וכרים שוטם וכריש ד"ס. ובפי' אוהב משפט לסר"ס בר צמח כתוב כלשון הזה יכלו קרי בכ"ף וכתוב בבי"ת. וכמנהג וייסף אליהות סי' ל"ו יבלו קרי וכתיב בכ"ף ובפסוק יבלו בחירי (ישעיה סה) במסורה לית וקיימו בקריאה והוא זה שהוא כתוב בבי"ת וקרי בכ"ף ע"כ כך נראה לי להגיה לשונו ומה שכתוב שם ובמענה וייסף אליהות יכלו קרי בבי"ת וכתיב בכ"ף טעות הוא בלי ספק וצריך לתקן מלת בבי"ת דאם לא כן קשיא דידים אהדדים ומגירסת הספרים והמסורה : (טו) מה שדי. בדפוס ישן כתוב ומה בוא"ו וטעות הוא : (כ) יראו עינו. עיניו קרי : (ל) עברות. בספס בכי"ם : (לג) ועל גדיש. הוא"ו בגעיא בספרי ספרד : (לד) תנחמוני. בחי"ם בשוא ופתח :

כב (ד) המיראתך. בס"ם הה"א בגעיא בין שוא לפתח : יכיחך. חסר וא"ו ומלא יו"ד ועמ"ש במשלי י"ט : (ה) לעונתיך. בספרים מוגהים חסר וא"ו אחר נו"ן וכן נראה ממסורת נחמיה ט' דנמסר התם ו' מלאים וא"ו בלישנא בקריא ואין זה בתוכם : (ו) ובגדי ערומים. נכתב בוא"ו עם הדגש ע"פ המסורה ועיין מ"ש בפרשת בראשית אצל ויהיו שניהם ערומים : (י) סביבותיך פחים. הפ"א רפויה : (יא) ושפעת מים. הוא"ו בגעיא : (יא) הלא אלוה. הה"א בגעיא בס"ם : (יג) ואמרת מה. הוא"ו בגעיא בס"ם : הבעד. הבי"ת רפה במדוייקים וכן מצאו המכלול דף ס"א עם הכפים ובלא געיא : (טו) השמור. בכל הספרים מלא וא"ו ועמ"ש לעיל סי' י"ד : מי אני. במקף : (טז) אשר קמטו. תגי הספר : (כ) קימנו. בספרים שלנו המ"ם קמוצה והראב"ע כתב רובי המפרשים אמרו שהוא בקמץ קטן שהוא צירי תחת המ"ם ורד"ק כתב שהוא בקמץ במקום צירי : תבואתך. התי"ו בגעיא ובקצת מדוייקים הא' בקמץ וס"א בפתח ודקדוק מלה זו כתבה רד"ק במכלול דף קמ"ט ומדקדקים אחרים במלות הזרות והמורכבות : (כה) והיה שדי. הגאון רבינו סעדיה והרמב"ן ז"ל פירשוהו קדש וכן בתרגום וכן נדרש בפרק הרואה כל המשתתף שם שמים בצערו כופלים לו פרנסתו שנאמר והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך וכן מצאתי בשמות רבה סוף פ' מ' שדרשוהו ע"ש הנכבד ע"כ ס"ב ליזהר שלא למוחקו ועיין רד"ק בפי' יחזקאל סי' א' על כקול שדי בלכתם ובשרש שדד : בצריך. כ' הר"ש בר צמח שהוא ל' יחיד לפי שאין בו יו"ד והרים בסגול מפני האתנח וגם רד"ק כתב ויש ספרים מדוייקים אין בו יו"ד ע"כ. ובספרי דידן ביו"ד : תועפות. במקצת ספרים הטי"ן בחטף פתח אבל במדוייקים בקמץ וכ"כ בעל הלשון בשרש יעף וז"ל ועניין אחר ענין תוקף השם ע"מ תולדה תועפות ראם וכסף תועפות לך ובסמיכות כתוֹעֲפוֹת ראם לו : (כח) ותגזר אמר. הא"ו בגעיא והזיי"ן בפתח וכס"א כ"י בקמץ חטוף ותמיד הוא אצל רבים וכ"כ הר"ש בר צמח שהזיין בפתח : גוה. הה"א רפה :

כג (ה) מה יאמר. לית מלעיל : (ז) נוכח. לית מלרע : (ח) ולא אבין. הוא"ו בגעיא : (ט) שמאל בעשתו. כן כתוב מלא אל"ף וא"ו ברוב ספרים מדוייקים והאל"ף קדים לוא"ו : ולא אחז. כ' הר"ש בר צמח שהוא ל' ראיה והראוי בתשלומו אחזה ולכן הוא מלעיל ואילו היה לשון אחיזה והאל"ף שרש היה מלרע ע"כ. וכן במכלול דף קנ"ד ובמסורה אחז ב' חד מלעיל וסי' אחז ישבי פלשת. והנה אחז בקרנות המזבח. שמאול בעשתו ולא אחז. בתרא מלעיל וכל שום נגד קמץ ומלרע גם בסוף מסורה גדולה נמסר סימן משנה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה וזה א' מהם : (יג) ונפשו. בס"א כ"י ונפשי כתיב ונפשו קרי ונמסר עליו ב' כתיב נפשי וקריין נפשו וסימניהון ונפשי אותה ויצאו. פדה נפשי (איוב לג). נפשו קרי ע"כ. ומסורה זו יחידאה היא ולא נקיטינן כוותה דכולהו ספרי פליגי עלה ולא אשכחנא במסורה רבתא בהדי מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא וקרי' וא"ו רק פדה נפשי מעבר נשלא בלחוד ותו נמסר הכא במ"ג ונפשו ח' ודין חד מנהון וכולהון כתיבין כן וקריין ובתר הכי אשכחנא בנסחא עתיקא מאתוון זעירין וא"ו ונפשו אותה ותהא היא לי : (טז) הרכילני. בספרים מדוייקים מלא יו"ד :

כד (א) וידעו. וידעיו קרי ובמ"ג וידעו קרי וכן מתורגם ודחכימין יתי אבל בכל הספרים המדוייקים ויודעיו קרי ביו"ד וא"ו וכן פירשו כל המפרשים ואף במסורה גדולה נמנה עם מלין דחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין וכולן וא"ו בסוף : לא חזו ימיו. מלעיל מכלול דף קנ"ח : (ד) ענוי. עניי קרי : (ו) יקצירו. יקצורו קרי : (ט) ועל עני. הוא"ו בגעיא : (י) הלכו בלי. זה כתוב בלי ושלמעלה ערום ילינו מבלי : (יג) במרדי. הבי"ת בגעיא : (יד) יקטל עני. בקמץ חטף וכב"א ועיין מ"ש במשלי ד' על יאסף דברי : (טו) לא ידעו אור. במקצת מדוייקים יש מקף בין ידעו לפלא אור : (יז) בלהות צלמות. הוקל אלמ"ד שרשים : (כב) ולא יאמין. הוא"ו בגעיא : בחיין. בנו"ן ע"פ המסורה : ושיגנו. הוא"ו בגעיא בס"ם : והמכו. הוא"ו בגעיא : (כה) אפו. חד מן ד' דכתיבין בוא"ו בספרא כמ"ש בפי' פ' :

כה (ה) ולא יאהיל. ראיתי בלבול בספרים ובמפרשים כי במקצתם כתוב לא יאהיל בלא וא"ו ובמקצתם בוא"ו והובא בשרשים שרש אהל ושרש הלל שהם בוא"ו ושעם בלא וא"ו וליכא אכרועי מהתם מידי ופירוקא דהך מילתא לא אישתכיר לי שהיה גרס אשכחנא בחד זימנא מסורה כ"י דמסיר על הדין פסוקא ג' פסוקי' ולא לא :

כו (ג) ותושיה. במקצת ספרים חסר וא"ו אחר תי"ו וכן דינו שהרי מסורת משלי ח' וישעיה סוף סי' כ"ח : (ח) צרר מים. מתחלפים הספרים בטעמיהם יש מהם שטעם בגלגל"י ומהם בגרי"ש ומהם בב' טעמים ומשמע דהך בתראי דייקי טפי וטעמא דמילתא דאשכחנא ליה בבטא חדא מן מלין דכל חד וחד מלעיל [illegible] שיטותיהון דוק ותשכח בפילגי מסורה רבתא דילן בתר פלוגתא דמערבאי

ומדנחאי : (כב) ובתבונתו. ובתוכנתו קרי ונראה שכן צ"ל בחילופים למערבאי : (כד) דרכו. דרכיו קרי : גבורתו. גבורתיו קרי :

כז (ט) בצעקתו. בס"ם יש געיא בה"א בין שוא לפתח : (יג) אדם רשע עם אל. בס"ם יש פסיק אחר רשע כי רחוק ה' מרשעים : ונחלת עריצים. הוא"ו בגעיא בס"ם : (יד) ואצאציו. האל"ף בח"ם : (טו) שרידיו. בכמה ספרים שרידו כתיב שרידיו קרי אבל במסורה הגדולה לא נמנה עם החסרים יו"ד באמצע' תיבותא : (כא) ממקמו. במקצת ספרים חסר וא"ו וכן ראוי כפי המסורה דרים עזרא : (כג) ישפק. בשי"ן שמאלית וחסר וא"ו ע"פ המסורה דמלכים א' כ' ועיין עוד בסימן ל"ד : עליו ממקמו. חסר וא"ו בקצת ספרים וכן נכון כפי המסורה דרים עזרא :

כח (ד) מעפר. המ"ם במאריך ובמקף בין שתי המלות : דלו מאנוש. בעל פתח דברי כתבו בדף פ"ו עם אותם שהם מלעיל וכ"כ הראב"ע בס' צחות דף קע"ז וכן במסרת דלו ב' א' מלעיל וא' מלרע וסימן דלו מאנוש נעו. דלו עיני למרום (ישעיה לח) קדמאה מלעיל : (ו) יצא לחם. היו"ד במאריך : (ח) לא הדריכוהו. במסורת כ"י ב' חד חסר וחד מלא וסימנם כתרו את בנימין (שופטים כ). בני שחץ ע"כ. ולא מסיימי הי ניהו חסר והי ניהו מלא ואולם בספרים מוגהים הכא דשופטים חסר ודאיוב מלא והכי נמסר בהדיא במסרא דדפוסא הכא והתם : לא עדה. בדפוסים ישנים כתוב ולא עדה בוא"ו אבל בספרים מדוייקים כ"י בלא וא"ו וכן הוא בשרשים שרש עדה ובפירושי המפרשים : (יא) ותעלמה. לית וחסר ומפיק ה"א ובפרקי רבי אליעזר אלון יש ברקיע ושמו תעלומה וממנו תולדות השמש בתקופתו ולכן מפיק ה"א לאפוקה לא לכנוי וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב ודף רכ"ח ובשרשים וכ"כ הר"ש בר צמח ועיין מ"ש ביחזקאל כ"ב : (יב) והחכמה מאין תמצא. הוא"ו בגעיא בס"ם : ואי זה. במקצת ספרים שתי מלות ובלא מקף ובמקצת ספרים במקף וכן במסורת ד' דסמיכי וסימן ואי זה מקום מנוחתי. ואי זה אשר מלאו לבו דמגלה. והחכמה מאין תמצא. והחכמה מאין תבוא דלקמן בהאי סימן : (כ) והחכמה מאין תבוא. הוא"ו בגעיא בס"ם : ואי זה מקום בינה. עמ"ש למעלה : (כא) ונעלמה. הוא"ו בגעיא בס"ם : (כו) בעשתו. בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן במסורה ב' חסר וסי' שמאול בעשתו לעיל סי' כ"ג. בעשתו למטר חק : לחזיז קלות. בס"ם כן כתיב חסר וא"ו קדמאה וכן נמנה במסורת תהלים כ"ג עם ו' מלין דכתיבין כן : (כז) ראה. מפיק ה"א וכן במסורה ג' פסוקים דכל מליהון מפקין ה"א וסי' מזוני דשבת בהכנה. וביאורם שארה כסותה ועונתה. כל משושה חגה ושבתה וכל מועדה (הושע ב). אז ראה ויספרה וגו' : (כח) הן יראת אדני. בכמה ספרים כ"י מצאתי שבתחלה נכתב בשם ההויה ואח"כ הגיהו בשם של אדנות וכן כתיב בספר היכל ה' דף ע"ב השם הזה כתוב באל"ף דל"ת וכך מצאתיו בספרים מדוייקים ע"כ גם במסורה גדולה נמנה במנין קל"ד וזהו האחרון שבהם :

כט (ב) כירחי קדם. הכ"ף רפה במדוייקים : (ז) בצאתי. לית כוותיה מלעיל : (יב) ולא עזר לו. הוא"ו בגעיא בס"ם ובס"א כתיב ואין וטיבוש הוא : (יח) וכחול. ראיתי בס' מדוייק ירושלמי וכחול ארבה ימים בשורק לנהרדעי ובחולם למערבאי שרשים ובהגהות א"ח מצאתי במדרש עוף הוא ושמו חול בשורק ולא ידעתי אנה מצא במדרש שהוא בשורק והמדרש הוא בפרק חלק בגמרא אנשי דור המבול דף ק"ח ובבראשית רבה פרשה י"ט בפסוק ותקח מפריו ותאכל ובפסיקתא הובא בילקוט איוב רמז תתקי"ז ואגדת שמואל פ' י"ב. ובמסורת וכחול ב' בקריא ובתרי לישני וסימן וכחול אשר על שפת הים. סוף פ' ויצא. וכחול ארבה ימים. חד לשון חול וחד שם העוף ולית דכוותהון : (כ) כבודי חדש. יש ספרים חדש קמץ ואחרים פתח ובספרים מוגהים כולו קמץ כן מצאתי בפירוש איוב לא ידעתיו : (כג) ויחלו. בדגש הלמ"ד לתפארת מכלול שקל פָּעֵל ורד"ק היה קורא וְיִחֲלוּ שכן כתוב בשרשים שרש יחל ונחה פ"א הפעל והוסב החיר"ק בוא"ו כמנהג אותיות השמוש עם היו"ד ברוב ערכ"ע. ותמה אני מאד מזה שבכל הספרים שלפני אחרונים וקדמונים הוא"ו בשוא והיו"ד בחירק וכן בחילופים שבין בן אשר ובן נפתלי גירסת ספרים שלנו כב"א וגירסת רד"ק כב"נ וכן בספר קדמון מטוליטולא כתוב בפסוק וְיִחֲלוּ ומחוץ ב"נ וְיִחֲלוּ : (כה) כאשר אבלים ינחם. שילהי מסכת משקין אמר רבי אבהו מנין לאבל שמסב בראש שנאמר אבחר דרכם וגו' כאשר אבלים ינחם ותרגמינן ינחם אחרים משמע א"ר נחמן בר יצחק יְנַחֵם כתיב כלו' קרי ביה יְנַחֵם בחירק היו"ד דיש אם למסורת והאבל הוא מתנחם כן פירש נימוקי יוסף ועיין ל' רש"י ותוספות והריטב"א סוף פ' מגילת האשה בע"י. וכישעיה סי' מ"ב על שלחתי בגלה האכרתי בענין זה עיין שם :

ל (ו) בערוץ נחלים. עלה עשן באפי ואש מפי תאכל על בערוץ נחלים שבדפוס המדפיס בעשרים וארבע קטן מווינציאה שנת שע"ש במקום בערוץ מלים ומכותלי ביתו ניכר כי שמעי הוא ויש ספרים שכרי"ש בחולם וטעות הוא כי הוא בשורק וכ"כ רד"ק בשרשו שהוא שם בשקל גבול זבול : חרי. במדוייקים חסר וא"ו : (ח) בני נבל. הבי"ת בגעיא : (יא) יתרו. יתרי קרי : (יג) נתיבתי. הנו"ן בגעיא : להיתי. להותי קרי : (טו) ההפך. מהתפעל הנוסף : (כב) תשוה. תשיה קרי : (כה) עגמה. במקצת ספרים העי"ן במאריך : (כו) ויבא אפל. ברוב ספרים הטעם ביו"ד : (כז) ולא דמו. בס"א מטוליטולא הוא"ו בגעיא : (כח) קמתי בקהל. עמ"ש בפתיחת כתובים שהבי"ת רפויה ומ"ש בסוף סדר שופטים ובאלפ"א ביתא קדמאה דאיכא ד' דגשין על סקוף כתוב : (ל) שָׁחַר מעלי. לית מלרע : ועצמי חרה לית מלעיל : (לא) ועגבי. חסר וא"ו אחר עיין והגימ"ל רפויה, ועיין מכלל יופי :

לא (ג) ונחלת שדי. בס"ם הוא"ו בגעיא : ממרמים. במקצת ספרים כ"י חסר וא"ו וכ"כ ממסורת איוב פ"ז : (ד) וכל צעדי. הוא"ו בגעיא : (ה) ותחש. בספרים שלנו השי"ן פתוחה ובפי' איוב כ"י מצאתי לשון הזה ומלת ותחש מצאתיה בספרים

נספרים החי"ו קמץ שהוא מנחי העי"ן והוא ע"מ וחלד שרשו חום ובמקצת ספרים החי"ו פתוחה ויהיה מנחי הלמ"ד ע"כ. ובמכלול דף קל"ט הובא עם נחי העי"ן וכתב וכלם קמוצים האותיות הנוספות אבל ותחש על מרמה רגלי פתח אולי הוא מנחי הלמ"ד אף על פי שאין הענין *) מורה עליו יהיה שני שרשים בענין אחד ובדף ר"ג כתב החי"ו פתוחה ומשפטה להיות קמוצה: (ז) דבק מאום. האל"ף כתיבה ולא קריא וכבר הארכתי בענין זה במלכים ב' ה': (ח) וצאצאי. הוא"ו בגעיא בס"ם: (י) אחרין. לית נו"ן אריך ובמסורת חשיב ליה באלפ"א בית"א נו"ן אריכא בסוף תיבותא: (יא) כי הוא זמה. היא קרי: והיא. והוא קרי: עון פלילים. בספרים שכתוב בהם פלילי משובשים ויש להפלא מאד מהם כי לא מצאנו כן רק גם הוא עון פלילי שלמטה בפרשה ונמסר עליו לית ולענין מילוי וחיסור היודי"ן ראיתי בלבול במסורת כי בפרשת משפטים נמסר על זה שהוא חסר דחסר ואין מסורה היא שוה עם שום א' מהמסורות שכתבתי בפרשת האזינו בשם הרמ"ה ז"ל ובספרים מדוייקים פלילים זה מלא דמלא וזהו ג"כ דעת רד"ק וסיעתו שכתב והקבוץ בגפול יו"ד היחס וסוא עון פלילים כלומר שמשפטו היה פליליים בשני יודי"ן כתר למ"ד תנייגא א' ליחס וא' לסימן הרבים כמו עבריים מצריים ודומיהם וכאן נפל יו"ד היחס ונשארה יו"ד הריבוי: (יד) כי יקום. מלרע: (טו) הלא בבטן. בס"ם הה"א בגעיא: ויכוננו. נו"ן ראשונה רפה והשניה דגושה והוא כנוי ליחיד נסתר על משקל ישורנו ילודנו והתימה מהרלב"ג שפירש ויכונן אותנו כ"כ בעל מכלול יופי ונראה שלמד זה מהמכלול שכתב בדף קמ"ה ישום. ישומנו. ילודנו למדהפות (תהלים ק"מ). ויכוננו ברחם אחד ועד שיתמה על רלב"ג יש לתמוה על עצמו שלא רלב"ג בלבד פי' כן אלא אף המתרגם ורש"י ושאר מפרשים פירשוהו לשון רבים למדברים בעדם כי הדגש שבנו"ן השניה מורה על חסרון נו"ן אחרת שהראוי ויכוננגו בג' נוני"ן ודוגמתו הרננה שפתי כמ"ש הראב"ע שם וכן בגמרא א"י פ' אעפ"י רבי יוחנן מכל מה דסוה אכיל יהיב לעבדיה והוה קרי עליה הלא בבטן עושני עשהו ויכוננו ברחם אחד. שוב מצאתי אחר זמן בספר הרקמה מהחכם רבי יונה המדקדק שכתב כלשון הזה ויכוננו ברחם אחד עיקרו ויכוננגו בשתי נוני"ן הראשונות מהעיקר כמו אלהים יכוננה עד עולם סלה ונבלעה הנו"ן הכפולה בנו"ן אשר היא כינוי הרבים המדברים בעדם עכ"ל מסכים למה שאמרנו ברחם אחד. הראב"ע פי' ויכוננו ברחם אל אחד וכן פירש רש"י הכיננו יוצר אחד ואין פשט זה על סדר הטעמים אבל קמצות הבי"ת מוכיח כמותם שאם היתה מלת אחד סמוכה למלת ברחם היתה ראויה לינקד הבי"ת בשוא: (כ) חלצו. חלציו קרי: (כב) משכמה. הה"א נחה ומשפטה במפיק מסורת ומכלול דל"ב ושרשים ולכן תי"ו תפול רפויה: מקנה. הה' נחה ומשפטה במפיק מכלול שם ושרשים ולכן תי"ו תשבר רפויה: (כו) ויפת בסתר לבי. בשני גלגלים במדוייקים. ויפת בסתר. בס"א מדויק מצאתי ב' בסתר רפויה ורד"ק כתב במכלול דף ק"ג שנמצא בספרים מדוייקים בי"ת בסתר דגושה וכן וילדת בן שופטים י"ג בי"ת בן דגושה וכן וישב ממנו שבי בפסיק ואם כן אינו נקשר ויפת עם בסתר ולא ילדת עם בן ולא וישב עם ממנו אלא נקרא בעצמו ויפת בשני השוואים נחים וכן וילדת וכן וישב כמו יפת שאם היו נקשרים ויפת וילדת היה בי"ת בסתר ובי"ת בן רפים וכן וישב ממנו שיש פסיק בין וישב ובין ממנו אם היה נקשר לא היה בו פסק א"כ אינם נקשרים כלם שהם בסוף המלה אלא נקראים בעצמן בשני השואים נחים כמו שהם בכל מלות ההפסק ועיין עוד מ"ש בפרשת נח אלל וישת מן היין: (ל) לשאל באלה נפשו. ג' מטעין בהון מסורת הושע ד': (לג) אם כסיתי כאדם פשעי. בדפוס ויניציאה שנת רע"ח כתוב פִּשְׁעָי ואין לכסות פשע זה מלפני הטעמים כי בכל הספרים כתוב פְּשָׁעָי: (לד) לא [illegible] אלא פתח. כ"כ לא בלא וא"ו בתחלת המלה: (לה) הן תוי. המסורת ה' הן בסגול וסימן נמסר הכא במ"ג ובדוכתי אחריני ודין חד מינייהו בלא פלוגתא ברם בסיפרא עתיקא מדקדוקא אשכחנא הך מסרה בלישנא אחרינא הֵן ה' פתח וסימן הן עם לבדד ישכון. הן עם כלביא יקום. הן הוא משוש דרכו (איוב ח). הן אני כפיך (איוב לג). הן זאת לא נדקה מענך (שם). וחד פלוגתא הן תוי שדי יענני עד כאן. ובמסורה דילן הן אני כפיך ליתיה בהאי מניינא דהוא בציר״: תוי. ליה מלרע: (לז) אקרבנו. יש ספרים בפתח הקו"ף וברוב בקמץ: (לט) אם כחה אכלתי בלי כסף. כן כתוב והבי"ת רפויה: (מ) באשה. שם בפלם תחרת והתי"ו מקום ה"א עלמה חכמה שהוא ממשקלם ומפני החי"ת שהיא גרונית הוסב הקמץ תטוף תחתיה וזה העי"ן שלו גרונית ולא הוסב הקמץ תחתיה והאל"ף נחה בשוא מכלול דף רפ"ז ושרשים:

לב (ג) וירשיעו את איוב. זה א' מן י"ח מקראות שאמרו תקון סופרים הוא זה את האלהים היה לו לומר אלא שכינה הכתוב רש"י והראב"ע והר"ם בר נחמן ומאיר איוב ומדרש ילמדנו פרשת בשלח ומסורת וסדרתי כל הסימן בזכריה ב' ושם הארכתי בפי' תקון סופרים: (ד) כי זקנים. בגעיא הזי"ן בס"ם: (ז) ידיעו. לית חסר וא"ו: (י) אחוה דעי. הדל"ת רפה: (יא) לדבריכם. בגעיא הלמ"ד בס"ם: תבונותיכם. ברוב המדוייקים כ"י שלפני מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנייגא ונמסר עליו לית וכתיב כן: (טו) חתו. מלרע מכלול דף קע"ס אבל בס' פתח דברי דף פ"ו נמנה עם אחרים שהם מלעיל: העתיקו מהם מלים. בדפים ישן וגם בקדמון כ"י כתוב מלין בנו"ן ואולם במסורת איוב רים סימן י"ו חשב עם י' בלישנא מ"ס: (טז) והוחלתי. כפי הנראה בחילופים הוא"ו בגעיא לבן אשר ולא מצאתי כן בספרים: (יז) אחוה דעי. הדל"ת רפה: (כ) וירוח לי. בס"ם היו"ד במאריך: ואענה. העי"ן בחטף סגול:

לג (א) ואולם. בגעיא: שמע נא. בגעיא: וכל דברי בגעיא: (ג) ישר לבי. כן כתוב בגעיא ובמקף: (ה) ערכה. חד מן י"א אגין חד מפיק ה"א וחד לא מפיק: (ו) הן אני כפיך: הכ"ף רפויה כמ"ש בתהלים קמ"ז: (ח) ך. במקצת ספרים כ"י בקמ"ץ ורד"ק כתב שהוא בפתח: בלי פשע. בגעיא: חף אנכי. במסורה גדולה מהדפוס וגם במסורת כ"י באלפ"א ביתא מאותיות קטנות חי"ת חף אנכי קטנה וגם בס' ישן מפוליטולא מסור עליו ליה חי"ת זעירא ועיין מ"ש בזה החכם אלקבץ בספר מנות הלוי דף ל"ג ע"א אצל חור כרפס: אנכי. א' נפשס מלעיל וכל איוב ואתנח וסוף פסוק וזקף דכוותיה בר מן א' מלרע באתנח והוא זה. מסור פרשת בראשית ומכלול דף רס"ב: (יב) לא צדקת. בלא מאריך בלמ"ד: (טז) ובמסרם. בחולם תחת שורק וחסר: (יז) וגוה מגבר. הה"א נחה: (יט) והוכח. בשורק שרשים: וריב. ורוב קרי: (כא) ושפי. ושפו קרי: ראו. זה א' מארבע מקומות שנדגשה האל"ף וסימן מסרתי בפרשת מקץ סימן מ"ג ואין דגש בר"יש: (כב) לממתים. בס"ם המ"ם רפה והלמ"ד מועמדת בגעיא וכן במכלול דף כ"א: (כד) פדעהו. בדל"ת כמ"ש במשלי ד': (כה) רטפש. במכלול דף קפ"ז ועם אות גרונית תאריך התנועה הקטנה ויצתף פתח עם השוא כמו ומכחכם שחדו בעדי איוב ו' ופעמים גם בלא גרונית תאריך התנועה הקטנה וישתתף פתח עם השוא כמו רטפש בשרו עוד כתב בדף קפ"ח ואם ישתתף פתח עם השוא תאריך קריאת הקבוץ כמו רטפש בשרו ועיין מ"ש בשופטים ה': (כח) פדה נפשי. נפשו קרי ועיין מ"ש לעיל סימן כ"ג ובתהלים מזמור כ"ד: וחיתי. וחיתו קרי: (כט) פעמים שלוש. במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת פרשת בלק ויחזקאל מ"א שלוש ה' מלאים וכל כתובים דכוותייהו מלאים: (לא) איוב שמע לי. בגעיא: (לב) צדקך. בכל מדויקים הכ"ף דגושה: (לג) אתה שמע לי. בגעיא:

לד (ו) אני בלי. הבי"ת רפה: (י) אנשי לבב. כן הוא בס"ם בשני טעמים וכב"א ולב"ג אנשי בטעם א' לבד בשי"ן כך מצאתי באר היטב באחד מס"ם וכן צריך להגיה בחילופים: (יד) אם ישים אליו לבו. בחילופים שלנו מהדפוס כין מערבאי למדנחאי יש במקום הזה בלבול ואולם במקרא ישנה כ"י מצאתי כתוב באר היטב על פסוק זה דלמערבאי ישים אליו כתיב ולמדינחאי ישיב כתיב ישים קרי: (יח) ולא נכר שוע. במסירה שלנו נכר ב' א' מלעיל וסימן כי נכר אתו אלהים (שמואל א' כ"ג). ולא נכר שוע לפני דל ע"כ. וכן במקצת דפוסים ישנים יש ספס בגו"ן נִכַּר־שׁוֹעַ אבל בספרים כ"י אין טעם בנו"ן ובמסורה שלהם לא נזכר כלום ממלעיל ומלרע: (כא) וכל צעדיו. בגעיא: (כג) להלך אל אל במשפט. הראשון תול והשני קדש מסכת סופרים פ"ד: (כד) ירע כבירים. מלא דמלא בכל מדוייקים: (כט) ומי ישורנו. חסר יו"ד ועיין מ"ש במשלי סימן י"ב: (ל) ממלוך. בדגש המ"ם שנייה וכן במסורת ד' בקריאה וחסרים וסימן שמואל. אדם. פרעה. ובילורס במ"ג: (לא) כי אל אל האמר נשאתי. אל הראשון חול והשני קדש מסכת סופרים פ"ד ועיין מ"ש באיוב י"ז: (לב) בלעדי אחזה. האי"ת בחטף סגול וכן במסורת אחזה ד' וא' ואחזה וסימן נמסר בהאי סיפרא סימן י"ט במ"ג: (לג) המעמך. הה"א בגעיא: (לו) תשבח. מתחלפים הספרים בחסר ויתיר: (לז) בינינו יספוק. המסרות מתחלפות בסדר בלק ומלכים א כ' וכאן ובכל ספרים שלפני זהו בסמ"ך ומלא וכ"כ רד"ק בשרש ספק שהוא כתוב בסמ"ך ואח"כ אמר ובמקצת הספרים ראיתיו בשי"ן אבל במסורת על אם ישפק עפר שמרן. ישפק ג' ב' חסרים וכתובים בשי"ן ישפק עפר שמרן. ישפק עלימו איוב כ"ז. וחד מלא וכתוב סמ"ך בינינו יספוק ע"כ. ומסורה זו היא שמצאתי בספרים שלנו במלכים א כ' וכן פירשו כל המפרשים בסמ"ך וכך נדרש בויקרא רבה פרשה ד' אתה מספיק בינינו את עונותיך עיין בפירוש רש"י ובפירוש הכהן:

לה (ד) ואת רעיך. בגעיא: (ו) מה תפעל בו. י"ם שהפ"א בפתח ובס"ם בקמן חטוף ואף רד"ק כתב בשרשים ובמכלול דף כ' כ"ב ר"ל שהוא בקמן חטף מקום החולם מפני המקף והאפודי בפ' י"ו כתב שטעה רד"ק לשום בכלל דומי' והחולם שדרכו לשוב קמן חטוף במקף מה תִּפְעָל־בּוֹ כי הנראה הזאת באה על דמיון אֶפְעָל בפתח וכן טעה במה נרדף לו (איוב י"ט) כי הוא פתוח וכן [illegible] שהעיד בעל המסורה נרדף ב' חד קמן וחד פתח יבקש את נרדף קהלת ג' קמן. מה נרדף לו פתח. ובעל מגן דוד סימן ל"ד השיב עליו שלא אמר כלום כי לפי הספרים המדוייקים שבזמן רד"ק וכן בזמן הזה מלת תפעל הוא בקמן חטוף ורד"ק הכריע מהמאוחר אל הקודם כי מאחר שכל הגזרות שבן על דמיון אפעל לא תבאנה בקמן חטף כי אם אותן שהם בחולם א"כ מה תפעל בו שהוא בקמן חטף אינה מן אפעל רק מן אפעול ואף שעי"ן ספועל היא גרונית שנה כמוה ומה אזעום ויבהוס עליו ועל סענתו על פסוק מה נרדף לו ממסירת שהביא אפשר לומר כי רד"ק לא ראה זאת המסורה אבל ראה מסורה אחרת שאומרת מה נרדף לו בקמן וידוע שרד"ק שקד סרבה בספרי המקרא וא"א שלא ראם מאותם הספרים שהיתה מלת נרדף לו בפתח ועם כל זה אמר באמירה מוחלטת שהיא בקמן כנראה שראה מסורת שאומרת כן והספרים שהיתה בהם מלת נרדף לו בפתח חשב שהם בטעות עכ"ל גם בס' פתח דברי דף ס"א כתוב לשון הזה ובסמכו במקף ישוב החולם לקמן חטוף מה תפעל בו איזה הדרך ישכן אור: (י) ולא אמר. בגעיא: (טו) בפש. בספרים מדוייקים הפ"א בפתח וכן כתב רד"ק בשרש פרש:

לו (ג) אתן צדק. לפי הנראה בחילופים לב"א התי"ו בסגול ולב"ג בצירי. וכן ראיתי בדפוסים ישנים ובמקצת ספרים כ"י בסגול כב"א: (ה) ולא ימאס. בוא"ו ובס"ת דברכות מנין שאין הקב"ה מואס תפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר לא ימאס וכתב הרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות כי אין דרך הגמרא כי הכא דהא כביר קמא דקרא שבחו של מקום הוא והדר כתיב ולא ימאס כביר כח לב הרי שיש ולית בהלא ולא ובגמרא ל"כ וכביר בתרא הוא שבחו של צבור בשעה שבן במגודה אחת שבה לב שלם

*) כתנס המחבר הוא שכפי פורתות הענין וסיה מנחי העי"ן שמורה על ענין מסירות או חטא כמו שפירשו המפרשים בזה הפסוק ותחש על מרמה. ומצאנו לו דמיון [illegible] מי ימוש און ממני (קהלת ב). אבל השרשים שמצאנו כנחי הלמ"ד הוראתם לשון שתיקה הוא כמו לא אחשה (ישעיה סב). ובוודאי הפסוק ותחש על מרמה לא יוכל [illegible] לכן נ"ל ששם שני שרשים בענין אחד שמו נפל כשרש יבש. עכ"ל מחברת המכלול:

ב"א החסלה-והנמרה לקלד נקים כביר חדא זמנא בלחוד והשמים הא"ו מלא להפסיק הענין כאילו יאמר הן אל לא שכביר לא ימאס ושכים הוא והנה כפ׳ כביר בכתוב הוא ככפל מלת ינתך שנפ׳ ה׳ זכרנו זה ואת בניהם׳ ע״ב ס״ג מ״ה ב״ן כי בזמן שישראל לגדה לפה קן בן שמו של הקב"ה ועמ"ש במזמור פ"ג פ"ד : (ז) לא יגרע מצדיק עיניו . בדפוס ויניציאה שנת רפ"ח כתוב עינו ונכתב מבחוץ עיניו . וגם בס"ק דמגילה ובזבחים פ׳ שכול יום כתוב עינו והכי איתא בזוהר סוף פ׳ וילא דף קס"ד וב"ר פרשה ע"א ובילקוט רמז תתק"ב אבל בכל שאר ספרים חדשים גם ישנים כתוב עיניו גם לא נמנה במסורת עם אלין דחסרין יו"ד באמצע תיבותא וקריין וכן הוא במ"ר ס׳ משות וכן נדרש בהדיא בריש פ׳ נשא אין עיניו אלא מחזיו כמה דתימא והנה הנגע עמד בעיניו : (יא) ויעבדו . הוא"ו בגעיא בס"ם : יכלו ימיהם . בכ"ף ועמ"ם באיוב כ"א : (יב) יעברו . העי"ן בחטף פתח : (יג) וחנפי לב . החי"ת בגעיא בס"ם : (יח) בספק . המסורה עליו לית וכתיב שי"ן ובמדרש ילמדנו נראה שהוא בסמ"ך ונדרש ספק כתב והוא כתוב בשי"ן וכן כ׳ ר׳ יונה אבל ראיתיו במקצת הספרים בסמ"ך ע"כ ועיין במסורת איוב ל"ד : ורב כפר . בקמץ חטוף : (יט) שועך לא בצר . בשורק ויש בו דרש בסנהדרין פרק נגמר הדין ובירושלמי פ"ג דתענית ובשמות רבה פ׳ כ"א : (כ) לעלות עמים תחתם . עמ"ם בשמואל א׳ ב׳ : (לב) עליה במפגיע . הבי"ת רפה כמ"ש בס׳ עקב על אבנים ברזל : (לג) מקנה אף על עולה . פ"ק דתענית אם לחש אדם בתפלתו ונענה והגיע דעתו עליו מביא אף לעולם שנא׳ מקנה אף על עולה רבא אמר ב׳ ת"ח שיושבין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף ומעלין אותו שנאמר מקנה אף על עולה ע"כ. ליטנא אחרינא וגוחין זל"ז וכו׳ עיין פירש"י ותוס׳ ולכל הפירושים אין המדרשים בפיסוק הטעמים שהטעם במלת מקנה והיה ראוי להיות במלת אף ואין משיבין על הדרש ועיין ג"כ בפירש"י כאן בפסוק ומ"ש במלאכי סימן ב׳ :

לז (ד) אחריו ישאג . יש גרמיה אחר אחריו : (ו) כי לשלג יאמר . כך הם הטעמים בספרים כ"י : הוא ארץ . ג׳ בקריא חד כתיב ה"א וחד כתיב אל"ף וסימנם כוה גביר לאחיך כתיב ה"א . הוא ארץ . כתיב אל"ף : (יב) בתחבולתו . בתחבולותיו קרי ועיין בספר הזוהר פ׳ וירא דף ק"ס ק"י : (טז) מפלשי עב . בשי"ן שמאלית : (יט) הודיענו מה נאמר לו . בס"א כ"י הודיענו כתיב הודיעני קרי אך מצאתי שזהו כדעת מדינחאי אבל למערבאי הודיענו כתיב וקרי ונראה שכן צ"ל בחילופים למערבאי הודיענו כדפסק כל הספרים : (כ) היספר לו . בס"ם הה"א במאריך : (כא) והטהרם . בס"ם במאריך הוא : (כג) ורב צדקה . בקצת ספרים ו ר ב בקמץ חטוף וטעות הוא כי לא נמנה במסורת ד"ה ב כ"ח עם הקמוצים :

לח (א) מנהסערה . מן הסערה קרי והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין תיבא חדא וקריין תרתין מלין וסימן נמסר בד"ה א׳ כ"ז ואותו שבסימן מ׳ מנהסערה כתיב מן סערה קרי בלא ה׳ באמצע וכן צ"ל במסורת ויש בו דרש במדרש רות הנעלם שלפד שכסף אותו הקב"ה כנחם ההולך על נחן לדבר עמו ובמדרש חסירות ויתרות מן הסערה קרי מנהסערה כתיב לפי שהיה איוב מטיח דברים כלפי מעלה ואומר רבון העולמים שמא נתחלף לך בין איוב לאויב שנאמר למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך וכשנגלה עליו הקב"ה שנאמר ויען ה׳ את איוב מנהסערה אמר לו הקב"ה אני מונה שערותיו של אדם ולא נתחלף לי בין נימא לנימא ונתחלף לי בין איוב לאויב ומה השיב איוב להקב"ה מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע : (ב) בלי דעת . הבי"ת בגעיא : (ג) אזר נא כגבר . פליגין עליה יש שקוראין הכ"ף רפה ויש קריאה ב"א ויש שקוראים דגש ויש קריאת ב"כ מכלול דף ק"ז ועיין מ"ש ביחזקאל סימן י"ז : (ד) איפה . בה"א בסוף תיבה ע"פ המסורת ובמדרש ילמדנו פ׳ כי תשא אמר ריב"ל איפה כתיב א"ל היכן היתה איפה שלך באדם הראשון תלויה נראשו בשערו בנואדו בעיניו באיזה אבר וכו׳ ואיתא נמי בשמות רבה פ׳ מ׳ ועיין בפי׳ פסוק איוב לערפאה דף ע"א : (ה) נטה עליה קו . הקוף דגושה כמו שכתוב במכלול דף ק"ז : (ח) ים . בקמץ : (יא) ופא ישית . ב׳ בקריא חד כתיב ה"א וחד כתיב אל"ף וסימן ופה אטיל לכם גורל (יהושע י"ח) כתיב ה"א ופא ישית כתיב אל"ף : (יב) השיתיך . הה"א בגעיא בס"ם : ידעתה שחר . השחר קרי וזו היא א׳ מן שלש תיבות דקדמיתא נסיב מן תנייתא כמ"ש בשמואל ב ה׳ וטעמא דמלתא באהר ריש פרשת שלח לך : (יג) וינערו רשעים . עי"ן רשעים תלויה ואיכן ד׳ אותיות תלויות כמ"ש בתוספות י"ח וליה דכותהון בקריא כוליה וכן כתב בעל מסורת הברית הגדול שעי"ן זו תלויה לרמוז שהרשעים הם עשירים בעוה"ז דבן אותיות דרשעים עשירים ת"מ סופם שיסתלק העי"ן מהם וישארו רשים ודלים כי לא לעולם חוסן : (טו) וימנע מרשעים . עי"ן מרשעים תלויה ובפ׳ חלק מפני מה עי"ן של רשעים תלויה כיון שנעשה אדם רש מלמטה נעשה רש מלמעלה ע"כ . ד"א למה עי"ן תלויה לפי שהעי"ן מאורו של אדם ודין הוא שיהא נופל עינו של רשע שהוא מאורו כדכתיב וימנע מרשעים אורם וקרוב לזה כתב בעל מסורת הברית הגדול דעי"ן זו תלויה לרמוז שה׳ שימא עיניהם של רשעים כל ירלו ויהנו מזיו האור שברא ביום ראשון וגנוז לצדיקים : (יט) אי זה מקמו . במקצת ספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הקו"ף ומסורת דריש עזרא אזלא כוותייהו : (כז) שאה ומשאה . ברוב ספרים מדוייקים שתי המלות חסרים וא"ו אחר שי"ן ובקצת מהם שתיהם מלא : (לד) ושפעת מים . בגעיא : תכסך . הכ"ף דגושה : (לה) ויאמרו לך הננו . כך בעל מכלול יופי ברפה הנו"ן הראשונה ובדגש השניה ע"כ . והרואה יראה שלשון תועתק מהמכלול בשער דקדוק המלים על אלת הן ואף שם כתוב וברפה הנו"ן הראשונה ויאמרו לך הננו ואין ספק שהוא טעות הל בספרים וצ"ל וברפה הנו"ן השניה וכן הוא בכל הספרים וגם רב פעלים כתב ובלידי ורפיון השניה ויאמרו לך הננו : (לו) לשכוי . בס"א כ"י כתוב ל ש כ ו י השי"ן בחירק ובמעט מלרע ואין כן בשאר ספרים : לשכוי בינה . הבי"ת רפה : (מא) ילדו . ילדיו קרי : אל אל . אין מאריך במלת א ל הראשונה :

לט (י) התקשר ריש . הה"א בגעיא בס"ם : ריש . כתב הר"ש בר נמח היאנה ר י ש הרי"ש בצירי התקשר ר י ש בחירק והסי׳ ושכן א ר ר י ש עכ"ל ודבר זה נפלא הוא בעינינו כי לא מצאנו ספרש ביניהם בשום ספר ואף דברי רד"ק בשרש ראם מוכיחים שגניסס בצירי : (יא) התבטח בו . הה"א בגעיא בס"ם : (יב) כי ישוב . ישיב קרי : וגרנך . הוא"ו בגעיא בס"ם : (יג) אברה חסידה ונלה . ההשי"ן רפין : (יד) ועל עפר . הוא"ו בגעיא בס"ם : (טו) וחית השדה תדושה . ברוב ספרים כ"י התי"ו דגושה ועמ"ס בפ׳ ותרא אבל שמה תדבק : (כ) התרעישנו . הה"א בגעיא בס"ם : (כו) המבינתך . הה"א בגעיא בס"ם : כנפו . כנפיו קרי וכתיב כנפו ללמדך שבשסורם כנף אחד מכסה גלגל חמה כך מצאתי במדרש חסירות ויתרות ועיין בעיין פ׳ כל הגט ובויקרא רבה פ׳ כ"ב : (ל) ואפרחו . ואפרחיו קרי : יעלעו דם . בס"ם המדוייקים אין דגש בלמ"ד ודקדוק המלה בשרשים שורש לוע ובמכלול דף קמ"ז ומדקדקים אחרים במלות הזרות :

מ (ו) מנ סערה . מן סערה קרי ועיין מ"ש לעיל סי׳ ל"ח : אזר נא כגבר . בס"ם הכ"ף רפה ועיין מ"ש ביחזקאל סי׳ י"ז : (יא) עברות . בדפוס נאפולי ובדפוס קוסטאנדינה עם פירוש הכהן ובדפוס ויניציאה עם פי׳ המאירי ואוהב משפט העי"ן בפתח וכן מצאתי בס"א מדויק כ"י וכ"כ רד"ק בסגול לב"ע ולב"א בפתח : (יג) חבש . במקצת מדוייקים חסר וא"ו ועמ"ש ביחזקאל סי׳ כ"ד : (טז) כחו במתניו . הבי"ת רפויה : (יז) פחדו . פחדיו ק׳ : ישרגו . השי"ן בחולם לא בג׳ נקודות כמו שנמצא בדפוס ישן : (כ) וכל חית . הוא"ו בגעיא : (כא) ובצה . הה"א רפה : (כב) צללו יסבוהו : במקצת מדוייקים מלא וא"ו אחר בי"ת : (כג) ולא יחפוז . בויקרא רבה סוף ס׳ כ"ב ומדרש רבה פ׳ כ"א בענין גדולת בהמות בהררי אלף אמרינן אליבא דמאן כל מה שהירדן עושה לששה חדשים ומכנים הוא עושה נמיעט אחת שנאמר הן יעשק נהר ו ל א יחפוז וכתב בעל מתנות כהונה י"ל דדריש וא"ו של ו ל א אע"ג שמצאתיו כתיב לא יחפוז בלא וא"ו וכו׳ ע"ש ואולם בנוסח קדמון ממוליפולא כתוב ו ל א בוא"ו וחזיתיו דדחיק ליה עלמא להאי וא"ו ומתחלה היה כתוב לא בוא"ו (צ"ל בלא וא"ו) וכן הוא בדפוס שונצין ונפולי וויניציאה שנת רע"ח גם בפרש"י ורלב"ג ון׳ עזרא והתרגום גרסינן ו ל א בוא"ו וכן הביאוהו רד"ק ובעל הל׳ ומאיר נתיב בשרש חפז : (כט) התשחק בו . הה"א במאריך במדוייקים וכן הוא לב"א והשי"ן בפתח בכל הספרים וכן צ"ל בחילופים : (לב) אל תוסף . בפתח כמו ותאכל ותשבע ו ת ס ר רות ב׳ מכלול דף קכ"ו :

מא (ב) יעורנו . במ"ג נכתב בדל"ת בכתוב וזה טעות גמור אך יש מחלוקת בין הספרים . כי במקצתם יעירנו כתיב ביו"ד וקרינן יעורנו בוא"ו ובמקצת ספרים כתיב וקרי יעורנו בוא"ו ויש לקיים גירסא זו מדלא חשיב ליה בעל המסו׳ עם אלין דכתיבין יו"ד באמצע תיבותא וקריין וא"ו אח"כ מצאתי שזהו מחלוקת בין מדינחאי למערבאי למדינחאי יעירנו כתיב ביו"ד ולמערבאי יעורנו בוא"ו וידוע דקים לן כמערבאי : (ד) לא אחרים . לו קרי . ויש לתמוה כי כל המפרשים פירשו לא אחרים באל"ף והמנהג ברוב לפרש כפי הקרי ולא כפי הכתיב . האמנם מצאתי במקצת ספרים מהדפוס ומכ"י שכתוב ל א באלף ואין בהם הקרי בוא"ו אבל הם נגד המסורת יען נמנה זה עם ט"ו לא דקריין לו וסי׳ נמסר בפרשה שמיני וראיתי ג"כ להר"ש בר צמח שבתחלה פי׳ לא באל"ף ואח"כ כ׳ שראה בספרים המדוייקים לא כתיב באל"ף וקרי בוא"ו וע"כ פירשו ג"כ בוא"ו עיין עליו ובמדרש תנחומא הובא בילקוט אמר הקב"ה לו אחרים בדיו לאברהם בלבד שתקתי למה שהוא שתק לך וכו׳ ובב"ר פ׳ מ"ט לא אחרים בדיו לך אמי אחרים ולבנים היוצאים ממך וכו׳ ולפי גי׳ התנחומא יהיה פי׳ הכתוב בניחותא אבל לגי׳ ב"ר יהיה פי׳ הכתוב בתמיהה וכי לך ולבנים היוצאים ממך לא אחרים כן פירשו בעל מתנות כהונה ובעל יפה תואר ואע"פ שאיני כדאי להכנים עצמי בין ההרים הנני מוסיף בזה דברים דאי גרסינן בב"ר לו אחרים בוא"ו ניחא ספי שיהיה פי׳ הכתוב והמאמר בניחותא וחדא אורחא אית להו למסורת ולמדרש בב"ר ולא פליגי אהדדי : (ז) באחד יגשו . במקצת ס׳ מדוייקים שנימ"ל קמוצה כמנהג בהפסק ורד"ק כ׳ במכלול דף כ"ג שהיא פתוחה וכן מצאתי בס"א כ"י שנמסר עליו לית : (ח) עטישתיו . השי"ן בגעיא בעי"ן בס"ם : (יא) מפיו לפידים . בכל ספרים מדוייקים מלא דמלא וכן הדין כפי המסורה שכתבתי בפירוש בסוף פ׳ יתרו : (יד) בצוארו . הבי"ת בגעי׳ בס"ם : (כ) נפחו . בשו"א הה"א ודגש הפ"א מכלול דף ע"ב ושרשי׳ : (כא) נחשבו תותח . התי"ו רפה : (כו) את כל ידוה . כל את ואת דמקף . בשלש נקודותיו תקף . חוץ מהפסוקים שלשה וג׳ נקודות בהם תרושה . את נאון יעקב . כי את אשר יאהב . וכל את ואת גר שבטעמו . בשתי נקודות רשומו . חוץ מאחד באיוב מיוחד את כל גבוה ע"כ . והחפץ לדעת מיגאום של אלה הכללים ידרוש במכלול ריש שער דקדוק המלים ובמסורה סימן ג׳ מספר המשלים או במזמור פ"ז מס׳ תהלים :

מב (ב) ידעת . ידעתי קרי ועיין מ"ש בתהלים סוף מזמור ק"מ : (ג) בלי דעת . הבי"ת בגעיא בס"ם : (ד) שמע נא . בגעיא : (ח) ושבעה אילים . במקצת מדוייקים מלא דמלא וכן ראוי כפי מה שנמסר לעיל סימן מ"א במקרא גדולה וגם במסורה גדולה ערך א׳ : (ט) ובלדד השוחי צופר הנעמתי . כן הוא בספרים מוגהים : (י) את שבית איוב . שבות קרי : (יא) קשיטה אחת . בקצת ספרים כתוב א ח ת כולו פתח אבל בהרבה מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים האל"ף בסגול והחי"ת קמוצה והמסורה מכרעת כמותם שנמסר ביהושע סימן ו׳ ובפרשת בשלח א ח ת ו׳ זקיפין פתחין והובאו גם במכלול דרל"ם ואין זה במנייגם : (טז) וירא את בניו . ויראה קרי :

פרק היה קורא אמר רבי יוחנן כי הוה מסיים רבי מאיר ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדין אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב וגו׳ :

תם ונשלם ספר איוב . שבח לרופא לכל מכאוב :

ב' וו"ין מיתרין חד פ' וחד שי"ן וסי' הסירים כי כקול הסירים . שיר השירים . בסירים הנני סך את דרכך . בשירים מעדה בגד . בוסים והיו כגבורים . ברשים ושיאון והפרים נשיאון ואנחרת . ולשבי שבקו לעבודת בית . ולשבי ובא לציון גואל . יוכר ואת כל חלב . יושר ביום ההוא יושר . מסתולל עודך מסתולל

כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה

יפיהו כ"ג בלישנא וסימניהון ודברת אליו ושמת את הדברים

שקר . ראמות לאויל חכמות . טמן עצל ידו בצלחת קדמא . נפש

ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש . תורת אמת היתה

בשנת

*) המסורות האלה אשר יתנו פה סביב כדור , שייכים לשיר השירים , ומה שנדפס כראש איוב באותיות הקטנות שייכים כאן והמדפיסים המקרא בדפוסים קודמים שגו ובלבלו .

הולך לפניכם יי ומאספכם

מלא ומרמות . ואויב הכל יפצה פיהו . הן יעשוק נהר

הוא ה' כי פיהו מריתי . יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה . ישקני

משפטי פיהו דתהלים וחברו דד"ה . כל עמל אדם לפיהו . כי

בסרורים הרוני . השביעני אבי השביעני . וישכו ויזכר אלהים . ויסכו כי הכרובים פורשים . ויסירו רגע ימותו . וישירו בדרכי ה' . כי יסור וכנניהו שר הלוים . ישור ושמתיה ביד מוגיך . עשק ויריבו רעי גרר . עשק ובני עשק אחיו דד"ה . תסובב נקבה תסובב גבר . תשובב אלהים זנחתנו . ונסב ונסן ונסע המדברה . ונשב

שלוש למלכות יהויקים מלך־יהודה בא כל כתובי' מ"ל נבוכדנאצר מלך־בבל ירושלם ויצר עליה: ס' כתיב כן נכתוב

אבן עזרא

נאום אברהם בר' מאיר אבן עזרא הספרדי זה ספר איש חמודות . מדובר בו נכבדות . ונכונות עוברות ועתידות . וכל דבר בקוצר ובחידות . ובמלאכי מעלה סודות . עומדים על יסודות . ומפרשיו לא עמדו בסודו . וכל אחד ביאר כאשר השיגה ידו . ורגלי כולם מועדים . בקץ מועד מועדים . גם התערבה להם החיה . כי שמה רביעית היא השלישיה . ועתה אחל לפרש כפי דקדוק הלשון :

(א) **בשנת** מצאנו כתוב כי עשתי עשרה שנה מלך יהויקים אם כן מה טעם בשנת שלש למלכותו ועתה דברי אלה בני יאשיהו כתוב כי ארבעה בנים הניח הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום ומצאנו כי במות יאשיהו מלך יהואחז בנו ומקצת חז"ל אמרו כי זה יהואחז הוא יוחנן והנה לא מלך רק שלשה חדשים וימלוך תחתיו יהויקים אחיו והוא בן עשרים ושלש והנה הוא קטן מיהויקים ואיך קראו הכתוב בכור על כן אמרו שבכור במלכות והוצרכו לומר כי שלום הוא צדקיהו בעבור כי נבואת ירמיהו על שלום דבקה עם נבואתו של צדקיהו ועוד כי לא מלך על ישראל אחר צדקיהו ולספור הכתוב רביעי בעבור שם בלא גוף דרך זרה ועתה התבונן כי יהואחז הוא שלום ויוחנן לא מלך . ואל תשים בעבור שנקרא שלום בשני שמות כי הנה שלמה הוא קהלת ובני שמואל שמה ואביה וגם כתוב כי הוא יואל ועמינדב הוא יצהר ואוריאל הוא צפניה ודרכים ככה ובתורה זרח הוא צחר והעד ששלום הוא יהואחז כי כאשר מת האב היה יהויקים בן כ"ה שנה וצדקיהו שהוא השלישי בן כ"ד ושלום בן כ"ג וככה כתוב שיואחז

רשי

(א) **בשנת** שלש למלכות יהויקים . וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים שנאמר (ירמיה כה) בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר ומה ת"ל בשנת שלש בשנת שלש למרדו שנאמר (מלכים ב כד) ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו והיא שנת שמונה לנבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שנים מרד בו והיא היתה שנת אחת עשרה למלכות יהויקים חמש שנים קודם שכבשו ושלש שעבדו ושלש שמרד בו ואז מת יהויקים תחת ידו והמליך נבוכדנצר תחתיו יהויכין

רבינו סעדיה גאון

(א) **בשנת** שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנצר מלך בבל . ושלא לא מלך נבוכדנצר אלא בשנת ארבע ליהויקים שנא' בשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונה לנבוכדנצר מלך בבל ואיך אמר בשנת שלש אלא לא תוכל לפרש כי אם בשנת שלש למרדו שבשנת ארבע ליהויקים מלך נ"נ וכבש את נינוה ובהמיבות ליהויקים כבשו נבוכדנצר ליהויקים ועבדו יהויקים שלש שנים שנא' ויהי לו יהויקים עבד ג' שנים וישב וימרד בו עבדו שבית ושביעית ושמינית ואח"כ מרד בו שלש שנים תשיעית ועשירית ואחת עשרה ובשתים עשרה בא נבוכדנצר והגלהו ליהויקים מירושלים לבבל ועלה שנת י"ב למלכות יהויקים מלך יהודה בשנת שלש למרדו : ובשנת שתים למלך מ נבוכדנצר . ואיך יתכן פסוק זה שכבר אמרנו למעל' שצר על ירושלי' והגלה מבני יהודה ושם לגדל' ג' שנים ואחר ג' שנים הביאם שר הסריסים לפני המלך ועתה אמר הפסוק בשנת שתים למלכות נבוכדנצר אלא כך פתרונו בשנת שתים לחורבן בית המקדש שיכנס כמסרס בימינו ...

מצודת ציון

(א) **ויצר** . מלשון מצור וענינו הקפת החיל על העיר לבל יצא נכנס ולכבשם : מושב

מצודת דוד

(א) **בשנת** שלש למלכות יהויקים . ר"ל למרדו בנ"נ למלוך מצאנו כי נבוכדנצר מלך בשנת ד' ליהויקים ובה' שהיא שניה לנבוכדנצר עלה עליו וכבשו ועבדו

ב וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו וְאֶת־הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו: ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן־הַפַּרְתְּמִים: ד יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כָּל־מאוּם

ואת הכלים ג' דסמי' וסי' ואת הכלים האלה אשר עשה חירם דמלכים. וחברו דד"ה ואת הכלים תביא בית אוצר אלהיו: ומזרע המלוכה ד' דסמיכי בלישנא וסי' ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים. וחברו דירמיה. ויקח מזרע המלוכה ויכרתו אתו ברית. ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו בריש סיפ': וללמדם ל' ילדים אשר אין בהם כל תולדות אהרן ילדים. סנהדרין צג. עקידס שער לס:

יהויכין בנו: (ב) ומקצת כלי בית האלהים לקח. ומקצתם נשארו כמו שנאמר (ירמיה כז) כה אמר ה' צבאות אל העמודים ואל הים ועל המכונות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת: ויביאם ארץ שנער בית אלהיו. לקלס לעבודת כוכבים שלו הביא שם את השביה כולה אף את האנשים ואת הכלים הביא בית האוצר: פרתמים

שיהואחז הוא שלום ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחוהו וימליכו אותו תחת יאשיהו אביו ועוד שנית כי שלום הוא יהואחז כי כתוב כי פרעה נכו לקחו אחר שלשה חדשים שמלך ויביאהו מצרים וימת שם וכתוב בירמיהו על שלום אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אותו שם ימות ואל תתמה בעבור הכתוב למעלה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' בשלוח אליו המלך צדקיהו כי תחלת הפרשה הוא כי כה אמר ה' על בית מלך יהודה יסופר על מה שאמר לו השם לפני מלוך צדקיהו והנה יספר מה התנבא על יהואחז שהוא שלום אחר שהוליכו אל מצרים והחל מן הוי בונה ביתו בלא צדק על יהויקים ושם כתוב ואחרי כן התנבא על יהויכין כי כן כתוב שם וכל אלה שלשתן מלכו לפני צדקיהו וכספר יחזקאל שאמר שא קינה אל נשיאי ישראל שמתו ולא נשאר מבניהם מלך והחל מן יהואחז הוא שלום ואמר ויביאוהו בחחים אל ארץ מצרים והכפיר הוא יהויקים שהמליכו מלך מצרים ויתנהו בסוגר בחחים ויביאהו אל מלך בבל וככה כתוב בדברי הימים ויאסרוהו בנחושתים להוליכו בבלה ואחרי כן מקונן על יהויכין מטה עזה אש אכלתהו ואחרי כן מקונן על צדקיהו ותצא אש ממטה בדיה פריה אכלה ולא היה בה מטה עז שבט למשול והנה התברר כי יהויקים הוליכוהו אל בבל ואל יקשה בעיניך בעבור שאמר להוליכו בבלה ולא אמר ויוליכוהו כי הנה כתוב על צדקיהו בירמיהו ויאסרוהו בנחשתים להביא אותו בבלה וכתוב אחר ויאסרוהו בנחושתים ויביאהו בבלה והנה כתוב בדניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנצר אל ירושלים ויצר עליה ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית ה' ויביאם ארץ שנער והנה הטעם יהויקים והכלים הביאם בית אלהיו להשתחוות לו ואחרי כן אמר ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו ולא יתכן בדרך הלשון לפרש ויביאם כי הכלים לבדם הביא בעבור הכתוב ואת הכלים הביא וכתוב בדברי הימים ויאסרוהו בנחושתים להוליכו בבלה ומכלי בית ה' הביא נבוכדנצר לבבל ויתנם להיכלו בבל וירמיהו מתנבא על יהויקים כי קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים ועל כן טעם האומר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה היא שנה שלישית למרדו ועל כן הוצרכתי לפרש כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה בא נבוכדנצר עליו ויצר על ירושלים ולקחה בתחלת השנה הרביעית ליהויקים והיא השנה הראשונה לנבוכדנצר כי כן כתוב והנה הוליכו אל בבל ועמד בנחושתים כמו שנה וצוה נבוכדנצר ושב יהויקים למלכותו ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו ובא נבוכדנצר או גדודיו אל ירושלים והרגו את יהויקים וסחבו אותו מהלאה לשערי ירושלים ותהי נבלתו מושלכת ולא נקבר כי כן התנבא ירמיהו ואל תתמה בעבור וישכב יהויקים עם אבותיו כי הנה כתוב הנך שוכב עם אבותיך ובמצרים מתו והנה מלך יהויכין בנו ג' חדשים ותפשו נבוכדנצר בשנת ח' למלכו והיא שנת י"א ליהויקים ומלך צדקיהו עשתי עשרה שנה והיא שנת תשע עשרה למלך נבוכדנצר והנה בשלשה חדשים נהרג יהויקים וגלה יהויכין בנו ואל תתמה בעבור שתמצא כתוב בשנת שבע לנבוכדנצר וככה על צדקיהו היא שנת שמונה עשרה כי כמספר המלכים כאלה וכאלה והלא ידענו כי ירבעם ורחבעם בחדש אחד מלכו והנה כתוב כי רחבעם מלך י"ז שנה וימלוך אביה בנו תחתיו בשנת י"ח לירבעם והנה אגאר לך זה מחשב אחד יחשוב מיציאת מצרים מניסן או לבריאת עולם מתשרי ויום אחד בשנה חשוב שנה יספור מיום מלוך המלך עד תקופת שנתו על כן תהיה שנת י"ח י"טוהמשל בנולד ביום ו' לפני שקוע השמש בעיר הזאת שהיא דרום בתקופת תמוז והיום ארוך ט"ז שעות שלימות והנה יומל כבן בקר יום ששי שהוא יום שמיני כפי חשבון התורה והוא יום ז' ואיננו שלם רק יחסרו ט"ז שעות ואל תתמה בעבור שתמצא ביחזקאל ויביאהו במצודות למען לא ישמע קולו כי כן חשבו עבדי נבוכדנצר וטעם המלוך שאל ירמיהו ליהויקים כי הנבואה עליו התחשוב כי מלכותך תתקיים לך בעבור היותך מתחרה בארז והנה נשארה השאלה הקשה כבר הזכרתיה כי צדקיהו היה במות אביו כ"ד שנה והנה יהיה במות יהויקים וגלות יהויכין בן ל"ה שנה והנה כתוב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו וזה החשבון הוא שנקרא מלך שלש שנים לפני מות יאשיהו כי נודע זה בכל הגוים שהומלך צדקיהו והעד הכתוב בירמיהו בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דבר השם לירמיהו שיעשה מוסרות וישלחם אל מלכי אדום ומואב ועמון וצור ביד מלאכים הבאים ירושלים אל צדקיהו מלך יהודה פי' אלה המלכים שמעו שנהרג יאשיהו וחשבו כי צדקיהו שהמליכו כשהיה בן כ"א שנה הוא ימלוך תחתיו ואין טענה ממלכות יהואחז כי עם הארץ המליכוהו ולא שמעו דבריו כי לא מלך רק שלשה חדשים ונשאר בפרשה דבר לפרש והוא ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי והנה ירמיה מספר זה הדבר של המוטות אל צדקיהו בעת מלכו אחר גלות יהויכין ואמר לו הביאו צואריכם בעול מלך בבל ושם כתוב ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיהו מלך יהודה וטעם בשנה הרביעית שמרד יהויקים במלך בבל ויש תיקון אחד שהמוטות תקנם ירמיהו בראשית ממלכת יהויקים ושלחם בשנה ראשונה למלכות צדקיהו רק אין טעם לתקון הזה ומפרש גדול היה בספרד והוא פירש ספרים בדקדוק ופירש ואמר כי צדקיהו תחת יהויקים וככה אמר ואחרי אבשלום לא נטה כי הוא שלמה ויהי ביום השביעי שהוא הרביעי הגבל את ההר שהוא העם וככה מלות רבות כמו מאתים ואת טלם ישא רוח כי איך יתכן בלשון שאדם ידבר מלה ורצונו מלה אחרת והאומר בזה מהמשגעים הוא נחשב וכבר פירשתי כולם וטוב לו שיאמר לא ידעתי ולא יהפך דברי אלהים חיים: (ב) ויתן. כתוב ומקצת כלי בית אלהים כי בגלות יהויכין הובאו אל בבל כלי חמדת בית ה' כן כתוב ואוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך: (ג) ויאמר. זה אשפנז היה סרים והוא היה פקיד על כל הפריסים המשרתים ונשיו וכתוב בדברי יחזקאל וה'ו סריסים בהיכל מלך בבל: רב. גדול כמו קרית מלך רב ע"כ אמר יפת כי הם דניאל וחביריו וראייתו שאמר מזרע המלוכה ולא דבר נכונה הוא כי הכתוב ויהי בהם מבני יהודה ואחרים מזרע המלוכה שהיו סריסים ולא תמצא בדניאל שהיה סרים רק כתוב עליו ועל חבירו ילדים אין בהם כל מום ואין מום קשה מן הסרים ודניאל וחביריו לא צוה המלך ללמדם ספר שהוא מכתב כשדים ולשונם רק שיעמדו לפני המלך ולא לפני נשיו ואם טען הטוען אם דבריך אמת שלא היו סריסים למה הפקיד המלך עליהם שר הסריסים התשובה כי צוה המלך לבקש מישראל ילדים וטובי מראה והנגלים עד היום נודעים במשכב זכור ועוד כ"א יסורם הנער תחסר דעתו והוא תבקש להיותם העומדים לפניו יודעי כל חכמה כאשר פירשתי ורבי יהושע אמר כי מלת סריסים בלשון הקודש על שני טעמים האחד מסורסים והשני משרתים ושר הסריסים היה שר על משרתי המלך וכמוהו עם הסריסים והגבורים ואין צורך כי הסריסים היו שרים על הגבורים בעבור היותם עבדי המלך דוד והוא לא סרסם רק כך לקחם בשביה והיו שומרי נשיו כמשפט המלכים עד היום וכמוהו את נשי המלך ואת כריסיו וכתוב ומן העיר לקח סרים אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה. ומלת הפרתמים זרה ולא תמצא במקרא רק במגלה אסתר אולי הוא לשון כשדים או פרסיים כמו סגנים: (ד) ילדים. כמו

רבינו סעדיה גאון

על כולם והלם נבוכדנצר. פ"א בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ככלות השנה השלישית ותחלת הרביעית ככתוב הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה למלך בבל וגם אם נוחרם מן השלישית ליהויקים בבוא נבוכדנצר א"כ פסיה ראשונה לנבוכדנצר והיא רביעית ליהויקים ואז הביא ליהויקים ועמו לבבל שנאמר ויתן ה' בידו את יהויקים: (ב) ומקצת כלי בית האלהים. לפי שנותר המשכן והאהל וכל כליו שלא גלו לבבל על שגנוס יאשיהו וירמיהו: ארץ שנער. ארץ ששם ננערו מתי מבול: בית אלהיו. בית ממשלתו ודינו כענין שנאמר ואתה תהיה לו לאלהים וכתוב אשר ירשיעון אלהים: בית אוצר אלהיו. בית האליל שלו: (ג) לאשפנז. איש פניו זועפים: להביא מבני ישראל. ולא מבני לוי: ומזרע המלוכה. מבית דוד ולא ממלכי ישראל: ומבני הפרתמים. פירי תמים כתפוח הזה שאין בו מום ויפה פרי תואר: (ד) ילדים. אשר אין בהם כל מאום. ואפי' סירטא של הקזת דם: וטובי מראה. לא שחורים ולא לבנים

מצודת דוד

עבדו ג' שנים וישב וימרד בו כמ"ש במ"ב ובשנת ג' למרדו שהיא שנת י"א למלכותו חזר ועלה עליו וכמ"ש בדה"ב: (ב) ומקצת כלי וגו'. כי מהם נשארו ולקחם בגלות יכניה עוד נשארו מהם ולקחם בגלות צדקיהו וכמ"ש כי כה אמר ה' וגו' ועל יתר הכלים וגו' כאשר לא לקחם בגלותו את יכניה וגו' בבלה יובאו וגו' (ירמיה כז): בית אלהיו. ומתחילה הביא את הכל אל בית אלהיו ואף האנשים לקלס לאלהיו וליתן לו תודה על הנצחון ואח"כ הביא כלי בה"מ אל בית האוצר: (ג) רב סריסיו. שר וגדול על הסריסים: מזרע המלוכה. רצה לומר והמה יהיו מזרע המלוכה והם עצמם יהיו מן הפרתמים ר"ל מגודלים בעושר ובממשלה: (ד) כל מאום. ר"ל שום מום כלל וכלל לא כמו לא

מצודת ציון

(ב) שנער. היא בבל ע"ש שננערו בה מתי המבול כי היא עמוקה מכל העולם: (ג) סריסיו. שריו: פרתמים. ענין שררה ועושר וכן חיל פרס ומדי הפרתמים (אסתר א) והיא מלה זרה ואולי הוא מלשון כשדים וכמוהו רבים ימצאו בזה הספר אשר אין לדעת ביאורם כ"א לפי הקרוב לענינם: מאום

וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּילִים בְּכָל־חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת ג׳ ומ״ל. ג׳
וּמְבִינֵי מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל ל׳
הַמֶּלֶךְ וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים׃ ה וַיְמַן ס. ס׳ ל׳
לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ
וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו וּלְגַדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם כ׳. ג׳
יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ו וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה
דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ ז וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר
הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשַׁאצַּר
וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ וּלְמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֲבֵד

נְגוֹ׃ ח וַיָּשֶׂם דָּנִיֵּאל עַל־לִבּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יִתְגָּאַל כ׳
בְּפַת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּבְיֵין מִשְׁתָּיו וַיְבַקֵּשׁ מִשַּׂר כ׳
הַסָּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגָּאָל׃ ט וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים ל׳. ד׳ בליש׳
אֶת־דָּנִיֵּאל לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לִפְנֵי שַׂר הַסָּרִיסִים׃ ל׳
י וַיֹּאמֶר שַׂר הַסָּרִיסִים לְדָנִיֵּאל יָרֵא אֲנִי אֶת־
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מִנָּה אֶת־מַאֲכַלְכֶם וְאֶת־ כ׳
מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאֶה אֶת־פְּנֵיכֶם זֹעֲפִים ל׳. ל׳
מִן־הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם וְחִיַּבְתֶּם אֶת־רֹאשִׁי ל׳. ל׳
לַמֶּלֶךְ׃ יא וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל־הַמֶּלְצַר אֲשֶׁר מִנָּה ב׳ וכענין ב׳ וכענין

מאום והוא חד מן ק״ח מלין יתיראין משמשין ול׳ בריש תיבותא וסי׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ד: בלטשאצר סימן מן ריש סיפרא עד והלבישו לדניאל בלטשאצר פי׳ שי״ן קודם לאל״ף מכאן ואילך אל״ף קדים לשי״ן: על לבו ב׳ וסימ׳ הלא את הקטר. וישם דניאל על לבו. וכל אורייתא דכו׳ במ״ב אל לבו וסימ׳ לא ידון רוחי. ויתעצב אל לבו: ויתן האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ ויתן לך האלהים מטל. ויען רעהו ויאמר אין. ויאמרו עלה ויתן ביד המלך דד״ה. ויתן האלהים להימן. את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו דד״ה. ויתן האלהים את דניאל. והילדים האלה ארבעתם. וכל קהלת דכו׳ במ״ב נתן אלהים וסי׳ ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו. ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני אדם: המלצר ל׳ פתח באתנחתא ויאמר דניאל אל המלצר. והוא חד מן פתחים באתנחתא דסיפרא וסימ׳ דכולהו פתחין באתנחתא דבכל קרי׳ תמצא נמסר

תולדות אהרן וללמדם ספר. חולין כד: וימן. סוכה לט: ולגדלם. חולין כד: ויהי בהם. סנהדרין צג: וישם דניאל. ע״ג לו (מ״א): המלצר. מגלה יג:

אבן עזרא

כמו עור ופסח שאינן ראויין לעמוד לפני מלך על כן כתיב עור ופסח לא יבא הבית והטעם בית מלכות דוד: וטובי מראה. שלא היו ירקרקים ונראים כמו חולים: ומשכילים בכל חכמה. כלל כל: ויודעי דעת. שידעו בתחלת הדבור המדבר מה שהיה בדעתו לדבר באחרונה כי יש חכמים רבים לא ידעו זה עד סוף דבר המדבר: ומביני מדע. שיוכלו להבין לאחרים מה שיש בלבם ובמדע כמו גם במדעך מלך אל תקלל כי יש חכמים ולאו להוציא בלשונם מה שיש בלבם כי אם בדרך רחוקה ובארחות עקלקלות: ואשר כח בהם. שתהיה תולדתם חזקה להסתיר העיטוש ויהיו עומדים תמיד לפניו ושיוכלו לסבול בשעת צרכם והנה צוה לבקש מי שנמצאו בו אלה המדות ולא נמצאו בילד פחות מט״ו שנה והנה אין צורך ללמדם השלש שנים כי אם כתב כשדים ולשונם לדבר עם המלך בלשונו והנה גדולים יצאו מירושלים והנה דניאל יצא בן ט״ו שנה בגלות יהויקים לבבל ושמונה שנים מלך והנה כ״ג וי״א לצדקיהו והנה ל״ד וע׳ שנה והנו זקן מאוד בימי אסתר אולי כבר מת ולא עלה אל בית שני ואיננו שסבר ברא״יות גמורות: (ה) וימן. פועל יוצא והטעם לתת להם מנות. ופירוש בג מאכל וכתיב במקרא ונתתיך לבג וקרי לבז והטעם קרוב אולי טעם בג הבשר המבושל: ומיין משתיו. ולא נכתב ומיין משתהו כי יש יום ידוע לשתות יין לבן או אדום או יין מקום פלוני ידוע. וטעם לגדלם להרגילם לעמוד ולדעת משפטי המלוכה וזה הוא אשר כח בהם: ומקצתם. י״א ומקצת הילדים ומקצת כלי בית האלהים ומקצה אחיו גם הוא נכון והוא שפירשו בסוף השנים הנזכרות והנה כמוהו ומקצת ימים עשרה: (ו) ויהי. טעם מבני יהודה כי היו בירושלים מבני בנימין ואלה אינם אחים כי הכתוב אומר ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא: (ז) וישם. כאשר קרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ורב סעדיה אמר כי כל שם לשון כשדים וכן נר וככה נבוכדנצר בלטשאצר שנבצר ושם בל מפורש הוא כשום אלהי ושדרך מישך לשון כשדים הם והגאון אמר כי נגו כמו נבו אלא בלא ראיה: (ח) וישם. פת בג המלך אסורה גם היין אסור וכתוב אמר לנסכא ליה למשפטם לאלהיהם: (ט) ויתן. אמר הגאון הטעם שנתנו לחן ולחסד ולרחמים בעיני שר הסריסים והוא לא עשה בקשתו והוא הטיב שלא גילה סודו למלך כי לא יחייהו: (י) ויאמר. כתוב מאכלכם והוא הפת והבג • ומשתיכם לשון רבים אשר ישתה המלך בימי הקיץ והחורף ממנו ישתו גם הם: פניכם זועפים. כפני אנשים זועפים: כגילכם. אין לו ריע במקרא רק בדברי קדמונינו בן גילו. וחיבתם. מגזרת חבולתו חוב והם שני בנינים ושרשם כמו קם עם קים דברי הקורים האלה: (יא) ויאמר. המלצר. לשון כשדים הוא נותן המנות והנה פירוש אשר מנה כמו הפקיד ובלשון

חכמים

רשי

(ג) הפרתמים. דוכסים: (ד) ואשר כח בהם. פירשו רז״ל שהיו אונסין עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה מפני אימת מלכות ושמעמידים עצמן כשנצרכים לנקביהם: וללמדם ספר. מוסב על אשר כח בהם. (ה) וימן. לשון הזמנה: בפת בג. הוא שם מאכל המלך בלשון כשדים ויש פותרים פת בג לחם ואין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים ואין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל: (ז) בלטשאצר. על שם עבודת כוכבים של בבל שקרויה בל שנאמר די שמיה בלטשצר כשום אלהי. בלטשאצר שם לשון חכמה בלשון ארמי: (ח) יתגאל. לשון לכלוך: (ט) שר הסריסים. שהיה שר של משרתי המלך: (י) אשר מנה. אשר הזמין וסיפק: כגילכם דוגמתכם ולשון משנה הוא בן גילו: וחיבתם את ראשי למלך. תגרמו להתחייב להתיז ראשי: (יא) המלצר. הסודר את המנות ואת הקערות שקורין מאיסטרי״ב אל״ה:

נם

רבינו סעדיה גאון

לבנים יותר מדאי: ומשכילים בכל חכמה. שיודעים להשיב בכל דבר שישאלום: ויודעי דעת. בכל דבר שישמעו: ומביני מדע. שהן בקיאים בעצה: ואשר כח בהם. שהם יכולים לסבול צורכי נקביהן והשחוק והשינה: וללמדם ספר ולשון כשדים. זה המכתב והלשון. פ״א ויתן ה׳ בידו וכלל לא כתב כי לקח את יהויקים בבלה אלא כתב ויאסרהו בנחושתים להוליכו ולא כתב ויוליכהו ולא כתב ויביאהו אלא ויביאם כלל ביאתו עם ביאת כלי בית המקדש: הפרתמים. בדעתי שאינו בלשון קדש אלא עם ומלכות: וללמדם ספר. הוא כתב וספר והוא כותב והוא קורא בלשון כשדים מבלעדי תורגמן: (ה) וימן. ויפקד כמו שנאמר וימן ה׳ דג גדול: מפת בג המלך. ממטעמי להם מאכל המלך בגימטריא פת בג פת בר. גימ״ל מתחלף עם רי״ש את בש גר והיינו פת חטים כמו לשבור בר ופת נקייה כמו נקיו בר: ומיין משתיו. בארג וקונדטין ועסים: ומקצתם. כמו שנאמר מקץ שבע שנים כלומר בסופן של שלש שנים האלו אחר שיגדלו יבאו ויעמדו בהיכל המלך בפלטין שלו. פ״א ומקצתם מקצת מהם ישמשו את המלך ומקצתם כדי לעמוד בהיכל המלך שיהיו הכמים במלאכתן של המלכים: (ו) ויהי בהם. בתוך אותן השבויים: מבני יהודה. מזרע חזקיהו כמו שאמר לו ישעיה הנביא ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל: (ז) וישם לדניאל בלטשאצר. כך תרגמו אנשי בבל דניאל דיין של אלו דיין טוב ונאמן: בלטשאצר. בל ע״ג שנאמר כרע בל עם אצר לפן אצר כמו טשו במצודתם שומר אוצר של בבל. ולחנניה חונן יה. שדרך שר רך דד מפונק ורך. מישאל ששאלתו אמו מאל. מישך מי שרואהו מיד משכך כעסו וי״א מושך אצל חכמתו עזריה עזר יה. עבד נגו עבד נבו בי״ת מתחלף עם גימ״ל כלומר עבד לע״ג הוא: (ח) וישם דניאל על לבו. שהיה קורא קריאת שמע בכוונת הלב כמו שנאמר ושמתם את דברי אלה על לבבכם: אשר לא יתגאל. שלא לטנף עצמו במאכל ובמשתה שלהם כמו נגואלו בדם וכן לחם מגואל ופירושו מגועל בחילוף אל״ף בעי״ן: (י) אשר מנה. אשר זימן כמו שכתוב וימן להם המלך: זועפים. כל מי שהוא מצטער במאכל ובמשתה שיחסר לו או בשום צער אחר פניו לא יובהקו זולתי יוזעפו כדכתיב וירא אותם והנם זועפים והמתרגמן תרגם נסיסין ופתרונו נעורים: כגילכם. כיוצא בכם בקומתכם כמו בן גילו של ראש והפשר כבנין גולה שלכם כלומר כגולתכם כמו וגולה על ראשה: ותייבתם את ראשי. שיתיז את ראשי המלך שיאמר שפשעתי במזונותיכם: (יא) המלצר. מלין נר:

ד״א

מצודת ציון

(ד) מאום. כמו מום: מדע. ענין מחשבה כמו גם במדעך מלך אל תקלל (קהלת י): ספר. ר״ל כתב הנכתב בספר: (ה) וימן. ענין הזמנה כמו וימן ה׳ דג (יונה ב): מפת בג. ענין מאכל: (ח) יתגאל. ענין לכלוך וטנוף כמו לחם מגואל (מלאכי א): (י) מנה. הזמין: זועפים. ר״ל רעים והוא מלשון זעף וכעס כי הכועס נשתנה מראית פניו לרוע: כגילכם. כדמותכם ובדרז״ל בן גילו (יבמות קכ): (יא) המלצר. הוא המסדר המאכל: אשר מנה.

אשר

מצודת דוד

לא תאכלו כל נבלה (דברים יא): וטובי מראה. בלובן ובהירות: בכל חכמה. יהיו משכילים בכל מיני הכמות: ויודעי דעת. ר״ל בתחלת אמרי המדבר ישכילו לדעת דעתו ותוכן כוונתו ומה יהיה אחרית אמריו: ומביני מדע. רצה לומר שיהיו נחים בלשונותם במיטב הדבור להבין לזולת מה במדעי לבבם ובמחשבתם: ואשר כח בהם. להתגבר על הטבע לאנס ולעצר מן השחוק והשינה וכדומה למען יעמדו בהיכל מלך מבלי שום מניעה וכאשר ראוי והגון: וללמדם ספר. מוסב על המקרא שלפניו לומר להביא מבני ישראל וגו׳ וללמדם ספר וגו׳ והוא המכתב והלשון: (ה) וימן להם המלך. כל זה מדברי המלך שאמר לאשפנז הנה המלך יזמין להם בכל יום דבר הצריך להם ביומו ממאכלי המלך ומן היין אשר ישתה הוא (ואף שנבוכדנצר עצמו היה המדבר לא אמר כמדבר בעדו וכן דרך המקרא וכמ״ש וישלח ונומר ואת שמואל (ש״א י״ב) עם כי שמואל עצמו היה המדבר וכן רבים כמוהו): ולגדלם. ובאופן זה יהיו מגודלים שלש שנים למען יהיו נראים יפים ובעלי בשר: ומקצתם. מקצה שלשת השנים יעמדו בתמימות לפני המלך לשמשו בכל עת: (ו) ויהי בהם. באותן הילדים שהביא אשפנז כדבר המלך ולתוספת ביאור אמר מבני יהודה ר״ל מזרע מלכי יהודה ומה ששם למעלה פירש כאן: דניאל וגו׳. כי רבים הביא מזרע מלכי יהודה ובהם היו דניאל וגו׳: (ז) שמות. מלבד שמותם מהלידה: בלטשאצר. אולי המלה ההיא יורה בלשון כשדים כמו דניאל בל׳ הקודש וכן יתר השמות: (ח) וישם. השב בלבו והתעורר בדבר: אשר לא יתגאל. במאכלי האיסור וביין של עכו״ם: ויבקש. שאל ממנו למנוע מאתו פת בג והיין לבל יתגאל: (ט) לחסד ולרחמים. עם כי הוא לא מילא שאלתו מ״מ לחסד יחשב מה שלא גער בו והטיבו בדברים רבים והיה מעלים עין במעשה המלצר: (י) אשר מנה. הוא בעצמו הזמין וקבע מאכלכם ואיך אשנה אחריו ;

אשר

שר הסריסים על־דניאל חנניה מישאל ועזריה׃
ל׳ פתח וה׳ בנס וקמץ ג׳ רפין יב נס־נא את־עבדיך ימים עשרה ויתנו־לנו מן־
ל׳. ל׳. ל׳ הזרעים ונאכלה ומים ונשתה׃ יג ויראו לפניך
ז׳ זעירי מראינו ומראה הילדים האכלים את פת־בג
ל׳ זעירי המלך וכאשר תראה עשה עם־עבדיך׃
יד וישמע להם לדבר הזה וינסם ימים עשרה׃
טו ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב
ל׳. ב׳ בלוש׳ ובריאי בשר מן־כל־הילדים האכלים את
ל׳ פת־בג המלך׃ טז ויהי המלצר נשא את־פת־בגם
ג׳. ל׳. ג׳ ויין משתיהם ונתן להם זרענים׃ יז והילדים
ל׳ האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע והשכל
ג׳ בכל־ספר וחכמה ודניאל הבין בכל־חזון
ל׳ וחלמות׃ יח ולמקצת הימים אשר־אמר המלך
י׳ חסר להביאם ויביאם שר הסריסים לפני נבכדנצר׃
ס׳. ל׳ יט וידבר אתם המלך ולא נמצא מכלם כדניאל
חנניה מישאל ועזריה ויעמדו לפני המלך׃
ל׳ כ וכל דבר חכמת בינה אשר־בקש מהם המלך
ג׳. ל׳ וימצאם עשר ידות על כל־החרטמים האשפים
ס׳ בטעם אשר בכל־מלכותו׃ כא ויהי דניאל עד־שנת
אחת לכורש המלך׃
ט׳. י׳ חסר ב א ובשנת שתים למלכות נבכדנצר
ל׳ חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו

במסרה רבתא בערך פתח בס"ד: ומראה ז׳ קמצים וסימ׳ ומראה כבוד ה׳ כאש. ומראה הנגע עמק. ומראה הנתק. ומראה אש לילה. ומראה האפנים כעין אבן תרשיש. מראת הילדים האכלים. ומראה הערב והבקר. וא׳ פתח ומראה ולא בחידת: משתיהם ג׳ נסימ׳ והיה כנור ונבל תוף וחליל. בחמם אשית את משתיהם. ויהי המלצר נשא את פת בגם: נבכדנצר י׳ חסר וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך נ"ב בס"ד: וימצאם ג׳ וסי׳ וילך יוסף אחר אחיו. וימצאם עשר ידות על כל החרטמים. וימצאם עשרת אלפים אנ"ך:

רשי

(יב) נס. לשון נסיון: מן הזרועים. מין קטניות תחת פת בג: (יג) וכאשר תראה. לפי מה שתראה עשה: (טז) נשא את פת בגם. נוטלו לעצמו: (יח) אשר אמר המלך להביאם. שיבאו לפניו: (כ) החרטומים. אלו ששואלים בטימי מתים בעצמות מתים כמה דאת אמר שחיק עצמות שחיק טמיא: האשפים. אלו שדוחקים במזל כך מפורש בתנחומא: (כא) ויהי דניאל. בגדולה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך לדברי האומר התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו צריכין אנו לומר שזהו כורש הראשון שלפני אחשורוש ולדברי האומר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו נאמר כורש זה הוא דריוש השני אחר אחשורוש ובימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו שנאמר (לקמן ו) ודניאל דנא הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה למדנו שבימי כורש הראשון היה בגדולה: (א) ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר. אי אפשר לומר כן אלא בשנת שתים לחורבן הבית כך שנויה בסדר עולם וקראו למלכות נבוכדנצר על שהראה זדונו לכנס לתוך דברי מלכו של עולם: ותתפעם רוחו. בפרעה

אבן עזרא

חכמים ממונה ולהיותו מגזרת אשר מנה החולק מנות קשה מאוד ואף כי כתוב על דניאל: (יב) נס. לשון צווי כמו חל נא את פני ה׳ וטעם ימים עשרה כי אין יכולת בחי לסבול הרעב רק ט׳ ימים ככה הזכירו בעלי התולדות ותחת פת בג המלך תן לנו זרעונים הם גרגרים כאשר יזקינו ותחת יין תן לנו מים: (יג) ויראו. בסוף עשרה מראינו והזכיר פת בג המלך ואחז דרך קצרה שלא הזכיר יין: (יד) וישמע. אמר יפת בן עלי כי כל יום היה רואה פניהם עד ימים עשרה: (טו) ומקצת. נראה. הטעם כל מראיהם ויאמר הגאון זה היה נס גדול ואין צורך כי היו אוכלים אורז הנקרא בלשון ערבי ארוז והוא נכבד מאוד וערב מן החטה ועושה דם טהור והוא מאכל אנשי הודו ואין להם חטה ונעשו ממנו תבשילים וזה האורז ישגא מאד כאשר יבושל בחלב והכלל כי המעט ממנו משביע והוא כבד במשקליו וגרגיריו דקין מאוד ואינן עגולין ותולדתו חמה ולחה והתימה מחכם גדול שאמר שהוא הדוחן שגרגיריו עגולין ויעמוד שנים רבות ולא ירקב והוא מאכל רע ותולדתו קרה ויבשה גם במיני קטניות אפונים ואינם אלה הנמצאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים והאפונים הם נמצאים בספרד ומצרים ורומא ופרוונצה והם על שלשה מינים מהם לבנים ומהם אדומים ומהם שחורים וזה המין נכבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מגהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פה והג׳ המינים פה להם והנה האורז והאפונים הם זרעונים ומבריאים את הבשר ועוד כי כל מאכל שהוא תאוה לנפש יותר יועיל ממאכל שאין הנפש אוהבת אותו אע"פ שיהיה חם ולא כתולדת החיים והנה אלו היו אוכלין דבר שתתאוה נפשם והיה מועיל להם: (טז) ויהי. נושא. בנפשו ואשר קצר להזכיר היין זכרו עתה. ונו"ן זרעונים נוסף כמו לגאיונים ורבים כמוהם: (יז) והילדים. טעם ארבעתם שהיו שוים בכל חכמה רק דניאל הוסיף עליהם שהיה מבין בכל חזון ופתרון חלומות כי הוא לבדו היה נביא ולא השלשה: (יח) ולמקצת. בסוף השלש שנים: להביאם. לפני המלך: (יט) וידבר בלשונו: ולא נמצא. מכל הילדים היהודים שגלו כאלה ארבעתם: ויעמדו לפני המלך. הם לבדם: (כ) וכל. זה יורה כי נבוכדנצר היה יודע הכמות וימצא כל אחד מאלה ארבעתם יודע עשר ידות על כל חרטום ואשף ויתכן היות עשר לשון רבים כמו מעשרה שליטים בעבור כי עשרה סך חשבון ובעל ספר יצירה אמר עשר ספירות בלי מה והחרטומים אינם האשפים כי הנה כתוב לקרוא לחרטומים ולאשפים ושם אפרשם: (כא) ויהי. הטעם שהיה בבל עד שנת אחת לכורש המלך ואילו היה כתוב עד שנה אחת היה נראה כי שנה שלימה עברה ובאומרו שנת אחת הטעם בתוך השנה: (א) ובשנת. אמר הספר

רבינו סעדיה גאון

ד"א מלצר ממולל וצר: מינה. כמו וימן: (יב) נס נא את עבדיך ימים עשרה. באותן הימים שבין ראש השנה ליוה"כ והם כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו שלא יגרום להם החטא עשרה נסיונות שנסו אבותינו להקב"ה במדבר: מן הזרועים. הם פול הלבן ופול המצרי ופול הטב והגולבון והאפונים והעדשים וחימצין וכל כך למה כדי שיעלו ריח רע מפיהם שלא יבואו עליהן במשכב זכור: (טו) ומקצת. ולסוף: ובריאי בשר. שמנים ויפים: (יז) ודניאל הבין בכל חזון וחלומות. ארבעתם היו חכמים בכל ספר אומה ולשון לקרוא ולכתוב ולפרש ויותר עליהם דניאל שהיה מבין לפרש כל חזון וחלומות: (כ) עשר ידות. עשרה חלקים כמו וארבע הידות מתרגמינן וארבע חולקין: החרטומים. מלאכתם בחורים אטומים כילד היו נוקבין חור באילן ומכניסין בו כשפים ואוטמין אותו והוא מגיד להן כל דבר חרטום חור אטום ולמה כתוב החרטומים חסר וי"ו שעואלין בקברות בחורי טימי מתים: האשפים. שדוחקין במזל כמו השואפים אביון מתרגמינן דדחקין: (כא) ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך. הוא כורש הגדול שאם תאמר לכורש הקטן היאך אמר למטה בשנת שלש לכורש מלך פרס והיאך אמר ובשנת שתים לדריוש המלך: (א) ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר. חסר אל"ף שמאותו היום נגזר עליו חסרון מלכות בבל: חלם נבוכדנצר חלומות. ב׳ חלומות חלם אחת של צלם ואחת של אילן והוא בשמינית למלכותו הגלת ליהויקים ולפיכך נמצא דניאל לשם ואם תאמר בשנת שתים לנבוכדנצר היאך נמצא דניאל לשם כשהחריב נבוכדנצר את ירושלים העלהו הכתוב כאלו מלך באותו העת ולכך נאמר בשנת שתים לנבוכדנצר כלומר י"ט שנים היו מיום שמלך עד יום שהחריב ירושלים וקדמה גלות יהויקים לחורבן ירושלים

מצודת דוד

אשר למה יראה. אשר למה אעשה כה שיראה המלך את פניכם זועפים ורעים מן פני יתר הילדים: וחייבתם. ואהיה ע"י חייב את ראשי למלך כי כן משפט המלך להמית את הראש של מי אשר ימרה את דברו: (יא) על דניאל וגו׳. להביא להם מאכליהם ומשקיהם: (יב) את עבדיך. אמר על עצמו ועל המ"ו חבריו: ומים ונשתה. ומים יתנו לנו ונשתה: (יג) מראינו ומראה וגו׳. תראה מראות פנינו אל מול מראות אלו אם יש מה השתנות אלו מאלו: וכאשר תראה. ולפי מה שתראה ככה תעשה אם לא יהיו פנינו רעים מפניהם אזי תוסיף תת לנו מן הזרעונים ומים ואם רעים יהיו אז בעל כרחן נאכל פת בג ונשתה יין: (טו) מן כל. עוד יותר מן כל הילדים וגו׳: (טז) נושא. נוטל לעצמו: פת בגם. הניתן למאכלם: (יז) ארבעתם. הם דניאל חמ"ו: מדע והשכל. ידיעה בהם ולהשכיל עוד מוצא דבר: בכל ספר. מכתב ולשון כל עם ועם ובכל מיני חכמה: ודניאל. ויותר עליהם דניאל שהיה מבין בכל חזון וחלומות ר"ל לדעת פתרון חלומות: (יח) ולמקצת הימים. ולסוף שלשת השנים: אשר אמר המלך להביאם. לעמוד לפניו כמ"ש למעלה: ויביאם. אז הביא את כל הילדים לבחור מהם מי ומי יעמדו לפניו: (יט) וידבר אתם. בדברי חכמה והשכל לנסות חכמת כל אחד: ולא נמצא מכולם. להיות חכמים ומשכילים כדניאל חמ"ו: ויעמדו. מינה אותם להיות עומדים לפניו תמיד לשמשו: (כ) חכמת בינה. חכמת הבנת דבר מתוך דבר: וימצאם. מצא בהם עשר ידות יותר על כל החרטומים והאשפים: (כא) ויהי דניאל. בגדולה היה בבבל עד שנת וגו׳ ומאז נגע עצמו ממלאכת המלך ומינה את זרובבל תחתיו: ב (א) ובשנת שתים. אחר חורבן הבית ואחר שכבש כל העכו"ם ומלך עליהם חשב מחשבות מה שיהיה באחרית הימים ובא לו החלום וכמו שכתוב בפתרון החלום: חלומות. לפי שהיתה מעניינים הרבה אמר חלומות: ותתפעם. נפימתו היתה מקשקשת בו כדרך החרד בנגם

מצודת ציון

אשר הפקיד כמו ומהם ממונים על הכלים (דה"א ט): (יב) נס. מלשון נסיון: הזרועים. מיני זרעונים כקטניות וכיוצא: (טו) ובריאי. ענין שומן כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג): (יז) חזון. ראיית החלום והוא כפל ענין במ"ש: (כ) ידות. חלקים כמו וארבע הידות (בראשית מז): החרטומים. הם חכמי הטבע: האשפים. הם חכמי הרפואה: (א) ותתפעם. ענין הכאה וקשקוש וכן

נְהְיְתָה עָלָיו: ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא לַחַרְטֻמִּים
ב. ב' וְלָאַשָּׁפִים וְלַמְכַשְּׁפִים וְלַכַּשְׂדִּים לְהַגִּיד לַמֶּלֶךְ
ג' חֲלֹמֹתָיו וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: ג וַיֹּאמֶר לָהֶם
פ הַמֶּלֶךְ חֲלוֹם חָלָמְתִּי וַתִּפָּעֶם רוּחִי לָדַעַת אֶת־
הַחֲלוֹם: ד וַיְדַבְּרוּ הַכַּשְׂדִּים לַמֶּלֶךְ אֲרָמִית מַלְכָּא
ג'. לעבדך ק' לְעָלְמִין חֱיִי אֱמַר חֶלְמָא לְעַבְדָיךְ וּפִשְׁרָא נְחַוֵּא:
דאי ק'. ל'. כתיב ה'. ב' ה עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְכַשְׂדָּיֵא מִלְּתָה מִנִּי אַזְדָּא

ל מל'. יד הֵן לָא תְהוֹדְעוּנַּנִי חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַדָּמִין
ל. ל. ח' תִּתְעַבְדוּן וּבָתֵּיכוֹן נְוָלִי יִתְּשָׂמוּן: ו וְהֵן חֶלְמָא
יד. ל. ל. וּפִשְׁרֵהּ תְּהַחֲוֺן מַתְּנָן וּנְבִזְבָּה וִיקָר שַׂגִּיא
ל תְּקַבְּלוּן מִן־קֳדָמַי לָהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַחֲוֺנִי:
ל ז עֲנוֹ תִנְיָנוּת וְאָמְרִין מַלְכָּא חֶלְמָא יֵאמַר
ל' כתיב ד' יתקרי לְעַבְדוֹהִי וּפִשְׁרָה נְהַחֲוֵה: ח עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר
מִן־יַצִּיב יָדַע אֲנָה דִּי עִדָּנָא אַנְתּוּן זָבְנִין כָּל־

ובשנת ט' ר"פ וסימן נמסר במלכים א' ריש סימן ט"ו: ולמכשפים ב' וסימן ויקרא גם פרעה לחכמים. ויאמר המלך לקרא לחרטמים: ותפעם ב' וסימן ויהי בבקר ותפעם רוחו דפרעה. ותפעם רוחי לדעת את החלום: קדמא דסיפרא ותתפעם רוחו ושנתו. תגינא ותפעם: סימן קדמא ופשרא נחוה תגינא ופשרא נהחוה: ופשרא ב' כתיב ה' בסיפ' וסי' ענו תנינות ואמרין למלכא. כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה: מלתה ל' כתיב ה' מני אזדא. וכל תלתה כתיב ה' במ"א נדבכין די אבן גלל תלתא: נהחוה כולהו כתיב ה' במ"ב כתיב א' וסימן ומלתא יתהובד. קרא מלכא. ושארא כולהון בה"א. סימן שנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנא יתבנא מתבנא תתבנא כולהון כתיב א' בסוף

תולדות אהרן למלך ארמית. סוטה כה:

הספר שהוא שנת שתים למלכות נבוכדנצר על ירושלים אחר שמרד בו צדקיהו והחריבה ור' משה אמר כי ב' שנים נשארו למלכותו ולא מצאנו כדבר הזה בכל המקרא והנכון בעיני למלכותו על כל הגוים שהזכיר ירמיה שיכבשם אז שקט וחשב מחשבות על משכבו מה יהיה באחרית הימים כאשר הזכיר דניאל והזכיר חלומות בעבור שיש בצלם זהב וכסף ונחושת וברזל וכלי חרס ומנהג החולם לראות דבר א': ותתפעם. כמו נפעמתי ולא אדבר וגזרתם את הולם פעם כאדם שידוכה וידוכה. אמר הגאון כי פרעה ידע החלום ולא ידע פתרונו ע"כ כתוב בפרעה ותפעם רוחו שהוא מבנין נפעל ונבוכדנצר שלא ידע החלום והפתרון כתוב עליו ותתפע' רוחו א"כ מה יעשה כי הוא אומר ותפעם רוחי ויתכן היות דגשות פ"א ותפעם תחת נו"ן בנין נפעל כי הפועל שהוא עובר הוא נפעל כמו וילחם בישראל או דגשות הפ"א להתבלע תי"ו התפעל והנה יהיה ותפעם רוחו כמו ותפעם כמו כדרך וכבס המטהר את בגדיו ופי' נהיתה עליו הפך ושנתי ערבה לי כענין שבוש וכמוהו נהייתי ונחליתי וקרוב הוא מטעם כמו נהי נהיה: (ב) ויאמר. חרטומים הם חכמי התולדות שיודעים העיקרים ותולדת כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטומי מצרים: ואשפים. הם הרופאים. ומכשפים הם המשנים דבר התולדה למראה העין. הכשדים הם חכמי המזלות. והגזרין. הם בעלי הקסמים ההולכים לקראת נחשים ואלה הם שהמלך צריך להם לא לחכמי המדות והחשבון והערכים וחכמת הבנינים והחכמה העליונה והנה קרא לחרטומים שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה גם קרא לאשפים שהם יודעים בדפק הזרוע או במי השתן השתנות הגוף ורובי החלומות הולכים על מתכונת הגוף וקרא גם המכשפים שהם יודעים השעות הראויות לעשות מהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכת הכוכבים בזאת השעה גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולדי האדם לנהוג המעלות על הגבולין ועל מבטי הכוכבים המשרתים ושני המאורות ותקופת השנה והחדש והשבוע והיום והם היו יודעים מולד נבוכדנצר על כן ענו הכשדים תחילה כי הדבר תלוי בהם ובחכמתם כפי דבריהם: (יג) ויאמר. אמר אחד מן הגאונים כי היה יודע נבוכדנצר החלום ובא לנסות חכמיו ולולי זה לא האמין בדברי דניאל והנה הכתוב מעיד ותפעם רוחי לדעת החלום וכאשר אמר לו רעיונך על משכבך סליקו מיד נזכר כי כן היה וכאשר הזכיר הצלם אז נזכר לו כן: (ד) וידברו. עתה יחל לדבר לשון כשדים שהוא לשון המלך כאשר דברו והשיב להם: (ה) ענה. יש מלות רבות לשון כשדים פירושם כפי טעם המקום. ולפי טעמא אזדא כמו קיימא ואמת הוא והטעם זאת המלה היא תתקיים. ומהו הן לא תודיעוני החלום ופתרונו חייבי מות אתם. ויפת אמר תעשו קטיעות קטיעות ואמר כי כמוהו נדמה מלך שומרון נכרת וככה ודמיתי עמך כאילו אמר חתיכות חתיכות תעשו בחרב. ומלת נולי הריסות וחרבה ושממה ור' ישועה אמר כמו דומן: (ו) וכן. ונבזבה. מנחה ודורון: (ז) ענו. אמר הגאון כי לא הוסיפו עתה על התשובה הראשונה רק בראשונה לנכח המלך מדברים כדרך קום נא שבה ועתה לשון יחיד שאינו כמלא יקום אני והטעם כי פחדו לדבר לנכחו אמרו אין לנו מענה להשיב רק מה שהשיבונו למלך: (ח) ענה. באמת יודע אני כי העת אתם קונים והטעם אתם דוחים את השעה בעבור שראיתם כי

מלה

בפרעה נאמר ותפעם רוחו (בראשית מא) שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הלשון. ותתפעם לשון פעימה והלימה. (ובחומש פירש"י ז"ל לשון נקישה): נהיתה עליו. לשון שברון כמו (יחזקאל ז) הווה על הווה: (ד) לעלמין חיי. לעולם יחיה: אמר חלמא לעבדך. אמור החלום לעבדך: (ה) מילתה מיני אזדא. הדבר ממני הלך: הן לא תהודעונני חלמא ופשריה. אם לא תודיעוני החלום ופתרונו: הדמין תתעבדון. לאברים תחתכו והרבה יש בגמרא הדומי הדמוה במסכת גיטין: נולי. אשפה: יתשמון. לשון ושם יהון שומות לאשפות: (ו) והן. ואם: ונבזבה. דורנות: להן. אך: החוני. תגידו לי: (ז) תנינות. שנית: נהחוה. נגיד: (ח) מן יציב ידע אנא. באמת יודע אני: יציב. דבר אמת ויציב: די עדנא אנתון זבנין. אשר זו השעה אתם

מסורים

רבינו סעדיה גאון

ירושלים י"א שנים ולא תוכל לפרשו בענין אחר השכל לשם לעילא ותמלא כמה שנים היו עד עכשיו בשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכדנצר ויהויקים מלך י"א שנים כמה שנים הם משנת ארבע עד סוף י"א שמונה שנים ולצדקיהו י"א הרי תשעה עשר וב' שנים משהחריב את ירושלים הרי לך כ"א שנים לפיכך הוי פירוש דבשנת שתים לנבוכדנצר מיום שהחריב את ירושלים: ותתפעם רוחו. שהיה מקשקש רוחו בקרבו כפעמון ופירשו רבותינו הואיל ונכתב ותתפעם בשני תוי"ן שנטרף בשני טירופין על שכחת החלום ופתרונו שפרעה אמר ותפעם שכחת הפתרון וזכר החלום: נהיתה. נטרפה כמו נהייתי ונחליתי. פ"א ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש שהיה לראש ולקצין על כל יודעי דעת מיום שפתר החלום עד תום כל מלכות בבל עד תום שבעים שנה וגם במלכות דריוש היה על כל מלאכת מלכות בבל עד שנה אחת לכורש כמו שנאמר עד שנת אחת לכורש המלך ואחרי כן עודנו חי ואולם מנע נפשו ממלאכת המלכים ומינה את זרובבל תחתיו על כן מצאנו אותו בשנת שלש לכורש מתאבל ומתענה כ"א יום ואם היה במלאכת המלך לא היה יכול לחדול ממלאכת המלך אלא כל הימים במלכות בבל ודניאל בתרע מלכא תמיד וגם בימי דריוש סרכין תלתא די דניאל חד מנהון ובימי כורש חדל: ובשנת שתים לנבוכדנצר ודניאל פתר חלומותיו. והנה כבר נאמר ולגדלם שנים שלש וכתב ולמקצת הימים אשר אמר המלך ומן החשבון הזה היתה שנת רביעית ואיך אמר ובשנת שתים דע כי בשנת שתים חלם עד תום הימים לגדלם שנים שלש ועוד לא באו לפני המלך ועל כן שאל מן הכשדים לבאר חלומו כי עדיין דניאל לא בא לפני המלך: נהיתה עליו. לשון שכחה: חלם חלומות. הרבה וכי הרבה היו אלא חלום אחד של ענינים הרבה על שראה זהב וכסף ונחשת וברזל וחרש לכך נאמר חלומות: מכשפים. שמכחישין פמליא של מעלה ופמליא של מטה. ד"א מכשפים מכים שואפים שבלחישה מכין ושפין בשרו וכחו של אדם: כשדים. כמו שדים שעושין מעשיהם מכת שדים: (ד) ארמית. בלשון ארם: מלכא לעלמא חיי. כלומר יחי המלך: ופשרא נחוא. ופתרונו נגיד: (ה) אזדא. כמו אזלא וי"א אזדא לשון תוקפא כמו זדון ויתכן ואזדא רבא לטעמיה לשון חוזק: הדמין. נתחים כמו וינתחהו מתרגמינן וגדמיה: נולי. בוזה ואין לו דמיון וי"א נולי לשון מנוול כדומן ונואה באבוס של בהמות. ד"א נולי חריבה: (ו) תהחוון. תגידו: מתנן ונבזבה. מתנות והנאה כגון מתנות זהב וכסף ובגדים והנאה לאם ויין ומזונות ואין ונבזבה מעין המבזבז אל יבזבז יותר מחומש: להן חלמא. רק החלום ופתרונו תודיעוני וכן אמר להם אם אני אומר לכם החלום אתם בודין לי הפשר מלבכם: (ז) תניינות. ענו פעם שניה ואמרו למלך אמור החלום לעבדיך ונגד פתרונו: (ח) מן יציב. באמת ויציב אמר להם הרי אני אומר לכם הגידו לי ואתם אומרים לי אמור אתה לנו שכן כתוב חלמא יאמר לעבדוהי: די עדנא אתון זבנין. אתם סבורים

עכשיו

מצודת ציון

וכן ויהי בבקר ותפעם רוחו (בראשית מא) והוא מל' פעמון המקשקש: ושנתו. מל' שינה: נהיתה. ענין כריתה ושבירה כמו נהייתי ונחליתי (לקמן ח): (ד) ופשרא. ופתרונו כמו ופותר אין אותו (בראשית מ) תרגומו ופשר לית ליה וכן רוב הספר הוא לשון תרגום והוא ארמית ואין צורך להביא ראיה עליהם: (ה) אזדא. הלכה ובדרז"ל והזדא לטעמיה: הדמין. בת"י הוא ענין נתחים: (ו) ונבזבה. ענין דורון גדול בויתור רב ובדרז"ל המבזבז אל יבזבז וכו' (כתובות נ): (ח) יציב. ענין אמת וכמוהו רבים

אשר

מצודת דוד

שלא יוכל לעצור הנשימה זמן מה והיא הולכת ובאה: נהיתה עליו. השינה נכרתה מעליו ולא היה יכול לישן עוד: (ב) לחרטומים. הם חכמי הטבע ויודעים שם עיקר החלומות ואיך תראה הנפש את הדמיונות בעת השינה: ולאשפים. הם חכמי הרפואה היודעים בדפק הזרוע ובמי השתן השתנות הגוף ורוב החלומות הולכים על מתכונת הגוף: ולמכשפים. הם המשנים דבר התולדות למראה העין כפי השעות הראויות במערכות הכוכבים ויכלו גם המה לדעת החלום כפי המערכות: ולכשדים. הם חכמי המזלות יודעים מה מהעתידות של מי אשר ידעו עת מולדו והמה ידעו עת מולד נבוכדנצר ויוכלו גם הם לדעת את חלומו: להגיד. אשר יגידו מלבם את דברי החלום מה הוא: (ג) לדעת. הפעימה והחרדה היא על כי כלתה נפשי לדעת את החלום השכוח ממני: (ד) וידברו הכשדים. לזה השיבו הם לפי שהם היותר ראוים לדעת החלום מכל יתר החכמים שבאו על כי יודעים המה מה מהעתידות: ארמית. בלשון ארמי והוא לשון כשדים שכולם רגילים בו וכוונתם היה למען ישמעו כולם ואולי יבוש המלך מן העם לבקש תואנה כזאת: מלכא וגו'. המלך יחיה עד עולם והוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמרים: ופשרא נחוא. והפתרון נגיד: (ה) מלתה וגו'. הדבר הלך ממני ר"ל שכחתי דברי החלום: הן לא וגו'. אם לא תודיעו לי החלום: הדמין וגו'. לנתחים תהיו נעשים. ובתיכם יושמו לאשפות ומקום נוול: (ו) והן חלמא וגו'. ואם החלום והפתרון תגידו. מתנות ודורונות וכבוד גדול תקבלון מלפני: להן וגו'. רק החלום והפתרון הגידו וכאומר ולא אשאל עוד אות על הפתרון: (ז) תנינות. פעם שנית והוא הדבר שאמרו בראשונה אולם מתחלה אמרו למלך לנוכח ועתה פחדו להשיב עוד לנוכח כדברים האלה אך אמרו אלו ואט לפני המלך כאומר אין לנו מענה רק כאשר אמרנו שהמלך יאמר לעבדין את החלום ונגיד את הפתרון: (ח) מן יציב.

באמת

קבל די חזיתון די אזדא מני מלתא: ט די הן
חלמא לא תהודעונני חדה היא דתכון ומלה
כדבה ושחיתה הזמנתון למאמר קדמי עד די
עדנא ישתנא להן חלמא אמרו לי ואנדע די
פשריה תהחונני: י ענו כשדיא קדם מלכא
ואמרין לא איתי אנש על יבשתא די מלת
מלכא יוכל להחויה כל קבל די כל מלך רב
ושליט מלה כדנה לא שאל לכל חרטם ואשף
וכשדי: יא ומלתא די מלכא שאל יקירה
ואחרן לא איתי די יחונה קדם מלכא להן אלהין
די מדרהון עם בשרא לא איתוהי: יב כל קבל
דנה מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה
לכל חכימי בבל: יג ודתא נפקת וחכימיא
מתקטלין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה:
יד באדין דניאל התיב עטא וטעם לאריוך רב
טבחיא די מלכא די נפק לקטלה לחכימי בבל:

ס הזדמנתון קרי

תיבותא: דיכל מלך חד מן י"א מקומות דמתרדפא פשטא אחרי היתיב וסימן או בנבלת בהמה טמאה. אחרי הכותו את סיחן. והיה כל מעבר מטה. איש יושב על כסא דוד ומושל. כי מאסו את תורת ה' דישעיה. איש הולך אחרי שרירות לבו הרע דירמיה. שקר הנביאים נבאים בשמי. די מלכות תחות כל שמיא. די כל מלך רב ושליט. די מרת עבר נהריא. על כל חרד בדבר אלהינו דעזרא: כ"ח מלין כתיב יו"ד בסיפרא וסי' חכימי לידעי בינה אחרי רעיוני הדרי. שלטוני רבי גברי ותדברי חטי צפרי תרי וחזוי לחד

רשי

חמורים למות: כל קבל די חזיתון. כל כנגד שאתם רואים שהלך ממני הדבר ואתם טפלים לי להגיד לכם: (ט) די הן חלמא לא תהודעונני. שאם החלום ופתרונו לא תודיעוני אחת היא דתכם למות: ומלה כדבה ושחיתה הזדמנתון. או אם דבר כזב ונשחת הכינו עצמכם לומר לפני: עד די עדנא ישתנא. עד אשר ישתנה העת כלומר קודם נטות צללי ערב ישתנה מועד הבוקר. עד די עדנא ישתנא לשון גמרה וגזוס הוא כך יענש והעונש כבר פי' למעלה ודוגמתו לכן כל הורג קין (בראשית ד): להן. אך החלום אמרו לי מה חלמתי ואדע כ"ש שהפתרון תגידו: (י) די מלת מלכא. אשר דבר המלך יוכל להגיד: כל קבל. כל כנגד כלומר תשובתינו זו אמת היא לעומת שלא היה מלך מעולם ששאל דבר כזה: מלה כדנה. דבר כזה: ואשף. הדוחק במזל: (יא) יקירה. כבדה ונשאה ככד: ואחרן לא איתי די יחוינה. ואחר אין אשר יגידה: להן אלהין. אך המלאכים אשר מדורם עם בשר ודם אינו: מדוריהון. מגוריהון: מדרש רבי תנחומא ואחרן לא איתי. ואהרן לא איתי כהן הלובש אורים ותומים אינו כאן שיגיד לך אמר להם כל כך היה כח באותו בית ונתתם לי עצה להחריבו מיד כעס וצוה להרגן: (יב) כל קבל דנא. לעומת התשובה הזאת: מלכא בנס וקצף שגיא. היה המלך בזעף וקצף גדול: בנס בזעף. והנס זועפים (בראשית מ) תרגם אנקלוס והא אינון נסיסין: ואמר להובדא. ויאמר להאביד. וי"ו של ואמר נתעצמו בו מנחם ודונ"ש. מנחם דחק עצמו לתת ב' של בנס ביסוד התיבה ולא פתר בנס וקצף לשון שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקצף הרבה ואמר להאביד וי"ו שבואמר דחקו לפתור כן ודונש אמר אי אפשר להיות ב' בנס יסוד בתיבה אלא שם דבר הוא וכן פתרו בזעף וקצף גדול אמר להאביד ושם הוי"ו טפילה ויתירה כמו וי"ו של ורכב וסוס (תהלים עו). ואני אומר אין הוי"ו דחוקה להיות טפילה ויתירה, כי כן פתרונו מלכא בנס וקצף שגיא המלך נהיה בזעף וקצף גדול ואמר בזעפו להאבידם ומן המקראות קצרי לשון הוא: (יג) ודתא נפקת. דת המלך וגזירתו יצא במדינה: ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה. ונתבקשו דניאל וחביריו ליהרג: (יד) באדין. תרגום של אז: התיב עטא וטעם. השיב עצה וטעם לאריוך שם האיש: רב טבחיא. שר

ההורגים

אבן עזרא

מלה יוצאה מפי והיא קיימת והוא אם החלום לא תודיעוני אחת היא דתכם הדת שנתתי שתהרגון ודל"ת הזדמנתון תחת תי"ו התפעל ויאמר מריטום כי כן מלת הזכו כמו הזדכו ולא יתכן להיותו מבנין נפעל בעבור דגשות הכ"ף ור' משה הכהן ספרדי אמר כי הוא בנין התפעל ודגשות הזי"ן להתבלע התי"ו והוא התזכו וזה הנכון בעיני: (ט) עד די עדנא ישתנא. ואתעסק בדבר אחר: (י) ענו. לא יש אנוש על היבשה שמלת המלך יוכל להגיד והנה כל מלך שהיה לפניך לא שאל כשאלה הזאת: (יא) ומלתא. יקירה. כמו ויקר פדיון נפשם שלא מצאה טעם: אלהין. הם המלאכים העליונים שהם צורת אמת ואינם בגופות והנשמות נגזרות מהן כאור היוצא מהשמש והנשמות הם בגופות על כן אינמו יודעות הנסתרות רק מעט ובמראות הלילה שאין הנשמות מתעסקות בצרכי הגוף והיודע בסוד הנשמה יעיד על דברי: (יב) כל. בנס. בזעף תרגום והנם זועפים: חכימי בבל. הם הנזכרים בתחילה: (יג) ודתא. הדת יצאה מלפני המלך: (יד) באדין. אז דניאל השיב עצה וטעם והנה כמו שבעה יעטוהו וטעמו כמו משבעה משיבי טעם עצה פוטיפר שר הטבחים של פרעה לפי דעתי אינו כמו רב טבחיא כי מלת טבח בלשון הקדש תתפרש לשני טעמים האחד הריגה כמו רב טבחיא יהראיה די נפק לקטלא וכמוהו ככבש אלוף יובל לטבוח כצאן ורבים ככה והטעם השני כמו בלשון ישמעאל מבשל כמו וטבוח טבח והכן כי אין אדם באותו זמן שוחט צאן במצרים כמו לרקחות ולטבחות כי הנשים אינן שוחטות גם וירם הטבח ובעבור כי שר האופים היה אופה הלחם ושר המשקים חבירו ע"כ אמרתי כי שמם המלך בבית חבירם שהוא שר המבשלים ולא שמם בבית הסוהר שיאסרו בו

כל

רבינו סעדיה גאון

עכשיו שמסיתו ממי עד הנהרים והלכו זבנין כמו זמנין כמו אשר ומם בחילוף בי"ת עם מ"ם באנכ"ם: כל קבל. מכבר שראיתם שאולם והלכם ממני המלה כלומר ששכחתי החלום ואתם נושאים ונותנים עמי בדברים עד שאזכור החלום. וי"א זבנין ממש כענין המוכרים שנושאין ונותנין בדברים עד שעוברים מחורסם: (ט) די הן חלמא. שאם החלום לא תודיעוני אחת דתכם למות שכולכם מתים בגזירה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלום בוודאי כי מלה של כזב ושקר הזדמנתם לומר לפני על פשר החלום: עד די עדנא ישתנא. עד שיתחלף העת מיכן ועד הנהרים כי כן הוא שיחתן של מלכים מן שלש שעות ביום עד הנהרים: להן חלמא. רק אם החלום תגידו אדע כי פתרונו תגידו לי: (י) ענו כשדאי וגו'. לא איתי אנש על יבשתא. לא יש על היבשה על ארץ שיכול לומר לך לפי שנסתלקה הנבואה: (יא) ומילתא די מלכא שאל יקירה. הדבר שהמלך שואל צריכה נבואה שכן יקירא לשון נבואה כמו ודבר ה' היה יקר בימים ההם: ואחרן לא איתי. ואהרן ובניו הכהנים לא יש כשהיה ביהמ"ק קיים היה אדם הולך אצל אהרן ובניו והם שואלין באורים ותומים ומגידים להם כל סתומות עכשיו אין אחר שיגיד זולתי המלאכים שאין מדור שלהן עם בשר ודם אמר להם כל כך היה ביהמ"ק יפה ונתתם לי עצה להחריבו: (יב) בנס וקצף. זעף וקצף וזועפים מתרגמינן נסיסין כעס ואמר להובדא לכל חכימי בבל אחת על החלום ואחת על שיעצוהו להחריב בית המקדש: (יג) ודתא נפקת. ודת של הריגה יצאה וכל חכמי בבל נהרגין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא. ליהרג: (יד) עטא וטעם. עצה וטעם:

אמר

מצודת דוד

באמת יודע אני אשר בעת הזאת אתם נמכרים ונמסרים למיתה: כל קבל. כל כנגד ר"ל בעבור אשר ראיתם אשר הלך ממני דבר החלום ועכ"ז תאמרו שאגיד לכם החלום: די. אשר החלום לא תודיעו לי אחת הוא משפטכם ר"ל המשפט שאמרתי הדמין תתעבדון וגו' המשפט הזה יהיה על כולכם אין נקי: ומלה. ודבר שקר ונפחת הכינותם לומר לפני עד אשר ישתנה העת ר"ל במה שתאמרו להגיד הפתרון הנה רואה אנכי אשר הכנתם פתרון כזב ונפחת לומר שיורה על מה שיהיה באחרית הימים כי חשבנו אשר אאמין אליכם עד אשר יעבור הזמן שתקבעו לי ויארכו הימים וישכח הכל: להן. רק החלום אמרו לי ואדע בזה אשר הפתרון תגידו לי וכאומר לא אאמין עוד מעתה אל הפתרון רק כשתאמרו החלום אז אדע באמת שעמכם החכמה להגיד הפתרון האמיתי ועל כי חשב כן בראותם כי כלתה אליהם הרעה מאת המלך פן מלבם יוציאו מלים ויבדאו לומר כזאת וכזאת ראית וזה פתרונו לזה התחכם המלך וחזר ואמר כאילו זוכר הוא את החלום ולנסותם מעלים אותו: (י) ענו. השיבו הכשדים לפני המלך ואמרו: לא איתי. לא יש איש על הארץ אשר דבר המלך יוכל להגיד: כל קבל. כל כנגד ר"ל בעבור שדבר זה הוא מן הנמנע: די כל. אשר בעבור גודל הקושי כל מלך ושר ושליט דבר קשה כזאת לא שאל לכל חרטום וגו': (יא) ומלתא. הדבר אשר המלך שואל היא כבדה וקשה: ואחרן. אחר לא יש בעולם אשר יגידה לפני המלך רק המלאכים אשר מגוריהם עם בני בשר לא יש להם וכאומר אין אחר להגידה בלעדי המלאכים ואינם פה עמנו: (יב) כל קבל בעבור זה המלך נעשה בזעף וקצף גדול ואמר להאביד ולהמית לכל חכמי בבל: (יג) ודתא. המשפט יצא והחכמים נהרגין: ובעו. ונתבקשו דניאל וחביריו להריגה: (יד) באדין. אז דניאל השיב עצה ודבר טעם לאריוך שר ההורגים אשר למלך אשר יצא להרוג לחכמי בבל ועל כי באמת גם בעיני אריוך היה הדבר רע לאבד כל חכמי עמו אבל היה מוכרח מפחד המלך ולזה נתן לו דניאל עצה מה לעשות ארכו מדם ולהתגלל לפני המלך

מצודת ציון

אשר בזה הספר ובתפלה אמת ויציב והוא מל' דבר הנצב ועומד ומתקיים: (יב) בנס. בזעף כי והנס

זועפים

ודבר

טו ענה ואמר לאריוך שליטא די־מלכא על־
מה דתא מהחצפה מן־קדם מלכא אדין מלתא ל׳
הודע אריוך לדניאל: טז ודניאל על ובעא מן ל׳
מלכא די זמן ינתן־לה ופשרא להחויה למלכא: ל׳. ל׳. ל׳
יז אדין דניאל לביתה אזל ולחנניה מישאל י״ג ר״פ. ל׳
ועזריה חברוהי מלתא הודע: יח ורחמין ל׳
למבעא מן־קדם אלה שמיא על־רזא דנה די כל סיפ׳ כתיב ח׳
לא יהובדון דניאל וחברוהי עם־שאר חכימי
בבל: יט אדין לדניאל בחזוא די־ליליא רזא י״ג ר״פ
גלי אדין דניאל ברך לאלה שמיא: כ ענה ל׳ וחסר
דניאל ואמר להוא שמה די־אלהא מברך מן־ ל׳. ל׳
עלמא ועד־עלמא די חכמתא וגבורתא די־לה
היא: כא והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה ל׳ ר״פ ל׳. ל׳
מלכין ומהקים מלכין יהב חכמתא לחכימין ל׳

ל׳ ומנדעא לידעי בינה: כב הוא גלא עמיקתא
ל׳. ל׳ ונהורא ק׳ ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהירא עמה
שרא: כג לך ׀ אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה
ל׳. ב׳ ולחס די חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני די־
ל׳ בעינא מנך די־מלת מלכא הודעתנא: כד כל־
ל׳. ל׳ קבל דנה דניאל על על־אריוך די מני מלכא
להובדה לחכימי בבל אזל ׀ וכן אמר־לה
ל׳ לחכימי בבל אל־תהובד העלני קדם מלכא
י׳ קמץ. י״ג ר״ס ב׳ ופשרא למלכא אחוא: כה אדין אריוך בהתבהלה
ב׳ וחסר הנעל לדניאל קדם מלכא וכן אמר־לה די־
ג׳ השכחת גבר מן־בני גלותא די יהוד די פשרא
פתח למלכא יהודע: כו ענה מלכא ואמר לדניאל די
יתיר י׳ שמה בלטשאצר האיתיך כהל להודעתני חלמא
יו״ד די־חזית ופשרה: כז ענה דניאל קדם מלכא

זיוי מאני לאהלי וקטרו מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני ענני קדישי: ונהירא ונהורא קרי בוי״ו וכתיב יו״ד. והוא גלא כן כתיב. והוא חד מן א״ב כתיב יו״ד במצעות תיבותא וקרי׳ וי״ו וסי׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות היו״ד בס״ד: בהתבהלה ב׳ וסימ׳ אדין אריוך בהתבהלה. אדין נבוכדנצר. וחד ובהתבהלה לגובא: גבר ג׳ וסי׳ ועם גבר תמים תתמם. איתי תולדות אהרן ובחזוא דליליא. ווסר מקן: יהב חכמתא. ברכות נה: עמיקתא. חגיגה יג ווסר תנוה:

כל האסורים בעבור גודל מעלתם שהיו שרים: (טו) ענה. טעם מהחצפה מהירית אז הודיע אריוך לדניאל סיבה ויבקש לו זמן וכן עשה ודניאל בא ויבקש מן המלך בלשון הקדש אם תבעיון בעיו: (יז) אדין. לביתיה אזל. שלא להתעסק בדבר אחר להתבודד עם חביריו: (יח) ורחמין מן קדם אלה שמיא. כי אין בארץ חכם שיוכל להועיל בדבר הזה: (יט) רזא. הוא סוד ורזי לי רזי לי איננו כמוהו רק הוא מגזרת רזון: (כ) ענה. והזכיר חכמתא וגבורתא כי לשם לבדו היא החכמה והג בורה באמת וכל הנבראים במעלה ובמטה כמו מקרה כי מאתו הם: (כא) והוא. כפי חכמתו משנה ע תים ומסיר מלכים ומקים אחרים תחתם ואשר יראה בחכמתו והחכמה שידע האדם הוא נתנה: (כב) הוא. מגלה עמוקות ונסתרות שלא יוכל אדם לדעתם כאשר יתחננו עבדיו אליה כמוני שגילה לי סוד החלום: ידע מה בחשוכא. הפך האדם ולפי דעתי שהטעם מה נכח להיות כמו ותעלומה יוציא אור וטעם ונהורא עמיה שרא הכל לפניו כמעשה ומלת שרא כמו חונה ונהורא כמו ואל תופע עליו נהרה וככה המנהרות: (כג) לך. בעבור היות אבות׳ נביאים ולא כן אבות גוים אחרים שנתת לו חכמה גבורה על כל חכמים ואמר הודעתני כי לו לבדו נודע הסוד ואמר די בעינה הוא וחביריו כאומר לא בזכותי לבדי הודעתני זה הסוד ואמר הודעתנא כי הוא הודיעם: (כד) כל. ואמר ופשרא דרך קצרה כי לא יתכן לפתור רק אחר שיודיע החלום: (כה) אדין. השכחת. מצאתי ואין כמוהו בלשון הקודש והאומר כי כמוהו וישתכחו בעיר איננו נכון: (כו) ענה האיתך כהל. היסך יכול: (כז) ענה. חכימין. מלה כוללת

ההורגים המחוייבים הריגה: (טו) על מה דתא מהחצפה. מה זה שדת המלך חצופה להרוג אדין מלתא הודע אריוך לדניאל. שקצף המלך על שאין מגיד חלומו: (טז) על ובעא. נכנס ובקש: ינתן ליה. יתן לו: (יט) רזא גלי. הסתר נגלה: (כא) מהשנא. מחליף. מהעדה. מסיר מלכין על שהבין מתוך החלום שמלכות נבוכדנצר פוסקת ומלכות אחרת עומדת: (כב) הוא גלי עמיקתא. גולה עמוקות: ומסתרתא. על שגלה לו עומק זה: (כג) הודעתנא. הודעתני: (כד) כל קבל דנא. כל עומת זה שנגלה לו הסוד: דניאל על על אריוך. נכנס אצל אריוך: די מני. שהפקיד: אל תהובד. אל תאבד: העלני. הכניסני: (כה) אדין. אז: בהתבהלה. בבהלה כלומר במהירות: הנעל. הכניס את דניאל: די השכחת גבר. אשר מצאתי איש: גלותא די יהוד. גלות יהודה: (כו) האיתך כהל. היסך יכול: די חזית. אשר ראית: (כז) גזרין. שם מין בעל כישוף: כרס

רבינו סעדיה גאון

(טו) אמר דניאל לאריוך על מה דתא מהחצפה. יצאה בחוצפה: אדין. אז הודיע אריוך לדניאל: (טז) על ובעא. נכנס וביקש מן המלך: (יח) ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנא. על סוד זה של חלום של נלם כדי שידעו לומר החלום ופתרונו שלא יהרגו דניאל וחביריו ומדקאמר על רזא דנא מכלל דאיכא אחריתא ומאי ניהו אותה של חלום של אילן: (כד) על על אריוך. בא אל אריוך: די מני. אשר מינה: העלני. הבא אותי: (כה) בהתבהלה. בחפזון מתרגמינן בבהילו: הנעל הביא: די השכחת גבר. שמצא איש ומצא מתרגמינן ואשכח: (כו) האיתך כהל. היש יכול: גזרין

מצודת ציון

ועפים (בראשית מ) תרגומו נסיסין: (טו) ענה. ענינו הרמת קול כמו וענו הלוים וגו׳ קול רם (דברים כו): מהחצפה. ממהרת והוא מל׳ חצוף שממהר להוכיח ולהחציף את הבריות: (כו) כהל. יכול וכן ולא

מצודת דוד

ודבר הענה היעולה לא פירש מה הוא: (טו) על מה. מפני מה שמשפט יצא כל כך במהירות מלפני המלך וכאומר מדוע לא נתן להם זמן על דבר קשה כזאת: אדין. אז הודיע אריוך את הדבר לדניאל ור״ל סיפר לו שהשיבו שהוא מן הנמנע ולא שאלו זמן: (טז) על. נכנס ושאל מן המלך אשר יותן לו זמן: ופשרא. ולהגיד למלך אף פתרון החלום כי לפי דעת האחרונים היה יודע החלום וכל שאלתו עליו למען דעת אמיתת הפתרון כמו שאמר למעלה ותפש העיקר: (יז) לביתיה אזל. הלך לביתו להתבודד ולחלות פני ה׳: מלתא הודע. הודיע להם דבר הדת: (יח) ורחמין. אשר גם המה יבקשו רחמים מה׳: על. בעבור הגלות הסוד הזה: די. אשר לא יאבדו דניאל וחביריו עם שאר חכמי בבל: (יט) בחזוא. במראה החלום אשר בלילה נגלה לו הסוד ההוא (כ) להוא. יהי שם של אלוה מבורך מן עולם ועד עולם ר״ל מן עולם השפל עד עולם העליון: די חכמתא. אשר החכמה והגבורה שלו המה: (כא) מהשנא. משנה העתים והזמנים והוא כפול במ״ש ור״ל מחליף זמן היום ללילה והלילה ליום. מהעדה. מסיר מלכים ומעמיד מלכים: יהב. נותן חכמה לחכמים וקראם חכמים ע״ש סופם כי עד לא ניתן להם החכמה לא יקראו חכמים וכן ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב): ומנדעא. ודעת: (כב) הוא גלא. הוא מגלה דברים עמוקים ונסתרים: ידע. יודע מה בחשך והאורה שוכנת עמו: (כג) מהודא. מודה ומשבח אני: וגבורתא. התגברות כח השכל: יהבת לי. נתת לי: וכען. ועתה הודעת לי את אשר שאלתי ממך אשר דבר המלך הודעת לי ר״ל הנה עתה הוספת לעשות עמדי חסד רב לגלות לי הדבר הזה: (כד) כל קבל. בעבור זה שנגלה לו החלום: על על. נכנס אל אריוך אשר הפקידו המלך לאבד כל חכמי בבל: אזל. הלך אליו: אל תהובד. ר״ל מעתה אל תאבדם כלל וכלל: העלני. הכנס אותי לפני המלך ואגיד לו אף הפתרון: (כה) בהתבהלה. בחפזון הכניס את דניאל לפני המלך: די השכחת. אשר מצאתי איש מן בני הגולה של יהודה אשר אף הפתרון יודיע למלך: (כו) די שמה. אשר שמו בלטשאצר כמ״ש למעלה שכן כינו אשפנז: האיסך היש עמך יכולת להודיע לי החלום אשר ראיתי והפתרון: רזא

רשי · דניאל ב · אבן עזרא

ואמר רזא די־מלכא שאל לא חכימין אשפין
חרטמין גזרין יכלין להחויה למלכא׃ כח ברם
איתי אלה בשמיא גלא רזין והודע למלכא ס
נבוכדנצר מה די להוא באחרית יומיא חלמך
וחזוי ראשך על־משכבך דנה הוא׃ כט אנתה יתיר ס'
מלכא רעיוניך על־משכבך סלקו מה די להוא יתיר ו'
אחרי דנה וגלא רזיא הודעך מה־די להוא׃
ל ואנה לא בחכמה די־איתי בי מן־כל־חייא כ' ר"פ. ל'
רזא דנה גלי לי להן על־דברת די פשרא
למלכא יהודעון ורעיוני לבבך תנדע׃ לא אנתה יתיר ס'
מלכא חזה הוית ואלו צלם חד שגיא צלמא ל'. ל'
דכן רב וזיוה יתיר קאם לקבלך ורוה דחיל׃ ב' מ"ל. ל'

ס' לב הוא צלמא ראשה די־דהב טב חדוהי
ודרעוהי די כסף מעוהי וירכתה די נחש׃
חינק' חין ק' לג שקוהי די פרזל רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון
די חסף׃ לד חזה הוית עד די התגזרת אבן די־
לא בידין ומחת לצלמא על־רגלוהי די פרזלא
ל'. ג' וחספא והדקת המון׃ לה באדין דקו כחדה
ל' פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא והוו כעור
ל' סימן. ג'. ג' ב' לטעם בתרי ניסא מן־אדרי־קיט ונשא המון רוחא וכל־אתר לא־
השתכח להון ואבנא די־מחת לצלמא הות
ל' לטור רב ומלאת כל־ארעא׃ לו דנה חלמא
י"ד. יתיר ס' ופשרה נאמר קדם־מלכא׃ לז אנתה מלכא
ג' מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא

גבר במלכותך די רוח. די תשכחת גבר די מן בני גלותא: סימן ענת יבנה נדמת נדנת כלהו כתיב ה': למלכא נבוכדנאצר ה' דסמיך וסימ' ברם איתי אלה בשמיא. נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה. דנא חלמא חזית אנא מלכא נבוכדנאצר. לא חשחין אנחנא על דנא פתגם לחתבותך. איתי גבר במלכותך די רוח. ושארא נבוכדנאצר מלכא: רזא ח' וסי' חשמנה היא אם רזה. בין שה בריאה בין שה רזה. כי רזה את כל הארץ. ורחמין למבעא מן קדם אלה. אדין דניאל בחזוא דליליא. רזא די מלכא שאל לא חכימין. רזא דנא גלי להן. למעלה רזא דנא. דארמית כתיב א': המון ג' ומל' וסי' והדקת המון. ונשא המון רוחא. קטיל המון שביבא: רוחא ב' בתרי ליש' וסימ' ויחיו תרמונים תשעים וששה רוחא. ונשא המון רוחא. קדמא מלעיל: מלכיא ג' וסימ' אנת מלכא מלך מלכיא. וביומיהון די מלכיא האינון יקום. ארתחששתא מלך מלכיא: תקיפא ג' ב' כתיב א' וחד כתיב ה' וסימ'

תולדות אהרן אנת מלכא. ברכות נס. הוא צלמא: סנהדרין קו: מלך מלכיא. שבועות לס:

(כח) ברם איתי וגו' והודע למלכא וגו' הוא גילה לי רז זה ועל ידי הודיע למלך עיקר חלומו בעתידות: חלמך וחזוי ראשך על משכבך. אשר על משכבך זהו: (כט) רעיונך. הרהורך: על משכבך סליקו. מה שהיית מהרהר כיום מה יהיה אחריך על משכבך עלו: וגלא רזיא הודעך. והקדוש ברוך הוא מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה: (ל) ואנה לא בחכמה. ואני לא מרוב החכמה שיש בי משאר הבריות יותר נגלה לי הסוד הזה: להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון. יודיעוך מן השמים: ורעיוני לבבך תנדע. והרהורי לבבך שאתה מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך: תנדע. תדע: (לא) חזה הוית. רואה היית: ואלו. לשון והנה: צלמא דכן רב. צורה אשר היה לו כן גדול: וזיוה יתיר קאם לקבלך. היה עומד לנגדך: ורוה דחיל. ותארו נורא: (לב) די דהב טב. של זהב טוב: חדוהי. חזה שלו: ודרעוהי. וזרועותיו: מעוהי וירכתיה. בטנו וירכותיו: (לג) שקוהי די פרזל. שוקיו של ברזל: מנהון די פרזל ומנהון די חסף. מהם של ברזל ומהם של חרס: (לד) די התגזרת אבן. אשר נחתכה ונבדלה אבן אחת: די לא בידין. אשר לא בידים כי אם מאליה: ומחת לצלמא. והכתה את הצורה: והדקת המון. והדיקה אותם: (לה) באדין דקו כחדה. אז הודקו יחד כל מיני מתכות וחרס שהיה בו: והוו כעור מן אידרי קיט. והיו כמוץ מגרנות הקיץ: ונשא המון רוחא. ונשא אותם הרוח: וכל אתר לא השתכח לכון. כלומר לא נודע מקומם הראשון ולא ניכר שהיו שם מעולם: הות לטור רב. נעשית הר גדול: (לו) דנה חלמא. הרי זה החלום שחלמת: ופשריה נאמר וגו'. ופתרונו נאמר לך: (לז) מלך מלכיא. פירשו רז"ל כל מלך דדניאל מלך

כוללת המכשפים והכשדים: (כח) ברם איתי אלה בשמיא. החכמים אמרו לו אלהין ודניאל אמר אלה חד: (כט) אנת. הזכיר מה שעלה על לבו בשכבו שחשב מה שיהיה אחריו: (ל) ואנה. דרך ענוה כי אין בי חכמה שאוכל לדעת זה הסוד רק נגלה לי הסוד בעבור כבודך שתדע פתרון חלומך. ורעיוני לבבך שחשבת בתחלת הלילה תדע. ומלת יהודעון שב אל משרתי השם הנכבד: (לא) אנת. ואלו. והנה כאלו: צלמא דכן. צלם זה: רב. גדול: וזיוה יתיר. זהרו וכמוהו בחדש זיו: ורוה דחיל. ומראהו נורא: (לב) הוא. חדוהי. החזה וזרועותיו בטנו וירכיו: (לג) שקוהי. שוקיו ברזל רגליו יש מהם ברזל ויש מהם חרס: (לד) חזה. התגזרת. כמו לגוזר ים סוף לגזרים אמרתי נגזרתי: ומחאת לצלמא. והכתה לצלם: (לה) באדין. כחדא. יחדיו: כעור מן אדרי קיט. כמוץ יסוער מן גורני בימי הקיץ: וכל אתר. מקום: לטור רב. להר גדול ומלאה כל הארץ: (לו) דנה. זהו החלום: ופשרה נאמר. ופתרונו אוכל אני והחכמה לפתור אותו על כן לשון רבים וזה דרך מוסר: (לז) אנת. חסנא. כמו והיה החסון לנעורת והגאון אמר מלכות

רבינו סעדיה גאון

(כז) גזרין. אותם שנקראת גזרי מן גזירה ואית דאמרי גזרין ברים שחותכין על פיהן דברי מלכות כמו ותגזר אומר: (כח) מה די להוא. מה שעתיד להיות: וחזוי ראשך. מחשבתך. אמר המלך לדניאל אנת הוא דניאל וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לספר החלום ופתרונו אמר לו יש אמר לו אימתי אמר לו לא לשני ימים ולא לשלשה ימים אלא המתן לי הלילה ובבקר אומר לך. פ"א אדין דניאל לביתיה אזל אז דניאל הודיע הדבר לחביריו שיבקשו רחמים מלפני הקב"ה שיגלה להם הסוד: אשף וכשדאי. דע והבן כי פשר כשדאי הוא מכשף כי עם שהיו במדינת בבל כולם מכשפים היו ונקראת ארצם כשדים על שם המכשפים כשדים כשידים וגם מזרע כשד ועל כן פתר אשף וכשדאי דוחק במזלות ובמעשה שדים: הודמנתון. זממתם והסכמתם עלי לסעבירני עד די עדניא ישתנון שאזכור החלום ואומר לכם: (כט) אנת מלכא רעיונך. מחשבותיך שהיית מחשב מי ימלוך אחרי: על משכבך סליקו. לפי שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו: (ל) די איתי בי. שיש בי: ורעיוני לבבך. מחשבות רצון לבך שחשבת בלבך כי המלוכה לך ולזרעך תהיה: (לא) ואלו צלם שגיא. והנה צלם כדמות אדם גדול: דכן רב. שכן היה גדול: וזיוה יתיר. זיו שלו זיוותו ביותר מן הזהב והכסף והנחשת והברזל שבו: ורוה דחיל. מראהו נורא תואר מתרגמינן ריוא: (לב) חדוהי. חזותי תזה מתרגמינן חדיא: (לד) די התגזרת אבן. כמו גזרו את הילד: די לא בידין. שלא ע"י אדם. והדקת המון. שיברה ודיקקה אותם: (לה) דקו. לשון כתיתות: כעור מן אדרי קיט. כמוץ מן הגרנות של קיץ: המון. המה: (לז) אנת מלכא. זהו נבוכדנצר: מלך מלכיא די אלה שמיא. זה הקב"ה שהוא מלך

מצודת דוד

(כז) רזא. הסוד אשר שאל המלך אין חכמים וגו' יכולים להגידם למלך ובא כמלמד זכות על חכמי בבל: (כח) ברם. אבל יש אלוה בשמים המגלה סודות והוא הודיע למלך מה אשר יהיה בסוף הימים וכאומר האלוה אשר הודיע לך הוא גלה לי הסוד הזה: וחזוי ראשך. מה שראית בראשך לא במוחש ובעין כ"א בכח המדמה אשר בראש והוא החלום וכפל הדבר בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (לקמן יב): על משכבך. בהיותך על משכבך נרדם וישן: דנה הוא. זאת היא: (כט) אנת. מתחלה אמר לו סיבת ראיית החלום הזה ואמר אתה המלך מחשבתך בהיותך שוכב על מטתך קודם השינה עלה אז בלבך לחשוב במה אשר יהיה אחרי זאת ר"ל מי ימלוך אחריך: וגלא. ה' המגלה לי הסודות הוא הודיע לך מה אשר יהיה: (ל) ואנה. ואני לא בעבור החכמה אשר יש בי יותר מכל החי נתגלה לי הסוד הזה ר"ל לא מאהבת ה' לי מרוב החכמה שבי גלה לי את החלום הזה: להן. רק בעבור אשר רצה המקום אשר מי מהאנשים יודיע למלך את פתרון חלומו וגם תדע מחשבות לבבך אשר חשקת לדעת מי ימלוך אחריך ובעבורך גלה לי המקום להגיד לך: (לא) חזה הוית. רואה היית: ואלו. והנה דמות אדם אחד גדול: צלמא דכן. צורה זו היתה גדולה וזהרו יתירה ומרובה ועמד למולך: ורוה. ומראהו נורא ומאויים: (לב) הוא צלמא. הצורה ההיא היה ראשו של זהב טוב החזות שלו וזרועותיו היו של כסף בטנו וירכותיו היו של נחשת: (לג) שקוהי. שוקיו היו של ברזל רגליו מקצתם היו של ברזל ומקצתם של חרס ר"ל מקצת של כל רגל היה של ברזל ומקצתו של חרס: (לד) חזה הוית. רואה היית עומד על עמדו עד אשר נכרת האבן מעצמו אשר לא בידי אדם: ומחת. והכה להצורה על רגליו אשר מברזל והרס ושחק אותם דק דק: (לה) באדין. אז נשחקו ונכתתו כאחד הברזל והחרס וגו' מן אברי הצורה ההיא: והוו. ונעשו כמוץ אשר יסוער מן הגרנות אשר יכניסו בהם התבואות הגדלים בימי הקיץ: ונשא המון. הרוח נשא אותם ופזרם: וכל אתר. כל מקום לא נמצא להם ר"ל שמלאו בל הארץ ולא מצא להם להיות די להחזיק את הכל והוא ענין גוזמא והפלגה: ואבנא. והאבן אשר הכה את הצורה נעשה להר גדול ומלא כל הארץ: (לו) דנה. זאת הוא החלום: ופשרה. והפתרון נאמר ולפי שאמר שידיעת החלום הוא מן הנמנע לדעתה בהכמה אבל מן השמים נתגלה לו

מצודת ציון

ולא כהלין כתבא למקרא (לקמן ה): (כז) גזרין. הם בעלי הקסם ההולכים לקראת נחשים: (כט) רעיונך. מחשבתך כמו בנת לרעי (תהלים קלט): (ל) על דברת. ענינו כמו בעבור וכן על דברת בני האדם (קהלת ג): (לא) ואלו. והנה וכן ואלו עיר וקדיש (לקמן ד): דכן. זה כי מי האיש הלזה (בראשית כד) ת"א דיכי: (לב) וירכתה. שלשה פרקים יש ברגל העליון קרוי ירך האמצעי קרוי שוק התחתון קרוי רגל: (לה) כעור. כמוץ או יתכן שהוא מל' נעורת שלפשתן ובא בחסרון

ותקפא ויקרא יהב־לך׃ לח ובכל־די דארין בני־ דיירין ק׳
אנשא חיות ברא ועוף־שמיא יהב בידך
והשלטך בכלהון אנתה הוא ראשה די דהבא׃ יתיר ס׳. נ׳
לט ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך ומלכו ארע ק׳
תליתיא אחרי די נחשא די תשלט בכל־ארעא׃ תליתאה ק׳
מ ומלכו רביעיא תהוא תקיפה כפרזלא כל־ רביעאה ק׳

קבל די פרזלא מהדק וחשל כלא וכפרזלא די־
ס׳. נ׳ מרעע כל־אלין תדק ותרע׃ מא ודי־חזיתה
היין ק׳ הין ק׳ רגליא ואצבעתא מנהון חסף די־פחר ומנהון
נ׳ וכתיב ה׳ פרזל מלכו פליגה תהוה ומן־נצבתא די־פרזלא
כ׳ מ״ל וכסס׳ להוא־בה כל־קבל די חזיתה פרזלא מערב
מנהין ק׳ בחסף טינא׃ מב ואצבעת רגליא מנהון פרזל

ומלכו רביעאה תהוא תקיפה. מן קצת מלכותא תהוא תקיפא. דחלא ואימתני ותקיפא: חזיתה ה׳ ב׳ מ״ל וג׳ חסר וסימ׳ ודי חזיתת רגליא ואצבעתא ב׳ בו. ודי חזית פרזלא מערב
תולדות אהרן די דהבא. מגלה יא:

מלכות כחלה: (לח) ובכל די דיירין. כמו מדור באהלי רשע: (לט) ובתרך. ואחריך תקום מלכות שפלה כתרגום תחתיים ובעבורה נקראה הארץ ארעא כי היא למטה מהכל אמר הגאון רב סעדיה ועליו סמכו כל המפרשים כי הזהב הוא מלכות בבל נבוכדנצר ובנו אויל מרודך ובלשצר בן בנו ובו נפסקה מלכות כשדים וכן כתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא ודריוש מדאה קביל מלכותא ונכון הדבר כי הכתוב אומר ועבדו הגוים אותו ואת בנו ואת בן בנו ועוד כתיב והיו לו ולבניו לעבדים שהוא אויל מרודך ובלשצר בנו כי בן הבן יקרא בן כמו אל רעואל אביהן כי הוא חובב חותן משה וכתוב ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויקים מלך יהודה נשא אויל מרידך מלך בבל והנה הוא בין מלכות נבוכדנצר ובין מלכות בלשצר והכסף מלכות מדי ופרס ועוד אפרשה כי שבוש גדול יש במספרם והנחשת הוא מלכות יון ותחלתם אלכסנדרוס מוקדון כאשר יפרש דניאל בדברי נבואותיו ויאמר הגאון כי הד׳ הוא מלכות ארם והנה תהוה תקיפא הוא מלכות ישמעאל ולא מצא לה זכר בספר דניאל והיא יותר גדולה לארכה ולרחבה מכל המלכיות הנזכרות ואמר כי מלכות ארם דומה לברזל והחרש הוא מלכות ישמעאל ועוד אמר בספרו אל תתמה בעבור שדימה מלכות ישמעאל לחרש והנה איננה פחותה מהמלכיות הנזכרות רק ככה דרך מסדר כליו כי בתחילה יראה הזהב ואחר כך יראה הכסף ואחר הנחשת ואחר הברזל ובאחרונה כלי חרש ואלה דברי תהו ובהו כי אין סדר נכון לסידורו והעד שאמר דניאל על מלכות פרס ארע מנך כמו שהכסף פחות מהזהב ואמר על החרש ומנה תהוי תבירא והעד הנאמן כי החרש ממלכות הברזל שאמר מפורש על אצבעות הברזל ואצבעות החרש מקצת מלכותא תהוי תקיפא והחרס תבירא והנה מלכות אחת היא ואיך תתחבר מלכות ישמעאל עם מלכות ארם וישמעאל לא מלך עליה ואין תורתם אחת ואחר שהדבר כך יש לתמוה איך לא הזכיר דניאל מלכות ישמעאל ולמה לא היו חמש מלכיות ועתה אפרש דע כי אלכסנדרוס שהיה מלך יון הוא שהרג דריוש הפרסי כאשר יפרש דניאל גם הוא היה מלך ארם וארם בעצמה היא כתים כאשר הורה יוסף בן גוריון בספרו ובדניאל ובאו בו ציים כתים ונראה כאשר אפרש ותרגום וצים מיד כתים אשתלחן מן רומאי והנה כתים בן יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים אם כן מלכות הנחשת הוא מלכות יון ומלכות ארם הוא מלכות יון א״כ הברזל מלכות ישמעאל ובעבור כי המלכות פרס השחיתה כל מלכות כשדים גם מלכות יון השחיתה כל מלכות פרס ולא יכלה מלכות ישמעאל שהוא הברזל להשחית מלכות יון רק קצת המלכות השחית והנה עד היום יש מקומות שישמעאל יגלה מלכות ארם ומקומות שישמעאל הוא מנוצח ע״כ אמר מקצת מלכותא תהוי תבירא ומקצת תהוי תקיפא ואמר אח״כ וביומיהון די מלכיא אינון והטעם שתי מלכיות מלכו ארם שהוא מלכת יון ומלכות ישמעאל ואלו השתים מלכיות ביום הזה ומלכו רביעאה זאת היא מלכות ישמעאל שפשטה בעולם כי שבו לתורתם כל פרס ומדי ושבא וסבא ומצרים ואפריקי ורבים מהודו ורובי מלכות כוש: (מא) ודי. חסף די פחר. כלי חרס היוצר והנה פירש בעבור זה מלכו פליגה: נצבתה. כמו כח: מערב. כמו ויתערבו בגוים: (מב) ואצבעת. הם שרי ישמעאל ומלכים במורח ובמערב

מלך ב״ו חוץ מזה שכנגד הקב״ה אמר וכן פתרונו מלך המלכים שהוא אלהי השמים: מלכותא חסנא. מלכות חזק וכבד נתן לך: (לח) והשלטך בכלהון. והשליטך על כולם שאפילו גוזר על הסוס לא יהא נוכף ועל העוף לא יפרח כמו שנאמר ואת חית השדה נתתי לעבדו (ירמיה כז): אנת הוא ראשא די דהבא. ראש זהב של הצורה שראית אתה הוא שמלכותך חזקה ועתה קיימת והיא חשובה מאד: (לט) ובתרך תקום מלכו. אחרי ארע מנך. ואחריך אחר מלכות בלשצר בנך תקום מלכות שתטול השררה מזרעך נמוכה ושפלה ממלכות שלך. ארע. תחתונה ונמוכה כמו שהכסף נמוך ושפל מהזהב. וראית שהחזה שהיא אחר הראש היא של כסף כך תהא מלכות מדי ופרס אחר מלכות בבל שפלה ממלכות נבוכדנצר: ומלכו תליתאה אחרי. אחרת: די נחשא. חסינה כנחשת והיא מלכות אלכסנדרוס מוקדן: (מ) ומלכו רביעאה. היא קשה כפרזלא כאשר ראית השוקיים שהם רביעים לראש ולחזה ולמעיים והם של ברזל: מהדק וחשל כלא. מרדד ומהדק כל מיני מתכות שמרדדין אותם בקורנס: וחשל. ומרדד והרבה יש בגמרא חשלי דודי (כתובות עז) ביעי חשילתא (חולין לב): כל אלין. כל מיני מתכות הללו שראית בצורה: תדיק ותרוע. תדיק ותרוצץ: (מא) חסף די פחר. חרס של יוצר והרבה יש בגמרא מאני דפחרא: מלכו פליגה תהוה. מלכות חלוקה תהיה שני מלכים יהיו ממנה כאחד חזק וחלש כמו שמפורש למטה מן קצת מלכותא תהוה תקיפא: ומן נצבתא די פרזלא להוא בה. אף החלש יהא חזק על אחרים על ידי חוזק חברו שיראו מפניו וזה מן נצבתא די פרזלא להוי בה. מן חוזק מצב הברזל

רבינו סעדיה גאון

מלך מלכיא ואלהי השמים: (לח) ובכל די דארין. בכל מקום שיושבין ודרין בני אדם: אנת הוא ראשא די דהבא. זו מלכות בבל אתה הוא ראש של זהב שראית לגלם מה הראש מעולה על כל הגוף והזהב מעולה על כל מיני מתכות כך אתה על כל מלכי ארץ: (לט) ובתרך. ואחריך יקום מלכות אחרת: ארע מינך. שפלה ממך כשם שהכסף פחות מן הזהב והיא מלכות מדי ארע כמו בארעית תסומא ואיכא דאמרי ארע תלש כמו הורע כחו ד״א ארע מינך גרוע ממך ד״א ארע מינך שפל ממך תחתיים מתרגמינן ארעאין: תליתאה אחרי. שלישית אחרת כנחשא היא מלכות יון שקשין כנחשת ישלטו בכל ארץ ישראל: (מ) ומלכות הרביעית תקיפה כפרזלא. היא ארם: מהדק. מכתת וחשל. כמו כל הנחשלים אחריך. מרעע. כמו מרצץ: תדק ותרוע. תדקק ותרצץ: (מא). ומן נצבתא די פרזלא. ומן מצבת ועמוד של ברזל. פ״א ומן נצבתא ומן תוקף המלוכה שראשונה שקשה כברזל היא מלכות בבל שהיתה דומה לזהב וקשה כברזל: להוא בה. להיות בה. בחסף טינא. בחרס של טיט: פחר. חרס כמו מאני דפחרא ושנית ארע מינך היא מדי ופרס שנחלקה מלכותך בימיהם וכל אחד שלט בחצי מלכותך תדוסי ודרעוסי הרי שנים החזה הוא מלכות מדי שהיו בו חכמי תורם

מצודת ציון

בחסרון המו״ן ור״ל כדבר אשר ינוער: (מ) וחשל. ומרדד ובדרז״ל חשלי דודי (כתובות עו): (מא) די פחר. של יוצר חרס ובדרז״ל במני דפחרא (תענית ז): נצבתא. ענין נטיעה כמו מצבת בם (ישעיה ו) ר״ל

מצודת דוד

לזה אמר אולם הפתרון נאמר וכאומר הנה אני והדומים לי נוכל לאומרה כי הגלויה היא בחכמה: (לז) מלך מלכיא. מושל על כל מלכי האדמה: די. אשר אלהי השמים נתן לך מלכות חזקה תקיפה והשובה: (לח) ובכל די. בכל מקום אשר שוכנים שם בני אדם וחית השדה ועוף השמים כל המקומות נתן בידך והמשילך על כולם וכמ״ש וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו (ירמיה כז) ואחז״ל שרכב על ארי וקשר הנין בראשו: אנת. אתה הוא הראש של זהב ר״ל עליך מרמז הראש של זהב אשר בצורה על כי אתה הראשון בזמן ובמעלה: (לט) ובתרך. ואחריך תעמוד מלכות אחרת פחות ממך ר״ל שפלה וגרועה ממך כמו שהחזות והזרועות המה למטה מן הראש והיו מכסף הגרוע מן הזהב כן המלכות שאחריך תהיה שפלה ממך והוא מלכות מדי: ומלכו. ומלכות השלישית אשר תמלוך אחריך יהיה של נחושת אשר תמשול בכל הארץ והוא מלכות אנטיוכוס הקטן והחזקים כנחושת והיא תמלוך אחרי מדי כמו שהבטן והירכים המה למטה מהחזות והזרועות ומלכות ראמילום היא כלולה כמ״ש וצים מיד כתים (במדבר כד) ות״א וסיען יצטרחן מרומאי וכן בירושלמי מן דרומי וכתים המה מבני עכו״ם כמ״ש ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים (בראשית י): (מ) ומלכו. מלכות הרביעית תהיה חזקה כברזל ולא אמר בה לא בתרא ולא אחרי כמ״ש בשנייה ובשלישית לפי שהמלכות מדי לקחה המלכות מכשדים מכל וכל ולא נשאר בהם מלוכה וכן מלכות עכו״ם לקחה המלכות ממדי מכל וכל ולא נשאר בהם מלוכה אבל לא כן נלקחה המלוכה מעכו״ם מכל וכל: כל קבל. ר״ל לזה רמז עליה כברזל בעבור אשר הברזל מכתת ומרדד כל דבר וכמו הברזל אשר מרצץ כל דבר כן המלכות הרביעית תכתת ותרוצץ כל המלכיות האלה ואף הפליטה הנשארת מכשדים וממדי והיא מלכות ישמעאל אשר תתפשט מלכותם לאחר התפשטות מלכות עכו״ם כמו שהשוקים והרגלים המה למטה מן הבטן והירכים: (מא) ודי חזיתה. ואשר ראית הרגלים והאצבעות מהם היו חרס של יוצר ומהם ברזל: מלכו. הפתרון הוא שתהיה מלכות חלוקה בקצת המקומות יתחזקו כברזל מול ראמילום ובקצת המקומות יהיו חלושים מול ראמילום כחרס הזה: ומן נצבתא. אבל הכח והיכולת של הברזל תהיה בכולם ר״ל המקומות החזקות שבה יעזרו בכח ידיו את החלושות לבל יכלה אותם מי מע״פ האדמה: כל קבל. רצה לומר בעבור אשר ראית הברזל מעורב בחרס העשוי מטיט (כי ראה ברזל וחרס מעורב יחד במקום אחד ואם לא נזכר למעלה) וכאומר הנה זה יורה שהחזקות יעזרו להחלשות בעבור הערוב אשר יהיה בהם וכאשר יפרש למטה: (מב) ואצבעות. עתה בא לפרש מה שאמר במקרא שלפניו מלכו פליגה תהוה ולפי

וּמִנְהוֹן חֲסַף מִן־קְצָת מַלְכוּתָא תֶּהֱוֵה תַקִּיפָה
וּמִנַּהּ תֶּהֱוֵא תְבִירָה׃ מג דִּי חֲזַיְתָ פַּרְזְלָא מְעָרַב
בַּחֲסַף טִינָא מִתְעָרְבִין לֶהֱוֺן בִּזְרַע אֲנָשָׁא וְלָא־
לֶהֱוֺן דָּבְקִין דְּנָה עִם־דְּנָה הֵא־כְדִי פַרְזְלָא לָא
מִתְעָרַב עִם־חַסְפָּא׃ מד וּבְיוֹמֵיהוֹן דִּי מַלְכַיָּא
אִנּוּן יְקִים אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּ דִּי לְעָלְמִין לָא
תִתְחַבַּל וּמַלְכוּתָה לְעַם אָחֳרָן לָא תִשְׁתְּבִק תַּדִּק
וְתָסֵיף כָּל־אִלֵּין מַלְכְוָתָא וְהִיא תְּקוּם לְעָלְמַיָּא׃
מה כָּל־קֳבֵל דִּי־חֲזַיְתָ דִּי מִטּוּרָא אִתְגְּזֶרֶת אֶבֶן
דִּי־לָא בִידַיִן וְהַדֶּקֶת פַּרְזְלָא נְחָשָׁא חַסְפָּא כַסְפָּא
וְדַהֲבָא אֱלָהּ רַב הוֹדַע לְמַלְכָּא מָה דִּי לֶהֱוֵא
אַחֲרֵי דְנָה וְיַצִּיב חֶלְמָא וּמְהֵימַן פִּשְׁרֵהּ׃ מו בֵּאדַיִן
מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר נְפַל עַל־אַנְפּוֹהִי וּלְדָנִיֵּאל סְגִד
וּמִנְחָה וְנִיחֹחִין אֲמַר לְנַסָּכָה לֵהּ׃ מז עָנֵה מַלְכָּא
לְדָנִיֵּאל וְאָמַר מִן־קְשֹׁט דִּי אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהּ
אֱלָהִין וּמָרֵא מַלְכִין וְגָלֵה רָזִין דִּי יְכֵלְתָּ לְמִגְלֵא
רָזָא דְנָה׃ מח אֱדַיִן מַלְכָּא לְדָנִיֵּאל רַבִּי וּמַתְּנָן
רַבְרְבָן שַׂגִּיאָן יְהַב־לֵהּ וְהַשְׁלְטֵהּ עַל כָּל־מְדִינַת
בָּבֶל וְרַב־סִגְנִין עַל כָּל־חַכִּימֵי בָבֶל׃ מט וְדָנִיֵּאל
בְּעָא מִן־מַלְכָּא וּמַנִּי עַל עֲבִידְתָּא דִּי מְדִינַת
בָּבֶל לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ וְדָנִיֵּאל בִּתְרַע
מַלְכָּא׃

בחסף טינא. כל קבל די חזית די מטורא אתגזר׳. אילנ׳ די חזית די רבה. ב׳ קדמאי מל׳: תהוה ג׳ כתיב ה׳ בסיפ׳ וסימ׳ מלכו פליגה תהוה. מן קצת מלכות תהוה תקיפא. תהות ארכא לשלותך: הוו ג׳ וסי׳ הוו לכם זרע. הוו דרכך בראש נתתי. הא כדי פרזלא: כל קבל די חזית סי׳ כל לשון ארמית דהבא קדים לכספא במ״ד דקדים כספא לדהבא וסימניהון באדין דקו כחדא פרזלא. כל קביל די חזית די מטורא. ועל מרא שמיא התרוממת. ומה די עליך ועל אחיך: רזא ח׳ וסימן נמסר לעיל בהאי סימן: אדין י״ג ר״פ בסיפרא וסימן נמסר לעיל בסיפרא ריש סי׳ דא: בתרע ל׳ ודניאל בעא כן מלכא ומני:

תולדות אהרן ולדניאל סגיד. סנהדרין לג עקרים מ״ג פי״ח: בתרע. עירובין עג:

הברזל. יהיה המלך החלוש: כל קבל די חזיתה. כל עומת שראית ברזל מעורב בחרס הטיט: (מג) מתערבין להון בזרע אנשא וגו׳. מתחתנים יהיו עם שאר האומות ולא יהיו שלימים ונדבקים עמהם באמת ולב שלם ודתיהם שונות מדתי שאר האומות: הא כדי פרזלא לא מתערב. הלא הוא כמו שאין הברזל נדבק יפה עם החרס: (מד) וביומיהון די מלכיא אנון. בימיהם של מלכים הללו בעוד מלכותם של רומיים קיימת: יקים אלה שמיא מלכו. מלכות הקדוש ברוך הוא שלעולם לא תתחבל והיא מלכות מלך המשיח: תדק ותסף. תדק ותכלה כל אלו המלכיות: (מה) כל קבל די חזית. כל עומת שראית שנתפרקה אבן מן ההר שהדיקה כל הצלם זה פתרון שהמלכות החמישית תכלה ותרוצץ את כולם: מה די להוי אחרי דנה. מה שיהיה אחר זאת אחר מלכות זו שלך: ויציב חלמא. אמת הוא החלום: (מו) אמר לנסכה. רצה לעשותו אלוה: (מז) מן קשוט. באמת: ומרא מלכין. אדוני האדונים: רזא דנה. סתר זה: (מח) לדניאל רבי. לדניאל גדל על כל השרים: (מט) ומני על עבידתא די מדינת בבל. ויפקד

ובמערב: (מג) די חזית. טעם מתערבין שכולם לוקחות בנות גוים כמו הפרסיים לוקחים הבבליות והשבאין לוקחין המצריות ואנם דומים אלה לאלה במתכונתם ובמלבושיהם ומאכלם ומנהגם גם מחלוקת בתורתם אף כי בני אם שהם לפאת דרומית מערבית לעבר הים והם סמוכים לים הגדול שנקרא אוקיינוס: (מד) וביומיהון. מלכות המשיח: לא תשתבק. לא תעזב ולא תבאר: כל. וטעם די לא בידין לא בחיל ולא בכח רק בעצמם בשעת הקץ: (מה) ויציב חלמא. ונכון החלום ונאמן פתרונו: (מו) באדין. סגיד. השתחוה ויסגד לו וישתחו: ניחוחין. והנה חשבו כמו אלוה: (מז) ענה. מן קשוט. קשט אמרי אמת: (מח) אדין. רבי. גדל. יש אומרים כי מדינה שם מחוז א״כ איך היה לאחשורוש שבע ועשרים ומאה מדינה ומלך שיש לו עשרה הוא מלך גדול וכתוב וגזל ומשפט וצדק תראה במדינה שהטעם עיר המלוכה וכתוב ליהוד מדינתא לבית אלהא רבא ועוד ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואם עילם מחוז למה לא אמר במדינת עילם כאשר פירשו במדינת בבל: ורב סגנין. כמו ויבא סגנים: (מט) ודניאל בשער

רבינו סעדיה גאון

הורס ואנשי לבב כי הלב נתון בחזה והזרועות הוא מלכות פרס גבורי מלחמה ובעלי זרוע והשלישית בנחושת כדכתיב מעוהי וירכתיה די נחש מעים וירכים אלו בני יון ואנשי מוקדון והוא מלך יון שנקרא אלכסנדר ואליכסנדרוס מלך מוקדון שהיו קשים כנחשת ושלטו בכל הארץ והרביעית חזקה כברזל דכתיב שקוהי די פרזל קצת מהפותרים אומרים כי הוא מלכות אדם ובדעתי אינו כן שאם נאמר שהיא אדום ואיה לסוף מלכות ישמעאל ולא כן הוא כי לא אמר הכתוב מלכו אחרי פליגה אלא אמר ואת המלכות פליגה תהוי נחלקת תהיה לשני פרקים אדם וישמעאל אדם חזקה כברזל וישמעאל כחרס והוסף השני כי לא אמר חמשה מלכיות ולא אמר רביעית וחמישית ואשר אמר פרזלא מערב בחסף טינא ואמר להוון דבקין דנא עם דנא מתערבין ולא נדבקין: (מג) מתערבין להוון בזרע אינשא. כי נערבין בהם מזרע ישראל ויושבין בהן וגם פרסיים ומגושין והרמין וכמה מינין ולא נדבקין זה עם זה כשם שאינו מתערב לעולם הברזל עם החרס להיות לכלי אחד ומה שאמר מינה תהוא תקיפא ומינה תהוא תבירא כי מקצת המלכות תהיה חזקה וממנה תהיה חלושה ושבורה והאבנא די מחת לצלמא היא מלכות משיח בן דוד שנאמר בו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע ומלכות אדם היתה בכלל מלכות יון ונתחזקה עם מלכות הרביעית שהיא מלכות ישמעאל: (מד) וביומיהון. וביומי המלכים האלה במלכות הרביעית יקים אלהי השמים מלוכה אשר לעולמים לא תשחת ולא תעזב לעם אחר תדיק ותכלה כל אלה והיא תקום לעולם: (מה) כל קבל. שראית כי מן ההר הוא אברהם ההר הגדול כאמרו ומראש הררי קדם: אתגזירת. שנגזרה ונפרדה: אבן. כמו שנאמר ומשם רועה אבן ישראל ואמר על ידי זרובבל מי אתה הר הגדול לפני זרובבל תהיה למישור והוציא את האבן הראשה: די לא בידין. שלא בידי אדם אלא בגבורות אלהינו יצתה בת קול ואמרה יציב חלמא ומהימן פשרא. פ״א והאצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל הם כפות רגלים עם האצבעות כדאמרינן למעלה רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף: מן קצת מלכותא תהוא תקיפא. ממלכות טיטוס עד מלכות ארקוליאוס היתה מלכות רומא תקיפא שהיתה תופשת כל העולם כולו ומלך גם יש׳ עאל עמו והיתה מלכות ישמעאל תבירא וחלשא: בזרע אנשא. שיש כרכים וכפרים שתופסין בני יון ובני ישמעאל ולוקחין אלו ואלו מהן אם ודע שאלו לוקחין מבנותיהן של אלו ואלו מבנותיהן של הלו ואין ביניהם אהבה וזהו שכתב מתערבין להון בזרע אנשא ולא להוון דבקין. פ״א תקיפא זו אדם תבירא זו ישמעאל מתערבין להון בזרע אנשא ומתחתנים אלו עם אלו ואינם מאמינין באמונתם: (מו) ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה. לתקן לו כמו נסכתי מלכי תיקנתי מלכי כלומר שהיה מתקן לו שיהא לוקח מנחה שלו בכל עת ושעה ויש שפותרין מנחה וניחוחין ממש ואמר לנסך לו כמו שנאמר למני ממסך שביקש לעשותו אלוה ולא קיבל והבירו מוכיח לפי שכשראה נבוכדנצר שלא קיבל דניאל אמר לו המלך מן קשוט די אלהכון אלה הוא אלהיך אלהי האלהים ואדוני האדונים ומגלה רזין והודה בהקב״ה: (מח) לדניאל רבי. גידל לדניאל ונתן לו מתנות לרוב

מצודת דוד

ולאמר מה שראית אצבעות הרגלים מהם ברזל ומהם חרס הנה זה יורה שמקצת המלכות תהיה חזקה ומקצת תהיה שבורה ונלושה: (מג) ודי חזית. עתה בא לפרש מה הערוב אשר יהיה ביניהם עד שיעזרו להם ואמר ראית ברזל מעורב בחרס העשוי מטיט הנה זה יורה אשר יהיו מעורבבים אלו באלו בזרע אנשים כי יקחו מבנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם יתנו להם ובעבור זה יעזרו החזקות להחלשות: ולא להון. אבל לא יהיו דבוקים אלו עם אלו באהבה הבאה מן הלב: הא כדי. הנה כאשר הברזל לא יתערב עם החרס להיות דבוקים יחד כן לא יתדבקו המה באהבת הלב ועכ״ז בעבור הערוב יעזרום מול האויב והוא דאמילום: (מד) וביומיהון. ובימיהם של אלה המלכים והם מלכות ישמעאל ודאמילום גם היא תמשול ותמלוך בעת התפשטות מלכות ישמעאל כמ״ש למעלה: יקים. יעמיד אלהי השמים מלכות אחת אשר לעולם לא תהיה נשחתה ולא תעזב מלוכתה לעם אחר: תדק. והיא תכתת ותכלה המעט מן המעט הנשאר מכשדים וממדי: והיא. המלכות ההיא תתקיים לעולם והיא מלכות המשיח בימינו ב״ב: (מה) כל קבל. ר״ל הדבר הזה מרומז בעבור מה אשר ראית אשר מן ההר נכרת אבן מעצמה אשר לא בידי אדם וכתתה את הברזל וכו׳ כי כן תהיה מלכות המשיח שתבא לא בחיל ולא בכח כי אם מעצמה בהגעת הזמן. אלה. אלוה הגדול הודיע למלך מה אשר יהיה אחרי זאת המלכות המושלת עתה מי ומי ימשול עד ימי עולם ויציב. כמו שדבר החלום הוא אמת כי כזאת ראית כן נאמן הפתרון כי כן יהיה: (מו) באדין. אז המלך נבוכדנצר נפל על פניו והשתחוה לדניאל: ומנחה. מנחה ממש כי ארז״ל שהבב לעבדו עבודת אלהות. וניחוחין. יין הבא לנסכים ולנחת רוח אמר לנסך לפניו כי לא רצה דניאל לקבל וכן אמרו רז״ל: (מז) ענה מלכא. כאשר לא רצה לקבל אמר לו המלך אל תחשוב שאני מכחש באלהי השמים לא כן הוא כי מן קשוט וכו׳ ר״ל באמת אשר אלהיכם הוא אלהים על כל האלהים וכאומר ואם אמנם כי אלהים אתה מ״מ הוא גדול ממך: ומרא. והוא מושל ושר על כל המלכים ולא כן אתה: וגלה. הוא מגלה סודות אשר יכלת לגלות הסוד הזה וכאומר הנה מה שגילה הסוד הזה הוא בעבור אשר שאלהי השמים הוא מגלה הסודות והוא גלה לך א״כ גדול הוא מאוד ממך ואיך אכחש בו: (מח) אדין. אז גדל המלך את דניאל ומתנות גדולות ומרובות נתן לו והמשילו על כל מדינת בבל: ורב סגנין. עשהו שר הסרים אשר הוא על כל חכמי בבל ר״ל שיהיה לשר על הסרים וכו׳: (מט) בעא. בקש מן המלך ליתן ממשלה מה לחבריו וקצר בדבר

מצודת ציון

ור״ל הכח והיכולת ע״ש שהנטיעה היא כח הפירות והעלין: (מח) סגנין. ענין שררה מה כמו ויבא סגנים

הסוכן

ג א נבוכדנצר מלכא עבד צלם די־דהב
רומה אמין שתין פתיה אמין שת אקימה
בבקעת דורא במדינת בבל: ב ונבוכדנצר
מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא
ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא
וכל שלטני מדינתא למתא לחנכת צלמא די
הקים נבוכדנצר מלכא: ג באדין מתכנשין
אחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא
דתבריא תפתיא וכל שלטוני מדינתא לחנכת
צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא וקאמין לקבל
צלמא די הקים נבוכדנצר: ד וכרוזא קרא בחיל
לכון אמרין עממיא אמיא ולשניא: ה בעדנא
די־תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס
סבכא פסנתרין סומפניה וכל זני זמרא תפלון
ותסגדון לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר
מלכא: ו ומן־די־לא יפל ויסגד בה־שעתא
יתרמא לגוא־אתון נורא יקדתא: ז כל־קבל דנה
בה זמנא כדי שמעין כל־עממיא קל קרנא
משרוקיתא קיתרס שבכא פסנטרין וכל זני
זמרא נפלין כל־עממיא אמיא ולשניא סגדין
לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא: ח כל־
קבל דנה בה־זמנא קרבו גברין כשדאין ואכלו
קרציהון די יהודיא: ט ענו ואמרין לנבוכדנצר
מלכא מלכא לעלמין חיי: י אנתה מלכא שמת
טעם די־כל־אנש די־ישמע קל קרנא משרוקיתא
קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניא וכל זני זמרא

צלם ב' וסימן ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן. נבוכדנצר מלכא עבד צלם. א' וצלם אפוהי אשתני: שת ל' וחסר עבד צלם וג' מתחלפין בקריאתהון וסי' והפרשים שת שתו השערה. שת עונותינו לנגדך. פתיה אמין שת: נבוכדנצר מלכא ג' ס"פ בענין וסי' ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא. בעדנא די תשמעון קל קרנא. כל קבל דנה בה זמנא כד ישמעון: ומן ו' זוגין מן ד' ד' תנינא משניא וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות השי"ן בערך שנה בס"ד: תשמעון ו' וסי' עקב לא תשמעון בקול ה'. והיה עקב תשמעון אם שמוע תשמעון אלי נאם ה' דירמיה. והיה אם שמוע תשמעון דזכריה. בעדנא די תשמעון קל קרנא. כען הן איתיכון עתידין די בעדנא: כל קבל דנה חד מן ד' פסוקים אית בהון כל כל וכל כל וסי' כל החיה כל הרמש. ועתה כל נביאי הבעל. וראשית כל בכורי כל. וכל תרומת כל. כל קבל דנא כה זמנא:

תולדות אהרן למכנש. סנהדרין צג.

בשער המלך. כי היא מעלה גדולה כי שם ישבו הדיינין והשופטים וככה ומרדכי יושב בשער המלך כאשר פירשתי במגלת אסתר: (א) נבוכדנצר. רומיה. הוא גובהו הוא קומתו: פתיה. רחבו שש אמות: בקעת דורא. וישבו שם היא בקעת דורא: (ב) ונבוכדנצר. למכנש. לקבץ ולחבר: לאחשדרפניא. והנזכרים אחריהם הם מעלות שבע בלשון ישמעאל רק לא נדע פירוש אדרגזריא והבאים אחריהם וחכם היה בספרד שפירש אדרגזריא אדירי גזרין ואין צורך ע"כ נניחם כי לא יועילו: למתא. לבוא: (ג) באדין. אז התאספו הנזכרים: (ד) וכרוזא. המעביר קול בחיל. אמר יפת כי עמים יש להם אלהים ואומים בלא תורה ולשונות מהם תורה אחת להם ולא לשון אחד או באין תורה: (ה) בעידנא. בעת: קל קרנא. קול השופר: משרוקיתא. כלי לשרוק בו רק קתרום וחבריו כלם כלי נגונים הם גם בלשון הקדש כינור ומחול ומינים ועוגב ושמותם לא ידענום אע"פ שעוגב מגזרת ותעגבה ומינים שני כלים ומחול חליל וכינור כדמות מנורה ואלה סברות בלא ראיה: (ו) ומן. יתרמא. יושלך וכמוהו רמה בים: (ז) כל. בהשלמת כל זה: (ח) ואכלו קרציהון. תרגום לא תלך רכיל שהמדבר בסתר רעה על א' כאילו אוכל בשרו: (ט) ענו. משפט המדברים אל המלך להתפלל שיאריכו ימיו: אכת

ויפקד על כל צרכי הממלכות את חנניה מישאל ועזריה: (א) עבד וגו'. צלמו לבו לעשות צלם של זהב: פתיה אמין שית אקימה וגו'. אם אין עביו אלא שש היאך יכול לעמוד בגובה אמין שתין אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב של ירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז) וזהבם לנדה יהיה: בבקעת דורא. שם מקום: (ב) לאחשדרפניא. דוכסין. פחותא. שלטונין: אדרגזריא גדבריא וגו'. כולם שם עכו"ם הם: לחנוכת צלמא. תחלת עבודותיו: (ד) וכרוזא קרא בחיל. הכרוז יוצא בכח גדול: לכון אמרין עממיא. לכם כל העמים והלשונות אומרים מכריז מצות המלך במשלחת המלך: (ה) בעדנא דתשמעון קל קרנא משרוקיתא. קול הקרן שורקת כמו (זכריה י) אשרקה להם ואקבצם: קתרוס סבכא וגו'. כולם כלי זמר הם: זני זמרא. מיני זמר למינו ת"א לזנוהי: (ו) אתון נורא. גומא שעושין לשרוף בה אבנים לסיד והוא כבשן שבכל המקרא: (ז) כל קבל דנה. כל עומת זו שנזהרו במצות המלך על כך: בה זמנא. בו בזמן שישמעו קול הזמר שהוא לסימן שיבואו המשתחוים להשתחוות נפלין כל עממיא וגו': (ח) כל קבל דנה. כל עומת זו שראו שונאי היהודים שיש שעה להלשין עליהם: קריבו גוברין כשדאין ואכלו קורציהון. הלשינו עליהם. לא תלך רכיל (ויקרא יט) מתרגמינן ולא תיכול קורצין. ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לגימא במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דברים שמאותה שעה יש עליהם לברר דבריהם ולאמת לשון הרע שאמרו ואותה סעודה נקראת אכילת קורצין מלשון קורץ בעיניו (משלי ו) שהוא לסימן לשון הרע: (ט) ענו ואמרין. נוחו כל עניה שבמקרא לשון

רבינו סעדיה גאון

נרוב והשליטו בכל מדינות בבל ורב על הפחות ועל הסגנים: (א) נבוכדנצר מלכא עבד צלם. כל כך למה כדי להכשיל את ישראל כי על דברת הפתרון שפתר לו דניאל שעתידין המלכיות לבטל ומלכותן של ישראל לסתקיים חשב בלבו להפיל את ישראל בעלילה: אקימיה בבקעת דורא. באותו מקום שנפלו שם בני אפרים ויש אומרים הרוגי ישראל היו שם שהרגו הכשדים בבואם בגלות ולמה הקים שם הצלם כדי להפחידם: (ב) לאחשדרפניא. הם שנייה למלכות ופהרונו אחויים שדרים פנימה: סגניא ופחותא. סגנים הם שרי הצבא. ופחותא הם שלטונים וקציניים כמו פחות הארץ: אדרגזריא. באדר גוזרים ובטוב שאם יאמר להם המלך הם גוזרין אותו בטוב: גדבריא. גזבריא. דתבריא. דתיהם בריא שהן יועצי המלך ודתם ועצתם ברורה: תפתיא. שומרי מפתחות כמו והמסגרות והפותות ויסוד תפתיא תפתה הם הממונין על כבשן האש הוא התופת ששם שורפין בני אדם המורדין במלכות. פ"א אדרגזריא אדירים הגוזרים והכורתים המשפט על פיהם שרים ונשיאים וקציניים וכל שלטוני המדינים: (ד) וכרוזא. הוא קול האדם המכריז: (ה) קל קרנא. קול השופר שהוא מן הקרן: משרוקיתא. כלי ששורקין בו שלוחי מלכיות לקבץ העם כמו אשרקה להם ואקבצם: קתרום. כנור: סבכא. עוגב: פסנתרין. הוא הנבל: סומפוניה. הוא שמשמיעין בו הרועים כמין נוד תפוח ודוגמתו לבית הסמפונות: וכל זני זמרא. וכל מיני זמר למינו מתרגמינן לזנוהי: (ו) יתרמא. יושלך כמו רמה בים: אתון נורא יקידתא. כבשן אש יוקדת כבשן מתרגמינן אתונא: (ז) כל קבל דנה. למען זאת: (ח) ואכלו קרציהון. אמרו רכילות לא תלך רכיל

מצודת ציון

סגנים כמו חומר (ישעיה מא): (ב) לאחשדרפניא וכו'. כולם שמות מיני שררה זו למעלה מזו וידועים המה בלשון כשדים: לחנכת. התחלת השמיש הדבר להיות משמש וכולך קרוי חנוך בלשון המקרא: (ד) וכרוזא. ענין השמעת הדבר לרבים: עממיא. הם האומות שיש להם אלוה ותורה: אומיא. הם בלא אלוה ובלא תורה: ולשניא. הם החלוקים בלשונותם בין מבני אלוה ותורה ובין זולתם: (ה) משרוקיתא וכו'. כולם שמות מיני כלי זמר וידועים המה בלשון כשדים: (ח) ואכלו קרציהון. הוא מענין רכילות ומלשינות כי לא תלך רכיל (ויקרא יט) ת"א לא תיכל קורצין ע"ש שדרך המלשין לרמז דברו ולקרוץ בעיניו למען לא יבינו כל העומדים ובהקריצה הסיה כאלו אוכל בשר מי אשר ילשין עליו: (י) טעם. ענינו כב"מ

מצודת דוד

המובן: ומני. והפקיד את חמ"ו על מלאכת המלך אשר במדינת בבל: בתרע מלכא. היה יושב בתמידות בשער בית המלך והוא דבר גדולה וכבוד: ג (א) עבד. עשה צורה של זהב קומתו היה ששים אמות ורחבו ו' אמות ושעמידו בבקעת דורא ואז"ל על כי שמע בפתרון חלומו אשר ישראל ינחלו המלכות בא"י עד עולם לכן עשה הצורה בחשבו להכשילם בעון עכו"ם למען לא ינחלו המלוכה: (ב) למכנש. לאסוף את אחשדרפניא וכו' וכל שאר מושלי המדינה לבא לחנוכת הצלם אשר העמיד: (ג) באדין. אז נאספו אחשדרפניא וכו': וקיימין. ועמדו מול הצלם אשר העמיד: (ד) וכרוזא. וכרוז קרא בכח ר"ל בהרמת קול גדול: לכון. וזהו דבר הכרוז לכם אומרים ומזרזים אתם עממיא וכו': (ה) בעדנא. בעת אשר תשמעון קול קרן השופר וכו' וכל שאר מיני זמר אז תפלו על פניכם והשתחוו אל צורת הזהב אשר העמיד נבוכדנצר המלך: (ו) ומן. ומי אשר לא יפול וישתחוה אזי מיד בעת הזאת יושלך לתוך תנור אש הבוערת: (ז) כל קבל. בעבור הכרוז הזה לכן בזה העת כאשר שמעו כל העמים קול קרן השופר וכו' נפלו כולם על פניהם והשתחוו אל הצורה (ולא זכר כאן סומפוניא וכללו בכל זני זמרא. או מדעת לא הביאו ליתן פתחון פה למי שלא ישתחוה כי יוכל לומר הלא לא הביאו הסומפוניא כאשר קרא בחיל כי עלם הכוונה היה להכשיל את ישראל ודבר המלך שלטון אין להשיב ואם יביאו הכל ועכ"ז לא ישתחוו מה לו במיתתן לזה מנע את הסומפוניא בהשבו אם לא ישתחוו עדיין אין להם משפט מות ואולי יפתם להשתחוות בפניס): (ח) כל קבל. בעבור זאת אשר כל העכו"ם השתחוו ולא מרו פיו: בה זמנא. בעת ההיא קרבו אנשי כשדים והלשינו מלשינות על היהודים: (ט) ענו. הרימו קול ואמרו וכו' המלך לעולם יחיה והוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמרים

יפל ויסגד לצלם דהבא: יא ומן די לא יפל ויסגד
יתרמא לגוא אתון נורא יקדתא: יב איתי
גברין יהודאין די מנית יתהון על עבידת מדינת
בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך לא
שמו עליך מלכא טעם לאלהיך לא פלחין
ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין: יג באדין
נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך
מישך ועבד נגו באדין גבריא אלך היתיו קדם
מלכא: יד ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא
שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא איתיכון
פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין:
טו כען הן איתיכון עתידין די בעדנא די
תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא
פסנתרין וסומפניה וכל זני זמרא תפלון
ותסגדון לצלמא די עבדת והן לא תסגדון
בה שעתא תתרמון לגוא אתון נורא יקדתא
ומן הוא אלה די ישיזבנכון מן ידי: טז ענו
שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר
לא חשחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך:
יז הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכל
לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא ומן ידך
מלכא ישיזב: יח והן לא ידיע להוא לך מלכא די
לאלהיך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די
הקימת לא נסגד: יט באדין נבוכדנצר התמלי
חמא וצלם אנפוהי אשתנו על שדרך מישך
ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד שבעה
על די חזה למזיה: כ ולגברין גברי חיל די
בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו

מלכא מלכא ל' דסמי' ענו ואמרין לנבוכדנצר מלכא מלכא לעלמין חיי. והוא חד מן א"ב תאומים וכל חד וחד ל' דכו' וסי' נמסר בממ' רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד: כל ד' פשוטה בלישן ארמית קמץ במ"ד פתחין וסי' מברך שדרך מישך התחרך: הקמת ב' וסי' איתי גברין יהודאין די מנית. והן לא ידיע להוא לך מלכא: היתיו ג' חד מל' וסימ' לקראת צמא התיו מים. אספו כל חית השדה התיו לאכלה. באדין גברייא אלך היתיו קדם מלכא. בתרא מל': תשמעון ו' וסי' נמסר לעיל בסיפרא כהאי סי': והן ח' וסי' והן לא יאמינו לי. והן אצוה על חגב. והן חלמא ופשרה. והן לא תסגדון בה שעתא. והן לא ידיע להוא לך. ב' מנהון ר"פ וסי' והן חלמא ופשרה. והן לא ידיע להוא לך מלכא: וצלם ל' באדין נבוכדנצר התמלי חמא וב' צלם וסימ' ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן. נבוכדנצר מלכא עבד צלם. ואינון מן א"ב מן תרין א' וחד א' וסימן נמסר

תולדות אהרן יסודאין. מגלה יג סנהדרין נג: לא ידיע. זוהר תולדות:

לשון קול רם הוא: (י) שמת טעם. גזרת דבר: (יב) איתי. יש: יהודאין. משפט יהודה: אלך. אלה: לא שמו עלך מלכא טעם. לא חשו לתת עצה לעצמן לחוש על גזרותיך: (יג) אמר להיתי'. צוה להביא: היתיו. הובאו: (יד) הצדא. שמא גזרותי צדו ושממה ודבר רק הוא בעיניכם אתם שדרך מישך ועבד נגו אשר לאלהי אינכם עובדים. ה"א של הצדא משמשת בלשון תמיהה: די הקמת. שהקמתי: (טו) כען הן איתיכון עתידין. עתה הנכם עתידים על כרחכם לקבל זו עליכם: וכן לא תסגדון. ואם לא תשתחוו תהיו מושלכים: לגו. לתוך: ומן הוא אלה. ומי הוא שום אלוה שיציל אתכם מידי: (טז) למלכא נבוכדנצר. למה הוזכר שמו אלא כך אמרו לו אם לקבל עלינו גזירתך לתת מסין וארנוניות וגולגליות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב"ה נבוכדנצר שפל אנשים בעינינו ובזוי עם אתה: לא חשחין אנחנא. לא חוששין אנו על זאת ליטול עצה מה להשיבך כי המענה מוכן ומגור בפינו: (יז) יכיל לשיזבותנא. יכול להצילנו מכל צרה: מן אתון נורא. ומן ידך מלכא ישזיב. מן הכבשן ומן ידך יציל: (יח) והן לא. ואם לא יחפוץ להציל גופנו ידיע להוי לך: (יט) התמלי חמא. נתמלא חמה: וצלם אנפוהי אשתני. ופרצוף פניו נשתנו: למזא לאתונא. להצית לכבשן האש ולחממו: חד שבעה על די חזא למזיה. על אחת שבע פעמים שהיו רגילים להסיקו וכאלו ובעירוהו ז' שיעורין כמוהו: למזיה. להסיקו: (כ) ולגברין גברי חיל די בחיליה. ולאנשים גבורי כח אשר בחילו: אמר לכפתה. צוה לאסור אותם שראה מתחזקים לפניו קשות ואמר גבורים הם אלו וצוה לגבורים

אשר

(י) אנת. שמת הודעת טעמך: (יא) לגו אתון. כבשן האש: (יב) איתי. יש: די מנית יתהון. כמו אשר מנה שר הסריסים והנה יש שאלה אין ספק כי דניאל הוא היה יותר נכבד וידענו שהוא לא השתחוה לצלם למה לא הזכירוהו הכשדים למלך ולפי דעתי כי פחדו להזכירו אחר שידעו שהמלך הקריב לפניו ניחוחין כאשר יעשה לאלהיו ויפת בן עלי אמר כי היו אוהביו על כן לא הזכירוהו ואין צריך: (יג) באדין. להיתיה. כמו שובו אתיו רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כי הפועל יוצא: (יד) הצדא. שאלם האמת הוא ככה: (טו) כען. עתה הנה ישכם עתידים חלק להם כבוד אולי לא יהרגם בעבור כבוד דניאל: (טז) ענו. לא חשחין. לא צריכין אנו להשיבך כי אלהינו שאנחנו עובדים כמו פולח ובוקע בארץ יכול להצילנו מכבשן האש גם מידך אם ירצה והנה אם לא יציל ידוע יהיה לך: (יט)באדין אנפוהי. אפו: למזא. להוסיף מוקד כמו מזי רעב: (כ) ולגברין גברי חיל.

שהם

רבינו סעדיה גאון

רביל מהרנטין לא תיכול קורלין פלשינוס למלך: (י) שמת טעם. שמת טעם וגזירה כמו מטעם המלך וגדוליו: (יא) ומן די לא יפל. מי שלא יפול וישתחוה: (יב) איתי גוברין יהודאין. יש אנשים יהודים ולמה קרא שמם יהודים לפי שכפרו בע"ג וכל הכופר בע"ג נק' יהודי מרדכי כפר בע"ג של המן ונק' יהודי שנאמר איש יהודי בתיה כפרה בע"ג ונקראת יהודית שנאמר ואשתו היהודיה: די מנית יתהון. ששמת אותם ושמת עליהם שרי אלפים מתרגמינן ותמני עליהון: על עבידת מדינת בבל. על מלאכת מדינת בבל לתקן השווקים והדרכים והחומות וכל צרכי העיר: לא שמו עלך מלכא טעם. כלומר אינם חוששים על דבריך: להיתיה. להביא: אלך. אלה: היתיו. הובאו: (יד) הצדא. בודאי: (טז) חשחין אנחנא. אין אנו חוששין אין אנו צריכין להשיבך על זה הדבר: (יז) הן איתי אלהנא. הנה יש אלהינו: (יח) והן לא ידיע להוי לך מלכא. ואם לא יציל אותנו אעפ"כ ידוע יהיה לך המלך שאנו לא נעבוד ולא נשתחוה לטעותך אלא נמסור נפשנו לשריפה נשא קל והומר בעצמן מן הצפרדעים ומה צפרדעים שלא נצטוו על קדושת השם ואפ"ה מסרו עצמם לשריפה לתוך כבשן האש שנא' בהם ובתנוריך ובמשארותיך אימתי התנור חם בזמן שהמשארות מצויות לנוש בעבור הבורא לקדש שמו במצרים לעיני פרעה אנו על אחת כמה וכמה שנמסור נפשנו לשריפת אש לקדש שמו בבבל לעיני נבוכדנצר: (יט) התמלי חמא. נתמלא חמה ודמות פניו משתנה: ואמר למיזא. אמר להסיק לכבשן

שבעתים

מצודת דוד

(י) אנת. אתה המלך שמת גזרה אומר אשר כל איש אשר ישמע קול קרן השופר וכו' וכל שאר מיני זמר יפול על פניו וישתחוה אל הצורה: (יא) ומן. ומי אשר לא יפול וישתחוה ישלך לתוך תנור אש הבוערת: (יב) איתי. יש אנשים יהודים אשר הפקדת אותם על מלאכת מדינת בבל והם חמ"ו: גובריא. האנשים האלה לא עשו לעצמן טעם ועצה לחוש עליך המלך לקיים מאמרך לאלהיך אינם עובדים ואל הצורה אשר העמדת לא השתחוו (ולא הלשינו על דניאל בעבור כי ראו שהמלך חשבו לאלוה ואיך ישתחוה הוא אל הצורה): (יג) באדין. אז אמר נבוכדנצר בכעס וחמה להביא לחנניה מישאל ועזריה: באדין. אז האנשים האלה הובאו לפני המלך: (יד) ענה. הרים נבוכדנצר את קולו ואמר עליהם: הצדא. וכי חוק גזרתי הוא דבר ריק ושממה אתם חמ"ו אל אלהי לא ישכם עובדים ולצורת הזהב אשר העמדתי לא תשתחוו: (טו) כען עתה אם ישכם מוכנים אשר בעת אשר תשמעון קול קרן וכו' וכל שאר מיני זמר אז תפלון ותשתחוו להצורה אשר עשיתי וכאומר אם עתה תשתחוו לא אעשה לכם מאומה רע על אשר לא השתחויתם בראשונה: והן ואם לא תשתחוו אזי מיד בעת הזאת תושלכו אל תוך תנור אש הבוערת ומי הוא האלוה אשר יציל אתכם מידי: (טז) ענו. השיבו חמ"ו ואמרו למלך: נבוכדנצר. אתה נבוכדנצר ולא קראוהו בשם מלך כאומר בדבר זה לא תמלוך עלינו ולא תמשול בנו: לא חשחין. אין אנחנו חוששין על הפחד הזה להשיבך אמרי רצוי ומענות: (יז) הן איתי. הנה יש אלהים הוא אלהינו אשר אנחנו עובדים הוא יכול להציל אותנו מן תנור אש הבוערת ואף מן ידך המלך יציל כאומר ובכל אופן שתרצה להמית אותנו יכול הוא להציל מכולם: (יח) והן לא. ואף אם לא יחפוץ להציל ידוע יהיה לך המלך אשר עכ"ז לא יש עמנו לעבוד לאלהיך ואל צורת הזהב אשר העמדת לא נשתחוה: (יט) באדין. אז נבוכדנצר נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה בכעסו על חמ"ו: ענה. הרים קול ואמר להעביר ולהסיק את התנור: חד שבעה. ר"ל להוסיף ולהסיק בפעם אחת כשיעור שבעה הסקות על אשר ראוי להסיק: (כ) ולגוברין גברי. ולאנשים אנשי חיל אשר

בצבאו

מצודת ציון

בכ"מ דבר שיש בו ממש הנעשה בטעם ולא דבר של מה בכך: (יד) הצדא. ענין שממה כי תהו ובהו (בראשית א) ת"א צדיא וריקניא: (טז) חשחין. כמו חוששין הידוע בדרז"ל: (יט) למזא. ענין הסקה ושריפה וכן מזי רעב (דברים לב): (כ) לכפתה. ענין קשירה ובדרז"ל עבד כפות לו (ב"ק כב):

בסרבליהון

למרמא לאתון נורא יקדתא : כא באדין גבריא
אלך כפתו בסרבליהון פטישיהון וכרבלתהון
ולבושיהון ורמיו לגוא־אתון נורא יקדתא :
כב כל־קבל דנה מן־די מלת מלכא מחצפה
ואתונא אזה יתירה גבריא אלך די הסקו לשדרך
מישך ועבד נגו קטל המון שביבא די נורא :
כג וגבריא אלך תלתהון שדרך מישך ועבד נגו
נפלו לגוא־אתון־נורא יקדתא מכפתין :
כד אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה
ענה ואמר להדברוהי הלא גברין תלתה רמינא
לגוא־נורא מכפתין ענין ואמרין למלכא יציבא
מלכא : כה ענה ואמר הא־אנה חזה גברין
ארבעה שרין מהלכין בגוא־נורא וחבל לא־
איתי בהון ורוה די רביעיא דמה לבר־אלהין :
כו באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא
יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד־נגו
עבדוהי די־אלהא עליא פקו ואתו באדין
נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן־גוא נורא :
כז ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא
והדברי מלכא חזין לגבריא אלך די לא־שלט
נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התחרך
וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון :
כח ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די־
שדרך מישך ועבד נגו די־שלח מלאכה ושיזב

במסרה רבתא במערכת אות האל"ף בס"ד: הסיקו חד מן מלין כתיב ו' בסוף תיבותא וחסרים יו"ד בלישן ארמית וסי' סלקו קרבו התרחצו הסקו שלטו הרגשו אדקו הנפקו. לגוא סי' כל גוא לגוא בגוא. יציב ליציבא גובא לגובא שכיבא מתיהבא כלהון כתיב א' בסוף וכל דהבא דכו' במ"ג כתיב ה' וסי' ואף מאניא די בית. ואף מאני בית אלהא ומה די עלך ועל אחך. וכל עשבא כתבא כתיב א' במ"ב כתיב ה' וסימ' די יקרא כתבה דנה יקרון. כדנה ונבזבה רבה כלהון כתיב ה': באדין ה' בטעם בסיפרא וסימניהו כפתו בסרבליהון. באדין קרב נבוכדנצר. סתנתך לך להוין ונבזביתך. באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל. באדין דריוש מלכא: וריח ה' וסימ' וריח לו כלבנון. וריח שלמותיך

תולדות אהרן גוברין. סנהדרין לג שבת ח: וריויה. סנהדרין לה: אתחרך. שבת ח: וריח נור. סנהדרין לג: בריך אלההון. ברכות יג שבת ח:

שהם בכבלותיו : לכפתא . לקשור : (כא) באדין . בסרבליהון . הם השמלה העליונה ומנהג האומות לשרוף האנשים במלבושיהם שאינם שוין כלום : וכרבלתהון כמו ודוד מכרבל במעיל בוץ: ופטשיהון . חלוקין או מכנסים. ולבושיהון שאר בגדים : (כב) כל . מחצפא . במהירות : די הסיקו . כמו והשקו שבע שנים : שביבא . כמו לא יגה שביב אשו : (כד) אדין. להדברוהי . כמו בתוך הדברו : (כה) שרין . מותרין : וחבל . השחתה כמו וחבל את מעשה ידיך: ורויה די רביעאה . ותואר הרביעי לבר אלהין. כבן אלהי' כמו מה ברי ומה בר בטני: (כו) באדין. לתרע. לשער וכמוהו תרעתים סוכתים : פוקו . צאו : ואתו . ובואו כמו שובו אתיו : (כז) ומתכנשין . והדברי מלכא יועציו שהן נוהגין עמו : בגשמיהון. גופותם כמו וגשם יגדל : וריח נור . ריח אש לא עבר עליהם כמו מעדה בגד ביום קרה : לא התחרך . כמו לא יחרוך רמיה צידו והזכיר הבגד העליון ואין צריך להזכיר האחרים : (כח) ענה . שלח מלאכיה . הוא הרביעי כמו חונה מלאך ה' סביב ליראיו

אשר בחילו לאסור אותם : (כא) גובריא אלך . אנשים אלו : כפיתו בסרבליהון . נתקשרו בבגדי מעטפותן : פטשיהון וכרבלתהון . מיני מלבוש מלכות שהיה להם ואע"פ שהיו יוצאין לידון לפני נבוכדנצר דיני מיתה לא שנו בגדיהם להשפיל את גדולתם מכאן למדו חכמים שאפי' בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן השררה שהוחזק בה : וכרבלתהון . יש לו דוגמא (דה"א טו) ודוד מכורבל : ורמיו לגו אתון נורא . והושלכו לתוך כבשן בוערה : (כב) כל קבל דנה . כל עומת זאת אשר מלות המלך היתה עזה : ואתונא אזה יתירה . והכבשן הוסק מאד : גובריא אלך . אלו האנשים הגבורים אשר קשרו את חנניה מישאל ועזריה והשליכום לכבשן : קטיל המון שביבא די נורא. שרף אותם כח שביב האש : (כג) מכפתין. קשורין : (כד) תוה . תמה : וקם בהתבהלה . ועמד בבהלה : ענין ואמרין . עונים ואומרים למלך : יציבא מלכא . אמת דבר המלך : (כה) שרין מהלכין בגו נורא . מותרין מאסוריהן והולכים בתוך האש : וחבל לא איתי בהון . וחבלה לא יש בהם : ורוה די רביעאה . ותוארו של רביעי : דמה לבר אלהין . דומה למלאך שראיתי בהיותי עם סנחרב כשנשרפו אוכלוסיו שנאמר (ישעיה לז) ויך במחנה אשור ונבוכדנצר היה שם ונמלט בתוך עשרה שנמלטו מהם : (כו) קרב לתרע אתון נורא . נגש לשער החצר שסביב הכבשן בתוכה לדבר עמהם ומתחלה היה רואה אותם מרחוק. פוקו ואתו . צאו ובואו ולא אמר להם עלו ובואו מכאן למדנו שנף קרקעית הכבשן והשוה לארץ שלא יטרחו לעלות : באדין נפקו . אע"פ שבטוחין בנס העשוי להם לא מלאם לבם לזלזל במלכות לצאת שלא ברשות : (כז) ומתכנשין אחשדרפניא . ד' אומות נמנו למעלה באסיפה הראשונה שלא נמנו כאן אדרגזריא דתבריא גדבריא תפתיא הם גבורי החיל אשר הרגם שביב האש בהשליכם את חנניה וחבריו לאור : חזין לגובריא אלך. רואין את האנשים האלה חנניה וחבריו : די לא שלט נורא בגשמהון . אשר לא שלטה האש בגופם : גשמהון גופם בל' ארמי ויש רבים כזה הספר : ושער ראשיהון לא התחרך . שער ראשיהון לא נחרך : לא שנו . לא נשתנו ממראיתן : לא עדת בהון . לא סרה לתוכם : (כח) ענה נבוכדנצר . צוח נבוכדנצר :

די

רבינו סעדיה גאון

שבעתים ממה שראוי להסיקו כמו יום גוים ישרוף גוים : (כ) ולגברין . ולאנשים אנשי חיל אשר בחוזקה ובגבורה : לכפתה . לאסור לאסרך מתרגמינן לכפתה יתך : (כא) בסרבליהון . המנעלים וי"א בתי שוקים שלהן : פטשיהון . המכנסים שבירכותיהן : כרבלתהון . אלו הקסידין שבראשן כמין כובעים וי"א כרבלתהון הן הטליתות המעוטפים בהן : ולבושיהון . שאר בגדיהם . פ"א סרבליהון מקטורין שלהן שעל גלאות שלהן כלומר סרבליהון כמו גלאות הם בגדי תמיד. פטשיהון הם המעילים שעליהן . כרבלתהון הם החלוקים שלהן : ורמיו . והשליכו אותם : (כב) מחצפא . דבר המלך יצא בחוצפה ובתוקף : אזה יתירא . הוסק ביותר : די הסיקו . אשר הוציאו לשריפה : קטיל המון. הרג אותם: שביבא . שביב האש : כמו שביב אשו : (כג) תלתיהון . שלשתם : מכפתין . אסורין : (כד) תוה . חרד ויחרד מתרגמינן ותוה : בהתבהלה . במהירות : להדברוהי . לשריו ומנהיגיו וינהג מתרגמינן ודבר : יציבא . נכון : (כה) גוברין ארבעה . ושלא לא היו אלא שלשה אלא גבריאל המלאך שמא של ברד בא וצנן את האש של כבשן : שרין . מותרין ויפתח הגמלים מתרגמינן ושרא : וחבל . כמו מום וחבלה כדתנן החובל בחבירו : ורוה . ותואר כמו יפת תואר בפירושו ריווי : לבר אלהין . למלאך אלהים כמו ויראו בני האלהים וי"א לבר אלהין לברירות ונקיות מלאך : (כו) והדברי מלכא . שרים מנהיגי המלך : לגובריא אילך . לאנשים האלה : בגשמהון . בגופם כמו גשמיה יצטבע : לא התחרך . לא נשרף ואינה שריפה ממש בכל הראש אלא אפי' לא עשתה חרכים וקרחים בראש כאן וכאן ומחלקותו מצין מן החרכים ואמיהא דבר חרך הוא יוקד : לא עדת בהון . כמו לא עדה עליו שאל לשון הסרה ותדמיון המלה יאכל עד כלומר לא אכלם ובזה כמו וזוה סברון. לא עלא לא עדת כלומר לא הגיעה ויתכן להמיר עדת עם עלא כי כן נמיר על מידכא עד מידכא :

די

מצודת ציון

(כא) בסרבליהון . הוא שם מלבוש ובדרז"ל בסרבלי חתימי (שבת נח): פטשיהון . הם המכנסים . כרבלתהון . מין לבוש עשוי להתעטף בו ודוגמתו ודוד מכורבל במעיל (דה"א טו) : (כב) שביבא . ניצוצות כמו ולא יגה שביב אשו (איוב יח): (כד) להדברוהי . הם היועצים המנהיגים כי וינהג את הצאן (שמות ג) ת"א ודבר : (כה) לבר אלהין. כן יקרא המלאך כאלו הוא מבני בית של השכינה וכן ויבואו בני האלהים (איוב א) : (כז) בגשמיהון . בגופם כי ושבע לגו כסילים (משלי כו) ת"י ושבעא לגושמיהון : התחרך . ענין שריפה כמו לא יחרוך רמיה (שם יב): עדת . עברה כמו לא עדה

מצודת דוד

בלבאו נוה לאסור ולקשור לחמ"ו ולהשליך לתנור אש הבוערה: (כא) באדין . אז האנשים האלה קשרו אותם כשהם לבושים בסרבליהון וגו' : ולבושיהון . ר"ל שאר המלבושים : ורמיו . והשליכו אותם לתוך התנור וגו' : (כב) כל קבל . בעבור זאת : מן . אשר דבר המלך היה ממהר והתנור הוסק בהסקה מרובה : גובריא אלך . לזה האנשים האלה אשר העלו את חמ"ו אל פה התנור להשליכם בו : קטיל . המית אותם הנצוצות של האש כי היו מרובות ועשו בבהלה ולא היו נשמרים ונזהרים :

(כג) וגובריא . והאנשים האלה שלשתם חמ"ו נפלו לתוך התנור כשהם קשורים : (כד) אדין . אז נבוכדנצר המלך חרד ועמד בבהלה והרים קול ואמר ליועציו הלא שלשה אנשים השלכנו לתוך האש כשהם קשורים: ענין. השיבו ואמרו למלך אמת המלך כן הוא: (כה) הא אנה. הלא אני רואה ארבעה אנשים והמה מותרים מן הקשורים והולכים בתוך האש והשחתה לא יש בהם : ורוה . ותוארו של הרביעי דומה למלאך : (כו) באדין . אז קרב נבוכדנצר אל שער התנור : עבדוהי . עבדיו של אלהים עליון צאו מן התנור ובאו אלי : באדין. אז יצאו מן תוך האש כי עד לא דבר אליהם רשות פחדו לצאת כי האדם הוא בעל בחירה ופן ימיתן בידיו : (כז) מתכנשין. ונאספו אחשדרפניא וגו' יועצי המלך וראו את האנשים האלה אשר לא שלט האש בגופם ושער ראשם לא נשרף ונחרך וסרבליהון לא נשתנו מן האש ואף ריח אש לא עברה בהם: (כח) בריך . ברוך אלהיהם של חמ"ו אשר שלח מלאכו והציל את

עבדיו

לעבדוהי די התרחצו עלוהי ומלת מלכא שניו
ויהבו גשמיהון די לא־יפלחון ולא־יסגדון לכל־
אלה להן לאלההון: כט ומני שים טעם די כל־
עם אמה ולשן די־יאמר שלה על־אלההון די־
שדרך מישך ועבד נגוא הדמין יתעבד וביתה
נולי ישתוה כל־קבל די לא איתי אלה אחרן
די־יכל להצלה כדנה: ל באדין מלכא הצלח
לשדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל:
לא נבוכדנצר מלכא לכל־עממיא אמיא ולשניא
די־דארין בכל־ארעא שלמכון ישגא: לב אתיא
ותמהיא די עבד עמי אלהא עליא שפר קדמי
להחויה: לג אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה
תקיפין מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם־
דר ודר:

ד א אנה נבוכדנצר שלה הוית בביתי ורענן
בהיכלי: ב חלם חזית וידחלנני והרהרין על־
משכבי וחזוי ראשי יבהלנני: ג ומני שים טעם
להנעלה קדמי לכל חכימי בבל די־פשר חלמא
יהודענני: ד באדין עללין חרטמיא אשפיא
כשדיא וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון
ופשרה לא־מהודעין לי: ה ועד אחרין על קדמי
דניאל די־שמה בלטשאצר כשם אלהי ודי רוח־
אלהין קדישין בה וחלמא קדמוהי אמרת:
ו בלטשאצר רב חרטמיא די אנה ידעת די רוח
אלהין קדישין בך וכל־רז לא־אנס לך חזוי חלמי
די־חזית ופשרה אמר: ז וחזוי ראשי על־משכבי
חזה הוית ואלו אילן בגוא ארעא ורומה שגיא:
ח רבה אילנא ותקף ורומה ימטא לשמיא

ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ יתיר י׳ · שלו ק׳ · ל׳ כתיב א׳ · כל סיס׳ נולי וכל עזרא נולי · ל׳ ל׳ · דיירין ק׳ · ל׳ אה ק׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ ל׳ מ׳ · ל׳ · ל׳ ר״פ ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ד׳ ג׳ ל׳ · ל׳ עלין ק׳ · כשדאי ק׳ · ל׳ יתיר י׳ · ל׳ וחד כשם · ל׳ וחד אין אנס · ג׳ כסימן · ג׳

כריה. וריח אפך כתפוחים. וריח שמניך מכל בשמים. וריח נור לא עדת בהון: נגוא ל׳ כתיב א׳ ומני שים טעם די כל עם אמה. והוא חד מן י״ב דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ רפוא למטה בנימין פלטי. ההלכוא ויהי כהוציאם את המלכים. הקליא ויאמר ישי לדוד בנו. אבוא אשר אמר אליהם זאת. רצוא והחיות רצוא ושוב. ואתיקיהם ומדד ארך חבנין אשר על. נקיא מצרים לשממה תהיה. נקיא ויקראו אל ה׳ ויאמרו אנה ה׳ אל נא נאבדה. נגוא ומני שים טעם די כל עם אמה. ושציא ביתה דנה עד יום. יפוא ויתנו הכסף להצבים. ארעא ובתרך תקום מלכו אחרי. יבהלגני ג׳ וסימן חלם חזית ודחלנני. אתכרית רוחי אנה דניאל. עד כה סופא די מלתא: עללין חד מן ד׳ נסבין יתיר למ״ד וסימן באדין עללין חרטמיא אשפיא. ואדין עללין כל חכימי. עללת מלכתא לקבל מרי מלכא. ולהלחם ויאמר המלך אל ציבא. וחד חלוף חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי רשמואל: כשום ל׳ כתיב כ״ף די שמיה בלטשאצר כשם אלהי וחד בשם והתנבי חגי ואינון מן א״ב מן חד חד חד בי״ת וחד כ״ף ברישא וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות

תולדות אהרן אות . עקידה שער נו : אתוהי . סנהדרין לב עקידה שער נו : וכל רז. חולין נח :

רשי

די התרחיצו עלוהי. אשר בטחו עליו: ומלת מלכא שניו. ומלת המלך שנו שלא לקיימו: ויהבו גשמהון. ומסרו גופם: להן לאלההון. זולתי לאלהותם: (כט) ומני שים טעם. וממני יוצא חק: די יאמר שלו. אשר יאמר משגה כלומר שום דבר של גנאי: הדמין. אברים כלומר ינתחוהו לאברים: נולי ישתוה. אשפה יושם: די יכול להצלה כדנה. אשר יוכל להציל כואת: (ל) הצלח. הצליח והגדיל אותם: (לא) נבוכדנצר מלכא לכל עממיא. זה טופס כתב האגרת נבוכדנצר המלך שואל לשלום לכל העמים: (לב) שפר קדמי להחויה. טוב לי להגיד: (א) שלה הוית בביתי. שליו הייתי: (ב) וידחלנני. ואיים עלי והפחידני: (ה) ועד אחרן. ועד אשר באחרונה הובא לפני דניאל: כשום אלהי. עכו״ם של בבל כל שמה עשאר שם לשון חכמה הוא בארמית: (ו) וכל רז לא אנס לך. וכל סתום לא נאנס ולא נכחד ממך: (ח) רבא אילנא ותקיף. גדל האילן והוחזק ועצם: ימטא

אבן עזרא

לירא(ו)ו וככה וישלח מלאך וי‍וציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיעם המלאך הגואל ויסע מלאך האלהים ועוד אבאר לך זה באר היטב: (כט) ומני. שלה. כמו שגגה וכמוהו על השל: יכל להצלה כדנה. כאלהים הזה: (ל) באדין. הצלח. מגזרת הצלחה וכמוהו ודניאל הצלח: (לא) נבוכדנצר מלכא. עתה יחל לספר אגרת שכתב נבוכדנצר לכל העמים הדרין בכל ארץ מלכותו ובתחלת הכתב שלמכון ישגא ירבה כמו הן אל שגיא: (לב) אתיא. אותות. ותמהיא. מופתים שיתמה אדם מהם שלא ראו כמותן. אלהא עילאה. עליון על כל אלהים: שפר קדמי להחויה. כמו הנותן אמרי שפר: (לג) אתוהי. רברבין. גדולים וזה הכפל כמו גלגל: (א) אנה. שלה. כמו שלו הייתי: (ב) חלם. וידחלינני. הפחידני: הרהורין. הרהור הלב ואין ריע לו: וחזוי ראשי. כי הענינים הם בראש או בעבור היות החזיון במוח: (ג) ומני. יספר כל המעשה שעבר וכתב ככה בעבור כבוד דניאל שכ׳ המלך ככה לכל מדינות מלכותו ותפארת גדולה היתה לישראל: (ד) באדין עלין. באין היו לפניו. אמר אנה ולא אמר אמרית כי גם הוא נכון בלשון וכמוהו אני הגבר ראה ונשאר אני כי אומלל אני כי הוא פתח: (ה) ועד אחרין. אחרון ואם בו רוח אלהין קדישין הוא קדוש: (ו) בלטשאצר. לא אנס. לא ינאחך וכמוהו אין אונס כמו מנלא מכריח: (ז) וחזוי. אילן. עץ מתוך האדמה

רבינו סעדיה גאון

(כח) די התרחיצו. אשר בטחו אשר יבטח מתרגמי׳ דמתרחין: ומלת מלכא שניו. ודבר המלך שינו ומסרו גופם לשריפה לבלתי עבוד והשתחוות לכל אלוה זולתי לאלהיהם: (כט) שלה. דבר מכוער והוא לשון שגגה מתרגמי׳ שלותא: הדמין. נתחים: נולי. הוא מקום מופקר ומנוול למוצאות ולאשפה: (ל) הצלח. הצליח. אז שלח איגרות וכתב בן נ״נ מלכא לכל עממיא וגו׳: (לב) שפר קדמי להחויה. נאה לי להגיד: (לג) מלכותיה מלכות עלם ושולטניה עם דר ודר. עם דור המבול ודור הפלגה והמצריים וכל דור ודור: (א) שלה. כמו שליו: (ב) וידחלינני. לפי שראה אילן בחלומו ונתכוהו על כן פחד מאד. והרהורין על משכבי. לפי שהיה מחשב בלבו שאין כמוהו לא מלך ולא חכם והראוהו שהוא טיפש ושוטה: (ג) להנעלה. להביא: (ד) גזריא. הם הגוזרים מה שמזלו המלך: (ה) ועד אחרין. ואחר כן כמעט רגע: די רוח אלהין קדישין. אשר רוח נבואה כמלאכים הקדושים בו: (ו) וכל רז לא אנס לך. כל סתום אינו ספק לך כמו לא יאניסו. פ״א וכל רז לא אנס לך וכל רז וסתום אינו מצער לך כלומר אין אתה מצטער לפי שאתה נביא מובהק אנס כמו נסיסין: חזוי חלמי. החלום אומר אני ופתרונו אמור אתה: (ז) ואלו אילן בגו ארעא. והנה אילן בארץ

מצודת דוד

עבדיו אשר בטחו עליו ודבר המלך בטלו ושנו ומסרו גופם אשר לא יעבדו ולא ישתחוו לשום אלוה כ״א לאלהיהם: (כט) ומני. וממני נעשה גזרת אומר אשר כל עם ולשון אשר יאמר לאלות דבר שגגה ומשגה על האלהים של חמ״ו אזי יעשה גופו לנתחים וביתו יושם לאשפה ולמקום נוול: כל קבל. בעבור אשר לא יש אלוה אחר אשר יוכל להציל כהצלה הזאת: (ל) באדין. אז המלך הצליח לחמ״ו ר״ל המשילם ממשל רב בכל המדינה: (לא) נבוכדנצר מלכא. עתה יחל לספר דברי האגרת אשר כתב נבוכדנצר לכל העמים וראשים הדברים היה נבוכדנצר מלכא לכל עממיא וגו׳ אשר יושבים בכל הארץ לכולכם יאמר שלומכם יתרבה ויתגדל: (לב) אתיא. האותות והמופתים התמוהים אשר עשה עמי אלהים עליון יאה ונאה לפני להגיד ולספר: (לג) אתוהי. אותותיו מאד גדולים ומופתיו התמוהים מאוד חזקים מלכותו מלכות עולמים וממשלתו עם כל הדורות ר״ל בזמן כל הדורות: ד (א) אנה. זהו תוכן ספור האגרת ואמר הנה אני נ״נ בשלוה הייתי בביתי ורטוב ומלוחלח בהיכלי ועל שבהחלום אשר יספר בענין כמשל הוא אל האילן לזה אחז בלשון שאלה מליצת שבח וטובת האילן: (ב) חלם. חלום ראיתי והפחיד אותי: והרהורין. המחשבות בהיותי ישן על משכבי והוא החלום הבא מן המחשבה וראיית ראשי הבהילו אותי ואף זה יורה על החלום הנראה בהמות אשר בראש ובפל הדבר פעמים ושלש והוא דרך מליצה לחזק הדבר ולהגדיל הענין: (ג) ומני. וממני נעשה גזרת אומר להביאם לפני את כל חכמי בבל אשר יודיעו לי פתרון החלום: (ד) באדין. אז נכנסו החרטומים וגו׳ ואמרתי לפניהם החלום ולא הודיעו לי הפתרון: (ה) ועד אחרן. ועד באחרונה נכנס לפני דניאל אשר שמו בלטשאצר כשם אלהי אשר בו רוח אלהים קדושים ואמרתי החלום לפניו: (ו) בלטשאצר. וככה אמרתי לו אתה בלטשאצר שר החרטומים אשר אני יודע אשר רוח אלהים קדושים בך וכל סוד לא יגלה אותך להיות קשה ממך לבל תדעהו: חזוי. אגיד לך מראות החלום אשר ראיתי ואמור אתה הפתרון: (ז) וחזוי. וזהו מראית ראשי בהיותי שוכב על משכבי. חוזה רואה הייתי והנה אילן בתוך הארץ וקומתו מרובה: (ח) רבה. גדל האילן ונתחזק וקומתו

מצודת ציון

עדה עליו שאל (איוב כח): (כט) שלה. שגגה ומשגה כמו על השל (ש״ב ו): (לא) ישגא. יתגדל ויתרבה כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב): (לב) שפר. נאה ויאה כמו אמרי שפר (בראשית מט): (לג) כמה. הוא כענין מאד וכדרז״ל כמה גדולים מעשה חייא (כתובות קג): (א) ורענן. ענין לחות ורטיבות כמו דשנים ורעננים (תהלים צב): (ו) אנס. ענין הכרת וגלות ועל

וחזותה לסוף כל־ארעא: ט עפיה שפיר ואנבה ל
שגיא ומזון לכלא־בה תחתוהי תטלל ׀ חיות ג׳. י״א בטעם
ברא ובענפוהי ידרון צפרי שמיא ומנה יתזין ידרו ק׳. ל
כל־בשרא: י חזה הוית בחזוי ראשי על־משכבי ד׳
ואלו עיר וקדיש מן־שמיא נחת: יא קרא בחיל ל
וכן אמר גדו אילנא וקצצו ענפוהי אתרו עפיה ל. ל
ובדרו אנבה תנד חיותא מן־תחתוהי וצפריא ל׳ ותסר:
מן־ענפוהי: יב ברם עקר שרשוהי בארעא ל
שבקו ובאסור די־פרזל ונחש בדתאא די ברא כ׳ וכתיב ה׳
ובטל שמיא יצטבע ועם־חיותא חלקה בעשב כ׳
ארעא: יג לבבה מן־אנושא ישנון ולבב חיוא אנשא ק׳. ו
יתיהב לה ושבעה עדנין יחלפון עלוהי:
יד בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא ל

ג׳ ס׳. את ק׳ עד־דברת די ינדעון חייא די־שליט עליא
אנשא ק׳. ג׳ במלכות אנושא ולמן־די יצבא יתננה ושפל
עלה ק׳ אנשים יקים עליה: טו דנה חלמא חזית אנה
יתיר ס׳ כ׳ כתיב ה׳ מלכא נבוכדנצר ואנתה בלטשאצר פשרא ׀
ג׳ בסימן אמר כל־קבל די ׀ כל־חכימי מלכותי לא־יכלין
י׳. ג׳ כ׳ מ״ל יתיר כ׳ פשרא להודעותני ואנתה כהל די רוח־אלהין
י״צ ר״ס קדישין בך: טז אדין דניאל די־שמה בלטשאצר
ל. ל אשתומם כשעה חדא ורעינהי יבהלנה ענה
כ׳ כתיב ה׳ מלכא ואמר בלטשאצר חלמא ופשרא אל־
יתיר ה׳ יבהלך ענה בלטשאצר ואמר מראי חלמא
אך ק׳. י״ד י׳ ליסנה סנהם לשנאיך ופשרה לעריך: יז אילנא די חזית די
כ׳ רבה ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזותה לכל־
ל ארעא: יח ועפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא

הבי״ת בס״ד: ראשי ד׳ וסימן חלם חזית וידחלנני. וחזוי ראשי על משכבי חזה. חזה הוית בחזוי ראשי. אתכרית רוחי אנה דניאל: ומזון ג׳ וסימן ולאביו שלח כזאת. ומזון לכלא ביה. וחבירו: ובטל ב׳ ובענין וסי׳ ברם עקר שרשוהי ר״פ. ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת: סימן קדמא על דברת די פשרא. תניינא עד דברת די ינדעון חייא די שליט: פשרא ב׳ כתיב א׳ וסי׳ דנא חלמא חזית אנה מלכא. אדין דניאל: אמר ג׳ קמצין בסיפרא וסימן אמר חלמא לעבדיך ופשרה נחוא. די חזית ופשרה אמר. ואנת בלטשאצר פשרה אמר: להודעותני ד׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ הן לא תהודעונני חלמא. לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל. כען חן תכול כתבא למקרא שאל נא להום להודעותא די נכתוב: להודעותני ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסי׳ ב׳ מל׳ דלעיל וא׳ חסר וכען העלו קדמי: ומזון לכלא ביה חד מן י״א מלין בטעמא פי׳ האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח בי״א מקומות

תולדות אהרן ענפוהי. סנהדרין קי: פתגמא. פסחים לג סנהדרין לח: ושפל אנשים. מ״ק י״ח: ופשרה לערך. שבועות לה:

האדמה: (ח) רבה. גדל: ימטא. יגיע: וחזותיה. שעיפיו וכמוהו קרן חזות שיש לו כדמות שעיפים: (ט) עפיה. אמר יפת עלפיו וכמוהו מבין עפאים יתנו קול גם הוא פירש וחזותיה עביו וככה קרן חזו׳ וי״א כי עפיה עליו: ואנביה. ופריו: תטלל. כדמות צל: ובענפוהי. ענפיו: צפרי. עוף: יתזין. מגזיר׳ מזון: (י) עיר. מלאך ור׳ משה אמר שאיננו גוף והוא ער תמיד ולא יישן: נחת. ירד וכמוהו נחת גדודיה: (יא) קרא בחיל. בכח: וקציצו. כרותו: אתרו. הפילו: ובדרו׳ הפילו או השחיתו: תנוד. נע ונד: (יב) ברם. אך עיקר שרשו בארץ עזבו ויעמוד בין העשבים ובין הדשאים כמו אסור בנחושתים: ובטל יצטבע. ירוה: (יג) לבביה. לבו מלב אנוש ישנו: יחלפון. יעברו כמו הגשם חלף הלך לו: (יד) בגזרת. ככה גזרו שהם משרתי השם כאשר צוה ומאמר קדושים זאת והשאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא השם שליט במלכות אנשים השפלה ולאשר ירצה יתננה ושפל אנשים יקים עלה: (טו) דנה. כך אמרתי לדניאל: (טז) אדין. אשתומם. השתומם שעה אחת: מרי. אדוני: לערך. כמו ויהי ערך וזה דרך מוסר עם המלך וי״א כי לבו לשם ואין צורך כי נכון הוא כמשמעו: (יז) אילנא. אמר ר׳ ישעיה כי וחזותיה מלשון חזה שהוא נראה וככה קרן חזות וא״כ איך יפרש ותעלנה חזות ארבע תחתיה: (יח) ועפיה. והפסוק

ימטא לשמיא. הגיע השמים: (ט) עפיה שפיר. ענפיו נאים: ואנבה שגיא. פריו רב: מזון לכלא ביה. וכדי מזון לכל בריה היה בו: תטלל. לשון צל: ידורון. ל׳ מדור ולינה: יתזין. ל׳ מזון: (י) חזה הוית. רואה הייתי: ואלו עיר וקדיש. הוא מלאך שהוא ער לעולם וקדוש: (יא) קרא בחיל. צועק בכח: גודו אילנא. קוצו האילן: אתרו עפייה. השירו והפילו ענפיו: ובדרו אנבה. הפיצו פריו: תנוד חיותא מן תחתוהי. ינודו החיות מתחתיו: (יב) ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו. אך עיקר שרשיו הניחו: ובאסור די פרזל ונחש. כלו׳ תנו רגליו בכבלי ברזל כשם שעושין לסוס שמניחין אותו באסר כך כבלוהו בכבלים: בדתאא. בעשב השדה כלו׳ באחו שלא יזוז משם: יצטבע. יהא שרוי תמיד ל׳ טבילה: חלקה. חלקו: (יג) ושבעה עדנין. ז׳ שנים: יחלפו עלוהי. יעברו עליו בגזרה זו: (יד) שאלתא. גזרה וע״י שנמלכין בהקב״ה קודם שיגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא: (יד) עד דברת. כמו למען: די ינדעון חייא. שידעו כל החיים: ולמן די יצבא. למי שירצה: (טו) פשרא. פתרונו: ואנת כהל. ואתה יכול: (טז) אדין דניאל אשתומם. שתק: ורעינוהי. ומחשבותיו יבהלוניה. שהיה ירא לפתור לו החלום: מרי. אדוני. אמרו רבותינו אמרי חלמא לשנאך קדש הוא תלה עיניו להקב״ה ואמר חלום זה יתקיים על שונאך זה וא״ת לנבוכדנצר אמר

רבינו סעדיה גאון

בארץ ישראל בעבור הארץ במחילת העולם: (ח) ימטא לשמיא. על שאמר בלבו אעלה על במתי עב: וחזותיה. ומראהו: (ט) עפיה שפיר. כמו מבין עפאים יתנו קול כלומר ענפיו הם השלטונים שלו יפים: ואינביה. פירותיו מפרי הארץ מתרגמינן מאיבא דארעא הם שאר העם. ד״א וחזותיה לסוף כל ארעא הם הלגיונות שלו שמכסין כל הארץ: ומזון לכלא ביה. שהכל מתפרנסין מתחת ידו: תטלל חיות ברא. העכו״ם שבא״ל שדומין לחית השדה: ולצפרי שמיא. הם ישראל שדומין לעוף השמים: יתזין. לשון נזון ועל דעתי מאחר שאמר ומזון לכלא ביה מה צורך לומר ומיניה יתזין כל בישרא אלא ממנו מסיקין ודולקין והוסיף כל בני בשר כמו למזא לאתונא: (י) ואלו עיר וקדיש. והנה בת קול מתעוררת מן הקדש מן האויר ויורדת לקצץ האילן. פ״א עיר וקדיש מלאך אכזר וקדיש. עיר מהריב וכן ערו: (יא) קרא בחיל. ואותו מלאך היה קורא בכחו ואמר גודו אילנא קצצו האילן כמו ויתגודדו כמשפטם גודו אילנא הוא המלך: וקציצו ענפוהי. הענפים הם גדולי מלכות: אתרו עפיה. כמו ימרט ראשו מתרגמינן יתר שער רישיה כי ישל זיתך מתרגמינן ארי יתרון זיתך. עפים הם הענפים הקטנים והם שרי הארץ ואמרו אנשי לבב ענפוהי הם ענפים ממש עפיה הם העלים ומבין עפאים יתנו קול מבין עלים שבאילנות: ובדרו אינביה. ויפזן מתרגמינן ובדר נפלו פירותיו הם הסוחרים: תנוד מתחותוהי. תנוד ותטלטל מתחת מלכותו גלות כל עכו״ם הדומים לחית השדה: וציפרי שמיא. הם גליות ישראל ויהודה ממנו מתפזרין: (יב) ברם עיקר שרשוהי. זו היא ושתי ואפילו הכי ובאסור די פרזל ונחש שכפתום סריסי המלך והרגום בברזל ובאסור בלביעות כמו האסרי לגפן. ד״א ובמאמר כבלי נחשת וברזל: בדתאא. בדשא השדה: יצטבע. יכובם כמו יכבם מתרגמינן יצבע: ועם חיותא חלקה. שהי׳ חלקו עם חיות ובהמות והיו מרביעין אותו כדכתיב ובור בהמות יאותן שנעשה נבוכדנצר אתן לבהמות ואוכל עשב כמוהם: טריד. ערוד: (יג) לבבה מן אנשא ישנון. שהוסר ממנו לב אנוש ונטעה לבו כבהמה: שבעה עדנין. שבע שנים: (יד) בגזירת עירין. מלאכי אף וחימה הקדושים שגוזרין מפי הקב״ה: עד דברת. למען: למן די יצבא. למי שירצה יתפון מתרגמינן יצבי: ושפל אנשים. הוא נבוכדנצר שהוא קצר ושפל קומה ופ״א בגזירת המלאכים כל דבר ודבר. ובמאמר קדושי שמים שמואלין מן הקב״ה והוא גוזר והם מכריזים בעולם: (טז) אשתומם. שתק ונאלם כשעה אחת כמו ז׳ ימים משמים בתוכם ומחשבתו הבהילהו: מרי

מצודת ציון

ועל שם זה נקרא סגולן אנס: (ט) עפיה. העלין כמו מבין עפאים (שם קד): (י) עיר. מלאך המהריב והוא מלשון ערו ערו (שם קלז): (יא) גדו. כרתו והוא קרוב מלשון בקמים גדעו (ישעיה ט): אתרו. ענין הסלה והשלכה כמו ראה ויתר גוים (חבקוק ג): (יד) באלתא. הוא ענין גזירה ע״ש כי נעשה כשאלה פי׳ ס׳: עד דברת. כמו על דברת ור״ל בעבור: (טז) אשתומם. ענין התמהון ושתיקה כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג): לערך. לשונאך כמו ויהי ערך (ש״א כח): יעצמון

מצודת דוד

וקומתו הגיע עד השמים ומראהו היה נראה לסוף כל הארץ: (ט) עפיה. העלין שבו היו נאים ויפים ופירותיו היו מרובים והיה די בהם לזון ולכלכל את כל הבריות: תחתוהי. תחתיו חסו בצלו חיות השדה ובענפיו יקננו עוף השמים ומפירותיו היו נזונים כל הבריות: (י) חזה. רואה הייתי במראות ראשי בהיותי ישן על מטתי: ואלו. והנה מלאך מהריב והוא קדוש ירד מן השמים: (יא) בחיל. בכח והרמת קול: גדו. כרתו האילן וקצצו ענפיו והפילו עליו ופזרו פירותיו: תנוד. ינודו החיות מתחתיו והעופות ינודו מן ענפיו: (יב) ברם. אבל עיקר שרשיו הניחו בארץ ויהיה אסור ומקושר בקשורי ברזל ונחושת בעשב של השדה לבל יזוז ממקומו: יצטבע. יתכבם בטל השמים. ועם חיותא. עם החיות יהיה חלקו בעשב השדה לאכול בהם חלק כחלק: (יג) לבבה. לבבו ישתנה מלבב אדם ויותן לו לבב חיה ושבעה שנים יעברו עליו להיות כן: (יד) בגזרת. הדבר נגזר בגזרת המלאכים המחריבים העושים דין המקום שאלתא. הגזרה ההיא עשויה במאמר המלאכים הקדושים והיא היא וכפל הדבר במ״ש: עד דברת. בעבור אשר ידעו כל החי אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה: ושפל. וכאשר ירצה יעמיד על המלוכה אדם שפל ופחות מן האנשים: (טו) דנה. זה החלום ראיתי אני המלך נ״נ: ואנתה. ואתה אמור הפתרון בעבור אשר כל חכמי מלכותי לא יכלו להודיע לי הפתרון אבל אתה תוכל על אשר רוח אלהים קדושים בך: (טז) אשתומם. עמד משתומם ונתמהון כערך שעה א׳ ומחשבותיו הבהילו אותו: חלמא. החלום והפתרון אל יבהילו אותו וכאומר הלא לא עליך המה: מרי. אדוני החלום יקוים

בה תחותוהי תדור חיות ברא ובענפוהי ישכנן
צפרי שמיא: יט אנתה־הוא מלכא די רבית יתיר ס' יתיר י' ופתח
ותקפת ורבותך רבת ומטת לשמיא ושלטנך ל'
לסוף ארעא: כ ודי חזא מלכא עיר וקדיש נחת
מן־שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר
שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל ונחש כ'
בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־ ג' וכתיב א'. ל'
חיות ברא חלקה עד די־שבעה עדנין יחלפון ג' כתיב א'
עלוהי: כא דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא י'. עלאה ק'
די מטת על־מראי מלכא: כב ולך טרדין מן־ יתיר א' א' ר"פ דמיין
אנשא ועם־חיות ברא להוה מדרך ועשבא ל' כתיב ס'
כתורין לך יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין
ושבעה עדנין יחלפון עליך עד די־תנדע די־ עלך ק'

עלאה ק' שליט עליא במלכות אנשא ולמן־די יצבא
יתננה: כג ודי אמרו למשבק עקר שרשוהי די
אילנא מלכותך לך קימה מן־די תנדע די
ל' חסר. ל' שליטן שמיא: כד להן מלכא מלכי ישפר
לך ק' אך ק' עליך וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין
ג' כתיב ס'. ל'. ג'. ס'. הן תהוה ארכא לשלותך: כה כלא מטא על־
כ' נבוכדנצר מלכא: כו לקצת ירחין תרי־עשר
ב' בליסנא ל' כתיב ס' על־היכל מלכותא די בבל מהלך הוה: כז ענה
מלכא ואמר הלא דא־היא בבל רבתא די אנה
ל'. ל'. ל' בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי:
ל' כח עוד מלתא בפם מלכא קל מן־שמיא נפל
ל' לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותא עדת מנך:
סימן כט ומן־אנשא לך טרדין ועם־חיות ברא מדרך

שישרתנה מאיילא וסי' נמסר לעיל בסיפרא בהאי סימן ובסדר פנחס: תהוה ג' כתיב ה' וסי' מלכו פליגא תהוה. מן קצת מלכותא תהוה תקיפא. תהוה ארכא לשלותך: כלא ג' וסי' מהדק והשל כלא. כלא מטא על נבוכדנצר מלכא. לדריוש מלכא שלמא: מטא ג' חד כתיב א' וסי' כלא מטא. ועד עתיק יומין. וזמנא. קדמא כתיב א': עדת ב' קמצים וסימן וריח נוד לא עדת. מלכותא עדת מנך. וכל קריי' פתח עדת ישראל עדת ה' ואינון מן שיטה חלופין כל קריאה חדא מלת וכל ספר חלוף לה' וסי' נמסר במסרה רבתא בערך חלף כס"ד: על נבוכדנצר ב' דסמי' וסימ' כלא מטא. בה שעתא מלתא ספת. ותרין אל נבוכדנצר וסימן ביד אלעשה בן שפן. וירדפו חיל כשדים. ואינון חד מן ב' זוגין תרין אל

תולדות אהרן בצדקה פרוק. סוטה כ כ"ב ד י: לקצת ירחין. סוטה יח:

אמר וכלא ישראל שונאו אפשר שיקללם: לערך. לשונאך כמו ויהי ערך (שמואל א כה): (כא) די מטת על מראי מלכא. אשר הגיע על אדוני המלך: (כב) ולך טרדין מן אנשא. ואותך יטרדו מבני אדם: לך מצבעין. אותך יטבלו: ושבעה עדנין יחלפון עלך. יש לומר גמול בה"מ שהחריב שנבנה בשבע שנים: (כג) ודי אמרו וגו'. אשר אמרו להניח שרשוהי של אילן והוא הפתרון מלכותך לך קיימה המלכות עומדת לך סופך שתשוב לך מלכותך: מן די תנדע די שליטין שמיא. מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם: (כד) להן מלכא. באמת אתה מלך שמע לעצתי: מלכי. עצתי כמו איעצך אמלכינך: ישפר עלך. עצתי תיטב בעיניך לשמוע מילי: וחטאך בצדקה פרוק. וחטאתך בצדקה פרוק מעל צוארך: ועויתך במחן ענין. ועונותיך פרוק בחנינת עניים: הן תהוה ארכא לשלותך. אולי תהא שהות לשלומך שלא תמהר הרעה לבא ומה ראה דניאל להשיא עצה טובה לנבוכדנצר ראה ישראל עניים שפלי גולה מחזירין על הפתחים והשיאו עצה לחננם אמר לו אלו עניים שהגליתם רעבים הם פרנסם וכן עשה פתח אוצרותיו והיה מפרנסם כל י"ב חדש: (כה) כלא מטא. כל הפתרון הגיע על נבוכדנצר: (כו) מהלך הוה. הולך היה: (כז) הלא דא היא. שמע עניים באים על הפתח וצועקים אמר מה קול ההמון הזה באזני אמרו לו עבדיו אלו העניים שקבעת להם עת פרנסה אמר הלא דא היא בבל רבתא וגו' ואלמלא ביזבזתי אוצרותי לפרנסת עניים מהיכן הייתי בונה כל הפלטרין הללו מעתה איני מפרנסם כך דרש רבי תנחומא: וליקר הדרי. ולכבוד תפארתי: (כח) עוד מלתא בפום מלכא עדת מנך. סרה ממך:
טרדין

והפסוק אחריו אין צריך פירוש: (כא) דנה. הוא הפתרון כאשר נאמר לך: (כד) פירוש מלכי. עצתי וכמוהו וימלך לבי עלי: פרק. גאל כמו ויפרקנו מצרינו: במחן ענין. לחון עניים. הן יהיה אריכות לשלותך. או כמו ארוכה לשגגתך: (כה) כולא. הכל בא והגיע כן כתב בספר ואל תתמה שלא כתב עלי רק על נבוכדנצר כמו וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל והוא המספר וככה מהלך הוה גם ענה מלכא כאילו אמר עניתי וכן בפום מלכא: (כח) עדת. סרה ועברה מעליך אין לי דעת לדעת אלו השבעה מה הם אם ימים או שבועים או חדשים או שנים ולהיותם ימים או שבועים אין נכון בעבור שכ' עד די שעריה כנשרין רבה והגאון אמר שהם חדשים ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג עדן ואל יעלה על לבך שנבוכדנצר שב בהמה זכר או נקבה כי אין כתוב רק שישכון עם החיות ויאכל עשב כמוהם וטעם ולבב חיות שתסור דעתו והיא דעת הנשמה והנה בסור חכמת הנשמה שב לבו ונשאר כלב חיה והעד על כל זה שאמר באחרונה עיני לשמיא נטלית ומנדעי יתוב עלי ואני ראיתי אחד מחברינו נאמן רוח והגיד לי שהיה באי אחת שהיא סרדגי"א והנה ערל אחד יצא וברח מאבותיו כי סרה דעתו והשתגע והיה עם האיילים שנים רבות והוא הולך על רגליו וידיו כמוהם והנה הלך מלך האי לצוד צידה ולקח איילים רבים ונלקח הערל השוטה שחשב שהוא איל ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ויין לשתות ולא אבה ונתנו לו עשבים עם האיילים ואכל ובחצי הלילה ברח לאיילות השדה:
ודי

רבינו סעדיה גאון

מרי חלמא לעדך. לשונאך כמו ויהי ערך ומלאו שני חבל ערים וכן אמר דניאל מרי רבון כל העולמים החלום יחול על נבוכדנצר אויבך: (יט) די רבית ותקפת. אשר גדלת והקפת: ורבותך רבת ומטת. וגדולתך גדלה והגיעה: (כב) ולך טרדין. עלהכי אף וחימה: ומטל שמיא לך מצבעין. שמפשיטין מעליך הבגדים שיצטבע גופך מטל השמים שתלך ערום ויחף והגשם והטל יורדים עליך: (כג) מן די תנדע. למען תדע ששולטן מן השמים ועל פי הבורא השולטנות: ושבעה עדנין. יש פותרין אותן לחדשים ויש מהן לשנים ומהן לשבועות: (כד) מלכי ישפר עליך. עצתי תיטב עליך איעצך מתרגמינן איעלכינך: וחטאך. עשיית בצדקה תפדה: ועויתך במחן ענין. ועונותיך תפדה בחנינות עניים. פ"א ועויתיך במחן ענין ועונותיך במכות מרדות ובתענית כמיתן כמו והפילו השופט

מצודת דוד

בשולחן והפתרון באויביך והוא כפל ענין במ"ש: (יז) אילנא. האילן אשר ראית אשר גדל ונתחזק וקומתו הגיע עד השמים ומראהו היה נראה לכל הארץ: (יח) ועפיה. ועליו היו נאים ויפים ופירותיו מרובים והיה די בהם לזון כל הבריות תחתיו היו דרים חית השדה ובענפיו שכנו עופות השמים: (יט) אנת. ר"ל האילן הזה מרמז עליך כי דמית לו אשר נתגדלת ונתחזקת: ורבותך. גדולתך נתגדל בכל עת והגיע עד השמים וממשלתך בא עד קצות הארץ: (כ) ודי. ואשר ראה המלך מלאך מחריב וקדוש ירד מן השמים ואמר כרתו האילן והשחיתו אותו אבל עיקר שרשיו הניחו בארץ ויהיה מאוסר ומקושר באסור ברזל ונחושת בעשב של השדה ובטל השמים יכובס ועם חית השדה יהיה חלקו עד אשר יעבור עליו שבע שנים: (כא) דנה. אתה המלך הנה זאת הוא הפתרון דברים כמשמען כי כן יבא עליך וגזרת העליון היא אשר הגיעה על אדוני המלך: (כב) ולך. ואותך יגרשון מן אנשים ועם חית השדה יהיה מושבך ויאכילו אותך עשב כמו הבקרים ובטל השמים יכבסו אותך ושבעה שנים יעברו עליך בגזרה זו עד אשר תדע אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה: (כג) ודי. ואשר נאמר להניח עיקר שרשיו של האילן הדבר הזה יורה וירמז שהמלכות יתקיים לך ותשוב למלוך מן העת אשר תכיר ותדע אשר מושל היושב בשמים: (כד) להן. כאומר אין לך מנוס מן הגזרה ההיא רק אתה המלך עצתי תהיה נאה ויפה עליך ועשה זאת פדה חטאך בצדקה ועונך בחנינת עניים והוא כפל ענין במ"ש: הן. הנה בזה תהיה אריכת זמן להשלוה אשר אתה בה ויקיים הדבר באחרית הימים: (כה) כלא. גם זה מדברי האגרת עד סוף הענין ואמר באגרתו הנה כל הפתרון הזה הגיע על נ"נ המלך וכמו שמספר והולך (ואף שנבוכדנצר עצמו כתבו לא אמר כמדבר בעדו כ"א כאחר המדבר וכן דרך המקרא כמ"ש וישלח וגו' ואת שמואל (ש"א י"ב) עם כי שמואל היה המדבר לא אמר ואותי): (כו) לקצת. לסוף שנים עשר חודש על היכל המלך אשר בבבל היה נבוכדנצר הולך ומטייל: (כז) ענה. הרים המלך את קולו והיה משתבח בעצמו ומתיהר ואמר הלא זאת היא בבל הגדולה אשר אני בניתי אותה להיות בה בית מלכות: בתקף. הנה בניתי אותה בחוזק כחי לא בעזר זולתי ואף רק לכבוד תפארתי בניתי אותה לא לצורך מה להשגב בה מפני האויב כי ידי מפלה לי: (כח) עוד מלתא. עוד היה הדבר בפי המלך ולא גמר עדיין דבריו אז ירד קול

מצודת ציון

(כב) יטעמון. מלשון טעימה ואכילה: (כד) מלכי. עצתי כמו וימלך לבי עלי (נחמיה ה):
יבעון

עשבא כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון
עליך עד ׀ די תנדע די שליט עליא במלכות לד ק׳ אה ק׳
אנשא ולמן די יצבא יתננה: ל בה שעתא
מלתא ספת על נבוכדנצר ומן אנשא טריד ל׳. כ׳ דסמי׳
ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה
יצטבע עד די שערה כנשרין רבה וטפרוהי
כצפרין: לא ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיני ׀ לשון הקודש בקמץ
לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב ולעליא ברכת ל׳. ל׳. אה ק׳
ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטנה שלטן ל׳. ל׳. ל׳. ל׳
עלם ומלכותה עם דר ודר: לב וכל דארי ארעא דיירי ק׳
כלה חשיבין וכמצביה עבד בחיל שמיא ודארי ל׳. ל׳ ודיירי ק׳
ארעא ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה
עבדת: לג בה זמנא מנדעי ׀ יתוב עלי וליקר ל׳ ול׳ כענין
מלכותי הדרי וזוי יתוב עלי ולי הדברי ח׳

ל׳ ורברבני יבעון ועל מלכותי התקנת ורבו
ל׳ יתירה הוספת לי: לד כען אנה נבכדנצר
ל׳. כ״ט משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל
מעבדוהי קשוט וארחתה דין ודי מהלכין
ל׳. ל׳ בגוה יכל להשפלה:

ל׳ ה א בלשאצר מלכא עבד לחם רב
ל׳ לרברבנוהי אלף ולקבל אלפא חמרא שתה:
ל׳ ול׳ מיני דסגא ב בלשאצר אמר ׀ בטעם חמרא להיתיה למאני
דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן
ל׳ היכלא די בירושלם וישתון בהון מלכא
ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: ג באדין היתיו
ל׳ מאני דהבא די הנפקו מן היכלא די בית אלהא
ל׳ ול׳ אשתיו די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי
שגלתה ולחנתה: ד אשתיו חמרא ושבחו לאלהי

ותרין על וסי׳ נמסר במסרא רבתא בערך אל בס״ד: מה עבדת חד מן ז׳ קמצים דסמיך לח״ע וסי׳ מה חטאתי כי דלקת. הכר מה עמדי וקח לך. ויאמר חואל כי מה עבדך הכלב. ואמרתם על מה על כי העיד. ומה חשתן אנחנא. ויאמר לה מה עבדת. כי מה חפצו בביתו. וכל שאינן סמוכין לחי״ת ועי״ן דכו׳ במ״ד מה בסגול וכל מה בסגול הבא אחריו במתג או במשרת אות של אחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצין: בגוה ה׳ בלישנא וסימ׳ תבכה נפשי מפני גוה. כי השפילו ותאמר גוה. וגוה מגבר יכסה שלף ויצא מגוה ודי מהלכין בגוה: כל לישן ארמית דהבא קדים לכספא במ״ד כספא קדים לדהבא וסימן נמסר לעיל בסיפרא סי׳ ב׳:

תולדות אהרן שעריה כנשרין. נזיר ג: דארי ארעא. יומא כ: לקבל אלפא. מגלה יב:

(לד) ודי מהלכין בגוה. גאוה כמו השפילו ותאמר גוה: (א) בלטשצר. עבד לחם רב. עשה מאכל: ולקבל אלפא. נגד שרים אלף הפך משפט המלכים: (ב) בלשצר. בטעם חמרא. זאת היתה עצת היין ששתה והשתכר: שגלתיה. כמו והשגל יושבת אצלו והיא הגברת המוכנת למשכב המלך וככה תשגלנה והוא המשכב: ולחנתיה. פלגשיו

(כט) טרדין. לשון גירושין. (ל) ספת. הגזרה כלתה עליו: גשמה. גופיה: שערה כנשרין רבה. שערותיו ככנפי נשרים גדלו על כל גופו: טפרוהי כצפרין. וצפרניו כצפור: (לא) ולקצת יומיא. לקץ הימים שקבעו לו לסוף ז׳ השנים: נטלת. נשאתי: ומנדעי עלי יתוב. ודעתי עלי חוזרת: ולעלאה ברכת: ואת העליון ברכתי: (לב) כלה חשיבין. רבותינו אמרו האי חיותא דיומא לא שמיה אבק הגרפה בשמש: וכמצביה עבד בחיל שמיא. וכרצונו עושה בצבא השמים: ולא איתי די ימחה בידיה. ולא יש שימחה בידו: (לג) ביה זמנא. באותו זמן: וליקר מלכותי הדרי. ולכבוד מלכותי חזרתי: וזווי. ותואר פני: ולי הדברי ורברבני יבעון. ואותי יועצי ושרי היו מבקשים וחפצים שאשוב: התקנת. הוכנתי: ורבו יתירה הוספת לי. וגדולה יתירה מן הראשונה נתוספת לי. אמרו רבותינו שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: וארחתה דין. ודרכיו משפט: ודי מהלכין בגוה. ואשר מהלכין בגאוה יכול להשפיל: (א) בלשאצר מלכא. בנו היה ומלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכדנצר וגם (הוא) היה בנו של נבוכדנצר: עבד לחם רב. עשה סעודה גדולה מצינו בספר יוסיפון שנלחם בוים עם דריוש המדי וכורש ונצח המלחמה ולערב עשה משתה כמו שנבא עליו ישעיה ערוך השלחן צפה הצפית אכול ושתה קומו שרים וגו׳ שבתוך המשתה חזרו אויביו ונלחמו על העיר ולכדוה: ולקבל אלפא חמרא. כנגד אלף איש היה שותה יין: (ב) אמר בטעם חמרא. אמר בעצת היין שנשתכר: להיתיה. להביא: די הנפק. שהוציא: שגלתה. לשון מלכה בלשון ארמי כמו (נחמיה ב) והשגל יושבת אצלו: היתיו

רבינו סעדיה גאון

השופט והכהו לפניו והוא מלקות ענין הם עינוי גוף ותענית כלומר במלקות ובתענית יכופרו: הן תהוה ארכא לשלותך. תהיה תעלה וימים ארוכים לשלותך: (כה) כלא מטא. הוא בעצמו נבוכדנצר כתב באגרתו כן כלומר הכל הגיע ובא עליו אלא לקצת ירחין תרי עשר הוא כתבן באיגרת מספר באיגרת: (ל) ספת. הגיעה: ועשבא כתורין. אל תאמר שהוא נעשה תמור או ערוד אלא נשתטה ונעשה בער כבהמה ומן הלכלוך והזיעה והצואה גדלו שערותיו כנוצה של נשרים וצפורניו כצפורני פרס עוזניה הדורסין בצפורניהן: (לא) ולעילאה ברכת. ולעליון ברכתי כלומר הצדיק עליו את הדין: (לב) וכל דארי ארעא כלה חשיבין. כלא היו הן חשובין. ויש שפותרין כלא הוא הפירפור הנראה בעין זריחת השמש כאילו פורחין בו באוירו פירורין דקין כעפר והוא אינו דבר נתפש והולך לו ובטל עם השמש ואין בממשו כלום כן כל דיירי הארץ לפני הבורא: וכמצבייה. וכרצונו: די ימחא בידיה. שיבטל בידו: (לג) ורבו. וגדולה: (לד) ודי מהלכין בגוה. בגאוה: יכול להשפלה. ימוד לפס מדת השפלה כנגד מדת גאותם וימדו בעומר מתרגמינן וכלו בעומרא ויש שפותר יכלם וישפיל ועוד יוכל להשפיל: (א) לחם רב. משתה גדול כמו לכו לחמו בלחמי ולמה גרע טי״ת מן בלשאצר ולא קרא אותו בלטשאצר משום ששלח יד בכלי בית ה׳ ופתרון בלשאצר בלש אוצר מחפש אוצר ויתפש מתרגמינן ובלש וכן כתוב באדין היתיו מאני דהבא אותו היום נלחם עם כורש ודריוש הגרים על בבל ואז נצח וחזר בשמחת לבו ועשה סעודה לשריו ולגבוריו וכנגד אלף איש היה שותה יין ואותו היום סוף שבעים שנה של גלות בבל ואז אמר בלבו מאחר שלא נגאלו שוב אינן נגאלין ואז צוה להביא כלי בית ה׳ ואמר בטעם היין שנשתכר כנגד אלף גבוריו וצוה להביא כלי כסף וכלי זהב שהביא נבוכדנצר אביו מן ההיכל שבירושלם לשתות בהן יין המלך ושריו: (ב) שגלתיה. אשתו ששכב עמה כדכתיב ישגלנה וקרינן ישכבנה ואית דאמרי כלבתא שהיתה חביבה עליו כשגל כאשת משכב חיקו: ולחנתיה. ופילגשיו ולבני הפילגשים מתרגמינן ולבני לחינתא: (ד) אשתיו. שתו: נסכו

מצודת ציון

(לג) יבעון. ענין שאלה ובקשה כמו אם תבעיון בעיו (ישעיה כא): (לד) בגוה. כמו בגאוה ודוגמתו כי השפילו ותאמר גוה (איוב כב): (א) לחם רב. כל סעודה קרויה ע״ש הלחם: (ב) שגלתה. היא

מצודת דוד

מן השמים ואמר לך נאמר אתה ר״ל המלך דע אשר המלוכה עברה וסרה ממך: (כט) ומן אנשא. מן אנשים יגרשו אותך ועם חית השדה יהיה מושבך ויאכילו אותך עשב כמו הבקרים ושבע שנים יעברו עליך בגזרה זו עד אשר תדע אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה: (ל) בה שעתא. בעת ההיא כלה הדבר לבא על נבוכדנצר כי נשתבש דעתו ונתגרש מעצמו למקום החיות לשבת עמם: ומן אנשא. מעצמו נתגרש מן אנשים ואכל עשב כבקרים וגופו נתכבס מטל השמים כי ישב מבלי מחסה: עד די. עד אשר נתגדל שערו ככנפי נשר וצפרני ידיו ורגליו כצפרני עופות הדורסים כי מרוב הלחות והלכלוך היו גדלים והולכים: (לא) ולקצת. ולסוף השנים שקבעו לו והם שבעה שנים כמ״ש למעלה: הנה. אני נבוכדנצר נשאתי את עיני אל השמים כי במשך שבעת השנים לא הכיר בעצמו מי הוא כי לא היה לו בינת אדם ובכלות הזמן התחילה דעתו לחזור אליו מעט מעט ואז הכיר בעצמו מי הוא והרגיש בדבר ונשא עיניו אל השמים לשאול עזרה מה׳: ומנדעי. ר״ל שאלתי מה׳ אשר ישיב עלי הדעה והחכמה שהיה לי מאז: ולעלאה. ולהעליון ברכתי ולחי העולמים שבחתי ופארתי אשר ממשלתו ממשלת עולמים ומלכותו עם כל הדורות ר״ל בזמן כל הדורות: (לב) וכל דיירי. כל יושבי ארץ כלא דבר המה חשובים למולו וכחפצו עושה בצבא השמים ושוכני ארץ ולא יש מי אשר ימחה בידו ויאמר לו מה עשית הלא לא נכון הדבר: (לג) בה זמנא. בעת ההיא כאשר ברכתי לה׳ אז שבה עלי הדעה שהיה לי מאז וחזרתי לכבוד מלכותי וזוהר פני שבה עלי ויועצי ושרי שאלו ובקשו לי למשול בהם כמאז: התקנת. הוכנתי על מלכותי וגדולה יתירה ומרובה נתוסף לי: (לד) כען. גם זה מדברי האגרת שאמר עתה אני נ״נ משבח ומרומם ומפאר למלך השמים אשר כל מעשיו אמת ודרכו בדין ואשר הולכים בגאוה ורוממות יכול הוא להשפיל: ה (א) בלשאצר. הוא היה בן אויל מרודך בנו של נ״נ ומ״ש בענין נ״נ אבוהי וכן והנה בריה כי אבי האב נקרא אב ובן הבן נקרא בן: עבד. עשה סעודה גדולה לאלף שריו על כי ביום ההוא נצחו את מחנה דריוש: ולקבל. המלך שתה יין מול אלף שריו כמו כולם יחד: (ב) בטעם. בעצת השמחת שכרות היין אמר להביא את כלי הזהב והכסף אשר הוציא נ״נ אביו מן ההיכל אשר בירושלים: וישתון. ויהיו שותין בהם המלך ושריו והמלכה ופלגשו: [ג] באדין. אז הביאו כלי הזהב אשר הוציאו מן ההיכל של בית אלהים אשר בירושלים ושתו בהם המלך ושריו והמלכה ופלגשו ולקצר לא זכר כלי כסף כי מעצמו יובן: (ד) אשתיו. שתו יין ושבחו לאלהי זהב וכסף. וכו׳ ר״ל לעכו״ם אלהים

דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא: ח בה־שעתא נפקו אצבען די יד־אנש וכתבן לקבל נברשתא על־גירא די־כתל היכלא די מלכא ומלכא חזה פס ידא די כתבה: ו אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעינהי יבהלונה וקטרי חרצה משתרין וארכבתה דא לדא נקשן: ז קרא מלכא בחיל להעלה לאשפיא כשדיא וגזריא ענה מלכא ואמר לחכימי בבל די כל־אנש די־יקרה כתבה דנה ופשרה יחונני ארגונא ילבש והמונכא די־דהבא על־צוארה ותלתי במלכותא ישלט: ח אדין עללין כל חכימי מלכא ולא־כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא: ט אדין מלכא בלשאצר שגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: י מלכתא לקבל מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא עללת ענת מלכתא ואמרת מלכא לעלמין חיי אל־יבהלוך רעיונך וזיויך אל־ישתנו: יא איתי גבר במלכותך די רוח אלהין קדישין בה וביומי אבוך נהירו ושכלתנו וחכמה כחכמת־אלהין השתכחת בה ומלכא נבוכדנצר אבוך רב חרטמין אשפין כשדאין גזרין הקימה אבוך מלכא: יב כל־קבל די רוח יתירה ומנדע ושכלתנו מפשר חלמין ואחוית אחידן ומשרא קטרין השתכחת בה בדניאל די־מלכא שם־שמה בלטשאצר כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה: יג באדין דניאל העל קדם מלכא ענה מלכא ואמר לדניאל אנתה־הוא דניאל די־מן בני גלותא די יהוד די היתי מלכא אבי מן־יהוד:

נפקת נפקו כתיב נפקת קרי בה שעתה נפקו אצבען והוא חד מן ח' מלין כתיב ו' בסו' תיבותא וקרי' ה' וסי' להשיבו ויקם אישה וילך. נפשו פרה למד מדבר. ואיו נביאיכם אשר גבאו. והיו על הנחל יעלה. נפקובה שעתה נפקו אצבען. אתעקרו משתכל הוית בקרניא. ונפלו ועל קרניא עשר די בראשה. יתגרו ובניו יתגרו ואספו: כתבה ב' כתיב ה' וסימן קרא מלכא בחיל. וכען העלו קדמי: עללין חד מן ד' מלין יתיר למ"ד במצעות תיבות' וסימן עללין באדין עללין חרטמיא. עללין אדין עללין כל חכימי מלכא. עללת מלכתא לקבל מלי מלכא: ולהלחם ויאמר המלך אל ציבא וחד חלוף קרי' למ"ד ולא כתיב וסימ' חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל: וחכמה כחכמת חד מן י"ח מלין דגשים בתר יהו"א בלא מבטל וסימ' כי גאה גאה. ידמו כאבן ה' מי כמוכה נאדר בקדש. כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. גלאתי כלכל ושמתי כדכר. וחכמה כחכמת אלהין. גדבריא דתבדיא. וב' צ' קומו צאו מן המקום הזה. קומו צאו מתוך עמי. וד' למ"ד ויאמרו לו חכמיו. ויאמרו לא כי ברחוב נלין. ויאמרו לא כי מלך. ויאמרו לו תתרש דבני דן

תולדות אהרן ככלין כתבא. סנהדרין כב: רוח יתירא. פסחים קיג:

(ג) היתיו. הובאו: די הנפקו. שהוציאו: (ה) נפקו אצבען. יצאו אצבעות יד אדם מן השמים: לקבל נברשתא. למול המנורה אשר לפני השלחן ודגמתו במס' יומא עששית נברשת של זהב: על גירא. על סיד טיח כותל הבית כמו (ישעיה כז) כאבני גיר מנופצות והוא דומה לסיד: (ו) זיוהי שנוהי. תאריו נשתנו עליו: ורעיונוהי. מחשבותיו: וקטרי חרציה משתרין. אזור חלציו נפתח שהיו מתניו מתרוקנין מחמת היראה ותגורו נפתח: וקטרי חרציה משתרין. נתרין: וארכובתה. וברכיו: דא לדא נקשן. מקישות ודופקות: (ז) בחיל. בכח: להעלה. להכנים: כתבא דנא. מכתב זה: ארגונא ילבש. כמשפט הסרתמים: והמניכא. רביד ענק ותלתי במלכותא ישלוט. בשליש המלכות ימשול: (ח) עלין. נכנסין: (ט) שגיא מתבהל. הרבה מתפחד: משתבשין. נחפזין: (יא) מלכתא לקבל מלי מלכא. המלכה כלפי ששמעה את דברי המלך ושריו לבית המשתה באה: (יא) איתי גבר. יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו: כחכמת אלהין. מלאכים: הקימיה. מנהו שר על כולם: (יב) כל קבל וגו'. כלפי אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו והגדת חידות: ומשרא קטרין. גלוי כל סתר נמצא בו בדניאל:

פלגשיו והנה שתים רעות עשה ששתו הכל בכלי הקדש ושבחו לאלהי זהב עץ ואבן: (ה) בה שעתא. נברשתא. מנורה: על גירא. כאבני גיר והוא הסיד: כותל היכלא. כמו אחר כתליגו: פס ידא. חתיכת יד וככה יהי פסת בר גם כתונת פסים והכל נגזר מגזרת כי פסו אמונים והנה ראו ידים בלא גוף: (ו) וקטרי. קשורי חלציו כמעט היו מותרים: נקשן. כדמות משיקות אשה אל אחותה: (ז) והמניכא. רביד הזהב: ותלתי. ובשלישית המלכות ישלט: (ט) משתבשין. כמשמעו כאדם לא ידע מה לעשות: (י) מלכתא. י"א אשת נ"כ: (יא) נהירו כמו ונהורא: (יב) ואחוית אחידן. מגיד חידות ומתיר תכול

רבינו סעדיה גאון

(ה) נפקו אצבען די אנש. זה גבריאל שנקרא איש שנא' והאיש גבריאל: לקבל נברשתא. נוכח כתלון. ד"א נברשתא כמו שמגינו סולני אמו עששה נברשת של זהב תרין אמוראין פליגי עלה חד אמר מנורתא וחד אמר קונכיתא תרגום עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרש והיינו עששית ואית דאמרי לקבל נברשתא עששית הדולקת מגנה לשנה ופתרון נברשתא נר בר שתא: על גירא. על הסיד כמו אבני גיר מנופצות שהיה הסיד של גיר משוח על הקיר ומלובן כמשפט היכל המלך: (ו) זיוהי שנוהי. זיוו ודמותו נשתנה: וקטרי חרציה משתריין. קטרי חליות שבמתניו נמתחו וקשרם מתרגמינן ותקטוריגון מתנים מתרגמינן חרצין שהיו חוליות שבשדרה ושבמתנים מתפקקין ממנו: משתריין. ויפתח מתרגמינן ושרא: וארכבתיה דא לדא נקשן. וברכיו זו לזו מקישין ומכין כי כן מנהג בני אדם בעת פחדם מכין ברך אל ברך ארכובתיה כמו מארכובה ולמעלה נקשן כמו ישתקשקון ברחובות:

(ז) ארגוונא. ארגמן מלבוש מלכים: והמניכא. רביד הזהב מתרגמינן מניכא דדהבא: ותלתי. ושלישית במלכות ישלוט: (ח) עללין. נכנסין: (ט) וזיוהי שניין. מראיו משתנין: משתבשין. לשון סיכסוך כמו שיבוש גייסות ואית דאמרי שיבושתא זה אמר בכה וזה אמר בכה ואין ממש בדבריהן ואית דאמרי מתביישין שלא יכלו לפרש: (י) מלכתא. אז באה המלכה כששמעה דברי המלך והשרים ונכנסה לבית המשתה ואמרה לו: (יא) איתי גבר. יש אדם במלכותך שהתחילם לספר בשבחו של דניאל: (יב) רוח יתירא. נבואה יתירה: ואחוית אחידן. והגדת דברי חידות ויש פותר אחידן לשון מסגר דברים נעלמים וסגורים ואת סדלת סגרו מתרגמינן וית דשא אחדו: ומשרא קטרין. מתיר דברים קשורים וסתומין: (יג) אנת הוא דניאל. וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לפרש המכתב הזה ולקרותו: מן יהוד. מארץ יהודה: הסתכחת

מצודת דוד

אלהים העשוים מן הזהב וכו' מאחת מאלה: (ה) בה שעתא. בעת ההיא יצא קבוצת אצבעות כשל יד אדם וכתבו מול המנורה על טיח הסיד של כותל ההיכל אשר למלך: ומלכא. והמלך ראה כף היד אשר כתבה: (ו) אדין. אז זוהר פני המלך נשתנה ומחשבותיו הבהילו אותו וקשרי פרקי עצמות מתניו הותרו ונפתחו מקשירתן והוא ענין עוצמה והפלגה: וארכבתיה. ברכיו היו מקישות ודופקות זה לזה מגודל החרדה והרתת: (ז) בחיל. בכח ובהרמת קול קרא ואמר להכנים את האשפים וכו': די כל. אשר כל אדם אשר יקרא זה הכתב ויגיד לו הפתרון אזי ילבש מלבוש ארגמן ויושם על צוארו ענק ורביד הזהב וימשול בשלישית המלכות: (ח) אדין. אז נכנסו כל חכמי המלך ולא יכלו לקרות את הכתב ולהודיע למלך את הפתרון וכאומר אם לקרות לא ידעו איך א"כ יוכלו להודיע הפתרון: (ט) אדין. אז נבהל המלך הרבה מאוד ואהר פניו נשתנה עליו עוד יותר והשרים היו מבובסים ומבולבלים בדעתם מגודל החרדה: (י) מלכתא. המלכה אל מול דברי חרדת המלך ושריו נכנסה לבית המשתה והרימה קולה ואמרה המלך לעולם יחיה אל יבהל אותך מחשבתך ואהר פניך אל ישתנה: (יא) איתי. יש איש במדינת מלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו ובימי אביך נמצא בו הארה ושכל וחכמה כחכמת אלהים: רב. שר על החרטומים וכו' העמידו: (יב) כל קבל. בעבור אשר רוח הכמה יתירה מרובה ודעת והשכל ופתרון חלומות והגדת חידות והתרת דברים קשורים וסתומים כל אלה נמצא בו בדניאל אשר המלך קרא שמו בלטשאצר וכאומרת אם לא היה נמצא בו כל הדברים האלה לא היה מסכים ע"י אשפנז לקראו בשם אלהיו: כען. עתה יקראו את דניאל והוא יגיד את הפתרון וכאומרת אולי יורה הדבר עוד על טובה ואף אם על רעה מדע להזהר: (יג) באדין. אז הוכנס דניאל לפני המלך: אנת. אתה הוא דניאל אשר מן בני

מצודת ציון

היא המלכה המיוחדת לו למשכב המשגל: (ה) נברשתא. מנורה ובדרז"ל עששה נברשת של זהב (יומא לז): גירא. סיד כמו כאבני גיר (ישעיה כז): פס ידא. כף היד ובדרז"ל שלבים בפיסת היד (אהלות פ"א): (ו) נקשן. ענין הכאה כמו מקשה תיעשה המנורה (שמות כה): (ז) ארגונא. ארגמן וכן וארגון וכרמיל (דה"ב ב) והוא שם מין צבע חשוב: והמניכא. ענק רצוף בטבעות ונכסיע כי רביד הזהב (בראשית מא) ת"א מניכא דדהבא: (ט) משתבשין. ענין בלבול ושבוש הדעת: (יא) נהירו. האורה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג): ונבוביתך

בעלה

יד ושמעת עליך די רוח אלהין בך ונהירו
ושכלתנו וחכמה יתירה השתכחת בך: טו וכען
העלו קדמי חכימיא אשפיא די־כתבה דנה
יקרון ופשרה להודעתני ולא־כהלין פשר־
מלתא להחויה: טז ואנה שמעת עליך די־
תוכל פשרין למפשר וקטרין למשרא כען הן
תוכל כתבא למקרא ופשרה להודעותני ארגונא
תלבש והמונכא די־דהבא על־צוארך ותלתא
במלכותא תשלט: יז באדין ענה דניאל ואמר
קדם מלכא מתנתך לך להוין ונבזביתך לאחרן
הב ברם כתבא אקרא למלכא ופשרא
אהודענה: יח אנתה מלכא אלהא עליא
מלכותא ורבותא ויקרא והדרא יהב לנבכדנצר
אבוך: יט ומן רבותא די יהב־לה כל עממיא
אמיא ולשניא הוו זאעין ודחלין מן־קדמוהי די־
הוא צבא הוה קטל ודי־הוה צבא הוה מחא
ודי־הוה צבא הוה מרים ודי־הוא צבא הוא
משפל: כ וכדי רם לבבה ורוחה תקפת להזדה
הנחת מן־כרסא מלכותה ויקרה העדיו מנה:
כא ומן־בני אנשא טריד ולבבה עם־חיותא שוי
ועם־ערדיא מדורה עשבא כתורין יטעמונה
ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די־ידע די־שליט
אלהא עליא במלכות אנשא ולמן־די יצבא
יהקים עליה: כב ואנתה ברה בלשאצר לא
השפלת לבבך כל־קבל די כל־דנה ידעת:
כג ועל־מרא שמיא התרוממת ולמאניא די־
ביתה היתיו קדמיך ואנתה ורברבניך שגלתך
ולחנתך חמרא שתין בהון ולאלהי כספא
ודהבא נחשא פרזלא אעא ואבנא די לא־חזין
ולא־שמעין ולא ידעין שבחת ולאלהא די־
נשמתך בידה וכל־ארחתך לה לא הדרת:
כד באדין מן־קדמוהי שליח פסא די־ידא
וכתבא דנה רשים: כה ודנה כתבא די רשים
מנא מנא תקל ופרסין: כו דנה פשר מלתא

ועשית קערותיו לדשנו. זר' יה קראתי יה. יסר יסרני יה. ויאמרו לא יראה יה. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. כל' עצמותי פלוגתא דבני אשר ובני נפתלי: וכען ב' ר"פ וסימ' חן על מלכא. וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא: להודעותני ג' ב' מ"ל וא' חסר וסי' לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל. כען הן תכול כתבא למקרא. וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא: בתר' חסר: מרים ב' בתרי לישני וסי' כי מרים הם על כן קרא שמה מרה. די הוה צבא הוה מרים: ויקרא ג' ב' כתיב א' וחד כתיב ה' וסי' ותקפא ויקרא יהב לנבוכדנצר. והסגא ויקרא יהב. הנחת מן כרסא מלכותא ויקרה העדיו מנה. בתרא כתיב ה': ואנת כ' ר"פ נסבין ו' ברישית וסי' ואנת ברה בלשאצר. ואנת עזרא בחכמת אלהיך. ואיגון תר מן י"ד זוגין מן ב"ב ר"פ נסבין ו' בריש תיבותא וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד: כספא ודהבא כל לישן ארמי דהבא קדים לכספא במ"ד דקדים כספא לדהבא וסים' נמסר לעיל בסיפרא סוף סי' ב': כתבא כלהון כתיב א' במ"ב כתיב ה' וסי' די יקרא כתבא דנא ופשרה. די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעתני:

תולדות אהרן והמניכא. שבת ת: מרא שמיא. ר"ס ד מגלה יא: מנא מנא. סנהדרין כב:

ומתיר קשורים: (יח) אנת. הטעם שמע אתה המלך: (יט) זייעין. כמו ולא זע ממנו: (כ) להזדא. דרך זדון: (כג) וטעם וכל ארחתך ליה שאתה בידו והוא מוליכך למקום חפצו כמו רסן הסוס ביד הרוכב ויפת אמר ובאחריתך תלך אליו על דרך והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה: (כה) רשים. רשם וכמוהו רשום בכתב: תנא. כל דבר שיסופר יחשוב ועוד כי מלת פרסין שנים פרס האחד שהוא פריסת שבירת

(טז) תכול. אם תוכל: (יז) ונבזביתך. דורתך: לאחרן הב. לאחר תן: (יט) די הוה צבא. למי שהיה חפץ: הוה מחא. מחייה. (כ) וכדי רם לבביה. וכאשר רם לבבו: להזדא. להרשיע: הנחת. הורד: העדיו מניה. הסיר ממנו: (כא) טריד. נגרש: (כב) כל קבל די כל דנא. כל שומת אשר כל זה ידעת שאירע לאביך והיה לך להיות ירא מלפני הקב"ה: (כד) שליח פסא די ידא. נשלח כף יד: וכתבא דנא רשים. וזה המכתב אשר חקק: (כו) מנא מנה אלהא. כלומר מנא זה פירושו

רבינו סעדיה גאון

(יד) השתכחת בך. נמצאת בך: ולא כהלין כתבא למיקרי. לא יכלו המכתב לקרות ולפתור: (יז) ונבזביתך. כמו ונבזבה כדתנן כתם שבזבו כל נכסיו לשון הוצאה. ד"א ונבזביתך דורון שלך: (יח) אנת מלכא. כך אמר לו אתה המלך בלשאצר תדע כי אל עליון מלוכה וגדולה וכבוד והדר נתן לנבוכדנצר אביך: (יט) די הוה צבא הוה קטיל. שקונס עליו מיתה: מחא. מחיה שמבטל ממנו דין מיתה: (כ) וכדי רם. וכאשר רם לבבו ורוחו נתמלא ונתחזקה להזיד הורד מכסא מלכותו וכבוד הוסר ממנו: (כא) ערדיא. הם חמורים שבמדבר כמו מוסרות ערוד מי פתחאותן כדי שיכיר בין חמור לערוד: מדריה. מדור וישוב שלו: גשמה יצטבע. גופו יתכבס שיהיה סולך טרוס ויחף: ולמן די יצבא. ולמי שירצה: יהקים עלה. על המלוכה: (כג) לא סדרת. לא נתת הוד ושבח: (כד) שלית. נשתלח: פסא די ידא. פיסת היד היא הכף עם האצבעות כמו סוף היד כמו מפסי יד ועד עקבות רגל התיכת יד כתונת הפסים שהיתה עשויה חתיכות חתיכות ליורים ומן המחלוקת הוא יפשר מי אפסים שמגיעין עד פס הרגל: (כה) ודנא כתבא די רשים. בכתב הקודש ולא יכלו חכמיו לקרותו ולא לפרשו וכן היה כתוב זה על גבי זה שיטה ראשונה ממתו"ס השנים ננקפ"י השלישית אאלר"ן

מצודת ציון

(יד) ונבזביתך. ענין דורון גדול כמו מתנן ונבזבה (לעיל ב): (יט) זייעין. ענין חרדה רתת כמו והיה רק זועה (ישעיה כח): (כא) ערדיא. פראים כמו ומוסרות ערוד (איוב לט): (כד) רשים. ענין כתיבה וכן את הרשום בכתב

מצודת דוד

הגולה של יהודה אשר הביא המלך אבי מן יהודה: (יד) ושמעת. שמעתי עליך אשר רוח אלהים בך והארה והשכל והחכמה יתירה ומרובה נמצא בך: (טו) וכען. ועתה הוכנסו לפני החכמים האשפים אשר יקראו הכתב הזה ולהודיע לי הפתרון ולא יכלו להגיד פתרון הדבר ואף שגם קרוא מקרא לא יוכלו הנה כתם לו לכסות קלון חכמי עמו מה דאפשר: (טז) ואנה. ואני שמעתי עליך אשר תוכל לפתור פתרון דבר ולהתיר דברים קשורים וסתומים: כען. עתה אם תוכל לקרות את הכתב כאשר קראו חכמי עמי ועוד תוסיף עליהם להודיע לי הפתרון אזי תלבש מלבוש ארגמן ורביד של זהב יושם על צוארך ותמשל בשלים המלכות: (יז) באדין. אז השיב דניאל ואמר לפני המלך מתנותיך יהיה לעצמך ומרבית הבזבות שאתה רוצה לבזבז תן לאחר וכאומר אף אם המן לחכמי בני עמך בעבור הקריאה לבד לא אתקנא בהם: ברם. אבל אקרא הכתב למלך ואגיד לו אף הפתרון ומבלי ממן: (יח) אנת. אתה המלך שמע נא הנה אלהי עליון נתן לנבוכדנצר אביך מלכות וגדולה וכבוד ותפארת: (יט) ומן רבותא. ומרוב הגדולה אשר נתן לו כל עממיא וכו' היו חרדים ומתפחדים מפניו: די הוה. אשר היה רוצה היה הורג ואשר היה רוצה היה מכה ואשר היה רוצה היה מגביה ואשר היה רוצה היה משפיל: (כ) וכדי. וכאשר רם לבבו להתגאות וחיזק רוחו להרשיע אז הורד מן כסא מלכותו והוסר הכבוד ממנו: (כא) ומן בני אנשא. מן בני אדם נתגרש והושם לבבו עם החיות להיות דומה להם ועם הפראים היה מושבו וכבקרים האכילו עשב השדה ומטל השמים נתכבס גופו כי ישב מבלי מחסה: עד די. עד אשר ידע והכיר אשר אלהי עליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יעמיד על המלוכה: (כב) ואנת. ואתה בנו בלשאצר לא הכנעת לבך בעבור אשר ידעת כל זאת: (כג) ועל מרא. ועל אדון השמים נתגאית ואת הכלים של ביתו הביאו לפניך ואתה והשרים שלך והמלכה שלך ופלגשך שתו בהם יין: ולאלהי כסף וכו'. אשר לא יראו ולא ישמעו ולא ידעו מאומה הנה להם שבחת: ולאלהא. אבל אל האלוה אשר נשמתך בידו וכל דרכיך מסורים לו והמה בידו הנה אותו לא פארת: (כד) באדין. אז בעבור זה נשלח מלפניו כף של יד וכתב את הכתב הזה: (כה) ודנה. וזהו קריאת הכתב אשר כתב מנא מנא וגו' אמרז"ל הכתב היה מסודר בשלש שורות זו למטה מזו ובהעליונה היה כתוב ממתו"ס ובשנים היה כתוב ננקפ"י ובשלישית היה כתוב אאלר"ן ולזה לא יכלו חכמיו לקרותו לעצמם כי הם קראו כל שורה

מְנֵא מְנָה־אֱלָהָא מַלְכוּתָךְ וְהַשְׁלְמַהּ׃ כז תְּקֵל
תְּקִילְתָּה בְמֹאזַנְיָא וְהִשְׁתְּכַחַתְּ חַסִּיר׃ כח פְּרֵס
פְּרִיסַת מַלְכוּתָךְ וִיהִיבַת לְמָדַי וּפָרָס׃ כט בֵּאדַיִן ׀
אֲמַר בֵּלְשַׁאצַּר וְהַלְבִּשׁוּ לְדָנִיֵּאל אַרְגְּוָנָא
וְהַמּוֹנְכָא דִי־דַהֲבָא עַל־צַוְּארֵהּ וְהַכְרִזוּ עֲלוֹהִי דִּי־ (והמניכא ק')
לֶהֱוֵא שַׁלִּיט תַּלְתָּא בְּמַלְכוּתָא׃ ל בֵּהּ בְּלֵילְיָא
קְטִיל בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא כַשְׂדָּיָא׃ (סימן חצי הספר)
ו א וְדָרְיָוֶשׁ מְדָיָא קַבֵּל מַלְכוּתָא כְּבַר שְׁנִין (דאה ק' מדאה ק')
שִׁתִּין וְתַרְתֵּין׃ ב שְׁפַר קֳדָם דָּרְיָוֶשׁ וַהֲקִים עַל־
מַלְכוּתָא לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא מְאָה וְעֶשְׂרִין דִּי לֶהֱוֹן
בְּכָל־מַלְכוּתָא׃ ג וְעֵלָּא מִנְּהוֹן סָרְכִין תְּלָתָה דִּי
דָּנִיֵּאל חַד מִנְּהוֹן דִּי לֶהֱוֹן אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא אִלֵּין
יָהֲבִין לְהוֹן טַעְמָא וּמַלְכָּא לָא־לֶהֱוֵא נָזִק׃
ד אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דְּנָה הֲוָא מִתְנַצַּח עַל־סָרְכַיָּא
וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא כָּל־קֳבֵל דִּי רוּחַ יַתִּירָא בֵּהּ וּמַלְכָּא
עֲשִׁית לַהֲקָמוּתֵהּ עַל־כָּל־מַלְכוּתָא׃ ה אֱדַיִן
סָרְכַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא הֲווֹ בָעַיִן עִלָּה לְהַשְׁכָּחָה
לְדָנִיֵּאל מִצַּד מַלְכוּתָא וְכָל־עִלָּה וּשְׁחִיתָה לָא־
יָכְלִין לְהַשְׁכָּחָה כָּל־קֳבֵל דִּי־מְהֵימַן הוּא וְכָל־
שָׁלוּ וּשְׁחִיתָה לָא הִשְׁתְּכַחַת עֲלוֹהִי׃ ו אֱדַיִן
גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ אָמְרִין דִּי לָא נְהַשְׁכַּח לְדָנִיֵּאל דְּנָה
כָּל־עִלָּא לָהֵן הַשְׁכַּחְנָא עֲלוֹהִי בְּדָת אֱלָהֵהּ׃

הלבשו חד מן ד' חס' בליש' וסי' המלבשכם שני עם. והלבשו לדניאל ארגונא. והלבשו את האיש. כתנות עור וילבשם. וילבשם כתנות. וילבשהו בגדים ומלאך ה': סימן מן ריש סיפרא עד בה בליליא קטיל בלטשאצר בלשאצר כתיב שי"ן קדים לאל"ף ומן בה בליליא עד סוף סיפרא בלטאשצר בלאשצר כתיב אל"ף קדים לשי"ן:

תולדות אהרן פריסת. חסר לך: כיס בלילית. מגלה יא נדרים סב:

רשי

פירוש מנה אלהא מלכותך והשלמה. חשב קץ שנפסק מלכות של אביך וזרעו ומלא שכבר הושלמה: (כז) תקל תקילתא במאזניא. תקל זהו פירושו נשקלת לפניו במאזנים ונמצאת חסר מכל צד: (כח) פרס פריסת מלכותך וגו'. כלומר ופרסין משמע שני פרסין הא' פריסת מלכותך כשנכרת מלכותך והשני שנתנה למדי ופרס: (א) ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין. למה מנה שנותיו לומר לך ביום שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים (נ"ל יהויכין) נולד שטנו דריוש מגלות יכניה עד כאן ס"ב שנה ואחר מר גלו בימי יהויכין בשבע לכיבוש יהויקים שהוא שמנה לנבוכדנצר נשתיירו לנבוכדנצר שלשים ושבע שהרי מ"ה מלך ושלשה ועשרים לאויל מרודך כמו שאמרו רז"ל במסכת מגילה ב' שעבדו לבלשצר הרי ס"ב: (ג) ועלא מנהון. ולמעלה מהן: די להון אחשדרפניא. שיתנו האחשדרפנים כללו עצה לשלשה האפרכים: ומלכא לא להוא נזיק. והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות: (ד) דניאל דנה. דניאל זה: מתנצח. מתגבר: ומלכא עשית. המלך היה חושב בלבו להקימו על כולם: (ה) הוו בעין עלה. היו מבקשים עלילה למצוא לדניאל בדבר המלכות שיוכלו להלשין עליו: (ו) די לא נהשכח. אמרו ביניהם לא נמצא לדניאל זה שום עלילה: להן השכחנא עלוהי

אבן עזרא

שבירת מלכותו וכריתותה ופרס השני מגזרת מדי ופרס על כן אמר ויהיבת למדי ופרס: (ל) קטיל. נהרג כמו יקטול עני ואביון: (א) ודריוש. דע כי זה דריוש המדי אינו דריוש הפרסי שנבנה הבית בשנת שתים למלכותו והנה על דעת הקדמונים כאשר אפרש שטעה דניאל בחשבונו הנה אמרו בשנת שבע נלקחה אסתר ונולד דריוש שהוא בנה בשנת שמונה לאחשורוש וכל מלכותו שלש עשרה שנה והנה מלך יהוא בן ו' שנים כי בשנת שתים למלכותו נבנה הבית והנה כתוב בן שבע שנים יואש במלכו וקרוב מזה המספר יאשיהו המלך והנה כתוב על זה דריוש שהיה זקן במלכו על כשדים ששים ושנים שנה וידוע כי כורש תפש בבל כאשר כתוב בספר ישעיהו וכתוב כורש מלך בבל ואחריו מלך אחשורוש ואחר אחשורוש על דעת חכמינו מלך דריוש הפרסי שהוא בן אסתר על כן אע"פ שכתוב בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי איננו זה אחשורוש שלקח אסתר רק הוא אחר וככה היה אבי דריוש הזקן שהוא המלך הראשון ממלכי מדי ופרס שמלך על הכשדים כאשר נתפשה בבל ונפסקה מלכות כשדים בטרם מות בלשצר ואין צריך להאריך כי הדבר ברור הוא ואין ספק בו ובספרי מלכי פרס כי דריוש זה הזקן היה חותן כורש ושניהם תפשו בבל כי כורש היה מלך פרס וזה דריוש היה מלך מדי וכתוב הנני מעיר עליהם את מדי והנה כורש הניח חתנו על מלכות כשדים כי כורש המליכו כי כורש אמר כל ממלכות הארץ נתן אלהים בידי והנה כזמן אחד מלכו על כן בנפול כשדים עלו ישראל מבבל עם זרובבל כאשר צוה כורש שהוא מלך הגדול על כן כתוב ויהי לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס ופירש בשנת אחת לכורש שמלך על בבל שהיו שם ישראל כי מלך היה בתחילה ע"כ נקרא כורש מלך בבל: (ב) שפר. בכל מלכותא. הטעם כשדים: (ג) ועלא. סרכין. גדולים מהאחשדרפנים: נזיק. כמו בנזק המלך: (ד) אדין. מתנצח. כמו מנצח: עשית. חשב כמו עשתונותיו וככה עשתי עשרה כאשר פירשתי בספר המספר: (ו) באדין. בדת. מנהג וכן בלשון ישמעאל: הרגישו

רבינו סעדיה גאון

אמר"ן וטעור מגיד מנא מנא תקל ופרסין וזה פסר מנא מנא מנה אלהים פעמים ימי מלכותך ורלה והנה שלמה ובשחם מלכות בבל כי כן כתוב וסכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד: (כח) פרס פריסת מלכותך: מחלקה מלכותך שכן קורין לחצי מנה פרס ועוד מפרסת פרסה מתרגמינן דבדיקת פרסתא כלומר חלוקה פרסה וכן גם זה פרס חלק והוא מן פרוסה שפורסין ומחלקין מן הלחם כיון ששמע כן אמר לעבדיו לדניאל ארגמן ולפת רביד זהב על צוארו להחניפו למען ילך ויתפלל ויבטל הגזירה אמר לו כבר נגזרה גזירה לפי שטעית בחשבונך שסמכת על הכתב לפי מלאת לבבל שבעים שנה וכן שנת הראשונה שמלך נבוכדנצר כיבש נינוה כשנים כיבש את יהויקים ומשם התחלה הגולה שנאמר ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה ויצא אותו מבית הכלא שמונה קודם גלות יהויקים שקדם ומלך ול"ז שנה שהיה אחרי כן הרי מ"ה שנה למלכות נבוכדנצר לפי שהשנה הראשונה שכיבש נינוה אינה מן המנין ואין אנו מונין לגלות בבל אלא משתים למלכותו שכיבש יהויקים ח' שנים קודם גלות יהויקים ול"ז הרי מ"ה כ"ג שנים של אויל מרודך הרי ס"ח וב' שנים של בלשאצר הרי שבעים שנה ואותו היום סוף שבעים שנה יצא ונלחם בלשצר עם כורש ודריוש ונצחו גבוריו ותור בשמחה ועשה משתה לאלף גבוריו ואמר בלבו כיון שהגיעו ע' שנה ולא נגאלו שוב אינן נגאלין וצוה להוציא כלי בית המקדש מן האוצר ושתה בהן הוא ואשתו וגיבוריו ופילגשיו ועל כן אמר לו דניאל ועל מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך וכתוב בתריה ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא ומי הרגו סריס אחד שומר ראש המלך שכיון ששמע נבואת דניאל אמר בלבו בודאי זה האיש דניאל דבריו נכונים הם הלך והרג את המלך ולקח את ראשו ויצא מן העיר והוליכו לכורש ודריוש הצרים על בבל אז נתאמצו כורש ודריוש במלחמה על בבל ומסרם הקב"ה בידם כדברי ירמיהו לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד על בבל: (א) ודריוש מדאה קביל מלכותא. אז הותחלה מלכות פרס ומדי ובטלה מלכות בבל: (ג) ועלא מנהון. למעלה מהן שוטרים שלשה אשר דניאל אחד מהם: טעמא. עצה: נזק. ניזוק: (ד) מתנצח. נוצח: על סרכיא. שוטרים מתרגמינן סרכיא: ומלכא עשית להקמותיה. והמלך מחשב להקימו אל המלוכה וילך לעשות מלחמותיו והוא ישב בהשקט: עשית כמו ביום ההוא אבדו עשתנותיו: (ה) בעין עילה להשכחה. רוצים למצוא עלילה לדניאל מצד המלכות: עלה ושחיתה. עלילה ומום כמו כי משחתם בהם מום בם כלומר שום דבר תואנה: שלו. פשע ושגגה ויש אומרים שלו ריעול כמו לא תשלה לא תתרשל: (ו) להן השכחנא עלוהי בדת אלהה

מצודת דוד

לעצמם ולא היה להם שום ענין והבנה אבל דניאל קרא מלמעלה למטה ר"ל תיבה הראשונה עשה מצרוף שלש אותיות הראשונות שבשלש השורות ויצא א"כ תיבה מנ"א וכן מצרוף האותיות השניות יצא תיבה מנ"א ומהשלישית יצא תיבה תק"ל ומהרביעית יצא ופ"ר ומהחמישית יצא סי"ן וצרף הרביעית עם החמישית והרי ופרסי"ן: (כו) דנה. זה פתרון הדבר: מנא. ר"ל פתרון של תיבת מנא הוא לומר שהאלהים מנה מנין ימי מלכותך ישלים אותה כי בא מועד והשנות הדבר פעמים לומר שהמנין בדקדוק: (כז) תקל. פתרון של תקל הוא לומר נשקלת לפניו במאזני משקל ונמצאת חסר ר"ל לא נמצא בך זכות להכריע הרשע ולהאריך הזמן: (כח) פרס. ר"ל פתרון של ופרסין הוא לומר אשר נשברה מלכותך ונתונה היא למדי ופרס וזהו ופרסין בלשון רבים ע"ש הפריסה וע"ש פרס ומי"ו היתירה היא המורה על מדי שהיו לאחדים עם פרס כי הוי"ו בא להוסיף וכאומר מדי ופרס: (כט) באדין. אז אמר בלשאצר והלבישו את דניאל מלבוש ארגמן ושמו על צוארו רביד של זהב והכריזו עליו אשר יהיה מושל שלישי במלכות: (ל) בה בליליא. בלילה ההוא נהרג בלשאצר מלך כשדים: ו (א) ודריוש מדאה. דריוש מלך מדי לקח מלכות כשדים בהיותו בן ס"ב שנים: (ב) שפר. הוטב הדבר לפני דריוש והעמיד על המלכות ק"ך שרים אשר יהיו מושלים בכל המלכות: (ג) ועלא. ולמעלה מהם העמיד ג' שרים אשר דניאל היה אחד מהם: די. אשר הק"ך שרים ההם יהיו נותנים עצה אל שלשת השרים הראשים בכדי שלא יהיה למלך נזק והפסד מה בדבר המלכות ר"ל נאה שרבה שרים ומושלים למען ייעצו בחכמה לשמור את המלך מן הנזק: (ד) אדין. אז דניאל זה היה מנצח ומתגבר בכל דבר על חבריו ועל הק"ך שרים אשר תחתיהם: כל קבל. בעבור אשר היה בו רוח חכמה יתירה ומרובה והיה משכיל בכל דבר לאמתו: ומלכא. והמלך חשב להעמידו למושל על כל המלכות בראותו מרבית שכלו: (ה) אדין. אז כל השרים ההם היו

מצודת ציון

בכתב (לקמן י): (כח) פרס. ענין שבירה כמו הלא פרוס לרעב לחמך (ישעיה נח): (ג) סרכין. שם מין שררה: (ד) עשית. ענין מחשבה כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמו): (ה) עילה. עלילה

מבקשים

ז אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו על־
מלכא וכן אמרין לה דריוש מלכא לעלמין חיי:
ח אתיעטו כל ׀ סרכי מלכותא סגניא ואחשדרפניא
הדבריא ופחותא לקימה קים מלכא ולתקפה
אסר די כל־די־יבעא בעו מן־כל־אלה ואנש עד־
יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגב
אריותא: ט כען מלכא תקים אסרא ותרשם
כתבא די לא להשניה כדת־מדי ופרס די־לא
תעדא: י כל־קבל דנה מלכא דריוש רשם כתבא
ואסרא: יא ודניאל כדי ידע די־רשים כתבא על
לביתה וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם
וזמנין תלתה ביומא הוא ׀ ברך על־ברכוהי

ומצלא ומודא קדם אלהה כל־קבל די־הוא עבד
מן־קדמת דנה: יב אדין גבריא אלך הרגשו
והשכחו לדניאל בעה ומתחנן קדם אלהה:
יג באדין קרבו ואמרין קדם־מלכא על־אסר
מלכא הלא אסר רשמת די כל־אנש די־יבעא
מן־כל־אלה ואנש עד־יומין תלתין להן מנך
מלכא יתרמא לגוב אריותא ענה מלכא ואמר
יציבא מלתא כדת־מדי ופרס די־לא תעדא:
יד באדין ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל די
מן־בני גלותא די־יהוד לא־שם עליך מלכא
טעם ועל־אסרא די רשמת וזמנין תלתה ביומא
בעא בעותה: טו אדין מלכא כדי מלתא שמע

אלין ה' ג' מ"ל וב' חסרים וסי' די מערע כל אלין תדיק ותרוע. תדיק ותסיף כל אלין מלכותא. ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון. אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו. אלן חיותא רברבתא: שלו ו' וסי' מדוע דרך רשעים צלחה. היו צריה לראש. די יאמר שלה על אלההון כן כתיב. וכל שלו ושחיתה לא השכחת עלוהי. וחזירין הוו שלו למעבד. יום ביום די לא שלו: אדין ט' בטעם ר"פ וסי' נפל על אנפוהי. שגיא מתבהל. די לא נהשכח לדניאל דנה. סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו על מלכא. הרגשו והשכחו לדניאל. קריבו ואמרין קדם מלכא. ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל. אזל מלכא להיכליה. אדין תתני פחת עבר נהרה: ברכוהי ל' רפי סימן כל לשון ברכים דגשים במ"ב וסי' הוה ברך על ברכוהי. כרעו על ברכיהם למים. וכל ברך שהוא לשון ברכים נפתח כולו והנגינה לעיל. ברך על ברכוהי: י"ש ספרי"ם כתוב בר"ך ונקו"ד ברי"ך ונמס"ר עליו ל' חסר. וי"ש ספרי"ם שהו"א בר"ך נקו"ד הבי"ת בקמ"ץ והנגינה מלעי"ל ונמסר עליו ל' מלעיל. וי"ש ספרי"ם שהוא מלר"ע והבי"ת קמ"ץ: קריבו ו'. חסר בלישנא וסי' נמסר בסדר ויקרא: באדין כל ר"פ דסים' באדין במי"ג אדין וסי' נמסר במסרה רבתא בערך אך בס"ד: כל ל' קמץ אדין מלכא כדי מילתא. והוא חד מן א"ב מן תרין אתין דלוג ו"ל קמץ וסים' במסרה רבתא:

תולדות אהרן וכוין פתיחן. ברכות לא לד: וזמנין תלתא. ברכות ו:

(ז) הרגישו. התחברו כמו נהלך ברגש למה רגשו גוים: (ח) ולתקפה אסר. כמו וכל אסר אשר אסרה על נפשה: לגוב. לבור: (ט) די לא תעדא. חוק ולא תעבור: (יא) וכוין. חלונות וכן בלשון ישמעאל: נגד ירושלים. כמו שכתוב והתפללו אליך דרך ארצם: וזימנין תלתא. הם השלש תפלות שהתקינו קדמונינו: בריך על ברכוהי. כמו ויברך על ברכיו: ומצלא. מתפלל וכן בלשון ישמעאל: (יג) באדין. לגוב אריותא. בור היה מלא אריות ושם משליכים טרפם וכל מי שהיה

עלוהי. אבל נמצא עליו עלילה ע"י תורת אלהיו אם נוכל לבקש מאת פני המלך שום גזירה שיגזור להעבירו על תורתו והוא לא יקיים את מצות המלך והרי העלילה: (ז) הרגישו. משמשו על המלך: (ח) אתיעטו. נועצו: לקימא קים מלכא. להחזיק בדת המלך בכח לפי שמחדש בא למלוך ומדינה אחרת אתה וצריך חיזוק: די יבעא בעו. אשר יבקש שום בקשה: להן מנך מלכא. זולתי ממך המלך: לגוב אריותא. לבור שאריות המלך שם: (ט) תקים אסרא. תעמיד חק זה: די לא להשניה. שלא לשנות כדת מדי ופרס: די לא תעדא. שלא תעבור: (יא) כדי ידע. וכאשר ידע: וכוין פתיחן ליה בעליתה. בעלייתו: נגד ירושלם. לנגד ב"ה ואף על פי שחרב עשה כמו שאמר שלמה והתפללו אליך דרך ארצם (מלכים א ח) וזמנין תלתא. ערבית ושחרית ומנחה: ברך על ברכוהי. כורע על ברכיו: כל קבל די הוה עבד וגו'. ככל אשר היה עושה לפני זאת: (יב) הרגישו. משמשו וחפשו: (יג) על אסר מלכא. על בטול אסור המלך אשר באו להלשין: יציבא מילתא. אמת הדבר: (יד) לא שם עלך מלכא טעם. לא נתן לב ועלה לחוש על גזירותיך: בעא בעותיה. מתפלל תפלתו: (טו) כדי מלתא שמע. כאשר שמע הדבר: שגיא באש עלוהי. הרבה הרע בעיניו שהיה מוסר את דניאל וקשה עליו

רבינו סעדיה גאון

אלהה. כי אם נמצא עליו עלילה בדת אלהים. פ"א תלד מלכותא כלומר שיגזור המלך דבר והוא יבטל וימצא לו עלילה: (ז) הרגישו על מלכא. כמו למה רגשו גוים לשון קיבוץ עם כמו בבית אלהים נהלך ברגש: (ח) אתיעטו. נתיעצו כמו עצה וטעם: לקימא קיים מלכא. לקיים קיום המלך: אסר כמו להסור אסר על נפשו דבר שהוא מותר ונוהג בו איסור: די כל די יבעא בעי. שכל מי שיבקש רחמים ותפלה כמו דמתרגמינן אנת בעותך מן קדמי זו היא תפלה: יתרמי לגוב אריותא. יושלך בבור אריות: להן מנך מלכא. לפי שהיו אנשים במלכות שמאמינים ומשתחוים ומתפללין לאדם: (ט) תקים אסרא. תקיים איסר: ותרשום כתבא. כמו הרשום בכתב אמת: די לא להשניא. שלא ישתנה: די לא תעדא. שלא תסור: (יא) ודניאל. כשידע שבשבילו נרשם הכתב בא אל ביתו: וכוין. וחלונות פתוחות לו בעלייה שלו: נגד ירושלים. כדי שתהא תפלתו נשמעת שהיה מכוין את לבו נגד בית המקדש שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים: וזימנין תלתא. ושלש פעמים ביום שחרית וערבית ומנחה היה כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו ושמא תאמר אותו היום התחיל לא מכתוב כל קבל די הוה עבד מן קדמת דנא כמו שהיה רגיל לעשות קודם לכן אז היו הולכים והשרים סביבות בית דניאל ומצאו שם נערה ושאלוה מה עושה דניאל אמרה להם הוא כורע על ברכיו ומתפלל לאלהיו בעלייתו ומיד הלכו ומצאו שנאמר אדין גבריא אילך הרגישו והשכחו לדניאל בעי ומתחנן קדם אלהה: (יג) יציבא. אמת: (יד) שם עלך מלכא טעם. כלומר גזר גזירה על גזירת המלך וביטל גזירת המלך מפני גזירתו והוא מתפלל שלש פעמים ביום:

שגיא

מצודת ציון

עלילה. ובדרז"ל עילה מצאו (כתובות כ): שלו. משגה כמו על השל (ש"ב ו): (יב) הרגשו. ענין קבוץ כי בקבוץ עם רב נשמע קול המים ורגישה וכן למה רגשו גוים (תהלים ב'):

בל

מצודת דוד

מבקשים למצוא על דניאל עלילה מה בענין דבר המלכות: וכל. אבל שום עלילה ודבר השחתה לא יכלו למצוא בו: כל קבל. בעבור אשר היה נאמן וכל דבר משגה והשחתה לא נמצא עליו: (ו) אדין. אז אמרו האנשים האלה הן ראינו אשר לא ימצא לדניאל זה שום עלילה כ"א נמצא עליו בדבר התלוי בדת אלהיו כי לקיים דת אלהיו לא יחוש לדבר המלך המבטל את הדת: (ז) אדין. אז השרים ההם התקבצו אל המלך וכן אמרו אליו דריוש המלך לעולם תחיה והוא מדרך מוסר לברך את המלך בראשית האמרים: (ח) אתיעטו. התיעצו כל השרים לקיים קיום המלך ר"ל להעמיד ולהקים המלוכה בידו בחוזק רב: ולתקפה. ולחזק חוק גזרה בקשר אמיץ בבל ימוטה: די. אשר כל מי אשר יבקש בקשה מה מן כל אלוה או אדם מהיום עד שלשים יום זולת ממך המלך יהיה משפטו שיושלך אל בור האריות וזהו למען ידעו הכל שאין כח ביד זולתך והכל בא ממך והוא דבר נאות לחזק המלוכה: (ט) כען. עתה אתה המלך תחזק הקשר וכתוב מכתב ידך על הכתב: די לא. אשר אין לשנותה מעתה וכמנהג מדי ופרס אשר לא תסור לעולם והוא שאין לשנות דבר אשר רשם המלך: (י) כל קבל. בעבור זאת שהיה הדבר לחוזק המלוכה לזה כתב המלך מכתב ידו על הכתב והקשר: (יא) כדי ידע. כאשר ידע אשר כתב המלך מכתב ידו על הכתב: על. נכנס לביתו במקום מוצנע ועל העלייה היה לו חלונות פתוחות מול ירושלים לכוון בתפלתו למולה כמ"ש והתפללו אליך דרך ארצם וגו' העיר אשר בחרת וגו' (מ"א ח): וזמנין. ושלשה פעמים ביום היה הוא כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו בעבור אשר כן היה עושה מלפני זה לכן אחז צדיק דרכו: (יב) אדין. אז האנשים האלה התקבצו אל בית דניאל ומצאוהו מבקש ומתחנן לפני אלהיו: (יג) באדין. אז קרבו אל המלך ואמרו לפניו על דבר הקשר הנעשה בעבור המלך וכה אמרו הלא במכתב ידך רשמת הקשר אשר כל איש אשר יבקש דבר מן כל אלוה או אדם עד שלשים יום זולת ממך המלך יהיה משפטו שיושלך אל בור האריות: ענה. השיב המלך ואמר אמת הדבר ועשוי הוא בחוזק כמנהג מדי ופרס אשר לא תסור לעולם ר"ל ע"כ כן יהיה הואיל ורשמתי אני אין להשיב וכמנהג הקבוע: (יד) באדין. אז השיבו ואמרו לפני המלך אשר דניאל אשר הוא מן בני הגולה של יהודה לא עשה לעצמו טעם ועלה לחוש עליך המלך ועל הקשר אשר רשמת ר"ל אינו חושש על קיום מלכותך ועל דבריך: וזמנין. שלשה פעמים ביום מבקש

בקשתו

שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל לשיזבותה
ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותה:
טז באדין גבריא אלך הרגשו על־מלכא ואמרין
למלכא דע מלכא די־דת למדי ופרס די־כל־
אסר וקים די־מלכא יהקים לא להשניה: יז באדין
מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגבא די
אריותא ענה מלכא ואמר לדניאל אלהך די
אנתה פלח־לה בתדירא הוא ישיזבנך:
יח והיתית אבן חדה ושמת על־פם גבא וחתמה
מלכא בעזקתה ובעזקת רברבנוהי די לא־תשנא
צבו בדניאל: יט אדין אזל מלכא להיכלה ובת
טות ודחון לא־הנעל קדמוהי ושנתה נדת עלוהי:
כ באדין מלכא בשפרפרא יקום בנגהא
ובהתבהלה לגבא די־אריותא אזל:
כא וכמקרבה לגבא לדניאל בקל עציב זעק ענה
מלכא ואמר לדניאל דניאל עבד אלהא חיא
אלהך די אנתה פלח־לה בתדירא היכל
לשיזבותך מן־אריותא: כב אדין דניאל עם־
מלכא מלל מלכא לעלמין חיי: כג אלהי שלח
מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל־קבל
די קדמוהי זכו השתכחת לי ואף קדמיך מלכא
חבולה לא עבדת: כד באדין מלכא שגיא טאב
עלוהי ולדניאל אמר להנסקה מן־גבא והסק
דניאל מן־גבא וכל־חבל לא־השתכח בה די
הימן באלהה: כה ואמר מלכא והיתיו גבריא
אלך די־אכלו קרצוהי די דניאל ולגב אריותא

אלהי ב׳ וסימ׳ ועד אחרין על קדמי דניאל. אלהי שלח מלאכה וסגר: כל ד׳ פשוטה בליש, ארמי קמץ במ״ר פתחין וסי׳ מברך שדרך מישך תתהרך. אלך כל סיפרא אלך במ״ה

רשי

עלה מיתתו: ועל דניאל שם בל לשיזבותיה. על דניאל שם דחוי לדחות הדבר להצילו ואמר להם איני מאמין לכם: בל. איני יודע דוגמתו אך ענינו יורה פתרונו: ועד מעלי שמשא. ועד בא השמש היה משתדל להצילו אבל כשהגיע זמן תפלתו כרע להקב״ה על ברכיו והתפלל תפלתו ושוב לא היה לו פתחון פה להצילו: (טז) די מלכא יהקם. אשר המלך יגזור ויעמוד לא לאדם לשנותו: (יח) והיתית אבן חדא. והובאת אבן אחת בכל ארץ בבל אין אבן כי אם לבנים כמ״ש הבה נלבנה לבנים (בראשית יא) למדנו שאין אבן בבבל ולפי שעה הביאוה מלאכים תא״י (אם התנה במעשה בראשית על הים שיקרע לבני ישראל ועל האש שיצטנן לחנניה וחביריו ועל האריות מהזיק לדניאל לא התנה על זריקת אבן וזיין שלא יזיק באדם והמלך אמר מעם האריות א״א לסלקו שכבר נגזרה גזירה אודהר בו מהזקת אדם והנס אם יבא יבא. סא״א): ושמת על פום גובא. הושמה ע״פ הגומא: בעזקתיה. בטבעתו שלא יזוזה ממקומה וישליכו עליו אבנים להרגו: די לא תשנא צבו בדניאל. שלא ישתנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק שלא כרצונו (ס״א כרצונם): (יט) ובת טות. לן בתענית: ודחון. ושלחן כמשנה כך פתר חנם לא הכניסו לפניו שלחן לאכול: ושנתה נדת עלוהי. נדדה שנתו: (כ) בשפרפרא. בעלות השחר והרבה יש בתרגום יונתן: יקום בנגהא. עמד לאור הבוקר ולא בשלש שעות כשאר מלכים: ובהתבהלה לגובא די אריותא אזל. ובבהלה לחפירת האריות הלך: (כג) חבולה לא עבדת. שום דבר כיעור ושקר לא עשיתי: (כד) שגיא טאב עלוהי. הרבה היטב בעיניו: ולדניאל. ואת דניאל צוה להעלות מן הבור: די הימן באלהיה. אשר האמין באלהיו: (כה) די אכלו קרצוהי. אשר הלשינו עליו: ולא מטו לארעית גובא. לא הגיעו לתחתיות הבור עד

אבן עזרא

שהיה בן מות: (טו) באש עלוהי. רע בעיניו: שם בל. לבו כמו בלשון ישמעאל כל לב להצילו ועד בא השמש: משתדר. אין לו חבר ופירושו כמו מחשב בכל יכולתו ומבקש עלילות: (יח) בעזקתיה. בטבעתו ויש אומרים כי כן ויעזקהו: (יט) ובת. לן: טות. לא וכן בלשון ישמעאל: ודחון. נגינות ושירות: (כ) בשפרפרא. בעלות השחר: (כא) עציב. מן עצבון: בתדירא. תמיד: (כג) חבולה. השחתה: (כד) והוסק. כמו אסק שמים: (כה) ולא מטו לארעית גובא. לא הגיעו לתחתית הבור

רבינו סעדיה גאון

שגיא באש עלוהי. הרבה רע לו: ועל דניאל שם בל. שם לב בהסיבת התיבה כמו כבש כשב וכמו שמלה שלמה ר״ל שם מחבולות ופותרין כל בלילות דברים ופיום אחרים וי״א בה ושכם ד״א ועל דניאל שם בל לשזובותיה שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר מנדה בלו והלך וגרסינן בנדרים אמר רבא שרי ליה לערבא מרבנן למימר לורבא מרבנן אנא דלא למיתן כרגא שנאמר ומנדה בלו והלך מנדה זו מנת המלך בלו זו כסף גולגלתא והלך זו ארנונא כלומר על דניאל שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר ואם כופר יושת עליו שרצה לפדותו בממון ולא יכול כך פירש רב מתתיהו הגאון ז״ל: סוה משתדר. מתעסק אלהם ונאבק עם שריו כדי להצילו ויאבק מתרגמינן ואישתדל רי״ש מתחלף עם למ״ד כמו ואלו ואדו ואהרון שמהם ושנה: (יז) והיתיו. והביאו: ורמו. והשליכו: (יח) והיתית. והובאה: ושומת. והושמה על פי הבור: וחתמה מלכא בעזקתיה. וחתמה המלך בטבעתו שכן קורין להותם היזומא ולמה כסו הבור באבן וחתמוה בטבעת המלך ובטבעות שריו שאם היה הבור פתוח היו זורקין עליו אבניות ואלים אותן שעונאין אותו ואומרים כי האריות הרגוהו: די לא תשנא צבו בדניאל. שלא תשתנה תאותם ותפלם בדניאל כלומר שאם לא יהרגוהו האריות בבור יהרגוהו הם: (יט) ובת טות. לן בלא אכילה ושתיה ויש מתרגמינן ובת. טות פי׳ אדם שלא אכל בערב כדאמרינן כל תלמא בלא טות וגם בלשון ערבי מי שלא אוכל בערב אומרים עליו טווי אל ברא פ״א ובת טוות ואשה בתולה: ודחון. ותזמרין בכינורות ובנבלים לא נכנסו לפניו כי כן היה משפט חוקו להביא לפניו נערות בתולות ומשחקות לפניו ודחון כמו והדון תיבה הפוכה: (כ) בשפרפרא. כשחר כמו ברותו שמים שפרה: בנגהא. בטרם יאיר היום כמו שאמרו חכמים באורתא דתליסר נגהי ארביסר וכמו נגה ליה יומא: (כא) בקל עציב. בקול עצב ושפל: (כג) אלהי שלח מלאכיה. אריא דבי עילאי הוא אריה של כסא הכבוד היה שואג ואומר השמרו אריות שלא תזיקו לאריס בן גור אריה. ואמנם כי דבקו שיניהם ולתעותם יחדו בלי פירוד מאימת אריה השואג וכבר פיות האריות ולא השחיתוני ואף אמרת גדולה מזו הפליא עמי אשר הביא חבקוק הנביא מארץ יהודה וארוחות פועלי שדהו עמו יחדו והביאו אלי ואכלנו ושתינו יחד והללנו שם הבורא ואז הלך לדרכו על יד המלאך שהביאו והנני חי כאשר אדוני רואה: זכו השתכחת לי. זכות נמצאת לי: חבולה לא עבדת. כלום פשע והשחתה לא עשיתי כי שחת עמך מתרגמינן חבילו עמך: (כד) טאב עלוהי. הטיב עליו: לאסקא. להוציאו ולעלות: חבל. מום: די המין באלהיה. שהאמין באלהיו: (כה) אכלו קרצוהי. הלשינוהו שכל מי שמלשין חבירו ראוי לו כאלו אכל גופו. ד״א אכלו קרצוהי הלשינוהו

מצודת דוד

בקשתו מאלהיו: (טו) אדין. אז כאשר שמע המלך את הדבר הרבה היה הדבר רע בעיניו: שם בל. שם על דניאל ליתן כופר ממון פדיון נפשו להצילו ממות. או בל לא שבל זכות שמצא לבל עשות לו מאומה היה טוען בעבורו ועד שקיעת החמה היה מתעסק להצילו: (טז) באדין. אז האנשים האלה התקבצו כולם על המלך כי להלשין באו רק מקנאתם וכאשר ראו שחפץ המלך להצילו התקבצו כולם ואמרו למלך דע אתה המלך אשר יש מנהג קבוע למדי ופרס אשר כל קשר ודבר קיום אשר יקיים המלך לרשום שמו עליו שוב אין לשנותו: (יז) באדין. אז אמר המלך להביא את דניאל ולהשליכו אל בור של האריות: ענה. הרים המלך קול ואמר לדניאל אלהך אשר אתה עובד אותו בכל עת הוא יצילך: (יח) והיתית. הובא אבן אחת ושמו אותה ע״פ הבור: וחתמה. לבל יוכלו לזוז את האבן ממקומה חתמה מלמעלה בחותם טבעת המלך ובחותם טבעות שריו אשר לא תשתנה הרצון בדניאל כי רצון המלך היה בחייו וחשש פן יעשו רצונו כי ימיתוהו מהשלכת אבנים וכדומה ורצון השרים היה במיתתו וחששו פן המלך יצוה רצונו כי יעלהו מן הבור או ימיתוהו מן האריות באיזה תחבולה: (יט) אדין. אז אחר שחתמו הלך המלך אל היכלו ולן בלא אכילה ולא הכניסו לפניו כלי שמחה וזמר ושנתו נדה ממנו: (כ) באדין. אז עמד המלך ממשכבו בשחר בהאיר היום והלך בחפזון אל הבור של האריות: (כא) וכמקרבה. וכאשר בא קרוב אל הבור זעק אל דניאל בקול עצב והרים קול ואמר לו דניאל עבד אלהים חיים: אלהך. האלהים אשר אתה עובד אליו בכל עת האם היה יכול להצילך מן האריות: (כב) אדין. אז דבר עם המלך ואמר אליו המלך לעולם יחיה: (כג) שלח מלאכה. אלהי שלח מלאכו וסגר פי האריות ולא השחיתו אותי בעבור אשר נמצא לי לפניו זכות ולא קלקלה את ערכי: ואף קדמך. ואף לפניך המלך לא עשיתי דבר השחתה וכאומר הנה הוא כדבר התפלה לא יחשב למרד כי אני ואתה מייחס בכבודו: (כד) באדין. אז הרבה מאוד הוטב הדבר על המלך ואמר להעלות את דניאל מן הבור: והסק. והועלה דניאל מן הבור

מצודת ציון

(טו) בל. הוא מלשון מנדה בלו והלך (עזרא ד) וענינה מס וגלגולת. או הוא מענין לאו כמו בל ימד צדק (ישעיה כו): משתדר. ענינו ספק והשתדלות בדרז״ל השתדל להיות איש (אבות פרק ב): (יט) ובת טות. לן מבלי סעודות הערב וכן בדרז״ל ובת טות ולא הבדיל (פסחים קז) ר״ל לא אכל בלילה על שלא הבדיל: ודחון. הוא הפוך מן הדון ור״ל שמחת כלי זמר: (כ) בשפרפרא כן

רמו אנון בניהון ונשיהון ולא־מטו לארעית
גבא עד די־שלטו בהון אריותא וכל־גרמיהון
הדקו: כו באדין דריוש מלכא כתב לכל־עממיא
אמיא ולשניא די־דארין בכל־ארעא שלמכון
ישגא: כז מן־קדמי שים טעם די ׀ בכל־שלטן
מלכותי להון זאעין ודחלין מן־קדם אלהה די־
דניאל די־הוא ׀ אלהא חיא וקים לעלמין
ומלכותה די־לא תתחבל ושלטנה עד־סופא:
כח משיזב ומצל ועבד אתין ותמהין בשמיא
ובארעא די שיזב לדניאל מן־יד אריותא:
כט ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות
כורש פרסיא:

ז א בשנת חדה לבלאשצר מלך בבל דניאל
חלם חזה וחזוי ראשה על־משכבה באדין חלמא
כתב ראש מלין אמר: ב ענה דניאל ואמר חזה
הוית בחזוי עם־ליליא וארו ארבע רוחי שמיא
מגיחן לימא רבא: ג וארבע חיון רברבן סלקן
מן־ימא שנין דא מן־דא: ד קדמיתא כאריה
וגפין די־נשר לה חזה הוית עד די־מריטו גפיה
ונטילת מן־ארעא ועל־רגלין כאנש הקימת

אלין וג׳ מנהון מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר לעיל ריש סי׳ ו׳: רמו ל׳ ואמר מלכא והיתיו. וחד ורמו באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ואינון מן מלין דחד רי״ש וחד ורי״ש וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הרי״ש בס״ד: סימן כל סיפרא ר״פ ומן בס״א מן וסי׳ מן קדמי שים טעם די בכל שלטן: סופא ג׳ כתיב אל״ף וסי׳ אלהא חיא וקים לעלמין ומלכותה. ושלטניה יתעדון להשמדה ולהובדה. עד כה סופא די מלתא אנא דניאל: בשנת כלהו ר״פ ומצעות בשנת בס״פ ר״פ וחד מצעות פסוק ובשנת וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סי׳ פ״ו: כתב ג׳ וסי׳ ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן. כי כתב אשר נכתב בשם המלך. באדין חלמא כתב ראש מלין אמר: וארבע ב׳ ר״פ וסי׳ וארבע כתפות אל ארבעה. וארבע חיון רברבן. ואינון חד מן י״ד זוגין מן ב״ב ר״פ נסבין ו׳ברישא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: ולבב ה׳ וסי׳ ולבב מצרים ימס בקרבו. וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער. ולבב נמהרים יבין דעת. ולבב חיות יתיהב ליה ושבעה עדנין. ולבב אנש יהיב ליה:

תולדות אהרן לכל עממיא. מגלה יא: וארבע חיון. עקרים מ״ד פט״ל:

הכור: גרמיהון. עצמותם חמור גרס: (כט) ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה. והנה יורה כי לא חיה יותר כי זקן היה ושבצר הוא זרובבל ולא דניאל בשתי ראיות שאמר על זרובבל פחת יהודה ויהי לו לששבצר שמיה כי פחה שמיה וראיה אחרת גדולה וחזקה מזאת שאמר זכריה ידי זרובבל יסדו הבית הזה והכה כתוב בספר עזרא וגם כתוב אדין ששבצר דך אתה יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם: (א) בשנת חדה לבלשצר. עתה אחל לפרש הנבואות: ריש מלין אמר. אמר יפת ראשי דברים דבר ולא כל דברים ולפי דעתי ככה ראשית דברי דניאל: (ב) ענה. עם ליליא. בחזון הלילה: וארו. כמו ואלו יש אומרים כי כמוהו וידע אלמנותיו שהוא ארמנותיו: מגיחן. כמו יגיח ירדן: לימא רבא. לים הגדול: (ג) וארבע חיות גדולות עולות מן הים שונות זאת מזאת: (ד) קדמיתא. הראשונה כאריה וכנפי נשר לה ורואה הייתי מרטו כנפיה ונשאה מן הארץ ועל רגלים כאנש הוצבה ולב אנוש נתן לה:
וארו

עד שמשלו בהם האריות וכל עצמותיהם הדיקו: (כו) באדין דריוש מלכא וכו׳ די דארין בכל ארעא. שדרין בכל הארץ שלמכון ישגא: (כט) ובמלכות כורש. שמלך אחר דריוש שלא מלך דריוש המדי אלא שנה אחת ונהרג במלחמה כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון והמליכו את כורש חתנו עליהם בתוך החיל: (א) באדין חלמא כתב. אז (החלום כתב) וראשי הדברים אמר: (ב) וארו. והנה: ארבע רוחי שמיא מגיחן וגו׳. ד׳ רוחות נושבות באות מד׳ רוחות העולם ונלחמות עם הים הגדול וסוערות אותו: (ג) וארבע חיון. וד׳ חיות: שנין דא מן דא. משונות זו מזו: (ד) קדמיתא כאריה וגפין די נשר לה. היא כאריה ולה כנפי נשר זו היא מלכות בבל שהיתה מושלת באותה שעה וכך ראה אותה ירמיה שנאמר עלה אריה מסבכו (ירמיה ה) ואומר הנה כאשר ידאה וגו׳ (שם מח): עד די מריטו גפיה. נמרטו כנפיה זו היא רמז למפלתה: ונטילת מן ארעא. נסתלקה מן הארץ רמז שתבטל המלכות מן הארץ: ולבב אנש. לשון חלשות כמו ידעו גוים אנוש המה סלה:
אחרי

רבינו סעדיה גאון

אלשינותו שכל מי שמלשין את חבירו כאילו הרגהו ושחטו דתנן קרלו ומירק אחר שחיטה על ידו ואמרו חכמים לישנא בישא תלתא קטלא: (כה) לארעית גובא. לקרקעית הבור. גרמיהון הדיקו. עצמותם שחקו הדק: (כז) מן קדמי שים טעם. מלפני נגזרה גזרה: זייעין ודחלין. יראים ופוחדים כמו נודעזע: (כח) משזיב. שהציל לחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש ומציל שהציל לדניאל מגוב אריות: אתין ותמהין. אותות ומופתים: (א) בשנת חדא לבלשאצר. זה החזון ראה דניאל בבבל בשנה הראשונה לבלשאצר ונכתב מוקדם ומאוחר בספר: באדין חלמא. בכן החלום היה כתוב ורוב דבריו אומרין. וזה פירושו דניאל ראה חלום ומראה ראשו על משכבו אז החלום ראשית דבריו ענה ואמר דניאל רואה הייתי במראות הלילה והנה ארבע רוחות השמים מקיפין לים הגדול וי״א מגיחן נלחמים כמו לאגחא קרבא וי״א נוסעין והולכין כמו בגיחי מרחם יצא וי״א כמו ותגח בנהרותיך יגיח ירדן אל פיהו לשון שאיבת מים ומלאוי מים לשתות ליבש ולמעט כלומר מתבלבלין הים הגדול למען ישאו הרוחות פנים אל הים וישאבוהו העבים למען הריק מקום תעלת מימיו ותכה אותן הרוחות יבשו מי הים הגדול: ואז ארבע חיון רברבן סלקין מן ימא רבא המה ארבע מלכיות שמשולין לחיות רעות: (ג) שניין דא מן דא. שונות זו מזו בגזירותיהן. נבוכדנצר גזר לעבוד לצלם והעובר יושלך לכבשן האש. אחשורוש זימן בסעודתו כל ישראל להכשילם וגידל להמן לשום צלם בגאורו למען אשר ישתחוו לו ומי שלא ישתחוה לו יתלה כמן. יון גזרו על הכרים מי שימול את בנו וישמור השבת יהרג בחרב. אדום גוזר על כל המצות שבתורה וגוזרת גזירות: (ד) קדמיתא כאריה. זה נבוכדנצר שנאמר בו עלה אריה מסובכו: וגפין די נשר לה. שהיה פושה כנשר ודורס כאריה מה הנשר מרחף וגוזל בכנפיו אף הוא הכל מתרחפין תחת מלכותו והוא שאמר הכתוב כאשר ידאה הנשר זה נבוכדנצר: חזה הוית עד די מריטו גפיה. ונשא מן הארץ מבני אדם בזמן שעברו עליו שבעה עדנין ועל רגלין כאנש הקימה ולבב אנש יהיב לה. בזמן שחזר למלכותו.
וארו

מצודת ציון

כן ת״י על השחר: בנגהא. מלשון נוגה ואורה: (ב) וארו. כמו ואלו ר״ל והנה: מגיחן. ענין יציאה כמו גוחי מבטן (תהלים כב): (ד) מריטו. תלשו כמו ואמרטם משער ראשי (עזרא ט):
ולשר

מצודת דוד

הטור ולא נמצא בו כל חבלה ופגע על אשר האמין באלהיו ולא הסיר תפלתו: (כה) והיתיו. והביאו את האנשים האלה אשר הלשינו מלשינות על דניאל והשלכם אל בור האריות המה ובניהם ונשותיהם: ולא מטו. לא הגיעו לתחתית הבור עד אשר משלו בהם האריות עודם באויר ואכלו אותם ואף עצמותם כתתו דק דק: (כו) באדין. אז כתב דריוש לכל העכו״ם וכן כתב לכל עממיא וכו׳ אשר יושבים בכל הארץ שלומכם יתרבה: (כז) מן קדמי. מלפני הוסם גזרת אומר אשר בכל ממשלת מלכותי יהיו חרדים ומתפחדים מלפני האלהים של דניאל אשר הוא אלהים חי וקיים לעולם ומלכותו הוא מלכות אשר לא תושחת וממשלתו עד סוף ימי עולם: (כח) משיזב. מפלט ומציל ועושה אותות ודבריו תמוהים בשמים ובארץ אשר הציל את דניאל מיד האריות: (כט) ודניאל דנה. ודניאל זה הצליח למשול ממשל רב בימי מלכות דריוש ובתחלת ימי מלכות כורש הפרסי אבל לאחר זה פירש עצמו מעבודת המלך ומנה את זרובבל תחתיו וכמו שכתוב למעלה: ז (א) בשנת. בשנה ההיא לבלשאצר: חלם. ראה דניאל חלום: וחזוי ראשה. בהיותו ישן על משכבו והוא כפל ענין במלות שונות כי החלום בא במראות סמוך שבראש: באדין. אז כתב לעצמו לזכרון את כל דברי החלום אבל לזולתו אמר רק ראשית הדברים ולא כולם: (ב) ענה. הרים קול ואמר ולא ספר הכל כי אם ראש מלין אמר לבני דורו: חזה. רואה הייתי במראה עם שינת הלילה ר״ל בעת השינה: וארו. רצה לומר והנה בארבע רוחות השמים מנשבות רוחות ויוצאות ממקומן אל הים הגדול: (ג) וארבע חיון. ארבע חיות גדולות עולות מן הים והיו משונים במראיהם זה מזה: (ד) קדמיתא. הראשונה מראה כאריה ולה כנפים כשל נשר: חזה. רואה הייתי עומדת על עמדה עד אשר נתלשו כנפיה ונשאת מן הארץ ממקום איתן וחזק מעמדה בעזר פיסת כנפיה שהכנס להועיל לבל תפול: ועל רגלין. ועמדה על רגליה לבד כמן אדם כי מעתה לא היה לה עוד עזר מפיסת הכנפים לעמוד בחוזק רב: ולבב. ונתן לה לבב בן אדם שאין לו לב אמיץ כלב האריה והוא מרומז על בבל שנאמר בנבוכדנצר עלה אריה מסובכו (ירמיה ד) ואף עליו נאמר הנשר הגדול (יחזקאל יז) ונוסה עדי אובד:
וארו

וּלְבַב אֱנָשׁ יְהִיב לַהּ׃ ח וַאֲרוּ חֵיוָה אָחֳרִי תִנְיָנָה
דָּמְיָה לְדֹב וְלִשְׂטַר־חַד הֳקִמַת וּתְלָת עִלְעִין
בְּפֻמַּהּ בֵּין שִׁנַּהּ וְכֵן אָמְרִין לַהּ קוּמִי אֲכֻלִי בְּשַׂר
שַׂגִּיא׃ ו בָּאתַר דְּנָה חָזֵה הֲוֵית וַאֲרוּ אָחֳרִי כִּנְמַר
וְלַהּ גַּפִּין אַרְבַּע דִּי־עוֹף עַל־גַּבַּהּ וְאַרְבְּעָה רֵאשִׁין
לְחֵיוְתָא וְשָׁלְטָן יְהִיב לַהּ׃ ז בָּאתַר דְּנָה חָזֵה הֲוֵית
בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא וַאֲרוּ חֵיוָה רְבִיעָאָה דְּחִילָה וְאֵמְתָנִי
וְתַקִּיפָא יַתִּירָה וְשִׁנַּיִן דִּי־פַרְזֶל לַהּ רַבְרְבָן אָכְלָה
וּמַדֲּקָה וּשְׁאָרָא בְּרַגְלַיהּ רָפְסָה וְהִיא מְשַׁנְּיָה מִן־
כָּל־חֵיוָתָא דִּי קָדָמַיהּ וְקַרְנַיִן עֲשַׂר לַהּ׃
ח מִשְׂתַּכַּל הֲוֵית בְּקַרְנַיָּא וַאֲלוּ קֶרֶן אָחֳרִי זְעֵירָה
סִלְקָת בֵּינֵיהֵן וּתְלָת מִן־קַרְנַיָּא קַדְמָיָתָא
אֶתְעֲקַרוּ מִן־קֳדָמַיהּ וַאֲלוּ עַיְנִין כְּעַיְנֵי אֲנָשָׁא
בְּקַרְנָא־דָא וּפֻם מְמַלִּל רַבְרְבָן׃ ט חָזֵה הֲוֵית עַד
דִּי כָרְסָוָן רְמִיו וְעַתִּיק יוֹמִין יְתִב לְבוּשֵׁהּ ׀
כִּתְלַג חִוָּר וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ כַּעֲמַר נְקֵא כָּרְסְיֵהּ

ולה ל׳ פתח גפין ארבע וג׳ קמצין וסי׳ ולה שפתה מצרית. ולה שתי פיות גמד ארכה דאהוד. ולה אמר עלי לביתך: ותקיפה תקיפה ג׳ב׳ כתיב א׳ וחד כתיב ה׳ וסי׳ ומלכו רביעאה תתוא תקיפה כפרזלא. מן קצת מלכותא תהוה תקיפא. דחילה ואמתני ותקיפא יתירה: סלקת ל׳ קמץ ואלו קרן אחרי זעירא. וא׳ פתח סלקת ועל קרניא עשר די בראשה. ואינון מן א״ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג וסי׳ נמסר במסרת רבתא בערך פתח בס״ד:

תולדות אהרן וארו. מגלה יא קדושין עב עג: עלעין. קידושין עב: כרסון. חגיגה יד סנהדרין לח זוכר וימי ויקרא:

(ה) וארו. והנה חיה אחרת שנייה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה. וג׳ צלעות בפיה בין שיניה וכן אמרין לה קומי אכולי בשר רב: (ו) באתר. אחר כן ראיתי והנה אחרת כנמר ולה כנפים ארבע ככנפי עוף: על גבה. כמו על גפי מרומי קרת וארבעה ראשים לחיה הזאת ושלטון נתן לה: (ז) באתר. אחר כן רואה הייתי במראות הלילה והנה חיה רביעית נוראה ואיומה ותקיפה מאוד ושיני ברזל לה גדולות אוכלת ומדקה והנשאר ברגליה רמסה והיא משונה מכל החיות הראשונות וקרנות עשר לה: (ח) משתכל. תגזרת סכל משתכל ומתבונן בקרנות והנה קרן אחת קטנה עלתה ביניהם וג׳ קרנות מהראשונות נעקרו מלפניה והנה עינים כעיני אנוש בקרן הזאת ופה מדברת גדולות: (ט) חזה. רואה הייתי עד שהכסאות הושלכו וקדמון ימים ישב לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאותיו שביבי אש גלגליו אש בוערה: (י) נהר אש. יש אומרים נהור אש והוא הנכון בעיני: נגיד. נמשך ויוצא מלפניו. אלף אלפין ישמשוהו ורבי רבבות לפניו יעמדו למשפט
וכספרים

(ה) אחרי. אחרת: תנינה. שעלתה שנית מן הים: דמיה לדוב. זה רמז למלכות פרס שתמלך אחר בבל שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בבשר כדוב: דמיה לדוב. לדב כתיב כמו דיבא תרגום של זאב שאף זאב נקראת מלכות פרס שנאמר ע״כ הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם: ולשטר חד הקימת. ולצד אחד עמדה רמז לשיסמוך מלכות בבל תמתין פרס שנה אחת שתמלך מדי: ותלת עלעין בפומה. שלש צלעות רבותינו פירשו שלש מדינות היו תמיד מורדות בה ומשלימות עמה פעמים בולעתן ופעמים פולטתן וזהו בפומה בין שניה פעמים חוץ לשניה פעמים לתוכן ואני אומר תלת עלעין שלשה מלכים שיעמדו לפרס כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית: בשר שגיא. בשר הרבה: (ו) גפין ארבע וגו׳ וארבעה ראשין. הם ד׳ מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון שהחיה הזאת השלישית היא מלכות אנטיוכוס ונקרא נמר על שם שהיתה גוזרת גזרות על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו: ושלטן יהב לה. וממשלה נתנה לה: (ז) בחזוי ליליא. בלילה אחרת השלש הראשונות ראה בלילה אחת וזו בלילה אחרת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן בויקרא רבה: ושנין די פרזל לה. שיני ברזל לה: ומדקה. מדיקה ושוחקת הדק: ושארא. מותר אכילתה: וקרנין עשר. עשר קרנות זו פי׳ לו המלאך שהם עשרה מלכים שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שחרב את הבית: (ח) ואלו. כמו וארו לשון הנה: ממלל רברבן. דברי גאוה. הוא טיטוס שאמרו חכמינו זכרונם לברכה שחרף וגדף ונכנס להיכל בעזות פנים: (ט) די כרסון רמיו. כסאות הוטלו ונתקנו לישב במשפט אחד לדין ואחד לצדקה לישראל: ועתיק יומין יתיב. הקב״ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל שלפניה שהכעיסו לפניו והציקו לבניו: כתלג חיור. ללבן עונות עמו: ושער
ראשה

רבינו סעדיה גאון

(ה) וארו. ואלו שער אחד רי״ש מתחלף עם למ״ד כיוצא בו מזלות מזרות רי״ש מתחלף עם למ״ד. וארו. והנה חיה אחרת שנים דומה לדוב וזהו כורש מלך פרס שהפרסיים מפורכלין בבשר כדוב אוכלין ושותין כדוב: ולשטר חד הקימת. במלך הוא נמקנת המלכות ודריוש מלך בכל הארץ: ותלת עלעין. צלעות וי״א מלחמות שלש שינים גדולים כאיכם הם ג׳ מלכים העומדים לפרס אחרי כורש וגם אמרו אנשי לבב אחרי דריוש: וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא. כלומר ממון הרבה ועושר גדול כאמור במלכות אחשורוש בהראותו את עושר כבוד מלכותו ועושר המן בכללו: (ו) בתר דנה. אחר שנמחק בעשרו רואה הייתי והנה אחרת כנמר זו מלכות יון שנמשלה לנמר להיות קלה בגבורות כקלות הנמר לטרוף טרף שאין לך קלה בחיות רעות כנמר: ולה גפין ארבע. ולה כנפים ארבע ככנפי עוף על גביה וארבעה ראשים לחיה: וגם שולטן וממשלת נתנו לה. הוא אלכסנדרוס מוקדון מלך יון שמלך בכל הארץ וארבע כנפים עם ארבעה ראשים הם ארבעה משרתיו שחילק להם מלכותו במותו בעבור שלא היה בנים לאחריו וכנפין והראשים הם מלכיות שעמדו אחרי מותו ראשונה רומניאה שנית אלכסדריאה שלישית עכו רביעית אנטוכיא ושמות המלכים רומנוס ברומניאה אלכסנדרוס באלכסנדריאה הורודוס בעכו אנטיוכוס באנטוכיה הורודוס בנה עיר הורודון הם עם כל האחרים תמו כלו: (ז) וארו. והנה חיה רביעית זו אדם הנזכרת נוראה ובעלת אימה וחזקה ביותר: ושנים של ברזל. ולמה היא כפולה באומרו דחילה ואימתני ותקיפא לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה: ושינין די פרזל לה. בדעתי היא מלכות אדם למען כי כתב י׳ מלכים כדור אחד שנאמר וקרנין עשר לה וביניהן תחתיהן עומדין ובמלכות ישמעאל מלך אחד וכולם תחת ממלכתו וממנו יצא מלך לכל המקומות: אכלה. בבית ראשון: ומדקה. בבית שני: ושארא ברגלה רפסה. (בגלות) בכל דור ודור בגלות: (ח) משתכל הוית בקרניא. מביט הייתי בקרנות האלה כי כל אלה המלכים יחד כל אחד ואחד במדינתו כי מדינות מלכות אדם הרבה: ואלו קרן אחרי זעירה. והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהן בדעתי שהיא מלכות ישמעאל שבערבייאה: ותלת מן קרניא. ושלש מן הקרנות הם שלשה מלכים נתעקרו ונפלו מן העברה ובדעתי שהים מן הקרנות הם שני מלכי אדם כי מלך ישמעאל לקח את ארצם והם מלכותם אז מלך האחד בקוסטנטינא והאחד מלך בארץ אשכנז על כל איטלייא וקרן הג׳ שנעקרה היא מלכות פרס ועילם מדבר לשון פרס המגושים הפולים וראש שלהם יוזגדר שהוא נשאר אשר לקח ישמעאל את המלוכה מיד בבל ואצפהן ושנער וכל מדינת בראשן: ואלו עיינין. והנה עינים כעיני אדם בקרן הזאת ופה מדבר גדולות ואמר שלתני אלהים: (ט) חזה הוית עד די כרסון רמיו. רואה הייתי עד אשר כל כסאות המלכים האלה הושלכו ואיש כמראה אדם זקן יושב על כסאו וגם לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי ובדעתי כי עתיד הבורא להשליך מכסאותם מלכי עכו״ם להפיל שריהם עם מזלותם וכסאותם מן השמים אז הוא מתמלא רחמים על בניו ונדמה כזקן מלא רחמים ויושב על כסא רחמים ומתעטף בטלית לבנה כשלג כדי לסלקין חטאינו כשלג ושיער ראשו כצמר לא ונקי לנקות עמו מפשע: כרסיה שביבין דינור גלגלוהי נור דליק. כסא הדין שלו שביבי אש וגלגליו אש בוערת
סס

מצודת דוד

(ה) וארו. והנה חיה אחרת שניה לה דמתה לדוב וזמן מה העומדה לצד אחד ושלשה צלעות בפיה בין שניה וכן אמרו לה קום אכלי בשר הרבה והוא מרמז על פרס שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בבשר כדוב ומה שהקימה לצד אחד הוא לרמז שלא תמשול בממשל רב מיד אחר מפלת בבל ורק בארצה תמשול משך השנה אשר מלאה מדי אחר בבל וקודם לה ותלת עלעין ירמז על שלשת המלכים אשר העמיד והם כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית ובשר שגיא ירמוז על רב העושר כמו שכתב בכורש ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים (ישעיה מה): (ו) באתר. אחר זה רואה הייתי והנה אחרת שלה כנמר ועל גופה ארבע כנפים כשל עוף וארבעה ראשים היו להחיה ההיא וממשלה ניתן לה והוא מרמז על מלכות עכו״ם ע״ש שגזרו גזרות על ישראל משונות א מזו כנמר הזה המנומר בחברבורות משונות וגפין ארבע וארבעה ראשין ירמז שאחרי מות אלכסנדרוס מלך מוקדון נחלקה מלכותו לארבע מלכיות והם רומא ומצרים וא״י ופרס: (ז) באתר. אחר זה רואה הייתי במראה שינת הלילה והנה שלה חיה הרביעית נוראה ובעלת אימה ולה חוזק יתירה ומרובה ולה שינים של ברזל והמה גדולות ואכלה ושחקה הדק והנשאר רמסה ודרכה ברגלה: והיא משניה. היתה משונה מן כל החיות אשר עלו לפניה ועל כי לא מצא לה דמיון בכל החיות שבעולם לזה לא אמר למה היתה דומה כמו שאמר בשלש הראשונות והך אמר שהיתה משונה מהן: וקרנין. והנה לה עשר קרנות בראשה: (ח) מסתכל. מתבונן הייתי בהקרנות והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהם וג׳ מן הקרנות הראשונות נעקרו מלפניה: ואלו. והנה עינים כעיני אדם היה בקרן זה ואף פה מדבר דברים גדולים ונפלאים והוא מרמז על מלכות ישמעאל החזקה עד למאוד ומושלת זמן רב ומעבדת בפרך וקרנין עשר ירמוז כי תתפוש מלכות ישמעאל ברוב הישוב ובהם עשר מלכיות אדירים והם ברצאן ואשפהן וגליאן ומיכה ומצרים ואפריקי ומלכות ישמעאל שוכני אוהלים ופלשתים ואלברבר וכוש וקרן זעירה ירמוז על הדבר העתיד להיות סמוך לביאת הגואל כי תצא עם ממזרח ותשוב למורח ישמעאל ותשחית מהם שלש מלכיות והמלך מהעם הבא ממזרח יהיה חכם ונבון ומדבר נפלאות מול המקום: (ט) חזה. רואה הייתי כל זאת עד אשר הופלך והושם כסא מוקן מיושן בימים ישב על הכסא
ולבושו

מצודת ציון

(ה) ולשטר. לצד ת״א סטר: (ו) באתר. כמו בתר בלא אל״ף: (ז) רפסה. רמסה כמו מתרפס ברצי כסף (תהלים סח): (ט) ועתיק. ענין מיושן כמו והדברים עתיקים (דה״א ד): ורבו

שְׁבִיבִין דִּי־נוּר גַּלְגִּלּוֹהִי נוּר דָּלִק׃ י נְהַר דִּי־
נוּר נָגֵד וְנָפֵק מִן־קֳדָמוֹהִי אֶלֶף אַלְפִים יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ אלפין ק׳
וְרִבּוֹ רִבְבָן קֳדָמוֹהִי יְקוּמוּן דִּינָא יְתִב וְסִפְרִין ריבון ק׳
פְּתִיחוּ׃ יא חָזֵה הֲוֵית בֵּאדַיִן מִן־קָל מִלַּיָּא
רַבְרְבָתָא דִּי קַרְנָא מְמַלֱּלָה חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי
קְטִילַת חֵיוְתָא וְהוּבַד גִּשְׁמַהּ וִיהִיבַת לִיקֵדַת
אֶשָּׁא׃ יב וּשְׁאָר חֵיוָתָא הֶעְדִּיו שָׁלְטָנְהוֹן וְאַרְכָה
בְחַיִּין יְהִיבַת לְהוֹן עַד־זְמַן וְעִדָּן׃ יג חָזֵה הֲוֵית
בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא וַאֲרוּ עִם־עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר אֱנָשׁ
אָתֵה הֲוָא וְעַד־עַתִּיק יוֹמַיָּא מְטָה וּקְדָמוֹהִי
הַקְרְבוּהִי׃ יד וְלֵהּ יְהִיב שָׁלְטָן וִיקָר וּמַלְכוּ וְכֹל
עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן

יקומון ד׳ וסי׳ ומשנאיו מן יקומון. יקומון עדי חמס. יקומון מן ארעא. ארבעה מלכין יקומון מן ארעא. וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין. ואכלם ואטחאם ולא יקומון. יחיו מתיך נבלתי יקומון. וא׳ כושל יקימון מליך: בחיין ל׳ כתיב נו״ן אריכא ושאר חיותא העדיו. והוא חד מן מלין נסבין נו״ן אריכא בסוף תיבותא וסי׳ נמסר במסרת רבתא במערכת אות הנו״ן בס״ד: מטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וסי׳ כלא מטא על נבוכדנצר. ועד עתיק יומיא מטה. וזמנא מטה ומלכותא החסינו קדישין. קדמא כתיב א׳

תולדות אהרן די נור. חגיגה יג: ישמשוניה. סוכה נה: כבר אינש. סנהדרין לח:

הספרים נפתחו: (יא) חזה. רואה הייתי אז מן קול מלות גדולות שהקרן ממללת. רואה הייתי עד נהרגה החיה ואבדה גופתה ונתנה למוקד אש ושאר החיות הסירו מלכותם ואורך בחיים נתן להם עד זמן מועד: (יג) חזה. רואה הייתי במראות הלילה והנה עם ענני השמים כבן אנוש היה בא ועד קדמון ימים הגיע ולפניו הקריבוהו: (יד) וליה. ולו נתן שלטון ויקר ומלכות וכל העמים אומות ולשונות יעבדוהו שלטונו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת והנה ראינו כי המלאך לא פירש לו רק חיה הרביעית והיה כן כי שלש החיות הראשונות יוכל המשכיל לדעתם מנבואות דניאל האחרונות. והנה יש לך לדעת שהטעם ארבע חיות בעבור כי הארבע מלכיות היו בפאות שונות ולא ידעתי טעם הים הגדול כי כולם ביבשה היו אולי שנפש החיה הרומשת בים הגדול גדולה מנפש החיה ההוה ביבשה וזאת הנבואה במות אויל מרודך ותחלת בלשצר והנה האריה מלכות כשדים והגאון רב סעדיה אמר כי זאת המראה על דבר עבר והוא דבר נבוכדנצר ולבב אנוש יהב לה שטב לדעתו זהו ומנדעי יתוב עלי וזה איננו נכון בעיני כי מה טעם לראות מה שעבר ומה תועלת להזכירו וזה הפירוש. הראשונה כאריה והוא נבוכדנצר. וגפין דנשר. בנו אויל מרודך ובן בנו בלשצר שנהרג: ונטלת מן ארעא. וכבר נשאוה אז מרטו הכנף ובלשון הקדש רבים וטעם ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנוש שלב האריה גדול מלב האדם והנה טעם שהיו כשדים בתחלה טורפים כאריה ובהרוג מלכם שפלו כשדים וקנו לב והיו כשאר כל האדם ויפת אמר כי טעם כאנוש הקימת שירא קלונה כל העולם ויפה פירש. והחיה השנית מלכות פרס שהשחיתה מלכות כשדים והיא הנמשלת לכסף בחלום נבוכדנצר וטעם ולשטר חד כי בגד אחד ממלכות כשדים הרג כורש ודריוש ג׳ עריס גדולות גם ראיתי זה כתוב בספר מנכי פרס זה ארבעים שנים ושכחתי שמות הערים וזהו קומי אכלי בשר שניא ממלכות כשדים. ורב סעדיה הגאון אמר כי זה רמז לאחשורוש שכתב ספרים להשמיד ישראל הנקראים עם רב ועצום ומה טעם לפירוש הזה כי אחשורוש לא תפש מלכות כשדים בתחלה. והחיה השלישית נמשלת לנמר היא מלכות יון ותחלת מלכות אלכסנדרוס שהיה מלך עליהם והיא הנמשלת לנבוכדנצר לנחשת וגם כתוב די תשלט בכל ארעא וכן כתוב בנבואה ושלטן יהיב לה וזה שאמר וארבעה גפין הם ארבעה המלכים שמלכו על מלכות אלכסנדרוס וזה דבר ידוע וככה אמר ותעלינה חזות ארבע תחתיה וכתוב שם לארבע רוחות השמים כאשר אמר ארבעה ראשים לחיותא וגם אפרשנו. והחיה הרביעית הנראה היא מלכות ישמעאל היא הנמשלת בחלום נבוכדנצר לברזל ובנבואה כתוב ושנין די פרזל לה ולא הזכיר זאת הרביעית בנבואה השנית ולא ברביעית רק בנבואה הזאת פירש דבר החיה השלישית והשלים כל דבריה עד בוא הגואל ובנבואה השנית פירש דבריה עד בוא הגואל כי בימי אלה שתי המלכיות יבא כאשר הזכיר בחלום וביומיהון די מלכיא אינון וטעם וקרנין עשר שפשטה מלכות ישמעאל ברוב הישוב ואלה הם הקרנות מלכות כראסן ומלכות אצפהן ומלכות אלימן היא שבא ומלכות מיכא היא מישא לדעת הגאון רב סעדיה ומלכות מצרים ומלכות אפריקי ומלכות ישמעאל השוכנים באהלים במזרח ובמערב ומלכות פלשתים הם אלמראבטון ומלכות

רשי

ראשה כעמר נקא. מנקה עצמו מזכיות שיש לעכו״ם לפניו ומשלם להם כל שכרם בעוה״ז בויקרא רבה: (י) די נור. של אש. נור דלק. אש בוערה: נגד ונפק. מושך ויוצא: ישמשוניה. לעתיק יומין: דינא יתיב. המשפט נתיישב לפניו: וספרין פתיחו: הספרים נפתחו ספרי העבירות והרשות שעשו: (יא) מן קל מליא. מקול הדברים הגבוהות שהקרן מדברת עלתה חמתו של עתיק יומין: עד דקטלת חיותא והובד גשמה. אבד גופה: ליקדת אשא. ללכת אש הוא אשו של יעקב והוה בית יעקב אש וגו׳ (עובדיה א): (יב) ושאר חיותא העדיו שלטנהון. ולשאר המלכיות הסירו מן השמים ממשלתהון: וארכה בחיין יהיבת להון. וזמן נתן להם בחיים עד יום מועד לעתיד לבא מלחמות גוג ומגוג: ארכא. המתנה: (יג) כבר אנש אתה. הוא מלך המשיח: ועד עתיק יומיא. שהיה יושב במשפט ודן את האומות: מטא. הגיע: (יד) וליה יהיב שלטן. ולאותו בן אדם נתן ממשלת האומות דימה כחיות וישראל דימה כבן אדם על שהם ענותנים

רבינו סעדיה גאון

הם אופני המרכבה שהם מתלהטין למען ידין עמים באפו כי באש נשפט ומרוב להט האש בוערת בגלגלי הכסא מתרבה האש עד שעשות לנהר של אש כאמור: (י) נהר די נור נגד. מושך ויוצא מלפניו מאש עברתו: אלף אלפין ישמשוניה וריבוא רבבן קדמוהי יקומון דינא יתיב. הוא יום הדין ככתוב כי הנה יום בא בוער כתנור וכתיב ויגבה ה׳ צבאות במשפט וכתיב לכן חכו לי נאם ה׳ הוא יום הגדול בעת יקום אלוה למשפט: וספרין פתיחו. אין לפניו זכרון ושכחה לפני גדול העצה ורב העליליה ואולם במשל כתב ויכתב בספר זכרון לפניו זה לצדיקים למען אשר יוזכרו תמיד לפניו לטובה ועל הרשעים כתיב ועם צדיקים יכתבו ודע כי דינא יתיב וסיפרין פתיחו אשר ביארתי למעלה יום דין ויום פקודה הוא יום העתיד לדרוש כל מעשה בני אדם החיים והמתים ואשר כתב למעלה ועתיק יומין יתיב כל האומר כי ראה דניאל ה׳ צבאות עין בעין הרי הוא פושע במדמה דמות לה׳ ואין לו דמות דכתיב ואל מי תדמיון אל וכל האומר כי ראה מלאך הוא מן השוגים והוא מין האומר קטון וגדול למען כי אין שופט העולם כ״א הקב״ה לבדו ככתוב לפני ה׳ כי בא לשפוט הארץ ואין מלאך אשר יוכל לדבר כי אלף אלפין ישמשוניה ועתה דע כי דניאל ראה כל אלה בחלום ולא במראה עינים וכל החלום יש לו פתרון כי הם משל כי גם כל נבואת הנביאים אשר ראו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וממראה מתניו ולמעלה יושב על כסא רם ונשא לא ראו חוק מקוקה כי אין דמות לבורא כלל ולא דמות מלאך כי בעת שהיה מדבר עמם מראה להם חזיון חדש וכל דמות שראו יש לו פתרון מקל שקד כי שוקד אני רכבות גדולות מעשיו בלי מספר וכאשר ראה מיכה ברוח נבואה וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו לא נוכל לדמות על יוצר הכל מימינו ומשמאלו ולא יעמוד לפניו כל יצור ואולם דברי כל אלה במשל כמעשה בני אדם: (יא) והובד גשמה. ואבד גופה זה איבוד מלכות רביעית הוא שראה אברהם והנה תנור עשן ולפיד אש כי באש ה׳ נשפט מדורתה אש ועצים הרבה משפט רשעים בגיהנם ישפוט שם כל רשעי ארץ ככתוב ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וגו׳: (יב) ושאר חיותא העדיו שלטנהון. ושאר החיות הם שאר כל ממלכות העכו״ם כל אחד ואחד הסירו מלכותם בעת אשר נלקחו מלכותם ויעמוד מלך אחר תחתם ואולם בנבאותם הם עומדים ומהן נשארו עד בוא יומם באחרית שומים במגוגים כי אבדה מלכותם ומהם נשארים עד ה׳ם ההוא כאשר כתב וארכא בחיין יהיבת להון עד זמן ועידן ואורך בחיים ניתן להם למלכים כראשונים אחרי אשר אבדה ממשלתם הוא אחרית מלכות ישמעאל וסוף מלכותו כי הוא אחרית מלכות כל הארץ אין אחריהן מלכות כי בימי מלכותם ישפוט ה׳ על כל יושבי הארץ: (יג) וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי. זהו משיח צדקנו והלא כתיב על משיח עני ורוכב על חמור אלא יבא בענוה כי לא יבא על סוסים בגאות ואשר כתב עם ענני שמיא והנה עם ענני השמים הם מלאכי צבא השמים זו היא רב הגדולה שיתן הבורא למשיח ככתוב עם ענני שמיא או שוא גדול כמשל כן עתיק יומין לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי כמשלי בני אדם: ועד עתיק יומין הקרבוהי. כדכתיב נאם ה׳ לאדני שב לימיני וגו׳: (יד) ולם יהיב שולטן. שיתן לו שולטנות ומלכות ככתוב ואני נסכתי מלכי וכתיב ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו ולא תסור מלכותו

מצודת ציון

(י) ורבו. הוא עשרת אלפים: (יב) וארכה. ענין המתנה ואריכת זמן: זמן ועידן. הם שמות נרדפים וכן אדמת עפר (לקמן יב): (טו) נדנה. ענין תיק ונרתיק כמו וישב חרבו אל נדנה (דה״א ד): ותדוגנה

מצודת דוד

ולבושו היה לבן כשלג ושער ראשו היה כצמר נקי: כרסיה. כסאו היה ניצוצים של אש גלגלי הכסא היה אש בוער: (י) נהר. נחל של אש היה נמשך ויוצא מלפניו אלף פעם אלף ישרתו אותו ורבוא פעם רבוא יעמדו לפניו: דינא. עדת המשפט היה יושב ולפניהם ספרים פתוחים וזהו כי ראה את השכינה בדמות זקן להורות שהוא מלא רחמים ולבושיה כתלג לרמז כי ילבין עון עמו ושער ראשה כעמר נקי לרמז שינקה חוטאם מפשעם והב״ד של מעלה ישבו למשפט ולפניהם ספרי הזכרונות ממעשה בני אדם: (יא) חזה. רואה הייתי אז מחמת קול דברי הגדולות אשר דברה הקרן הקטנה: חזה. רואה הייתי עד אשר בעבור זה נהרגה החיה ונאבד גופה ונתנה לשרפת אש: (יב) ושאר חיותא. ושאר החיות הם שלש הראשונות: העדיו. הוסר ממשלתם והמתנת זמן להשאר בחיים ניתן להם עד זמן ועדן ור״ל עד עת קבוע וירמז אשר בעבור דברי מלך המזרח יאבד המקום כל מלכות ישמעאל ושאר מלכיות העכו״ם יוסר ממשלתם כ״א בזמם אבל ישארו בחיים עד בואם למלחמה עם גוג מלך מגוג ואז יפלו בנופלים: (יג) חזה. רואה הייתי במראות שינת הלילה והנה עם ענני השמים היה בא כדמות בן אדם והוא מלך המשיח ירמז: ועד עתיק. והגיע עד הזקן המיושן בימים והקריבו אותו לפניו: (יד) וליה. ונתן לו הממשלה והכבוד והמלוכה וכל העכו״ם יעבדו לו: שלטניה. ממשלם תהיה ממשלת עולם אשר לא תסור ומלכותו תהיה נצחית אשר לא תושחת: מספרים

עלם די־לא יעדה ומלכותה די־לא תתחבל : ל'. נ'
טו אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה וחזוי ל'. ל'
ראשי יבהלנני : טז קרבת על־חד מן־קאמיא ד'. ג'. ל'. ל'
ויציבא אבעא מנה על־כל־דנה ואמר־לי ופשר ל'. ל'
מליא יהודענני : יז אלין חיותא רברבתא די ל'. ס'. נ'
אנין ארבע ארבעה מלכין יקומון מן־ארעא : ז'
יח ויקבלון מלכותא קדישי עליונין ויחסנון
מלכותא עד־עלמא ועד עלם עלמיא : יט אדין י"ז פסוקי' עד ועד.. י"ח ר"פ בסי'
צבית ליצבא על־חיותא רביעיתא די־הות
שניה מן־כלהון דחילה יתירה שניה די־פרזל יתיר ר' יתיר ו'
וטפריה די־נחש אכלה מדקה ושארא ברגליה יתיר ר' יסיר ו'
רפסה : כ ועל־קרניא עשר די בראשה ואחרי די ל'
סלקת ונפלו מן־קדמיה תלת וקרנא דכן ועינין נ' וק' לה ק' יתיר
לה ופם ממלל רברבן וחזוה רב מן־חברתה : ל'
כא חזה הוית וקרנא דכן עבדא קרב עם־קדישין נ'
ויכלה להן : כב עד די־אתה עתיק יומיא ודינא נ' חסר
יהב לקדישי עליונין וזמנא מטה ומלכותא נ'
החסנו קדישין : כג כן אמר חיותא רביעיתא ל'

יבהלנני ג' וחסר וסי' חלם חזית וידחלינני . אתכרית רוחי אנה דניאל. עד כה סופא די מלתא : יקומון ז' וסי' נמסר לעיל בסי' בהאי סימן : ויקבלון מלכותא חד מן י' פסוקים עד ועד וסי' במסרה רבתא : סימן סנא מחשנא ישתנא תשנא לבנא למבנא יתבנא מתבנא תתבנא כלהון כתיב א' בסוף תיבותא : לקדישי חד מן כ"ח מלין כתיב י' בסיפרא וסי' חכימי לידעי בני אחרי רעיוני הדרי שלטוני רבי גברי וחדברי חטי צפרי תרי וחזוי לתרי דוי מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני קדישי :

תולדות אהרן קאמיא. ברכות ג :

עמוקים ותמימים : די לא יעדה. לא יסור : (טו) אתכרית רוחי. לשון כי יכרה (שמות כא) ולשון ארמי ועברי שוין בו כלומר נסתה מתוך עומק כרייתה : בגו נדנה. בתוך תיק ונרתק שלה כלומר נבהלה רוחי בתוך הגוף מן החלום הזה : (טז) קרבת על חד מן קאמיא. קרבתי אצל אחד מן העומדים שם לפני עתיק היומים המלאכים נקראו עומדים שנאמר (זכריה ג) בין העומדים האלה מפני שאין להם קפיצים : ויציבא אבעא מנה. והאמת שאלתי ממנו : (יז) ארבעה מלכין. ד' מלכיות : (יח) ויקבלון מלכותא קדישי עליונין. אלו ישראל שיטלו ארץ מאדום שהיא רביעית : (יט) אדין צבית ליציבא. אז חפצתי לעמוד על האמת מן החיה הרביעית : די הות שניה מן כלהון דחילה יתירה. אשר היתה משונה מכולן באימה יתירה : (כ) ונפלה מן קדמה תלת. ונפלו מפניה שלש מן הראשונות : וקרנא דכן ועינין לה. והקרן אשר כואת ועינים לה ככתוב למעלה : (כא) חזה הוית. בחלומי הראשון שספרתי למעלה : עם קדישין. עם ישראל : (כב) ודינא יהיב לקדישי עליונין. ונקמה נתן להם ממנה : (כג) כן אמר. כה ענני המלאך הפותר

ומלכות אלכרכר והם מבני חם והם לבנים ומלכות הכושים והם מלכים רבים וכל אלה תורה אחת להם ודבר הקרן הקטנה שעדנו עתיד כי זה יהיה קרוב מביאת הגואל כאשר אפרש וזאת הקרן עם יצא ממזרח שישוב לתורת אלה הקרנות והשחית ג' מלכיות וזה המלך יהיה חכם ומדבר גדולות אז ישלכו כסאות כל מלכי עכו"ם וזה יהיה בעמוד מיכאל שר הגדול כאשר יפרש והוא עתיק יומין והיה רואה אותו במראות הנבואה שהיה זקן : כרסיה. הוא כסאו : וגלגלוהי. הם הגלגלים ומרוב מרוצתם יצאו שביבי אש על כי גלגל האש תחת גלגל הלבנה בראיות גמורות ולא תתמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה כי הכל במלאות השם הנכבד העליון הלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה תחתיו משרתים והם צבא השמים שהם צבא השם וכן כתוב אני שר צבא השם שהשם הטרא נסמך אל צבאות שהם עומדות תמיד ואינם כלות כאשר פירשתי בספר השם הנכבד ועוד אגלה קצת סוד המלאכים הקדושים לאשר יבינו והנה ראה כי השם יעשה משפט וישפוט כל הארץ והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך מספרך אשר כתבת ויכתב בספר זכרון לפניו ועם דבר המלאכים אדבר על זה והנה פירש שראה די קטלת חיותא שתאבד כל מלכות ישמעאל רגע אחד בימים מועטים וטעם ושאר חיותא העדיו כי החיות הראשונות סרה ממלכת כל אחת ונשארו הגופות וזאת החיה הרביעית יאבד גופה כלל ולא ישאר שריד ופליט לישמעאל. ויאמר רבי ישועה כי זה כבר אנש הוא המשיח ונכון דבר רק הוא עם הקדש שהם ישראל : ולה יהיב. תוכל ללמוד מזה הכתוב כי כל הנעשה בארץ גזירות שמים הם ואמרתי שזה כבר אנש הוא ישראל שהוא שם המין בעבור שאמר דניאל על עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונים והטעם לעשות נקמה בחיה הרביעית : (טו) ומלת אתכרית אין לה ריע רק בעבור בגו נדנה שהגוף לרוח כנדן לחרב כמו וישב חרבו אל נדנה והטעם כחילו יצאה מרוב בהלה : (טז) קרבת. קרבתי אצל אחד מהמלאכים העומדים שם לשרת עתיק יומין וכל זה בחלום : ויציבא אבעא. והדבר נכון בקשתי ממנו : על דנא. על זה שיפרש לי זה החלום ואמר אלה הארבע חיות הם ארבע מלכיות והוא אמר מלכין בעבור כי הבן נחשב כאב כמו מלכות כשדים : (יח) ופירוש דבר כבר אנש ויקבלון. בסוף המלכות קדושי עליון וירשו המלכות עד עולם ועד עולם ושב להזכיר דברי החיה הרביעית והזכיר עתה אשר לא הזכיר בראשונה כי הקרן הקטנה תעשה מלחמה עם ישראל ותוכל להם והנה פירש לו המלאך כי זה המלך האחרון במלכות ישמעאל ירע רעה גדולה לישראל וזהו ולקדישי עליונין יבלא ויסבר כי ירצה לשנות מועדי ישראל ותורתם ויהיו ישראל בצרה עד עדן ועדנין ופלג עדן וזה אפרש

רבינו סעדיה גאון

מלכותו ולא תשבת עדי עד נצחים ואשר כתבתי ואמרתי אין מלכות אחרת אחרי ישמעאל ככתוב וביומיהון די מלכיא אינון אז בראותי צרות גדולות של ישראל וגלותם. מיד : (טו) אתכריית רוחי. נבהלה רוחי ונעצבה רוחי וזהו כי התנכרה רוחי ונתחלפה אני דניאל נעשית רוחי כמו נכרים : בגו נדנה. בתוך הגוף שהגוף הוא נדן הרוח שהייתי רואה בצערן של ישראל. ד"א אתכריית רוחי כמעט קט שלא יצתה רוחי אני דניאל כמעט שלא נכרתה רוחי. בגו נדנה בגו נדנה סכינים שנדנדתי מתוך חלומי ונכנסתי במחשבות : (טז) קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מניה. ומתוך החלום קרבתי אצל אחד מן המלאכים שהיו עומדים שמה ונכון ויציב שאלתי ממנו על כל זאת : (יז) אלין חיותא רברבתא. אלה החיות הגדולות הם ארבע מלכיות שיקומו מן הארץ : (יח) ויקבלון. ואלה המלכיות יקבלו מלכותן של ישראל שהם קדישי עליונין כדכתיב כי עם קדוש אתה לה' וכתיב ולתתך עליון ועל אשר ימרדו בה' תנטל מהם מלכותם ותנתן לאלו ארבע מלכיות וירשו המלכות בעולם הזה ויגלו ישראל וישתעבדו תחתם עד העולם הבא עד שימלוך משיח : (יט) אדין צבית ליצבא. אז רציתי לעמוד על אמיתת בירור החיה הרביעית היא שהיתה משונה לשעבד ישראל יותר מכולם והיא נוראה ויתירה מאד : שיניה מברזל וציפורניה מנחושת הם שריה וגיבוריה שקשים כברזל ועזים כנחושת : אכלה. גבורי ישראל : ומדקה. תלמידי חכמים שאר דלת עם הארץ. ברגלה רפסה בגלות : (כ) ועל קרניא עשר. ועשר הקרנים הם עשר מלכיות שפירשנו : (כא) וקרנא דכן עבדה קרבא עם קדישין (עליונין). זה טיטוס בגלותם עם ישראל בירושלים ויכלה לחון בגלה אותם והחריב בית המקדש והגלה ישראל ממקומן. ויכלה לחון : (כב) עד די אתא עתיק יומיא. ומשגבם ועד שיבא משיחנו הם עתידים להשתעבד תחת ידיהם ודינא יהיב לקדישי עליונין. וגזירת דת ודין יתן לישראל וזמן יגיע ויירשו המלכות ישראל הקדושים : (כג) כן אמר. כך אמר לדניאל המלאך בתוך החלום ההיה

מצודת דוד

(טו) אתכרית. ואני דניאל נכרתה רוחי בתוך תיקה ר"ל בתוך הגוף כאומר עם כי לא יצאה מ"מ נכרתה במקומה והוא מלשון גוזמא והפלגה : וחזוי. מראות ראשי הבהילו אותי : (טז) קרבת. קרבתי אל אחד מן העומדים הם מלאכי מעלה שאין בהם ישיבה : ויציבא. בקשתי ממנו פתרון האמת על כל זאת ואמר לי והודיע לי פתרון הדברים והוא כפל ענין במ"ש : (יז) אלין. אלה החיות הגדולות אשר המה במספר ארבע הפתרון הוא אשר ארבעה מלכים יעמדו מן הארץ : (יח) ויקבלון. אח"ז יקחו המלוכה קדושי עליונים הם ישראל עליונים במעלה : ויחסנון. ינחלו המלוכה עד עולם וחזר ופירש ועד עלם עלמיא ור"ל עד עולם ממש כי לפעמים יאמר עולם על זמן ארוך כמו ועבדו לעולם (שמות כא) : (יט) אדין. אז חפצתי לדעת אמיתת הפתרון על החיה הרביעית אשר היתה משונה בתארה ובמעשיה מן כלן בהשתנות רב : דחילה. נוראה יתירה ומרובה שניה של ברזל וצפרניה של נחושת ואכלה ושחקה הדק והנשאר רמסה ברגליה : (כ) ועל קרניא. גם חפצתי לדעת אמיתת הפתרון על עשרת הקרנים אשר בראשה והקרן הקטנה אשר עלתה ונפלו שלשה מלפניה : וקרנא. ופתרון הקרן ההמוה הזאת אשר עינים לה ופי המדבר גדולות ונפלאות ומראה גדול בתמהון מן חברותיה : (כא) חזה. גם חפצתי לדעת פתרון מה שרואה הייתי אשר הקרן הזאת עשתה מלחמה עם ישראל הקדושים ויכלה להם ונצחם : (כב) עד די אתה. עד אשר בא הזקן המיושן בימים ונתן משפט לקדישי עליונים ר"ל שפט משפט ישראל מיד קרן הזאת : וזמנא. והגיע העת ונחלו ישראל הקדושים את המלוכה ור"ל כל הדברים האלה חפצתי לדעת פתרונם : (כג) כן אמר. כן השיב לי המלאך שהם

רביעאה ק' מלכו רביעיא תהוא בארעא די תשנא מן־כל־
מלכותא ותאכל כל־ארעא ותדושנה ותדקנה: ל'. ל'. ל'
כד וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין
יקמון ואחרן יקום אחריהן והוא ישנא מן־ ג' חסר
קדמיא ותלתה מלכין יהשפל: כה ומלין לצד ל'. ל'
עליא ימלל ולקדישי עליונין יבלא ויסבר אה ק'. ל'. ל'
להשניה זמנין ודת ויתיהבון בידה עד־עדן ל'. ל'
ועדנין ופלג עדן: כו ודינא יתב ושלטנה יהעדון ל'. ל' חס'
להשמדה ולהובדה עד־סופא: כז ומלכותא ל'. ג'
ושלטנא ורבותא די מלכות תחות כל־שמיא י"א בטעם נאחור
יהיבת לעם קדישי עליונין מלכותה מלכות עלם
וכל שלטניא לה יפלחון וישתמעון: כח עד־כה ל'. ל'

ג' סופא די־מלתא אנה דניאל שגיא ׀ רעיוני
ג'. ל'. ל' יבהלנני וזיוי ישתנון עלי ומלתא בלבי נטרת:
ח א בשנת שלוש למלכות בלשאצר
ב' המלך חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה
ב' וחס' אלי בתחלה: ב ואראה בחזון ויהי בראתי
ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה
ל' ואראה בחזון ואני הייתי על־אובל אולי:
ג' דסמי' ג ואשא עיני ואראה והנה ׀ איל אחד עמד לפני
האבל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה
ל' מן־השנית והגבהה עלה באחרנה: ד ראיתי
ס' ב' חס' י'. ל' את־האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל־חיות
ד' חס' בליש' לא־יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצנו

סופא ג' כתיב א' וסי' נמסר לעיל בסיפרא סוף סי' ו': יבהלנני ג' חסרים וסי' נמסר לעיל בהאי סימן: הנראה ב' קמצים וסימן ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו. אני דניאל אחרי הנראה אלי: בראותי ב' וחסרים וסי' ואראה בחזון ויהי בראותי. ויהי בראותי אני דניאל את החזון: ואשא עיני ואראה ג' דסמי' וסי' ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות. ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עומד לפני האובל: כרצונו ד' חס' בלישנא וסי' וברצונם עקרו שור. אם עולה קרבנו מן. וראיתי את האיל

תולדות אהרן ותדקינה. שבועות ו ע"ג ב: ועדנין. סנהדרין לז: נטרת. עקידה שער כח:

אפרש בפסוק כי למועד מועדים וחצי והתברר מה שאמרתי שאמר המלאך ומלכותא ויהבת לעם קדישי עליונין: הנבואה השנית. (א) בשנת. אחרי הנראה. אשר נראה כמו העיר ההוללה ההלכות אתך: (ב) ואראה. אמר יפת כי היה רואה במראות הנבואה שהיה בשושן הבירה שהוא מלכות פרס כי משם יצא משחית מלכות בלשצר וכאילו היה על נהר אולי כמו יחזקאל על נהר כבר ואובל כמו יובל ועל יובל ישלח שרשיו כערבים על יבלי מים והאל"ף תחת יו"ד כי אישי כמו ישי גם באל"ף כתוב ויו"ד תתימרו כאל"ף יתאמרו והוצרך לפרש ככה כי דניאל בבבל היה כאשר נהרג בלשצר המלך ויפת אמר מנהג המראה לאמר והנה רק יתכן שהלך דניאל אל עילם ושב במראה שנה אל בבל: (ג) ואשא. איל אחד. זאת מלכות פרס: ולו קרנים. מדי ופרס גוים עצומים הם: והאחת גבוהה. שמלכות פרס גדולה ממלכות מדי או בעבור כורש מלך פרס שהיה גדול מדריוש הזקן המדי כי במות דריוש שבה בבל אל כורש וכן אמר כורש מלך בבל לא מלך דריוש הזקן רק שנה אחת ועל שניהם אמר הכתוב מטעם כורש ודריוש ועוד אפרש זה: (ד) ראיתי. מנגח. שלש פאות מערב וצפון ודרום ונקרא המערב ימה בעבור הים הגדול שהוא בארץ ישראל בפאת מערב כי כנגד ארץ ישראל ידבר וזה האיל מנגח לפניו גם מימינו גם לשמאלו ולא לאחריו כי ממזרח בא וכתוב קורא ממזרח עיט: וכל חיות. איכה החיות הנזכרות

הפותר לי את החלום: (כד) וקרניא עשר. וקרנים י' אשר ראיתי לה זה פתרונו: מנה מלכותה. מאותה המלכות: ואחרין יקום אחריהון. והאחרון יקום אחריהן הוא טיטוס: (כה) לצד עלאה. כלפי מעלה: ולקדישי עליונין יבלא. ולישראל יטריח ויציק: ויסבר להשניא זמנין ודת. ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודתיהם: עד עידן ועידנין ופלג עידן. קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וחתום ודרשוהו הראשונים איש לפי דעתו וכלו הקצים ויש לנו לפותרו עוד כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה הם אלף וג' מאות ול"ה שנים האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו' ופירוש המועד עד עת שני עתים וחצי עת ואמר שהעתים הם ד' מאות וס' שמיום צאתם ממצרים עד שנבנה הבית. וד' מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת"ע ועוד חצי העת הזה תס"ה הרי אל"ף של"ה את אלה חשוב מעת הוסר התמיד עד טוב ובא התמיד אל מקומו והוא הוסר שש שנים לפני החורבן ויש קצת ראיה בספר זה. ועוד יש מביאין ראיה לחשבון זה הסתר אסתיר פני הסתר אסתיר בגי' אלף ושל"ה: (כו) ודינא יתב. והדין נתישב לפני המקום: ושלטנה יהעדון. ושלטנו וממשלת של אותו המלכות יסירו מן השמים: (כז) וישתמעון. יהיו נשמעים למלותו לעשותו: (כח) עד כה. כאן: שגיא רעיוני יבהלונני. הרבה היו מחשבותי מבהלות אותי. וזיוי ישתנון. מראות יופיי ותארי נשתנו: בלבי נטרת. בלבי נצרתי: (א) בשנת שלש. אחרי המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחיל' החלום האמור למעלה שנראה לו בשנת אחת לבלשצר: (ב) על אובל אולי. על הנהר ששמו אולי: (ג) ולו קרנים. רמז למלכות פרס ומדי: והאחת גבוה מן השנית. רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת שנאמר (לקמן ט') בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי. ושנים כסדר עולם לא מגיע שנה

רבינו סעדיה גאון

החיה הרביעית היא מלכות ארם שתהיה בארץ תהא משונה בגזרותיה יותר מכל המלכות ותאכל ותגמר כל הארץ ותדוש ותדוק כל ארץ ישראל: (כד) וקרניא עשר. הם עשרה מלכים שיקומו ממנה: ואחרן יקום. ואח"כ יקום אחריהן מלך אכזר הוא טיטוס שיהא מחריב ביהמ"ק והוא הזק מן הראשונים: ושלשה מלכים ישפיל מלך ישראל ומלך יון ומלך ישמעאל: (כה) ומלין לצד עילאה ימלל. זה טיטוס שהרב בית אלהינו ואחר תפש זונה בידו ונכנס לפני ולפנים ולקח ספר תורה והציע תחתיו וקלקל עמה ושלף את החרב וחתך את הפרוכת עד שטיפטף דם וענה ואמר אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו וגו': ולקדישי עליונין יבלא. אלו ישראל שבילה אותם כדכתיב בילה בשרי ועורי שיבר עצמותי ויתכן לומר יבלה יכלה שבילה אותם: ויסבר להשניא זמנין ודת. שעלה בדעתו לשנות ולבטל מישראל השבתות והמועדים והתורה: ויתיהיבון בידיה עד עדן ועדנין ופלג עדן. ויהיו מסורין בשיעבוד תחת ידו עד עדן ועדנין ופלג עדן דיבר הכתוב כלשון בני אדם וכל חכם ונבון ומבין דעת התורה נסתרה דרכם ונבערה עצתם בלי להשיג דעת החשבון הזה ואין יודע זולתי אלהינו ככתוב כי יום נקם בלבי הלב לא הגיד לפה ושפה איך יגיד למלאך וטפסר יש לנו לחכות ולקוות עד ירחם עמו ועירו אמן וכזמן אשר יגמור החשבון הכמוס עמו חתום באוצרותיו הא ישב בדין ככתוב ודינא יתיב שישב כדין. ושלטוני עכו"ם יאבדו והממלכות והשולטנות והגדולה של כל עכו"ם שתחת כל השמים תנתן לקדישי עליונין הם ישראל מלכותו של מלך משיחנו מלכות עולם וממשלתו עם דור ודור וכל הממשלות אליו יעבדו וישמעו: (כח) עד כה סופא. עד הנה סוף הדבר: נטרת. שמרתי וזה החזון נראה לדניאל בשנת שלש לבלשאצר: (ב) על אובל אולי. על פתח שער הבנין ששמו אולי אובל קורין חכמים לשער הגדול אבולא אולי כמו אלי ואילמיו וי"א נהר חזק כמו יובל ויבלי מים ואולי לשון אילי הארץ ובדעתי אינו כן לפי שבשושן הבירה אין בה נהר אתנם כי אובל אולי שער הבירה: (ג) איל אחד. ולו קרנים. בדעתי מלכי מדי ופרס: והגבוה הם עולה באחרונה. מדעתי שהוא אחשורוש שהוא אחרון ועשיר גדול מכל אובל השער: (ד) ראיתי את האיל מנגח. וכל חיות לא יעמדו לפניו. כי כל מלכים לא יכלו לו כי הוא מלך מהודו ועד כוש: והנה

מצודת ציון

(כג) ותדושנה. מל' דישה: (כה) יבלא. מל' בליה והפסד: ויסבר. ענין מחשבה ובדרז"ל סברוהו רבנן: עדן. כן התרגום של עת ושל שנה: (ב) הבירה. ענין ארמון וכן לא לאדם הבירה (דה"א כט) ור"ל שהיתה מטרפולין מקום הארמונות: אובל. נהר והוא מל' יבלי מים (ישעיה ל) ובא האל"ף במקום היו"ד כמו ישי ואישי (דה"א ב): אולי. כן שם הנהר: (ד) מנגח. ענין הכאה ודחיפה

מצודת דוד

החיה הרביעית תרמז כי מלכות רביעית תהיה בארץ אשר תהיה משונה מאד מכל המלכיות ותחריב כל הארץ ותדוש אותם ותשחק אותם הדק: (כד) וקרניא. עשרת הקרנים ירמזו אשר מן המלכות ההיא יעמדו עשר מלכים ר"ל במלכות ישמעאל יהיו עשר מלכיות הם הנזכרים למעלה: ואחרן. הקרן הזעירה יורה אשר המלך אשר יעמוד אחריהם הוא יהיה משונה מן הראשונים וישפיל מהם שלשה מלכים: (כה) ומלין. והוא ידבר דברי חרוף מול העליון ואת ישראל קדושי עליונים ישחית כי רוב בני הגולה שמה במלכות ישמעאל: ויסבר. ויחשב לשנות מישראל זמן המועדים ומשפט התורה ויהיו מסורים בידו עד עת ותוזר ומפרש כמה היא העת ואמר שהעת יהיה עדן ועדנין ופלג עדן ר"ל שתי שנים וחצי שנה יהיו מסורים בידו: (כו) ודינא. ואח"ז ישב עדת המשפט ויסירו ממשלתו להשמידו ולהאבידו עד סופו ותכליתו: (כז) ומלכותא. והמלכות והממשלה והגדולה של מלכיות העכו"ם אשר תחת כל השמים יהיה נתון לעם קדושי עליונים והם ישראל: מלכותה. מלכותו תהיה מלכות עולם וכל המושלים יעבדו אותו ואליו ישמעו לכל אשר יצוה: (כח) עד כה. עד הנה סוף של דבר החזון: אנה. אני דניאל הרבה מאוד הבהילו אותי מחשבותי וזהר פני נשתנה עלי והדבר ההוא שמרתי בלבי כי לא אמר לבני דורו כ"א ראשית הדברים ולא כולם וכמ"ש למעלה ראש מלין אמר: ח (א) אחרי הנראה. אחרי אשר נראה אלי בתחלה בשנת א' לבלשצר: (ב) ויהי בראותי. בעת שראיתי החזון ההוא הייתי אז בשושן וכו': ואראה בחזון. ראיתי במראה הנבואה כאילו הייתי עומד אצל נהר אולי: (ג) עולה באחרונה. אף בראש של האיל: (ד) ימה. בפאת המערב וכו':

והגדיל: ה ואני ׀ הייתי מבין והנה צפיר־
העזים בא מן־המערב על־פני כל־הארץ ואין
נוגע בארץ והצפיר קרן חזות בין עיניו: ו ויבא
עד־האיל בעל הקרנים אשר ראיתי עמד לפני
האבל וירץ אליו בחמת כחו: ז וראיתיו מגיע ׀
אצל האיל ויתמרמר אליו ויך את־האיל וישבר
את־שתי קרניו ולא־היה כח באיל לעמד לפניו
וישליכהו ארצה וירמסהו ולא־היה מציל
לאיל מידו: ח וצפיר העזים הגדיל עד־מאד
וכעצמו נשברה הקרן הגדלה ותעלנה חזות
ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים: ט ומן־
האחת מהם יצא קרן־אחת מצעירה ותגדל־יתר
אל־הנגב ואל־המזרח ואל־הצבי: י ותגדל עד־
צבא השמים ותפל ארצה מן־הצבא ומן־
הכוכבים ותרמסם: יא ועד שר־הצבא הגדיל
וממנו הרים התמיד והשלך מכון מקדשו:
יב וצבא תנתן על־התמיד בפשע ותשלך אמת
ארצה ועשתה והצליחה: יג ואשמעה אחד־
קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני
המדבר עד־מתי החזון התמיד והפשע שמם

מנגח ימה וצפונה. ועשה כרצונו והגדיל. וכל לרצנכם דכו': נוגע ג' מ"ל בליש' וסי' בעמוס סימן ט' וסוף מצורע: וישליכהו ג' ב' חסרים וחד מ"ל וסי' ויאמר השלכהו ארצה. מן נשאו רוח ה'. וישליכהו ארצה וירמסהו. קרמא מ"ל. אנ"ך: יצא ג' סבירין יצאה וסי' השמש יצאה על הארץ ולוט. בצל חשבון עמדו דירמיה. ומן האחת מהם יצא קרן אחת: ותפל ל' ותגדל עד צבא השמים. וא' תפל ויאמר המלך להמן מהר קח. ואינון מן חד ת' וחד ות' בריש תיבותא ואינון מן א"ב מן חד חד חד א' וחד וא' וסי' במסרה רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד: המדבר ד' וסי' כי פי המדבר אליכם. המדבר אליך והבאתו אלי. כי אני הוא המדבר. ויאמר אחד קדוש: וצבא ד' וסי' וצבא תנתן על התמיד.

שנה לתדי בכתובים אלא זו בלבד: והגבוהה עולה באחרונה. רמז הוא שתקדים מלכות מדי למלכות פרס: (ה) הייתי מבין. הייתי מסתכל בו: צפיר. שעיר: ואין נוגע בארץ. דומה היה כמדלג באויר: קרן חזות. קרן גדול למראה העין: (ז) ויתמרמר אליו. וילחם אליו הוא לשון כעס מר: (ח) חזות ארבע. מראה ארבע קרנים: (ט) ומן האחת מהם. ומאחת מאלו המלכיות: יצא קרן אחת. מלכות טיטוס יוצאת ממנו: מצעירה. מלכות מצוערת ונבזית כמו שקראו למעלה קרן אחת מצעירה והוא על ענין שנאמר בזוי אתה מאד (עובדיה א): ותגדל יתר. ותגדל מאד: אל הנגב. היא מצרים שהיא בדרומה של ארץ ישראל: ואל הצבי. ארץ ישראל שנקראת ארץ צבי כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג): (י) עד צבא השמים. הם ישראל שנמשלו לכוכבים: (יא) ועד שר הצבא. הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב"ה שר הצבא כלפי הקב"ה חרף: וממנו הורם התמיד. וע"י גדודיו וחילותיו ששלח לירושלים בטל התמיד ששלח שם נירון קיסר שר צבאו כמ"ש רז"ל במסכת גיטין ובגוריון: (יב) וצבא תנתן על התמיד בפשע. וזמן מועד נתן להיות התמיד מסולק בשביל פשע שומם היא ע"ג כלומר שתהא ע"ג נתנת בירושלים תמורת התמיד וכן היא קרויה בספר הזה בכמה מקומות שנא' עד מתי החזון התמיד והפשע שומם ואומר מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם: וצבא. זמן כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז): ותשלך אמת ארצה. תורת אמת השפילה: (יג) אחד קדוש. אחד מן המלאכים: ויאמר. אותו המלאך: לפלמוני. הרי תיבה זו בשתים לפלוני אלמוני ותרגם יונתן בן עוזיאל בספר שמואל כסי וטמיר כמו כי יפלא ממך דבר. אלמוני אלמון מבלי שם שלא פירש לו מהו ומה שמו: לפלמוני המדבר. למלאך שהיה מדבר ואומר גזרות וצבא המועד תנתן על התמיד בפשע: עד מתי החזון. הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע השומם יהיה נתון תחתיו פשע שומם ע"ג שהיה כאבן דומם: שומם. ל' אלם ומשותק כמו אשתומם כשעה חדא (לעיל ג) ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם כמו אלם (יחזקאל ג):
תת

הנזכרות בפרשה הראשונה רק כל מלכים שמלא בדרך בואו: (ה) ואני. צפיר העזים. זהו אלכסנדרוס מוקדן וכך פירש המלאך והוא בא מפאת המערב כי הוא היה מלך מערב ושם נולד ופירוש ואין נוגע בארץ כאילו היה עף באויר במרוצה ומרוב מרוצתו לא היה נראה שהוא נוגע בארץ: והצפיר. שעיר עזים ככה כתוב וצפירי עזים בדה"ב: קרן חזות. מסובך וככה פירש המלאך שהוא המלך הראשון שהרג את ארתחששתא לשון כשדים הוא ועוד אפרש: (ח) וצפיר. וכעצמו. בעבור שמת אלכסנדרוס כאשר גברה ידו ובימי בחרותו כמו בן שלשים שנה מת: ותעלנה חזות. קרנים בחזות וזהו שנחלקה מלכותו לארבעה מלכים: לארבע רוחות השמים. זהו וד' ראשין לחיותא תקום המלכות לכל אחד מהם המקום הראשון ארם והשני הוא מצרים והשלישי ארץ ישראל והרביעי ארץ פרס וככה כתוב בספרי המלכים: (ט) ומן. הטעם ממלכות אחת מאלה יצאה קרן קטנה במספר צבאה והיא שהיתה בארץ ישראל באנטוכיא והוא אנטיוכוס וגבהה על מלכות מצרים דרום לארץ ישראל כי רוחב מצרים מהקו השוה תשע ועשרים מעלות ורוחב ירושלים שלשים ושלש על כן הוא בתוך היישוב כי כלו עד ששה וששים מעלות מהקו השוה כי ארבעה ועשרים מעלות נוטה גלגל המזלות מגלגל המישור וטעם המזרח ארץ פרס: ואל הצבי. כל ארץ ישראל צבי היא לכל הארצות: (י) ותגדל. גבריאל פירש זה וככה ועד צבא השמים שר הצבא שהוא מיכאל הלא תראה ועתיק יומין יתיב וכתיב ובעת ההיא יעמוד מיכאל: (יב) ותשלך אמת ארצה. שביטל התורה ולשמור המצות כאשר יפרש: (יג) ואשמעה מלאך אחד קדוש. כמו כל רבים עמים: לפלמוני אלמוני. מלה מורכבת כי לא ידע דניאל שמו בתחילה ופלמוני מגזרת פלאי ואלמוני מגזרת אלם ועתה קצר דניאל ודבר כמו מדבר חידה טעם התמיד הוא וממנו הורם התמיד בקש לדעת כמה ימים יעמוד: ותת. הוא תנתן:
וקדש

רבינו סעדיה גאון

(ה) והנה צפיר העזים. זה מלך יון. על פני כל הארץ. כי הוא הולך בכל הארץ ואין עומד נגדו: ואין נוגע בארץ. לפי שהוא מקרקר כל ינות וכל ישקוט: קרן חזות בין עיניו. הוא קרן גדולה גבוהה למראה למרחוק קרן אחד בתחלת ראותו והוא אלכסנדרוס מוקדון הוא הצפיר בעצמו והקרן הוא המלוכה: (ו) ויבא עד האיל. שנלחם במלך פרס: בעל הקרנים. הוא מדי כי שנים ראה איל אחד בקרנים קטנות והוא מלך פרס ובעל קרנים הוא מלך מדי: לפני האובל. לפני השער: וירץ אליו בחמת כחו. להלחם בו: (ז) ויתמרמר. נעשה אדון ורב אליו ונלחו ויש אומרים במרירות ובאכזריות אבל המרות והמרי והסרבנות הוא יסוד הפסר כי כן כתוב ויך: וישבר את שתי קרניו. שהשפיל את מדי ופרס: וישליכהו. למלך מדי: וירמסהו. למלך פרס: (ח) וצפיר העזים הגדיל. הוא מלך יון הוא אלכסנדרוס הגדיל מאד במעשים גדולים שעברו על ידו: וכעצמו. וכאשר נתרבה מאד אומת אלכסנדרוס נשברה הקרן הגדולה: ותעלינה חזות ארבע תחתיה. המה ד' מלכים אשר הקים בחייו וחילק להם המלוכה כמו שאמרנו למעלה אחד ברומי ושמו רומנוס אלכסנדרוס באלכסנדריא הורדוס בעכו ואנטיוכוס באנטוכיא: לארבע רוחות השמים: בארבע קצותיו של מלכיות: (ט) ומן האחת. יצא קרן אחת מצעירה. זאת קרן צעירה. אשר פתרונו במלכות רביעית הוא ישמעאל: ותגדל יתר. גדלה ביותר מאד והכלה אל הנגב כי תחילתו יצא מן הנגב שהוא דרום מן מדבר ים בסוף הנגב ואחריו אל המזרח ואל ברסאן: ואל הצבי. שהיא ארץ שם והם הקדם מהם לקחו בחייו ומהם לקחו משפחותיו: (י) ותגדל עד צבא השמים. על ישראל ועל מלכי ארמיים: ותפל ארצה מן הצבא וכולם נשברו יותר ממהלך שנה ויש שיאמר כי זו המלכות קרן צעירה היא אשר תעמוד על מלכות ישמעאל ולא זולתה: (יא) ועד שר הצבא הגדיל. ממלאכי ארם אשר היו בירושלים הוגדל מהם מלך ישמעאל ויקח ירושלים מידו בחזקה: וממנו הורם התמיד והושלך מכון מקדשו. כי החריב מלך ישמעאל במות שלהם סרבה והשליך מכונם וקדושתם: (יב) וצבא תנתן על התמיד בפשע. כי הקים מלך ישמעאל בית תפלתו בין התמיד של ארמיים שבירושלים: ותשלך אמת ארצה. כי כן סדק ישראל שנקראו זרע אמת עד ארצה ועשתה והצליחה: (יג) ואשמעה אחד קדוש מדבר.
מלאך

מצודת דוד

ואין מציל. לא היה כח ביד מי להציל מה מידו: והגדיל. נעשה גדול וחזק: (ה) ואני הייתי מבין. הסתכלתי בו בבינה ובכוונת הלב: על פני וכו'. ר"ל בעת הלכו ע"פ כל הארץ היה דומה למדלג באויר ואין הוא נוגע בארץ: קרן חזות. קרן גדול המראה: (ו) בחמת כחו. בחמה גדולה בכל הכח: (ז) ויתמרמר. נלחם עמו במרירות ובאכזריות רב: (ח) וכעצמו. וכאשר נעשה חזק ביותר: חזות ארבע. ארבע קרנים גדולי המראה עלו במקום הקרן הגדולה והיו פונים לארבע רוחות השמים אחד לכל רוח: (ט) ומן האחת. ומתוך קרן אחת מהם יצא עוד קרן אחת קטנה: ותגדל יתר. גדלה ונלחה ביותר אל פאת הנגב וכו': ואל הצבי. זה א"י שנאמר בה צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ) ור"ל חמודה והדורה: (י) ותגדל. גדלה מאד עד אשר באה להלחם בצבא השמים והם בני ישראל הנמשלים לכוכבי השמים ואם כי אמר ואל הצבי כפל עוד לתוספת ביאור: ותפל ארצה. ר"ל גברה עליהם ורמסם: מן הצבא ומן הכוכבים. היא היא וכפל בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (לקמן יב): (יא) ועד שר הצבא הגדיל. התגדל עצמו לחרף כלפי מעלה שהוא שר צבא ישראל: וממנו. ע"י חיילותיו וגדודיו נסתלק התמיד לבל הקריבו על מזבח ה': והושלך. ע"י הושלך מכון מקדשו של שר הצבא ר"ל שרפה באש: (יב) וצבא. זמן קצוב תנתן על התמיד להיות מסולק בעבור הפשע שנתון תחתיו בירושלים (העכו"ם תקרא פשע כי מפשעת אביהם): ותשלך. תשפיל תורת אמת עד לארץ: ועשתה. תעשה כל חפצה ותצליח: (יג) אחד קדוש. מלאך אחד קדוש: לפלמוני המדבר. רצה לומר למלאך המדבר הדברים האלה: החזון
התמיד

מצודת ציון

ודחיפה בקרן: (ה) צפיר הוא שעיר וכן צפירי חטאת (עזרא ח): חזות. ענין ראיה ומראה: (ט) מצעירה. קטנה כמו והיא מצער (בראשית יט): הצבי. החמודה וכן נחלת צבי (ירמיה ג): (יא) הורם. ל' הרמה וסלוק: מכון. מל' כן ובסיס: (יב) וצבא. זמן קצוב כמו הלא צבא לאנוש (איוב ז): (יג) לפלמוני. היא מלה מורכבת מפלא ואלם ופלא הוא ענין מכוסה כמו כי יפלא
ממך

תת וקדש וצבא מרמס: יד ויאמר אלי עד ג׳. ד׳
ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש: ל׳
טו ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה כ״מס׳ וכענין
בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר: ל׳
טז ואשמע קול אדם בין אולי ויקרא ויאמר א׳ דסמיכי י״ב בכתו׳
גבריאל הבן להלז את המראה: יז ויבא אצל
עמדי ובבאו נבעתי ואפלה על פני ויאמר ג׳. ל׳
אלי הבן בן אדם כי לעת קץ החזון: יח ובדברו ג׳
כ׳ פ״ג עמי נרדמתי על פני ארצה ויגע בי ויעמדני
על עמדי: יט ויאמר הנני מודיעך את אשר
ג׳. ו׳ רפ׳ יהיה באחרית הזעם כי למועד קץ: כ האיל
ס׳ סס׳ נכתו׳ אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס:
ג׳ דסמי׳. ג׳ מ״ל בסיפרא כא והצפיר השעיר מלך יון והקרן הגדולה
ס״ג אשר בין עיניו הוא המלך הראשון:
כ׳ כב והנשברת ותעמדנה ארבע תחתיה ארבע
ג׳. ל׳. ג׳ מלכיות מגוי יעמדנה ולא בכחו: כג ובאחרית

תת קדש וצבא מרמס. ואמת הדבר וצבא גדול ובין. חליפות וצבא עמי: ויקרא ויאמר י׳ פסוקים אית בהון ויקרא ויאמר וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ז. ובדברו ג׳ ובסיפרא וסימן ובדברו עמי נרדמתי. ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מרעיד. ובדברו עמי כדברים האלה. וא׳ וכדברו ויאמר אל תירא: ראית ח׳ חסר ה׳ בסוף בכתובים וסי׳ אשר ראית את עניי. אם ראית גנב ותרץ. ראית איש חכם בעיניו. האיל אשר ראית. ראתה כי אתה עמל. בתרא ראתה כתיב וכל שאר קרי׳ דכו׳ חסר במ״ב מ״ל בלישנ׳ וסי׳ וראיתה אתה

תולדות אהרן סכן לסלו. זוסר ויגא: סאיל. יומא י:

וקדש. מכון מקדשו: וצבא. ותפל ארצה מן הצבא והנה מרמס ותרמסם:(יד) ויאמר. עד ערב בקר. עוד אפרשנו: ונצדק קדש. שישוב קדש לצדק. בעבור שיאמר כמראה גבר אמר גבריאל: (יז) ויבא. טעם לאמר בן אדם בעבור שהוא במראה הנבואה בין המלאכים הקדושים וככה יחזקאל הנביא: ויאמר אלי הבן. כפסך בן אדם או לבך. וטעם כי לעת קץ לקץ ארוך כמו אנשי מדות: (יט) באחרית הזעם. יספר זעם השם על ישראל בימי יון ובימי אנטיוכוס עד שיטהרו החשמונאים את הבית וזהו ונצדק קדש והנה שב לפרש כי המלך הראשון שהוא אלכסנדרוס הוא הקרן הנשברה מהרה ופירש ארבע מלכיות וטע׳ מגוי שכולם היו מגוי יון ולא א׳ בהם שהי׳ לו כח כמו אלכסנדרוס: ובאחרית

תת וקדש וצבא מרמס. לתת את מכון המקדש ואת צבא השמים אשר הפיל לארץ מרמס לרגליו כמו שכתוב למעלה ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים: וקדש וצבא, וי״ו יתירה והרבה כאלה במקרא גרדם ורכב וסוס (תהלים עו) ואף בלשון ב״א יש מדברים כן: (יד) עד ערב בקר אלפים וג׳ מאות. ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה לדבר וכבר עבר ופתר עוד עד ערב בקר עד שיבוא אותו הערב שנאמר בו והיה לעת ערב יהיה אור ובטוחים אנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר ואני אומר כי הערב והבקר האמור כאן גמטריא הוא ויש סמך לדבר משני טעמים האחד שיהא חשבון זה מכוון עם חשבון אחר שבסוף הספר. והב׳ שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא. ואם לא ברמז החשבון הוא תלוי למה חזר וכפל אותו לומר אמת הוא. והחזון נעטה לסתום ולחתום הדבר ואף הוא לא נגלה בל׳ סתום וחתום ואנו נוחיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש נודע כי טעה במדרשיו. והבא אחריו יתור וידרוש דרך אחרת יש לפתור ערב ובקר בגי׳ ה׳ מאות ושבעים וארבע ועוד אלפים ושלש מאות הרי אלפים וח׳ מאות וע״ד: ונצדק קדש. יכופר עון ישראל לבטל גזרות מדרסן ומרפסן מאז גלו גלות ראשונה למצרים עד יגאלו ויושעו תשועת עולמים במלך משיחנו וחשבון זה כלה לסוף אל״ף ור״ן מיום הוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומעת הוסר התמיד כדי לתת שיקוץ שומם ימים אלף ור״ן יהיה ולא יותר שיבא המלך משיחנו ויסור שקוץ השומם והתמיד הוסר ו׳ שנים לפני החורבן בית שני והעמיד צלם בהיכל ויום י״ז בתמוז היה שנשרף אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד והעמיד צלם בהיכל כמו ש־־ינו במסכת תענית, ושם שנים שכתבתי אין בידי ראיה מפורשת אך יש ראיה שבוע שלם לא בטל התמיד לפני החורבן שכן ניבא דניאל על טיטוס (לקמן ט) וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה כלומר מקצת השבוע שלפני החורבן יבטלו הקרבנות כך מפורש למטה בענין. נחזור על הראשונות כיצד מכוון חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום רדת ישראל למצרים להיות כלה לסוף אלף ור״ן ליום שהוסר התמיד. ר״י היו במצרים ד׳ מאות ושמונים מיום צאתם עד ויבן הבית ד׳ מאות וד׳ היה הבית וע׳ שנה גלות בבל וד׳ מאות וכ׳ בית שני תן עליהם אלף ור״ן של קץ הימי׳ הרי אלפים וח׳ מאות ופ׳ לא תכן ו׳ שנים שהוסר התמיד לפני החורבן שלא מנה הכ׳ אלף ור״ן אלא למעת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ובקר אלפים וג׳ מאות עוד נוסף בחשבון אשרי המחכה ויגיע לקץ הימים מ״ה שנה יתרים על אלף ור״ן י״ל על חשבון הראשון יגא מלך המשיח ויחזור ויתכסה מהם אותם מ״ה שנים ור״א הקליר יסד (בסילוק יוצר של פרשת החדש) ביסוד שירו שבועים ששה הרי מ״ב. וי״ל הג׳ שנים שלא באו לחשבון שבוע לא מנה ואני מצאתי כך במדרש רות שעתיד מלך המשיח להתכסות ־רבעים וחמש שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו: (טו) ואבקשה בינה. הייתי מתאוה שיבינו לי מן השמים: (טז) בין אולי. בתוך הנהר: ויקרא. האדם: ויאמר. למלאך אחד גבריאל: הבן להלז את המראה. פרש לזה את החזון: להלז. לשון חשיבות כמו שקראו חמודות כ״מ שנאמר הלזבעל נורה הוא ומכאן למדו באגדה יצחק נדמה לאביו בכלם ובדמות שנקרא האיש הלז בפ׳ ויהי כי זקן יצחק ויהי יוסף יפה תואר זהו הנוי המנוי בה׳ דברים שהאב זוכה לבנו:(יז) לעת קץ. ימים רבים יהיה החזון הזה: (יח) נרדמתי. לשון תנומה ושממון: על עמדי. על מעמד רגלי: (יט) כי למועד קץ. כי הוא לזמן קץ ימים רבים: (כ) מלכי מדי ופרס. שתי אומות מולכות כמו שפרשתי למעלה: (כא) המלך הראשון. הוא אלכסנדרוס מוקדן שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמצינו בספר יוסיפון: (כב) והנשברת. שראית שנשברה: ותעמודנה ארבע תחתיה. כמו שכתוב בספור החלום למעלה ד׳ מלכיות אשר יעמודנה מאותו גוי שחלק אלכסנדרוס מוקדן מלכותו במותו לארבעה ילדים ויוסף קראם בספרו

רבינו סעדיה גאון

מלאך ששמו אחד קדוש והיה שואל למלאך אחד המדבר ועל שלא נודע שמו אמר לפלמוני כמו לפלוני לאותו המדבר: עד מתי החזון התמיד והפשע. מתי יתחומם ויבטל ועד מתי עם קדש יהיה מרמס ככתוב והרמסם ופתי הצבא תנתן על התמיד: (טו) ואבקשה בינה. להבין: כמראה גבר. כמראה איש גבור והוא גבריאל: (טז) בין אולי. בין הבנין כמו אוליו: להלז. לזה: (יז) אצל עמדי. מעמדי: (יח) נרדמתי. נשתטחתי לשון ירידה: (יט) כי למועד קץ. כי התמיד שנשאר מעט באחרית הזעם הוא אחרית הגלות הו התמיד שנשאר מעט וצבא של ישמעאל היא מלכת בית מחמד יעמדו עד קץ החזון: (כב) והנשברה. הוא מלך יון הראשון: ותעמודנה ארבע תחתיו. הם ד׳ מלכים שעמדו בחייו כאשר פתרנו למעלה: מגוי יעמודנה. אותן ד׳ מלכים מן

מצודת ציון

ממן (דניאל יו) ואלם ר״ל לא ידובר בו ועל כי היה שמו נעלם ממנו אמר לפלמוני: שומם. מבוהק כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג): וקדש. וי״ו יתירה: (טז) להלז. להזה כמו השונמית הלז (מ״ב ד): (יז) נבעתי. ענ׳ בעתה וחרדה: כי לעת קץ. אשר לעת קץ: (יח) נרדמתי. מלשון תרדמה ושינה: (כא) והצפיר השעיר. כפל המלות בשמות נרדפים לתוספות ביאור כהחם

מצודת דוד

התמיד. רצה לומר עד מתי יהיה החזון הזה אשר על התמיד להיות סוף מסולק והעכו״ם המשומם כאבן דומם יותן תחתיו: תת וקדש. עד מתי יתן עם קדש וצבא השמים למרמס הרגל: (יד) ויאמר אלי. עם כי שהמלאך שאל השיב אמריו אלי ואמר עד ערב בקר ר״ל עד הערב שנאמר בו והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד): אלפים ושלש מאות. והיא תהיה בשנת ב׳ אלפים וש״ש מאות אבל לא ידענו מאיזה זמן מתחיל החשבון והוא סתום וחתום וכבוא המשיח ב״ב אז נדע ברור מולא הדבר אשר רמוזה בו מאיזה זמן מתחיל החשבון הזה וכמ״ש בסוף הספר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ: ונצדק קדש. ואז עם קדש ימצא לדקה וחסד ותבוא הטובה המיועדת: (טו) ואבקשה בינה. בקשתי להבין דבר החזון. כמראה גבר. כמראה איש והוא גבריאל האמור במקרא שלאחריו: (טז) בין אולי. הקול יצא מבין מי נהר אולי ואמר אתה גבריאל הבן את המראה אל הזה ר״ל אל דניאל: (יז) ויבוא. ובא גבריאל אל מקום עמדי וכאשר בא חרדתי ונפלתי על פני מגודל החרדה. הבן בן אדם. אתה בן אדם תן דעתך להבין אמרי החזון אשר יהיה לעת קץ ר״ל בסוף ימי הגלות: (יח) נרדמתי. בתרדמה של פחד: על פני. מושכב על פני ארצה: ויגע בי. כאדם הנוגע בחברו לעוררו מן השינה: ויעמידני. חיזק אותי בדברים לעמוד על עמדי ר״ל כמו שהייתי עומד בתחלה: (יט) באחרית הזעם. בסוף ימי הזעם הם ימי הגלות: כי למועד קץ. למועד זמן הגלות יהיה קץ ולא לעולם יתקוף: (כ) בעל הקרנים. בעל שתי קרנים: מלכי. ר״ל ירמז על שתי מלכיות והם מדי ופרס. ומה שהיתה האחת גבוה מן השנית יורה כי מלכות פרס תהיה גדולה ממלכות מדי כי היא לא משלה רק שנה אחת ולזה עלתה הגבוה באחרונה כי פרס המשול אחר מדי ומ״ש מנגח ימה וכו׳ ולא אמר מזרחה כי ממזרח בא כמ״ש בו קורא ממזרח עיט (ישעיה מו), וכל חיות וכו׳, ירמז על כל מלכי האדמה: (כא) מלך יון. ר״ל ירמז על מלך יון: הוא המלך הראשון. ירמז על המלך הראשון והוא אלכסנדרוס מוקדן כי בא מפאת המערב והיה מתגבר מאוד בדרך מהלכו וכבש מלכים רבים במהירות רב ובא עד מדי ופרס וגבר עליהם והרג את מלכם: (כב) והנשברת. ומה שראית

מַלְכוּתָם כְּהָתֵם הַפֹּשְׁעִים יַעֲמֹד מֶלֶךְ עַז־פָּנִים
וּמֵבִין חִידוֹת׃ כד וְעָצַם כֹּחוֹ וְלֹא בְכֹחוֹ וְנִפְלָאוֹת
יַשְׁחִית וְהִצְלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁחִית עֲצוּמִים וְעַם־
קְדֹשִׁים׃ כה וְעַל־שִׂכְלוֹ וְהִצְלִיחַ מִרְמָה בְּיָדוֹ
וּבִלְבָבוֹ יַגְדִּיל וּבְשַׁלְוָה יַשְׁחִית רַבִּים וְעַל שַׂר־
שָׂרִים יַעֲמֹד וּבְאֶפֶס יָד יִשָּׁבֵר׃ כו וּמַרְאֵה
הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אֱמֶת הוּא וְאַתָּה
סְתֹם הֶחָזוֹן כִּי לְיָמִים רַבִּים׃ כז וַאֲנִי דָנִיֵּאל
נִהְיֵיתִי וְנֶחֱלֵיתִי יָמִים וָאָקוּם וָאֶעֱשֶׂה אֶת־מְלֶאכֶת
הַמֶּלֶךְ וָאֶשְׁתּוֹמֵם עַל־הַמַּרְאֶה וְאֵין מֵבִין׃
ט א בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן־אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
מִזֶּרַע מָדָי אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים׃
ב בִּשְׁנַת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי
בַּסְּפָרִים מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה

ונאספת: לך הגד למלך אשר ראיתה: עז פנים ב׳ וסי׳ גוי עז פנים. מלך עז פנים מבין חידות: ועצומים כל נביאים וכתובים מ״ל במ״ג חסר י׳ וסי׳ כי ידעתי רבים פשעיכם. שפט בין עמים רבים. ועצמים כל הרוגיה. וכל אוריתא דכו׳ חס׳ במ״א ונשל גוים רבים מפני ההחתי והאמרי: ומראה ז׳ קמצים וסי׳ נמסר לעיל בריש סיפרא סימן א וסוף משפטים ויחזקאל סי׳ י״ז: ואשתומם ל׳ מלעיל ואני דניאל נהייתי. וא׳ מלרע ואשתומם ואבים ואין עוזר. ואינון חד מן ב׳ זוגין מן חד חד חד מלרע והד מלעיל וא׳ ברישי תולדות אהרן בינותי. מגילה יב:

רשי

בספרו ארבעה ראשי נמר ולא בני המלך היו: (כב) ולא בכחו. ולא יהיו האחרונים ככח המלך הראשון כי חלשים ממנו יהיו: (כג) ובאחרית מלכותם כהתם הפושעים. כשיגיע זמן שיתמו רשעי ישראל שבבית שני יעמוד מלך עז פנים הוא טיטוס: (כד) ועצם כחו. ולא בגבורה כי אם בחלקלקות כמו שמפורש בסוף הספר: ונפלאות ישחית. ובהפלא ופלא ישחית עובדי כוכבים: והצליח ועשה. חפצו: והשחית עצומים. עובדי כוכבים ומזלות רבות: ועם קדושים. ישראל: (כה) ועל שכלו והצליח מרמה בידו. וע״י שהוא משכיל בכל אשר יפנה ויצליח יחזיק במרמה שבידו: ובלבבו יגדיל. יתגאה: ובשלוה ישחית רבים. במרמה ובחלקלקות ישחית רבים היושבים אתו בברית ושלום: ועל שר שרים יעמוד. כלפי מעלה יטיח דברים זה פירוש החלום הכתוב למעלה (ועד שר הצבא הגדיל): ובאפס יד ישבר. ובאין כח ישבר ע״י יתוש חלש שבבריות שנכנס בחוטמו כמו ששנינו במסכת גיטין: (כו) ומראה הערב והבקר. אשר נאמר לך בחלום העליון אמת הוא: ואתה סתום החזון. אל תפרשהו וסתמהו בלבך כי לימים רבים יבוא: (כז) נהייתי. לשון הוה ושבר כלומר נצטערתי על הפורענות הזה ונדכיתי: את מלאכת המלך. שהייתי ממונה על פקודת עבודת ממשלת מלכות בלשצר שמנהו נבוכדנצר אביו כמו שנא׳ בתחלת הספר והשליטיה על כל מדינת בבל: ואשתומם על המראה. ואתבהל על החזון: ואין מבין. שאני משתומם כי הייתי לפני השרים מתחזק: (א) בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש. לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשצר כמו שכתוב למעלה ודריוש מדאה קבל מלכותא: (ב) בינותי בספרים. בסתכלתי בחשבונות: מספר השנים וגו׳. הייתי מחשב חשבון השנים שהייתי סבור על מה שניבא

אבן עזרא

(כג) ובאחרית מלכותם. על ישראל: כהתם הפושעים. והנה הטעם כי בעבור שהיו פושעי ישראל רבים על כן נמסרו ביד היונים: מלך עז פנים. הוא היה אנטיוכוס והשר שלו גלינוס ויש מהגאונים שאומרים שמלך עז פנים הוא הקדרי שילא בשנת ארבעת אלפים ושנ״ד שנה והנביא ידבר על האחד מהארבעה מלכים שמלכו תחת אלכסנדרוס וככה פירש עוד בנבואה הרביעית ועמד מלך גבור שהוא אלכסנדרוס ואמר ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים והנה אין זה כאשר דבר: (כד) ועצם כח ולא בכחו. רק בעבור חטאת ישראל ליסרם השם: והשחית עצומים. זה פירוש ותפול ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם והוא השחית רבים מישראל. ופירוש ועד צבא השמים הגדיל שהוא שר השרים שהוא מיכאל כי הוא השר הגדול ותחתיו שרים ועוד אדבר על זה וירוא בטל עולת התמיד והחריב הבית וזה והושלך מכון מקום מקדשו ואל תתמה בעבור שאמר שהוא מקדש מיכאל כי מקדש השם הנכבד הוא כמו תורת משה הוא מטה האלהים: (כה) ובאפס יד ישבר. כי ידוע הוא אנטיוכוס נפל מן הגג ונשבר ומת. הגאון רב סעדיה אמר כי אלפים ושלש מאות הם שנים ותחלתם מגלות מצרים ומה טעם להאל משם ועוד איך הוא שנה ערב ובקר לפי דעתו כבר עבר המועד זה שנים רבות והנכון בעיני כי שש שנים וחדשים עמדו ישראל בימי אנטיוכוס בצרה גדולה וכן כתוב בספר יון והנה זה המספר הם ימים והטעם אלפים ושלש מאות בקר והם שש שנים משנות החמה ושלשה חדשים וימים מהם משנות הלבנה קרוב משש שנים ואני על כן אמר המלאך ומראה הערב הבקר אמת הוא והטעם שהוא כמשמעו ערב ובקר ולולי שמצאנו זה המספר כתוב וכבר עבר לא יוכל אדם להבין זה המספר על כן אמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין וכבר דברי קץ הגאולה סתומים וחתומים גם דניאל לא ידע הקץ כי כן אמר ואני שמעתי ולא אבין וכן אמר באחרונה וחתום הספר עד עת קץ והמשכילים יבינו בהגעת הקץ מדברי המלאך: (א) בשנת אחת. כבר פרשתי זה כי זה אינו דריוש בן אחשורוש שהוא בן אחשורוש שהוא בן אסתר המלכה: (ב) בשנת אחת. כל הגאונים פה אחד הסכימה דעתם עם דעת הקדמונים שאמרו שטעה דניאל בחשבונו כי לא חרבה ירושלים רק כאשר נתפש צדקיהו והיא היתה שנת י״ט שנה למלך נבוכדנצר כי ירמיה הנביא אמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וככה היה כאשר נהרג בלשצר ומלך כורש אז נוה ועלו ישראל מבבל אל ירושלים וזאת היא הפקידה והנה נשארו לחרבות ירושלים י״ט והם מלכות כורש הפרסי וכשתחשוב מלכות דריוש המדי הזקן גם מלכות אחשורוש ושנים שתים למלכות דריוש הפרסי הוא בן אסתר אז מלאו לחרבות ירושלים שבעים

רבינו סעדיה הגאון

מן גוי שריו ובאלוי יעמודנה: ולא בכחו. ולא מזרעו כי לא יהיה לו נין ולא נכד בעמו: (כג) ובאחרית מלכותם. אחרי מות אלו ד׳ הפושעים יעמוד מלך עז פנים וקשה וחזק במלכותו הוא מלכות ישמעאל: ומבין חידות. חידות מלכים הראשונים והפגומים כי מלכים הראשונים יוונים וארמיים ופרסיים: (כד) ועצם כחו ולא בכחו. כי אם בעונות ישראל: ונפלאות ישחית. ונפלאות ישחית בית המקדש: והשחית עצומים. אלו בתי השרים וערי ישראל: ועם קדושים. הם ישראל שגלחם כבם בירושלים בימי טיטוס ככתוב עבדא קרב עם קדישין: (כה) ישחית רבים. יסרגם אחרי כן יגליאם ממדינתם: שר שרים. הוא האיש שהפקיד בירושלים אשר פקד אותו טיטוס אחרי לוכדו עיר הקדש בהחריבו גאון עוזינו והניח מלך מגושים לרדות בעם ה׳ ובא מלך ישמעאל ולקח ארץ ישראל מידו ויחזק עליו מן ג׳ מלכים שר אחד מיעוט רבים שנים הרי שלשה: ובשלוה. פתאום ישבר ויפול: ובאפס יד ישבר. בלי כח כי ביד חלש ישבר. ד״א ובאפס יד ישבר ובאחרית ישבר. ד״א באפס יד ישבר לא בידי אדם ישבר ככתוב די התגזרת אבן די לא בידין: (כז) נהייתי ונחליתי. נצטערתי עד שנחליתי כמו נהי והי: ואשתומם. לשון שתיקה כמו שלשת ימים משמים. פ״א יצא קרן

מצודת דוד

ברואים כי נשברה הקרן הגדולה ותעמודנה ארבע תחתיה ירמז על כי כאשר יתחזק אלכסנדרוס עד מאוד ימות הוא ובמקומו יעמדו ארבע מלכיות בארבע הרוחות והם רומי ומצרים וארץ ישראל ופרס האמורים למעלה. מגוי יעמודנה. מלכי הארצות ההם יהיו מבני עמו: ולא בכחו. לא יתחזקו בכחו של אלכסנדרוס להתגבר כמוהו. או ר״ל שהמלכים ההם לא יהיו מבניו כי הבנים יקראו כח כמ״ש כחי וראשית אוני (בראשית מט): (כג) כהתם הפושעים. כשיגיע הזמן להשלים ולכלות פושעי ישראל כשתמלא הסאה: יעמוד. אז יעמוד מהם מלך עז פנים ויהיה מבין חידות כי ימלא בו ערמה חכמה והוא טיטוס הבא מרומי ועליו יורה קרן אחת מצעירה וכמ״ש על אדום הנה קטן נתתיך בגוים (עובדיה א) ועל רומי יאמר כי הרבה אדום נתישבו בה ומלכו בתוכה ומ״ש ותגדל יתר וכו׳ כי התחזק ביותר על המצרים שהוא בדרומה של א״י ועל פרס שהיא במזרחה ועל א״י: (כד) ועצם כחו. בכל עת יחזק כחו ולא בעבור רוב כחו כ״א בחלקלקות אחריו ותחבולות כמ״ש בו והחזיק מלכות בחלקלקות (לקמן יא): ונפלאות ישחית. השחתות נפלאות ישחית והצליח במעשיו ועשה כל חפצו והשחית מלכים עצומים ועם קדושים הם ישראל: (כה) ועל שכלו. ובעבור רוב שכלו יצליח המרמה שבידו: ובלבבו יגדיל. בעבור זה יתגאה בלבבו וישחית רבים היושבים עמו בשלום וכריתות ברית: ועל שר שרים. יעמוד על השר שעל כל השרים ר״ל שחירף כלפי מעלה וכמ״ש רז״ל: ובאפס. מבלי יד אדם ימות כי מיתתו היתה ע״י יתוש אחת שנכנסה בחוטמו כמ״ש רז״ל: (כו) ומראה וכו׳. ואשר נאמר לך במראה עד ערב בקר אמת הוא כי כן יהיה: סתום החזון. ר״ל מה מהנבואה אשר היא לסוף ימים רבים סתום אותה בלבך ואל תגלה אף המעט אשר ידעת: (כז) נהייתי. נשברתי ונעשיתי חולה כמה ימים מרוב החרדה ועכ״ז קמתי ועשיתי עבודת המלך אשר הופקד עלי מאז הפקיד אותי כ״כ כמ״ש למעלה: ואשתומם. הייתי מושתק ומתמה בעבור המראה ההיא אבל אין מי משרי המלך מבין בדבר כי התחזקתי בפניהם לבל ירגישו בי: ט (א) לדריוש בן אחשורוש. אין זה אחשורוש שהיה בימי המן כי דריוש בנו היה נקרא דריוש הפרסי וזהו דריוש המדי שלקח המלוכה אחרי מות בלשאצר כמ״ש למעלה ודריוש מדאה קבל מלכותא: (ב) בשנת אחת. לפי שארכו הדברים בפסוק שלפניו לכן אמר שוב בשנת אחת וכן דרך המקרא: אני דניאל בינותי בספרים. כי בתחלה טעה בחשבון שבעים שנה שאמר ירמיה לפי מלאות לבבל

מצודת ציון

(כג) כהתם. מלשון תם והשלמה: עז פנים. חצוף: (כו) כי לימים רבים. אשר לימים רבים: (כז) נהייתי. נשברתי וכן ונהו נהייתה עליו (לעיל ב): (ב) בספרים. מלשון מספר והחשבון: בינותי. אבנה

כ'. ו' אֶל־יִרְמְיָה הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם
קל"ד י' דסמיכי שִׁבְעִים שָׁנָה׃ ג וָאֶתְּנָה אֶת־פָּנַי אֶל־אֲדֹנָי
ג הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּצוֹם וְשַׂק
וָאֵפֶר׃ ד וָאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהַי וָאֶתְוַדֶּה
קל"ד וָאֹמְרָה אָנָּא אֲדֹנָי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר
הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו׃
ג' הרשענו ק' ה חָטָאנוּ וְעָוִינוּ וְהִרְשַׁעְנוּ וּמָרָדְנוּ וְסוֹר
כ' חסר. כ' מִמִּצְוֹתֶךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ׃ ו וְלֹא שָׁמַעְנוּ אֶל־
עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְּשִׁמְךָ אֶל־

י"א בכתובים מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ וְאֶל כָּל־עַם הָאָרֶץ׃
קל"ד. ג' ז לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים כַּיּוֹם
ג' וחסר הַזֶּה לְאִישׁ יְהוּדָה וּלְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל
ד'. ג' הַקְּרֹבִים וְהָרְחֹקִים בְּכָל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתָּם
שָׁם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בָךְ׃ ח אֲדֹנָי לָנוּ בֹּשֶׁת
הַפָּנִים לִמְלָכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ וְלַאֲבֹתֵינוּ אֲשֶׁר חָטָאנוּ
ז' כתיב כן. ג' חס' וחד מ"ל לָךְ׃ ט לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִחוֹת כִּי
כ' ר"פ בסי' מָרַדְנוּ בּוֹ׃ י וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
לָלֶכֶת בְּתוֹרֹתָיו אֲשֶׁר נָתַן לְפָנֵינוּ בְּיַד עֲבָדָיו

וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד: למלאות ו' ד' מ"ל וב' חסר וסימ' ובחרושת אבן למלאת. ותכירו. למלאת לחרבת ירושלים. למלאות דבר ה' בפי ירמיה דסוף ד"ה ב' בו. ומי מתנדב למלאות ידו היום לה' דד"ה: והרשענו כן כתיב וקרי הרשענו בלא וי"ו קדמא חטאנו ועוינו חד מן י"א מלין דכתיב ו' בריש תיבותא ולא קרי' וסי' וכי ויאמר דוד מה לי ולכם. ומסגרתה ויפתח על הלחת. וראתה ועתליה אם אחזיהו דמלכים. ואת ויקצץ המלך אחז ואת. ותקעו הגידו ביהודה ובירושלים. ויורה ולא אמרו בלבבם נירא. ויוציאו בעת ההיא נאם ה' ויוציאו. וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל. והרשענו חטאנו ועוינו והרשענו: וחסר וימאנו לשמוע ולא זכרו. וישמח גיל יגיל אבי צדיק: לאדני ז' וסי' נמסר בישעיה ריש סימן כ"ח: שמוע י"א ד' מ"ל וז' חס' וסימ' ואם ביום שמע אישה. לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת. הנה שמע מזבח טוב להקשיב זאת המנוחה לעיף. בנים כחשים בנים לא אבא שמוע מ"ל. כי הקשו את ערפם מ"ל. ועשה הרע בעיני רעה כתיב. אם אמרים אתם לא נשב. ואתם הרעתם לעשות. וסור לבלתי שמוע דדניאל מ"ל. ויקשו את ערפם לבלתי שמוע כן כתיב דירמיה:

תולדות אהרן למלאות. מגלה יא יב: חטאנו. יומא לו: לך ה'. סנהדרין לח. לג זוהר אמור: בשת הפנים. עקידה שער קג קנו:

שבעים שנה ואמרו כי דניאל החל לחשוב החרבן מעת שהוליך נבוכדנצר יהויקים אל בבל והנה מלך אחרי כן שמונה שנים גם י"א שנה לצדקיהו והנה שלמו לחרבן ירושלים שבעים שנה והיה יהודה הלוי אומר יש לתמוה איך טעה דניאל שהיה נביא וחכם בשבעים שנה י"ט שנה ואמר כי חשבון שבעים שנה למלכות בבל כאשר חרבה ירושלים ואז היתה הפקידה לא כאשר אמרו הגאונים והעד שאומר בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס וכורש הפרסי תחלת המלכים ושם כתוב למלאות דבר ה' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה ואני אמרתי לו אם מחרבות ירושלים סופר מה טעם לספור הכתוב בשנת שמונה למלכו הוא שנת י"ט והוא ענה אמור לי אתה טעם חשבון ויהי מקץ ארבעים שנה ואני אמרתי לו ידענו כי הנביא אמר על כורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ולא התנבא שיבנה הבית והוא שלח הגלות והחלו לבנות הבית וליסד הבית וצרי יהודה מנעום לבנותו וכתוב הן קריתא דך תתבנה ושוריא ישתכללון ושם כתוב לבטלא גבריא אילך וקריתא דך לא תתבניא ובטילו המו באדרע וחיל וזה הכתוב כבר פירשו למלאות דבר ה' בפי ירמיהו שאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה והנה טעם ששבו אל ירושלים ועמדה חרבה עד רצתה הארץ את שבתותיה והוא אמר לי מי הביאך בצרה הזאת אז עניתי והלא כתוב בספר עזרא והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדו אז קם זרובבל ויהושע לבנות וכתוב ועמהון נביאיא די אלהא מסעדין להון ושם כתוב בה זמנא אתא עליהון וגו' וכתב אגרת לדריוש המלך והוא צוה למבנה בית אלהא דך ובנו ושכלילו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש המדי וארתחשסתא הוא אחשורוש כי גם הוא צוה רק האמין בכורש ורבי יהודה ענה כל זה מה יועיל לך אז השיבותי לו הנה אתה מודה כי זכריה התנבא בשנת שתים לדריוש הפרסי שאמרו שהוא בן אסתר כאשר כתוב בספרו והנה שם כתוב עד מתי לא תרחם על ירושלים אשר זעמתה זה ע' שנה אז שתק: (ג) ואתנה את פני. לנכח מערבית דרומית. וטעם האלהים שהוא לבדו באמת האלהים וטעם לבקש תפלה בלבי וככה התפללתי: (ד) ואתפללה. אנא. כמו אמנם וכמוהו אנא ה' כי אני עבדך אנא חטא העם הזה והנגיד ז"ל אמר כי שתי מלות הן והן אל נא מגזרת הואל והלמ"ד מבולע כלמ"ד יוקח ואין צריך: (ה) וסור. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והטעם סור סרנו: (ו) שרינו ואבותינו. שהיו זקנים וכאשר

שניבא (ירמיה ט) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם דמיתי שהפקידה הזאת היא בנין הבית ושבעים שנה כלים בשנת אחת לדריוש המדי משפשטה מלכות בבל יד על ישראל שכבש נבוכדנצר את יהויקים להיות לו עבד והיא היתה שנה שניה למלכות נבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנה שניה עלה וכבש יהויקים צא וחשוב מאותה שנה ועד כאן ותמצאם. ואף במשנת סדר עולם נמצא החשבון הזה ושנינו שם בשנת מות בלשאצר הרי שבעים שנה מיום שמלך נבוכדנצר שבעים חסר אחת מיום שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה ובראותי כי עדיין אין הגאולה ממהרת לבא הבינותי ונתתי לב לספירת החשבון, וידעתי שלא היה לי למנות לפי כבוש יהויקים אלא למלאות חרבות ירושלים כשימלאו שבעים שנה לגלות צדקיהו שבו חרבה ירושלים ועוד יש שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה בי"ח שנה לכבוש יהויקים כמו ששנינו בסדר עולם גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט ופירשו רז"ל במסכת מגילה גלו גלות יכניה בז' לכבוש יהויקים שהוא שמנה לנבוכדנצר גלו בשניה בשמנה עשרה לכיבוש יהויקים שהיא תשע עשרה לנבוכדנצר: (ד) ואתודה. על חטאת עמי: האל הגדול והנורא. ולא אמר גבור אמר עובדי כוכבים משתעבדים בבניו ואיה גבורותיו: (ה) וסור. והלכנו הלוך וסור ממצותיך טילנ"ש בלע"ז: (ז) לך ה' הצדקה. כלומר ממשפטיך ופורענות שהבאת עלינו הדין והצדק עמך: ולנו בשת הפנים. כדי אנו להתבייש על המאורע לנו כי אנחנו גרמנו לעצמנו: כיום הזה. כאשר אנחנו רואים היום

רבינו סעדיה גאון

קרן אחת מצעירה. מקטנה שבהן כמו מקדש אנטיוכס שהיה ביותר: ואל הצבי. הצפון: (י) ותגדל עד צבא השמים. כי ראה שמפיל הכוכבים כשעושה צרות לישראל לצבא הצדיקים כדכתיב ומצדיקי הרבים

מצודת ציון

(ד) אנא. לשון בקשה: (ז) במעלם. ענין חטא ופשע:

מצודת דוד

לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וכו' (ירמיה כט) וחשב שגם בנין בית המקדש וגאולה שלימה תהיה בכלות שבעים שנה להתפשטות מלכות בבל על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה אבל בדברי המלאך האמור בסוף הענין נתוסף בו בינה במספר החשבון והשכיל לדעת כי מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה שיבנה הבית בשניה ויהי' אז גאולה שלימה היא תהיה בעת ימולא שבעים שנה לחרבות ירושלים ר"ל מעת גלות צדקיהו וכמו שהתחלת הפקידה אשר ישובו לארץ תהיה בכלות שבעים שנה מעת התחלת ההתפשטות בבל על ישראל כן סוף הגאולה ובנין בה"מ תהיה בכלות שבעים שנה מעת חורבן הבית והעיר מכל וכל: (ג) ואתנה. ר"ל ומפרש ביגונתי בספרים עוד חשבתי שגם בנין בה"מ וגאולה שלימה תהיה בכלות שבעים שנה להתפשטות בבל על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה והיא הלא היתה בשניה למלכות נ"נ והוא מלך מ"ה שנים א"כ נשארו עוד משנותיו מ"ד שנים וימי אויל מרודך בנו כ"ג שנים אלא שנבלעה שנה אחת בימי מלכות אביו כי עלתה לזה ולזה הרי א"כ ס"ו שנים וימי בלשצר בנו ג' שנים הרי שבעים שנה חסר אחת א"כ בשנה אחת לדריוש מלאו שבעים שנה וכאשר ראיתי שאין גאולה שלימה ממשמשת לבוא שמתי פני כלפי המקום להתפלל על הדבר במחשבי שבעבור עון נתארך הקץ: ושק ואפר. בהתלבשות שק ובהתפלשות אפר דרך צער והכנעה: (ד) ואתודה. על העונות: הברית. הגמול שהבטחת בברית: (ה) וסור. והננו הולכים וסרים ממצותיך. (ו) ואל כל עם הארץ. אשר ספו אמו ולא נשמע מי מהבנים: (ז) לך. עמך הצדקה במה שנאמר בנו פורענות: ולנו בושת הפנים. מה שאנו בגולה בושים וחפורים כאשר אנחנו היום הבושת מחשב לנו ולא למקום כי אנו גרמנו: לאיש יהודה וכו'. לכולם מחשב בושת הפנים: הקרובים. אשר לא גלו למרחוק: במעלם. בעבור מעלם: (ח) אשר חטאנו. על אשר חטאנו כי זה גרמה הגלות אשר היה לנו לבושה: (ט) לה' וכו'. ר"ל בידו הרחמים: כי מרדנו. לפי שמרדנו בו צריך

הַנְּבִיאִים: יא וְכָל־יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ אֶת־תּוֹרָתֶךָ
וְסוֹר לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ בְּקֹלֶךָ וַתִּתַּךְ עָלֵינוּ הָאָלָה ס"א ד' מ"ל
וְהַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר כְּתוּבָה בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֶבֶד־ ג' חסרים
הָאֱלֹהִים כִּי חָטָאנוּ לוֹ: יב וַיָּקֶם אֶת־דְּבָרָיו דברו ק'
אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלֵינוּ וְעַל שֹׁפְטֵינוּ אֲשֶׁר שְׁפָטוּנוּ ג' וא' חס' וא' ומ"ל
לְהָבִיא עָלֵינוּ רָעָה גְדֹלָה אֲשֶׁר לֹא־נֶעֶשְׂתָה ס'
תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם כַּאֲשֶׁר נֶעֶשְׂתָה בִּירוּשָׁלִָם: ס'
יג כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אֵת כָּל־הָרָעָה
הַזֹּאת בָּאָה עָלֵינוּ וְלֹא־חִלִּינוּ אֶת־פְּנֵי יְהוָה ג' ג'
אֱלֹהֵינוּ לָשׁוּב מֵעֲוֹנֵנוּ וּלְהַשְׂכִּיל בַּאֲמִתֶּךָ: ג'
יד וַיִּשְׁקֹד יְהוָה עַל־הָרָעָה וַיְבִיאֶהָ עָלֵינוּ כִּי־ ג' וחסר. ד'
צַדִּיק יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה
וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקֹלוֹ: טו וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ ס' חסר
אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד

חֲזָקָה וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ:
קל"ד ג' טז אֲדֹנָי כְּכָל־צִדְקֹתֶךָ יָשָׁב־נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ
ג' מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלִַם הַר־קָדְשֶׁךָ כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת
אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלִַם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל־סְבִיבֹתֵינוּ:
ג' יז וְעַתָּה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־
ד' תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן
קל"ד. ג' ג' פסקה ק' אֲדֹנָי: יח הַטֵּה אֱלֹהַי אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַחה
עֵינֶיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר־נִקְרָא שִׁמְךָ
ג' וחסר. ג' עָלֶיהָ כִּי לֹא עַל־צִדְקֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים
י"א כתיב בסימן תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: יט אֲדֹנָי
שְׁמָעָה אֲדֹנָי סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה
ג' אַל־תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־
כ"ג ח' ר"פ עִירְךָ וְעַל־עַמֶּךָ: כ וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר וּמִתְפַּלֵּל
ג' וּמִתְוַדֶּה חַטָּאתִי וְחַטַּאת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּמַפִּיל

נעשתת ט' וסי' נמסר בתריסר בספר מלאכי סי' ב' : ויבאה ד'. וסי' ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה שרה אמו. ויתחתן שלמה את פרעה. וישקד ה' על הרעה ויבאה : קולו ו' חסר בנביאים וכתובים וסימניך וישא שאול קלו. ועליון יתן קלו. היום אם בקלו תשמעו. שמעו שמוע ברוגז קלו. וישקד ה' על הרעה. וכל אוריתא דכו' חסר' במ"א מ"ל וסי' ונשמע קולו בבאו אל הקדש: שמע אלהינו ב' דסמי' וסי' ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך. שמע אלהינו כי היינו בוזה : ושמע ה' קמצים וסי' קום בלק ושמע. קרב אתה

תולדות אהרן ולהשכיל. עקרים מ"ד פכ"ו : שמע אלהינו. ברכות ז : למען אדני : זוהר ויקרא : שמעה. עקידה שער עו :

ביום : (ט) לאדני אלהינו הרחמים. שלא כלינו בעונותינו כי מרדנו בו : (יא) ותתך עליו. ותגיע עלינו כמו לא נתך ארצה (שמות ט) ותרגם אונקלוס לא מטא לארעא : האלה והשבועה. אלות הברית אשר השבעתנו בחורב והיה אם לא תשמעו וגו'. כל הקללות הכתובות שם : (יב) כאשר נעשתה בירושלים. חרב הרג ושרפת העיר וגשים עגו ושבו בקולרין : (יג) כאשר כתוב בתורת משה. רמז שהעיד בנו שאם נעבור על השבועה תבא עלינו כל הרעה הזאת : (יד) וישקוד. וימהר : כי צדיק. כי הדין עמו ורבותינו פירשו צדיק הקב"ה וצדקה היא עלינו שמיהר והקדים שתי שנים למנין ונושנתם כדי שלא תתקיים בנו כי אבד תאבדון ונושנתם בגי' שמנה מאות וב"נ והם גלו לסוף ח' מאות וכ' לביאתם לארץ: (טו) ועתה ה' אלהינו. מתודים אנחנו כי חטאנו ורשענו : (טז) לחרפה. לגדוף : לכל סביבותינו. לכל שכנינו כולם מחרפים אותנו : (יז) למען ה'. למען שם הקדוש הנקרא על ב"ה שנאמר מקדש ה' כוננו ידיך (שם טו) : (יח) וראה שוממותינו. ושוממות העיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על משענת צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו להשיב לנו כי על רחמיך באנו : (יט) ה' שמעה. אל תחנונינו : ה' סלחה. לחטאתינו : ה' הקשיבה. אזנך

וכאשר הזכיר שחטאו השרים והאבות הזכיר כי גם להם בשת פנים : (יא) ותתך. כמו תתכו בתוכה דרך המשל. כי חטאנו לו. שב למלת האלהים : (יד) וישקוד. כמו שוקד אני. וטעם למען השם למען זה השם שאנחנו מזכירים ורבי משה אמר למענך ה' ונדרש למען אברהם שקרא בתחילה זה השם שכתוב באל"ף דלי"ת : (יט) אדני שמעה. זאת התפלה: אדני סלחה. העונות שהודיתי. ועשה אל תאחר. להאיר פניך על מקדשך השמם: (כ) ועוד הייתי מדבר ומתפלל. דברים שלא

רבינו סעדיה גאון

הרבים ככוכבים : ותפול ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם. שהפילה לארץ החסידים ותרמסם בגלות : (יא) ועד שר צבא הגדיל. ועד הקדוש ברוך הוא הגדיל לדבר גדולות ונתגאה בעצמו ואמר אין אלוה יכול להציל ירושלים מידי והפיל חומות ירושלים והחריב בית המקדש ובטלו עולות וזבחים בימיו ואז ממנו מאותו המלך שהחריב בית תפארתנו אז הורם והושלך התמיד כמו רמה בים פרים התמיד על הדין שהותמד בכל עת ובכל שעה יושב הקב"ה בדין על חורבן ביתו שנאמר ואל זועם בכל יום. ד"א וממנו הורם התמיד כמשמעו של הכוכבים שהן תמיד כלומר שראה והפיל הצדיקי' שדומים לכוכבים ולא היו בעולם : והשליך מכון מקדשו. שהחריב והשפיל ביהמ"ק בימיו : (יב) וצבא. ורצה כמו ולמן די יצבא יתננה כלומר ורוצה הקב"ה על התמיד על הדין שיהיה נתון תמיד בכל יום על הפשע והתמיד שמרד ארם והשליך אמת ארצה אלו ישראל וביהמ"ק. ד"א וצבא השמש והירח תנתן על התמיד בפשע שהיו מקטרים לשמש ולירח ולצבא השמים ועל זה הפשע בטל התמיד והחריב ביהמ"ק והשליך הקרן האמת ארצה : (יג) לפלמוני. כמו לפלוני : והפשע שומם. תת לשומם השיקוץ שבנו הגוים בירושלים : וקדש וצבא מרמס. בית קדש הקדשים וצבא ורצה שיהיה מרמס : (יד) ויאמר אלי עד ערב בקר. עד שיפנה ערב של ישראל בקר כמו והיה לעת ערב יהיה אור. ד"א עד ערב בקר עד שיגמור היום סוף אלפים ושלש מאות חדש כי ערב ובקר יום אחד וזה חשבון מלכות יונים עד שגלחו השמונים אלפים ושלש מאות חדשים הוו ונספור ונדע היאך הוא החשבון לאלפים ושלש מאות ירחים מלכות יונים מאה ושמונים שנה ספור השנים והעלם לאלף חדשים כי אלף ומאתים חדשים הם מאה שנה ותשע מאות ושנים חדשים הם שמונים שנה והמה שנים פשוטות מן שנים עשר חדש לשנה הרי מאה ושמונים שנה פשוטות עולים לאלף ומאה ושנה ירחים הוסיף עליהן עיבוריהן שבעה חדשים על כל מחזור והם עולים לתשעים וחמש שנים שיש עיבורים לחמשה חדשים ועל שמונים ותמש שנים שים שלשים ואחד חודש הרי ששים ושמה ירחים הרי אלפים ומאתים ועשרים ושבה חדשים נשארו לך שבעים וארבעה חדשים כנגד אותם לשמים ויעלו השבעים ושנים חדשים לשש שנים ושני חדשים ועיבוריהן הרי שבעים וארבעה חדשים ואלו שש שנים משנפלו יונים עד שתפשו החשמונים מלכות שלימה והיו הגוים תחת ידיהן היו שש שנים הרי קפ"ו שנים עם עיבוריהן עולין אלפים ושלש מאות חדש אז נצדק קודש ישראל וירושלים בית קדש הקדשים שנצדק ונטהר ד"א אלו שש שנים מיום מלוך אלכסנדרוס עד שתפש את ירושלים שהיו ישראל תחת רגליו עבדו אלו שש שנים ואחר שתפש ירושלים מלך יון ק"פ שנה ומאז מונין למנין שטרות מתחלת אלו ק"פ שנה והם חשבון אלפים ושלש מאות חדשים : (טז) להלז. לזה כמו הנער הלז האיש הלזה : (יז) ובבאי נבעתי. לשון בעתה ובהלה כמו ואימתך אל תבעתני נבעת מלפני המלך ולמה נבעת מקול הבכרה שנשמע באויר העולם : (יח) נרדמתי. תרדמה של פחד ונפלתי על פני ואמר לי בן אדם הבן עלמך באחרית הזעם והגלות כי למועד הגלות יהי קץ וסוף : בעל

מצודת דוד

להיות בידו הרחמים והסליחות כי בלעדם לא נוכל עמוד : (יא) וסור. והיו סוררים וסרים : ותתך. הנסך עלינו האלה ושום בפול השבועה אשר נשבענו על קבלת התורה : כי חטאנו לו. לפי שחטאנו לו : (יג) כאשר כתוב וכו'. כמו שכתוב כן הביא : ולא חלינו. בעוד היינו בירושלים כאשר שמענו הנביאים מנבאים על הרעה לא חלינו לה' : ולהשכיל באמתך. לדעת ולהתבונן שאתה אל אמת : (יד) וישקוד. מיהר על הרעה ללכת והביאה עלינו ר"ל מיהר להביא גולה אחר גולה והם גלות יהויקים ויכניה וצדקיה : כי צדיק ה'. ר"ל ולא לעול נחשב לו כי באמת צדיק הוא על כל מעשה הגלות אשר עשה לנו אבל אנחנו לא שמענו בקולו לקחת מוסר כאשר ראינו ביד ה' נגעה בנו בגלות הראשון ולזה הביא גם את השני גם את השלישי : (טו) ועתה וכו'. חוזר הוא על סוף המקרא לומר אבל עתה ה' וכו' הננו שבים ומתודים לומר חטאנו רשענו : ותעש לך שם. להיות מפורסם בעולם על ידי זה כאשר אתה היום נודע ומפורסם : (טז) ככל צדקתיך. כפי דרך צדקותיך. כי בחטאינו וכו'. ר"ל לא מקוצר ידך המה לחרפה רק בעבור כי אנפת בנו בחטאינו וכו' לזה ירושלים ועמך לחרפה וכאשר ישוב אפך לא נהיה עוד להרפה: לכל סביבותינו. כולם מחרפים אותנו : (יז) והאר פניך. הנה אליה בפנים מאירות ושוחקות והוא ענין מליצה : למען ה'. ר"ל למענך ה' לבל יאמרו העמים מבלי יכולת וכו' : (יח) ושמע. תפלתי : והעיר. שוממות העיר : על צדקותינו. על בטחון צדקותינו : על רחמיך. על בטחון רחמיך הרבים : (יט) שמעה. את תפלתי : סלחה. לעונינו : ועשה. ר"ל מלא משאלותי ואל תאחר זמן הגאולה : כי שמך וכו'. לומר עיר אלהים ובן אלהי ישראל ואין זה כבודך לעזבם ביד העכו"ם : (כ) ועוד וכו'. ר"ל מלבד הדברים האמורים הם היפי

מצודת ציון

(יא) ותתך. ענין יציקה והרקה כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט) : האלה. הקללה : (יג) חלינו. ענין תפלה כמו ויחל משה (שם לב) : (יד) וישקד. ענין מהירות כמו כי שוקד אני (ירמיה א) : (יח) פקח. פתח : (יט) הקשיבה. ענין שמיעה : תאחר. מלשון איחור והעכבה : מוטף

תחנתי לפני יהוה אלהי על הר־קדש אלהי:
כא ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ה' ר"פ
ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת ב' א' חסר וא' מ"ל. ג'
מנחת־ערב: כב ויבן וידבר עמי ויאמר ד'. נ"ח
דניאל עתה יצאתי להשכילך בינה: כג בתחלת ו'

ג'. ג' מ"ל תחנוניך יצא דבר ואני באתי להגיד כי חמודות
ל'. מ"ל אתה ובין בדבר והבן במראה: כד שבעים
ג'. ד' שבעים נחתך על־עמך ועל־עיר קדשך לכלא
ולהתם ק' יתיר ו'. ל' הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא צדק
ג' חס'. ל'. ו' עלמים ולחתם חזון ונביא ולמשח קדש קדשים:

ושמע. הטה ה' אזנך דמלכים. וחבירו דישעיה. הטה אלהי אזנך דדניאל: ועוד כ"ג וסי' חמש שנים אשר אין חריש. ועוד לו אך המלוכה. ותחי נבלתם כסוחה. ועוד בה עשיריה. מנשה את אפרים. ארם מקדם ופלשתים מאחור. על כן על בחוריו לא ישמח ה'. בלתי קרע תחת. ועוד נוסף עליהם דברים. ועוד תשוב תראה. ועוד בחיים חייתם. ועוד הסיר את הבמות דד"ה דיהושפט. ועוד העם לא הכינו לבבם דד"ה דיהושפט. ועוד העם משחיתים. ועוד ברצותי בבית אלהי. ועוד אדומים באו. ועוד דברו עבדיו. ועוד מעט ואין רשע. כי יש לעץ תקוה. ועוד ראיתי תחת. ועוד אני מדבר ומתפלל. אני מדבר בתפלה. ועוד תוסף: ונביא ז' וסי' ונביא אחר זקן. ונביא מרה שקר.

שלא נכתבו ומפיל תחנתי על כן הוצרך לומר פעם אחרת ועוד אני מדבר בתפלה: (כא) וטעם מועף כאילו אמר העיפו שהיה מוכרח לעוף. וטעם ביעף כי הוא יעף מרוב המרוצה והנה ביעף שם על משקל ואדם ביקר בל ילין. וטעם כעת מנחת ערב כי היה צם ונוכח ככתוב בצום: (כב) ויאמר. המלאך שמע דניאל כי עתה יצאתי ממערכת המלאכים או מהיכל שמים להשכילך בינה: (כג) בתחלת תחנוניך יצא דבר. מלפני השם הנכבד כדרך הדבר יצא מפי המלך והטעם דבר שנגזר להיות ככה בלא תוספת ולא מגרעת. ואני באתי להגיד לך הדבר: כי חמודות אתה. בחסרון איש כמו ואני תפלה: ובין בדבר. שיצא: והבן. לבך: במראה. אמר יפת במראה הזאת: (כד) שבועים. אמר הגאון רב סעדיה כי אלה שבועים הם שנים ועד שאמר אח"כ עד מלאות שלשת שבועים ימים ולא הזכיר עם שבועים שבעים ימים והנה הם כמו שבע שבתות שנים ונכון פירש כי חצי השבוע שהזכיר הוא אלף ימים ומאתים ותשעים כאשר אפרש בראיה גמורה רק פירוש אלה השבועים השבעים קשה עד מאד ועוד כי לכלא הפשע ולהתם חטאת לא ידענו אם הכל לשבח או לגנאי כי הנה נראה ממלת לכפר עון ולמשוח קדש קדשים שהוא לשבח רק ולחתום חזון ונביא איננו לשבח אם כן איך נוכל לתקן מלת לכלא הפשע ולהתם חטאת להיותם לשבח וככה לחתום חזון ונביא והנה מצאנו כתוב כי לא שלם עון האמורי והוא לגנאי והטעם כי עד עתה לא בא יום אידו וקץ עונש עונו כמו גדול עוני מנשוא וככה אם יקרך עון וככה תם עונך נשלם העון שלך והנו לגנאי ויוכל המשיב לענות כי הנה החטאת והאשם ועוד מלת אנא שא נא הפך הדבר ונשא את עונה והנה הכל יתפרש לפי ענין המקום ויורה להביא צדק עולמים לשבח וטעם ולחתום חזון שכל הנביאים התנבאו על דבר בית שני. ועתה אומר דברי הגאון אמר כי יצא דבר פירושו שגזר שתחרב ירושלים עם בית שני ד' מאות וע' שנה והם שבועים שבעים רק אתה טעית בחשבונך שנשלמו שבעים שנה ואינם רק שבעה שבועות שהם מ"ט שנים ולא חשש להזכיר השנתים כי כ"א היו ופירוש עד משיח נגיד שהוא כורש המלך והביא ראיה מדברי הנביא כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו ושבועים ששים ושנים הם ימי בית שני והנה יש להקשות כי המלאך אמר בתחלת תחנוניך יצא דבר ועוד איך יערב שני הגלות עם שנות בית שני ואיך נפרש לכלא הפשע ולהתם חטאת ועוד מה נעשה בשבוע הנשאר שאמר והגביר ברית לרבים שבוע אחד אחרי שבועים ששים ושנים והיה ראוי להזכיר כי עוד נשארו שלשת שבועים וראייתו כי כורש הוא משיח איננה נכונה כי למשיחו הוא נביאו וככה כתוב יען כי משח ה' אותי וקודם שאומר דעתי אפרש והגביר ברית לרבים זה היה ידוע כי טיטוס כרת ברית עם ישראל שבע שנים ושלש שנים וחצי בטל התמיד בבית שני לפני חורבן הבית וככה כתוב בספר יוסף בן גוריון ואמר על כנף שקוצים משומם שמו שקוצים בדבור אחר המספר הנזכר כאשר נלכדה ירושלים וכתוב בנבואה הרביעית וחללו המקדש המעוז וזהו יום נלכדה ירושלים בימי טיטוס והסירו התמיד קודם זה ונתנו השקוץ משומם וככה כתוב ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים והוצרך דניאל לפרש כמה ימים שלמים הם חצי השבוע בעבור שני האדרים גם בעבור מלת חצי כי יתכן שאיננו חצי שלם פחות או יותר כמו וחצי שבט מנשה ורבים ככה ודע כי ימים לעולם הם ימים ולא שנים רק יתכן אם אמר ימים להיות שנה תמימה בשוב ימי השנה כאשר היו כמו מימים ימימה שהם ימי השנה של חסיחים תהיה גאולתו רק כאשר יאמר עם ימים מספר שני ימים או שלשה לא יתכן להיות שנים רק ימים כאשר הם על פירוש שנתים ימים שהיו שנתים שלמים ששנו הימים כאשר היו וככה עד חדש ימים שתראה הלבנה על המתכונת שנראה ביום הראשון מהמספר על כן אמרתי כי ימים אלף ומאתים ותשעים הם חצי השבוע שהזכיר וככה אשרי המחכה ויגיע לימים כאשר אפרש ואילו היו שנים איך יחכה אדם אלף שנים ויגיע וכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה והנה מצאנו נחמיה אמר ואשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש וכתוב גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וכתוב עליו הוא יבנה היכל ה' והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו וירמיה התנבא עליו ומלך מלך והשכיל ובעזרא כתוב על נחמיה ואתה הוה להם למלך ועתה אפרש שבועים שבעים הם ממוצא דבר בתחלת תחנוני

אזנך לצעקתינו: ועשה. את בקשתינו ואל תאחר: (כ) על הר קדש אלהי. בעד הר בית אלהים שיבנה: (כא) בתחלה. בימי בלשאצר כמו שכתוב למעלה: מועף ביעף. היה מועף אלי בפריחה ובטיסה: (כב) ויבן. ויבינני: (כג) בתחלת תחנוניך יצא דבר. אמת מאת הקב"ה אלי להגיד לך: כי חמודות אתה. דברי חמד יש לך להקב"ה: ובין בדבר. ותן לב להבין בדבר: (כד) שבועים שבעים נחתך על ירושלים. מיום חורבן ראשון בימי צדקיהו עד שיהיה בשניה: לכלא הפשע ולהתם חטאת. שיקבלו ישראל את גמר פורענותם בגלות טיטוס ושעבודו כדי שיכלו פשעיהם ויתמו חטאתם ויתכפר עונותם כדי להביא עליהם צדק עולמים ולמשוח עליהם קדש קדשים הארון והמזבחות וכלי הקדש שיבוא להם ע"י מלך המשיח: ומנין שבועים שבעים. ארבע מאות ותשעים שנה. גלות בבל
ע'

רבינו סעדיה גאון

(כ) בעל הקרנים. זה מלך מדי: האיל אשר ראית. זה מלך פרס שנאמר מלכי מדי ופרס: (כא) והצפיר השעיר. היינו צפיר היינו שעיר אלא המקדים בצפרא ככתוב באם הצפירה ויש לומר כמו ויצפור מהר הגלעד: המלך הראשון. המקדים למלוך הוא השעיר זה אלכסנדרוס והוא הקרן הגדולה שלא היה גדול כמוהו בכל מלכי יון: (כב) והנשברת. במותו תשבר מלכותו: ותעמודנה ארבע תחתיה. אלו ד' גבוריו שהמליך בחייו: מגוי יעמודנה ולא בכחו. מעמו יהיו המלכים ולא מכחו מזרעו כי אין לו בן: (כג) כהתם הפושעים. אלו ד' מלכים מן העולם: אז יעמוד מלך עז פנים. זה אנטיוכס: ולא בכח גבורתו מלך אלא מרוב חכמה שהיה מבין חידות והתבונות ככתיב ועצם כחו ולא בכחו כלומר לא מעולם כחו מלך אלא מרוב חכמה וחידות שהיה בו. ד"א ולא יהיה עוצם כחו ככחו של ראשון: (כד) ונפלאות ישחית. הם אדירי ארץ המופלאים: והצליח עשה ועשה כל מה שחפץ והצליח מלוכה בידו: ועל שכלו. לפי שהוא חכם: מרמה בידו על כן יצליח במלכותו וישחית גבורים עצומים וישראל עם קדושים: ועל שר שרים יעמוד. שיחניף פניו לצלחם להחריב ביתו: ובאפס יד ישבר. מבלי יד אדם שיצא המלאך וסרגו זה לזה בהרגם. ד"א שילך ספינו המגדל שוכב על העופות לרקיע ונפל ממנו ונשבר ומת. הדבר שאמר לפי מלאות לבבל שבעים שנה ודניאל טעה בזה החשבון לפי שירמיה אמר אפקוד על בבל והוא חשב בדעתו זה שאמר ירמיה אפקוד אתכם בשביל הבנין לפי שראה שנשלמו ע' שנה לחורבות ירושלים והתחיל דניאל מתחנן לפני הקב"ה וזו הפקידה איננה על ישראל כשם שנא' ע"י ירמיהו כן עשה בחשוב משנה הרביעית ליהויקים שמלך נבוכדנצר ומאז ועד שהפקידם כורש הראשון להעלותם לירושלים עברו שבעים שנה ואלה מספרם מ"ה שנה מלך נבוכדנצר אויל מרודך כ"ג תן שנה לזה ולזה נשארו כ"א

מצודת ציון

(כא) מועף ביעף. מל' עפיפה ופריחה: מנחת ערב. תשורת ערב: (כד) שבועים. שמטות משבע שנים: נחתך. נגזר כי שניהם מענין כריתה: ולהתם. מל' תם והשלמה: ולחתום. ענין גמר ובדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות סג) וכן ועל החתום (נחמיה י) כי דרך לרשום כ"א שמו אחר גמר הכתב: ולמשוח. ענין גדולה כמו למשיחו לכורש (ישעיה מה) ולזה קראו גם כאן משיח נגיד: ומרון

מצודת ציון

הייתי מדבר ומתפלל עד בדברים אחרים והייתי מתודה וכו': על הר. בעבור הר הקדש של אלהי והוא בה"מ: (כא) ועוד אני מדבר. בעוד שהייתי מדבר בתפלה: בחזון בתחלה. בחזון הנראה לי בשנת שלש לבלשאצר כי בשנת אחת לבלשאצר ראה בחלום מה שראה: מועף ביעף. פרח בפריחה ונגע אלי בעת זמן הקרבת מנחת הערב והוא תמיד של בין הערבים: (כב) ויבן. הבין אותי: יצאתי. מן השמים: להשכילך. להשכיל אותך הבנת הדבר בענין זמן הגאולה: (כג) בתחלת. בעת התחלה לחנן יצא דבר ה' ללכת להגיד לך והנה באתי אני להגיד: כי חמודות. על שאתה בעל מעלות חמודות לזה שלח ה' להגיד לך: ובין בדבר. מן דמתך להבין בדבר והזר לזרזו ואמר הבן במראה הנבואה הזאת: (כד) שבועים שבעים. שבעים שמטות שנים נגזר על עמך וכו' ר"ל המקום גזר שיהיה חורבן בית השני בכלות שבעים שמטות מחורבן הראשון והם במספר שנים ארבע מאות ותשעים וכן היה כי בכלות שבעים שנה מחורבן בית ראשון נבנה השני ועמד ת"כ שנה הרי בין הכל ת"ץ שנה: לכלא הפשע. בחורבן בית השני ובקושי הגולה יכלה הפשע ויתמו החטאים כי ימורק הכל ויכופר העון ויהיה זה סבה להביא צדק עולמים והוא משיח צדקנו אשר ימלוך לעולמים. ולחתום חזון ונביא. להיות נגמר דברי חזון ונביא ר"ל להתקיים כל היעודים והבשורות אשר נבאו כל הנביאים: ולמשוח קודש
קדשים

כה וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן־מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלִַם עַד־מָשִׁיחַ נָגִיד שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק הָעִתִּים׃ כו וְאַחֲרֵי הַשָּׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם יִכָּרֵת

גבור ואיש מלחמה. וגם אלה ביין שגו. ולחתום חזון ונביא. אם יהרג במקדש ה'. ונבא לבב חכמה. בתרא חס' דחווא לשון ביאה: ואין לו ב' וסי' מקים מקים. יכרת משיח ואין לו: לרבים ד' בקריאה וסי' מעמל נפשו יראה. והגביר ברית לרבים. שק ואפר יציע לרבים. ומשכילי עם יבינו לרבים. וב' ברבים וסי' ועשה למבצרי מעזים. לכן ואחלק

פ' ובית שני ח"ך: (כה) ותדע ותשכל מן מוצא דבר. מתוך מוצא דבר זה שיצא בתחלת תחנוניך להגיד לך תדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלים: עד משיח נגיד. זמן יכתן מיום החורבן עד בא כורש מלך פרס שאמר הקב"ה עליו שהוא ישוב ויבנה עירו וקראו משיחו ונגידו שנאמר כה אמר ה' למשיחו לכורש וגו' הוא יבנה עירי וגלותי ישלח וגו': שבועים שבעה. שבעה שמטות שלימות יהיו בגולה קודם שיבא כורש ועוד היו יותר שלש שנים אלא מתוך שלא שלמה השבוע לא נמנה בשנה אחת לדריוש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזון הזה כלו שבעים לכבוש יהויקים לא תמן י"ח שנה שקדמה כבוש יהויקים לחורבות ירושלים נשארו נ"ב שנה היא ששנו רבותינו נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה הם נ"ב שנה אשר מיום החורבן עד שחזרו בימי כורש הרי ז' שמיטות ושלש שנים: ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה העיר ברחובותיה: וחרוץ. הם חריצים שעושין סביב החומה לחזוק העיר שקורין קאב"ה בלעז: ובצוק העתים. ואותן העתים יהיה בצוק ובצרה כי בשעבוד מלכי פרס ועובדי כוכבים יהיו מטריחים עליהם בשעבוד קשה ואף על פי שהם ס"ב שבועים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע השמינית שהיתה תחילתו נבלעת ג' שנים בתוך נ"ב של המשך הגולה לא נמנו כאן אותן ארבע שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה מוצא שמתחילה התחיל למנות שבועים ע' ובסוף כשפירש פתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ס"ט. אלא שבוע אחד נחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבועים השלמים: ובצוק העתים. בצוקה יהיו אותן העתים: (כו) ואחרי. אותן שבועים יכרת משיח יהרג אגריפס מלך יהודה שהיה מושל בימי החורבן: ואין

תחנוני לדניאל לכלא הפשע כמו כי לא שלם עון האמורי ולהתם חטאת כמו תם עונך ולכפר עון לסבול עון הגלות לכפר עון אבותינו ולהביא עת שיודיעם השם כצדק או פירושו לנצחי כי ביאת הצדיק הוא שקיעתו כאשר השמש ביאתו היא שקיעתו על כן הוא לנצחי כי לשבח הוא להפך כמו או יצא כנוגה צדקה והוציא כאור צדקך וזהו קומי אורי כי בא אורך כי שקע אורך עד עתה ולחתום חזון ונביא שיפסקו הנביאים ולמשוח משיח קדש קדשים והנה זה תחילת הגלות ואל יעלה על לבך דבר המספר כי הנה במספר מלך פרס מולד נוסף כפי דבר המלאך כאשר אפרש ואם יש בחשבון תוספת או מגרעת לא יזיק אולי יעלה על לבך דבר המולד כי היודע רגע קדרות הלבנה בשנה הזאת ומצאנו קדרות אחרת לפני זאת מאה שנה אוכל בה לדעת מקום הלבנה באמת וכפי חשבונו ישוב ברצינו אחורנית או השנים הבאות והנה פירוש ותדע ותשכל ממוצא דבר להשיב ולבנות ירושלים: (כה) עד משיח נגיד שבועים שבעה. והנה תשע עשרה שנה שהם מלכות כורש ואחשורוש ושנתים לדריוש והוא מלך י"ב שנה וככה כתוב בספר מלכי פרס ועשרים שנה מארתחשסתא המלך והנה הכל שבועים שבעה עד בא נחמיה ככתוב בספר עזרא ושבועים ס"ב שעמד בית שני וחצי השבוע פירשתיו ואמר משומם והוא פועל יוצא והטעם שהוא משומם כל רואו וכל שמעו מישראל וטעם ועד כלה ונחרצה תתך על שום שהשיקוץ יעמוד בבית עד בא עת כלה ונחרצה גזרה שנגזרה תתך על שומם הוא השיקוץ דרך תפלה שיהיה שומם כמו בת בבל השדודה ופירש ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח שלא יהיה מישראל מלך עליהם והעיר והקדש ישחית עם נגיד שבא שהוא אספסינוס שר מלך רומא בבואו על ירושלים עם נט גם עליהם כתוב בנבואה הרביעית וזרועים ממנו יעמדו וחללו את מקדש המעוז והסירו התמיד וטעם

רבינו סעדיה גאון

כ"א כלול אותם עם מ"ט והם ס"ו שנה בלשאצר מלך שלש שנים הרי ס"ט שנים ודריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים מלך שנה אחת הרי שבעים שנה ומיד מלך כורש והעלם לארץ ישראל כמו שאמר הכתוב ע"י ירמיהו אנא ה' האל הגדול והנורא משה ירמיהו דניאל סימן משה אמר האל הגדול הגבור והנורא שעשה גדולות וגבורות לישראל במצרים ובים סוף ובמדבר והנורא על שהיה משכן הקודש שנאמר נורא אלהים ממקדשיך. ירמיהו אמר האל הגדול הגבור שהוא גדול על הכל ולא נאה לומר נורא שראה בימיו חרב ובניו הולכין בגולה והוכל ולמה לא אמר הנורא על חורבן הבית הנורא. דניאל אמר האל הגדול והנורא ולא אמר הגבור לפי שראה בניו מסורין בקולרין והיה גבורתו ולמה אמר הגדול שעשה גדולות לחנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ולדניאל בגוב אריות ולמה אמר הנורא שהוא נורא ביהמ"ק: (יא) ותתך. ותגיע כמו לא נתך ארצה: האלה והשבועה. אשר כתבם בתורת משה עבד האלהים כמו ארור האיש אשר יעשה כן וכן אשר לא יקום דברי התורה הזאת והשבועה הדברים שנתן לנו על יד משה רבינו אם תשמעו יהיה לכם כן וכן ואם לא תשמעו יהיה לכם כן וכן ועתה באו עלינו הצרות הכתובות בספר תורת משה מנין שדיבורו של הקב"ה שבועה היא שנאמר את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ולא יהיה עוד המים למבול ולא נאמר שבועה ובנביאים כתוב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי: (יד) וישקוד ה' על הרעה. ויתפסר כמו מקל שקד מקל מהר לפרוח לפני כל האילנות והם שקדים שמוקדים להניץ לפני כל אילן ואמר דניאל צדיק הוא ה' שקדם והגלה לסנהדרין שבימי יהויכין ב' שנים ותחלה לחורבן הבית מלמד שהקדימו ב' שנים ומהלה לוונטנס כיון שראה שביהמ"ק עתיד ליחרב קדמו וגלו כדי שלא ימצאו בירושלים בחרבן ביהמ"ק: (טו) ותעש לך שם כיום הזה. שיאמרו אומות העולם כמה נסים עשה הקב"ה לישראל הרג בכורי מצרים קרע להם את הים והמית המצריים בתוכו: (טז) לכל סביבותינו. לכל הגוים היושבים סביב לארץ ישראל: (יז) למען אדני. למען אברהם שקראו אדון קודם לכל באי העולם שנאמר אדני ה' במה אדע: (כא) מועף ביעף. מכאן שגבריאל עוסף כעולם בשתי עפיפות ורמז כי בא בזריזות בקלות טיסת עפיפתו ונגע אלי כעת מנחת ערב כעת שמקריבים המנחה בשעה ח' ביום החול כי ערבי פסחים מקריבין בתשיעית עבור חיטת פסחים: (כג) בתחלת תחנוניך יצא דבר. ככתוב והיה טרם יקראו ואני אענה כך לדניאל בתחלת תחנוניו השיבו הקב"ה ע"י גבריאל כי היה צדיק וישר ונחמד ועל כן אמר לו כי חמודות אתה שכל הצדיקים נקראו חמודים: (כד) שבועים שבעים נחתך על עמך. נספור ודע כמה שנים הם י' פעמים ז' עולין לע' הרי שבועים ע' הן ת"צ שנה הוצא מהן ע' שנים לגלות בבל משהחריב נבוכדנצר ביהמ"ק עד שנת שתים לדריוש נשארו ת"כ שנה שכך היה עמידתו של בית שני כלומר שבועים שבעים גמר על עמך ועל עירך ירושלים עיר קדשך שעתידה להבנות הרי למדתה עם גלות בבל ועם עמידתו של בית שני שבועים שבעים שהן ת"צ שנה ע' לחרבן ת"כ לבנין: לכלא הפשע. פשעו: ולהתם חטאת. להתם הקב"ה החטאת: ולכפר. עונות ישראל: ולהביא צדק עולמים. זה ביהמ"ק ככתוב מכון לשבתך עולמים ונקרא ביהמ"ק עולמים בעולם בנין ראשון ובעולם בנין שני ובעולם בנין שלישי שיעמוד לעולמי עולמים: ולחתום חזון ונביא. כי משנבנה הבית השני לא קם נביא עוד בישראל זולתי משתמשין בבת קול: ולמשוח קדש קדשים. שיהא גדול כבוד גדולת הבית השני מן הראשון ככתוב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר למשוח לשון רבות היא כמו למשחה בהם מתרגמינן לרבהה ויש פותרים אומרים למשוח למדוד מדה מתרגמינן משחתא כענין שנאמר וקו ינטה על ירושלם: (כה) מן מוצא דבר. משיצא הדבור מלפני הבורא ונגזרה הגזירה להשיב הגולה מבבל ולבנות ירושלים ע"י כורש: עד משיח נגיד. עד שיתרבה המלך והוא הנגיד כדי לבנות ירושלם עדיין ז' שבועים הם ז' שבועים הם מ"ט שנה משבשרם הבורא לבנות ירושלם ועד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואחרי כן תבנה ירושלים ותעמוד בבנינה שנה הרי שבועים שבעים שהוא י' שנים הות; עשר שנים עמדה ביהר ובגלותם לירושלם הבנה רחוב היא ירושלם והוגהיה: וחרוץ. חרות הם הגרות יושבי ירושלם שהם עכשיו חרולים ממעבר אדם: ובצוק העתים. הם חגרות

מצודת דוד

קדשים. להיות קודש הקדשים בגדולה מרובה כי אז יהיה גדול כבוד הבית: (כה) מן מוצא דבר. ממה שיוצא ומובן מזה הדבר תדע ותשכיל עת בא להשיב ולבנות את ירושלים בגאולה שלימה ותבין כי טעית בחשבונך ועדיין לא באה העת: עד משיח נגיד. ר"ל כי מספר כל שבעה השמטות האלה בחשבון הזה נגזר לחלק עד משיח נגיד רצה לומר מן החורבן עד משיח נגיד הוא כורש יהיה מספר שבע שמטות שלימות אבל השמינית לא שלמה: ושבועים ששים ושנים תשוב וכו'. ואח"ז תשוב להיות בנויה תשך זמן ס"ב (ועל שלא נשלמה לא זכר אף השנים) שמטות שלימות מלבד השנים אשר לא באו לכלל שמטה ומן מוצא הדבר ההוא הנה יוכל להשכיל לדעת אשר עדיין לא בא העת כי מספר שבעים שנה שאמר ירמיה לפי מלאת לבבל היא על התחלת הפקידה והנה היא תחשב מהתחלת התפשטות בבל על ישראל מעת שכבש נבוכדנצר את יהויקים בראשונה אבל סוף הגאולה ובנין בה"מ תהיה בכלות שבעים שנה מגלות צדקיה וחורבן הבית כי אם כן הוא עולה החשבון יפה שהרי גלות צדקיהו היתה בסוף שנת י"ט לנבוכדנצר והוא מלך מ"ה שנים ונשארו א"כ משנותיו כ"ו שנים ימי אויל מרודך בנו כ"ג אלא שנבלעה שנה אחת כנ"ם למעלה הרי א"כ מ"ח ימי בלשאצר בנו ג' הרי נ"א ימי דריוש המדי שנה אחת הרי נ"ב א"כ מהחורבן ועד כורש המולך אחר דריוש לא נשלם רק שבעה שמטות ונכנס שלש שנים בהשמטה השמינית ובהשנה הראשונה לכורש עלו לירושלים והתחילו לבנותה ועמדה כך ת"י שנה עד השנה השניה והבית לא נבנה עד השנה הראשונה לדריוש הפרסי ועמדה ת"כ שנה א"כ מבנין ירושלים עד החורבן תל"ח שנה והם במספר ס"ב שמטות שלימות ועוד ארבעה שנים אשר לא באו לכלל שמטה (ולכן לא זכר אף השנים) והרי בין הכל שבעים שמטות וכמו החשבון האמור עד משיח נגיד יוחשב מגלות צדקיה כן חשבון של גאולה שלימה ובנין בה"מ יש לחשוב שבעים שנה מגלות צדקיה ולא נשלמו עד השנה האחת לדריוש הפרסי כי כשמת דריוש המדי היה נ"ב שנה מגלות צדקיה כאשר אמרנו לא ותחשוב ימי כורש ג' הרי נ"ה ימי אחשורוש י"ד הרי ס"ט א"כ בשנה האחת לבנו דריוש הפרסי נשלמו שבעים שנה ובשנים לדריוש היה גאולה שלימה והתחילו לבנות הבית וכמ"ש בשנת שתים לדריוש וכו' ויבואו ויעשו מלאכה בבית ה' (חגי א) ומ"ש בשנת אחת לכורש לכלות דבר ה' בפי ירמיה וכו' (דה"ב לו) כי פקידה בעלמא אשר חזרו ישראל לארצם בפקודת כורש כמ"ש שם שהיא היתה בכלות שבעים שנה מגלות יהויקים שהם נ"ב שנה מגלות צדקיה אבל גאולה שלימה יחשב שבעים שנה מגלות צדקיה כאשר אמרנו אבל אם יוחשב אף לגאולה שלימה ובנין בה"מ מכבוש יהויקים בראשונה בכלות שבעים שנה ממנה א"כ אין חשבון כלל מגלות צדקיה וא"כ גם החשבון האמור עד משיח נגיד מהראוי ג"כ לחשוב מכבוש יהויקים בראשונה ויעלה א"כ לעשר שמטות וממשיח נגיד עד חורבן בית שני לא יהיה כ"א ס' שמטות להיות בין הכל שבעים שמטות ולא כן נאמר ונגזר כי עד משיח נגיד לא יעלה אף לשמנה שלימות ומשם עד החורבן עולה אף יותר מס"ב שמטות וא"כ אם יבין תשכיל משעה בחשבון ותסב לתעלם לתחילת הענין לומר ע"י דברי המלאך בינותי בספרים מספר וכו' למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה הוא גלות צדקיה וחורבן שניה: רחוב וחרוץ. רחוב העיר חוצות בנוים והחפירה סביב לה כדרך העושין לעיר מבצר: ובצוק העתים. זמן עמידת הבית השני יהיה בצוקה כי ימשלו בהם פרס ועכו"ם יוונים: (כו) משיח

מצודת ציון

(כה) וחרוץ. ענין חפירה וכדרז"ל חריצים ונעיצים (חולין מו): ובצוק. מלשון צוקה וצרה בשטף

ושנים

משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם נגיד
הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת
שממות: כז והגביר ברית לרבים שבוע אחד
וחצי השבוע ישבית ׀ זבח ומנחה ועל כנף
שקוצים משמם ועד־כלה ונחרצה תתך
על־שומם:

י א בשנת שלוש לכורש מלך פרס דבר
נגלה לדניאל אשר־נקרא שמו בלטשאצר
ואמת הדבר וצבא גדול ובין את־הדבר ובינה
לו במראה: ב בימים ההם אני דניאל הייתי
מתאבל שלשה שבעים ימים: ג לחם חמדות
לא אכלתי ובשר ויין לא־בא אל־פי וסוך לא־
סכתי עד־מלאת שלשת שבעים ימים: ד וביום
עשרים וארבעה לחדש הראשון ואני הייתי
על יד הנהר הגדול הוא חדקל: ה ואשא את־
עיני וארא והנה איש־אחד לבוש בדים ומתניו
חגרים בכתם אופז: ו וגויתו כתרשיש ופניו
כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו

לו ברבים: ונחרצה ג' וסי' בישעית סי' י': ובין ז' בלישנא וסימ' נמסר ביונה ומשלי ר"ש סימן כ"ג ע"ש: ובינת ג' מלעיל וסי' בינת הגיגי. ואם בינה שמעה זאת. ובינה לו במראה: חמודות סימן ותקח רבקה את בגדי חחמדת כתיב חסר דחסר. בתחלת תחנוניך יצא דבר חמודות כתיב מ"ל דמ"ל. חמודות בוחב דעזרא חמודת כתיב חסר וי"ו בתרא. ושארה חמודות כתיב חסר ו' קדמא: ואשא את עיני וארא ב' דסמי' וסי' והנה ארבע קרנות. והנה איש אחד לבוש: חגורים ג' ב' חסרים וא' מ"ל וסי' בסדר בא:

תולדות אהרן והגביר. כלאים לב: שקוצים. תענית כח: בשנת. ר"ס נו סנהדרין יח: חמודות. יומא עו: הבדים. עקידס שער פו: וגויתו. חולין נא סס נס:

וטעם וקצו יבא לקצו באניות: (כו) ועד קץ מלחמה. שנלחם שנים רבות על ירושלים עד שהיתה נהרסה שוממות: (א) בשנת שלש. אמר הגאון כי וצבא גדול כמו ודי הוה צבא ור' משה בן גקטלה אמר שהוא כמו צבא לאנוש עלי ארץ ולפי דעתי כי אשר נקרא שמו יכנס בין שני דברים כאשר פירשתי וירא ישראל על שפת הים מצרים מת כי הארץ בלעתם כי כן כתיב בשירה וככה זה דבר וצבא גדול נגלה לדניאל במראות הלילה: ואמת. את הדבר: ובין את הדבר. שם הפועל כמו בין תבין את אשר לפניך: ובינה לו. שם ובעבור היות הנגינה תחלה באות הראשון שבה מלעיל כמו עשה לי את החיל הזה או יהיו שניהם לשון צווי ותחסר מלת ונאמר לו זאת המראה לא גילה אותה והעלימה אולי כן צוה: (ב) בימים ההם. הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים וזה היה בחדש ניסן ואיך התאבל ימי חג המצות ולא שתה יין בליל פסח ליל חמשה עשר כי כתוב כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להתענות לפני אלהיך ואני באתי בדבריך במצות השם כי כן כתוב כי עתה שלחתי אליך רק שר מלך פרס עומד לנגדי עשרים ואחד יום שהם השלשה שבועים שהתענית על כן אמרתי לבוא ולולי מיכאל שעזרני עודני הייתי שם במלחמה עם מלכי פרס ועתה בשובי מאתך אשוב להלחם עם שר פרס וזה היה ביום ארבעה ועשרים לחדש הראשון רק לא ידענו זה החדש אם הוא חדש ניסן או הוא חדש ראשון לשנה השלישית למלכות כורש כדרך בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה והנה זה בעשור לחדש החמישי כי בו נשרף הבית: (ד) ואני הייתי על יד הנהר הגדול. כמו יחזקאל על נהר כבר: (ה) ואשא את עיני וארא. במראות הלילה כדרך זכריה הנביא ודע כי מעלתם גדולה ממעלת גדעון ומנוח ואשתו והמשכיל יבין: אל"ף אופז נוסף כמו אל"ף אתמול ואזרוע ואשמור. וכתם הוא עגל שיש בו פז. ומרגלותיו כמו קבוצת מרגליות כל כתם ל' קבוצת זהב אבן יקרה: (ו) וגויתו כתרשיש.

ואין לו. כמו ואיננו: משיח אינו אלא לשון שר וגדול: והעיר והקדש. והעיר והמקדש: ישחית עם נגיד הבא. עליהם הוא טיטוס ואוכלוסיו: וקצו בשטף. וסופו לקללה ואבדון שישטף כח מלכותו על ידי משיח ועד קץ מלחמת גוג תהא העיר: נחרצת שוממות. חרץ של שוממות: (כז) והגביר ברית לרבים שבוע אחד. והגביר טיטוס ברית לשרי ישראל. לרבים. לשרים כמו וכל רבי המלך בספר ירמיה: שבוע א' יבטיחם בהגברת ברית ושלוה עד ז' שנים ובתוך השבוע יפר את בריתו: ישבית זבח ומנחה. וזהו שאמר בחזיון הראשון ובשלוה ישחית רבים מתוך ברית שלוה ששחיתם: ועל כנף שקוצים משומם. כנוי של גנאי עכו"ם הוא כלומר ועל מושב גובה בין שקוצים ותיעוב יניח את השומם את העכו"ם שהיא נאלמת כאבן דומם: כנף. ל' גובה ככנף עוף הפורח: ועד כלה ונחרצה תתך על שומם. ותתקיים ממשלת השקץ עד יום אשר תתך עליה כלה ונחרצה הנגזר עליה בימי מלך המשיח: תתך על שומם. תגיח ותרד כליון חרוץ על העכו"ם ועל עובדיה: (א) וצבא גדול. ולזמן ארוך יבא: ובין את הדבר. ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון: ובינה לו במראה. ולהבינה לו במראה ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת בינה (איוב לח) אלא ה"א יתירה והוא כמו בינה הגיגי (תהלים ה) לפיכך הטעם למעלה בבי"ת ופירושה כמו הבן: הייתי מתאבל. כשראה שביטל כורש מלאכת הבית שצוה להתחיל וחזר בו ע"פ כתב צרי יהודה ובנימין רחום בעל טעם ושמשי ספרא כמו שכתוב בספר עזרא: (ג) שלשה שבועים ימים. כ"א שנה הם י"ח שנה משנה אחת לדריוש המדי אשר שם אל לבו לחשוב שבעים שנות הגולה כמו שכתוב עד שנת ששים לדריוש הפרסי בן אסתר שבנה הבית וג' שנים היתירים לא ידעתי אם לפניהם התחיל להתענות או משך קבלת נדר תעניות ג' שנים לאחר הבנין: (ג) לחם חמודות. פת נקייה כמו שתרגם אונקלוס את בגדי עשו החמודות (בראשית כז) דכייתא: (ה) לבוש בדים. בגד בוץ: בכתם אופז. בחגורה של פז: (ו) וגויתו כתרשיש. פירשו רז"ל בשחיטת חולין (דף צ"א:) גופו גדול שני אלפים פרסה
כמדק

רבינו סעדיה הגאון

חרבות בית המקדש משמרות ומעמדות הכהנים והלוים כלומר כל השנים תהיה ירושלם שממה: (כז) ועל כנף שקוצים. כנף הוא יד כלומר כל זמן שיד אוכלי בשר השקץ והעכבר תקיפה אחר השבועים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו ממשלה אחרי חורבן הבית והיה בית המקדש משומם. ועד כלה ונחרצה תבוא אל שומם זה ירושלם והשבית זבח ומנחה: עם נגיד הבא וקצו בשטף. זה אנדריינוס קיסר שהחריב בית המקדש והשבית זבח ומנחה והחריב מקום התמיד: ועל כנף. ועל יד אוכלי בשר החזיר והשקוץ משומם ישראל ועד אשר כלה ונחרצה נתכה על גלות ישראל השומם: (א) ואמת הדבר וצבא גדול. מכאן שאין הקב"ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה ואז הוסם כתיתמו שהוא אמת אל"ף ראש אל"ף בי"ת מ"ם מתאיתה תי"ו סופה הרי אמ"ת: וצבא גדול. צבאות מלאכים וחיל גדול וי"א וצבא ורצון כמו וצבי: ובין בדבר. שים דעתך ובינתך בדבר הרבה: ובינה לו במראה. הבורא אמר למלאך שיסביר ויבונן לדניאל את החזון: (ג) לחם חמודות. לחם חם מן סולת נקייה מאכל טעמי המלכים ומחמדים לחם ממש פתבג נחמד מאפה תנור: ובשר. גם דעתי לומר על בשר ודגים ועופות תורים ובני יונה איל וצבי ויונא כהם הוא אשר לא בא אל פיו כל אותן שבועים בהתאבלו על ירושלם שאם תאמר בשר בקר ואין לא יתכן לומר כן לפי שלא אכלו בני הגולה בשר בקר ואין בגלות בכל כי לא ראוי לשחט כי אם במעריך בארץ הקדושה למען זרוק הדם וקטר החלב וכן יין לא שתה אותן שלשה שבועים: וסוך לא סכתי. כדוגמת אנשי ענג המפנקים את בשרם במרגלאות בשמן המור. כל כך על אבלות גלות האחרונה שאת שראה כי בשנת אחת לכורש נבנה נבנה כמזבח והשנה הזאת שהתאבל עליה היא שנת ג' לכורש מלך פרס ועל שראה חורבן בית המקדש השני וגלות זה התאבל ג' שבועים וביום כ"א בניסן סוף ג' שבועים או ראה על נהר חדקל איש לבוש בגדי בד לבנים כשלג דקין כבגדי כהונה: (ה) ומתניו חגורים: אזור מן כתם אופז שנחמד מפז: (ו) וגויתו כתרשיש. הרי אלפי אמה בעומק ים תרשיש ויש שאומרין כמו תרשיש שוהם סוף דבר הוא דמות גלי הים בעת תרוממנה גליו יראה בראש הגלים כמראה אבן תרשיש לבנה וזה שאנו מתרגמינן תרשיש כרום ימא: כלפידי אש. כמראה לפיד נור:
ברק

מצודת ציון

(כו) בשטף. הוא לשון מושאל משטיפת מרוצת המים: נחרצת. ענין כריתה וחתוך וכן כי כלה ונחרצה (ישעיה י'): (כז) לרבים. לשרים כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): משומם. מבוהק ונאלם: תתך. ענין יציקה והרקה: (א) וצבא. ענין חיל רב: (ג) עד מלאת. נשלם: (ה) בדים. פשתן: בכתם. ענין זהב וכן ואלי כתם (משלי כ"ה): (ו) כלפידי. כלהבות

מצודת דוד

ושנים. ולא תם למנות עד ארבעת השנים וכמ"ש למעלה לפי שאין בהם שמטה שלימה: יכרת משיח. זה אגריפס המלך אשר יומת בעת החורבן: ואין לו. אין לו עוד בעולם והוא כפל ענין במ"ש: והקודש. המקדש: עם נגיד. עמו של הנגיד הבא על ירושלים והוא טיטוס: וקצו בשטף. אבל סופו של העם ההוא לכליון ברב שטף אף הבאה ע"י המשיח: ועד קץ מלחמה. המלחמה שתהיה בסוף כל המלחמות והיא מלחמת גוג: נחרצת שוממות. תהיה העיר ירושלים נכרתה בכריתת שממון: (כז) והגביר ברית. מתחלה יגביר ויחזק מלך רומי כריתת ברית לשרי ישראל על משך שמטה אחת: וחצי השבוע. אבל יפר הברית בחצי השבוע ויבא על ירושלים ויבטל מבית ה' זבח ומנחה: ועל כנף. ר"ל בגובה המעלה כהעוף הזה אשר יפרוש כנפיו לעוף למעלה והוא ענין מליצה: שקוצים משומם. תהיה העכו"ם המשוקצת והנאלמה כאבן דומם: ועד כלה. בגבהי המעלה תהיה עד אשר תתך הכליון והכריתה על העכו"ם ההיא הנאלמה ורצה לומר בבא אחת תכלה ולא מעט מעט: י (א) דבר. ר"ל דבר נבואה. ואמת הדבר. רצה לומר נגלה לו אמיתת הדבר כפי מה שהוא לא ברמז וחידות: וצבא גדול. גם נגלה אליו צבא גדול של מלאכי מעלה: ובין את הדבר. ר"ל וכדי להבין את הדבר ולהבינה לו במראה עינים לזה נגלה לו אמיתת הדבר כמות שהוא וגם צבא רב ממלאכי מעלה לסייעו מוכן לו בקלות ולא נאמר מה הוא דבר הנבואה ואולי היא מצווה להעלימה: (ב) בימים ההם וכו'. על כי ראה שצוה כורש לבטל בנין הבית אחר שנתן רשות לבנותה כמו שכתוב בספר עזרא לזה היה מתאבל. או יתכן שהיה מתאבל בעבור הדבר הנגלה אליו ואולי היתה מאורך הגלות: שבועים ימים. ג' שבועיות של ימים והם כ"א יום: (ג) לחם חמודות. פת חמודה ונקיה. וסוך וגו'. לא סכתי בשמן כדרך המתענגים: (ד) וביום וכו'. והוא היה במלאת שלשת השבועים: על יד. אצל מקום הנהר וגו': (ה) בדים. בגדי בד: בכתם אופז. בזהב פז: (ו) וגויתו
כתרשיש

ומרגלתיו כעין נחשת קלל וקול דבריו כקול ל׳. כ״ג י׳
המון: י וראיתי אני דניאל לבדי את־המראה י״ב. ג׳
והאנשים אשר־היו עמי לא ראו את־המראה ד׳
אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא:
ח ואני נשארתי לבדי ואראה את־המראה ל׳. ד׳
הגדלה הזאת ולא־נשאר־בי כח והודי נהפך ד׳. ל׳
עלי למשחית ולא עצרתי כח: ט ואשמע את־
קול דבריו וכשמעי את־קול דבריו ואני הייתי ג׳ כתיב כ״ף
נרדם על־פני ופני ארצה: י והנה־יד נגעה בי ג׳ ר״ף כסי׳
ותניעני על־ברכי וכפות ידי: יא ויאמר אלי כ״ב וד׳ מנחון קמצין
דניאל איש־חמדות הבן בדברים אשר אנכי ל׳
דבר אליך ועמד על־עמדך כי עתה שלחתי ל׳. ל׳ נכתו׳

אליך ובדברו עמי את־הדבר הזה עמדתי
מרעיד: יב ויאמר אלי אל־תירא דניאל כי ׀
ס״ת כ״ע חסר מן־היום הראשון אשר נתת את־לבך להבין
ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני־
ג׳ ח׳ חסר וא׳ מלא באתי בדבריך: יג ושר ׀ מלכות פרס עמד לנגדי
ב״ס עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד השרים
ל׳ הראשנים בא לעזרני ואני נותרתי שם אצל
ג׳ כתיב ס׳ מלכי פרס: יד ובאתי להבינך את אשר־יקרה
ס׳ דגשים לעמך באחרית הימים כי־עוד חזון לימים:
טו ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה
ל׳. ג׳ ר״ף כסי׳ ט׳ ונאלמתי: טז והנה כדמות בני אדם נגע על־
שפתי ואפתח־פי ואדברה ואמרה אל־העמד

בעין ב׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ א׳: כקול י׳ וסימ׳ ביחזקאל סי׳ א׳: וראיתי י״ב וסי׳ נמסר בקהלת סי׳ ג׳ ובשמואל א׳ סי׳ י״ט: המראה ד׳ וסימ׳ וישכם שמואל. ואני נשארתי לבדי ואראה. וראיתי אני דניאל ב׳ בו: ולא נשאר ד׳ וסימן ולא נשאר איש בעי ובית אל וישלח יהוא בכל ישראל. ויעלהו ביהודה ויבקעוה דד״ה. אני נשארתי לבדי ואראה: ופני ג׳ וסי׳ לא יראו. יסב אל ביתו ופני לא יראה דאבשלום. נרדם על פני ופני ארצה. ידי כ״א וסי׳ נמסר במסרה רבתא: נתינת פנים ד׳ חס׳ את וסי׳ ונתתי פני בנפש ההוא והכרתי. פני בנפש האכלת את הדם. ונתתי פני בכם ונגפתם לפני אויביכם. נתתי פני ארצה ונאלמתי: במראה ב׳ וסי׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. ובמראה

ת״א המראה. מגלה ג סנהד׳ צג עקידה שער לה וזהר נשא עקידה שער עו: אל תירא. יומא עו תענית ח עקרים מ״ד סי״ו: ולהתענות. תענית סו: ואני באתי. יומא עו עז: ושר מלכות. יומא עז:

כמראה יש ששמו תרשיש והוא ים של אפריקא: קלל. צרוף ומזוקק ומלהיב: כקול המון. כקול קבוצת המון רב שקולם נשמע למרחוק: (ז) והאנשים אשר היו עמי. אר״ל הם חגי זכריה ומלאכי: אבל חרדה גדולה נפלה עליהם. אר״ל אע״פ שאדם אינו רואה דבר שהוא נבעת ממנו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת: (ח) נהפך עלי למשחית. להשחתה ודרך המקראות לדבר כן כמו (ירמיה ה) סוסים מיוזנים משכים היו (משכים) בהשכמת הבקר: ולא עצרתי כח. כלומר לא כנסתי כחי כל כחי הלך מקרבי: (ט) נרדם. מרוב פחד: (י) ותניעני. כאדם המניע את הישן להקיצו: (יא) איש חמודות. איש טהור: על עמדך. על מעמד רגלך: שלחתי אליך. נשתלחתי אליך תחת המקום: מרעיד. מרתית: (יב) ואני באתי בדבריך. באתי בשליחות זו בשביל דבריך ורבותינו דרשו במסכת יומא ואני באתי לתוך הפרגוד על ידך שהייתי מגורש מתוכו: (יג) עומד לנגדי. נלחם עמדי ברקיע כששואל ארך מלוכה לפרס לשעבד אתכם הרי כ״א יום שהוא עומד לנגדי: השרים הראשונים. כלומר החשובים ראשונה בנכנסים: ואני נותרתי שם. לעתק את שר פרס שבשמים: (יד) כי עוד חזון. להגיד לך מה שלא הוגד

כמו רגליו: קלל. לטוש: כקול המון. שישמיע קול גדול: (ז) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. ככה היה רואה במראות הנבואה: (ח) נהפך עלי למשחית. שם או תואר ורבי משה אמר כי כמוהו הר המשחית ולפי דעתי שהוא פועל כדרך אשקוללו אבירי לב שנאמר על ציון ולהיות משחית מגזרת שמן המשחה והנה מרעיד תואר וכמוהו משמים בתוכה והנה אם זה החדש ראשון הוא ניסן הנה מראש חדש החל להתענות. ולא ידעתי האמת: (יג) אמר הגאון כי טעם עומד לנגדי שהיה מלמד לו ושכח השנים יעמדו נגדו ואין טעם מאיש עומד לנגדו כי כן חשב על כן שאל הלנו אתה אם לצרינו ואמר כי להלחם עם מלך פרס פירוש לעזור לו וכמוהו התלך אתי למלחמה כי אתי כמו עמי ואין זה נכון כי וילחם עם ישראל גם ונלחמה אותם במישור הכל לספך וזה שהזכיר התלך אתי למלחמה אין אתי דבק למלחמה כ״א ההליכה ועוד אם היה עוזר אותו איך כתוב והנה יוצא והנה שר יון בא שהשחית מלך פרס שהיה זה המלאך עוזר אותו ועוד אפרש כל זה. וטעם אחד השרים הראשונים כדרך היושבים ראשונה במלכות על כן נקרא השר הגדול ולולי זה הייתי שם ומלכי פרס הם שרי פרס הם השרים העומדים על פרס כאשר הוא מיכאל עומד על ישראל: (יד) וטעם באחרית הימים. כי עתה יספר בנבואה כל אשר יקרה עד בוא המשיח

רבינו סעדיה גאון

פרק הא: ומרגלותיו. כעין נחשת מולהב אשר יורח עליו השמש כהבהק הנחשת יולהב ויובהק בגשל עליו עין השמש. וי״א קלל כמו קלוי ומולק באש כדמתרגמינן קלל מגלהב: וקול דבריו כקול המון רב ומה שאם מדברים בתוך הוועד: (ז) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה. המה היו חגי זכריה ומלאכי ועל שהיה דניאל מעולה מהם ראה בעיניו המראה: אבל חרדה גדולה נפלה עליהם. ומאחר שלא ראו למה חרדו ולמה זה ויברחו בהחבא אלא הם לא ראו אבל מזל שלהם ראה על כן פחדו וחרדו ויברחו בהחבא: (ח) והודי. וזיו תואר פני נהפך להשחת ונעשה זיו פני כרומים ומוריקות מרוב אימה: ולא עצרתי כח. לא נשאר בי כח: (ט) ואני הייתי נרדם על פני. כלומר מן הסברה הקול נפלתי על פני ופני היו מביטות ארצה: (י) ותניעני על ברכי. כלומר נדנתני יד המלאך על ברכי כי היה דניאל בעת ההיא כאיש אשר יצא לבו מרוב פחד וכן אמנו כי לא היתה כזאת חרדה במראות המלאכים אל הנביאים כי היתה המראה הזאת נפלאה ונוראה מאד בפחד ואימה כי היתה בגלות והפלאה הזאת שואלת גלותנו האחרונה ובגערת אלהינו ובקלפו על כן נראה כזה והביע אחריו: (יא) איש חמודות הבן בדברים. כי לפי שהתענית והתפללת אז מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך: (יב) ואני באתי בדבריך. כי אתה איש נחמד במעשים טובים ועל כן באתי להודיעך בגלות וסוד הנסתר וזה שאמר כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ולא יכולתי לבא אלא עכשיו באתי בדבריך למה לא באתי מאז לפי כי שר מלכות פרס עומד לנגדי ועל כן נתעכבתי: (יג) ושר מלכות פרס כי אין הפך להעמיד על כל עם ועם שר ושר לעזור לכל עם. ואשר כתב ושר מלך פרס הלא מראה ומענו שר פרס הוא תקף על ישראל: והנה מיכאל אחד השרים הראשונים. הם הגדולים שבמשרתי מרום בא לעוזרני משר פרס שעומד לנגדי לעכבני שלא אבוא להודיעך סוד הגלות: (יד) כי עוד חזון הזה לימים. הוא באחרית הימים בגלות הזה: (טו) והנה כדמות בני אדם נוגע על שפתי. נשתנה המלאך לדמות בן אדם לתפן את לו קורת רוח שלא יבהל: ואומרה אל העומד לנגדי. זה שהוא בדמות

מצודת דוד

כתרשיש. גופו היה כעין אבן תרשיש הנוטה למראה התכלת: כקול המון: כקול המית עם רב: (ז) והאנשים וכו׳: אר״ל הם היו חגי זכריה ומלאכי: אבל חרדה. עם כי לא ראו כי מזליהו חזו כן אז״ל: בהחבא. להסתיר עצמם במקום המחבואה ומסתר: (ח) והודי. מאר מראית פני נהפך עלי להיות נשחת: ולא עצרתי כח. לא יכולתי לעכב אצלי הכח לבל ילך לו: (ט) ואני הייתי נרדם. ואז כשפתי נרדם בתרדמת השחד מושכב על פני הארץ: (י) ותניעני. היד ההיא נעה אותה על ברכי וכפות ידי כדרך המעורר את מי מן השינה: (יא) איש חמודות. בעל מעלות חמודות: על עמדך. ר״ל כאשר עמדת קודם לכן: מרעיד. ברעד וברתת: (יב) אל תירא. כלומר הלא לא תעשה עמך רעה: אשר נתת את לבך. רצה לומר אשר עוררת את לבך להבין בירא ה׳ ולהתענות לפניו מלחם החמודות ובשר ויין כי גם זה לפעמי יחשב: נשמעו דבריך. מאז נשמעו ונתקבלו דברי שאלתך: בדבריך. בעבור דברי שאלתך באתי הנה ולא לעשות עמך רעה: (יג) ושר מלכות פרס. שר של מעלה מן מלכות פרס עומד לנגדי להלחם בי ושואל שפרס ימשול זמן ארוך על ישראל ועל זה אני נלחם עמו ברקיע מזמן אחד ועשרים יום מעת התחלת להתענות ובעבור זה לא יכולתי לבוא ביום הראשון ואף לאחר זה עד הנה: אחד השרים הראשונים. אחד מן השרים הגדולים אשר במשרתי מרום: בא לעזרני. כמו שר מלכות פרס: ואני נותרתי. ר״ל מאז פרס בוהו נותרתי אני לבדי להלחם בו ולא יכולתי לזוז משם אבל עתה בבוא מיכאל הנה באתי אליך: מלכי פרס. שר מלכי פרס: (יד) אשר יקרה. אמר בלשון בני אדם המושבים למקרה דבר שלא ידעו סבתו אולם אין מקרה בעולם הכל נעשה בגזרה: כי עוד חזון. מלבד החזון הנראה לך מאז יש עוד חזון להגיד לך מה שיהיה לימים רבים: (טו) ונאלמתי. מחרדת מראה המלאך: (טז) כדמות בני אדם. להסיר ממנו

מצודת ציון

כלהבות: ומרגלותיו. רגליו: כעין. כגוון כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר יא): קלל. מזוקק באש והוא מל׳ קלוי באש (ויקרא ב): (ח) עצרתי. ענין עכבה כמו ולא תעצור כח הזרוע (לקמן יא): (י) ותניעני. מל׳ נענוע: (יד) לימים. ר״ל לימים רבים ומעלמו יובן החסרון וכן אנשי מדות (במדבר יג) ור״ל מדות הרבה: (טו) ונאלמתי. מלשון אלם: (טז) נגע. כל דבר התקוע וזה

לְנֶגְדִּי אֲדֹנִי בַּמַּרְאָה נֶהֶפְכוּ צִירַי עָלַי וְלֹא ל'
עָצַרְתִּי כֹּחַ׃ יז וְהֵיךְ יוּכַל עֶבֶד אֲדֹנִי זֶה לְדַבֵּר ל'
עִם־אֲדֹנִי זֶה וַאֲנִי מֵעַתָּה לֹא־יַעֲמָד־בִּי כֹחַ כ' בטעם נעיל ויגם חדני
וּנְשָׁמָה לֹא נִשְׁאֲרָה־בִי׃ יח וַיֹּסֶף וַיִּגַּע־בִּי כְּמַרְאֵה
אָדָם וַיְחַזְּקֵנִי׃ יט וַיֹּאמֶר אַל־תִּירָא אִישׁ־
חֲמֻדוֹת שָׁלוֹם לָךְ חֲזַק וַחֲזָק וּכְדַבְּרוֹ עִמִּי ל'. ל'. ל'

ל' הִתְחַזַּקְתִּי וָאֹמְרָה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כִּי חִזַּקְתָּנִי׃
ל' כ וַיֹּאמֶר הֲיָדַעְתָּ לָמָּה־בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב
ל' לְהִלָּחֵם עִם־שַׂר פָּרָס וַאֲנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שַׂר־יָוָן
י' זקפי' כנגי' וכבתו'. ד' בָּא׃ כא אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת־הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת
וְאֵין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֵלֶּה כִּי אִם־
ל' מִיכָאֵל שַׂרְכֶם׃

נהפכו צירי: נהפכו ב' וסי' ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה. אדני במראה נהפכו צירי: הידעת ה' וסי' כי היום ה' לוקח. וחברו דאליהו. חוקי שמים. עת לדת יעלי סלע. הידעת למה באתי אליך: לך י' זקפין בנביאים וכתובים וסי' והיה ביום הניח ה' לך מעצבך. עשה לך מוסרות ומטות. ויאמר ירמיה אל צדקיהו כי אגיד לך. הכון והכון לך. שבא ודדן וסחרי תרשיש. לכן לא יהיה לך משליך חבל. לו איש הולך רוח ושקר. ויאמר ה' אלי עוד קח לך. אבל אגיד לך את הרשום בכתב. ויהי ביתך כבית פרץ. וכל תולדות אהרן נהפכו. ברכות מס:

המשיח תאבדנה כל מלכיות הארץ כאשר פירש גם יפרש: (יז) והיך. כמו איך כמו יתר ההמון שובו אחיו ורבים ככה היה בספרד חכם שמו בן היוצר וחבר ספר הקץ ופירש למועד מועדים וחצי אלף וחמש מאות שנה ותחילתם משנת אחת לדריוש המדי והנה טעה כי חשב כי זה הפסוק דברי דניאל ואיננו רק דברי המלאך כי הוא דבוק למעלה: (כא) ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם. והטעם אם עזרני עתה בהלחמי עם שר פרס גם אני עזרתיו עם שר כשדים. אז מלך דריוש המדי כאשר הוא כתוב ודריוש מדאה קבל מלכותא וזהו ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל והעד שהם דברי המלאך כי כתוב אחריו ועתה אמת ויש לתמוה מהפסוק ואם טען הטוען הראה לי כמוהו שהפסיק וחזר במלת לו הפרשה העליונה הראיתי לו וירא אליו ה' באלוני ממרא ויגש אליו יהודה וקודם שאדבר על דבר פרס אדבר על דבר המלאכים ואין ביניהם קנאה וכתוב עושה שלום במרומיו והנה הם סודות עמוקות לא יבינום רק אחד מני אלף ואומר בסוד התולדות ודברי נשמות אדם שאיננה גוף וחכמת הגלגלים ותנועתם עם דברי המשרתים והמזלות ועתה ארמוז לך רמיזות כי כבוד אלהים הסתר דבר ואתה שים לבך לתבונה והשם יתן לך חכמה:

נאום אברהם המחבר הנה נא הואלתי לדבר האחד שהוא טרם החשבון הוא מפלא. אחת סבת כל החשבון ומפלא אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא סבת כל תוספת וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא חילוק והוא סבת שניהם וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמות שהם אחריו וזה העולם איננו גוף והוא הנקרא מראה כבוד השם העליון ולא ישתנה בעצם או במערכת ואין לו זמן ומקום והשם הנכבד בקרבו והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות טרות אמת בלא גופות גם נשמות בגופות ואין להם מספר אצלינו גם הגופות בגופות וכולם הם נכבדות כי אין להם הפך או תמורה או שינוי בעצמם רק על דרך מקרה במערכת תנועתם וזה העולם יקרא היכל הקדש והם שמי השמים וכסא הכבוד ושם מיכאל וגבריאל על כן תירגם יונתן בן עוזיאל קדיש במרומא בית שכינתיה וזה הוא שהזכיר בתחילה יושב על כסא והוא כסא הכבוד ושוליו והטעם ושולי הכסא מלאים את ההיכל ואמר קדיש על ארעא עובד גבורתיה והנה השנים הנעלמים והזכיר אחרי כן קדיש בעלמי עלמיא ודע כי התואר לא ישתנה כנגד המקומות על כן סוד דבריו הוא וקרא והנה גופות העולם התיכון לא תחילנה ולא תכילנה וכתוב על זה העולם הללוהו כל מלאכיו גם צבאיו גם המשרתים גם שני המאורות ואמר על הכל כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ויש הפך בתנועות מי הם הולכים ממזרח למערב והפך גם צפונית גם דרומית גם בקו השוה גם ישרים במרוצתם גם שבים אחורנית גם עומדים גם מהירים גם מתאחרים גם עולים גם יורדים גם נראים גם נעלמים גם מתחברים המשרתים לבדם ק"כ מחבר והם העליונים אין קץ להם ופעמים לנופח ופעמים במבט אהבה ואומר וכל זה אין ביניהם רק בכה יתחדשו מעשים בעולם השפל בעבור תנועתם והשתטותם פעם לטוב פעם לרעה ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכילם ספר אחד לדעת סודו על מה זה. ובעולם השלישי הוא מתחת לרקיע וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות גם נפשות והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונים ובעבור כי המדבר אדם גם השומע הוא אדם על כן העליונים על כאדם גם השפלים על מתכונת האדם והנה אדיר העליונים ושפילם כי לא אוכל לדבר אם לא יעשו ככה ויגביה השפלים על כן אמרו חכמים ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם ואמרו ומראש עפרות תבל וכסה את עין הארץ והאזיני ארץ הטי אזנך ועל האבן כי היא שמעה דבר ה' ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ בלב ימים על שפת הנהר יד הירדן וכובע ישועה בראשו עיני ה' באזני ה' כי פי ה' דבר בדבר שפתיך אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ויאמר ה' אל לבו על כן המו מעי לו ויקח רגליו ועל זה הדרך ויחר אף ה' אוהב ה' וילך ה' ה' למבול ישב הנה ה' רוכב על עב קל עורה למה תישן ויקץ כישן ה' החשיתי מעולם אחריש אתאפק. והנה שר פרס הוא הפקיד על המחברת הגדולה או האמצעית והנה דניאל הזכיר

הוגד לך ויבא עוד לימים הרבים הנתונים למועד: (טז) נהפכו צירי עלי. אלו ראשי עצמות כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם וסובב בתוכם כדלת על צירה בחור המפתן צירי נהפכו להשמט ממקומם מרוב רתת וחרדה: (יז) עבד אדני זה. על עצמו הוא אומר עבד ועל המלאך הוא אומר אדני. כלומר ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך: (כ) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס. וידעתי כי אוכל אך כבא עת מלכות אנטיוכס ידעתי שאני אלא והוא יבנם לאחר ל"ד שנה לבנין הבית ושיעמוד אלכסנדרוס מוקדן כי אע"פ שהיו ישראל משועבדים למלכי פרס באותן הימים עבודה נוחה עבדו בהם ולא הכבידו עליהם כי נתנם הקב"ה לרחמים להם אבל מלכות אנטיוכס הטילו עליהם עול קשה: (כא) את הרשום בכתב אמת. שטר הגזרה ואמת הוא ואין אחד בכל השרים העליונים מתחזק לעזרני

רבינו סעדיה גאון

כדמות בני אדם שנגע על שפתיו בראשונה אמר למלאך הנדמה לו כאדם: אדני במראה. בפעם בראשונה: נהפכו צירי עלי. כל שכן עכשיו נהפכו צירי כמו נהפכו עליה ציריה: (יז) והיך יוכל עבד אדני זה. המלאך שהיה מדבר עמו בראשונה: לדבר עם אדני זה. המלאך שהיה עומד אצלו: ואני מעתה לא יעמוד בי כח. מרוב אימה: (כ) ויאמר הידעת למה באתי אליך. כאשר אסיים לדבר בחזון אשוב להלחם עם שר פרס ועל כן אגיד לך הרשום בכתב אמת כי אשוב להלחם עם שר פרס שאני הייתי יוצא מפרס לבוא בכאן להגיד לך וטרם בואי שר יון בא: (כא) ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם. כי לולי רחמי שמים או חמנו נכרתנו למה שאני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו ועל זה הדבר היה עוזר לי עם זה עכשיו אבל רק למחזיק ולמעוז ולמסייע לי משר פרס ומשר יון כי כן כתב כמראה אדם ויחזקני ויאמר הידעת למה באתי אליך כלומר להגיד לך כל מה שאתה רוצה ועוד כשבאתי אשוב להלחם עם שר פרס והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כי זה הטעם אינו טוב זה המלאך למה היה לוחם עם שר פרס היה אומר לפני הקב"ה רבש"ע אינו ראוי להיות מלך הגילהו במהרה וימלוך ישראל ושם מיכאל היה לוחם עם שר

מצודת ציון

זה בזה נקרא ציר והוא מושאל מן צירי הדלתות וכן נהפכו עליה ציריה (ש"א ד): (יז) והיך. כמו ואיך בא"ל וכן היך אביא אלי (דה"א יג): (כא) הרשום. מל' רושם ור"ל כתיבה: (א) ולמעוז. מל' עוז

מצודת דוד

ממנו החרדה נהפך המלאך כדמות אחד מבני אדם ונגע בשפתו כאלו פותח פיו שיוכל לדבר: אל העומד לנגדי. הוא המלאך הנהפך לדמות בן אדם: במראה. בעת ראיתי אותך במראה נפלאה. נהפכו אז צירי אשר עלי ר"ל לזה אומר איברי הגוף התקועים זה בזה כענין צירי הדלתות התקועות בהן הלא המה נהפכו ונשמטו ממקומם מגודל החרדה: ולא עצרתי כח. לא יכולתי לעכב הכח אצלי וכבר הלך הכח ממני מאז: (יז) עבד אדני זה. על עצמו אמר שהוא עבד לזה האדון והוא המלאך הדובר בו וכאומר איך אוכל לדבר וכחי הלך ממני מאז: ואני מעתה. ר"ל עם שעתה אני רואה אותך בדמות בן אדם עכ"ז גם מעתה לא יעמד בי כח מן החרדה אשר מאז ולא נשארה בי נשמה ואמר בדרך גוזמא והפלגה כי הלא מדבר היה: (יח) כמראה אדם. ר"ל עודו כדמות מראה אדם כאשר נהפך: ויחזקני. בדברים האמורים במקרא שלאחריו: שלום לך. ר"ל לא יהלם כחך בעבור החרדה: חזק וחזק. חזק את עצמך וכפל המלה לזרז: כי חזקתני. בהדברים האלה חזקתני ושבה רוחי והנני מוכן לשמוע: (כ) הידעת. האם ידעת למה באתי אליך וכאומר לו הנה מעתה תוכל לדעת שלא באתי לעשות עמך רעה כ"א לגלות לך מלפני מהכתרים ולא תחרד עוד: ועתה אשוב. כשאכלה לדבר בך אשוב להלחם עם שר פרס: ואני יוצא. כאומר הנודמני כי אוכל לו והנה את שר פרס אבל בדע כי לאחר ז"ל בע"ז כי לא אלא ולא אוכל עוד ללמד סנגוריא על ישראל כי ירבו פשעיהם והנה שר עכו"ם בא והוא שימשלו עכו"ם על ישראל ויגנען לו: (כא) את הרשום. את הכתוב במרום בכתב אמת אשר יתקיים בכל ישוגה והוא האמור למטה מאבדן המלכיות וגאולת ישראל: ואין אחד. אין מי מן המלאכים מתחזק להיום עמי בעזרתי לשאול ולבקש על אלה הדברים האמורים למטה על גאולת

יא א וַאֲנִי בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי
עָמְדִי לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לוֹ׃ ב וְעַתָּה אֱמֶת אַגִּיד
לָךְ הִנֵּה־עוֹד שְׁלֹשָׁה מְלָכִים עֹמְדִים לְפָרַס
וְהָרְבִיעִי יַעֲשִׁיר עֹשֶׁר־גָּדוֹל מִכֹּל וּכְחֶזְקָתוֹ
בְעָשְׁרוֹ יָעִיר הַכֹּל אֵת מַלְכוּת יָוָן׃ ג וְעָמַד מֶלֶךְ
גִּבּוֹר וּמָשַׁל מִמְשָׁל רַב וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ׃ ד וּכְעָמְדוֹ
תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם
וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ וְלֹא כְמָשְׁלוֹ אֲשֶׁר מָשָׁל כִּי
תִנָּתֵשׁ מַלְכוּתוֹ וְלַאֲחֵרִים מִלְּבַד־אֵלֶּה׃ ה וְיֶחֱזַק
מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב וּמִן־שָׂרָיו וְיֶחֱזַק עָלָיו וּמָשָׁל מִמְשָׁל
רַב מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ ו וּלְקֵץ שָׁנִים יִתְחַבָּרוּ וּבַת מֶלֶךְ־
הַנֶּגֶב תָּבוֹא אֶל־מֶלֶךְ הַצָּפוֹן לַעֲשׂוֹת מֵישָׁרִים

שמואל וכל נתינה דמלכים דכו׳ במ״ת וסי׳ נמסר ברות סי׳ ד׳: יעיר ח׳ וסימ׳ כנשר יעיר קנו. ה׳ כגבור יצא. אדני ה׳ נתן לי לשון למודים ב׳ בו. והוא רחום יכפר עון. אם זך וישר אתה. וכחזקתו בעשרו יעיר. ויך אלחנן בן יעיר דד״ת כן כתיב. בתרא שום בר נש: ולקץ ג׳ וסימן ולקץ שנים יתחברו. ולקץ העתים שנים יבא. ולקץ ימים נשאלתי: ולא יעמוד ד׳ וסימן ולקץ שנים יתחברו. ויער כחו ולבבו על מלך הנגב. ישען על ביתו ולא יעמוד. כציץ יצא וימל:

לעזרני על כל אלה כי אם וגו׳: (א) ואני בשנת אחת לדריוש המדי. בנפול מלכות בבל והתחילה ממשלת מדי ופרס והיו מבקשים שרי מדי ופרס את המקום להכביד עול משעבו׳ עליהם עליכ׳ אני גבריאל עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכ׳: (ב) הנה עוד שלשה מלכים וגו׳. רז״ל אמרו כסדר עולם זה כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית ומה ת״ל רביעי רביעי למדי. אבל בספר יוסף בן גוריון כתוב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני מלוך אחשורוש ושמו במביסה: וכחזקתו. של דריוש: בעשרו יעיר. את כל מלכותו להלחם עם מלכות יון: (ג) ועמד מלך גבור. כיון הוא אלכסנדרוס מוקדן: ועשה כרצונו. בדריוש מלך פרס ויהרגהו ויקבל מלכותו ומשתעבדו פרסיים ליונים: (ד) וכעמדו תשבר מלכותו. וכשיתחזק הרבה ויעמוד על חזקתו תשבר מלכותו שימות: ותחץ לארבע רוחות השמים. כתוב בספר בן גוריון שחלק מלכותו לארבע ראשים מתשפחתו הם ד׳ ראשי נמר שראה דניאל וארו חיוא אחרי כנמר (לעיל ו) ולה גפין ארבע די עוף על גבה וארבע ראשין לחיותא המשיל זה במזרח וזה במערב וזה בצפון וזה בדרום. וכן בחזיון הראשון ותעלינה חזות ארבע תחתיה (לעיל ח) בקרנו של צפיר השעיר: ולא לאחריתו. ולא תהא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו. אחריתו אינו נופל אלא על לשון בנים וכן הוא אומר (עמוס ד׳) ונשא אתכם בצנות ואחריתכם בסירות דוגה. ות״י ובניכון ובנתיכון בדוגות ציידין: ולא כמשלו אשר משל. ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס כי תנתש מלכותו. לחלק לארבעה ראשים הללו ולאחרים מלבד אלה: (ה) ויחזק מלך הנגב. הראש אשר ימלוך בנגב יחזק מן הראש שבצפון המולך בצפון ומן שריו: (ו) לעשות מישרים. פשרת שלום כינו
וכין

הזכיר הפקיד בשם המלאך ודבר העוד הוא המכוי שהוא מאהבה וטעם כ״א יוש כנגד הפקיד על דניאל בעצמו כי כאשר יש פקיד על כל גוי כן יש על כל איש והפך זה וזה הוא המלחמה והנה זה העולם השפל הוא עולם ההפכה והתמורה בעצם ובמערכה ובתנועה והצורה שהזכיר דניאל היתה נראה לו במראות נבואה וכבר גליתי לך סוד המלאכים הקדושים בדרך קצרה ברמיזות ויש ראיה על כל זה מדברי הנביאים גם ראיות מחכמות החיצונות ודע כי גזרות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעולם ה׳ דברך נצב בשמים וסוד המערכות מתחלת בריאתם על כל מערכות השמים הם המספרים ע״כ סוד החלומות. ועתה אשוב לפרש דברי המלאך: (ב) ועתה. אמר הגאון כי מלכי מדי ופרס הם ד׳ ואלה הם דריוש המדי וכורש הפרסי גם אחשורוש ודריוש הפרסי שהרגו אלכסנדרוס ופירש הנה עוד שלשה מלכים עם כורש ויהיה פירוש הרביעי שהוא דריוש הפרסי הוא רביעי לדריוש המדי כי זאת הנבואה היתה בשנת שלש לכורש הפרסי ורבי משה הכהן הספרדי אמר כי ו׳ מלכים היו הא׳ דריוש הזקן הוא המדי והשני כורש הפרסי והג׳ אחשורוש והד׳ ארתחששתא שצוה שלא תבנה עיר הקדש וה׳ דריוש הפרסי שצוה לבנות הבית והו׳ הוא ארתחששתא העשיר שהרגו אלכסנדרוס הוא שעל׳ עזרא גם נחמי׳ בימיו כאשר הוא כתוב ולפי דעתי יהיה פירוש הנה עוד שלשה מלכים והרביעי לא יספר עמם כורש כי הכתוב עוד שהן עתידין להיות ויש לטעון עליו אם פירוש עוד ככה למה אמר הנה עוד שלשה מלכים כי משמע דברו לא יותר ולמה אמר והרביעי והנה היה ראוי שיאמר הנה עוד ד׳ מלכים ויש עוד להשיב הנה כורש מלך שלש שנים כי כן כתוב וכתוב במגלה כי מעשה המן היה בשנת י״ב למלכות אחשורוש ובספר מלכי פרס כי כל מלכותו י״ד שנה אם כן מתי מלך ארתחששתא הראשון שצוה שלא יבנה הבית ולפי דעתי כי ה׳ מלכים הם מלכי מדי ופרס הא׳ דריוש המדי והב׳ כירש הפרסי וגם הג׳ הוא אחשורוש וזה השם הוא לשון פרסיים ובלשון כשדים הוא ארתחששתא הוא שצוה שלא תבנה ירושלים וככה כתיב בימי אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים והנה פי׳ השטנה והאגרת בלשון תרגום כאשר נכתבה והפירוש הפרשה הנזכרת בימי ארתחששתא כתב בשלם ואין זאת השטנה דברי המן כי לא היתה בתחלת מלכותו רק כאשר מלך אחשורוש צוה שיעלו היהודים ויבנו הבית על כן כתוב כי סליקא מן לותך כי ברשותו הלכו ובעבור האגרת שנכתבה לו החמיץ ככורש וזהו ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס ועל דרך הפשט אילו היה מלך אחד היה כתוב כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כמשפט הלשון והנה אחר כורש היו שלשה לבדם והם אחשורוש שהוא ארתחששתא הראשון והשני דריוש הפרסי שהוא רביעי לכורש שהנבואה בימיו הוא ארתחששתא שמלך שנים רבות כי הנה כתוב בעזרא שנת שלשים למלכותו ושם כתוב כיהוא מלך בבל כי כן הבבלים קראו שמו ארתחששתא והיה בלשון פרס דריוש כי כתיב בספר מלכי פרס כי דריוש היה שם המלך שהרגו אלכסנדרוס וטעם יעיר הכל כי אנשי מלכותו שלחו בעבור אלכסנדרוס גם שריו הרגוהו בלילה במקום שברח שם זה אחשורוש שהיה דריוש: (ג) ועמד מלך גבור. זה הוא אפרש אלכסנדרוס שנהלש דריוש מפניו: (ד) וכעמדו. טעם וכעמדו שמת קרוב לשלשים שנה: ותחץ. כבר פירשתיו: ולא לאחריתו. פירוש ולא לבנו וככה ואחריהם בפיהם ירצו סלה: ולא כמשלו. לא היה אחד מהארבעה שמלכו תחתיו כמוהו בממשלה וטעם ולאחרים מלבד אלה שקשר וגם אחרים על הארבעה מלכים שמלכו בארבעה מקומות כאשר פירשתי. והנה אומר לך עתה כלל כי מתחלת ויחזק מלך הנגב עד וזרועים ממנה יעמדו וחללו המקדש המעוז שהוא בפירוש חרבן בית שני מלחמות שעברו ולזכור פרטיהן ולחפש הספרים הקדמונים בספר יוסף בן גוריון אילו הייתי יודעין כל דבריו לא יועילנו עתה לדעת שעבר ועל כן אפרש המלות והטעמים בדרך כלל ואחר חרבן הבית אפרש בדרך פרט עד וכעת קץ כי אשם הם העתידות שנשארו כאשר אפרש: (ה) ויחזק מלך הנגב. שהוא מלך מצרים מהלך
הנגב

כלשון שהוא מלך ארם ומן שריו: ויחזק עליו. מלך הנגב: (ו) ובת מלך

רבינו סעדיה גאון

עד פרס שלא ימלוך דריוש שנים רבות שזה חוסא הוא. הנה שלשה מלכים עומדים לפרס אחשורוש ארתחששתא ודריוש שהוא כורש וכורש הראשון הנה מלך: (ב) והרביעי יעשיר עושר גדול. זה כורש הגדול: יעיר הכל את מלכות יון. שימות ויתגבר מלך יון ויתעורר עליו ויקחו יונים את עשרו: (ג) ועמד מלך גבור. זה אלכסנדרוס מלך יון: (ד) וכעמדו. כרוב גובה מלכותו אז תשבר מלכותו: ותחץ לד׳ רוחות השמים. ברומא ואנטוכיא ועכו ואלכסנדריא: ולא לאחריתו. ולא לזרעו שאחרית ותקוה שלו הם הבנים אלא לזרים תחן מלכותו: ולא כמשלו אשר משל. ימשלו אלה ד׳ מלכים כמו שהיה הוא אלא תחן מלכותו ותנתן לאחרים מלבד אלה הד׳ וזה שכתוב ולא לאחריתו בכתו במקדם כלומר לא תהא אחריתו כראשיתו כי תנתש מלכותו ותנתן לאחרים מבלעדי אלה: (ה) ויחזק מלך הנגב ומן שריו. מרוב שרים שיהיו לו אז יחזק עליו מלך הצפון ומלך הצפון ממשל רב ממשלתו ויחזק הכל בממשלתו: (ו) ולקץ שנים יתחברו. מלך הצפון ומלך הנגב לעשות שלום:
ובת

מצודת דוד

נאולת ישראל: כי אם מיכאל שרכם. רק מיכאל שר וסניגור של ישראל הוא מחזק עמי לעמוד על אלה: יא (א) ואני. הוא דברי המלאך: עמדי. עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם בדבר השאלה אשר שאל הוא ולא פירש מה היתה השאלה ואולי שאל שיקח כורש את המלוכה וישלח את ישראל לארצם והוא היה מחזק עמו על זאת ולזה גם הוא התחזק עתה עמו על אלה: (ב) אמת. דבר המתקיים בכל ישועה: שלשה מלכים. עם כורש המולך עתה כי הנבואה הזאת היתה בימי כורש כמ״ש בתחלת הענין בשנת שלש לכורש וכו׳ בימים ההם וכו׳ ואחר כורש מלך אחשורוש ואחריו דריוש בנו: והרביעי. הוא דריוש בן אחשורוש שהוא רביעי לדריוש המדי שלקח המלוכה מבלשאצר והוא היה הראשון למלכי מדי ופרס: מכל. ר״ל מכל מלכי פרס שלפניו: וכחזקתו. וכאשר יתחזק מאוד כעושר רב: יעיר הכל. יעורר כל בני ארצות ממשלתו להלחם עם מלכות: (ג) ועמד מלך גבור. הוא אלכסנדרוס מוקדון: ועשה כרצונו. כי יהרוג את דריוש ויכבוש את פרס: (ד) וכעמדו. כאשר יעמוד להתחזק ביותר: תשבר מלכותו. ימות אלכסנדרוס: ותחץ. והמלכיות תחולק לד׳ מלכיות בארבעת הרוחות של ארצות ממשלת אלכסנדרוס והם רומא ומצרים וא״י ופרס כמ״ש למעלה ולא לאחריתו. המלכיות האלו לא יחולק לבניו ונקראים הבנים אחרים על כי המה הנשארים אחר אביהם וכן ואחריתכם בסירות דוגה (עמוס ד): ולא כמשלו וכו׳. המלכיות ההם לא ימשלו ממשל רב כממשלת אלכסנדרוס: כי תנתש מלכותו. כי כמלכות אלכסנדרוס תתחלק לד׳ מלכיות האמורים למעלה וגם למלכיות אחרים קטנים מלבד אלה ולזה לא יתחזקו ביותר להיות כמוהו: (ה) מלך הנגב. הוא המולך במצרים ור״ל שיתחזק הוא על בעל מלחמתו והוא מלך הצפון המסורס למטה בענין והוא המולך ברומא: ומן שריו. כאלו אמר מן מלך הצפון ומן שריו אשר ילחמו עמו והוא מקרא קצר ויובן מעצמו: ויחזק עליו. ר״ל בעת המלחמה יחזק עליו ואחר זה ימשול בו ולא ילך ממנו וזמן רב יהיה ממשלתו: (ו) ולקץ שנים.
ולבוא

מצודת ציון

עוז וחוזק: (ב) יעיר. יעורר כמו יעיר קנאה (ישעיה מב): (ד) ותחץ. ענין חלוקה כמו ויחץ את הילדים (בראשית לג): תנתש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א): מישרים

ולא־תעצר כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן
היא ומביאיה והילדה ומחזקה בעתים: ז ועמד
מנצר שרשיה כנו ויבא אל־החיל ויבא במעוז
מלך הצפון ועשה בהם והחזיק: ח וגם אלהיהם
עם־נסכיהם עם־כלי חמדתם כסף וזהב בשבי
יבא מצרים והוא שנים יעמד ממלך הצפון:
ט ובא במלכות מלך הנגב ושב אל־אדמתו:
י ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים ובא בוא
ושטף ועבר וישב ויתגרו עד־מעזה:

יא ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם־
מלך הצפון והעמיד המון רב ונתן ההמון בידו:
יב ונשא ההמון ירום לבבו והפיל רבאות ולא
יעוז: יג ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן־
הראשון ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל
גדול וברכוש רב: יד ובעתים ההם רבים
יעמדו על־מלך הנגב ובני ׀ פריצי עמך ינשאו
להעמיד חזון ונכשלו: טו ויבא מלך הצפון
וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות וזרעות הנגב

ויבא י"א רפין וסי' נמסר בשמואל א' סי' ד' ואיוב סי' כ"א: יביא י"ג ה' חס' וח' מ"ל וסי' בתהלים ע"ח: ובא י"ז ר"פ וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן. ובא הכהן וראה והנה פשה. ובא אהרן אל אהל מועד ופשט. ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים. ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו. ובא האות והמופת אשר דבר אליך. ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה. ובא המלך דוד עד בחורים. ובא והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב. ובא עליך רעה. ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ. ובא לפנימה וימד. ובא תולדות אהרן ובני פריצי. ב"מ קס:

הנגב. היא מלכת שבא וזאת המלכות תקרא בלשון ישמעאל אלימן ועד היום אשה מולכת עליהם והיא ברשות מלך מצרים עד היום וזאת שבא היא נגד הנגב כנגד ארץ ישראל וזה הדבר ידוע הוא בספרים ושכחתי שמם. וטעם לעשות מישרים שלום בין המלכים והנה מלך צפון רצה לקחת אותה לו לאשה: לא תעצר כח הזרוע. ומלך מצרים יקחנה בחזקה גם יקח יולדתה וחכמי המזלות שהיו עמה וזהו מחזיקה בעתים: (ז) ועמד. שרשיה. שרשי זאת הבת והמ"ם ישמש בעבור א' מן בניו של מלך מצרים והוא בן המלך: ויבא אל מלך צפון ובמבצרי מעוזו: (ח) וגם אלהיהם. יביא בשבי אל מצרים: (ט) ובא במלכות מלך הנגב. ישוב לארצו ולמלכותו למצרים: (י) ובניו יתגרו. בני מלך צפון כי כבר הזכיר והוא שנים יעמוד ממלך צפון ומלת יתגרו כמו ואל תתגר בם מלחמה. ובא בוא. ההמון מלך צפון: ושטף. שיבא הכיות עד מעוזו של מלך הנגב: (יא) ויתמרמר. מגזרת שימי לך תמרורים: ונלחם עמו. פירוש שהוא עם מלך צפון כמו ותראהו את הילד והוא נוה לי אחי: והעמיד. מלך הנגב המון רב: ונתן. המון מלך הצפון בידו: ונשא. המון הנחלש. והפיל רבואות. מהמון מלך הנגב: ולא יעוז. מלך הנגב: (יג) ולקץ העתים. פירוש שהם שנים יבואו עוזרים רבים למלך הנגב ובימים ההם יקומו פריצים מישראל ואלה היו בימי שמעון בן שטח והוא האמת: (טו) ויבא. וזרועות מלך הנגב לא יעמדו הם העוזרים עם

ובין אביה: ולא תעצור וגו'. וילכדנה מלך הצפון ואת מביאיה ואת אביה היולדה ומחזיקה בכל עת צרתה: ולא תעצור. זרוע מביאיה כח לעמוד (ולא יעמוד אביה) לפניו לא הוא ולא זרועו הם גבורי כחו: ותנתן. ביד מלך הצפון: היא ומביאיה והיולדה. הוא אביה: (ז) ועמד מנצר שרשיה. בן יושב על כנו בכסא המלוכה: ויבא אל החיל. אל מלך הצפון: במעוז מלך הצפון. כלומר בערי מעוזו במבצריו: ועשה בהם. והצליח בהם: והחזיק. ויכבוש אותם: (ח) נסיכיהם. שריהם: (ט) ובא במלכות מלך הנגב. דרך מלכות מלך הנגב שהוא אבי אביה ישוב אל אדמתו והוא מצרים כמו שנאמר למעלה בשבי יביא מצרים: (י) ובניו. של מלך הצפון יתגרו: ובא בוא. כמו והולך הלוך בנו של מלך הצפון יבוא בו ושטף ועבר אל ארץ הנגב: וישוב ויתגרה. במלך הנגב: עד מעוזו. עיר מבצרו: (יא) ויתמרמר. ונלחם בעם: ונתן ההמון. של מלך הצפון בידו: (יב) ונשא ההמון. של מלך צפון להתגאות מאד כי יזמו כלבם להתגבר במלחמה: הפיל רבואות. רבים בחיל מלך הנגב: ולא יעוז. ובכל זאת לא יהיה נצחון בהמלחמה שלו: (יד) ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון. ראיתי בשם ר' סעדיה אותם זו של

רבינו סעדיה גאון

ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון לעשות מישרים. כשיראה מלך הנגב שהוא כבוש בצער אז יאמר למלך הצפון קח נא בתי לאשה ותהיה אהבה ומישרים בינינו: ולא תעצור כח הזרוע. אותה בת מלך הנגב אע"פ שתבא בחתון אל מלך הצפון לא תעצור כח וזרוע למלך הצפון לבלתי הלחם באביה אלא ילך מלך הצפון במלחמה וינצח את מלך הנגב: ותנתן היא ומביאיה. הם השלוחים: והיולדה. היא הנערה המשרתת לפניה: ומחזיקה. הוא אביה: בעתים. בזמנים רבים בית הכלא: (ז) יעמד מנצר שרשיה כנו. ממשפחת בית אביה הוא אחיה בן אביה יקום: ויבא אל החיל. להלחם במלך הצפון לנקום נקמת אביו: כנו. כן וי"ו יתירה ופירושו תוער כמו וכנה אשר נטעה ימינך כלומר קרוס ופורח וענף: ויבא במעוז מלך הצפון. בקרית מחוזוהי בעיר מעוזו ומבצר מלכותו: (ח) וגם אלהיהם. בית עבודתם: ונסכיהם. הם שריהם כמו חמשת נסיכי מדין הם השופטים שהם קרובי מלכות: עם כלי חמדתם. הכל יוליך בשביה במצרים: והוא שנים. רבות יעמוד וימלוך יותר ממלך הצפון: (ט) ובא במלכות מלך הנגב. שימלוך ויהיה גדול כמלך הנגב: ושב אל אדמתו. במצרים למלוך הנה והנה: (י) ובניו. ואז בניו של מלך הצפון יתגרו עם אוסף המון חיילות: ושטף ועבר. בעיירות שלו: וישוב. כל אחד ואחד מבניו: ויתגרו עד מעוזו. הוא העיר שהוא מולך: (יא) ויתמרמר. ל' כעס ומרירות וי"א לשון רבנות ומרות: והעמיד. מלך הצפון המון רב ונתן. וימסר המון מלך הנגב בידו: (יב) ונשא ההמון. שיתגאה וישמח וירום לבו על מלך הנגב: והפיל ריבואות. מחיל מלך הצפון: ולא יעוז. מלך הצפון לעמוד לפני מלך הנגב: (יג) והעמיד. מלך הצפון: המון רב. יותר מן הראשון: יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב. מביזת מלך הנגב מן האהלים ומזהב וכסף רסני סוסיהם ומרכבותם: (יד) רבים יעמדו על מלך הנגב. להלחם בו: ובני פריצי עמך. המורדים באלפי השמים: ינשאו. ברעתם: להעמיד חזון ונכשלו. בדעתי כך היא שיעשו עצמם נביאי השקר וחולמי חלומות ומשיאים לו עצה וילחמו עמו ויכשלו בעצתם: (טו) ויבוא. עוד מלך הצפון וישפוך סוללה: ועם מבחריו. כתיב אלו בחורי חמד מלחמה מבצריו קרי מבוצרים גבוהי קומה כמגדל מבצר: ואין כח. לא יהיה להם כח לעמוד: (טז) ויעש הבא אליו. אל מלך הנגב ולחם בו: כרצונו. כתאותו: ואין עומד. לפני מלך הצפון: ויעמוד בארץ הצבי. בארץ ישראל מקום רצון נביון הבורא וגם הוא לשם יתיצב בכל מקום שירצה ויוכלה: וכלם

מצודת ציון

(ו) מישרים. מל' יושר ור"ל פשרה שהוא ישר ונוח לזה ולזה: (ז) מנצר. ענין ענף כמו ונצר משרשיו יפרה (ישעיה יא): כנו. מלשון כן ובסים: והחזיק. ענין אחיזה כמו והחזיק בה האיש (דברים כב): (ח) נסיכיהם. שריהם כמו נסיכי סיחון (יהושע יג): (י) יתגרו. מלשון הגר ומריבה: (יא) ויתמרמר. מל' מרירות: (יב) ונשא. ענין לקיחה: (יד) פריצי. רשעים הפורצים גדר האמת והצדק: (טו) סוללה. הוא תל העפר העושים מול העיר לעלות עליו ללחום על העיר בחוזק

מצודת דוד

ולסוף שנים הרבה יתחברו יחד באהבה ושלום ר"ל יהיו מסכים להיות בשלום לעשות מישרים. לפשר בין אביה ובין מלך הצפון בדברי ריבותם: ולא תעצר. אבל לא תוכל לעכב כח הזרוע למנוע מביניהם המיית שאון המלחמה והנצחון: ולא יעמוד. אבל בפעם ההיא לא יעמוד מלך הנגב על עמדו להתחזק במלחמה כמו מאז: וזרועו. אנשי זרועו ועוזריו גם הם לא יעמדו במלחמה ההיא: ותנתן: ביד מלך הצפון: היא. בת מלך הנגב: ומביאיה. הם השרים שהביאו אותה והלכו עמה קודם המלחמה אל מלך הצפון לעשות מישרים: והיולדה. הוא אביה מלך הנגב: ומחזיקה בעתים. הם האצטגנינים המחזיקים אותה בהודעת פעולות העתים לפי מהלך הכוכבים: (ז) ועמד. ואח"ז יעמוד מן ענף הבא משרשי' על כנו של אביה ר"ל אחד מבני בת מלך הנגב ישב על כסא המלכות של אביה: אל החיל. של מלך הצפון: במעוז. בערי המבצר: ועשה בהם. כחפצו: והחזיק. יחזיק ויאחז בהם ויכבשם: (ח) אלהיהם. העבודת כוכבים: והוא. מלך הנגב החדש שנים רבות יעמוד במלוכה יותר ממה שיעמוד מלך הצפון: (ט) ובא וגו'. ר"ל שיבוא בממלכת מלכות מלך הנגב אבי אמו להיות מלכותו גדולה כמו שהיה מלכות אבי אמו: ושב אל אדמתו. אחר שיקנה כבוד נצחון המלחמה לא יעמוד בארץ הצפון כי ישוב אל אדמתו אל ארץ הנגב: (י) ובניו. בני מלך הצפון יתגרו מלחמה עם מלך הנגב: ובא בוא. ויבוא ביאה וחוזר הוא על ההמון: ושטף ועבר. יעבור במרוצה כשטף מים על פני ארץ הנגב: וישוב. אח"ז ישוב ויתגרה מלחמה עד מעוזו הוא מבצר עיר המלוכה: (יא) ויתמרמר. יתאכזר במרירות רב: ונלחם עמו. והוא ומפרש עם מלך הצפון: והעמיד. מלך הנגב: ונתן. ביד מלך הנגב: (יב) ונשא ההמון. מלך הנגב ישא ההמון לעצמו ויביאה בשבי ובזה ירום לבבו: והפיל. עם שיפיל כמה רבאות מהמון של מלך הצפון עכ"ז לא יחזק למשול בו: (יג) מן הראשון. יותר מן הראשון. שנפל במלחמה: ולקץ העתים שנים. לסוף זמן שנים מרובים: יבוא בוא. יבוא ביאה בחיל גדול ובנכסים מרובים מכסף וזהב: (יד) רבים יעמדו. מלבד מלך הצפון יעמדו עוד רבים על מלך הנגב: ובני פריצי עמך. רוצה לומר רשעי ישראל: ינשאו. ירוממו את עצמם להעמיד חזון אבל יוכשלו כי ימותו וילכדו בעבור זה: (טו) וישפוך סוללה. על מבצרי מלך הנגב: וזרועות הנגב. אנשי זרועו ועוזריו ולא יעמדו במלחמה: ועם מבחריו. ואף כי יהיו עמו במלחמה ההיא מבחורי גבוריו עמו אף על פי כן לא יהיה

הכח

לֹא יַעַמְדוּ וְעַם מִבְחָרָיו וְאֵין כֹּחַ לַעֲמֹד׃ טז וְיַעַשׂ הַבָּא אֵלָיו כִּרְצוֹנוֹ וְאֵין עוֹמֵד לְפָנָיו וְיַעֲמֹד בְּאֶרֶץ־הַצְּבִי וְכָלָה בְיָדוֹ׃ יז וְיָשֵׂם ׀ פָּנָיו לָבוֹא בְּתֹקֶף כָּל־מַלְכוּתוֹ וִישָׁרִים עִמּוֹ וְעָשָׂה וּבַת הַנָּשִׁים יִתֶּן־לוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ וְלֹא תַעֲמֹד וְלֹא־לוֹ תִהְיֶה׃ יח וְיָשֵׁב פָּנָיו לְאִיִּים וְלָכַד רַבִּים וְהִשְׁבִּית קְצִין חֶרְפָּתוֹ לוֹ בִּלְתִּי חֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ׃ יט וְיָשֵׁב פָּנָיו לְמָעוּזֵּי אַרְצוֹ וְנִכְשַׁל וְנָפַל וְלֹא יִמָּצֵא׃ כ וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ הֶדֶר מַלְכוּת וּבְיָמִים אֲחָדִים יִשָּׁבֵר וְלֹא בְאַפַּיִם וְלֹא בְמִלְחָמָה׃ כא וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ נִבְזֶה וְלֹא־נָתְנוּ עָלָיו הוֹד מַלְכוּת וּבָא בְשַׁלְוָה וְהֶחֱזִיק מַלְכוּת

לציון נאל. ובא כמהלך רישך. ותבירו ובא מתהלך. ובא במלכות מלך הנגב. ובא ארץ הצבי ורבות יכשלו: ויעש ב׳ רפין וסימני׳ ויאמר ארנן אל דוד דר״ה. ויעש הבא אליו כרצונו: ויעמוד ב׳ רפין וסי׳ וישאתו על כתף יסבלהו. ויעמוד בארץ הצבי: וישם ו׳ רפין וסי׳ ישא ה׳ פניו אליך. ויט ידו על צפון. ואם לא איפו מי יכזיבני. וישם פניו לבא בתוקף. ודבתריה וישב פניו לאיים כן כתיב צדק לפניו יהלך: לא ימצא ד׳ וסי׳ נמסר בסוף צפניה: נוגש ב׳ מ״ל וסי׳ ממנו יצא כל נוגש. עמד על כנו מעביר נוגש אחרים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נח: מלפניו ח׳ וסימן וצרעת נעמן תדבק. ואלישע ישב בביתו. חילו מלפניו כל הארץ דר״ה. והאלהים עשה שייראו. אשר יראו מלפניו.

תולדות אהרן כהן סגני. ר״ס יג נמין נו:

של פשר וסייעתו: (טו) ועם מבחריו. יהיה במלחמה. ואין כח לעמוד. חסני מלך הצפון ואע״פ שיש כאן וי״ו יתירה דרך מקרא לדבר כן בלשון זה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו (בספר ישעיה לד): (טז) ויעש. המלך הצפון הבא אל מלך הנגב כרצונו: בארץ הצבי. בארץ ישראל: וכלה בידו. וכלה את הארץ באוכלוסיו: (יז) וישם פניו. מלך הצפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב: וישרים עמו. עם מלך הנגב גם עליהם ילחם מלך הצפון באותן הימים: ועשה. והצליח: ובת הנשים יתן לו להשחיתה. זו כנסת ישראל היפה בנשים יצוה מלך הצפון לשר צבאו להשחיתה. ואומר אני שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שגזר גזירות על ישראל וצוה לפוליפוס שר צבאו להרוג את כל הקורא שמו יהודי כמו שכתוב בס׳ יוסיפון: ולא תעמוד. עלתו זאת: ולא לו תהיה. בת הנשים שעמד מתתיהו בן יוחנן וטרף עולו מעל ישראל: (יח) והשבית קצין חרפתו לו. והשבית הקב״ה את גדופו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקב״ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והשיבו עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לצור על ירושלים והסריח בשרו ונשרו אבריו ואמר לעבדיו להשיבו לאנטוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת בחוליים רעים: (יט) למעוזי ארצו. לשוב אל עיר מבצרו: (כ) ועמד על כנו מעביר נוגש. ויתחזק על כסאו בהר המודעית מתתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו׳ והוא הדר מלכות בישראל כי שר וגבור יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני החשמונים: וביחים אחדים ישבר. בימים מועטים תשבר מלכותם: ולא באפים. של אומה אחרת: ולא במלחמה. כי מהם ובהם אשר יקנאו ארסתובלוס והורקנוס על דבר המלוכה: (כא) ועמד על כנו נבזה.

עם מבחריו: (טז) ויעש. מלך צפון הבא אל מלך הנגב כרצונו: בארץ הצבי. א״י ושחית רבים מהם: (יז) וישם פניו לבוא בתוקף. כל מלכות מצרים שהוא הנגב: וישרים עמו. ויעשה עמו שלום: ובת הנשים. היא מלכת שבא יתן לו מלך הנגב להשחיתה כי ברשותו והיא תסרח וזהו לא תעמוד ולא לו תהיה שלא יקחנה: (יח) וישב. הקצין שהיה מחרף ישיב גמולו בראשו שיעלה לו כמו חרפתו לא יותר: (יט) וישב. ישוב זה לארצו: (כ) ועמד על כנו. על מתכונתו מלך שיעביר נוגש ויהיה לו הוד מלכות וישבר ולא בהדר ועמד מלך אחר הפך תולדת הראשון ויתחזק

רבינו סעדיה גאון

וכלה חסים בידו. שיכלה הכל: (יז) וישם פניו לבוא בתוקף כל מלכותו. של מלך הנגב להלחם ולפשוט כל ערי מבצרי תוקפו: וישרים עמו. שתתיישר דרכו ומלחמתו מן הבורא ויעשה כתאות רצונו ולא יכשל כי אם בדרך מישרים יצליח בכל: ובת הנשים יתן לו. זה שכתבנו למעלה ובת מלך הנגב הבואה אל מלך הצפון לעשות מישרים ואותה הבת יתן לו מלך הנגב להשחית ענתו ולבטל מלחמותיו: ולא תעמוד. הבת בעלצין לסיות גבירה: ולא לו תהיה. לאשה אלא תברח ממנו: (יח) וישב. עוד מלך הצפון פניו להלחם באיי הים: ואז ישבית אשם קצין שחרף אותו בראשונה וישיב לו גמול חרפתו וישלום בו ויגלה אותו. פ״א שבועים שבעים הם ד׳ שמיטות נכרת ונחתך על עמך תלאות הקב״ה ועל ירושלים למען כלה הפשעים: ולהביא צדק עולמים. הוא שכתב ישראל עשו בס׳ תשועת עולמים: ונחתום חזון. בדעתי הוא הכתוב על ידי זכריה וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ: ולמשוח קדש קדשים. בדעתי הוא הבנין של בית האחרון אשר ראה יחזקאל כמו שכתוב למוד את ירושלים כמה ארכה וכמה רחבה למוד למשיח. ואלה שבועים שבעים הן ת״צ שנה. ותבין כי מן מוצא דבר מלפני ה׳ על ידי להשיב הגלות מבבל ולבנות ירושלים שנה נגאל בדעתי עד אשר הביא להם משיח זה כהן משוח בזמן הקדש. ונגיד הוא פחה ובלעון זה עזרא שהיה כהן ופחה. שבועים שבעה הם מ״ט שנה מן השנה אשר בברם ה׳ אשר יבנה את ירושלים ועד השנה אשר שבו מבבל לבנות הם מ״ט שנים במספר ואחרי כן תבנה ירושלים ושבועים ששים ושנים הם תל״ד שנים מ״כ יעמוד המקדש בבנינו וי״ד יעמוד אחרי כן ביתר. רחוב הוא שוק של ירושלים שתהא בנויה ומלאה פירות וכל טוב. חרוץ כרות כמה מערות יושבי ירושלים שברותים בכליון חרוץ ממעבר אדם. ובצוק העתים מקום המצוק והחרבן אלו מערות בית המקדש ומקום הכהנים אשר במערות בית ה׳ משמרת כל השנים והזמנים לשבתות ולחדשים ולמועדים וכל קרבנותיהם ואחרי השבועים ס׳ וב׳ שהם ימי השנין. יכרת משיח שיבטלו זבח ומנחה מכהן המשיח ואין לו שירות על המזבח ונשאר שבוע אחד הם שבע שנים: והעיר. ירושלם ומקום הקדש ישחית ויחרב עם נגיד הבא הוא מלך אשר ימלוך בירושלים. וקיצו של ישראל יעבור בשטף במלחמות אויביהם במלחמת אספסיינוס וטיטוס. ועד קץ שביתת כל מלחמה תהיה ירושלים נחרצה שוממה כי נשלם הנבואה וחרב בית המקדש כי עזב ה׳ את ביתו: והגביר ברית לרבים. אחר הבית יכרת ברית עם עיירות וכרכין רבים מישראל שבוע אחד ורבים יקח עמו להיות לו ליועצים ולשרי צבא כגון יוסף בן גוריון הכהן וחביריו וכתום חצי השבוע משבוע והלי ונשאר חצי השבוע הם ג׳ שבועות י״ד שנה או ישבית זבח ומנחה מישראל ועתה כי הגביר ברית שבוע אחד משנת ה״ג ובדעתי שהם שבועים שבעים ואולי חצי השבוע הכתוב אשר ישבית זבח ומנחה אולי הוא מיום אשר שבת התמיד בראשונה משנת י״א לצדקיהו ועד קרבת קץ תחלת הגלות הזה ופתרון חצי השבוע ג׳ ימים ומחצה יום לשנה והם אלף ור״פ חסר שנה ושברים וזה עבר מכמה שנים כי למען נאמר בסוף הפסוק ועד כלה ונחרצה תתך על שומם כי אחרית תום חצי השבוע ישבית זבח ומנחה כי לא יהיו בנוי בית אלהינו עד אשר תהיה כלה ונחרצה בכל אויבי הארץ ובכל אויבי ירושלים ככתוב ועל כנף שקוצים משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם להעביר מירושלם ומבית השומם עכו״ם ועובדים לאמור והאלילים כליל יחלוף וכתוב כי כלה ונחרצה שמעתי וזה דומה למה שנאמר למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה כי ככלות מועד מועדים אין עוד ישועה עד כלות יד עם קדש והסולח יסלח לי ברחמיו אולי שגיון הוא והצור ימהר ישועתנו במהרה בימינו אמן ונחזור לענין ראשון: (יט) למעוזי ארצו. לתוקף ארצו: ולא ימצא. ולא יוסיף להתאמן כמו שנאמר תמצא ידך לכל אויביך: (כ) על כנו. על מכון מלכותו: וביחים אחדים. מועטים ימים אחדים

מצודת ציון

(יז) בתוקף. בחוזק כמו מעשה תקפו (אסתר י): (יח) והשבית. ויבטל: קצין. שר ומושל כמו קצין תהיה לנו (ישעיה ג): (כא) בחלקלקות. מלשון חלק ר״ל חנופה ודברים רכים וחלקים: יבזור

מצודת דוד

שבה בהם לעמוד ולהתחזק במלחמה: (טז) הבא אליו. מלך הצפון הבא על מלך הנגב יעשה בו כרצונו ואין מי יעמוד לפניו: ויעמוד. יעמוד במלחמה על א״י: וכלה בידו. ישחיתה בכחו והוא אנטיוכס המלך ולמלטות אתה תחשב עם רומא כי לאחר זמן לקח רומא את מלכותו: (יז) וישם פניו. מלך הצפון והוא אנטיוכס ישים מחשבתו לבוא בא״י בחוזק עם רב מכל אנשי מלכותו: וישרים עמו. ומעט ישרים הם ישראל מקצת מהם יהיו בעזרתו והם רשעי ישראל אשר התחברו עמו: ועשה. יעשה בא״י בחוזק עם כחפצו: ובת הנשים. היא עדת ישראל הנקראה היפה בנשים (ש״ה ה): יתן לו. ימסור למי שאסר את המלחמה והוא פוליפוס שר הצבא לו ימסור את עדת ישראל להשחיתה ולגזור עליהם גזירות: ולא תעמוד. אבל גזרת הרעה הזאת לא תעמוד ולא תהיה לו עדת ישראל לעבדים וכאשר יאמר למטה: (יח) וישב פניו. אח״ז יחזור פניו ללכת למלחמה על איי הים וילכוד רבים מהם: והשבית קצין. אח״ז ישבית שר העולם את חרפתו אשר חרף כלפי מעלה ויתן החרפה עליו כאשר יאמר למטה: בלתי חרפתו. לבד גמול עונש החרוף ישיב לו גמול עונש יתר פשעיו יהיה שמור לו אחר המיתה: (יט) וישב פניו. אחר שילכוד איי הים יחזור פניו ללכת אל מבצרי ארצו: ונכשל. יוכשל בדרך מהלכו כי הוכה בשחין רע ונסרח בשרו ונפלו ממנו איברים כמ״ש ביוסיפון: ולא ימצא. עוד לא ימצא בעולם כי מת ואיננו: (כ) ועמד על כנו. על חזקו ובסיסו יעמוד מעביר מישראל נגישות והוא מלכות החשמונאי: הדר מלכות. בהם יותן הדר מלכות כי יהיו מיקירי כהונה גבורים ומוצלחים: ובימים אחדים. אבל במעט זמן ישבר ויחלש המלוכה ולא בעבור חרון אף מעובדי כוכבים אחרת ולא במלחמה עם אחר כ״א מהם ובהם כי האחים הורקנוס וארסתובלוס יתקנאו זה בזה בדבר המלוכה ויביאו הרומים על עצמן למשול בהם כמ״ש ביוסיפון: (כא) ועמד על כנו. על חזקו ובסיסו יעמוד שם נבזה והוא כרך גדול וכו׳ שנאמר בו בזוי אתה מאד (עובדיה א) כי אדום הוא כרך גדול כי בני אדום יתישבו בה ומשלו בהוכה כמ״ש למעלה: ולא נתנו עליו וכו׳. לא נתנו מן השמים על כרך גדול הוד ופאר המלוכה ר״ל לא ניתן בהם גבורה להתגבר בכח ידי במלחמה כגבורים מעולם אנשי השם: ובא בשלוה. אבל יבוא בדבר שלוה לרמות את העולם

בַּחֲלַקְלַקּוֹת: כב וּזְרֹעוֹת הַשֶּׁטֶף יִשָּׁטְפוּ מִלְּפָנָיו ל' כתי'. ח'
וְיִשָּׁבֵרוּ וְגַם נְגִיד בְּרִית: כג וּמִן־הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו ל'. ח'
יַעֲשֶׂה מִרְמָה וְעָלָה וְעָצַם בִּמְעַט־גּוֹי: כד בְּשַׁלְוָה 2
וּבְמִשְׁמַנֵּי מְדִינָה יָבוֹא וְעָשָׂה אֲשֶׁר לֹא־עָשׂוּ
אֲבֹתָיו וַאֲבוֹת אֲבֹתָיו בִּזָּה וְשָׁלָל וּרְכוּשׁ לָהֶם
יִבְזוֹר וְעַל מִבְצָרִים יְחַשֵּׁב מַחְשְׁבֹתָיו וְעַד־עֵת: ל' ומ"ל. כ'
כה וְיָעֵר כֹּחוֹ וּלְבָבוֹ עַל־מֶלֶךְ הַנֶּגֶב בְּחַיִל גָּדוֹל ל'. ט'
וּמֶלֶךְ הַנֶּגֶב יִתְגָּרֶה לַמִּלְחָמָה בְּחַיִל־גָּדוֹל וְעָצוּם ל'

ב' רעס עַד־מְאֹד וְלֹא יַעֲמֹד כִּי־יַחְשְׁבוּ עָלָיו מַחֲשָׁבוֹת:
ל'. ל' ומ"ל כו וְאֹכְלֵי פַת־בָּגוֹ יִשְׁבְּרוּהוּ וְחֵילוֹ יִשְׁטוֹף וְנָפְלוּ
ל' חֲלָלִים רַבִּים: כז וּשְׁנֵיהֶם הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמֵרָע
ב' ח'. ל' וְעַל־שֻׁלְחָן אֶחָד כָּזָב יְדַבֵּרוּ וְלֹא תִצְלָח כִּי־עוֹד
קֵץ לַמּוֹעֵד: כח וְיָשֹׁב אַרְצוֹ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל וּלְבָבוֹ
עַל־בְּרִית קֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב לְאַרְצוֹ: כט לַמּוֹעֵד
ח'. כ' מ"ל יָשׁוּב וּבָא בַנֶּגֶב וְלֹא־תִהְיֶה כָרִאשֹׁנָה וְכָאַחֲרֹנָה:
ל' ל וּבָאוּ בוֹ צִיִּים כִּתִּים וְנִכְאָה וְשָׁב וְזָעַם עַל־

אם על המלך טוב יצא . ואת פתשגן כתב הדת . וזרעות השטף ישטפו מלפניו : על המלך ם' וסימ' בימיו עלה פרעה נכה . ויקח אותם נבוזראדן רמלכים . ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים . ונשאת המשל הזה . בן אדם שא קינה על . והיה כמלאת שבעים שנה . בעת ההיא בא חנני . ויער כחו ולבבו . ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב . ולא תהיה ה' וסי' ולא תהיה זמה בתוככם . וכשלו איש באחיו . ולא תהיה ערת ה' כצאן . והיית רק למעלה . ולא תהיה זאת לך לפוקה דאביגיל . לא

הראשון שזה יהיה נבזה: (כא) בחלקלקות. כמחשך בלי עצה: (כב) וזרועות. אניות: וגם נגיד. אחד מבני הורדוס: (כג) ומן. ובעבור שיתחברו אליו רבים יקח עצתם ויעלה בהם ויתפש מדינה ויחשב מחשבת ולא תהיה עתה על כן אמר ועד עת אחרת תקומנה: (כה) ויער. יעיר כמו יקים יקם סערה לדממה: ולא יעמד. מלך הנגב לפני מלך צפון: כי יחשבו עליו. יועציו וסגניו מחשבות: (כו) ואוכלי פת בגו. של מלך מצרים: וחילו ישטוף. מלך הצפון והנה חיל מצרים הוא השטוף ואחר כך ישלימו מלך הנגב ומלך הצפון: (כז) ושניהם. לבבם למרע. לעשות רע לארץ ישראל וטעם כזב שלא תקום עצתם ולא תצלח כי עוד נשאר קץ למועד שילכו ישראל בגולה וישוב מלך צפון לארצו: (כח) ולבבו על ברית קדש. להפר הוא הברית שהיתה בין מלכי ארס ובין יהודה בן חשמונאי ואחר שעשה חפצו ושב לארצו למועד שנה אחרת ישוב: (כט) ובא בנגב. היא ארץ מצרים. וטעם ולא תהיה כראשונה וכאחרונה כי בביאה ראשונה עשה כל חפצו וככה בביאה אחרונה שהיא השלישית שהחריב בית המקדש גם מצרים כי בביאה השניה היא האמצעית יהיה כחלש וכן כתוב ובאו בו ובאו עמים: (ל) ציים. הם האניות: וכתים. הם אנשי ארס. ונכאה. זה מלך צפון: ושב. לארצו בבושת פנים. וזעם על ברית קדש. הוא אגריפס: ועשה. חיל כבד: ושב. לנגב: ויבן על עוזבי ברית קדש. הם אנשי ירושלים שקשרו על המלך והרגו אנשי —

ויתחזק או על מעמדה מלכות עשו שנא' בזוי אתה מאוד (עובדיה א) ויעמד רומיים ויטלו מלכות מיונים: (כב) וזרועות השטף. וגבורי מלכות יון שהיו מלפניהם שופטים וחזקים ישטפו מלפני רומיים וישברו: וגם נגיד ברית. גם מלך ישראל שכרות עמם ברית גם הוא סופו שישטף מלפניו כי יעברו (רומיים) על הברית ויפשטו עליהם כמו שאמרו רז"ל (עכו"ם ח) עשרין ושית שנין קמו בהמנותייהו בהדי ישראל והדר אשתעבדו בהון: (כג) ומן התחברות אליו יעשה מרמה. ומן השותפות שישתתף (רומי) עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מחשבה רעה: ועלה. ממקומו: ועצם. בכל מקומות שסביבות ארץ יהודה כאדום בעמון ומואב: במעט גוי. לא יצטרך לחיל כבד כי יעזור אותו מלך יהודה וכן כתוב בספר יוסיפון: (כד) בזה ושלל ורכוש להם יבזור. יחלק לכל המקבלים עולם עליהם עד שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקות: יבזור. כמו יפזר וכן בזר עמים (תהלים סח): ועל מבצרים. עכו"ם יחשוב מחשבותיו להושיב (נכים) ראשי גייסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם: (כה) ולא יעמוד. מלך הנגב: כי יחשבו עליו מחשבות. ויתנכלו עליו להפילו על ידי שוחד שישחידו את שריו לבגוד בו כמו שהוא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו ישברוהו: (כו) פת בגו. מאכלו נוטל פרס משלחנו: (כז) ושניהם המלכים. שר רומיים ונגיד הברית האמור למעלה הוא הורקנוס שיתחבר לעזרתו כדי שיעזור גם הוא על ארסתובלוס אחיו המולך בירושלים: לבבם למרע. על בני עמך להרע ליהודה: ועל שלחן אחד. על מלכות ארסתובלוס יתלחשו כזבים: ולא תצלח. שיתמסרו ישראל להשחתה באותן הימים: כי עוד קץ למועד. החורבן למלאות שבועים ששים ושנים האמורים בספר זה (לעיל ט) ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס מזרע הורדוס: (כח) וישב. מלך הרומי לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול: ולבבו על ברית קודש. להפר בריתו מעל ישראל: ועשה. כלומר והצליח. ושב לארצו: (כט) למועד. לאחר זמן. ולא תהא הביאה הזאת מצלחת כראשונה האמורה למעלה ועמד מנצר שרשיה וגו' שהצליח מלך הצפון על מלך הנגב ובאחרונה פעם שניה זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול: (ל) ובאו בו. להלחם בו: ציים. סיעות: כתים. רומים. גדודים ממלכות

רבינו סעדיה גאון

אחדים מתרגמינן זעירין: (כא) בחלקלקות. בחנפות ולשון סרע ושפתי חלקות: ומן התחברות. מזמן שיתחבר עמו: (כד) ובמשמני. ובעשירי מדינה כמו כל איש שמן מתרגמינן עתיר: יבזור. יבוזו ויפזר ויתן פרס לחיילותיו כמו בזר עמים סור: (כה) ויער כחו. כמו ולא יעיר כל חמתו

לשון תוקף: (כו) ואכלי פת בגו. על שלחנו הם ישברוהו כי לא יעזרוהו: (כז) ושניהם המלכים. לבבם למרע. על ישראל שהם מלך הצפון ומלך הנגב: (כח) על ברית קדש. מלך הצפון הוא יחשוב לגזור גזרות לבטל דת ברית קודש ועשה ושב לארצו: (ל) ציים. כתיים וזה שכתוב וציים

מצודת ציון

(כד) יבזור. יפזר וכן בזר עמים (תהלים סח) כי בומ"ף מתחלף: (כו) פת בגו. מאכלו: (כז) למועד. מלשון יעוד וקביעות זמן: (ל) ציים. אניות כמו וצי אדיר (ישעיה לג): כתים. הם רמילום כן ת"א בתורה: ונכאה. וישבר כמו ונכאה לבב (תהלים קט): ועשה. ענין אסיפה

מצודת דוד

כולם ויחזיק המלכות בעבור חלקלקות אמרים ודברי חנף כי על ידי זה הכל תמכוהו לאוהב וגלו לו מלפוני לבם ובזה התחזק עליהם: (כב) וזרועות השטף. אנשי הזרוע שהיו שוטפים העובדים כוכבים ומשחיתים אותם והם המון בני עובדי כוכבים שוטם יהיו נשטפים מלפני רומא ויהיו שבורים ונשחתים וגם נגיד הברית יהיה נשטף מלפני רומא והוא מלך ישראל אשר כרת עמו הברית ולבסוף חלל הברית וטפסו: (כג) ומן התחברות אליו. מן העת אשר התחבר אל מלך ישראל בכריתת ברית היה עושה עמו מעשה מרמה: ועלה ועצם. היה עולה למלחמה על העובדי כוכבים אשר סביבות ירושלים ונתחזק עליהם במעט עובדי כוכבים אשר הביא מבני עמו כי במרמה פיתה את מלך ישראל לעזרו במלחמה עם אנשיו כמ"ש ביוסיפון: (כד) בשלוה. במרמה בא בדברי שלוה ונכנס במשמני המדינה רצה לומר במקום הזהב והכסף למען ירגל אותה ולא היו נשמרים ממנו על כי בא בדברי שלוה: ועשה וגו'. והם עשה מעשים אשר לא עשו אבותיו וגו' ומוזר ומפרש מה הם המעשים ואמר ביזה ושלל וגו' רצה לומר שהיה מבזבז שם ומפזר ממון רב אשר לא בזבז אדם מעולם כי כדי לרמות לבל ירגישו בו שבא לרגל בזבז שם הבזה והשלל שלקח מן העובדי כוכבים במלחמה להראות אשר כביר מצאה ידו ואין כסף וזהב נחשב לו למאומה: ועל מבצרים יחשב. אבל באמת יחשב הוא במחשבותיו ללכד את המבצרים ההם אשר שם הזהב ולרגל בא: ועד עת. מחשבתו שמורה אצלו עד בוא העת אשר יהיה לאל ידו לכבשה: (כה) ויער. והוא יעורר כחו ויאמץ לבבו ללכת למלחמה בחיל גדול על מלך הנגב וגם הוא יתגרה למולו ללכת עמו למלחמה בחיל גדול: ולא יעמוד. אבל מלך הנגב לא יתחזק במלחמה כי אנשי רמילום מלך הצפון יחשבו מחשבות על מלך הנגב לפחד שרי צבאו למען יבגדו במלכם ולא ילחמו בגבורה: (כו) ואוכלי פת בגו. רצה לומר שריו אוכלי שלחן המלך הם ישברו אותו כי ילחמו במרמה להיות נמסרים ביד מלך הצפון: וחילו ישטוף. החיל של מלך הנגב ישטוף מלך הצפון ונפלו מהם חללים רבים כי מלך הצפון יהרוג בהם: (כז) ושניהם המלכים. מלך הצפון ומלך הנגב: לבבם למרע. יהיה לבבם לעשות רעה לישראל: ועל שלחן אחד. בהיותם מסובים לאכול ידברו כזב ר"ל ידברו לאבד את ישראל והמלאך קורהו כזב על כי לא נתקיימה עצתם: ולא תצלח. עצתם זאת לא תצלח: כי עוד קץ למועד. כי יש עוד זמן על קץ המיועד להם כי עדיין לא נתמלאה הסאה ולא בא קצם להיות נאבדים: (כח) וישב. מלך הצפון ישוב לארצו ברכוש גדול אשר שלל ממלך הנגב: ולבבו. מחשבת לבבו יהיה על כריתת הברית אשר כרת עם ישראל עם קודם ר"ל בלבבו יחשוב לספר הברית: ועשה. כאשר חשב כן יעשה ויפר הברית ונלחם בם ואח"ז יחזור לארצו: (כט) למועד. לזמן הזה בשנה האחרת ישוב לבוא בארץ הנגב להלחם בה: ולא תהיה וכו'. אבל לא תהיה דרכו מצלחת כמו שהיתה בראשונה ר"ל בשנה שלפניה שנאמר בה למעלה וישב ארצו ברכוש גדול: וכאחרונה. ולא כמלחמה האחרונה אשר תהיה לאחר המלחמה ההיא והיא המלחמה האמורה למטה ובעת קץ יתנגח וכו' ונאמר בה וארץ מצרים לא תהיה לפלטה: (ל) ובאו בו. בארץ הנגב יבאו אנשי רומא באניות גדולות אבל יעיה

בְּרִית־קוֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב וְיָבֵן עַל־עֹזְבֵי בְּרִית
קֹדֶשׁ׃ לא וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ וְחִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ
הַמָּעוֹז וְהֵסִירוּ הַתָּמִיד וְנָתְנוּ הַשִּׁקּוּץ מְשׁוֹמֵם׃
לב וּמַרְשִׁיעֵי בְרִית יַחֲנִיף בַּחֲלַקּוֹת וְעַם יֹדְעֵי
אֱלֹהָיו יַחֲזִקוּ וְעָשׂוּ׃ לג וּמַשְׂכִּילֵי עָם יָבִינוּ
לָרַבִּים וְנִכְשְׁלוּ בְּחֶרֶב וּבְלֶהָבָה בִּשְׁבִי וּבְבִזָּה
יָמִים׃ לד וּבְהִכָּשְׁלָם יֵעָזְרוּ עֵזֶר מְעָט וְנִלְווּ עֲלֵיהֶם
רַבִּים בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ לה וּמִן־הַמַּשְׂכִּילִים יִכָּשְׁלוּ
לִצְרוֹף בָּהֶם וּלְבָרֵר וְלַלְבֵּן עַד־עֵת קֵץ כִּי־עוֹד
לַמּוֹעֵד׃ לו וְעָשָׂה כִרְצוֹנוֹ הַמֶּלֶךְ וְיִתְרוֹמֵם
וְיִתְגַּדֵּל עַל־כָּל־אֵל וְעַל אֵל אֵלִים יְדַבֵּר נִפְלָאוֹת
וְהִצְלִיחַ עַד־כָּלָה זַעַם כִּי נֶחֱרָצָה נֶעֱשָׂתָה׃
לז וְעַל־אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו לֹא יָבִין וְעַל־חֶמְדַּת נָשִׁים
וְעַל־כָּל־אֱלוֹהַּ לֹא יָבִין כִּי עַל־כֹּל יִתְגַּדָּל׃
לח וְלֶאֱלֹהַּ מָעֻזִּים עַל־כַּנּוֹ יְכַבֵּד וְלֶאֱלוֹהַּ אֲשֶׁר
לֹא־יְדָעֻהוּ אֲבֹתָיו יְכַבֵּד בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבְאֶבֶן

תקום ולא תהיה. ולא תהיה כראשונה וכאתרונה. ולא תהיה לתם לאיש מוכיח: יחזקו ז' חסרים בל' שנא וכ"ב ויחזקו איש בראש רעהו. ויחזקו באלהים אחרים דמלכים. צרת התוקתני. קדרתי שמה תחוקתני. והילדה ומחוקה. ועם ידעי אלהיו יחזקו: ונלוו ד' וסימ' נמסר בסדר קרח וזכריה סי' א': כרצנו ד' חסרים בליש' וסימ' נמסר בסיפרא סי' ח' ובסדר ויחי: נעשתה ט' וסי' ותיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. נעשתה התועבה הזאת בישראל. והגד לך ושמעת ודרשת. ואחיתפל ראה כי לא נעשתה. ויקם ה' את

מחללו' ארם שימרדו בו: ונכאה. ונשבר קלת: ושב וזעם על ברית קדש. ושב לארצו להפר ברית שכרת עם ישראל: (ושב ויבן על עוזבי ברית קודש). ויתן לב ויתבונן שעזבו ישראל ברית (ודת) קודש. ותרב שנאת חנם ומחלוקת בבית שני כמ"ש בספר יוסיפון וישפכו דם נקי ועל זאת יבטח וידע שיגליח ויפר את בריתו מעמם ויתגרה בם: (לא) וזרעים ממנו יעמודו. ישלח שריו וגבוריו לירושלי': וחללו מעון. בהמ"ק: (לב) ומרשיעי ברית יחניף. פריצי ישראל שיתחברו עמו וירשיעו בריתם עם הבריהם ויהיו מתרים יחניף בחלקלקות: ועם יודעי אלהיו. וכשירי ישראל שיחזיקו ביראת אלהיהם כלומר יאחזו בה ולא יעזבוה: ועשו. את תורתם: (לג) ומשכילי עם. חכמים שבהם כגון של בית רבי חכמי הדורות: יבינו לרבים. ידרשו לעם הארץ את התורה ויאמצו ידיהם להחזיק בה: ונכשלו. בגלותם בחרב ובלהבה וגו': (לד) יעזרו. עזר מעט ע"י שחדים וממון שיעבדו את אויביהם ישייע אותם בה': (לה) יכשלו לצרוף בהם. יכשלו בחשבון הקיצים שיתנו לב לצרפן וללבנם לדעת אותם ויטעו בהם: (לו) ועשה כרצונו המלך. מלכות רמאילוס: והצליח עד כלה זעם. עד שוב אף הקב"ה מישראל: כי נחרצה נעשתה. כשתכלה גזירתו. כי. כמו כאשר: (לז) ועל אלהי אבותיו לא יבין. לא יתן לב להקב"ה שהוא אלהי אברה' יצחק וישראל אבותיו: חמדת נשים. כנסת ישראל היפה בנשי': (לח) ולאלוה מעוזים. לאלהי הכרובים אשר יכרתו עמו ברית: על כנו יכבד. כי יחניף את

אנשיו וחללו המקדש המעוז שהיה לישראל כמו גאון עוזכם ובאה זאת המלה על דרך הארון הברית שפירושו הארון ארון הברית וככה הספר המקנה היין החמה. עתה ספר חרבן בית שני. ויש לתמוה מחכמי לדוקים שפירשו זה לעתיד ואמרו כי המקדש הוא מיכ"א שיחוגו עליה הישמעאלים והסירו התמיד החמש תפלות ונתנו השיקוץ עכו"ם ואלו התועים איך יתכן שיקרא מקדש רק ירושלים לבדה וככה שמה בל' ישמעאל בית ואיך הוא מיכ"א קדש והלא פקחו אלה העורים את עיניה' וראו כי יש במיכ"א שיקוץ עד היום והלא מרקולים שאליו יחוגו כל ישמעאל ממזרח וממערב לזרוק אבנים שם ואלה המפ' חללו המקדש. והג' ז"ל אמר כי ועשה כרצונו המלך זהו הקדרי ראש מלכות ישמעאל וזה לא יתכן כי כתוב וכל חמדת נשים לא יבין וזה היה אוהב נשים ופירש נשים מדינות וזה קרוב אל דרש ואיננו פשט ועוד מה יעשה בכתוב לאלה אשר לא ידעוהו אבותיו ועוד אם היה אלה עכו"ם אין תשובה ממרקולים כי זה ידעוהו אבותיו ולא סרו אנשי מיכ"א לשמעתו עד שנשבע להם שלא יסיר עבודת מרקולים ואין צריך להאריך ובן היוצר חבר ספר במועד הקץ וגם נפלתי דבריו ככלי יוצר טרם בא מועדו כי הוא מקוה מועד עבר וכלל אומר דבריו כדברי קץ גם דברי רבי שלמה בן גבירול ז"ל רצה לקשור הקץ במחברת הגדולה על שני הכוכבים העליונים גם דברי רבי אברהם הנשיא בספר קליט ודברי היוצר ודברי רבי יצחק בן לב וכל החושבים המלות או האותיות בחשבון גימטריא הכל הבל ורעות רוח כי דניאל לא ידע הקץ ואף כי הבאים אחריו רק רמז המלאך דבר כאשר אפרש רק לא פירש מתי יהיה. ועתה אשוב לפרש: (לב) ומרשיעי ברית. ידבר על טיטוס שעזבו רבים מישראל בריתם. וטעם בחלקות כמו דברו לנו חלקות על כן אחריו ועם יודעי אלהיו הוא השם הנכבד יחזיקו בהם: ועשו. כאשר צוה בתורתו: (לג) ומשכילי עם. זה דור אנשי המשנה ז"ל וטעם ונכשלו גזרות שעברו עליהם: (לד) ובהכשלם. הטעם שהשם לא יניחם למחות שמם: ונלוו עליהם. עם המאמינים: (לה) ומן. בכל דור ודור עד עת קץ בא הגואל ישראל: (לו) ועשה. זה קוסטנטין שהיה מלך גדול על בבל ופרס ומצרים ואפריקא והשיב בבל לדתו גם חביריו הסיבו פרסיים והשבאים ומצרים ואפריקא לדתו והניח תורת ארם: וטעם ויתרומם כלנו ועל השם שהוא אל אלים ידבר נפלאות והנה אמר המלאך אליו והצליח וכבר עברו אלו הדברים אשר היו עתידים

רבינו סעדיה גאון

ולים מיד בהדי שיתחברו לילך לירושלים: ונכאה. למען כי ישבר ויפול מקלת חילו ואחריתו: ושב וזעם. על ישראל ויטלטלם מארץ ישראל: ויבן על עוזבי ברית קדש. הם הישמעאלים שבירושלים וחללו אחרי בן המקדש המעוז: (לג) ומשכילי עם. הם בחוני גזרה: ונכשלו בחרב. ביאמונתו על יחוד השם: (לד) ובהכשלם. האחרים בגזרה זו יעזרו עזר מעט: (לה) ומן המשכילים. שיכשל כדי לצרף ולברר וללבן: (לו) על כל אל. על כל תקיף כמו אולי הארץ: ועל אל אלים ידבר. דברים של הכעסום על מלך עולמים עד יכלה הזעם מישראל ויעשה הכורא כלה ונחרצה באויבי

מצודת דוד

יהיה נכאה ונשבר ולא יצליח: ושב וזעם. ויחזור ויכעס על הברית שכרת עם ישראל עם קודש ויהיה חפצו בהפרת הברית: ועשה. יקבץ עם רב להלחם בהם: ושב ויבן. ויחזור ויתן לב להתבונן על אשר עזבו ישראל את ברית קודש היא התורה הקדושה הנתונה בברית ועי"ז יערב לבו לגשת אליהם למלחמה ולהפר הברית כמ"ש ביוסיפון: (לא) וזרעים. אנשי מלחמה בעלי זרוע מבני רמילוס יתחזקו ויחללו את המקדש אשר הוא המעוז והחוזק של ישראל ר"ל יחרשו המקדש בחזק: והסירו התמיד. יבטלו הקרבת התמיד ע"י חורבן הבית: ונתנו השקוץ משומם. במקום המקדש יעמידו צורת עכו"ם המשוקץ הנאלם ומושתק כאבן דומם: (לב) ומרשיעי ברית. את מי מישראל אשר ירשיע לעזוב ברית ה' אותו יחניף בחלקלקות אמרים: ועם ידעי אלהיו. אבל עכ"ז בגלות העם היודעים את ה' יחזיקו בדברי הברית ויעשו אותם ולא יפנו אל מול התנופה וחלקלקות האחרים: (לג) ומשכילי עם. החכמים שבהם: יבינו לרבים. ללמדם דברי הברית: ונכשלו. המשכילים ההם יוכשלו ליפול בחרב ובלהבות אש וכו' משך זמן ימים רבים: (לד) ובהכשלם. ובעת הכשלם יהיו נעזרים מה' עזר מעט ולא יהיו כלים ביד האויב: ונלוו. אבל רבים מישראל יצאו מן הדת להתחבר עליהם בעבור חלקלקות אמריהם: (לה) ומן המשכילים. ואז רבים מן החכמים יכשלו בחשבון בעת ישכילו לצרוף בחשבון זמן הגאולה ולדעת ברור הדבר ולבון חשבונו ר"ל יהיו תועים מדרך האמת בחשבון הגאולה: עד עת קץ. ר"ל וכן מאז בכל דור ודור עד עת הקץ רבים יחשבו ויטעו בה אבל בעת הקץ יופקחו עיני כל להבין רמזי זמן הגאולה: כי עוד למועד. כי עוד זמן רב למועד הגאולה ובטיית דעת המחשבים היא לזמן קבוע כי השכל גופה אמר שתאוה והם יתאוו לקרב ולא לרחק ולזה יטעו בחשבון: (לו) ועשה. חוזר לדבריו הראשונים ואמר שהמלך ההוא יעשה בכל דבר כרצונו באין מוחה: על כל אל. על כל חוזק ובעל כח: ועל אל אלים. על האל המושל על כל החזקים ידבר דברים נפלאים ר"ל דברי חרוף אשר לא אמר מי מעולם: והצליח. ובכ"ז יצליח עד אשר יכלה זעמו של מקום מעל ישראל: כי נחרצה נעשתה. כאשר יהיה נעשתה הכריתה העלומה אז ימורק העון ויכלה הזעם ולא יצליח עוד: (לז) ועל אלהי וגו'. לא יתן לב להתבונן לעבוד את אלהי אבותיו אשר עבדו מאז לכוכב צדק: ועל חמדת נשים. ר"ל לא יבין על מעלת ישראל הנקראת היפה בנשים (ש"ה ה): ועל כל אלוה לא יבין. לא יתבונן לכבד שום אלוה ואף את האלוה האמיתי לא יבין איך א"כ יבין על מעלת עמו ישראל: על כל. על כולם יתגאה: (לח) ולאלוה מעזים. את האלוה העומד בשער מבצר החזקים היה מכבד בהיותו על כנו ר"ל כשהיה במקום מושבו היה מכבדו לפני העם להראות לב עובדיו למען יכבדם

מצודת ציון

אסיפה וקבוץ כמו ויעט תול (ש"א יד): (לד) ונלוו. ענין התחברות כמו הפעם ילוה (בראשית כט): (לה) לצרוף. ענינו הבנת הדבר להפריש הפסל מן האמת והוא מושאל לצרוף כסף להסיר הסיג: וללבן. ענינו העמדת הדבר על בוריו והאמיתתו בבהירות הלובן: עוד. הוא ענין רבוי כמו ויבך על צואריו עוד (שם מו): (לו) אל. ענין אומן וחוזק כמו יש לאל ידי (שם לא): נפלאות. מכוסות ר"ל שלא נשמע מעולם: נחרצה. גזרתה כמו נחרצת שוממות

יקרה ובחמדות: לט ועשה למבצרי מעזים עם־
ק׳. ג׳ אלוה נכר אשר הכיר יִרבה כבוד והמשילם
ג׳ ברבים ואדמה יחלק במחיר: מ ובעת קץ יתנגח
ג׳ עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון
ג׳. ב׳ ברכב ובפרשים ובאניות רבות ובא בארצות
ושטף ועבר: מא ובא בארץ הצבי ורבות
ו׳ יכשלו ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית
ב׳ רפיון. בני עמון: מב וישלח ידו בארצות וארץ מצרים
ב׳ לא תהיה לפליטה: מג ומשל במכמני הזהב
חס׳. ב׳ ח׳ והכסף ובכל חמדות מצרים ולבים וכשים
ג׳ חס׳ בליש׳ במצעדיו: מד ושמעות יבהלהו ממזרח ומצפון
ג׳ כתיב א׳ ויצא בחמא גדלה להשמיד ולהחרים רבים:
ג׳. ג׳ מה ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי־קדש
ו׳ דסמי׳. ה׳ ובא עד־קצו ואין עוזר לו:
ח׳. ד׳ יב א ובעת ההיא יעמד מיכאל השר
הגדול העמד על־בני עמך והיתה עת צרה
אשר לא־נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת
ח׳. י״ג ההיא ימלט עמך כל־הנמצא כתוב בספר: ב ורבים
ג׳ מישני אדמת־עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה
ב׳. ג׳. ג׳ חס׳ לחרפות לדראון עולם: ג והמשכילים יזהרו

דברו אשר דבר עלינו ב׳ בפסוק. עד כלה זעם כי נחרצה. וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה: ברבים ב׳ וסי׳ לכן אחלק לו ברבים. והמשילם ברבים ואדמה יחלק: ובא י״ו ר״פ וסימ׳ נמסר בסיפרא סי׳ י״א ובשמואל ב׳ סי׳ י״ו וישעיה סי׳ מ״ז: וראשית ו׳ וסי׳ ראובן בכורי אתה. ראשית דגנך תירשך תנינא דפסוק. וראשית כל בכורי כל ב׳ בפסוק. שמנים ימשחו. ובא בארץ הצבי: ושמעות ג׳ חסרים בלישנא וסימ׳ בבא שמעת שאול ויהונתן. מי האמין לשמעתנו. ושמעות יבהלוהו ממזרח. השר ד׳ פתחין וסימניהון השר שואל והשופט בשלום. וכנניה השר המשא החמישי לחדש החמישי. השר שמחות היזרח. יעמד מיכאל השר: ורבים ו׳ וסימ׳ ורבים השיב מעון. ורבים מביאים מנחה לה׳ ד״ה. ורבים מהכתנים ב׳ בפסוק עזרא. ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. ורבים מעמי הארץ מתיהדים: לחיי ג׳ וסימ׳ בסדר נח:

תולדות אהרן באר״ן הצבי. ר״ס יג גטין נו: ויטע. סוטה י: מישני. ר״ס יד סנהדרין לב עקרים מ״ד פנ״ה זוהר משפטים ולדרת נשא: והמשכילים. ב״ב ח זוהר בראשית:

אבן עזרא

עתידים בימי דניאל. ועתה יחל לדבר על העתידות שנשארו ודע כי ארם היא צפונית מערבית לארץ ישראל גם קוסטנטינא היא צפונית ובעת קץ שיגיע קץ מלך הצפון אשר אמר והגליות עד כלה זעם אז יבא קץ הגואל כאשר יפר׳ והנה לא הזכיר מתי יהיה זה רק הזכי׳ כי זה המלך והעם בנו אשר יבא ועשה מלחמה עם מלך מצרים וילכוד את מצרים וילך לארץ ואז יהרג ואחר ימים ידועים במספר מיום מותו יבא הגואל לישראל: (מ) יתנגח עמו מלך הנגב. הוא מצרים ואין לחוש שתהיה מצרים איזה דת שתהיה: וישתער על מלך הצפון. על מלך מצרים כמו בסופה ובסערה ואם הוא כתוב בשי״ן כמו השירו ולא ידעתי ורבים ככה: (מא) ובא. זה מלך צפון שהוא מלך קוסטנטינא אל ארץ הצבי והטעם אלו ימלטו מידו הדרים במקום שהיו שם אדום ומואב וראשית בני עמון ויש בין ימי סנחרב וזאת הנבואה שנים רבות: (מב) וישלח ידו. מלך צפון: (מג) ומשל במכמני. תרגום ואשר לא צדה ודלא כמן ליה אולי הוא מגזרת דרכמונים וכושים הם סמוכים למצרים יהיו במצעדיו של מלך צפון שיסורו אל משמעתו: (מד) ושמועות יבהלוהו. למלך צפון: ממזרח ומצפון. הוא בבל ופרס והטעם הקרן הקטנה שהזכיר בנבואתו: ויצא. מלך צפון: (מה) עד קצו. ושם ימות וזהו והגליות עד כלה זעם: (א) ובעת. אז בא היום והגיע העת שאמר עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב ולא נוכל לפרש כי יעמוד מיכאל עמידה לבד הוא רק עמד להפיל כסאות של מלכי ישמעאל והעד הכתוב אחריו העומד על בני עמך וזאת הצרה תהיה על כל העולם ולא ימלטו רק בעבור היות מיכאל השר הגדול על ישראל על כן ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר והם הצדיקים וכתוב ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי השם: (ב) ורבים. אמר הגאון כי פירושו אלה שיקיצו יהיו לחיי עולם ואלה שלא יקיצו יהיו לחרפות ולדראון עולם כמו והיו דראון והמלה אחת והפירוש חרפה והגאון אמר כי רבים הם המעטים כמו ורבים מביאים מנחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים ורבים יחלו פני נדיב והטעם לפי דעתי שהצדיקים שמתו בגלות יחיו בבוא הגואל כי עליהם כתוב כימי העץ ימי עמי ואז יתענגו בלויתן וזיז ובבהמות וימותו פעם שניה ויחיו בתחית המתים בהיותם בעולם הבא שאינם אוכלים ושותים רק נהנים מזיו השכינה ואמר כי כן פירוש ותטה ותעמוד לגורלך לקץ הימין שבו נחתם הספר. ורבי ישועה אמר כי ישני עפר משל על ישראל שהם בגלות כמו מתים והנה הגואל יבוא לטוב לצדיקי ישראל ולרע לרשעיהם והמשכיל יבין הנכון משני הפירושים ודברי חכמים עוזרים הגאון ז״ל: (ג) והמשכילים. כזוהר הרקיע. שיקבל האור והמצדיקים לרבים מעלתם גדולה ע״כ אמר ככוכבים

רשי

העכו״ם להיותם כבושים לו: (לט) ועשה. בנינים: למבצרי מעוזים עם אלהי נכר. כלומר לכבוד אלהי נכר: אשר הכיר ירבה כבוד. את השרים אשר יראה בלב להכיר פניהם ולהחניף ירבה להם כבוד: ואדמה יחלק. להם: במחיר. בדמים קלים: (מ) ובעת קץ. כשתקרב גאולתנו: וישתער עליו מלך הצפון. על מלך הנגב: (א) ובעת ההיא יעמוד מיכאל. ישתתק כאלם שיראה הקב״ה דן בעצמו ואומר היאך אאבד אומה גדולה כזו בשביל ישראל: והיתה עת צרה. בפמליא של מעלה וקטיגוריא בתלמידי חכמים בזיזי וכזיזי דבזיזי כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפ׳ אחרון של כתובות: ימלט עמך. תאבד מלכות ארם וימלטו ישראל: כל הנמצא כתוב בספר. הרי זה מקרא קצר כל הנמצא כתוב בספר זה ע״י החלומות הכתובים בו עד דקטילת חיותא ויקבלון מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיים: (ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. יחיו המתים: (ג) והמשכילים. שעסקו

רבינו סעדיה גאון

ישראל: (מ) יתנגח. יתקוטט: וישתער. כמו סערת חימה: (מא) בארץ הצבי. בארץ ישראל ארץ רצון לביונו: (מג) במכמני. במטמוני מקום סתר מטמון מארב מתרגמינן כמנא אמנם בצייד יטמון בארץ ספה ואשר לא צדה מתרגמינן ודלא כמן: ולובים. שם אומה כדכתיב ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת לסבים ולובים עם אחד הוא: במצעדיו. במסעדיו בחילוף סמ״ך בצדי: (מה) אהלי אפדנו. לשון אפידה אפוד ענין מכסה ציור כ״פוד בד חשוב שבבגדים כן אהלי אפדנו תשובים שבאהליהם: ויטע. וינטה כמו לנטוע שמים לנטות שמים ואשר כתב ויטע הוא מטע סיהדות בארץ אז יבוא עד קצו של גליות: ואין עוזר לו. כי יפול שר ארם ממרום ויעמוד מיכאל השר הגדול על עזרת ישראל: (א) והיתה עת צרה. הוא יום סרינת נחמיה בן חושיאל ככתוב וכביתו אלו את אשר דקרו: כל הנמצא כתוב בספר. אלו הצדיקים ככתוב ויכתב בספר זכרון לפניו: (ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. זו תחיית מתי ישראל שגורלם לחיי עולם: ואלה. שלא

מצודת ציון

(לעיל ט): (לח) כנו. מלשון כן וכסיס: (לט) במחיר. דמי ערך הדבר כמו ומחיר שדה (משלי כז): (מ) יתנגח. ענין הכאה ודחיפה: וישתער. כמו וישתער במ״ך והוא מל׳ רוח סערה: (מא) וראשית. ענין מיטב וכן ראשית גבורתם (ירמיה מט): (מב) לפליטה. הצלה ושארית: (מג) במכמני. ענינו אוצרות מסתרים ודומה לו בל׳ ארמית כי ואשר לא צדה (שמות כא) ת״א ודלא כמן: ולובים וכושים. שמות עובדי כוכבים: במצעדיו. מל׳ צעד ופסיעות: (מד) בחמא. כמו בחמה בה״א: (מה) ויטע. מלונו ל׳ נטיעה באהלים כג״ש כאהלים נטע ה׳ (במדבר כד): אפדנו. ענינו ארמון ובדרז״ל חואי אפדנא דאביי דנפל (ברכות נח) ור״ל אוהליו אשר סיו יפים ומשובחים כארמונות: (ב) אדמת עפר. כפל המלה בשמות נרדפים וכן והצפיר והשעיר (לעיל ח): לדראון. ענין בזיון וכן והיו דראון לכל בשר (ישעיה סו): (ג) יזהירו. ענין האורה וזריחה

מצודת דוד

תחתיו: ולאלוה וגו׳. זהו מה שהם עשה בו: יכבד. את מכון מושבו: ובחמודות. בדברים חמודים ונאים: (לט) ועשה למבצרי מעוזים עם אלוה נכר. ר״ל לאנשי מבצרי מעוזים יעשה כבוד עם אלוהי העכו״ם ודומה לו וכו״ז להחניף ולרמות למען יכבשם תחתיו: אשר יכיר. את מי אשר יכיר שיועיל בו לדבר החניפה היה מרבה לו כבוד: והמשילם ברבים. אנשים כאלה המשיל על עם רב להכניסם והיה מחלק אדמתו להם במחיר החזקה טובה וגניבת דעת וזה היה לו למחיר בעבור אדמתו: (מ) ובעת קץ. בעת בוא קץ וסוף ימי הגולה: יתנגח עמו וכו׳. מלך הנגב ילחם עם רומא כאלו יגנח בקרן: וישתער עליו. ומלך הצפון הוא רומא גם למולו ילחם בו כמו רוח סערה ר״ל בחוזק ובגבורה: ובאניות רבות. ובהם אנשי מלחמה: ובא. מלך הצפון יבוא בארצות מלך הנגב וישטוף אנשיהם ויעבור משם: (מא) בארץ הצבי. היא א״י החמודה: ורבות. ארצות רבות יכשלו ויאבדו מפניו: אדום. הם היושבים בהר שעיר: וראשית וכו׳. ר״ל מבחר עריהם: (מב) וישלח ידו. להכות ולאבד: בארצות. ר״ל בארצות רבות: לא תהיה לפלטה. ר״ל אף שארית מעט לא ישאיר בה והכל יאבד: (מג) במצעדיו. יהיו רמוסים במצעדי כפות רגליו: (מד) ושמועות. יהיה נשמע לו שבאה עליו מלחמה ממזרח והוא קרן הזעירה שהיא ממלכות ישמעאל האמור למעלה וגם יהיה נשמע לו שבאה עליו מלחמה מפאת צפון והשמועות ההם יבהלו אותו ויצא לקראתם בחמה גדולה להשמיד את הרבים ההם: (מה) ויטע. יעמיד אהלי ארמונו בין הימים להר א״י כחמודה ומקודשה: ובא עד קצו. שם יבוא עד סופו כי תכלה מלכותו ואין מי יעזור לו לשוב ולהתחזק עוד: יב (א) יעמוד מיכאל. לבקש רחמים על ישראל: העומד. הרגיל לעמוד תמיד ללמד סניגוריא על ישראל: והיתה. אז תהיה עת צרה על ישראל אשר לא נהיתה עליהם מאז היתה לגוי עד העת ההיא כי הקרן הזעירה שהיא ממלכות ישמעאל יצר להם מאד: ובעת ההיא. כאשר יצר להם מאד ימלט עמך ורק כל הנמצא כתוב בספר ימלט ר״ל הצדיקים ויראי ה׳ שנאמר בהם ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה׳ וגו׳ (מלאכי ג): (ב) ורבים. על כי לא יעמדו בתחיה כמ״ם ולקדישי עליונין יבלא וכו׳ (לעיל ז): כ״א

כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם
ועד: ד ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר
עד־עת קץ ישטטו רבים ותרבה הדעת:
ה וראיתי אני דניאל והנה שנים אחרים עמדים
אחד הנה לשפת היאר ואחד הנה לשפת היאר:
ו ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל
למימי היאר עד־מתי קץ הפלאות: ז ואשמע
את־האיש | לבוש הבדים אשר ממעל למימי
היאר וירם ימינו ושמאלו אל־השמים וישבע
בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות
נפץ יד־עם־קדש תכלינה כל־אלה: ח ואני
שמעתי ולא אבין ואמרה אדני מה אחרית
אלה: ט ויאמר לך דניאל כי־סתמים וחתמים
הדברים עד־עת קץ: י יתבררו ויתלבנו ויצרפו
רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל־רשעים
והמשכילים יבינו: יא ומעת הוסר התמיד ולתת

וראיתי י״ב וסימ׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. וראיתי מה והגדתי לך. וראיתי לבית גבא. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות. וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. וראיתי את כל מעשה האלהים. כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בפסוק. וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. והנה שנים אחרים: ולא אבין ד׳ וסימן ואני שמעתי ולא אבין. הן יעבר עלי ולא אראה. הן קדם אהלך ואיננו. מי זה מעלים עצה. ומעת ב׳ וסי׳ אשר סר אמציהו מאחרי ה׳. ומעת הוסר התמיד: הוסר ב׳ וסי׳ כאשר הוסר חלב מעל זבח. ומעת הוסר התמיד:

תולדות אהרן ומצדיקי. נדרים לח ; לבוש הבדים. סנהדרין לח ; ימינו. נזיר ג׳ : בחי העולם. תענית סג ; הוסר התמיד. תענית כח :

שעסקו בתורה ובמצות יזהירו כזוהר הרקיע : (ז) וככלות נפץ יד עם קדש. כשתכלה כח ישראל כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דברים לב) : (ח) ולא אבין. לא ידעתי מהו מועד מועדים וחצי : מה אחרית אלה. סוף החשבונות הללו : (ט) עד עת הקץ. עד אשר תקרב הגאולה : (י) יתבררו ויתלבנו. החשבונות האלה : ויצרפו. בהם רבים להבינם : והרשיעו רשעים. את החשבונות לחשבם שלא כמשפט וכשיכלו יאמרו אין עוד גאולה : ולא יבינו. אותם כל רשעים : והמשכילים יבינו. אותם כבא עת קץ : (יא) ומעת הוסר התמיד. כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימים אלף ומאתים ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד עד שישוב כימי תשיתו וחשבון זה מכוון עם חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום גלותם למצרים עד גאולה אחרונה. גלות מצרים מאתים ועשר. מיום צאתם עד בנין בית ראשון ארבע מאות ושמונים. ימי הבנין ארבע מאות ועשר. גלות בבל שבעים שנה. ימי בית שני ארבע מאות ועשרים. הרי אלף וחמש מאות ותשעים. והתמיד הוסר לפני החורבן שש שנים הרי מיום גלותם למצרים עד הוסר התמיד אלף וחמש מאות ושמנים וארבע. הוסף עליהם אלף מאתים ותשעים הרי אלפים וח׳ מאות ושבעים וד׳ כמנין ערב בקר בגימטריא

ככוכבים לעולם ועד כי מעלת הכוכבים גדולה ממעלת הגלגלים אף כי הרקיע שהוא למטה מן הגלגלים : (ד) ואתה. סתום הדברים. שיכולת לדעתם וחתום הספר שלא יראנו רק מי שראוי לראותו : עד עת קץ. פירשתיו : ישוטטו. כמו ישוטטו לבקש דבר ה׳ : (ה) וראיתי. שנים מלאכים וטעם אחרים שלא היה אחד מהם שדבר עמו כל שכתוב למעלה : (ו) ויאמר. האחד מהם : לאיש. כמו איש לא נעדר ושאל אותו עד מתי קץ הפלאות וכל זה שישמע דניאל : (ז) ואשמע. הטעם שישבעו בדבר עומד כמו אחת נשבעתי בקדשי הוא היכל הקדש והוא השמים כמו כי אשא אל שמים ידי כבר פירשתיו כי מלת עולם נצח חי העולמים הוא השם המחיה הכל והטעם המעמידם כמו החיים לאדם וככה ואתה מחיה את כולם : (ח) ואני שמעתי ולא אבין. והנה התברר כי דניאל לא הבין קץ ביאת הגואל : (ט) ויאמר. טעם לך כאומר לך לדרכך ואל תשאל יותר כי סתומים וחתומים הדברים וזה לאות כי בהגעת הקץ יבינו המשכילים רמיזות המלאך על כן אחריו יתבררו ויתלבנו משל מהגויות לנשמות שתתחכמנה ותקבלנה האמת : (יא) ומעת. פירשתיו. ואמר אחריו אשרי המחכה ויגיע והטעם שזה המספר כמו חצי שבוע והנה קרוב משלש שנים וחצי עמד הבית השני בלא עולה ואחר כן חרב והלכו ישראל בגולה וקרוב מהמספר הזה יעמד ישראל בצרה גדולה שלא נהיתה כמוה עם הקרן הקטנה והוא מלכות ישמעאל כי רוב הגולה בארצם וזה הוא יתיהיבון בידיה עד עדן עדנין ופלג עדן ואין בלשון ארמית סימן לשנים כמו בלה״ק שנתים דרכים והעד יפול באחת מהשתים ולשון רבים דרכים והפחות שלשה על כן כתיב עדן שנה אחת כמו למועדה מימים ימימה והנה ועדנין שלש שנים וחצי שנה על כן יש צורך לנו וזהו למועד מועדים וחצי כי למועד מגרת הוא כמו למועד חדש האביב והנה מועדים שלשה ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר הימים וזהו אשרי המחכה ויגיע והטעם כי יסבול הצרה הגדולה כי שם כתוב להשניא זמנין ודת וחבר דניאל אלה המספרים שאינן בזמן אחד בעבור כי קרוב ממספר הימים שעמדה ירושלים בצרה לפני הגלות כמספרם יהיו הימים שיעמדו ישראל בצרה גדולה לפני בא הגואל והנה התברר כפי הפירוש הזה כי כאשר יצא מלך נסון ויקח מצרים אחר שלש וחצי יבא הגואל לישראל רק לא ידענו עד עתה מתי

רבינו סעדיה גאון

יקיצו הם עובדי ה׳ אשר ידוו לדיוטה התחתונה של גיהנם והיו דראון לכל בשר דראון די ראון כדמתרגמינן מיסת חוינא : (ג) והמשכילים. בתורה יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים אלו מלמדי תינוקות ומוכיחי ישראל ככוכבים : (ד) ואתה דניאל סתום הדברים. וכותבם בחידות סתומות: התום. דברים חתומים עד עת קץ שישוטטו רבים תלמידי חכמים: ותרבה הדעת. לבאר התחום ולא יבינו : (ו) לבוש הבדים. בגדים לבנים כבגדי כהונה בגדי בכד ; קץ הפלאות. קץ הגאולה : (ז) וירם ימינו. כשבועה ככתוב הרימותי ידי אל ה׳ : כי למועד מועדים. כי ככלות מועד מועדים וחצי עדיין אין ישועה עד כלות נפץ יד עם קדש כלומר ואע״פ שיעברו כל החשבונות אין מבין עת הישועה זולתי אלהינו מרוב עונותינו בזה הסימן ככלות גלות נפץ יד עם קדש בסדלדל הדורות או תכלנה כל אלה הצרות ואין אתנו יודע עד מה מאחר אשר אמר המלאך לדניאל לך דניאל כי סתומים וחתומים הדברים אנו אין בנו כח לעמוד על סוד החשבונות של ימים ושנים אמנם בזה נתבונן כי קרבנות השנה אלף מאתים ותשעים הם עם התמידים ומוספים וכל קרבנות עדה וצבור יחיד ונשיא ומלך ואשר כתב אלף שלש מאות ושלשים וחמש אין נידע עד יערה עלינו רוח ממרום להתבונן ביאת

מצודת דוד

כ״ס מהישנים לא אמר ורבים ולא כולם : מישני וכו׳ יקיצו. הרבה מן המתים יעמדו בתחיה ובדרך שאלה אמר לשון שינה והקצה : אלה. מהם יקיצו לחיי עולם ר״ל לחיות חיים נעימים עד עולם והם הצדיקים שבהם : ואלה. ומהם יקיצו לסבול חרפה ובזיון מתמיד עד עולם והם הרשעים שבהם : (ג) והמשכילים. החכמים שבהם יזהירו וכו׳ : ומצדיקי הרבים. המלמדים דרך ה׳ לרבים הם יזהירו ככוכבים : לעולם ועד. חוזר גם על המשכילים : (ד) סתום הדברים. אף המעט שידעת מדברי הנבואה היא כתבם בדברים סתומים וברמזים : וחתום. כתבם בספר בדברים חתומים וכפל הדבר במ״ש לזרזו ולהזהירו ביותר : עד עת קץ ישוטטו וכו׳. עד בא עת קץ הגאולה הנה רבים ישוטטו בתנועת המחשבה להשכיל אמיתת הקץ ותרבה הדעת להקור ביותר וכאומר הנה יחקירו עד עת הקץ ולא ידעו מאומה אבל בבוא העת אז יוסקחו עיני כל להבין רמזי זמן הגאולה : (ה) שנים אחרים. שני מלאכים אחרים מלבד המלאך הדובר בי : אחד הנה. מהעבר מזה : היאור. הוא נהר חדקל : (ו) ויאמר. אחד מהם אמר : לאיש לבוש הבדים. הוא המלאך הדובר בו כי כן ראהו לבוש כמ״ש למעלה : אשר ממעל. אשר עמד ממעל וכו׳ : עד מתי. ר״ל עד מתי יתאחר קץ המכוסה : (ז) ואשמע. שמעתי את האיש וכו׳ שהיה מדבר : וירם ימינו וגו׳. כדרך הנשבעים וכמ״ש הרימותי ידי אל ה׳ (בראשית יד) : בחי העולם. בה׳ שהוא מחיה העולם ומעמידו : למועד מועדים וחצי. לזמן שני זמנים וחצי זמן : וככלות. וכאשר יכלה נפוצות כח עם קודש ר״ל כאשר ימורק העון ותכלה מהם נפוצת הכח שהיה להם בקושי הגולה ויקבלו ישראל את המלוכה בארץ ישראל : (ח) ואני שמעתי. עם כי אני שמעתי דברי המלאך הנה לא אבין כמה הוא המועד : ואמרה. אל המלאך הדובר בי : מה אחרית אלה. מהו הקץ והסוף הנרמז במועדים האלה : לך דניאל. ר״ל לך משאלתך ולא תשאל עוד כי דברי הגאולה יהיו סתומים וחתומים ברמז לבל ידעום עד עת קץ אבל בבוא הקץ יתחכמו הכל להבין הרמז : (י) יתבררו. הדברים יתבררו ויתלבנו על ידי חוקרים ומחשבים ר״ל יחפשו לברר הדברים וללבן לדעת האמת : ויצרפו רבים. ר״ל רבים יחשבו אשר יצא החשבון צרוף ומזוקק מבלי סגיאה : והרשיעו רשעים. ובעבור זה ירשיעו הרשעים לומר הואיל ולא בא המשיח בזמן אשר יצא לפי חשבונם שוב לא יבא : ולא יבינו. לתלות הדבר בטעות החשבון : והמשכילים. אבל המשכילים יבינו לתלות הדבר בטעות החשבון ולא יתייאשו מן הגאולה : (יא) ומעת. גם אלה דברי המלאך שאמר לו מן העת אשר נתבטל התמיד בחורבן הבית השני ונגזר לתת במקום המקדש את המשוקץ ומושתק כאבן : ימים. ר״ל מן העת שהיא מנה ימים אלף וכו׳ ולא ידענו אם ימים ממש או שנים

מצודת ציון

וזריחה : (ד) ישוטטו. ענין התנועה אנה ואנה כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה) והושאל על תנועת המחשבה : (ה) היאור. בתורה ת״א נהרא : (ו) הפלאות. המכוסה כמו כי יפלא ממך (דברים יז) : (ז) נפץ. ענין הרצון עם הפיזור כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז) : יד. ענין כח שהוא ביד : (י) יתבררו. מל׳ ברור : ויתלבנו. מל׳ לבון וענינו. שעמדת הדבר על

שִׁקּוּץ שֹׁמֵם יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים׃
יב אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת ל׳. ל׳. ל׳
ג׳ דסמי׳ ג׳ דגשים. ל׳ שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה׃ יג וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ
ל׳. וכל יד ימין דכוו׳ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין׃ חזק

סכום פסוקי ספר דניאל שלש מאות וחמשים ושבעה וסי׳ שנ״ז וחציו ביה בליליא קטיל בלשאצר הרגישו:

שקוץ ב׳ מ״ל וסי׳ השקוץ משומם. ולתת שקוץ שומם: לקץ ב׳ דגשים וסימניהון ויפח לקץ ולא: ואתה לך לקץ ותנוח:

תולדות אהרן לך לקץ. סנהדרין כח עקרים מ״ד פל״ה זוהר נח:

אבן עזרא

מתי יצא זה המלך הנזכר אל ארץ מצרים: (יג) ואתה. לקץ הימין. הגאון אחת מ״ם וכמוהו ואתה קח לך חטין ועליה יכרעון אחרין ולא יאמין בחיין גם מלת כנימין. אמר יפת בן עלי כי זה הפסוק דברי דניאל לכל משכיל שילך לו ולא יחפש על קץ הימים עד שימלאתו מי שגזר השם לבא הגואל בימיו וזה טעם ותעמוד לגורלך אם נגזר להיותך חי. וזה הפירוש רחוק וכמה היה נכבד מאד פירוש הגאון אילו היה מספר לנו מה טעם לעמוד בגורל עם קץ הימים כי הכל הם דברי המלאך ולא דברי דניאל:

נשלם ספר דניאל במרחשוון שנת ארבעת אלפים ותתקי״ו
בעיר רודוס והודות לשם לבדו שעזר ברוב חסדו את
אברהם עבדו הוא המחבר הוא הסופר:

רשי

בגמטריא. אלפים וג׳ מאות: (יב) אשרי המחכה וגו׳. ארבעים וחמש שנים נוספים על חשבון העליון שעתיד משיחנו להתכסות אחר שנגלה וישוב ויתגלה וכן מצינו במדרש רות וכן יסד רבי אליעזר הקליר (בסילוק יוצר פרשת החדש) ויתכסה מהם שבועים ששה: (יג) לך לקץ. תפטר לבית עולמך: לגורלך. לקבל חלקך עם הצדיקים: לקץ הימין. כמו באחרית הימים ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת הגדולה בשיטת תיבות המיוחדין בנון זקופה בסוף תיבה המשמשת במקום מ״ם ולית דכותהון כגון ועליה יכרעון אחרין (איוב לא) יקום ולא יאמין בחיין (שם כד) קח לך חטין (יחזקאל ד) ימרדון איין (שם כו) למחות מלכין (משלי לא) לקץ הימין (כאן): (ועיין רש״י פסחים כו ד״ה לקץ הימין. ועיין רש״י סנהדרין צב ד״ה לך לקץ וכו׳ וקהלת ז״ע):

רבינו סעדיה גאון

גואל לגאלנו אמן: (יג) ואתה לך לקץ. לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והנפסק לך בגן עדן כי זמן הגאולה אינו גלוי לכל בשר ולכל מלאך אלא לקץ הימין לקץ אשר אושיע ימיני אשר הכרתי אחור מפני אויב או אושיע ירושלים כדכתיב אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני ואומר הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

מצודת ציון

על פוריו: (יב) המחכה. ענין תקוה כמו ישעה למחכה לו (ישעיה סד): (יג) הימין. כמו הימים כמ״ם:

מצודת דוד

שנים ומה יהיה אז: (יב) אשרי המחכה. אשרי למי שמחכה לה ויגיע אליה והוא ומפרש התקוה בהגעה יהיה לימים אלף וכו׳ וגם זה לא ידענו כמוהו ואם דניאל אמר שמעתי ולא אבין והמלאך השיבו סתומים וחתומים הדברים ואיך א״כ נדעם אנחנו: (יג) לך לקץ. ר״ל בעת ימלאו ימיך תלך לבית עולמך אשר הוא קץ לכל בשר ושם תנוח עם הצדיקים ותעמוד בתחיה לקחת גורלך הניתן לחלקך אחר התחיה ואמר בל׳ בנ״א הסולקים ע״פ גורל: לקץ הימין. ר״ל העמידה בתחיה ולקיחת הגורל תהיה בסוף הימים:

ספר מנחת שי דניאל

א (א) בשנת. בגלגל סגו״ן: (ב) ומקצת כלי בית האלהים. כתב רבי יונה בס׳ הרקמה ו מ ק צ ת כלי בית האלהים ו מ ק צ ת ימים עשרה ו ל מ ק צ ת הימים אשר אמר המלך. בקמצות הצד״י בשלשתם והם סמוכים ע״כ ובמסורת ומקצת ב׳ כס״א כ״י קדמון ספרדי אכן ברוב הספרים כתב מ ז ר ע בלא וא״ו וכן מצאתי בוא״ו: (ד) מאום. כמו מום ונכתב באל״ף ואו״ו ועיין מ״ש במלכים ב׳ ה׳: מ פ ת־ב ג. ברוב ספרים כ״י מדוייקים כל פת בג שבענין ב׳ מלין ומקיף ביניהון וכן משמע מהפרשים פרש ב ג וכן בס״א בס״ם נמסר ע״ז דין וכל לישנא תרתין מלין כתיב וקרי: (י) בגילכם. מלא יו״ד כתיב: (יג) מראינו. ברוב הספרים מלא יו״ד:

ב (ב) ותתפעם רוחו. קדמאה דסיפרא ותתפעם תניינא ותפעם: מלכא ל ע ל מ י ן. במקצת ספרים לעלמין במאריך בעי״ן: לעבדיך. יתיר י׳ וקרינן לעבדך: ופשרא נחוא. קדמאה ופשרא נחוא תניינא ופשרא נהחוה: (ה) ואמר לכשדיא. לכשדאי קרי: מלתה. לית כתוב ה״א: תהודענני. מתחלפת תהודעונני: תתעבדון. הבי״ת רפה: (ו) תהחון. בגעיא התי״ו ובחולם הוא״ו: (ז) לעבדוהי ופשריה. ב׳ כתוב ה״א והידך כען דניאל יתקרי ופשריה: (ח) ידע אנה. מתחלפות אנה בה׳: זבנין. ברוב המדוייקים הזי״ן במאריך: (ט) דתכון. בס״ם הדל״ת קמוצה. הזמנתון. הזדמנתון קרי והוא חד מן ב׳ מלין חסרין דל״ת וקריין והידך ולא תסמר במדבר תדמר קרי (מלכים א׳ ו יט) (א״ה עיין מ״ש בד״ה ב׳ ח׳): למאמר. ב׳ חד כתיב אל״ף וחד חסר אל״ף ו כ נ מ א פ ת ג מ א (עזרא ו): קדמי. בס״ם הקו״ף קמוצה ובמאריך ובס״א כ״י מצאתי קדמי בחטף קמץ: (י) ענו כשדיא. כשדאי ק׳: לסחויה. בס״א רפה: (יא) די מלכה. לית כתיב ה״א ועיין מסורת הברית הגדול סי׳ תתהסס״ג: יקירה. לית כתיב ה״א ואחד כתיב אל״ף רבא ויקירא (עזרא ה׳): ואחרן לא איתי. בס״א כ״י מעוליטולא כתוב בגליון נ״א ואחרן כתיב ואחרן קרי, ע״כ. ונראה שסמך על מדרש רבי תנחומא ואחרן לא איתי כהן שהוכם אורים ותומים אינו כאן שיגיד לך אבל המדרש הוא על דרך אל תקרי אחרן אלא אהרן כמ״ש החכם אלשיך וכן כתב הבחיי בפרשת מקץ וזהו רמז הכתוב שאמר ואחרן כאילו אמר ואהרן שאותיות אהח״ע מתחלפות ועיין עוד מסורת הברית הגדול שם: קדם. הקו״ף בחט״ף קמץ: (יב) כל קבל. הקו״ף בחט״ף קמץ: ואמר להובדה. ברוב הספרים הוא״ו בפתח ויש מהם בשוא: (יג) ודתא נפקת. הנו״ן בסגול לא בפתח כמו שנמצא במקצת דפוסים: (יד) לקטלא. בס״ם באל״ף בסוף תיבה וכספר אחר בה״א: (יח) על רזא. י״ם רזה בה״א ובמקרא גדולה נמסר עליו כל סיפרא כתיב אל״ף: דנא. י״ם דנה בה״א: (יט) רזי גלי. הדין קדמאה דסיפרא בחטף פתח גדול ותניינא בהאי פרשתא רזא דנה ג ל י בהטף סגול: (כ) מן עלמא ועד עלמא. בכמה ספרים מדוייקים העיינין במאריך: וגבורתא. בס״ם וגבורתא התי״ו רפויה: (כא) לידעי בינה. במדוייקים היו״ד בקמץ ובקלתם גם במאריך: (כב) הוא גלא. ברוב הספרים באל״ף לא ביו״ד: ונהירא. ונהורא קרי ובמדרש איכה רבתי עלוי דפרשה ציון רבי ביבא הגוריה אמר נהירא שמו של משיח שנאמר ונהורא עמיה שרא נהירא כתיב כך נ״ל להגיה לשון המדרש ואין צורך למה שנדחק בעל מתנות כהונה לפרש כפי גירסת הספר נהרא כתוב בלא וא״ו וקרי ביה נהירא: (כג) חכמתא וגבורתא. בס״ם וגבורתא התי״ו רפויה: מלכא הודעתנא. בספרים ישנים מהדפוס וכ״י התי״ו בסגול: (כד) כל קבל. הקו״ף בחטף קמץ ומתחלפת בשיא לבד: דנא. י״ם דנה בה״א וכן בכולם מתחלפת: (כו) האיתיך. האיתך קרי: (כח) גלא רזין. ברוב המדוייקים גלא באל״ף ולא בה״א: (כט) אנתה. אנת קרי: רעיונך. רעיונך קרי: מה די להוא. ברוב הספרים הה״א בחטף סגול וכן כולם: (ל) לא בחכמה. בס״ם בחכמא באל״ף: (לא) אנתה. יתיר ה״א כדלעיל: (לב) הוא צלמא. הצד״י בפתח לא בחירק: (ג) רגלוהי מנהון. מנהן קרי: ומנהון. ומנהן קרי: (לד) והדקת המון. הדל״ת בסגול לא בצירי: (לז) אנתה. יתיר ה״א: מלך מלכיא. כל מלכיא האמורים בדניאל חול חוץ מזה שהוא קדש פירש רש״י חוץ מזה מלך מלכיא דהאי לנבוכדנצר לא הוה קרי ליה דניאל מלך מלכיא אלא ה״ק אנת מלכא נבוכדנצר מלך מלכיא דהוא אלהא דשמיא מלכות חסנא יהב לך פרק שבועת העדות ומסכת סופרים וכן פירש רש״י ורבינו סעדיה גאון בפירוש הכתוב וא״ת לומר שהכוונה כל מקום בכתוב מלכיא שבכל הס׳ דניאל לא נמצאו אלא תרי מלכיא אנתה מלכא מלך מלכיא ועוד אחר וביומיהון די מלכיא שבפרשה זו ולא ידלק לומר כל על שנים בלבד. ועוד שמלכיא שבאנתה מלכא אינו קדוש אלא ודאי על מלך האמור במלך מלכיא אמרו שהוא קודש וכן פירש רש״י כל מלכיא האמורים בדניאל כל מקום שנאמר שם מלך. ואפ״ה קשה דהא אשכחן מלך שהוא קדוש לבד מזה והוא שכתוב בסוף סימן ד׳ כען אנה נבוכדנצר משבח וכו׳ למלך שמיא. ולכן אני אומר דמאי דקאמר כל מלכיא האמור בדניאל אין הכוונה על ספר דניאל אלא הכוונה על דברי דניאל שבכל מלך שהזכיר דניאל הוא חול חוץ מזה שהוא קדש ע״כ לשון כסף משנה סוף פרק ו׳ מהלכות יסודי התורה ועיין מ״ש בריש שיר השירים: (לח) דארין. דיירין קרי: בני אנשא.

בגעיא הבי״ת: בכלהון. בס״ם הכ״ף בקמץ והלמ״ד עם דגש: אנתה. יתיר ה״א: (לט) ובתרך. במקצת מדוייקים הבי״ת במאריך: ארעא. ארע קרי ולקמן סימן ג׳ נמנה במסורה עם מלין דיתיבין אל״ף בסוף תיבותא ולא קריין: תליתיא. תליתאה ק׳: (מ) רביעיא. רביעאה קרי והכתיב בה״א לבסוף ברוב המדוייקים באל״ף בסוף תיבה והס״א בחט״ף סגול: קבל. בחטף קמץ הקו״ף ומתחלפת בשוא לבד: (מב) מנהון פרזל ומנהון. מנהן קרי. ומנהן קרי: תהוי תקיפה. בספרים מדוייקים כ״י בה״א לא באל״ף והמסורות שלהם תקיפא. ג׳ ב׳ כתיב ה״א וחד כתיב אל״ף וסימן ומלכו רביעאה תהוא תקיפא. מן קצת מלכותא תהוי תקיפה. דחילא ואימתני ותקיפא. כתיב אל״ף: (מג) די. ודי קרי: (מד) ומלכותה לעם אחרן. בספרים כ״י אין מפיק בה״א שהוא במקום אל״ף וכן במסורת לית כתיב ה״א: (מה) כל קבל. הקו״ף בחטף קמץ בכ״י: והדקת. ברוב המדוייקים הדל״ת בסגול לא בצירי: (מח) והשלטה. במדוייקים הה״א בפתח לא בקמץ כמו שנמצא בקצת ספרים:

ג (ב) אדרגזריא גדבריא. גדבריא הגימ״ל דגושה והוא מן היוצאים מהכלל וכן נמנה במסורת סי׳ ה׳ מזה הספר: דתבריא. הדל״ת דגושה כפי הכלל שהם שתי אותיות בג״ד בס״ם וממולא אחת והראשונה בשוא והמסורת מנאו עם הדגושין אחר יהו״א בלא מבעל וי״ל כי הוא דגוש מהסבה בזכרתי: (ג) באדין מתכנשין. הנו״ן דגושה: גדבריא דתבריא. שניהם בדגש כמ״ש למעלה: וקאמין. וקיימין קרי: לקבל. הקו״ף בחטף קמץ: (ה) קיתרס. קתרס קרי וטעות נפל במקרא גדולה כי אינו אלא יתיר יו״ד: סבכא פסנתרין. הס״א דגושה והוא יוצא מן הכלל כמ״ש רבי משה קמחי: סומפניא. במקצת מדוייקים בס״א וכן הוא במסורת שאכתוב לקמן: (ו) בה שעתא. בספרים מדוייקים העי״ן בחטף פתח והתי״ו רפויה וכן הוא דלקמן: יקדתא. במדוייקים כ״י אין יו״ד אחר הקו״ף כמ״ש לקמן: כל קבל. בחטף קמץ הקו״ף: קיתרס. קתרס קרי: פסנטרין. נמסר עליו לית כתיב פ״א: (ז) צלם דהבא. הס״א בחטף פתח: (ח) כל קבל. בחטף קמץ הקו״ף: (י) אנתה. יתיר ה״א: שמת טעם. השי״ן פתוחה במדוייקים ובמקצתם שְׂמְתָּ בשני שואין: קיתרס. יתיר יו״ד: שבכא. בדגש הבי״ת: פסנתרין. בדגש הפ״א כמ״ש לעיל: וסיפניה. וסופני׳ קרי כן הוא בספרים מדוייקים וגם הכתיב הוא בס״א והמסורת אומרת כך קדמאה סומפניא. תניינא וסיפני׳. תליתאה וסומפניה: (יא) יקדתא. כלם חסרים יו״ד וכתיבין אל״ף כך מצאתי כתוב בס״א כ״י: (יב) יהודאין. בספרים כ״י שלפני החירק תחת האל״ף אבל במכלול דף רל״א כתב י ה ו ד א י ן מפיק יו״ד דניאל ועזרא כ ש ד א י ן מפיק אלף דניאל ועזרא וכ״כ הלוית חן ש״ת סי״ו: (יג) ועבד נגו העי״ן בחטף פתח: שמו עליך. עלך קרי. לאלהך קרי: (יד) וחמה. י״ם וחמא בה״א: קדם מלכא. בקמץ חטף הקו״ף: (יד) הצדא. בדגש הדל״ת: (טו) קיתרס. יתיר יו״ד: וסומפניה. כן כתוב כמ״ש למעלה: יקדתא. בלא יו״ד אחר קו״ף כמ״ש לעיל: (טז) למלכא נבוכדנצר. מלא למלכא באתנחתא ומלת נבוכדנצר בז״ק או ברביע שהוא תחלת הדבור וזהו שדרשו רבותינו בויקרא רבה סוף פרשה כ״ג אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו וכו׳ וכ״ה רבינו בחיי בכד הקמח אות ח״ן תורה: על דנה. יש ספרים דנא באל״ף: (יז) פלחין. הפ״א רפה: יקדתא. חסר יו״ד: ישיזב. בדפוסים ישנים ובספרים כ״י מלא יו״ד אחר השי״ן והזי״ן בחירק לא בצירי: (יח) לאלהיך. יתיר יו״ד: איתנא. ברוב המדוייקים התי״ו בקמץ לא בפתח ובקצת ספרים כתוב א י ת י נ א ונכתב עליו יתיר יו״ד: פלחין. הפ״א רפויה: (יט) השתנו. אשתני קרי: (כא) פטישיהון. יתיר יו״ד בתר טי״ת והטי״ת דגושה ולפי דעתי זהו המחלוקת שבין מערבאי למדנחאי אי יתיר יו״ד או חסר: ו ר מ י ו. היו״ד נחה והוא״ו נעה כמו ה ש ת י ו א ש כב (יהושע יד) וכן א ש ת י ו מ ת ר ה ס י ת י ו מ א ג י ד ה ב א (דניאל ה). וכתב רבי אליה המדקדק דברוב הספרים כל אלו הוא״ו בן שרוקין בטעות וראוין להיות בלי נקוד: יקדתא. בלא יו״ד אחר הקו״ף: (כב) כל קבל. בחטף קמץ הקו״ף: יתירא. בספרים מדוייקים מספרד מלעיל ונמסר יתירה ג׳ מלעיל וסימן דחילא יתירא. ואימתני. ותקיפה יתירה (סימן ז) כל קבל דנה מן די מלת מלכא: (כג) תלתיהון. בספרים קדמונים גם הת״ו שנים דגושה ובמסורה חשיב ליה עם ד׳ תוי״ן דגשין אחר שופר הולך כמו על ה כ ת י ם וכן מצאתי בספר דקדוק ישן שהאריך לדבר בזה וכ״כ דבריו דהי״ו שניה נדגשה בחוזק כאילו יהיה פתח לפניה: (כה) נגוא גורא. בקצת ספרים כגו וכן במסורת: רביעאה. רביעיא: (כו) עליא. עלאה קרי: סקו ואתו. מלת סקו חסר וא״ו וספ״א כג׳ נקודות והכי גרסינן במדרש תוית פסוק אמרתי אעלה בתמר סוקו ואיתו אי, כתיב כאן אלא סקו ואתו מכאן שנשרץ הכבשן ופירש בעל מתנות כהונה דדייק מדכתיב סקי חסר וא״ו משמע שלא יצאו שלשתן בפתח אחד אלא כל אחד ואחד יצא בפרצה בפני עצמו: (כח) שניו. היו״ד נחה והוא״ו נעה כמ״ש למעלה אצל ו ר מ י ו: גשמיהון. יתיר יו״ד ובחילופים שלנו משמע שכן הוא למדינחאי אבל למערבאי חסר: (כט) שלה. שלו קרי: ועבד נגוא הדמין. לית כתיב אל״ף ובמסורה חשיב ליה עם מלין דמיכרין אל״ף בסוף תיבותא: כל קבל. בחטף קמץ: (לא) די דארין. דירין קרי

קרי : יסגא. בסי"ן לא בסמ"ך כמ"ש בקצת דפוסים : (לג) עליא. עלאה קרי :
ד (א) אנה. כן כתיב בה"א בקדמונים : ורענן . י"ם ורענן בחטף פתח : (לד) עללין. עלין קרי
וכוא חד מן ד' דנסבין יתיר למ"ד בקריאה וסי' בחסירה : כשדיא. כשדאי קרי : ופשרה.
בלא יו"ד : (ה) על קדמי . י"ם הקו"ף בחטף קמץ : קדמוהי . י"ם הקו"ף בחטף קמ"ץ : (ו) ופשרה.
בלא יו"ד : (ז) בגוא ארעא. ספרים אחרים ב ג ו ול"ע במסורה : (ח) ותקף . חסר יו"ד במדוייקים
ובמסורה ב' חסר וסימן רבה אילנא ותקף. אילנא די חזית רבה ותקף דלקמן : וחזותה . בלא יו"ד
אחר חי"ו : (ט) עפיה. הפי"א בקמץ חטף וכן כולם שבענין כמ"ש בתהלים סימן קי"ד : לכלא
ביה . וזה א' מן י"א מקומות שהמתיילא מרחם לאחנא ונבן הבי"ת רפוים וכן חברו שבפ' ועיין
מ"ש בדה"ב ב' כ' על ויעכו בם : ידרון . ידורן קרי : יתזין . הזי"ן בחירק לא בצירי :
(י) נחת . בחירק החי"ת לא בצירי : (יא) אתתוהי ולפריה מן ענפוהי . סי' ענפוהי רסין אנפוהי
דגשין : (יב) בדתאא. ב' וכתיב כן בתרין אלפין בעיינא : (יג) לבבה מן אנושא . אנשא ק' והאל"ף
בחטף פתח ברוב הספרים : ישנון . הנו"ן בחולם ברוב הספרים לא בשורק : חיותא . מתחלפת
היוה בה"א : יתיהב . הה"א בחירק וחסר יו"ד : (יד) ומאמר . במקצת דפוסים ובמאמר בבי"ת
ופתוח הוא : עד דברת . במקצת דפוסים ישנים כתוב ע ל דברת ושבוש הוא : עליא. עלא קרי :
אנושא . אנשא קרי והאל"ף בחטף פתח : עלים . עלה קרי : (טו) חלמא . בחל"ף : ואנתה . יתיר
ה"א : פשרא . ב' כתיב אלף והידך ופשרא לא יכהלין דלקמן : קבל. בחטף קמן : ואנתה . יתיר ה"א :
(טז) אשתומם . בקצת ספרים הת"ם בפתח : בשעה. בכ"ף : חדה. במדוייקים בה"א : ורעיונוהי .
במקצת מדוייקים מלא וא"ו אחר יו"ד : ופשרא . באל"ף כמ"ש לעיל : מראי . יתיר אל"ף ובפ'
שבועת העדות ובמס' סופרים איתא מ"ר דמלת מראי קדש וכלפי קב"ה אמר ויסי רצון שאלום זה
יתקיים על שנאך זה וכן פי' רש"י ורבינו הגדים בשי' ספ' והכי אי' בשמות רבה פ' ל' שדורש מקרא
זה כפשוטו שהם לדניאל תמיה דברים כלפי מעלה שאמר לנבוכדנצר מראי חלמא ל ש נ א ך אין שונאו
בעולם יותר מן הקב"ה שהחריב את ביתו והגלה את בניו ועוד גם ישראל היו שונאיו והיה מקלל אותן
אלא נתן דניאל לבו כנגד הקב"ה ואמר מראי שבשמיא הבא את החלום לשונאך זה ע"כ. על כן טוב
ליזהר שלא למוחקו : לשנאיך . לשנאך קרי . לערך לערך קרי : (יח) לכלא ביה. למ"ד שניה דגושה
והיא ב י ה רפויה כמו שכתבתי למעלה בזה הסימן : (יט) אנתה. יתיר ה"א : די רבית. רבת קרי :
(כ) ודי תוה . במדוייקים כ"י בה"א : בדתאא. בתרין אלפין כמ"ש לעיל : (כא) עליא. עלאה קרי :
מראי. מרי ק': (כב) עליך. עלך קרי: עליא. עלאה ק': (כג) קימה. בה"א: שלטן. לית חסר דתסד:
(כד) עליך. עלך קרי: וחטיך. וחטאך קרי: ועויתיך. וא"ו תניינא קמוצה ולכן אין היו"ד דגושה :
תהוה. יש ספרים הה"א בשוא לבד: ארכא. הכ"ף רפויה:(כו)כניתה. בה"ם הבי"ת בסגול: (כח) מלכותא
עדת. בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים בתל"ף וטעות נפל בדפוסים אחרונים שכתובים בה"א:
(כט) ומן אנשא. במדוייקים האלף בשוא וסגול : עליך. עלך קרי : עד די תנדע .
כן כתיב עי"ן בשופר הולך תנדע במקף ורביע: עליא. עלאה קרי: (ל) בה שעתא. הבי"ת בפתח
ושי"ן שעתא בחטף פתח ולפיכך התי"ו רפויה: שעריא. השי"ן בשוא לבדו: כנשרין. כל נשרא דדניאל
פ ת ח וכל נשרא דשאר קריא קמץ: (לא) ולעליא. ולעלאה קרי ושי"ן בחירק: (לב) וכל דארי. דיירי
ק': ודארי. ודיירי ק': (לג) מנדעי. בכל ספרים ישנים המ"ם בפת"ח לא בחירק: יתירה. בספרים
קדמונים באל"ף לא בה"א: (לד) כען אנה. בכל ספרים ישנים בה"א לא באל"ף: מעבדוהי. ברוב
המדוייקים השי"ן בחטף פתח: בגוה. כן כתיב: להשפלה. סימן מן רישא דדניאל ועד יכל להשפלה
כ ל ש ם א צ ר ומן יכל להשפלה עד סיפא דספרא ב ל ש א צ ר בר מן ב' וסימנהון די מלכא שם שמה
(בסי' ס') אשר נקרא שמו (בסי' י') ע"כ. סימנא אחרינא מן ריש ספרא עד ב ה ב ל י ל א ק ט י ל
ב ל ש א צ ר . בלטשאצר בלשאצר כתיב שי"ן קדים לאלף . ומן ב ה ב ל י ל י א עד סוף ספרא
בלטשאצר בלאשצר כ' אל"ף קדים לשי"ן ע"כ והני תרי סימני לא קשיין אהדדי ואיפא לכאי ואי' לכאי:
ה (א) לחם רב. מתחנפים לחם בצרי : (ב) וישתון . בה"ם ובדפוסים ישנים התי"ו בחולם :
(ג) הנפקו. במדוייקים חסר יו"ד ובה"א כ"י נמסר עליו לית וחסר : די בירושלם . הבי"ת
רפויה : (ה) בה שעתה. השי"ן בחטף פתח והתי"ו רפויה וה"א בסוף תיבה וכן בה"א נמסר לית
כתיב ה"א : נפקו. נפקה קרי : (ו) יבהלונה . בספרים מדוייקים נכתב בוא"ו עם דגש בנו"ן וכן
במסורה ג' מלא בנישנא וסימן ויבהלוהו מהם (ד"ה ב' כ"ו) : ורעינהי יבהלונה. אל יבהלוך
רעיונך דלקמן חד בלישנא דקודשא ומה שנמסר במקרא גדולה ב' חסר נ"ל אלא מלא ור ע י נ ה י :
ואדבתה. הכ"ף וכבי"ת בדגש וי"ם שהכ"ף רפה: (ז) כשדיא כשדאי. קרי: והמונכה. והמניכא ק' :
נוארה. בדגש הוא"ו : (ח) אדין עללין. עלין קרי והוא חד מן מלין יתיר למ"ד במלעות תיבותא:
ופשרא. ופשרה קרי כן הוא בכרכה מדוייקים באל"ף כתיב בה"א ק' וכן הוא למערבאי: (י) לקבל .
בקמן חטף : עלמין. עלם ק' : וזיוך ק' : וזיויך . (יא) וחכמה כחכמת אלהין. חד מן דגשין בתר
יו"ח בלא מבטל בדאיתא הכא במסורה לפי שהיה כבד על הלשון לסולא כ"ף רפה עם התי"ו וכן
לכל אחד ואחד מן המבטלים יתכן לתת טעם למה נטה מן המנהג: הקימה. בדפוסים ישנים
ובספרים כ"י מדוייקים הה"א בשוא ופתח : (יב) כל קבל. בחטף קמן : די רוח יתירה . ברוב
ספרים כ"י בה"א : ואחוית. הוא"ו בגעיא: ופשרה. חד מן ב' כתיב ה"א כמ"ש לעיל . סימן ב' :
(יג) קדם. בחטף קמן : אנתה. יתיר ה"א : אבי . לית ומלעיל : (יד) עליך. עלך ק': די רוח אלהין
בך . בשלשה דפוסים ישנים כתיב אלהין ק ד י ש י ן בך והוא בדפוסים חדשים ובספרים כ"י אינו
כן: יתירה. ברוב הספרים בה"א: (טו) קדמי. הקו"ף בקמן במדוייקים : (טז) עליך . עלך קרי : די
תיכל. תכול ק' : כן הוכל. תכול ק' : והמונכא . והמניכא ק': (יז) קדם מלכא . בחטף קמן :
ונבזביתך . חד מן ח' מלין בטעם מאריך וטרחא והבי"ת בקמן בה"ם : לאחרן הב. המסורת עליו
לית פתח באתנח: (יח) אנתה. אנת קרי: עליא. עלאה קרי: לנבכדנצר . חסר וא"ו : (יט) זאעין.
זיעין קרי : מן קדמוהי . בחטף קמן : די הוא צבא . הבי"ת בצירי וכן כולם שבפסוק . ודי הוא
צבא משפל . במקצת מדוייקים באל"ף וכן במסורת הוא ג' בפסוקא כתוב א' וסימנהון קדמאה
בפסוק ותרי בתרייתא : משפל . המסורת ג' ב' מלא וא' חסר וזהו התסר : (כ) תקפת . במקצת
מדויקים תקפת בחטף פתח וזה תלוי בנוסחאות כמ"ש אצל רצפת דמגילת אסתר ובדוכתי אחריני :
להזדה . במדוייקים ה"א בסוף תיבה : ויקרה. לית כתיב ה"א : (כא) בני אנשא . האל"ף בחטף
פתח בכל כ"י ודפוסים ישנים : שוי. שויו קרי ודין חד מן י"ח מלין חסר וא"ו בסוף תיבה
וקריא : עליא. עלאה קרי : עלים. עלה קרי : (כב) ואנתה. ואנת קרי : כל קבל. בחטף קמן :
(כג) קדמיך. יתיר יו"ד : ואנתה. יתיר ה"א: ורברבניך. יתיר יו"ד : אחתך . בה"ם האל"ף בחולם
וספרים אחרים בקמן חטף : קדמוהי. בחטף קמן: (כז) תקלתא. ברוב המדוייקים הקו"ף בחירק
וחסר יו"ד ובקצת קדמונים תקלתא בצירי : במזניא כן כתיב ברוב המדוייקים בפתח הזי"ן
וי"ם במאזניא : והמונכא . והמניכא קרי : כשדיא . כשדאה קרי :
ו (א) ודריוש . בספרים מלוקים זה מוזה בנקודת הדל"ת כמ"ש בריש חגי ומצאתי כתוב
במקרא כתבם לונזאנו לשון הזה דריוש שרכיא אע"ם שבנקודין בקמן קבלנו קריאתם כמו בפתח
עכ"ל וכן בגלות רבות ולשון תרגום שכן בשוא אע"ם שבאים אחר תנועה גדולה רבים נוהגים
לקרותן בשוא נח וכל כי כהי גוונא אם קריאתם המלה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר :
מדיא . מדאה קרי : (ג) שפר קדם . בחטף קמן הקו"ף : והקים. הקו"ף בחירק בה"ם וספרים
אחרים בצירי : (ג) סעמא . בשוא לבד (ד) ואחשדרפניא כל קבל. בחטף קמן : עשית . בשי"ן
ימנים מן שמאלוניו : (ה) להשכחה כל קבל. בחטף קמן : (ו) כל עלה . י"ם עלה בה"א :
(ז) חיי. אין דגוש ביו"ד : (ח) כל די יבעא. במדוייקים באל"ף: (י) כל קבל. בחטף קמן :
(יא) הוא ברך. י"ם שהרי"ש בחירק וי"ם שהוא מלא יו"ד ובה"א כ"י הוא ברך: ברכוהי . כל
לשון ברכים דגש בר מן ב' כרעו על ברכיהם כמה שכתבתי בשופטים ז"ן ודין: קדם. בחטף קמן:
כל קבל . בחטף קמן : מן קדמת דנה . ובעזרא ה' מ ק ד מ ת דנה ועיין מסורת סוף פרשת
שמות : (יב) אדין גבריא אלך הרגשו וכו' . כאן הוא חצי הספר וטעות נפל בספרים שכתבוהו לעיל
ברא"ם סי' וה: קדם אלא. בחטף קמן : (יד) קדם מלכא . בה"ק : (טו) קדם מלכא די . בה"ק :
עליך . עלך קרי : מלכא אסר. האל"ף בחטף פתח : ורמו. בזקף גדול : אנתה. יתיר ה"א :
יתיובנך. במדוייקים מלא יו"ד אחר שי"ן: (יט) קדמוהי. י"ם קדמוהי בה"ק: (כ) בשפרפרא.
פ"א קדמאה וזירא תנינא רבפא וסי' קפק וגדול שם הוא ולמערבאי חדא מלה כתיב ולמדינחאי תרין
מלין ובמסורה ספרים סגדל ספ"א הראשונה מאותיות קטנות וספ"א האחרונה מאותיות גדולות
לרמוז דקודם לכן לא היה לדריוש פה לשיב כדי להציל את דניאל כי נתיירא שן ימרדו בו ויארגשו
אבל כשמלא דניאל בשה מלא גזר על המעליזים על דניאל להשליכם לגובא דאריותא ומורא לא עלה
על ראשו : (כא) בקל עציב . י"ם הקו"ף בפתח : אנתה. יתיר ה"א : (כג) וסגר. עיין מה שכתבתי
בס' ברא"שית אגל ו י ס ג ר האדן : כל קבל. בחטף קמן : קדמיך. יתיר יו"ד : (כה) ולא מטו .
בחולם לא בשורק : (כו) כתב לכל . הלמ"ד בגעיא . דארין . דיירין קרי : (כו) מן קדמי. בחטף
קמן : זאעין . זייעין קרי : מן קדם . בחטף קמן : (כט) פרסיא . פרסאה קרי :
ז (א) לבלאשצר . אל"ף קדים לשי"ן כמו שכתבתי לעיל סוף סי' ד' : (ג) שנין דא מן דא .
ויקרא רבה פ' י"ג אל תקרי שנין אלא שונין ועמ"ש בלשנים א : (ד) כאריה. הכ"ף רפה :
גפים . גפה קרי : הקימת. בה"ם בחטף קמן הה"א וי"ם בחטף פתח ובמקרא גדולה בחטף סגול ולא
מצאתי כן בשום ספר כ"י : (ה) דמיה לדב. לדב כתיב חסר וא"ו זה מדי הוא דעפיה דר"י דאמר ע"כ
הכה אריה מי.ר זו בבל זאב ערבות ישדדם זו מדי וכו' בב"ר פ' ל"ט סי' ב' ויקרא רבה פ' י"ג
ונתחלף מדרש אסתר ובסופו ע"ם במתנות כהונה ויפה תאר ובפי' רש"י בפסוק : ולשטר חד. בשי"ן
שמאלית : הקימת . בה"ם הה"א בחטף קמן ובספ' א' בחטף פתח : שניה. שנה קרי : ולה גפין .
ולה ד' וסי' ולה שבעה מגרית. ולה שתי פיות. ולה אמר עלי לשלום . ולה גפין ארבע בתרא
פתח וג' אחריני קמצין כך מצאתי בנסחאות מדוייקות וכן היא הגירסא במסורתנו לך לך ולא תיתוש
למאי דכתיב הכא מכרא: גבים. גבה ק': (ז) רביעיה. רביעאה ק' והרי"ש בגעיא בה"ם : ואימתני .
במקצת מדוייקים האל"ף בצירי ומלא יו"ד והנו"ן בחירק: יתירה. במקצת מדוייקים מלעיל כמ"ש לעיל
בסי' ג': ברגליה. יתיר יו"ד : קדמיה יתיר יו"ד: (ח) בינהון. ביניהון קרי : אתעקרו . אתעקרה קרי
האל"ף בחירק ובלא יו"ד וי"ם בסגול האל"ף : קדמיה . יתיר יו"ד והקו"ף בחטף קמן : אנשא.
האל"ף בחטף פתח במקצת מדוייקים : ממלל. ברוב הספרים הלמ"ד בחירק : (ט) שבבין. וי"ם מלא
דמלא : נור דלק . הלמ"ד בחירק לא בצירי : (י) קדמוהי . בחטף קמן : אלפים . אלפין קרי :
ישמשונה . במקצת ספרים המ"ם בדגש ומקצת בלא דגש . ונכתב בוא"ו עם דגש אחריו וי"ם
ישמשנה בג' נקודות : רבון . כן כתיב וקרי בה"ם וספרים אחרים רבון כתיב רבבן קרי וס"א
מצאתי רבון כתיב רוון קרי : (יא) גשמה . לית מפיק ה"א : (טו) אנה . במדוייקים בה"א :
(יט) ליצבא. הצד"י בקמן לא בחירק: שניה. בה"א : כלהון. כלהן קרי: יתירה. במקצת מדוייקים
מלעיל כמ"ש לעיל בסי' ג' : שניה . יתיר יו"ד : וטפריה . יתיר יו"ד : ברגליה . יתיר יו"ד :
(כ) כראשה. השי"ן בקמ"ץ : ונפלו . ונפלה קרי : מן קדמיה . קדמה קרי והקו"ף בחטף קמן :
(כג) רביעיא. רביעאה קרי והכתיב בה"א בסוף תיבה ברוב המדוייקים כ"י : תהוא בארעא .
הבי"ת רפי : (כד) מנה מלכותא . ברוב המדוייקים באל"ף : (כה) עליא . עלאה קרי : (כו) יתהב .
היו"ד בחירק במדוייקים והתי"ו דגושה והסר יו"ד אחר תי"ו ונמסר עליו לית דגש וחסר :
ח (א) למלכות בלאשצר . במקצת מדוייקים אל"ף קדים לשי"ן וכן ראוי לפי המסורת דלעיל סוף סימן
ד' : (ח) ותעלנה . אין דגש בנו"ן : (ט) יצא קרן אחת . ג' סבירין יצאה : מצעירה . וכתיב
במכלול דף רכ"ה עם ה"א שנקבה מ נ נ י נ ה אני מ נ ג י נ ת ם (איכה ג') ובחירק המ"ם יצא קרן
אחת מ צ ע י ר ה ודגש הצד"י לתפארת וכ"כ בשקל פָּעַל ובשרשים שער צער . עוד כתב שם בעל
ההגהה א"ת לפי שהה"א רפה משמע שהנ"ם נוספת אלא היתה הה"א במפיק :
ואל הצבי . המשפט שלא בהפסק הַצְּבִי ובהפסק בסגול ואל ה צ ב י : (יא) הרים . הורם ק' :
מכון מקדשו . בדפוס ויניציאה שנת רע"ח נכתב בלדו מ ק ו ם ולא ידעתי מקום זה אין כי בכל
הספרים כתוב מכון : (יג) ואשמעה. ברוב הספרים המ"ם בשוא ובה"א בחטף קמן וכן במכלול
דף כ"א במקצת ספרים ואשמעה אחד קדוש מדבר בחטף קמן וכן כתבו הנגיד ע"כ וכ"כ בשרשים בשם
הנגיד: (כג) מלכיות. בקבין שפתים: יעמדנה. בא ביו"ד בתחלתה ונו"ן ה"א כנוסה והראוי תעמדנה
ועמ"ש בפ' ויגא על ויחמנה בבאן לשתות: (כז) ונחליתי הנו"ן בסגול והחי"ת בחטף סגול וכן בשרשים :
ט (א) לדריוש. עיין מה שכתבתי לעיל ריש סימן ו' : (ב) למלאות . מלא אל"ף וא"ו : (ד) אנה
במקצת מדוייקים בב' טעמים ועיין מ"ש בתהלים סימן קי"ו : והחסד. הוא"ו בגעיא בה"ם :
(ה) והרשענו. הרשענו קרי : וסור. ב' ו ס ו ר ממצותיך ו ס ו ר לבלתי לקמן בהאי סימן : (ו) כיום
הזה . למערבאי כיום ולמדינחאי כהיום : במעלם. השי"ן בחטף פתח : (ח) י ה ו ה ל נ ו ב ש ת
הפנים. בהרבה דפוסים כתוב שם אד"ף דל"ת וצריך להיות בשם המיוחד ובפסוק הנמשך באד"ף
דל"ת עפ"ש דישעיה סימן כ"ח: למלכינו לשרינו. כן כתיב לשרינו בלא וא"ו בתחלת המלה למערבאי
ולמדינחאי ולשרינו בוא"ו : (יב) את דבריו. דברו קרי : (יח) ושמע. עיין מ"ש בס' בלק סימן כ"ג :
פקחה . פקח קרי : (יט) אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה. ברובן של ספרים מדוייקים שלשתן
בשם של אדנות ועיין במסורה גדולה אות האל"ף ומ"ש המגיה שם : (כא) כעת מנחת ערב. התכם
לו:זאנו הגיה בספרו כעת בבי"ת ונ"ג בדפים ישן מויניציאה יש הערה מתיליף זה אכן בספרים מדוייקים
שלפני בכ"ף : (כד) ולחתם. ולהתם קרי ודין ה"א חד מן ד' מלין כתיב ח' וקריא ה"א וסימן בשיר
השירים א' ומשלי כ': ולהתם חטאות . חטאת קרי : (כו) ועל כנף שקוצים. במסורה פ' ויחי
נמסר סי' מן ט' על דסבירין עד וקרינ' על וזה אחד מהם ועיין מ"ש בנחמיה סי' י"ב :
י (א) בלטשאצר. אל"ף קדים לשי"ן ע"פ המסורת שכתבתי בסוף סימן ד' : (ו) נגעה בי. הבי"ת
דגושה בספרים כ"י : (טז) נהפכו צירי. נהפכו ב' וסימן כי נהפכו עליה ציריה שמואל א' ד' ודין:
(יז) עבד אדני זה. מלרע לדבר עם א ד נ י זה מלעיל ובמסורות ב' בטעם שופר יתן הדין ואידך
ויגש א ד נ י דרים שופטים וה"א דנמסר הוה כמ"ג ב' בטעם שופר ישר עבד אדני זה כי ישא דקר' נקט
וקושטא דמלתא דאסיפיה קאי כדאמרן ועיין מ"ש בריש שופטים : נשארה בי. ברוב הספרים האל"ף
בחטף פתח וביה כי רפויה : (יח) ויחזקני . החי"ת בפתח והזי"ן דגושה לא היו"ד : (יט) חזק .
בפתח : וחזק . בקמן הזי"ן : (כ) לָמָּה בָּאתִי . כ"כ בספרי ספרד :
יא (ב) ובחזקתו. בכ"ף כמ"ש בדה"ב סי' כ"ו : (ג) מלך גביר. בה"א ישן כ"י מאד כתיב גדול
במקום גבור וגם בדפוס ישן מויניצי' יש הערה מתיליף זה ונ"ה נמצא כן בשאר ספרים וגם
בפירושי המפרשים כתיב גבור : (ד) וכעמדו . בכ"ף : (ה) ממשל רב. בחירק המ"ם : (ו) ולא
תעצר כוח . למערבאי מלא וא"ו ולמדינחאי בלא וא"ו : (ח) וגם אלהיהם. בה"ם יש געיא באמצע
בחטף סגול : (י) ובנו . ובניו קרי : ויתגרו . ויתגרה קרי : מעזה . מעוזו קרי : (יב) ירום .
ורם קרי : (יד) ינשאו . במקצת ספרים הנו"ן בקמן ובה"ם בפתח והשי"ן דגושה ונמסר עליו לית .
(טו) ועם מבחריו . לדעת הגאון רבינו סעדיה זאת המלה מ ב ח ר י ו כתיב מ ב ל ר י ו קרי וכבר
נתקשה בזה המגיה בהקדמת מקרא גדולה : (יח) ויבשב פניו לאיים . וישם ק' : (יט) מעוזי נכתב
בוא"ו עם דגש אחריו : (כה) כי יחשבו. בשני שוואים והם שנים במסורת ותברו י ח ש בו רעה לו
(תהלים מא) : (כו) פת בגו במדוייקים תרתין מלין : (ל) ברית קדש ברית מלא : (לג) ובבזה ימים .
במקצת דפוסים חדשים וגם הישנים ימים רבים ואין כן בספרים כ"י המדוייקים : (לה) וּלְלַבֵּן
י"ם שכתוב וְלַבֵּן ושבוש הוא וכן כתב רד"ק שהוא פועל יוצא מהפעיל : (לו) כי
נחרצה . בכ"ף במאריך : (לח) ולאלה מעזים . האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים וכן חברו
שבפסוק וים ספרים וְלֶאֱלֹהַּ האל"ף בלי נקוד בשניהם או בשוא לבדו : (לט) הכיר. יכיר קרי :
וישטף . בשי"ן כמו בסמ"ך : (מד) יבהלהו. י"ם יבהלוהו : יב (א) ובעת ההיא יעמד מיכאל
וגו'. על בני עַמֶּךָ וגו' ימלט עַמְּךָ וגו' ב' פסוקים אית בהון עַמֶּךָ וְעַמְּךָ וסימן ובמה
יודע איפוא פרשת כי תשא. ובעת ההיא יעמד מיכאל : (ב) מישני .
כתב הרא"ב"ע בספר צחות אות הוא"ו היא מחלוקת במלה זו כיון בן אשר וכין בן נפתלי אם היו"ד נחה
או נעה ובספר מהזמי לשון הקדש כתב שהיו"ד דגושה ורפה ואין לה שנית ורד"ק כתב בספר מכלול
דף מ"ם שנמצאו שנים בנוע היו"ד ורבים מ י ש נ י מ י ר ש ך א ש ר ה ו ר ש ת נ ו (דה"ב כ) וכ"כ
רב פעלים באות מ"ם שאלו השנים היו"ד נעה עם הדגש : לדראון . הדל"ת בחירק לא בצירי כמו
שראיתי בדפוס נאפולי : (ז) וככלות. בכ"ף : (י) והמשכילים. יש ספרים חסר יו"ד קדמאה ותילוף
כזה יש לעיל בפסוק ו ה מ ש כ י ל י ם יזהרו : (יא) שמם. חסר וא"ו : (יב) המחכה. הה"א סמוכה
במאריך : (יג) לגרלך. חסר וא"ו והוא חד מן ד' חסר וא"ו בלישנא וסימ' נמסר בריש פ' אחרי
מות . ה' יתמך גורלנו בגורל הצדיקים שבטו ומשענתו יהיה לנו תנחומין לעמוד לקץ הימין :

תם ונשלם ספר דניאל. שבח לאל אלהי ישראל :

שטה כל חד וחד ל' דכו' וכל מלה אחרי מן ליש' דכו' וסי' אמנם ויאמר ה' אל אברהם למה זה. וכל האמנם דכו'. במצור כה אמר סנחרב דד"ה. וכל במצור ובמצוק דכו' וכל וכחיל כבר דכו'. וזכר קמץ כי דרש דמים אותם. וכל לשון זכר דכו'. חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרת. וכל בחבלי דכו'. יגה גם אור רשעים ירעך. וכל

כה אמר יי בעת רצון עניתיך

חד מן יב מלין דכתיב א' בסוף תיבותא ולא קרינן וסימניהון הקליא. אבוא אשר אמר אליהם. זאת. רצוא והחיות רצוא שים טעם די כל. ושציא ביתה דנא עד יום. יפוא ויתנו

וביום ישועה עזרתיך ואצרך

א ׳ ובשנת

אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה מִפִּי

ס"ג' חסר יִרְמְיָה הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס

אבן עזרא

משיח רוח בן בטוח | קנין שכל מנהו בהיר
שוכן בלבב ברי מחשב | מואס חמוץ שנא יהיר
הוא יורני לשכיל סודות | חלקי עזרא סופר מהיר

(א) **ובשנת**. מלת בשנת דבקה במלת אחת כי כל שם מספר ושם דבר שנים רק להורות באיזה זמן ממספר האחדים היה כן יתמך הדבר לאחד מהמספרים כאשר מצאנו בשנת שלש בשנת שבע גם כן המספרים דבקים בדברים להודיע ולהורות מהם מה הם הדברים כאמרנו שני אנשים שלשת הכפת ארבעת ימים שמונת הבקר ופירש בשנת אחת למלכו על בבל כי מקדם היה מלך פרס ומלת אחת אמרו המדקדקים שהיא חסרה דל"ת אחדת והאותיות העקר שהם דג"ו קט"ף ע"ן חס"ד אינם נגרעים לעולם זולתי הכפולים המדומים מהעי"ן והלמ"ד והנכון להיות אחד לזכר ואחת לנקבה שתי לשונות בענין אחד ושנים שרשים וכן אחד עשר ועשתי עשר בענין אחד: לכורש. יש אומרים שהמלה נהפכת מן וכשר הדבר כי כבר כנהו בשמו הנביא ושמיהו על הכשרון שיעשה עם ישראל וזהו שאמר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח: לכלות. לעת כלת דבר השם שיצא מפי ירמיהו שיפקדם לפי מלאת למלכות בבל שבעים שנה ויוציאם מעבדות כי כן כתוב בד"ה ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס כי בשנת אחת לכורש היו נ"ב לחרבות ירושלים ובטלה העבודה עד רצתה

רשי

(א) **ובשנת** אחת לכורש מלך פרס. סדר ספר זה סדור ומשוך אחר ספר דניאל כמפורש בב"ב והמלה מוסבת מזה לזה שנאמר בדניאל בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה. וכן הולכת ומספרת כל הפרשה בחורבן הבית וזמן גלות בבל ואת ווידויו אשר התוודה על חטאת ישראל ותחילת סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי שנאמר ודריוש מדאה קביל מלכותא וגו' ולאחר מיתת דריוש מלך כורש זה מלך פרס ובשנת אחת למלכו הושלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנאמר (ירמיה כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקדש וצרי יהודה ובנימין הלשינו עליהם לכורש מלך פרס וצוה לבטל המלאכה שלא לבנות עוד בנין בית המקדש והיו ישראל בטלים שלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחשורוש שמלך אחריו עד שנת שתים למלכות דריוש בן אחשורוש מלך פרס שהוא דריוש בן אסתר בשנת שתים למלכותו התחילו לבנות בית המקדש עד אשר הושלם הבנין ומשנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש מלך פרס שנבנה הבית בימיו היו י"ח שנה לקיים מה שנאמר (דניאל ט) למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה וגו' ועכשיו בשנת שתים לדריוש הושלמו שבעים שנה למלאות לחרבות ירושלים חורבן הבית שגלה צדקיהו ומגלות יהויקים עד גלות צדקיהו שנחרב הבית היו שמונה עשרה שנה ועכשיו בשנת אחת לכורש מלך פרס הושלמו שבעים שנה מגלות יהויקים שגלו ישראל לבבל בכך

מצודת ציון

(א) העיר. מלשון התעוררות: רוח. רצון כמו שנוי נותן בו רוח (מ"ב יט): ויעבר קול. ענין בקרוז

מצודת דוד

א (א) **ובשנת** אחת. בשנה הראשונה: לכלות. לעת כלה הזמן אשר דבר ה'

יַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ ס'. י"א ס"פ ובחרי' ב' מלין
ב כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כֹּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ ב' חסר
נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמָיִם וְהוּא־פָקַד עָלַי
לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה׃ ג מִי־
בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל לִירוּשָׁלַם ס'. ו' רפין
אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וְיִבֶן אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ל'
הוּא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם׃ ד וְכָל־הַנִּשְׁאָר ו' ר"פ נס'
מִכָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גָר־שָׁם יְנַשְּׂאוּהוּ ד
אַנְשֵׁי מְקֹמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִרְכוּשׁ וּבִבְהֵמָה חס' נס' ס"ה. ג'
עִם־הַנְּדָבָה לְבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם׃ ל'
ה וַיָּקוּמוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לִיהוּדָה וּבִנְיָמִן וְהַכֹּהֲנִים ס' מ"ג. כ'

וְהַלְוִיִּם לְכֹל הֵעִיר הָאֱלֹהִים אֶת־רוּחוֹ לַעֲלוֹת כ' ד' וכל אורי'
לִבְנוֹת אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם׃ ו וְכָל־ ויסומכו'כמ' ג'
סְבִיבֹתֵיהֶם חִזְּקוּ בִידֵיהֶם בִּכְלֵי־כֶסֶף בַּזָּהָב ד'. ל'
בָּרְכוּשׁ וּבַבְּהֵמָה וּבַמִּגְדָּנוֹת לְבַד עַל־כָּל־ ל'
הִתְנַדֵּב׃ ז וְהַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ הוֹצִיא אֶת־כְּלֵי בֵית־ ג' ר"פ
יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיא נְבוּכַדְנֶצַּר מִירוּשָׁלַם וַיִּתְּנֵם
בְּבֵית אֱלֹהָיו׃ ח וַיּוֹצִיאֵם כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס עַל־יַד ל'
מִתְרְדָת הַגִּזְבָּר וַיִּסְפְּרֵם לְשֵׁשְׁבַּצַּר הַנָּשִׂיא ב' מבא'. ל'
לִיהוּדָה׃ ט וְאֵלֶּה מִסְפָּרָם אֲגַרְטְלֵי זָהָב שְׁלֹשִׁים ב' ובסטו'
אֲגַרְטְלֵי־כֶסֶף אֶלֶף מַחֲלָפִים תִּשְׁעָה וְעֶשְׂרִים׃ ל'
י כְּפוֹרֵי זָהָב שְׁלֹשִׁים כְּפוֹרֵי כֶסֶף מִשְׁנִים אַרְבַּע ב' ובפסוק

ויעל ז' וסימ' נמס' בסוף ספר שמואל : גר שם ד' דסמיכי' וסימניהון ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית . והוא לוי והוא גר שם . וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל . וכי תנשאר מכל המקומות : מקמו ו' חסרים בלישנא וסי' ואיש ישראל מגיח ממקמו : הסר המלכים איש ממקמו . נסע יצא ממקמו . עוז וחדוה במקמו . וישאהו וישיבהו אל מקמו . ינשאוהו אנשי מקמו . וכל אוריתא ואיוב דכו' במ"ב וסי' לא יכירנו עוד מקומו . אף לזאת יחרד לבי : מתרדת ב' וסי' הגזבר . טבאל : אגרטלי תולדות אהרן כורש. מגלה יא יב : אגרטלי . יומא מא : כפורי זהב , זבחים לד מנחות ז :

בכך נתקיים המקרא שנא' (ירמיה כט) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' וזו היא הפקידה שחזרו ישראל על אדמתם ובנו יסוד בנין הבית אע"פ שלא נגמר עכשיו נמצא שהיו נ"ב שנה מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמנה עשרה לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש מלך פרס הושלמו ע' שנה לחורבות ירושלים מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבנין וגמרוה וכן מוכיח בסדר עולם ובמסכת מגילה ובספר זה כאשר באתי : לכלות דבר ה' מפי ירמיה . לזמן אשר הושלם דברו של הקב"ה אשר דבר ירמיהו הנביא שנאמר (שם כט) כי לפי מלאות לבבל וגו' : העיר את רוח . רצון : קול . כרוז הכריז בכל מלכותו : וגם במכתב. ואף מכתבו שלח בכל מלכותו על דבר זה : לאמר . וכה אמר להם בהכרז הכרוז אשר הכריז ובאגרת מכתבו אשר שלח בכל מלכותו : (ב) כה אמר כורש מלך פרס וגו' : נתן לי . שאני מלך ושליט על כל הממלכות : והוא פקד עלי . צוה עלי ע"י ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלים כמו שנאמר בספר (ישעיה מד) האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלים תבנה והיכל תוסד כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגו' (שם מה) וכבר נאמרה נבואה זו ע"י ישעיה : בירושלים אשר ביהודה . אשר במדינת יהודה : (ג) מי בכם . כך היה מכריז וכותב לכל הממלכות מי בכם מכל עמו של הקב"ה יהיה הקב"ה בעזרו ויעלה לבנות ביתו אשר בירושלים : (ד) וכל הנשאר . וכל יהודי הנשאר במקומו שלא יוכל לעלות מחמת שאין לו ממון : ינשאוהו . מצוה אני לאנשי מקומו שיעניקוהו וינשאוהו בכסף ובזהב ורכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלים עם הנדבה אשר יתנדבו אנשי מקומו לבנין הבית שאף האומות יש בהם אשר היו מתנדבים נדבה לבנין הבית : לבית האלהים אשר בירושלים . מן כה אמר כורש עד הכרזת הכרוז ושליחות אגרת המכתב : (ה) ליהודה ובנימין . אותן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימין :

לכל העיר . עם כל אותם שהעיר ה' רוחו לעלות ולבנות הבית עלו לירושלים לבנות הבית : (ו) וכל סביבותיהם . וכל העמים שהיו שכניהם של ישראל סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלי': לבד על כל התנדב . כל זאת היו עושים שכני היהודים לבד מה שהם מתנדבים בעצמם לבנין הבית : (ז) ויתנם בבית אלהיו . אשר נתנם נבוכדנצר בבית עבודת כוכבים שלו : על יד מתרדת הגזבר . כך שמו של גזבר אשר לכורש וצוהו כורש להוציאם : (ח) ויספרם . הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלים ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשש צרות : הנשיא ליהודה . הוא הנשיא אשר לשבט יהודה : (ט) מספרם . של כלי בית ה': אגרטלי . מיני כלים הם : מחלפים . הם סכינים והוא ל' בית החלפו' שע"כ שהיו נותנין בה הסכינין היה' נקראת לשכת בית החלפות: (י) כפורי. מזרקים וקראו כפורי תל' קנוה כמו דכפר ידיה בגליתא דחברי'

הארץ את שבתותיה ובשנת ב' לדריוש נשלמו שבעים שנה לחרבת עיר הקדש כי כן כתוב אשר זעמת זה שבעים שנה : העיר ה' את רוחו . לבנות עירו : וגם במכתב. נחתם עם טבעתו : (ב) כה. שלשה הפסוקים האלה הם דבקים כי הוא היה המכתב : אלהי השמים . ולא אמר אלהי הארץ כי כבר נתנה לבני אדם וכן הוא אומר כל ממלכות הארץ נתן לי ה' : פקד . לשון פקיד וטעמו נתן הפקידות עלי : ביהודה . בארץ יהודה : (ג) יהי אלהיו . טעמו שהשם היה עמו ונתן לו יכולת ממון . וי"ו ויעל הוא הנכנס בתחלת ענין וכן ויהי בימי שפוט השופטים ואיננו לצורך : אשר בירושלים . דבק עם בית ה' : (ד) וכל הנשאר . שהוא דל ואין ידו משגת ממון לעלות : ינשאוהו . יתנו לו משאות ומתנות או ינשאוהו ירימוהו מענין רם ונשא כי העני בשפל והוא הנכון עם הנדבה שינשאוהו עם הנדבות אחרות שיתנדבו : (ה) ויקומו . ליהודה ובנימין . כי ירושלים בחלק יהודה והבית בחלק בנימין : לכל העיר . חסר מלת אשר : (ו) וכל . חזקו . ביד הכשלים והדלים צאן ובקר : ובבהמה . לרכוב : במגדנות . יתכן מן מגדנים : לבד על כל התנדב . פירושו הכסף והזהב ושאר המתנות נתנו לבד על כל אשר התנדבו מנדבות : (ז) ויתנם בבית אלהיו . דבק עם נבוכדנצר : (ח) הגזבר . ממונה על גנזי המלך וטעמו פקיד : ויספרם . נתנם במספר : לששבצר . הוא זרובבל ונקרא כן בלשון כשדים : (ט) אגרטלי . מזרקים ופירושו בירושלמי למה נקרא שמם אגרטלי שאוגרים שם דם הטלה של"א מ"ן הספ"ר: אגרטלי. המלה חמישית או האל"ף נוסף ופירושו גביעים : מחלפים . סכינים והוא מענין כליל יחלוף בני חלוף שטעמם כריתה : (י) כפורי . מזרקים לקבל דם הקרבנות : משנים . לכפורי זהב : ועשרה כלים אחרים . שאינם נזכרים בשם אלף והזכיר פרטיהם שהם בכללם אלפים וארבע מאות ותשעים ותשעה ולפי דעתי כן הוא הפרטים שהם אלפים ותצ"ט בכללם הם הכלים הגדולים ואחרי כן כלל אותם בין גדולים

מצודת דוד

ה' מפי ירמיה והוא בכלות שבעים שנה מעת שכבש נבוכדנצר את יהויקים בראשונה וכאשר פירשנו בדניאל : ויעבר קול . נוה להכריז : בכל מלכותו . בכל מדינת מלכותו : וגם במכתב . שלח הדברים האלה במכתב : לאמר . וכה אמר : (ב) נתן לי . ר"ל הואיל וה' מסר בידי כל הממלכות אם כן מהראוי לי לעשות מצותו : פקד עלי . צוה עלי לבנות וכו' כמ"ש האומר לכורש וגו' והיכל תוסד (ישעיה מד) : אשר ביהודה . אשר בארץ יהודה : (ג) מי בכם . כי הדברים האלה צוה להכריז ושלח בין העובדי כוכבים ולזה אמר מי הנמצא בכם מעם ה' יהיה ה' עמו ובעזרו ויעל וגו' ר"ל הרשות נתון ממני לעלות : הוא האלהים . פירש לומר שאלהי ישראל הוא האלהים השוכן בירושלים : (ד) וכל הנשאר . ר"ל וכל אשר בע"כ ישאר במקומו כי דל הוא ואין ידו משגת לעלות : מכל המקומות . ר"ל מצוה אני אשר כל המקומות אשר דל כזה גר שם שאנשי מקום כ"א ירוממו אותו במתן כסף וכו' ללכת לירושלים : עם הנדבה . ר"ל הנדבה ההיא תהיה מלבד הנדבה אשר יתנו לבית ה' (ה) ליהודה . אשר ליהודה : לכל העיר . את כל אשר העיר האלהים וכו' : (ו) וכל סביבותיהם , כל העובדי כוכבים אשר סביבותיהם חזקו בידי העולים בתת להם די ספוקם כלי כסף וכו' : לבד . חוץ מאשר כל התנדב מה מהם לבית ה' : (ז) הוציא . מאוצר בית העבודת כוכבים אשר נתנם שם נבוכדנצר במ"ש בדניאל : (ח) על יד . הוציאם בפקודת המלך : ויספרם . מסרם במספר לששבצר והוא זרובבל וכן היה נקרא בל' פרס . ורז"ל אמרו שהוא דניאל ונקרא כן על

מצודת ציון

הכרוז כמו ויעבירו קול במחנה (שמות לו) : (ב) פקד. צוה כמו פקודי ה' (תהלים יט): (ד) וברכוש. כן יקרא כל שוה כסף כמו ואת כל רכושו (בראשית יד) : (ה) ראשי האבות. ראשי המשפחות : לכל העיר. את כל העיר הלמ"ד במקום את וכן הרגו לאבנר (ש"ב ג) : רוחו . רצונו : (ו) ובמגדנות. במלה הזאת יורה על דבר המעולה בין בפירות בין במלבושים בין בכלים וכן ומגדנות להזקים (דה"ב לב) : לבד על. הוא כפול לתוספת ביאור וכן הרק אך במשה (במדבר יב) : (ח) על יד . ביד על במקום בי"ת וכן על צבאותם (שמות יב) ורבים כמוהו : הגזבר. הפקיד : (ט) אגרטלי . הם כלי ינתן בו משים נגטילת הידים : מחלפים . סכינים והוא מגזרת כליל יחלוף (ישעיה ב) ע"ש שבהם שוחטים ומחליפים מחיים למיתה ועפ"ז קראו חז"ל לנדרי האולם מזה ומזה בית החליפות (מדות פ"ד) כי שם גנזו הסכינים : (י) כפורי . מזרקות וע"ש שבהכן הזורק היה מקנח אצבעו

שפעד

מֵאוֹת וַעֲשָׂרָה כֵּלִים אֲחֵרִים אָלֶף׃ יא כָּל־כֵּלִים
לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת הַכֹּל
הֶעֱלָה שֵׁשְׁבַּצַּר עִם הֵעָלוֹת הַגּוֹלָה מִבָּבֶל ל׳
לִירוּשָׁלָם׃
ב א וְאֵלֶּה ׀ בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֹלִים מִשְּׁבִי י״ג
הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּור מֶלֶךְ־בָּבֶל לְבָבֶל כ׳ מ״ל יתיר א׳ סי׳ קדמא דגול
וַיָּשׁוּבוּ לִירוּשָׁלַם וִיהוּדָה אִישׁ לְעִירוֹ׃ ב אֲשֶׁר־ כתיב תנויא נגור
בָּאוּ עִם־זְרֻבָּבֶל יֵשׁוּעַ נְחֶמְיָה שְׂרָיָה רְעֵלָיָה ל׳
מָרְדֳּכַי בִּלְשָׁן מִסְפָּר בִּגְוַי רְחוּם בַּעֲנָה מִסְפַּר ל׳. ס׳ ל׳ סוס כ״ג
אַנְשֵׁי עַם יִשְׂרָאֵל׃ ג בְּנֵי פַרְעֹשׁ אַלְפַּיִם מֵאָה
שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם׃ ד בְּנֵי שְׁפַטְיָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם׃ ה בְּנֵי אָרַח שְׁבַע מֵאוֹת חֲמִשָּׁה
וְשִׁבְעִים׃ ו בְּנֵי־פַחַת מוֹאָב לִבְנֵי יֵשׁוּעַ יוֹאָב ל׳ וחד ישוע ויואב
אַלְפַּיִם שְׁמֹנֶה מֵאוֹת וּשְׁנֵים עָשָׂר׃ ז בְּנֵי עֵילָם
אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ ח בְּנֵי זַתּוּא
תְּשַׁע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ ט בְּנֵי זַכָּי שְׁבַע ב׳
מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃ י בְּנֵי בָנִי שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים
וּשְׁנָיִם׃ יא בְּנֵי בֵבָי שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ ב׳
יב בְּנֵי עַזְגָּד אֶלֶף מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ ל׳
יג בְּנֵי אֲדֹנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ חסר ו׳
יד בְּנֵי בִגְוָי אַלְפַּיִם חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ טו בְּנֵי עָדִין ל׳

אַרְבַּע מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ טז בְּנֵי־אָטֵר
ל׳ בטעם. כ׳ לִיחִזְקִיָּה תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנָה׃ יז בְּנֵי בֵצָי שְׁלֹשׁ
ל׳ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ יח בְּנֵי יוֹרָה מֵאָה
כולהון חסר וּשְׁנֵים עָשָׂר׃ יט בְּנֵי חָשֻׁם מָאתַיִם עֶשְׂרִים
ל׳ וּשְׁלֹשָׁה׃ כ בְּנֵי גִבָּר תִּשְׁעִים וַחֲמִשָּׁה׃ כא בְּנֵי
כ׳.ד׳ר״פ בענין בֵית־לָחֶם מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ כב אַנְשֵׁי נְטֹפָה
ד׳ ר״פ בענין חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ כג אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים
וּשְׁמֹנָה׃ כד בְּנֵי עַזְמָוֶת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ כה בְּנֵי
ל׳. סימן קִרְיַת עָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים
ב׳ וּשְׁלֹשָׁה׃ כו בְּנֵי הָרָמָה וָגָבַע שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים
ד׳ ר״פ בענין ב׳ כתיב ס׳ וְאֶחָד׃ כז אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃
ב׳ כח אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃
ג׳ כט בְּנֵי נְבוֹ חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ ל בְּנֵי מַגְבִּישׁ מֵאָה
חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ לא בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם
חסר חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ לב בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
מ״ל וְעֶשְׂרִים׃ לג בְּנֵי לֹד חָדִיד וְאוֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה׃ לד בְּנֵי יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ לה בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
ג׳ ר״ס וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ לו הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה
לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה׃
מ״ע לז בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ לח בְּנֵי פַשְׁחוּר

ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב מן ב״ב תרין מלין ותרויהון בחד פסוק וסי׳ ארום הרפו ודעו כי אנכי ארום . ארחות בימי שמגר בן ענת בימי יעל ארחות . אגרטלי ואלה מספרם אגרטלי זהב . ארו ואצואה אתם על אדו . איככה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה. בארות ועמק השדים בארות בארות חמר . בפקוד כי תשא את ראש בני ישראל

תולדות אהרן אשר כאו . מגלס טז :

וקטנים שהם חמשת אלפים וארבע מאות וכן כתוב בדברי הימים וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית המלך הכל הביא בבל : (יא) העלות הגולה. שם הפעל : (א) בני המדינה. היא מדינת בבל : (ב) אשר באו. ישוע. הוא יהושע הכהן הגדול : מרדכי בלשן . הוא מרדכי היהודי רק בלשן יתכן שהוא איש אחר והוא חסר וי״ו כאדם שת אנוש : מספר . השני בפסוק הוא שם חשבון והראשון שם איש : (ו) פחת מואב . הוא ראש לישוע וליואב בנים שנולדו לאלה הנזכרים ויתכן להיות ישוע ויואב קדומים לפחת מואב : (ט) זכי כתוב וקרי זכי נקרא בב׳ לשונות וכן בני אטר ליחזקיה שנולדו ליחזקיה רק אטר הוא הראש או חזקיה הראש ואטר בנו הוא והוא הנכון : (כג) אנשי ענתות . כתוב עליהם כה אמר ה׳ אל אנשי ענתות הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימותו ברעב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם אכן מהקבלה ידענו ששבו לאל טרם יום הפקידה ובטלה הגזירה מעליהם ונשארו מהם קכ״ח : (כה) קרית ערים . היא יערים וכן הפירוש בני קרית יערים בני כפירה בני בארות כך וכך : (כו) בני הרמה בני גבע. טעמו כך וכך : (כט) נבו. שם איש וכן מגביש ועילם וחרים ויתכן שהוא נבו ובעל מעון וכן לוד וחדיד ואינו חסר וי״ו וכן הוא וחדיד משלשתם יצאו בני יריחו הוא הידוע : (ל) חרים. אחד הוא:

על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח נגובות הדם שנתזו על ידו בשפת המזרק: משנים . שניים כלים אחרים של מין אחר : (יא) כל כלים . עתה כולל חשבון המנויין ושאינן מנויין כולן במניין אחד אבל החשובין הוא מונה : העלות . לשון (יפעל) : (א) ואלה בני המדינה . אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולים עתה מן השבי אשר בגולה לירושלים : וישובו . ועתה חזרו לירושלים ויהודה . ובני יהודה חזרו כל אחד ואחד לעירו : (ב) אשר באו . בני המדינה הללו בתחילה כאשר גלו מארץ ישראל לבבל עם זרובבל וגו׳ : מספר . הראשון פ״א קמוצה בגדול ושם אדם הוא מספר השני פ״א פתוחה ודגוש הוא : אנשי עם ישראל . הללו בני אדם גדולים וחשובים היו והאחרים היו משוכים אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד : (ג) בני פרעש וגו׳ . יש בהם בפרשה שמזכיר שם אביהם על שם בני המשפחה ויש מהם שמזכירם על שם מקומם לומר בני מקום פלוני : (לו) הכהנים בני ידעיה . עד עתה מנה בני יהודה ובנימן ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלוים כמו שנאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה

מצודת דוד

שעמד בשם גרות : (יא) לזהב ולכסף . בין של זהב בין של כסף : חמשת אלפים וכו׳ . כמספר הזה היו כל הכלים הקטנים עם הגדולים ולמעלה לא מנה כי אם הגדולים והחשובים : עם העלות . העלם יחד עם העלאת בני הגולה : ב (א) בני המדינה . בני מדינת א״י העולים עתה ממה שהיו בשבי הגולה וכו׳ : וישובו. עתה שבו כ״א לעירו אשר הגלה ממנה : (ב) אשר באו . עתה באו למקומם עם זרובבל וכו׳ : ישוע . הוא יהושע כ״ג : מרדכי בלשן . הוא שם אחד והוא דוד לאסתר המלכה ונקרא בלשן על שידע בשבעים לשון כן אחז״ל : מספר . הראשון הוא שם איש : מספר אנשי . זהו מספר של החשובים וכן כל איש ואנשים שבמקרא : (ג) בני פרעש וכו׳ .

יש מהם מזכיר על שם אב המשפחה ויש מהם מזכיר על שם עירם : (ו) פחת מואב . המושל במואב : לבני ישוע יואב . ר״ל מן בני ישוע ומן בני יואב שהיו בני פחת מואב מספרם היו אלפים וכו׳ : (טז) בני אטר ליחזקיה . נתן סימן על אטר לומר שהיה מזרע יחזקיה או ר״ל עם הבנים של יחזקיה : (כה) קרית ערים . היא קרית יערים הנזכר ביהושע : שבע מאות . ר״ל בני כל שלשה המקומות היו שבע מאות וכו׳ : (לא) עילם אחר . לפי שחשב למעלה בני עילם והיו כחשבון הזה לזה אמר שזה עילם אחר והיו שוין במספר אנשיהן : (לו) הכהנים . ר״ל וזהו מספר הכהנים : בני ידעיה לבית ישוע . נתן סימן על ידעיה לומר שהיה מיוחס לבית ישוע ומזרעו היה:

אֶ֫לֶף מָאתַ֫יִם אַרְבָּעִ֫ים וְשִׁבְעָה׃ לט בְּנֵי חָרִם
אֶלֶף וְשִׁבְעָה עָשָׂר׃ מ הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל
לִבְנֵי הוֹדַוְיָה שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה׃ מא הַמְשֹׁרְרִים
בְּנֵי אָסָף מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ מב בְּנֵי הַשֹּׁעֲרִים
בְּנֵי־שַׁלּוּם בְּנֵי־אָטֵר בְּנֵי־טַלְמֹן בְּנֵי־עַקּוּב בְּנֵי
חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי הַכֹּל מֵאָה שְׁלֹשִׁים וְתִשְׁעָה׃
מג הַנְּתִינִים בְּנֵי־צִיחָא בְנֵי־חֲשׂוּפָא בְּנֵי טַבָּעוֹת׃
מד בְּנֵי־קֵרֹס בְּנֵי־סִיעֲהָא בְּנֵי פָדוֹן׃ מה בְּנֵי־
לְבָנָה בְנֵי־חֲגָבָה בְּנֵי עַקּוּב׃ מו בְּנֵי־חָגָב בְּנֵי־
שַׁמְלַי בְּנֵי חָנָן׃ מז בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־גַחַר בְּנֵי רְאָיָה׃
מח בְּנֵי־רְצִין בְּנֵי־נְקוֹדָא בְּנֵי גַזָּם׃ מט בְּנֵי־עֻזָּא
בְנֵי־פָסֵחַ בְּנֵי בֵסָי׃ נ בְּנֵי־אַסְנָה בְנֵי־מְעוּנִים
בְּנֵי נְפִיסִים׃ נא בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי
חַרְחוּר׃ נב בְּנֵי־בַצְלוּת בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא׃
נג בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־סִיסְרָא בְּנֵי־תָמַח׃ נד בְּנֵי
נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא׃ נה בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סֹטַי
בְּנֵי־הַסֹּפֶרֶת בְּנֵי פְרוּדָא׃ נו בְּנֵי־יַעְלָה בְנֵי־
דַרְקוֹן בְּנֵי גִדֵּל׃ נז בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְנֵי־חַטִּיל בְּנֵי
פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמִי׃ נח כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי
עַבְדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃
נט וְאֵלֶּה הָעֹלִים מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב
אַדָּן אִמֵּר וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית־אֲבוֹתָם וְזַרְעָם
אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃ ס בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי
נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ סא וּמִבְּנֵי
הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֳבַיָּה בְּנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר
לָקַח מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־
שְׁמָם׃ סב אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כְתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא
נִמְצָאוּ וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃ סג וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא
לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד
כֹּהֵן לְאוּרִים וּלְתֻמִּים׃ סד כָּל־הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע
רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת שִׁשִּׁים׃ סה מִלְּבַד
עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ

בפקוד. בבגד ובבגד כי יהיה בו נגע צרעת. בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע בצלצלי. ברא ואתה בן אדם שים ברא בראש דרך. בליל משא מואב כי בליל. בהבנותו והבית בהבנותו
תולדות אהרן מפל מלח. קידושין סט: בני הקוץ. כתובות כד: התרשתא. עס סוטה מח קידושין סט: כל סקסל. ב"מ נח ערכין לב:

רשי

ובנימין והכהנים והלוים וגו': (מא) המשוררים. הלוים שהיו משוררים וכן השוערים הם הלוים שהיו שוערים משערי בית המקדש: (מג) הנתינים. עכשיו הוא מונה אותם נתינים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ומשם היתה יוצאת פרנסתם: (נח) ובני עבדי שלמה. עבדים היו לשלמה המלך והללו בניהם היו מבני בניהם: (נט) ואלה העולים מתל מלח וגו'. ואיזה מעשה הגיע להם ולא יכלו להגיד וגו': וזרעם. של אבותם לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם: (ס) בני דליה וגו'. גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח: (סא) אשר לקח. כל אחד מבני ברזילי הגלעדי לקח אשה: ויקרא על שמם. והיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו: (סב) אלה. כהנים הללו המתיחסים שהיה להם להתיחס באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן: ויגאלו. שהיו מגואלים ומגועלים שלא יעבדו עוד עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן: (סג) התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך של עכו"ם על אשר היה משקה המלך: מקדש הקדשים. חטאות ואשמות כשאר כהנים: עד עמד כהן וגו'. כאדם האומר לחבירו עד ימות המשיח לא יעלה דבר זה ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורים ותומים בבית שני לפי שמצינו בפ"ק של יומא שהיה בית שני חסר מאורים ותומים: (סד) כל הקהל כאחד. כשהיו כולם ביחד עם הכהנים והלוים והנתינים היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנויים למעלה הם של שבט יהודה ובנימין ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו' ובפרטן אינן אלא שלשים אלף י"ג אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטים: (סה) מלבד עבדיהם ואמהותיהם. שלא היו בכלל הקהל: ולהם משוררים ומשוררות מאתים. לפי שהיו עולים בשמחה

אבן עזרא

(מ) בני ישוע וקדמיאל. הם נלוו לבני הודויה כי הפועל האמתי הוא אחרון כאשר אמרתי: (מב) בני השוערים. שומרי השערים הם בני אסף: (מג) הנתינים. הם ראשי גבעון ובנותיה ויהושע נתנם לבית אלהיו ועל כן נקראו נתינים אע"פ שנאמר אחרי כן ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים כי הטעם קיים הנתינה או נקראו מן היום ההוא נתינים כי מקדם היו נקראים גבעונים: (מו) שמלי הכתיב ושלמי קרי כי נקרא בשני שמות: (נ) מעונים ונפוסים. שמות בני אדם: (נה) בני הסופרת. יתכן שהוא שם תואר לאשה או פועלת בגלל ה"א הדעת: (נז) פוכרת הצבים. לא ידענו אם זה שם אשה: (נט) תל מלח תל חרשא. מקומות שנים: ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם. הם נקראו אסופים שנאספו מן השוק כי לא הכירו אב ואם ולא נודע אם מישראל הם: (סא) ויקרא על שמם. על שם הבנות שהם מזרע ברזילי קרא את שם עצמו ברזילי: מבנות. הטעם אחת מבנותיו וכן ויקבר בערי גלעד: (סב) אלה. ולא נמצאו יש אומרים שהוא דבק עם כתבם כי המלה מחברת מן האחדים כדרך תקראנה מלחמה והנכון בעיני שהוא דבק עם המתיחסים והם בני ידעיה הנזכרים למעלה ולא נמצאו בכתב יחוסם על כן הוסרו מן הכהונה כי מלת ויגואלו מן הכהונה מלשון לחם מגואל והטעם נמאסו ויש אומרים כי האל"ף תחת העי"ן: (סג) התרשתא. יש אומרים שנקרא כן בעבור שהותר לו שתיית יין של עכו"ם והטע' התיר שתא ויתכן שהוא שם תפארת וגדולה בלשון פרסיים כענין שר או פחה והוא הנכון: הקדש הקדשים. הם התרומות: עד עמוד כהן לאורים ותומים. האורים שעשה משה נגנזו ולא נעשו עוד אחרים תחתם ופירוש עד עמוד כהן הראוי לאורים ולתומים: (סד) כל הקהל כאחד. כאשר היו הקהל מספר אחד בכללם כך וכך: (סה) מלבד. ולהם משוררים ומשוררות להלל לה': ומראשי

מצודת דוד

(לט) בני חרם. לא זהו הנזכר למעלה. או יתכן אשר למעלה חשב הישראלים מחרם וכאן חשב הכהנים מחרם: (מ) לבני הודויה. נתן סימן על ישוע וקדמיאל לומר שהיו מבני הודויה: (מב) השוערים. שהיו שומרים שערי המקדש עד לא גלו והם היו בני שלום וכו': (מג) הנתינים. הם הגבעונים ונקראו נתינים ע"ש שנאמר בם ויתנם יהושע חוטבי עצים וגו' (יהושע ט): (נה) בני עבדי שלמה. והם היו בני סטי וכו': (נט) ואלה. הנזכרים למטה בני דליה וכו' הם היו העולים מתל מלח וכו' ובשמות מקומות הן בבבל: ולא יכלו להגיד. כי לא ידעו מבני מי הם: בית אבותם וזרעם. היא היא כי זרעם ר"ל מזרע מי יצאו והיא כפל ענין בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב): (סא) ומבני הכהנים. והם בני חביה וגו': אשר לקח. הוא חוזר על בני ברזלי לומר שאביהם לקח אחת מבנות ברזלי לאשה ולזה היה נקרא עליהם שם ברזלי לומר עליהם בני ברזלי: (סב) אלה. הכהנים האלה: כתבם. דבר כתוב מהם: המתיחשים. אשר יסופר בו סדר הדורות: ולא נמצאו. בספר היחוס לא נמצאו אלה כתובים וזכורים: ויגאלו. ולכן נמאסו מן הכהונה: (סג) התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה וכן נאמר ויאמר נחמיה הוא התרשתא (נחמיה ח) ואמרו רז"ל לפי שהיה משקה למלך והתירו לו חכמים לשתות יין נסך לכן נקרא התרשתא והיא מלה מורכבת התר שתא: אשר לא יאכלו. ר"ל משפטם הוא אשר לא יאכלו מקדש הקדשים ואמרו רז"ל זו היא תרומה וקדשי המזבח: לאורים ולתומים. לשאול בהם אם הם כהנים כשרים וכאומר עד ביאת המשיח ויש אומרים כי בבית השני לא היו האורים ותומים לשאול בהם: (סד) כל הקהל כאחד. כולם יחד הישראלים והכהנים הלוים והנתינים בני עבדי שלמה: ארבע רבוא וגו'. ובפרטן לא יעלו אף למספר שלש רבוא אבל לא חשב בפרטן כ"א הישראלים מבני יהודה ובנימין ועם הם שעלו מיתר השבטים היה החשבון הזה וכן מפורש בס"ע: (סה) מלבד. החשבון

מצודת ציון

מן הדם בשפת המזרק לזה קרוי כפור שהוא ענין קנוח ובדרז"ל ובפי נכפורי ידיה (גיטין נו): משנים. מל' שנים ור"ל כפולים כראוי להשתמש בהן בבתי עבריכן: (סב) המתיחשים. ענין יחוס הוא הודעת סדר הדורות מן המשפחות ממי יצאו ומי אביהם: ויגואלו. ענין טנוף ונמאס כמו לחם מגואל (מלאכי א): (סד) רבוא. הוא עשרת אלפים: פרדיהם

מאות שלשים ושבעה ולהם משררים ומשררות ס׳
מאתים: סו סוסיהם שבע מאות שלשים וששה
פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה: סז גמליהם ג׳ מ״נ
ארבע מאות שלשים וחמשה חמרים ששת
אלפים שבע מאות ועשרים: סח ומראשי
האבות בבואם לבית יהוה אשר בירושלם
התנדבו לבית־האלהים להעמידו על־מכונו: ג׳
סט ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים ב׳ מ״נ
שש־רבאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים ג׳
וכתנת כהנים מאה: ע וישבו הכהנים והלוים
ומן־העם והמשררים והשוערים והנתינים י׳ מ״נ
בעריהם וכל־ישראל בעריהם: ד׳מלעות ססר׳ בסיפרא
ג א ויגע החדש השביעי ובני ישראל
בערים ויאספו העם כאיש אחד אל־ירושלם: י״ג. כ׳

ב ויקם ישוע בן־יוצדק ואחיו הכהנים וזרבבל
בן־שאלתיאל ואחיו ויבנו את־מזבח אלהי
ישראל להעלות עליו עלות ככתוב בתורת
משה איש־האלהים: ג ויכינו המזבח על־
ר׳. ויעלו ק׳ מכונתו כי באימה עליהם מעמי הארצות ויעל
עליו עלות ליהוה עלות לבקר ולערב: ד ויעשו
כ׳ את־חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר
ו׳ פ׳. ד׳ כמשפט דבר־יום ביומו: ה ואחרי־כן עלת
תמיד ולחדשים ולכל־מועדי יהוה המקדשים
ולכל מתנדב נדבה ליהוה: ו מיום אחד לחדש
ד. ב׳ וח׳ מוכרה השביעי החלו להעלות עלות ליהוה והיכל יהוה
ד. ג׳ לא יסד: ז ויתנו־כסף לחצבים ולחרשים ומאכל
ו׳. ס׳ הסר ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים
ב׳.ג׳ כתיב א׳ מן־הלבנון אל־ים יפוא כרשיון כורש מלך־פרס

אבן שלמה מסע נבנה. בכספיא ואצואת אתם על אדו הראש. גלי קחי רחים ופחני קמח גלי. גזז ועיפה פילגש כלב גזז: גנבת ותלד לו אחות תחפנס את גנבת. תחפנס ותלד לו אחות תחפנס. גלילים ושתי דלתות עצי. דודיך מה יפו דודיך אחותי כלה. האדם הלעיטני נא מן האדם האדם הזה. הערכך וחשב לו הכהן את מכסת הערכך. הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה. הגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח. הלהן תשברנה עד אשר יגדלו. העיט צבוע נחלתי לי העיט. ההרדי שמא ההררי אחיאם. הודינו לך אלהים הודינו. ובאהל ויבא לבן באהל יעקב. ובמקנה ויביאו את מקניהם אל יוסף. וגבר והיה כאשר ירים משה ידו. והפשתה והשערה נכתה כי השערה. והגישו אדניו אל אלהים והגישו. והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך. ולמה ויאמר לה אלקנה אישה חנה. והראש אחד יפנה דרך והראש. ולשלום ויבא אוריה אליו ולשלום. ומזקני כה אמר ה׳ הלוך וקנית לך בקבוק. ולמד ויפלו אליו עורף ולא פנים. וילמדו ביהודה וילמדו בעם. ובערו ויצאו יושבי ערי ישראל. ותורות ויען חזקיהו ויאמר. ומאחזת חלוים ומאחזת. ובנביא העלה ה׳ את ישראל ממצרים. ללא וימים רבים לישראל. ותורות ויען יחזקיהו ויאמר. ויחזק סלך הנגב ומן שריו. ולאלוה מעוזים על

תולדות אהרן והמשוררים. קידושין סט ב״מ כח: ויכינו ובתים סג:

(סח) ומראשי. ממקצתם ולא כולם: לבית ה׳. הלמ״ד כטעם בעבור: על מכונו. על היסוד שהיה שם בתחילה מוכן: (סט) ככחם. כנגד הקהל ידבר כי לא נתנו האבות רק שתי רבוא וכסף שנים אלפים ומאתים כי כן מפורש במספר השני ובאמרו שש רבואות בכלל אחד רצה לומר בין הקהל ובין ראשי האבות ונשארים המתנדבים ממלכות כורש: דרכמונים. דינרי זהב: רבואות. האל״ף תחת הכפל וכן בזאו נהרים: מנים. משקלים וחבירו המנה יהיה ותרגום שבע שקלים שבעה מנים: (ע) וישבו השוערים. שומרי השערים להלל השם: (א) ויגע. נקראו כל ימי הלבנה חדש בעבור התחדשה כל ט״ו ימים: כאיש אחד. פירוש אסיפת העם היתה במהרה כאסיפת איש אחד: (ב) ויקם. וזרובבל. נקרא כן בעבור בני ציון שהם שרויין בבבל: בן שאלתיאל. לא אביו היה רק שאלתיאל דודו טפחו על כן נקרא בנו וכן כתוב בדברי הימים ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו ומלכיאל ופדיה ובני פדיה זרובבל ושמעי וכן נקראו בני מרב בת שאול בני מיכל כי היא טפחתם: (ג) ויכינו. כי באימה. בעבור אימה עליהם הכינו מזבח לאל שיעזרם: ויעלו. המעלה אחד והוא יהושע הכהן שהקריב בתחלה הקרבנות ואמר ויעלו כי אחיו עזרוהו: עולות לבקר. פירוש עולות הראוים לבקר ולערב והם שתים: (ד) ביומו. הוא דבק עם דבר יום פירוש ביומו הראוי לדבר וכן מדי חדש בחדשו דבק עם מדי כי הוא כטעם עת וזמן: (ה) ואחרי כן. אחרי חג הסכות עולות עומדות במקום ארבעה וכן הוא עולת תמיד לא נפסקה ועולה לחדשים ועולה לכל מועדי ה׳: המקדשים. הנקראים קדושים מפי בית דין ועולה לכל מתנדב והטעם שלא בטלו הקרבנות אחרי כן מראש תשרי שהחלו לעלות עולות: (ז) כרשיון. מענין רשות:

בשמחה מבבל לארץ ישראל היו צריכים למשוררים ומשוררות בכדי שיהו מטיילות בהם ברוב שמחה: (סח) התנדבו. היו מתנדבין לבנין הבית: (סט) ככחם. כפי כחם וממונם: דרכמונים. שם מטבע של זהב: וכתנות כהנים. לשרת בהם: (א) ויגע. כמו והגיע: החדש השביעי. הוא חדש תשרי: ובני ישראל. אשר היו בערים מה עשו ויאספו כולם כאחד לירושלים: (ג) ויכינו המזבח על מכונותיו. כדי להקריב עליו קרבנות שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יקנתרום ושלא ילשינום למלך ובנו המזבח לעלות עליו עולות למען ישמעו ויבינו העמים בדבר אשר עשהו ע״פ המלך ועל כן ימנעו מלקנתרם לבנין הבית: לבקר ולערב. תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים: (ד) ועולת יום ביום במספר. קרבנות החג במספרם כמשפטם: (ה) ואחרי כן. ולאחר הסוכות היו מקריבים קרבנות בכל יום לבקר ולערב: ולחדשים. ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי חדשים: ולכל מועדי ה׳. ולשאר מועדות קרבניהם: ולכל מתנדב. ולכל אותם המתנדבים נדבותיהם היו מקבלים הכהנים אותם להקריבם ומיום אחד בתשרי התחילו להקריב קרבנות ועדיין לא נבנה יסוד הבית: (ז) לצדונים ולצורים. בני צור וצידון שהיו אומנים לבנות הבית: אל ים יפוא. דרך הים היו מביאים אותם: כרשיון. כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית. כרשיון לשון רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון ומן נבא יאמר נביון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חנה חניון ומן רשה יאמר רשות כמו מן ענה ענות ומן שבה שבות ומן ראה ראות ומן זנה זנות כמלאו רשות ורשיון באין וואלין מגזרה אחת לפי שער הדקדוק ולשון אחד הם ומנחם חברו לשון ארשת שפתיו ולא דקדק בגזרתו ואעפ״כ

מצודת ציון

(סו) פרדיהם. הם הבאים מן הסוס והחמור: (סח) מכונו. מל׳ כן ובסיס: (סט) דרכמונים. הם מטבע ידוע אצלם: מ יה. הם משקל ליטרא: (א) ויגע. כמו והגיע: (ג) מכונותיו. מלשון כן ובסיס: (ז) לצדונים ולצורים. אנשי צידון וצור: כרשיון. הוא מל׳

מצודת דוד

הם הוא מלבד עבדיהם ואמהותיהם של אלה הנזכרים והיו שבעת אלפים וכו׳: משוררים ומשוררות. זכרים ונקבות לשורר בדרך כי עלו בשמחה ובטיול: (סח) ומראשי. מקצת מראשי האבות: לבית ה׳. ר״ל למקום בית ה׳ כי עדיין לא בנו הבית: לבית האלהים. והוא ומפרש: להעמידו וגו׳. ר״ל להעמיד הבית על כנו ובסיסו: (סט) ככחם. כ״א התנדב כפי כח עשרו: לאוצר המלאכה. אל המקום שאצרו שם הזהב והכסף למלאכת הבנין: וכתנות כהנים. שילבשו אותם הכהנים בשעת העבודה: (ע) ומן העם. מבני יהודה ובנימין: בעריהם. אשר היו ערי נחלתם עד שלא גלו: וכל ישראל. הם העולים מיתר השבטים: ג (א) בערים. היו בערי נחלתם: כאיש אחד. ר״ל מים מהר כביאת איש אחד: (ב) בן שאלתיאל. בן בנו היה כמ״ש בד״ה: לעלות עליו עולות ככתוב וגו׳. המה עולות התמיד: (ג) כי באימה. כי בעבור האימה והפחד שהיה עליהם מעמי הארצות מהרו בבנין המזבח להקריב בו ל׳ ולבאול מעמו העזר בעת הבאת הקרבנות: עולה לבקר ולערב. הם התמידין: (ד) את חג הסוכות. ר״ל קרבנות החג: ועולת יום וגו׳. העולות הראויות לכל יום במספר הראוי כמשפט התורה הביאו של כל יום ביומו: (ה) ואחרי כן. אחר סוכות הקריבו בו עולות תמיד בתמידות מבלי הפסק ועולות לחדשים וכו׳: ולכל מתנדב. הקריבו לכל מי אשר התנדב קרבן: (ו) החלו. אז התחילו להעלות וכו׳ אבל לא הקריבו בתמידות עד אחר הסוכות: לא יסד. עדיין לא בנו היסוד: (ז) לחוצבים. המה כורתי האבנים ממקום מחצבם: ולחרשים. הם האומנים בונו הקיר: לצדונים ולצורים. כי יודעים המה לכרות העצים כמ״ש

עֲלֵיהֶם׃ ח וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְבוֹאָם אֶל־בֵּית
הָאֱלֹהִים לִירוּשָׁלַ͏ִם בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הֵחֵלּוּ זְרֻבָּבֶל
בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וּשְׁאָר אֲחֵיהֶם ׀
הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי יְרוּשָׁלַ͏ִם
וַיַּעֲמִידוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
לְנַצֵּחַ עַל־מְלֶאכֶת בֵּית־יְהוָה׃ ט וַיַּעֲמֹד יֵשׁוּעַ
בָּנָיו וְאֶחָיו קַדְמִיאֵל וּבָנָיו בְּנֵי־יְהוּדָה כְּאֶחָד
לְנַצֵּחַ עַל־עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה בְּבֵית הָאֱלֹהִים בְּנֵי
חֵנָדָד בְּנֵיהֶם וַאֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם׃ י וְיִסְּדוּ הַבֹּנִים
אֶת־הֵיכַל יְהוָה וַיַּעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים מְלֻבָּשִׁים
בַּחֲצֹצְרוֹת וְהַלְוִיִּם בְּנֵי־אָסָף בַּמְצִלְתַּיִם לְהַלֵּל
אֶת־יְהוָה עַל־יְדֵי דָּוִיד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיַּעֲנוּ
בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ
עַל־יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם הֵרִיעוּ תְרוּעָה גְדוֹלָה
בְהַלֵּל לַיהוָה עַל הוּסַד בֵּית־יְהוָה׃ יב וְרַבִּים
מֵהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר
רָאוּ אֶת־הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת
בְּעֵינֵיהֶם בֹּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל וְרַבִּים בִּתְרוּעָה
בְשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל׃ יג וְאֵין הָעָם מַכִּירִים קוֹל
תְּרוּעַת הַשִּׂמְחָה לְקוֹל בְּכִי הָעָם כִּי הָעָם מְרִיעִים
תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקּוֹל נִשְׁמַע עַד־לְמֵרָחוֹק׃
ד א וַיִּשְׁמְעוּ צָרֵי יְהוּדָה וּבִנְיָמִן כִּי־בְנֵי
הַגּוֹלָה בּוֹנִים הֵיכָל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
ב וַיִּגְּשׁוּ אֶל־זְרֻבָּבֶל וְאֶל־רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיֹּאמְרוּ
לָהֶם נִבְנֶה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם וְלֹא ׀
אֲנַחְנוּ זֹבְחִים מִימֵי אֵסַר חַדֹּן מֶלֶךְ אַשּׁוּר הַמַּעֲלֶה
אֹתָנוּ פֹּה׃ ג וַיֹּאמֶר לָהֶם זְרֻבָּבֶל וְיֵשׁוּעַ וּשְׁאָר
רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא־לָכֶם וָלָנוּ לִבְנוֹת
בַּיִת לֵאלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַיהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־
פָּרָס׃ ד וַיְהִי עַם־הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי עַם־יְהוּדָה
ומבלהים ק׳ וּמְבַלְּהִים אוֹתָם לִבְנוֹת׃ ה וְסֹכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים
לְהָפֵר עֲצָתָם כָּל־יְמֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד־
מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃ ו וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ

כנו יכבד. ושכר רב מהולל כל. ומקרת כי מקרת הבהמה. ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך. וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא. ומביאים בימים ההם ראיתי ביהודה.

תולדות אהרן נגלח. חולין כד : קדמיאל. ערכין יג : ורבים מהכהנים. סוטה ו ותמורה טו : בכי העם, סוטה ו ותמורה טו : לא לכם. שקלים ב ערכין ה שקלים מו :

ולאעפ"כ שני פנים שלנו קרובים זה לזה כמשמעותם : (ח) בחדש השני . הוא חדש אייר : מהשבי . כל אותן שבאו מהשביה לירושלים : ויעמידו . העמידו הלוים המשוררים לנצח ולומר שירה לפני הבונים בשעת בנין יסוד הבית : לנצח. שני נציחות הללו הם ניצוחי שירה כמו למנצח בנגינות מזמור לדוד (תהלים ד׳) : (ט) ויעמוד ישוע . עמדו ואמרו שירה ביחד סביב עושי מלאכת יסוד הבית : (י) ויסדו . משקל חזק מן יסוד כמו ויסדו טירותיהם כן ויסבו מן יסב ויסדו מן יסוד ומשמעותן ויסדו ויסבו במשקל חזק בשתי יודי"ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרון היו מייסדים מייסבים : ויסדו הבונים . והבונים מיסדים את יסוד היכל ה׳ בשעה שהיו מנצחים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד ותצוצרות בידיהם לתקוע בהם : והלוים בני אסף . היו משוררים : במצלתים . כמו (תהלים קנ) בצלצלי שמע כלי שיר הם : על ידי דוד . שהיו מנצחים ומשוררים שירות

(ח) לנצח . לחזק מענין ויז נצחם או מן נצח : (ט) ישוע בניו. הנכון ובניו וכן בני חנדד פירושו ובני : (י) ויסדו. מלובשים . בגדי כהונה: במצלתים. מן בצלצלי שמע: על ידי דוד. בעבור שהמנגן מנגן ביד יקרא הנגון יד : (יא) הוסד. שם הפועל : (יב) ביסדו . דבק עם זה הבית ופי׳ אשר ראו בעיני הם הבית הראשון בעת יסדו הבית שני היו בוכים : (ב) ולא אנחנו קרי בוי"ו וכתיב באל"ף ופי׳ ולא אנחנו זובחים זובחים לזולתו : (ג) לא לכם ולנו . טעמו שתתערבו עמנו לבנות בית אלהינו : כי אנחנו יחד. רמז לכל קהל ישראל: (ד) ומבלהים. כתיב מן בלהות אתנך ומבהלים קרי לנטות אחרי רבים בשורש בהל בלה כי מעט הם רק הענין אחד : (ה) וסוכרים. הסמ"ך תחת שי"ן : (ו) ובמלכות אחשורוש. הוא המכונה ארתחשסתא

של דוד מלך ישראל: (יא) ויענו . לשון עניית זמר כמו ותען להם מרים (שמות טו) : ובהודות . ובהודיות : כי טוב . להודות לה׳: וכל העם . שאר עם ישראל : על הוסד . כל השמחות הללו היו עושים על בנין היסוד אשר הוסד בבית ה׳ : (יב) ביסדו . ביסד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו כמו מן חדש בחדשו מן קדש בקדשו : זה הבית . כשהיו רואין בנין בית זה היו בוכין תמיד שהיו זוכרים אותו בנין גדול של בית ראשון : ורבים . אשר לא ראו בנין בית ראשון היו שמחין ומריעין בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שיצאו מגלותן: (יג) ואין העם מכירים . אותן השומעים לא היו מכירים קול תרועה של שמחה מפני קול בכי העם שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחוק : (א) צרי יהודה ובנימין . הם העכו"ם אשר הושיב סנחריב כא"י כמו שנאמר (מלכים ב׳ יז) ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוים וישב אותם בערי שמרון תחת בני ישראל : (ב) ויאמרו נבנה עמכם . היו אומרים כך למען תתבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד : מימי אסר חדון מלך אשור . בנו של סנחרב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושראצר בניו וימלוך אסר חדון בנו תחתיו שנאמר (ישעיה לז) ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו׳ וימלך אסר חדון בנו תחתיו : (ג) כי אנחנו . אלא אנחנו לבדנו נבנה כי זה משמש במקום אלא : (ד) עם הארץ . הם צרי יהודה ובנימין : מרפים . לבטלם ממלאכתם : לבנות . כמו מלבנות . וכן עד כי חדל לספור : (ה) וסוכרים . כתיב בסמ"ך ופתרונו כאלו כתיב בשי"ן שהיו שוכרים יועצים כדי לבטל המלאכה : כל ימי . מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אחר כורש עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה המלאכה בטלה : ובמלכות אחשורוש. שמלך אחר כורש הוא אחשורוש שלקח אסתר : כתבו

מצודת דוד

כמ"ש (במ"א) בבנין שלמה : אל ים יפוא . להסיעם עליו ולבוא לירושלים : כרשיון . ברשות כורש אשר היה עליהם לבנות את הבית : (ח) בחדש השני . הוא אייר : החלו זרובבל וגו׳ . התחילו בבנין : לנצח . לומר שירה ולנגן בעת הבנין : (ט) לנצח על עושי המלאכה . לנגנם עליהם לבל ירפו ידיהם מן המלאכה : בני חנדד וגו׳ . גם הם היו נוגנים על עושי המלאכה : (י) מלובשים . בבגדי כבוד ובידם החצוצרות : ע"י דוד . כפלול האמור על ידי דוד : (יא) ויענו . בהלל הרימו קול בהלל וכו׳ לומר כי טוב להודות לה׳ כי לעולם מוסף חסדו על ישראל : על הוסד . כל השמחות הללו היו על אשר נגמר היסוד מבית ה׳ : (יב) את הבית הראשון . שבנה שלמה : ביסדו . בעת יסדו הבית הזה : בעיניהם . ר"ל והמה רואים : בוכים . היו בוכים על כי היה קטן הרבה מן הבית הראשון : ורבים . אשר לא ראו הבית הראשון הם היו מריעים בשמחה להרים קול גדול על שמחת הבנין : (יג) ואין העם מכירים . אותן השומעים לא היו מכירים קול תרועת השמחה מפני קול הבכי : כי העם . עם כי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה אבל קול הבכי נשמע עד למרחוק ובטל קול השמחים : ד (א) צרי יהודה . הם העכו"ם אשר הושיב מלך אשור בערי ישראל: (ב) נבנה עמכם . כוונתם היה להתחבר עמהם לדעת מצפוני לבבם למצוא עלילה מה להשבית את המלאכה : ולו אנחנו זבחים . כמ"ש בהם את ה׳ היו יראים (מ"ב יז) : מימי אסר חדון . כי סנחריב הגלה את ישראל הומת ע"י בניו ומלך אסר חדון בנו תחתיו כמ"ש במלכים והוא הושיב במקומם מבבל ומכותה וכו׳ : (ג) לא לכם ולנו . לא לשנינו יחד אנחנו ואתם לבנות הבית כי מה לכם לבנות הבית לה׳ רק אנחנו בני ישראל יחד נבנה הבית לה׳: כאשר צונו . ר"ל אותנו צוה המלך ולא אתכם : (ד) מרפים . שהיו מורך בלבבם למען ירפו ידיהם מן הבנין ומבהלים. היו מפחידים אותם מלבנות : (ה) וסוכרים . היו שוכרים

מצודת ציון

אל׳ ראשו סידוע בדרז"ל : (ח) לנצח . ענינו גלוח השיר ע"ש שדרך בעלי השיר לנצח זה"ז בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה : (ט) ואחיו . חבריו ורעיו : לנצח . ענינו נגישה ובשיה והוא מלשון נצחון והתגברות : (י) במצלתים . עשוי הוא משני כלי נחושת להשמיע קול גדול בהקשתן זה בזה וכן בצלצלי שמע (תהלים קנ) : (יא) ויענו . ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו׳ קול רם (דברים כז) : (א) צרי . אויבי : (ד) מרפים . מלשון רפיון : לבנות . כמו מלבנות : (ה) וסוכרים. כמו יועצים

בתחלת מלכותו כתבו שטנה על־ישבי יהודה
וירושלם: ז ובימי ארתחששתא כתב בשלם
מתרדת טבאל ושאר כנותו על־ארתחששתא
מלך פרס וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם
ארמית: ח רחום בעל־טעם ושמשי ספרא כתבו
אגרה חדה על־ירושלם לארתחששתא מלכא
כנמא: ט אדין רחום בעל־טעם ושמשי ספרא
ושאר כנותהון דיניא ואפרסתכיא טרפליא
אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא:

ל' בכתי' ל' ח' | ל'. ל' | ל'. כנותיו ק' | ל' | ל'. ל' | ל'. ארכויא ק' | ל'. דהיא ק'

י ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא
והותב המו בקריה די שמרין ושאר עבר־נהרה
וכענת: יא דנה פרשגן אגרתא די שלחו עלוהי
על־ארתחששתא מלכא עבדיך אנש עבר־
נהרה וכענת: יב ידיע להוא למלכא די יהודיא
די סלקו מן־לותך עלינא אתו לירושלם קריתא
מרדתא ובאישתא בנין ושורי אשכללו ואשיא
יחיטו: יג כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא
דך תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך

ל' | ל' | עבדך ק' | ל' יתיר א' ושוריא שכללו ק' | ס' כתיב ו'

ושמותן אהלה הגדולת . וישמינו ויבואו המצורעים האלה בקצה המחנה . ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת . ותפוצינה מבלי דעת ותהיינה. וגלות החל חזה לבני ישראל אשר כנענים . זמרו למלכנו זמרו . וזה̇ת ובני שימון אמנון. חיי ואעבור עליך ואראה מתבוססת. ושארהון במסרה רבתא בס"ד: בתחלת ו' וסימ' והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב ויהי בתחלת שבתם שם . בתחלת עלות הלקש . באו בית לחם בתחלת קציר שערים . בתחלת תחנוניך יצא . ובמלכות אחשורוש בתחלת. סימן ריש ספרא עד ואחר הדברים: ארתחששתא שי"ן ומן ואחר עד סופא דסיפרא ארתחש̇תא סמ"ך : ושוריא חד מן ג' מלין קדמיתא נסיב מן תניתא וסי' הייתה מוציא גם אתמול גם שלשום חיית המוציא קרי. ידעתה שחר המימיך צויתה בקר ידעת השחר קרי . ומתחתה לשכות האלה ומתחת הלשכות קרי . וחילופים ב' מלין תנינא נסבא מן קדמיתא וסימ' ושורי אשכלילו ואושיא

תולדות אהרן שטנה. מגלה יא : הנשתון . סנהדרין כב מגלה עא : אסנפר . סנהדרין נד :

ארתחששתא בלשון פרסי : כתבו שטנה . מן שטן והטעם לשטון אותם : (ז) כתב בשלם . כמו בשלום : על ארתחששתא. כמו אל : כנותיו . חביריו או רעיו : וכתב הנשתון . צורות האותיות תקראנה בלשוננו והעד אל היהודים ככתבם או כתב זה הספר הנשתון השוה בכתיבה ובלשון ארמית ויש אומרים שהטעם חותם והוא הנכון : (ח) בעל טעם . מן טעמו וראו . והנה רחום בעל טעם עצה : כנמא . כאשר נאמר וזה מאמר הסופר ומסדרים הספר וטעמו כאשר נאמר כן היתה האגרת ששלחו הנזכרים או כנמא כטעם עתה : (ט) דיניא ואפרסתכיא טרפליא . שם אומות ידועים אצלם ויתכן להיות ארכוי מן וארך ואכד וכלנה : שושנכיא . מן שושן : ועלמיא . מן עילם : וכענת . יש אומרים שהוא שם אומה ויתכן שהמלה מן עת אך הראשון הוא הקרוב: (יא) פרשגן. כטעם פתשגן הכתב שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה ופי' המלה פשר וביאור: (יב) ואושיא. יסודות ותרגום ונהרסו יסודותיה ויתגלון אושיא וכן נפלו אשיותיה : יחיטו . מן חוט השני ופירושו ישימו חוט על היסודות לבנות כטעם קו המדה או הוא מענין תרגום ויתפרו עלה תאנה וחטיטו ויחיטה כטעם קשר וחבור והפירוש הראשון הוא הקרוב : (יג) כען . דך. כתרגום הלזה דכי : מנדה בלו והלך. שמות למס המלך ופירושם כדרך סברתי מנדה מן הרכוש ובלו מס המדינות והלך מכם ההולכים

כתבו שטנה . שלא לבנות בית המקדש : על יושבי יהודה וירושלים . להלשינם ולקנתרם שלא יבנו הבית : (ז) ובימי ארתחששתא . הוא כורש מלך פרס מנין אותיות של כורש עולה למנין אותיות דריוש וכן שנינו במסכת ר"ה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כורש על שם שמלך כשר היה ארתחששתא על שם המלכות ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכות כולה נקראת ארתחששתא וכו' : כתב בשלם . כתב מכתבו בדברים של שלום : מתרדת טבאל . שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימין : ושאר כנותיו. חברותיו וסיעותיו : על ארתחששתא. אל ארתחששתא : וכתב הנשתון . וכתב האגרת : כתוב ארמית. באותיות ארמית : ומתורגם ארמית. המכתב היה מפורש בל' ארמית : (ח) רחום בעל טעם. רחום היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב : ושמשי ספרא . ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקוקין זה לזה האחד מסדר ומזכירו והסופר כותב שנאמר (מלכים א' ד') אליחרף ואחיה בני שישא סופרים יהושפט בן אחילוד המזכיר ובמקום אחר נאמר ויבא אליקים בן חלקיהו וגו' (שם ב' יח) ושבנא הסופר יואח בן אסף המזכיר: כתבו אגרא . הללו שניהם רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר צוה אליהם מתרדת וטבאל כולם היו מיושבים בערי שמרון : על ירושלים . על אודות בנין ב"ה אשר בירושלים: כנמא . כאשר נאמר והוא דוגמת לשון גמרא כדבעינן למימר קמן : (ט) אדין.

אז: רחום . שם אדם : בעל טעם . מזכיר ובעל דברים : ושאר כנותהון . ושאר סיעותיהם : דיניא ואפרסתכיא וגו'. הללו כולם שמות של עכו"ם שהושיב סנחריב בערי שומרון : אפרסיא . הם פרסיים שהושיב סנחריב בערי שומרון : ארכוי . הם בני ארך שנאמר וארך ואכד וכלנה (בראשית י') : בבליא. הם בני בבל : שושנכיא. בני שושן הבירה : עלמיא . בני עילם מכל העכו"ם הללו הושיב סנחריב בא"י וכולן היו מסיבין ומסכימים בשליחות המכתב זה : (י) ושאר אומיא . ושאר העכו"ם אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו : אסנפר . סנחריב : רבא ויקירא. שהיה מלך גדול ומכובד שנאמר כה אמר המלך הגדול מלך אשור (ישעיה לו): והותב המו. הושיב אותם: בקריה די שמרין. בערים אשר סביבות שומרון: ושאר עבר נהרה. ושאר העכו"ם אשר בעבר הנהר לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין א"י לבבל נמצאו אותן עכו"ם שלצד א"י הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל: וכענת. שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה: (יא) דנה פרשגן אגרתא . וזהו פתרון האגרת. פרשגן כמו פתשגן הכתב: די שלחו עלוהי. אשר שלחו אליו : על ארתחששתא . אל ארתחששתא : עבדך אנש עבר נהרה וכענת. עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת כל עכו"ם המנויות כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לצד א"י שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל וזהו תחלת המכתב עבדך אנש עבר נהרה וגו' עד לא איתי לך : (יב) ידיע להוא למלכא . דבר ידוע יהיה למלך : די יהודיא . אשר היהודים שעלו מאתך אלינו באו לירושלים : קריתא מרדתא ובאישתא בנין. עיר מורדת וחוטאת הם בונים : ושוריא שכלילו. והחומות יסדו : ואושיא. הכתלים : יחיטו . ל' פתיל כמו אם מחוט (בראשית יד) שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם זה : (יג) כען ידיע. עתה ידוע יהיה למלך: די הן קריתא דך תתבנא. אשר אם העיר

מצודת ציון

ושוכרים כשי"ן : (ו) שטנה. ענין קטרוג : (ז) כנותיו . ענינו רעיו וחביריו ובדרז"ל שבת ועבודת כוכבים בכנותהון (כריתות ג) כן גרס הערוך ור"ל בכל דיניהם המתחבר אליהם : הנשתון. ענינו מפורש ואין לו דומה כי אם בזה הספר : ומתרגם . גם הוא ענין מפורש ובדרז"ל מאן דמתרגם לי חבית (ב"מ מא) : (ח) בעל טעם . ענינו היודע מיטב הדבור במלולה נאותה וכן וטעם זקנים יקח (איוב יב) : אגרה. כן יקרא כתב השלוה ע"ש שמאוסף בו דברים הרבה והוא מלשון אגר בקיץ (משלי י) : כנמא . ענין אמירה וכן וינאמו נאם (ירמיה כג) : (יא) פרשגן . ענין טופס הדבר וענינו כי משנה תורת משה (יהושע ח) ת"י פרשגן אורייתא : (יב) ושוריא . חומות וכן אדשג שור (תהלים יח) : שכלילו. ענין גמר והשלמה וכת"א על ויכלו השמים (בראשית ב) : ואושיא . ענין יסוד כמו לאשישי קיר חרשת (ישעיה טז) : יחיטו . מל' חוט ר"ל יחברו כאלו תפרם בחוט ע"י המחט : (יג) מנדה . זה מס שמלך המוטל על כל בני המדינה ביחד: בלו. זה הכסף גולגלתא .

מצודת דוד

יועלים בעבורם לייעץ את המלך אחר דעתם ולהפר עצת היהודים : ועל מלכות דריוש . הוא דריוש הפרסי שמלך אחר אחשורוש אביו : (ו) כתבו שטנה. בדבר בנין הבית לבל יתן רשות לבנותו : (ז) ארתחששתא . הוא כורש הפרסי ושם ארתחששתא הוא כנוי לכל מלכי פרס כמו פרעה למצרים ואבימלך לפלשתים : כתב בשלם . כתב מכתבו בדברי שלום : מתרדת טבאל . הוא היה הראש מן משלחי הכתב ושאר רעיו עמו היה באגודה אחת לשלוח אל ארתחששתא : וכתב הנשתון . כתב המפורש היה כתוב באותיות כתב ארמית ומפורש בלשון ארמית : (ח) בעל טעם . היודע לסדר דברי הכתב במליצה נאותה : ספרא . היודע לאמן ידו בכתיבה : כתבו . הם כתבו אגרת אחד להלשין על ירושלים רחום היה המסדר ושמשי היה הכותב: כנמא . ר"ל דברי האגרת היה כאשר נאמר למטה : (ט) אדין . אז באותו המעמד והעצה היה רחום וכו' ושאר חבריהם : דיניא וכו' . הם שמות עכו"ם ידועות אצלם אשר ישבו בערי שומרון והיו גם המה במעמד העצה : (י) ושאר אומיא . ושאר העכו"ם אשר הגלה אסנפר והוא סנחריב בלשון פרסי : רבא ויקירא . כן נקרא סנחריב על כי היה מלך גדול ומכובד : והותב . הושיב את העכו"ם ההם בהערים של שומרון ר"ל הסמוכים לה ואף שנאמר למעלה שאסר חדון בנו הושיב אותם בערי שומרון מ"מ אמר שהושיב הוא על כי היה במלוחו : ושאר . גם שאר היושבים בעבר נהר פרת המפסיק בין בבל לא"י וגם כענת והוא שם מקום מפרסולין לכל אלה ור"ל כל אלה הסכימו בדבר האגרת : (יא) דנה . זאת סדור טופס האגרת אשר שלחו אליו וחוזר ומפרש אל ארתחששתא המלך : עבדיך . ר"ל אנחנו הכותבים המה עבדיך אנשי עבר הנהר ויושבי כענת : (יב) ידיע להוא . ידוע יהיה למלך אשר היהודים אשר עלו מעמך לבוא אלינו הנה באו לירושלים : קריתא . העיר המורדה והרעה המה בונים והחומה רוצים לגמור ולכלות והיסודות יקשרו ויחברו זה לזה רצה לומר מפקנים מקום המקולקל להיות כל היסוד בחבור אחד : (יג) כען . עתה ידוע יהיה למלך אשר אם העיר הזאת תבנה והחומות יגמרו וישלמו : מנדה וגו'. אזי מיני המסים ההם לא יתנו עוד כי יתחזקו בחיזוק העיר ויפרדו

לא ינתנון ואפתם מלכים תהנזק: יד כען כל־
קבל די־מלח היכלא מלחנא וערות מלכא לא־
אריך לנא למחזא על־דנה שלחנא והודענא
למלכא: טו די יבקר בספר דכרניא די אבהתך
ותהשכח בספר דכרניא ותנדע די קריתא דך
קריא מרדא ומהנזקת מלכין ומדנן ואשתדור
עבדין בגוה מן־יומת עלמא על־דנה קריתא
דך החרבת: טז מהודעין אנחנה למלכא די הן
קריתא דך תתבנא ושוריה ישתכללון לקבל
דנה חלק בעבר נהרא לא איתי לך: יז פתגמא
שלח מלכא על־רחום בעל־טעם ושמשי ספרא
ושאר כנותהון די יתבין בשמרין ושאר עבר־
נהרה שלם וכעת: יח נשתונא די־שלחתון
עלינא מפרש קרי קדמי: יט ומני שים טעם
ובקרו והשכחו די קריתא דך מן־יומת עלמא
על־מלכין מתנשאה ומרד ואשתדור מתעבד־
בה: כ ומלכין תקיפין הוו על־ירושלם ושליטין
בכל עבר נהרה ומדה בלו והלך מתיהב להון:
כא כען שימו טעם לבטלא גבריא אלך וקריתא
דך לא תתבנא עד־מני טעמא יתשם: כב וזהירין
הוו שלו למעבד על־דנה למה ישגא חבלא
להנזקת מלכין: כג אדין מן־די פרשגן נשתונא
די ארתחששתא מלכא קרי קדם־רחום ושמשי
ספרא וכנותהון אזלו בבהילו לירושלם על־
יהודיא ובטלו המו באדרע וחיל: כד באדין
בטלת עבידת בית־אלהא די בירושלם והות
בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך־
פרס:

יחיפו ושוריא שכלילו קרי. שם הפלשתים וילך דוד ויקח את עצמות שמה פלשתים קרי. ושוריא ג׳ וסימן ושוריא שכלילו. ושוריא ישתכללון מנדה בלו. ושוריה ישתכללון לקבל דנא. קדמא א׳ החיקה תנינא כתיב א׳ תליתאה כתיב ה׳: יומת ב׳ קמץ וסימן ואשתדור עבדין בגות מן יומת. ומני שים טעם ובקרו והשכחו: ואשתדור ב׳ וסימניהון ואשתדור עבדין בגוה מן יומת. ומני שים טעם בקרו והשכחו: שלו ו׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ו׳: למה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב א׳

העיר הזאת תבנה: דך. זאת: ושוריא ישתכללון. והחומות יהיו מיוסדות: מנדה בלו והלך. מיני מסים הם וכסף גולגולת: לא ינתנון. לא יתנו עוד מס: ואפתום מלכים הנזק. ומס המלכים תוזק שלא יתנו עוד מס למלכים: (יד) כען כל קבל די מלח היכלא נולחנא. עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן ההיכל אנו רוצים להחריב. די מלח ל׳ חורבן ושממון כמו ארץ מלחה ולא תשב מלחנא אנו רוצים לסתור ולהחריב: וערות מלכא. ובזיון המלך: לא אריך. אינו הגון לנו לראות. אריך הגון כמו אריך או לא אריך במס׳ סוכה: על דנא. על זאת שלחנו והודענו למלך: (טו) די יבקר. אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונות של אבותיך המלכים הראשונים: והשכח. ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות: ואשתדור עבדין בגוה. ומרד היו עושים יושביה בתוכה שהיו ישראל מורדין במלכי העכו״ם: מן יומת עלמא. מימות העולם מימים קדמונים כך היה מנהגם למרוד במלכי העכו״ם: על דנא. על כך היתה העיר הזאת מריבה: (טז) מהודעין אנחנה למלכא. מודיעין אנחנו למלך: די הן קריתא דך. אשר אם העיר הזאת תבנה וחומותיה מיוסדין: לקבל דנה. כנגד כן ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר נהרא לפי שישראל יהיו מורדין בך ויקחו הכל מידך: בעבר נהרא. היא כל הארץ של צד א״י שהוא עבר הנהר לאותן שבבבל: (יז) פתגמא שלח מלכא. דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם. אל רחום המזכיר ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר העכו״ם אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישראל: שלם וכעת. מקומות הם וכעת כמו וכענת פעמים קורהו כך ופעמים כך: (יח) נשתונא. כתב הנשתוון אשר שלחתם אלינו היה מפורש וקרוי לפני: (יט) ומני שים טעם. ומאתי היתה שימת דבר ציווי אשר צויתי: ובקרו והשכחו. ובדקו בספר הזכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימות העולם היתה מתנשאת ומרוממת על כל מלכי העכו״ם ומרד וסרבנות היו עושים בה למרוד במלכי העכו״ם: (כ) ומלכין תקיפין. ומלכים חזקים היו בירושלים שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של צד ארץ ישראל כמו שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו׳ (מלכים א ד׳): ומסים. וכסף גולגולת היה נתון להם שהיו העכו״ם מעלין להם מס: (כא) כען שימו טעם. עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו בני ישראל מן הבנין והעיר הזאת ירושלים לא תבנה עד אשר ממני יושם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי: (כב) וזהירין הוו שלו. וזהירין תהיו לעשות דחוי ושגגה. שלו דשטורביר בלע״ז: למתעבד על דנא. לעשות על כך: למה ישגא. מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים. ע״כ תשובת כורש אשר השיב: (כג) אדין. אז: די פרשגן. מן פתרון כתב הנשתוון של ארתחששתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה: קרי קדם. שהיתה כתב הנשתוון קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיהם והלכו במהרה ובבהלה לירושלים אל היהודים ובטלו אותם בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבנין: על יהודיא. אל היהודים: המו. הם: (כד) באדין. אז
היתה

דרך המלך: ואפתום מלכים תהנזק. תוצאות המלך ותועלותם: (יד) כען מלח היכלא. מענין כעשן נמלחו ארץ מלחה לא תשב וטעם הארץ ענין בטול מניעות דבר: וערות מלכא. כמו את ערות הארץ והטעם גנות: ואריך תרגום וייחל עוד ואוריך עוד ופי׳ הפסוק כן הוא ביטול ההיכל בטלנו וערות המלך וגנותו לא נוכל לראות: (טו) ואשתדור. תרגום הנה שלחתי את הגדי הזה ושדרית מתנות השלוחים היו עושים בקרבה לעוזרים אותם עלילות כמו הוה משתדר להצלותיה: (טז) חלק בעבר נהרא לא איתי לך. שימרדו בו העמים הנזכרים אם יכוס לבנות ירושלים או חלק אין לך בעבר הנהר שהם ישראל יקחו הכל בחזקה: (יז) פתגמא על רחום. כמו אל רחום. והוא משרת במקום תמשה: וכעת. חסר נו״ן ופי׳ ואל שאר עבר נהרא ואל כענת שלום: (כא) אלך. כמו אלין: (כב) וזהירין. מן והזהרת אתהם ופירושו לעשות שגגה היו מוזהרים והטעם

מצודת דוד

ויתמרדו במלך: ואפתום. הכנסת המלכים יהיה ניזוק ונפסד כי לא יתנו עוד מס למלכי פרס: (יד) כען. עתה בעבור אשר רוצים אנו אשר חורבן המקדש יהיה חרב כשהיה; וערות. כי בזיון המלך לא יפה וכשר לנו לראות ולשתוק: על דנה. על זאת שולחים אותנו ומודיעים למלך: (טו) די יבקר. אשר יחפש בספר הזכרונות של אבותיך ותמצא בספר הזכרונות ותדע אשר העיר הזאת היא עיר מורדת ומזקת למלכים ולמדינות: ואשתדור. ומרידות וסרבנות עושים בה מן ימי עולם: על דנא. בעבור זאת העיר הזאת נעשית חורבה: (טז) מהודעין. מודיעים אנחנו למלך אשר אם העיר הזאת תבנה והחומות יוגמרו וישלמו: לקבל דנה. בעבור זאת לא יש לך חלק בעבר הנהר כי הכל ימרדו בך בעבור זאת או היהודים יתגברו וימשלו שם על כל אנשי עבר הנהר: (יז) פתגמא. דבר שלח המלך: על רחום וכו׳. אל רחום וכו׳ ואל חבריהם אשר יושבים בשומרון ואל אנשי עבר הנהר לכולם יהיה שלום וגם לכעת יהיה שלם והיא כענת הנזכר למעלה ונפלה הנו״ן: (יח) נשתונא. הדברים המפורשים אשר שלחתם אלי מפורש נקראו לפני: (יט) ומני. וממני הושם גזרה אומר וחפשו בספר הזכרונות ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מן ימי עולם מתנשאת עצמה על מלכי העכו״ם: ומרד. ומרידה וסרבנות נעשה בה: (כ) ומלכין. ומלכים חזקים היו על ירושלים ומשלו בכל עבר הנהר: ומדה. הוא מנדה ר״ל מיני המסים ההם היו נותנים להם: (כא) כען. עתה עשו גזרת אומר לבטל האנשים האלה מן הבנין: וקריתא. והעיר הזאת לא תבנה עד ממני יושם גזרת אומר ר״ל עד שאתן רשות לבנותה: (כב) וזהירין. הוו זהירים מלעשות שגגה על זאת ר״ל אל תבואו לעבור מצותי בשגגה: למה ישגא. למה יתגדל ויתרבה מעשה השחתה להזיק את המלכים כי אם יתגברו שנה ישחיתו כל מלכי הארץ: (כג) אדין. אז מן אשר פתשגן הדברים המפורשים של המלך נקראו לפני רחום וכו׳ וחבריהם: אזלו. הלכו בחפזון לירושלים אל היהודים ובטלו אותם ממלאכתם בזרוע ובכח: (כד) באדין. אז
בטלה

מצודת ציון

והלך הוא תשורת שמביאים למלך בעת יעבור עליהם: ואפתום. הוא ענין הכנסה ואין לו דומה: (יד) מלח. ענין חרבן כמו ארץ מלחה (ירמיה יז): וערות. מל׳ ערוה ר״ל בזיון: אריך. מענין יפה וכשר וכדרז״ל מאה פלפלין כמאה ועשרים ואריך (ב״מ עה) ור״ל והדבר יפה ויושר ואין בו משום רבית: (טו) יבקר. יחפש כמו אבקר את צאני (יחזקאל לד): ואשתדור. ענינו סרבנות ומרידה והוא מלשון שדר שהוא שליחות בלשון ארמי כי כן דרך המורדים לשלוח שלוחים לשאול עזר להחזיק ידם: (יט) טעם. ענינו צווי וגזרה ועצה כמו מטעם המלך (יונה ג): (כב) וזהירין. הוא מל׳ זהירות הידוע בדרז״ל שהוא כענין זריזות אלא שזריזות הוא להשמר שלא יבא הדבר לידו וזהירות הוא להשמר ממנו בעת בואו לידו: שלו. משגה ושגגה וכן על השל (ש״ב ו):

ה א והתנבי חגי נביאה וזכריה בר־עדוא
נביאיא על־יהודיא די ביהוד ובירושלם בשם
אלה ישראל עליהון: ב באדין קמו זרבבל בר־
שאלתיאל וישוע בר־יוצדק ושריו למבנא
בית אלהא די בירושלם ועמהון נביאיה די־
אלהא מסעדין להון: ג בה־זמנא אתא עליהון
תתני פחת עבר־נהרה ושתר בוזני וכנותהון וכן
אמרין להם מן־שם לכם טעם ביתא דנה לבנא
ואשרנא דנה לשכללה: ד אדין כנמא אמרנא
להם מן־אנון שמהת גבריא די־דנה בנינא בנין:
ה ועין אלההם הות על־שבי יהודיא ולא־בטלו
המו עד־טעמא לדריוש יהך ואדין יתיבון
נשתונא על־דנה: ו פרשגן אגרתא די־שלח תתני
פחת עבר־נהרה ושתר בוזני וכנותה אפרסכיא
די בעבר נהרה על־דריוש מלכא: ז פתגמא שלחו
עלוהי וכדנה כתיב בגוה לדריוש מלכא שלמא
כלא: ח ידיע ׀ להוא למלכא די־אזלנא ליהוד
מדינתא לבית אלהא רבא והוא מתבנא אבן
גלל ואע מתשם בכתליא ועבידתא דך אספרנא
מתעבדא ומצלח בידהם: ט אדין שאלנא
לשביא אלך כנמא אמרנא להם מן־שם לכם
טעם ביתא דנה למבניה ואשרנא דנה
לשכללה: י ואף שמהתהם שאלנא להם
להודעותך די נכתב שם־גבריא די בראשיהם:
יא וכנמא פתגמא התיבונא למאמר אנחנא המו
עבדוהי די־אלה שמיא וארעא ובנין ביתא די־
הוא בנה מקדמת דנה שנין שגיאן ומלך
לישראל רב בנהי ושכללה: יב להן מן־די הרגזו

וסימ׳ למה ישגא חבלא להנזקת מלכין. למה להוא קצף על מלכות. ומני שים טעם למה די תעבדון: והתנבי ד׳ חסרים א׳ בלישן נבואה וסימניהון וצלחה עליך רוח ה׳. ויכל מהתנבות. מדוע נבית בשם ה׳. והתנבי חגי נביאה וזכריה: ושתר ב׳ ושתר בוזני וכנותהון דבה זמנא. פרשגן אגרתא. וב׳ שתר וסימ׳ אדין תתני פחת עבר נהרה שתר. כען תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני: ועין ט׳ וסימ׳ וזנוח ועין גנים תפוח. והנבשן ועיר המלך ועין גדי. ועין גנים והנבשן וקדש ואדרעי. ועין חדה ובית פצץ ב׳ בו. וקדש ואדרעי ועין חצור. ועין ימינו כהה. ועין נואף שמרה נשף. ועין אלההם הות על שבי יהודיא. ח׳ קדמאי שום קרתא: סימן להום כלהון חס׳ במ״א מ״ל כדנא תימרון להום אלהא דשמיא דירמיה: ואף ט׳ ר״פ וסי׳ ואף גם זאת בהיותם. ואף כי תשלהנה לאנשים. ואף כי היין בוגד. ואף אלהים עלה בהם. ואף אמנם

הזכרו שלא תשגו: (כד) דריוש. הוא אחשורוש: (ג) ואשרנא. מן אלגג שור והאל״ף נוסף כאל״ף אזרוע: לבנא. פירוש להבנות: ואושרנא. כטעם שורא: (ד) כנמא אמרנא להום. הם דברי הבונים או דברי הסופרים לשואלי׳ להם מן שם לכום טעם ופי׳ כאשר נאמר בספר כן אמרנו להם מי הם האנשים הבונים: (ה) ועין אלההם. הכתוב יספר כי השם עזרם ולא בטלו המו והה״א אחרונה במלת אלההום מן להום ובספרי יאמר אלהא דלהום: יהך. ילך תרגום אם תלכו עמי בקרי: (ח) אבן גלל. שצריכה לגלגל אותה מרוב כבדותה: ואע מתשם בכותליא. עצי ארזים שהם חזקים ולא ירקבו היו משימים בקירות להיות הבנין חזק: אספרנא. פי׳ מהרה: (ט) למבניה. פי׳ לבנות: (יא) ומלך

היה׳ בטלה מלאכת בנין בית אלהים אשר בירושלי׳ עד שנת שתים לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתי׳ לדריוש י״ח שני׳ שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלים שהרי מחורבן הבית שגלה צדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשים ושתים שנה כמפורש בסדר עולם וי״ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש נמלאו שבעים שנה שלימים ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבנין עד שגמרוהו: (א) והתנבי חגי נביאה. ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלים בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בנין הבית בלא רשות המלך דריוש: על יהודיא. אל היהודים: עליהון. אליהם: (ב) באדין. אז: ושריו. התחילו לבנות ביתו של הקב״ה אשר בירושלים ועמהם הנביאים של הקב״ה עוזרין ומסייעין להם: (ג) בה זמנא אתא עליהון. באותו הזמן באו עליהם הללו צרי יהודה ובנימין לקנתר ולהלשין עליהם על עסק הבנין: פחת עבר נהרה. שלטון של עבר הנהר: וכנותהון. וסיעתהון: וכן אמרין להום. וכן היו אומרים להם: מן שם. מי צוה לכם דבר הבית לבנות: ואושרנא דנה לשכללה. הכתלים האלה ליסד כמו ואושיא יחיטו (לעיל ד) בנין חומת לבניס חבר מנחם: (ד) אדין. אז: כנמא. כאשר נאמר: אמרנא להום. אמרו להם לישראל אותן צרי יהודה ובנימין: מן אינון. מי הם שמות האנשים: די דנה. אשר זה הבנין הם בונים: (ה) ועין אלההום. ועינו של הקב״ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודים להעלותם במלאכת הבנין: ולא בטלו המו. ולא בטלו הם את הבונים: עד טעמא לדריוש יהך. והשיבו זקני היהודים דבר לאותן הצרים שלא יבטלו את הבנין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך: ואדין יתיבון. ואז ישיבו היהודים: כתב הנשתון. על כך על תשובתו של דריוש: (ו) פרשגן. פתרון פתשגן האגרת: וכנותיה. וסיעותיו: אפרסכיא. אומה אחת הן שהיו בסיעותיהם: על דריוש מלכא. אל דריוש המלך: (ז) עלוהי. אליו: וכדנה כתב בגויה. וכך היה כתוב בתוכה של אגרת: שלמא כולא. כל השלום יהיה לו: (ח) ידיע להוא למלכא. דבר ידוע יהיה למלך: די אזלנא. אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול: והוא מתבנא. והוא הבית בנוי: גלל. מרמר״א בלע״ז: ואע מתשם בכתליא. ועצים נתונים ומושמים בכתלים כדי להחזיק הבנין למען יעמוד ימים רבים: ועבידתא דך. ומלאכה זאת: אספרנא מתעבדא. מהרה היתה נעשית אספרנא אפנטומינש בלע״ז: ומצלח בידהם. והולכת מעשה זה בידיהם: (ט) אדין. אז כשראינו הבנין שאלנו לזקנים האלה: כנמא אמרנא להום. כאשר נאמר בסמוך אמרנו אליהם: מן שם לכם. מי שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלים הללו ליסד: ואושרנא. בנין חומת לבנים: (י) ואף שמהתהום. ואף שמותם של בונים ראשי הבנין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב. אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשהם. אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית: (יא) וכנמא. פתגמא

מצודת ציון

(ב) ושריו. ענין התחלה כי חוה התחלה (בראשית יא) ת״א ודין דשריאו: מסעדין. מל׳ סעד וסיוע: (ג) ושתר בוזני. כך שמו: ואשרנא. כמו ושוריא ור״ל החומות: (ח) אספרנא. הוא ענין מהירות רב ואין לו דומה כי אם בזה הספר: באחמתא

מצודת דוד

בטלה מלאכת בית אלהים אשר בירושלים: והות. והיתה בטלה עד השנה השניה למלכות דריוש הפרסי: ה (א) והתנבי. וניבא חגי הנביא וכו׳ אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלים בשם אלהי ישראל אשר נאמר עליהם ולא זכר מהו הנבואה ומאליו יובן שלוה לבנות הבית מבלי רשות המלך: (ב) באדין. אז עמדו זרובבל וכו׳ והתחילו לבנות בית האלהים אשר בירושלים: ועמהון. ועמהם הנביאים של אלהים היו מסייעים להם: (ג) בה זמנא. בעת ההיא באו אליהם תתני מושל עבר הנהר ושתר בוזני וחבריהם: וכן. וכה אמרו להם מי עשה להם גזרת אומר לבנות הבית הזה והחומה הזאת לגומרה ולכלותה: (ד) אדין. זה מדברי כותב הספר שאומר אז כאשר נאמר למטה כן אמרנו להם תשובה על דבריהם ולפי שלא רצה לכפול הדברים אמר כנמא והוא מפורש בדברי האגרת השלוחה אל המלך: מן אנון. גם אמרנו להם מה הם שמות האנשים אשר זאת הבנין בונים: (ה) ועין. השגחת עין אלהיהם היתה על זקני היהודים ולא בטלו אותם ממלאכתם עד אשר ילך הדבר לאזני המלך: ואדין. ואז ישיבו המלך ויועציו דברים מפורשים על זאת ר״ל ימיחום לבנות עד אשר יבוא דבר המלך ואז יעשו כאשר יצוה: (ו) פרשגן. זהו טופס סדור האגרת אשר שלח תתני וגו׳ והבירין אנשי אפרסכיא והוא שם אומה ידוע להם: די. אשר יושבים בעבר הנהר: על. אל דריוש המלך: (ז) פתגמא. זהו הדבר אשר שלחו אליו וכזאת כתוב בה לדריוש המלך כל עניני השלום יהיה לו: (ח) ידיע. ידוע יהיה למלך אשר הלכנו למדינת יהודה לבית אלוה הגדול והוא נבנה מאבן שיש וגם קורות עצים משימים בכתלים להיות מחוזק ביותר: ועבידתא. והמלאכה הזאת נעשית במהירות ומצלחת בידיהם: (ט) אדין. אז שאלנו להזקנים ההם העוסים במלאכה: כנמא. כאשר נאמר למטה כן אמרנו להם ממש בלשון הזה: מן. מי נתן לכם גזרת אומר לבנות הבית הזה והחומה הזאת לגומרה ולכלותה: (י) ואף. גם שמותיהם שאלנו להם להודיע לך ולתוספת ביאור חזר ומפרש: די נכתב. ר״ל אשר נכתוב אליך שם האנשים אשר בראשיהם הם השרים שבהם: (יא) וכנמא. כהלשון אשר נאמר למטה כן השיבו אותנו דבר לאמר: אנחנא

אבהתנא לאלה שמיא יהב המו ביד נבוכדנצר
מלך־בבל כסדיא וביתה דנה סתרה ועמה הגלי
לבבל: יג ברם בשנת חדה לכורש מלכא די
בבל כורש מלכא שם טעם בית־אלהא דנה
לבנא: יד ואף מאניא די־בית־אלהא די דהבה
וכספא די נבוכדנצר הנפק מן־היכלא די
בירושלם והיבל המו להיכלא די בבל הנפק המו
כורש מלכא מן־היכלא די בבל ויהיבו לששבצר
שמה די פחה שמה: טו ואמר לה | אלה מאניא
שא אזל־אחת המו בהיכלא די בירושלם ובית
אלהא יתבנא על־אתרה: טז אדין ששבצר דך
אתא יהב אשיא די־בית אלהא די בירושלם
ומן־אדין ועד־כען מתבנא ולא שלים: יז וכען
הן על מלכא טב יתבקר בבית גנזיא די־מלכא
תמה די בבבל הן איתי די־מן־כורש מלכא
שים טעם למבנא בית־אלהא דך בירושלם
ורעות מלכא על־דנה ישלח עלינא:

ו א באדין דריוש מלכא שם טעם ובקרו | בבית
ספריא די גנזיא מהחתין תמה בבבל: ב והשתכח
באחמתא בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדה
וכן־כתיב בגוה דכרונה: ג בשנת חדה לכורש
מלכא כורש מלכא שם טעם בית־אלהא
בירושלם ביתא יתבנא אתר די־דבחין דבחין
ואשוהי מסובלין רומה אמין שתין פתיה אמין
שתין: ד נדבכין די־אבן גלל תלתא ונדבך די־
אע חדת ונפקתא מן־בית מלכא תתיהב:
ה ואף מאני בית־אלהא די דהבה וכספא די
נבוכדנצר הנפק מן־היכלא די־בירושלם והיבל

שניתי. ואף המיתך מפי צר. ואף שמהתהם שאלנה. ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני די בית: דהבה ג' כתיב ה' בסוף וסימ' נמסר בדניאל סימן ג': ואמר לה אלה חד מן ז' בטעם מרעימין ופסקין ר"פ וסימ' ויתמהמה ויחזיקו. ויאמר ה' אלהי אדני. וימאן ויאמר אל אשת ארניו. וישחט ויקח משה. ונבהלו צרים וחבלים. ויאמר ה' מציון ישאג ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: באדין ג' ר"פ בסיפרא וסי' באדין בטילת עבידת בית אלהא. באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל. באדין דריוש מלכא שם טעם. ושארא אדין ואינון ו'. תלתא כלהון כתיב ה' במ"א נדבכין די אבן תלתא: דהבא ג' כתיב ה' בסוף וסי' ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני בית אלהא. ומה די עלך ועל אחך:

פתגמא. כמו שנאמר הדבר: התיבונא. השיבו לנו דבר: אנחנו המו. אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ובנין ביתא. ואנו בונין הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך ישראל רב. ומלך גדול שהיה לישראל הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו: (יב) להן. ועכשיו מפני אשר הכעיסו אבותינו לאלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי והבית הזה החריב ואת העם הגלה לבבל: (יג) ברם. אך בשנה אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר הזה לבנות הבית: (יד) ואף מאניא. כלי הקדש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכדנצר מן ההיכל שבירושלים הוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר דניאל ששמו כך: והיבל המו. והוליך אותם: הנפק המו. הוציא אותם: די פחה שמה. שהוא היה נשיא ופחה ונקרא שמו פחה: (טו) ואמר לה. וכך אמר לו כורש לששבצר אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהיכל אשר בירושלים וביתו של הקב"ה יהא בנוי על מקומו: (טז) אדין. אז: ששבצר דך. זה בא

לישראל רב הוא שלמה: (יב) סתריה. ענין הרס ובלשון חכמינו ז"ל שדבריו סותרין דברי תורה: (טו) ואמר. אל מאניא כמו אלה: שא אזל אחת המו. קח לך הורד אותם או הנח אותם והוא הנכון ושא מן וישאו להם נשים שפירושו ויקחו: (א) מהחתין. מורידין: (ב) באחמתא. יש אומרים שהוא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות: בבירתא. היא ארמון תרגום בארמנותיהו בברניתהא: (ג) ואשוהי מסובלין. כענין אבן גלל והפירוש יסודותיו סובלים באבני סבל: רומי' אמין שתין. יותר גבוה מבנין שלמה ראשון כי גבהו היה שלשים אמות קומתו וכן פתיה אמין שתין להיות הגובה והרחב שוה והאורך לא זכר כי היה כמדה הראשונה: (ד) נדבכין. פי' טירות ותרגום מתחת לטירות מלרע לנדבכיא וזה דומה לבנין ראשון שאמרו שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים: ונפקתא. הוצאה: (ה) ואף. יהתיבון ישיבון המשיבין:

וכתן כותלי ביתו של הקב"ה אשר בירושלים ומאז ועד עתה היה הבית בנוי ולא נגמר הבנין: (יז) וכען. ועתה אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר שם בבבל: הן איתי. אם יש המעשה הזה אשר מפי כורש יצא דבר לבנות בית זה אשר בירושלים: ורעות מלכא. רצון המלך ע"כ ישלח אלינו: עלינא. אלינו. ע"כ מכתב האגרת אשר שלחו תתני ושתר בוזני: ך (א) באדין. אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש: שם טעם. צוה המלך הדבר: ובקרו. ובדקו בבית הספרים שהאוגרות מונחים שם בבבל: (ב) והשתכח באחמתא. ונמצא מכתב של מגילה אחת שם באחמתא כן פתרו אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרים והעמידוהו מגזרת חמת מים והאל"ף אשר בתיבה אינה עיקר כיתר המלין אשר בשאר ל' ארמית: בבירתא. באותה בירה אשר במדי המדינה: וכן כתיב. וכן היה כתוב בתוכה זכרון שלה: (ג) בית אלהא בירושלם. בבית אלהים בירושלים מה יהא עליו הבית יבנה: אתר די דבחין. שהוא מקום שזובחים שם זבח: ואשוהי מסובלין. וכותליו יהיו מיוסדין. כמו ואושיא יחיטו (לעיל): רומיה אמין שתין. רום הבית ששים אמה וששים אמה רחבו: (ד) נדבכין. ל' כתלים וקירות הכתלים היו של אבן גלל. גלל מרמר"א בלע"ז: ונדבך. וכותל של עץ חדש מבפנים כענין בנין הבית אשר בנה שלמה: ונפקתא. והוצאה לצורך הבית ולשאר דברים אשר לבית תנתן להם מבית המלך: (ה) ואף מאני. ואף כלי הקדש של בית האלהים של זהב וכסף אשר נבוכדנצר הוציאם מן היכל שבירושלים והוליכם לבבל: יתיבון. ינתנו: והיכל. אשר הוליך: ויהך. ילך כל המעשה הזה להיכל אשר בירושלים למקומו: ותחת

מצודת דוד

אנחנא. ר"ל וכה אמרו אנחנו המה עבדיו של אלהי השמים והארץ ולזה בונים אנחנו את ביתו אשר היה בנוי מלפני זה שנים מרובים ומלך גדול מישראל והוא שלמה הוא בנה אותו וגמרו והשלימו: (יב) להן. רק על אשר הכעיסו אבותינו את אלהי השמים נתן אותם ביד נבוכדנצר הכשדי ונתץ את הבית הזה ואת העם הגלה לבבל: (יג) ברם. אבל בשנת אחת לכורש מלך של בבל נתן המלך גזרת אומר לבנות את בית האלהים הזה: (יד) ואף. גם הכלים של בית אלהים של זהב וכסף אשר נ"כ הוציא מן ההיכל אשר בירושלים והביא אותם אל ההיכל של העבודת כוכבים אשר בבבל: הנפק. הוציא אותם כורש מן ההיכל של בבל ומסרם לאיש אשר שמו ששבצר אשר עשהו למושל: (טו) ואמר לה. ואמר לו אלה הכלים קחם ולך והנח אותם בההיכל אשר בירושלים ובית אלהים יבנה על מקומו הראשון: (טז) אדין. אז ששבצר זה בא הנה ונתן היסוד של בית אלהים אשר בירושלים ומן אז ועד עתה בונים בו ולא נשלם עדיין: (יז) וכען. ועתה אם על המלך טוב ר"ל אם רוצה הוא בכך: יתבקר. יחופש בבית האוצר של המלך אשר שם בבבל: הן. אם יש זאת אשר מכורש המלך הושם גזרת אומר לבנות בית אלהים זה בירושלים: ורעות. ורצון המלך על זאת ישלח אלינו ר"ל יאמר דעתו אם גם חפצו בבנין או לא: ך (א) באדין. אז דריוש המלך שם גזרת אומר וחפשו בבית הספרים אשר האוצרות מונחים שמה בבבל: (ב) והשתכח. ונמצא מגלה אחת בנאד של עור בארמון אשר במדינת מדי כי לא נמצא בבבל וחפשו ומצאו במדי: וכן. וכה היה כתוב בה זכרון שלה: (ג) בשנת. בשנה אחת לכורש נתן המלך גזרת אומר על בית האלהים אשר בירושלים אשר יבנה הבית שהוא מקום אשר זובחים זבחים: ואושוהי. יסודי הבית יהיו מאבנים גדולות רבי הסבל והמשא: רומיה. גובה הבית יהיה ששים אמות ורחבו ששים אמות: (ד) נדבכין. שלש שורות יבנה של אבני שיש ושורה אחת של עץ וכן בסדר הזה עד כלות הגובה כי בנין כזה מתחזק ביותר וכן נאמר בבנין שלמה שלשה טורים גזית וטור כרותות ארזים (מ"א ז): ונפקתא. הוצאת הבנין ינתן מן בית המלך: (ה) ואף מאני. אף כלי בית אלהים של

מצודת ציון

באחמתא. הוא מל' והמת מים (בראשית כא) והוא נאד של עור: מגלה. ספר: (ג) מסובלין. ענין משא כבד כמו והנושאים בסבל (נחמיה ד): (ד) נדבכין. שורות ובדרז"ל קורין וכו' וכראה

לבבל יהתיב ויהך להיכלא די בירושלם
לאתרה ותחת בבית אלהא: ו כען תתני פחת ג׳ בטעם
עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון אפרסכיא די
בעבר נהרה רחיקין הוו מן תמה: ז שבקו
לעבידת בית אלהא דך פחת יהודיא ולשבי
יהודיא בית אלהא דך יבנון על אתרה:
ח ומני שים טעם למא די תעבדון עם שבי יהודיא ג׳ ול׳ כתיב א׳
אלך למבנא בית אלהא דך ומנכסי מלכא די י״א בטעם לאחור
מדת עבר נהרה אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא
לגבריא אלך די לא לבטלא: ט ומה חשחן ובני
תורין ודכרין ואמרין | לעלון | לאלה שמיא י״א בטעם
חנטין מלח | חמר ומשח כמאמר כהניא די
בירושלם להוא מתיהב להם יום ביום די לא
שלו: י די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא
ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: יא ומני שים טעם

די כל אנש די יהשנא פתגמא דנה יתנסח אע
מן ביתה וזקיף יתמחא עלהי וביתה נולו יתעבד
על דנה: יב ואלהא די שכן שמה תמה ימגר כל
מלך ועם די ישלח ידה להשניה לחבלה בית
אלהא דך די בירושלם אנא דריוש שמת טעם
אספרנא יתעבד: יג אדין תתני פחת עבר י״א בטעם
נהרה שתר בוזני וכנותהון לקבל די שלח
דריוש מלכא כנמא אספרנא עבדו: יד ושבי
יהודיא בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה
בר עדוא ובנו ושכללו מן טעם אלה ישראל
ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס:
טו ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר
די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא:
טז ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני
גלותא חנכת בית אלהא דנה בחדוה: יז והקרבו

לחיי ג׳ וסי׳ לחיי נח. אלה לחיי עולם. לחיי מלכא ובנוהי: ומני שים טעם ד׳ ר״פ וסימ׳ ומני שים טעם להנעלה. ומני שים טעם ובקרו. ומני שים למא די תעבדון. ומני שים טעם די כל אנש. וא׳ מני שים טעם די כל מתנדב: אדין ט׳ בטעם ר״פ וסי׳ נפל על אנפוהי. שגיא מתבהל. די לא נהשכח לדניאל דנה. סרכיא ואחשדרפניא אדין

ויהך. וילך כל כלי להיכלא והמלה מיוחדת מן הרבים כדרך כי יתן מום : ותחת. כנגד שהבער ידבר באגרת והטעם ותורד או תנוח אתה שתבער בבית אלהא. למ״ד לעבודת עומד במקום שנים וכן הוא לפחת יהודאי : (ח) אילך . כמו אלין והם שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה : (ט) ומה חשחן . מה שצריכין וכן חשחות צורך : (יא) יתנסח . יהרס כמו יסח ה׳ יהרוס וכן משמרת הבית מסח שנוה שישמרו משמרת הבית מקום ההרוס שלא יכנס אדם שם : וזקיף. רמז לקירות ולעמודים העומדים וחבירו זוקף כפופים וטעמו נושא או מעמיד וכן תרגום וישא עיניו ופירושו והעומד יהרם על העץ : נולו. מטונף כענין וישימוה למוצאות ובלשון חכמינו ז״ל מנולתא : (יג) כנמא אספרנא. כבר פירשנוס : (יד) ודריוש הוא הזקן המדי וארתחששתא הוא אחשורוש: (טו) למלכות דריוש. הוא בן

ותחת. ויהי מונח בביתו של הקב״ה : (ו) כען תתני וגו׳. זו היא תשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני : די בעבר נהרא. לצד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותן שבבבל: רחיקין הוו מן תמה. רחוקים תהיו משם תבנין ב״ה שלא תרפו ידי עושי המלאכה : (ז) דך. זה : פחת יהודיא. שלטוני היהודים יעשו דבר זה : ולשבי יהודיא. ולזקני היהודים אני מצוה : בית אלהא דך. בית אלהים זה : (ח) ומני שים טעם. וממני יהיה צווי זה : למה די תעבדון. לאותו בנין המלאכה אשר תעשון עם זקני היהודים האלה לבנות ביתו של הקב״ה : ומנכסי מלכא. מנכסי המלך יהיו עושים הבנין הזה : די מדת עבר נהרה. מן המס של עבר הנהר אשר למלך. מדת מס כמו מנדה בלו והלך (לעיל ד׳) : אספרנא. מהרה יבנה הבנין אספרנא אישפלוגעמנ״ט בלע״ז: נפקתא תהוא מתיהבא. הוצאה תהיה ניתנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתן : (ט) ומה חשחן . ומה שיהיו חוששין : ובני תורין . בני בקר ואילים וכבשים לעולות לאלהי השמים : וחנטין. לסלתות : ומלח . לקרבנות : ויין . לנסכים : ומשח . למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלים יהי נתון להם דבר יום ביומו : די לא שלו. בלא דיחוי שנ״ל דישטורבי״ר בלע״ז: (י) די להון . למען אשר יהיו מקריבים ניחוחים לאלהי השמים ויהיו מתפללים על חיי המלך ובניו : (יא) ומני שים טעם . וממני שים צווי ושימת דבר אשר כל אדם אשר ישנה דבר זה : יתנסח. יחרב עליו מביתו שיחרב ביתו: יתנסח כמו ונסחתם מעל האדמה (דברים כ״ח) : וזקיף יתמחא עלוהי . ועץ לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ : וביתה נולו יתעבד. וביתו יעשה אשפה על כך . נולו. ענין טינוף ומחראות : (יב) ואלהא די שכן שמיה. והאלהים אשר שכן שמו שם : ימגר. ימגר ויפגר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו להחריב ולהשחית בית זה של ה׳ אשר בירושלים : שמת טעם. שמתי צווי דבר זה אשר יעשה הבנין מהרה. עד כאן תשובתו של דריוש: (יג) כנמא. כאשר נאמר : אספרנא עבדו . מהרה עשו : (יד) ושבי יהודיא. וזקני היהודים היו בונין ומצליחין במלאכתן כנבואת חגי וזכריה ובנו ויסדו את הבנין מן צווי של אלהי ישראל ומרשות כורש מלך פרס הראשון אשר הוחל יסוד הבנין בימיו ומרשות דריוש זה מלך פרס : וארתחששתא. הוא דריוש ונקרא ארתחששתא ע״ש המדינה והמלכות כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה : (טו) ושיציא ביתה דנה. וסוף תשלום בית זה היה עד יום שלישי לחדש אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך ונמצא בנין הבית היה ד׳ שנים : (יז) והקריבו לחנוכת. הקריבו לחנוכת בית זה קרבנות הללו והוראת שעה היתה

מצודת ציון

הנדבך (ברכות טו): (ז) ולשבי. הלמ״ד הוא במקום את ור״ל ועם שבי : (ט) חשחן. כמו חוששין וכן לא חשחין אנחנא (דניאל ג) : שלו. ענין משגה ושכחה כמו על השל (שמואל ב ו) : (יא) יתנסח. ענין עקירה כמו בית גאים יסח ה׳ (משלי טו) : וזקיף. הוא העץ שתולין עליו ובדרז״ל דאית ליה זקיפא וכו׳ וזקיף ביניתא (ב״מ נט) : יתמחא. יומס ובדרז״ל שמחוהו אצל הגוני (שם קיא) : (יב) ימגר. ענין הפלה כמו וכסאו לארץ מגרת (תהלים פט) : (טו) ושיציא. ענין גמר והשלמה כי כאשר כלו (בראשית מג) ת״א כד שיציאו : (טז) חנכת . התחלת

מצודת דוד

של זהב וכסף אשר הוציא נ״נ מן ההיכל אשר בירושלים והביא לבבל : יתיבון . ישיבו אותם להוליך אל ההיכל אשר בירושלים למקומם וינח בבית אלהים : (ו) כען עתה. תתני וכו׳ וחבריהם אשר בעבר הנהר היו רחוקים מן שמה ר״ל הרחיקו מלבטל המלאכה : (ז) שבקו . הניחו את עבודת בית אלהים הזאת : פחת . מושל היהודים עם זקני היהודים יבנו בית אלהים זה על מקומו : (ח) ומני . וממני הושם גזרת אומר מה אשר תעשו עם זקני היהודים האלה : למבנא. לבנות בית אלהים זה : ר״ל שגם עוד תסייעו להם בדברי הבנין : ומנכסי . ומרכוש המלך של המס מנדה הגבוי מאנשי עבר הנהר : אספרנא . חיש מהר יהיה נתן הוצאת הבנין להאנשים האלה אשר לא יבוטל המלאכה מחסרון הממון : (ט) ומה חשחן . ומה שצריכים בני בקר ואילים וכבשים להעלות לאלהי השמים וחטים ומלח ויין ושמן כפי השיעור אשר יאמרו הכהנים אשר בירושלים יהיה נתון להם בכל יום ויום אשר לא תשגו ולא תשכחו מלתת הכל : (י) די להון . אשר יהיו מקריבים הקרבנות לנחת רוח לאלהי השמים ולהיות מתפללין על חיי המלך ובניו : (יא) ומני . וממני הושם גזרת אומר אשר כל איש אשר ישנה הדבר הזה : יתנסח . עונשו יהיה אשר יעקר עץ מן ביתו ולתלותו בו יומם ויתלוהו עליו והוא מדבר איום ואזהרה יתירה שיהיה נתלה על העץ אשר יעקר מביתו : וביתה . וביתו יושם למקום גלל ואשפה בעבור זאת : (יב) ואלהא. האלהים אשר ישכין הנה שמו שמה הוא ישפיל כל מלך ועם אשר ישלח ידו לשנות דברי להשחית בית אלהים זה אשר בירושלים : הנה . אני דריוש שמתי גזרת אומר חיש מהר יעשה : (יג) אדין . אז : תתני וכו׳ . וחבריהם בעבור הדברים אשר שלח דריוש המלך כאשר אמרנו לזה חיש מהר עשו דברו : (יד) ושבי . וזקני היהודים בנו והצליחו כאשר ניבא חגי וכו׳ : ובנו . התחילו לבנות וגמרו הבנין מן גזרת אומר של אלהי ישראל אשר צוה ע״י הנביאים : ומטעם. מגזרת אומר של כורש הנותן רשות מתחלה לבנות הבית ומגזרת אומר של דריוש הפרסי שהיה מחזק דברי כורש : וארתחששתא. הוא דריוש הפרסי והוא שם כנוי לכל מלכי פרס כמו פרעה למצרים והדומים : (טו) ושיציא. גמר השלום בנין הבית הזה נתאחר עד יום השלישי לחדש אדר אשר הוא בשנת הששית למלכות דריוש : (טז) ועבדו .

לחנכת בית־אלהא דנה תורין מאה דכרין
מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא לחטאה ק׳
על־כל־ישראל תרי־עשר למנין שבטי ישראל : ל׳. ל׳
יח והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון ל׳. ל׳
על־עבידת אלהא די בירושלם ככתב ספר ל׳. ל׳
משה : יט ויעשו בני־הגולה את־הפסח בארבעה
עשר לחדש הראשון : כ כי הטהרו הכהנים ס״ג ל׳ וחד וטהרו
והלוים כאחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל־ ו׳. ל׳ מ״ע
בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם : כא ויאכלו ס׳
בני־ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל
מטמאת גויי־הארץ אלהם לדרש ליהוה אלהי ו׳ חס׳ וכל תור׳ דכו׳ במ״ב
ישראל : כב ויעשו חג־מצות שבעת ימים ל׳ ככתוב׳
בשמחה כי־שמחם יהוה והסב לב מלך־אשור ב׳. ל׳
עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית־האלהים פ״ם
אלהי ישראל :

ז א ואחר הדברים האלה במלכות ל׳
ארתחשסתא מלך־פרס עזרא בן־שריה בן־
כל סיפרא כ״כ עזריה בן־חלקיה : ב בן־שלום בן־צדוק בן־
אחיטוב : ג בן־אמריה בן־עזריה בן־מריות :
ד בן־זרחיה בן־עזי בן־בקי : ה בן־אבישוע
ב׳ בן־פינחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן הראש :
ג׳ ו הוא עזרא עלה מבבל והוא־ספר מהיר
בתורת משה אשר־נתן יהוה אלהי ישראל
ויתן־לו המלך כיד־יהוה אלהיו עליו כל
בקשתו : ז ויעלו מבני־ישראל ומן־הכהנים
כל סיפרא א׳ כמ״א על והלוים והמשררים והשערים והנתינים אל־
ירושלם בשנת־שבע לארתחשסתא המלך :
ח ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת
ס״ג השביעית למלך : ט כי באחד לחדש הראשון
ל׳ וחסר . ל׳ הוא יסד המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי
ח׳ בא אל־ירושלם כיד־אלהיו הטובה עליו : י כי
ו׳ חס׳ ככתו׳ ט״ו עזרא הכין לבבו לדרש את־תורת יהוה ולעשת
ג׳. כ״ג ר״פ וללמד בישראל חק ומשפט : יא וזה | פרשגן
הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא

התרגישו על מלכא . ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל . אזל מלכא להיכליה . אדין תתני פחת עבר נהרה . ועיין בדניאל סימן ו׳ בליש״ן מסור״ת אחרית״י : והקריבו חד מן י׳ חס׳ בלישנא וסימ׳ וכי תקריב קרבן מנחה . ויקרבו בני אהרן את הדם . בהקרבם אש זרה קדמא . הקרב את קרבנו ר״פ דנתנאל בן צוער . תקרבון אלי ושמעתיו . ויקרבו את אל יהושע . והעלת אשר יקרב הנשיא . בה זימנא קרבו גברין כשדאין . באדין קרבו ואמרו קדם מלכא . והקרבו לחנכת בית אלהא דנה : כאחד ז׳ בקריאה וסי׳ דובא וכל קהלנא וחברנא קמון אדכון בצפרא בחצצרתהון וביאורם נמסר בישעיה סוף סימן ס״ה : ולהם ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר נח : לדרש ו׳ חס׳ וסי׳ ולא יכול דוד ללכת . ובכל מעשה אשר החל . ויהי לדרש אלהים . ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה . וכן במליצי שרי ב׳ בו . כי עזרא הכין לבבו . וכל אוריתא דכו׳ חסר במ״ב מ״ל : מהיר ג׳ וסי׳ עם סופר מהיר . חזית איש מהיר במלאכתו . סופר מהיר בתורת משה : כיד ה׳ בקריאה וסימ׳ כיד המלך שלמה . ויין מלכות רב כיד המלך ، ויתן משאת כיד המלך . הוא עזרא עלה מבבל . כי באחד לחדש הראשון הוא יסד . ועלי הטה חסד . ויביאו לנו כיד אלהינו . ואגרת אל אסף שמר הפרדס : ולעשות ט״ו וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ז׳ תולדות אהרן הוא עלה . סנהדרין כא : מבני ישראל . קידושין סח : בחדש החמישי . ר״ה כ״א ערכין יג : כי עזרא . סנהדרין כא:

היתה : (יח) והקימו כהניא בפלוגתהון. שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוים במשמרותם : (יט) את הפסח . שבשיו עשו ישראל את הפסח בי״ד בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבנין בו : (כ) ולהם . ולעצמם : (כא) וכל הנבדל. הם הגרים שנבדלו מטומאת העבודת כוכבים לידבק בישראל : (כב) והסב לב מלך אשור עליהם . והקב״ה הסב לב מלך אשור על ישראל היושבים בממשלתו בארץ אשור להחזיקם ולסייע במלאכת הבנין : ואחר הדברים האלה . של בנין הבית : ארתחשסתא . הוא דריוש : (ו) ויתן לו המלך . דריוש : כיד ה׳ אלהיו עליו . כאשר גזר הקב״ה עליו ומקרא מסורס הוא ויתן לו המלך כל בקשתו כיד ה׳ אלהיו עליו ואמרו רבינו ז״ל עזרא הוא מלאכי : (ז) בשנת שבע . היא שנה אחר תשלום הבית : לארתחשסתא. הוא דריוש : (ח) בחדש החמישי. הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עלייתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלים : (ט) יסוד המעלה. יסוד תחלת העליה : כיד אלהיו . כאשר הצליחתו יד הקב״ה שהיתה ידו טובה עליו להצליח בדרכיו : (י) כי עזרא וגו׳. ועל כן הלך והצליח בדרכו ספרי עזרא הכין לבבו וגו׳ נותן טעם לדבריו : (יא) וזה פרשגן הנשתון . וזה פתשגן הכתב : וחקיו על ישראל . ואת חקיו אשר צוה על ישראל

אחשורוש : (יח) בפלוגתהון . במחלקתהון : (כא) וכל הנבדל . הם הגרים שנבדלו מטומאת גויי הארץ והתחברו אליהם לדרוש ה׳ כמותם או הנבדל מישראל שנבדל מטומאת גויי הארצות : (כב) ויעשו . מלך אשור . הוא ארתחשסתא והזכיר אשור ולא פרס כי מלכי אשור החריבו ארץ ישראל ועתה הסב לבו ממחשבתו הרעה לטובה וזה טעם לחזק ידיהם : (א) ארתחשסתא . אמרו חכמינו ז״ל כי כל המלכים נקראים כן בלשון פרסיים וזה ארתחשסתא הוא דריוש : (ו) והוא סופר מהיר. תרגום מגיד ומספר במהירות : כיד ה׳. כח ותוקף : (ז) ויעלו. ומן הכהנים והלוים. ואחרי כן יספר שבת הלוים איך עלו : (ט) יסוד. שם דבר סמוך והמוכרת יסוד חבוש בטמון או הוא במשקל זבול : המעלה. שם דבר על משקל מקנה משרה וכן הפי׳ הוא עזרא היה עצת העולים לירושלים והטעם הוא שטעמו יעצם לעלות באחד בניסן ובא באחד באב ומלת יסד כמו נוסדו

מצודת דוד

ובני ישראל והכהנים והלוים ושאר בני הגולה הם הנתינים ובני עבדי שלמה כולם עשו חנוכת בית אלהים זה בשמחה : (יז) תורין . פרים : דכרין . אילים : אמרין . כבשים : וצפירי . ושעירי עזים לחטאת בעבור כל ישראל עם שלא חזרו בבית שני כ״א יהודה ובנימין : למנין . לפי מספר שבטי ישראל ואחז״ל שהיתה הוראת שעה כי אין חטאת באה בנדבה : (יח) והקימו . שהעמידו את הכהנים והלוים כפי מחלקותם למשמרות על עבודת אלהים אשר בירושלים כפי אשר כתב בספר תורת משה הכהנים לעבודת המזבח והלוים לדבר בשיר : (יט) בני הגולה . ר״ל השבים מן הגולה : (כ) שטהרו . שבלו לטומאתן : כאחד . כאיש אחד המטהר עצמו שכולו טהור כן היו כולם טהורים : וישחטו . הלוים שחטו לצורך בני הגולה ולצורך הכהנים אחיהם מבני לוי ולצורך עצמן : (כא) ויאכלו . מן הפסח : וכל הנבדל מטומאת וכו׳ . אלו הגרים שנבדלו מטומאת העכו״ם להתחבר אל ישראל לדרוש לה׳ כמותם : (כב) מלך אשור . הוא דריוש שמלך גם באשור אשר היתה לפנים ראש לכל הממלכות עד בוא נ״נ ולקח המלוכה לבבל : עליהם . לטובה עליהם : לחזק ידיהם במלאכת בית ה׳ . בתת להם הוצאות הבנין והעזר המאויב המבטל המלאכה : ז (א) ואחר וגו׳ . אחר כלות הבנין : במלכות וגו׳ . ר״ל היה במלכות וכו׳ : עזרא . אחז״ל שהוא מלאכי ויחסו עד אהרן ולקצר דלג כמה דורות ממה שחושב בדה״א : (ה) הכהן הראש . ראשון לכהנים : (ו) ויתן לו וכו׳ . הוא הפוך כאלו אמר ויתן לו המלך כל בקשתו כיד ה׳ וכו׳ ר״ל כמו שהיה עליו כח ה׳ ליתן חנו בעיני המלך : (ז) ויעלו וכו׳ . מלבד מה שעלו בראשונה עם זרובבל וכו׳ עלו שוב עם עזרא : (ט) יסוד המעלה . התחלת העלייה מבבל והושאל מהתחלת הבנין אשר היסוד הוא התחלה לה : כיד . ר״ל פיהר בדרך מהלכו כמו שהיה עליו כח אלהיו אשר היא טובה עליו : (י) כי עזרא הכין וגו׳ . ולזה היה יד אלהיו לטובה : (יא) פרשגן . זהו סדור טופס הדברים המפורשים אשר נתן וכו׳ : סופר . מחכם ומשכיל דברי מצות ה׳ וחוקיו

מצודת ציון

דבר מה לעמוד בה משם וכלאם נקרא חנוך בלשון המקרא : (יח) בפלוגתהון. ענין חלוקה : (כב) והסב . מלשון סבוב ור״ל הטה ופנה : (ו) סופר. ר״ל חכם וכדרז״ל סופר מברך ובור יוצא (ברכות מה) : מהיר. הוא ההפך מן קשה ההבנה : (ז) והשוערים. שומרי השערים : והנתינים . הגבעונים

הכהן הספר ספר דברי מצות־יהוה וחקיו על־ ג'
ישראל: יב ארתחשסתא מלך מלכיא לעזרא ג' ר"פ. ג'
כהנא ספר דתא די־אלה שמיא גמיר וכענת: ג'
יג מני שים טעם די כל־מתנדב במלכותי מן־
עמא ישראל וכהנוהי ולויא למהך לירושלם ג'
עמך יהך: יד כל־קבל די מן־קדם מלכא ושבעת ג'
יעטהי שליח לבקרה על־יהוד ולירושלם בדת ג' וחסר. כ'.ג'
אלהך די בידך: טו ולהיבלה כסף ודהב די־
מלכא ויעטוהי התנדבו לאלה ישראל די ג'
בירושלם משכנה: טז וכל כסף ודהב די ג'
תהשכח בכל מדינת בבל עם התנדבות עמא ג'
וכהניא מתנדבין לבית אלההם די בירושלם: ג'
יז כל־קבל דנה אספרנא תקנא בכספא דנה ג'
תורין דכרין אמרין ומנחתהון ונסכיהון ותקרב ג'. ג'
המו על־מדבחה די בית אלהכם די בירושלם:

ומה די עליך ועל־אחיך ייטב בשאר כספא עלך ק'. אחיך ק'. ג'
ודהבה למעבד כרעות אלהכם תעבדון: ג' כתיב ס'. ג'
יט ומאניא די־מתיהבין לך לפלחן בית אלהך
השלם קדם אלה ירושלם: כ ושאר חשחות ג'
בית אלהך די יפל־לך למנתן תנתן מן־בית ג'. ג'. ג'
גנזי מלכא: כא ומני אנה ארתחשסתא מלכא
שים טעם לכל גזבריא די בעבר נהרה די כל־ ג' כ'.ג'
די ישאלנכון עזרא כהנא ספר דתא די־אלה ג'
שמיא אספרנא יתעבד: כב עד־כסף ככרין מאה ג' וחסר
ועד־חנטין כורין מאה ועד־חמר בתין מאה ועד
בתין משח מאה ומלח די־לא כתב: כג כל די־מן־ ג'. ג'
טעם אלה שמיא יתעבד אדרזדא לבית אלה ג'
שמיא די־למה להוא קצף על־מלכות מלכא ג' חד כתיב ה' ישגא חבלא די
ובנוהי: כד ולכם מהודעין די כל־כהניא ולויא תתודעון ודין ג'
זמריא תרעיא נתיניא ופלחי בית אלהא דנה ד'

ולקמן בנחמיה סי' ח': וזה כ"ג ר"פ בקרי' וסי' במסרה רבתא בערך זה בס"ד: למת ג' ב' כתיב ה' וא' כתיב א' וסימ' למה ישגא חבלא להנזקת מלכין. למה להוא קצף על מלכות מלכא ובנוהי. ומני שים טעם למא די תעבדון. בתרא כתיב א': ודי לא ידע תתודעון חד מן י"ד בטעם פי' הטפחא כך דינה לעולם לא ישרתות כי אם מירכא במי"ד תולדות אהרן עד כסף. ר"ס ד:

שטעמו נועלו: (יב) ארתחשסתא מלך מלכיא. עתה יספר כי המלך שלח אגרות שתים אחת לכל מתנדב לעלות ואחת לכל גזבריא לתת צרכם: גמיר. מפורש לשני ענינים הראשון להיות גמיר כתרגום כליל תכלת והוא רמז לכל ישראל המתנדבים לעלות ולמ"ד לעזרא משרת תחת שלם וכן הפירוש לעזרא ולגמיר ולכענת שלא להודיעם טעמו ביד עזרא. פירוש אחר גמיר תואר השם מענין גמרא גמור וזה רמז לעזרא ספר דתא. שהוא גמיר וידע דעת אלהיו ויהיה למ"ד לעזרא במקום שתים וכענת שם כולל אומות עבר הנהר: (יג) מני שים טעם. היא האגרת לעזרא ולישראל המתנדבים: (יד) שליח. תהיה שלוח: לבקרה. לחקור על היהודים ועל ירושלים: בדת אלהך. בעבור דת אלהיך אשר בידך שלחתיך: (יז) תקנא. מן קניתי אתכם: דיכרין. תרגום אילים: אמרין. כבשים: (כ) חשחות. צורך: (כא) גזבריא. הפקידים על האוצרות: (כב) בתין. מדות: (כג) אדרזדא. כטעם מהירות בדרך סברא כי אין לו דומה: (כד) תרעיא. השוערים: מנדה
כלו

ישראל לשמרם: (יב) ספר דתא. ספר תורה: גמיר וכענת. ספיקא*) היא בידו: (יג) מני שים טעם. ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל מן הכהנים והלוים ללכת לירושלים ילכו עמך: (יד) כל קבל. בשביל כך מאת המלך ושבעת יועציו רואי פני המלך אתה שלוח: ושבעת יעטוהי. ושבעה יועציו הם שבעה רואי פני המלך: לבקרא על יהוד. כדי לדרוש ולבדוק על היהודים אשר בירושלים אם הם עוסקים בתורתו של הקדוש ברוך הוא אשר בידך: (טו) ולהיבלה. ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדב לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלים: (טז) וכל כסף ודהב. וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם שאר נדבות העם והכהנים אשר מתנדבים לביתו של הקב"ה אשר בירושלים תוליך הכל לירושלים: (יז) כל קבל דנה. ובשביל כך כל עבודות המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקב"ה: (יח) ומה די עלך. ואשר ייטב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות כרצונו של הקדוש ברוך הוא תעשו: (יט) ומאניא. וכלים הנתונים לך לעבודתו של הקב"ה שלם לפני הקב"ה בירושלים: (כ) ושאר חשחות. ושאר צריכות שתצטרך לביתו של הקב"ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך: (כא) ומני אנה. וממני אני דריוש המלך יוצא צוו ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לצד א"י המקבלים מסים שלי מן העובדי כוכבים אשר כל דבר שישאל מכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב"ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרים של כסף לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה (מדות) של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כענין שנאמר (ויקרא ב) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח: (כב) די לא כתב. ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך: (כג) כל די מן טעם. כל אשר יהיה מרשותו של הקב"ה וציוויו יעשה בזריזות בחותם המלך לביתו של הקב"ה: אדרזדא. חותם בלשון ערבי: די למה להוא. אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל צרכי הבית: (כד) ולכום מהודעין. ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשוערים והנתינים שהם חוטבי עצים
ושואבי

*) מל' מספיקין בידו ללמוד וללמד:

מצודת ציון

כגבעונים: (יב) גמיר. כולה כי כליל תקטר (ויקרא ו) ת"א גמיר תתסק: (יג) מתנדב. ענין רצון כי כל המתנדב מתנדב ברצון: (כ) חשחות. כמו חשבות והוא ענין צורך: יפל. ענין נטיה ודוגמתו כי יפול לא יוטל (תהלים לז): (כב) בתין. שם מדה הלא והיא ג' סאין: (כג) אדרזדא. הוא ענין זריזות ואין לו דומה: (כ) נקבו. נתפרשו וכן ונוקב שם (ויקרא כד): (כב) ופרשים. הם רוכבי הסוסים ברגל רב: (כג) ויעתר. ענין קבלת תפלה
וכן

מצודת דוד

וחוקיו אשר צוה על ישראל: (יב) ארתחשסתא. וזהו דברי הכתב אני ארתחשסתא מלך על כל המלכים נותן זה הכתב לעזרא הכהן חכם בדת התורה של אלהי השמים: גמיר וכענת. ר"ל להראות לאנשי ממשלתו עד כולם וליושבי כענת שהיא העיר המפרסמת: (יג) מני. ממני הושם גזרת אומר אשר כל המתנדב ומתרצה במלכותי מן עם ישראל וכהניו והלוים ללכת לירושלים ילך עמך ולא יעכבו מי: (יד) כל קבל. בעבור אשר מלפני המלך ושבעת יועציו נשלח לחפש ולדרוש על אנשי יהודה ואנשי ירושלים אם זהירים הם בדת תורת אלהיך אשר בידך: (טו) ולהיבלה. ולהביא כסף וזהב אשר המלך ויועציו התנדבו לאלהי ישראל אשר משכן כבודו בירושלים: (טז) די תהשכח. אשר תמצא בכל מדינת בבל מנדבת העובדי כוכבים: עם התנדבות. עם נדבות העם והכהנים אשר נדבו לבית אלהיהם אשר בירושלים: (יז) כל קבל. בעבור זאת כי ירבו הכסף לזה חיש מהר תקח בכסף זה פרים אילים וכבשים וסולת למנחתם ויין לנסכיהם והקריב אותם על מזבח של בית אלהיכם אשר בירושלים: (יח) ומה די. ומה אשר ייטב עליך ועל רעיך לעשות במותר הכסף והזהב כרצון אלהיכם תעשון בהם ר"ל לדבר מצוה תעשוהו בדבר אשר ייטב בעיניכם: (יט) ומאניא. והכלים אשר נתונים לך לעבודת בית אלהיך: השלם. תן כולם בשלימות לפני אלהי ירושלים ר"ל בבית ה': (כ) ושאר חשחות. ושאר צורך בית אלהך אשר ינטה עליך ליתן ר"ל אשר ישאלו ממך: תנתן. יהיה נתון מן בית אוצר המלך: (כא) ומני. וממני אני ארתחשסתא המלך הושם גזרת אומר לכל הפקידים אשר בעבר הנהר: די כל. אשר ישאל מכם עזרא הכהן החכם בתורה של אלהי השמים חיש מהר יעשה: (כב) עד כסף. ר"ל אף אם ירבה לשאול עד ק' ככר כסף ועד ק' כורים חטים ועד ק' בתים יין ועד ק' בתים שמן: ומלח. ר"ל ומלח מה שישאל אשר אין דרך לכתוב דבר קצוב על כי הוא דבר זול וכאומר מלח תנו כל מה שירצו: (כג) כל די. כל אשר הוא מן גזרת אומר של אלהי השמים יעשה בזריזות לבית אלהי השמים: די למה. אשר למה יהיה קצף מה' על מלכות המלך ובניו בעבור התעצלות צורך הבית: (כד) ולכום. אתם הפקידים על המס מודיע אני לכם אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשוערים הנתינים ועובדי עבודת בית אלהים זה: מנדה וגו'. מיני המסים
האלה

מִנְדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ לָא שַׁלִּיט לְמִרְמֵא עֲלֵיהֹם׃ ד' סביב
כה וְאַנְתְּ עֶזְרָא כְּחָכְמַת אֱלָהָךְ דִּי־בִידָךְ מֶנִּי
שָׁפְטִין וְדִינִין דִּי־לֶהֱוֺן דָּאְנִין לְכָל־עַמָּה דִּי בַּעֲבַר דיינין ק'
נַהֲרָה לְכָל־יָדְעֵי דָּתֵי אֱלָהָךְ וְדִי לָא יָדַע
תְּהוֹדְעוּן׃ כו וְכָל־דִּי־לָא לֶהֱוֵא עָבֵד דָּתָא דִי־
אֱלָהָךְ וְדָתָא דִּי מַלְכָּא אָסְפַּרְנָא דִּינָה לֶהֱוֵא
מִתְעֲבֵד מִנֵּהּ הֵן לְמוֹת הֵן לִשְׁרֹשׁוּ הֵן־לַעֲנָשׁ לשרשי ק'
נִכְסִין וְלֶאֱסוּרִין׃ כז בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
אֲשֶׁר נָתַן כָּזֹאת בְּלֵב הַמֶּלֶךְ לְפָאֵר אֶת־בֵּית
יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָםִ׃ כח וְעָלַי הִטָּה־חֶסֶד לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ וְיוֹעֲצָיו וּלְכָל־שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַגִּבֹּרִים וַאֲנִי
הִתְחַזַּקְתִּי כְּיַד־יְהוָה אֱלֹהַי עָלַי וָאֶקְבְּצָה
מִיִּשְׂרָאֵל רָאשִׁים לַעֲלוֹת עִמִּי׃
ח א וְאֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבֹתֵיהֶם וְהִתְיַחְשָׂם הָעֹלִים
עִמִּי בְּמַלְכוּת אַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ מִבָּבֶל׃ ב מִבְּנֵי
פִינְחָס גֵּרְשֹׁם מִבְּנֵי אִיתָמָר דָּנִיֵּאל מִבְּנֵי דָוִיד
חַטּוּשׁ׃ ג מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה מִבְּנֵי פַרְעֹשׁ זְכַרְיָה
וְעִמּוֹ הִתְיַחֵשׂ לִזְכָרִים מֵאָה וַחֲמִשִּׁים׃ ד מִבְּנֵי
פַּחַת מוֹאָב אֶלְיְהוֹעֵינַי בֶּן־זְרַחְיָה וְעִמּוֹ
מָאתַיִם הַזְּכָרִים׃ ה מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה בֶּן־יַחֲזִיאֵל
וְעִמּוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הַזְּכָרִים׃ ו וּמִבְּנֵי עָדִין עֶבֶד
בֶּן־יוֹנָתָן וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים הַזְּכָרִים׃ ז וּמִבְּנֵי עֵילָם
יְשַׁעְיָה בֶּן־עֲתַלְיָה וְעִמּוֹ שִׁבְעִים הַזְּכָרִים׃
ח וּמִבְּנֵי שְׁפַטְיָה זְבַדְיָה בֶּן־מִיכָאֵל וְעִמּוֹ שְׁמֹנִים
הַזְּכָרִים׃ ט מִבְּנֵי יוֹאָב עֹבַדְיָה בֶּן־יְחִיאֵל וְעִמּוֹ
מָאתַיִם וּשְׁמֹנָה עָשָׂר הַזְּכָרִים׃ י וּמִבְּנֵי שְׁלוֹמִית
בֶּן־יוֹסִפְיָה וְעִמּוֹ מֵאָה וְשִׁשִּׁים הַזְּכָרִים׃ יא וּמִבְּנֵי
בֵבַי זְכַרְיָה בֶּן־בֵּבָי וְעִמּוֹ עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה הַזְּכָרִים׃
יב וּמִבְּנֵי עַזְגָּד יוֹחָנָן בֶּן־הַקָּטָן וְעִמּוֹ מֵאָה וַעֲשָׂרָה
הַזְּכָרִים׃ יג וּמִבְּנֵי אֲדֹנִיקָם אַחֲרֹנִים וְאֵלֶּה
שְׁמוֹתָם אֱלִיפֶלֶט יְעוּאֵל וּשְׁמַעְיָה וְעִמָּהֶם שִׁשִּׁים יעיאל ק'
הַזְּכָרִים׃ יד וּמִבְּנֵי בִגְוַי עוּתַי וְזַבּוּד וְעִמָּהֶם שִׁבְעִים וזכור ק'
הַזְּכָרִים׃ טו וָאֶקְבְּצֵם אֶל־הַנָּהָר הַבָּא אֶל־אַהֲוָא
וַנַּחֲנֶה שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה וָאָבִינָה בָעָם וּבַכֹּהֲנִים
וּמִבְּנֵי לֵוִי לֹא־מָצָאתִי שָׁם׃ טז וָאֶשְׁלְחָה לֶאֱלִיעֶזֶר
לַאֲרִיאֵל לִשְׁמַעְיָה וּלְאֶלְנָתָן וּלְיָרִיב וּלְאֶלְנָתָן וּלְנָתָן

מקומות ישרתוה דרגא עם ב' מרכות נקראות תרין חוטרין וסי' נמסר בסוף מטות ובריש חבקוק: ועלי ה' בקריאה וסי' ועלי יבא כל איש אשר לו. ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך. ועלי לתת לך. ועלי הטה חסד לפני המלך. אני לדודי ועלי תשוקתו. גרשום ד' ג' חסרים וא' מ"ל וסי' כי גר הייתי. ואת שני בניה. ויקימו להם בני דן את הפסל. מבני פינחס בן גרשום. כתרא מ"ל: וכל ד"ה דכו' גרשם במ"ם במ"ב גרשון בנו"ן וסי' גרשון וקהת קדמא דסיפרא. ויחלקם דוד מחלקות לבני לוי לגרשון. עתליה ז' וסימ' גמ' במלכים ב' ריש סי' י"א: ועמו ח' בטעם זקף בקרי' וסי' וישא יעקב את עיניו וירא והנה עשו בא. יהוידע. יהוחנן. יחזיאל. יואב. שלומית. זכריה. עזגד: וזבוד כתיב ב' וזהוד

תולדות אהרן מנדה בלו. נדרים סב ב"ב ח: הן למות, מ"ק טז: מבני יואב. ב"ק קטו: ואקבצם, עירובין סה יבמות פו קידושין סט:

רש"י

שואבי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב"ה לא ישלוט אדם עליה' להשליך עליהם מס וכסף גולגולת אלא יהיו בני חורין מעבודת המלך: (כה) ואנת עזרא כחכמת אלהך די בידך. ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לצד ארץ ישראל עם יודעי התורה: ודי לא ידע. והשופט אשר לא ידע לשפוט הודיע לו המשפט לעשותו: (כו) וכל די לא להוא עבד. וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הקב"ה ודת המלך מהרה שלא יעכב הדין והמשפט: דינה. שדין יעשה ממנו מן המעכב משפט: הן למות. ליהרג: הן לשרשי. אם לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו. לשרשי ליסראצינ"ר בלעז: הן לענוש נכסין. אם לענשו בממון: ולאסורין. או לייסרו בייסורין. עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען ישאהו לירושלים להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיקו לקיים המצות ולעבוד ה' בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט: (כו) ברוך ה'. כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הודאה להקב"ה: (כח) ויועציו. הם שבעה רואי פני המלך הם שבעה יעטוהי של מעלה: כיד ה' אלהי עלי. כאשר היתה עזרתו של הקב"ה עלי וקבצתי מישראל הנשארים בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל: (א) ואלה ראשי אבותיהם. של עולים: והתיחשם. את יחוסם אשר היו מתייחסים בהם: ארתחשסתא. הוא דריוש: (ג) מבני שכניה מבני פרעש. משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה: ועמו. ועם יחס שלא היו מתיחסים הזכרים של משפחתו: (ו) עבד בן יונתן. כך שמו: (יג) אחרונים. שהיו אחרונים ללכת אחרי עזרא: (טו) אל הנהר הבא. אל הנהר הנובע: אל אהוא. אל אותו הנהר: ונחנה שם. והיינו חונים שם: ואבינה בעם. נתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי: (טז) ואשלחה לאליעזר וגו'

ראשים

אבן עזרא

בלו והלך. מפורשים: (כו) הן לשרשי. להיות נעקר משרשו והטעם מגורש מנחלתו וחכמינו ז"ל אמרו מאי לשרשי הרדפה: (כז) ברוך. ולכל שרי. הפירוש ולפני כל שרי: (א) והתיחשם. ואשר התיחסו לבית אבות: (ג) מבני שכניה מבני פרעש. הראוי אשר מבני פרעש ואמר כן להבדיל לבן שכניה יחזיאל: ועמו התיחש לזכרים. אשר התיחשו לעצמם הזכרים והיו מאה וחמשים: (י) בן יוספיה. לא הזכיר שמו כאחרים: (יד) וזכור קרי וזבוד כתיב והם שני שמות זה אומר בכה וזה אומר בכה: (טו) ואקבצם. ואבינה בעם. עיון: ומבני לוי לא מצאתי שם. כי הם בעלי שיר: (טז) לאליעזר לאריאל. הם היו שלוחים והלמ"ד הוא המורה על העצם וטעמו לעצם אליעזר והנזכרים:

מבינים

מצודת דוד

באלה אין ממשלה ורשות להטיל עליהם: (כה) ואנת. ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך פקוד ומנה שופטים ודיינים אשר יהיו דנין לכל העם אשר בעבר הנהר: לכל יודעי. רצה לומר מנה את כל יודעי תורת אלהיך ואשר לא ידעו מה מדבר הקשה הודיע להם: (כו) וכל די. וכל אשר לא יהיה עושה דת התורה של אלהיך ודת של המלך המזהיר על הדבר: אספרנא. חיש מהר יהיה נעשה ממנו משפט ודין הן אם יהיה משפטו להמיתו הן לעקור שרשיו ר"ל להמית אותו ואת בניו הן לענשו עונש ממון ונכסים הן לאסרו בבית האסורים את הכל יהיה נעשה חיש מהר: (כז) ברוך ה'. אלה דברי עזרא שהודה לה' על הטובה: כזאת. כדבר הזאת לזרז על דברי הבית ולפאר ולרומם את בית ה': (כח) ועלי. המקום הטה עלי חסד לפני המלך: ולכל. ולפני כל: כיד ה'. כפי הכח שהיה מה' עלי: ראשים. ואחריהם היו נמשכים יתר העם: ח (א) ראשי אבותיהם. ראשי המשפחות: והתיחשם. זכרון יחוסם בני פי הפה: במלכות. המלאים במלכות וכו': (ב) מבני פינחס. העולה מבני פנחס היה שמו גרשום וכן כולם: (ג) מבני שכניה מבני פרעש. ר"ל מבני שכניה שהיה מבני פרעש היה הראש זכריה ועם יחושו התייחסו למספר זכריה מאה וחמשים כי כלם היו ידועים שהמה קרובים לזכריה הראש: (ה) פחת מואב. מושל במואב: ועמו. עם יחושו התיחסו אנשיו וכן כולם: (ה) בן יחזיאל. ר"ל היה הראש בן יחזיאל ולפי שלא היה נודע כאביו הזכיר שם אביו עליו: (ו) עבד. כך שמו עבד: (י) בן יוספיה. היה הראש בן יוספיה: (יג) אחרונים. הם הלכו באחרונה ולא מהרו ללכת כשאר הנזכרים: שמותם. של הראשים: (טו) אל הנהר וגו'. סמוך להנהר ההולך אל אהוא והוא שם מקום: ואבינה. נסתכלתי בכוונת הלב לדעת מי ומי ההולכים: לא מצאתי. כי הלוים שהיו שם היו קצוני בהוגות ולא יכלו לנגן בכלי שיר כן כתב רש"י (קדושין ס"ט): (טז) לאליעזר. את אליעזר: מבינים. חכמים:

על

ולזכריה ולמשלם ראשים וליויריב ולאלנתן
מבינים: יז ואוצאה אותם על אדו הראש בכספיא ואצוה ק' ב' ובפסוק
המקום ואשימה בפיהם דברים לדבר אל אדו ב' ומ"ג
אחיו הנתונים בכספיא המקום להביא לנו הנתינים ק'
משרתים לבית אלהינו: יח ויביאו לנו כיד ד' אלפין דגשין
אלהינו הטובה עלינו איש שכל מבני מחלי בן ס"פ
לוי בן ישראל ושרביה ובניו ואחיו שמנה עשר: ל'. ב'
יט ואת חשביה ואתו ישעיה מבני מררי אחיו
ובניהם עשרים: כ ומן הנתינים שנתן דויד ל'
והשרים לעבדת הלוים נתינים מאתים ועשרים
כלם נקבו בשמות: כא ואקרא שם צום על הנהר
אהוא להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ל'
ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו: כב כי בשתי ל'. ג'
לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב ל'
בדרך כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על
כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל ד'

עזביו: כג ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת ל'
ויעתר לנו: כד ואבדילה משרי הכהנים שנים ס'. ל'
עשר לשרביה חשביה ועמהם מאחיהם עשרה:
כה ואשקולה להם את הכסף ואת הזהב ואת ו' מ"ל בלישנא ג'
הכלים תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויעציו ב'. ב' א' חס' ד' מלעי' פסוק
ושריו וכל ישראל הנמצאים: כו ואשקלה על ל'. ג' ב' חס'
ידם כסף ככרים שש מאות וחמשים וכלי כסף ב'
מאה לככרים זהב מאה ככר: כז וכפרי זהב ל' חסר
עשרים לאדרכנים אלף וכלי נחשת מצהב
טובה שנים חמודות כזהב: כח ואמרה אלהם אתם ל' כ"כ. ג' ג' חסר בסיפרא
קדש ליהוה והכלים קדש והכסף והזהב נדבה ב'
ליהוה אלהי אבתיכם: כט שקדו ושמרו עד ל'. ל'
תשקלו לפני שרי הכהנים והלוים ושרי האבות ב'
לישראל בירושלם הלשכות בית יהוה: ל וקבלו ב'. ב'
הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים
להביא לירושלם לבית אלהינו: לא ונסעה מנהר ל' וחד נסעה ונלכה. ב'

וקרי' וזכוד בכ"ף ומבני בגוי עותי והוא חד מן י"א מלין דכתיב ב' וקרי' ב' וסי' נמסר בסס' רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד: ראשים ב' וסי' נמסר במס' רבתא בערך ראש בס"ד: בכספיא ב' ובפסוק והוא חד מן א"ב מן ב"ב ובפסוק וסי' נמסר בריש סיפרא סימן א': ד' אלפי"ן דגשים בקריאה וסימניהון ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה. ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים. ושפו עצמותיו לא ראו. ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל: אהוא ג' וסי' ואקבצם אל הנהר הבא. ואקרא שם צום על הנהר. ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש: בשתי ג' בקרי' וסימ' בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי. כי בשתי לשאול מן המלך. אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי: ואשקולה ל' מ"ל להם את הכסף והוא חד מן ה' מ"ל בלישנא וסי' או ככר כסף תשקול. במשקול עשרים שקל. לו שקול ישקל כעסי. ועשרת אלפים ככר כסף אשקול ואשקולה להם את הכסף. אשקול על ידי עשי המלאכה. על גנזי המלך: הדי"ן תרי"ן בתראי"ן דאינו"ן אשקול ע"ל ידי ע"ל גנזי אי"ת ספרים דלא מסר"י יתהון: ונסעה

תולדות אהרן ונלוים. תענית ח סה: מזהב. ערכין יג:

מבינים. חכמים: (יז) ואוצאה. כן כתיב כי האל"ף למ"ד הפעל על משקל ואבואה ואצוה קרי כי הקרוב על דרך קלה: על אדו הראש. שהוא ראש בכספיא המקום: אל אדו אחיו. חסר וי"ו והנכון אל אדו ואחיו שהם נתינים וי"א כי אחיו שם איש אחי אדו או קרובו: (יח) איש שכל. לא הזכירו הכתוב ויתכן שהוא שרביה הנזכר בפסוק וכן הוי"ו נוסף כוי"ו ואיה וענה או וי"ו המוסף על ענין ולא רצה להזכירו פעמים וכן הפירוש איש שכל שרביה ושרביה ובניו ואחיו היו י"ח והוא הנכון: (יט) ואת חשביה. הביאו: (כא) על הנהר אהוא. חסר הנסמך והראוי נהר אהוא: (כ) ויעתר. על ידי נביא או מראה בחלום והטעם' נתרצה לנו והדריכנו הדרך הישרה באין מכשול: (כד) לשרביה. הלמ"ד הוא הנכנס להורות על העצם והטעם הבדיל לעצם שרביה חשביה: (כה) ההרימו. הה"א הוא הנכנס על הפעלים העוברים כמו ההלכוא השבה והטעם אשר: (כו) מאה לככרים. כאילו אמר וכלי כסף למשקל הככרים מאה: (כז) לאדרכונים. האל"ף נוסף והוא כטעם דרכמונים למשקל אדרכונים הם אלף: וכלי נחשת מצהב. כטעם ממורט מצהב טובה פעם זכר ופעם נקבה כענין ורוח גדולה וחזק וכן שנים חמודות: (כט) שקדו. מלת השקד חסר' והוא על וראוי כמו שוקד אני על דברי לשקוד על לאותי והטעם שקדו עליהם והם הכסף והזהב: הלשכות בית ה'. והטעם שרי הלשכות בית ה' ונכנס ה"א הדעת על משקל הלשכות והמלה זרה בעבור הסמיכות: (ל) וקבלו. והם יקבלוהו: לבית אלהינו. לצורך ביתו:
לכל

ראשים. גדולים: מבינים. חכמים היו: (יז) ואצוה אותם וגו'. שלחתים וצויתים לדבר אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא: על אדו. אל אדו: ואשימה בפיהם. שמתי בפיה' דברי' לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבי' בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבית המקדש: בכספיא. שם מקו' בבבל: אחיו. שם אדם: הנתינים. כמו הנתונים ועל כן נכתב בוי"ו: (יח) כיד אלהינו. כאשר היתה הצלחתו של הקדוש ברוך הוא עלינו: איש שכל. חכם: מבני מחלי וגו'. כולם הללו לוים: (כ) ומן הנתינים. ומן העבדים נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמה': (כא) להתענות. לישב בתעני': דרך ישרה. שיוליכני המקו' לשלו': (כב) כי בושתי. שהרי נתביישתי מןהמלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לתיירנו: כי אמרנו. שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב"ה מיטיב למבקשיו ושופך אפו וחמתו על עוזביו: (כג) ויעתר לנו. וקבל תפלתנו שבאנו לירושלים לשלו': (כד) ואבדילה. וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהני' ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית ה': (כה) ההרימו. אשר הרימו הנמצאים בבבל: (כו) וכלי כסף מאה לככרים. ככר בכל כלי: (כז) וכפורי. מזרקים: לאדרכונים אלף. מין מטבע אלף דרכונים היו בב' כפורי זהב הללו: מוצהב. משל נחושת מוזהב [או] מין מטבע של נחושת: טובה. לשון נקבה קורא לנחושת: שנים. שני כלים: חמודות כזהב. הכלים קורא חמודות בלשון נקבה: (כח) אליהם. לאותן שרי הכהני': (כט) הלשכות בית ה':

מצודת ציון

וכן ויעתר לו (בראשית כה): (כו) וכפרי. מזרקות: לאדרכונים. שם מטבע ידוע אלפם: מוצהב. מראה כעין גוון הזהב וכן שער צהוב (ויקרא יג): (כט) שקדו. ענין מהירות כמו כי שוקד

מצודת דוד

(יז) על אדו. אל אדו שהיה הראש במקום הנקרא כספיא: ואשימה. ר"ל סדרתי להם הדברים לדבר וכו': אחיו. כמו ואחיו: הנתינים. ר"ל אדו ואחיו היו מן הנתינים אשר בכספיא: להביא. דבר השליחות היה להביא לנו לוים אשר ישרתו בשיר:

(יח) כיד אלהינו. כמו שהיה עלינו יד אלהינו הטובה כן הצליחו והביאו לנו איש משכיל בדבר השיר והיה מבני מחלי וכו' ולא הזכיר שמו: ושרביה. גם הביאו את שרביה ובניו ואחיו: (יט) אחיו. חבריו וחוזר על האחד וה"ה לשני וקצר בדבר המובן: (כ) לעבודת הלוים. בדבר מלאכת בית ה': נקבו בשמות. נפרשו בשמותם ר"ל החשובים והידועים שבהם: (כא) ואקרא. ר"ל גזרתי תענית בהכרזה: על הנהר אהוא. על הנהר הבא אל אהוא: דרך ישרה. ללכת בדרך אשר לא תשיג לנו יד אויב ואורב: (כב) כי בושתי וגו'. ולזה לא שאלתי חיל ופרשים כי אם שאלתי היה משיב לומר איה אמריכם: למובה. להטיב להם: ועזו. כח נקמתו: (כג) על זאת. על דרך ישרה: ויעתר לנו. קבל עתר תפלתנו ואולי בנבואה נאמר לו או בחלום ידבר בו: (כד) לשרביה. את שרביה ואת חשביה: ומאחיהם. מחבריהם והיו מבני לוי: (כה) ואשקלה. מסרתי להם במשקל: ההרימו. אשר הרימו והפרישו המלך וכו': הנמצאים. בהלכות בבל: (כו) על ידם. למסור בידם: לככרים. כל כלי היה משקלו ככר אחד: (כז) לאדרכונים אלף. כל אחד היה משקלו אלף דרכונים: חמודות כזהב. חשובות כזהב: (כח) אתם קודש וגו'. ומהראוי להכהן הקודש ביד הקודש: נדבה לה'. ולקודש יחשב: (כט) שקדו ושמרו. מהרו בדבר צורך הכלים והכסף והזהב ושמרו אותם עד אשר תשיבו במשקל: לפני שרי וכו'. לתתם אל הלשכות אשר בבית ה': (ל) משקל הכסף. ר"ל הכסף וכו' קבלו במשקל:
פנכל

אהוא בשנים עשר לחדש הראשון ללכת ירושלם ויד־אלהינו היתה עלינו ויצילנו מכף אויב ואורב על־הדרך׃ לב ונבוא ירושלם ונשב שם ימים שלשה׃ לג וביום הרביעי נשקל הכסף והזהב והכלים בבית אלהינו על יד־מרמות בן אוריה הכהן ועמו אלעזר בן־פינחס ועמהם יוזבד בן־ישוע ונועדיה בן־בנוי הלוים׃ לד במספר במשקל לכל ויכתב כל־המשקל בעת ההיא׃ לה הבאים מהשבי בני־הגולה הקריבו עלות לאלהי ישראל פרים שנים־עשר על־כל־ישראל אילים תשעים וששה כבשים שבעים ושבעה צפירי חטאת שנים עשר הכל עלה ליהוה׃

ט א ויתנו את־דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחות עבר הנהר ונשאו את־העם ואת־בית האלהים׃ ב וככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר לא־נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים מעמי הארצות כתעבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי׃ ג כי־נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה׃ ד וכשמעי את־הדבר הזה קרעתי את־בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם׃ ה ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי־ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב׃ ו ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על־ברכי ואפרשה כפי אל־יהוה אלהי׃ ז ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים׃ ח מימי אבתינו אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כהיום הזה׃ ט ועתה כמעט־רגע היתה תחנה מאת יהוה אלהינו להשאיר לנו פליטה ולתת־לנו יתד במקום קדשו להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו׃

ל׳ מנחר אהוא וא׳ נסעה ויאמר נסעה ונלכה ואינון חד מן י״ו זוגין חד ב׳ וחד נ׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנו״ן בס״ד: וביום הרביעי ג׳ ר״פ וסי׳ פרים עשרה. נקהלו לעמק ברכה. נשקל הכסף והזהב: נשאו י׳ וסימ׳ עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה. אשר נשאו את ידם. קול צופיך נשאו קול יחדיו. ומשנאיך נשאו ראש. נשאו נהרות ה׳ ב׳ בו. ורעבים נשאו עמר. נשאו את רדידי מעלי שמרי. כי נשאו מבנותיהם. נשאו נשים נכריות: גדלה ג׳ בקריאה וסימ׳ כי גדלה צעקתם את פני ה׳. נפשך

תולדות אהרן בני הגולה. הוריות ו: והסגנים. ב״מ קה: יאספו. תענית יג מגלה ל :

ה׳. כדי ליתן בלשכות הבית: (לא) בשנים עשר לחודש הראשון. בשנים עשר לניסן: ויד אלהינו היתה עלינו. להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה: (לד) במספר במשקל לכל. מספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל כולו כאשר פרטוהו: (לה) הבאים מהשבי בני הגולה. הללו אשר באו עם עזרא: הקריבו עלות. הכל עולה והוראת שעה היתה: (א) ויתנו את דתי המלך. הללו עולי גולה ספרו מצות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו: ופחוות. כמו ופחות: עבר הנהר. אותן של צד ארץ ישראל הן בעבר הנהר ליושבי בבל: ונשאו. שהי

(לד) לכל. לכסף ולזהב: (לה) על כל ישראל. כנגד אבות ישראל שהם י״ב שבטי׳ רק צ״ו שבעים ושבעה כפי יכלתם אין להם טעם: (א) ופחוות. זכרים בלשון נקבות והפך זה נשים פילגשים בלשון זכרים: ונשאו את העם. כטעם ינשאוהו אנשי מקומו וכבר פורש טעמו: (ב) העם ישראל. חסר הסמוך והנכון העם עם ישראל: רבו למעל׳. רבב ורבה ענין אחד להם: (ח) נתנו. דגש הנו״ן לצורך נו״ן השרש: (ט) תחנה. כטעם חנינה שחנן עלינו: בעבדותנו. פי׳ כי עבדים

תגשאין ומסייעין: (ב) אלה. דברים הללו אשר ספרו דתי המלך: והשרים. של ישראל: לאמר. וכן אמרו לי: (ג) היתה במעל הזה ראשונה. שהם התחילו לתפול מעל להתחתן בעובדי כוכבים הארצות: (ד) משומם. עלוב ושומם כמו (יחזקאל ג) שבעת ימים משמים בתוכם: (ו) מתעניתי. שלא אכלתי אותו יום: (ח) נתנו. כמו נתננו דגש הנו״ן תחת חסרון נו״ן אחרת כמו (ד״ה ב יד) כי עליך נשענו (בראשית לד) ונתנו את בנותינו כמו ונתננו: כהיום הזה. כמו שנראה היום הזה שכבר גלו עשרת השבטים ועדיין נשארו בבבל הרבה מן הגולים: (ט) ועתה כמעט רגע. לפי שעה: תחנה. כמו חנינה: ולתת לנו יתד. לקבוע אותנו בארץ ישראל. יתד כמו (ישעיה כב) ותקעתיו יתד במקום נאמן: מחיה

מעט

מצודת דוד

(לא) מנהר אהוא. מנהר הבא אל אהוא: (לג) נשקל. מסרנו הכסף וכו׳ במשקל ביד מרמות וכו׳: (לד) במספר. את הכלים מסרנו במספר ובמשקל כל אחד ואחד: ויכתב. למען יעמוד לזכרון: (לה) הבאים וגו׳. הוא הפוך וכמו בני הגולה הבאים מהשבי: על כל ישראל. בעבור כל ישראל: הכל עולה. ר״ל אף החטאות היו כליל כעולה ולא אכלום הכהנים והוראת שעה היתה: ט (א) דתי המלך. חוק גזרת המלך אשר נתן ביד עזרא כמ״ש למעלה: ונשאו. היו מנשאים ומרוממים את העם וכו׳: (ב) וככלות אלה. כאשר כלו הדברים האלה והם מסירת הכלים וכו׳ ואת דתי המלך: כתועבותיהם. ר״ל עודם עושים כתועבותיהם של הכנענים וכו׳: (ג) כי נשאו. כי לקחו נשים מבנותיהם ולזה אוחזים במעשיהם: זרע הקודש. המה בני ישראל: ראשונה. הם נשאו בתחלה נשים מבנות העובדי כוכבים ומהם למדו יתר העם: (ד) קרעתי וגו׳. מגודל הצער בעבור המעל הזה: משומם. משותק ונאלם כדרך המצטער: (ה) כל חרד. כל החרד בקיום דברי ה׳ היה נאסף אלי בעבור מעל הגולה ר״ל להעביר המעל הזה: למנחת הערב. לדורון ותשורת הערב רוצה לומר לזמן הקרבת תמיד של בין הערבים: (ו) קמתי מתעניתי. רוצה לומר קמתי מעונה וחלש מתעניתי שלא אכל כל אותו היום: ובקרעי וגו׳. ובקריעת הבגדים וכבדי לשרר הלבבות קם בהיות מעונה ולבוש בגדים קרועים וכרע על ברכיו: ואפרשה את כפי. כן הוא דרך שואל החסד: (ז) להרים וכו׳. הוא הפוך כמו להרים פני אליך אלהי: רבו. נתרבו ועלו למעלה מן הראש: (ח) כהיום הזה. כאשר נראה היום אשר בני עשרת השבטים המה בגולה ואף מבני יהודה ובנימין רבים נשארו בבבל בגולה: (ט) כמעט רגע. מעט הזמן היה לנו חנינה מה׳ והיא מל׳ שאלה ותלינה על כי הגאולה היא קטנה היא: יתד וגו׳. קבועות בירושלים כיתד

הקבוע

מצודת ציון

(לא) ואורב. שוכן ויושב במארב להסתר: (לה) צפירי. שעירי: שוקד אני (ירמיה א): (א) לאחשדרפני. מין שררה ידוע אצלם: ופחוות. מל׳ פחה ומושל: (ב) נבדלו. ענין הפרשה: (ג) והתערבו. מלשון תערובות ובלבול: והסגנים. מין שררה: במעל. ענין חטא ופשע: (ד) ומעילי. הוא מין מלבוש עליון: ואמרטה. ענין תלישה כמו ואיש כי ימרט ראשו (ויקרא יג): משומם. משותק ונאלם כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג): (ה) חרד. ענין מהירות כמו ויחרדו זקני העיר (ש״א טז): (ז) ונכלמתי. מלשון כלימה ובושה: להרים. לרומם ולהגביה: ואשמתנו. מל׳ אשמה ופשע: (ט) תחנה. הנינה וחן וכן לבלתי היות להם תחנה (יהושע יא): פליטה

י כי־עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו
ויט־עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת־לנו
מחיה לרומם את־בית אלהינו ולהעמיד את־
חרבתיו ולתת־לנו גדר ביהודה ובירושלם׃
יא ועתה מה־נאמר אלהינו אחרי־זאת כי עזבנו
מצותיך׃ יב אשר צוית ביד עבדיך הנביאים
לאמר הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה
היא בנדת עמי הארצות בתועבתיהם אשר
מלאוה מפה אל־פה בטמאתם׃ יג ועתה
בנותיכם אל־תתנו לבניהם ובנתיהם אל־תשאו
לבניכם ולא־תדרשו שלמם וטובתם עד־עולם
למען תחזקו ואכלתם את־טוב הארץ והורשתם
לבניכם עד־עולם׃ יד ואחרי כל־הבא עלינו
במעשינו הרעים ובאשמתנו הגדלה כי ׀ אתה
אלהינו חשכת למטה מעוננו ונתתה לנו פליטה
כזאת׃ טו הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי
התעבות האלה הלוא תאנף־בנו עד־כלה לאין
שארית ופליטה׃ טו יהוה אלהי ישראל צדיק
אתה כי־נשארנו פליטה כהיום הזה הננו לפניך
באשמתינו כי אין לעמוד לפניך על־זאת׃
י א וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה
ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו
מישראל קהל רב־מאד אנשים ונשים וילדים
כי־בכו העם הרבה־בכה׃ ב ויען שכניה בן־
יחיאל מבני עולם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו
באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה
יש־מקוה לישראל על־זאת׃ ג ועתה נכרת־
ברית לאלהינו להוציא כל־נשים והנולד מהם
בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו וכתורה
יעשה׃ ד קום כי־עליך הדבר ואנחנו עמך חזק
ועשה׃ ה ויקם עזרא וישבע את־שרי הכהנים
הלוים וכל־ישראל לעשות כדבר הזה וישבעו׃
ו ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל־
לשכת יהוחנן בן־אלישיב וילך שם לחם לא־
אכל ומים לא־שתה כי מתאבל על־מעל
הגולה׃ ז ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל
בני הגולה להקבץ ירושלם׃ ח וכל אשר לא־
יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים

בעיני. ואשמתנו גדלה עד לשמים. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסי' נמסר בסדר בהעלתך: בנדת ב' וסי' ואל אשה בנדת טומאתה. בנדת עמי הארצות: בתועבתיהם ג' כתובים כן וסי' וזכרו פליטיכם אתי. ומעל כל תועבותיכם השיבו בידיכם. כתועבותיהם אשר מלאוה מפה אל פה: קום ט' ר"פ בקרי' וסי' קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. קום לך פדנה ארם ביתה בתואל. קום קדש את העם. קום רד לקראת אחאב. קום לך צרפתה. קום וירדת בית היוצר. קום לך אל נינוה

תולדות אהרן כי עבדים. מגלה יא: לרומם. ברכות יא: שכניה. מגלה טו סנהדרין יא: נכרת ברית. יבמות ד קדושין סד: לא יבא. מ"ק טז יבמות פט גטין לו פאה יח שקלים מו:

עבדים אנחנו: (י) גדר. לבלתי נהיה למרמס: (יב) ארץ נדה. ענין ריחוק כתרגומו ומשקלו גזה: (יד) ואחרי כל הבא עלינו. רמז לגלות: חשכת למטה מעונינו. כאילו מנעת וחשכת מכתוב מקלת עונינו בספר זכרון והנחתם למטה לארץ כטעם ותשליך במצולות ים כל חטאתם: כי אין לעמוד. פי' אין לנו ראוי לעמוד לפניך באשמתנו זאת: (א) בכה. על משקל מים מגבא: (ב) יש מקוה. חס' ה"א התית' מן קויתי ה' קותה נפשי: (ג) ועתה. והנולד מהם. כמו מהן: בעצת אדני. לקרב אל קהל ה' או להרחיק ולא מצאנו שהקריבו אחד מהם ואולי הוציאום שלא היו גיורות כרות המואביה. וחכמינו ז"ל אמרו בנו הוא לכל דבר חוץ מן הנולד מן השפחה ומן הכותית והוציאו האמות והבנים: והחרדים במצות אלהינו. לבלתי התחתן בם יוציאו נשותיהם: וכתורה יעשה. למי שאינו חרד כי

מעט. חיים מועטים: (י) כי עבדים אנחנו. לדריוש מלך פרס: לא עזבנו. לא עזב אותנו: ויט. לשון הפעל כמו מטה הטה עלינו חסדו: גדר. שהיו גודרין גדר לשמור מצותיו: (יב) נדה. טמאה ונעולה: (יג) והורשתם. את הארץ לבניכם עד עולם: (יד) ואחרי כל הבא עלינו. אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו במעשינו הרעים: חשכת למטה מעונינו. מנעת מיצוקותינו עד למטה שנפחת עונינו על כפרת גלותנו ויש לנו לפותרו בענין זה מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו: (טו) הנשוב. אם נשוב: הלא תאנף בנו. תמיה התקיימת: (טז) כי אין. כח מעשי' טובי' בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה זו: (א) בכה. כמו בכי: (ב) ונושב. והושבנום. יש מקוה. יש מקוה לישראל על כך שהם יכולי' להוציא נשיהם העכו"ם והנולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדים מן הנשים העכו"ם: (ג) בעצת ה'. בעצתו וברצונו של הקב"ה: והחרדים במצות אלהינו. ויראי שמים יוציאם: וכתורה יעשה. העושה המעשה הזה אשר יוציא אשתו ובניו העבדי כוכבים: (ד) ואנחנו עמך. להיות מסכימים עמך: (ז) קול. כרוז: (ח) לשלשת הימים. לסוף שלשת הימים:

חדש

מצודת ציון

פליטה. ענין הצלה ושיור: יתד. מסמר: מחיה. מלשון חיות: (יא) חרבותיו. מלשון חורבה: גדר. כותל מקיף: (יב) נדה. מלשון נדידה ורחוק: (יד) חשכת. מנעת כמו ולא חשכת (בראשית כב): (טו) להפר. לבטל: להתחתן. מלשון חתון: תאנף. מל' אף וחמה: (א) וכהתודותו. מלשון וידוי: ומתנפל. נופל ומשתטח בארץ: (ב) מקוה. מלשון תקוה ותוחלת: (ג) והחרדים. הממהרים: (ד) קום. הוא ענין זרוז וכן קום עבור (יהושע א): (ו) לשכת. ענין חדר מה:

מצודת דוד

הקבוע: מחיה מעט. חיים מעטים בעת עבדותנו: (י) כי עבדים. עדיין עבדים אנחנו למלכי פרס אבל בעבדותנו לא עזבנו מכל וכל: (יא) את חרבותיו. של הבית הזה: גדר. להיות גדורים מסביב לבל נהיה עוד למרמס לכל: (יא) אחרי זאת. אחרי הטובה הזאת שעשית לנו מה נאמר ר"ל וכי נוכל לומר הטובה הזאת מעוטה היא כי הלא עזבנו מצותיך ואף המעט ההיא לחסד תחשב: (יב) ארץ נדה היא. ארץ מרוחקת ומתועבת בעבור תעוב העובדי כוכבים בתועבות אשר מלאו הארץ משפחה אל משפחה ברוב טומאתם: (יג) למען תחזקו. למען תאחזו בארץ להשאר בידכם: עד עולם. ר"ל ובניכם לבניהם וכן עד עולם: (יד) ואחרי וכו'. אחרי שראינו כל העונש הבא עלינו וכו': חשכת. ר"ל אף הגאולה המועטת ההיא אין אנו ראוים לה כי אתה בחסדך מנעת העונש לתתה למטה מעונינו ר"ל פחות מהם ובעבור זה נתת לנו פליטה ולא בצדקותינו: (טו) הנשוב. חוזר למעלה לומר אחרי שראינו העונש והחסד בפליטה הנשארת וכי מהראוי שנשוב להפר מצותיך: עד כלה. עד לכלות הכל מבלי שארית ולא תעשה עוד חסד: (טז) צדיק אתה וגו'. ר"ל צדקה עשית עמנו ולא במשפט: כהיום הזה. כאשר אנחנו היום פליטה מועטת: הננו לפניך. עדיין מחזיקים אנו בעון זה ובידינו הוא: כי אין לעמוד. ר"ל אין בנו זכות לעמוד לפניך על העון הזה להעביר אותה בעבור מעשה הזכות ואם"כ עדיין אנו באשמה הזאת וממון הוא בידינו והפליטה הנשארת בצדקה הוא: י (א) וכהתפלל. וכאשר התפלל עזרא וכו': כי בכו. בעבור תפלת עזרא בכו העם אשר נמצאו עמו ולקול בכיותם נקבצו קהל רב: (ב) ונשב. הושבנו בבתינו לקחת אותן לנשים: יש מקוה. יש תקוה לבטל העון הזאת: (ג) כל נשים. מבנות העכו"ם: והנולד. הבנים הנולדים מהן: בעצת ה'. בעבור עצת ה' כמ"ש ולא תתחתן וכו' כי יסיר וכו' (דברים ז): והחרדים. בעצת והתעוררות החרדים במצות אלהינו: וכתורה יעשה. וכאשר נעשה כן אז יעשה כדבר התורה: (ד) קום. היה זריז בדבר כי היא מוטלת עליך כי אתה הראש לכולנו ואנחנו נהיה עמך בעזרתך: (ה) וכל ישראל. שאר כל ישראל: (ז) ויעבירו. הכריזו לומר לכל בני הגולה וכו': (ח) לשלשת

סופים

יחרם כל־רכושו והוא יבדל מקהל הגולה :
ט ויקבצו כל־אנשי־יהודה ובנימן | ירושלם
לשלשת הימים הוא חדש התשיעי בעשרים
בחדש וישבו כל־העם ברחוב בית האלהים
מרעידים על־הדבר ומהגשמים : י ויקם עזרא
הכהן ויאמר אלהם אתם מעלתם ותשיבו נשים
נכריות להוסיף על־אשמת ישראל : יא ועתה
תנו תודה ליהוה אלהי־אבתיכם ועשו רצונו
והבדלו מעמי הארץ ומן־הנשים הנכריות :
יב ויענו כל־הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך (כדברך ק')
עלינו לעשות : יג אבל העם רב והעת גשמים
ואין כח לעמוד בחוץ והמלאכה לא־ליום אחד
ולא לשנים כי־הרבינו לפשע בדבר הזה :
יד יעמדו־נא שרינו לכל־הקהל וכל | אשר
בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים
מזמנים ועמהם זקני־עיר ועיר ושפטיה עד
להשיב חרון אף־אלהינו ממנו עד לדבר הזה :
טו אך יונתן בן־עשהאל ויחזיה בן־תקוה עמדו
על־זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרם : טז ויעשו־
כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי
האבות לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום
אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר : יז ויכלו
בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד
לחדש הראשון : יח וימצא מבני הכהנים אשר
השיבו נשים נכריות מבני ישוע בן־יוצדק
ואחיו מעשיה ואליעזר ויריב וגדליה : יט ויתנו
ידם להוציא נשיהם ואשמים איל־צאן על־
אשמתם : כ ומבני אמר חנני וזבדיה : כא ומבני
חרם מעשיה ואליה ושמעיה ויחיאל ועזיה :
כב ומבני פשחור אליועיני מעשיה ישמעאל
נתנאל יוזבד ואלעשה : כג ומן־הלוים יוזבד
ושמעי וקליה הוא קליטא פתחיה יהודה
ואליעזר : כד ומן־המשררים אלישיב ומן־
השערים שלם וטלם ואורי : כה ומישראל מבני
פרעש רמיה ויזיה ומלכיה ומימן ואלעזר ומלכיה
ובניה : כו ומבני עילם מתניה זכריה ויחיאל
ועבדי וירמות ואליה : כז ומבני זתוא אליועיני
אלישיב מתניה וירמות וזבד ועזיזא : כח ומבני
בבי יהוחנן חנניה זבי עתלי : כט ומבני בני
משלם מלוך ועדיה ישוב ושאל ירמות (ורמות ק') : ל ומבני
פחת מואב עדנא וכלל בניה מעשיה מתניה
בצלאל ובנוי ומנשה : לא ובני חרם אליעזר

העיר הגדולה . וחבירו . קום כי עליך הדבר . קום קדש חסר : יחרם ג' וסימ' זבח לאלהים יחרם . כל חרם אשר יחרם . יחרם הוא וכל רכושו : יבוא כל סיפרא מ"ל במ"ב חסרים וסימ' יבא לעתים מזמנים . אשר יבא אל היכל ה' : הנשים הנכריות ב' דסמיכי וסי' גם אתו רב . ועתה תנו תודה : והמלאכה ג' וסי' היתה דים . לא יום אחד ולא לשנים . גדולה כי לא לאדם : וימצא ו' וסי' נמסר בסדר סקץ ומגלת אסתר סי' ו': יתחנן כל ספרא יהוחנן בם"ג יוחנן וסימ' ומבני עזגד יוחנן . בני לוי ראשי האבות כתובים.

תולדות אהרן ויתנו ידם . כריתות יא :

(ט) חדש התשיעי . הוא חדש כסליו : מרעידים על הדבר . מתיראים על הדבר ומתיראים היו מתכשול של עבירה זאת : ומהגשמים . ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים : (יא) תודה . וידוי : (יג) והעת גשמים . שהגשמים יורדים עלינו : והמלאכה . והרחקת עבירה זו אין אתה יכול לתקן כל כך במהירות : (יד) לכל הקהל . עם כל הקהל : ההושיב . אשר הושיב : עד להשיב . עד אשר ישוב חרונו של הקב"ה מעלינו : (טו) עמדו על זאת . לקנתר על דבר זה : עוזרים . החזיקו ידיהם : (טז) לדריוש . כמו לדרוש : (יז) ויכלו בכל . והשלימו את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים של עובדי כוכבים כי הוציאום לחדש הראשון עד יום אחד בניסן : (יט) ידם . עצמם כמו היד יואב אתך בכל זאת (שמואל ב' י"ד) : על אשמתם . הוראת שעה היתה : (כ) ומבני אמר

כי נכריתנו להוציא : (ט) ומהגשמים . ומרוב הגשמים מרעידים : (יג) והמלאכה . מלאכת הבדל מן הנשי' : (יד) ההושיב . הה"א לידיעה והיא הנכנסת על העוברים והוא כטעם אשר : עד לדבר הזה . כמו עד זה מדבר ופירוש עוד יעמדו השרים בעבור הענין הזה : (טז) ויבדלו עזרא הכהן אנשים . חסר וי"ו והטעם ואנשי' : לדריוש . מלה זרה בעבור היו"ד והוא בן ארבע אותיות ומבנין הכבד הדגוש ובא בחולם על דרך יסר יסרני קוה קויתי ויברך ברוך . והטעם לדרוש : (יז) ויכלו בכל . הבי"ת במקום שניהם והם ויכלו בכל באנשים הושיבו : (יט) ויתנו ידם . רמז לתקיעת יד בשבועה או נתינת היד כאדם שמוסר עצמו לאחר לעשות רצונו ושאלתו וכן מצרים נתנו יד מסרנו עצמנו להם : ואשמים . תואר השם ופי' ונתנו יד האשמי' להקריב איל צאן ואנחנו לא מצאנו עונש אשם לבועל עכו"ם ואולי עצת הראשים היה

מצודת דוד

הימים . לסוף ג' הימים מעת הכרוז : בעלת וכו' . אשר הגבילו זה הזמן : והוא יבדל . לא יצטרפו אותו לקהל הגולה כדבר מהדברים : (ט) ברחוב . רחובות היו בהר הבית וכן בבית הראשון כמ"ש לרחוב המזרח (דה"ב כט) : מרעידים . היו רועדים על דבר מכשול העון ומחמת רוב הגשמים היורד עליהם : (י) ותושיבו . הושבתם בבתיכם לנשים : על אשמת ישראל . אשר יש בידם מאז : (יא) תנו תודה . היו מודים אשר עשיתם הרע והתחרטו ע"ז ועשו מעתה רצונו : מעמי הארץ . לבלי תתנו מבנותיהם לעובדי כוכבים : (יב) כן . אמת וישר הדבר ועלינו לעשות כדבריך : (יג) העם . נושאי עובדות כוכבים המה רבים ואין כאן בתים להכיל את כולם והעת היא עת גשמים וכו' : והמלאכה . מלאכת הפרשת הנשים העובדות כוכבים : כי הרבינו . ר"ל רבים הם אשר פשעו בדבר הזה : (יד) שרינו לכל הקהל . השרים שעל כל הקהל יעמדו פה בירושלים עד יושלם הדבר : ההושיב . אשר הושיב בביתו נשים עובדות כוכבים : לעתים מזומנים . לפי העת אשר יכינו להם השרים : ועמהם . עם האנשים אשר הושיבו נשים עובדות כוכבים יבואו זקני העיר ושופטיה לדעת אם כולם באו : עד להשיב . רוצה לומר יתמידו השרים לשבת בירושלים עד אשר ישבו להשיב חרון אף ה' וחוזר ומפרש עד יכלו הדבר כי אז ישוב החרון מישראל : (טו) עמדו על זאת . החזיקו ביותר על הדבר ההיא להבדיל הנשים העובדות כוכבים : עוזרים . היו להם לעזר בהדבר ההוא : (טז) ויעשו כן . להוציא הנשים העובדות כוכבים : ויבדלו . הבדילו הנשים העובדות כוכבים והמבדילים היו עזרא הכהן ואנשים ראשי האבות של בית אבותם רוצה לומר ראשי המשפחות : וכולם בשמות . ראשי האבות ההם היו ידועים וניכרים בשמות לרוב חשיבותם : לדריוש . כמו לדרוש והי' נוספת : (יז) ויכלו . השלימו דבר ההבדל בכל האנשים אשר השיבו נשים עובדות כוכבים מעת שישבו עד יום אחד וכו' : (יח) מעשיה וכו' . הם הושיבו נשים עובדות כוכבים : (יט) ויתנו ידם . תקעו כף להוציא נשיהם ולהביא קרבן אשם איל מן הצאן בעבור האשמה והיתה הוראת שעה : (כג) ומן הלוים . היו נושאים נשים עובדות כוכבים : יוזבד וגו' הוא קליטא . בשתי השמות היה נקרא קליה וקליטא : (ל) פחת מואב . מושל במואב :

ויש

מצודת ציון

(ח) יחרם . ענין חורבן ואבדון : (ט) מרעידים . מלשון רעדה ורתת : (יא) תודה . הודאה . (יד) מזומנים . ענין הכנה וקביעות כמו בעתים מזומנות (נחמיה יג) :

ישיה מלכיה שמעיה שמעון: לב בנימן מלוך
שמריה: לג מבני חשם מתני מתתה זבד ר"פ בסיפ' כו"ל חכר
אליפלט ירמי מנשה שמעי: לד מבני בני מעדי ל'. ל'
עמרם ואואל: לה בניה בדיה כלוהי: לו וניה כלוהו ק' ל'
מרמות אלישיב: לז מתניה מתני ויעשו: ויעשת ק'
לח ובני ובנוי שמעי: לט ושלמיה ונתן ועדיה: ל'
מ מכנדבי ששי שרי: מא עזראל ושלמיהו: ל'. ל'. ל' וג' שלמיכו
שמריה: מב שלום אמריה יוסף: מג מבני נבו ר"פ בסיפ'
יעיאל מתתיה זבד זבינא ידו ויואל בניה: ידי ק'
מד כל־אלה נשאי נשים נכריות ויש מהם נשים נשאו ק'
וישימו בנים: (ספר נחמיה)

א דברי נחמיה בן־חכליה ויהי בחדש־כסלו ל'.כ'.ג' וחסר
שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה:
ב ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה
ואשאלם על־היהודים הפליטה אשר־נשארו מן־ ל' ול' ואשאלם
השבי ועל־ירושלם: ג ויאמרו לי הנשארים ג' ר"פ בטעם ב' דסמי'. ב'
אשר נשארו מן־השבי שם במדינה ברעה גדלה חס' בסיפרא
ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נצתו ל'
באש: ד ויהי כשמעי את־הדברים האלה ג' בטעם בסי'
ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל ג'. ל' ב' נמס זס
לפני אלהי השמים: ה ואמר אנא יהוה אלהי ג'
השמים האל הגדול והנורא שמר הברית וחסד ה' וסי' כלשון תרגום טבא
לאהביו ולשמרי מצותיו: ו תהי־נא אזנך־ רדף חיי' ונטר דהסתר
קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל־תפלת עבדך
אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה על־ י"ז פסוקים אנ' על על. ז'
בני ישראל עבדיך ומתודה על־חטאות בני־
ישראל אשר חטאנו לך ואני ובית־אבי חטאנו:
ז חבל חבלנו לך ולא־שמרנו את־המצות ואת־
החקים ואת־המשפטים אשר צוית את־משה ל'
עבדך: ח זכר־נא את־הדבר אשר צוית את־
משה עבדך לאמר אתם תמעלו אני אפיץ ל'
אתכם בעמים: ט ושבתם אלי ושמרתם מצותי
ועשיתם אתם אם־יהיה נדחכם בקצה השמים ל' חסר בסיפ'
משם אקבצם והבואתים אל־המקום אשר ד' ב' מ"ג והביאותים ק'
בחרתי לשכן את־שמי שם: י והם עבדיך ועמך ט' ר"פ
אשר פדית בכחך הגדול ובידך החזקה: יא אנא

הלוים בימי אלישיב: מבני ח' ר"פ בסיפרא וסימני' מבני שכניה מבני פרעש זכריה. מבני פחת מואב אליהועיני. מבני שכניה בן יחזיאל. מבני חשם מתני. מבני נבו יעיאל. מבני פינחס גרשום. מבני יואב עבדיה בן יחיאל. מבני בני מעדי עמרם ואואל: ואנשים י' וסי' נמסר בס' שופטים סימן ט': ויאמרו ג' בטעם זרקא וסימ' ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו. ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים. ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי: וחסד ה' וסימ' בלשון ארמי רדף חייא ונטר אסתר. וביאורם בתהלים סימן כ"ג ובמשלי סימן כ"א: על בני ישראל ז' דסמיכי בקריאה וסימ' ושמו את שמי על בני ישראל. והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על. והיתה לו ולזרעו אחריו ברית. ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ובניו: ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח. לכן יתנם עד עת יולדה. תהי נא אזנך קשבת ועיניך פקוחות.

תולדות אהרן דברי נחמיה. ר"ס ג נו: ויבא חנני. שם: ויאמרו לי. שם:

היה לעשות כן: (מד) ויש מהם נשים. טעמו ויש מקצת מאלה שהיו להם נשים וכבר שמו בנים והטעם הולידו מהם בני' או וישימו בנים לפני ראשי האבו' להתייעץ מה יעשה להם או יגרשום או אם יקריבום: (א) דברי נחמיה. שנת עשרים. למלכות ארתחשסת' שהוא דריוש: (ד) ישבתי ואבכה. ישבתי לארץ או ישבתי משומם: (ו) קשבת. תואר דבר על משקל עורת: יומם ולילה. דבק עם מתפלל והפירוש מתפלל היום ואתפלל יומם ולילה פעמים רבות על בני ישראל תשמע תפלתי או מן היום שלם ופירוש יומם ולילה כי היום עם הלילה יקרא יום: (ז) חבול חבלנו. מן מחבלים כרמים ופירושו שחתנו מאותיך: (יא) אנא. לשון פיוס; ויהי

אמר. כל אלו כהנים עד ומן הלוים וגו': (מד) ויש מהם נשים וישימו בנים, מקצתן שהיו להם נשים של עובדי כוכבים שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים:
(א) דברי נחמיה וגו'. מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה: שנת עשרים. הוא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ר"ה מצאנו שנת עשרים שנת עשרים לג"ש מן הכתוב שנא' למטה ויהי בחדש ניסן שנת כ' לארתחשסתא וגו' ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמר כאן ויהי בחדש כסלו שנת כ' וגו' והוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה נאמר ויהי בחדש נסן שנת כ' וגו' הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומר מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנאמר ויהי בחדש ניסן וגו' היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסליו שנת כ' וגו' ואין מוקדם ומאוחר בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה: (ב) אחד מאחי. אחד מחבירי: ואשאלם על היהודים וגו'. שאלתי להם על ענין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלים מן השבי של בבל: הפליטה. על שם שנצולו מגלות בבל: ועל ירושלים. ועל ענין העיר שאלתי אליהם: (ג) ויאמרו לי. השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחלה על ענין היהודים ואחר כך על ענין החומות והשערים: הנשארים שם וגו'. אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלים הם נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהעובדי כוכבים בוזים ושוללים אותם: וחומת ירושלים מפורצת. וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כקדמתן שישראל לא בנו חומות העיר ושעריה כי אם בנין בית המקדש לבדו: נצתו. כמו נוצתו (ס"א נצתו כמו נתצו): (ד) ימים. כמה ימים: (ה) אנא. לשון בקשה ותחנה: (ו) קשבת. כמו קושבת כו' כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת: (ז) חבול. שם דבר לשון השחתה וחי"ת נקודה בחטף פתח ואיני יכול לפותרו בל' פעול שא"כ היה לו לנקד חי"ת בקמ"ץ: חבלנו. לשון השחתה כמו (בדניאל ו) חבולא לא עבדת וכן חברו מנחם: (ט) אם יהיה נדחכם. כענין שנאמר אם יהיה נדחך וגו' (דברים ל): (יא) אנא אדני. תהי נא אזנך

מצודת ציון

א (א) הבירה. ר"ל מקום ארמון המלך: (ב) הפליטה. ענין שארית וכן שריד ופליט (ישעיה מה): (ג) מפורצת. מל' פרצה ושבר: נצתו. מלשון הצתה ושרפה כמו ויצת אש (איכה ד): (ד) צם. מתענה: (ה) אנא. הוא ענין ל' בקשה: (ו) תהי נא. הנה עתה או הוא ענין לשון בקשה: קשבת. ענין שמיעה: (ז) חבול. ענין השחתה כי השחית כל בשר (בראשית ו) ת"א חבילו

מצודת דוד

(מד) ויש מהם נשים. מקצת מהם נשאו נשים עובדות כוכבים: וישימו בנים. ר"ל ילדו עמהן בנים:
א (א) דברי נחמיה. ר"ל נחמיה כתב ספר זה: שנת עשרים. למלכות דריוש הפרסי: (ב) מאחי. מחברי: נשארו. על כי רוב הגולה ישבו בבבל בשבי ומעט עלו לזה אמר בהם ל' שארית: ועל ירושלים. על בנין חומותיה:
(ג) ובחרפה. העובדי כוכבים מחרפים אותם: נצתו. שרופים באש כשהיו מאז: (ד) ישבתי. ר"ל ישבתי משומם: ימים. ר"ל כמה ימים: (ה) שומר הברית. הגמול שהבטיח בברית: (ו) ועיניך פתוחות. לראות בדמעות עיני: היום. ר"ל בעת הזאת: ואני. ר"ל ומתודה מה שאני ובית אבי חטאנו: (ז) חבול וכו'. רוצה לומר שחטאנו לדבריך ולא שמרנו וכו': אתם תמעלו. כאשר אתם תמעלו ואני אפיץ וגו': (ט) ושבתם. וכאשר תשובו אלי אז אף אם יהיו נדחים בקצה השמים וגו'

אדני תהי נא אזנך קשבת אל־תפלת עבדך
ואל־תפלת עבדיך החפצים ליראה את־שמך
והצליחה־נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני
האיש הזה ואני הייתי משקה למלך׃
ב א ויהי בחדש ניסן שנת עשרים
לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את־היין
ואתנה למלך ולא־הייתי רע לפניו׃ ב ויאמר
לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה
אין זה כי־אם רע לב ואירא הרבה מאד׃
ג ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא־ירעו
פני אשר העיר בית־קברות אבתי חרבה
ושעריה אכלו באש׃ ד ויאמר לי המלך על־מה־זה
אתה מבקש ואתפלל אל־אלהי השמים׃ ה ואמר
למלך אם־על־המלך טוב ואם־ייטב עבדך
לפניך אשר תשלחני אל־יהודה אל־עיר קברות
אבתי ואבננה׃ ו ויאמר לי המלך והשגל
יושבת אצלו עד־מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב
וייטב לפני־המלך וישלחני ואתנה לו זמן׃
ז ואומר למלך אם־על־המלך טוב אגרות יתנו־
לי על־פחות עבר הנהר אשר יעבירוני עד
אשר־אבוא אל־יהודה׃ ח ואגרת אל־אסף שמר
הפרדס אשר למלך אשר יתן־לי עצים לקרות
את־שערי הבירה אשר־לבית ולחומת העיר
ולבית אשר־אבוא אליו ויתן־לי המלך כיד־אלהי
הטובה עלי׃ ט ואבוא אל־פחות עבר הנהר
ואתנה להם את אגרות המלך וישלח עמי המלך
שרי חיל ופרשים׃ י וישמע סנבלט החרני וטוביה
העבד העמני וירע להם רעה גדלה אשר־בא
אדם לבקש טובה לבני ישראל׃ יא ואבוא אל־
ירושלם ואהי־שם ימים שלשה׃ יב ואקום לילה

והביאותים ב' מ"ל בקריאה וסימ' אל הר קדשי ושמחתים. אל המקום אשר בחרתי: זה כי אם רע לב חד מן ה' פסוקים אית בהון ה' מלין מורדפין מן כ"ב אתין וסימ' אל תירא כי גם זה לך בן. נח את שם את חם ואת יפת. על כן לא בא אל שלחן המלך. כי יד על כס יה מלחמה. אינך חלה אין זה כי אם רע לב: ויאמר לי ח' וסימ' נמסר בספר תולדות אהרן

משקה. קידושין סה: בחדש ניסן. ר"ה ט: פניך רעים. עקידה שער סו: אתה מבקש. ר"ה ג: אל אסף. ערכין ז: סנבלט. קידושין ע:

אזנך קשבת. בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו: לעבדך היום וגו'. כך היה מתפלל על עצמו: לפני האיש הזה. לפני המלך: משקה. כמו (בראשית מ) משקה למלך מצרים וזה שפירשתי למעלה (עזרא ב) כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה: (א) לארתחשסתא. הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך: יין לפניו. הביאו יין לפני המלך בחצר: ואשא את היין. ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתיה למלך וכך הוא המנהג שהמביא יין בחצר המלך ואינו טועם ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושא ונותנו למלך: לא הייתי רע לפניו. ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים: (ב) ואתה אינך חולה. ה"רי אין אתה חולה: אין זה. המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס זה: ואירא הרבה מאוד. ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה: (ג) מדוע לא ירעו פני. מדוע לא יהיו פני רעים: אשר העיר. ירושלים שהיא בית קברות אבותי חרבה: (ד) על מה זה אתה מבקש. אי זה דבר תבקש ממני ואעשה לך: ואתפלל. ואמרתי לפני המלך בתפלתי כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי: (ה) אשר תשלחני. שתתן לי רשות לעלות לירושלים ולבנותה: (ו) ויאמר לי המלך. בשעה שדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו: והשגל. אשתו המלכה כענין שנאמר (דניאל ה') שגלתיה ולחנתיה. שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אצל הפלגש נשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים (שיר ו'): עד מתי יהיה מהלכך. מתי תרצה שיהא מהלכך ומסעך: ומתי תשוב. ומתי דעתך לחזור: וישלחני. נתן לי רשות ללכת: ואתנה לו זמן. נתתי לו זמן לחזור: (ז) אגרות יתנו לי. סופריך על רשותך ודעתך התומות בחותמך על פחות עבר הנהר של צד ארץ ישראל: אשר יעבירוני. ויתיירוני לשלום: עד אשר אבוא. לירושלים אשר במדינת יהודה: (ח) ואגרת אל אסף. ותשלח כתב אגרת אל אסף שומר הפרדס. ממונה היה על היערים אשר למלך: לקרות. משקל חזק לעשות תקרות וקורות לשערו בירות הר בית שהרי ב"ה בנוי בבנינו אבל שערי חומות הר הבית וחומת החצר אשר סביב בית המקדש לא בנו עדיין: ולחומת העיר. ולעשות קורות לחומת העיר: ולבית אשר אבא אליו. ולעשות בית אשר אשב בו לצורכי: ויתן לי המלך. את כל אשר שאלתי ממנו: כיד. כפי ידו של הקב"ה שהיתה טובה עלי להצליחני: (ט) ואתנה להם את אגרות המלך. למען יתיירוני לשלום: שר חיל ופרשים. שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום: (י) וישמע סנבלט וגו'. כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלים וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימין: (יא) ואהי שם ימים שלשה. הייתי בירושלים ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מועטים עמי ולא הגדתי לשום אדם

(א) ויהי. ואשא את היין. הנכון כוס היין: ולא הייתי רע לפניו. כי חפץ שרותי: (ב) פניך רעי'. מענין די מרעע כל אלין והטע' שבורי' כדרך החול': (ד) ואתפלל אל אלהי השמים. וכבר התפללתי: (ו) והשגל. מן תשגלנה ונקראת כן המזומנת למצות המלך: (ז) פחוות. שלם ופחות חסר למ"ד הפועל: (ח) לקרות. מן קורות בתינו: ולבית אשר אבוא אליו. הוא בית המלך ופי' הבית שאכנס בו כ׳ הבית

מצודת דוד

וגו': את שמי. את שכינתי: (יא) עבדך. חוזר על עצמו: תפלת עבדיך. חוזר על כל המתפללים אשר חפצים ליראה וגו': והצליחה. וחוזר ומפרש דבר ההצלחה שיתנהו לרחמים לפני המלך שימלא שאלתו: ואני. אין זה מדברי התפלה רק אמר על עצמו שהיה משקה למלך ולהסביר מה שנאמר אחר זה שהביא יין לפני המלך:

ב (א) יין לפניו. ר"ל הביאו יין לתת לפניו והוא מקרא קצר: ולא הייתי. ולא היה דרכי מאז להראות לפניו פנים רעים ועצובים: (ב) מדוע פניך רעים. כי בעבור העצבון נשתנה מאור פניו לרוע ולזה שאלו מדוע פניך רעים הלא אין אתה חולה לומר שבעבור זה נשתנה מראית פניך א"כ אין זה כ"א רוע לב ר"ל לבך רע עלי להמיתני בשתיית זה הכוס אשר נתת בו דבר ארסי ולזה פניך זעומים וכדרך הרוצח כאשר ירצח: ואירא. מדברי עלילת המלך: (ג) המלך לעולם יחיה. כן הוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמריה: אשר העיר וגו'. ובעבור זה אני עצב ולזה פני רעים: אכלו באש. שרופים באש: (ד) על מה זה אתה מבקש. כאומר ואם רוצה אתה בבניינה על מה זה תהיה אתה מבקש עליו ומהו הדבר אשר תרצה: ואתפלל. עד שלא השיב אמריו התפלל לה' תפלה קצרה בעמדו לפני המלך והתפלה היה שימשוך עליו חסד לפני המלך: (ה) אם על המלך טוב. ר"ל אם רוצה המלך בזה: ואם ייטב עבדך. אם אני טוב ומקובל ואהוב לפניך: אשר תשלחני. ר"ל שאלתי ובקשתי אשר תתן לי רשות ללכת אל מדינת יהודה וגו': ואבננה. ואבנה אותה: (ו) והשגל. המלכה היתה אז יושבת אצלו: עד מתי וגו'. כמה הוא הזמן אשר יהיה המהלך ר"ל ללכת ולשבת שמה ולשוב הנה ולהוספת ביאור אמר שוב ומתי תשוב: וייטב. הוטב שאלתי לפניו ונתן לי רשות ללכת ואני קבעתי לו זמן מתי אשוב: (ז) יתנו לי. סופרי המלך יתנו לי אגרות ברשותך אל מושלי עבר הנהר: אשר יעבירוני. שהם יעבירו אותי בהלויית אנשים לשמרני בדרך: (ח) ואגרת. גם יתנו לי אגרת אל אסף השומר את הפרדס וכו' והוא היה הפקיד על עצי היער: לקרות. לעשות תקרות על שערי הר הבית המסבב את בה"מ: ולחומת העיר. עצים לצורך בנין החומה: אשר אבוא אליו. ר"ל הנעשה לצרכי לבוא אליו לשבת בו: ויתן. נזה לתת לי אגרות: כיד אלהי. כמו שהיה יד אלהי טובה עלי לתת לי חן בעיני המלך: (ט) וישלח. כבר שלח כמו מעת הלכי אל הפחות שלא עמי בדבר המלך והרי הוא כאלו שלח המלך: שרי חיל ופרשים. לכבודו ולשמרו בדרך: (י) וישמע. מה ששאלתי מאת המלך בדבר

מצודת ציון

חבילו: (ח) תמעלו. ענין חטא ופשע: אפיץ. אפזר: (א) לארתחשסתא. הוא דריוש הפרסי ונקרא כן ע"ש המלכות כמו פרעה למצרים והדומים: (ג) ירעו. מל' רעה: חרבה. מל' חורבן: אכלו. נשרפו: (ו) והשגל. המלכה המיוחדת לו למשכב המשגל: (ח) הפרדס. הוא גן מעץ פרי כמו גנות ופרדסים (קהלת ב'): לקרות. מלשון תקרה: הבירה. כן יקרא בה"מ כמ"ש לא לאדם

אני ואנשים | מעט עמי ולא־הגדתי לאדם מה ל׳ וחד׳ לא סגדתי
אלהי נתן אל־לבי לעשות לירושלם ובהמה ד׳ בלישנא
אין עמי כי אם־הבהמה אשר אני רכב בה: ל׳
יג ואצאה בשער־הגיא לילה ואל־פני עין התנין ל׳ ט׳. ח׳ בלישנא
ואל־שער האשפת ואהי שבר בחומת ירושלם ל׳ חס׳. ח׳. ל׳
אשר־הם פרוצים ושעריה אכלו באש: הם פרוצים ק׳ ג׳
יד ואעבר אל־שער העין ואל־ברכת המלך ל׳
ואין־מקום לבהמה לעבר תחתי: טו ואהי עלה ל׳ דגשים
בנחל לילה ואהי שבר בחומה ואשוב ואבוא ל׳ וחסר
בשער הגיא ואשוב: טז והסגנים לא ידעו אנה
הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים ל׳ בסיפרא ל׳. ח׳
ולסגנים וליתר עשה המלאכה עד־כן לא ל׳. ל׳. ל׳ וחד לא סגדת
הגדתי: יז ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר ג׳ מ״ל
אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה נצתו ג׳

באש לכו ונבנה את־חומת ירושלם ולא־נהיה ל׳. ג׳
עוד חרפה: יח ואגיד להם את־יד אלהי אשר
היא טובה עלי ואף־דברי המלך אשר אמר־לי ס׳
ויאמרו נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה: ל׳. ל׳. ל׳ דגש
יט וישמע סנבלט החרני וטביה | העבד העמוני ל׳ חסר ה׳ מ״ל בלישנא
וגשם הערבי וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה־ ל׳ חסר וג׳ חס׳ בליש׳
הדבר הזה אשר־אתם עשים העל המלך אתם ב׳ בטעם מלרע
מרדים: כ ואשיב אותם דבר ואומר להם אלהי ג׳ מ״ל
השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום
ובנינו ולכם אין־חלק וצדקה וזכרון בירושלם: ל׳ וכענין
ג א ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו
הכהנים ויבנו את־שער הצאן המה קדשוהו ל׳ ומ״ל
ויעמידו דלתתיו ועד־מגדל המאה קדשוהו ג׳ פסוקים ועד עד
עד מגדל חננאל: ב ועל־ידו בנו אנשי ירחו ועל־ כ׳ כענין. סימן

שפטים סי׳ י״ג ומשלי סימן ד׳: ואנשים י׳ בקריאה וסימ׳ ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים. החדלתי את דשני. החדלתי את תירושי המשמח. כי נודע דוד. ויברח דוד הוא ואנשים אדומים. אל נתן בן עכבור. ואנשים צדיקים ישפטו. ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול. ויבא חנני אחד מאחי. ואקום לילה אני ואנשים מעט: חרבה ג׳ וסי׳ טוב פת חרבה ושלוה בה. ואמר למלך המלך לעולם יחיה. ואומר אליהם אתם רואים. וא׳ וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה: העמוני ה׳ מ״ל בלישנא וסימ׳ ויעל נחש העמוני. ושל אחריו ויאמר אליהם נחש. לא יבא עמוני ומואבי. צלק העמוני דד״ה. וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דסיפרא: ועל ידו ח׳ דסמיכי וסי׳ ועל ידו בנו אנשי ידיתו ב׳ בו. ועל ידו החזיק עזיאל בן חרהיה. צרפים ב׳ בו. ועל ידו החזיק חטוש בן חשבניה. שלום בן הלוחות שר חצי פלך: חשביה שר חצי פלך. ויחזק על ידו עזר בן

כבית הסמוך לחומת העיר הוא המקדש: (יב) רוכב בה. בעצמה: (יג) ואהי סובר. מן ויסבר להשניא ומלשון חכמינו ז״ל סברא והטעם הייתי חושב ומעיין בחומות: המפורצים. על דרך מזה בידך מלכם תדכאו עמי רק אנשי המסורת הפרידום לקצר המלות ולפרש המ״ם הפתוחה רמז לחומות הפתיחות ופרוצות הוא דרך דרש והדרך הראשון בעיני נכון: (יד) לעבור תחתי. הפוך הוא וכן הפירוש שאין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור: (טז) עד כן. פירוש עד עשותי כן לא הגדתי להם: (יח) ויחזקו ידיהם לטובה. בעבור הטובה הידועה שהמלך מיטיב לי חזקו ידיהם ולבם: (כ) אין חלק וצדקה. איככם ראויים שתעשו צדקה בבנין ביתו שתהיו נזכרים לפניו: (א) המה קדשוהו. הקדושה בלשונינו היא מעלה גדולה על כן נקראת קדושה וכן יקדיש את ביתו קדש: (ג) המה קרוהו. שמו קורותיו: ועל

אדם את אשר נתן הקב״ה בלבי: (יב) ובהמה אין עמי. כי כל האנשים מועטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוצים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעא בלא ידיעת אדם והם הלכו לשבור ולהפיל חומות העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטים ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומת העיר. וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה: (יג) ואצאה בשער הגיא. יצאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי לצד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומות העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה לפי שהיתה שרופה באש: אשר הם פרוצים. שהם אותם מקומות שהיו פרוצים והם פרצו בהם יותר: (יד) ואעבור אל שער העין. ורציתי לעבור על אותן מקומות שבחומת העיר באותן פרצות ואין מקום באותן פרצות לעבור ביניהם רוכב על הבהמות שהיו פרצות קטנות: (טו) ואהי עולה. והייתי עולה מצד אחד בלילה והייתי שובר בחומה עם האנשים אשר עמי: ואשוב ואבוא. וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגיא: (טז) והסגנים. אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי: עד כן. עד עתה: (יז) ואומר אליהם. למחר אמרתי להם: ולא נהיה עוד חרפה. שלא יהיו צרינו בוזזים. ושוללים אותנו: (יח) את יד אלהי. אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך: לטובה. הכל נתכוונו לטובה לבנות חומת העיר ומגדליה: (יט) וילעיגו. כאשר שמעו הצרים שמועת בנין חומת העיר היו מלעיגים עלינו: העל המלך. אם על המלך אתם מורדים לבנות חומת העיר כדי למרוד בו: (כ) ולכם אין חלק. מה לכם בבנין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה: (א) שער הצאן. כך שמו של שער: המה קדשוהו. לאותו שער בקדושת העיר: דלתותיו. של שער: ועד מגדל המאה. כך שמו של מגדל: (ב) ועל ידו. אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בבנין של שער הצאן: בנו אנשי יריחו. שכך היו מנהגם הללו היו בונים כאן בחומת העיר עד תשלום בנייתה המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך לבנין הראשון וכך מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה: ועל. כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבנין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומר עליו

מצודת ציון

לאדם סבירה (דה״א כט): (יב) רוכב בה. רוכב עליה וכן ירכב בו (שמות כ״א) ור״ל עליו: (יג) אכלו. נשרפו: (יד) ברכת. ענין מקום המים וכן תעלת הברכה (ישעיה ז): (טו) בנחל. בעמק ואמר עולה כי לפני הנחל היה הר: (טז) והסגנים. הוא מין שררה: ולחורים. כן יקראו השרים הגדולים והוא מל׳ חור ולובן השוך מן השפלים הנקראים חשוכים כמ״ש בל יתיצב לפני חשוכים (משלי כ״ב): (יז) נצתו. מל׳ הצתה ושרפה: (א) שער הצאן. כך שמו על דבר ידוע אצלם

מצודת דוד

בדבר בנין העיר: וירע להם. היה רע בעיניהם: אשר בא אדם וכו׳. כי המה היו מצרי יהודה ובנימין: (יב) מה אלהי נותן וגו׳. מה ה׳ מעורר את לבי לעשות לטובת ירושלים: אין עמי. חוץ האנשים ההולכים עמדי: (יג) ואל פני. הלכתי אל פני עין התנין והוא שם מקום: ואהי שובר. כוונתו היתה למען יחשבו אנשי ירושלים שהאויב הוא השובר את החומה ויעוררו לבם לבנותה ולחזקה: אשר הם פרוצים. ר״ל על כי היו בה פרצות מרובות והשערים היו שרופים באש לזה היה נוח וקל להוסיף פרצות: (יד) ואין מקום. אין מקום פנוי ללכת שם כי היה מלא גלי אבנים מאבני החומה: לבהמה וכו׳. הוא הפוך כמו אין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור: (טו) ואהי. לזה הלכתי משם לעלות בנחל ושם שברתי בחומה: ואשוב. משערי הגיא חזרתי אל ביתי: (טז) והסגנים. המה סגני ירושלים: ולסגנים. אשר מערי יהודה: וליתר עושה המלאכה. המה ראשי העם העושים מלאכת העם בכל דבר: עד כן. ר״ל לא הגדתי להם עד אשר נעשה כן כאשר חשבתי כי אחר שנתקיימה מחשבתו ובנו החומה ברצותם הסכלים כי רבו לא העלים עוד מעתה שהוא היה השובר: (יז) ושעריה נצתו. ודבר קל להוסיף פרצות וכל הרוצה שובר בחומה: חרפה. לחרפה להיות שובר בחומה כל העובר: (יח) אשר היא טובה עלי. אשר נתן אותי לחן בעיני המלך: אשר אמר לי. כי אמר לו דברים טובים ונחומים ועם כי לא נזכר: ובנינו. כמו ונבנה: ויחזקו ידיהם. חזקו ידי עצמם לעשות הטובה ודבר הראוי והוא בנין החומה: (יט) וילעיגו לנו. לעגו עלינו: ויבזו עלינו. דברו עלינו דברי בזיון וגדוף: העל המלך כו׳. וכי תחפצו למרוד במלך במה שאתה בונים החומה להתחזק במבצר העיר: (כ) הוא יצליח לנו. כאומר אף אם תלשינו למלך לומר כדברים האלה לא יועילו דבריכם להשבית המלאכה כי ה׳ יצליח לנו: ואנחנו עבדיו. ובעבור כי אנחנו עבדי ה׳ שומרי מצותיו לזה נקום ונבנה והוא יעזור לנו לבל יכנסו דבריכם באזני המלך: ולכם. כאומר ואם בעיניכם הדבר רע מה לכם לירושלים הלא אין לכם חלק בה: וצדקה. ר״ל הצדקה והחסד הנעשה לירושלים במה ששבו ישראל אליה הלא במצות המלך נעשית ותחשב לו לצדקה ולזכרון טוב בירושלים אבל אתם מה לכם אליו אין לכם חלק ולא צדקה ולא זכרון טוב בירושלים: ג (א) קדשוהו. קדשו אותו בשם להיות קדוש בקדושת העיר: ועד מגדל המאה. בנו החומה עד מגדל המאה וקדשוהו ממש והלאה עד מגדל חננאל: (ב) ועל ידו. אצל מקומו

על

ידו בנה זכור בן־אמרי: ג ואת שער הדגים בנו
בני הסנאה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ב׳ וכענין
מנעוליו ובריחיו: ד ועל־ידם החזיק מרמות בן־ ל׳ מ״ל. ז׳
אוריה בן־הקוץ ועל־ידם החזיק משלם בן־ ז׳
ברכיה בן־משיזבאל ועל־ידם החזיק צדוק בן־
בענא: ה ועל־ידם החזיקו התקועים ואדיריהם ג׳ כתיב א׳ ז׳. ב׳, ב׳
לא־הביאו צורם בעבדת אדניהם: ו ואת שער ב׳ חס׳ א׳ בלוס׳
הישנה החזיקו יוידע בן־פסח ומשלם בן־ ג׳
בסודיה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומנעליו ל׳. ב׳ וכענין ל׳
ובריחיו: ז ועל־ידם החזיק מלטיה הגבעני וידון א׳ בפסוק א״ב ז׳. ל׳
המרנתי אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר ס׳. ו׳ רפין
הנהר: ח על־ידו החזיק עזיאל בן־חרהיה צורפים ב׳. ל׳
ועל־ידו החזיק חנניה בן־הרקחים ויעזבו ירושלם כ׳ דסמי׳
עד החומה הרחבה: ט ועל־ידם החזיק רפיה ו׳
בן־חור שר חצי פלך ירושלם: י ועל־ידם החזיק ז׳
ידיה בן־חרומף ונגד ביתו ועל־ידו החזיק חטוש ל׳. ח׳
בן־חשבניה: יא מדה שנית החזיק מלכיה בן־ ב׳ הלוים יסוע

חרם וחשוב בן־פחת מואב ואת מגדל התנורים:
ח׳ דסמי׳ ב׳ יב ועל־ידו החזיק שלום בן־הלוחש שר חצי
ג׳ מ״ל ג׳ ר״פ פלך ירושלם הוא ובנותיו: יג את שער הגיא
החזיק חנון וישבי זנוח המה בנוהו ויעמידו
ל׳ דלתתיו מנעליו ובריחיו ואלף אמה בחומה
ל׳ ומ״ל. ב׳ עד שער השפות: יד ואת שער האשפות
החזיק מלכיה בן־רכב שר פלך בית־הכרם
הוא יבננו ויעמיד דלתתיו מנעליו ובריחיו:
ל׳. ב׳ טו ואת שער העין החזיק שלון בן־כל־חזה שר
ל׳ ויעמיד ק׳ פלך המצפה הוא יבננו ויטללנו ויעמידו
דלתתיו מנעליו ובריחיו ואת חומת ברכת
ל׳ מ״ל השלח לגן־המלך ועד־המעלות היורדות מעיר
כל ספרא מ״ל ל׳ דויד: טז אחריו החזיק נחמיה בן־עזבוק שר
חצי פלך בית־צור עד־נגד קברי דויד ועד
ב׳ א׳ חסר וא׳ מ״ל הברכה העשויה ועד בית הגברים: יז אחריו
ג׳ כענין החזיקו הלוים רחום בן־בני על־ידו החזיק
ל׳ חשביה שר־חצי־פלך קעילה לפלכו: יח אחריו

ישעו: ואדיריהם ב׳ ומ״ל וסימ׳ שלחו צעיריהם למים. ועל ידם החזיקו התקועים. וא׳ אדיריהם מחזיקים על אחיהם: לכסא ו׳ וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן. כי עשית משפטי דיני. ועל ידם החזיק מלטיה הגבעוני. וידבר אתו טובות. נשבע ה׳ לדוד. אם ישמרו בניך: סימן כל הדין עגינא אחריו הוא ר״פ במ״ב ואחריו וסימ׳ ואחריו החזיקו הכהנים. ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה: אחריו דכתיב אחרי וקרי אחריו ב׳ בעניגא וסי׳ החזיק חנניה בן שלמיה. החזיק מלכיה בן הצרפי. וחד בשמואל כתיב אחרו וקרי אחריו

עליו ואחריו החזיק: (ג) ואת שער הדגים. כך שם השער: המה קרוהו. נתנו הקורות והקרות על השער: קרוהו. משקל חזק כמו הן קרה דוגמת המקרה בתים עליותיו (תהלים ק״ד) וקו״ף של קרוהו אינה נכונה לינקד בחיר״ק בענין זה מפני רי״ש של אחריה כמו כרך (שם י) חרף עשהו (משלי יז) וברכתיה והיתה לגוים (בראשית י״ז) וזריתים בארצות (יחזקאל כט): מנעוליו. מסגרין שוירל״ן בלע״ז: (ד) החזיק. לבנות הבנין: (ה) התקועים. כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע: אדיריהם. עשירים של תקוע: לא הביאו צוארם. לא סייעו בעבודתו של הקב״ה לבנות חומת העיר: (ו) ואת שער הישנה. כך שמה: (ז) לכסא פחת עבר הנהר. כסא אחד בנה כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר: (ח) צורפים. אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם: ויעזבו את ירושלים. מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה: (ט) שר חצי פלך ירושלים. שר היה על חצי העם שבירושלים: פלך. ל׳ דוכסות ומלכיות: (י) ונגד ביתו. נפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר: (יא) מדה שנית. כאותה מדה אשר בנה חבירו של מעלה גם הוא בנה כמותו. מדה שנית בבנין החומה. אינו נופל לומר ל׳ מדה בבנין השערים לפי שאין להם כי אם בבנין חלק של חומה שלא מצינו בכל הפרשה בבנין השערים לשון מדה: ואת מגדל התנורים. גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנוים בחומות העיר סביב: (יב) הוא ובנותיו. שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבנין: (יג) עד שער השפות. ושער האשפות לא היה בכלל: (טו) שר פלך המצפה. שר ודוכוס המצפה: הוא יבננו. הוא היה בונה אותו שער: ויטללנו. והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא: ואת חומת ברכת השלח. שהוא נוטה לצד גן המלך: ועד המעלות. הם היו מכירים מקומות הללו: (טז) בית צור. שם מקום: (יז) לפלכו. מאותה שררה חצי פלך בנה בנין זה לפלכו כ״ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמר מן פלך פלכו שאות אחרונה
של

ועל ידו. כענין איש על ידו לדגליהם כטעם בעבור וכן ובעבור יד הבונים החזיקו ידם פלוני ופלוני לבנות: (ה) ואדיריהם לא הביאו צוארם בעבודת אדניהם. האדון והשר הממונה עליהם ממשפחותם: הישנה. שם התאר והמתואר חסר: (ז) אנשי גבעון. חסר וי״ו והנכון ואנשי גבעון או מלטיה וידון אנשי גבעון והמצפה: לכסא פחת עבר הנהר. הנהר יתכן להיות לכסא שם איש והלמ״ד הוא המורה על העצם והטעם החזיקו לבנות לעצם כסא המכונה פחת עבר הנהר וכמוהו פחת מואב או לכסא שם מקום סמוך ומלת פחת עבר שם איש והטעם אלה הנזכרים החזיקו ידם לבנות עד לכסא פחת עבר הנהר והוא הנכון: (ח) ויעזבו ירושלים. מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזוב תעזוב עמו (ט) חצי פלך. כטעם מחוז ותרגום שלשת הנפת תלתא פלכין לנפת דור אחד לפלך דור חד: (י) ונגד ביתו. חסר החזיק: (יב) בן הלוחש. יתכן להיות שם תואר בעבור ה״א הדעת כי לא יכנס על שם עצם אדם: (יג) השפות. כמו האשפות ונמשך האל״ף בקמצות הה״א: (טו) כל חוזה. שם איש: הוא יבננו. עתיד תחת עבר או פירוש החזיק פלוני שהוא יבננו: ויטללנו. מתרגום בצל קורתי בטלל

מצודת דוד

של בנין אלישיב וסמוך לו: (ג) קרוהו. נתנו התקרה: מנעוליו. שם כלי עשוי לסגור בו דלתות השער: ובריחיו. כעין מטה מבריח מאחורי הדלתות לרוחב הדלת לבל יפתח: (ד) ועל ידם. סמוך למקום בנין בני הסנאה: החזיק. חיזק מלאכת הבנין: ועל ידם. סמך למקום בנין הראשונים: (ה) התקועים. אנשי תקוע והוא שם עיר: ואדיריהם. עשירי העיר: לא הביאו צוארם. למשוך בעול משא עבודה הבנין שהוא עבודת האדון ה׳ כי הבנין הזה למצוה יחשב: (ז) אנשי. כמו ואנשי: לכסא. עד למקום מושב הכסא של פחת עבר הנהר: (ח) צורפים. מן הצורפים: ויעזבו. עזיאל וחנניה מלאו עפר עד החומה הרחבה ועשו בן לחזק החומה: (ט) שר חצי פלך. היה שר על חצי מחוז של ירושלים: (י) ונגד ביתו. מלבד מה שבנה סמוך להנזכרים הוסיף עוד לבנות החומה שכנגד ביתו: (יא) מדה שנית. ר״ל גם הם בנו כפי המדה שבנה מטוס הנזכר: ואת מגדל. ומלבד המדה הזאת הוסיפו עוד לבנות מגדל התנורים: (יב) הוא ובנותיו. המה יחד החזיקו: (יג) ואלף אמה. מלבד בנין השער בנו עוד בחומה אלף אמה: (יד) יבננו. כמו בנהו: (טו) ואת חומת. גם את חומת ברכת השלח הסמוך לגן המלך ובנה והלאה עד המעלות וכו׳: (טז) ועד הברכה העשויה. ר״ל ומנגד קברי דוד והלאה עד הברכה העשויה בידי אדם שהביאו בה המים ומשם והלאה עד בית הגבורים: (יז) לפלכו. את פלכו ר״ל עם אנשי פלכו: (יח) אחיהם. חבריהם של הלוים
הנזכרים

מצודת ציון

אלא״ם וכן כולם: (ה) ואדיריהם. מל׳ אדיר וחזק ור״ל העשירים: צורם. כמו צוארם בחל״ף (ז) פחת. ענין שררה ומושל: (ח) צורפים. צורפי זהב וכסף: ויעזבו. ענינו מלוי העפר להחזיק ובדרז״ל תקרה ומעזיבה (ב״מ קיז): (ט) פלך. מחוז כי חבל ארגוב (דברים ג) ת״א בית פלך: (יג) השפות. כמו האשפות: (טו) ויטללנו. הוא ענין צל כי בצל קורתי (בראשית י״ט) ת״א בטלל ור״ל עשה תקרה לצל ומחסה: ברכת השלח. מקוה המים המשקה עלי הגן ונקראים שלח ע״ש

החזיקו אחיהם בוי בן־חנדד שר חצי פלך ל׳
קעילה : יט ויחזק על־ידו עזר בן־ישוע שר ס׳ דגשים
המצפה מדה שנית מנגד עלות הנשק המקצע : ו׳ ח׳ חסר
כ אחריו החרה החזיק ברוך בן־זבי מדה שנית ל׳ זכי ק׳
מן־המקצע עד־פתח בית אלישיב הכהן הגדול : ג׳ חסר
כא אחריו החזיק מרמות בן־אוריה בן־הקוץ
מדה שנית מפתח בית אלישיב ועד־תכלית ל׳. ה׳
בית אלישיב : כב ואחריו החזיקו הכהנים אנשי ב׳ כענין
הככר : כג אחריו החזיק בנימן וחשוב נגד
ביתם אחריו החזיק עזריה בן־מעשיה בן־
ענניה אצל ביתו : כד אחריו החזיק בנוי בן־ ב׳ בתרי לישנא כתב ענניה
חנדד מדה שנית מבית עזריה עד־המקצוע י״ו פסוקים עד ועד
ועד־הפנה : כה פלל בן־אוזי מנגד המקצוע ל׳. ל׳
והמגדל היוצא מבית המלך העליון אשר ב׳ וכענין
לחצר המטרה אחריו פדיה בן־פרעש : ל׳
כו והנתינים היו ישבים בעפל עד נגד שער
המים למזרח והמגדל היוצא : כז אחריו החזיקו ב׳ וכענין

התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול ב׳ חד מ״ע וחד חסר
היוצא ועד חומת העפל : כח מעל | שער הסוסים
החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו : כט אחריו ל׳
החזיק צדוק בן־אמר נגד ביתו ואחריו החזיק ב׳ כענין
שמעיה בן־שכניה שמר שער המזרח :
ל אחרי החזיק חנניה בן־שלמיה וחנון בן־ אחריו ק׳ ל׳. ל׳
צלף הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן־ ב׳ סבירין שנית
ברכיה נגד נשכתו : לא אחרי החזיק מלכיה בן־ אחריו ק׳
הצרפי עד־בית הנתינים והרכלים נגד שער ל׳
המפקד ועד עלית הפנה : לב ובין עלית הפנה חצי הספר בפסוקים
לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים : ג׳ וחסר
לג ויהי כאשר שמע סנבלט כי־אנחנו בונים ג׳ בטעם בכיש
את־החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על־ ב׳ אספ
היהודים : לד ויאמר | לפני אחיו וחיל שמרון
ויאמר מה היהודים האמללים עשים היעזבו ל׳. ל׳
להם היזבחו היכלו ביום היחיו את־האבנים ל׳. ל׳. ל׳
מערמות העפר והמה שרופות : לה וטוביה ב׳ ח׳ מ״ע

אלעזר בן דודו . ושארא אחריו כתיב וקרי : ויחזק ה׳ וסי׳ ויקם יהונתן בן שאול . ויחזק חרש את צורף מחליק פטיש . ויחזק על ידו עזר בן ישוע . ויחזק את המצדות . ויחזק ידך את כל החומה . וכל דסמי׳ לאדכרא דכו׳ ויחזק . וט״ו ויחזק בקרי׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז : תכלית ה׳ וסימ׳ תכלית שנאה שנאתים . ולכל תכלית הוא חוקר . אם עד תכלית שדי תמצא . עד תכלית אור עם חשך . ועד תכלית בית אלישיב : והרוכלים ג׳ וחס׳ וסימ׳ הנתינים והרכלים . הצרפים והרכלים . וילינו הרכלים ומכרי כל :

סירותי : (יט) עלות הנשק . שם מקום כטעם קנה : (כ) החרה החזיק . מלשון חרון והטעם החרה אפו על עצמו על עכוב המלאכה והחזיקו ידו במדה שנית והחרה פועל יוצא מבנין הכבד הנוסף וכן ויחר עליו אפו : (כו) בעפל . מבצר גבוה וכן עפל בת ציון ויעפילו ויגביהו ומלת את אשר חסר מן הפסוק וכן הוא והנתינים אשר יושבים בעפל החזיקו עמהם : (ל) מדה שני . כמו שנית וכן אל בית הנשים שני : נגד נשכתו . כמו לשכתו זה אומר בכה וזה אומר בכה : (לד) האמללים . חברו כי אומלל אני והם לשון כריתה ושברון הגוף מרוב סבל : היעזבו . הראשון ענין מעזיבה : היזבחו . כמו לזבח חנכת הבית והטעם היקריבו זבח חנכת הבית : היכלו . הישלימו בנינם ביום הידוע שהם מעטרים להשלים : היחיו את האבנים . כי

של שם דבר מאותיות בג״ד כפ״ת דגושות : (יח) אחיהם . הלוים : (יט) מנגד עלות הנשק . כנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זיין של נשק הגבורים היו נותנים (ס״א נתונים) שם כענין שנאמר ערי מבצר והנשק : המקצוע . לקרן זוית של חומה : (כ) החרה . פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא של החזיק : (כא) מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו׳ . מנגד אותו בית בנה בנינו : (כג) נגד ביתם . שהיה שם בסמוך לחומה : (כה) והמגדל היוצא . מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מבפנים : (כו) והנתינים היו יושבים בעופל . והנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של צד המזרח : (כח) איש לנגד ביתו . כל אחד היה בונה כנגד ביתו : (ל) וחנון בן צלף הששי . בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי : מדה שני . כמו שנית : נשכתו . כמו לשכתו לשכה א׳ היתה לו שם סמוך לחומה : (לא) בן הצורפי . איש הצורף ונקרא ע״ש אומנותו : (לב) ובין עלית הפנה לשער הצאן . תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנא׳ ויבנו את שער הצאן וגו׳ כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה : (לד) לפני אחיו וחיל שומרון . לפני חביריו וחיל שומרון שהיו צרי יהודה : האמללים . ענין חלשות ורפיון : מה היהודים . מה זה היהודים כך הם עושים : היעזבו להם . וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם העובדי כוכבים לבנות : היזבחו . אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורים : היכלו ביום . אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום א׳ לומר שלא יניחום העובדי כוכבים לגמור את בנינם : היחיו . אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר : והמה שרופות . והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בנין החומה שהיו בונין מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלים : מערמות . ענין חמרים ותלים : (לה) וטוביה העמוני אצלו . טוביה היה אצלו של

מצודת ציון

פ״מ התפצפות הענפים וכן שלחיך פרדס רמונים (ש״ה ד׳) : (יט) הנשק . כלי זין כמו ועיר מבצר והנשק (מ״ב י׳) : המקצוע . הזוית כמו במקצוע החצר (יחזקאל מ״ו) : (כ) החרה . ענין חמום . כמו נחר מפוח (ירמיה ו׳) : (כא) תכלית . קצה וסוף : (כד) הפנה . כן נקרא המגדל על פי דרכו לעמוד בפנה וכן ועל הפנות הגבוהות (צפניה א׳) : (כה) המטרה . הוא משמר בית האסורים כי ויאסוף אותם אל משמר (בראשית מ״ב) ת״א לבית מטרה : (כו) והנתינים . הם הגבעונים : בעופל . שם מגדל כמו ויבא אל העופל (מ״ב ה׳) : (לא) והרוכלים . הם סוחרי הבושם : (לד) האמללים . הנכרתים והחלושים כמו כי אומלל אני (תהלים ו) : היעזבו . מל׳ מעזיבה והוא מלוי הספר לחזוק : היחיו . ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה׳) ובא בדרך השאלה וכמ״ש כי עלתה ארוכה לחומות וכו׳ (לקמן ד׳) : מערמות . ענין גל ותל וכן ויפנו ערמום

מצודת דוד

הנזכרים : (יט) מדה שנית . כפי המדה שבנה בוי הנזכר : מנגד . התחלת הבנין היה נגד המקום שעולים בו לבית הנשק העומד במקצוע : (כ) החרה . התחמם בזריזות רב והחזיק שוב כפי המדה שבנה עזר הנזכר והתחלת הבנין היה מן המקצוע ובנה עד פתח וכו׳ : (כא) מרמות וגו׳ . עם כי כבר החזיק פעם כמ״ש למעלה חוזר עתה והחזיק שוב כפי המדה שבנה ברוך הנזכר והתחלת הבנין היה מפתח וכו׳ : (כג) אחריו . ר״ל אחר המקום שבנוי : (כד) עד המקצוע ועד הפנה . והמה היו זה אצל זה : (כה) מנגד . התחיל הבנין מנגד המקצוע ובנה גם המגדל היוצא מבית המלך העומד בעליונית ההר אשר הוא סמוך לחצר המטרה : אחריו פדיה . אחריו החזיק פדיה : (כו) היו יושבים . ר״ל אשר היו יושבים בעופל החזיקו עד נגד שער המים הפונה למזרח וגם המגדל היוצא מן החומה : (כז) התקועים . עם כי כבר החזיקו פעם כמ״ש למעלה חזרו עתה והחזיקו שוב כפי המדה שבנו הנתינים והתחלת הבנין היה מנגד המגדל וכו׳ : (כח) מעל שער הסוסים . משער הסוסים ולמעלה אל גובה ההר : איש לנגד ביתו . כי שם עמדו בתי הכהנים : (כט) צדוק . לא היה מן הכהנים ולזה זכרו לעצמו : (ל) הששי . בן הששי של צלף : נשכתו . כמו לשכתו כי דטלנ״ת מתחלף : (לא) נגד וגו׳ . ר״ל ובית הנתינים והרוכלים ולהלאה עד שער המפקד ומשם והלאה עד מקום שעולים בה אל הפנה : (לב) לשער הצאן . כי שם היה התחלת הבנין כמ״ש למעלה והיו בונים בהקף עד באו אל מקום ההתחלה : (לג) ויחר לו . בלב : ויכעס וגו׳ . הראה כעסו : (לד) מה וכו׳ . ר״ל מה תועלת במעשיהם : היעזבו . וכי יחזקו את החומה לעצמם במלוי העפר כאומר וכי יש חזוק מה אל החומה : היזבחו . וכי יזבחו זבחי שמחה במלאות הבנין כאומר וכי בנין חלום כזה ראוי לשמוח בו : היכלו ביום . וכי ישלימו הבנין ביום אשר יחשבו להשלימו כי דבריו היה בעת התחילם לבנותו וכאומר הלא בוני החומה מועטים המה ומתי ישלימו הבנין : היחיו . וכי יוכלו לחזק את האבנים אשר

העמני אצלו ויאמר גם אשר־הם בונים אם־
יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם : לו שמע ל׳
אלהינו כי־היינו בוזה והשב חרפתם אל־ראשם ל׳. ל׳. י״ד
ותנם לבזה בארץ שביה : לז ואל־תכס על־ ל׳. סיר
עונם וחטאתם מלפניך אל־תמחה כי הכעיסו י׳. ל׳
לנגד הבונים : לח ונבנה את־החומה ותקשר כל־ ס׳. ל׳. ל׳
החומה עד־חציה ויהי לב לעם לעשות : י״ד פסוקים בטעם דרגא
ד א ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה ומרכא כפולה משמש׳ לטפח׳
והערבים והעמנים והאשדודים כי־עלתה
ארוכה לחמות ירושלם כי־החלו הפרצים ד׳
להסתם ויחר להם מאד : ב ויקשרו כלם יחדו ל׳
לבוא להלחם בירושלם ולעשות לו תועה : ס״ו ב׳ לעשות תנף
ג ונתפלל אל־אלהינו ונעמיד משמר עליהם
יומם ולילה מפניהם : ד ויאמר יהודה כשל כח

הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות
י״ג בחומה : ה ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד
ל׳. ל׳ אשר־נבוא אל־תוכם והרגנום והשבתנו את־
המלאכה : ו ויהי כאשר־באו היהודים הישבים
אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים מכל־המקמות
אשר־תשובו עלינו : ז ואעמיד מתחתיות
בצחיחים ק׳ למקום מאחרי לחומה בצחחיים ואעמיד את־
ג׳ דספי׳ וא׳ דגש ל׳. ג׳ העם למשפחות עם־חרבתיהם רמחיהם
ס׳ פס קיס ואלו אל על וקשתתיהם : ח וארא ואקום ואמר אל־החרים
ג׳ ואל־הסגנים ואל־יתר העם אל־תיראו מפניהם
ג׳ נסיבין ל׳. ג׳ את־אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על־
אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם :
ג׳ בטעם. ל׳ ט ויהי כאשר־שמעו אויבינו כי־נודע לנו ויפר
ונשב ק׳ האלהים את־עצתם ונשוב כלנו אל־החומה

שרופות ב׳ א׳ חס׳ וסימ׳ עריכם שרופות אש אדמתכם. היחיו את האבנים מערמות העפר : מלפניך י׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים וירמיה סוף ס׳ י״ח סימ׳ לנהרדעי ומערבאי על עונם למדינחאי אל עונם . וכוראי אמרי ואל עונם : ויהי לב חד מן י״ד פסוקי׳ בטעם דרגא ומירכא כפולה משמשים לטיפחא וסימ׳ ויבא לו יין וישת. למה תעשה כה לעבדיך אשר לא צוה אותם. הלא טוב לנו שוב מצרימה. ויקרא לה נבח בשמו. נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים. אשר לא הגיד לה דד״ה. ויחנו אלה נכח אלה דמלכים. אני ה׳ נעניתי לו כה. וינה לו אלהים מסביב דיהושפט. הלא זה אוד מוצל מאש. ודי לא ידעת תהודעין. ויהי ריב ומדון ישא. ויהי לב לעם לעשות : ויהי ג׳ בטעם גרמי

של סנבלט : ויאמר. וכך היה אומר ומלעיג : גם אשר הם בונים. אף הבנין הזה אשר הם בונים : אם יעלה שועל. על הבנין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבנין תקנה וכל מי שירצה יבא ויפרוץ בו : (לו) שמע אלהינו. כאשר שמעתי בלעגם עליהם התפללתי תפלה זאת : בארץ שביה. שיגלו מעל אדמתם כאשר גלינו : (לז) ואל תכס. כמו ואל תכסה דוגמת וסוד אחר אל תגל (משלי כה) כמו אל תגלה : כי הכעיסו. אשר הכעיסו נגד הבונים להלעיגם : (לח) ותקשר. כאשר נתקשרה החומה ונבנית עד חציה אז היה לב העם להוצא ומשוך לעשות בנין החומה : (א) כי עלתה ארוכה. שנכנתה החומה : ארוכה.

כי האבן השרופה כמת היא נחשבת : (לו) בוזה. שם דבר על משקל נומה סוחה והטעם לבזיון : לבזה מן בזוו להם : (לח) וקשר. כי הפרוצים נסתמו : (א) עלתה ארוכה. בעבור ארוכות הימים : (ב) ולעשות לו תועה. לנחמיה או לעם ירושלים ותועה שם דבר על משקל עולה שואה ופירוש תועה כי העומד בדרך כתועה שאינו יודע מה יעשה : (ג) ונעמיד משמר עליהם. בעבורם : (ו) ויהי. ויאמרו לנו. הגידו לנו עשר פעמים כי מכל המקומות אשר תשובו לעת הערב מלבנות משם חפצים לבא עלינו מתחתיות למקום הידוע ששבים משם הבונים בערב :

ענין חובש ותרופה: כי החלו הפרוצים להסתם. אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצים עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים בבנין החומה: (ב) ולעשות לו תועה. לעשות לו בבנין החומה קלקול והשחתה. תועה כמו ולדבר אל ה׳ תועה (ישעיה לב) : (ג) עליהם. על הבונים : מפניהם. מפני האויבים : (ד) ויאמר יהודה. כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה: כשל כח הסבל. הסובלים ועומסים האבנים והעצים לבנין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים : ועפר הרבה. עדיין יש טיט וחומר הרבה ליתן בבנין החומה לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים : (ה) ויאמרו צרינו. כך היה נחמיה מספר והולך : לא ידעו ולא יראו. כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבוא פתאום לתוכם ונהרוג אותם ובדבר זה נשבית ונבטל הבנין : (ו) ויהי כאשר באו היהודים. ועתה נאספו הצרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם ואותם היהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ובענין הזה הערימו היהודים את האויבים. ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו׳: ויאמרו לנו עשר פעמים׳ התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרו לנו מכל המקומות וגו׳ מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבנין החומה אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו אלינו ביחד להלחם בנו : (ז) ואעמיד מתחתיות למקום. כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלים מאחורי לחומת העיר בצחיחים. למשפחות מן העם מגבורים שבהם עם כלי זיין שבהם להלחם באויבינו כאשר יבאו : ואעמיד מתחתיות וגו׳ . ואעמיד את העם וגו׳ מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת (שמות ד׳) כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו (תהלים צב) עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (שופטים ה׳) לא לנו ה׳ לא לנו (תהלים קט״ו) : (ח) וארא ואקום. וכאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבינו : על אחיכם. בשביל אחיכם : (ט) כי נודע לנו. הדבר אשר

מצודת דוד

אשר המה לוקחים מערמות העפר הנעשים מגרורות אבני החומה הנפולה : והמה. הלא האבנים האלה המה שרופות באש וחוזק מה להם : (לה) אצלו. עמד אצלו כדברו הדברים האלה : ויאמר גם. ר״ל גם הוא אמר דברי לעג כסנבלט וכה אמר הבנין אשר הם בונים אם שועל יעלה בו יפרוץ הוא חומת אבניהם כי הוא בנין חלש מאד : (לו) שמע. ואמר נחמיה שמע אלהינו כי היינו לבזיון : והשב. מה שמחרפין אותנו השב עליהם ותנם לבזיון כאשר יהיו בארץ שביה : (לז) ואל תכס. ר״ל עונם יהיה מגולה ונראה להעלות חמה ולנקום נקם : כי הכעיסו. בעת לעגם הראו כעס מול בני החומה בחושבם שעל ידי זה ירפו ידיהם מן המלאכה : (לח) ונבנה. עם כל דברי הלעג והכעס לא הנחנו הבנין : ותקשר. כי בעוד שהיה בה פרצות לא היתה החומה דבוקה וקשורה זה בזה וכאשר סתמו הפרצות נתקשר זה בזה : עד חציה. עדיין לא סתמו הפרוצים כי אם עד חצי החומה (ולמעלה אמר דרך כלל שבנו כל החומה מסביב ועתה בא לספר מה אשר נעשה במשך הבנין) : ויהי לב וגו׳. בראותם כי נבנה החצי שמחו וחפצו בבנין : ד (א) כי עלתה ארוכה. באה רפואה ר״ל נתחזק החומה כי התחילו מקומות הפרוצים להיות נסתמים : (ב) ולעשות לו תועה. לעשות לישראל בלבול המחשבה להיות תועה בדעתו לבל ידע מה לעשות: (ג) ונעמיד. העמדנו שומרים על הבונים מפני סנבלט וחביריו : (ד) ויאמר יהודה. נחמיה מספר וקובל על הדברים אשר סבבוהו ואמר יהודה אמר הנה מרוב העבודה כבר נחלש כח אנשי הסבל והעפר המצטרך לשאת ולספוך בחומה הלא מרובה הוא : ואנחנו. אף לא נוכל לבנות בחומה מפחד האויב : (ו) ויאמרו צרינו. ואויבינו אמרו נבוא פתאום על הבונים ולא ידעו בדבר ולא יראו אותנו עד אשר נבוא אל תוכם ממש והרגנו אותם ובזה נבטל המלאכה כי לא יבנו עוד בראותם שנפל מהם רב בעבור הבנין : (ז) היושבים אצלם. בערי הצרים והיו הם נכנעים להם : ויאמרו לנו. היהודים הם התרו וזרזו אותנו עשר פעמים וכה אמרו התקבצו מכל המקומות שאתם מפוזרים בהם אשר תלכם תשובו עלינו למלחמה (כי גם היהודים ההם בע״כ באו עם הצרים להרוג על הבונים אבל גילו מצפון הדבר לאנשי ירושלים להיות נשמרים מהם) : (ז) מתחתיות למקום. מתחת מקום הבנין מאחורי החומה בגלוי החוץ : בצחיחים. בגובה הסלעים : ואעמיד. יפרש אמריו לאמר שהעמיד שם את העם כל המשפחה למונאה עם חרבותיהם וכו׳ למען ישמרו את הבונים : (ח) וארא. ראיתי כי טוב לזרזם ולחזק לבבם וקמתי ואמרתי אל החורים וכו׳

מצודת ציון

ערמות ערמות (דה״ב לא) : (לז) תכס. כמו תכסה: אל תמחה. אל תמחוק : (א) ארוכה. ענינו רפואה כמו ארוכת בת עמי (ירמיה ח) ר״ל נתחזק ובא בדרך השאלה : (ב) ויקשרו. ענין אגודה : תועה. המבולבל בדעתו לבלי דעת מה יעשה קרוי תועה וכן תעיתי כשה אובד (תהלים קיט) : (ד) כשל. ענין חלשות ונפילת הכח כמו לכל כושל (דה״ב כח) : הסבל. ענין טעינת משא כמו נושא סבל (מלכים א ה) : (ה) והשבתנו. ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה יד) : (ז) בצחיחים. בעליונות הסלעים מקום היובש שבו והוא מלשון צחה צמא (שם ה) וכן על צחיח סלע

זכרו

איש אל־מלאכתו: י ויהי | מן־היום ההוא חצי
נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים
המגנים והקשתות והשרינים והשרים אחרי
כל־בית יהודה: יא הבונים בחומה והנשאים
בסבל עמשים באחת ידו עשה במלאכה ואחת
מחזקת השלח: יב והבונים איש חרבו אסורים
על־מתניו ובונים והתוקע בשופר אצלי:
יג ואמר אל־החרים ואל־הסגנים ואל־יתר העם
המלאכה הרבה ורחבה ואנחנו נפרדים על־
החומה רחוקים איש מאחיו: יד במקום אשר
תשמעו את־קול השופר שמה תקבצו אלינו
אלהינו ילחם לנו: טו ואנחנו עשים במלאכה
וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת
הכוכבים: טז גם בעת ההיא אמרתי לעם איש
ונערו ילינו בתוך ירושלם והיו־לנו הלילה
משמר והיום מלאכה: יז ואין אני ואחי ונערי
ואנשי המשמר אשר אחרי אין־אנחנו פשטים
בגדינו איש שלחו המים:

ה א ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל־
אחיהם היהודים: ב ויש אשר אמרים בנינו
ובנתינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה:
ג ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו
אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב: ד ויש אשר
אמרים לוינו כסף למדת המלך שדתינו וכרמינו:
ה ועתה כבשר אחינו בשרנו כבניהם בנינו
והנה אנחנו כבשים את־בנינו ואת־בנתינו

בסיפרא וסימ' ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי. ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה. ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע: ואמר אל החרים חד מן ה' פסוקים אל ואל ואל על וסימ' נמסר ביחזקאל ריש סי' י' ועיין במסרה רבתא מ"ה דקש"ת לי אנ"י הצעיר המאס"ף כ"י אינם שוי"ם ע"ל אל ואל על כ"י יש מה"ם בווי"ן ויש מי שמונה ד' בער"ך אל בס"ד: ויש ו' ר"פ וסימ' ויש אשר יהיה הענן מערב. ויש תקוה לאחריתך. ויש אשר אמרים בנינו ובנותינו. ויש אשר אמרים שרותינו. ויש אשר אמרים תולדות אהרן ואנחנו עושים. נרכות ב מגלה ב נרכות כ:

(ז) בצחיחים. כמו צחיח סלע: (י) ויהי מן היום ההוא. והרמחים. הוי"ו נוסף או הוא הפך וכנון מחזיקים המגנים והרמחים או טעמו והרמחים בידם: (יז) איש שלחו. חרבו ורצה לומר כי אינם פושטים בגדיהם וגם כליהם אינם מניחים כי בלכתם אל המשתה בלילה כליהם בידם. ויש אומרים שהוא מן התרגום והפשיט ושלח וטעם שלחו הפשטתו וכן הפירוש אין אנחנו מפשיטים בגדינו זולתי איש שצריך הרחיצה והטהרה הוא לבדו היה פושט בגדיו וזהו שלחו המים וזה נכון מאד: משמר. מלאכה. חסר למ"ד השירות והנכון למשמר למלאכה: (א) ותהי צעקת העם. הם העניים שהיו צועקים על אחיהם העשירים. יש אומרים בנינו ובנותינו רבים ונקחה דגן מאשר נמצא ונאכל ונחיה כי אין אחינו מעניקים אותנו: (ג) ויש עורבים. משימין בערבון ונקחה דגן מאחינו ברעב: (ד) ויש. למדת המלך. בעבור המס שצוה המלך לתת לנו לוינו כסף על שדותינו וכרמינו: (ה) כבשר אחינו בשרינו. אע"פ שאינו לוין מהם כי הכתוב אמר לא תהיה לו כנשה

אשר באו להלחם בנו: ונשב כלנו. חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבנין החומה: (י) ויהי מן היום ההוא. ומאותו יום והלאה היו חצי הנבורים עושים בבנין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזויינים בכלי זיינם לשמור אחיהם העושים במלאכה: והרמחים. וא"ו יתירה כמו וא"ו של ואיה וענה (בראשית ל"ו): והשרים. היו מחזרים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה: (יא) הבונים בחומה וגו'. אותם שהיו בונין ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיין: השלח. כלי קרב. כמו מעבור בשלח (איוב ל"ג) וכן חברו מנחם: (יב) והבונים. כילד הם בונים שהיו כולם חגורים איש חרבו על מתניו ובונים: אצלי. הוא היה תדיר אצלי: (יג) הרבה. היא גדולה: (יד) ילחם לנו. ילחם בעדנו: (טז) איש ונערו. כל אחד ואחד מן הבונים בחור אחד עמו: ילינו בתוך ירושלים. והלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה נמצא שלא היו ישנים כלום: (יז) אין אנחנו פושטים בגדינו. תמיד היינו זריזים במשמר: איש שלחו המים. מוסב על אין שלמעלה כמו (שמואל א' ב') יצא עתק מפיכם אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטים: שלחו. הפשט כמו (ויקרא ו') ופשט את בגדיו דמתורגם ושלח: (א) ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה. דלת העם העניים היו צועקים מאוד: אל אחיהם היהודים. בשביל אחיהם היהודים העשירים: (ב) ויש אשר אומרים. נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם מדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח בהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודים העשירים שלא היו רוצים לפרנסם: (ג) ויש אשר אומרים שדותינו וגו'. ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומרים שדות וכרמים ובתים נתן לאחרים בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו. ברעב. אחרי שאין מוותרים לנו העשירים מנכסיהם לפרנסתנו: (ד) ויש אשר אומרים לוינו כסף. ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתנו: למדת המלך. למס המלך כמו (עזרא ד') מנדה בלא והלך: (ה) ועתה כבשר אחינו בשרינו. ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים. כבניהם בנינו. כבניהם שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מיוחסים בנינו: והנה אנחנו כובשים. ועתה יש לנו להיות כובשים בנינו ובנותינו

מצודת דוד

סלע (יחזקאל כו): רמחיהם. חניתות: (י) והרמחים. הוי"ו יתירה: והשריונים. הוא כעין מלבוש עשוי מברזל ללבוש במלחמה להציל ממכת חרב וחנית: (יא) עומסים. כמו עומסים בסמ"ך והוא ענין טעינת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מד): השלח. החרב כמו ויפש שלח לרוב (דה"ב לב): (יב) אסירים. קשורים: (יג) נפרדים. פזורים: (טו) השחר. הוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם יגלה השמש: (יז) שלחו. ענין הפשט כי ופשט את בגדיו (ויקרא ו) ת"א ושלח: (ג) עורבים. ענין משכון כמו מה הערבון (בראשית לח): (ד) למדת. כמו למנדת והוא מין מס כמו מנדה בלו והלך (עזרא ד) ונפלה הנו"ן: (ה) כובשים. ענין

מצודת ציון

זכרו. לשאול מעמו עזרה: על אחיכם. בעבור אחיכם וכו': (ט) נודע לנו. אשר המה רוצים לבוא עלינו פתאום ונשמרים אנו מהם: ויפר וגו'. כי לא באו מעתה להלחם ולהשבית הבנין: ונשב. אחר אשר שמענו כי חדלו לבוא שבנו אל החומה לעשות המלאכה: (י) מן היום ההוא. אשר שמענו שהיו הצרים חפצים לבוא עלינו למלחמה: מחזיקים. אוחזים בידם הרמחים וכו': אחרי וגו'. היו הולכים תמיד אחרי העם להיות נכונים להלחם אם יבוא האויב: (יא) והנושאים בסבל. הנושאים במשא ולתוספת ביאור אמר שוב עומסים: מחזקת השלח. אוחזת החרב: (יב) איש. כל איש היה חרבו קשור על מתניו כשהוא בונה: והתוקע. היודע לתקוע בשופר עמד אצלי: (יג) הרבה ורחבה. ר"ל במקומות מרובות: רחוקים וגו'. ואין האחד רואה את אחיו ואף קולו לא ישמע: (יד) שמה תקבצו. ונהיה אגודה אחת להלחם מול האויב הבא: לנו. בעבורנו: (טו) ואנחנו. חוזר לספר דבריו ואמר שלא עזבנו המלאכה: והלים. חצי העם או חצי נעריו: מחזיקים. היו אוחזין ברמחין לשמור את הבונים: (טז) בעת ההיא. עד לא כלו בנין החומה: לעם. המה אשר מערי יהודה: בתוך ירושלים. לשמור מן האויב כי פן יבוא: משמר. עוסקים בשמירה: מלאכה. עוסקים במלאכה: (יז) ואחי. חברי: אשר אחרי. הנמשכים אחרי ונשמעים אלי: פושטים בגדינו. לשכב מבלי לבוש וכ"ז מפחד האויב: איש שלחו המים. ר"ל זולתי האיש אשר המים הפשיטו כלומר שצריך לטהר עצמו בטבילה הוא לבדו פשט את בגדיו והרי הוא כאלו המים הפשיטוהו: ה (א) צעקת העם. מדלת העם: אל אחיהם. על אחיהם העשירים: (ב) ויש וגו'. יש מהם ר"ל קצתם אמרו הנה בנינו ובנותינו ואנחנו עצמינו הנה רבים המה וצרכינו אם כן מרובים: ונקחה. ובע"כ נקח דגן מן השוק לאכול להחיות נפשינו כי אין לנו שדה תבואה וכאומרים הנה אפס כסף והעשירים קופצים יד: (ג) אנחנו עורבים. נתונים הן משכון בעבור הכסף שלוינו ובו נקחה דגן בעת הרעב שאין די בתבואת השדה לכלכל אותנו ברעב וכאומרים מה נעשה מעתה אם אין העשירים מעניקים לנו כלום: (ד) למדת. לתת מס המלך לוינו כסף על שדותינו וכרמינו וכאומרים ומה נאכל מעתה אם אין שדה וכרם: (ה) כבשר אחינו וכו'. ר"ל הלא אנחנו טובים ומיוחסים כמו העשירים: והנה אנחנו כובשים. ובע"כ נקח בנינו בחזקה למכרם לעבדים בעבור חסרון הלחם: נכבשות. כבר הנה נכבשות ביד המלוים בעבור חוב ממון ואין בנו כח להוציאן מידם והתרעמו לומר שלא

לעבדים ויש מבנתינו נכבשות ואין לאל ידינו
ושדתינו וכרמינו לאחרים׃ ו ויחר לי מאד
כאשר שמעתי את־זעקתם ואת הדברים האלה׃
ז וימלך לבי עלי ואריבה את־החרים ואת־
הסגנים ואמרה להם משא איש־באחיו אתם
נשאים ואתן עליהם קהלה גדולה׃ ח ואמרה
להם אנחנו קנינו את־אחינו היהודים הנמכרים
לגוים כדי בנו וגם־אתם תמכרו את־אחיכם
ונמכרו־לנו ויחרישו ולא מצאו דבר׃ ט ויאמר
לא־טוב הדבר אשר־אתם עשים הלוא ביראת
אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו׃ י וגם־אני
אחי ונערי נשים בהם כסף ודגן נעזבה־נא את־
המשא הזה׃ יא השיבו נא להם כהיום
שדתיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם ומאת הכסף
והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם׃
יב ויאמרו נשיב ומהם לא נבקש כן נעשה
כאשר אתה אומר ואקרא את־הכהנים
ואשביעם לעשות כדבר הזה׃ יג גם־חצני
נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את־כל־האיש
אשר לא־יקים את־הדבר הזה מביתו ומיגיעו
וככה יהיה נעור ורק ויאמרו כל־הקהל אמן
ויהללו את־יהוה ויעש העם כדבר הזה׃ יד גם
מיום | אשר־צוה אותי להיות פחם בארץ
יהודה משנת עשרים ועד שנת שלשים
ושתים לארתחשסתא המלך שנים שתים
עשרה אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי׃
טו והפחות הראשנים אשר־לפני הכבידו
על־העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף־

לוינו כסף: והנה אנחנו ג׳ וסימ׳ מאלמים אלומים. והנה אנחנו בקדש. והנה אנחנו כבשים את בנינו: נושים ג׳ ובענין וסימ׳ וימלך לבי עלי לאמר. וגם אני אחי ונערי נשים. השיבו נא להם כהיום: ואמר ד׳ כתיב ויאמר וקרי׳ ואמר וסימ׳ ויאמר אלי מה אתה רואה דזכרית דמנורת זהב תנינא דפסוק. ויאמר לי מי אתה ויאמר אליו עמלקי. ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עושים הלא ביראת. ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלים: ויהללו ד׳ בקריאה וסי׳ ויראו אתה שרי פרעה ויהללו. ויהללו את אלהיהם דשמשון. עד לשמחה. גם חצני נערתי ואמרה: ויין ז׳ וסימ׳ ומלכי צדק מלך שלם. וגם תבן גם מספוא יש דפילגש בגבעה. והיה כנור ונבל ותוף וחליל. ויחזק את המצדות דד״ה. לאמתם יאמרו תולדות אהרן והפחות. סנהדרין לג:

ובנותינו לאחרים על עסק מזונותינו: ויש מבנותינו נכבשות. וכבר יש קצת מבנותינו שכן נכבשות לאחרים לעבדות: ואין לאל ידינו. ואין כח בידינו לפדותם: ושדותינו וכרמינו לאחרים. אף שדות וכרמים מסרנו ביד אחרים לפרנסתנו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס: (ז) וימלך. ויעץ לבי בעצמי: ואריבה. נתוכחתי עם החורים והסגנים שהם העשירים: משא איש באחיו אתם נושים. מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיהם ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם: ואתן עליהם קהלה גדולה. הקהלתי ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם: (ח) ואמרה להם. וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודים אשר בשביה מיד העכו״ם שהיו נמכרים להם: כדי בנו. כאותו די ממון שבידינו: וגם אתם. ואף אתם תמכרו לעכו״ם את אחיכם הנכבשים תחת ידיכם לעבדים: ונמכרו לנו. והמעשה יבא לידי כך שיהיו מוכרים לנו מיד העכו״ם (אם כן למה תמכרו אותם כיון שמוכרחים אנחנו לפדותם. כן הוא בס״א): (ט) לא טוב הדבר. רע הדבר בפני הקב״ה: ויחרישו. שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב: מחרפת. מפני חרפות העכו״ם שהם אויבינו: (י) וגם אני אחי ונערי. אף אני וחבירי נושים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחול להם כל ההלואות הללו: נושים. כמו (מלכים ב׳ ד׳) והנשה בא לקחת: (יא) השיבו נא. ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיהם: ומאת הכסף. ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן ותירוש וגו׳: (יב) ויאמרו נשוב. והם אמרו להשיב ולמחול הכל. לעשות כדבר הזה: שיהא מוחלים גם הם: (יג) גם חצני נערתי. אף אני בגדי נערתי. חצני כמו (ישעיה מ״ט) והביאו בניך בחוצן: נערתי. איסקול״יי בלעז כמו התנערי מעפר (שם): ככה ינער. ככה ינער הקב״ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא יהיו מוחלין חובותיהם: נעור ורק. בלא נכסים: (יד) אשר צוה אותי. המלך; פחם. כמו פחה שלטון דוגמת ריקם שהוא כמו רקה: משנת עשרים. למלך דריוש כי אז עלה מבבל שנאמר (לעיל ב׳) ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו׳. שנים שתים עשרה שהם שתים עשרה שנה: אני ואחי. אני וחברי אשר באו עמי: לחם הפחה לא אכלתי. שהוא ראוי למאכל הפחה שהעם נותנין אותו אל הפחה מן המס: (טז) הכבידו על העם. הכבידו מס על העם: ויקחו. והיו לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין אחר נתינת ארבעים שקלים של כסף וכך היו רגילים

כנשה והם כובשין בנותינו בחזקה: (ז) וימלך. תרגום איעלך אמלכינך: (ח) כדי בנו. ככחנו ודי לנו: ונמכרו לנו. פי׳ ואחר שהם נמכרו לנו תמכרו אותם לגוים לא טוב הדבר: (ט) ביראת אלהינו. בעבור יראתו: תלכו מחרפת הגוים. והטעם לא תשמעו חרפתם וזהו בשנת השמטה על כן נעקו העם והעד המספר למטה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים מדריוש המדי שנה ומפרש ג׳ שנים וארבעים לאחשורוש הרי מ״ד וג׳ שנים. ולשון משא הקשור בבי״ת הוא כמלוה: (יא) ואת הכסף. ומי שהלוה מאה משקלי כסף או דגן ותירוש ויצהר לא תבקשו מהם ופסוק האחר מפרש זה באמרו נשיב: (יב) ומהם לא נבקש. ואשביעם. על ידי הכהנים כי הם המשביעים כענין והשביע הכהן את האשה על כן קראם: ומהם לא נבקש. פירושו ומהם לא נבקש המשוי: (יג) חצני. זרועי או כנף הכסות יקרא חוצן: נערתי. מן וינער ה׳ את מצרים: מביתו. מבניו: ויהללו את ה׳ בלבם. ששם בלבם לעשות כן: (יד) פחם. המ״ם נוסף ופחה ופחם כאמנה ואמנם או המ״ם סימן הרבים והטעם פחה שלהם והוא הנכון רק הראוי פחתם: לחר הפחה. הראוי לפחה: (טו) הכבידו. חסר עול או משא: בלחם ויין אחר. הראוי

מצודת דוד

הלא מוכים אנחנו כמו העשירים ומדוע נעבוד אותם הלא מהראוי שיכלכלו אותנו בצדקה: לאחרים. כבר המה נתונים לאחרים בעבור חוב ממון: (ז) וימלך. לבי יעץ אותי להתחזק בדבר ועשיתי מריבה עם השרים: משא וגו׳. ר״ל וכי מהראוי לתת לאחיו העני בהלואה הלא בצדקה ראוי להנתן: ואתן. ר״ל נתתי עליהם קול גדול בעבור יהיה אסיפה גדולה מאשר יבואו לקול הצעקה למען יבושו ממרבית העם: (ח) אנחנו קנינו. הלא מאז קנינו מיד העובדי כוכבים את היהודים הנמכרים להם מן השבי: כדי בנו. כל אחד קנה כפי די אשר מצאה ידו לפי העושר: וגם אתם. אמר להם בלעג לעלבון רוח גם אתם עשו כזאת ומכרו אותם לעובדי כוכבים כמו השבאים: ונמכרו. ומן העובדי כוכבים יהיו נמכרים לנו כי נפדה אותם מידם כאשר עשינו מאז אבל אין מקום לפדות מיד איש אחיו: ולא מצאו דבר. לא מצאו מה להשיב: (ט) ביראת אלהינו. הם תחזקו ביראת אלהינו תלכו להנצל מחרפת העובדי כוכבים כי לא תשמעו עוד מהם חרפה. או שאמר להם בדרך מליצה לכו ביראת ה׳ מחמת חרפת העובדי כוכבים שלא יחרפו אתכם בזה וכאדם המוכיח ואומר רם לא העשה למה עשה לפני הבריות: (י) נושים בהם. מלוים בהם: נעזבה נא. כמוני כמוכם נעזב עתה את ההלואה הזה ונמחול להם: (יא) כהיום. בעת הזאת השיבו להם השדות וכו׳: ומאת הכסף. הוא מנין מרובה לומר אף אם החוב הוא מאת כסף והוא מקרא קצר וכאילו אמר עזבו ומחלו מאת הכסף וכו׳: (יב) נשיב. את השדות וגו׳: ומהם לא נבקש. שישלמו את החוב: כן נעשה וכו׳. הוא כפל ענין לחזק: ואשביעם. ע״י הכהנים: (יג) גם חצני נערתי. מנער הייתי כנף בגדי ואמרתי אז כמו שנערתי כנף בגדי והרי הוא נעור וריק מן האבק שהיה בו כמו כן ינער וגו׳: מביתו. מאנשי ביתו: ומיגיעו. העושר הבא ע״י יגיעה: וככה יהיה. ר״ל כן ישאר עד עולם מנוער ומתרוקן: ויהללו וגו׳. על שנתן בלבם לעשות כזאת: כדבר הזה. החזירו השדות וכו׳ ועזבו את המשכונות: (יד) גם מיום. ר״ל הסיבה הזאת
פניתי

מצודת ציון

ענין החפיסה בחזקה כמו ויכבשום לעבדים (ירמיה לד): לאל. ענין כח ואומץ כמו יש לאל ידי (בראשית לא): (ז) וימלך. ענין עצה כמו מלכי ישפר עליך (דניאל ד): משא. חוב והלואה כמו משאת מאומה (דברים כד): קהלה. אסיפה וקהל: (ח) כדי. מלשון די הספוק: ויחרישו. שתקו: (יא) ומאת הכסף. שקלי הכסף: התירוש. יין: היצהר. שמן: (יג) חצני. כן יקרא כנף הבגד וכן והביאו בניך בחוצן (ישעיה מט): נערתי. ענינו תנועה דבר מה בחזקה להפיל ממנו מה שעליו כמו התנערי מעפר (שם נב): (יד) פחם. פחה שלהם: (טו) אחר. הוא כענין מלבד ר״ל לבד לקיחת

שקלים ארבעים גם נעריהם שלטו על־
העם ואני לא־עשיתי כן מפני יראת אלהים : ל'
טז וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה ב' ר"פ בכתוב' ב'
לא קנינו וכל־נערי קבוצים שם על־המלאכה : ל'. ל' מ"ל
יז והיהודים והסגנים מאה וחמשים איש והבאים ל' . ל' זכר
אלינו מן־הגוים אשר סביבתינו על־שלחני :
יח ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן י"ב ר"פ
שש־ברורות וצפרים נעשו־לי ובין עשרת ימים ל' וכתיב כן
בכל־יין להרבה ועם־זה לחם הפחה לא בקשתי ל'
כי־כבדה העבדה על־העם הזה : יט זכרה־לי כל סיפרא לית ביה אל כעס
אלהי לטובה כל אשר־עשיתי על־העם הזה :
ו א ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ל'
ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את־ ל' ל' כ"כ בסיפרא
החומה ולא־נותר בה פרץ גם עד־העת ההיא ס'
דלתות לא־העמדתי בשערים : ב וישלח ג' וכל יחזקאל דכו' במ"ב
סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו
בכפירים בבקעת אונו והמה חשבים לעשות חסר י' קדמא
לי רעה : ג ואשלחה עליהם מלאכים לאמר ח'
מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה ג'. בסיפרא ג'
תשבת המלאכה כאשר ארפה וירדתי אליכם : ל'. ל'. ל'
ד וישלחו אלי כדבר הזה ארבע פעמים ואשיב
אתם כדבר הזה : ה וישלח אלי סנבלט כדבר
הזה פעם חמישית את־נערו ואגרת פתוחה ו' מ"ל. ג'
בידו : ו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר ד'. ל'
אתה והיהודים חשבים למרוד על־כן אתה ל' מ"ל
בונה החומה ואתה הוה להם למלך כדברים ס' מ"ל ב' כי מס. כ"ב
האלה : ז וגם־נביאים העמדת לקרא עליך ג' מ"ל
בירושלם לאמר מלך ביהודה ועתה ישמע למלך ל'

איה דגן . לחם חמודות לא אכלתי ובשר . והפחות הראשונים אשר לפני : לחרבה ג' וסימ' ובכל עיר ועיר . ואשר היה נעשה ליום אחד . הלא הכושים והלובים : ולא נותר ה' בקריאה וסימ' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה . ולא נותר מהם איש כי אם כלב. ולא נותר מהם אחד. ולא נותר בו ובכל האנשים . ולא נותר בה פרץ : פתוחה ג' תולדות אהרן זכרה לי. ר"פ לג :

הראוי במאכל אחד היו לוקחים מהם שקלים ארבעים : (טז) ושדה לא קנינו . הכהנים אחיו עמו הנזכרים למעלה באמרו אני ואחי : (יח) ואשר היה נעשה . עבר מבנין נפעל והוא חסר וא"ו והטעם ונעשה ופי' תקון כמו וימהר לעשות אותו : ובין עשרת ימים . למדנו מזה כי יום אחד בין עשרת ימים היתה נעשית סעודה הזאת והיה מוציא בכל יין להיות הרבה בלא חסרון : ועם כל זה לחם הפחה לא בקשתי . כי הבשר והיין הרבה רק הלחם מעט ולא כראוי לפחה בעבור הרעב ולא בקשתי מן העם כשרים הראשונים לתת לי : על העם . כמו אל העם : (ב) בכפירים . באחד מהם וכן ויקבר בערי גלעד : (ה) ואגרת פתוחה בידו . פי' פרושה כענין ויפרשהו חזקיהו לפני ה' : (ו) וגשמו אומר . הוא גשם הערבי והוא"ו נוסף כיתר יתרו : ואתה הוה . הפך שתהיה להם למלך : כדברים האלה . פירוש

רגילים בכל שנה : גם נעריהם . של פחות : (טז) החומה . חומת העיר : החזקתי . החזקתי לעסוק בה תדיר : ושדה לא קנינו . ובשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני סייעתי על עסק דוחקם שהיו עוסקין בבנין החומה אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבנין : על המלאכה . לבנות תדיר : (יז) מאה וחמשים איש . היו אוכלים על שולחני לבד הגרים הבאים אלינו מן העכו"ם שאף הם היו אוכלים על שלחני : (יח) ואשר היה נעשה . ובכל יום ויום היו אוכלים על שולחני שור אחד ושש צאן וצפרים הרבה : ברורות . פתרונו לפי ענינו שש צאן עשויות כענין שנאמר חמש צאן עשויות (שמואל א' כ"ה) : נעשו לי . לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה (בראשית י"ח) : ובין עשרת ימים . ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים : ועם זה . ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוציא הוצאות כל כך :

לחם . של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בנין החומה עליהם : (א) ולא נותר בה • בחומת העיר : דלתות לא העמדתי . שלא נעשו דלתות בשערי העיר : (ב) בכפירים . שם מקום הוא : אשר בבקעת אונו . כך שם הבקעה : והמה חושבים עלי . הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם : (ג) מלאכה גדולה אני עושה. מבנייני (העיר ס"א) העפר : למה תשבת • למה תהיה המלאכה בטלה : כאשר ארפה . ידי מן הבנין : וירדתי אליכם . לדבר ולהועד אליכם : (ה) את נערו . על ידי נערו : ואגרת פתוחה בידו . כתב אגרת שלח לי על ידו : (ו) כתוב בה . באותה אגרת : בגוים נשמע . שנודע לכל העמים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד : וגשמו אומר . גשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר : כדברים האלה . מוסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו אמר כתוב בה כדברים האלה בגוים נשמע וגו' : (ז) וגם נביאים וגו' . עד ונועדה יחדיו היה כתיב באגרת : נביאים . בעלי לשון כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נ"ז) : לאמר . שאומרים יש מלך ביהודה : ועתה

מצודת ציון

לקיחת מ' שקלים לקחו עוד בלחם ויין : שלטו . משלו : (יח) נעשה . ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית יח) : ברורות . מל' ברירה ובחירה : (א) פרץ . שבירה : (ב) ונועדה. מל' ועד ואסיפה כמו וייעדו כל המלכים (יהושע יא) : (ג) תשבת . מל' השבתה ובטול : ארפה . מל' רפיון : (ו) וגשמו . הוא גשם הערבי וכן יתר יתרו : הוה . הוא מל' הויה : (ז) נביאים . ענינו בעלי הדבור כמו ניב שפתים (ישעיה נז) : בידם

מצודת דוד

עשיתי עם ישראל כי מעת אשר צוה המלך אותי להיות מושל להם בארץ יהודה והיא משנת וכו' כל אותן השנים אני ואחי הנשמעים לי לא אכלנו מאכל המושל להאכיל את הפחה מדמי העם : (טו) והפחות . אבל הפחות הראשונים וכו' הם הכבידו עול על העם : ויקחו מהם . לקחו מהם כסף בעבור צורך לחם ויין די ספוקים מלבד ארבעים שקלי כסף בכל שנה : נעריהם . של הפחות הראשונים :

(טז) וגם • אף הטובה הזאת עשיתי כי אחזתי במלאכת החומה ר"ל מזרז הייתי את הבונים לבל ירפו ידיהם מן המלאכה : ושדי וגו' . ר"ל ועם כי בעבור התמדת המלאכה לא עסקו במלאכתן להמציא לעצמם די ספוקם עכ"ז לא קנינו מהם שדה לכלכלם בדמי מחיר השדה כ"א בנדבת הלב הייתי מפרנסם : על המלאכה . לעשות במלאכה גם המה : (יז) והיהודים . ר"ל מיתר העם שהיו המה עם הסגנים במספר ק"ן איש : וגם הבאים וגו' . הם הגרים אשר באו להתגייר כל אלה היו אוכלים על שולחני : (יח) ליום אחד • למאכל ליום אחד : ברורות . נבחרות וטובות : וצפרים . מיני עופות : ובין עשרת ימים . ר"ל יום אחד מבין כל עשרת ימים הייתי משקה אותם בכל מיני יין להרבה מאד : ועם זה . אף שהיה צרכי מרובה עם כל זה לא בקשתי מן העם לחם הפחה : כי כבדה . עבודת מס המלך ובנין החומה היתה כבדה עליהם ולא יכלו לעסוק במלאכתם להשתכר די ספוקם ועוד לתת לי לחם הפחה : (יט) לטובה . לחשוב לי לטובה ולזכות : על העם הזה . בעבור טובת העם הזה : ו (א) גם עד העת ההיא . ר"ל גם נשמע להם אשר עד העת ההיא עדיין לא העמדתי דלתות בשערים ואמר זה להסביר מה שנאמר למטה שאמר אליו שמעיה להסתיר עצמו בהיכל כי הגוים יבאו עליו לכן אמר כי שמעו שלא העמדתי הדלתות ויכולים המה לבוא בעיר : (ב) ונועדה יחדו . נעשה ועד וקבוץ בכפירים והיא שם מקום העומד בבקעת אונו : והמה חושבים . זהו מדברי נחמיה שאמר הנה השכלתי לדעת שהמה חושבים להרגני שמה : (ג) מלאכה גדולה . עסק גדול ודבר הכרחי : למה תשבת • למה תעשה כזאת שתתבטל המלאכה כאשר ארפה ידי ממנה וארד אליכם כי כאשר ארפה ידי ממנה תבוטל המלאכה מכל וכל : (ד) כדבר הזה . בלשון האמור למעלה לכה ונועדה וכו' : ואשיב אותם כדבר הזה . מלאכה גדולה וכו' : (ה) את נערו . עם נערו : ואגרת . ומלבד הדבר הזה שלח עוד בידו אגרת פתוחה מבלי חותם וכאומר לא בסתר דברתי וכל הרוצה לקרות יבא ויקרא : (ו) כתוב בה . ודבר זה כתוב בה : בגוים נשמע . בין העמים נשמע וגם גשמו אומר כזאת אשר אתם רוצים למרוד במלך וע"כ תבצר החומה להתחזק במבצר העיר והיה להם למלך : כדברים האלה . ר"ל כדברים האלה נשמע בעמים וגם זה מדברי האגרת : (ז) וגם נביאים . ר"ל ועוד הוספת לפרסם הדבר כי העמדת נביאים לסדר אמרים במיטב הדבור ושהם יקראו עליך בירושלים בפרסום רב לאמר אתה מלך ביהודה : ועתה ישמע למלך . ר"ל פן יהיה הדבר נשמע למלך [illegible] פתח

כדברים האלה ועתה לכה ונועצה יחדו:
ח ואשלחה אליו לאמר לא נהיה כדברים האלה
אשר אתה אומר כי מלבך אתה בודאם: ט כי
כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן־
המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את־ידי: י ואני
באתי בית שמעיה בן־דליה בן־מהיטבאל והוא
עצור ויאמר נועד אל־בית האלהים אל־תוך
ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל כי באים להרגך
ולילה באים להרגך: יא ואמרה האיש כמוני
יברח ומי כמוני אשר־יבוא אל־ההיכל וחי לא
אבוא: יב ואכירה והנה לא־אלהים שלחו כי
הנבואה דבר עלי וטוביה וסנבלט שכרו:
יג למען שכור הוא למען־אירא ואעשה־כן
וחטאתי והיה להם לשם רע למען יחרפוני:

יד זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט כמעשיו
אלה וגם לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים
אשר היו מיראים אותי: טו ותשלם החומה
בעשרים וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום:
טז ויהי כאשר שמעו כל־אויבינו ויראו כל־
הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם
וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה הזאת:
יז גם בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם
הולכות על־טוביה ואשר לטוביה באות
אליהם: יח כי־רבים ביהודה בעלי שבועה לו
כי־חתן הוא לשכניה בן־ארח ויהוחנן בנו לקח
את־בת־משלם בן ברכיה: יט גם טובתיו היו
אמרים לפני ודברי היו מוציאים לו אגרות
שלח טוביה ליראני:

תולדות אהרן כי רבים. קדושין נו:

ועתה ישמע למלך. אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה: (ח) כי מלבך. הרי כי במקום אלא: בודאם. קונטרארבאנטאל"ש בלעז כמו אשר בדא מלבו: (ט) כי כולם. כי כל העכו"ם: מיראים אותנו. מתיראים ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגו': ועתה חזק את ידי. לסייעני בבנין החומה: (י) והוא עצור. שנכלא בביתו: ויאמר נועד. אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שוחד מן סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה: כי באים להרגך. שהרי יבואו להרגך סנבלט וחביריו: ולילה באים. וע"כ הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים: (יא) האיש כמוני יברח. בתמיה אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל: לא אבוא. לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב"ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו: (יב) ואכירה. הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב"ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה: כי הנבואה דבר עלי. שהרי הוא דבר הדברים הללו עלי בשם נבואה: שכרו. כל אחד ואחד מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בנין החומה: (יג) למען שכור הוא. אמר לי הדברים הללו: למען אירא. כדי שאתירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא: והיה להם לשם רע. למען יהי' להם לשם רע לחרפני בעבירה זו: (יד) וגם לנועדיה הנביאה. היא ושאר נביאי השקר קבלו שכר מסנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואת שקרים':

דבר שלח אלי. או פי' כדברים האלה שמעתי: (ח) אתה בודאם. מכזב כמו בדיך מתים יחרישו בחדש אשר בדא מלבו ובלשון חכמינו ז"ל בדאי: (ט) כי כולם. כטעם כולכם וכן כלם תשובו ובאו נא ופי' כלכם מפחדים אותנו כדי שלא תעשה המלאכה: ועתה חזק את ידי. לסנבלט הוא אומר על ידי פיוס: (י) והוא עצור. לפני הבורא לעבדו כעוצר עצמו מהנאה והעצור בתענית כדואג האדומי שהיה נעצר: (יא) כמוני. הראשון שבח והשני לשון גנות: (יב) כי הנבואה. שם דבר והטעם הנבואה מלבו דבר עלי שמעי': שכרו. וא"ו וסנבלט תחת או. או שכרו שם דבר וטעמו הנזכ' נתנו שכרו והראשון קרוב: (יג) למען שכור. הוא דבר למען והטעם כי הנבואה דבר למען שהיה שכור. למען אירא ואעשה כן שאכנס בהיכל: וחטאתי. להם לשם רע עלי שסגרתי הדלתות: יחרפוני. שפחדתי מהם ונחבאתי: (יד) וגם לנועדיה הנביאה. הסכמת המפרשים שהוא שמעיה בן דליה וקראו כן בעבור שאמר נועד אל בית האלהים ומלת הנביאה בהא על דרך תיבת נועדיה שהיא כטעם נקבה בדבר ואיננה על דרך הענין כטעם אמרה קהלת. ולאמר כי נועדיה היתה אשה התנבאה עליו שקר הוא הקרוב וסרו כל הטענות ומלת וגם לנועדי' לרבות על שמעיה וזה הנכון: (טו) לחמשים ושנים יום. שלח סנבלט האגרת: (טז) ויפלו מאד בעיניהם. כשפלים ונופלים ממעלתם ואין להם תקומה לפניהם: (יט) אגרות שלח. דבק עם ודברי היו מוציאים והטעם מה שדברתי להם שאגרות שלח טוביה ליראני

(טו) בעשרים וחמשה יום לחדש אלול בשנת כ' לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלים: לחמשים ושנים יום. סוף נ"ב יום מיום שהתחיל לבנותו נגמר בנין החומה: (טז) ויהי כאשר שמעו כל אויבינו. דבר זה שנשלם בנין החומה: ויראו כל הגוים. וכאשר ראו כל העכו"ם שנגמר בנין חומת העיר: ויפלו מאד בעיניהם. נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם: (יז) חורי יהודה. שרי יהודה: על טוביה. אל טוביה ישראל רשע היה: (עיין במסכת קדושין דף ע'. שמבואר שם שהיה עכו"ם וצ"ע. מיוש"ה): ואשר לטוביה. ואגרת אשר לטוביה: (יח) כי רבים ביהודה. שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה: כי חתן הוא. אותו טוביה לשכניה: ויהוחנן בנו. של טוביה: בת משולם. אותו משולם שר וגדול היה: (יט) גם טובותיו. של טוביה היו מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו: טובותיו. שאשפרואו"ש בלעז: היו מוציאים לו. להגיד לו לטוביה: אגרות שלח

מצודת דוד

עתה ונועצה יחדיו מה לעשות איך להעלים הדבר: (ח) לא נהיה. אין דבר זה נשמע בעמים רק אתה בעצמך ממציא הכזב הזה מלבך: (ט) כי כולם. הכרי לעבר אתם כולכם הייתם מפחידים אותנו כי תאמרו בעבור הפחד ירפו ידיהם ממלאכת בנין החומה ולא תעשה עוד וא"כ לאויבים תחשבו ואיך א"כ תאמר עתה לחזק את ידי בעצה נכונה ואויב נהפך לאוהב אין זאת. או כאומר הנה העבר אין ועתה אתה המלך חזק את ידי בדברי נחומים ואל תוסיף להפחיד עוד: (י) והוא עצור. היה מעוכב לשבת בבית: נועד. נעשה ועד להאסף אל בית אלהים: ונסגרה דלתות ההיכל. להתחזק בה מפני סנבלט ואנשיו כי עדיין לא העמידו הדלתות בשערי העיר כמ"ש למעלה ויוכל לבוא בה כל הרוצה: ולילה באים. לא תדע להיות נשמר מהם באישון לילה: (יא) האיש כמוני יברח. וכי איש כמוני יברח מן האויב הלא לכלימה תחשב וכאומר הנה גם זרועי מסלה לי להלחם עמו: ומי כמוני. ועוד מי הוא הזר כמוני אשר יבא אל ההיכל וישאר חי כי הלא מות ימות וכמ"ש והזר הקרב יומת (במדבר ג): לא אבוא. לכן לא אבוא אל ההיכל: (יב) ואכירה. הכרתי בו שלא שלחו ה' ר"ל אין עצתו באמונה כמצות ה' אבל הכוונה להכשילני בעבירה: כי הנבואה. כי אמר אשר הנבואה דבר עלי ללכת אל ההיכל והנה הרבה ריוח והצלה לפניו ומדוע א"כ יצוה לעבור מצותי כי אם אמרו מדעתו היה מקום לומר מפני פיקוח נפש הותר הדבר אבל ה' לא יצוה כזאת ובזה הכרתי שאין עצתו אמונה רק טוביה או סנבלט שכרו להכשיל בעצתו: (יג) למען שכור הוא. בעבור שהוא שכור אמר כן: למען אירא. מסנבלט ואעשה כן כדבריו לבוא אל ההיכל ואחטא בזה: והיה להם. ויהיה לסנבלט ואנשיו עלי דבר שם רע שאני זר ובאתי אל ההיכל למען יחרפוני בזה השם הרע זהו עצם כוונת העצה היעוצה: (יד) זכרה וגו'. לגמול לכ"א כמעשיו אלה: וגם לנועדיה. וגם זכור לשלם גמול לנועדיה נביאה שקרית ולשאר נביאי השקר אשר היו מפחידים אותי בשקריהם בעבור כי קבלו שכר מטוביה וסנבלט: (טו) לחמשים ושנים יום. לסוף נ"ב יום מעת שהתחילו: (טז) כאשר שמעו. שנשלם בנין החומה בזמן קצר כזה: ויראו. העמים אשר מסביב ראו בעיניהם מהירת הבנין: ויפלו. היו פחותים ומשפלים בעיני עצמם למול ישראל: כי מאת אלהינו וגו'. לפי המהירות הרב הזה: (יז) גם בימים ההם. אף אחר השלום הבנין אם כי ראו אשר נעשתה מאת האלהים עכ"ז רבים משרי יהודה היו שולחים אגרות אל טוביה והאגרות אשר לטוביה היו באות אליהם דרך אהבה וחיבה: (יח) בעלי שבועה לו. היה להם כריתות ברית עמו: כי חתן. טוביה היה חתן שכניה שהיה שר וגדול בישראל

מצודת ציון

(ח) בודם. ענין המצאת הכזב וכן בדיך מתים יחרישו (איוב יא): (ט) כולם. ענינו כמו כולכם ודוגמתו ואולם כולם תשובו (שם יז): עצור. מעוכב וכן נעצרה נא אותך (שופטים יג): (יב) וסנבלט. הוי"ו הוא במקום או כמו ומקלל אביו ואמו (שמות כא): (טז) ויפלו. ענינו שפלות וגרעון

ז א ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד
הדלתות ויפקדו השוערים והמשררים והלוים: ג' י' מ"ג
ב ואצוה את־חנני אחי ואת־חנניה שר הבירה
על־ירושלם כי־הוא כאיש אמת וירא את־ ג' בסיפרא. ב'
האלהים מרבים: ג ויאמר להם לא יפתחו י' כלישנא ואמר קרי
שערי ירושלם עד־חם השמש ועד הם עמדים י"ז פסוקים עד ועד
יגיפו הדלתות ואחזו והעמיד משמרות ישבי ג' מ"ג
ירושלם איש במשמרו ואיש נגד ביתו:
ד והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה מלא וחד חסר
ואין בתים בנוים: ה ויתן אלהי אל־לבי ואקבצה ג' ד'
את־החרים ואת־הסגנים ואת־העם להתיחש י"ג
ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא ג' מ"ג ח' מ"ג
כתוב בו: ו אלה ׀ בני המדינה העלים משבי ד' ר"פ
הגולה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל וישובו
לירושלם וליהודה איש לעירו: ז הבאים עם־ ג'
זרבבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי סימן ל'. ל'. ב'
בלשן מספרת בגוי נחום בענה מספר אנשי ל'. ל'. ל' כלכון כתיב ס'
עם־ישראל: ח בני פרעש אלפים מאה ושבעים במ"ג כתיב א'

ושנים: ט בני שפטיה שלש מאות שבעים
ושנים: י בני ארח שש מאות חמשים ושנים:
ב' ח' וזוגין קדמאה לא נסיב יא בני־פחת מואב לבני ישוע ויואב אלפים
וי"ו ותניינא נסיב ושמנה מאות שמנה עשר: יב בני עילם אלף
מאתים חמשים וארבעה: יג בני זתוא שמנה
ל' מאות ארבעים וחמשה: יד בני זכי שבע מאות
ו' וששים: טו בני בנוי שש מאות ארבעים
ושמנה: טז בני בבי שש מאות עשרים ושמנה:
יז בני עזגד אלפים שלש מאות עשרים ושנים:
יח בני אדניקם שש מאות ששים ושבעה:
ל' יט בני בגוי אלפים ששים ושבעה: כ בני עדין
שש מאות חמשים וחמשה: כא בני אטר
ב' לחזקיה תשעים ושמנה: כב בני חשם שלש
ג'. ל' מאות עשרים ושמנה: כג בני בצי שלש מאות
חסר עשרים וארבעה: כד בני חריף מאה שנים
עשר: כה בני גבעון תשעים וחמשה:
סימן כו אנשי בית־לחם ונטפה מאה שמנים ושמנה:
מלא כז אנשי ענתות מאה עשרים ושמנה: כח אנשי

בקריאת וסימ' ויעזבו את העיר פתוחה. ואמרת חרב חרב פתוחה. ואגרת פתוחה בידו: בלשן ב' וסימ' אשר באו עם זרובבל. הבאים עם זרובבל ישוע וגו': בענה כולהון כתיב ה' במ"ג כתיב א' וסימני' בענא בן אחילוד. בענא בן חושי. ועל ידם החזיק צדוק בן בענא: סימן כל הדין ענינא ר"פ בני עד אנשי בית לחם ומן אנשי בית לחם עד בני עילם ר"פ אנשי: זכי ב' זקף קמץ וסימ' בני זכי שבע מאות וששים. וחבירו: בגוי ב' זקף קמץ וסימ' בני בגוי אלפים חמשים וששה. בני בגוי אלפים ששים ושבעה: לחזקיה ב' וסימ' בני אטר לחזקיה תנינא. וילכדוה מקצה שלש שנים. וב' ליחזקיהו עשר וכבוד. וב' יחזקיה דבר ה' אשר היה אל הושע. אשר היה אל מיכה. ואינון ג'
תולדות אהרן רעמים. מג"ס יז מנחות סס :

לירא אני היו מוציאים ומודיעים לו שכך ספרתי להם: כאיש אמת. הכ"ף לאמתת הדבר: (ג) ועד הם עומדים יגיפו הדלתות ואחזו. הכתוב בלשונו פעם ידבר עם הנמצא כאילו נעלם ממנו כענין ישקני מנשיקות פיהו: והם עומדים. רמז לחנני וחנניה והטעם בעוד שהם עומדים בשערים הזהירם שיגיפו השערים סגרו הדלת לפניהם ואמר להם אתם אחזו הדלתות בבריחים. יגיפו תרגום וסגרת הדלתות ותגיפין דשא: והעמד שם הפועל: (ה) החורים. תרגום לבן חיור והוא עין מראה נכבד וממנו נקראו חורים: (ו) אלה בני המדינה. בפסוק העליון אמר להתיחש והטעם להראות היחש ומצא כתוב בו אלה בני המדינה העולים וכאשר נקשרה חומת ירושלים ראה נחמיה שיתיחסו לבית אבותם לבלתי התערב עמהם זרים רבים נוספו שאינם במספר הראשון ורבים יגרעו שכבר מתו ולא היו בימי נחמיה ורבים הולידו בנים בתוך ל"ו שנים שנתים לכורש וי"ד לאחשורוש ועשרים לארתחשסתא עד עלות נחמיה ולמנצאים אמר להתיחשם ואם ישאל איש למה אמר כתוב בו אלה בני המדינה העולים ואינם במספר הראשון ויש בראשון שאינו בשני כי בראשון אמר בני ארח תשע"ה ובשני בני ארח תרנ"ב והנה נוספו הראשונים קכ"ג בני סנאה ג' אלפים ותר"ל ובשני ג' אלפים ותתק"ל ונוספו בשני ויש נזכרים ראשון ובשני אינם נזכרים כי בני יורה קי"ב ובני בני חריף קי"ב. נשיבהו כי הכתוב מדבר כנגד הרוב

שלא טוביה. אגרות היה שולח תדיר להפחידנו שלא לבנות בנין החומה: (א) ויפקדו. עתה נעשו הלוים פקידי' על פקידותן להיותן שוערים ומשוררי' מן הלוים כב"ה: (ב) על ירושלים. לשמור שערי ירושלים: מרבים. מימים רבים: (ג) עד חום השמש. עד חצי היום שהיה היום גדול: ועד הם עומדים. ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדים שלא יזוזו עד יגיפו ויסגרו הדלתות והרוצה לצאת יצא מן העיר והרוצה ליכנס יבא ויכנס כל כך היו עושים מפני האויבים: ואחזו. יאחזו הדלתות לסוגרם: משמרות יושבי ירושלים. ומיושבי ירושלים העמידו משמרות גיט"ש בלעז: (ד) רחבת ידים. רחבת מקום וגדולה: (ה) להתייחש. לחקור יחוסן: העולים בראשונה. מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה: ואמצא כתוב בו. כל אלה הדברים היו כתובים באותה אגרת: (ו) אלה בני המדינה וגו' עד והגורלות הפלנו על קרבן העצים (לקמן י' ל"ה): וליהודה. למדינת יהודה: איש לעירו. כל אחד לעירו: (ז) הבאים עם זרובבל. אשר באו משבי הגולה עם זרובבל: ישוע. הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. חשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם חשבונות של מעלה פעמים יש שאינם מכוונים זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונות כל כך אבל הכלל שוה (עיין בעזרא סי' ב' פרק ב' וצריך עיון יוש"ה) לכאן ולכאן שנאמר כל הקהל כאחד וגו' ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות
כל

מצודת ציון

כמו נופלים מערלים (יחזקאל לב): (א) ויפקדו. מל' פקידות ומנוי: (ג) יגיפו. יסגירו כי וסגרת הדלת (מ"ב ד) ת"י ותגיפין: (ה) להתייחש. ענין יחוס הוא הודעת ספר הדורות מן המשפחות

מצודת דוד

בישראל: ויהוחנן בנו. של טוביה: (י) גם טובותיו. דברים טובים הנמצאים בטוביה היו אומרים לפני למען יקיפו אותי: ודברי. מה שדברתי עליו מדברי גנאי היו מגלין לו ולכן התמיד לשלוח אגרות להפחיד אותי: ז (א) ויפקדו. היו ממנים את השוערים והמשוררים איש איש על עבודתו: והלוים. הם הממונים על אוצרות בית ה' וכדומה: (ב) ואצוה וגו' על ירושלים. ר"ל להיות ממונים על שמירת העיר: כי הוא. כי חנניה היה נראה כאיש אמת וירא את ה' מימים רבים: (ג) עד חום השמש. עד יתחמם השמש בתכלית התמימות וסוף כחצי היום: ועד הם עומדים. ובעוד שהממונים עומדים יסגרו את הדלתות ואח"כ ילכו הממונים לביתם: ואחזו. החזיקו בדבר המנוי הזאת והיו זהירים בה: והעמיד. והעמידו שומרים מיושבי ירושלים: איש במשמרו. כל איש ישמור בשערי העיר בעת בוא זמן משמרו הקבוע לו ומלבד זאת ישמור כל אחד נגד ביתו: (ד) והעיר. ר"ל וזהו לפי שהעיר רחבת מקום ולתוספת ביאור אמר וגדולה ועי"ז רחוקים האנשים זה מזה כי המה מתי מספר: ואין בתים בנוים. ר"ל אינם בנוים בחוזק רב להסתר בהן מפני האויב ובעבור כל זה צריך שמירה מעולה: (ה) אל לבי. העיר את לבי אל הדבר: להתייחש. לחקור יחוסן: העולים בראשונה. של העולים בראשונה עם זרובבל: ואמצא כתוב בו. תוכן הדברים האמורים למטה בענין: (ו) אלה וגו'. וזהו תוכן הכתוב בה אלה בני המדינה וכו' ר"ל אלה בני מדינת א"י העולים עתה ממה שהיו בשבי הגולה וכו': וישובו. עתה שבו כ"א לעירו אשר הגלה ממנה: (ז) הבאים. אשר באו עתה למקומם עם זרובבל וכו': ישוע. הוא יהושע כ"ג: מספר אנשי. זהו המספר של החשובים וכן כל איש ואנשים שבמקרא: (ח) בני פרעש. יש מהם מזכיר ע"ש אב המשפחה ויש מזכיר ע"ש עירם: (יא) פחת מואב. המושל במואב: לבני ישוע ויואב. ר"ל מן בני ישוע ומן בני יואב שהיו מבני פחת מואב מספרם היו אלפים וכו': (כד) בני אטר לחזקיה. נתן סימן על אשר לומר
[illegible]

בית־עזמות ארבעים ושנים : כט אנשי קרית סימן
יערים כפירה ובארות שבע מאות ארבעים
ושלשה : ל אנשי הרמה וגבע שש מאות ג׳
עשרים ואחד : לא אנשי מכמס מאה ועשרים כ׳ כתיב פ׳
ושנים : לב אנשי בית־אל והעי מאה עשרים כ׳
ושלשה : לג אנשי נבו אחר חמשים ושנים :
לד בני עילם אחר אלף מאתים חמשים וארבעה :
לה בני חרם שלש מאות ועשרים : לו בני חסר
ירחו שלש מאות ארבעים וחמשה : לז בני
לד חדיד ואנו שבע מאות ועשרים ואחד : ג׳ חסר כלישנא
לח בני סנאה שלשת אלפים תשע מאות
ושלשים : לט הכהנים בני ידעיה לבית ישוע ג׳ ר״פ
תשע מאות שבעים ושלשה : מ בני אמר אלף
חמשים ושנים : מא בני פשחור אלף מאתים
ארבעים ושבעה : מב בני חרם אלף שבעה כולהון חסר
עשר : מג הלוים בני־ישוע לקדמיאל לבני ג׳ ר״פ
להודוה שבעים וארבעה : מד המשררים בני ל׳ להודיה ק׳
אסף מאה ארבעים ושמנה : מה השערים בני־
שלם בני־אטר בני־טלמן בני־עקוב בני חטיטא חסר בכתו׳ חסר
בני שבי מאה שלשים ושמנה : מו הנתינים ל׳ ל׳ חסר
בני־צחא בני־חשפא בני טבעות : מז בני־ ג׳ ול׳ חסר ז׳ מ״ל. ל׳ כ״כ
קירס בני־סיעא בני פדון : מח בני־לבנא בני־ ל׳ כתיב א׳ ל׳ כתיב א׳

חגבא בני שלמי : מט בני־חנן בני־גדל בני־ ל׳
גחר : נ בני־ראיה בני־רצין בני נקודא :
נא בני־גזם בני־עזא בני פסח : נב בני־בסי בני־
נפישסים ק׳ מעונים בני נפושסים : נג בני־בקבוק בני־
כ׳. כ׳. ל׳ חקופא בני חרחור : נד בני־בצלית בני־מחידא
כ׳. כ׳ בני חרשא : נה בני־ברקוס בני־סיסרא בני־
כ׳ תמח : נו בני נציח בני חטיפא : נז בני עבדי שלמה
כ״ח׳ חסר וח׳ מלא. ל׳ כתי״ח׳ בני־סטי בני־ספרת בני פרידא : נח בני־יעלא
בני־דרקון בני גדל : נט בני שפטיה בני־חטיל
כ׳. כ׳ בני פכרת הצביים בני אמון : ס כל־הנתינים
ובני עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים :
כ׳ מ״ל וכסיפ׳ סא ואלה העולים מתל מלח תל חרשא כרוב
ל׳. ח׳ זוגין מתחלפין אדון ואמר ולא יכלו להגיד בית־אבתם וזרעם
ס׳ חס׳ י״כ ס״פ אם מישראל הם : סב בני־דליה בני־טוביה בני
ג׳ נקודא שש מאות ארבעים ושנים : סג ומן־
כ׳ הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזלי
ס׳ אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי אשה ויקרא
ס׳ ר״פ בסיפ׳ על־שמם : סד אלה בקשו כתבם המתיחשים
כ׳ ובסיפרא. כ׳ ולא נמצא ויגאלו מן־הכהנה : סה ויאמר
התרשתא להם אשר לא־יאכלו מקדש
ל׳ וח׳ לאורים ולתומים הקדשים עד עמד הכהן לאורים ותמים. סו כל־
ז׳. כ׳ זוגין מתחלפין הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש־מאות

זוגין מן ב״ב בחד לישן : סימן כל קריאה קרית יערים במ״ב קרית ערים וסי׳ וצלע האלף היבוסי הוא קרית יערים. בני קרית ערים כפירה ובארות קדמאה : ואנו ג׳ חס׳ וסי׳ כי הוא ראשית אנו. יהי רעב אנו. בני לד חדיד ואנו תנינא דסיפרא : הלוים ג׳ ר״פ וסימ׳ הלוים בני ישוע. וחבירו. הלוים בימי אלישיב : ציחא ג׳ כתיב א׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסי׳ הנתינים. וחברו וציחא וגשפא נתינים תנינא חסר : חגבא ל׳ כתיב א׳ בני לבנא בני חגבה : וחד כתיב ה׳ בני לבנה קדמא : חקופא ב׳ וכתיב א׳ וסימ׳ בני חקופא. וחברו בני בקבוק בני חקופא : יעלא ל׳ כתיב א׳ קדמא כתיב ה׳ בני מלא בני דרקון בני גדל : אבותם ה׳ חסר בנביאים ובכתובים וסי׳ ויעש יהודה הרע דרחבעם דמלכים. על אשר עזבו את ה׳ דמלכים דשלמה. ויהיו הגוים האלה דמלכים. ויעשו כן בני הגולה. ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל בתרא. וכל אוריתא דכות׳ חסר

תולדות אהרן מתל מלח. קידושין ע : בני חביה. שם סע : התרשתא. שם עב : ארבע רבוא. זכחים סא :

שהיה מזרע יחזקיה או ר״ל עם הבנים של יחזקיה : (לג) נבו אחר. כן שם העיר ובעזרא נאמר רק נבו וכמו שיש חלוק גם בשאר השמות על כי היו נקראות בזה ובזה : (לד) עילם אחר. לפי שחשב למעלה בני עילם והיו בחשבון הזה לזה אמר שזהו עילם אחר והיו שוות במספר אנשיהן : (לט) הכהנים. ר״ל וזהו מספר הכהנים : בני ידעיה לבית ישוע. נתן סימן על ידעיה לומר שהיה מיוחס לבית ישוע ומזרעו היה : (מב) בני חרם. לא זהו הנזכר למעלה או יתכן אשר למעלה חשב הישראלים מחרם וכאן חשב הכהנים מחרם : (מג) בני ישוע לקדמיאל. ר״ל בני ישוע עם בני קדמיאל כי הלמ״ד במקום את ואת הוא כמו עם : לבני להודיה. נתן סימן על ישוע וקדמיאל לומר שהיו מבני להודיה : (מה) השוערים. שהיו שומרים שערי המקדש עד לא גלו והם היו בני שלום וכו׳ : (מו) הנתינים. הם הגבעונים ונקראו נתינים ע״ש שנאמר בם ויתנם יהושע חוטבי עצים וכו׳ (יהושע ט׳) : (נז) בני עבדי שלמה. והם בני סוטי וכו׳ : (סא) ואלה. הנזכרים למטה בני דליה וכו׳ הם היו העולים מתל מלח וכו׳ ושמות מקומות הן בבבל : ולא יכלו להגיד. כי לא ידעו מבני מי הם : בית אבותם וזרעם. היא היא כי זרעם ר״ל מזרע מי יצאו והוא כפל ענין בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (סג) ומן הכהנים. הם בני חביה וכו׳ : אשר לקח. הוא חוזר על בני ברזלי לומר שאביהם לקח אחת מבנות ברזלי לאשה ולזה היה נקרא עליהם שם ברזלי לומר עליהם בני ברזילי : (סד) אלה. הכהנים האלה : כתבם. דבר כתוב מהם : המתיחשים. אשר יסופר בו סדר הדורות : ולא נמצאו. בספר היחוס לא נמצאו אלה כתובים וזכורים : ויגאלו. ולכן נתאסו מן הכהונה : (סה) התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה וכן נאמר ויאמר נחמיה הוא התרשתא (לקמן ח) ואז״ל לפי שהיה משקה למלך והתירו לו חכמים לשתות יין נסך לכן נקרא התרשתא והיא מלה מורכבת התר שתא :

אשר לא יאכלו. ר״ל משפטם הוא אשר לא יאכלו מקדש הקדשים ואז״ל זו היא תרומה וקדשי המזבח : לאורים ולתומים. לשאול בהם אם הם כהנים כשרים וכאומר עד שיבוא המשיח וישאלו אז באורים ותומים כי בבית השני לא היו האורים ותומים לשאול בהם : (סו) כל הקהל כאחד. כולם יחד הישראלים והכהנים הלוים והנתינים ובני עבדי שלמה : ארבע רבוא וגו׳. ובפרטן לא יעלו לחשבון הזה אבל לא חשב בפרטן כ״א הישראלים מבני יהודה ובנימין ועם מה שעלו מיתר השבטים היו כחשבון הזה וכן מפורש בס״ע. (והנה פרטי החשבון לא ישוו לפרטי החשבון הנזכר בספר עזרא פעם להוסיף פעם לגרוע והכלל החשבון הנספרים בפרטיות יוסיפו על מה שמוזכר בספר עזרא ויש משפחות שחשבם עזרא ולא הוזכרו פה וכן בהיפוך ובמספר ראשי העולים הוסיף פה לחשוב עוד אחד נחמני מה שלא זכרו עזרא כי עזריה רעמיה מספרת נחום הנזכרים פה הלא המה שריה רעליה מספר רחום הנזכרים בעזרא כי קרובים הם בלשון ובשתי השמות נקראו וכמוהו רבים וגם פה נמצאו רבים זולתם בחלוף השמות משל עזרא אבל נחמני מהנראה כי הוא הוא הנתוסף בחשבון מספר ראשי העולים. ויתכן כי נחמיה לא העתיק כל דברי עזרא כהוויתן מבלי שנוי אבל העתיק תוכן הדברים והנה העליה הראשונה שעלו עם זרובבל היתה בשנת שתים לכורש הפרסי ואחר שנים רבות בשנת עשרים לדריוש בן אחשורוש אז עלה נחמיה ואז מצא ספר היחש ולכן נאמר כי נחמני הזה עם שעלה בראשונה עם זרובבל והיה אז רך בשנים ולא היה אז נחשב לראש והיה נכלל ביתר העולים אולם בימי נחמיה נתגדל בשנים ובמעלה לזה ראה נחמיה להוסיפו על הראשונים ולזכרו עמהם. ובדבר תוספות המספר וגרעונו נאמר הלא רבים מהם כבר מתו בימי נחמיה וכן רבים בנים יולדו להם ונעשו גדולים

וששים׃ סז מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה
שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם ט׳
משררים ומשררות מאתים וארבעים וחמשה׃ ל׳
סח סוסיהם שבע מאות שלשים וששה פרדיהם
מאתים ארבעים וחמשה׃ סט גמלים ארבע מתחלף חברו גמליהם
מאות שלשים וחמשה חמרים ששת אלפים
שבע מאות ועשרים׃ ע ומקצת ראשי האבות כולהון קמצין
נתנו למלאכה התרשתא נתן לאוצר זהב
דרכמנים אלף מזרקות חמשים כתנות כהנים ב׳ מ״ל
שלשים וחמש מאות׃ עא ומראשי האבות נתנו ג׳
לאוצר המלאכה זהב דרכמנים שתי רבות וכסף ב׳ א׳ כתיב ו׳ וא׳ כתיב א׳
מנים אלפים ומאתים׃ עב ואשר נתנו שארית י״ב ר״פ
העם זהב דרכמנים שתי רבוא וכסף מנים
אלפים וכתנות כהנים ששים ושבעה׃
עג וישבו הכהנים והלוים והשוערים והמשררים י׳ מ״ל
ומן העם והנתינים וכל ישראל בעריהם ד׳ מלעו׳ פסו׳ בסיפרא
ויגע החדש השביעי ובני ישראל בעריהם׃ ט״ו מלעו׳ פסו׳ וכל ר״פ דכוות׳
ח א ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב ב׳
אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הספר
ל׳ דסמי׳ ל׳ דסמי׳ להביא את ספר תורת משה אשר צוה יהוה
ל׳ מ״ל את ישראל׃ ב ויביא עזרא הכהן את התורה
ל׳ לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע
ביום אחד לחדש השביעי׃ ג ויקרא בו לפני
ל׳ הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד
מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים
ל׳. ג׳ ואזני כל העם אל ספר התורה׃ ד ויעמד עזרא
ל׳. ל׳ הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ויעמד
כל סיפרא ניח כיה חלקיסו אצלו מתתיה ושמע ועניה ואוריה וחלקיה
ומעשיה על ימינו ומשמאלו פדיה ומישאל
ל׳ ומלכיה וחשם וחשבדנה זכריה משלם׃
ה ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל
ל׳ וא׳ וכפתחו כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם׃
ו ויברך עזרא את יהוה האלהים הגדול ויענו
כ׳. ל׳ כל העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחוו
ל׳ כטעם פסיק ליהוה אפים ארצה׃ ז וישוע ובני ושרביה
ימין עקוב שבתי הודיה מעשיה קליטא

במ״ב וסימ׳ אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם. ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד: ולהם ה׳ וסי׳ ואתה קח לך מכל מאכל. וישימו לו לבדו. וטפכם אשר אמרתם. כי הם ומקניהם יעלו. ויהי אחרי בא אמציהו. כי הטהרו הכהנים והלוים. מלבד עבדיהם ואמהותיהם דסיפרא. וחבירו: והשוערים י׳ מ״ל בקריאה וסי׳ ויהי כאשר נבנתה החומה. וישובו הכהנים והלוים דסיפרא תנינא וקדמא. ושאר העם הכהנים והלוים והשוערים. כי אל הלשכות יביאו. והשוערים עקוב טלמון ואחיהם. שומרים שוערים משמר באספי׳. ויעש לו לשכה גדולה. ויעמד השוערים על שערי בית ה׳. ומהלוים סופרים ושוטרים: אל ספר ג׳ בקריא׳ וסי׳ כתב לך את הדברים. ויכתוב ירמיהו. ויקרא בו לפני הרחוב: אמן אמן ב׳ דסמיכי וסימ׳ ואמרה האשה אמן אמן. ויברך עזרא את ה׳ האלהים הגדול: שכל ח׳ פתחין וסימ׳ בלשון תרגום אתתא אתיעצת

תולדות אהרן לפני הרחוב. יומא סט סוטה מא: אל ספר. שם לט: מגדל עץ. יומא סט מגלה כג: וכפתחו. סוטה לט מגלה עד: ויברך עזרא. יומא סט: וישוע. ערכין לג:

הרוב אמרה להרוג שבעים בני ירובעל ויותם לא נהרג וכן יואלי ירך יעקב שבעים ויעקב לא יצא מירכו ע׳. ואולי יורה וחריף שני שמות לאיש אחד כשריה רעלי׳ ובשני עזריה רעמיה. והמספר השני מעט נוסף על הראשון רק באחרו אלה העולים להודיע כי בני פלוני לא נגרע אחד מהם ובני פלוני נוספו ובני פלוני נגרעו ומתו מהם וכבר פירשתי כל הענין למעלה: (ב) ביום אחד לחדש השביעי. דבק עם ראש הפסוק והטעם ויביא עזרא את התורה ביום פלוני: (ג) ויקרא בו. רמז לספר התורה: (ד) מגדל עץ. כדמות מגדל כאשר אנחנו עושים פה בבתי כנסיות: (ה) וכפתחו עמדו. העמידה בדיבור ופירושו שתקו והחרישו וכן עמדו לא ענו עוד. ויתכן שעמדו על רגליהם לכבוד התורה והעד ויקומו על עמדם וכן אמרו חכמינו ז״ל מימי משה ועד רבן גמליאל היו למדין מעומד: (ו) במועל ידיהם. משרש עלל וכמוהו ועוללתי בעפר קרני והוא כטעם מעלה מן עלה ויעל והם שנים שרשים

כל כך והכל מפורש למעלה: (ב) ביום אחד לחדש השביעי. הוא יום של ראש השנה: (ג) מן האור. של תחלת היום: אל ספר התורה. היו כל העם מטים אזניהם: (ד) אשר עשו לדבר. אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה: (ה) כי מעל כל העם היה. ועל כן ראוהו כולם: וכפתחו עמדו כל העם. וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם: עמדו. לשון שתיקה (שתקו) כמו עמדו ולא ענו עוד (איוב ל״ב): במועל ידיהם. בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב״ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמימה (מלכים א ח׳): (ז) מבינים את העם. שהיו מתרגמין לעם דברי תורה: על עמדם. שהיו עומדין על רגליהם: ושום שכל

מצודת ציון

ומי אביהם: (סד) ויגאלו. ענין טנוף ומאוס וכן לחם מגואל (מלאכי א): (סו) רבוא. הוא עשרת אלפים: (סח) פרדיהם. הם הבאים מן הסוס והחמור: (ע) דרכמונים. שם מטבע ידוע אצלם: (עא) מנים. שם משקל ליטרא: (עג) ויגע. כמו והגיע: (א) הסופר. החכם ובדרז״ל סופר מברך וכור יוצא (חולין קיח): (ה) עמדו. ענין בתיקה כמו עמדו ולא ענו (איוב לב): (ו) במועל. מל׳ מעלה ורמה: ויקדו. כפפו הקדקוד: ושום

מצודת דוד

גדולים ולזה בבוא נחמיה להזכיר במספרו את המשפחה הנוספה או הנגרעה כתב המספר כפי מה שמצאה עתה אם להוסיף אם לגרוע מאשר עזרא ומ״ש בראשית אמרין העולים משבי הגולה על הרוב יאמר לא על המעט הנולדים בא״י שלא היו מן העולים ויש מן המשפחות העולים בראשונה אשר ספו תמו בימי נחמיה והפליטים הנשארת נספחו להתחבר אל המשפחות הקרובות אליהן ועמהן נחשבו ויש מן המשפחות אשר היו אז אנשי מתי מספר ונספחו אז להתחבר אל המשפחות הקרובות לחשב עמהן ועתה בימי נחמיה פרו ורבו ונחשב משפחה לעצמה ובסוף אמריו כאשר כללם יחד ועם העולים מיתר השבטים עם שרחוק הדבר שלא יפחתו ולא יתוספו בימי נחמיה על המספר שהיה מאז הלא בחשבון מספר הפרטים נתוסף ובודאי כן נתוסף ביתר השבטים הנה מ״מ ראה נחמיה לכתוב כלל המספר מה שהיה מאז ולא כפי מה שהמה עתה וזה הוא לפי שהעולים משבי הגולה לא היו רק כחשבון הזה): (סז) מלבד. החשבון הזה הוא מלבד עבדיהם ואמהותיהם של אלה הנזכרים והיו שבעת אלפים וכו׳: משוררים ומשוררות. זכרים ונקבות לשורר בדרך כי עלו בשמחה ובטיול: מאתים וארבעים וחמשה. ובעזרא נאמר רק מאתים כי אותן החמשים וחמשה היו אז קטנים והיו נטפלים אל הגדולים ובימי נחמיה נתגדלו ונחשב גם אותם: (ע) נתנו למלאכה. אז כאשר עלו עם זרובבל נתנו נדבה למלאכת בית ה׳ ובעזרא הוזכר חשבון הזהב והכסף וכתנות הכהנים: התרשתא. הוא נחמיה. נתן לאוצר. נתן עתה לאוצר של בית ה׳. כתנות כהנים. שילבשו אותם הכהנים בשעת העבודה: (עא) ומראשי. מקצת מראשי האבות נתנו. עתה בימי נחמיה נתנו לאוצר המלאכה ר״ל אל המקום שאצרו שם הזהב והכסף לצורך מלאכה בדק הבית או להוסיף בבנין כי עיקר המקדש כבר נבנה: (עג) ומן העם. מבני יהודה ובנימין: וכל ישראל. הם מיתר השבטים: בעריהם. אשר היו ערי נחלתם עד שלא גלו: ובני ישראל בעריהם. ואז היו בני ישראל בערי נחלתם: ח (א) כאיש אחד. ר״ל חיש מהר כביאת איש אחד: (ב) מאיש וגו׳. ר״ל הביא לפני כולם כי כולם נאספו שם: מבין לשמוע. בעל בינה להבין דברי הספר: ביום אחד וגו׳. הוא ר״ה: (ג) ויקרא בו. עזרא קרא בו מן האור. מן אור הבוקר: והמבינים. בעלי בינה: ואזני וגו׳. היו נוטים אזניהם לשמוע אל דברי תורה: (ד) אשר עשו לדבר. הנעשה מתחלה בעבור זה: (ה) לעיני כל העם. כולם ראו בפתחו את הספר כי עמד על המגדל ממעל לכל העם ולזה ראו הכל: וכפתחו. כאשר פתח הספר או כאשר פתח פיו לדבר שתקו כל העם: (ו) אמן אמן. הכפל לחזק: במועל ידיהם. ברוממות ידיהם למעלה: אפים, כל אחד נפל על פניו ארצה: מבינים

עזריה יזבד חנן פלאיה והלוים מבינים את־
העם לתורה והעם על־עמדם: ח ויקראו בספר
בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו
במקרא: ט ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא
הכהן הספר והלוים המבינים את־העם לכל־
העם היום קדש־הוא ליהוה אלהיכם אל־
תתאבלו ואל־תבכו כי בוכים כל־העם כשמעם
את־דברי התורה: י ויאמר להם לכו אכלו
משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין
נכון לו כי־קדוש היום לאדנינו ואל־תעצבו כי־
חדות יהוה היא מעזכם: יא והלוים מחשים
לכל־העם לאמר הסו כי־היום קדש ואל־
תעצבו: יב וילכו כל־העם לאכל ולשתות
ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו
בדברים אשר הודיעו להם: יג וביום השני
נאספו ראשי האבות לכל־העם הכהנים
והלוים אל־עזרא הספר ולהשכיל אל־דברי
התורה: יד וימצאו כתוב בתורה אשר צוה
יהוה ביד־משה אשר ישבו בני־ישראל
בסכות בחג בחדש השביעי: טו ואשר ישמיעו
ויעבירו קול בכל־עריהם ובירושלם לאמר צאו
ההר והביאו עלי־זית ועלי־עץ שמן ועלי הדס
ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת
ככתוב: טז ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות
איש על־גגו ובחצרתיהם ובחצרות בית האלהים
וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: יז ויעשו
כל־הקהל השבים מן־השבי סכות וישבו בסכות
כי לא־עשו מימי ישוע בן־נון כן בני ישראל
עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד:
יח ויקרא בספר תורת האלהים יום | ביום מן־
היום הראשון עד היום האחרון ויעשו־חג
שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט:
ט א וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו
בני־ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם:
ב ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו
על־חטאתיהם ועונות אבתיהם: ג ויקומו על־
עמדם ויקראו בספר תורת יהוה אלהיהם
רביעית היום ורביעית מתודים ומשתחוים

אתיהיבת לגברא ספרא . וביאורם והאשה טובת שכל ויפת תואר . יועץ בשכל . נתן השכל במרומים רבים . איש שכל מבני מחלי . ושום שכל ויבינו במקרא : ועונות י' מ"ל בלישנא בקרי' וסימ' אם עונות תשמר יה ה' מי . כמה לי עונות וחטאות . ותורישני עונות נעורי . כי המה עונות חרב למען תדעון . כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים :

תולדות אהרן בספר תורה . מגלה ג' נדרים לז : משמנים . כילה טו : לאו סכר . סוכה יב לו : מן סלני . ערכין לב שבועות לז : ויברך עזרא . ברכות יא מגלה עד : ויעבירו קול . סוכה נג : בספר תורה . מגלה ל :

שכל ושימת חכמה ושום לשון פעול: (ט) היום קדוש . כי יום ר"ה הוא: כי בוכים כל העם . מפני שלא קיימו התורה כראוי : (י) לאין נכון לו . לעני שאין מזומן לו מאכלו: (יא) מחשים. היו מזהירין לכל העם לאזות שלא יבכו עוד : הסו. ל' שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י"ג): (יג) וביום השני . של ר"ה : (טו) ואשר ישמיעו . וצוו אשר ישמיעו קול לחוג את חג הסוכות וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו (שמואל א' ט'): ועלי הדס . מפורש במסכת סוכה זה הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה : ועלי תמרים . ללולב : ועלי עץ עבות . זה הדס הראוי ללולב כמפורש במסכת סוכה: (יח) יום ביום . בכל יום ויום : (א) ואדמה עליהם . העלו עפר על ראשם : (ב) מכל בני נכר : ומנשיהם

שרשים בענין אחד כמו שוגג ומשגה ופי' במועל בנשיאות ידיהם כטעם שאו ידיכם קודש וברכו את ה': (ז) מבינים את העם לתורה. הבינום להקשיב התורה . (ח) מפורש . פי' דבר מפורש : ושום שכל . שמו שכלם להבין במקרא זאת השומה בעיון הלב כטעם ואתנה את לבי לדעת חכמה : (ט) לכל העם. דבק עם ויאמר שהוא ראש הפסוק : כי חדות ה' היא מעזכם . השמחה היא תעוז אתכם אם תקיימוה כי כן כתוב ושמחת בחגך : (יא) מחשים לכל העם . פועל יוצא : הסו . מלעיל בגלגל הפסק וכן ערו ערו עד היסוד בה : (טו) ואשר ישמיעו . ועלי עץ שמן ועלי עץ הדס ועלי תמרים הווי"ן אינם מוסיפים על הענין רק טעמו או עלי עץ שמן או עלי הדס וכן ומקלל אביו ואמו . והדס והעבות ידענו מן הקבלה שהם עץ אחד וכן אמר המתרגם עבות הדסין על דרך קבלה רק יש בו מינין הנמצאים בשלשה עלים הוא הנקרא מן מעשה עבות . ואני מצאתי בששה עלים והוא הנאה מכולם להקרא עבות ויש אומר כי ימצא בשבעה עלים ורבותינו קראו הדס שוטה : (יז) ישוע . נקרא בשלשה שמות : (יח) יום ביום . פי' ביום הראוי והטעם מענין היום : (ד) ויקם על מעלה . שם דבר [illegible] מנהגם להתפלל לשם : קומו

מצודת דוד

(ז) מבינים. הם היו מבינים ומודיעים להעם את דברי התורה שקרא עזרא : על עמדם. על מקום מעמדם ולא זזו ממקומם : (ח) ויקראו . ר"ל שמעו קול הקריאה כי עזרא לבד היה הקורא : מפורש . קריאה מפורשת לדעת ולהבין מה שנאמר בה : ושום שכל וכו'. שמו שכלם ר"ל נתנו לבם להשכיל אמיתת הענין והשכילו להבין במקרא : (ט) המבינים . אשר היו מבינים את העם את דברי התורה : לכל העם . הם אמרו לכל העם הלא היום קדוש הוא לה' כי ר"ה הוא ואין מהראוי להתאבל ולבכות בו : כשמעם וגו'. כי ראו שלא קיימו את התורה כראוי : (י) משמנים. מאכלי שמן : ממתקים . משקים מתוקים : לאין נכון לו . למי שאין הממון נכון ומזומן לו ר"ל לדלת העם : כי חדות ה'. ר"ל שמחת י"ט שהיא שמחה של מצוה היא תתן לכם עוז ותעצומות : (יא) מחשים . היו משתקים את כל העם ואמרו להם שתקו מן הבכי : (יב) ולשלח מנות . לאין נכון לו : כי הבינו . השכילו וידעו בדברי התורה אשר הודיעו להם ושמחו בזה : (יג) וביום השני . של ר"ה כי בימי עזרא עברוהו לאלול ועשו שני ימים טובים של ר"ה כן אחז"ל : לכל העם . של כל העם : ולהשכיל . לקרות בה בכוונת הלב לדעת מצות ה' אשר תעשינה : (טו) ואשר ישמיעו . הוא מקרא קצר וכאילו נאמר וצוו אשר ישמיעו וכו' : עלי זית . ענפים כשהם עם העלים : עץ שמן . הוא מין אילן סרק : ועלי הדס . אחז"ל שהוא הדס שוטה שאין כשר ללולב וצוו להביאן לסכך בהם את הסוכה עם עלי זית ועלי עץ שמן : ועלי תמרים . זה לולב . עץ עבות . זה ההדס אשר עליו קלועים זה בזה הכשר ללולב וה"ה שצוו להביא האתרוג וערבי נחל ולא זכרם לקצר בדבר המובן : לעשות סוכות . לסכך בהם את הסוכות ומוסב על עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס : (יז) וישבו בסוכות . ר"ל ישבו בהם בקביעות רב כמו שראוי להיות : כי לא עשו . ר"ל עשו המצוה מן המובחר אשר לא עשו כן מימי ישוע בן נון והוא הפוך כמו כי לא עשו בני ישראל כן מימי וכו' עד היום ההוא : ותהי שמחה . על אשר קיימו המצוה בתקון רב : (יח) ויקרא . עזרא קרא לפני העם בכל יום מן יום הראשון מימי החג עד וכו'. ויעשו חג . הקריבו קרבנות החג : עצרת . עשו עצרת והקריבו בו הקרבנות הראוים כמשפט התורה ; ט (א) נאספו . לירושלים לשוב לה' על מעלם : ובשקים . ובלבישת שקים והוא מענין תשובה והכנעה : ואדמה . ועפר על ראשם וגם זה מענין תשובה : (ב) מכל בני נכר . מנשים של העובדי כוכבים ובניהן וכמ"ש בעזרא : (ג) על עמדם . על מעמדם

מצודת ציון

(ח) ושום . מלשון שימה : (י) מנות . ענין ח"ק ומתן כמו והיה לך למנה (שמות כט) : (יא) מחשים . משתיקים כמו עת לחשות (קהלת ג) : הסו . שתקו כמו ויהס כלב (במדבר יג) : (טו) ויעבירו קול . הוא ענין הכרזה כמו ויעבירו קול במחנה (שמות לו) : עבות . מלשון עב ור"ל

לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ ד וַיָּקָם עַל־מַעֲלֵה הַלְוִיִּם
יֵשׁוּעַ וּבָנִי קַדְמִיאֵל שְׁבַנְיָה בֻּנִּי שֵׁרֵבְיָה בָּנִי
כְנָנִי וַיִּזְעֲקוּ בְּקוֹל גָּדוֹל אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃
ה וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה
שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם עַד־הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ
שֵׁם כְּבֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה׃
ו אַתָּה־הוּא יְהוָה לְבַדֶּךָ אַתְּ עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם
שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ
הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים׃ ז אַתָּה הוּא
יְהוָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ
מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְּׁמוֹ אַבְרָהָם׃ ח וּמָצָאתָ
אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת
אֶת־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי
וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת־דְּבָרֶיךָ
כִּי צַדִּיק אָתָּה׃ ט וַתֵּרֶא אֶת־עֳנִי אֲבֹתֵינוּ
בְּמִצְרָיִם וְאֶת־זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף׃
י וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו
וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם

וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ יא וְהַיָּם בָּקַעְתָּ
לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת־
רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים׃
יב וּבְעַמּוּד עָנָן הִנְחִיתָם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ
לַיְלָה לְהָאִיר לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ׃
יג וְעַל הַר־סִינַי יָרַדְתָּ וְדַבֵּר עִמָּהֶם מִשָּׁמָיִם
וַתִּתֵּן לָהֶם מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים
וּמִצְוֹת טוֹבִים׃ יד וְאֶת־שַׁבַּת קָדְשְׁךָ הוֹדַעְתָּ
לָהֶם וּמִצְוֹות וְחֻקִּים וְתוֹרָה צִוִּיתָ לָהֶם בְּיַד מֹשֶׁה
עַבְדֶּךָ׃ טו וְלֶחֶם מִשָּׁמַיִם נָתַתָּה לָהֶם לִרְעָבָם
וּמַיִם מִסֶּלַע הוֹצֵאתָ לָהֶם לִצְמָאָם וַתֹּאמֶר לָהֶם
לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָשָׂאתָ אֶת־יָדְךָ
לָתֵת לָהֶם׃ טז וְהֵם וַאֲבֹתֵינוּ הֵזִידוּ וַיַּקְשׁוּ אֶת־
עָרְפָּם וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתֶיךָ׃ יז וַיְמָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ
וְלֹא־זָכְרוּ נִפְלְאֹתֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּהֶם וַיַּקְשׁוּ
אֶת־עָרְפָּם וַיִּתְּנוּ־רֹאשׁ לָשׁוּב לְעַבְדֻתָם בְּמִרְיָם
וְאַתָּה אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ־אַפַּיִם וְרַב־
וחסד וְלֹא עֲזַבְתָּם׃ יח אַף כִּי־עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל
מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ זֶה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הֶעֶלְךָ מִמִּצְרָיִם
וַיַּעֲשׂוּ נֶאָצוֹת גְּדֹלוֹת׃ יט וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ

ויתודו על חטאתיהם ועונות אבתיהם. ושארא עונת כתיב: לבדך ג' זקפין בקריאה וסימ' מדוע אתה יושב לבדך וכל העם. ויחרד אחימלך לקראת דוד. אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים. אנ"ך: ומצאת ג' וסימ' ובקשתם משם את. בלכתך היום מעמדי. ומצאת את לבבו נאמן לפניך: והים ו' וסימ' הגדול וגבול דיהושע. והים בקעת לפניהם ר"פ. והים לרחצה הכהנים בו. והים עליהם מלמעלה. כל הנחלים הולכים אל הים והים: ודבר י"א בקריאה וסימני' ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך. ומלאך ה' דבר אל אליה. ויהי המה הולכים והנה רכב אש. ואם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר. וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך. ועתה יען עשותכם. מן שלש עשרה שנה

תולדות אהרן בקול גדול. סנהדרין סד: קומו ברכו. ברכות סג. תענית טז סוטה ע: תענית סה: ומרומם. ברכות יד תענית סה: אתה הוא, ב"כ כה סנהדרין לא: בחרת באברם. ברכות יג: סר כיני. נדרים לב: שבת קדשך. ברכות ג:

(ה) קומו ברכו. הורו לישראל לברך השם שהוא מן העולם ועד העולם לנצח נצחים הוא אלהים אין עוד. והטעם ברכוהו אתם ואמרו לפניו יברכו שם כבודך בני אלד ותהיה מרומם על כל ברכה והטעם שירות אחר שיברכוהו: (ו) השמים. הוא הרקיע ושמי השמים הגלגלים העליונים: (י) כי הזידו. עשו זדון במשלם עליהם: (יג) ודבר עמהם. מקור: (יד) ואת שבת קדשך. הזכיר השבת לבד מעשרת הדברים כי היא נכבדת במנוחה ותוספת שכל: (טו) לרעבם. הלמ"ד כטעם בעבור: (יז) ויתנו ראש. בדבור ופי' אמרו לתת להם ראש כענין נתנה ראש: (יט) את עמוד הענן.
מלת

ומגשיהם של העכו"ם כמו שנאמר למעלה: (ד) על מעלה הלוים. מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעה שאמרו שירה: (ה) מן העולם ועד העולם. מתחלת העולם ועד תכליתו יהי ברוך: ויברכו שם כבודך. עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפלה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות ותהלות שלו הם. ד"א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר. מה שאין הפה יכולה לדבר: ושמת. טעמו למעלה בשי"ן לפי שמשמעותו בלשון עבר: (ח) וכרות עמו. לשון פעול: (י) כי הזידו. כי הרשיעו אליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח): שם. רצו"ן בלעז: (יב) יומם. בכל יום ויום: (יג) ודבר. כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך (דברים ד): (טו) לרעבם. מן רעב יאמר לרעבם כמו מן צמא לצמאם: אשר נשאת את ידך. בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה (שמות ו): (יז) במרים. בשביל מרי שלהם:
בהדרך

מצודת ציון

ר"ל מרובה בעלים וקנועים זע"ו וכן שתי עבותות זהב (שם כח): (ט) עני. מלשון עינוי: (יא) בקעת. חלקת לשנים: במצולות. עומק המים כמו ותשלך במצולות ים (מיכה ז): עזים. מלשון עוז וחזק: (יב) הנחיתם. הנהגתם כמו ולא נחם אלהים (שמות יג): (טז) ערפם. הוא מול הפנים: (יז) וימאנו. מלשון מיאון וסירוב: (יח) מסכה. מדבר הניתך וניתך: נאצות.
ענין

מצודת דוד

מעמדם ולא זזו ממקומם: (ד) ויקם. על ישוע לבד חוזר וכאומר ויקם וכו' ישוע וכן בני וכו': על מעלה הלוים. על המעלה שהיו הלוים עומדים עליה לדבר בשיר: בקול גדול. לעורר הכוונה: (ה) ויאמרו. אל העם אמרו קומו בזריזות וברכו וכו': מן העולם וכו'. ר"ל המיושל מקצות העולם עד קצתו: ויברכו. אמרו פניהם כלפי המקום ב"ה ואמרו הן בני ישראל יברכו שם כבודך אבל אתה מרומם על כל ברכה ותהלה כי אין לספר כל תהלתך: (ו) שמי השמים. הם השמים העליונים אשר המה מעל השמים הנראים: וכל צבאם. הם הכוכבים ומזלות: ואתה מחיה. אתה נותן חיות ומזון לכולם: (ז) מאור כשדים. אחז"ל כי נמרוד השליכו לכבשן אש בארץ כשדים וה' הצילו: אברהם. המורה על רוב הגדולה שיהיה לאב המון גוים כמ"ש בתורה: (ח) לתת לזרעו. מפני אריכות הדברים חזר לומר שוב מלת לתת וכן דרך המקרא: ותקם. וקיימת: (ט) והרא. נתת לב לראות בעניים ולגאלם: (י) הזידו עליהם. הרשיעו על ישראל להעבידם בקושי ופרך: כהיום הזה. אשר נתפרסם שמך עד מאד: (יא) במצולות. השלכתם למטה בעומק הים כמו אבן הנופל לקרקעית המים אף אם הם חזקים ורדופים מאד: (יב) ובעמוד ענן. על ידי עמוד הענן הנהגתם ביום להורות להם הדרך אשר ילכו בה: (יג) ודבר עמהם. דברת עמהם: משמים. כי הרכין את השמים והירדם על ההר: (טו) ולחם. הוא המן: לרעבם. להשביעם מן הרעבון. לצמאם. לרוות צמאונם. ותאמר להם. הבטחת להם. נשאת את ידך. ענין שבועה היא בהרמת ידו אל עצמו וכמ"ש אשר נשאתי את ידי וכו' (שמות ו): (טז) והם ואבותינו. כפל הדבר בתוספות ביאור. ויקשו. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה העורף לבל יוכלו להפך הפנים מול ה': (יז) ויתנו ראש. אמרו לעשות לעצמם ראש לשוב למצרים לעבדם כמאז. במרים. בעבור רוב המרי והמרד שהיה בהם רצו לעשות כזאת. ואתה וגו'. אבל אתה אלוה סליחות וכו' והעברת פשעם ולא עזבתם: (יח) ואתה ברחמיך וכו'. ר"ל אף שהיו ראוים לעזבם בעבור מעשיהם אבל אתה ברחמיך
הרבים

הָרַבִּים לֹא עֲזַבְתָּם בַּמִּדְבָּר אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן לֹא־
סָר מֵעֲלֵיהֶם בְּיוֹמָם לְהַנְחֹתָם בְּהַדֶּרֶךְ וְאֶת־עַמּוּד
הָאֵשׁ בְּלַיְלָה לְהָאִיר לָהֶם וְאֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
יֵלְכוּ בָהּ׃ כ וְרוּחֲךָ הַטּוֹבָה נָתַתָּ לְהַשְׂכִּילָם
וּמַנְךָ לֹא־מָנַעְתָּ מִפִּיהֶם וּמַיִם נָתַתָּה לָהֶם לִצְמָאָם׃
כא וְאַרְבָּעִים שָׁנָה כִּלְכַּלְתָּם בַּמִּדְבָּר לֹא חָסֵרוּ
שַׂלְמֹתֵיהֶם לֹא בָלוּ וְרַגְלֵיהֶם לֹא בָצֵקוּ׃
כב וַתִּתֵּן לָהֶם מַמְלָכוֹת וַעֲמָמִים וַתַּחְלְקֵם לְפֵאָה
וַיִּירְשׁוּ אֶת־אֶרֶץ סִיחוֹן וְאֶת־אֶרֶץ מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן
וְאֶת־אֶרֶץ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן׃ כג וּבְנֵיהֶם הִרְבִּיתָ
כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וַתְּבִיאֵם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אָמַרְתָּ
לַאֲבֹתֵיהֶם לָבוֹא לָרָשֶׁת׃ כד וַיָּבֹאוּ הַבָּנִים
וַיִּירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ וַתַּכְנַע לִפְנֵיהֶם אֶת־יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִים וַתִּתְּנֵם בְּיָדָם וְאֶת־מַלְכֵיהֶם וְאֶת־
עַמְמֵי הָאָרֶץ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנָם׃ כה וַיִּלְכְּדוּ
עָרִים בְּצֻרוֹת וַאֲדָמָה שְׁמֵנָה וַיִּירְשׁוּ בָּתִּים
מְלֵאִים־כָּל־טוּב בֹּרוֹת חֲצוּבִים כְּרָמִים וְזֵיתִים
וְעֵץ מַאֲכָל לָרֹב וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ וַיַּשְׁמִינוּ
וַיִּתְעַדְּנוּ בְּטוּבְךָ הַגָּדוֹל׃ כו וַיַּמְרוּ וַיִּמְרְדוּ בָּךְ
וַיַּשְׁלִכוּ אֶת־תּוֹרָתְךָ אַחֲרֵי גַוָּם וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרָגוּ
אֲשֶׁר־הֵעִידוּ בָם לַהֲשִׁיבָם אֵלֶיךָ וַיַּעֲשׂוּ נֶאָצוֹת
גְּדוֹלֹת׃ כז וַתִּתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיָּצֵרוּ לָהֶם וּבְעֵת
צָרָתָם יִצְעֲקוּ אֵלֶיךָ וְאַתָּה מִשָּׁמַיִם תִּשְׁמָע
וּכְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים תִּתֵּן לָהֶם מוֹשִׁיעִים וְיוֹשִׁיעוּם
מִיַּד צָרֵיהֶם׃ כח וּכְנוֹחַ לָהֶם יָשׁוּבוּ לַעֲשׂוֹת רַע
לְפָנֶיךָ וַתַּעַזְבֵם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וַיִּרְדּוּ בָהֶם וַיָּשׁוּבוּ
וַיִּזְעָקוּךָ וְאַתָּה מִשָּׁמַיִם תִּשְׁמַע וְתַצִּילֵם כְּרַחֲמֶיךָ
רַבּוֹת עִתִּים׃ כט וַתָּעַד בָּהֶם לַהֲשִׁיבָם אֶל־
תּוֹרָתֶךָ וְהֵמָּה הֵזִידוּ וְלֹא־שָׁמְעוּ לְמִצְוֹתֶיךָ
וּבְמִשְׁפָּטֶיךָ חָטְאוּ־בָם אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה אָדָם וְחָיָה
בָהֶם וַיִּתְּנוּ כָתֵף סוֹרֶרֶת וְעָרְפָּם הִקְשׁוּ וְלֹא
שָׁמֵעוּ׃ ל וַתִּמְשֹׁךְ עֲלֵיהֶם שָׁנִים רַבּוֹת וַתָּעַד בָּם
בְּרוּחֲךָ בְּיַד־נְבִיאֶיךָ וְלֹא הֶאֱזִינוּ וַתִּתְּנֵם בְּיַד עַמֵּי
הָאֲרָצֹת׃ לא וּבְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים לֹא־עֲשִׂיתָם
כָּלָה וְלֹא עֲזַבְתָּם כִּי אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה׃
לב וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא
שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד אַל־יִמְעַט לְפָנֶיךָ אֵת כָּל־
הַתְּלָאָה אֲשֶׁר־מְצָאַתְנוּ לִמְלָכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ
וּלְכֹהֲנֵינוּ וְלִנְבִיאֵנוּ וְלַאֲבֹתֵינוּ וּלְכָל־עַמֶּךָ מִימֵי
מַלְכֵי אַשּׁוּר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ לג וְאַתָּה צַדִּיק עַל
כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ׃
לד וְאֶת־מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ כֹּהֲנֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ לֹא עָשׂוּ
תּוֹרָתֶךָ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ אֶל־מִצְוֹתֶיךָ וּלְעֵדְוֹתֶיךָ
אֲשֶׁר הַעִידֹתָ בָּהֶם׃ לה וְהֵם בְּמַלְכוּתָם וּבְטוּבְךָ

ליאשיהו בן אמון. אין קורא בצדק. הוקם את דברי יהונדב בן רכב. ודבר אליהם כה אמר דריש פסוק. ועל הר סיני ירדת: בלו ד' וסי' לא בלו שלמותיכם מעליכם. בלו מרב הדרך מאד. שלמותיהם לא בלו דעזרא. כי החרשתי בלו עצמי: בצורות ב' כתיב כן מ"ל ו' קדמא וסימ' אנה אנחנו עלים אחינו. וילכדו ערים בצורות דסיפרא: טוב בטוב מטוב י"ם בלישנא בקרי' וסימ' ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי ארניו וילך. וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי. ועינכם אל תחוס על כליכם. ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים. ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות. תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך. וילך חזאל לקראתו. אם תאבו ושמעתם טוב הארץ. חסדי ה' אזכיר תהלות. הנה עבדי ירנו מטוב. ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה'. ואפרים עגלה מלומדה. ועתה בנותיכם אל תתנו. וילכדו. ערים בצורות. בטוב צדיקים תעלוז קריה. לולא האמנתי לראות בטוב. אשרי תבחר. טוב טעם ודעת. יברכך ה' מציון: האזינו ג' בקריא' וסימ' ומעולם לא שמענו. וישלח בהם נביאים. ותמשך עליהם. עמי

(יט) בהדרך. כמו בדרך: (כב) לפאה. כמו להיות לצד זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות: (כד) ותכנע. והכנעת: (כז) ואתה מן השמים תשמע. היית שומע: (ל) ותמשוך עליהם. משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם: (לג) על כל הבא. על כל מעשה יסוריך הרעים אשר באו עלינו: (לו) הנה אנחנו
עבדים

מלת את דבק עם הפועל הוא העמוד שלא סר מעליהם ולעולם יבא עם הפעול זולתי זה ומעט אחרים עמו כמו ואת מלכנו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך ובא האחרי ואת הדוב ונשא שה: בהדרך. בא אל נכון בה"א הדעת: (כ) ורוחך הטובה נתת להשכילם. והו ויאצל מן הרוח על שבעים איש הזקנים: (כא) לא חסרו. חסר דבר: (כב) ותחלקם לפאה. דבק עם העמים והטעם פזרתם לפאות וברחו מפני ישראל: וישמינו. פועל יוצא והטעם והשמינו לבם: (כח) ויזעקוך. ויזעקו אליך: (ל) ותמשך עליהם. השנים הם התשובות והטעם הארכת להם אולי ישובו: ביד נביאיך. כאילו רוחך בידם וברשותם: (לב) אל ימעט לפניך. דבק עם את הקרוב ולא עם התלאה כי אם את הענין דבר וכן את שני האנשים ותלפנו:
עבדים

מצודת דוד

הרבים לא עזבתם: ולא הדרך. ולהנחותם את הדרך: (כ) ורוחך הטובה. השפעת עליהם רוח חכמה ובינה להשכילם דברי תורתך: (כא) לא חסרו. מכל דבר המצטרך: לא בצקו. לא נפחו להיות כבצק הזה כאשר יתחמץ ועולה למעלה וכדרך בעלי הולכי רגל: (כב) ותחלקם לפאה. גרשת העובדי כוכבים וחלקתם להיות נפוצים בקצות הארץ: ארץ סיחון וכו'. כפל הדבר לתוספת ביאור: (כג) לבוא לרשת. מוסב על ותביאם וכו' לבוא לרשת: (כה) חצובים. חפירת הבור במקום סלעים קשה חציבה: וישמינו. נעשו שמנים ובעלי בשר: ויתעדנו. היו מעדנין עצמם ברוב גודל הטוב שהשפעת להם: (כו) וימרו וימרדו. הוא כפל ענין במ"ש ויורה על גודל המרידה: העידו בם. התרו בם כי רוב המתרים מתרים בעדים למען לא יכחשו: (כח) וכנוח להם. וכאשר היה להם מנוחה מן העובדי כוכבים: ויזעקוך. צעקו אליך: רבות עתים. ר"ל לא פעם ולא פעמים כ"א בעתים מרובות: (כט) ותעד בהם. היית מתרה בהם ע"י הנביאים: ובמשפטיך וגו'. ר"ל אף בעשיית משפטיך לא עשו לקיים מצות ה' כ"א עשו שלא לשמה ואף בדרך משל כענין הריגת רוצחים בכדי להתנקם נקמתו וכדומה: אשר יעשה וגו'. ר"ל משפטים אשר אם יעשם אותם האדם ישיג החיים בעבורם הנה המה חטאו בם: כתף סוררת. כאדם המסיר כתפו ופונה ללכת מחברו: (ל) ותמשוך. ר"ל משכת עליהם חסד: ברוחך. ברוח נבואה הבאה מעמך: ולא האזינו. לא הטו אוזן לשמוע: (לב) הברית. הגמול המובטחה בברית: אל ימעט. ר"ל יחשב לפניך למרובים וימרקו כל פשעי עמך: אשר מצאתנו. אשר מלא אותנו וחוזר ומפרש למלכינו וכו': מימי מלכי אשור. שהיו הראשונים אשר הרעו לישראל: (לג) ואתה צדיק. בדין עשית על כל התלאה הבאה עלינו: כי אמת עשית. כי אתה היית מתמת ומקיים כל מה שהבטחתנו: ואנחנו הרשענו. ולא עשינו הגמול הראוי: (לד) ואת מלכינו. ר"ל ועם מלכינו וכו' הרשעו כי גם המה לא עשו תורתך וכו' אשר היית מתרה בהם לעשותם: (לה) במלכותם. עם שהיה בכם המלוכה ורוב טובה עכ"ז

מצודת ציון

ענין כעס ובזיון: (כ) ומנך. מלשון מן: מנעת. חדלת: (כא) כלכלתם. ענין ספוק הצורך כמו ויכלכל יוסף (בראשית מז): בלו. מלשון בליה ורקבון: בצקו. ענין נפיחה במתומן: (כב) לפאה. לקצה כמו פאת נגב (ויקרא יט): (כד) ותכנע. מלשון הכנעה: (כה) בצורות. מלשון מבצר: שמנה. מל' שמן: ויתעדנו. ענין עונג ותענוג כמו מעדני מלך (בראשית מט): (כו) גום. גופם כמו גוית שאול (שמואל א לא): (כז) וילכדו. מל' לכד: (כח) וירדו. ומשלו כמו רדה בקרב אויביך (תהלים קי): (כט) ותעד. ענין התראה: (לב) התלאה. ענין יגיעה וטורח

הרב אשר־נתת להם ובארץ הרחבה כ"פ חסר
והשמנה אשר־נתת לפניהם לא עבדוך ולא־ ל׳
שבו ממעלליהם הרעים: לו הנה אנחנו היום
עבדים והארץ אשר־נתת לאבתינו לאכל את־ סימן ירמיה לאכול פריה
פריה ואת־טובה הנה אנחנו עבדים עליה: וטובה. ל׳
לז ותבואתה מרבה למלכים אשר־נתתה עלינו ל׳
בחטאותינו ועל־גויתנו משלים ובבהמתנו כ׳ מ"ל בלישנא ל׳
כרצונם ובצרה גדלה אנחנו: ו׳ חסר בסיפ׳
י א ובכל־זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ג׳
ועל־החתום שרינו לוינו כהנינו: ב ועל החתומים י׳
נחמיה התרשתא בן־חכליה וצדקיה: ג שריה ל׳
עזריה ירמיה: ד פשחור אמריה מלכיה: כל סיפרא לית כוס ירמיה
ה חטוש שבניה מלוך: ו חרם מרמות עבדיה:
ז דניאל גנתון ברוך: ח משלם אביה מימן: ל׳ ר"פ. ל׳ ג׳ חסר
ט מעזיה בלגי שמעיה אלה הכהנים: י והלוים
וישוע בן־אזניה בנוי מבני חנדד קדמיאל: ל׳. ו׳
יא ואחיהם שבניה הודיה קליטא פלאיה חנן: ג׳ וכסי׳ וכתו׳ ה׳
יב מיכא רחוב חשביה: יג זכור שרביה שבניה:
יד הודיה בני בנינו: טו ראשי העם פרעש פחת ל׳
מואב עילם זתוא בני: טז בני עזגד בבי:
יז אדניה בגוי עדין: יח אטר חזקיה עזור: ט׳, ג׳

נֵיבַי ק׳ יט הודיה חשם בצי: כ חריף ענתות נובי:
ל׳. ל׳ כא מגפיעש משלם חזיר: כב משיזבאל צדוק
ידוע: כג פלטיה חנן עניה: כד הושע חנניה
כ׳. ל׳. ל׳ חשוב: כה הלוחש פלחא שובק: כו רחום
ל׳. ל׳ בס חגס חשבנה מעשיה: כז ואחיה חנן ענן: כח מלוך
י"ג חרם בענה: כט ושאר העם הכהנים הלוים
ו׳ מ"ל השוערים המשררים הנתינים וכל־הנבדל
ח׳ בלישנא. ל׳ ג׳ דסמיכ׳ מעמי הארצות אל־תורת האלהים נשיהם
י"ד מ"ל בניהם ובנתיהם כל יודע מבין: ל מחזיקים
ל׳. ל׳ על־אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה
ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה
ד׳ דסמי׳. ג׳ מ"ל. ט"ו ג׳ עבד־האלהים ולשמור ולעשות את־כל־מצות
ג׳. י"ט ל"ס יהוה אדנינו ומשפטיו וחקיו: לא ואשר לא־
י׳ נתן בנתינו לעמי הארץ ואת־בנתיהם לא נקח
ל׳. ל׳. ל׳ לבנינו: לב ועמי הארץ המביאים את־המקחות
ל׳. ל׳ מ"ל וכל־שבר ביום השבת למכור לא־נקח מהם
ל׳ רפי׳ בשבת וביום קדש ונטש את־השנה השביעית
ג׳ ומשא כל־יד: לג והעמדנו עלינו מצות לתת
ט׳ מ"ל עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית
ל׳ ר"פ אלהינו: לד ללחם המערכת ומנחת התמיד
ל׳ וג׳ מ"ל בלישנא ולעולת התמיד השבתות החדשים למעדים

הארצות ח׳ דסמיכי בקריאה בלישנא וסימ׳ ותעשו לכם כהגים. הלא תדעו. ויכינו המזבח. ובכלות אלה נגשו. והתערבו זרע הקדש. ארץ גרה היא. ותתנם ביד עמי. וכל הנבדל: ולעשות ט"ו וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ ח׳: למכור ג׳ מ"ל בלישנא בקריאת וסימניהון כקונה כמוכר כמלות כלות. וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח. ומוכרים

תולדות אהרן והעמדנו. ב"ב ט. שקלים מו:

(לו) עבדים עליה. בעבורה: (לז) מרבה למלכים. הארץ היא הפועלת: (א) ובכל זאת. ר"ל בכל זאת הצרה אנו כורתים לעשות אמנה וקיום ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה ושלא נתן מבנותינו לעמי הארץ: (לב) המקחות. שם דבר מן לקח כטעם ממכר. ושבר בחטים ושעורים: (לג) שלישית השקל. נוסף על מחצית השקל

עבדים עליה. שאנחנו מעלים מס לכל העמים: (לז) ותבואתה. של ארץ ישראל: מרבה. מעדני מאכלים למלכי העכו"ם: אשר נתת עלינו. שהם מושלים בנו: (א) ובכל זאת. ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב"ה להאמין ולבטוח בו: וכותבים. ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות: ועל החתום. שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצוה להיות לנו לעדות: (ב) ועל החתומים. עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות: נחמיה התרשתא. שם אחד הוא וזהו שפירשתי (עזרא ב׳) דהתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך לפי שהיה משקה למלך: (כט) וכל הנבדל. הם הגרים שנבדלו מתורת העכו"ם להיות דבוקים ומחוברים אל תורתו של הקדוש ברוך הוא ולשמור מצותיו: (ל) על אחיהם. עם אחיהם: אדיריהם. גדולים שבהם: (לב) המקחות. הסחורות: שבר. תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים (בראשית מ"ו): וביום קדש. של יום טוב: ונטוש את השנה השביעית. כענין שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כג)

מצודת ציון

ופורח כמו את כל התלאה (שמות יח): (לה) ממעלליהם. ממעשיהם כמו עולל לי (איכה א): (לז) גויותנו. ענין גוף: (א) אמנה. ענין קיום כמו יאמן נא דברך (מ"א ה): החתום. ענינו גמר וסוף ובדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות סג): (ל) באלה. הוא קללת השבועה כמו בשבועת האלה (במדבר ה): (לב) ונטש. ונעזוב כמו תשמטנה ונטשתה (שמות כג): ומשא. ת"כ הפלואה

מצודת דוד

לא עבדוך ולא שבו מדרכיהם הרעים: (לו) הנה וגו׳. ר"ל אבל עתה הנה אנחנו עבדים למלכי פרס: (לז) מרבה וגו׳. כי מלכי פרס לוקחים מהם המס וכל דבר היפה אף נעים: כרצונם. עושים כרצונם: י (א) ובכל זאת. מוסב למעלה שאמר הנה אבותינו היו במלכות ובטובה ועכ"ז לא עבדוך ואנחנו הלא עבדים ובצרה גדולה ובכל זאת אנחנו כורתים ברית אמנה ומקיימת לעבדך וכותבים אותו בספר למען יהיה לזכרון. ועל החתום. על גמר דברי הספר יחתמו שרינו וכו׳ בחתימת ידם לאות ולראיה שקבלו על עצמן כל הכתוב בספר: (ב) ועל החתומים. ר"ל ואלה הם הבאים על החתומים: נחמיה וכו׳. ולפי שכתבו בספר כל הדברים אשר נשבעו עליהם האמורים למטה אמר החתומים בלשון רבים ור"ל הגמר של כל הדברים: (ט) אלה הכהנים. אלה החתומים היו מן הכהנים: (י) וישוע. כן שמו בוי"ו: (יא) ואחיהם. חבריהם של הלוים הנזכרים: (טו) ראשי העם. אלה ראשי העם הבאים על החתומים. פחת מואב. מושל במואב: (כט) ושאר העם. אשר לא באו על החתומים. וכל הנבדל. אלו הגרים: כל יודע מבין. כל מי שיודע להבין בדבר מה: (ל) מחזיקים. הם כולם היו מחזיקים ואוחזים על דברי אחיהם האדירים והשרים אשר באו על החתומים: ובאים. גם המה היו באים באלה ובשבועה וכו׳: (לא) ואשר לא וגו׳. מוסב הוא על המקרא שלפניו שאמר ובאים באלה ובשבועה וגו׳ לומר שגם השבועה היתה אשר לא נתן וגו׳ וכן על כל הדברים שחושב והולך: (לב) את המקחות. הדברים הנקחים מהם: וכל שבר. כל מיני תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים (בראשית מ"ו): וביום קודש. זה י"ט: ונטש. נעזוב עבודת האדמה בשנת השמטה: ומשא. אף נעזוב בשמטה חוב ההלואה הניתן ביד וכן נאמר שמוט כל בעל משה ידו (דברים ט"ו): (לג) והעמדנו. קבענו על עצמינו דבר מצוה להיות חובה עלינו לתת שלישית השקל בכל שנה נוסף על מחצית השקל שאמרה התורה: לעבודת. להיות די צורך עבודת הבית: (לד) ללחם המערכת. הוא לחם הפנים: ומנחת התמיד. מנחת נסכי התמידין: השבתות. לעולות השבתות וגו׳ הם קרבנות המוספין: והקדשים. הם כבשי עצרת שהם שלמי צבור: ולחטאות. חטאות צבור והם שעירי הרגלים ור"ח: וכל מלאכת, לצורך ארץ

ולקדשים ולחטאות לכפר על־ישראל וכל ל'
מלאכת בית־אלהינו : לה והגורלות הפלנו על־ חסר ו' קדמא ל'
קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא ל'. י"ג
לבית אלהינו לבית־אבתינו לעתים מזמנים ב' יעמדו נא
שנה בשנה לבער על־מזבח יהוה אלהינו ב'
ככתוב בתורה : לו ולהביא את־בכורי אדמתנו כ'
ובכורי כל־פרי כל־עץ שנה בשנה לבית יהוה : י' פסו' כל כל ומלה בינייהון
לז ואת־בכרות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה ג' כתיב כן
ואת־בכורי בקרינו וצאנינו להביא לבית ל' כתיב כן
אלהינו לכהנים המשרתים בבית אלהינו :
לח ואת־ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל־ כ"ח. ל' מ"ע
עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל־לשכות בית
אלהינו ומעשר אדמתנו ללוים והם הלוים
המעשרים בכל ערי עבדתנו : לט והיה הכהן ל'
בן־אהרן עם־הלוים בעשר הלוים והלוים יעלו ל' וא' נעשר
את־מעשר המעשר לבית אלהינו אל־הלשכות כ'
לבית האוצר : מ כי אל־הלשכות יביאו בני־ ד'
ישראל ובני הלוי את־תרומת הדגן התירוש
והיצהר ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים
והשוערים והמשררים ולא נעזב את־בית י"א מ"ע. ל'
אלהינו :

יא א וישבו שרי־העם בירושלם ושאר העם
הפילו גורלות להביא | אחד מן־העשרה לשבת חסר ו' קדמא. ל'
בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים :
ב ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת ל'
בירושלם : ג ואלה ראשי המדינה אשר ישבו
בירושלם ובערי יהודה ישבו איש באחזתו
בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים
ובני עבדי שלמה : ד ובירושלם ישבו מבני כ"א
יהודה ומבני בנימן מבני יהודה עתיה בן־
עזיה בן־זכריה בן־אמריה בן־שפטיה בן־
מהללאל מבני פרץ : ה ומעשיה בן־ברוך בן־
כל־חזה בן־חזיה בן־עדיה בן־יויריב בן־ כ'. ל' בסי' יסודריב
זכריה בן־השלני : ו כל־בני־פרץ הישבים ל' חסר דחסר
בירושלם ארבע מאות ששים ושמנה אנשי־
חיל : ז ואלה בני בנימן סלא בן־משלם בן־ י"ג ג' ול' כ"י
יועד בן־פדיה בן־קוליה בן־מעשיה בן־איתיאל ג'
בן־ישעיה : ח ואחריו גבי סלי תשע מאות ל'

בשבת : מזומנים ב' וחסר וסימ' בעתים מזומנים . יעמדו נא : ולהביא את בכורי חד מן י' פסוקים אית בהון כל כל ומלה במצעות וסימ' ויאמר אם שמוע תשמעו לקול . מי יתן והית לבבם זה . ויתיצבו פנות כל העם . רעב כי יהיה בארץ דמלכים . בהר מרום ישראל אשתלנו . אל ישיא אתכם חזקיהו דד"ה . הנה טפחות . וישתחוו לו כל מלכים . ראיתי כל נקמתם . ולהביא את בכורי : בכלהו סיפר"י מסר"ה אשכחנא דנמ' י' פסוקים אית בהו כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרי י"א וכד נחתית למנינא חזינא דאינהו יתיר ויתיר מן ט"ו . ונ"ל דכוונת בעל המסרה באמרו י' פסוקים אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסוק שום וכל ולא בכל אלא כל כל ומלה באמצע ודוק דאינון י'. פסוקים לחוד דאית בהו כל כל באמצע ושארא טעות דאי"ת בה"ו כל וכל ובכל בכל : סלוא ג' דגשים וסימ' ואלה בני בנימין סלוא בן משלם . ומן בני בנימין סלוא .

תולדות אהרן וכגורלות . סעגים כח מנחות ג יג קו : המתנדבים . כתובות קי :

(לג) ומשא כל יד. השמטת מלוה בשביעית : (לד) וכל מלאכת בית אלהינו . לעשות מן הכסף : (לה) הפלנו . כמה יביא כל אחד : קרבן העצים . תקרובת של עצי המערכה למזבח : לבית אבותינו . שהיא בית קדושת אבותינו : (לו) ובכורי כל פרי עץ . בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים : (לח) נביא לכהנים אל לשכות . כי הם היו רגילים : המעשרים בכל ערי עבודתנו . שנוטלים מעשרותיהם בכל ערי ישראל : (לט) בעשר . ל' בעישור : את מעשר המעשר . שהיו הלוים מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזרים את בית המקדש : (א) אחד מן העשרה . שבישראל למען ישבו בירושלים לשמור העיר : ותשע הידות . תשעה חלקים שבישראל : (ב) המתנדבים . אשר נדבה רוחם אותם להיות יושבים בירושלים לשמור העיר מן האויבים : (ג) ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים . הוא שנאמר בסמוך ובירושלים ישבו בני יהודה וגומר : (ד) מבני יהודה עתיה וגו' . חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה אינה

השקל לצורך הענינים הנזכרים : (לה) על קרבן העצים . שנים חלקים הכהנים הלוים והעם לכרות להביא העצים לעתים מזומנים והענין מפורש בדברי חכמים : לבית אבותינו . פירוש שתכנוהו : (לו) ולהביא את בכורי אדמתנו . כעומר ושתי הלחם : כל פרי עץ . הם הנזכרים בפסוק הגפן ותאנה ורמון ושאר הפלים והם שבעה מינים וכן אמרו חז"ל אין מביאין בכורים אלא משבעת המינין בלבד כענין ולקחת מראשית כל פרי האדמה : (לז) ואת בכורות בנינו ובהמתנו . רצה לומר בהמתנו בהמה טמאה כי אחרי כן בכורות בקרינו וצאנינו : (לח) ופרי כל עץ תירוש . כן הוא פרי תירוש ויצהר : המעשרים . לוקחי המעשר : (לט) בעשר . הראוי בהעשר מבנין הפעיל וכמוהו לצבות בטן לנחותם הדרך והטעם בקחת המעשר והוא

מצודת ציון

בדק הבית : (לה) על קרבן העצים . מתי יביא כ"א תקרובות עצי המערכה למזבח : הכהנים וגו' . על כולם הפלנו הגורל להביא לבית ה' להעת המוכן וקבוע לו ע"פ הגורל שנה בשנה בכל שנה יביא בהעת ההיא : (לו) את בכורי . אלו הבכורים מראשית כל פרי האדמה : כל פרי כל עץ . להביא מכל פרי העץ עם שהתורה לא חייבה אלא מחמשת המינין : (לז) בכורות בנינו . ליתן פדיונו חמשת שקלים : ובהמתנו . זה פטר חמור לפדותו בשה : לכהנים . לתת לכהנים המשרתים הלא עבודתם : (לח) ראשית עריסותינו . זה החלה מן העיסה : ותרומותינו . זה תרומת דגן : ופרי וגו' . תרומות פרי תירוש ויצהר : אל לשכות . לשומם בהלשכות והכהנים יחלקו ביניהם : המעשרים . הלוקחים המעשרות בכל הערים אשר אנחנו עובדים את האדמה בחרישה וקצירה וכאומר עם שאנחנו עובדים את האדמה מ"מ ניתן למי אשר לא עמל בה : (לט) בעשר הלוים . בעת יקחו הלוים את מעשרם יהיה עמו כהן כי גם חלק הכהן נבלע בה והיא תרומת המעשר : מעשר המעשר . מעשר מן המעשר שלקחו הם : לבית האוצר . למקום אוצר התרומה : (מ) ושם . בהלשכה ההם היו מונחים כלי המקדש : והכהנים וגו' . ישבו שם לשמרם ולזה יביאו לשם את התרומה : ולא נעזב . למען לא נעזוב את בית ה' כ"א היו הכהנים רדופים לבוקש אחר התרומה היה א"כ הבית נעזב מהם ולזה גזרו להביא אליהם : יא (א) להביא . מערי יהודה : לשבת בירושלים . לשמרה מן העובדי כוכבים : בערים . ישארו בעריהם : (ב) המתנדבים . אשר התנדבו בעצמם מרצונם שלא ע"פ הגורל ולפי שהישיבה בכרכים קשה כי היוקר יהיה במקום רב עם לזה חשב לנדבה : (ג) ואלה וגו' . הם הנאמרים במקרא שאח"ז ובירושלים ישבו וכו' : איש . כ"א ישב במקום אחוזתו בעריהם שהיה להם מאז עד שלא גלו ישראל וכו' ר"ל הם היו היושבים באחוזתם : (ד) מבני יהודה וגו' . ולפי שלא ישבו בה מבני עשרת השבטים כ"א מתי מספר לזה לא זכרם רק עם שנזכרו בד"ה : (ה) בן השלוני . מבני שלה בן יהודה : (ו) כל בני פרץ . ומספר בני שלה כלל בד"ה עם בני זרח שלא הוזכרו פה : (ח) ואחריו . במעלה וחשיבות : וגו'

מצודת דוד

סלולאם : (לד) המערכת . ענין סדור : (לה) מזומנים . ענין הכנה וקביעות וכן בעתים מזומנות (לקמן י"ג) : לבער . מלשון הבערה והסקה : (לח) עריסותינו . ענין עיסה כמו ראשית עריסותיכם (במדבר ט"ו) : תירוש . יין . יצהר . שמן : (א) הידות . החלקים כמו וארבע הידות (בראשית מז)

עשרים ושמנה: ט ויואל בן זכרי פקיד עליהם
ויהודה בן הסנואה על העיר משנה: י מן
הכהנים ידעיה בן יויריב יכין: יא שריה בן
חלקיה בן משלם בן צדוק בן מריות בן
אחיטוב נגד בית האלהים: יב ואחיהם עשי
המלאכה לבית שמנה מאות עשרים ושנים
ועדיה בן ירחם בן פלליה בן אמצי בן זכריה
בן פשחור בן מלכיה: יג ואחיו ראשים לאבות
מאתים ארבעים ושנים ועמשסי בן עזראל בן
אחזי בן משלמות בן אמר: יד ואחיהם גברי
חיל מאה עשרים ושמנה ופקיד עליהם זבדיאל
בן הגדולים: טו ומן הלוים שמעיה בן חשוב
בן עזריקם בן חשביה בן בוני: טז ושבתי
ויוזבד על המלאכה החיצנה לבית האלהים
מראשי הלוים: יז ומתניה בן מיכא בן זבדי
בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה ובקבקיה
משנה מאחיו ועבדא בן שמוע בן גלל בן
ידיתון: יח כל הלוים בעיר הקדש מאתים
שמנים וארבעה: יט והשוערים עקוב טלמון
ואחיהם השמרים בשערים מאה שבעים ושנים:

כ ושאר ישראל הכהנים הלוים בכל ערי יהודה
איש בנחלתו: כא והנתינים ישבים בעפל וציחא
וגשפא על הנתינים: כב ופקיד הלוים בירושלם
עזי בן בני בן חשביה בן מתניה בן מיכא מבני
אסף המשררים לנגד מלאכת בית האלהים:
כג כי מצות המלך עליהם ואמנה על המשררים
דבר יום ביומו: כד ופתחיה בן משיזבאל מבני
זרח בן יהודה ליד המלך לכל דבר לעם:
כה ואל החצרים בשדתם מבני יהודה ישבו
בקרית הארבע ובנתיה ובדיבן ובנתיה
וביקבצאל וחצריה: כו ובישוע ובמלדה ובבית
פלט: כז ובחצר שועל ובבאר שבע ובנתיה:
כח ובצקלג ובמכנה ובבנתיה: כט ובעין רמון
ובצרעה ובירמות: ל זנח עדלם וחצריהם לכיש
ושדתיה עזקה ובנתיה ויחנו מבאר שבע עד
גיא הנם: לא ובני בנימן מגבע מכמש ועיא
ובית אל ובנתיה: לב ענתות נב ענניה:
לג חצור רמה גתים: לד חדיד צבעים נבלט:
לה לד ואונו גי החרשים: לו ומן הלוים
מחלקות יהודה לבנימין:

סלו עמק חלקית. חד סלוא מ"ל דמ"ל וחד חסר ו' וחד חסר א' דאורי' רפי: הסנואה ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' ויהודה בן הסנואה קדמא מ"ל ודין חסר: הגדולים ו' מ"ל בלישנא וסימ' גדולים חקרי לב. כי עברו בם גם המה. כשם הגדולים אשר בארץ דד"ה. כי מרפא יניח חטאים גדולים. זבדיאל בן הגדולים. זבדיאל בן הגדולים: וציחא ג' כתיבי א' וסימ' הנתינים בני ציחא. וחבירו. וציחא וגשפא על הנתינים. תנינא דסיפרא צחא כתיב חסר י': במכנה ובמכנה ד' חס' ו' בקריאה וסימ' ארבע כתפות אל ארבע ב' בפסוק. ובראש המכנה חצי האמה קומה תנינא דפסוק. ובצקלג ובמכנה: גי פ' כתיב י' וסימ' נמסר ביהושע סימן י"ח וזכרית סי' י"ד: בנימין י"ז מ"ל וסימן ואביו קרא לו בנימין. ואת בנימין אחי יוסף. ואל שדי יתן לכם רחמים. וירא יוסף אתם את בנימין. וישא עיניו וירא את בנימין אחיו. והנה עיניכם ראות ועיני. בנימין זאב יטרף. וממטת בנימין דיהושע. אחריך בנימין בעממיך. ויעברו בני עמון את הירדן. ויהי איש מבן ימין כן כתיב. ויבחר לו שאול וידבר גם אבנר קדמא דפסוק. אמר אל רחבעם

והוא מעשר מן המעשר: (יד) בן הגדולים. בן אחד מהגדולים: (טז) ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה. שהיא מחוץ לעיר לצורך בית האלהים: (יז) ראש התחלה יהודה לתפלה. והטעם אסף הוא הראש ובתחלת השירות הוא יהודה לעת התפלה הראשונה ואחרי כן אחיו ובני יהודה על הכנון וכן יהושיע ה': ובקבוקיה משנה מאחיו. להיות משנה לאסף: (כא) וציחא וגשפא על הנתינים. פירוש פקידים: (כג) ואמנה על המשוררים. קיום ותוקף וכן אנחנו כורתים אמנה ליד המלך למצותו: (לו) ומן הלוים מחלקות יהודה. פי' שישבו במחלקות יהודה עד לבנימין

אינה מונה כי אם הגדולים והחשובים שבהם: (ט) פקיד. ממונה: משנה. אחר (הפקיד): (יא) נגיד. ממונה: נגיד בית אלהים. ממונה על בית אלהים: (יב) ואחיהם עושי המלאכה לבית. וחבריהם שהיו עובדים עבודת הבית וקרבנותיו: (יג) ראשים לאבות. ראשי בית אב ממשפחות הכהנים: (יד) ופקיד עליהם. ממונה עליהם: (טז) על המלאכה החיצונה. אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ועלי המערכה שהיו מביאים מבחוץ: (יז) ראש התחלה יהודה לתפלה. הוא היה ראש וממונה וגדול לפתוח תחלה להודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים. יהודה כמו יודה והה"א נכנסת בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף: (ט) והשוערים. ממונין על שערי המקדש: (כ) איש בנחלתו. כל אחד בנחלתו היו יושבים: (כא) בעופל. מקום אחד אשר בירושלים: על הנתינים. ממונים על הנתינים: (כב) ופקיד הלוים. ממונה על הלוים אשר בירושלים: לנגד מלאכת. על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני בדק הבית ושאר דברים שמוציאין ממון למעשה (למעשר הבית) כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו': (כג) כי מצות המלך עליהם. והמלך היה מאמין בהם: על המשוררים. להוציא ממון מאוצר המלך דריוש: דבר יום ביומו. כדי לעשות צרכי הבית: (כד) ליד המלך. הוא היה מזרן לעצת המלך דריוש: לכל דבר. לכל דבריהם אשר לעם לדבר עליהם אל המלך: (לו) מחלקות יהודה לבנימין. היו מחלקין במחלקו תם

מצודת דוד

וגו'. ועמו תשע מאות וכו': (ט) פקיד עליהם. היה ממונה עליהם לראש: משנה. שני במעלה אל הממונה על העיר: (י) מן הכהנים. אשר ישבו בירושלים היו ידעיה וכו': (יא) נגיד. ממונה של בית אלהים: (יב) ואחיהם. חבריהם של ידעיה כו' עושי מלאכת עבודת המזבח היו במספר שמונה מאות וכו': ועדיה וגו'. אף הוא היה מהיושבים בירושלים: (יג) ואחיו. חבריו של עדיה אשר היו ראשים למשפחת אבותם היו במספר מאתים וכו' ואף הם ישבו בירושלים: ועמשסי וכו'. אף הוא ישב בירושלים: (יד) ואחיהם. של ראשי האבות: (טו) ומן הלוים. אשר ישבו בירושלים היו שמעיה וכו': (טז) על המלאכה וכו'. היו ממונים על המלאכה הנעשה חוץ למקדש והוא לצורך המקדש כגון להביא עצים ואבנים לצורך בדק הבית וכדומה: מראשי הלוים. והם היו ראשי הלוים: (יז) ראש התחלה יהודה לתפלה. הוא היה הראש להתחיל בתחלה את ההודות וההלול בעת בוא זמן התפלה: משנה מאחיו. היה שני לו מבין שאר אחיו: ועבדא וגו'. אף הוא ישב בירושלים:

(כ) בכל ערי יהודה. ישבו בכל ערי יהודה כל איש בנחלתו: (כא) יושבים. היו יושבים בעופל והוא שם מגדל בירושלים: על הנתינים. פקידים על הנתינים: (כב) ופקיד וגו'. הפקיד על הלוים אשר ישבו בירושלים היה עוזי וכו': לנגד מלאכת. הם היו הממונים על מלאכת הבית לחזק את הבדק ולהוסיף בבנין: (כג) כי מצות המלך עליהם. המלך צוה עליהם שיהיו הם הממונים על המלאכה: ואמנה. קיום ותוקף המינוי הזאת הוטלה על המשוררים לתקן בדק הבית בכל יום ויום כפי הצורך: (כד) ליד המלך. היה מוכן למקום המלך לשאול מעמו את כל הדבר המצטרך לעם: (כה) ואל החצרים. אלה היושבים בערי החצרים הם ערי ה פרזים מבלי חומה סביב: בשדותם. במקום רבוי השדות: ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה: וחצריה. מקומות קטנות הסמוכות לה: (ל) ושדותיה. בבתי השדות: (לא) מגבע. מקום התחלת מושבותם היה מגבע וישבו בה ובמכמש וכו': (לו) מחלקות. היו נחלקים לחלקים לשבת אנה ואנה מנחלת יהודה עד נחלת בנימין כי ישבו בזה ובזה וישוע

יב א וְאֵלֶּה הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֲשֶׁר עָלוּ עִם־
זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ שְׂרָיָה יִרְמְיָה עֶזְרָא׃
ב אֲמַרְיָה מַלּוּךְ חַטּוּשׁ׃ ג שְׁכַנְיָה רְחֻם מְרֵמֹת׃
ד עִדּוֹא גִנְּתוֹי אֲבִיָּה׃ ה מִיָּמִין מַעַדְיָה בִּלְגָּה׃
ו שְׁמַעְיָה וְיוֹיָרִיב יְדַעְיָה׃ ז סַלּוּ עָמוֹק חִלְקִיָּה
יְדַעְיָה אֵלֶּה רָאשֵׁי הַכֹּהֲנִים וַאֲחֵיהֶם בִּימֵי יֵשׁוּעַ׃
ח וְהַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ בִּנּוּי קַדְמִיאֵל שֵׁרֵבְיָה יְהוּדָה
מַתַּנְיָה עַל־הֻיְּדוֹת הוּא וְאֶחָיו׃ ט וּבַקְבֻּקְיָה וְעֻנּוֹ
אֲחֵיהֶם לְנֶגְדָּם לְמִשְׁמָרוֹת׃ י וְיֵשׁוּעַ הוֹלִיד אֶת־
יוֹיָקִים וְיוֹיָקִים הוֹלִיד אֶת־אֶלְיָשִׁיב וְאֶלְיָשִׁיב
הוֹלִיד אֶת־יוֹיָדָע׃ יא וְיוֹיָדָע הוֹלִיד אֶת־יוֹנָתָן
וְיוֹנָתָן הוֹלִיד אֶת־יַדּוּעַ׃ יב וּבִימֵי יוֹיָקִים הָיוּ
כֹהֲנִים רָאשֵׁי הָאָבוֹת לִשְׂרָיָה מְרָיָה לְיִרְמְיָה
חֲנַנְיָה׃ יג לְעֶזְרָא מְשֻׁלָּם לַאֲמַרְיָה יְהוֹחָנָן׃
יד לִמְלוּכִי יוֹנָתָן לִשְׁבַנְיָה יוֹסֵף׃ טו לְחָרִם עַדְנָא
לִמְרָיוֹת חֶלְקָי׃ טז לְעִדָּיא זְכַרְיָה לְגִנְּתוֹן מְשֻׁלָּם׃
יז לַאֲבִיָּה זִכְרִי לְמִנְיָמִין לְמוֹעַדְיָה פִּלְטָי׃
יח לְבִלְגָּה שַׁמּוּעַ לִשְׁמַעְיָה יְהוֹנָתָן׃ יט וּלְיוֹיָרִיב
מַתְּנַי לִידַעְיָה עֻזִּי׃ כ לְסַלַּי קַלָּי לְעָמוֹק עֵבֶר׃

כא לְחִלְקִיָּה חֲשַׁבְיָה לִידַעְיָה נְתַנְאֵל׃ כב הַלְוִיִּם
בִּימֵי אֶלְיָשִׁיב יוֹיָדָע וְיוֹחָנָן וְיַדּוּעַ כְּתוּבִים רָאשֵׁי
אָבוֹת וְהַכֹּהֲנִים עַל־מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ הַפָּרְסִי׃
כג בְּנֵי לֵוִי רָאשֵׁי הָאָבוֹת כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים וְעַד־יְמֵי יוֹחָנָן בֶּן־אֶלְיָשִׁיב׃
כד וְרָאשֵׁי הַלְוִיִּם חֲשַׁבְיָה שֵׁרֵבְיָה וְיֵשׁוּעַ בֶּן־
קַדְמִיאֵל וַאֲחֵיהֶם לְנֶגְדָּם לְהַלֵּל לְהוֹדוֹת בְּמִצְוַת
דָּוִיד אִישׁ־הָאֱלֹהִים מִשְׁמָר לְעֻמַּת מִשְׁמָר׃
כה מַתַּנְיָה וּבַקְבֻּקְיָה עֹבַדְיָה מְשֻׁלָּם טַלְמוֹן עַקּוּב
שֹׁמְרִים שׁוֹעֲרִים מִשְׁמָר בַּאֲסֻפֵּי הַשְּׁעָרִים׃
כו אֵלֶּה בִּימֵי יוֹיָקִים בֶּן־יֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וּבִימֵי
נְחֶמְיָה הַפֶּחָה וְעֶזְרָא הַכֹּהֵן הַסּוֹפֵר׃ כז וּבַחֲנֻכַּת
חוֹמַת יְרוּשָׁלִַם בִּקְשׁוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִכָּל־מְקוֹמֹתָם
לַהֲבִיאָם לִירוּשָׁלִָם לַעֲשֹׂת חֲנֻכָּה וְשִׂמְחָה
וּבְתוֹדוֹת וּבְשִׁיר מְצִלְתַּיִם נְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת׃
כח וַיֵּאָסְפוּ בְּנֵי הַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הַכִּכָּר סְבִיבוֹת
יְרוּשָׁלִַם וּמִן־חַצְרֵי נְטֹפָתִי׃ כט וּמִבֵּית הַגִּלְגָּל
וּמִשְּׂדוֹת גֶּבַע וְעַזְמָוֶת כִּי חֲצֵרִים בָּנוּ לָהֶם
הַמְשֹׁרְרִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ ל וַיִּטַּהֲרוּ הַכֹּהֲנִים

דמלכים . ויבא אלי חנמאל בן דודי . תקעו שופר בגבעה . מן הלוים מחלקות יהודה לבנימין : בנימין ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימ' לאביה זכרי . והכהנים אליקים מעשיה . ועל ידו החזיק . בתרא חס' י' בתרא : כל סיפרא יהוחנן במ"ג יוחנן וסימ' בעזרא סימן י' : דוד איש האלהים ג' וסימ' ויעמד במשפט דוד . וראשי הלוים חשביה . ואחיו שמעיה ועזריאל מללי : לעשות י"ג חסרים בקרי' וסימניהון ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם . ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף . ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב . אל המלאכה לעשות אתה דויקרא משה אל בצלאל . ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל . מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה . כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשת . וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח דפסח שני . ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא . ואשר

במחלקותם אנה ואנה בארץ יהודה ובנימין : (א) וישוע. הוא יהושע הכהן הגדול : לבנימין : (ח) על הידות. שם דבר כטעם הודות לה' כי הוא משרשו ומעניינו :
(ז) בימי ישוע. שהיו ראשי' בימי יהושע כהן גדול : (ח) הידות. מין כלי שיר לומר (יב) ולשריה ומריה. הלמ"ד מורה כי שריה ראש למריה או הדבר הפוך .
שירה : (ט) למשמרות. כמו שמצינו (בדברי הימים א' כ"ד ואילך) שהלוים היו באסופי
חלוקים לעשרים וארבעה משמרות : (י) וישוע הוליד את יויקים וגומר. כל אלו שבמקרא זה היו כהנים גדולים : (יב) ובימי יויקים. שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשים ראשי בית אב למשמרותם : לשריה מריה. למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כולם ואת אשר לא פירש כל העשרים וארבע משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כולם : (כב) הלוים בימי אלישיב. הלוים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המנוין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבות במשמרותם גם בימי אלישיב : על מלכות. בימי מלכות דריוש היה דבר זה : (כג) ועד ימי יוחנן. כל אותן שהיו ראשי אבות הלוים עד ימי יוחנן כהן גדול מנויין שם בדברי הימים : (כד) משמר לעומת משמר. שהיו חלוקים במשמרותם לומר שירה : (כה) שוערים משמר. שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית . באסופי. כמו בסיפי השערים : (כו) אלה בימי יויקים. אלה היו שוערים בימי יויקים : (כז) ובחנוכת חומת ירושלים. כשהשלים חומת העיר לקדש את העיר . ובתודות . ובהודאות : (כח) ומן הככר. אשר סביבות ירושלים באו המשוררים :
ויטהרו

מצודת דוד

יב (א) וישוע. הוא יהושע כ"ג והוא עם זרובבל היו ראשי העולים : שריה . ר"ל ואלה הכהנים העולים שריה וכו' : (ז) ואחיהם. ר"ל אשר עלו עם אחיהם והמה יתר הכהנים : בימי ישוע. חוזר הוא על הראשים לומר שהיו ראשי הכהנים בימי יהושע כ"ג : (ח) והלוים. העולים עמהם היה ישוע וכו': על הידות. אשר היה ממונה על ההודות וההילול לראש התחלה כמ"ש למעלה : מתניה וגו'. ראש ההחלה יהודה וכו' : הוא ואחיו. הוא עלה עם אחיו הם אנשיו ובני סיעתו : (ט) אחיהם. של מתניה ואנשיו : לנגדם. לעומתם ושוה להם היו חלוקים המה עם אנשיהם למשמרות כמוהם : (י) וישוע. יהושע ג"כ הוליד את יויקים ושמש הוא תחתיו בכהונה גדולה וכן כולם הנחשבים פה שמשו בכהונה גדולה זה אחר זה : (יב) לשריה. למשמרת אנשי שריה היה מריה הראש וכן כולם ולא חש להזכיר כל הכ"ד משמרותיהם והם המה ראשי הכהנים שזכר למעלה בקצת שינוי השמות וגם למעלה לא זכר כ"א כ"ב וכאן כלל מנימין ומועדיה באחת וגם לא זכר חטוש והולי כללו במי : (יז) למנימין למועדיה . המשמרה ההיא היתה נקראת בשתי השמות ע"ש שניהם : (כב) הלוים בימי אלישיב. רצה לומר הלוים אשר היו בימי אלישיב כהן גדול ובימי יוידע בנו אשר כהן תחתיו ובימי בנו יוחנן (הוא יוחנן הנזכר למעלה והוא נקרא בשתי השמות) ובימי בנו ידוע בימי כולם היו כתובים ראשי אבות הלוים ההם ואף ראשי אבות הכהנים כמוהם היו כתובים לראשים : על מלכות דריוש. ר"ל ע"פ מצות המלך אבל לא היו הראשים ההם ראוים אל המעלה ההיא : (כג) בני לוי וגו'. ראשי האבות מבני לוי היו עוד כתובים על ספר דברי הימים למען יעמוד שמם לזכרון : ועד ימי וגו'. ר"ל אבל לא התמיד הדבר כ"א עד ימי יוחנן בנו של אלישיב כי כאשר כהן הוא עמד ונשלם לבל יעמדו עוד לזכרון : (כד) וראשי הלוים. עתה חזר לחשוב ראשי הלוים שהיו בימי יויקים כדרך שחשב ראשי אבות הכהנים : ואחיהם. שאר ראשי האבות היו לנגדם ר"ל שוה לשם אלו כאלו להודות ולהלל בהלולים אשר צוה דוד להלל בהם. משמר לעומת משמר. כל משמר היה שוה למשמר האחר ולא היה לאחד מעלה ויתרון על האחר והוא כפל ענין במ"ש : (כה) שומרים שוערים. הוא כפל במ"ש ולתוספת ביאור : משמר. המשמר הזה היה קבוע לשמור באספי השערים והוא בית האספים הנזכר בד"ה והוא שם מקום על ענין ידוע אצלם : (כו) אלה וגו'. ראשי אבות הכהנים והלוים והשוערים האלו היו בימי יויקים וכו' : (כז) ובחנוכת וגו'. ובעת שעשו חנוכת החומה לקדש את העיר כמ"ש בסמוך : בקשו. חפשו אחר הלוים להביאם ממקומם לירושלים : מצלתים. על המצלתים וכו' : (כח) ויאספו. ר"ל נאספו מן ירושלים עצמה ומן הככר אשר סביבות ירושלים ומן וכו' : (ל) ויטהרו. טבלו
מטומאתן

מצודת ציון

מ"ז) : (יז) יהודה. מלשון הודות והלל : (כג) ואמנה. ענין קיום : (ח) הידות. מלשון הודות והילול : (כו) הפחה. המושל : הסופר. החכם : (כז) ובחנוכת. התחלת דבר מה לעמוד בה משם והלאה קרוי חנוך בלשון מקרא : מצלתים וכו'. מיני כלי נגון : (כח) הככר. המישור :
ועל

והלוים ויטהרו את־העם ואת־השערים ואת־
החומה: לא ואעלה את־שרי יהודה מעל לחומה
ואעמידה שתי תודת גדולת ותהלכת לימין
מעל לחומה לשער האשפת: לב וילך אחריהם
הושעיה וחצי שרי יהודה: לג ועזריה עזרא
ומשלם: לד יהודה ובנימן ושמעיה וירמיה:
לה ומבני הכהנים בחצצרות זכריה בן־יונתן
בן־שמעיה בן־מתניה בן־מיכיה בן־זכור בן־
אסף: לו ואחיו שמעיה ועזראל מללי גללי מעי
נתנאל ויהודה חנני בכלי־שיר דויד איש
האלהים ועזרא הסופר לפניהם: לז ועל שער
העין ונגדם עלו על־מעלות עיר דויד במעלה
לחומה מעל לבית דויד ועד שער המים מזרח:
לח והתודה השנית ההולכת למואל ואני אחריה
וחצי העם מעל להחומה מעל למגדל התנורים
ועד החומה הרחבה: לט ומעל לשער־אפרים
ועל־שער הישנה ועל־שער הדגים ומגדל חננאל
ומגדל המאה ועד שער הצאן ועמדו בשער
המטרה: מ ותעמדנה שתי התודת בבית
האלהים ואני וחצי הסגנים עמי: מא והכהנים
אליקים מעשיה מנימין מיכיה אליועיני זכריה
חנניה בחצצרות: מב ומעשיה ושמעיה ואלעזר
ועזי ויהוחנן ומלכיה ועילם ועזר וישמיעו
המשררים ויזרחיה הפקיד: מג ויזבחו ביום
ההוא זבחים גדולים וישמחו כי האלהים
שמחם שמחה גדולה וגם הנשים והילדים שמחו
ותשמע שמחת ירושלם עד־מרחוק: מד ויפקדו
ביום ההוא אנשים על־הנשכות לאוצרות
לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס בהם
לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים
כי שמחת יהודה על־הכהנים ועל־הלוים
העמדים: מה וישמרו משמרת אלהיהם
ומשמרת הטהרה והמשררים והשערים כמצות
דויד שלמה בנו: מו כי־בימי דויד ואסף מקדם
ראש המשררים ושיר־תהלה והודות לאלהים:
מז וכל־ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים
מניות המשררים והשערים דבר־יום ביומו
ומקדשים ללוים והלוים מקדשים לבני אהרן:

ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם. ובחנכת חומת ירושלים כי עזרא הכין לבבו: מיכיה ח' בקריאה וסימ' ויצו המלך את חלקיה דמלכים. שלש שנים מלך בירושלים. ובשנת שלש למלכו. והכהנים אליקים מעשיה ובנימין. ומבני הכהנים בחצוצרות: שדי ז' כתיב י' בקריאה וסימניהון הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות. על שדים סופדים. ולבני אהרן הכהן בשדי. הנה שמענוה באפרתה. אל תשג גבול עולם. ויפקדו ביום ההוא אנשים. וכל רות דכו' כתיב י' במ"ב כתיב ה' וסימ' ותקם היא וכלתיה תולדות אהרן ואעמידה. שבועות טו סנהדרין יט:

(כה) באסופי השערים. האל"ף נוסף והטעם שומרי הספים: (לא) ואעמידה שתי תודות. נקראו כן כי הם מעמידין להודות לשם והם האומרים שיר של תודה: ותהלוכות. שם על משקל תנחומות אל והוא מענין הלך והטעם שהעמיד אנשי התודות שילכו לצד הימין: (לז) על מעלות עיר דוד. הם מדרגות החומה: (לח) ההולכת למואל. ההולכים למולם ולנגדם והאל"ף במלת למואל תחת וי"ו ממולי והוי"ו למשך וכמוהו אם לא יגיד ונשא עונו שהוא בו למשך: להחומה. בה"א הדעת כראוי: (מד) על הנשכות. כמו לשכות זה אומר בכה וזה אומר בכה: לאוצרות. להיות אוצרות: מנאות התורה. וכן אשר מינה את מאכלכם והאל"ף תחת יו"ד מניות ולא נשתנה בסמיכות וכן במלדות עין גדי או הנסמך חסר וכן הוא מנאות מנאות התורה וכן הארון ארון הברית: (מה) ומשמרת הטהרה. הוא מגזרת חכמה וממשקלה רק בעבור אות הגרון והיא הה"א האמצעית נהפכו התנועות להרחיב הקריאה: (מו) כי בימי דוד ואסף מקדם. רצה לומר
על

(ל) ויטהרו. תחלה טהרו את עצמן ואח"כ טהרו את אחרים: ואת השערים ואת החומה. שלא תהיה טומאה שם בעיר: (לא) מעל לחומה. שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלוים עם שתי תודות סביב לעיר הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לקדש את העיר: שתי תודות. שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה: ותהלוכות לימין. וכאשר יצאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה: (לד) יהודה ובנימין. שני שרים היו: (לו) ואחיו. חביריו של זכריה הכהן: (לז) ועל שער העין. לפני שער העין הלכו סביבות העיר: ונגדם עלו. ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה: (לח) והתודה השנית ההולכת למול. תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה היתה הולכת נגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו: ואני אחריה. ואני הייתי הולך אחריה של תודה: (לט) ועמדו. שם היו עומדים שלא לילך יותר: (מ) שתי התודות. שנשאו אותם לבהמ"ק: (מא) בחצוצרות. היו תוקעין מתוך שמחתן: (מד) ויפקדו. לשון פקידות: הנשכות. כמו הלשכות של בית המקדש: לכנוס בהם. ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותיהם של כהנים ולוים ומשם היו חולקין ביניהם. מנאות. כמו מנות: לכהנים וללוים. כהנים היו נוטלים הראוי להם והלוים הראוי להם: העומדים. משמשים שם לפני הקב"ה בתודות והודאות: (מז) מניות. כמו מנות: ומקדישים ללוים. היו נותנים במעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים

מצודת ציון

(לו) ועל. מעל. ענינם כמו לפני ואצל: (מד) הנשכות. כמו הלשכות: מנאות. מתנות וחלק כמו ושלחו מנות:

מצודת דוד

מטומאתן. ויטהרו את העם. זרזו את העם לטהר עצמן. ואת השערים. טהרו את השערים מכל טומאה ומיאום: (לא) מעל לחומה. למעלה על החומה. ואעמידה. ר"ל הבאתי שמה שתי לחמי תודה גדולות ר"ל מלחם החמץ שבתודה שהן גדולות מן המצות שבתודה כן אמרז"ל ובהן היו מסבבים את העיר לקדשה: ותהלוכות. התחלת ההלוך בהן היה אל הימין: מעל לחומה. ר"ל מן המקום אשר העלם על החומה הורידם והלכו עמהן לפני שער האשפות: (לב) אחריהם. אחרי הנושאים את לחמי התודה: (לג) ועזריה וכו'. לפי שהמה היו מהיותר חשובים לזה פרטם בשמם: (לה) בחצוצרות. ההולך בחצוצרות היה זכריה וכו': (לו) ואחיו. של זכריה: בכלי שיר דויד. הלכו בכלי שיר של דוד: (לז) ועל שער העין. משער האשפות הלכו אצל שער העין: ונגדם. נגד עצמן של ההולכים: במעלה לחומה. בדרך המעלה העולה על החומה: מעל. ומשם הלכו מלפני בית דוד ועד שער המים העומד במזרח: (לח) והתודה השנית. ר"ל אף נשאו את הלחם השנית: ההולכת למול. אשר הלכה מול נגד הלחם הראשונה בשוה לא זה אצל זה ורז"ל נחלקו בדבר: ואני אחריה. ואני הלכתי אחר הלחם ההיא מהלך שהלכה היא ועמי הלכו חצי העם העומדים מעל החומה: מעל למגדל. משער שמים הלכו מלפני מגדל וכו': (לט) ועמדו וגו'. שם עמדו ולא הלכו עוד יותר: (מ) ותעמודנה. הביאו לחמי התודה והעמידו בבית ה' ואני אחריהם וחצי הסגנים הלכו עמי: (מא) בחצוצרות. תקעו בחצוצרות: (מב) וישמיעו. כן שם היה: המשוררים. המה היו המשוררים ובאו גם המה אל בית ה' לשורר ועמהם יזרחיה הממונה עליהם: (מג) גדולים. ר"ל מספר גדול ורב: כי האלהים שמחם. נתן שמחה בלבם: (מד) ויפקדו. היו ממנים גזברים על הלשכות העשויות לאוצרות על התרומות ועל הראשית והיא החלה ועל המעשרות: לכנוס. להכניס בהם מכל שדי הערים את המתנות אשר צותה התורה לתת לכהנים וללוים והם התרומות והמעשרות והוא כפל ענין במלות שונות לתוספת ביאור: כי שמחת יהודה. כי גדלה שמחת יהודה על הכהנים והלוים העומדים על עבודתם ולזה נתנו לב להיות זהירים בדבר המתנות הראוי להם להעמיד גזברים: (מה) וישמרו. מוסב למקרא שלפניו לאמר כי שמחת יהודה על הכהנים וכו' העומדים וישמרו משמרת אלהים בדבר העבודה המוטלת עליהם בדבר הטהרה שלא תבוא טומאה למקדש ה' והמשוררים והשוערים החזיקו במשמרתם כאשר צוה דוד אל שלמה בנו וכמ"ש בדברי הימים: (מו) כי בימי דויד. כי המשמרות נחלקו בימי דוד ואסף שהיו בימי קדם ראשי המשוררים ותקנו שיר של תהלה והודות לאלהים: (מז) מניות המשוררים וגו'. המתנות הראויות לתת להם:
דבר

יג א ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם
ונמצא כתוב בו אשר לא־יבוא עמני ומאבי
בקהל האלהים עד־עולם: ב כי לא קדמו את־
בני ישראל בלחם ובמים וישכר עליו את־
בלעם לקללו ויהפך אלהינו את־הקללה לברכה:
ג ויהי כשמעם את־התורה ויבדילו כל־ערב
מישראל: ד ולפני מזה אלישיב הכהן נתון
בלשכת בית־אלהינו קרוב לטוביה: ה ויעש
לו לשכה גדולה ושם היו לפנים נתנים את־
המנחה הלבונה והכלים ומעשר הדגן התירוש
והיצהר מצות הלוים והמשררים והשוערים
ותרומת הכהנים: ו ובכל־זה לא הייתי
בירושלם כי בשנת שלשים ושתים
לארתחשסתא מלך־בבל באתי אל־המלך ולקץ
ימים נשאלתי מן־המלך: ז ואבוא לירושלם
ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה
לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים:
ח וירע לי מאד ואשליכה את־כל־כלי בית־
טוביה החוץ מן־הלשכה: ט ואמרה ויטהרו
הלשכות ואשיבה שם כלי בית האלהים את־
המנחה והלבונה: י ואדעה כי־מניות הלוים
לא נתנה ויברחו איש־לשדהו הלוים
והמשררים עשי המלאכה: יא ואריבה את־
הסגנים ואמרה מדוע נעזב בית־האלהים
ואקבצם ואעמדם על־עמדם: יב וכל־יהודה
הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות:
יג ואוצרה על־אוצרות שלמיה הכהן וצדוק
הספר ופדיה מן־הלוים ועל־ידם חנן בן־זכור
בן־מתניה כי נאמנים נחשבו ועליהם לחלק
לאחיהם: יד זכרה־לי אלהי על־זאת ואל־תמח
חסדי אשר עשיתי בבית אלהי ובמשמריו:
טו בימים ההמה ראיתי ביהודה | דרכים גתות
בשבת ומביאים הערמות ועמסים על־החמרים
ואף־יין ענבים ותאנים וכל־משא ומביאים
ירושלם ביום השבת ואעיד ביום מכרם ציד:
טז והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל־מכר

ותשב משדה מואב תניגא דפסוק. חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך: קדמו ה' בקריאה וסי' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. בלחמו קדמו נודד. קדמו שרים אחר נוגנים. כי לא קדמו את בני ישראל בלחם דסיפרא. קדמו עיני אשמרות: ושם היו לפנים חד מן י"ו מלין בטעם קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ' ומדתם מחוץ לעיר. אלה הנחלות אשר נחלו. ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול. וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא. הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה. ואמרו אליך הגידה נא לנו. והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל. המשרתים את המלך דויקהל דוד דד"ה. צאו לערי יהודה דויקבץ. וירם יאשיהו לבני העם צאן. ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים. תהי נא אזנך קשבת דעזרא. גם אני חצני נערתי. ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים. ועמסים על החמרים. ומה חשחן ובני תורין ב' מגהון כו' משרתים: תהמה י"ב בקריאה וסימ' ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו. כי עד הימים ההמה היו בני ישראל. לכן כה אמר ה' על הנביאים. וכן תהיה מגפת הסוס הפרד והגמל. והיה כי תרבו ופריתם בארץ. בימים ההמה ילכו בית יהודה על. לא אעשה אתכם כלה. יבאו בית ישראל. וגם על העבדים ועל השפחות. אשר אשיב את שבות יהודה. יחזיקו

להכהנים: (ג) כל ערב. כל תערובות העכו"ם כמו וגם ערב רב עלה אתם (שמות יב): (ד) ולפני מזה. ומקודם לכן: קרוב לטוביה. אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה: (ה) ויעש. אלישיב: לפנים. שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלים: מצות הלוים. מתנות הראויות ללוים: (ו) ובכל זה. ובכל המעשה הזה באתי אל המלך וחזרתי לבבל: ונשאלתי. שיתן לי רשות לעלות לירושלים ולחזור: (ט) ואומרה. צויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגו': (י) מניות. מנות: לא נתנה. שלא נתנו ישראל שם המתנות

על מנהגם ותקונם למשוררים מקדם כן הפקידו אלה משוררים תחתם: (ד) ולפני מזה. פי' וקודם זה הסבבל: (ה) ויעש לו לשכה גדולה. אלישיב העושה לטוביה ובלשכתו של טוביה היו שמים הענינים הנזכרים: (י) מניות הלוים. שצוה השם לתת להם: לא נתנה. על אחת ידבר כי המלה מיוחדת מן הרבות והם מניות: (יג) ואוצרה. פועל נגזר מן אוצרות והטעם הפקדתי גזבר עליהם: (טו) ואעיד ביום מכרם ציד. הראוי ואעיד בם: (טז) מביאים דאג. האל"ף עי"ן הפעל וכן

ועל כן ברחו והלכו להם אנה ואנה לשאול מתנותיהם ולא היו עוסקים כל כך בעבודתם: (יא) ואקבצם. קבצתי את הכהנים והלוים להעמידם על משמרתם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם: (יג) כי נאמנים. היו לחלק המתנות ביניהם: (טו) הערמות. אלומות של תבואה: ואעיד. העידותי בהם שלא לעשות: ביום מכרם ציד. ביום שהיו מוכרים מזון וציד. ציד כמו ויתן להם צידה לדרך (בראשית מח): (טז) והצורים. סוחרים של צור מביאים דגים למכור

מצודת דוד

דבר יום ביומו. דבר הראוי ביום זה נתנו ביומו ולא אחרו מן המועד. ומקדישים. היו מקדישים את המעשר לתת ללוים והלוים היו מקדישים את המעשר מן המעשר לתת לבני אהרן: יג (א) ביום ההוא. ביום שקדשו את החומה. אשר לא יבוא וגו'. לא יקבלו גרים מהם להתחתן בם: (ב) לא קדמו. לא באו לפניהם ללכת לקראתם בלחם ומים בעת ילאו ממצרים: ויהפוך וגו'. גם זה קראו בתורה ולפי שלא רצה לעמוד בדבר רע לזה אמר גם ויהפוך וגו': (ג) כל ערב. כל תערובות מבני עמון ומואב: (ד) ולפני מזה. קודם זה הסבבל: נתון וכו'. ר"ל אשר היה יושב בלשכת של בית אלהינו הוא היה קרוב לטוביה ועמוני הנזכר למעלה חברו של סנבלט: (ה) ויעש לו לשכה. אלישיב עשה ותיקן לטוביה לשכה גדולה בחצר בית ה' ר"ל פנה לשכה למושבו: ושם. בלשכה ההיא היו נותנים בה לפנים קודם שפינה אותם אלישיב להיות לטוביה למושב: את המנחה. סולת למנחות: הלבנה. הבאה על המנחה ועל לחם הפנים: והכלים. כלי בית המקדש: מצות הלוים. מה שאנו מצווים לתת ללוים: והמשוררים והשוערים. אמר זה להאשים את אלישיב ביותר וכאומר איך מלאו לבו לפנות מנות משרתי ה' להיות מקום פנוי לטוביה העמוני: (ו) ובכל זה. בעת שנעשה הדבר הזה אשר פינה אלישיב את כל אלה בעבור טוביה: באתי אל המלך. ואז נעשה הדבר הרע הזה: ולקץ ימים. ולבסוף ימים ולא פירש כמה: נשאלתי. שאלתי מעמו לתת לי רשות ללכת לירושלים: (ז) ואבינה ברעה. נתתי לב להבין ברעת המעשה אשר עשה אלישיב בדבר טוביה לתקן ולפנות לו לשכה באחד מחצרות בית ה': (ח) וירע לי. הדבר הזה היה רע בעיני: את כל כלי וגו'. ר"ל כלי תשמישי הבית: (ט) ואומרה. צויתי על הדבר לטהר הלשכות מכל דבר טומאה ומיאוס: ואשיבה שם וגו'. להיות בה כאשר היה מאז עד לא ישב בה טוביה: (י) ואדעה. נודע לי אשר לא ניתן מתנות הלוים ואין להם די ספוקם ולזה ברח כל אחד לשדהו לעבדה בחרישה וקצירה להחיות נפשו: עושה המלאכה. מלאכת השיר ובנפת השערים: (יא) מדוע נעזב. למה הוא עזוב מן הלוים משרתי הבית: ואקבצם. קבצתי את הלוים והעמדתים על מקום מעמדם כ"א במשמרו כמו שהיה מאז: (יב) וכל יהודה. כאשר חזרו הלוים למקומן חזרו גם הם להביא המעשרות אל האוצרות לחלקם ללוים: (יג) ואוצרה. שמתי אוצרים ר"ל ממונים ונזכרים על האוצרות: ועל ידם. סמוך להם ונספח אליהם היה חנן וכו': נחשבו. בעיני העם: ועליהם. הטלתי עליהם לחלק את המעשר לאחיהם הלוים: (יד) זכרה לי. לזכות בעבור זאת הטובה ואל תמחה החסדים וכו': ובמשמריו. ובמשמרתיו: (טו) דורכים גתות. דורכים ענבים בגתות להוציא יין: ומביאים הערמות. מביאים אל הבית ערמות התבואה ועומסים אותם על החמורים לשאתם: ואף יין וגו'. עומסים על החמורים לשאתם ולהביאם אל הבית ביום השבת: ואעיד. התריתי בהם לבל יעשו עוד כזאת: ביום וגו'. ר"ל ביום השוק שמוכרים בו את הציד כי אז כולם מקובצים: (טז) והצורים. אנשי צור אשר ישבו בירושלים היו מביאים דגים וכל דבר הנמכר וכו

מצודת ציון

ושלחו מנות (לעיל ח): (ב) לא קדמו. לא באו לפניהם כמו כמה אקדם ה' (מיכה ו): (ה) ויעש. ענין תיקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח): (ו) נשאלתי. מלשון שאלה ובקשה ועל כי שאלתו היה על עצמו אמר בלשון נפעל וכן נשאל נשאל דוד (שמואל א' כ'): (ז) נשכה. כמו לשכה: (יא) ואריבה. מלשון ריב: (יד) תמח. כמו תמחה והוא ענין מחיקה: (טו) גתות. הכלי שדורכים בו הענבים לסחוט היין קרוי גת יכן כדורך בגת (ישעיה ס"ג): הערמות. כרי התבואה כמו ויתנו ערמות (ד"ה ב' ל"א): ועומסים. ענין הטענת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מ"ד): ציד. מלשון צידה ומזון: (טז) דג. ר"ל קבוצה דגים: (יז) חורי

ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם:
יז ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם מה־
הדבר הרע הזה אשר־אתם עשים ומחללים
את־יום השבת: יח הלוא כה עשו אבתיכם
ויבא אלהינו עלינו את כל־הרעה הזאת ועל
העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על־ישראל
להלל את־השבת: יט ויהי כאשר צללו שערי
ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות
ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת
ומנערי העמדתי על־השערים לא־יבוא משא
ביום השבת: כ וילינו הרכלים ומכרי כל־ממכר
מחוץ לירושלם פעם ושתים: כא ואעידה בהם
ואמרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה
אם־תשנו יד אשלח בכם מן־העת ההיא לא
באו בשבת: כב ואמרה ללוים אשר יהיו
מטהרים ובאים שמרים השערים לקדש את־
יום השבת גם־זאת זכרה־לי אלהי וחוסה עלי
כרב חסדך: כג גם בימים ההם ראיתי את־
היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות
מואביות: כד ובניהם חצי מדבר אשדודית
ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם:
כה ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים
ואמרטם ואשביעם באלהים אם־תתנו
בנתיכם לבניהם ואם־תשאו מבנתיהם
לבניכם ולכם: כו הלוא על־אלה חטא־שלמה
מלך־ישראל ובגוים הרבים לא־היה מלך
כמהו ואהוב לאלהיו היה ויתנהו אלהים מלך
על־כל־ישראל גם־אותו החטיאו הנשים
הנכריות: כז ולכם הנשמע לעשת את כל־
הרעה הגדולה הזאת למעל באלהינו להשיב
נשים נכריות: כח ומבני יוידע בן־אלישיב
הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו
מעלי: כט זכרה להם אלהי על גאלי הכהנה
וברית הכהנה והלוים: ל וטהרתים מכל־נכר
ואעמידה משמרות לכהנים וללוים איש
במלאכתו: לא ולקרבן העצים בעתים מזמנות
ולבכורים זכרה־לי אלהי לטובה:

סכום פסוקי דעזרא ונחמיה שש מאות ושמונים ושמונה וסימן זכור ה' חרפ"ת עבדיך. וחציו ובין עלית הפנה. וסדריו עשרה וסי' על הר גב"ה עלי לך מבשרת ציון:

עשרה אנשים. בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות: צללו ג' בקריאה וסימ' צללו כעפרת במים אדירים. לקול צללו שפתי יבא רקב. ויהי כאשר צללו שערי ירושלם. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: כרב ו' והסר וסימ' גפן בוקק ישראל. חנני אלהים כחסדך. ענני ה' כי טוב חסדך. ויזכר להם בריתו וינחם. הללוהו כרב גדלו. כי אם הוגה ורחם. וחוסה עלי כרב חסדך. וחד וכרב וחס' אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו: הלא ט' מלאים בכתובים וסימ' הלוא משנאיך ה' אשנא. הלוא יתעו חרשי. הלוא שמעת בתי. הלא צויתי את הנערים. הלא הם כתובים דמגלת אסתר. הלוא ביראת אלהינו תלכו. הלוא כה עשו אבתיכם דסוף סיפרא. הלוא על אלה חטא שלמה דסוף סיפרא הלוא תאנף בנו עד כלה. זלא"ל:

תולדות אהרן ואמרטם. מ"ק טז: החטיאו. סנהדרין כ: זכרה לי. סנהדרין לג:

וכן וקאם שאון: (יט) ויהי כאשר צללו שערי ירושלים. מענין צל והטעם הגעת הצל אל השערים: לא יבא משא. פי' שלא יבאו הרוכלים הם הסוחרים מערבים ענינים רבים על כן מערב הדברים נקרא רכיל: (כא) אם תשנו. אם תלינו שם פעם שנית: יד אשלח בכם. להכות או להרוג אתכם: (כב) מטהרים. הראוי מתטהרים: (כה) ואקללם. הוא החרם והנדוי והטעם החרמתים נדיתים: ואשביעם. לעם ירושלים לבלתי התחתן בהם: (כז) ולכם הנשמע. יתכן שהוא נפעל מן העתיד סימן המדברים בעד עצמם והוא הקרוב: (כט) זכרה להם. לתת להם שכרם על הנגאלים מן הכהונה ונגאלים מברית הכהונה והלוים בקחתם נשים נכריות: גאלי הכהונה. שם התואר על משקל תאמי צביה והם כדמות פעולים בענין רק בגלל האל"ף שהוא אות הגרון נקדוהו כן להרחיב מקראו וטעם גאלי כטעם מותרים: (לא) ולקרבן. בעבור קרבן העצים שסדרתי להביא הכהנים והלוים והעם לעתים מזומנים ובעבור הבכורים שצויתי להביא לבית ה' זכרה לי אלהי לטובה:

למכור: (יט) ויהי כאשר צללו. כאשר נטו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד אחר שבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם: (כ) וילינו. והיו לנים הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלים פעם א' ושתי פעמים כדי שיבואו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת: (כא) ואומרה אליהם. התריתי באותם הרוכלים: אם תשנו. אם תוסיפו לעשות פעם שנייה: מן העת. מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת: (כג) הושיבו נשים. אשר נשאו להם נשים של עכו"ם: (כד) חצי מדבר. הרבה מבניהם היו מדברים לשון אשדודית כאמותם: (כה) ואכה. נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם: (כו) גם אותו החטיאו. כל שכן שתהיו חוטאים ע"י נשיכם של עכו"ם וזהו שנאמר בסמוך ולכם הנשמע וגו' בתמיה כלומר שלמה מלך ישראל נמצא חטא על ידי נשים של עכו"ם ואתם נשאתם נשים של עכו"ם להיות חוטאין: (כח) ומבני יוידע חתן לסנבלט. אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודים והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלים בשביל חתנו לראות את העיר ואת מובאיה ואת מוצאיה:

(כט) זכרה להם. הטובה אשר עשו: (לא) בעתים. לעתים היו כורתים עצים למערכה: ולבכורים. שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו:

חזק

מצודת ציון

יהודה. בני יהודה: (יט) צללו. מלשון צל: (כ) הרוכלים. מוכרי הבשמים: (כא) לנים. מל' לינה: תשנו. מל' שנית: (כב) וחוסה. ענין חמלה כמו אתה חסת על הקיקיון (יונה ד'): (כה) ואמרטם. ענין תלישת השער כמו ואיש כי ימרט ראשו (ויקרא י"ג): (כז) למעול. ענין חטא ופשע: (כט) גאלי. ענין טנוף ומאום כמו ויגאלו מן הכהונה (לעיל ז'): (ל) משמרות. כל דבר המוטל על אנשים הרבה לעשות כל אחד בזמנו קרוי משמר כי ישמור לבוא בזמן הקבוע לו ולא יעבור: (לא) מזומנות. ענין הכנה וקביעות כמו לעתים מזומנים (לעיל י'):

מצודת דוד

והיו מוכרים בשבת לישראל: ובירושלים. כאומר אף שהיא עיר קודש ובה המקדש חללו בה את השבת: (יז) ומחללים וגו'. לקנות בה מיד הצורים: (יח) כי עשו. לחלל את השבת: הזאת. ר"ל הידוע לכל: מוסיפים וגו'. על החרון שהיה על אבותינו: (יט) כאשר צללו. כאשר האריכו צללי השערים והוא לפנות הערב כי אז החמה בשפולי הרקיע ומתארך אז צל כל דבר: ויסגרו. לבל יבואו הצורים עם דבר ממכרם: לא יבוא. למען לא יבוא משא של כל ממכר בשבת דרך פתחים קטנים היו שם: (כא) מדוע אתם לנים. כי חשש פן יצא מי אליהם לקנות מה מהם: אם תשנו. אם תלינו שם פעם שנית ר"ל עוד פעם אזי אשלח בכם יד לענוש אתכם: (כב) אשר יהיו מטהרים. ר"ל שיטהרו לטבול ולטהר עצמן ויהיו באים ושומרים את השערים בעוד יום וזהו לקדש את יום השבת ר"ל שלא יבאו מקודם היום כי לא לכבוד יחשב לשבת לבוא משתחשך (כי כל המשמרות היו מתחדשות משבת לשבת כמ"ש בד"ה): גם זאת. גם הטובה הזאת לי לזכות: כרוב חסדך. גם גמול מעשה הטוב לחסד יחשב וכמ"ש מי הקדמני ואשלם (איוב מ"א): (כג) הושיבו. ר"ל הושיבו בבתיהם לקחתם לנשים: (כד) חצי. קצת מבניהם מדברים לשון אשדודית כלשון אמותם: ובלשון עם ועם. ר"ל וכן קצת מבני יתר העובדות גלולים היו מדברים כל אחד כפי לשון אמותם: (כה) ואכה מהם. מקצת מהם: ואמרטם. תלשתי שער ראשם: אם תתנו. אם מעתה תתנו וגו' אזי יהיה עליכם עונש שבועה: (כו) על אלה. בעבור נשים עכו"ם חטא שלמה כי הטו את לבבו לחטוא לה': ובגוים הרבים וגו'. יעם שבכל העכו"ם הרבים לא היה מלך חכם כמוהו והדבר קשה להטות לב חכם אחר דעתו: ואהוב לאלהיו. והיה אהוב לה' עד שהמליכו על כל ישראל והיה לו להיות א"כ נזהר מאד לקיים מצות ה': גם אותו. עם כל חכמתו ואהבת ה' אליו לא התחכם להשיב כגמול ונשיו העכו"ם יכלו לו לפתותו להטות לבבו אחר דעתן ולהחטיא לה': (כז) ולכם. ר"ל א"כ כ"ש לכם שאיככם כשלמה היתכן להיות נשמע אליכם אשר הזידו לעשות את כל הרעה וגו' להושיב ולקחת נשים עכו"ם הלא בודאי יטו לבבכם לחטוא לה': (כח) ומבני יוידע. אחד מבני יוידע היה חתן לסנבלט צורר היהודים: ואבריחהו מעלי. גרשתי מעם כבשם

ההוא מן העיר אך כי לא רצה לגרש אותו העכו"ם והעבורו היה עוד הגבלת אותנו רגיל לבוא לירושלים והיה מרגל לדעת כל מה אשר נעשה בה ולכן גרש גם אותו לבל יוסף גם הגבלת לבוא עוד: (כט) זכרה להם. לענוש אותם על אשר גאלו ומאסו הכהונה בקחתם נשים עכו"ם כי עי"ז נפסלו מן הכהונה: וברית. ואללו ברית הכהונה והלויים כי בברית הבטיח להם המקום ב"ה להיות משרתים בבית ה' וכמ"ש ברית כהונת עולם (במדבר כה) וכאו אליו וגרמו לחלל הברית כי נמאסו מן הכהונה:

(ל) וטהרתים. אבל אני טהרתי אותם מכל עבודת כוכבים כי השביעם בה' שלא יקחו עוד הבנותיהם כמ"ש למעלה: ואעמידה. העמדתי משמרות הכהנים והלוים להיות כל אחד במלאכתו בקביעות גמור: (לא) ולקרבן העצים. את הקרובת העצים של מערכת המזבח קבעתי בעתים מזומנות מתי יבוא כל אחד: ולבכורים. קבעתי זמן לבכורים עד מתי יביאו הבכורים מראשית פרי האדמה: זכרה לי. הזכות הזאת להטיב לי בעבורה: חזק

מנחת שי עזרא ונחמיה

א (א) ובשנת. טעם המלה בגלגל: לכורש. במדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת ב' חסר וסי' סמיר ס' אם. הם אמר כורש: (ב) כל ממלכות. כ"ם: (יא) העלות. ברוב המדוייקים הה"א בצירי לא בסגול וכן " חברו ≺ שבמסורת ולפי ה ע ל ו ת כענין ב' בהעלתך:

ב (א) נבוכדנציר. נבוכדנצר קרי והם שנים יתירין וה"ו עפ"ה ואידך לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדראצר (ירמיה מ"ט) ראצור כתיב כמו שכתבתי שם וכן צריך לכתוב במסורה: ויהודה. כס' קדמון כ"י כתוב ולי ה ו ד ה וגם בדפוס ישן מויניציאה יש הגהה מזה בגליון ורבים הספרים אשר אתנו שכתוב בהם וי ה ו ד ה: (ב) רעליה. בס"ם הרי"ש בגעיא והלמ"ד בקמץ: מרדכי. בכמה ספרים הדל"ת בחטף קמץ וכבר כתבתי מזה במגלת אסתר ריש סימן ב': מספר בגוי. מספר הראשון פ"א קמוצה והשני פ"א פתוחה רש"י: (ט) בני זכי. כתב הרה"ע זכי כתיב וקרי זכי ונקרא בשתי לשונות ע"כ ובספרים שלנו כתיב וקרי בכ"ף ונמסר עליו ב' זקף קמץ וחברו בנחמיה סימן ז'. ובעזרא סי' י') כתוב חטיה זכי עמלו והוא בצי"ת ופתח ונמסר עליו לית: (כ) בני גברי. אין דגש בגימ"ל: (כה) בני קרית יערים וגו' וארבעים ושלשה. ברוב הספרים וארבעים בוא"ו: (לג) חדיד ואונו. בשני דלתי"ן: (מא) המשררים. הה"א במאריך: (מב) שלמון. ברוב הספרים מלא וא"ו: (מד) בני סיעהא. הבי"ת בגעיא בס"ם: (מו) בני שמלי. שלמי קרי ובבי"ת שמאלים ברוב המדוייקים כמ"ש בנחמיה (סי' ז'): (מח) בני נקודא. ברוב הספרים בא"ף: (נ) בני אסנה. י"ס אסנא בא"ף ובאמת יש חלוף גדול בספרים בספר דניאל ועזרא בכמה שמות ובכמה מלות בלשון תרגום בסופי תיבות אם בה"א או בא"ף עד שאין שני ספרים מסכימים בגרסא אחת ואסיגו ספר אחד פעם כתיב בה"א ופעם בא"ף ולא הקפדתי כ"כ בחילופן לפי שהא"ף והה"א אותיות אותיות הנשימה ומי שירצה לכתוב א"ף יכתוב ולכתוב ה"א יכתוב כמ"ש רד"ק בריש ד"ה עיין שם: נפיסים. נפוסים קרי: (נב) בני בצלוה. אין געיא בבי"ת בכוי: (נג) בני סיסרא. בגעיא: (נו) בני יעלה. העי"ן בשוא לבד וכן תברו (בבנחמיה סימן ז') והם כתיב בא"ף והא ה"א: (נז) הצביים. בכמה מדוייקים בשני יודי"ן: (נט) העלים. במדוייקים הסר וא"ו: בית אבותם. במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן דינו מכח התסורה שנמנה במספר ההסרים ולא יכלו להגיד בית אבתם כהרא שבות (בנחמיה סי' ז'): (סא) חביה. בספרים ספרדים החי"ת בחטף קמץ וכן (נחמיה ז'): כבגדי אהם. עיין מ"ש (בד"ה ב' כ"א): (סב) אלה בקשו. קלה בקו"ף: המתיחשים. בספרים מדוייקים כ"י החי"ת בשו"א לבדו: (סג) הקדשים. הקו"ף בחטף קמץ: (סד) כל הקהל וגו' שלש מאות ששים. י"ס וששים בוא"ו: (סט) שש רבאות. בס"ם הא"ף נחה:

ג (ג) מכונת"ו. מכונתיו קרי: ויעלו. ויעלו קרי: (ד) ועלת יום ביום. כן כתיב ועלת לא ועולת כמ"ש בדפוס רע"ה מויניציאה: כמשפט. הפ"א פתוחה במדוייקים וכן דינה מכח המסורת דפרשת משפטים (ומלכים ב' י"ז): (ה) המקדשים. כ"כ בלא מאריך בה"א בס"ם: (ז) וסמן לצדנים. ברוב המדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן נכון עפ"ה (דבוסטים י"ח) והם האחרכתי: אל ים יפוא. א' מן ג' מלין דכתיבין א"ף בסוף תיבותא ולא קריין וסימן במסורה ריש סדר לך לך (דניאל ג'): (י) בהלל תים. הבי"ת בפתח עפ"ם ותברו אכף הרהם (בד"ס א' י"ו) ובהניכם הב' סמוכה במאריך וכמ"ש קלה בס"ם: להלל את ה'. בדפוס ישן להלל אל ה' וטעות הוא:

ד (ג) ולא אגחנו. ולא קרי: אפרתדון. הדא מלה וי"ם תרתין מלין כמ"ש במלכים וישעיה: (ד) ומהלכים. ומהלכים קרי: (ה) וסכרים. כל לישנא דאגרא כתיב שי"ן בר מן דין דכתיב כמ"ן כמ"ש במזמור פ"ג: (ז) וביומי ארתחששתא. בספרים מדוייקים זה לבדו תי"ו שניה בקמץ וכן נמסר עליו ל' וכל ארתחששתא שבענין שי"ן ראשונה ימנית ושניה שמאלית ברוב הספרים והקלתן כתוב סמ"ך ד בכולן בתקו' שי"ן שניה אמנם במסורת נמסר סימן מן ריש ספרא עד ואחר הדברי' האלה סימן ז' ארתחששתא בשי"ן ומשם עד סוף סיפרא ארתחששתא בסמ"ך וכולהון ארתחששתא קרי בשו"א כן מצאתי במסורת פוליטולא: כנותיו. כנוהיו קרי ובספרים מדוייקים השו"ן בקמץ והוא"ו נעה בחולם כמו שהיא נעה במלת בנותהון ובנותיה שבענין. וכתב רד"ק שיש לנו כיוצא בזה בדברי רז"ל בפ"ק דכריתות מי דמי שבת ועכו"ם תנא יתהון כנוותהון פי' בדיניהם ובכל המחבר אליהם ע"כ. והיכא נוסחא אחרת בהם ואין זה מכוונת החיבור ועיין בפרק ערך בן הראשון: (ט) ארכוי. ארכויא קרי: דהוא. דהיא קרי: עבדך. עבדיך קרי: (יב) סלקו. י"ם סליקו מלא יו"ד: ובאישתא. כ"ה בס"ם והא"ף והיו"ד נחין ובמקצת ספרים נכתב מבחוץ וביתא קרי: ושוריא שכלילו. ושורי אשכלילו קרי והוא חד מן ב' מלין מניינא נכנא מן קדמיתא ואידך (בשמואל ב' כ"ה) כמ"ש שם: (יג) מלכים. במקצת ספרים מלכין: (יד) כל קבל. הקו"ף בחטף קמץ ובלא יו"ד אחר הבי"ת: (טז) לקבל. הקו"ף בחטף קמץ: (יח) קרי קדמי. הקו"ף בחטף כגול על פי המסורה וכן חבירו דלקמן: קדמי. הקו"ף בקמץ בס"ם וי"ם בחטף קמץ: (כא) טעמא יהשב. בכ"ה ספרים ישנים מהדפוס וכ"י השי"ן בקמץ לא בצירי: (כב) הוו. הה"א בחטף סגול ובקצת מדוייקים בחטף פתח (כג) קרי קדם. קו"ף קדם בחטף קמץ: אזלו בבהילו. הבי"ת רפויה מכלול דף ק"ח: והוא בטלה. הבי"ת במאריך בכ"י:

ה (א) נביאה. נביא קרי וכן חברו דלקמן בסי' ו': נביאיא. יו"ד ראשונה פתוחה ושניה קמוצה וכן דלקמן בסמוך: יהודיא. אין דגש ביו"ד שניה: (ב) ושניו. כיו"ד נחה והוא"ו נקראת כמו ומלה מלכה שניו והשורק כבוה: (ג) פחת עבר נהרה. במקרא גדולה בטעם קדמא ואזלא והוא הבוה: (יא) מקדמת דנה. ובדניאל ו' מן קדמת דנה מסורת סוף ש' שמות: (יב) כסדיא. כסדאה קרי: ועמה הגלי. רפי: (יד) די פחה שמה. בכמה ספרים מדו יקום בשי"ן שמאלית וויה פי' הכתוב שכורש שם ששבצר נשיא ופחה ליהודה כמאמר הכתוב בריש סיפרא ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה אמנם לפירוש רש"י וסיחייא קריאתם במלה בשי"ן ימנית לשון שם: (טו) אלה מאני'. אל קרי ואין לו דומה בכל ל' תרגום ועיין מ"ש (בד"ס ה' ב') אלה ≺≺ אל נולדו: (טז) ששבצר דך. הדלי"ת בצירי ומן ריטא דסיפרא עד אדין ששבצר ד ך קרי ומן אדין ששבצר עד סיף תרגום דך קרי:

ו (ב) וכן כתוב בגוה דכרונה. בס"ם הה"א בלא מפיק ואיננה לכנוי ר"ל שכן היה כתוב בתורה לזכרון וכן פי' התכם יחייא אבל לפי' רש"י ז"ל הה"א במפיק לכנוי הנקבה שכן פי' זכרון שלה: (ד) תתיהב. בחירק הה"א: (ה) לבבל. הביתי"ן רפויות: (ח) די תעבדון. במדויק העי"ן בפתח והשוא נח: (ט) די בירושלם. הבי"ת רפויה: (יג) לקבל. הקו"ף בחטף קמץ: (יד) חגי נביאה. ב' כתיב כן וסי' והתנבי דלעיל ריש סי' ה' ודין: (טו) ושיציא. חד מן י"ב מלין דכתיב א"ף בסוף תיבותא ולא קריין וסי' במסורת (דניאל ג') וריש ס' שלח לך: (יח) לחטיא. לחטאה ק': (כ) לכל בני הגולה. לא לבני: (כא) וכל הנבדל. בס"ם המדוייקים וכל בחולם ובטעם רביע: (כב) ובחדוה. סוא"ו בגעיא:

ז (י) ולעבד. במדוייקים כ"י הס' וא"ו אחר שי"ן: (יג) מתנדב. הדל"ת בפתח וי"ם בצירי: מן עמה. ברוב המדוייקים בא"ף: (יד) כל קבל. בחטף קמץ: מן קדם. בחטף קמץ: בדת. בבי"ם ובמסורת ב' ותברו השכחנא עלוי בדת אלהי (דניאל ו') וכן פירשו המפרשים: (טו) ולהיבלה. בגי"ם: לאלה. במפיק הה"א: (טז) מתנדבים. בחטף קמץ: (יז) אספרנא. בחטף סגול ויש בה"א: (יח) ועם אחך. ב' כתיב והוא... (יט) ומאניא. במסורת ב' ובספרים מדוייקים כ"י ...

בבי"ת: לאלה. במפיק הה"א: מתנדבה. בחירק המ"ם ויש נ"א בפתח: (יז) כל קבל. בחטף קמץ: (יח) עליך. עלך קרי: אחיך. אחך קרי: תעבדון. בפתח העי"ן ובשוא נח הבי"ת וי"ם תעבדון בשני שואין: (יט) קדם. בחטף קמץ: (כה) דאנין. דיינין קרי: לא ידע. בקמץ הוי"ד לא בשוא: (כו) לשרשו. לשרש קרי:

ח (א) והתיחשם. ההי"ת בשוא לבדו במדוייקים: (יג) יעיאל. כן כתיב בספרים קדמונים ובכל ס"ם ביו"ד ואין קרי וכתי' כלל גם לא נמנה במסורת עם מלין דכתיבן וא"ו באמצע תיבות' וקריין יו"ד: ושמעיה. השי"ן בשוא לבד: (יד) וזכוד. וזכור קרי והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף ותן ל' מלין דכתיבין דל"ת וקריין רי"ש ואידך ותאמרי לא אעבור (ירמיה ב): (טו) אל אהוא. ברוב המדוייקים א"ף בסוף תיבה והה"א בחטף פתח וכן מצאתי במסרה כ"י כל עזרא אהוא ה"א וכתיב א"ף וקרי עשר אהוה ה"ת וכתיב ה"א: (יז) ואוצאה. ואצוה קרי יש מחלוקת בכתיבת המלה הזאת בין הספרים אך בקריאה כלם שוים וכמו שכתבתי כן מצאתי במ"ג במערכת אות הוא"ו עם ס"ב מלין דכתיבין מוקדם ומאוחר וכן הוא בפי' הראב"ע: הנתונים. קרי והנו"ן בדגש: (יח) ויביאו לנו. הא"ף בדגש וזה א' מן ד' מקומות שנמצאות כן וסימן מסרתי בס' ויהי מקץ סי' מ"ג: מחלי. בשוא לבד: (יט) ישעיה. עי"ן בשוא לבד: (כב) חיל ופרשים. בעשרים וארבע של התכם לונזאנו נכת' בגדו בגליון ר כ ב דומה שמלא כן באיזה ספר וכן נראה מפי' רש"י והתכם יחייא אמנם בספרים שלפני כתוב ח י ל: לעזרני. העי"ן בקמץ לבד וה"א חטף: (כה) ואשקולה. בחטף קמץ ומלא וא"ו ובעל המסורת חשיב ליה הכא עם מלין וא"ו בלישנא ובמסרא רבתא חשיב ליה נמי עם מלין דיתירין וא"ו והטפין קמלין ועיין עוד מ"ש (בירמיה סי' ל"ב): (כו) ואשקלה על ידם. הקו"ף בשוא ופתח: (כז) וכפרי זהב. נמסר עליו לית חסר: (ל) משקל הכסף והזהב. בספרים מדוייקים כ"י הקו"ף בקמץ וכן כתבו ר' יונה בס' הרקמה עם הזרים שבאו בקמץ אע"פ שהם סמוכים: (לא) ונסעה. נדגש הסמ"ך שלא כמנהג רוב הבנין שרשים: (לה) עלה לה'. במקצת ספרים מלא וא"ו וכמ"ג לית חסר בסיפרא:

ט (א) ופחות. ברוב המדוייקים בשני וא"ו וכ"כ רש"י ז"ל: (ו) רבו. בקמץ הרי"ש ורפיון הבי"ת: למעלה ראש. בדגשות הרי"ש במדוייקים: (ז) נתנו. דגש הנו"ן לצורך נו"ן השורש הראב"ע ורש"י: (ט) ויט עלינו. בפתחות היו"ד כמ"ש (בשמואל ב' י"ט): (יב) ועתה בנותיכם. הבי"ת בגעיא: (יג) מעוננו. בקצת ספרים מעוני נו ביו"ד הרבים: (טו) הננו לפניך. קל ובשוא הנו"ן הראשונה ואינון ד' בקריה על פי המסורה וסימן סדרתי ביהושע ט':

י (ב) תבני עולם. עולם קרי: (י) ותשיבו. במקצת דפוסים כתוב ותשיבו התי"ו בקמץ וטעות הוא כי איננו אלא בחולם: (יב) כדבריך. כדברך קרי: (יד) לכל הקהל. הלמ"ד בגעיא: וכל אשר. נמלא בקצת ספרים ו ל כ ל ובטלים במיעוטם: הסביב. ה"א שניה בחולם: (טז) לדריוש. מלא זרם בעבור היו"ד ואין לה שנית במקרא ומשפטה לדרוש הראב"ע ורד"ק בפי' וספר הרכה וכתב בשרשים שרש שאל ובמכלול דף פ"ד כי לא מצאנו אות נוספת נעה כי אם בראש המלה או בסופה זולת מלה זו ואפשר שהיא מלה מורכבת ואנחנו לא ידענו: (יח) ישוע בן יוצדק. כן כתיב לא יהוצדק: (כב) ומבני פשחור אליועני. במקצת מדוייקים מלא יו"ד אחר עי"ן ועל ומ ב נ י ז ת ו א א ל י ו ע נ י דלקמן נמסר לית חסר וכ"ע במ"ג: ישמעאל נתנאל. במקצת ספרים ונתנאל בוא"ו ואין לחוש עליהם: (כג) קליטא. יש ספרים בה"א: (כח) ומבני בבי. בי"ת ראשונה דגושה: (כט) ירמות. ורמות קרי: (לא) ישיה. יו"ד שניה דגושה: (לב) מלוך. בשורק: (לה) כלוהי. כלוהו קרי כן הוא בס"ם מלא וא"ו אחר למ"ד בכתיב: (לז) ויעשו. ויעש קרי: (מ) מכנדבי. בספרים מדוייקים הכ"ף אחר המ"ם לא בבי"ת והיא גדולה לדבר שהרי הוא סימן לפסוקי פ' לך לך שהם קכ"ו: (מג) ידו. ידי קרי: (מד) אלה נשאי. נשאו קרי:

א (ב) ויבא חנני. במקצת ספרים הטעם בנו"ן ראשונה ובקצתם בנו"ן שניה ויש לקיים גירסא הראשונה שכן הוא והגוה את חנני אחי לקמן בריש סימן ז' וסימן י"ב ויהודה חנני וכן במלכים (א' י"ו) ובד"ה (א' כ"ה): ואמר אנא. בס"ם בטעם א' לבד בנו"ן ועיין מ"ש בהלל: (ס) והבואתים. והביאותים קרי ועיין מסו' דג"ז≺(ירמיה סי' כ"ה) במ"ג: (יא) אנא אדני. ברוב הספרים בב' טעמים ובהלל האריכותי: ו ה ג ל י א ת ה נא. מלעיל ובמדוייקי' דג"ז≺ היו"ד במאריך ועיין מ"ש בסוף הלל:

ב (א) את שערי הבירה אשר לבית. כן הם הטעמים במדוייקים: (יג) ואשי שבר בחומות ירושלם וכן ואשי ש ב ר בחומה שבסמוך שניהם בשי"ן ימנית לרש"י לשון שבירה ולראב"ע ורד"ק בשי"ן שמאלית ענין מחשבה או סברא ומסו' מסייעא לה שכל אלו השנים אומרת ב' וחסר ואילו בשי"ן ימנית איכא אחריני אשר הם ו פרוצים. הם פרוצים קרי והוא חד מן ע"ו מלין דכתיב מלה חדא וקריין תרתי וסימן (בד"ס א' כ"ו) ועיין בפי' אבן עזרא ומה שכתבתי (בישעיה ט): (טז) וליתר עשה המלאכה. הה"א: (יז) נלתו. בדגש הלד"ו:

ג (ג) בני הסנאה. בדגש הסמ"ך: (ה) הביאו צורם. ב' חסר א"ף בלישנא ואידך באחד ענק מ ל ו ר ו נ י ך: (ז) המה קרוהו. בצירי הקו"ף כחברו דלעיל והם ב' מלא ובענין וכן כתב רש"י שאין הקו"ף נסוגה לינקד בחירק בענין זה מפני רי"ש שלאחריה כמו ברך חרף: (ח) עוזאל בן חרהי'. ברוב ספרים מדוייקים ה"א באמצע תיבה ונקוד שלה חטף פתח וי"ם חרהי' בחי"ת: (יג) השפות. בקמץ הה"א במקצת מדוייקים וכ"כ הראב"ע והשי"ן בשוא לבדו: (טו) ויעמדו. ויעמיד קרי: (טז) הגבורים. כן כתוב לא הגברים: (יז) לפלכו. הכף דגושה. רש"י והגהת שרשים: (יח) אחיכם. בחטף פתח ההי"ת של אחריו אחריו כחזיקו:

(כ) זכי. זכי קרי והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף: (כב) ענניה. ברוב המדוייקים בקמץ הנו"ן: (כד) בנוי בן חנדדו. החי"ת כחברו שלמעלה: (ל) אחרי החזיק חנני. אחריו קרי: מדה שני. ש נ י דסבירין שנית ב' הדין ואידך אל בית האנשים ש נ י דאסתר: (לא) אחרי החזיק מלכי'. אחריו קרי: (לב) ובין עלית הפנה. חצי הספר בפסוקים: (לד) היכלו ביום. בבי"ת: (לו) בארץ שבי. במקצת ספרים קדמונים כ"י ומהדפוס ש ב י ם במ"ם וכך הוא בפי' רש"י ויחייא ומאיר נתיב גם בעל א"ת כתב שהיה בגליון עשרים וארבע שלו ותמיהא לי מלתא טובא: (לז) ואל תכס על עונם. בכל המדוייקים כתוב ו א ל בוא"ו וקשיא לי דהא תזינן בחילופי דפליגי בין מערבאי ומדינחאי ולמערבאי בלא וא"ו:

ד (ה) שמע אלהינו. אין דגש בנו"ן: כי החלו. בדגש הלמ"ד: (ז) ואעמיד. בחטף פתח העי"ן וכן חברו שבפסוק: בצחחיים. בצחיחים קרי והצד"י דגושה: רמחיהם. בכל ספרים שלפני הרי"ש בקמץ חטוף ובשרשים כתבו בתחלה בשוא הרי"ש וקמ"ץ המ"ם ר מ ח י ה ם ואח"כ כתב ובמקצת מדוייקים ר מ ח י ה ם בקמץ הרי"ש על העיקר במשקל חדשיכם ומועדיכם וכ"כ ר' יונה ע"כ ובספר מכלול דף ר"ה כתב שהוא קמץ: וקשתותיהם. בדגש השי"ן ורפה התי"ו וכן הוא דכל ס"ם ועיין מ"ש בתהלים: (ט) ונציב. ונצב קרי: (י) והשרינים. במקצת מדוייקים כ"י בשי"ן שמאלית וממה שכתב רד"ק בשרש שרה משמע שכל כיוצא בזה שפירושו לבוש ברזל בשי"ן ימנית שאמנם כיון שמצאנו לבשו הסרינות (בירמיה מו) וכן ואל יתעל בסריונו (בירמיה נ"א) יוכל להיות שימלא ג"כ בשי"ן שמאלית כן נ"ל: (יא) עמשים. ליא וכתוב בזי"ן:

וסיו

(סז) וסוי לנו כלילה משמר וביום מלאכה. בדפוס וויניציאה שנת רע"ח כתוב וסי' וזו היא טעות גדולה מהמדפיס ואולי סמך על נוסחאות שנמצא בגמרא בריש פ"ק דברכות ובסוף פ"ב דמגילה והי' מכה לא הריא כי פעמים רבות נמצאו בגמרא מקראות שאינם כהוויתם כמו שכתבו התוס' בכ"מ ואין לנקפיד בכך ועוד אכתוב מזה (בד"ה א ס) ע"ש: (יז) שלחו. בחירק וכן במסורת ש ל ח ו ג' וסימן פן ש ל ח ו אותם (ד"ה א' ח) ואיש ש ל ח ו בידו (ד"ה ב' כ"ג) איש ש ל ח ו המים:

ה (א) היהודים. בדגש היו"ד: (ה) ואין לאל ידנו. במקצת מדוייקים חסר יו"ד אחר הדל"ת והמסורת מכרעת כמותם כי בסוף פרשת בראשית נמסר ידינו ו' מלאים ואין זה במניינם:
(ז) משא איש באחיו. זה אחד מן המקומות שקלקלו המדפיסים לכתוב משא בשי"ן שמאלית והשוכחן כלדן איש באחיו אתם נ ש י ם אשולא נעזבה נא את ה מ ש א הזה שבסמוך וכן ו מ ש א כל יד הכתוב בזה הס' סימן יו"ד סן ודרשיבן שפירושו לשון הלואה כולם בשי"ן ימנית: אתם נשאים. נשים קרי והאל"ף יתירה בכתיב וכן במסורת נ ש י ם ב' ובענין וסימן וימלך לבי עלי. וגם אני אחי. השיבו נא להם. קדמאה נשאים כתיב ואחרא נשים כתיב: (ח) ויחרישו. הקו"ף בחטף פתח: (ט) ויאמר. ואמר קרי וזהו אחד מן ד' דכתיב ויאמר וקריין ואמר וסימני' במסור': (י) את המשא הזה. בשי"ן ימנית כמ"ש למעלה: (יא) כרמיהם זיתיהם. בדפוס ישן נמצא וזיתיהם בוא"ו ואין לחוש עליו: (טז) הזאת החזקתי. כן כתיב החזקתי לא החזקתי:

ו (ב) יחדו בכפירים. בכמה ספרים מדוייקים מלא דמלא ובמלה הזאת יש חילוף בין מערבאי למדנחאי ולא נתברר מהו החילוף אולי הוא בין מלא וחסר ושמא החילוף הוא או כתיב או קרי כ כ פ י ר י ם בכ"ף כמו יחדו ככפירים ישאגו (ירמיה נ"א): (ג) מלאכה גדולה. במדוייקים מלא וא"ו הוא לפי המסורת (דאסתר ד): (ו) וגשמו. ברוב הספרים הגימל פתוחה ולא קמוצה: (ח) בודאם. יתיר אל"ף: (ט) מירפיו. היו"ד בקמץ: ועתה חזק. כן כתיב ועתה במדוייקים לא ואתה כמו שנמצא בדפוס ישן: את ידי. כן כתיב ידי לא ידיו כמו שהוא בקצת ספרים: ונסגרה. הגימ"ל בדגש: (טז) וידאו. לפי המסורת הוא ד' מל' ד'. יראה שכן נמנה עם ד' חסר יו"ד על כן נכון להיות היו"ד במאריך שהשוא נע כמו שמצאתי במקצת מדוייקים אבל לפי רש"י השוא מן ראה לא יבוא בו מאריך כי השוא נח:

ז (א) והמשררים. אין דגש במ"ם: (ב) הנני אחי. ברוב הספרים מלמיל כמ"ש לעיל סימן א': (ג) ויאמר להם. ואמר קרי כמ"ש לעיל בסימן ה': והעמיד. מלא יו"ד למערבאי: (ד) וגדלה. המסורת ב' חד מלא וחד חסר וזהו החסר והמלא ו ג ד ו ל ה היא אני (קהלת ט'): (ז) נחמני. ברוב הספרים ב"י כטעם במ"ם: מרדכי בלשן. במקצת ספרים הדל"ת בחטף קמץ כמ"ש (באסתר ב'): (טז) בני בבי. בקמץ הבי"ת: (כא) בני אטר לחזקיה. במדוייקים אין זקף קטן במלת א ט ר: (כד) בני חריף. בהרבה מדוייקים מלא יו"ד: מאה שנים עשר. י"ס ו ש נ י ם בוא"ו והרוב בלא וא"ו: (כו) ונטפה. מתחלפת ונוספה מלא וא"ו: (לא) אנשי מכמס מאה עשרים ושנים. בכמה ספרים מדוייקים כתוב ע ש ר י ם בלא וא"ו: (מג) לבני להודוה. ברוב הספרים כן כתיב וקרי ואין בהם להודיה קרי גם לא נמנה במסורת עם מלין דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וקריין יו"ד: (מד) המשררים. אין דגש במ"ם: (מח) בני שלמי. בשי"ן שמאלית ברוב המדוייקים: נפושסים. נפישסים קרי: (נה) בני סיסרא. הבי"ת בגעיא בס"ם: (נח) בני יעלא. העי"ן בשוא לבד כמ"ש בעזרא סימן ב': (סב) שש מאות וארבעים ושנים. בספרים כ"י מדוייקים וארבעים בוא"ו: (סג) בני הבי'. במקצת מדוייקים החי"ת בשוא ופתח וכן (בעזרא ב) הנגעדי אשה. עיין מה שכתבתי (בד"ה ב' כ"א): (סד) בקשו. קלה הקו"ף: המתיחשים. החי"ת בשוא לבדו במדוייקים כ"י וכן לעיל בעזרא סימן ב': (סח) סוסיהם. שבע מאות שלשים ושש פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה. במקצת ספרים כ"י מדוייקים גם בדפוס נאפולי לא נמצא פסוק זה ובאחד מהספרים הנזכרים מצאתי כתוב בגליונו לשון הזה. מצאתי בהעתק ס ו ס י ה ם ש ב ע מ א ו ת ש ל ש י ם ו ש ש ה פ ר ד י ה ם מ א ת י ם א ר ב ע י ם ו ח מ ש ה ולפי המסורת נראה שהוא טעות ע"כ. וזו היא המסורה שנכתב בספר הנזכר בקדמאה סוסיהם פרדיהם גמליהם בבתראה הסר סוסיהם פרדיהם וכתיב גמלים ע"כ. ופי' קדמאה היינו דספר עזרא ובתראה הדין דנחמיה, ויש לדעת כי במ"ג בסוף סיפרא כתוב סכום פסוקי דעזרא תרפ"ח וקשה כי בפרטן אי אתה מוצא רק תרפ"ו וע"ק כי חצי הספר בפסוקים הוא ו כ י ן ע ל י ם הפנה כמ"ש לעיל בסימן ג' וכן הוא בכל בספרים ובמתחשב משם עד ראש הספר אינם כי אם שמ"ב פסוקים ומשם ועד סוף הספר שד"מ לכן נראה שטעות נפל בדפוס וצ"ל תרפ"ו פסוקים וכן מצאתי בנוסחא כ"י ולגרסת הספרים שאין בהם פסיק כאמור למעלה אתי שפיר נמי חצי הספר דחצי הראשון שמ"ב פסוקים וחצי האחרון שמ"ג וכשהגרפס יחד יעלו לסכום תרפ"ה ועיין חילוף דומה לזה ביהושע כ"א: (עג) והמשררים. בלא דגש המ"ם:

ח (א) ויאספו כל. הכ"ף רפה: (ד) ומישאל. בוא"ו: והשבדנה. בפתח הבי"ת: (ז) ושרבי'. ברוב המדוייקים הרי"ש בצירי לא סגול: הודיה. בדגש היו"ד: (י) לאדנינו. זהו אחד מן ז' שפקין אל"ף בלישנא כמ"ש בתהלים סימן קל"ה: ואל תעצבו כי הדות. במקצת ספרים הנד"י בשו"א ורוב המדוייקים בצירי: מעוזכם. הזי"ן דגושה כמ"ש (בישעיה כ"ג): (יב) ולעשות. בחטף פתח העי"ן: (יז) מימי ישוע בן נון. בערכין פ' המוכר את שדהו מייתי להאי פסוקא והתם כתיב יהושע והכי איתא במדרש קהלה רבתי פסוק דור הולך ודור בא ובכולהו ספרי דאית לן כתיב ישוע בלא ה"א וזהו שכתב החכם ן' עזרא ישוע נקרא בג' שמות יר"ל הושע יהושע ישוע והכי' אתמר בהדיא בירושלמי פ"ו דשביעית כי לא עשו מימי ישוע בן נון ולמה ישוע ר' הלל ברי' דשמואל בר נחמן פגם הכתוב כבוד הצדיק בקברו מפני כבוד הצדיק בשעתו. פי' לדיק בקבר יהושע שחסר הה"א ממנו לכבוד צדיק בשעתו דהיינו עזרא הסופר והכי איתא בהגדת שמואל פט"ו:

ט (ג) רבעית היום ורבעת. לפי המסורת דסוף יחזקאל שניהם חסר יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא וכן נמצא בקצת מדוייקים: (ד) שבניה בני. השו"ן בחירק לא בפתח: שרבי'. הרי"ש בצירי כמ"ש למעלה וכן בפסוק הנמשך: (ה) מן העולם עד העולם. תמצא למקצת ספרי דגרסי ועד בוא"ו ושיבושא היא דבמסורת מני ליה בהדיא דכתיב ע ד העולם בלא וא"ו: (ו) את* עשית. אתה קרי: (יח) במצולת. בחולם וברוב המדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ולא נתנו לבי שכתוב במסורה גדולה פ' בשלח ועיין מ"ש שם ובתהלים פ"ה: (יד) ומצות וחקים. ליה מלא הכין ואיין ובירושלמי פ' ארבעה נדרים אמר ר"א בר אבינא מצות שבת מלאה להודיעך שהיא שקולה כנגד כל מצותיה של תורה פי' מצות דכתיב גבי שבת דכתיב ואת שבת קדשך הודעת להם ו מ צ ו ו ת מלא ב' ואוי"ן: (טו) ולחם משמים נתת. במקצת מדוייקים חסר ה"א וכן מצאתי במסרה כ"י נתת ד' חסר בסיפרא וסי' ולחם משמים. ו ר ו ח ך קדמאה דפסוק ס"ז וכם במלכותם דפ' ל"ה ב' בו ע"כ. וכולהון בהאי ענינא והכי אשכחנא נמי במסורה רבתא דדפוסא פרשת תרומה דנמסר סימן נון ונתת נתת כ"ט חסר וקחשיב בגווייהו ד' אילין דאמרן ואיתמר נמי התם והם במלכותם ב' בו ובמסורה כ"י נמי דכוותה. הרם אשכחנה דכתוב בה ולחם משמים פליגא. ורוחך הטובה פליגא. ונמצאת מסורה זו מוחלפת בגירסתה עם אותן שזכרתי והרבה יש כמותם בספרי המסורות: (יז) ורב וחסד. חסד קרי: (יח) העגל. בדפוס נאפולי כתוב ה ע ג ו ל כלשון הכתוב בפרשת כי תשא ובמלכים א' י"ב וגם בדפוס ישן מוויניציאה יש הערה מהילוף זה. וזה טעות גדול מהמדפיס כי המסורת מוכית שבכתוב ה ע ג ו ל שבפרשת כי תשא נמסר העגול ג' ב' בפרשת כי תשא וא' במלכים: העלך ממצרים. במקצת ספרים ישנים מהדפוס כתוב מ א ר ץ מ צ ר י ם כלשון הכתוב בתורה ובנביאים ובכולהו נסחי עתיקי ודוקני כתוב מ מ צ ר י ם ולית פסיקא: נאצות. בסגול הנו"ן וכן חברו שבפרשה והם שנים במסורת: (כ) ומנך. במקצת ספרים הנו"ן דגושה ובס"ם בלא דגש וכן במכלול דף רמ"ו ממה שמצאנו ו מ נ ך לא מנעת מפיהם. שהמ"ם פתוחה ידמה כי הנו"ן בדגש אלא שבוקה כמו הרבה מן הדגושים: (כא) שלמתיהם לא בלו. במסורה גדולה ב' חסר בלישנא וסימן לא בלו ש ל מ ת י כ ם סוף פרשת כי תבא. וריח ש ל מ ת י ך כריח לבנון (שיר השירים ד') וקשה כי מצאנו עוד ש ל מ ת י ה ם לא בלו דהכא חסר בכל הספרים ונמסר עליו ג' חסר בלישנא: (כב) לפאה. סוף פרשת תרומה לפאה דגש ודין דנחמיה לפאה רפי: ויירשו את ארץ. במאריך: (כג) הרבית. בחירק הבי"ת: (כ) ויירשו את הארץ. בשני יודי"ן ועיין מה שכתבתי (במלכים ב י"ז): (כז) ויושיעום. במקצת הספרים כתב ויושיעום בפתח הוא"ו והרובן של מדוייקים הוא"ו בשוא: (לב) לשרינו ולכהנינו. במקצת דפוסים ישנים לכהנינו בלא וא"ו ובכל הספרים כ"י בוא"ו: (לד) ולעדותיך. הוא"ו נקראת כמ"ש בריש אנ"א

בית"א רבתי דתהלים: (ל) והם במלכותם וגו' אשר נתתי לפם וגו'. בכל המדוייקים חסר פ' וכן חברו שבפ' אשר נתתי לפניכם וכן נכון עפ"ס שכתבתי למעלה: ולא שבו. הוא"ו נגעי' בס"ם: אשר נתתה לאבותינו. מלא ה"א ברוב המדוייקים וכן דינו מכח המסורת דכפיל (נז) אשר נתתה עלינו בחטאותינו. בה"א:

י (יא) ואחיהם שבני'. בבי"ת וכן הכתוב לקמן: (יג) שרבי'. בצירי הרי"ש: (יט) נובי. ניבי קרי: (כח) מלוך. מלא וא"ו: בענה. י"ס באות בהג"ה: (לב) המביאים. במדוייקים קו סמ"ם וסה"א במאריך: ומשא כל יד. בשי"ן ימנית כמ"ש לעיל סי' ה': (לד) ולקדשים. הס"ם סקו"ף בשוא לבד וספרים אחרים בחטף קמץ: (לס) על קרבן. בשלש נקודות: (לח) לשכות. הכ"ף רפי: ומעשר אדמתינו. בספרים מדוייקים העי"ן בשוא נבדו וכן לקמן בס' י"ג ו מ ע ש ר הדגן: המעשרים. הה"א במאריך: (לט) במעשר. בשוא לבד העי"ן ורא' בהעשר ן' פורא ורד"ק: יעלו את מעשר. בספרים מדוייקים העי"ן בחטף פתח ובמסורה רבתא מעשר ג' דגשין ר"ל בשוא פשוט וכל מ ע ש ר הארץ מזרע הארץ וכל מ ע ש ר בקר וצאן (פ' בחקותי). כי את מ ע ש ר בני ישראל (פרשת קרח) ע"כ מכה משמע דכל שאר מעשר דשי"ן דלהון בפתח רפויין ר"ל שהעי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל מסור המסורה בסוף מאמר ג' והרי הוכי היכא במילתא חדא דאשכחן פסוקי אחריני טובי דכתיב מ ע ש ר בשו"א לבד ותרתי מנייהו בפ' ראה מ ע ש ר ד ג נ ך ת י ר ש ך. את כל מ ע ש ר תבואתך. ותרתי אחריני ביחזקאל פ' מ"ה וחד בפ' כי תכלה כי תכלה לעשר את כל מ ע ש ר וחד בד"ה ב' ל"א מ ע ש ר בקר וצאן וחד בסוף נחמיה כביאו מעשר הדגן ועוד קשה דלא אשכחן בחטף פתח בספרי דיקי רק הדין דנחמיה יעלו את מ ע ש ר וכן מסור עליו בס"א מסוליטולי לית חטף פתח ושארא חטף ומספקת לי מילתא כלילא וקשיא לי כמה שני ולא שנינא בה מידי דאית בה משנא משום דאיה כה קיטרי וכמה ספרייא טעו בה ואטעו לכולהו ספרי וגריך ודאי עיונא ודקדוקא והשתא נפוש מאי דחזיתי ברתמי מהריה דשמיה אשכחנא נוסחה דיקא ובהירא כנסורא וליכא למנדע מניה דכל ספרי עתיקי קיימי כוותה ודא היא כל קריא מ ו ע ש ר בה"א מעשר והיה הכהן בן אהרן דבוסי דעזרא. וכל מעשר המעשר דכוותי' בר מן חד בעשר הלוים דוסיה הכהן בן אהרן ע"כ. ובמ"ק דילן נמס' על בעשר הלוים לית ואחד לעשר והוא כי תכלה לעשר דכי תכלה והוינא נמי מסר' אהריתא בסהי לישנא וסימן כל מעשר חטף כלא הטף פתח בר מן אחד חטף פתח והיה הכהן בן אהרן וכל מעשר המעשר דכוותיה חטף פתח בר מן אחד בעשר הלוים ע"כ. ופלין תרי לית חד אורחא אית לכו ונסחי מעליא ניכנו ולית בהון פסיקא כלל. והסימן כולהו פסוקי בפיר:

יא (א) הפילו גורלות. בכל ספרים ישנים מלא דמלא וכן דינו מכח מסורה ריש פ' אחרי מות שנמסר בה ד' חסריה וא"ו קדמאה ב יבנא ואין זה מהם: (ז) בן מעשיה. לא יהכן דגש כיו"ד (יב) עשה המלאכה. בספרים מדוייקים ע ש ה בה"א וכן ראוי כי לא נמנה בפרשת ויקהל עם מ' עשי כתיב יו"ד בקריאה: בן פללי'. בדפוס ישן כתוב פללי' וטעות גמור הוא: (יג) ראשי לאבות. בס"ם הלמ"ד בשו"א וי"ס בקמץ: (יז) בן ידיתון. ידותון קרי: (כב) עזי בן בני בבי"ת: (כה) וביקבצאל. במקצת מדוייקים אין דגש בקוף ובס"א כ"י נגררה היו"ד ונשאר הדגש: (לה) זניה. במדוייקים כ"י בה"א: (לד) רדיד. בשני דלתי"ן:

יב (ד) גנתוי. בס"א כ"י ובדפוס ישן גנתון בנו"ן ובכל שאר ספרים ביו"ד: (ח) בנוי בשורק שרבי'. בצירי הרי"ש: הידות. בדגש היו"ד עיין מכלול דף קס"ט ושרשים שרש ידה וכספר הרקמה נר' אליהו בלוי הוא בה"א: (ט) וענו קרי: (י) ואלישיב הוליד את יוידע. במקצת ספרים כתוב ואלישיב הוליד את יוידע אבל בספרים ספרדים כ"י מדוייקים וגם בספר ישן אחר אשכנזי ובדפוס נפולי אין בהם תיבת הוליד ולא עוד אלא שנכתב עליו לית חסר הוליד: (יד) למלוכי למליכו קרי כן הוא בספרים מדוייקים: לשבני'. כן כתיב: (טו) עדנא. בשוא נח: חלקי בסגול בחי"ת: (טז) לעדוא. לעדיא קרי: (יז) למנימין. מלא ע"פ המסורת: (כב) על מלכות דריוש. במסורת פרשת ויהי נמסר מן ט' על דסבירין עד וקרינן על כמ"ש לקמן בהאי סי' דריוש. י"ס בפתח ועיין מ"ש בדניאל ריש סימן ו': (כד) שרבי'. בצירי הרי"ש: במלות בבי"ת: (כו) בקשו. קלה הקו"ף: (כח) המשררים. המאריך בה"א: (ל) ויטהרו הכהנים בספרים כ"י מדוייקים הט"ית בפת"ח: ואת השערים. בדפוס נפולי כתיב ה ש ו ע ר י ם ושבוש הוא: (לא) ואעלה. במדוייקים הלמ"ד בסגול וכן משפטו מכח המסורת והם בהוכים כן ופי' בעמוס סוף סי' ד': (לו) ואחיו שמעיה. בה"ם שתי במלות בגעיא: מללי גללי. ברובן של ספרים מדוייקים שמות אלו שניהם במאריך ובתס"ש וכ"כ ר' אליה המדקדק בפרקי שירה סי' י"ב ועיין עוד מ"ש המדקדק בהגהת מכלול דף ל"ד והגהתו היא על דפוס קוסטאנטינא. ומה שכהוב שם אבל מללי איננה מן המנין ר"ל אבל חללי וכבר כתבתי בזה הענין בריש ב' לך לך עיין מ"ש שם: הגינו. בטעם בנו"ן ראשונה כמ"ש לעיל סי' א': (לז) ועד שער המים מזרח בס"א כ"י ישן כתוב ו ע ל וכן רשם החכם לונזאנו בגליון ספרו אמנם בכל שאר ספרים כתוב ועד: (לח) למואל. לית ויתיר אלף וכ"כ בשרשים באל"ף נתם אחר הוא"ו: (לט) ועל שער האפרים ועל שער הישנה ועל שער הדגים ומגדל חננאל. במסו' פרשת ויהי נמסר סימן מן ט' על דסבירין עד וקריין על ושנים מהם אלו שבפסוק זה ומה שכתוב שם י"א נראה לסגיה ט' שבפרטן אי אתה מוצא כ אם ט' ואלו הן ותרכבו על ג י ד ו ן פ' ויחי. ע ל ה מ ע ב ר ו ת (יהושע ב'). ע ל מ י ד ב א (יהושע יג). ע ל ע ב ת (שופטים ז). ע ל גבעת גרב (ירמיה ל"א). ועל כנף שקוצים (דניאל ט) ע ל מלכות דריוש דלעיל. ועל שער הישנה. וע ל שער הדגים ומגדל חננאל ב' בו הרי ט' ועם פסחא לא אשכחנא יתיר: (מה) אליועיני. בהרבה מדוייקים מלא יו"ד אחר העי"ן וכן הוא במסורת ועיין מ"ש בס' עזרא סי' יו"ד: (מג) בשמחת ירושלים מרחוק. הרבותי גרסאות יש כאן י"ס שגורסים ירושלם עד מרחוק ובס' קדמון כתוב ירושלם למ ר ח ו ק ובדפוס נפולי עד למרחוק ובני' ההגונה אלגי ירושלם מ ר ח ו ק וכזאת מצאתי ברוב מדוייקים כ"י שלפני וכן במאיר נתיב גם החכם לונזאנו הגיה כן בספרו וכתב בקדמון אין ע ד וכן בס"ם: (מד) ולמעשרות. בקצת ספרים העין בשוא ובמדוייקים בפתח: (מה) כמצות דויד. בכ"ף: (מו) ראשי. ראשי קרי:

יג (א) עמונ. במקצת מדוייקים חסר וא"ו ומה שכתוב במסורת בכל המלאים לא יבוא עמוני הוא אותו של תורה בפרשת כי תצא: (ג) ויהפך אלהינו הקללה. בכל ספרים מדוייקים כ"י שלפני חוץ מאחד אין בהם מלא א ת וטעות סופרים הוא שעל סרגל לשונם הגיהו באותו של תורה וגם החכם לונזאנו כתב בספרו שבספר קדמון וספרי ספרד אין בהם מלא א ת: (ט) ההלבים את המנחה והלבונה. י"ס שכתוב בהם א ת הלבונה והמסורת מוכית שבכתוב ו ה ל ב נ ה. וחסר וא"ו אחר הבי"ת שכן אומרת והלבונה ב' א' חסר וא' מלא והמלא הוא בד"ה א' סי' ט' וכן בספרים כ"י מדוייקים: (י) מנות הלוים לא נתנה. כן כתיב למערבאי ולמדנחאי נ ת נ ו: והמשררים. אין דגש במ"ם: (יא) ואקבצם. י"ס ואקבצם וברוב המדוייקים שלפני ב' שואים וכן הגיה החכם ונוזאנו בספרו בשם ס"ם: (יב) מעשר. העי"ן בשוא לבדו בס"ם המדוייקים וכבר נתבאר זה הענין של חשלומו למעלה בסימן יו"ד: והיאצר לאוצרות וכן על האצרות דבתריה הרוויהו מלא דמלא במס' אחריתי דאיתא (בירמיה נא) ועיין מ"ש (בד"ה א' ט'): (טו) ועמסים. בגעיא בוא"ו: ומביאים ירושלם. כ"כ לא בירושלם: (טז) מביאים דאג. לית כתיב אל"ף: לבני יהודה ובירושלם. כן כתוב בוא"ו ומי שכתב בירושלם בלא וא"ו טעה שכן נמסר (בירמיה סימן כ"ו) יהודה ובירושלם ג' דסמירין בקריה וסימנהון גם את האבות דיאשי' דמלכים ואם נביאים הם (ירמיה כז). ו ה ש ר י ם ישבו כם דעזרא וכן מצאתי במסורת כ"י: (יט) צללו. הלמ"ד בשו"א לבדו כדרכנו והם ג' במסורת דין ודשירת הים וסוף חבקוק אל"ף: לא יבוא משא. בדפוס ישן כתוב ולא בוא"ו ואין כן בשאר ספרים: (כא) מן העת ההיא. בכל ספרים כ"י מדוייקים כן כתיב ביו"ד לא כדפוסים בכתוב ההוא בוא"ו וקרי ההיא: אשדודיות עמוניות. הרוויהו מן תיבותא דחטפין קמצין דתרין וא"ו במסירה רבתא אות וא"ו: (כה) ואקללם. קל הלמ"ד: (כו) להטיב. חסר וא"ו וכן מסירה נחשיב ב' חד חסר וחד מלא וסימנהון עם נדיבים דתפלת חנה מלא נשים נכריות חסר: (ל) וטהרתים. ב' בקריאה וסימנהון מכל נכר. מכל עונם (ירמיה לג): ב' לטובה יושנו ומכל בטהביהם ישברנו. אמן: